

કવિ ગિરધરદાસના પુરનાશરની પ્રત ઉપરથી

પ્ર૦ સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

સ્થાન. અમદાવાદ અને સુબઈ

રામાયણ સુરતરુકી છાયા, દુઃખ સથ દુર નિકટ જો આયા ।
રામાયણ સુરધેનુ સમાના, વાયક અભિમત ફલ કલ્યાના ॥

આવૃત્તિ પહેલી. પૃષ્ઠ ૭૮૪, મંવત ૧૯૮૧

અમદાવાદમાં રૂા. રા અન્યત્ર રાા,

રામકથાનો મહિમા

ચિંતામણુ વિ० વૈદ્ય કહે છે કે:-

આર્ચસ્ત્રીઓના અંતઃકરણમાં સીતાદેવીનું પવિત્ર ચિત્રણ કે તેમનો નિઃસીમ પતિપ્રેમ, દૃઢ પતિવ્રત, બિ સંકટ ભોગવવાની તત્પરતા, ઇત્યાદિ ચુલ્લોનું ચિત્ર-આર્ચ સ્ત્રીઓના હૃદયપટપર અતરાષ્ટ રહ્યું છે, કે જોને લીધે તેઓ હજારો આપણા સમાજના બૂપણુરૂપ બનતી આવી રામનું હૃદય અંતે મનોહર ચરિત્ર પણ પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષને માટે 'દુનિયામાં માણુસે કેવી રીતે તે દેખાડનારા નિઃકલંક આદર્શ'રૂપ છે. રામચંદ્રનું ધૈર્ય આપણા મનમાં સર્વ સહયુજોની મોહક લીડી થઈ રહ્યું છે. હિંદુસંતાનો માટે ઉત્તમ નામ બંધુ, ઉત્તમ મિત્ર, ઉત્તમ શત્રુ, ઉત્તમ જ્યેષ્ઠ બનાવો એક જ નમુનો તે શ્રીરામચંદ્રજી છે."

"હોબનાં બંને અંગ-કાંઈ અંતે નાયક-ની બા-
રામાયણની બરોબરી કરે તેવા કોઈ પણ
કોઈ પણ દેશમાં મળી આવશે નહિ. રામચંદ્ર
અઘોરિક સમર્થવાળો તથા વિદ્વાત નીતિવાળો
પણુ પુરુષ દત્તિકાસમાં દષ્ટિએ પડતા નથી;
પ્રાદ્યૌકિ અપિ સરખા પ્રતિભા તથા હૃદય
વાળો કોઈ પણ જગ્યા આજ્ઞાપાત્ર થયો નથી.
તથા રામ દેશમાં પુરાતન કાળમાં હોમર તથા
નામના કવિઓએ "દલિયડ" તથા "ઇનોડ"
અથવા લખ્યા છે, તે પાશ્ચાત્ય દેશમાં ઉત્તમ
છે; અને ઈંગ્લેન્ડમાં મિલ્ટન નામના કવિએ
"પારાડ" નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે, તે પણ
મજબૂત છે; પરંતુ એ બધા મથો કરતાં પણ
જુ કેટલી બધી શ્રેષ્ઠ છે ! કદાચ કદાચ કાવ્ય-
માં હોમર વગેરેને વલ્લભાંકિતો બરોબરીએ
પણુ તેઓના કાવ્યના નાયકો ઓકિડીસ,
અને ઓડમ-એ સર્વ નીતિની દષ્ટિએ તે
ના રામચંદ્રાદિ કરતાં અતિશય ઉત્તરતા જ-
કે સારાંશ એજ કે રામાયણસંગ્રહ આર્ચ-
અભિમાન ધરાવે છે તે યોગ્યજ છે. "

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૨૮-૬૮- વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રી.પી.સી.સી.

વિષય ૬- : ૩

ગિરધરકૃત રામાયણ

શુદ્ધ આવૃત્તિ

કવિ ગિરધરદાસના હસ્તાક્ષરની પ્રત ઉપરથી છપાવનાર
સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
ભિક્ષુ-અખંડાનંદ. અમદાવાદ અને મુંબઈ

રામાયણ સુરતરુક્ષી છાયા, દુઃખ સર્વ દૂર નિટક જો આયા ।
રામાયણ સુરધેનુ સમાના, દાયક અભિમત ફલ કલ્યાણા ॥

આવૃત્તિ પહેલી; મુદ્રા ૭૮૪, પ્રત ૩૩૦૦, સંવત ૧૯૮૧

અમદાવાદમાં રૂા. રા અન્યત્ર રાા, પોાનુદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-રંગલ

અમદાવાદ 'સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય' માં
લિપ્તુઃ અખંડાનંદના પ્રત્યક્ષથી મુદ્રિત

મગધકવિતાનો નિત્યપાઠ શામાટે કરવો ?

• ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:—“હે અર્જુન ! આપણા આ ધર્મ સંવાદરૂપ ભગવદ્-ગીતાનું જે કોષ પઠન કરશે; તેણે જ્ઞાનયત્થી માર્ગ પૂર્ણન કર્યું છે એમ હું સમજીશ.”

શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે કે:—“વેદોના ત્રણે કાંડ ગીતામાં સ્પષ્ટ કરેલા છે. (એટલુંજ નહિ પણ) આ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા મૂર્તિમાન વેદજ હોઈને ઔદાર્યમાં વેદ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે.”

સ્વામી રામતીર્થજી કહે છે કે:—એમરસન (મહાન અમેરિકન તત્ત્વજ્ઞાની) ના દોસ્તોના કહેવાથી જણાય છે કે તેના મનપર ગીતા અને ઉપનિષદોની વધારે અસર થઈ હતી.”

મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે:—“એક વખત મારો અંતકાળ પાસે આવેલો જણુયો, તે વખતે ગીતા મને બહુજ આશ્વાસનરૂપ થઈ હતી.”

બંગસાહિત્યસમ્રાટ બંદિનચંદ્ર કહે છે કે:—

‘ગીતાને ધર્મનો સર્વોત્તમ ગ્રંથ માનવામાં આવે છે તેનું એજ કારણ છે કે તેમાં જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિ ત્રણેને યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવ્યો છે. અન્ય કોષ ગ્રંથમાં આવું સામંજસ્ય નથી !’ x x x ‘આવો અપૂર્વ ધર્મ, આવું અપૂર્વ ઐક્ય કેવળ ગીતામાંજ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. આવી અદ્ભુત ધર્મવ્યાખ્યા કોષ પણ દેશમાં, કોષ પણ કાળે, કોષએ કરી હોય એમ મારા જણુવામાં નથી.’ x x આવો ઉદાર અને ઉત્તમ ભક્તિવાદ જગતમાં બીજે ક્યાંય નથી.’

શ્રીારો (સુપ્રસિદ્ધ અમેરિકન મહાત્મા) કહે છે કે “પ્રાચીન યુગની સર્વસમરણીય વસ્તુઓમાં ભગવદ્ગીતાથી શ્રેષ્ઠ કોષ પણ વસ્તુ નથી. x x x ભગવદ્ગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વવ્યાપી જ્ઞાન છે કે તેના લખનાર દેવતાને અગણિત વર્ષ થઈ જવા છતાં તેના જેવો બીજો એકે ગ્રંથ હજી સુધી લખાયો નથી. x x x ગીતાની સાથે સરખાવતાં જગતનું આધુનિક સર્વ જ્ઞાન મને તુરંજ જણાય છે અને વિચાર કરતાં આ ગ્રંથનું મહત્ત્વ મને એટલું બધું જણાય છે કે, કોષ કોષ વખત “આ તત્ત્વજ્ઞાન કોષ જૂદાજ યુગમાં લખાયું હોવું જોઈએ,” એવો વિચાર મારા મનમાં થઈ આવે છે. x x x હું રોજ પ્રાતઃકાળે મારી ભુદ્ધિ અને અંતઃકરણને ભગવદ્ગીતાના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું.”

આવી મહા મહિમાવંતી ગીતાનો પાઠ પ્રત્યેક હિંદુસંતાને હરહમેશ કરવો જોઈએ; કુટુંબમાં તેનું નિયમિત શ્રવણ કરાવવું જોઈએ; તથા સારામાઠા પ્રસંગે અને અમરશો પણ ગીતાગ્રંથ છૂટથી ભેટ આપવો જોઈએ.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ અને મુંબઈ

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનનું દાન-મેટ-લહાણી

પોતેજ પૂર્ણ જ્ઞાની થઇને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ તો કાષ્ઠકથીજ અને; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉમદાં પુસ્તકો તો સર્વ કાષ્ઠ બીજાઓને આપી શકે.

કાંઈ કાષ્ઠ ઉદારાત્માઓ આ રીતે પણ પોતાના ધનનો થોડો ભણો સદુપયોગ કરે છેજ; પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોતાં આ પ્રકાર સર્વત્ર મોટા પ્રમાણમાં ચાલુ થઇ એક ઉમદા સામાજિક રૂઢિરૂપે બની રહેવાની જરૂર છે.

સારામાઠા પ્રસંગે ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે થોડુંક લી ઝોણું વાપરીને પણ) શારીરિક ખાનપાન ઉપરાન્ત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ ઉમદા પુસ્તકો પણ પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, સગાકુટુંબી, મિત્ર, પડોશી, જ્ઞાતિપંથુ, બ્રાહ્મણો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને બેટ અપાય તો તે તેમને માટે ગમે તેવા મિષ્ટાન્ન અને બીજી વસ્તુઓ કરતાં બહુજાંજ વધારે ઉપકારક થાય એ ખુલ્લું છે.

દુષ્છા હોય તો “અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણુ નિમિત્ત અમુક તરફથી બેટ” કે એવું કાંઈ મુખપૃષ્ઠપર છપાવીને, કે રખરસ્ટાંપથી છાપીને અથવા હાથવડે લખીને તેવી બેટ આપવાથી તે પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ સરી રહે છે.

સસ્તા સાહિત્યદ્વારા નીકળેલાં અથવા બીજાં જે પણ પોતાને પ્રસંગ પડે તે તે લોકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા પ્રત્યેક નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના સદુપયોગનું તેમજ જ્ઞાન જેવી સર્વોપરિ વસ્તુના પ્રચારનું એક દરેક સમજી મનુષ્યે મેળવવું ઉચિત છે.

જુદથી ખર્ચ કરવા દુષ્છનાર સજ્જન ધારે તો કાષ્ઠ એક ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ આવૃત્તિ છપાવીને પણ વહેંચી-વહેંચાવી શકે; અને મધ્યમ કે ઝોણા ખર્ચ કરવાનો હોય તો પોતાને પ્રસંગ પડે તેવા કાષ્ઠએક ઉત્તમ પુસ્તકની સામટી પ્રત ખરીદીને તેની લઢાણી કરી શકે. જે એકથી વધુ જાતનાં સારાં સારાં પુસ્તકો લીધાં હોય તો બેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનમમતું પુસ્તક છાપી લેવાની સગવડ પણ આપી શકાય. માત્ર પાંચ દશ રૂપિયાજ આ રસ્તે ખર્ચવા હોય તોપણ ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજી કાષ્ઠ સારી જસો ચારસો પુસ્તકો-ઓની લઢાણી વહેંચી શકાય. છેવટે એકદમ રૂપિયો ખર્ચવા હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મગ્રંથોમાંની અથવા બીજી અસરકારક શિખામણોનાં સો જસો હસ્તપત્ર મુખેથી વહેંચી શકાય.

ગીતાના ૧૮ મા અધ્યાયવાળી પુસ્તકોઓ તો હરકોઇ માણસ હાલતાં ચાલતાં પણ પાવલામાં દશ પ્રત દશ જળુને બેટ આપવાનો લઢાવો લઇ શકે.

સસ્તું સાહિત્ય વધારે કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુંબઈ.

પ્રકાશકનું નિવેદન

• “ભારતવાસી હિંદુસંતાનોને તેમના પ્રાચીન ગ્રંથો જે અવર્ણનીય લાભ પહોંચાડતા આવ્યા છે, તેમાં કાળક્રમથી બહે રામાયણનું નામ વેદ, ઉપનિષદ અને મનુસ્મૃતિ છઠ્ઠી પછી આવતું હોય; પરંતુ હિંદુસમાજના લગભગ સઘળા ભાગને ઉપકારક થવામાં તે તેનું સ્થાન સર્વોપરિજ રહેતું આવ્યું છે. દુર્દશાનાં સૈકાપર સૈકા વીતી જવાથી અત્યારે પુણ્ય હિંદુસંતાનોના મનમાંથી વેદ, ઉપનિષદ, દર્શનશાસ્ત્ર, મનુસ્મૃતિ કે ગીતા જેવા ગ્રંથ આર્યગ્રંથોનાં નામ સુદ્ધાંએ બુલાકાત ગયાં છે; પરંતુ રામ અને સીતાનું નામ ન જાણતો હોય અને તેમના તરફ પ્રજ્ઞભાવ નહિ ધરાવતો હોય એવો હિંદુ તો ભાગ્યેજ દશે; કારણ કે એ નામો અને એ પ્રજ્ઞભાવ હિંદુ માત્રના હૃદયમાં ગળથુથીની સાથે-એટલુંજ નહિ પણ ગર્ભાવસ્થામાંથીજ (માતા-પતાના સંસ્કારોદાર) દાખલ થએલાં હોય છે. દેહાન્ત સમયે પણ શ્રીરામનું નામ પ્રત્યેક હિંદુનો તારકમંત્ર હોઈને તેના શયની સ્મશાનયાત્રા સુદ્ધાં એ પુણ્યપવિત્ર નામના અખડ ઘોષસાહતજ થવાની.”

“રામ અને સીતાનાં પુણ્યપવિત્ર નામોની પેઠેજ તેમના ક્ષન્દચિત્રરૂપ રામાયણ ગ્રંથ પણ હિંદુજાતમાં સર્વત્ર પ્રજ્ઞ અને પ્રચલિત થઈ રહ્યો છે. ભારતવર્ષમાં કોઈ પણ ગામ એવું નહિ હોય કે જ્યાંના હિંદુ રહેવાસીઓ રામકથાથી અજાત હોય.”

“સંસ્કૃતના સમયમાં વાદ્મીકૃત રામકથા હયાત છતાં પણ અનેક સુકવિઓએ જૂદા જૂદા સંકડો ગ્રંથરૂપે તેને તેજ ભાષામાં જૂદી જૂદી રીતે ગાઈને પાતાની વાણી પવિત્ર કરી છે અને પ્રાકૃતનો સમય આવતાં પ્રત્યેક પ્રાકૃત ભાષાને પણ તેના સુકવિઓએ એ મહાન ગ્રંથથી વિભૂષિત કરી છે.”*

યુજરાતીમાં ગિરધરનું, વિપ્લવસનું અને ઉદ્ધવનું, એમ ત્રણ રામાયણો જાણીનાં છે. તેમાં ગિરધરનું રામાયણ તો યુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં લોકપ્રિયમાં વસી રહ્યું છે. ગામે ગામ તેની કથા દર વર્ષે થાય છે; લોકો ભાવપૂર્વક તે સાંભળે છે અને ધણા બ્રાહ્મણોની તેનાવડે રાજી ચાલે છે. ગિરધરની વાણી સાદી, સરળ, મીઠી અને પ્રાસાદિક છે; અલંકારો આછા પણ સુંદર અને વચ્ચે વચ્ચે રસપ્રવાહ વહ્યો જાય છે; રાગરાગણી પણ સમયાનુકૂળ અને પરિચિત મૂકેલાં છે; તેથી લોકોને એ વિશેષ રુચિકર થઈ પડી છે.

આ પ્રમાણે જનસમૂહમાં ગિરધરકૃત રામાયણ વધારે પ્રચલિત અને લોકપ્રિય થએલી હોઈને અત્યારસુધી તેની અનેક હાથે અનેક આવૃત્તિઓ નાના મોટા અક્ષરમાં નીકળતી આવી છે. રક્તગળ, સાધારણ બધાં અને પ્રકાશક બુકસેલરો વચ્ચેની દરિદ્રાઈને લીધે એ આવૃત્તિઓ આગળ સસ્તી તો હીક નીકળતી; પરંતુ શુદ્ધિ તરફ લક્ષ્ય નહિ અપાવાથી તેની શુદ્ધ આવૃત્તિની જરૂર જણાયા કરતી હતી. એ પછી યુરોપના મહાપુરુષજન્ય મેધારતે એનાં પ્રકાશન બંધ પડાવેલાં, તે લગાડ

* અહીં સુધીના ઉતારા આ સંસ્થાની વાદ્મીકિ રામાયણના નિવેદનમાંના છે.

અંધ થયા પછી પાછાં જારી થયાં; પરંતુ તેની જાપેલી કિંમત રૂ. ૫) અને લેવાની કિંમત રૂ. ૩૦૦ જણાવે. આથી શુદ્ધ ઉપરાંત સસ્તાપણાને માટે પણ તેની આટલિ કઠાડવી આવશ્યક જણાવે.†

કવિ ગિરધરદાસે સ્વદસ્તેજ લખેલી રામાયણ અસ્તિત્વમાં હોવાની વાત શ્રીયુત જગજીવનદાસ દયાળજી મોદીના એક લેખદ્વારા થોડાં વર્ષ પહેલાં જણાવ્યાં આવી હતી. એ વિષે ગયે વર્ષ તેમને મળીને વિશેષ પ્રયત્ન કરતાં તેમણે ગિરધરદાસના હાથદસ્તનો ચોપડો મેળવી તેના ઉપરથી નકલ ઉતારાવી મોકલવાનું તેમજ પ્રત્નીવારનાં પ્રૂફ નોંધ ચલાવક સંશોધન કરી આપવાનું ઘણુંજ ખુશીથી સ્વીકાર્યું હતું. મરકારી નોકરીવગેરેની રોકણો છતાં શ્રીયુત જગજીવનદાસે એ કાર્ય અનતી મહેનત અને ચાકસી-પૂર્વક કરી આપ્યું છે, તેને માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

કવિ ગિરધરદાસના હાથ દસ્તકનો રામયણનો ચોપડો વડોદરામાં તેમના ભાણેજ-પુત્ર જમનાદાસના પુત્ર ત્રિકમભાઈની પાસે હતો. એ ચોપડો તેમણે અ. અ. વૃત્તિના ઉપયોગ માટે શ્રીયુત જગજીવનદાસને આપીને ગુજરાતી આલમ ઉપર ખરેખર ઉપકાર કર્યો છે.

આ અથમાં આપેલું કવિ ગિરધરદાસનું ટુંક વૃત્તિના શ્રીયુત જગજીવનદાસ દયાળજી મોદીએ લખેલા અને શ્રી સયાજી સાહિબમાળાના પુષ્પ ૩૬ માં તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તક ઉપરથી ચોખ્ખું છે. જે ખદ્મ એ પુસ્તકના લેખક તેમજ પ્રકાશક મહારાજાનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

ગિરધરદાસ રામાયણની લોકપ્રિયતા તરફ જોતાં તેની આવા પ્રકારની આટલિ સત્વર ઉપડી જવાના સંભવને લીધે વ્યવસ્થાપ્ય એકો ગણીને તેનું મૂલ્ય અને તેટલું એણે રાખવામાં આવ્યું છે. અન્ય પ્રકાશકોની પેઠે સસ્તા-રફ કાગળમાં આ આટલિ કઠાડી હોત, તેમજ પ્રૂફ અને સંશોધનની આવશ્યકતા અન્ય પ્રકાશકોની પેઠે ન રાખી હોત તો મૂલ્ય એથી પણ એણે રાખી શકાત.

રામાયણનું નામ આપણા દેશમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છતાં પણ તેની અસામાન્ય મહત્તા તેમજ હિંદુસમાજ પ્રત્યેની ઉપકારકતાનો વિશેષ ખ્યાલ તો થોડાજ માણસોને હોય છે. ગોટપીડીયા શિક્ષણથી રંગાયલો વર્ગ તો એવા પ્રથમે ગપસપ જેવા ગણી કઠાડીને તેનાથી દૂર રહે. વળી એકા ધુટું કાંઈ છોકરું એકાદ સમ્રાટના ધનવૈભવની આંકણી કરવા બેસે; અથવા તો એકાદ કાચલીવડે કાંઈ સાગરનું પાણી માપવા બેસે, તેમ કાંઈ કાંઈ તો રામાયણનાં પ્રાનઃસ્મરણીય પાત્રોને રસ્તે જનારાં સામાન્ય મનુષ્ય જેવાં સમજી તેમના અમાપ જ્ઞાનચારિત્રને પોતાના કુલ્લક-વેંતીઆ જ્ઞાનચારિત્રવડે માપવા બેસીને તેમનામાં ખામીઓ પણ દર્શાવવા મંડી પડે! દેશવિદેશના સમર્થ વિચારકો અને અજ્ઞ સીએએ રામાયણની મહત્તા અને ઉપકારકતાનાં મુકાફાં જે મુશ્કેલીમાં આપ્યાં હોય, તે આવી સ્થિતિમાં સર્વસામાન્યમાં અચ્છિત કરવાની જરૂર સમજીને તેવા કેટલાક વિચારોનો સંગ્રહ આ સંસ્થા તરફથી

† આનંદની વાત છે કે આ સંસ્થા તરફથી ગિરધરદાસ રામાયણ જપાતી હોવાની વાત બહાર પડ્યા પછી એ મૂલ્યમાં સારો જેવો ઘટાડો થયો છે.

નીકળેલા વાદ્મીકિ રામાયણ (ભાષાંતર) વાળા ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ગ્રંથના વાંચકોની જાણ માટે એમાંના સારભૂત ઉતારા “રામકથાનો મહિમા” એવા મથાળા નીચે આ ગ્રંથમાં પણ આપ્યા છે. આશા છે કે પ્રત્યેક વાંચનાર તે વિષય પ્રથમ વાંચી જમને રામાયણ એ શી વસ્તુ છે, તેની શી ઉપકારકતા છે અને તે શું શીખવે છે, તે જાણતો સમજી લીધા પછીજ તેને વાંચી શરૂ કરશે; અને પરિણામે ઉચ્ચ સંસ્કારો તથા પ્રેરણાઓ વિશેષ પ્રમાણમાં મેળવવાને લાગવશાળી થશે. જરૂર જાણશે તો આથી નાના તેમજ મોટા અક્ષરની પણ શુદ્ધ આવૃત્તિઓ આ સંસ્થા તરફથી નીકળશે.

અક્ષરોનાની વાત છે કે અન્ય કેટલીક ઉપકારક જાણતોની પેઠે રામાયણ, મહાભારત, ઝોખાદરણ, વગેરેની કથાઓ પણ અનેક પ્રકારના લલિત રાગોમાં ગવાની સાંભળવાનું દેશમાં એણું થતું ચાલે છે અને તેથી તેવી કથાઓ લલકારીને ગાઇ સંભળાવનારા સુચારુ ઉત્સાહી વ્યાસ દેવતાઓ પણ ઘટતા ચાલે છે.

એજ પ્રમાણે આપણા પ્રાતઃસ્મરણીય સંતમહાત્મા અને કવિવરોનાં રચેલાં અનેક પ્રકારનાં જ્ઞાનચારિત્રવર્ધક આખ્યાન, ભજન, ધોળ, ગરબી, ગરબા, રેખતા વગેરેને પણ અસરકારક રીતે ગાઇ સંભળાવનારી વ્યક્તિઓ તથા ભજનમંડળીઓ દિવસાનુદિવસ ઘટતીજ ચાલે છે અને જે જાય છે તેની જગ્યા મોટે ભાગે ખાલીજ રહે છે.

જાણુસર તાલુકાના સારોદ ગામમાં આજથી ૭૫-૧૦૦ વર્ષ પર એક કદાવર અને જળવાન બાંધવાળા ભટ્ટજી હતા. તેઓ ઝોખાદરણની કથા પગે ધુવરા અને કેડે નરધાં બાંધીને તેના લલિત રાગોમાં એવી તો સરસ રીતે કહેતા કે શ્રોતાઓ ત્રિવિધ બની રહેતા અને તેમનાં હૃદય આનંદ તથા ઉત્સાહથી ઉછળી રહેતાં.

એજ ગામમાં વહોરા પટેલોમાં “સુલેમાન ભગત” તો હમણાંજ થઇ ગયા. આ ભખનારને નાનપણથી અનેક વ્યાસોના મુખથી કથાવાર્તાઓ શ્રવણ કરવાનું સૌ-ભાગ્ય મળ્યા કહ્યું છે; પણ એજ ઝોખાદરણ કે ગિરધરકૃત રામાયણ જ્યારે સુલેમાન ભગત એક દાયમાં તંબુરો તથા બીજા દાયમાં મંજીરા લઇને અને એક નરધાં વગાડનાર તથા એક સારંગીવાળા ભરથરીને સાથે મેસાડીને પોતાના પહાડી રાગથી ગાતા, ત્યારે તો હાજર વળતી. એ લેહે, એ હલક, એ જોશ અને એ અસર અજબજા હતી. ભગત પોતે પણ તે ગાતા ગાતા આમતેમ ડોલ્યા કરે અને શ્રોતાઓ પણ ડોલ્યા કરે ! હિંદુઓનાં ઘર અને દેવમંદિરમાં તો એમનાં કથાકીર્તન થતાંજ; પરંતુ મુસલમાન કોમથી વસેલા મહોલ્લાઓમાં પણ તેમની ઝોખાદરણ વગેરેની કથા ચાલતી અને એ કોમના એટલા બધા શ્રોતા એકત્ર થતા કે પગ મુકવાની જગ્યા રહે નહિ !

એજ ગામમાં ભંજીની કોમમાં ‘ભોજીયો’ કરીને એક ઉંચો પડછંદ અને મજબૂત બાંધાનો વૃદ્ધ હતો. એ માણસ રાત્રે વાર્તા માંડતો ત્યારે વચમાં વારંવાર જોશમાં આવતો હોયો થઇ જતો અને જાણે તે પોતેજ તે વાર્તાનું કોઇ અસામાન્ય પાત્ર હોય એવોજ શ્રોતાઓને ભાસ થઇ આવી તેઓનાં હૃદય પણ વીરરસથી ઉભરાઇ ઉઠતાં !

દૈનિક વર્ષપર અમદાવાદમાં સાધુચરિત ગણેશ જોષાજી પડિતના મકાન પાસે સસ્તા સાહિત્યનું કાર્યાલય હતું, ત્યારે તેમને ત્યાં કોઇ આધેડ વયના ખારોટ ઉતરેલા એક રાત્રે કાર્યાલયમાં આવીને તેમણે બે ત્રણ કલાક સુધી એક વાર્તા સંભળાવી હતી. શી વર્ણનશક્તિ અને શી રસ જમાવવાની ખુબી ! વાર્તામાં વચ્ચે પ્રસંગ

આવતાં એકવાર તેમણે એક હોકારો કરેલો તે તો જીંદગી સુધીએ જીલાય તેમ નથી. કવિએ 'આબના બાઝ છૂટે' એવી ઉપમા આવા હોકારાને આપે એમાં નવાઈ નથી.

એજ પ્રમાણે બીમની વાત કહેતી વખતે બીમના બાવમાં આવી જાય, સહદેવની વાત કરતાં સહદેવ જેવાજ જણાઈ રહે, અર્જુનની વાત આવતાં અર્જુનનોજ ભાસ કરાવે, ધર્મરાજનો પ્રસંગ આવતાં ધર્મમૂર્તિજ થતી રહે; અને હનુમાન, રાવણ, કુંભકરણ્ય, લક્ષ્મણ, શયરી, વગેરેના પ્રસંગ ચાલતાં તેવા તેવા ભાવ દર્શાવવામાં પણ કમાલ કરે; તેમજ રોજરોજ નવી નવી બોધપૂણ્ય વાર્તાઓથી ધર્મનીતિનો બોધ પણ સરસ આપે અને વચ્ચે વચ્ચે હસાવવામાં પણ માફી રાખે નહિ; એવી એવી અનેક-વિધ ખુબીઓવાળા બ્યાસ દેવતાઓની કથાઓ સાંઝળવાની જે મજા મળેલી, તે પણ જીલાય તેવી નથી, પણ હવે તો એ વાતો ૩૦-૪૦ વર્ષ જેટલી જૂની થઈ ગઈ !

પરંતુ ઇશ્વરકૃપાથી હજી પણ-મહુ નહિ તો કોઈ કોઈ પણ એવા અસામાન્ય વાર્તાકારો, કથાકારો, કીર્તનકારો વગેરે હયાત હશેજ; અને તેઓ છે ત્યાં સુધીજ તેમના હૃન્નરને ઉત્તેજ અનેક વ્યક્તિઓમાં પ્રચલિત કરીને મરતો અટકાવવાની તક છે. એવી પ્રત્યેક વ્યક્તિ ભારતનું મોંઘું ધન છે. દેશનું ધણ્યે ગયું તેમ એ ધન પણ જતું રહેશે, તો ફરી તેને ઉપજવતું મુશ્કેલ છે. આવા આવા બાહોરા કથાકારો, કીર્તનકારો, વાર્તાકારો, પુરાણી, ભટ્ટચારણો, ભગતો, બ્યાસ દેવો, ધરમારી સાધુમાવડ, ભરથરી, કાપડી વગેરેના પણ દિવસાનુદિવસ ઘટાડાજ થતો ચાલે છે; અને જે જે હોશિયાર માણસો જાય છે તેમનું સ્થાન ખાલીજ રહે છે. અનેક પ્રયત્નોવડે જનમેલી અને સંકડો વર્ષ સુધી ઉપકારક થતી આવેલી હિંદુમંત્રકૃતિનાં આ સાધન અત્યારે મોટે ભાગે દીનછીન સ્થિતિમાં છે; પણ આગલા સમયમાં ન્યારે તે પોતાના ઉન્નત સ્વરૂપમાં હશે ત્યારે કેવાં હશે, તેની તો વાતજ શી કરવી ? આજે તો એઓમાં દશાંશ જેટલી પણ યોગ્યતા અને ઉપકારકતા રહેલી ન ગણાય; પરંતુ એવાં એવાં પણ એ સાધનોમાંથી સારીસારી વ્યક્તિઓને શોધી ઉત્તેજ અને કેળવી યોગ્ય સંસ્કારોથી સંસ્કૃત બનાવીને તેનો યોગ્ય લાભ લેવામાં આવે, અને તેમની સંખ્યા વધે તેમ કરીને જન-સમૂહને છૂટથી તેમનો લાભ આપી શકાય, તો દેશની નષ્ટ થતા ખેડેલી શુભ સંસ્કૃતિ-માં સાફ જેવું ચેતન પુરાતું રહે, અને ક્રમે ક્રમે એ લોકો પણ જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય કળા, તેમજ ઉપકારકતામાં ખીલતાં ચાલે એમાં સંશય નથી.

લોકરુચિને વશ થતી રાષ્ટ્રીયતાના નામ નીચે પણ ગોટપીટીયા ગોખલપટ્ટી-વાળી શાળાઓ ચક્રવીને લાખોની બરબાદી કરતી અને દેશમાંના ખાતાખીના તથા અનેક પ્રકારે ગરીબોનાં લોહી ચૂસતા લોકોની સંખ્યા તથા આવડતને વધાર્યા જતી, એના કરતાં તો ઉપર જણાવ્યા જેવી વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓને ખીલવીને દેશના ખરા આધારરૂપ ઓવર્ગ, ખંડુતો, અત્યજો તેમજ ખીજ નિરાધાર, ગરીબ અને અજ્ઞાન લોકોની સંગીન સેવા બળવવામાંજ રાષ્ટ્રનું સાચું અને સંગીન હિત રહેલું છે. સમજીએ હવે તો એવાં કાર્યોની માછળજ ધનના ઢગ અને સુયોગ્ય સેવાભાવી જીવનો અર્પણ કરવાકરાવવાં ઘટે છે.

આર્યસંસ્કૃતિનો મહાન અભ્યાસી અને હિમાયતી વર્તમાનયુગનો જ્ઞાનચારિત્ર્ય-સંપન્ન મહાવિદ્વાન, જેવું રામેશ્વર દેશદાઝથી ફક્તી રહેલું હતું અને હજીસુધી દેશમાં જેજે જોડા પાક્યો નથી એવો અસામાન્ય સાહિત્યસૈવક, અને આનંદમય જેવા પ્રેરક

અંશો અને 'વંદેમાતરમ્' જેવા રાષ્ટ્રીય ગીતો પ્રણેતા બ્રહ્મચારીઓ જેવા ભારતમાતાનો સાચો સપૂત શિક્ષણ અને શિક્ષિતવિષે શું કહે છે ?

તે કહે છે કે—“લખર્તાવાચ્યતા આવડે તેજ શિક્ષિત અને ન આવડે તે અશિક્ષિત એવું જરા પણ સમજતા નહિ. પાઠશાળાઓ અને નિશાળામાં ભણ્યા વિના પણ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થઈ શકે છે. આપણા દેશમાં પૂર્વે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના જે કેટલાક ખીસ માર્ગો હતા તે આજે લુપ્તપ્રાય થઈ ગયા છે. ‘કથા’ અને ‘હરિકીર્તન’ એ પૂર્વકાળે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો એક મુખ્ય ઉપાય હતો. પ્રાચીન સન્નારીઓ કથાકારોના મુખથી પુરાણ તથા ઇતિહાસની વાતો સાંભળતી અને તેથી કરીને પુરાણ-ઇતિહાસમાં જ્ઞાનનો જે ઉત્તમ ભંડાર છુપાયેલો છે, તે તેમની પાસે ખુલ્લો થઈ જતો. અત્યારના આપણા સુશિક્ષિત મણાતા યુવકો કરતાં પણ અનેક વિષયો પૂર્વ કાળની સન્નારીઓ બહુ સારી રીતે સમજી શકતી હતી. ભોગવિદ્યાસમર્પણ જીવનની સાર્થકતા સમજવનારી, કાગા મોંવાળી આ વીસમી સદીએ એક હાથમાં તોપ-ગાંદુક અને બીજા હાથમાં કળ-કારખાનાંઓને ધારણ કરી સેંકડો શિક્ષિત, અર્ધશિક્ષિત તથા અશિક્ષિત યુવકોને ધર્મસંસ્કારથી ભ્રષ્ટ્ર કર્યા છે.”

પોતાનું નામ પણ ન લખી જળજીનારા પ્રાતઃસ્મરણીય ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસ, ઇત્રપતિ શિવાજી અને મહાન અકબર જેવાઓ જે અસામાન્ય જ્ઞાનચારિત્ર્ય અને શરીરબળ ધરાવતા હતા; તે સર્વ કયાથી આવેલું ? આર્યસંસ્કૃતિનાં એ સમયનાં અક્ષરજ્ઞાનની જહાઝનાં ઉત્તમ સાધનોનોજ એ સર્વ પ્રતાપ હતો.

વળી એ સાધનોનો લાભ માત્ર રાજાઓનાંજ હોકારાંને મળે, એવું ન હતું. એ લાભ તો સર્વ કોઈને મળી શકતો. પ્રથમ તો એ લાભ પરમ આત્મિક, બળવાન અને સદ્ગુણી માતાપિતાના જ્ઞાનચારિત્ર્ય, ઉછેર અને શૃદ્ધશિક્ષણમંથીજ મળી રહેતો; અને તે પછી એ લાભ ગામમાંના જ્ઞાનચારિત્ર્યપન્ન કુળપુરોહિત, ભટ્ટ, ચારણ, શાસ્ત્રી, પુરાણી, ધર્માચાર્યો, મહંતો, અને યાત્રાળુ પંડિતો, મંડેશ્વરો, સંતસાધુઓ, પરમહંસો તેમજ અતિથિઅભ્યાગતો વગેરેથી મળતો. વાર તહેવારોની ઉજવણીઓ, મેળાઓ અને યાત્રાએ નીકળતા સંઘો પણ એ બાબતમાં સારી પેઠે મદદગાર થતાં.

એવે એવે પ્રારંભે જનસમાજમાં સ્ત્રીઓ, બાળકો, વૃદ્ધો, યુવકો, બેકુતો તેમજ ગરીબગુરુઓ વગેરે તમામ વર્ગો જ્યારે જ્ઞાનચારિત્ર્યવર્ષક આર્યસંસ્કૃતિથી પોષાયા કરતા, ત્યારે મનુષ્યો કેવાં સુખી, સદ્ગુણી અને બળવાન રહેતા! તેઓ આખું આયુષ્ય ધર્મનીતિથી તથા સુખસંપત્તિપૂર્વક મુજબરતા; અને ગરાસીઆઓમાં તો શું પણ ગામના બંગી સુદામાં એવું બળ અને આરોગ્ય રહેતું કે અત્યારનાં આપણાં બણીમણીને કુરકુરીયાં જણી જળજીનારાં પાંચ દશ માણસો પણ તેવા એકને પહોંચી શકે નહિ !

આ વાત તો આજે પણ પુષ્કળ માણસો જાણે છે કે આજથી પચાસ અને સો વર્ષ પહેલાં દેશમાં આજના જેટલું દારિદ્ર્ય, દુષ્કાળ, મોંઘારત, તનમનની દુર્બળતા, કુસંપ, ઝેરવેર, સ્વાર્થપરાયણતા, વિલાસિતા, ઇળખપ્રપંચ અને લોભલાસ્ય વગેરે ન હતાં અને એનાં સામાં હોડાની સંપત્તિ-સુખશાન્તિ, સુકાળ, સંપ, હેતપ્રીત, ઉદરતા, સાદાર્થ, પરાધર્મ, સરળતા, સહાનુભૂતિ, આસ્તિકતા, વગેરે-હાલના કરતાં

વધારે હતાં. એ સમયે એવી સ્થિતિ હોવાનું મુખ્ય કારણ ઉપર જણાવેલા પ્રકારોદ્ધાર લોકોને જ્ઞાનચારિત્ર્યનું શિક્ષણ મૂળ છટથી તેમજ સ્વાભાવિક રીતે મળ્યા કરતું તેજ હતું. આજે આપણે નાના કે મોટા પ્રત્યેક ગામમાં બ્રાહ્મણોને, બારોટોને તેમજ મહાદેવવાળાઓને જે ગામગરાસો પળતા જોઇએ છીએ, તે સર્વ એવા ઉચ્ચ કક્ષા-વાળા અને નિરપદ લોકશિક્ષકોના ચરણમાં કદરદાન રાખીએ, ધનિકો તેમજ ગામ-લોકોદ્ધારા તેમના ચારિત્ર્ય અને ઉપદ્રવરક્તા ઉપર ઓવારી નખાવેલાં હતાં. આજે તેમના ઉત્તરાધિકારીઓ તો એ જ્ઞાનચારિત્ર્ય પશુ જોઇ બેઠા છે, અને તેની પાછળ પાછળ તેમની જમીનજમીનો પશુ ખોવાતી-નષ્ટ થતી ચાલી છે.

પરંતુ આ સર્વ છતાં ઉપર જણાવ્યું તેમ હજી પણ એ વર્ગોને સચેત અને સુસંસ્કૃત કરીને સમાજસેવા માટે ઉપયોગી બનાવી શકાય તેમ છે; અને માનવસમાજ પોતે તંગી વેઠીને પશુ પોતાના એવા સુયોગ્ય સહાયકોને રાંટલો આપી શકે તેમ છે. એમાં પશુ જે અનેક બાળકો માતાપિતા કે પાલકપોષક વિનાનાં હોઇ જે તે પ્રકારે જીવન ગાળતા હોય, તેમનીજ સેવા અને સુશિક્ષણનું કાર્ય તેમનાજ જેવી નિર્ધનતા વગેરે સ્વીકારીને સર્વભાવથી આચરવામાં આવે તો કારીગરનો છોકરો સહેજે કારીગર બને છે, તેમ જ્ઞાનચારિત્ર્યસંપન્ન શિક્ષક અને રક્ષકના પોતાના દૃષ્ટાંત અને શિક્ષણથી ધારણા મુજબના જ્ઞાનચારિત્ર્યસંપન્ન, મજબૂત અને સેવાશક્તિવાળા સમાજસેવકો તેમનામાંથી અવશ્ય સારા પ્રમાણમાં ઉપજી આવે. રાષ્ટ્રસેવાની સાચી દાનતવાળા અને પંડનું જ્ઞાન જુલી તેની પાછળ મચી પડનારા સજ્જનો માટે શું આ ઓછી આકર્ષક તક છે ! જે નખાપાં નિરાધારોમાંથી ધણાં ખરાદેશને કષ્ટ-કારક, ચેર, લામટા, જુટ્ટા, બિખારી, બલિચારી, પાખંડી, ઠગ અને બાવા સાધુજી બની જવાનાં; તેમનામાંથી ઉત્તમ સમાજસેવકો બનાવવાનું કામ ફેટલું બધું મહત્ત્વનું છે !

બધાજ લૌકિક સ્વાર્થ અને મંત્રકૃત્તિને દૂર કરી પ્રશ્નનેજ સર્વસ્વ માની શકનારા એવા જ્ઞાનચારિત્ર્યસંપન્ન થોડાક સજ્જનો પશુ જે સર્વભાવે એકનિષ્ઠાથી અને સતતપણે ઉપર જણાવ્યા જેવી એકાદ સંસ્થા જમાવવા ઈચ્છે તો હાલની શ્રીમંત-સેવી તથા લૂંટારાવર્ષક અનેક શાળાપાઠશાળા અને બોર્ડિંગો જે વિપ્રાતક કાર્ય બજાવી રહી છે, તેને બદલે સમાજના સત્ય હિતની દિશ માં અસાધારણ પરિજ્ઞાન આવ્યા વિના રહેજ નહિ. આવા કૃષિપ્રાધાન્ય દેશમાં એવા કામ માટે લૂંટારા ધનિકોની પાસે બીજા માગી તેમને મોટા બા બનાવવાનું કામ પશુ જમાંસુધી કુશળ કૃષિકાર બનવામાં આવે નહિ ત્યાંસુધીજ બજાવવું પડે. ઉચ્ચ ભાવનાવાળા, આસ્તિક અને પરિશ્રમી સમાજ-સેવકને પ્રશ્ન આવી બાજતોમાં કોઈને કોઈ માર્ગે જોલી આપેજ. દેશનો ઉદય હવે કોઇ પણ પ્રકારે થવો અનિવાર્ય હોવાથી સાચી લાગણીવાળા અને સંયમી નરદેવતા-ઓને માટે કોઈ ને કોઈ ઉકેલ પોતાની ઉચ્ચ ભાવનાઓ પાર પડે એવા મળીજ આવે. હા, ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને ખાતર પંડે અકિંચનતામાં અને જરૂર પડે તો જૂખમાં પણ સુખ માનવા જેટલું જ્ઞાનચારિત્ર્ય તેમનામાં હોવું જોઇએ.

જગતોને જે કાંઈ કરવું છે, તે થશે તો ખરૂંજ. માત્ર જેમનું પરમભાગ્ય હશે તેઓજ તેના હથિયારરૂપે બની આત્મ ઉન્નતિના અને પરમ ચક્રના ભાગી થશે.

રામકથાનો મહિમા

इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।

यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

ચિત્તને શુદ્ધ કરનાર, પાપનો નાશ કરનાર, પુણ્યના સાધનરૂપ અને વેદના રહસ્યને પ્રતિપાદન કરનાર હોવાથી વેદગુરુ જોવી આ રામકથાનો જે મનુષ્ય પાઠ કરશે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થશે.

एतदारुणानमायुष्यं पठन् रामायणं नरः ।

सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥

આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરનાર આ રામાયણનો જે મનુષ્ય પાઠ કરશે તે પુત્ર, પૌત્ર અને સંબંધીવર્ગસહિત સ્વર્ગમાં સુખ ભોગવશે.

पठन् द्विजो वागृषभत्वमीयात् स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।

वाणिज्जनः पुण्यफलत्वमीयात् जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीयात् ॥૧૦૦॥

અર્થાત્ રામાયણના પઠનથી બ્રાહ્મણ શબ્દશ્રવણના પાત્રને પામે, ક્ષત્રિયને રાજાનીતિ પ્રાપ્ત થાય અને વૈશ્યને વ્યાપારકુશળતા તથા શૂદ્રને શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત થાય.

“વાલ્મીકિરામાયણમાંથી”

दोहा-रामायण अमृतकथा, लेत न ताको स्वाद ।

तिनको निश्चय जानिये, हैं पूरे मनुजाद ॥

રામાયણ સુરતરુકી છાયા, દુઃખસમ દૂર નિકટ જો આયા ।

રામાયણ સુરધેનુ સમાના, દાયક અભિમત ફલ કલ્યાના ॥

શ્રીરામાયણ જેહિ ઘરમાંહીં, ભૂત પ્રેત તહં ભૂલ ન જાહીં ।

પ્રીતિ કરૈ રામાયણમાંહીં, તેહિ સમ ભાગ્યવંત કોડ નાહીં ॥

કથા રામાયણકી જહાં હોઈ, સો ગૃહ ઘર મતિ જાને કોઈ ।

સો ઘર તીર્થરૂપ સમ ભાસે, તહાં ગણ સબ પાતક નાસે ॥

दोहा-रामायणके सुनत ही, छुटि जाय प्रेतत्व ।

जाके पढे सुनेतें, सज्जत है पर तत्त्व ॥

“મહાત્મા તુલસીદાસજી”

સ્વામી વિવેકાનંદજી કહે છે કે:—“જગતમાં જેનો જેટો મળતો નથી એવા અનન્ય સાહિત્યગ્રંથ તરીકે રામાયણ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.”

વેબર (એક મોટા પાશ્ચાત્ય પંડિત) કહે છે કે:—“હોમરના કાવ્યમાં જે રસ છે તેના કરતાં રામાયણમાં વિશેષ રસ છે.”

ગોરીસિંચો (મહાન પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન) કહે છે કે:—“ બીજા દેશાનાં મહા-કાવ્યો કરતાં હિંદુનું રામાયણનું મહાકાવ્ય સર્વોપરિ છે.....અને જે અદ્ભુત સદ્ગુણોનું વર્ણન વાલ્મીકિએ આ ગ્રંથમાં દર્શાવ્યું છે તે તરફ લક્ષ્ય દેતાં, પોતાના કાળમાં તો શુ પણ તે પછીનાં અનેક મૈકાં વીત્યા છતાં પણ રામ જેવા સત્યવત-પરાયણ રાજા કોઇ પણ રાજકુળમાં થયો નથી. એ રામ સકળગુણમપન્ન અને પ્રજાપ્રીતિ સંપાદન કરવામાં અદ્ભુત રાજા હતો....વાલ્મીકિનું કાવ્ય આદિકાવ્યનાં સ્થાનને યોગ્ય છે અને સર્વ રસથી ભરપૂર છે.”

ગ્રેટ (રામાયણનો અંગ્રેજીમાં તરજૂમો કરનાર પાશ્ચાત્ય પંડિત) કહે છે કે:—“જગ-તમાં કાવ્યના ગ્રંથો અનેક છે; પરંતુ આચાર અને કાવ્યરચનાને કોઇ કવિ આવી દદતા, મનોહરતા અને રસિકતાથી એકત્ર નથી કરી શક્યો. આવી પ્રભાવશાળી રીતે ધર્મનું શિક્ષણ આપવું, એ તો એક રામાયણનું જ કામ છે. માત્ર આ એકજ કાવ્ય એવું છે કે જે આપણાં અંતઃકરણમાં આવી ઉત્તમતાથી સત્યપ્રત્યે પ્રેમ જાગૃત કરી દે છે. આપણે રામાયણ વાંચીને કંઈના કંઈ બની જઈએ છીએ. આપણામાં ઉંચામાં ઉંચા ખ્યાલ પેદા થઇ જાય છે અને જે સદ્ગુણો મનુષ્યની ઉત્તમતાના ભૂપણુરૂપ છે, તેનો ચિતાર આપણી સમક્ષ ખડો થઇ જાય છે. સત્ય આચરણ, પુત્રાની ભક્તિ, પતિવ્રતા, ધર્મ, પતિકર્તવ્ય, માનપિતાનો રત્ન, વિનય, વૈર્ય, દુયાળુતા, સારાંશ કે માનવી ગુણોનું એવું કયું ચિત્ર છે કે જેના મયાર્થ સ્વરૂપને કવિએ પોતાની જાદુઈ લેખિતથી આ ગ્રંથમાં નથી આલેખ્યું ! ”

રામાયણ અને મહાભારતના સમર્થ અભ્યાસી તથા વિવેચક શ્રીયુત ચિંતા-મણિ વિ. વૈદ્ય કહે છે કે:—“ રામચંદ્રના અતિ ઉત્તમ ચરિત્રને વાંચી પ્રેમ, આ-નંદ અને આદરભાવની લાગણી કયા ભારતવાસી જનને નહિ થાય ! આપણી આર્યભૂમિ વૈભવ અને નીતિના શિખરપર પહોંચી હતી એવા સમયનું તે ચિત્ર આંખ આગળ હિંમું રહેતાં કાનું હૃદય આનંદથી નહિ ઉઠળી રહેશે ! જે કે આ-પણા આર્યદેશના પ્રાચીન ઇતિહાસનો થોડો સરખો ભાગજ આપણને મળી આવ્યો છે, તોપણ એ અંધકારમય પ્રાચીનકાળમાં શ્રીરામચંદ્રનો સમય શરદ્પૂર્ણિમાની રાત્રિ પ્રમાણે શુભ અને આનંદદાયક પ્રકાશથી ભરપૂર દેખાય છે. એ સમયમાં શ્રીરામચંદ્રની મોહક મૂર્તિ પૂર્ણ ચંદ્રની પેઠે મધ્યે વિરાજમાન થયેલી માલમ પડે છે અને તેમનાથી ક્ષણભર પણ વેગળી ન પડનારી જનકી ચંદ્રની જ્યોત્સ્ના પ્રમા-ણે શોભી રહે છે; તેજસ્વી અને શીઘ્ર કોપ કરનાર લક્ષ્મણજી મંગળના લાલ પ્રક-પ્રમાણે પ્રકાશમાન દેખાય છે; અને જ્ઞાત-પ્રેમાળ ભરતજી બૃહરપતિના તારાની પેઠે શુભ અને કોમળ તેજથી શોભી રહે છે. વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, જનક, દશરથ, ભરદ્વાજ, અગસ્ત્ય, કૌશલ્યા, અનસૂયા ઇત્યાદિ અનેક વંદનીય સ્ત્રી-પુરુષોની મૂર્તિ-ઓ પણ પોતપોતાના પ્રકાશવટે ચળકી રહેલા ગ્રહોની પેઠે તે સમયમાં ચળકી રહી છે. આવા ઉત્તમ રામાયણના સમયપ્રત્યે ભારતવાસી આર્યલોકો આનંદ અને અભિમાનની દૃષ્ટિથી જુએ એમાં નવાઇ શું ? ”

“ આર્યસ્ત્રીઓના અંતઃકરણમાં સીતાદેવીનું પવિત્ર ચરિત્ર-એટલે કે તેમનો

નિ:સીમ પતિપ્રેમ, દૃઢ પતિવ્રત, પતિ સથે સંકટ ભોગવવાની તનુપરતા, ઇત્યાદિ અસંખ્ય ગુણાનું ચિત્ર-આય જોખોના હૃદયપટપર એવું કોતરાઈ રહ્યું છે, કે જેને લીધે તેઓ હજારો વર્ષથી આપણા સમાજના બૂવણરૂપ બનતી આવી છે.... શ્રીરામનું ઉચ્ચ અને મનોહર ચરિત્ર પણ પ્રયેક ભારતવાસી પુરુષને માટે ‘દુર્નિ-યામાં માણસ કેવી રીતે વર્તવું’ તે દેખાડનારા નિષ્કલંક આદર્શરૂપ છે. રામચંદ્રનું નામ લેતાજ આપણા મનમાં સર્વ સદ્ગુણોની મોહક મૂર્તિ ખડી થઈ રહે છે. હિન્દુ સત્તાનો માટે ઉત્તમ પુત્ર, ઉત્તમ બધુ, ઉત્તમ મિત્ર, ઉત્તમ શત્રુ, ઉત્તમ રાજા, એ બધાનો એક જ નમુનો તે શ્રીરામચંદ્રજ છે.”

“કાવ્યતાં બંને અગ-કાવ અને નાયક-ની આપતમાં રામાયણની ખરાબરી કરે તેવા કોઈ પણ અંચ કાષ્ટ પણ દેશમાં મળી આવશે નહિ, રામચંદ્ર સરખો અસૈદ્ધિક સામર્થ્યવાળો તથા કેદાન નીતિવાળો એક પણ પુરુષ ઇતિહાસમાં દૃષ્ટિએ પડેલો નથી; તેમજ વાદ્મર્મિક ઋષિ સરખી પ્રતિજ્ઞા તથા ઉચ્ચ કલ્પનાવાળો કોઈ પણ કવિ આજપર્યં થયો નથી. શ્રીસ તથા રામ દેશમાં પુરાતનકાગમાં હેમર તથા વજ્રલ નામના કવિઓએ “છત્રિયડ” તથા “છત્રીડ” નામના ગ્રંથો લખ્યા છે તે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ઉત્તમ ગણાય છે. અને ઇંગ્લાંડમાં મિસ્ટન નામના કવિએ ‘પેરે-ડાઇઝ હોસ્ટ’ નામના ગ્રંથ લખ્યો છે તે પણ ઉત્તમ ગણાય છે; પરંતુ એ બધા ગ્રંથો કરતાં પણ રામાયણ કેટલી બધી ત્રેષ છે કે કદાચ કોઈ કાવ્ય-શક્તિમાં હોમર વગેરેને વાદ્મર્મિકો ખરાબરીએ બેસાડે. પણ તેઓનાં કાવ્યના નાયકો એકિલીસ, હનિયસ અને એડમ-એ સર્વ નીતિની દૃષ્ટિએ તો રામાયણના રામચંદ્રાદિ કરતાં અતિશય હિરતા જણાય છે. સારથી એજ કે રામાયણુપન્યસે આર્યલોકો જે અજિમાન ધારે છે તે યોગ્યજ છે.”

વેદરત્ન પાંડત શતરામ શર્મા લખે છે કે:—“રામાયણુ રહને કો તો એક મહારાજકો જીવનચરિત્ર છે; પરંતુ વાસ્તવમેં યદ સસર કે મહોં કો નાશ કરનેવાલા અગિ, અંવકારમેં પ્રકાશ, જોયો કો ધર્મ, પુરુષોં કો પૌરુષ, બ્રાહ્મણોં કો બ્રહ્મતેજ, ક્ષત્રિયોં કો ક્ષાત્રધર્મ, વૈશ્યો કો ધન, શૂદ્રો કો ધર્મ, જ્યૌર ગૃહસ્થા-શ્રમ મેં પ્રવેશ કરનેવાલે નરનારિયોં કો સુખદીપક હૈ. ઇસકી જ્યોતિકા હાથ મેં રખ-કર પુરુષ યદિ માર્ગ દેખદેખ ચલે, તો હો નહિ સંગા કિ કિસી સમય વહ જીવન-યુદ્ધ મેં પરાજય પ્રાપ્ત કરે,...જગતકો ઇતિહાસ પઠનેવાલે કહેતે હૈં કિ હિન્દુ જાતિ કો વેરોં કે પ્રચાર હટાળને પર યદિ કિસી રસાયણને જીવિત રખ્યા હૈં તો વહ રામાયણુ હી હૈ. ઇસી કે બલ સે હિન્દુ નારિયોમેં સતીત્વકો જ્યૌર હિન્દુ નરોં મેં બલિદાન કરને કો સાહસ રહા હૈ.”

ઇતિહાસના ઉગ્ર અભ્યાસી તથા “ભારતવર્ષકા ઇતિહાસ” ના વિદ્વાન લેખક અને કાંગડીયુરુક્ષના સુયોગ્ય અધ્યાપક શ્રીયુત રામદેવજી લખે છે કે:—

“જળમં આર્યસન્તાન પતિન હુછ તપસેં કિતને પ્રકારકી રિપતિયોં કો જોંકો ઇસે ઝેલના પડા ! ઇસકે કિતને ઐતિહાસિક પુરુષોં કે થશ, ઇસકે ઇતિ-હાસોં કે નાશ કે સાથ હીં સાથ લોન હો ગએ ! (તખતી) આશ્ચર્યે હૈં કિ કોઈ

બી વિપત્તિ વા કિસી બી પ્રકારકા હાસ મર્યાદાપુરુષોત્તમ શ્રીરામચંદ્રજી મહારાજકા નામ ઔર યજ્ઞ કો વિલુપ્ત ન કર સકા । યદિ ઉનકા યજ્ઞબી કેવલ કિસી એક ઇતિહાસ કે પત્રો પર અકિત હોતા, અથવા ઉનકે સમકલીન વા કુઝ કાબા-નતર કે કતિપય સહજ વા સજ્જ નરનારી હીં ઉનકી કીર્તિ જનતે હોતે, તો સંભવ થા કિ ઉનકાબી યજ્ઞ આજ સુનાઈ નહીં દેતા; પરંતુ જગત્કિ ઉનકા યજ્ઞ ઉસી સમયસે-જગત્કિ વહ પિતૃભક્તિ કી મર્યાદા કી રક્ષા કે લિયે અયોધ્યાસે દંડ-કારણ્ય કી ઔર પ્રસ્થિતિ હુએ-ચતુર્દિક દૈલને લગા; ઔર ઉનકે જીવનકાલ મેં હીં કરોડોં નરનારિયોં કો ઉનકા હાર્દિક ભકત બના દિયા; ઔર યે લોગોંનેં અપની સંતાનોં કો ઔર ઉન સંતાનોંને અપની સંતાનોં કો-ઇસ પ્રકાર પ્રત્યેક પીઢીને અગતી પીઢી કો-રામચજ્ઞ સુનાના અપની સન્તાન કે કલ્યાણ્ય કા એક મુખ્ય હેતુ સમજા, ફિર વહ રામચજ્ઞ કિસ પ્રકાર જૂસેં ? જો રામચજ્ઞ કેવલ અનેક ગ્રંથોં મેં હી વિદ્યમાન ન રહા, પ્રત્યુત કરોડોં મન ઔર હૃદયોં મેં બી અપના સ્થાન ધરાધર બનાતા આયા, વહ કિસ પ્રકાર વિસ્મૃત હો ? કયા ભારત કે કિસી બી પ્રાન્તમેં આજ બી કોઇ આર્યગૃહપતિ વા આર્યગૃહિણી ઈસી દૈ જો રામ નામ કો ન જાનતી હો ?”

“ પરંતુ એક સમય થા જગત્કિ રામચજ્ઞ ન કેવલ ભારત મેં પ્રત્યુત ઇસ પૃથિવી કે અન્યાન્ય કષ્ટ ભાગો મેં બી ફેલા હુઆ થા. આજ અમેરિકા દેશ વા પાતાલ કે મેકસિકો નિવાસી રામ-સીતવ (રામ-સીતા) કે નામ સે જો ઉત્પન્ન મનાતે હૈં, કયા વહ સિદ્ધ નહિં કરતા કિ રામચજ્ઞ પ્રાચીન કાલોં મેં ભારત સે અન્યાન્ય કષ્ટ દેશોં મેં ઘુમતા હુઆ અમેરિકા દેશ વા પાતાલ મેં પહુંચા થા? ”

શ્રીરામચંદ્રજી મહારાજ કે સમય કે એક દીર્ઘકાલ પશ્ચાત્ જગત્કે કિ

*કેવળ રામનો યજ્ઞ નદિ પશ્ય, ભારતવાસી મનુષ્યો, તેમનો ધર્મ અને તેમની રાજસતા સુદાંત અમેરિકા, યુરોપ અને આફ્રિકામાં તેમજ અન્ય અનેક દ્વીપદીપાન્તરમાં જઈ રહેલાં હોવાનાં પ્રમાણો દિવસે દિવસે અજાતાં આવે છે. સસ્તા સાહિત્યની વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા નીકળેલા પુસ્તક “ ઇન્ડિા લેખમાલા ” ના એક લેખમાં આ વિષય લગભગપ્રતી ચર્ચિતો છે. આ સ્થળે માત્ર એમાંનું અમેરિકા વિષેનું અવતરણજી આપીયું કે:—

“ અમેરિકા કી આશ્ચર્યજનક પ્રાચીન સભ્યતા કે ચિન્હો પર દષ્ટિ ડાલી જાય તો માલુમ હોગા કિ યુરોપવાસિયોં કે પ્રવેશ કરતે કે પદલે, વહોં કોઇ સભ્ય જાતિ અવસ્થા નહતી થી. દક્ષિણ અમેરિકામેં ખડે ખડે નગરોં કે ખૂંડરોં, સુન્દર ભવનોં, જલાશયોં, સડકોં, નહરોં, આદિ કે ચિન્હ મિલતે હૈં, જિનસે વહ પ્રતીત હોતા હૈં કિ પ્રાચીન કાલ મેં યહોં કોઇ બડી હિન્દુ ટ્રેપ્પી કી સભ્ય જાતિ રહતી થી. અન્ધા; તો વહ સભ્યતા આઇ કહસિ ? યુરોપીય પુરાવસ્તુવેતાઓંને ઇચ્છા પતા લગાયા હૈં. વે કહેતે હૈં કિ વહ સભ્યતા ઔર કહીં સં નહીં, હિન્દુસ્તાન સે હી આઈ થી. જેરન હમખોલ્ટ મહાશય કા કથન હૈં કિ ઇસ સમય બી અમેરિકા મેં હિન્દુઓં કે સ્મારકચિન્હ મિલતે હૈં.”

આર્થસન્તાન આર્યોચિત જીવન વ્યતીત કરતી થી, તથા તક રામચરિત્રકી પવિત્રતા કે સન્મુખ આર્થસન્તાન બલીભાતિ શીશ ઝુકાતી રહી તો (ઉસમે) આશ્ચર્ય હોં કયા હૈ ? મહાભારત કા રામોપાખ્યાન સિદ્ધ કર રહ્યા હ કે રામ-યજ્ઞ શ્રવણ કર મહાભારત કે સમય કે વીરગણ બી અપના સુધાર કરના આહને થે; તથા મહાભારત કે બિન્ન બિન્ન સ્થલો મેં આર્ષ કુર્ષ રામાયણ કે વીરોં કી ઉપમાએ બી સ્પષ્ટ સિદ્ધ કર રહી હૈં કે ઉસ સમય કે પતિત વીરોં કી બી કામના થી કે વે રામ ઔર ઉન કે સમકાલીન વીરોં કા અનુકરણ કરે. (યદ્યપિ વે અપને કુસંસ્કારોં કે કારણ અનુકરણ કરને મેં અસમર્થ હો ગએ થે.)

+ + + + +

અંગસાહિત્યસત્રાટ્ અંકિમ આપ્તુ લખે છે કે:—

કાષ્ટ ચાર ચોરી કરે તો રાજા તેને કહેશે કે ‘તું ચોરી કરતો નહિ, નહિ તો હું તને સજા કરીશ.’ આથી ચાર બીકતો માર્યો પ્રગટપણે ચોરી કરતો અટક્યો; પરંતુ તેનું ચિત્ત શુદ્ધ થયું નથી એટલે તે એમાંથી એટલુંજ સમજશે કે રાજા બાણી શકે નહિ એવી રીતે ચોરી કરવી જોઈએ.”

તેને ધર્મોપદેશક કહેશે કે ‘ધર્મરાજાની વિરુદ્ધ છે, માટે ચોરી કરવી નહિ.’ ચોર કહેશે કે ‘ધર્મરે મને આહાર જેટલું આપ્યા વિનાજ એવી આજ્ઞા કરી, એ ક્યાંનો ન્યાય ! માટે હું તો ચોરીજ કરીને ખાઈશ.’ ધર્મોપદેશક તેને કહેશે કે ‘ચોરી કરીશ તો નરકે જઈશ.’ ચોર કહેશે કે ‘એ આજ્ઞાના પ્રમાણનો અભાવ છે.’

નીતિવેત્તા તેને કહેશે કે ‘તમે ચોરી કરો નહિ; કેમકે ચોરી કરવાથી જન-સમૂહનું અનિષ્ટ થાય છે, અને જેથી જનસમૂહનું અનિષ્ટ થાય તેવું કામ કાષ્ટએ પણ કરવું ન જોઈએ.’ ઉત્તરમાં ચોર કહેશે કે “જનસમૂહ મારા બરણપોષણનો વિચાર કરે, તોજ હું તેમના હિતનો વિચાર કરવાને બંધાએતો છું; જ્યાં સુધી લોકો મને કશું આપે નહિ, ત્યાંસુધી તો તેમનું અનિષ્ટ થાઓ કે ન થાઓ તોપણ મારે તો ચોરીજ કરવી પડવાની.”

પરંતુ કવિ તો ચોરને એવું તેવું કશુંજ કહેશે નહિ. તે તેને ચોરી કરવાનો નિષેધ પણ કરશે નહિ; પરંતુ એ વિષય ઉપર એક એવું પવિત્ર આખ્યાન ઉપજતી કાદશે કે તે સર્વ જનોનું મન હરે એવું હશે, એટલે તેથી ચોરનું મન પણ ખેંચાશેજ. મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યાં તેનું મન મોહિત થાય તે તે વસ્તુને તે વારંવાર ખુશી થઈને જોયા કરે છે; અને તેમ થવાને પરિણામે પછી તેવું બનવાની ઇચ્છા સ્વાભાવિકરીતેજ તેનામાં ઉદ્ભવે છે. લાભની આકાંક્ષાનું નામ ‘અનુરાગ’ છે. અને આ રીતે પવિત્રતા ઉપર ચોરનો અનુરાગ ઉપજે છે, એટલે ચોરી જેવાં અપવિત્ર કાર્યથી તે ઉપરામ પામે છે.”

“એજ પ્રમાણે રામાયણમાં પણ ‘સ્વાર્થપરાયણતા ખરાબ છે, માટે તમે સ્વાર્થ-પરાયણ થશો નહિ” આવાં નીતિવચન સ્પષ્ટ કહેલાં નથી. તેમજ વાર્તાને વિષે એવી નીતિ સિદ્ધ કરવા માટે પણ રામાયણ રચાયેલ નથી; છતાં પણ રામાયણથી જ્યારતવર્ષનો સ્વાર્થપરાયણતાનો દોષ જેટલો દૂર કરાયો છે તેટલો કોઈ પણ નીતિવેત્તા, ધર્મવેત્તા, સમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી દૂર કરાયો નથી.”

કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર લખે છે કે:—

“સૈકાંઓ ઉપર સૈકાં વહી જવા છતાં પણ ભારતવર્ષમાં રામાયણ અને મહાભારતનો પ્રચાર-પ્રવાહ જરા પણ સૂકાયો નથી. ઘેરે ઘેર અને ગામે ગામ તેનો નિત્ય પાઠ થાય છે; અને વાણીઆની દુકાન તથા રમેવાળ ભૈયનજીથી માંડીને તે ઠેક રાખના મહેલપર્યંત સર્વત્ર તેનો એકસરખો આદર થાય છે. ધન્ય છે તે અને મહાકવિઓને, કે હજારો વર્ષ વહી જવા છતાં પણ જેમની વાણીની શીતળ-મંદ-સુગંધ લલરીઓ હજારો વર્ષ પણ ભારતવાસીઓનાં મૃદુરોમાં અને કરોડો નરનારીઓનાં હૃદયદારોમાં પ્રતિદિવસ સુખ અને શાન્તિ તથા ભક્તિ અને શક્તિ અર્પણ કરતી રહીને અતિ પ્રાચીન સમયની જ્ઞાનચરિત્રમયી સુંદર સૌરમયી તરાવટ આપી રહી છે !”

“આમ હે.વાયી રામાયણ અને મહાભારતને કેવલ મદાકાવ્યજ કહેવાં ન જોતએ; પરંતુ તે દર્શિદાસ પણ છે. અલગત તે કાંઈ સમય અથવા ઘટનાઓના દર્શિદાસ નથી. કેમકે ઘટનાઓના દર્શિદાસ તો અમુક સમયનુંજ અવલંબન કરે છે; પરંતુ રામાયણ અને મહાભારત તો ભારતવર્ષના ચિરકાલના દર્શિદાસ છે. ખીન દર્શિદાસો સમય સમયપર ફેરવાતા રહે છે, પરંતુ આ ઉભય દર્શિદાસમાં કાંઈપણ પરિવર્તન નથી થતું. ભારતવર્ષની જે સાંઘના, જે આરાંધના અને જે સંકટપ છે, તેનોજ દર્શિદાસ આ ખન મહાકાવ્યોડ્ડી રાજપ્રાસાદના ચિન્કાલડ્ડી રાજસિંહાસનપર સમ્રાટસમો નિરાજે છે.”

“આ કાવ્યથીજ મહાભારત અને રામાયણની સમાલોચનાનો આદર્શ અન્ય કાવ્યોની સમાલોચનાના આદર્શથી મિન્ન હોવા જોઈએ. રામનુ ચરિત્ર ઉચ્ચ હતું કે નીચ અને લક્ષમણનું ચરિત્ર સાડું લાગે છે કે નહિ, એટલીજ સમાલોચના પૂરતી નથી. એ અંથેની સમાલોચના કરનારને તો શાંત થઇને શ્રદ્ધાપૂર્વક વિચાર કરવા જોઈશે કે સમસ્ત ભારતવર્ષ સહસ્રો વર્ષોથી એ મદાન અંથેને કયા ભાવથી મદજ કરતો અવ્યો છે. અમે ગમે તેવા મોટા સમાલોચક હોઈએ, તોપણ જો એક સમય પ્રાચીન દેશના દર્શિદાસપ્રવાહિત સમસ્ત કાલના વિચારો આગળ અમારું ચિર નજ ઝુકતું હોય તો પછી તેવી ઘટના લખજોનોજ વિષય છે.”

“રામાયણમાં ભારતવર્ષ શું અંદેશો આપે છે ? રામાયણમાં ભારતવર્ષે કયા આદર્શને મહાન સમજીને સ્વીકાર્યો છે ? એજ આ સમયે અમારા માટે સરિનય વિચાર કરવાનો વિષય છે.”

“સામાન્ય લોકોની એવી સમજ છે કે વીરસપ્રધાન કાવ્યોનુંજ નામ “એપિક” છે. જે દેશ અને જે કાલમાં વીરસનુ ગૌરવ પ્રધાનપદે રહ્યું હોય, તે દેશ અને તે કાલનાં મહાકાવ્ય પણ અવશ્ય વીરસથી પૂર્ણ હોઈ શકે. રામાયણમાં પણ કાંઈ યુદ્ધનો તોટો નથી. વળી સામર્થ્ય પણ રામમાં કાંઈ સામાન્ય પ્રકારનું ન હતું; અને તોપણ રામાયણમાં જે રસ પ્રધાન છે તે વીરસ નથી. રામાયણમાંથી બાહુબલનું પ્રાધાન્ય ઘોષિત નથી થતું. તેમના યુદ્ધની ઘટનાઓજ તેના વર્ણનનો મુખ્ય વિષય નથી. વળી દેવતાઓની અવતારલીલાને લખેજ આ કાવ્યરચના થઈ હોય એવું પણ નથી. કવિ વાલ્મીકિના સમક્ષ રામચંદ્ર એક “અવતાર નહિ, પરંતુ મનુષ્યજ છે,” એ વાતને તો પકિલ

લોકો પ્રમાણુ માનશેજ. આ વિષયમાં અમારે પંડિતાઈ દેખાડવાનું પ્રયોજન નહિ હોઈને અમે સંક્ષેપમાં કેવળ આટલુંજ કહી દેવું ઉચિત સમજાએ છીએ કે, જે કવિએ રામાયણમાં નરચરિત્રનું વર્ણન નહિ કરતાં દેવ-ચરિત્રનુંજ વર્ણન કર્યું હોત તો તેથી રામાયણનું ગૌરવ ઘણું ખર્ચ નષ્ટ થયું હોત. રામચરિત્રનો મહિમા એ કારણથી છે કે તે મનુષ્યચરિત્રથી પર-મિત્ર નથી. રામાયણમાં એવા સદ્ગુણોથી પૂર્ણ પુરુષોની કથા છે કે જેવા સદ્ગુણોથી વિભૂષિત નાયકની કવિને પોતાના કાવ્યને માટે આવશ્યકતા હતી. બાલકાંડના પ્રથમ સર્ગમાં વાલ્મીકિ નારદન અનેક ગુણો કહી બતાવીને તેવા સર્વ સદ્ગુણસંપન્ન નાયકનું નામ પૂછે છે, કે:-**સમગ્રા રૂપિણી લક્ષ્મીઃ કિમેકં સંશ્રિતા નરમ્** । અર્થાત્ કયા એકજ પુરુષનો લક્ષ્મીએ પોતાનાં સમગ્ર રૂપોસહિત આશ્રય લીધો છે ? ત્યારે નારદ મુનિ કહે છે કે:-

દેવેષ્વપિ ન પશ્યામિ કશ્ચિદેભિર્ગુણૈર્યુતમ્ ।

શ્રૂયતાં તુ ગુણૈરેભિર્યો યુક્તો નરચન્દ્રમાઃ ॥

અર્થાત્ “એ સર્વ ગુણોથી સંપન્ન હોય એવી વ્યક્તિ તો દેવતાઓમાં પણ નથી; પરંતુ હા, મનુષ્યોમાં એક રામ સર્વ સદ્ગુણોથી સંયુક્ત પુરુષ છે.” આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે રામાયણ એ રામચંદ્ર નામક નરચંદ્રનીજ કથા છે, તે કાંઈ અવતાર કે દેવતાના કથા નથી. રામાયણમાં કાંઈ દેવતાઓએ નીચે ઉતરીને પોતાને મનુષ્ય નથી બનાવ્યા; પરંતુ મનુષ્ય પોતાના સદ્ગુણોવડે દેવ બની ગયેલા તેમાં માલમ પડે છે. કવિએ મનુષ્યોના ઉત્તમ આદર્શની રચાપના કરવા સારજ એ મહાકાવ્યની રચના કરેલી છે, અને તેથીજ ત્યારથી માંડીને આજપર્યંત ભારત-વાસીઓ મનુષ્યના એ આદર્શચરિત્ર વર્ણનનો આગ્રહપૂર્વક પાક કરતા આવ્યા છે.”

“રામાયણમાં એક મોટી વિશેષતા એ છે કે તેમાં એકજ ગૃહકુટુંબની કથાને પુષ્કળ વિસ્તારથી દર્શાવી છે. પિતાપુત્રમાં, ખંધુમંધુમાં અને પતિપત્નીમાં જે ધર્મનું બંધન હોય છે, જે પ્રીતિ અને ભક્તિનો તેઓ વચ્ચે સંબંધ હોય છે, તેને રામાયણે એટલું ખંધુ મદદર આપ્યું છે તથા તે સંબંધો એટલી ઉચ્ચતાથી તેમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે, કે જેથી તે ગ્રંથ સદગ્રપણેજ મહાકાવ્યને યોગ્ય બની ગયો છે. અન્ય મહાકાવ્યોનું ગૌરવ પ્રાયઃ તેમાંનાં શત્રુદમન, દેશજય અને એ પ્રબળ વિરોધી પક્ષોના પરસ્પરમાં રક્તપાત આદિ ઘટનાઓના વર્ણનને લીધે હોય છે; પરંતુ રામાયણના મહિમાએ કાંઈ રામ અને રાવણના યુદ્ધનો આશ્રય લીધો નથી. એ યુદ્ધઘટનાનું વર્ણન તો તેમાં કેવળ રામ અને સીતાના ઉજ્જવલ દામ્પત્ય-પ્રેમનું દર્શન કરાવવાને માટે ઉપલક્ષણરૂપે છે. રામાયણમાં કેવલ એજ બતાવવામાં આવ્યું છે, કે પુત્રને માટે પિતૃઆચારનું પાલન, ભાઈઓ માટે ભાઈનો આત્મ-યાગ, પત્નીનું પતિવ્રત, પતિનું પત્નીવ્રત અને ગ્રામ પ્રત્યે રાજનું કર્તવ્ય, એ કેટલી ઉચ્ચ હદ સુધી હોઈ શકે છે. કોઈ પણ દેશના મહાકાવ્યમાં આ પ્રમાણે વ્યક્તિવિશેષના ધરની વાતોને આટલા વિસ્તારથી વર્ણવવાનું યોગ્ય સમજવામાં નથી આવ્યું. આ ઉપરથી કેવલ કવિનોજ પરિચય આપણને નથી મળતો; પરંતુ સમગ્ર ભારતવર્ષનો પરિચય મળે છે. એ ઉપરથી આપણને જણાઈ રહે છે કે ભારતવર્ષમાં ગૃહ અને

ગૃહધર્મ કેટલા બધા ઉચ્ચ સમજવામાં આવ્યા છે. આ મહાકાવ્ય એ વાત પણ સ્પષ્ટતાથી સિદ્ધ કરે છે કે અમારા દેશમાં ગૃહસ્થાશ્રમનું સ્થાન પણ કેટલું ઉચ્ચ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ એ અમારા પોતાનાં સુખ અને સગવડને માટે નથી, કિંતુ તે સર્વ સમાજને ધારણ કરવાવાળો છે અને મનુષ્યને યથાર્થ મનુષ્ય બતાવનારો છે. ગૃહસ્થાશ્રમને ભારતવર્ષીય સમાજની જડ સમજવી જોઈએ; અને રામાયણ તેજ ગૃહસ્થાશ્રમના મહત્ત્વને દર્શાવી રહેલું મહાકાવ્ય છે. રામાયણ સત્યપાલનને ખાતર ગૃહસ્થાશ્રમધર્મને, પુત્રવિયોગ અને વનવાસ વગેરેનાં કષ્ટોમાં નાખીને વિશેષ મૌરવપ્રદાન કર્યું છે. કૈકેયી અને મંથરાની કુમંત્રજ્ઞાના કહિન આધાતોવડે અયોધ્યાનું રાજગૃહ ઉજળડ જેવું થઇ જવા છતાં પણ આ ગૃહસ્થધર્મની દુર્ભેદ દૃઢતાને રામાયણ ધોષિત કરી રહી છે. રામાયણ શારીરિક શક્તિને નહિ, વિજયની અભિલાષાને નહિ, રાજનૈતિક મહત્ત્વને નહિ, પરંતુ શાન્તિયુક્ત ગૃહધર્મનેજ કરુણાનાં અશ્રુઓથી અભિષિકત કરીને સર્વોચ્ચ સિંહાસનપર વિરાજમાન કર્યો છે. ”

“શ્રદ્ધાદીન પાઠકો કહેશે કે આ પ્રકારનું ચરિત્રવર્ણન અતિશયોક્તિમાં ફેરવાઇ ગય છે; પરંતુ એવા કથન ઉપરથી આ વાત સિદ્ધ નથી થતી કે કપી જગ્યાએથી યથાર્થ સીમાનું અને કપી જગ્યાએથી કલ્પનાની સીમાનું ઉલ્લંઘન થવાથી કાવ્યકલા અતિશયોક્તિવાળી થઇ ગય છે. ”

“જે વિદેશી સમાલોચકોએ કહ્યું છે કે રામાયણનાં ચરિત્રવર્ણન અતિ પ્રાકૃત છે, તેમને અમે એટલુંજ કહીશું કે એ વાત પોતપોતાની પ્રકૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે. અમુક ખાસ પ્રકૃતિને લઇને એકને માટે જે વાત અતિ પ્રાકૃત (અસ્વાભાવિક) છે, તેજ વસ્તુ અન્ય ખાસ પ્રકૃતિવાળા બીજાને માટે પ્રાકૃત (સ્વાભાવિક) હોય છે. જે જગ્યાએ જે આદર્શ પ્રચલિત હોય તે આદર્શને જે અતિમાત્રામાં અંકિત કરવામાં આવે તો તેને ત્યાંના લોક અહજુજ કરી શકશે નહિ. અમે અમારા કાનવડે યાકયા સિવાય કેટલું સાંભળી શકીએ તેની પણ હદ હોય છે. કાંઇ એમ નથી હોતું કે કોઇ અમે તેટલું બોલ્યાજ કરે અને તે બધું અમે સાંભળી માદ રાખી શકીએ. અમારી સાંભળવાની શક્તિ ઉપરાંત કોઇ પોતાના મોઢા ધાંટાથી અમારા કાન બહેરા થઇ ગય એવું બોલે તોપણ અમુક હદની ઉપરાંત અમારા કાન તેના શબ્દોને નહિજ અહજુ કરે. કાવ્યમાં સમાયલા ચરિત્ર અને બાવો, પાઠકના અંતરમાં જગવા-પ્રવેશવાના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણે સમજવાનું છે. “આટલી વીશે કે તેટલી વીશે, એમ વીશે કરતાં વધુ ઉચ્ચ સંખ્યાને સમજી ન શકે એવો માણસ લાખ કરોડની સંખ્યા તેજ નજ સમજી શકે, તેવુંજ આમાં પણ છે. ચાંદ એ વાત સત્ય છે, તો આ વાત હજારો વર્ષથી પ્રમાણિત થઈ ચૂકી છે કે રામાયણની કથા ભારતવર્ષને માટે કોઈ પણ અંશમાં અતિશયોક્તિવાળી નથી. ”

“રામાયણથી ભારતવર્ષનાં આત્માલરૂઢ નરનારીઓએ અને ઉચ્ચ નીચ સર્વ લોકોએ કેવળ શિશુજીવ નથી મેળવ્યું; પરંતુ આનંદ પણ પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેઓ તે કથાને કેવલ શિરોધાર્ય કરીનેજ રહ્યા નથી; પરંતુ પોતાના હૃદયમાં પણ તેમણે તેને સ્થાન આપ્યું છે. રામાયણ એ કેવલ તેમનું ધર્મશાસ્ત્ર નથી, પરંતુ કાવ્ય પણ છે. રામચંદ્ર અમારે માટે કેવલ દેવતાજ હતા; પરંતુ તેની સાથે મનુષ્ય પણ

છે. તેજ પ્રમાણે રામાયણુપર અમારી માત્ર ભક્તિજ નથી, પણ તેની સાથે તેના ઉપર અમારી પ્રીતિ પણ છે. જે આ મહાકાવ્યની કવિતા દૂર દેશમાં વસતા કોઇ કંપનાપ્રસૂત લોકોની સામગ્રી હોઇને ભારતવર્ષને માટે તે અહીં આવી હોત; અથવા તો તે અમારા સમાજ-સંસારમાં વ્યાવહારિક ઉપકારક ન થઇ રહી હોત; તો રામ અને રામાયણના સંબંધમાં ઉપયુક્ત વાતો અમે કહી શકત નહિ. ”

“યદિ વિદેશી સમાલોચક પોતાના દેશના મહાકાવ્યોના આદર્શને સામે રાખીને રામાયણ જેવા મહાકાવ્યને અતિ પ્રાકૃત અથવા અસ્વાભાવિક ગણે, તો તેથી તેના દેશના મુકામલામાં ભારતવર્ષની ઉભટી એક ખીજ વિશેષતાજ પ્રદર્શિત થાય છે, કે રામાયણમાંથી ભારતવર્ષ જે ઇન્દ્રિય તે મેળવ્યું છે.”

“રામાયણ અને મહાભારત બંનેને અમે વિશેષતઃ એવાજ ભાવથી જેતા આભા છીએ. એમાંના સરળ અનુષ્ટુપ છંદોમાં ભારતવર્ષનું હૃદય વર્ણનું હૃદય સજીવ-રૂપથી ધડકી રહ્યું છે.”

“પાઠક ! રામાયણને કેવલ કવિનું કાવ્ય નહિ સમજતાં “ભારતવર્ષની રામાયણ” સમજીને તેનો આદર કરજે. એમ કરવાથીજ રામાયણદ્વારા ભારતવર્ષને અને ભારતવર્ષદ્વારા રામાયણને ઠીક ઠીક સમજી શકશો. સાથે દરેકે આ વાન પણ રમરણમાં રાખવી કે ભારતવર્ષની ઇચ્છા કોઇ એક ગૌરવભરી ઐતિહાસિક કથાને સાંભળવાની ન હતી. તેને તો મનુષ્યના પરિપૂર્ણ આદર્શ ચરિત્રની કથા સાંભળવી હતી અને રામાયણદ્વારા આજપર્યંત તેવીજ કથા અડગ મહાત્મી અને અતિ આનંદથી સમગ્ર દેશ સાંભળતો આવ્યો છે.”

“ભારતવાસીઓની માનવચરિત્રની પરિપૂર્ણતા ઉપર બહુજ શ્રદ્ધા અને ચાહના છે. તેમણે એવા ઉત્તમ ચરિત્રને સત્યથી તેમજ શક્યતાથી વિપરીત સમજીને કહિ પણ તેના પ્રત્યે અશ્રદ્ધા કે અવગણ કરી નથી. તેમણે તો એને પૂર્ણ સત્ય અને શક્ય સમજીનેજ તેનો સ્વીકાર કરેલો છે અને તેમાંથી કિત તથા આનંદ પણ તેમણે ધણો મેળવ્યો છે. જગદ્ગુરુ ભારતવર્ષની પરિપૂર્ણતાયુક્ત આદર્શની આકાંક્ષાને રામાયણવડે ઉદ્ભોષિત કરીને તેમજ તૃપ્ત કરીને રામાયણના મહાકવિએ ભારતવર્ષના ભક્તિપૂર્ણ આધ્યાત્મિક હૃદયને સદાને માટે ખરીદી લીધું છે—જીતી લીધું છે.”

“જે (પાશ્ચાત્ય) જાતિ અપૂર્ણ સત્યને પ્રાધાન્ય આપે છે; જે પ્રજા અવિરત શ્રમથી ભાતિક સત્ય અને સુખની શોધમાં મગ્ન રહે છે; જે પ્રજા કવિતાને માત્ર પ્રકૃતિનું પ્રતિબિંબજ સમજે છે; તે પ્રજા સંસારમાં અવશ્યમેવ અનેક ભૌતિક કાર્યો કરે છે અને તે બાજતમાં તે સફલમનોરથ પણ થાય છે. તેના એવા યત્ન અને સફલતામાટે નિઃસંદેહ સમગ્ર માનવજાતિ તેની ઝણી છે; પરંતુ ખીજ તરફ જોઇએ તો જેમણે કહ્યું છે કે, “મૃમૈવ સુખં મૃમાત્વેવ વિજિજ્ઞાસિતવ્યઃ.” અર્થાત્ તે પરબ્રહ્મ પરમાત્માજ ખરૂં સુખ છે, અને તે પરમાત્માજ વિશેષ ઇચ્છવા-અણવા યોગ્ય છે. જેમણે માનવચરિત્રની પરિપૂર્ણતાને સાચવી રાખવા માટે તથા તે પૂર્ણતાનાં સર્વ અંગપ્રત્યંગોના સૌંદર્યની યથેષ્ટ રક્ષા કરવાને માટે તેમજ સર્વ પ્રકારના વિરોધને શાન્ત કરવા માટે સાધના કરી છે, તેનું ઝણુ કોઇ

પણ કાળે સંસારથી વાળી શકાય તેમ નથી. જેમ ધૂળ અને ધૂમાડાથી ભરેલા એકાદ કારખાનાનાં દ્વાર બંધ કરી દષ્ટ બહારની સ્વચ્છ હવા પેસતી અટકાવવામાં આવે તો તેમાંનાં માણસોનો દમ ગુંગળાઈ જઈને તેઓ મરી જાય છે; તેમ જો અમે અમારાં હૃદયરૂપી ગૃહોમાં એવા અનુપમ ઉદ્દેશને અને સ્વરૂપ જ્ઞાનને આવડું બંધ કરી દષ્ટશું, અર્થાત્ તેને જૂઠી જનશું તો માનવસમૂહના ગુંગળાઈ જતા માણસમની પેઠે પળે પળે પીડિત થઈને સદાને માટે આ સંસારથી વિદાય થઈ જશે. રામાયણ ચિરકાલથી અનુપમ જ્ઞાનચરિત્રનાં અખંડ અમૃતપિપાસુઓનો એ પશુને પરિચય કરાવતી આતી છે. એમાં જે આત્મતત્ત્વ, જે સત્પરચરણતા, જે પતિ-પત્નીવ્રત અને જે જ્ઞાનભક્તિ વર્ણવેલાં છે; તેના પ્રત્યે જો આપણું આપણી મરણ શ્રદ્ધા અને અન્તરિક ભક્તિને કાયમ રાખી શરીરે તો આપણાં હૃદયરૂપી દ્વાર કે કારખાનાઓમાં મદાન આધ્યાત્મિક સમુદની નિમંણ વાયુતદરીએ પ્રવેશ કરતી રહી સદાકાળ આપણને સુખ આપ્યા કરશે ”

કોઈ એમ કહે કે રામાયણ જેવો મદાન ચરિત્રાપદેશક ગ્રંથ અને અન્ય અનેક ગ્રંથો દેશમાં વિદ્યમાન હોવા છતાં ભારતવાસીઓની દુઃશા કેમ શરૂ થઈ અને તે હજાર હજાર વર્ષ સુધી કેમ ટકી રહી છે ? ઉત્તર સ્પષ્ટજ છે કે એવા ગ્રંથોમાં દર્શાવેલા અનુભવસિદ્ધ આચારવિચાર (જ્ઞાન-ચારિત્ર) ઘટતા ચાલવાનુંજ એ પરિણામ છે. ઘરમાં પુણ્ય ખળનો હોવા છતાં તે વાતથી અજ્ઞાન અથવા તેનો સદુપયોગ નહિ કરી જાણનારો મનુષ્ય “ અ-ન અ-ન ” કરતો, મરી જાય, અથવા તો તે ખળનાનો દુરુપયોગ કરીને કોઈ એ કરતાં પણ વધારે ખૂરા મોને મરે તો તેમાં તે ખળનાનો દોષ નજ કહી શકાય. આર્યગ્રંથોવિષે પણ એજ પ્રકાર સમજવો; પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ જૂલવાની નથી કે ઘડી ઘડીને પણ એ જ્ઞાન-ચારિત્ર જોડતા પણ પ્રમાણમાં કાયમ રહી શક્યાં છે, તે પણ એવા મદાન આર્ય-ગ્રંથોનો અને પૂર્વજોનોજ પ્રતાપ છે. એમના પ્રતાપેજ ભારતવર્ષ એ ભારતવર્ષ તરીકે અને હિંદુજાતિ હિંદુતરીકે હવની રિયતિમાં પણ અન્યાર સુધી હયાતી ધરાવી શક્યાં છે; નહિ તો અન્ય અનેક નામચીન પ્રજાઓની પેઠે. હિંદુજાતિ પણ નામશ્રેણી બનીને મુસ્લીમ કે ખ્રિસ્તીપણાનેજ શોભાવતી હોત.

પવિત્ર રામચરિત્ર

(સ્વ. મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી.)

- પવિત્ર રામચરિત્રથી સુખદ થાય સંસાર,
અનેક સુમધુરા રાગથી ગવાય રચિઅનુસાર.
રામચરિત્રથી ચિત્ત સુરંગી, ઈચ્છા જે સુહૃદ્યને રે,
પુરુષાર્થ ચતુષ્ટયને પામે, બણેા સ્વરૂપ સુખને રે. ૧
- રંકથી રાજ બાળથી વૃદ્ધજ સર્વેને છે સુખકર રે,
અનુસરણીય સુહૃદપદેશજ એ સૂર્યસમાન તમોહર રે. ૨
- વર્ણશ્રમના વિવિધ ધર્મો જમાં બિંબરૂપે છે રે,
પ્રીતિએ તેનું પ્રતિબિંબ લ્યો, દૃઢ્યે નિજ હિત કરતે રે. ૩
- પ્રેરાધ જ તે પ્રતિમાએ, સંચરતા સંસારે રે,
તેઓ નિજ હિત પરહિત કરવા સમર્થ થાતા ભારે રે. ૪
- વત્યાં તે બાલ્યાવસ્થામાં કૌશલ્યા માતાવશ રે,
શિષ્યા ત્યાંથી મધુરી વાણી ગુરુવચને વિશ્વાસજ રે. ૫
- વિદ્યા સંપાદન કરવામાં પ્રીતિ વળી સંપૂર્ણ રે,
અભિરુચિ સત્સંગવિષે અતિ અને કુસંગને પરિહરવા રે. ૬
- જઈ આવરણો રતનસમ પછી સ્વભાવ પ્રકટે સારો રે,
તેહ અવસ્થાથી આરંભે સરસ સુખદ સંસ્કારો રે. ૭
- સજ્જનથી પરિવેષિત વસવું અનુપમ લાભો એથી રે,
સખલા સાર્યા બુદ્ધિ થાયે જન્મ સફળતા જથી રે. ૮
- પરિવરતા અભિરામ રામ એ પિતા દશરથ પાસે રે,
સુદૃઢ શુભ સંસ્કારો થાતાં શિષ્ટતણા સહવાસે રે. ૯
- સુહૃદિત સમયે ઉપવીત અર્પી વિદ્યામૃતને અર્થે રે,
વેદવિશારદ વસિષ્ઠ પ્રતિ પ્રીતિએ રામ પ્રવર્તે રે. ૧૦
- આચરતા બ્રહ્મચર્યને કરી આલસ્યનો અનાદર રે,
અન્તઃકરણ સુએકાગ્ર કરી, અભ્યાસન્તા સાદર રે. ૧૧
- વિવિધવિદ્યા સકલ કલાઓ આવતી આકર્ષાઈ રે,
ગુણગણની સંપત્તિઓ પણ ધામ કરે તહિં ધાઈ રે. ૧૨
- સત્ય વચન સર્વાનુકૂલતા સત્ય પરાક્રમ આદિ રે,

લોકપ્રિયતાને લાવે જ્યમ પ્રભાત રવિને તો સહિ રે.	૧૩
પ્રાપ્ત વિવેક વસિષ્ઠ સમીપે થયું સમાવર્તન તહિ રે,	
પ્રવાસ કરવા સંભવ આંચો જમાં લાભ અનેકદિ રે.	૧૪
મહસજ્જાની વિશ્વામિત્રની સંગતિમાં સંચરતા રે,	
શાસ્ત્રોક્તોનાં અનુષ્ઠાન કરી બહિરંતર અનુભવતા રે.	૧૫
પ્રયોગો કરી યોગ્ય વિચારે ક્રિયાયુક્ત તો કરીને રે,	
રાજ્યધર્મ દર્શાવે રામજ સુખે ભરી સજ્જને રે.	૧૬
વનવાસી સાક્ષર ઋષિઓને રાક્ષસથી રક્ષીને રે,	
સત્કર્મ તથા સદ્ધર્મ સહુ સ્થાપનતા દુઃખ હરીને રે.	૧૭
સાધુસમાગમ અને તીર્થાટન દેશ વિદેશ નિરીક્ષણે રે,	
પ્રાણી પદાર્થોની પ્રકૃતિઓ ઢેરં બહુ અવલોકન રે.	૧૮
કરતા નિજ પરહિત કરવાને સમભાવની રીતિએ રે,	
વિશ્વામિત્રે વિવેકવતી સમર્પિતા દૃષ્ટિએ રે.	૧૯
દેશનગર કુલ નદી વાણિજ્યે પક્ષી પશુ પદાર્થોનાં રે,	
વર્ણન ઇતિહાસ ને વિવેચન સુખણુથી સુણતા રે.	૨૦
બ્રાતા લક્ષ્મણને પણ ભાવે નિજ દૃષ્ટાન્તજ દેતા રે,	
સ્નેહ યુગ્મ સંપન્ન દીપસમ શોક તમોહર કરતા રે.	૨૧

અનુક્રમણિકા

પ્રકીર્ણ વિષયો

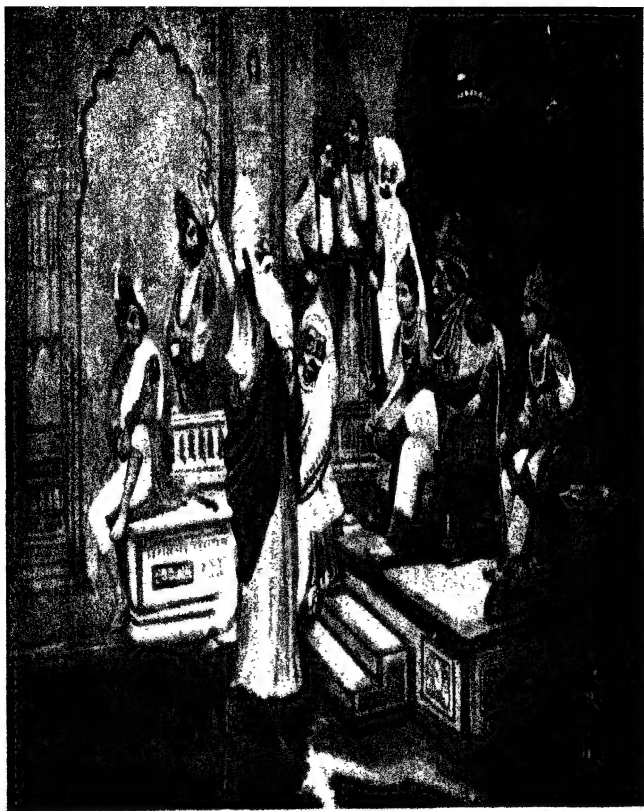
અકાશકનું નિવેદન	પૃષ્ઠાંક ૫ થી ૧૦
રામકથાનો મહિમા	,, ૧૧ થી ૨૦
પવિત્ર રામચરિત્ર	,, ૨૧ થી ૨૨
શુદ્ધિપત્ર	,, ૨૩ થી ૨૪
ગિરધરદાસનું ટુંક વૃત્તાંત...	,, ૭૪૩ થી ૭૪૯
બાલકાંડ	,, ૧ થી ૧૩૨
અયોધ્યાકાંડ	,, ૧૩૩ થી ૧૬૭
અરણ્યકાંડ	,, ૧૬૮ થી ૨૫૫
કિષ્કિંધાકાંડ	,, ૨૫૬ થી ૨૬૩
સુન્દરકાંડ	,, ૨૬૪ થી ૩૪૮
સુલકાંડ	,, ૩૪૯ થી ૪૮૯
ઉત્તરકાંડ	,, ૪૯૦ થી ૭૪૨

શુદ્ધિપત્ર

ધુબ	પાંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪	૧	પાંડિત	પાંડિત
૨૪	૧૦	સ્વપ્નામા સ્વપ્ન	સ્વપ્ન
૩૦	૧૧	ચન	વચન
૩૧	૮	આબ્યા	આબ્યા
૫૯	૫	સહસ્ર	સહસ્ર
૬૨	૧૧	અવતર્પા	અવતર્પા
૬૬	૨૩	જોખન	જોખનને
૬૭	૨૩	ભસ્મકર	ભસ્મકાર
૭૨	૧૮	સંમ	સંમત
૮૫	૧૭	અનામક	અનામય
૯૮	૧૮	ગિરાન	ગિરાના
૧૨૩	૨૭	મહાત્મ	મહાત્મ
૧૨૯	છેલ્લી	ગતિત	ગતિ
૧૪૯	૧૨	કાશસ્થા	કોશસ્થા
૧૫૩	૨૮	ધીર	ધીર. ૩૦
૨૦૦	૧૫	રઘુનાથ	રઘુરાય
૨૦૫	૨૫	દેહ	દેહ
૨૧૨	૧૫	રૂડીપેર	રૂડીપેર. ૪
૨૧૨	૧૮	બ્રાહ્મ	બ્રાહ્મ
૨૧૮	૧૨	જો. પં. ૨૦	જો. પં. ૨૦
૨૨૦	૨૬	નિવાળ	નિર્વાળ
૨૨૪	૨૧	નિવર્ત્યો	નિવર્ત્યો
૨૪૬	છેલ્લી	કૂલ્યો	કૂલ્યો
૨૭૫	૬	ને	ન
૨૮૦	૧૯	ભણ્ણ	ભણ્ણ
૨૯૯	૨૪	કુદૃષ્ટિ	કુદૃષ્ટિ
૩૯૨	૨૭	ધટ્ઠાત્ર	ધટ્ઠાત્ર
૪૨૯	૧૩	અર્થ	આર્થ
૪૩૬	૮	ઉતર્થો	ઉતર્થો
૪૫૩	૬	યુદ્ધકાંડ	યુદ્ધકાંડે
૪૬૩	૨૧	સ્મણ	સ્મરણ
૪૭૧	૧૪	તટે	તટે

૪૮૪	૨	ધણો ધણો	ધણો
૪૯૩	૧૨	વરતા	વરતાંત
૪૯૫	૧૫	પગે	પછે
૫૦૫	૧૭	ત્ય	ત્યાં
૫૨૪	૧૩	વિશ્રવાતને	વિશ્રવા-તને
૫૨૬	૨૩	વિચિત્ર	વિચિત્ર
૫૩૪	૨૪	બેઠ્યા	બોઠ્યા
૫૪૯	૧૯	ક્ષિત	ક્ષિતિ
૫૫૧	૨૪	રણીધીર	રણધીર
૫૭૫	૨૧	વિધિયેથ	વિધિયેથી
૫૭૮	૪	લોભસમ	લોભસ
૫૮૪	૨૩	રહે	રહ્યો
૫૮૫	છેલ્લી	ત્યાર	ત્યારે
૫૯૪	૧૫	નત્ય	નિત્ય
૬૦૮	૧૪	મહાવીરશું	મહાવીરશું
૬૧૭	૧૦	મણુબૂપ	મણુબૂપ
૬૨૬	૨૦	શત્રુઘ્નન	શત્રુઘ્ન
૬૫૬	૨૮	બગ	બગલ માંહે. ૭
૬૬૭	છેલ્લી	કરે	કર
૬૭૩	૨૨	સીતાળના	સીતાળના
૬૮૬	૨	જય	જ્યાં
૬૮૮	૯	અદ્ભુત ઉચ્ચ હોયછ;	ઉર ધરી આનંદ પ્રેમછ;
૬૯૦	૧૩	હાર	હામ
૬૯૯	૫	હી	વહી
૭૦૧	૯	ભત	જૂત
૭૦૩	૧૩	બેઠ્યા	બોઠ્યા
૭૦૩	૧૯	દષ	દેષ
૭૦૫	છેલ્લી	જાણુવાની	જાણુવાની
૭૧૨	૩	તમતણુ	તમતણા

इशरथनी सखाभां जघ विद्याभिन्ने रामसहस्रजुनी याचना इरवी.

Lakshmi Art, Bombay, 8

ગિરધરકૃત રામાયણ

॥અથ શ્રીવાલકાંડ પ્રારંભઃ॥

અધ્યાય ૧ લો

રાગ ધનાશ્રી

શ્રીગુરુપદજીગ મંગળરૂપજી, સકળ તીરથનું ધામ અનુપજી;
નમું તે પદને જોડી જીગ હાથજી, સીધે મનોરથ હું થાઉં સનાથજી.

દાજ

થાઉં સનાથ ગુરુકૃપાએ, પામું મનોરથ પાર;	
શ્રીપુરુષોત્તમ પદ કમળ જીગને, નમું વારંવાર.	૨
વાગીશ વદને હૃદય લક્ષ્મી, અખંડ જ્ઞાન પ્રકાશ;	
તે નરહરિને હું નમું, દુઃખ વિમ્ન થાય વિનાશ.	૩
શ્રીમન્નનન ગણપતિ મંગળ, સકળ ગુણમય રૂપ;	
નિર્વિમ્ન થાયે નામ લેતાં, અખિલ પૂજ્ય અનુપ.	૪
માત ઉભિયા પિતા શિવજી, સુધ બુધ સુંદર નાર;	
બુદ્ધિદાતા શરણ ત્રાતા, ક્ષેમ લાભ કુમાર.	૫
એકદંત ઉજ્જવળ પુષ્પમાળા, કનક ઉપવિત અંગ;	

ચતુર્ભુજ તન સુભગ સુંદર, મુગટ કુંડળ સંગ. ૬
 હે વિઘ્નનાશક વિનાયક, તુજને કરૂં પ્રણામ;
 તુજકૃપાએ ગાડિં પુનિત, શ્રીરામના ગુણ ગ્રામ. ૭
 કમળલ તનયા સતી, સરસ્વતીને લાગું પાય;
 હંસવાહની વિમળ વાણી, આપ મુજને માય. ૮
 અનેક કવિ આગે થયા તે, કૃપા તારી જાણુ;
 તું ભારતી ભગવતી દેવી, સદા વસ મુજ વાણુ. ૯
 હું બાળકબુદ્ધે સ્તવું તુજને, કરો વચન પવિત્ર;
 તુજ કૃપાએ સરસ્વતી માતા, ગાડિં રામચરિત્ર. ૧૦
 કલ્યાણમય કૈલાશપતિ, કર્પુરગૌર સ્વરૂપ;
 ઝિમા અર્ધાંગે રહ્યાં, ત્રિલોકના છો ભૂપ. ૧૧
 શિરજટામાં ગંગા વિરાજે, લસ્મલેપન અંગ;
 મૃગચર્મ અંબર ત્રિશૂળધર, તન અલંકાર ભુજંગ. ૧૨
 જય ભક્તવત્સળ જગત ગુરુ, ભયહરણ ભોળાનાથ;
 પુરુષોત્તમના પ્રિય સખા, હું નમું જોડી હાથ. ૧૩
 શત કોટી રામાયણતણી, જેણું કરી વહેંચણું સાર;
 જુગ શેષ અક્ષર ગ્રહણ ક્રીધા, ધર્યાં કંઠમોઝાર. ૧
 એવા પરમ શિવને હું નમું, નીલકંઠ જેનું નામ;
 તવ પ્રસાદે રઘુવીરજશ કહું, થાય પૂરણ કામ. ૧૫
 સહુ ભગવતીને હું નમું, જેને સદા હરિનું ધ્યાન;
 વિચરે મહી જગ પુનિત કરવા, રહિત મચ્છર માન. ૧૬
 દયા ક્ષમા ધૃતિ શાન્તિ કરુણા, મુદિત મન આનંદ;
 વિષયરહિત સંતુષ્ટ આત્મા, વૃત્તિ ચૈતન્ય ચંદ. ૧૭
 એવા સંતના પદતણી રજ હું, લેઈ ચઢાવું શીશ;
 અવલોકન કરજો કૃપાદષ્ટે, ગાડિં ગુણ જગદીશ. ૧૮
 માનુભાવ સજ્જન સંત સરવે, ક્ષમા કરજો દોષ;
 પ્રાકૃત વાણી સાંભળી, મન લાવશે નહિ રોષ. ૧૯
 જેમ પયઅગ્નિધને તઠ અર્પણુ, બદ્રી કળ સુરરૂપ;
 અમૃતને શર્કરા અરપણુ, વિધિને ભૂતળ સુખ. ૨૦

કુળેર આગળ કોડી જ્યમ, સુરભિ અન્નનું ક્ષીર;
મળયાચલને નિંબકાસ્તે, ચંદ્રશીત સમીર. ૨૧
જ્યમ સુરજ સામો દ્વીપક કરીયે, માની લે છે તેહ;
એમ મોટા તે જે માની લે, રંકનું આપ્યું જેહ. ૨૨
પ્રાકૃત વાણી કર અર્પણુ, રસહીન હોયે કાવ્ય;
તે પૂર્ણ કરીને માનજે, સહુ સંત માનુભાવ. ૨૩
હું બાળક ઉપર દયા કરજે, સાધુ પુણ્ય પવિત્ર;
અદ્ય મતિયે આદ્યું છે, ગાવા રામચરિત્ર. ૨૪

વલણુ

ગાવા રામચરિત્ર પાવન, ઇચ્છા મનમાંહેધરી;
કર જોડી કહે દાસ ગિરધર, શ્રોતાજન બોલો શ્રીહરિ. ૨૫
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकी नाटकधारायां बालकांडे प्रथमोऽध्यायः

અધ્યાય ૨ જો

રાગ દેશી ચાલતી

ક્ષીરનિધિશરણેશ્વધા નવ પીડેછ, રવિસંગ રહેતાં તિમિર નવભીડેછ
સુર તરુશરણે ન કલ્પના બાધેછ, હુતાશન સંગે શીત ન વાધેછ. ૧

દાળ

નવ શીત વાધે અગ્નિ સંગે, સુધાપાને વિષ જથા;
નવ ખાય જંબુક સિંહ શરણે, ચિંતામણિથી ધન વ્યથા. ૨
એમ રામકથાનો આશ્રિત જન તેને, વિઘ્ન બાધા નવ કરે;
વિષયપાશ વિમુક્ત થઇને, ભવસાગર સેજે તરે. ૩
હરિકથાનો મહિમા મોટો, સંત જાણે છે ઘણા;
આદિ કવિ જે મુનિ વાલ્મિક, કર્તા રામાયણતણા. ૪
વાલ્મિકી રામાયણ પ્રથમ વળી, વ્યાસે રામાયણ કરી;
વશિષ્ઠ રામાયણ તથા, શુકદેવ રામાયણ ખરી. ૫
વળી બ્રહ્મરામાયણ કરી, ભણાવી નારદને તથા;
અંજની પુત્રે કરી છે, હનુમાન નાટકની કથા. ૬
વિભીષણે રામાયણ કરી, શંભુકૃત અભિરામ છે;

- પાર્વતીને ભણાવી તેનું, શિવરામાયણ નામ છે. ૭
- અગસ્ત્ય મુનિયે કરી છે તે, અગસ્ત્ય-રામાયણ જથા;
અનંત વિરચિત છે વળી, તે શેષ રામાયણ કથા. ૮
- વળી સર્વ મુનિયે મળીને, અધ્યાત્મ રામાયણ કરી;
કુર્મ પુરાણે વર્ણવી તે, કુર્મ-રામાયણ ખરી. ૯
- એક આગમ રામાયણ પુનિત છે, ભરથ રામાયણ વળી;
સ્વામિ કાર્તિકે કરી તે, સ્કંધ રામાયણ ભલી. ૧૦
- પૌલસ્ત્યે રામાયણ કરી, કાલિકા ખેડે વર્ણવી;
રવિ અરુણ સંવાદ છે તે, અરુણ રામાયણ હવી. ૧૧
- પદ્મ પુરાણે પ્રસિદ્ધ કહાવે, પદ્મ રામાયણ નામ છે;
ભગદાદવ ઋષિયે કરી છે, આશ્ચર્યપુરણ કામ છે. ૧૨
- વળી ધર્મ રાજાએ કરી, તે ધર્મ રામાયણ ખરી;
એમ અનેક કવિ આગે થયા, તેણે રામાયણ વણી વિસ્તરી. ૧૩
- અપાર ગુણ રઘુવીરતણા તે, પાર કે પામે નહિ;
બુદ્ધિના અનુસાર પ્રમાણે, વર્ણવી કવિયે કહી. ૧૪
- ભૂમિ રજકણ ગગન તારા, ઊંદુ ધન જાએ ગણ્યા;
પણ માપ સંજ્યા થાય નહિ, છે અપાર ગુણ રઘુવરતણા. ૧૫
- સુધા જળસિંધુ ભર્યો તે, કહો કેમ પીવાય;
એક ચંચુ જળથી તૃપા વામે, પક્ષી સુખીયો થાય. ૧૬
- એમ કરું આદર અલ્પ બુદ્ધે, કહેવા રામકથાય;
અંતરજામી કૃપા કરજે, ગ્રંથ પૂરણ થાય. ૧૭
- સહુ કવિને પાયે નમું, કર જોડી માગું માન;
બાળક જાણી દયા આણી, દેજો હરિ ગુણદાન. ૧૮
- હરિ નામનો મહીમા ધણે, મહા પતિત પાવન થાય;
વાલ્મિક મુનિ મોટા થયા તે, નામનો મહિમાય. ૧૯
- પૂર્વે વાલ્મિક વ્યાધ કરમે, હતા અધમ અપાર;
તે નારદના ઉપદેશથી, જ્યુ રામનામજ સાર. ૨૦
- એ રામનામ પ્રતાપથી, પામ્યા તે પદ અભિરામ;
સહુ કવિમાં મોટા થયા, આદિ કવિ જેનું નામ. ૨૧

શત કોટી રામાયણ કરી, વાલ્મિકિ મુનિએ સાર;	
ત્રિલોકમાં વેદેચી કરી, આપી તદ્દા ત્રિપુરાર.	૨૨
તે માલેથી બે અંક લીધા, શિવે તેણી વાર;	
કંક માલે લેઈ મુક્યા, રામનામજ સાર.	૨૩
વિષપાન મહાદેવે કયું, ત્યારે થઈ અગ્નિ અપાર;	
સહુ અંગ દાઝે વિષથકી, દુષ્ટીયા થયા ત્રિપુરાર.	૨૪
લેલાટ ધરીયો અંદ્રમા, શીતળ થવાને અંગ;	
ભસ્મ શીતળ અંગ અર્ચી, શીશ ઉપર ગંગ.	૨૫
શીતળ હિમાચળતણી, કન્યા તે પરણ્યા સાર;	
નાગ વીંટયા તનવિષે, કરવા તે વિપનો આહાર.	૨૬
ગજ અર્ધ શીતળ કરી સજ્યા, અન્ય વિધિ ઉપચાર;	
પણ અંગ શીતળ નવ થયું, વિષતણો અગ્નિ અપાર.	૨૭
પછી નીલકંઠે કંકમાં બે, અંક મુક્યા સાર;	
રામનામ પ્રતાપથી, શીતળ થયા તેણી વાર.	૨૮
એ નામનો મહિમા ધણો, મહા અધમ થાય પવિત્ર;	
વાલ્મિકે મહિમા વર્ણવ્યો, શત કોટી રામચરિત્ર.	૨૯
યાજ્ઞવલ્કયને ભણાવી, કરુણા કરી મુનિરાય;	
તે ભારદ્વાજ પ્રત્યે કહી, વિસ્તારી રામકથાય.	૩૦
તે દેવવાણી સંસ્કૃતે, વાલ્મિકિ મુનિનાં વચન;	
તે સમજવા પ્રાકૃત કરે, પદબંધ અર્થરતન.	૩૧
હનુમાન નાટકની કથા, અદ્ભુત રચના જોહ;	
જુગમ સંમત મેળવીને, ગ્રંથ કીધો એહ.	૩૨

પલણુ

એ ગ્રંથ નાટકતણો સંમત, વાલ્મિકી પુણ્ય પવિત્ર રે;
શ્રીતાજન સાવધાન થઈને, સુણજો રામચરિત્ર રે. ૩૩

। શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકી નાટકધારાયાં બાલકાંડે દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૩ જો

રાગ આશાવરી

શ્રીરામકથા વિસ્તાર ઘણો છે, પાવન પુણ્ય પવિત્ર;
હવે રાવણની ઉત્પત્તિ કહું, જેને અર્થે રામચરિત્ર. ૧
વૈકુંઠવાસી દ્વારપાળ તે, જય વિજય કહીયે ત્યાંહિ;
સનકાદિકને શાપેકરીને, પરીયા ભૂતળમાંહિ. ૨
તેનો અનુગ્રહ કરવા હરિયે, લીધા છે અવતાર;
ત્રૈલુ જન્મ મુકાવી વળતા, ક્રીધા અંગીકાર. ૩
પહેલે જન્મે પ્રગટયા બન્યો, અસુર મહા બળવાન;
હિરણ્યકશ્યપુ હિરણ્યાક્ષ નામે, બળ ગુણ રૂપ સમાન. ૪
વરાહ નરહરિ રૂપ ધરીને, માર્યા બન્યો વીર;
ભક્તતણું પ્રતિપાલણ ક્રીધું, ધર્મ ધોરીધર ધીર. ૫
હવે બીજે જન્મે પ્રગટયા રાવણ, કુંભકરણ અભિધાન;
મૂળથકી ઉત્પત્તિ કહું છું, સુણજે થઈ સાવધાન. ૬
બ્રહ્માથી પૌલસ્ત્ય થયા ઋષિ, માનુભાવ મહંત;
મૂરજવત તેજસ્વી બણે, ચાર વેદનો અંત. ૭
ત્રણ બિંદુ એક દેવની કન્યા, પૌલસ્ત્ય પરણ્યો તેહ;
વિશ્વશ્રવા તેનો પુત્ર થયો, મહા ત્રિકાળજ્ઞાની જેહ. ૮
ઋષિ ભારદ્વાજની કન્યા સુંદર, મહામતિ જેનું નામ;
વિશ્વશ્રવા તે પરણ્યા પોતે, સાધવી પૂરણ કામ. ૯
કુબેર ભંડારી પ્રગટયા તેના, મહામતિના એ તન;
તેણે બ્રહ્માનું આરાધન ક્રીધું, વત્યો નિર્મળ મન. ૧૦
ત્યારે પ્રસન્ન થઈને પ્રજાપતિ બોલ્યા, માગ્ય પુત્ર વરદાન;
કુબેર કહે આપો મને સુંદર, વસવાકેરું સ્થાન. ૧૧
વિધિયે પૂર્વે લંકા નિર્મી, સાગર બેટ મોઝાર;
તે નગરીમાં દાનવ રહેતા, બળીયા બેધ અપાર. ૧૨
પછી દેવે જુદા કરીને કાઢ્યા, અસુર ગયા પાતાળ;
કુબેરને તે લંકા આપી, બ્રહ્માએ તત્કાળ. ૧૩

- તે લંકાકે રાજ્યજ કરતાં, કુબેર પૂરણ કામ;
 વૈમાન એક વિધિએ આપ્યું, પુષ્પક જેનું નામ. ૧૪
- હવે હૈત્ય સુમાલી નામે રહે છે, પાતાળમાં નિરધાર;
 તેણે કુબેર રાજ્ય કરતાં દોઠા, લંકાપુર મોઝાર. ૧૫
- તેણે મનમાં વાત વિચારી, કપટ કરું નિર્વાણ;
 પુત્રી પોતાની એક હતી તે, કૃકશી નામે જાણ. ૧૬
- સુમાલી કન્યા લેઈને આવ્યો, ધરી વિપ્રનો વેપ;
 વિશ્વશ્રવાને તે પરણાવી, રાખી મનમાં દ્વેશ. ૧૭
- જાણ્યું એના ઉદરથી પુત્ર, થાય અસુર બળવાન;
 તે પક્ષ કરીને લંકા પાછી, આવે હાથ નિદાન. ૧૮
- એણે વિચારી કપટ કરીને, પરણાવી કન્યાય;
 પછી સુમાલી પાતાળ ગયો, તેને હઈડે હરખ નામાય. ૧૯
- પછે દિવસ કેટલાએક સમે ત્યાં, દિનકર પામ્યો અસ્ત;
 ત્યારે સંધ્યા કરવા મુનિવર પોતે, બેઠા થઈને સ્વસ્થ. ૨૦
- તેણે સમે ત્યાં આસુરી આવી, વિનવીયો ભરથાર;
 ઋતુદાન આપો મુને સ્વામી, હું છું સાધવી નાર. ૨૧
- ત્યારે વિશ્વશ્રવા કહે સાંભળ વિનતા, અઘટિત કર્મ ન થાય;
 આ વેળા જે ભોગ કરે તો, દંપતી નર્ક પળાય. ૨૨
- સંધ્યાકાળ નિશા દિનસંધી, જે ઘટિકાનું માન;
 ઘોર સમે વિત્યા પછી તુજને, આપીશ હું ઋતુદાન. ૨૩
- ત્યારે અબળા આડી થઈને ઉભી, કંથતણું કર ઝાલી;
 મુનિવરને ત્યાં મોહ પમાડી, મંદિરમાં લેઈ ચાલી. ૨૪
- ભયંકર વેળા ભોગ કર્યો તે, ગર્ભ રહ્યા નિર્વાણ;
 ભાવિ પદારથ ભૂલે નહિ, એમ પંડિત કહે છે વાણ. ૨૫
- પછે પૂરે દિવસે પ્રગટ થયા, બે પુત્ર મહા બળવાન;
 આસુરી ઉદરથી તેવા, બ્રહ્મરાક્ષસ પ્રેતસમાન. ૨૬
- પ્રથમે પ્રસવ હવો તે પુત્રનું, રાવણ ધરીયું નામ;
 કુંભકર્ણુ તે પૂઠે આવ્યો, પાપી અઘનું ધામ. ૨૭
- જન્મ્યા પછી અતિ પ્રૌઢ થયા, તેની કાયા જ્વલંબમાન;

રૂપ ભયંકર રાક્ષસ મોટા, પ્રહલોકાળ સમાન. ૨૮
 કુંભકર્ણ પ્રગટયો તે જાણે, કરશે વિશ્વનો આહાર;
 મુખ ફાડીને રુદન કર્યું ત્યારે, વરત્યો હાહાકાર. ૨૯
 ત્યાર પછી બે પુત્રી થઈ, સુર્પનખા તાડિકા નામ;
 પાપણીઓ તે બન્ને પ્રગદી, કરતી હિંસા કામ. ૩૦
 કૈકશી મનમાં કષ્ટજ પામી, પ્રજા ભયંકર જાણી;
 ત્યારે કર બેડીને મુનિવર પ્રત્યે, દીન થઈ કહે વાણી. ૩૧
 તમે ગુણી આ સંતતિ સ્વામી, કરશે કુંભનો નાશ;
 મોટે સાત્ત્વિક સુત આપો મુજને, તો પહોંચે મનની આશ.
 ઋતુદાન આપ્યું અબળાને, શુભ વેળા બેઠી તેહ:
 તેહથડી પુત્ર વિભીષણ પ્રગટયો, ભક્તશિરોમણિ જેહ. ૩૩
 એમ બે તનયાને ત્રણ પુત્ર, તે પ્રગટ થયા નિર્વાણ;
 થોડા દિવસમાં વૃદ્ધિ પામ્યા, રાક્ષસ બળીયા જાણુ. ૩૪
 ત્રણે બાંધવ તપ કરવાને, આલ્યા તેણીવાર:
 ગોકર્ણ તીર્થમાં રાવણે, આરાધ્યા ત્રિપુરાર. ૩૫
 મંદ્રાચળ ગિરિ ઉપર બેઠો, કુંભકરણ બળવંત:
 બ્રહ્માનું તપ માંડ્યું તેણે, કરતો કષ્ટ અનંત. ૩૬
 વિભીષણે વિષ્ણુ આરાધ્યા, સાત્ત્વિક ધરતો ધ્યાન:
 એમ ત્રણે બાંધવ ત્રણે દેવને, ભજતા ભાવ સમાન. ૩૭

વધણ

એમ ભજતા ભાવે ત્રણે બાંધવ, અપૂર્વ તપમહિમાય રે;
 કહે દાસ ગિરિધર તે જે વર પામ્યા, તેની કહું કથાય રે. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकी नाटकधारायां बालकांडे कुबेर-
 रावणादिक उत्पत्तिकथनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

અધ્યાય ૪ થો

રાગ મેવાટો

રાવણે શંકરને આરાધ્યા, કરીયું કષ્ટ અપારણ;
 દારુણ તપ બેઠ અસુરતણું ત્યાં, આગ્યા છે ત્રિપુરારણ. ૧

માગ માગ તુજને વર આપું, પ્રસન્ન થયો છું આજીજી:
 (ત્યારે)રાવણ કરજેડીને બોલ્યો, સાંભળો શિવ મહારાજજી.૨
 દશ મુખ વીશ ભુજ મને આપો, બળ ગુણ તેજ પ્રતાપજી;
 જેવસકળ મારે વશ વરને, સંતતિ સંપત્તિ અપારજી. ૩
 (ત્યારે) અસ્તુ કહી અવિનાશી ઉડ્યા, આપ્યું છે વરદાનજી;
 દશ મુખ વીશ ભુજ આપીને, અસુર કર્યો બળવાન જી. ૪
 અમૃત કુપ્પી રુદેમાં સ્થાપી, અમર કર્યો તત્કાળ જી;
 જ્યાંલગી કુપ્પી ભંગ ન થાયે, ત્યાંલગી નહિ તુજ કાળ જી.૫
 વર આપી વિશ્વભર વળીયા, રાવણને તેણી વાર જી;
 (હવે) કુંભકરણ દારુણ તપ સાધે, મંદ્રાચળ મોઝાર જી. ૬
 ત્યારે બ્રહ્મા ભય પામીને આઠ્યા, શું માગશે વરદાન જી;
 ઈંદ્રને ક્ષોભ થયો તેણીવેળા, સુર સહુ ચિંતાવાન જી. ૭
 (ત્યારે) સુરપતિએ સરસ્વતીને, મોકલી તેણે ઠાર જી;
 અસુરનણા મુખમાંહે પ્રવેશી, વાગીશ ત્યાં નિરંધાર જી. ૮
 (હવે) કુંભકર્ણને જગાડ્યો વિધિએ, માગમાગ વરદાન જી;
 તપ મુકી બોલ્યો તેણીવેળા, અસુર થયો સાવધાન જી. ૯
 ઈંદ્રાસન અરથે તપ સાધ્યો, ફળમાં કાંઈ નવ ફાળ્યો જી;
 નિંદ્રાસન માગ્યું તેણીવેળા, ભારતીયે ભૂલાવ્યો જી. ૧૦
 અધાર નિદ્રા આવી અસુરને, વિધિ વળીયા નિરંધાર જી;
 નિદ્રા પામી દાનવ પડીયો, મંદ્રાચળ મોઝાર જી. ૧૧
 (ત્યારે)પડતાંમાં ઘણાં તરુવર ભાગ્યાં, વ્યાપ્યો શબ્દ બ્રહ્માંડજી;
 પહોળું મુખ વિકરાળ તેનું છે, ધૂમે શ્વાસ પ્રચંડ જી. ૧૨
 કુંજર મહિષ પ્રવેશે મુખમાં, શ્વાસથકી ખેંચાય જી;
 નાસિકામાંથી નીકળે પાછાં, શ્વાસે ઉડી જાય જી. ૧૩
 પિતાને જાણ થયું તેણીવેળા, પામ્યા દુઃખ અપાર જી;
 નિશદ્દિન નિદ્રા પુત્રને વ્યાપી, વ્યર્થ ગયો અવતાર જી. ૧૪
 (ત્યારે)પ્રાર્થના કરી બ્રહ્માકેરી, બોલ્યા વચન પ્રમાણ જી;
 એક સંવત્સરમાં બે દીન જાગે, છઠ્ઠું માસે જાણ જી. ૧૫
 કુંભકરણ ખટ માસે જાગે, (ત્યારે) વરતે હાહાકાર જી;

એક દીનમાં સહુ ભોગ ભોગવે, કરતો આહાર અપાર જ. ૧૬
 વિલીપણે વિષ્ણુ આરાધ્યા, પ્રસન્ન થયા મોરાર જ;
 વૈકુંઠનાથે ધ્યાનમાં આવી, દર્શન દીધું સાર જ. ૧૭
 વિલીપણે તવ ભક્તિ માગી, ભજતો નિરમળ મન જ;
 આકાશવાણી થઈ તે વેળા, સાંભળ આસુરી તન જ. ૧૮
 પ્રસન્ન થશે પુરુષોત્તમ તુજને, આપશે અવિચળ રાજ જ;
 વચન સાંભળી વિલીપણ હરખ્યો, સરીયું સરવે કાજ જ. ૧૯
 (પછી) રાવણને બહુ અસુર મળ્યા, તેણે કરીયો મિત્રાચાર જ;
 પાતાળમાંથી સરવે આવ્યા, રાક્ષસનો નહિ પાર જ. ૨૦
 કુબેર સાથે યુદ્ધ કર્યું ત્યાં, વીતી ગયા બહુ દંન જ;
 લંકા હાથ ન આવી ત્યારે, વાત વિચારી મન જ. ૨૧
 પિતાની પાસે પત્ર લખાવ્યો, જોરાવરી તેણીવાર જ;
 લંકા આપજે રાવણને, ના રહીશ નગરમોઝાર જ. ૨૨
 કાગળ તેહ કુબેરે વાંચ્યો, લેઈ ચઢાવ્યો શીશ જ;
 આજ્ઞા પિતાની પાળી પોતે, ના ધરી મનમાં રીસ જ. ૨૩
 સંપતિ સરવ પોતાની લીધી, ત્રિયાપુત્ર પરિવાર જ;
 પુષ્પકવૈમાન ભરીને ચાલ્યો, બ્રહ્મસદનમોઝાર જ. ૨૪
 વાત કહી વિધિ આગળ સરવે, દશ મુખનું વરતાં જ;
 કુબેર કર જોડીને ઉભો, દીન થઈ બળવંત જ. ૨૫
 (ત્યારે) પ્રસન્ન થયા પરમેષ્ઠી પોતે, નગર રચ્યું નિરવાણ જ;
 હિમાચળની પાસે સુંદર, અલકાપુરી તે જાણ જ. ૨૬
 કુબેરને તે નગરી આપી, મનવાંચ્છિત સહુ ભોગ જ;
 દેવને દુર્લભ સરવે પદારથ, નહિ વ્યાધિને રોગ જ. ૨૭
 (ત્યારે) કુંભકરણ વિલીપણ ને રાવણ, વસીયા લંકામાંહે જ;
 ઠામ ઠામથી દાનવ બળીયા, આવી મળીયા ત્યાંહે જ. ૨૮
 પ્રહસ્ત મહોદર વિદ્યુત જાલ્યા, વજ્રદંડી કહેવાય જ;
 વિરૂપાક્ષ ખર દુખર ત્રિશિરા, માલ્યવંત મહાકાય જ. ૨૯
 મત્ત મહામત્ત વિદ્યુતમાલી, જંબુમાલી બળવાન જ;
 બળ મહાબળ શુક સારણ આદે, એ રાવણના પ્રધાન જ. ૩૦

- મયનામાની કન્યા મુંદર, મંદોદરી તેનું નામ ૩૦;
 તે રાવણને પરણાવી પ્રીતિ, સાધવી પૂરણ કામ ૩૧
 બળી રાજના કુટુંબની કન્યા, દીર્ઘજ્વાળા કહેવાય ૩૨
 • કુંભકરાણને તે પરણાવી, દીસંતી મહાકાય ૩૨
 ગાંધર્વ કન્યા શરમા નામે, વિભીષણ પરણ્યા તેહ ૩૩
 લંકાપુરીમાં રાજ કરે છે, રાવણ બળીયો જેહ ૩૩
 અનેક કન્યા લાગ્યો દશાનન, હરણ કરી નિરધાર ૩૪
 દેવ દાનવી માનવ પત્નગી, યજ્ઞ ગાંધર્વી નાર ૩૪
 લક્ષ પુત્ર થયા રાવણને, લક્ષ તેહના તંન ૩૫
 મેઘનાદ તે સહુથી મોટો, પાટવી પુત્ર રતંન ૩૫
 તે શેષનાગની કન્યા પરણ્યો, પતિવ્રતા કહેવાય ૩૬
 મુલોચના એવું નામજ લેતાં, પાપી પાવન થાય ૩૬
 સહુ પરિવારે પનોતો રાવણ, લક્ષ્મીવૈભવ પૂર ૩૭
 સરવ દિક્ષા જીતી વશ કીધી, એવો બળીયો શૂર ૩૭

વલણ

અસૂર બળીયો દશાનન તે, કોણે જીત્યો નવ જય રે;
 હવે રાવણે દિગ્વિજે કીધો, તેની કહું કથાય રે. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकी नाटकधारायां बालकांडे रावणादि
 वरप्रदानो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

અધ્યાય ૫ મો

રાગ શામેરી

- દિગ્વિજે કરીયો રાવણે, જીત્યા સકળ ભૂપાળ;
 નિજ બાહુબળથી વશ કર્યું, તેણે સ્વર્ગ ને પાતાળ. ૧
 આસુરી સેના અતિ ઘણી, કહેતાં ન આવે અંત;
 અષ્ટાદશ અક્ષોહિણિ, વાળે સૈન્યમાં વાજંત. ૨
 છેદવા લાગ્યો પંખ ગિરિની, સુરપતિ જેણીવાર;
 કેટલાક પરવત રાવણ શરણે, આવ્યા તેણીવાર. ૩
 મેઘનાદ ચઢીયો બુધ્ધે, રાવણતણે કુમાર;

- તે ઈંદ્ર સાથે આથડ્યો, જુદું કર્યું સત્તરવાર. ૪
- ઈંદ્રને જીત્યો તે માટે, ઈંદ્રજીત પડીયું નામ;
મધવાપતિને બાંધીને, નાખ્યો કારાગૃહ ડામ. ૫
- બ્રહ્માએ છોડાવીયો, તે વિનય કરી બહુ પેર;
તે દિવસથી સેવા કરે, સુર રહ્યા રાવણ ધેર. ૬
- ઈંદ્ર લાવે હાર ગુંથી, પુષ્પકેરા તત્ર;
દ્વારપાળ રવિ થયા, ચંદ્રમા ધરતા છત્ર. ૭
- વરુણ પાણી પાય છે, કુબેર લીપે ભોમ;
વસ્ત્ર વહ્નિ ધુવે, પુંજે વાળતો સુત વ્યોમ. ૮
- પુરોહિત બ્રહ્મા થયા, નિત ગાય નારદ એવ;
પંડિતપણું બૃહસ્પતિ કરે, ઇષ્ટદેવ શ્રીમહાદેવ. ૯
- એમ રૂપ ધરીને રહ્યા ત્યાં નિત, સેવા કરતા સુર;
તૃણમાત્ર કોને નવ ગણે, અભિમાન વાઢ્યું પુર. ૧૦
- નિત્ય મંત્ર મેલા જપે દાનવ, કરે અપુનિત હોમ;
ગોબ્રાહ્મણની હિંસા કરે અતિ, અસુર કરતા ભોમ્ય. ૧૧
- ત્યારે કુબેરે રાવણભણી, મોકલ્યો કહેવા દુત;
હે ભાઈ આપણુ બ્રહ્મસુત, સંધ્યાકરમ સંયુક્ત. ૧૨
- સ્વધર્મ મૂકી કુળતણો, હિંસા કરે છે અપાર;
તે પાપ ભોગવતાં ઘણું, દુઃખ પામશો નિરધાર. ૧૩
- તે વચન રાવણ સાંભળી, ક્રાધી થયો તત્કાળ;
બહુ સૈન્ય લેઈ રજનીવિષે, તે ચાલીયો ભૂપાળ. ૧૪
- અલકાપુરી વીંટી સકળ, પુર પ્રવેશ્યા પાપિષ્ઠ;
દરબાર આદે નગર છુટ્યું, કપટી દાનવ ધર્શ. ૧૫
- વૈમાન પુષ્પક આદિ લાવ્યો, રાવણ વસ્તુ અપાર;
કુબેરનાઠો ઈંદ્રશરણે, ગયો તેણીવાર. ૧૬
- કુબેરની સ્વાગત કરી, સતોષિયો સુરનાથ;
વૈભવ ઘણો આપી વળાવ્યો, અનેક સુરગણ સાથ. ૧૭
- શિક્ષા ન લાગે નીચને બે, કરે કોટી ઉપાય;
વ્યર્થ વાણી બીજ તેની, દુઃખ અતે થાય. ૧૮

એવો અધર્મ કરે રાવણ, મન ઘણું અભિમાન;	
એક સમે કૈલાસે ગયો જો, પરમ શોભામાન.	૧૬
તે ભોવનમાં ભવ ઊભા બેઠાં, કરે ગોષ્ઠિ એકાંત;	
દ્વારપાળ શિવનો નંદી નામે, બેઠો છે બળવંત.	૨૦
રાવણે ધસી પેસવા માંડ્યું, શિવતણે ભોવન;	
નંદીએ ખાળ્યો તે સમે, અવસર વિચારી મન.	૨૧
મહાદેવ છે એકાંતમાં, નહિ જવા દેઉં ઘરમાંહે;	
રાવણ ક્રોધે થયો રાતો, વચન બોલ્યો ત્યાંહે.	૨૨
અલ્યા મરકટ મુજને ખાળે, કરું મારી ચૂર;	
નંદીને પ્રહાર કર્યો તદા, કોપીયો દાનવ સૂર.	૨૩
ત્યારે નંદીએ ત્યાં શાપ દીધો, સુણ અધરમી વાન;	
નરવાનર તુજને મારશે, પ્રગટ થઈ જગતાત.	૨૪
દશ રુદ્રને તે વશ કર્યાં, તપ કરીને નિરધાર;	
અગીઆરમા હનુમંત થાશે, રુદ્રનો અવતાર.	૨૫
તે ગરવ તારો ભાગશે, કપિરૂપ મહાબળવંત;	
અસુર એવું સાંભળીને, ચઢ્યો ક્રોધ અનંત.	૨૬
ઉપાડી કૈલાસને લેઈ, જઈ લંકામાંહે;	
રાવણે ગિરિને ઉખેડ્યો, કર તળે ઘાલી ત્યાંહે.	૨૭
ત્યારે પાર્વતીજી કોપીયાં, જોઈ રાવણનું અભિમાન;	
પગવડે પરવત ચાંપીયો તે, ચંપાયો બળવાન.	૨૮
કર ચંપાયા રાવણ તણા, વહી ગયાં વર્ષ હજાર;	
ઘણી સ્તુતિ શિવની કરી ત્યારે, મુકાવ્યો ત્રિપુરાર.	૨૯
એક સમે રાવણ રેવામાં, ધરવાને બેઠો ધ્યાન;	
સહસ્રાશ્વતિ તે સમે, ત્યાં આવીયો બળવાન.	૩૦
તે સ્નાન કરવા નર્મદામાં, રાય પેઠો માંહે;	
સહસ્ત ભુજથી નીર આંધ્યું, ખૂડ્યો રાવણ ત્યાંહે.	૩૧
ત્યારે દશાનન અકળાઈ ઉડ્યો, ચઢ્યો ક્રોધ અપાર;	
બહુ ગાળો દેતો આવીયો, હવડાં કરું સંહાર.	૩૨
સહસ્રાશ્વતિ તવ ઝાલીયો, આંધીયો કરીને હાસ;	

કારાગ્રહમાં નાખીયો, તે વહી ગયા ખટ માસ.	૩૩
પૌલસ્ત્ય મુનિ ત્યાં આવીયા, જાચીયો હૈહયરાય	
રાવણને છોડાવીયો તે, પામ્યો મન લગ્નજય.	૩૪
અપમાન પામી ચાલીયો, મન નહિ લાજ લગાર;	
પાતાળમાંહે આવીયો, બળીરાયને દરબાર.	૩૫
સલામાં કહે મુને આપો, જુદ્ધ આણીવાર;	
અભિમાન જોઈ રાવણતણું, બળી હસ્યા ત્યાં નિરધાર.	૩૬
રાવણ સુણ એક વાત કહું, તું મહા બળીયો કહેવાય;	
હિરણ્યકશિપુ સાથ પૂરવે, વઢયા વૈકુંઠરાય.	૩૭
હિરણ્યકશિપુના કાનનું, કુંડળ પડ્યું ભૂસાથ;	
તે ઉપાડી ઉચું કરે તો, જુદ્ધ કરૂં તુજ સાથ.	૩૮
વીશ કરશું આથ મારી, રાવણે તેણીવાર;	
લેશ હાલ્યું નહિ કુંડળ, થયો શ્રમ અપાર.	૩૯
અધો મુખે નિસ્તેજ થઈ, અપમાન પામ્યો મન;	
(ત્યારે)વિરોચનસુત રાવણપ્રત્યે, જોલ્યો હસીને વચન.	
બળિરાયની અર્ધાંગના, વિધ્યાવળી જે નાર;	
તે સખી સાથે ધ્રુત રમતી, હતી તેણીવાર.	૪૧
બળિરાય કહે દશાનન તું, લાવ્ય પાસા આંહે;	
રાવણે તે લેવાયા નહિ, અતિભાર પાસામાંહે.	૪૨
એમ મંદ બુદ્ધિ પડ્યો હજવો, એ દૈવગતિ કહેવાય;	
તરણ તોડે વજ્ર કુલીશે, તરણ નવ છેદાય.	૪૩
બળિરાયના અનુચરે જાલ્યો, રાવણને તેણીવાર;	
વસ્ત્રાભૂષણ કાઢી લીધાં, હુટીયો નિરધાર.	૪૪
મુખ શામ કરી કર બાંધીયા, ફેરવ્યો નગરમોઝાર;	
નમ્ર કરીને નચાવ્યો પછે, કાઢી મુક્યો બહાર.	૪૫
લંકાભણી તે ચાલીયો, અપમાન પામી મન;	
ધ્યાન ધરતો હતો વાલી, ઈંદ્રકેરો તાંન.	૪૬
વાટે જતાં વિરોધ કીધો, મુકાવ્યું તવ ધ્યાન;	
મીઠા વાલીને ચઢી તે, ઉઠીયો બળવાન.	૪૭

વાલીએ રાવણ જાલીયો, જેમ અન્નને મૃગદંશ,
 નિજ બગલમાંહે ઘાલીયો, ચાંપીયો આણી રીસ. ૪૮
 ચતુર સાગરવિષે જઈને, સ્નાન કીધું તાંહે;
 પછી કિષ્કિન્ધામાં આવીયો, તે ફરી એ ઘડીમાંહે. ૪૯
 પુત્ર વાલીતણો અંગદ, હતો નહાનું બાળ;
 તે અંગદને પારણે બાંધ્યો, અઘોમુખ ભૂપાળ ૫૦
 ત્યાં પિતા રાવણતણો આવ્યો, જાણીયો કપિરાય;
 વિશ્વશ્રવાએ મૂકાવ્યો, મન પામિયો લજ્જતય. ૫૧
 વાલીએ ચરણે જાલીયો, કરવડે રાવણ ત્યાં હે;
 આકાશમાં ઉછાળીયો તે, પડ્યો લંકામાંહે. ૫૨

વલણુ

લંકામાં આવીયો રાવણ, માનભંગ થયો જદા;
 ત્યારે ચિંતા પ્રગટી મન વિષે તે, બ્રહ્માને પૂછે તદા. ૫૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकी नाटकधारायां बालकांडे रावणस्य
 दिग्विजये मानापमानकथनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥५॥

અધ્યાય ૬ કો

રાગ આપાઠ

રાવણ પામ્યો ઘણું અપમાન, પછે સભા કરીને બેઠો સ્વસ્થાન;
 બ્રહ્મા બેઠા સભામોજાર, રાવણે પ્રશ્ન કર્યું તેણીવાર. ૧
 માફ મરણ કહો વિધિ તમે, કેને હાથે મરીશું અમે;
 પ્રજાપતિ કહે છે નિર્વાણ, ભવિષ્ય વિચારી બોલ્યા વાણ. ૨
 સાંભળ રાવણ કહું છું તુને, તારું મરણજી ભાસ્યું મુને;
 અવધપુરી અજપાલ નરેશ, તેનો દશરથ પુત્ર ધરેશ. ૩
 તે દશરથ ઘેર થાશે રામ, પુત્ર પ્રગટશે પૂરણ કામ;
 તેજ રામ તુજને મારશે, ભાર ભૂમિનો ઉતારશે. ૪
 એવાં વચન વિધિનાં સુણી, રાવણને થઈ ચિંતા ઘણી;
 મનમાં વાત વિચારી તદા, દશરથને માફ સર્વદા. ૫
 મૂળથડી શત્રુને હણું, એમ કારજ સાધું આપણું;

દશરથની કફ કાલે ઘાત, તે નારદ ઋષિએ જાણીવાત. ૬
 અવધપુરીમાં નારદ ગયા, અજ રાજા મનમાં હરખીયા;
 આસન આપી પૂજા કરી, કર જોડીને સ્તુતિ ઉચરી. ૭
 વિવાહ માંડ્યો દશરથતણે, અજરાજને હરખજ ધણે;
 લગ્ન વચ્ચે આડા દિન સાત, નારદમુનિ તવ બોલ્યા વાત. ૮
 સુણો રાયજી કહું એકપેર, મોટું વિદ્ય થશે તમ ઘેર;
 રાવણુ રાક્ષસ લંકાપતિ, તે દશરથને હણુરો દુર્મતિ. ૯
 એવી વાત મેં જાણી તહીં, છાનો કહેવા આવ્યો અહીં;
 (માટે) કરો જતન વિચારી મન, કૈં ગુપ્ત દેકાણે રાખો તન. ૧૦
 એવું કહીને નારદ ગયા, અજરાજ ચિંતાનુર થયા;
 વરકન્યાને પીઠી ચઢી, માટે તેડાવું આ વડી. ૧૧
 સાંઠ મોકલી રાતોરાત, જેમ કન્યા આવે પરભાત;
 તેડાવી તેને તત્કાળ, કૌશલ્યા ગુણરૂપ વિશાળ. ૧૨
 સતી શીરોમણી તે સાધવી, જેમ સરિતામાંહે જાહનવી;
 દશરથ કૌશલ્યાને ત્યાંહે, રાયે બેસાડ્યાં રથમાંહે. ૧૩
 સાથે પ્રધાન સોંપ્યા ચાર, બીજા સેવકનો નહિ પાર;
 વસિષ્ઠ મુનિનો વિદ્યારથી, પ્રોહિત કરી સોંપ્યો સરવથી. ૧૪
 બીજી વસ્તુ જોઈયે જેહ, શકટ ભરીને લીધી તેહ;
 પ્રધાનને કહે રાજા વાત, પૂર્વદેશ જજો સાક્ષાત. ૧૫
 સમુદ્ર બેઠાં રહેજો જઈ, અન્ય કોઈ જેમ જાણે નહિ;
 ત્યાં વરકન્યાને પરણાવજો, હું તેડાવું ત્યારે આવજો. ૧૬
 એવો પ્રપંચ કરીને રાય, વરકન્યાને કર્યાં વિદાય;
 નિશા સમે ચાલ્યા નિરધાર, પવનવેગે બેડ્યા તોખાર. ૧૭
 પૂર્વ સમુદ્રને કાંઠે જઈ, નાવમાંહે બેઠા સજ્જ થઈ;
 સમુદ્રમધ્યે રાખ્યું વહાણુ, અથાગ જળ જ્યાં છે નિર્વાણુ. ૧૮
 અર્ધ કોશનું મોટું નાવ, રચના મંદિરકેરો ભાવ;
 રહ્યા સરવ તેડામે ઠરી, ચાર દિવસ વીત્યા અનુસરી. ૧૯
 રાવણુને તે જાણુજ થયું, સાગરમાં જે વહાણુજ રહ્યું;
 દશમુખને થયો ક્રોધ અપાર, હવડાં જઈને માફ કર. ૨૦

રાવણુ આલ્યો પામી ત્રાસ, પંખીવત ઉડ્યો આકાશ;
 નિશા સમે તે આઁચો ત્યાંહ, વહાણુ છે જે સાગર માંદ. ૨૧
 અસુરે લાગ જોઈ સરવદા, કન્યા કાઢી લીધી તદા:
 • ગદા એક મારી નિરવાણુ, ભાગી ભૂકો કીધું વહાણુ. ૨૨
 કન્યા લેઈ આલ્યો દુર્મતિ, દૈવતણી નવ જાણે ગતિ;
 લંકામાં આઁચો તે રાય, પેટીમાં ઘાલી કન્યાય. ૨૩
 એક મચ્છને સોંપી તેહ, જતન કરીને રાખજે એહ;
 મચ્છે ખેટમાં પેટી ધરી, ચારો ચરતો જોતો ફરી. ૨૪
 રાવણે જાણ્યું રિપુ ક્ષે થયો, મનહરખીને મંદિર ગયો;
 માગી બ્રહ્માની આજ્ઞાય, નગરમાંહે લાવીશ કન્યાય. ૨૫
 હરિઃશ્રી યોગેશ્વર મોટી બળવંત, તેનો કોઈન જાણે અંત;
 જેની સાહ્ય કરે જુગદીશ, સકળ દુઃખવામે તે દીશ. ૨૬
 નાવ ભંગ તે જ્યારે થયું, સર્વે જળમાં ખૂડી ગયું;
 એક ઉગર્યા દશરથરાય, સાહ્ય કરી શ્રીવૈકુંઠરાય. ૨૭
 વહાણુ પાટીયું આઁચું હાથ, દશરથ આજ્યા તે સંગાથ;
 સુગમ સમિર થયો તેણીવાર, આવી છીપ્યું ખેટ મોઝાર. ૨૮
 જે દેકાણે પેટી હતી, ત્યાં આઁચો દશરથ મહામતિ;
 મીન ગયો છે કરવા અહાર, દશરથ આઁચો ખેટ મોઝાર. ૨૯
 દીઠી પેટી પાસે ગયા, ઉઘાડતામાં વિસ્મે થયા;
 કૌશલ્યા કન્યા સર્વદા, અજનંદન જોઈ હજ્યા તદા. ૩૦
 એટલે નારદ આઁચો ત્યાંહ, વરકન્યા ખેડાં છે જ્યાંહ;
 ગાંધર્વવિવાહ મુનિયે કરી, પરણ્યાઁચાં આશીષ ઉચરી. ૩૧
 વરકન્યાની પ્રત્યે એવ, મુનિએ વચન કહ્યું તતખેવ;
 તમો દંપતી મંગળરૂપ, થશે પુત્ર ત્રિભુવનભૂપ. ૩૨
 તમારા ભાગ્યતણો નહિ પાર, રમારમણ લેશે અવતાર;
 એક પહેાર રહેજે આ ડાર, પછે જશે નિજ નગર મોઝાર. ૩૩
 બે જણ ઘાલ્યાં પેટીમાંહ, હતી તેમ અડકાવી ત્યાંહ;
 ધીરજ રાખજે મનમાં સહી, નારદ આલ્યા એવું કહી. ૩૪

વલ્લભ

નારદ આલ્યા ધીરજ આપી, પરણાવી વરકન્યાય રે;
કહે દાસ ગિરિધર એ ધધિરધઝઝા, તે કેમ મિથ્યા થાય રે. ૩૫
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकी नाटकधारायां बालकांडे कौशल्या-
दशरथबोर्लसकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ ધનાશ્રી

સુણો શ્રોતા વિવેકી જન, રૂડી રામકથા પાવન;
મુનિ દશરથને પરણાવી, ગયા કુશળ વાત જણાવી. ૧
હવે લંકામાં તે દીશ, સભામાંહે ખેડો દશ શીષ;
વિધિ સાથે હસીને વચન, બોલ્યો મંદબુદ્ધિ દશાનન. ૨
કયું વચન તમારું ફેક, કોણ બળીયો હુંથી ત્રિલોક;
કયો લગ્નતણો મેં ભંગ, માર્યો દશરથ બહુ જનસંગ. ૩
કન્યા હરણ કરીને લાવ્યો, નિરભે થકી પાછો આવ્યો;
વિધિ બોલ્યા હસીને વાણ, સુણ રાવણ સાચું જાણ. ૪
લખ્યો અંક મટે નહિ એહ, વરકન્યા પરણ્યા તેહ;
ત્યારે રાવણ કહે કેમ માનું, મારે હાથે કયું નથી છાનું. ૫
જે પરણ્યા હોય વરકન્યાય, તો જે માગો તે આપું ન્યાય;
વિધિ કહે જે થયાં હશે લગન, તો હું માગીશ થઈને મગન. ૬
સુણી ઉઠ્યો તદા લકેશ, જે અધરમી અમંગળ વેશ;
તે સમુદ્રની તીરે આવ્યો, પેલા મચ્છને પાસે બોલાવ્યો. ૭
લાવ્ય પેટી મેં આપી જેહ, લેઈ જઈ મંદિર તેહ;
આલ્યો મચ્છ મહાબળવાપી, તત્કાળ તે આણી આપી. ૮
સહુ દેખે સભાના જન, પેટી લઈને આવ્યો દશાનન;
સભામાંહે મુકી તેણીવાર, મનમાંહે છે હરખ અપાર. ૯
ઉઘાડીને જીવે જેટલે, વરકન્યા દીઠાં તેટલે;
મહા મનોહર જેનો વેશ, દેખી વિસ્મયે થયો લકેશ. ૧૦
પછી કોઈ કરી તેણીવાર, કરમાં ખરગ ગ્રેણું નિરધાર;
એથી શત્રુ થશે ઉત્પન્ન, મારે એને પમાડું પતન. ૧૧

મારવાને ઉડયો જેટલે, બ્રહ્મા આવી ઉભા તેટલે;
 તેં આપ્યુંતું મુજને વચન, તે પાળ હવે રાજન. ૧૨
 વરકન્યા જે પરણ્યાં હોય, જે માગો તે આપું સોય;
 મેં કહ્યું તે થયું છે સાચું, માટે આપ્ય હું તુજને જાણ્યું. ૧૩
 કહે દુષ્ટ ના જીવતા મૃકું, વેરી હાથ આવ્યો કેમ ચૂકું;
 એ વિના જે માગો તે આપું, આજ શિશ હું એનું કાપું. ૧૪
 કૌશલ્યાએ સુણ્યાં વચન, ત્યારે થરથર ધ્રુજે તન;
 આપે ધીરજ દશરથરાય, શાને અબળા કરે છે ચિંતાય. ૧૫
 હું છું ક્ષત્રીકેરો તનં, શુદ્ધ સૂરજકુળ પાવનં;
 આવે મારવા જે આ દીશ, ખુંટી નાખું એનાં દશ શીશ. ૧૬
 એમ દશરથ ધીરજ દે છે, વિધિ રાવણ પ્રત્યે કહે છે;
 આપ્ય માગ્યું મુને આ વાર, તારો થશે જશ વિસ્તાર. ૧૭
 એમ વિનવતા વિધિ વાણી, એવે આવ્યાં મંદોદરી રાણી;
 કહ્યાં નીતિવચન સંબંધ, સમજાવ્યો અસુર મદ અંધ. ૧૮
 સ્વામી એને મારે શું થાય, કાળ વિશ્વ સકળને ખાય;
 આવરદાયે સહુજન મરે, તેમાં એ બાપડાં શું કરે. ૧૯
 આગે ભૂપ મોટા ચઠવરતી, જેની આણ પૃથ્વીમાં ફરતી;
 તે સમે પામી કાળે ગ્રહ્યા, નથી અમર કોઈએ રહ્યા. ૨૦
 એણું જાણીને હે રાજન, આપો બ્રહ્માને માગ્યું વચન;
 સુણી રાણીતણે પ્રતિજોધ, ઉતર્યો રાવણનો ક્રોધ. ૨૧
 સોંપ્યાં વિધિને વરકન્યાય, રંગમેહેલમાં રાવણ જાય;
 બ્રહ્માએ પછી દેવની સાથ, પેટી પહોંચાડી આપી હાથ. ૨૨
 તે મૂકી ગયા પુર માંહે, અજ રાજતણું ઘર જ્યાંહે;
 પિતા પુત્રને જેઈ હરખ્યો, વધુ સહિત આવ્યો તે નિરખ્યો. ૨૩
 કહી દશરથે માંડી વાત, અથ ઇતિ થઈ જે ખ્યાત;
 એમ દશરથ આવ્યા ઘેર, એવી અકળ ઈશ્વરની પેર. ૨૪
 એક સમે દશાનન શૂર, નીકળ્યો પૃથ્વીમાં ભૂર;
 આવ્યો અલકાપુરીની પાસ, દીઠી સુંદરી રૂપ પ્રકાશ. ૨૫
 છે કુબેરના પુત્રજાતણી, વધુ અંબની શોભા ધણી;

તેને ઝાલી દશાનન અંધ, કામે ભૂલ્યો વિવેકસંખંધ. ૨૬
 તે સતીને ચઢ્યો મન કોપ, બોલી લજ્જા કરીને લોપ;
 અલ્યા વૃદ્ધ શું આચરે આમ, તું સ્વસુર પિતાને ડામ. ૨૭
 તોયે માન્યું નહિ દશશિશ, ત્યારે અબળાને ચઢી રીશ;
 પછી તેણીયે દીધો શ્રાપ, તું ભોગવજે તારૂં પાપ. ૨૮
 આવું કર્મ કરે ભયરહિત, તારો ક્ષે થાજે કુળસહિત;
 એવું સાંભળી લાજ્યો રાય, તેને મૂકી ચાલ્યો મહાકાય. ૨૯
 એમ અધરમ કરતો અસુર, પૃથ્વીમાંહે ફરતો ભૂર;
 અતિ વાઙ્યો બળ અહંકાર એના પાપતણો નહિ પાર. ૩૦
 ધરા ઉપર અસુર અનેક, ફરે કહેતાં ન આવે છેક;
 માર્યા અનેક મુનિવર બ્રહ્મ, કરે રાક્ષસ હિંસા કર્મ. ૩૧
 શુભ જજ કોણે નવ થાય, તે દેખી ભંગ કરવા જાય,
 ગૌઆહ્વાણ પામ્યાં કષ્ટ, દુઃખ દે છે દાનવ નષ્ટ. ૩૨
 બંધીખાને પડ્યા છે દેવ, તે તો સેવા કરે નિત્યમેવ;
 થયો પૃથ્વી ઉપર અતિ ભાર, સહેવાયો નહિ નિરધાર. ૩૨
 વસુધા ગૌરૂપે થઈ, તે પ્રજાપતિને શરણે ગઈ;
 કહ્યાં દીન વચન અપાર, નથી સહેવાતો મેં ભાર. ૩૪
 એવે દેવ સકળ ત્યાં આવ્યા, સાથે શિવજીને તેડી લાવ્યા;
 વિધિ કહો કંઈ હવે ઉપાય, જેથી દુષ્ટનો નાશજ થાય. ૩૫
 યજ્ઞ કર્મ થયાં સહુ બંધ, નથી પૃથ્વીમાં પુણ્યસંખંધ;
 નિત્ય સેવા કરાવે નષ્ટ, ગૌઆહ્વાણ હણુતા દુષ્ટ. ૩૬
 માટે સત્વર કરીએ ઉપાય, હવે દુઃખ સહું નવ જાય;
 વિધિ કહે ચાલો સહુ જઈએ, હરિ પાસે જઈદુઃખ કહિએ ૩૭
 ભીડભંજન દેવદયાળ, જે સદા કરતા સંભાળ;
 એવું કહી ચાલ્યા તત્કાળ, આવ્યા ક્ષીરસાગરની પાળ. ૩૮

વલણ

ક્ષીરસાગરને ત્રટે આવી, ઉભા સર્વે દેવ રે;

વિનવે સહુ વિશ્વંભરને, સ્તુતિ કરતા તતખેવ રે. ૩૯

इति श्रीरामचरित्रे संमत् वाल्मीकी नाटककारायां बालकांडे ब्रह्मसह-
 पृथिव्यादिदेवैः श्रीनारायणप्रार्थनार्थं क्षीरसागरागमनं नाम सप्तमोऽध्यायः

અધ્યાય ૮ મો

રાગ બીલાવર

- સ્ત્રીરસાગર વિષે રહેતા, નારાયણ અવિનાશ;
એક લક્ષ જોજન મણિમંડપ, કોટી સૂરજ પ્રકાશ. ૧
- તે મધ્યમાં છે શેષ લાંબા, જોજન સાંઠ હજાર;
પહોળા છે અદલક્ષ જોજન, શય્યારૂપે સાર. ૨
- તે શેષશય્યાવિષે પોઢ્યા, નારાયણ સાક્ષાત;
સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સુંદર, અખિલ જીગતા તાત. ૩
- મુગટ કુંડળ પીતપટ, કટીબંધ કંકણ હાર;
ચતુર્ભુજ ધનશ્યામ તન, મણિકનક ભૂષણ સાર. ૪
- અનંત શક્તિ નિજ શ્યામની, લક્ષ્મી સદા નિષ્કામ;
તે ચરણસેવા કરે નિત્યે, ધરી મન અભિરામ. ૫
- એવા નારાયણને શરણે આવ્યા, દુઃખ કહેવા દેવ;
ગદગદગિરાચિત સજળ લોચન, સ્તુતિ કરતા એવ. ૬
- જયજય અનેક બ્રહ્માંડનાયક, પૂરણ બ્રહ્મ અનુપ;
દેવવંદિત દેવ પાળક, અગમ વેદ સ્વરૂપ. ૭
- જય વિશ્વંભર વિશ્વપાળક, વિશ્વરૂપ અનંત,
વનમાળી વ્યાપક વિશ્વપતિ, સર્વાત્મ કમળાકંત. ૮
- જય જગતગુરુ જીગતાત માત, અનાથનાથ દયાળ,
કરુણાનિધિ કૈવલ્યદાયક, દેવતા પ્રતિપાળ. ૯
- જય કમળ લોચન કર્મભોચન, અખિલ જીવનિકાય;
ભક્ત વત્સલ ભુવનસુંદર, સગુણ નિર્ગુણ રાય. ૧૦
- જય મુરમર્દન મધુસૂદન, અખંડરૂપ ઉદાર;
પ્રતિપાળ ગોસુર દ્વિજતણા, ગુણરૂપ નામ અપાર. ૧૧
- જય મચ્છ કચ્છ વરાહ નરહરિ, વામન પરશુરામ;
અવતાર ધરી દુષ્ટને માર્યા, ધર્મસ્થાપન કામ. ૧૨
- હવે પ્રગટ થઈ બળને સંહારો, ઉતારો ભૂભાર;
હે નારાયણ તુજને અમો, નિત્ય નમું વારંવાર. ૧૩

એવી સ્તુતિ સુરની સાંભળી, બોલ્યા શ્રીપતિ દેવ;	
ગંભીર વાણી સાગરમાંથી, ધુની થઈ તંત્રખેવ.	૧૪
હે દેવ ચિંતા ન કરશો, હું ધરં છું અવતાર;	
અમો ચાર રૂપે પ્રગટ થઈશું, અવધપુર મોઝાર.	૧૫
દશરથ કૌશલ્યાથડી હું, ધરીશ રામ સ્વરૂપ;	
આ શેષ તે લક્ષ્મણ થશે, મુજ બંધુ ધર્મ અનુપ.	૧૬
સુદર્શન તે શત્રુવન વળી, શાંખ ભરત પ્રમાણ;	
એમ ચતુર મૂર્તિ પ્રગટ થઈશું, દુષ્ટ હણવા નાણ.	૧૭
વળી પૃથ્વીનો અવતાર કહાવે, જનક રાજા જેહ;	
તેની પુત્રી જાનકી, લક્ષ્મી તે ધરશે દેહ.	૧૮
તે માટે સુર સરવે તમો, મુજ સાથે આવો ત્યાંય;	
મકંડ વાનર રીંછ થઈ, અવતરો પૃથ્વીમાંય.	૧૯
હનુમંત શિવજી પ્રગટશે, બ્રહ્મા તે જાંબુવાન;	
સૂરજ સુગ્રીવ ચંદ્ર અંગદ, રપલ ધરમસમાન.	૨૦
અગ્નિ નળ ને નીલ વાયુ, સરભ રસના ઈશ;	
ધનવંતરી સુષેણ તે, એમ સકલ થાઓ પ્રીશ.	૨૧
તમો પ્રગટ થાઓ દેવ સરવે, ગિરિ વનમોઝાર;	
હું એ પણ થોડા દિવસમાં, ધરં છું અવતાર.	૨૨
પૂરવે કશ્યપ અદિતિને, આપ્યું છે વરદાન;	
તે દશરથ કૌશલ્યા થયાં છે, અવધપુર સ્વસ્થાન.	૨૩
નારાયણનાં વચન એવાં, સાંભળી નિરધાર;	
સુર સકળનિજ લોકે ગયાતે, કરી જય જયકાર.	૨૪

વલણ

જય જયકાર કરી તદા, સહુ દેવ ગયા સ્વસ્થાનરે;
હવે અબેધ્યાની કહું કથા, જ્યાં પ્રગટયા શ્રીભગવાનરે. ૨૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाष्मिकी नाटकबारायां बालकांडे श्रीनारा-
यणस्तुत्यनेतरं सर्वं देवानामाज्ञाकरणं नाम अष्टमोऽध्यायः॥८॥

અધ્યાય ૯ મો

રાગ ધનાશ્રી

દશરથ રાજા પુણ્ય પવિત્રજી,
કહું સંક્ષેપે તેનાં ચરિત્રજી;
રાવણે મૂક્યાં બન્યો ત્યાંહેજી,
વિધિયે પહોંચ્યાડ્યાં અવધપુર માંહેજી.

૧

ઢાળ

અવધપુરમાં રાય દશરથ. રાણી કૌશલ્યા સતી;
તેના આનંદમાં દિન જાય છે, નિજધર્મ પાળે મહામતિ. ૨
પછે પુત્રને નિજ રાજ સોંપી, અજ ગયા વનવાસ;
તપસાધના કરી થોડે દિવસે, પામ્યા સ્વર્ગનિવાસ. ૬
ત્યારે દશરથ રાજકરતા, નીતિ ધરમ વિવેક;
પુત્રની પેરે પ્રભુ પાળે, દયા સત્ય વિષેક. ૪
એક કેકે કન્યા રાયની, શુભ રૂપ કપટી મન;
બળવાન નિર્દય અતિ ઘણી, તે પરણ્યા રાજન. ૫
વળી નાગકન્યા સુમિત્રાને, પરણ્યા પોતે ભૂપ;
બીજી સાત સત કન્યા વર્યા, જેનું મહા મનોહર રૂપ. ૬
જ્ઞાનકળા તે કૌશલ્યા, સુમિત્રા ભક્તિ અનુપ;
કેકે નિશ્ચે જાણુજે, એ કપટ વૃત્તિ રૂપ. ૭
ત્રિગુણરૂપ વિવેક મૂરતિમંત દશરથ રાય;
તેના પાવનજશ અદ્ભુત પ્રાક્રમ, કહેતાં પાર ન થાય. ૮
ધનુર્વિદ્યા વિષારદ, રણ પંડિત શસ્ત્ર પ્રવીણ;
શખદવેધી વિચિક્ષણ, સહુ શત્રુ ક્રીધા ક્ષીણ. ૯
પણ પ્રભુ નવ થઈ રાયને, કંઈ પુત્રપુત્રી રૂપ;
જેબનપણું આલ્યું વહી, ચિંતા કરે છે ભૂપ. ૧૦
શાસ્ત્રપંડિત એમ કહે, પુત્ર વિના ધિક સંસાર;
સૂનું મંદિર સુતવિના, જેમ દીપવિણ અંધાર. ૧૧
પ્રાણ વિના જ્યમ દેહ કહિયે, નાથ વિના જ્યમ નાર.
દયાવિણ ભક્તિ જથા, જ્યમ ક્રિયાવિણ આચાર. ૧૨
શાંતિવિના વૈરાગ્ય મિથ્યા, સંપતિ ધર્મ રહિત;

- જ્ઞાન રેહેણી વિના જેવું, સભાવિણ પાંડત. ૧૩
- વેદાંત વિણ જ્યમ આત્મવિદ્યા, બંધુ રહિત સનેહ;
સતપાત્ર પાપે દાન જ્યમ, જળવિણ સરોવર જેહ. ૧૪
- પ્રજા જ્યમ રાજા વિના, વૃત લવણ પાપે અંન;
રાકા વિધુ તરુ પ્રજા વિના, સંસાર મુખ નિર્ધન. ૧૫
- હરિનામઅંકિત વિના વાણી, મનોજયવિણ મુન્ય;
પુત્ર વિના એમ જાણજે, કુળ વંશ સરવે શૂન્ય. ૧૬
- એમ રાય દશરથ કરે ચિંતા, પુત્ર ન થયો પેટ;
એક દિવસ નૃપને નિદ્રામાંહે, સ્વપ્નામાં સ્વમ આવ્યું નેટ. ૧૭
- જાણે એ પુરુષ એક સ્ત્રીભારી, સ્વપ્નામાં નિરધાર;
ઝળકીને જાગ્યા રાયજી, કરતા તે મન વિચાર. ૧૮
- પ્રાતઃકાળે વશિષ્ઠ ગુરુને, કહી રાયે વાત;
મેં તણ જાણુની સ્વપ્નામાંહે, કરી શસ્ત્રે વાત. ૧૯
- ત્યારે ગુરુ કહે ભવિષ્ય આગળ, થવાનું છે જાણ;
પછે શાંતિ અરથે રાય દશરથે, કયું પુણ્ય પ્રમાણ. ૨૦
- કેટલા દિન વિત્યા પછી, મૃગયા ગયા વન રાય;
કોઈ મૃગ હાથે નવ ચઢ્યો, ત્યારે દૂર પંથે જાય. ૨૧
- તે વનમાંહે નિશા પડી, ત્યારે વિમાસ્યું મનમાંહે;
એક સરોવરથી દૂર તરુવર તળે બેઠા ત્યાંહે. ૨૨
- તે સમે બ્રાહ્મણ શ્રવણ નામે, વૃદ્ધ અધ માતપિતાય;
તે પ્રેરે તીરથ અટણ કરતો, ધરી કાવડ કાય. ૨૩
- ત્યારે તમ નિશામાં તૃષા લાગી, વૃદ્ધને તેણી વાર;
કાવડ સર કિપકંઠ મૂકી, ગયો ભરવા વાર. ૨૪
- કમંડળમાં જળ ભર્યું, તે શબ્દ પ્રગટ્યો ત્યાંહે;
ત્યારે રાયે જાણ્યું મૃગ કો, આવ્યો સરોવરમાંહે. ૨૫
- રાયે તતક્ષણ બાણ મૂક્યું, શબ્દવેધી જેહ;
તે શ્રવણને વાગ્યું તદા, કહી રામ પડીયો તેહ. ૨૬
- ત્યારે દશરથ ગયા પાસે, દ્વિજ પડ્યો જે ઠામ;
દીન થઈ કહે શ્રવણને, મેં કયું અઘટિત કામ. ૨૭

ત્યારે શ્રવણ કહે જઈ પાઓ જળ, મુજ માતપિતાને જાણુ;
 એ વૃદ્ધને તમે પાળજો, એવું કહેતામાં મયા પ્રાણુ. ૨૮
 ત્યારે કમંડળ લેઈ રાય આવ્યા, વૃદ્ધકેરી પાસ;
 બોલ્યા વિના જળ આપિયું ત્યારે, થયાં ચિત્ત ઉદાસ. ૨૯
 અરે શ્રવણ ક્યમ નથી બોલતો, તુંને કોઈ નહિ કોઈ દીન;
 જળપાન નહિ કરીએ અમે, બોલ્યા વિના ચિત્ત ભિન્ન. ૩૦
 ત્યારે રાય વળતું બોલીયા, મેં શ્રવણ માર્યો ઠામ;
 અજતણી હું પુત્ર દશરથ, અયોધ્યા મુજ ગામ. ૩૧
 મેં અજાણું કર્મ આચર્યું, મૃગ વરાંસે કરી આજ;
 હું પુત્ર થઈ પાળીશ તમને, પીઓ જળ મહારાજ. ૩૨
 એવું સાંભળી અતિ દુઃખમાં, આઠંદ માંડ્યું અપાર;
 અરે શ્રવણ જેવો પુત્ર ક્યાંથી, પ્રગટશે સંસાર. ૩૩
 જ્યમ લક્ષ્મી નારાયણ તણી, સેવા કરે અનુદિન;
 એમ અમારી સેવા કરી, એ પુત્રને છે ધન્ય. ૩૪
 જેણે માતપિતાની સેવા ન કરી, ધરી મનુષ્યાદેહ;
 ચંડાળ તેને જાણવો, મહા પુત્ર પાપી તેહ. ૩૫
 તેનું જ્ઞાન ધ્યાન બળો સહુ, જપતપક્રિયા અનુષ્ઠાન;
 ચતુરાઈ વિદ્યા વ્યર્થ તેની, શ્રવણ અધ્યયન દાન. ૩૬
 વેદવિદ્યા ભણ્યો મિથ્યા, સકળ શાસ્ત્ર પુરાણ;
 તેને તીરથ પાવન નવ કરે, થાય વૃથા સાધન જાણ. ૩૭
 માતપિતાને ઉવેળી, શુભ કરમ કરતા અન્ય;
 તે ધરમ અધરમ જાણજ્યો, સેવા સમું નહિ પુણ્ય. ૩૮
 એવું કહી ધરણી ઢળ્યાં, મર્યાદા થઈ તવ આપ;
 અંતકાળે રાયને, બે જોણે દીધો શાપ. ૩૯
 પુત્રવિભેગે પ્રાણ તારા, જળે સત્ય વચન;
 એવું કહી બે મરણ પામ્યાં, રાય કંપ્યા મન. ૪૦
 દાહક્રિયા કીધી તે તણી, દશરથે તેણીવાર;
 પછે અશ્વ આરૂઢ થઈ પોતે, આવ્યા નગ્રમેઝાર. ૪૧
 ઉત્તરક્રિયા કરી વૃદ્ધની, આપ્યાં અપરિમિત દાન;

રાય હરખ્યા મન વિષે, મહારે થશે સંતાન. ૪૨
 એ શાપને વર માનીયો, જે પુત્ર થાશે સત્ય;
 વસિષ્ઠ ગુરુને વાત કહી, દ્વિજ ત્રૈલુ પામ્યાં મૃત્ય. ૪૩
 એ કરમની છે અકળગતિ, ક્યાં શ્રવણ દશરથ યોગ;
 લખ્યું ભવિષ્ય મટે નહિ, સુખ દુઃખ મૃત્યુ રોગ. ૪૪

વલણ

રોગ ભોગને સુખ દુઃખ મૃત્યુ, એ લખ્યા પ્રભાણે થાયરે;
 માટે કલ્પના સરવે તલ્લને, ભળે વૈકુંઠ રાય રે. ૪૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकी नाटकधारायां बालकांडे दशरथेन
 भवणवचो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

અધ્યાય ૧૦ મો

રાગ-સામેરીની ચાલ કુંકડી

(હવે)અસુર તણો રાજ વૃષપરવા, પ્રાક્રમવંત અમોઘ;
 તેણે શુકાચારજ પાસે કરાવ્યો, વૃષ્ટિબંધ પ્રયોગ. ૧
 મેઘતણું આકર્ષણ કીધું, આણી મનમાં ગર્વ;
 અનાવૃષ્ટિ થઈ બાર વર્ષની, પીડા પામ્યું સર્વ. ૨
 ઝૌધ્રાહણની આદે પ્રજા સહુ, પામ્યું દુઃખ અપાર;
 યજ્ઞયાગ સહુ બંધ થયા, ને વરત્યો હાહાકાર. ૩
 (ત્યારે)ઈંદ્રે યુદ્ધ થણા દિન કીધું, વૃષપરવાની સાથ;
 (પણ) નવ છતાયો અસુર મહા બળીયો, શુક્રતણો શિરહાથ. ૪
 બ્રહ્માએ કહ્યું મધવાપતિને એ, તુજથી નહિ છતાય;
 (જો) દશરથ રાયને તેડી લાવેતો, દાનવ પ્રાજે થાય. ૫
 (ત્યારે) અવધપુરીમાં ઈંદ્રેઆવી, ભમ્યા દશરથ રાય;
 અજ નંદન ત્યાં તત્પર થઈને, યુદ્ધ કરવાને બાય. ૬
 (ત્યારે) કેકૈ કહે મુજને સાથે તેડો; મારે ભેલું છે યુદ્ધ
 ભેડું તમારું બળ છે કેલું, પ્રાક્રમ વિદ્યા વિશુદ્ધ. ૭
 કેકૈને લઈ રથમાં બેડા, આહ્યા ત્યાંથી નરેશ;

બહસ્પતિ આદિ સકળ દેવશું, આબ્યા સાથ સુરેશ. ૮
 સિંધુ પાર જઇને માંડ્યું, જુદ્ધ કરવા તેણીવાર
 વૃષપરવાની સાથે વઢીયો, દશરથ રાય અપાર. ૯
 દારણ જુદ્ધ થયું તેણીવેળા, માર્યા અસુર અનંત;
 સૈન્યસહિત વૃષપરવાનો, આણ્યો રાયે અંત. ૧૦
 (ત્યારે) વૃષપરવાની પક્ષ કરીને, શુક્રાચારજ આબ્યા.
 (કંઈ) અસુરની સેનાશેષ હતીતે, સરવે સાથે લાબ્યા. ૧૧
 અસુર ગુર ત્યાં મંત્ર લણીને, મૂકે બાણ અપાર;
 દશરથ રાજ શર મૂકીને, છેદે તેણી વાર. ૧૨
 પછે શુક્રને ભૂપતિએ અકળાબ્યા, સેન સકળ સંહાર્યું;
 (ત્યારે) દ્વિજવરને અતિ ક્રોધ ચઢ્યો, બાણે રાયને હમણાં મારું. ૧૩
 પછી પાંચ બાણ મહા પ્રાદાં માર્યા, અસુર ગુરુ નિરધાર;
 દશરથનો રથ પાછો હડાબ્યા, બાર ધનુષ તેણીવાર. ૧૪
 ધરી ભાગી દશરથના રથની, નમિયો પૃથ્વી માંહે;
 ત્યારે કેકૈયે નિજ કર ધાલી, રથ ઉભો રાખ્યો ત્યાંહે. ૧૫
 એવું બળ છે અબળાનું તે, નથી બાણતા રાય;
 તદાકાર યુદ્ધમાંહે થયા, કેણે સન્મુખ નવ રહેવાય. ૧૬
 દશરથ રાજ કહે હવે એ, બ્રાહ્મણને જો મારું;
 તો બ્રહ્મહત્યાનું પાતક ખેસે, મનમાં એમ વિચાર્યું. ૧૭
 પછી મુગટ ઉડાડ્યો શિશ વિષેથી, મૂકી તીક્ષણ બાણ;
 ત્યારે શુક્રાચારજ નાહા ત્યાંથી, યુદ્ધ મૂકી નિરવાણ. ૧૮
 જય જયકાર થયો તેણી વેળા, હરખ્યા દેવ અપાર;
 જય પામ્યા શત્રુ સંહારી, અવધપતિ નિરધાર. ૧૯
 એવે રાયે કેકૈ સામું જોયું, વિસ્મે થયા નરનાથ;
 રથચક્રમાં ધરી ઠેકાણે, દીઠો રાણીનો હાથ. ૨૦
 પ્રસન્ન થઈ અજનંદન ખોલ્યા, માગ્ય માગ્ય વરદાન;
 તે મુજને રણમાં જશ આપ્યો, રાખ્યું મારું માન. ૨૧
 (માટે) ઈચ્છા હોય તે માગ હું આપું, ખે વર તુજને આજ;
 રાણી કહે હું માગીશ જ્યારે, પડશે મારે કાજ. ૨૨

વચન રાયનું લીધું પોતે, રાણી હરખી મન;
 દેવે જયજયકાર કર્યો, એમ જય પામ્યા રાજન. ૨૩
 ઈંદ્રે આભૂષણ બહુ આપ્યાં, વસ્ત્ર અનોપમ સાર;
 આશીષ દીધી વાયસ્પતિએ, દશરથને તેણીવાર. ૨૪
 ઈંદ્રે પૂછ્યું રાય તમારે, શાં છે ઘેર સંતાન;
 (ત્યારે) દશરથ રાયને દુઝો આલ્યો, દીન થયા દુઃખવાન.
 (ત્યારે) બૃહસ્પતિ કહે ચિંતાનવ કરશો, ભૂષ ઇંદ્રે ભાગ્યવાન;
 તમારા પુત્ર થઈ અવતરશે, પોતે શ્રીભગવાન. ૨૬
 વિભાંદિક ઋષિનો પુત્ર છે શૃંગી, મૃગીથકી ઉત્પન્ન;
 પુત્રેષ્ટિ જન્મ કરાવો તે પાસે, છે બ્રહ્મનિષ્ઠ મુનિજન. ૨૭
 તેને સ્ત્રીપુરુષનું ભાન નથી પણ, ગાનથકી વશ થાય;
 (બાકી) અન્ય ઉપાયે તેનવ આવે, સાંભળો સાચું રાય. ૨૮
 (ત્યારે) દશરથ કહે તમે અપસરા મોકલી, મુનિવર મોહ પમાડો;
 જ્યમ ત્યમ કરીને લાવો તેને, અયોધ્યામાં પહોંચાડો. ૨૯
 એવું કહી રાયે આજ્ઞા માગી, ઈંદ્રતણી તેણીવાર;
 કેકૈસાથે રથમાં બેસી, આવ્યા નગર મોઝાર. ૩૦
 વૃષપરવાને માર્યો ત્યારે, મુક્ત થયો પરજન્ય;
 વૃષ્ટિ થઈ સહુ સૃષ્ટિમાંહે, ટળીયા દુઃખના દિન. ૩૧
 અપસરાને પછે આજ્ઞા આપી, ઈંદ્રે મોકલી તેહ;
 રંભાનામે ચતુરા ચાલી, ચતુરશિરોમણિ જેહ. ૩૨

૧૬૭

ચતુર શિરોમણિ નાયકા, વેગે તત્પર થાઓ રે;
 શૃંગી ઋષિને મોહ પમાડી, અયોધ્યામાં લેઈ જાઓ રે. ૩૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकीनाटकधारायां बालकांडे दशरथेन
 वृषपर्वाहनानंतर कैकेयीवरप्रदानं नाम दशमोऽध्यायः॥१०॥

અધ્યાય ૧૧ મો

રાગ મારુ

આપી આજ્ઞા નિર્જર ભૂપ, ચાલી અપ્સરા અદ્ભુત રૂપ;
 મહાવનમાં તતક્ષણ આવી, સાથે ઋતુ વસંતને લાવી. ૧
 વન શોભાતળો નહિ પાર, ફૂલી વનસ્પતિ ભાર અઢાર;
 જાઈ જુદા કેતકી મેહેકે, ત્યાં ગુલાબને ચંપક બેહેકે. ૨
 ફુલ્યાં બ્રહ્મદુમ ને રસાળ, રંભા અશોક તાલ તમાલ;
 બોલે હંસ કારંડવ મોર, કોકિલા શુક મેના ચકોર; ૩
 ચકવા ચકવી ચકવાક, બપૈયા મારે પિંડિને હાક;
 સરોવરમાં ફુલ્યાં કંજ, મત્ત મધુકર કરતા ગુંજ. ૪
 મૃગ જુથ મળીને ફરતાં, તૃણ અંકુર લીલાં ચરતાં;
 તરુ સફળ સંવન ગંભીર, શીતમંદ સુગંધ સમીર. ૫
 ચારે પાસે ગિરિ છે અગમ્ય, તેમધ્યે મુનિ આશ્રમ રમ્ય;
 વિંભાદિક નહિ સ્થળમાંહે, શાંગી બેઠા એકલા ત્યાંહે. ૬
 ધરે ધ્યાન તે આસન વાળી, એક બ્રહ્મની સાથે તાળી;
 જેને સરવે વિશ્વ સમાન, નથી સ્ત્રીપુરુષનું ભાન. ૭
 તે આશ્રમકેરી પાસ, આવી અપ્સરા તેજ પ્રકાશ;
 મૃગલોચની બ્રૂધનુવંક, સ્તન પીન સિંહકટી લંક. ૮
 ચંદ્રવદની ચંપકવરણી, મંદહાસ્ય કરે ગતિ હરણી;
 હાવ ભાવ અતિરસ લાવે, કુચમંડળને કંપાવે. ૯
 આભૂષણ ઓપે અંગે, ચીરહાર ચોળી નવ રંગે;
 કર કામનીએ ગ્રહી વીણા, કરે ગાન મધુર સ્વર જીણા. ૧૦
 જેના ગાનથી દિનકર થંભે, પ્રણી હોલે અનંત અસંભે;
 મૃગનું જુથ આવી મળીયું, થયાં તન્મય ભાન જ ટળીયું. ૧૧
 મુનિ શ્રવણ પડ્યું તે ગાન, નેત્ર ઉવડયાં છૂટ્યું ધ્યાન;
 છે મૃગીયકી ઉત્પન્ન, માટે નાદે મોહ્યા મુનિજન. ૧૨
 ઉઠી બારણે આવ્યા ચાકી, દીઠી રંભારૂપ રસાળી;
 મન જાણ્યું કે આવ્યા મુન્ય, મુજને કરવા પાવન. ૧૩

નથી નરનારીનું ભાન, સધળે એક દૃષ્ટિ સમાન;
 ધસી આવ્યા તેની પાસ, મનમાં આણી ઉદ્ધાસ. ૧૪
 કરી પ્રદક્ષિણા પાચે લાગ્યા, ત્રિયે આલિંગી અનુરાગ્યા;
 ધન્ય દિવસ થી મહારાજ, માનુભાવ પધાર્યા આજ. ૧૫
 આવો રૂડો તમારો વેપ, ક્યાંથી આવ્યા રહો કોણ દેશ;
 કોણ વનમાં આવ્યો તપ, કોણ ગુરુ શો મંત્રનો જપ. ૧૬
 હસીને બોલી તવ રંભા, તપનું સ્થળ સ્વર્ગ આરંભા;
 ગુરુ મન્મથ જપ મોહ મંત્ર, રતિ આસન તપનો તંત્ર. ૧૭
 પંચબાણ અમારો પ્રયોગ, સમાધિસુખ અંગ સંયોગ;
 એવું ચત્ર સુણી મુનિ ત્યાંહે, તેડી લાવ્યા આશ્રમમાંહે. ૧૮
 આપ્યું આસન ભાવ સમાન, કરી સ્વાગત આદરમાન;
 પાસે લાવી મૂક્યાં વનપ્રજા, કમંડલુ ભરીને જળ. ૧૯
 કૃણ આરોગો મુનિજન, ત્યારે અપ્સરા બોલી વચન;
 એ પ્રજા આરોગુ નહિ, જુવો અમ પ્રજા આ છે સહી. ૨૦
 એવું કહીને કાઢ્યું પકવાન્ન, વૃતપક્વ પિયૂષ સમાન;
 તે મુનિને કરાવ્યું અશન, લાગ્યું સ્વાદ થયા પ્રસન્ન. ૨૧
 ધન્ય મુનિવર તમ અવતાર, આવા પ્રજાનો કરો નિત્ય આહાર;
 તમારું તપ આસન યોગ, દેખાડો મુને તે કરી ભોગ. ૨૨
 મારે આશ્રમ રહો હવે તમે, નિત સેવા કરીશું અમે;
 એમ રંભા રહી આશ્રમ, કરે કામકળા અનુક્રમ. ૨૩
 નિજ અમરત ભોજન આહાર, મુનિને કરાવે નિર્ધાર;
 શયન કરતા એક આસન, મુનિનું થયું ચંચળ મન. ૨૪
 રમે રતિ સુખ આપ્ત ભેદ, કામ વ્યાપ્તો ટળ્યો નિર્વેદ;
 માયા ઇશ્વરની બળવાન, ભૂલ્યા જોગ સમાધિ ધ્યાન. ૨૫
 બળવાન ઇન્દ્રિય ગ્રામ, મન આકર્ષ્યું અભિરામ;
 ત્રિયા માંહે થયા તદાકાર, જાણ્યો જગત તણો વ્યવહાર. ૨૬
 એમ વહી ગયા કેટલા દિન, આવ્યા વિભાંડિક મુનિજન;
 રંભાએ જાણ્યું દેશે શાપ, સુત બ્રહ્મ કયો મેં આપ. ૨૭
 એવું જાણીને સામી આવી, રહી ચરણે શિશ નમાવી;

હું છું શરણ તમારે સ્વામી, આવી છું પરમારથ કામી. ૨૮
 મુનિ કહે બાઈ તું છે કાણ, શેં કારણે અહીં આવી બાણ;
 અબળા કહે સુણો મહારાજ, અયોધ્યાના દશરથરાજ. ૨૯
 તેને પુત્ર નથી ઉત્પન્ન, તે માટે કરવો છે જગન;
 કહું બૃહસ્પતિએ તેડી લાવો, શૃંગી પાસે યજ્ઞ કરાવો. ૩૦
 આપી આજ્ઞા મને સુરનાથ, શૃંગીને મોકલો મારી સાથ;
 એવું કહીને રહી જેટલે, શૃંગી ધાધ આઘ્યો તેડલે. ૩૧
 મુનિને પાયે લાગ્યા ઉલ્લાસ, પછી બોલ્યા વચન પ્રકાશ;
 મુણો પિતા કહું વરતાંત, આ મુનિવર મોટા મહાન્ત. ૩૨
 યોગ આસન સાધન વંત, ૫ળ લાગ્યા છે સ્વાદ અનંત;
 (ત્યારે) મુનિએ ધરી જોયું ધ્યાન, પુત્ર બ્રહ્મ થયો ગયું ભાન. ૩૩
 અબળાને જો દેહ શાપ, તો એ પુત્ર મરે પરિતાપ;
 સર્વજ વિભાંદિક જેહ, મનમાંહે વિચાર્યું એહ. ૩૪
 અવતરવાના છે ભગવંન, માટે લેધ જવાદેહ તંન,
 એ પુત્ર કરાવશે યાગ, થાશે નિર્મળ જશ મહાભાગ. ૩૫
 એવું વિચારી બોલ્યા મુન, સુણ પુત્ર કહું તે વચન,
 જાઓ રંભાની સાથે આજ, કરો નૃપ દશરથનું કાજ. ૩૬
 કરાવો પુત્રેષ્ટિ જગંન, જાઓ રાખી ધીરજ મંન,
 વિભાંદિકનાં સુણી વચન, રંભા લેધ ચાલી મુનિજંન. ૩૭

વલણ

મુનિવરને રંભા લેધ આવી, અવધપુર મોઝાર રે,
 શૃંગીને જોધ દશરથ હરખ્યા, સ્વાગત કીધી અપાર રે. ૩૮

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकीनाटकपारायां बालकांडे शृंगी
 ऋषेरयोष्यागमनं नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રાગ-ધનાશ્રી

શૃંગી આઘ્યા અયોધ્યા મોઝાર છ,
 દશરથે પૂજ્યા અરચ્યા અપાર છ;

રંભા મૂકી ગઈ સુર લોકજી,
મુનિને વ્યાખ્યા વિજેગ શોકજી.

૧

હાળ

- થયો શોક સંગ વિજેગનો, સુખ સંભારી રંભાતણું; .
પછી ભોજન આચ્છાદનવડે, રાત્રે મુનિ સંતોષ્યા ઘણું. ૨
શુભ કન્યા એક બ્રાહ્મણતણી, રાયદશરથે પાળી હતી;
તે પરણાવી શૃંગી ઋષિને, લગ્ન વિધિએ મહામતિ. ૩
વસિષ્ઠ ગુરુને પૂછીને, ઉપચાર યજ્ઞ તણે કર્યો;
શુભ લગ્ન માંહે રાયજી, આરંભ વિધિએ અનુસર્યો. ૪
અનેક મુનિવર મળ્યા છે, તે શબ્દ સ્વાહા ઉચરે;
હુતદ્રવ્ય હોમે સફળ મત્રે, વિપ્ર વેદધુનિ કરે. ૫
સકળ મુનિના સાથ માંહે, મુખ્ય શૃંગી છે તદા;
(જેમ) તારામંડળ માંહે શોભે, રોહિણીવર સરવદા. ૬
પૂર્ણાહુતિ થઈ યજ્ઞની, ત્યારે પ્રગટ અગ્નિ નરખિયા;
યજ્ઞનારાયણ રૂપ જોઈને, મુનિ સરવં હરખિયા. ૭
ચત્વારી શૃંગ ને સપ્ત પાણિ, ચરણ ત્રય દ્વય શિશ;
એમ જવાલ માળી પ્રગટ મૂર્તિ, જોઈ હરખ્યા અવધીશ. ૮
પાયસાનુ પાત્ર કરમાં, આપ્યું શૃંગી હાથ;
ત્રિપિંડ કરી ભક્ષણ કરાવે, ત્રિરાણીને સાથ. ૯
પ્રસાદ આપી શૃંગીને હવા, અનલ અંતર માન;
શૃંગીએ આપ્યો વશિષ્ઠને, અતિ ઘણે આદરમાન. ૧૦
(ત્યારે) વશિષ્ઠે વહેંચણ કરી, ત્રણ પિંડ કીધા તે તણા;
જેટલામ આપ્યો કૌશલ્યાને, જેના મુણ છે અતિવણા. ૧૧
તે થકી મધ્યમ ભાગ બે તે, કર્યા બ્રહ્મ કુમાર;
કેકે સુમિત્રા તણે કર, ચર આપીયા તેણી વાર. ૧૨
કેકે રીસાવી તે સમે, કરી કોપ બોલી વાણ;
ચર જેટ આપ્યો કૌશલ્યાને, શું અધિકમુજથી જાણ. ૧૩
હું ઘણી વહાલી રાયને, મેં કર્યા બહુ ઉપકાર;
મેં છતાડ્યા સંગ્રામમાં, જશ પામીયા નિરધાર. ૧૪

(ત્યારે) બ્રહ્મનંદન કહે રાણી, કરો ચર પ્રાશન,
 જે ઝાઝી વાર લગાડશે તો, થશે કાંઈ વિધન. ૧૫
 એમ કહેતામાં કૌતક થયું, એક શમળી આવી ત્યાંહે;
 ઝડપ મારી પિંડ લીધો, ઉઠી ગઈ નભ માંહે. ૧૬
 કલ્યાંત કંઈ કરે છે અતિ, નેત્રે આંસુ ધાર;
 શોક ધરતી રૂદન કરતી, થયો હાહાકાર. ૧૭
 ત્યારે કૌશલ્યાને નેત્ર સમસ્યા, કરી દશરથ રાય;
 સુમિત્રાની સામું નેયું, સમજી તે અભિપ્રાય. ૧૮
 કૌશલ્યા નિજ ચર વિષેથી, આપ્યો ચોથો ભાગ;
 વળી સુમિત્રાએ આપીયો, તેટલો ધરી અનુરાગ. ૧૯
 કૌશલ્યા ને સુમિત્રાના, ચર તણા બે અંશ;
 તે કેટ્ટે ભક્ષણ કર્યાં, એમ સંતોષી અવતંશ. ૨૦
 રાણીઓ ચર ભક્ષણ કરી, અતિ હરખીયો મન માંહે;
 ઘણું દાન આપ્યાં રાયજી, મુનિવર લાવ્યા ત્યાંહે. ૨૧
 ત્રિયા ત્રણ સગભાં થઈ, ઘણું હરખ પામ્યા રાય;
 પેલો પિંડ શમળી લેઈ ગઈ, તેના થયો કવણ ઉપાય. ૨૨
 એક હતો વાનર કેશરી, તેની અંજની નામે નાર;
 તે પોતાનો આશ્રમ બાંધી, રહેતાં વન મોઝાર. ૨૩
 કાંઈ પ્રજા નવ થઈ તેહને, ત્યારે વિચાર્યું છે ત્યાંહે;
 તપ કરવા બેઠી અંજની, ઋષિમુખ પરવત માંહે. ૨૪
 ઘણું કષ્ટ કરતી કામની, તે આરાધે ત્રિપુરાર;
 વર્ષ સાત સહસ્ર સુધી, તપ કર્યું તે ઠાર. ૨૫
 શિવ પ્રસન્ન થઈને બોલિયા, તું માગ્યને વરદાન;
 અંજની કહે મુને પુત્ર આપો, તેજસ્વી બળવાન. ૨૬
 શંકર કહે ધન્ય અંજની, તુજ પુત્ર થારો નેટ;
 રુદ્ર જે અગિયારમા, તે પ્રગટશે તુજ પેટ. ૨૭
 આ મંત્ર જપ વાયુતણો, બે કર પસારી એહ;
 પ્રસાદ આપે પવન તુજને, ભક્ષ કરજે તેહ. ૨૮
 શિવજી ગયા એવું કહી કરી, મંત્ર દાન પ્રકાશ;

તે સમે શમળી પિંડ લેધને, ઉડી છે આકાશ. ૨૯
 ત્યારે વાયુ વાયો અતિ ઘણો, છે આજ્ઞા શિવની અભંગ;
 પંખિણી તવ વ્યાકુલ થઈ, અતિ ઝપટ લાગી અંગ. ૩૦
 ચર ચંચુમાંથી પડ્યો તતક્ષણ, ક્યું કારજ સાર,
 વાયુએ લાવી મૂકિયો, અંજની કર મોઝાર. ૩૧
 પ્રસાદ પડિયો કરવિષે, તે જોઈ હરખી એહ;
 શિવમંત્ર ભણીને અંજનીએ, ભક્ષ કીધો તેહ. ૩૨
 તે શમળી પૂર્વે અપસરા, બ્રહ્મલોક રહેતી જાણ;
 સુવર્ચસા દેવાંગના, નામે હતી નિરવાણ. ૩૩
 એક સમે બ્રહ્માની સભામાં, નૃત્ય કરતી નાર;
 ચંચળતાએ સર્વ સામું, જોતી કામવિકાર. ૩૪
 સ્વર માન ચૂકી માનુનિ, વિધિએ તેને દીધો શાપ;
 તું ચંચળ દષ્ટે જુવે માટે, શમળી થાજે આપ. ૩૫
 અનુગ્રહ પૂછ્યો પ્રેમદાએ, ત્યારે પ્રજાપતિ કહે વાણ;
 થોડા દિવસમાં રાય દશરથ, યજ્ઞ કરશે જાણ. ૩૬
 પ્રસાદ વનિહ આપશે, રાણીએને તેણીવાર;
 કેકૈતણા કરવિષેથી, ચર લેજે તું નિરધાર. ૩૭
 તે પિંડ ભક્ષ કરીશ નહિ તું, ઉડજે આકાશ;
 ચરસ્પર્શથી પામીશ પાછી, સત્ય લોક નિવાસ. ૩૮
 તે શમળીકેરી ચંચુમાંથી, પિંડ પડીયો ત્યાંહે;
 નિજરૂપ ધરીને અપસરા ગદ, બ્રહ્મલોકજ માંહે. ૩૯
 ચર ભક્ષ કીધો અંજની, તે સગભાં થઈ તેણીવાર;
 દિન દિન વૃદ્ધિ થાય છે, અંજની તેજ અપાર. ૪૦

વલણ

અપાર તેજ અંજની કેરું, દિન દિન વૃદ્ધિ થાય રે;
 શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, કહું હનુમંત જન્મ કથાય રે. ૪૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे पुत्रेष्टि-
 यज्ञकरणात्चरप्राप्तिर्नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ સામેરી

- હવે શ્રાતાજન સહુ સાંભળો ભાવે, હનુમંત જનમકથાય;
પૂરા માસ હવા અંજનીને, પ્રસવ સમે ત્યાંહાં થાય. ૧
- સુગમ સમિર દિશાઓ દીપેને, ફૂલો પ્રાગણ માસ;
વનમાંથી ઋષિ પત્નીઓ આવીને, બેઠી અંજની પાસ. ૨
- પુત્રનો જન્મ થયો તેણીવળા, વાનરકેરો વેષ;
ઉદયાચળ ઉપર જેમ ઉગે, કાન્તિ અંગ દિનેશ. ૩
- વિદ્યુત જેવાં કુંડળ ઝળકે, મણિજાતિ શિર ટોપી;
વજ્ર કછોટો કોપીન કંચન, કટીએ મુંજી ઓપી. ૪
- મહાવીર રણધીરને શોભે, યજ્ઞોપવીતજ સાર;
મુખ પૂર્યા પ્રવાળાંજેલું, રક્ત વરણ સકુમાર. ૫
- એવો પુત્રજ પ્રગટયો દેખી, હરખ્યા સરવે કોય;
ક્ષુધાતુર થયો તે બાળક, ચારે દિશાએ જોય. ૬
- ત્યારે પ્રાતઃકાળે સૂરજ ઉગ્યો, રક્ત વરણ છે તેહ;
કપિએ જાણ્યું પાકું ફળ છે, ભક્ષ કરું હું એહ. ૭
- પછે રોમાવળી કૃતકાર કરીને, ગરજના કીધી ધોર;
દીગગજ કંપ્યા સિંધુ ઉછળ્યા, ધ્રુવ ધરા પદ જોર. ૮
- સિંહનાદ કરી તલપજ ભારી, ઉછળીયો આકાશ;
દિનકરને પ્રળ જાણી પોતે, ચાલ્યો કરવા ગ્રાસ. ૯
- જેમ વૈકુંઠમાંહે જાયે ઉડ્યો, વિનતા સુત બળવંત;
એમ સૂરજમંડળ પાસે આવ્યો, ઉછળતો હનુમંત. ૧૦
- ત્યારે તાપ ધણી પ્રગટયો સૂરજનો, દાઝવા લાગ્યો તન;
પવને જાણ્યું પુત્રજ બળશે, વરસાવ્યો શીત પરજન્ય. ૧૧
- સૂરજ ગ્રહણ હતું તે દિવસે, રાહુએ રવિને ગ્રસિયો;
જાણ્યું એ ફળ ખાય છે મારું, કપિવર વેગે ધસીયો. ૧૨
- પછે હનુમંતે લાંગૂલની ઝાપડે, રાહુને માર્યા અપાર;
(તેની) પક્ષજ કરવા કેતુ આવ્યો, યુદ્ધ કરવા તેણીવાર. ૧૩

પછી રાહુ કેતુ બેને માર્યા, નાડા પામી ત્રાસ;
 રુદન કરતા આવી ઉભા, સુરપતિકેરી પાસ. ૧૪
 (ત્યારે) ઈંદ્ર ઐરાવત બેસી ચાલ્યો, લીધી વણી સેન્યાય;
 કપિવર સામે યુદ્ધ કરવાને, આવ્યો સુરપતિ રાય. ૧૫
 દારુણ યુદ્ધ થયું તેણીવેળા, વરત્યો હાહાકાર:
 દેવની ઉપર અંજનીનંદન, મારે બહુવિધિ માર. ૧૬
 પછી ઐરાવતનું પુચ્છ ગ્રહીને, કપિવર કોપ્યો અપાર:
 ઈંદ્રસહિત પછાડ્યો પૃથ્વી, પામ્યો દુઃખ તેણીવાર. ૧૭
 ત્યારે ઈંદ્રે ક્રોધ કરીને માર્યું, વજ્ર કપિને શિપ;
 તે વજ્રપ્રહારથી મૂર્છા આવી, ધરણી ઢળ્યો પતિ ક્રીશ. ૧૮
 (ત્યારે) વાયુએ પુત્ર બોળામાં લઈને, કરવા માંડ્યું રુદન:
 તેણે પ્રાણ અપાન બે રૂંધ્યા છે, અકળાયાં ત્રણ ભુવન. ૧૯
 દેવ સહુ અકળાવા લાગ્યા, પવન બંધ થયો ત્યારે;
 શિવ બ્રહ્મા વિષ્ણુ લોકપતિ મુનિ, આવ્યા મળી તે વારે. ૨૦
 (ત્યારે) વાયુ પ્રત્યે વિધાતા બોલ્યા, શાને કરે છે રુદન;
 દેવ સરવેને છૂટ્યા એણે, મહા બળીયો છે તન. ૨૧
 વિષ્ણુ કહે મુણ વાયુ એ છે, પૂર્ણ પિંડનો પુત્ર;
 ચૌદ લોકમાં કોઈ થકી એ, માર્યો મરે નહિ સૂત્ર. ૨૨
 હરિએ હસી હનુમંત ઉડાડ્યો, મૂક્યો મસ્તકે હાથ;
 ચિરંજીવી રહેજે એમ બોલ્યા, પોતે વૈકુંઠનાથ. ૨૩
 શિવજી કહે મારા નેત્રનો અગ્નિ, બાળે સકળ બ્રહ્માંડ;
 તેનો તાપ નહિ એ પુત્રને, બોલ્યા વચન અખંડ. ૨૪
 ત્રિશૂળાદિક જે મારાં આયુદ્ધ, તે એને નવ ભેદે;
 બ્રહ્મા કહે બ્રહ્મશાપ ન લાગે, શસ્ત્ર એકે નવ છેદે. ૨૫
 ઈંદ્ર કહે મારું વજ્ર ન વાગે, થાજે વજ્રદેહી બળવંત;
 મારે વજ્રે હણાયો મારે, નામ એનું હનુમંત. ૨૬
 કુબેર કહે યક્ષ રાક્ષસથી નવ, પામે પરાજય એહ;
 વરુણ કહે યુદ્ધમાં યશ થાશે, અભંગ શક્તિ દેહ. ૨૭
 યમરાજ કહે કાળદંડ એને, નહિ પીડે અભિરામ;

તે પ્રાણીને યમદંડ નહિ જ, સમરે તાડું નામ. ૨૮
 આશિષ દ્વાધી સરવ મુનિ, થયા વિશ્વામિત્ર કૃપાળ;
 કોટી વર્ષે કર્માય નહિ એવી, આપી કમળાની માળ. ૨૯
 એમ હનુમંતને વરદાન આપી, દેવ ગયા નિરધાર;
 મુનિ સરવે નિજ આશ્રમ આવ્યા, વરત્યો જ્યજ્યકાર. ૩૦
 પ્રાણ અપાન સકળ પ્રાણીના, ગતિ કરવાને લાગ્યા;
 અખિલ વિશ્વમાં આનંદ વરત્યો, શોક સરવના ભાગ્યા. ૩૧
 (ત્યારે) પુત્રનો શોક ધરીને અંજની, કરતી રુદન અપાર;
 (એવે)લોક પ્રાણેશે લાવી મૂક્યો, ઉછંગમાં તેણીવાર. ૩૨
 (ત્યારે)પુત્રને જોઈ માતા હરખી, વાતસલ્ય ભાવ અનંત;
 રૂદે ચાંપી સ્તનપાન કરાવ્યું, તૃપ્ત થયા હનુમંત. ૩૩
 વળી કોઈસમે હનુમંત ભણ્યો છે, સૂરજકેરી પાસ;
 અન્ય પુરાણમાં તેહ કથા છે, સૂરજશિષ્ય પ્રકાશ. ૩૪
 વળી અન્ય પ્રકારે છે ઉત્પત્તિ, હનુમંત જન્મકથાય;
 બહુ ઋષિમતને ભેદે કરીને, કલ્પકથા કહેવાય. ૩૫
 તે માટે સદેહ નવ કરશેા, વિવેકી સંત સુબલુ;
 એ અકળ ચરિત્રજ દેવતાનાં, તે કોણે ન થાય પ્રમાણ. ૩૬
 એ હનુમંતની જન્મ કથા કહી, બળ પ્રાક્રમ ચરિત્ર;
 જે પ્રાણી સાંભળે ભાવથકી, તે થાયે પુણ્ય પવિત્ર. ૩૭
 ગ્રહપીડા થાયે નહિ તેને, વિજય સદા તે પામે;
 ભૂત પ્રેત પિશાચ ન પીડે, વિન્ન સકળ તે વામે. ૩૮
 જંત્રમંત્ર ને તંત્રની વિદ્યા, નાટક ચેટક જેહ;
 હનુમંતની કથા સાંભળતાં, આધા ન કરે તેહ. ૩૯

વલણ

આધા ન કરે તે પ્રાણીને, વિન્ન સરવે જય રે;
 કહે દાસ ગિરિધર કહું હવે, શ્રીરામજન્મ કથાય રે. ૪૦
 રૂઠિ ભીરામચરિત્રે સંપત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં બાલકાંડે
 હનુમાનોત્પત્તિકથનં નામ ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૩ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો

રાગ ધનાશ્રી

રાય દશરથની ત્રણ રાણી, તે સગલાં થઈ ગુણ ખાણી; *
 ચંદ્ર શુકલ પક્ષનો જેમ, પામે દિન દિન વૃદ્ધિ તેમ. ૧
 ત્યારે દશરથ પ્રત્યે વચન, બોલ્યા ગુરુ વશિષ્ઠ પાવન;
 જાઓ રાણીઓ પાસે રાજ, જે માગે તે આપો આજ. ૨
 જેને જેવી ઇચ્છા હોય, તેના પૂરો મનોરથ સોય;
 છે ધર્મ શાસ્ત્રની રીતિ, માટે આચરો એવી નીતિ. ૩
 ઉઠ્યા વચન મુણીને રાય, શુભ મુદ્દરત જોઈને જાય;
 પહેલા આવ્યા કેડેને ઘેર, તેણીએ ત્યાં વિચારી પેર. ૪
 બેઠી રીસાઈ તેણીવાર, જાણે સર્પિણી ક્રોધ અપાર;
 એવું જોઈ અથોધ્યા ભૂપાળ, પાસે આવી બોલ્યા તત્કાળ. ૫
 કેમ રીસાઈ તું રાણી, જે માગે તે આપું આણી;
 તું વહાલી છે તન મન ધન, બોલ્યને મુજ સાથ વચન. ૬
 મુખ મરડી બોલી તેણીવાર, મુણે રાય કહું નિરધાર;
 કૌશલ્યાશું રાખો છો હેત, તેને માનો છો પ્રેમસમેત. ૭
 રાખો અંતર મારી સાથ, એવું ના ઘટે તમને નાથ;
 તે છે વહાલી તન મન ધન, મારી સાથ ના મેળવો મન. ૮
 અહીં આવ્યા શું કરવા કાજ, પૂરો તેના મનોરથ આજ;
 એવાં સાંભળી રાય વચન, દીધું રાણીને આલિંગન. ૯
 પ્રાણવહ્નલા તું મને વહાલી, તને મળવા હું આવ્યો ચાલી;
 એમ કહી ઘણાં વિનય વચન, રાણી સંતોષી રાજન. ૧૦
 આપ્યાં ૫૮ આભૂષણ સાર, કરાવ્યાં ભૂપે દાન અપાર;
 કરી કેડેની આશ્વાસ, પછી આવ્યા સુમિત્રાની પાસ. ૧૧
 ઉઠી અબળા તેણીવાર, કયો નરપતિને નમસ્કાર;
 આપ્યું આસન પૂજન કીધું, ઘણી સ્વાગતે માનજ દીધું. ૧૨
 મંદહાસ્ય કરીને રાણી, ઉભી સનમુખ બેઠી પાણિ;
 ધણાં ધીમાં ધણાં નગન અણી અખ પામ્યા રાજન. ૧૩

જે બોલી હતી કેકે આપ, તેનો લાગ્યોતો રાયને તાપ;
 સુમિત્રાનાં વચનરૂપી જળ, તેણે ભૂપ થયા શીતળ. ૧૪
 સુમિત્રાનો ઝાલી હાથ, હસી બોલ્યા અયોધ્યાનાથ;
 માગ્ય માગ્ય ઇચ્છાવર આજ, પૂરું સકળ મનોરથ કાજ. ૧૫
 સુમિત્રા કહે સદા આચરણુ, ચિત્ત રહેજે તમારે શરણુ;
 કૌશલ્યાનો પુત્ર થાય રતન, તેની સેવામાં રહે મુજ તન. ૧૬
 જેટની પાળવી આજ્ઞાય, ધરમ નીતિનો એવો ન્યાય;
 સુમિત્રાનાં વચન વરિષ્ઠ, લાગ્યાં અમૃતથી અતિ મિષ્ટ. ૧૭
 હરખીને પછી આપ્યાં ભૂપ, અલંકારને વસ્ત્ર અનુપ;
 રાણીને હાથે ઘણાં દાન, અપાવ્યાં દ્વિજને સનમાન. ૧૮
 સંતોષીને ચાલ્યા નરેશ, કૌશલ્યા ગૃહે કરીયો પ્રવેશ;
 રાણી રહિતવ્યથા થઈ શાંત, બેઠી અંતર ગૃહમાં એકાંત. ૧૯
 થયો બ્રહ્મનો આવિર્ભાવ, દેખે રામ સ્વતંત્ર સાવ;
 ઈંદિરાવર પૂરણુ બ્રહ્મ, શિવ બ્રહ્મા ન જાણે મર્મ. ૨૦
 જેની આજ્ઞા માને લોકપાળ, કરતા જે ઉદે સ્થિતિ કાળ;
 કૌશલ્યાનું ઉદર જ્ઞાન ખાણી, છુપાયા તેમાં સારંગપાણિ. ૨૧
 અંતરજામી એક નિમંગ, રહ્યા વ્યાપી સર્વ અંગ;
 કૌશલ્યા નેત્રે અભિરામ, દેખે સર્વત્ર એકજ રામ. ૨૨
 સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણ દેહ, ત્રિવ્યવસ્થા કહીયે જેહ;
 તે રહિત થઈ છે વૃત્તિ, ખટ ઉરમી પીડા નથી કરતી. ૨૩
 રામ રૂપ થઈ નિષ્કામ, બાહ્ય ભીતર દેખે રામ;
 સંપત્તિ ભોમિકાએ સ્થિતિ, પરાત્પરતણી જે રીતિ. ૨૪
 સમાધસ્થ બેઠી એક લગ્ન, બ્રહ્માનંદમાં થઈને મગ્ન;
 એવી રાણીને દીઠી બેઠી, બેઠી રાયને ચિંતા પેઠી. ૨૫
 જાણ્યું એ મુજ સાથે રીસાવી, નવ બોલે ધણુએ બોલાવી;
 રૂદે ચાંપી આલંગન દીધું, હાંક મારી ધણું હેત કીધું. ૨૬
 સુણી રાયનાં પ્રેમ વચન, ઉઘાડ્યાં કૌશલ્યાએ લોચન;
 નથી દેહનું ભાન લગાર, ન જાણે હું છું નર કે નાર. ૨૭
 ત્યારે રાજા કહે માગ્ય આજ, તારા પૂરું મનોરથ કાજ;

બોલ્યાં કૌશલ્યા રાણી ગંભીર, હું છું જગદાત્મા રઘુવીર. ૨૮
 અજ્ઞાન અપેક્ષા નથી, પૂર્ણ કામ હું છું સર્વથી;
 રહ્યો વિશ્વ સકળ ભરપૂર, સ્થૂળ લિંગ કારણથી દૂર. ૨૯
 મહા કારણ ન હોયે મહાર્ ૩૫, હું તો આત્મારામ અનુષ્ઠ;
 દ્વૈતાદ્વૈત ને જ્ઞાતા જ્ઞાન, નથી મારે ધ્યાતા ધ્યાન. ૩૦
 હું તો સાક્ષી સર્વ નિવાસી, સાખી ચૈતન્ય વિશ્વ પ્રકાશી;
 સચ્ચિદાનંદ છું અવિનાશી, સુખરૂપ આનંદ વિલાસી. ૩૧
 એવું સાંભળી દશરથ રાય, મનમાં ધણું વિસ્મય થાય;
 અરે રાણી તને શું થયું, આજ ભાન તારું કયાં ગયું. ૩૨
 મને ઓળખ હું છું કોણ, કેમ થઈ ગઈ છેક અબળ;
 તને કરી ગયો રાવણ હરણ, હું લાવ્યો કરી પાણિગ્રહણ. ૩૩
 સુણી રાવણકેરું નામ, કરી ગર્જના બોલી ભામ;
 લાવ્ય ધનુષ્ય બાણ આ દિશ, છેદું રાવણનાં દશ શીષ. ૩૪
 ત્રિશિરા ખર દુખર મારું, તાડીકા સુબાહુ સંહારું;
 સુરપણ્યાનું છેદું નાક, છોડું બંધ સકળ રિપુ પાક. ૩૫
 એમ સકળ ચરિત્ર અરોષ, કહ્યાં રાણીયે સુણતાં નરેશ;
 રાય દશરથને દુઃખ જાગ્યું, રાણીને કાંઈ ચેટક લાગ્યું. ૩૬
 કર્યું કામણ કોઈએ અચેત, વાવળગ્યું ભૂત કે પ્રેત;
 એમ ચિંતા કરી નરદેવ, તેડાવ્યા ગુરુને તતખેવ. ૩૭
 આવી જોયું વશિષ્ઠે અનુષ્ઠ, કૌશલ્યાને દીઠાં રામરૂપ;
 જેમ અંજન વિદ્યાવાન, આડ રહિત દેખે તે ધન. ૩૮
 એમ દીઠા વશિષ્ઠે રામ, કોટી કંદર્પ મૂર્તિ રયામ;
 સ્ત્રીની જે હતી આકૃતિ, તે જોયામાં નથી આવતી. ૩૯
 રઘુવર મૂર્તિ ચિત્ત બાંધી, મુનિવરને થઈ છે સમાધિ;
 ત્યારે બોલાવે છે રાજન, નથી બોલતા તે મુનિજન. ૪૦
 રાય બીન્યા તેણીવાર, આ તો કૈાતક દીસે અપાર;
 આ વશિષ્ઠ જેવાં મુનિ રાજ, તેને ભૂતે ઝડપ્યા આજ. ૪૧
 મોટું ચેટક છે એ માંયે, હવે નાસીને જઈએ કયાંયે;
 એમ ચિંતા કરે છે ભૂપાળ, એવે જાગ્યા ગુરુ તતકાળ. ૪૨

ભૂપે પછયું લાગી પાય, ગુરુ કહે નોહો ચેટક રાય;
 સોક્ષાત જે શ્રી ભગવાન, શિવ બ્રહ્મા ધરેજેનું ધ્યાન. ૪૩
 તે કૌશલ્યા ઉદર અવતાર, આબ્યા હરવા ભૂમિનો ભાર;
 તમને ચરિત્ર કહ્યાં જેટલાં, પ્રગટ થઈ કરશે તેટલાં. ૪૪
 આજકાલમાં હવે ભૂપ, અવતરશે રામસ્વરૂપ;
 એવું સાંભળી દશરથરાય, પામ્યા આનંદ હરખ ન માય. ૪૫
 પછે ગુરુને તેડી સાથ, સભામાંહે આબ્યા નૃપનાથ;
 ઘણું હરખભર્યા રાજન, આબ્યો પ્રસવ સમયનો દન. ૪૬
 અર્થોધ્યાવાસી નરનાર, તેના હરખતણે નહિ પાર;
 ઉદય ચંદ્રનો ઈચ્છે ચંકાર, ધન આહે ખર્પેયા મોર. ૪૭
 ભાનું આગમ કુલે કંજ, કુસુમાકર કોકિલ રંજ;
 એમ કુશળ ઈચ્છે પ્રભય, ક્યારે રાયને પુત્રજ થાય. ૪૮
 મેલ્યા અખંડ દીપક દ્વાર, નિશાએ જાગે સહુ નરનાર;
 એકા ગણુક લેઈ ઘડીયાલ, સભા પૂરી એકા ભૂપાળ. ૪૯

વલણ

ભૂપાળ એકા સભામાંહે, વશિષ્ઠ આદે મુનિજન રે;
 વાટ જુવે છે વધામણીની, ક્યારે પ્રગટે જુગજીવન રે. ૫૦
 શ્રી રામચરિત્રે સંપત વાલ્મીકીનાટકધારાયાં ચાલકાંહે કૌશ-
 લ્યાયાં શ્રીરામાભિર્માવો નામ ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

અધ્યાય ૧૫ મો

રાગ દોહા

દેવ સકળ ત્યાં આવીયા, સુતિકા ધર જે ઠાર;
 ગર્ભ સ્તુતિ કરતા સહુ, અદૃશ્ય રહી નિરધાર. ૧
 અગ્ર રહ્યા સહુ દેવને, બ્રહ્મા ચતુર સુભણુ;
 પ્રભુ પ્રગટયા આગમ લહી, સ્તવતા મધુરી વાણુ. ૨

બ્રહ્મ ઉવાચ:-

જયજય અગમ અગાધ, બોધ અવિચળ અવિનાશી;
 આદિ પુરુષ અવ્યક્ત, હરિ સચરાચરવાસી. ૧

અખિલ વિશ્વ આધાર, અમલ અજ અંતરજામી;	
પૂરણ કામ પરમેશ, પરાત્પર વ્યાપક સ્વામી.	૨
અપરિચિન્ન આનંદરૂપ, સર્વજ્ઞ સુખાકર;	
બ્રહ્મ સમ્યક્દાનંદ, જ્ઞાનધન નિગુણ ગુણાકર.	૩
નિગમ અગમ વાગીશ, ઈશ અજસિદ્ધ અમર ગણ;	
પાર ન પામે સકળ, લક્ષણા કરે વિશેષણ.	૪
મનવાણી ગોતીત, અગોચર નવ્ય પ્રમાણે;	
દાર દારા સૂત્રધાર, કરતા નવ જાણે.	૫
આત્મારામ અગ્રાહ્ય, અપાર અદૃશ્ય અનાદિ;	
અકળરૂપ અવિધાર, સકળ સૃષ્ટિ કર આદિ.	૬
તદપિ નિજ ઇચ્છાય, ભક્ત ગો સુર દ્વિજ કારણ;	
સ્થાપન ધર્મ અશેષ, ધરો વિવિધી તનુ ધારણ.	૭
અંશ કળા યુદ્ધ વ્યુહ, રૂપ અદ્ભુત વર ધરતા;	
નિજ જન પૂરણ કામ, અનુગ્રહ નિગ્રહ કરતા.	૮
મચ્છરૂપ ધરી વેદ, ગ્રહા શંખાસુર માર્યો;	
કૂર્મધરા ધરી નિધિ, મથન મંદ્રાચળ તાર્યો.	૯
રૂપ વરાહ વિશાળ, ગ્રહણ કરી ભૂમિ સ્થાપી;	
હિરણ્યાક્ષ હત કયો, વિમળ કીર્તિ જગ વ્યાપી.	૧૦
ભીમ ભયંકર તનુ, નરહરિ સ્થાંભ વિદાર્યો;	
હિરણ્યકશ્યપ હણ્યો, ભક્ત પ્રદહાદ ઉગાર્યો.	૧૧
વામન થઇ બળીદાર, જઇ જાચી ભૂ ત્રિકમ;	
કરી સુરપતિની સહાય, વિસ્તર્યુ અદ્ભુત વિક્રમ.	૧૨
ભૃગુકુળ કમળ પતંગ, પ્રરશુધર સહસ્ર ભુજરી;	
નક્ષત્રી એકવીશવાર, કરી ભુવ દ્વિજ કરધારી.	૧૩
અબ્ધ ઉદયાચળ ઉદર, માત કૌશલ્યા કરો;	
ઉદય હોઉ શ્રીરામ, રવિ હર વિશ્વ અંધેરો.	૧૪
અસુર સઘન વન વિપુલ, દુષ્ટ દશમુખ આદિ સખ;	
જાત વેદ* રઘુવીર, જન્મ ધરી દહન કરો અબ્ધ.	૧૫

દેવદીન હોઈ રહે, વેદપથ ધરમ નિવારે;
 ઉતારો ભૂભાર, કરો સુર સંત સુખારે. ૧૬
 જય જય શ્રીજગદીશ, પ્રભો જન આરત ભંજન;
 ગંજન વિમુખ સમૂહ, સદા મુનિજન મનરંજન. ૧૭
 જય જય દીનદયાળ, હરિ શરણાગતવત્સળ;
 પ્રગટ થાયો પરિબ્રહ્મ, કરો પાવન પદ ભૂતળ. ૧૭
 જય જય જગન્નિવાસ, રમાપતિ સંકટમોચન;
 કોટી કામ લાવણ્ય, છબી હમ નિરખહુ લોચન. ૧૮
 જય અપાર ગુણ નામ, રૂપ અદ્ભુત ચરિત્ર વર;
 ત્રિવિધિ તાપહર વિમળ, સુધા સમ શ્રવણ મંગળકર. ૨૦
 કરુણાનિધાન ભગવાન જય, પુણ્યસ્લોક પાવન કરણ;
 અબ પ્રગટહોઉ ગિરિધરપ્રભુ, જય રઘુપતિ અશરણ શરણ. ૨૧
 દોહરો

ગભસ્તુતિ કરી દેવતા, રહી આકાશ વિમાન;
 પુષ્પ અંજલી ગ્રહી જીવે, જન્મ સમય ભગવાન. ૨૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे ब्रह्मादि-
 कृतं श्रीरामस्य गर्भस्तुति नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ ધવળ ધનાશ્રી

શ્રીરામજન્મ મંગળ સુખદાયક, ગ્રહ મકળ અનુકૂળ;
 દશે દિશા દીપ્તમાન થઈ, શુભ લગ્ન છે મંગળ મૂળ. ૧
 ઋતુ વસંત ચૈત્ર નૌમી શુભ, શુક્લ પક્ષ મધ્યાનહ;
 પુષ્ય નક્ષત્ર રવિવારે પ્રગટયા, રઘુવર રૂપ નિધાનહ. ૨
 દેવદુહી વાગ્યાં નભમાં, પુષ્યની વૃષ્ટિ થાયહ;
 સુર વિમાનની ભીટ થઈ, ગુણ ગાંધર્વ કિન્નર ગાયહ. ૩
 સુતિકા ગૃહમાં કૌશલ્યાહ, ભેતાં થઈ સાવધાનહ;
 વર્ષ અષ્ટાદશકેરી મૂર્તિ, પ્રગટયા શ્રીભગવાનહ. ૪

શાંખચક્ર ગદા પદ્મ બિરાજે, ચતુર્ભુજ ધનશ્યામજી;
 કુંડળ મુગટ આભૂષણમંડિત, લાજે કોટિક કામજી. ૫
 પીળું પીતાંબર પદનખમણિધૃતિ, કમળ કોમળતા બ્રાજે જી;
 વજ્રાકુશ ઘટ મચ્છની આદે, રેખા અષ્ટાદશ રાજેજી. ૬
 એવા હરિને કૌશલ્યાએ, ઉભા દીડા પાસજી;
 પૂરવની સ્મૃતિ ત્યાં આવી, ઓળખિયા અવિનાશજી. ૭
 કૌશલ્યાએ સ્તુતિ બહુ કીધી, કર જોડી તેણી વારજી;
 બાળકરૂપે રામ થયા, પછે દશરથ રાજકુમારજી. ૮
 શિશુરૂપે થઈ શય્યામાંહે, કરવાને લાગ્યા રુદનજી;
 (ત્યારે) સર્વેજાણું જે પુત્રજ પ્રગટયો, હરખ વધાઈ ધન્યજી. ૯
 એવા સુતને જોઈ કૌશલ્યા, આશ્ચર્ય પામ્યાં મંનજી;
 પ્રસવતણી પીડા નવ જાણી, જે ક્યારે પ્રગટયો તંનજી. ૧૦
 વાળંત્ર અગણિત વાગવા લાગ્યાં, દેવનાં દુંદુભીનાદજી;
 જ્યજ્યકારતણી ધુનિ ઉડી, ઉપન્યો અતિ આહ્લાદજી. ૧૧
 વધામણીયા તે દોડયા વેગે, મળીયાં જાનકવૃંદજી;
 અવધપુરીમાં ઘેરઘેર મંગળ, નરનારી આનંદજી. ૧૨
 કનક થાળ કુમકુમ દધિ અક્ષત, મંગળ વિધિ ઉપચારજી;
 નવલત્રિયા સહમંગળ ગાતી, આવી રાજદ્વારજી. ૧૩
 કૌશલ્યાને વધાવે વિનતા, જોતી કુંવરનું મુખજી;
 શોષ સહસ્ર શકે નહિ વરણવી, તેહ સમેનું સુખજી. ૧૪
 નૃપ દશરથ સુખ પામ્યા અતિ ઘણું, બ્રહ્માનંદમાં મગ્નજી;
 મુનિમંડળમાં વશિષ્ઠ વિરાજે, સાથે સુગ્રહ જન્મ લગ્નજી. ૧૫
 અનેક મુનિવર તે સમે આવ્યા, દશરથને દરબારજી;
 સરવ મળી મહાપર્વવિષે જ્યમ, જા્ય પ્રયાગ મોઝારજી. ૧૬
 તે સમે ઉડયા દશરથ પુત્રનું, મુખ જોવાને જા્યજી;
 વશિષ્ઠ આદે મુનિવર સાથે, ઉર આનંદ ન માયજી. ૧૭
 સ્નાન કરી શુભ અંબર પેહેર્યા, સ્વસ્તિવાચન થાયજી;
 કોટિ કંદ્રપસમ રામચંદ્રમુખ, જોયું દશરથ રાયજી; ૧૮
 જન્મઅંધ લોચન પામે જ્યમ, નિર્ધન ધનભંડારજી;

- એમ પુત્રને જોઈ દશરથ રાજા, પામ્યા હર્ષ અપારજી. ૧૯
- જાત કર્મ પછી કર્યું કુંવરનું, વેદવિદિત મહિમાયજી;
- લીડ ધણી થઈ જાન્યકની તવ, દાન આપતા રાયજી. ૨૦
- આભૂષણ પટ મુકતા માણેક, ગજ રથ અશ્વ અનેકજી;
- ગોપૃથ્વી ગૃહ ગામવિધિએ, લેતા વિપ્ર વિશેકજી. ૨૧
- દશરથે દાન કર્યા જળ મૂકી, સરિતા ચાલી ત્યાંહેજી;
- તેની સંખ્યા કોણ કરે થયો, સંગમ સરજ્યું માંહેજી. ૨૨
- વિપ્ર બંદીજન માગધપાસે, લૂંટાવ્યા ભંડારજી;
- જેણે જેમ લેવાય તેમ લીધું, દ્રવ્ય તણો નહિ પારજી. ૨૩
- જાન્યક સરવ અજાન્યક કીધા, ભિક્ષુક થઈ ગયા ભૂપજી;
- લક્ષ્મીપતિ દશરથ ઘેર પ્રગટયા, ઈશ્વર અકળ અનુપજી. ૨૪
- તેણે સમે નૃપકેરી રાણી, સાતસે આવી ત્યાંહેજી;
- મુક્તા કુસુમ વધાવે વિધિયે, બેઠી મંદિર માંહેજી. ૨૫
- (જેમ) આદિ માયા ભગવતી પાસે, અનંત શક્તિઓ આવેજી;
- એમ કૌશલ્યાની પાસે આવી, રાણીઓ હરખે બોલાવેજી. ૨૬
- રત્નજાદિત્ર પર્યંકની ઉપર, છત્ર અનોપમ ઝળકેજી;
- ચંદ્ર વરણ ચામર બે પાસે, ચંચળ થાતાં ચળકેજી. ૨૭
- તેની ઉપર કૌશલ્યાજી બેઠાં, શ્રીરામને લેઈ ઉછંગજી;
- કિંકરી અનેક સેવામાં સત્વર, વિચરે નાના રંગજી. ૨૮
- સ્વસ્થ થઈ નૃપ દશરથ બેઠા, કરી મુનિવરની સભાયજી;
- જન્મપત્રિકા વશિષ્ઠ વાંચે, સાંભળો દશરથ રાયજી. ૨૯
- (એ) ક્ષીરસાગરવાસી નારાયણ, આદિ પુરુષ ત્યાં જેહજી;
- દુષ્ટસંહારક નિજજનતારક, અવતરિયા છે એહજી. ૩૦
- સકળ જીવના અંતર્યામી, ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અવિનાશજી;
- આત્મારામ રમે સધળે માટે, રામનામ અભિધાનજી. ૩૧
- દ્વાદશ વર્ષના પુત્ર થશે, બળ પ્રાક્રમ વિદ્યા જેહજી;
- એક મુનિ જાણીને લેઈ જશે, યજ્ઞરક્ષા કરશે એહજી. ૩૨
- એમ ભવિષ્ય મુનિ સહુ કહેવા લાગ્યા, આગમ રામચરિત્રજી;
- શ્રવણ કરે દશરથ કૌશલ્યા, પાવન પુત્ર પવિત્રજી. ૩૩

શ્રીરામચંદ્ર સ્તનપાન કરતા, જગલ્લવન આધારણ;
 નેત્રતણી સમશ્યા કરી નાથે, ગુરુને તેણી વારણ. ૩૪
 ચરિત્ર સકળ કહેજે રાયનું, પણ મરણ ન કહેશે એવળ;
 એમ સમશ્યામાં સૂચવીયું પોતે, ગુરુ સમજ્યા તતખેવળ. ૩૫
 (પછે) યજ્ઞરક્ષણથી માંડી કથા કહી, રાવણ કુળ સંહારણ;
 દશરથ મરણવિના ગુણ સધળા, ગુરુએ કર્યા વિસ્તારણ. ૩૬
 ત્યારે સુમિત્રાને પુત્ર થયો, આવી વધામણી તતકાળણ;
 ગુરુસહિત મુનિમંડળ તેડી, આન્યા ત્યાં ભૂપાળણ. ૩૭
 જાતકર્મ કુંવરનું કરીયું, આપ્યાં બહુવિધિ દાનણ;
 તેણે સમે કેકૈને પ્રગટયા, સુંદર બે સંતાનણ. ૩૮
 અવધપતિને આનંદ ન માયે, જાતકર્મ દુઃખ કાપ્યાંણ;
 જાતકર્મ કર્યું બે પુત્રનું, દાન અપરિમિત આપ્યાંણ. ૩૯
 ચારે પુત્ર થયા દશરથને, આનંદા તેણી વારણ;
 બાર દિવસ મહા ઓચ્છવ વરત્યો, અવધપુરી મોઝારણ. ૪૦
 ત્રયોદશમે દિન વશિષ્ઠ મુનિએ, જન્મપત્ર કર લીધાંણ;
 ચારે પુત્રનાં વિધિએ કરીને, નામકરણ ત્યાં કીધાંણ. ૪૧
 વૈકુંઠવાસી કૌશલ્યાસુત, નામ તેનું શ્રીરામણ;
 શેષતણે અવતાર સુમિત્રી, લક્ષ્મણ એવું નામણ. ૪૨
 કેકૈના બે પુત્ર તે હરિના, શંખ ચક્ર અવતારણ;
 ભરત શત્રુવન નામજ પાડ્યાં, ગુણ બળ તેજ અપારણ. ૪૩
 એમ ચાર પુત્રનાં નામજ પાડ્યાં, ગુરુએ તેણી વારણ;
 શ્રીરામ લક્ષ્મણ ભરત શત્રુવન, વરત્યો જયજયકારણ. ૪૪
 જયજયકાર થયો અવધપુરમાં, દશરથ હરખ્યા અતિ ધણું;
 શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, કહું બાળચરિત્ર રાધવતણું. ૪૫
 इति श्रीरामचरित्रे संमत् वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे श्रीराम-
 लक्ष्मणभरतशत्रुघ्नजन्मकथनं नाम षोडशोऽध्यायः॥१६॥

અધ્યાય ૧૭ મો

રાગ આશાવરી

- શ્રીરામચરિત્ર કથારસ અમૃત, પાવન સુખદ અપાર;
જે આદરે શ્રવણ કરે નહિ, તેની બુદ્ધિને ધિક્કાર. ૧
- વક્તા વિવેકી બૃહસ્પતિ જેવા, મૂરખ શ્રોતા હોય;
તો વ્યર્થ કથા જાયે તે સાદર, શ્રવણ કરે નહિ કોય. ૨
- વક્તાની વાણી મિથ્યા જ્યમ, ઉજ્જડ વનમાં રુદન;
સુખ દુઃખ તેને કોઈ ન પૂછે, એમ શ્રોતા મૂરખ જન. ૩
- જેમ ખટરસ ભોજન ભાત્ય ભાત્યનાં, જમનારો રોગિષ્ટ;
સ્વાદ કશો રુચે નહિ તેને, ધર્મશાસ્ત્ર પાપિષ્ટ. ૪
- જન્મ અંધને દર્પણ જેવું, કાગને અમૃત આહાર;
ઉંટને રંભાફળનું ભોજન, શૂકર*ને ઘનસાર*. ૫
- એમ શ્રોતા મુરખ દેખીને થાય, સરસ્વતીને સંતાપ;
રાજકન્યા જ્યમ પદ્મની સુંદર, પંદને દીધી આપ. ૬
- જ્યમ પતિસેવામાં જ્ઞરણી રહે નહિ, ભગ્ન પાત્રમાં નીર;
એમ મૂરખના રુદેમાંહે ઠરે નહિ, રામકથા ગંભીર. ૭
- કવિતા સિંધુમાં અર્થ રત્ન તે, નવ જાણે મતિમંદ;
જ્ઞાતા ભગવતી એ રસ જાણે, જે કાવ્ય કથા નભ ચંદ. ૮
- તે માટે શ્રોતાજન સુણજે, સાદર શ્રદ્ધાસહિત;
શ્રીપુરુષોત્તમ દશરથ ઘેર પ્રગટયા, પુરમાં હરખ અમિત. ૯
- શ્રીરામજન્મથી સકળ વિશ્વમાં, વરત્યો જયજયકાર;
એક લંકામાંહે શોક પડ્યો, ધરાકંપ થયો તેણીવાર. ૧૦
- સિંહાસન દશાનન બેઠો, ભાગી પડ્યું તવ છત્ર;
મુગટ ખસી પડ્યા શીષવિષેથી, કંપ્યો રાવણ તત્ર. ૧૧
- ત્યારે આદર્શમાં અવલોક્યું રાવણે, દીડાં નહિ દશમુખ;
એવા માન શુકન જોઈને મતિમંદ, પામ્યો મનમાં દુઃખ. ૧૨
- મંદોદરીને સ્વમજ આવ્યુ, પામી ધણું પરિતાપ;
જાણે સહિત સુલોચના અંગ પોતાનું, વિધવા દીકું આપ. ૧૩

- રાણીએ સ્વપ્નની વાત કહી ત્યારે, યોડ્યો રાવણ વાણ;
 દૈવ જે ઇશ્વર આપણી ઉપર, કોપ્યા નિષ્પે જાણ. ૧૪
- જેની ઉપર દૈવ કોપે તેને, થાય વિધ્ન અનેક;
 ક્ષીણ પામે બળ પોતાનું થાય, વેરીનું બળ વિશેક. ૧૫
- તે લાલ જાણી ઉદ્ધમ કરે પણ, આવે તેમાં હાણ;
 વિજય હામે પરાજય પામે, વહાલાં વેરી થાય જાણ. ૧૬
- આપણું રાજ ત્રિયા ને સંપત્તિ, ગજ રથ વાહન જેહ;
 તે શત્રુ ભોગવે આપણુ જોઈએ, દૈવ રૂઠ્યો હોય એહ. ૧૭
- જે લખ્યું હશે તે થશે સુંદરી, સુખ દુઃખ કરમ સમાન;
 માટે ચિંતા શાને કરે છે, હું છું મહા બળવાન. ૧૮
- પછે પ્રધાનપ્રત્યે રાવણ કહે છે, સાચવો નમ્રને રાજ;
 રાતદિવસ સાવધાન રહો, કોઈ શત્રુ ઉદે થયો આજ. ૧૯
- એ રીતે આગમ જણાવ્યું, બીન્યો રાવણ રાય;
 હવે અવધપુરીમાં દિન દિન અદકો, આનંદ ઉત્સવ થાય. ૨૦
- રામજન્મ સુખમંગળકારી, નિરભે લોક પ્રસન્ન;
 માગ્યા મેહ વરસે વસુધાતળ, પાકે છે ધણું અન્ન. ૨૧
- વૃક્ષ સદા અમૃત ફળ આપે, ત્રિકાળ દુઝે ધેનું;
 વ્યાધિ દરિદ્ર ન ચિંતા કોને, થાય નહિ દુઃખ દેહેનું. ૨૨
- સ્વરૂપ સુંદર નરનારીનાં, મૂઠ થયા વિદ્વાન;
 ચારે વર્ણુ ધર્મ નિજ પાળે, ભૂપતિ ઈંદ્ર સમાન. ૨૩
- કૌશલ્યા ઉદયાચળમાં જ્યારે, ઉગ્યા દિનમણિ રામ;
 તસ્કરે ઉલૂક તે અંધ થયાં, મૂક્યાં જર ચોરીનાં કામ. ૨૪
- વેદાંત શાસ્ત્રે કરીને સર્વે, મતનો થાય છેદ;
 વિષયાસક્તિ ટળે સહુ જ્યારે, પ્રગટે દૃઢ નિર્વેદ. ૨૫
- એમ રામજન્મથી કામ કોઈ મદ, અન્યા અધરમ જેહ;
 શોક દુઃખ દુષ્કાળ દોષ સહુ, નાશ થયા છે તેહ. ૨૬
- દ્વિતીયાચંદ્રની પેરે દિન દિન, વૃદ્ધિ પામે કુમાર;
 માતપિતાની આંખ ઠરે, જોઈ હરખે છે નરનાર. ૨૭
- કનકમણિના પારણામાંહે, ચારે પુત્ર જુલાવે;

હરખે હાલરૂ ગાતી માતા, હેત કરીને હુલાવે.	૨૮
અનેક નારીઓ આવે નગરની, હુલાવે કરીને હેત;	
નોછાવર કરી લેતી ઓવારણાં, ભક્તિ પ્રેમસમેત.	૨૯
શ્રીરામચંદ્રનું મુખ નિરખીને, દેતી ત્રિયા આશિષ;	
કૌશલ્યાજી પુત્ર તમારો, જીવજો કોડ વરીષ.*	૩૦
કુંવરને કણ્ઠવેધ કૃત્ય કીધું, સરવે પામ્યાં સુખ;	
ઉછંગ લેઈ પયપાન કરાવે; જનની જોતી મુખ.	૩૧

વલણ

મુખ જોઈ મુખ પામે દશરથ, ચારે પુત્ર રતન રે;	
લાડ લડાવે કુંવરને કૌશલ્યા હરખે મન રે.	૩૨
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारया बालकांठे श्रीराम- जन्मानंतरं रावणमयोत्पत्तिर्नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥	

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ વેલીનો ઢાળ

શ્રીરામ કથા જશ નિર્મળ છે પુણ્ય પવિત્રજી,	
જથામતિએ કરી ગાઉં તે બાળ ચરિત્રજી.	૧
પ્રભુ ખટ માસના થયા હુલે છે પારણે,	
સાતસેં રાણીઓ આવે હુલાવા કારણે.	૨
મેલી મુખકમળમાં અંગુઠો ધાવતા,	
કીલકી હુંકાર કરી માતાને બોલાવતા.	૩
આવી ઋતુ શરદકેરી પુનમની રાતડી,	
કરી એક કૌતકલીલા તેની કહું વાતડી.	૪
ચોકમાં પારણું મૂકી સુવાડયા રામને;	
માતા હાલો ગાય હુલાવે પૂર્ણકામને.	૫
તેણે સમે ચંદ્રમા ઉઝ્યો દિશાઓ દીપાવતો,	
કળાઓ પૂર્ણ કિરણે જનમન ભાવતો.	૬

* વર્ષ.

તેનું પ્રતિબિંબ પડ્યું સુતમુખ હેજમાં, બાણે બીજે ચંદ્રજ ઉદે થયો થંભ તેજમાં.	૭
સામસામી ચંદ્ર દેખાયા તેજ એક તારમાં, કૌશલ્યાએ કૌતક હીઠું પડ્યાં છે વિચારમાં.	૮
આ તે શું ચેટક હશે કે મને સ્વપ્ન થયું, વદન વિધુ દેખાયો મુખ એનું ક્યાં ગયું.	૯
એવે ત્યાં ભૂપતિ આવ્યા આનંદ ન માયજ, મુખમાં ચંદ્રમા હીઠો વિસ્મય થયા રાયજ.	૧૦
આકાશમાં એક દેખાયે બીજે સુતને મુખે, નિશાકર જુગ્મ દેખી ભૂલ્યા નૃપ ભર્મ વિષે.	૧૧
પુત્ર લીધો પારણામાંથી દશરથ રાયજ, લેઈને મંદિરમાં આવ્યા વિસ્મે ઘણું થાયજ.	૧૨
રૂપ જોઈ રીઝયા રાજ એ સુંદર શ્યામનું, જેવું હતું તેવું હીઠું મુખ શ્રીરામનું.	૧૩
ગુરુને તેડાવીને પૂછ્યું બ્રહ્મ પુત્ર બોલીયા, વશિષ્ઠે વિચારી લીલા મમ થઈ ડોલીયા.	૧૪
અરે નૃપ એ સુત બાણે નારાયણ રૂપ છે, અલૌકિક લીલા કરશે ત્રિભુવનભૂપ છે.	૧૫
મુખમાંહે ચંદ્રજ હીઠો માટે કારણ કહું, આજથી નામજ એનું રામચંદ્ર કહો સહું.	૧૬
ભૂપ સુણી આનંદ પામ્યા દાન ઘણાં આપીયાં, એવી નિત્ય નવી લીલા જોઈ મુખ વ્યાપીયાં.	૧૭
એક સમે રાય રમાડે તે પૂરણ કામને, ચોકમાં ચોકી ઉપર બેઠા લેઈ રામને.	૧૮
પ્રાતઃ સમે નગર નારી આવીને બોલાવતી, રામ છબી કંદર્પ કોટી જેવા મિષ આવતી.	૧૯
પ્રભુ કીલકારી કરતા સમન્વય ન વેણમાં, અંતરનો નેહ જણાવે પોતાના નેણમાં.	૨૦
ઓવારણાં લેઈ જાયે જોઈ રઘુવર રાજને,	

- વળી બીજી બાળા આવે મૂકી ઘરકાજને. ૨૧
- સખીપ્રત્યે સખી કહે છે સુણ મારી માવડી,
રાજ દરબારમાં ગઈતી જોઈ આવી આ ઘડી. ૨૨
- આંગણે ભૂપતિ જોડા લેઈ શ્રીરામને,
શી કહું રૂપની શોભા લલ્લવે કામને. ૨૩
- નાજીક આભૂષણ ઓપે કંચન હીરે જડયાં,
ચપળ ચક્ષુ મીન જાણે સુધારસમાં પડયાં. ૨૪
- મુખ શશી કંજ લલ્લવે કુંડળ છે કાનમાં,
નેત્રના ચાળા કરી સમજવે સાનમાં. ૨૫
- ખીટલીયાળા કેશ ઝુમે લંછન મુખચંદ્રનાં,
જાણે આઞ્યાં અમૃત પીવા બાળક કૃષ્ણીંદ્રનાં. ૨૬
- ટોપી શીર ઉપર ઝળકે ઝાલર મોતીતણી,
જીગરદ મુખમાં ચળકે જાણે હીરાકણી. ૨૭
- અંગો અંગ મીનકેતન વરશી રહ્યો વાસ કરી,
રૂપના ભૂપ શિરોમણિ જોતાં મારી આંખ ઠરી. ૨૮
- ઠગારી શી હું ઠગાઈ નેત્ર આનંદમાં,
ભલી ભલી ભામા ભૂલે ભૂકુટી રૂંદમાં. ૨૯
- સંસારનાં કારજ સરવે ભૂલી એને ભળું,
નર જોઈ મોહ પામે નારીનું શું ગળું. ૩૦
- ખેની મેં તો જ્યારનું જોયું રઘુવર રૂપને,
જ્યાંહાં જોઈં ત્યાંહાં દેખું એ રૂપના ભૂપને ૩૧
- દશરથ કૌશલ્યાનાં સુકૃત ઉદે થયાં,
પુણ્યતરૂં પ્રકૃલ્લ થયાં પુત્ર રૂળ આવીયાં. ૩૨
- એમ સહુ પુરની નારી ગાયે ગુણ ગ્રામને,
આવે નિત રાજદ્વારે નિરખવા રામને. ૩૩
- મણિબંધ આંગણામાંહે રમે પ્રભુ રીઝમાં,
ક્યારે વઢે ક્યારે પડે ક્યારે રડે ખીજમાં. ૩૪
- જનનુ કરવડે ચાલે ધુવરી ગાજતી,
પાયે નેપૂર કાટ એ કિંકણી વાજતી. ૩૫

પીતઞ્ઘુલીયું પહેયું ઘનશ્યામ અંગમાં,	
જરકશી કેર્યો ઝળકે બુટ્ટા બહુ રંગમાં.	૩૬
ઢોપી શિર ઉપર શોભે કુંદન મઢાવની,	
રૂદેપર ચોકી ચળકે દીપક જડાવની.	૩૭
મોતીના કુંડળ કાને સોહીયે કર સાંકળાં,	
પ્રતિબિંબ આલૂપણનાં એક એકમાં મળ્યાં.	૩૮
સિંહ નખ સોને મઢયો હાલરું ઓપતું,	
ઉર આકાશ મણિ રંગ ગ્રહ ઘુતિ લોપતું.	૩૯
બાળવિધુ આનન ઉપર કેશ ઝુમી રહ્યા,	
કરપદ કંજ સુકોમળ નખ જાણે મણિ ગ્રહ્યા.	૪૦
અણીયાળી આંખડી આંજી બિંદુ દીધો ભલો,	
કપાળે કૌશલ્યાએ કરીયો કુમકુમ ચાંદલો.	૪૧
અલબેલો આંગણે રમતા રમકડાં લેઈને,	
ચપળ ગતિએ ચાલે જનુ કર દેઈને.	૪૨
ચાલવા શિખ્યા ચારે તોતળું બોલતા,	
પુત્રને રમાડવા પૂંઠે દશરથ ડોલતા.	૪૩
બોળામાં લેઈને રાજ બોલણું શિખાવતા,	
કર ચપટી વજીરી સુતને નચાવતા.	૪૪
દશરથ પુત્રને જોઈ પ્રેમ મન આણતા,	
પોતાનું ભાગ્ય સરાહે વિધિને વખાણતા.	૪૫
ભૂખ્યા થાય ત્યારે રોતા પયપાન કરાવતાં,	
નવાં નવાં નિત્ય આલૂપણ તે અંગ ધરાવતાં.	૪૬
બે વર્ષના બાળક થયા રમે ઘણા રંગમાં,	
બંધુ આદે બીજા સખા છે સંગમાં.	૪૭
ભોજન સમે બોલાવે તોયે નથી આવતા,	
નાસીને બારણે જાય રડતાને રીસાવતા.	૪૮
કૌશલ્યા પુઠળ ધાયે પુત્રને બોલાવતી,	
મધુરી મીઠી વાણી કહે મન લાવતી.	૪૯
આવો મારા કુંવર કાલા જાઉં તારે વારણે,	

ધણી વાર થઈ છો ભૂખ્યા રમો છો બારણે.	૫૦
રૂદે આંખી ચુંબન કીધું કેડે લઈ આવતાં,	
પુત્રને ભોજન કરાવે રૂડાં મનભાવતાં.	૫૧
પાસે લેઈ ભૂપતિ બેઠા વિશેકે વહાલમાં,	
ચારેને ભોજન કરાવે પોતાના થાળમાં.	૫૨
એવાં સુખ જોઈ રાજા બ્રહ્માનંદ પામતા,	
મગ્ન થઈ લાડ લડાવે સુખે દિન વામતા.	૫૩
વૈકુંઠાધીશ વિશ્વંભર બ્રહ્મ જેને જાણીયે,	
તે પ્રભુ પુત્રજ થયા શું ભાગ્ય વખાણીયે.	૬૪
બ્રહ્મા શિવ શેષને નારદ વખાણે ભૂપને,	
આવે નિત્ય પ્રત્યે જોવા રઘુવર રૂપને.	૫૫

વલણ

૩૫ જોઈ રઘુવરતણું, મોહ પામે નરનાર રે;
પાંચ વરસના પ્રભુ થયા ત્યારે, કરતા લીલા અપારરે. ૫૬
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां बालकण्डे
श्रीरामस्य बालचरित्रकथनं नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ ૧૮ ॥

અધ્યાય ૧૯ મો

રાગ ધનાશ્રી

થયાપંચવર્ષનાચારેકુમારજી, અંગેધરતાવિવિધશણુગારજી
સહુમાં મોટાછે શ્રીરામજી, નિજજનકેરા પૂરણ કામજી. ૧

હાળ

કામ પૂરણ રામજી, જેની કથા પુણ્ય પવિત્ર;
વસ્ત્ર ભૂષણ અંગે ધરીને, કરતા રામ ચરિત્ર. ૨
કર કનક સાયક આપ નાનાં, ગ્રહી રમતા રામ;
અસુર કરી પાપાણુના, શિર છેદતા અભિરામ. ૩
તે દૂર બેઠા જીવે દશરથ, પુત્ર મકે બાણ;
તે ભણ્યાવિણ ભૂલે નહિ, શિર ચોટ મારે જાણ. ૪
ત્યારે સભાજન કહે રાયને, મહા પુત્ર બળિયા એહ;

સિંહતણા હોય સિંહ નિશ્ચે, તેમાં નહિ સંદેહ.	૫
વશિષ્ઠ ગુરુને પૂછીને, શુભ લગ્ન મુહૂરત દીધ;	
ઉપવિત ધરવા પુત્રને, દશરથે આદર કીધ.	૬
અનેક મુનિવર તેડિયા, ભોજન નાના ભાત;	
સજ્જન રૂરે હલમલ કરે, આનંદમાં દિનરાત.	૭
ચારે સુતને મુંજીબંધન, કરાવ્યું ઋષિરાય;	
ઉપવિત અંગે ધરાવ્યાં, તે નિગમ પથ મહિમાય.	૮
વશિષ્ઠ ગુરૂએ આપીયો, જે ગાયત્રીનો મંત્ર;	
કુળધર્મ ક્ષત્રીતણો જે, વળી વેદ મારગ તંત્ર.	૯
વાજંત્ર વાગે અતિ ઘણાં, ને સ્વસ્તિ મંત્ર લણાય;	
કીર્તિ જ્વલક વખાણે, ઘણું દાન આપે રાય.	૧૦
ચાર દિન ભોજન કરાવ્યું, નગર સહુ તેણીવાર;	
વિપ્રને બહુ દાન આપી, વળાવ્યા નિરધાર.	૧૧
જે વેદવંધ જગત ગુરુ તે, થયા છે વ્રતબંધ;	
પછે વિદ્યા લણવા ચારે, બેઠા ગુરુ વશિષ્ઠ સંબંધ.	૧૨
જેની શ્વાસા નિગમ કહાવે, તે લણ્યા આગમ વેદ;	
ધર્મપાળક પ્રભુ તે ગુરુ, સેવતા ગત ભેદ.	૧૩
સહુ લોકપતિ કંપે કટાક્ષે, કાળ પામે ત્રાસ;	
તે આજ્ઞા ગુરુની પાળતા, કરે વિદ્યાનો અભ્યાસ.	૧૪
વશિષ્ઠ પાસે તે લણ્યા સહુ, કળા ગુણ સમુદાય;	
ત્યારે વરસ દ્વાદશના થયા, બંધુસહિત રઘુરાય.	૧૫
ચૌદ વિદ્યા ધનુર આદિ, કળા સકળ સુજાણ;	
ધરમ ન્યાય ને વેદ નીતિ, લણ્યા પુરુષ પુરાણ.	૧૬
રાય દશરથ બોલીયા તે, વશિષ્ઠપ્રત્યે વાણ;	
હવે ચારે પુત્રને તીર્થ કરવા, મોકલીયે નિરવાણ.	૧૭
સેના ઘણી સત્વર કરી, સાથે સુમંત પ્રધાન;	
આજ્ઞા લેઈ ગુરુ પિતાની, પછે ચાલીયા ગુણવાન.	૧૮
ઘણાં શકટ ભરીને દ્રવ્ય લીધું, વસ્તુ નાના ભાત;	
ચરણ વંદી નિજ માતનાં, ચાલીયા ચારે જાત.	૧૯

રથમાં બેઠા ચાર બંધુ, સૈન્યનો નહિ પાર;	
શ્રીરામ ચાહ્યા તીર્થ કરવા, વરત્યો જય જયકાર.	૨૦
જ્યાં તીર્થ આવે તેઠેકાણે, સ્નાન કરતા રામ;	
બ્રહ્મ ભોજન દેવ અર્ચન, કરે છે નિષ્કામ.	૨૧
જેવો મહિમા જે તીર્થનો, જેવો જ્યાં અનુક્રમ;	
તે વિધિ કરતા રામજી, આચરે એવો ધર્મ.	૨૨
ગજ તુરંગમ ગડિ વસ્ત્ર ભૂષણ, દ્રવ્યનો નહિ પાર;	
તે દાન કરતા વિપ્રને, તીરથવિષે નિરધાર.	૨૩
જેના ચરણથી ગંગા થયાં, જે તીર્થ પદ પાવન;	
તે પ્રભુ પ્રરતા તીર્થ કરતા, પોતે જીગજીવન.	૨૪
જેને ચરણે સકળ તીરથ, રહ્યાં કારણરૂપ;	
જેના નામથી અધઝાઘ જાયે, આપે મોક્ષ અનુપ.	૨૫
શિવવિરંચી શેષ જેનું, ધરે નિત્યે ધ્યાન;	
તે લોક સંગ્રહ અર્થ પાળે, ધરમ શ્રીભગવાન.	૨૬

વલણ

ભગવાન પાળે ધર્મ એવો, તે લોકના હિત કાજ રે;	
હવે રામે જે તીરથ કર્યાં, તે વિસ્તારી કહું આજ રે.	૨૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे श्रीरामस्य
उपावित धारणानंतरं विद्याम्यासो नाम एकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥

અધ્યાય ૨૦ મો

રાગ માઝ

સુણો શ્રાતા નિર્માળ મન, રૂડી રામકથા પાવન;	
રામે તીરથ કરીયાં જેહ, કહું સંક્ષેપે કરી તેહ.	૧
કાશી વિશ્વનાથ ત્રંબકેશ, મહાકાળેશ્વર ઓંકારેશ;	
મમલેશ્વર જેનું નામ, કેદારેશ્વર પૂરે કામ.	૨
નાગનાથ ધૃષ્ણેશ્વર જેહ, વૈજનાથ અભેકર તેહ;	
મહિલકાન્તુન શંકર ભીમા, સોમનાથ રામેશ્વર સીમા.	૩
જ્યોતિર્લિંગ થયાં એ બાર, કહું સમ પુરી વિસ્તાર;	

અયોધ્યા મથુરાં ને માયા, કાશી કાંચી વિષ્ણુ શિવરાયા. ૪
 અવંતિકા ને દ્વારામતી, સપ્તપુરી એ છે મેક્ષવતી;
 તીરથ જે ત્રિવેણી ગોમતી, પંચ પ્રયાગ આપે સદ્ગતિ. ૫
 બ્રહ્મ પ્રયાગ કર્ણ પ્રયાગ, ગુપ્ત પ્રયાગ દિવ્ય પ્રયાગ;
 શિવ પ્રયાગ નિભિષારણ્ય, મધુવન ને વૃંદાવન. ૬
 ચંપકારણ્ય બ્રહ્મારણ્ય, બ્રહ્મિકાશ્રમ નંદનવન;
 પ્રવરા ને વેદારણ્ય, આનંદવર્ધની પાવન. ૭
 ભીમરથી જુમનાં સરસ્વતી, તાપી નર્મદા ભોગાવતી;
 ભાગીરથી ગોમતી કૃષ્ણા, કાવેરી કૃતમાળ પયોષ્ણા. ૮
 પીનાતુંગી મંદાકિની, સુવરણ્યમુખી પયસ્વતી;
 તુંગભદ્રા ને સોમવતી, તામ્રપરણી ને સરસ્વતી. ૯
 સાવિત્રી રેવા શિશુમાળા, કુંકુમતી વેણા રસાળા;
 વેદાવતી છે અધનાશની, મળ પ્રહરા નિર્મળમની. ૧૦
 ઘટપ્રહરા નિર્મળ કરણી ગંડકી સરજી વૈતરણી;
 સોમનદ ને શિવનદ જેહ, સોમભદ્ર નદેશ્વર તેહ. ૧૧
 પુરંદરી ને પ્રાચી અરૂણ, વેત્રવતી સપ્તઉર્ગા વરૂણ;
 સ્વામી કાર્તિક કરણ કુમારી, પંચદ્રતા વાંજજરા હુંકારી. ૧૨
 દેવી કાળિકા મહીંદ્રકાળી, સુરનદી ત્રિશૂળી બાળી;
 મંત્રવર્ધની નીરાવતી, શંખોદ્ધારિણી ને રંજયંતી. ૧૩
 અહીરાવણી અલકનંદા, નાટકી પ્રલગ્ન ત્રિપદા;
 શત વરણ નદી શેષાદ્રિ, મૂળ પીઠ શાભે બ્રહ્માદ્રિ. ૧૪
 સિંહાદ્રિ હિમાદ્રિ સ્થાન, વિંધ્યાદ્રિ ને સરોવર માન;
 અરૂણાચળ આનંદવન, કમલાચ ચિદાંબરી ધન્ય. ૧૫
 જનાર્દનને કન્યા કુમારી, શ્રીરંગપદ્મ શૌભા સારી;
 પક્ષ તીરથ શંખોદ્ધાર, મચ્છ તીરથ વેદોદ્ધાર. ૧૬
 અગસ્તાશ્રમ ઉર્વી સંઘટ, હિરણ્ય નદીને સંધ્યાવટ;
 પ્રથકોદકને ધર્મ સ્થંભ, બ્રહ્મયોનિ બ્રહ્માવર્તરંભ. ૧૭
 કુરૂક્ષેત્ર બિંદુતીર્થ, ધરમાલય પામે અર્થ;
 ગણ સાગર કલાપ ગ્રામ, સિંધુ સંગમ પાવન ધામ. ૧૮

અંબિકાદેવી કૌડાંન્યપુર, યોગદાતા ભૈરવીસુર;
 કલોલક બાળાલકેશ્વરી, વિરાટરૂપી રક્તાંબરી. ૧૯
 બ્રહ્મ અંબિકા જવાળામુખી, દેવી પીતાંબરી મહામુખી
 શાંભવી કરવીરવાસની, સપ્તશાંગી કમળઆસની. ૨૦
 હિંગળુજ કમળજ નામ, આંગદેવ મોરેશ્વર ધામ;
 વટેશ્વર ને ગુપ્ત કેદાર, અખેવટ કુશ તીરથ સાર. ૨૧
 જાંબુનદ ત્રિકુટાચલ નૂર, હરિહરેશ્વર નરસિંહપુર;
 મૂળ માધવી જ્ઞાનેશ્વર, ચક્ર પ.ણિ ને જાળેશ્વર. ૨૨
 ગૌતમેશ્વર ને જુનાટ, નાગેંદ્ર સપ્તયોજન ઘાટ;
 કોટેશ્વર દક્ષિણ પ્રયાગ, માધવેશ્વર છે મહાભાગ. ૨૩
 ધૌતપાપ સિદ્ધવટ જેહ, સિદ્ધેશ્વર કહિયે તેહ;
 પૂર્વ સાગર તીરથરાજ, મહાખળેશ્વર વૈરાટરાજ. ૨૪
 ઉંધુલ ખેટક શંકર, નારાયણ મળ્યા સર્વેશ્વર;
 પંચાલેશ્વર ને સપ્તનાથ, પૂર્ણાંજય ને વિશ્વનાથ. ૨૫
 મહામુકેશ્વર સિંધુપુર, ઇંદ્રાયણી ને ગોપિકેશ્વર;
 ભીમચંડી હિમાલય મયા, મોક્ષમઠ વેદપુર ગયા. ૨૬
 અણ્ણાવતીએ શેષશાયી, શુભ્રમણિ સ્વામિ કાર્તિકરાધ;
 કિસ્કિંધા પરવત માતંગ, વિરૂપાક્ષ ક્ષોભે ઉતંગ. ૨૭
 ચિત્રકૂટ પંપાસરોવર, રૂક્મ કૂટ શોભે સુંદર;
 કાળચંદ્રિકા ને ગોકર્ણ, કૃષ્ણ સાગર નિર્મળ વર્ણ. ૨૮
 તીર્થ હરિહર જંબુકેશ્વર, અનંતશાયી ને મમલેશ્વર;
 પ્રભાકર મથુરાં વિકર્ણ, તપોવન પ્રભાસ ઉદ્ધર્ણ. ૨૯
 વિશ્રાંતિવન કુંભકોણ અર્થ, માતુલિંગ ત્રિવિક્રમતીર્થ;
 મૂળ માન્ધાતા જગન્નાથ, કર્ણ મૂળ ત્રિકોણ સનાથ. ૩૦
 પુંડરી ક્ષેત્ર ને ચંદ્રભાગા, દેવી આશાપુરી સભાગા;
 મથન કાળેશ્વર મીનાક્ષી, કુશ તર્પણ ને કામાક્ષી. ૩૧
 સીતાદેવી ચિદાંબરેશ્વર, તીર્થ આદિત્ય વૈશ્વાનર;
 હરિદ્વાર ને બ્રહ્મકટાહ, અગ્નિકુંડનો ચાલે પ્રવાહ. ૩૨
 ચંદ્રકુંડ ને ગોદાવરી, બ્રહ્મકુંડની જાત્રા કરી;

એમ સકળ તીરથ કરી ધામ, આઠ્યા અવધપુરી શ્રીરામ.૩૩
વલણ

શ્રીરામ તીરથ કરી આઠ્યા, અવધપુર મોઝારે;
માતા પિતાને પાયે લાગ્યા, હરખ્યો સકળ પરિવારે. ૩૪
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकबारायां बालकांडे श्रीरामस्य
तीर्थयात्राकरणं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

અધ્યાય ૨૧ મો

રાગ પરજયો

શ્રીરામચંદ્ર તીરથ કરી આઠ્યા, પ્રધાન બધુ સમેત;
માતપિતાને હર્ષ થયો ને, પ્રબળને ઉપન્યુ' હેત. ૧
બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવ્યાં, વરત્યો ઓછવ ઘોષ;
દાન ઘણું અપાવ્યાં દ્વિજને, પામ્યા સરવ સતોષ. ૨
બ્રહ્મવ્રત ઋષિપણું પાળવા, લાગ્યા પોતે રામ;
ખટરસ ભોજન સ્વાદ તજીને, વરતે છે નિષ્કામ ૩
દશા વિરક્ત વિશ્વંભરપાળે, તજ્યું ઉત્તમ સેન્યાસન;
હાસ્ય વિનોદ જે શણગાર રસના, મૃગયા ગમના ગમન ૪
સ્ત્રીઓતણું અવિલોકન ન કરે, તેની સાથે ન બોલે;
એકાંત આસન નાસા દૃષ્ટિ, બ્રહ્માનંદમાં ડોલે. ૫
જગતના ઇશ્વર ધર્મના પાળક, એવું વ્રત આચરતા;
તણુ બધું તે સાધુપણે, શ્રીરામની સેવા કરતા. ૬
એક સમે સિદ્ધાશ્રમવાસી, જે ગાધિ પુત્ર કહેવાય;
તે વિશ્વામિત્ર અન્નેધ્યામાં, આઠ્યા જાગવાને રઘુરાય. ૭
ત્યારે દશરથે સાષ્ટાંગ નમન કરીને, સિંહાસન બેસાડયા;
પૂજા વસ્ત્રાભૂષણ અરપી, મુનિવર સુખ પમાડયા. ૮
ત્યારે વિશ્વામિત્ર પ્રસન્ન થઇ બોલ્યા, ધન્ય ધન્ય દશરથ રાય;
તારે બ્રાહ્મણ ઉપર ભાવ ઘણો છે, તું સત્ય વ્રત કહેવાય. ૯
જે બ્રાહ્મણ દેખી હર્ષ ન પામે, નિંદા કરે પાપિષ્ઠ;
તે બીજે જન્મે શ્વાન થઇને, ભોગવે પામર વિષ. ૧૦

જે વૃત્તિ હરણ કરે બ્રાહ્મણની, તે પ્રાણી દરિદ્રી થાય;
 સાત જન્મસુધી ભીખારી તે, અન્ન વિના પીડાય. ૧૧
 જે બ્રાહ્મણને કરે તાડણ મારણ, દુર્વચ્ચને દે ગાળ;
 તે રૌરવ નરક સહસ્ર વરસ રહે, પછી થાય શૂકર ચંડાળ. ૧૨
 એવાં ગાધિ પુત્રનાં વચન સુણીને, નમિયા દશરથ ભૂય;
 હું સરખું કાંઈ કામકાજ કહો, માર્ગો સુખ અનુરૂપ. ૧૩
 ત્યારે મુનિવર કહે મારે અન્ય પદારથ, નથી જોઈતું રાજ;
 દ્રવ્ય અશ્વગજ રથ ને ભૂષણ, તેહતણું નથીકાજ. ૧૪
 હું મુનિ મેળવી યજ્ઞ કરું છું, તે ભંગ કરે છે અસુર;
 સુબાહુ મારીય તાડિકા આદે, મહા દુઃખ દે છે ભૂર. ૧૫
 તે માટે રાય પુત્ર તમારા, રામ લક્ષ્મણ છે જેહ;
 તે યજ્ઞની રક્ષા કરવા આપો, હું માર્ગ છું એહ. ૧૬
 પૂરણ યજ્ઞ થશે ત્યારે હું, સંતોષ પામીશ મન;
 ત્યારે પુત્રને પાછા કુશળ લાવીને, સોંપીશ તમને તન. ૧૭
 એવાં ગાધિ પુત્રનાં વચન સુણીને, રાય થયા ભયભીત;
 વજ્રતણેા ધા વાગે જાણે, વીજ પડે વિપરીત. ૧૮
 પ્રાણપ્રિય રઘુવીરજ વહાલા, જાણી તન મન ધન;
 એવું વિચારી ધીરજ રાખી, બોલ્યા રાય વચન. ૧૯
 અરે મુનિવર પુત્ર જે મારા, બાળક છે સુકુમાર:
 એ શું કરી જાણે જીજ્ઞ તે સાથે, બળીયા અસુર અપાર. ૨૦
 બાળકમાં હજી રામ રમે છે, શું જાણે જીજ્ઞની વાત;
 જીજ્ઞ કરવાને માગ્યા સુતને, એ તો મહા ઉત્પાત. ૨૧
 સૈન્ય સકળ લેઈને હું આવું, ચાલો તમારી સાથ;
 અસુર સકળ સંહાર કરું, દેખાડું મારા હાથ. ૨૨
 પ્રાણપ્રિય રઘુવીર ન આપું, એ મારું જીવન;
 ગદગદ કંઠ થયા એવું કહી, આંસુ આવ્યાં લોચન. ૨૩
 ત્યારે કોપાયમાન થયા મુનિ કૌશિક, બોલ્યા ક્રોધે ધર્મ;
 અહ્યા કેમ કહું જે માર્ગો તે આપું, ને હવે મૂકે છે ધર્મ. ૨૪
 તું સુરજવંશી થઈને સત્ય મૂકે, જોને વિચારી મન;

- રવિકુળમાં લાંછન લગાડે, કાયર થઈ રાજન. ૨૫
- તારા વંશમાં હરિશ્ચંદ્ર રાજ, જેને કેવું સત્ય પાળ્યું;
રાજ તજી નિજ કર્મ કરી મને, જે માળ્યું તે આણ્યું. ૨૬
- વળી રૂક્માંગદને શીખી રાજ, તેણે પાળ્યું સત્ય;
તું હંસ વંશમાં પ્રગટ થઈને, આવું બોલે છે અસત્ય. ૨૭
- શ્રીરામને તું પુત્રજ જાણે, એ મર્જાતા મન;
વૈકુંઠનાથ તારે ઘેર અવતર્યા, સાક્ષાત્ શ્રીભગવન. ૨૮
- વશિષ્ઠે તુજને પૂર્વે કહ્યું તું, તે કયમ ભૂલ્યો રાય;
જે નિગ્રહ કરતા કાળતણું, મૂળ માયાપતિ કહેવાય. ૨૯
- બ્રહ્મા શિવ સનકાદિક જેનું, ધ્યાન ધરે છે અભેદ;
સ્તવન કરે છે અનંત પૂરણ, બ્રહ્મ કહે છે વેદ. ૩૦
- જેની કટાક્ષે લોકપતિ સહુ, કંપે માની ત્રાસ;
તે રામને તું બાળક કહે છે, જે અનંત ગુણ અવિનાશ. ૩૧
- તત્ત્વમસિ વાક્યે કરી જેને, વેદાંત શાસ્ત્ર અભિરામ;
સર્વવ્યાપક પરબ્રહ્મને સ્થાપે, તે છે એ શ્રીરામ. ૩૨
- કર્મશ્રેષ્ઠ કરી માને મીમાંસક, જીવનું કરવા કાજ;
જેને પામવા કર્મ આચરે, તે છે એ રઘુરાજ. ૩૩
- જીવ અનેક અનિત્ય બંધ છે, લય નવ પામે પ્રાય;
સત્ય મુક્ત એક ઇશ્વર કર્તા, એવું કહે છે ન્યાય. ૩૪
- તત્ત્વની સખ્યા સાંખ્ય કરી કહે, પ્રકૃતિ પુરુષનો વિવેક;
તત્ત્વાતીત સ્વરૂપ જ્ઞાને કરી, અસંગ ઇશ્વર એક. ૩૫
- સમ વિભક્તિએ કરીને વ્યાકરણ, શબ્દ અર્થને સાધે;
જેના નામના અનેક અર્થ કરી, ઇશ્વરને આરાધે. ૩૬
- સાધન અષ્ટાંગયોગે કરીને, સાધે છે મતિ ધીર;
પાતંજલિ જેને ઇશ્વર કહે છે, તે એ શ્રીરઘુવીર. ૩૭
- એમ ખટશાસ્ત્ર ને ઉપનિષદ જેને, કહે છે અખંડ સ્વરૂપ;
તે રામને તું બાળ કહે છે, સાંભળ દશરથ ભૂપ. ૩૮
- એમ ગાદિમુતે ઘણાં વચન કહ્યાં, તોએ હા નવ કહી નરદેવ;
ત્યારે કોધે રાતાં નેત્ર થયાં ને, કોપ્યા મુનિ તતખેવ. ૩૯

એટલે આઠ્યા વશિષ્ઠમુનિ, જે જ્ઞાની રામ દમ શાન્ત;
 દશરથ ઉઠ્યા ગુરુને તેડી, જઈ બેઠા એકાંત. ૪૦
 વિશ્વામિત્રનું વૃત્તાંત કહીને, રોવા લાગ્યા રાજ;
 રામ વિના જે માગે તે આપીને, સમજાવો તમે આજ. ૪૧
 ત્યારે વશિષ્ઠ કહે સુણો દશરથ રાજ, એ સમર્થ છે બળવાન;
 જેણે સૃષ્ટિ નવી રચી બ્રહ્મા કેરું, ઉતાર્યું અભિમાન. ૪૨
 એણે લોહ પિષ્ટ ભક્ષી તપ કીધું, સંવત્સર સાડ હજાર;
 ગાયત્રીનું પુરસ્કરણ કરીને, બળીયો થયો છે અપાર. ૪૩
 એના થકી ત્રિભુવન કંપે, દેવ ઈદ્રાદિક જેહ;
 માટે ગાધિનંદન નહિ માને નૃપ, મહા હઠીલો છે એહ. ૪૪
 તે માટે રામ લક્ષ્મણ એને, આપો ભૂપતિ આજ;
 ભરત શત્રુઘન પાસે રાખો, થાશે રૂડાં કાજ. ૪૫
 તોએ દશરથે હા કહેવાતી નથી, ઘણું રામ ઉપર છે હેત;
 પ્રાણુથકી અતિ રામ છે વહાલા, વાત્સલ્ય પ્રેમ સમેત. ૪૬
 ત્યારે ગુરુએ નેત્રે હાથ ફેરવ્યો, દશરથને તે દીશ;
 દીઠા રામને ચતુર્ભુજ ચતુરાયુદ્ધ, મંડિત વૈકુંઠાધીશ. ૪૭
 શેષ રૂપ લક્ષ્મણને દીઠા, સહસ્ર પ્રણા હુતિવાન;
 ત્યારે દશરથને તવ ધીરજ આવી, ઓળખીયા ભગવાન. ૪૮
 પછે ગુરુને તેડી સલામાં આઠ્યા, પોતે દશરથ રાજ;
 વિશ્વામિત્ર વશિષ્ઠ બે મળીયા, આનંદ અંગ ન માય. ૪૯
 ત્યારે ભૂપતિ કહે ગાધિસુત પ્રત્યે, સાંભળો મુનિ દયાળ;
 રામ લક્ષ્મણ તમને આપું છું, સાચવજે બે બાળ. ૫૦

વલણ

બે બાળક મારા પ્રાણુવલ્લભ, આપું તમને આજ રે;
 એવાં વચન રાયનાં સાંભળી, હરખ્યા કૌશિક ઋષિ રાજ રે. ૫૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे विश्वामि-
 त्रेण दशरथप्रति रामलक्ष्मणयोर्वाचनं नाम एकविंशतितमोऽध्यायः॥२१॥

અધ્યાય ૨૨મો

રાગ સામેરી

- સુણી વચન દશરથ રાયનાં, તવ ગાધિસુત હરખ્યા ધણું;
એ પુત્રને તેડાવ્યા રાયે, તે કારણ કરવા મુનિતણું. ૧
- તવ રામ લક્ષ્મણ સજ થયા, ધર્યાં ધનુષ્ય ભાથા બાણ;
ચરણ વંદી માતનાં, ચાલીયા ચતુર સુબલણ. ૨
- કિરિટ મુગટ મણિખચિત કુંડળ, કડાં અંગદ મુદ્રિકા;
કટી મેખળા ઉરમાળ મુક્તા, તિલક કેશર ચંદ્રિકા. ૩
- ધનશ્યામ તન પટ પીત અંબર, જરકશી જામા ધર્યાં;
કટીબંધ ઉત્તરી વસ્ત્ર ઝળકે, વીરરસ વેશે ભર્યાં. ૪
- વિશ્વ મોહન જગત રક્ષણ, ભક્ત કારણ અવતર્યાં;
પદ પાદુકા મણિખચિત પહેરી, સભામાંહે સંચર્યાં. ૫
- રામને બેઠું સહુ સભા ઉઠી, હરખ અંગ ન માય;
સાષ્ટાંગ વિશ્વામિત્ર ચરણે, નમ્યા શ્રીરધુરાય. ૬
- ઉઠાડ્યા કૌશિકે કર ગ્રહી, આશિષ મુખ અવિચળ વદે;
પ્રેમે ઝદગદ થયા મુનિ, શ્રી રામને ચાંપ્યા રૂદે. ૭
- જેમ પરમ તત્ત્વની થાય પ્રાપ્તિ, જ્ઞાનીને નિરધાર;
કૌશિક મુનિ રામને મળી, એમ પામ્યા સુખ અપાર. ૮
- નિજ આસન બેઠા રામ લક્ષ્મણ, નમી ગુરુને પાય;
સહુ સભાજન જીવે રામને, નવ નેત્રતૃપ્તિ થાય. ૯
- આગમન કારણ કહ્યું મુનિએ, દુઃખ જે પોતાતણું;
શ્રી રામ કહે કરં યજ્ઞરક્ષા, દુષ્ટ સહુ પહેલાં હણું. ૧૦
- પણ સુણો મુનિવર એક સંદેહ, ઉપન્યા નિરવાણ;
તમો મને તેડી જાઓ છો, ત્યાં યુદ્ધ કરવા જાણ. ૧૧
- તે દૈત્ય મહા બળવંત છે, હું કરીશ યુદ્ધ અપાર;
પણ દેહ ક્ષણભંગુર છે, માટે કહો આત્મવિચાર. ૧૨
- તે આત્મપ્રાપ્તિ કહો મુજને, વાસના મોહ જાય;
જેને કરી જન મોક્ષ પામે, અન્ય ગતિ નવ થાય. ૧૩

આત્મપ્રાપ્તિ વિના સાધન, ન શીખે વળી તેહ;
 જ્યમ નાસિકા વિણ રૂપ સુંદર, પ્રાણ વિણ જ્યમ દેહ. ૧૪
 દીપક વિના મંદિર જ્યમ, ભરથાર પાપે ભામની;
 ઇન્દ્રિયનિગ્રહ વિણ જોગમિથ્યા, વિધુ વિના જ્યમ જામની. ૧૫
 એમ આત્મપ્રાપ્તિ વિના સાધન, સકળ જાણે વ્યર્થ;
 તે લક્ષ શ્રી ગુરુ કરાવે, સરે ગુરુ સેવાએ અર્થ. ૧૬
 તે ગુરુ કૃપા વિણ કદાપિ, નવ ઉપજે નિર્વેદ;
 સેવા થકી ગુરુ પ્રસન્ન થાયે, આપે જ્ઞાન અભેદ. ૧૭
 જેણે ગુરુસેવા નવ કરી, આલ્યો ઉલંઘી મરજદ;
 પડી ધૂળ તેના જ્ઞાનમાં, જેવો સુરાપાનીનો વાદ. ૧૮
 નવ ફળે વેદ પુરાણ અધ્યયન, બળો તેજ પ્રતાપ;
 ધવ રહિત જોબન સુંદરી, નવરૂપ શીખે આપ. ૧૯
 જેમ અદાતાનું ઉચું મંદિર, લોભીનો તત્ત્વ વિચાર;
 બ્રહ્મનું કુળગોત્ર તેણું, અંત્યજનો આચાર. ૨૦
 એમ ગુરુ કૃપા વિણ જાણજે, તેની વ્યર્થ વિદ્યા સર્વ;
 માટે આત્મ સાધન કહો મને, ટળે અહંબુદ્ધિ ગર્વ. ૨૧
 રઘુવીરના વાયક સુણી, સહુ સભા હરખી મન;
 કૌશિક મુનિ આનંદ પામ્યા, કહેતા હવા ધન્ય ધન્ય. ૨૨
 પછી હર્ષ પામી વશિષ્ઠ પ્રત્યે, બોલ્યા ગાધિકુમાર;
 હે બ્રહ્મનંદન બ્રહ્મને તમો, જ્ઞાન આપો સાર. ૨૩
 ઇશ્વર અનંત બ્રહ્માંડના, ધર્યાં લીલા વિગ્રહ દેહ;
 તે ગુરુ પ્રત્યે જ્ઞાન ઇચ્છે, ધરમ પાળક એહ. ૨૪
 એણું સાંભળી શ્રીરામ ઉડ્યા, નમ્યા ગુરુને ચર્ણુ;
 સંપુટ કર કરી ગુરુ સન્મુખ, બેઠા અશરણ શર્ણુ. ૨૫
 વશિષ્ઠ બોલ્યા હસીને, હે જગત ગુરુ જુગદીશ;
 છો સન્નિધાનંદ બ્રહ્મપૂરણ, પરાત્પર પરમેશ. ૨૬
 ઉપદેશ તમને શો કરું, છો સદા એકરસ રૂપ;
 વધારવા ગુરુ માહાત્મ્ય પૂછો, ભક્ત ભાવન ભૂપ. ૨૭

- યાચકને દાતાર જાયે, સર સ્તવે સિંધુ જેમ;
મુંગાને વાયસ્પતિ, વિચાર પૂછે તેમ. ૨૮
- દિનપતિ દીપ પ્રકાશ ધર્યે, ચકોર પ્રત્યે ચંદ્ર;
કલ્પતરુ દુર્બળની પાસે, માગે દાન સુખેંદ્ર. ૨૯
- એમ જગત ગુરુ જગન્નાથ મુજને, જ્ઞાન પૂછો આજ;
ગુરુ માહાત્મ્ય ધર્મ વધારવા, તે કારણ કહું મહારાજ. ૩૦
- સન્મુખ બેસાડયા રામને, ગુરુ વશિષ્ઠે તેણીવાર;
દીક્ષા આપી રામને, વિધિએ તે બ્રહ્મકુમાર. ૩૧
- ગુરુ સંપ્રદાય પ્રમાણશાસ્ત્ર, મહા વાક્યનો અનુસાર;
અનુભવ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ વાયક, બોલીયા તેણીવાર. ૩૨
- તે કથા બૃહદ વાશિષ્ઠમાંહે, છે સકળ વિસ્તાર;
સમુદ્ર જેવો ગ્રંથ છે જેના, શ્લોક છત્રીશ હજાર. ૩૩
- તે માંહેથી કિંચિત કથા, મેળવી લીધો ભાવ;
વાલ્મિકી રામાયણ વિષે, કહી ગયા છે મુનિરાવ. ૩૪
- એ ગ્રંથ સંમત મેળવ્યો, કોઈ સંદેહ પામે સોય;
એ કથા તો ઉચિષ્ઠ થઈ, એમ તર્ક કરશે કોય. ૩૫
- પણ શ્રોતાજન સાવધાન થઈને; સુણો કહું દ્રષ્ટાંત;
જેમ વત્સનું ધાવેલું પય, મક્ષીકા મધ શુચિ માત. ૩૬
- જેમ પુષ્પ ગંધિત ભ્રમરનું, જળ મેઘ મુખનું જેહ;
પુરોડાસ યજ્ઞતણો પુનિત, મોટા ગ્રંથે છે તેહ. ૩૭
- પ્રસાદજે વિષ્ણુ તણો, ઉચિષ્ઠ તે નવ જાણીયે;
એમ વ્યાસ વાલ્મિકનાં કર્યાં, તે પુરાણ પુનિત પ્રમાણીયે. ૩૮
- તે બૃહદ વાશિષ્ઠ ગ્રંથમાંથી, કાઢ્યો રામ વશિષ્ઠ સંવાદ;
તે કથા કિંચિત કહું સુણજે, શ્રોતા તજીને પ્રમાદ. ૩૯

વલ્લભ

પ્રમાદ તજી શ્રોતા સુણો, જે પાવન રામ ચરિત્રરે;
વશિષ્ઠ વળતા બોલીયા, સુણો રાધવ પુણ્ય પવિત્ર રે. ૪૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटककाराणां वाळकान्दि श्रीरामच-
रित्रसंवादे मावाचरित्रकथनं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥२२॥

અધ્યાય ૨૩ મો

રાગ કાફી

બ્રહ્મપુત્ર કહે સુણો રામ, એક દષ્ટા આત્મારામ;
 સર્વ વ્યાપક પૂરણ બ્રહ્મ, હૃદય ઇંદ્રિ ના જાણે મર્મ. ૧
 સર્વ સાક્ષી સર્વાવાસ, તેમાં વિશ્વ તે મિથ્યા ભાસ;
 તમે એક નિરંજન આદિ, શુદ્ધ કારણ રહિત અનાદિ. ૨
 જગત ભાસે ચિત્ર વિચિત્ર; એ તમારી માયાનું ચિત્ર;
 માયાનો ખેલ મિથ્યા ભૂત, જેવું મૃગજળ ભાસે અદ્ભુત. ૩
 તમે અલિપ્ત સર્વાવાસ, જેમ સર્વત્ર એક આકાશ;
 જળ ભરીયા કુંભ અનેક, સહુમાં સવિતા ભાસે એક. ૪
 જેમ કાષ્ઠમાં અગ્નિવાસ, તેમ સર્વત્ર રામનિવાસ;
 દર્પણમાં દેખાયે રૂપ, તેમ મિથ્યા વિશ્વ સ્વરૂપ. ૫
 સત્ય આત્મા માટે એહ, વિશ્વ સત્ય દેખાયે તેહ;
 જ્યમ બીજમાં તરુવર થાય, પટતંતુકેરે ન્યાય. ૬
 જળ ને લહેરી છે જેમ, વિશ્વ તુંજમાં રહ્યું છે તેમ;
 તું વિના અન્ય વસ્તુ નથી, સત્ય રાધવ કહ્યું સરવથી. ૭
 જે અનેક બ્રહ્માંડના જીવ, વિપયાસક્ત ભૂત્યા શિવ;
 તારી ભક્તિ વિના ભગવાન, નથી થાતું સ્વરૂપનું જ્ઞાન. ૮
 એ અવિદ્યા માયાનો પ્રતાપ, અહંદેહ માની રહ્યો આપ;
 જ્યમ મૃગજળ પુર દેખાય, ગાંધર્વ નગરની શોભાય. ૯
 જ્યમ સ્વપ્ને રાજ્યાસન, જેવો વધ્યા પુત્ર રતન;
 ચિત્રના અગ્નિની જ્વાળા, જ્યમ શુક્તિમાં રજત રસાળ. ૧૦
 એમ વિશ્વમાયાનું કૃત્ય, વાચારંભણ જાણો અસત્ય;
 તેવી રામ તમારી માયા, તેણે જગતના જીવ વઢાયા. ૧૧
 અધટને વટાવે જેહ, માયાનું વિંદાણજ એહ;
 સુણો રામ કહ્યું એકવાત, માયાની પ્રભુતા સાક્ષાત. ૧૨
 એક જાતમ ઋષિ કહેવાય, તેણે નિમ્ન્યુ શાસ્ત્રજ ન્યાય;
 શિષ્ય જાતમનો અભિરામ, તેનું ગાંધિ ઋષિ એવું નામ. ૧૩

ચાર વેદ ખટ શાસ્ત્રનો જાણુ, મહાજ્ઞાની તપસ્વી પ્રમાણુ;
 તેણે અનુષ્ઠાન કરીયું સાર, વિષ્ણુ પ્રગટ થયા તેણીવાર. ૧૪
 વિષ્ણુ કહે માગો મુનિરાજ, જે માગો તે આપું આજ;
 તે મુનિવર કહે માગું મુરારિ, મુને માયા દેખાડો તમારી. ૧૫
 નારાયણ હસી બોલ્યા વાણુ, પરમ દારુણ માયા જાણુ;
 તમને બંધન કરશે તેહ, છે મિથ્યા પણ દુર્ધટ એહ. ૧૬
 જ્યમ રજ્જુનો સર્પજ ભાસે, શુદ્ધિમાં રજત પ્રકાશે;
 જ્યમ કાષ્ટ ખીલાનો ચોર, સ્વપને સુખ દુઃખનું જોર. ૧૭
 આદિઅંત માંહે નથી એહ, મધ્યમાંહે સ્ફુરી છે તેહ;
 છે મિથ્યા પણ મહા દુઃખ દેશે, જ્ઞાન ધ્યાન હરીને લેશે. ૧૮
 માર્કંડેય સરખાને ભમાવ્યા, બ્રહ્માદિક જાળમાં આવ્યા;
 ભ્રષ્ટ બુદ્ધિ કરશે તમારી એવી નિર્દય માયા મારી. ૧૯
 એમાં શું જોવું છે મુન્ય, ત્યારે ગાધિ બોલ્યા વચન;
 માયાથી દુઃખ પામું જ્યારે, તમે સંભાળ લેજો ત્યારે. ૨૦
 અસ્તુ કહીને નારાયણ ગયા, પછે દીન થોડા વહી ગયા;
 જાનહી તીરે વનમાં સાર, કરી આશ્રમ રહે નરનાર. ૨૧
 એક સમે મુનિ મધ્યાન, ગયા કરવા ગંગામાં સ્નાન;
 જાળમાંહે પેડા જેટલે, જીવ અકળાયો તેટલે. ૨૨
 થયું મર્ણુ તે વેળા અકાળ, જમદુતે જાલ્યો તત્કાળ;
 લેઈ ચાલ્યા જમપુર માંહે, નર્ક કુંડમાં નાખ્યો ત્યાંહે. ૨૩
 નર્ક ભોગવીયું કંઈ કાળ, પછી અવતાર્યો ચંડાળ;
 નામ કંટક હિંસા કર્મ, પામ્યો જોખન સ્ત્રી પર્મ. ૨૪
 માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ તેણીવાર, થયાં પુત્ર પુત્રી પરિવાર;
 તેનું પોષણ કરવા માટ, લુટે લોકને પાડી વાટ. ૨૫
 ગોબ્રાહ્મણ આદે જીવ, ઘણી હિંસા કરી છે અતીવ;
 તેમ કરતાં વનમોઝાર, દવ લાગ્યો એકજવાર. ૨૬
 નથી કંટક તે નિજ ઘેર, દૈવ ઇચ્છાયે થઈ એવીપેર;
 માત પિતા પુત્ર ને નાર, સર્વે બળિયાં દવ મોઝાર. ૨૭
 કંટકે આવી જોયું ત્યાંહે, મહા દુઃખ પામ્યો મનમાંહે;

મુને નહિ મળે આવો સંસાર, તેણું કહીને રોયો તે અપાર. ૨૮
 પછી દૂર દેશાંતર ગયો, કૈરલ દેશમાં આવિયો;
 તે નગરનો નરપતિ જેહ, પામ્યો મર્ણુ તેણે દિન તેહ. ૨૯
 તે રાયને નહોતી પ્રજાય, પ્રધાને ત્યાં વિચાર્યો ન્યાય;
 હસ્તણી શણુગારી ત્યાંય, પુષ્પમાળા આપી સુંઢમાંહ. ૩૦
 જેને કહે આરોપે માળ, થાય નમ્ર તેણે તે ભૂપાળ;
 એટલે ત્યાંહાં આવ્યો ચંડાળ, તેને કહે આરોપી માળ. ૩૧
 લેઈ ગયા તેને રાજદ્વાર, કર્યો રાજતણે આધિકાર;
 કર્યું ભૂપતિનું ક્રિયાકર્મ, રાજ સંપત્તિ પામ્યો પર્મ. ૩૨
 ખટ વર્ષ ભોગવ્યું રાજ, મહા અધરમી કરે કૂડાં કાજ;
 એક સમે તે કંટકરાય, સૈન્ય સહિત ગયો મૃગયાય. ૩૩
 પોતાની જન્મ ભૂમિના જન, તીર્થ કરતા આવ્યા તે વન;
 તેણે ઓળખીયો વનમાંથી, અલ્યા કંટક તું આંહાં ક્યાંથી. ૩૪
 સુણી મન પામ્યો લજ્જાય, સૈન્ય પ્રધાન વિસ્મે થાય;
 પ્રધાને પછી તેડી એકાંત, પૂછ્યું તેની ભાગી બ્રાંત. ૩૫
 અમારા ગામનો એ ચંડાળ, અહિં થઈ બેઠો છે ભૂપાળ;
 મંત્રીએ સુણી દંડજ દીધો, કંટકને લુટી લીધો. ૩૬
 ત્યાંથી મારી કાઢ્યો ચંડાળ, નમ્રમાંહે આવ્યો તતકાળ;
 થયાં બ્રષ્ટ સહુ નરનાર, સર્વે કરતાં હાહાકાર. ૩૭
 પુરની મળી સર્વ પ્રજાય, કાઢ્યો ધર્મ શાસ્ત્રનો ન્યાય;
 પ્રજાએ કર્યો અગ્નિ પ્રવેશ, નમ્રમાં ન રહ્યું કોઈ શેષ. ૩૮
 આવ્યો કંટક નમ્ર મોઝાર, પ્રજા દીઠી ભસ્મ કાર;
 મારે સાડ બળ્યાં એ આપ, મારે શીર બેઠું તે પાપ. ૩૯
 કરી કાષ્ટ ચિતા તેણીવાર, બળવા બેઠો તે મોઝાર. ૪૦.
 એટલે થયું કૌતકમાન, માયા ઈશ્વરની બળવાન;
 ઋષિ પત્ની પૂરવની જેહ, આવી બારણે ઉભી તેહ. ૪૧
 તેણે હાંક મારી બોલાવ્યો, સ્વામી ત્યારના શે ના આવો;
 હું રસોઈ કરી જોઉં છું વાટ, વાર લાગી થયો ઉચાટ. ૪૨
 ઘણીવારના આવ્યા આંહે, શું નાહો છો ગંગામાંહે;

એવું સાંભળી ચમક્યો મન, દીઠો આશ્રમ સ્ત્રીજન. ૪૩
 પૂર્વ સ્મૃતિ આવી મનમાં, ચિતા નગ્ર ન દીઠું ત્યાંય;
 દીઠો આશ્રમ પોતાતણો, લયભીત થયો અતિ ઘણો. ૪૪
 અરે હું બ્રાહ્મણ અવતાર, શિષ્ય ગૌતમનો નિરધાર;
 હું થયો ભ્રષ્ટ હિંસાવંત, એવું કહી કરતો કહ્વાંત. ૪૫
 વિષ્ણુ સ્મરણ કર્યું છે ત્યારે, હરિ પ્રગટ થયા તેણીવારે;
 ગાંધિને મુખે ફેરવ્યો હાથ, થયું પૂરવજ્ઞાન સનાથ. ૪૬
 શ્રીહરિની ઘણી સ્તુતિ કરી, કર જોડી વાણી ઉચરી;
 જાણ્યો માયા તણો પ્રતાપ, પંછી શુદ્ધ થયો નિજઆપ. ૪૭
 હે નાથ એ માયા તમારી, મહા બળવાંતી ને વિકારી;
 તે દુસ્તર નિર્દે અપાર, કૃપા રાખજો દેવમોરાર. ૪૮
 હું છું શરણ તમારે સ્વામી, માયા વારજો અ ત્યાંમી;
 એવું કહી મુનિ લાગ્યા પાય, ત્યારે હસિયા વૈકુંઠરાય. ૪૯
 ઋષિને આપ્યું અભેદાન, હરિ પામ્યા અંતર્ધન;
 કહે વશિષ્ઠ સુણો રઘુરાય, એવી માયા તમારી કહેવાય. ૫૦
 અતિ દુર્જય નવ જતાય, તમ શરણ રહે સુખ થાય.
 છે મિથ્યા પણ મહાબળવાન, મહાપુરુષનાં મૂકાવે માન; ૫૧

વલણ

માન મૂકાવે મહા પુરુષનાં, હરિમાયા બળવાન રે;
 તે માટે સહુ અભિમાન મૂકી, ભજવા શ્રીભગવાન રે. ૫૨

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे श्रीराम-
 वशिष्ठसंवादे मायाचरित्रकथनं नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः॥२३॥

અધ્યાય ૨૪ મો

રાગ ધનાશ્રી

શેષ કહે સુણેા શ્રી રધુરાયજી, એ ચિદ્ શક્તિ તમારી કહેવાયજી;
હિ અતે નથી આકારજી, મધ્યે માયા પામી વિકારજી ૧

ઢાળ

વેકાર પામી મૂળમાયા, જ્યારે ઇક્ષણા પુરુષે કરી;
હત્તત્ત્વ તેથી ઉદે પામ્યું, અહં ત્રિગુણે વિસ્તરી. ૨
મહં તત્ત્વ ત્રિગુણ વિકારથી, જે તત્ત્વ ચોવીસ નિરમીયાં;
ભ સમીર તેજ સલીલભૂ, પંચ ભૂત એ તમનાં થયાં ૩
જ્નેગુણથી દશે ઈંદ્રી, પંચજ્ઞાન પંચકરમ કહી;
મન આધીન સકળવરતે, નિજ વિષય ભુકતે રહી. ૪
તત્ત્વનું આશે ચતુર, મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર;
પ્રપદ સ્પર્શ રસ રૂપ મંદ, એ તત્ત્વ ચોવીસ સાર. ૫
વરાટ સરવે થયું તેનું, સ્થૂળ સૂક્ષ્મ જેહ;
માંહે પુરુષ સત્તા પ્રવેશી, ત્યારે થયું ચૈતન્ય એહ. ૬
પ્રહ્લાંડ સરવે ભરાયું, ચર અચર જીવનિકાય;
જાણ એક આત્મા રમે સવળે, તે ન આવે ન જાય. ૭
વેરાટ રૂપે એક આત્મા, નથી બીજું અન્ય;
તે રૂપ સંક્ષિપ્તે કહું, રધુવીર ધરજે મન. ૮
પરણતળ પાતાળ છે, પ્રપદ રસાતળ જાણીયે;
મહાતળ ખે ગુહ્ય પદ કેરાં, વિરાટ વખાણીયે. ૯
જનું જંઘા તે તળાતળ, વિતળ ભૂકુટી દેશ;
તેજસ લોકે ગુહસ્થાનક, શિસ્ત પ્રજપતિ એશ. ૧૦
આકાશ મંડળ પોલ પેટજ, ઉદર સાગર સાત;
જઠરાગ્નિ તે વડવાનળ, રૂદે ભૂલોક વિખ્યાત. ૧૧
મહર લોક તે કંઠનાલે, જનલોક મુખ કહેવાય;
પમ લોક રહે છે દંત દાઢયા, વરુણ તે રસનાય. ૧૨
અશ્વિની કુમારને ધ્રાણ ઈંદ્રી, ભુવર લોક બ્રહ્મ વિષે;

લેલાટે તપલોક મસ્તક, સત્ય લોક રહો મુખે.	૧૩
નેત્ર દિનકર હસ્ત વાસવ, રૌમાવળી વનરાય;	
ત્વચા વાયુ પૃષ્ઠ અધરમ, પર્જન્ય રેત કહેવાય.	૧૪
ક્ષુધા તે દુર્ભિક્ષ જાણો, ક્રોધ સૃષ્ટિસંહાર;	
મોહ પાલન પ્રજનનું તે, મૃત્યુ લય નિરધાર.	૧૫
મન ચંદ્રમા બુદ્ધિ વિરંચી, નારાયણ ચિતરૂપ;	
અહંકાર તે મહા રુદ્રરૂપે, મુખ તે અગ્નિ અનુપ.	૧૬
લોભ લજ્યા અધર બે ગિરિ, અસ્થિ સરિતા નાડ;	
એ વિરાટ સમ્પાવરણ સુધી, એક છે ગત આડ.	૧૭
એક એકથી દશગણું આત્રણ, છે અપાર અનુપ;	
એક પુરુષ વ્યાપક રહ્યો સઘળે, અકળ અલખ સ્વરૂપ.	૧૮
જ્યમ બાજીગર વિસ્તારે લીલા, સમેટે નિરધાર;	
એમ પુરુષ સૃષ્ટિ સમેટે, ત્યારે કહેવાય સંહાર.	૧૯
જ્યમ ઉર્ધ્વ નાભિ જાળ કાઢી, રમે તેની માંહે;	
પાછી સમેટે મુખે એમ, લય સૃષ્ટિ પુસ્કમાંહે.	૨૦
જ્યમ ઉત્પત્તિ ત્યમ લયજ પામે, વિશ્વ સઘળું એહ;	
પ્રલય પંચ કહું જથા, એ મુણો રાઘવ તેહ.	૨૧
પિંડને બે પ્રલય નિત્ય, નિમિત્ત નિદ્રા મર્ણ;	
ત્રીજો પ્રલય ત્રિલોકનો, કરે વિધિ નિદ્રાચર્ણ.	૨૨
ચારે યુગ જાય સહસ્ર વેળા, સૃષ્ટિનો લય થાય;	
પ્રલય નામજ તેતણું, તમો મુણો શ્રીરઘુરાય.	૨૩
આઠ લક્ષ યોજન ચઢે પાણી, ત્રિલોક ખૂડી જાય;	
બ્રહ્મા નિદ્રા કરે ત્યારે, પ્રલય તે કહેવાય.	૨૪
હાવે મહા પ્રલય તે કહું, વરસે શત વરસ ધનમાળ;	
શત વરસ સૂરજ તપે, દ્વાદશ શેષ મુખની જવાળ.	૨૫
બ્રહ્માંડ બળીને ભસ્મ થાયે, ત્યારે અગ્નિ શોષે નીર;	
લય થાય અગ્નિ વાયુમાં, આકાશમાંહે સમીર.	૨૬
નભ તમોગુણમાં જઈ ભળે, રજમાંહે તમ લય થાય;	
રજ સમાયે સાર્વિકમાં, અહંતત્ત્વ સત્ત્વ સમાંય.	૨૭

અહં તત્ત્વ તે મહત્તત્ત્વમાં, થઈ સમાયે ગુણ હીન	
મહત્તત્ત્વ માયામાં મળે, પ્રકૃતિ પુરુષમાં લીન.	૨૮
તે પુરુષ અચળ અખંડ નિર્મળ, સદા એક રસ રૂપ;	
એ પુરુષોત્તમ આનંદધન, સુખ જ્ઞાન રૂપ અનુપ.	૨૯
તમો છો રઘુનાથજી, સર્વાના આત્મા ધર્શ;	
લક્ષિતથકી સાક્ષાત જાણે, જીવ શ્રીજગદીશ.	૩૦
લક્ષિત વિના નવ લેશ થાયે, સ્વરૂપ કેરું જ્ઞાન;	
લક્ષિતએ અંતર શુદ્ધ થાયે, ભાસે શ્રીભગવાન.	૩૧
હવે પ્રલય આત્યંતિક કહું, રઘુવીર સુણજે તેહ;	
વળી જ્ઞાનપ્રલય એને કહે, માનુભાવ પડિત જેહ.	૩૨
જે જ્ઞાની જાણે એક બ્રહ્મ, અખંડ રૂપ અભેદ;	
આભાસ વિશ્વ પ્રપંચથી, પામ્યો જ્યાં નિર્વેદ.	૩૩
જેણે પ્રાણ આશય અક્ષ હોમી, જ્ઞાન અગ્નિમાંહે;	
જગત દષ્ટિ ટળી તેની, દ્વૈત ન જીવે કાંહે.	૩૪
અદ્વૈત પદભાસ્યું તદા, એક પુરુષ અખિલ પ્રકાશ;	
બ્રહ્માંડમાં ભરપૂર આત્મા, રહ્યો યથા અવકાશ.	૩૫
જ્ઞાને કરીને વિશ્વ ટાળ્યું, જીવન્મુકતે જેહ;	
એ પ્રલય કહીયે પાંચમો, રઘુવર જાણો તેહ.	૩૬
અધ્યાસનો અપવાદ કરતાં, ઉગરે જે રૂપ;	
તે તમો સત્ય સ્વરૂપ છો, બ્રહ્માંડકેરા ભૂપ.	૩૭
શ્રીરામને ગુરુએ કહ્યું, તે જ્ઞાનસિંધુ અપાર;	
મેં મંદબુદ્ધિએ કરી, કિંચિત્ કયો વિસ્તાર.	૩૮
અધ્યાત્મજ્ઞાન ગુરુથકી, સાંભળ્યું શ્રીરઘુવીર;	
ત્યારે અંતર્લક્ષમાં ગઈ વૃત્તિ, થયા પોતે સ્થિર.	૩૯
સમાધિસ્થ થઈ કર્યા, નિજ રૂપમાં નિરવાણ;	
સમાધિ થઈ રામને તે, એક આસન જાણ.	૪૦
અષ્ટાદશ દિન વહી ગયા, નવ જીવે ખોલે રામ;	
સમાધિમાં ભૂલી ગયા, અવતાર કારણ કામ.	૪૧
ત્યારે રાય દર્શરથ થયા દુખિયા, શોયે કૌશિક મુન્ય;	

- સહુ સભા ચિંતાતુર થઈ, બોલ્યા વિશ્વામિત્ર વચન. ૪૨
 હે વશિષ્ઠ રામને બોલાવો તો, સરવેને થાયે સુખ;
 રાય દશરથ કરે ચિંતા, પામે છે ઘણું દુઃખ. ૪૩
 વશિષ્ઠ વળતા રામ પાસે, આવી બોલ્યા વચન;
 રઘુવીર રાબાધરાજ હાવે, ઉઘાડો લોચન. ૪૪
 તમો જ્ઞાન સમાધિરૂપ છો, વિક્ષેપ આત્મણુરહિત;
 ભગવંત નિજ ગુણવંત છો, સચ્ચિદાનંદસહિત. ૪૫
 હવે યજ્ઞરક્ષણુ કરો જઈને, અસુરવધનું કાજ;
 દેવ બંધી પડ્યા છે તે, છોડાવો મહારાજ. ૪૬
 એમ ઘણું વચન ગુરુએ કહ્યાં ત્યારે, ઉડ્યા થઈસાવધાન;
 લોચન ઉઘાડી મધુર હાસે, હસ્યા શ્રીભગવાન. ૪૭
 પ્રદક્ષિણા કરીને નમ્યા, બે મુનિને તેણીવાર;
 રાબ દશરથ હરખ પામ્યા, થયો જયજયકાર. ૪૮

વલણ

જયજયકાર થયો તદા, પછે સ્નાન દાન બહુ આચર્યા;
 રાબ મુનિવર બંધુ સાથે, શ્રીરામે ભોજન કર્યાં. ૪૯
 इति श्रीरामचरित्रे संम वाल्मीकिनाटकवारायां बालकांडे श्रीराम-
 वशिष्ठसंवादे उत्पत्तिप्रलययोः कथनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥२४॥

અધ્યાય ૨૫ મો

રાગ સામેરી

- શ્રીરામ લક્ષ્મણ સત્વર થયા, ધર્યાં વસ્ત્ર આભૂષણસાર;
 ભાથા ધનુષ લેઈ આજ્ઞા માગી, રાયની તેણી વાર. ૧
 ગુરુને ચરણે નમી ચાલ્યા, વિશ્વામિત્રની સાથ;
 રામવિયોગને દુઃખે કરી, થયા વ્યાકુળ અવધી નાથ. ૨
 વળાવી આવ્યા ગંગા સુધી, મુખંત વશિષ્ઠને રાય;
 પછે રામલક્ષ્મણ વીર, વિશ્વામિત્ર સાથે ભય. ૩
 રથ માંહે બેસી પરવર્યા મુનિસહિત બન્યો વીર;
 વાયુવેગે રથ ચલાવ્યો, આવ્યા ગંગાતીર. ૪

- શ્રીગંગાજીમાં સ્નાન કર્યું, મધ્યાન્હ સંધ્યાકર્મ;
પછી નાવથી તે ઉતર્યા, રથમાંહે બેઠા પર્મ. ૫
- રઘુવીર પૂછે મુનિને, તે ગંગાની ઉત્પત્તિ;
ક્યાંથીથી આવી કોણ લાવ્યું, કહો મુજને સત્ય. ૬
- શ્રીરામનાં વાયક સુણી. બોલ્યા વિશ્વામિત્ર વચન;
ઉત્પત્તિ કહું ગંગાતણી, રઘુવીર ધરજ્યો મન. ૭
- એક સમે શ્રીમહાદેવજીએ, કર્યો પૂર્વે જનગ;
ત્યારે મળ્યા સરવે દેવતા, વિષ્ણુ વિધિ મહાભાગ. ૮
- કૈલાસમાં સહુ આવિયા, મોટા મળ્યા મુનિજન;
દ્વીકા લેઈ મહાદેવ બેઠા, થવા માંડ્યો જન્મ. ૯
- ત્યાં દેવ મુનિવર સિદ્ધ ચારણ, લોકપતિ સહુ જેહ;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ આદિ સુર, યજ્ઞમાં બેઠા તેહ. ૧૦
- પૂર્ણાહુતિ પૂજ સમે, આવિયાં ઉભીયા ત્યાંહે;
શણગાર અદ્ભુતં ચીર ચોળી, ધર્યાં અંગજ માંહે. ૧૧
- ત્યારે વાયુ વાયો તે સમે, ઉભીયા કરે પૂજન;
સતી અંગથી અંબર ખસ્યું, ને થયું ઉઘાડું તન. ૧૨
- તે અંગ જોઈ ઉભીયાતણું, વિધિ થયા વિહ્વળ મન;
કામાતુર પરમેષ્ઠિ પોતે, ભાન ભૂલ્યા તન. ૧૩
- કુદૃષ્ટિયે જોયું વિધાતા, દીઠું સરવે એહ;
ત્યારે દેવ મુનિવર વિષ્ણુ શિવ, સહુ કહેવા લાગ્યા તેહ. ૧૪
- અરે બ્રહ્મા તમો અહિંથી, ઉઠી બેસો દૂર;
તમે કુદૃષ્ટિ કરી સતી ઉપર, થયા પાપી પૂર. ૧૫
- પ્રજાપતિ પસ્તાય છે, ઘણી લાજ આણી મન;
દેવ મુનિવર વિષ્ણુ સાથે, બોલ્યા દીન વચન. ૧૬
- હવે શિક્ષા દો મુને સર્વ મળી, અનુગ્રહ કરો સ્વામીન;
સરવે મળી પછે વિચાર્યું, બોલ્યા ન્યાય વચન. ૧૭
- અરે વિધિ સરવે તીરથનું સહુ તત્ત્વ કેડું સાર;
તે મેળવી કરો સ્નાન ત્યારે, થશે શુદ્ધ અપાર. ૧૮
- પછે બ્રહ્માયે મેળવ્યું સરવે, તીરથ કેડું સાર;

- સહુ તત્ત્વકેરૂં તત્ત્વ લેઈ, નીચોવી કાઢ્યું વાર. ૧૯
- પવિત્ર વસ્તુ જોટલી, ઔષધિ પાવન જોહ;
- એમ સાર સરવેતણું લેઈને, ભયું કમંડળ તેહ. ૨૦
- પછે સ્નાન કીધું પ્રજ્ઞપતિ, પાવન થયા તેણીવાર;
- સહુ દોષ દૂર થયો તદા, વરતીયો જ્યજ્યકાર. ૨૧
- પછી સ્નાન કરતાં જળ વધ્યું તે, કમંડળ મોઝાર;
- વિધિ લેઈ ગયા તે સત્ય લોકે, રાખીયું શુભ કાર. ૨૨
- કેટલા દિવસ ગયા પછી, હરિ થયા વામન રૂપ;
- બળીરાયને ઘેર આવિયા, ભૂદાન આપ્યું ભૂપ. ૨૩
- ત્યારે ત્રિવિક્રમ થયા વિશ્વરૂપે, પૃથ્વી ભરવા કાજ;
- વિરાટ રૂપે વિસ્તર્યા, બળી છાજ્યો શ્રીમહારાજ. ૨૪
- વામપદ પાતાળ દક્ષણ, સત્ય લોકજ જ્યાંહે;
- તે ચરણ જોઈ વિષ્ણુતણો, વિધિ હરખીયા મનમાંહે. ૨૫
- પેલા કમંડળમાં જળ હતું જે, સાર કેરૂં સાર;
- તે જળે વિષ્ણુચરણ વિધિયે, પખાજ્યો તેણીવાર. ૨૬
- તે જળ ઘણું વિસ્તાર પામ્યું, કહેતાં ન આવે પાર;
- પ્રજ્ઞપતિયે કરી પૂજા, થયો જ્યજ્યકાર. ૨૭
- તે ચરણ જળ અતિ થયું પાવન, પડ્યું ગંગા નામ;
- વિષ્ણુપદના સ્પર્શથી, વાધ્યું અધિક અભિરામ. ૨૮
- જેમ મુમુક્ષુ મળે મુક્ત ગુરુને, થાય પૂરણ કામ;
- એમ વિષ્ણુપદ નખ સ્પર્શી જળ, થઈ પાવન ગંગાનામ. ૨૯
- વિષ્ણુચરણ જા એમ થયાં, રહ્યાં સત્ય લોકજ માંહે;
- ઘણી સ્તુતિ બ્રહ્માએ કરી, રૂળ અમિત મહિમા જ્યાંહે. ૩૦
- એમ પ્રગટ ગંગાજ થયાં, રહ્યાં બ્રહ્મ લોકમોઝાર;
- હાવે પૃથ્વી ઉપર આવ્યાં જ્યમ, તેનો કરૂં વિસ્તાર. ૩૧
- વિસ્તાર કરૂં જ્યમ આવ્યાં ગંગા, પૃથ્વીતળ મોઝાર રે;
- વિશ્વામિત્ર કહે રામને, સુણો દશરથ રાજકુમાર રે. ૩૨
- इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारयां बालकांडे श्रीराम-
विश्वामित्रसंवादे गंगोत्पत्ति नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

અધ્યાય ૨૬ મો

રાગ મારુ

- બોલ્યા કૌશિક સુણો રઘુરાય, કહું પાવન પુણ્ય કથાય;
પૂર્વે તમારા કુળમાંહે, થયા સગર ભૂપતિ ત્યાંહે. ૧
- તેને રાણીઓ બે શુભ મન, ઋષિવચનથડી થયા તન;
એક રાણીને સાડ હજાર, એકને થયો એક કુમાર. ૨
- નામ અસમંજસ અભિરામ, સાડ સહસ્રનાં કહે કોણ નામ;
રાય સગર સુધરમી અપાર, અશ્વમેધ આરંભ્યા સાર. ૩
- નંવાણું થયા પૂરણ જ્યારે, શતમો અશ્વ મૂક્યો ત્યારે;
ઈંદ્રને થઈ ચિંતા મન, મારું લેશે ઈંદ્રાસન. ૪
- આવ્યો ઈંદ્ર અંદ્રશ્ય તે ઠાર, તેણે હરણ કર્યો તોખાર;
પૂરવ સાગર કપિલાશ્રમ, તપ આચરે પૂરણ બ્રહ્મ. ૫
- તપ ભંગ કરે જન જોહ, ભસ્મ થાય બળીને તેહ;
તે દેકાણે બાંધી તોખાર, ગયો સુરપતિ સ્વર્ગ મોઝાર. ૬
- પુત્ર સગરના સાડ હજાર, ખોળે અશ્વને ઠારોઠાર;
સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાળ, ગિરિ સરિતા સર વનજાળ. ૭
- મહા બેહ્દા વીર અભંગ, વજ્ર સરીખાં જેનાં અંગ;
ખણી પૃથ્વી અપાર અઘાત, તેના સિંધુ થયા છે સાત. ૮
- એમ ખોળીને થાક્યા એહ, નવ જરૂયો યજ્ઞવાલ્ય તેહ;
એવે મળિયા નારદ મુન્ય, તેની સાથે બોલ્યા વચન. ૯
- પૂર્વ સિંધુની તીરે સાર, કપિલાશ્રમ બાંધ્યો તોખાર;
એવું કહી ગયા મુનિ સ્વર્ગમાંહે, સગરાત્મજ આવ્યા ત્યાંહે. ૧૦
- દીડા અશ્વને તેણે સ્થાન, મુનિ બેઠા ધરે છે ધ્યાન;
દીડો અશ્વ બાંધેલો જ્યારે, બોલ્યા ક્રોધ કરીને ત્યારે. ૧૧
- અલ્યા દંભિક ચોર અજ્ઞાન, બાંધી અશ્વ ધરે છે ધ્યાન;
કહ્યાં અતિ ઘણાં કંઠણ વચન, ધ્યાનભંગ થયું મુનિજન. ૧૨
- નેત્ર ઉઘાડીયાં તત્કાળ, બાળે પ્રલે અગ્નિની ઝાળ;
બળ્યા જવાળે કરીને કુમાર, થયા ભસ્મ તે સાડ હજાર. ૧૩

બ્રુવે સગર ભૂપતિ વાટ, ન આવ્યા સુત થાય ઉચાટ;
 અસમંજસકેરો તન, નામ અશુભાન રતન. ૧૪
 પિતામહની આજ્ઞા માગી, ચાલ્યો ખોળવાને અનુરાગી;
 કાકાની કરતો પરિશોધ, સિંધુતીરે આવ્યો અવિરોધ. ૧૫
 બેઠા દીઠા કપિલ મુનિજન, કરી સ્તુતિ નિર્મળ મન;
 થઈ પ્રસન્ન બોલ્યા ભગવાન, માગ્ય માગ્ય આપું વરદાન. ૧૬
 બોલ્યો અશુભાન સલગ્ન, અશ્વ આપો પૂર્ણ થાય યજ્ઞ;
 મુજ કાકા પામ્યા અવગત્ય, તેતણી બતાવો સદ્ગત્ય. ૧૭
 બોલ્યા કપિલમુનિ ત્યાં વચન, તારો અશ્વ લેઈ જા તન;
 મુજ ધ્યાન ભંગ કર્યું જેહ, બળી ભસ્મ થયા છે તેહ. ૧૮
 સત્ય લોકથી આવે ગંગ, કરે સ્પર્શ ભસ્મ જળસંગ;
 ત્યારે પામે એ ઉદ્ધાર, મારે ગંગા લાવો નિરધાર. ૧૯
 સુણી વાણી કપિલની શુદ્ધ, અશુભાને વિચારી બુદ્ધ;
 સગરાત્મજ બળિયા તેહ, તેની ભસ્મ પડીતી જેહ. ૨૦
 એક દ્વપમાં નાખી ત્યાંહે, હય લેઈ આવ્યો પુરમાંહે;
 કહી ભૂપતિને સહુ વાત, સુણી રાયે કયે આસુપાત. ૨૧
 અશુભાનને આપી રાજ, નૃપ વનમાં ગયા તપ કાજ;
 અસમંજસ રાયનો તન, તે તો પહેલો ગયો છે વન. ૨૨
 અશુભાન કરે છે રાજ, કુળધર્મ નીતિનું કાજ;
 તેને એક થયો સંતાન, નામ દિલીપ મહા બળવાન. ૨૩
 આપ્યું દિલીપને રાજ્યાસન, અશુભાન ગયો છે વન;
 બેઠો ધ્યાન ધરી મહારાજ, ગંગાનું તપ કરવા કાજ. ૨૪
 ઘણા દિવસ કર્યું તપાયણું, નાભ્યાં ગંગા તે પામ્યો મર્ણુ;
 વૃદ્ધિ પામ્યો દિલીપ રાજન, થયો તેને ભગીરથ તન. ૨૫
 ભગીરથને સોંપ્યું રાજ, ગયો દિલીપ ગંગા તપકાજ;
 નાભ્યાં ગંગા થયા બહુ દિન, પછે મૃત્યુ પામ્યો રાજન. ૨૬
 તે ભગીરથે જાણી વાત, નથી આવતાં ગંગા માત;
 મારે નિશ્ચે હું લાવું આ ડામ, તો ભગીરથ માઝું નામ. ૨૭
 ઉઠીને ચાલ્યો તેણીવાર, તપ કરવા વનમોઝાર;

જે મેરુથકી દક્ષિણ પાસ, માન સરોવર છે સુખ રાશ. ૨૮
 મયનાકર પર્વત જ્યાંહે, ભૂમિ કનકતણી છે ત્યાંહે;
 તે ઠેકાણે ભગીરથ ભૂપ, તપ આચર્યું ઉગ્ર અનુપ. ૨૯
 તે તપે સ્વર્ગભૂમિ ડોલાવી, ગંગાએ કહ્યું ધ્યાનમાં આવી;
 હું આણું રાય નિશ્ચે જાણ, મારી ધારા ધરશે કોણ. ૩૦
 કાઢ્ય ખોળી તેને તત્કાળ, નીકર ભેદી ભૂ જઈશ પાતાળ;
 ગંગાનાં સુણી એવાં વચન, રાયે આરાધ્યા પંચાનન. ૩૧
 શિવ કહે સુણ દિલીપ કુમાર, હું ધરીશ ગંગાની ધાર;
 ત્યારે ઉતર્યા સુરસરી ત્યાંહે, પડી ધારા તે શિવ જટામાંહે. ૩૨
 અભિમાન કર્યું તે કાળ, શિવસહિત ઘાણું પાતાળ;
 શિવે વિચાર્યું તે મનમાંહે, ગંગા ગુંચવાયાં જટામાંહે. ૩૩
 નીકળાયું ન સુર સરિતાય, એવી માહાદેવની પ્રભુતાય;
 સ્તુતિ કરી નૃપતિએ અપાર, ત્યારે ચાલી ગંગાની ધાર. ૩૪
 મેરુ શીશ પડી તે ધાર, મહા પ્રચંદ ને વેગ અપાર;
 ત્યાંથી ધારા થઈ ત્રણ ખંડ, ત્રણ લોકમાં ચાલી પ્રચંદ. ૩૫
 નામ સુરસરી સ્વર્ગે ત્યાંહે, ભોગાવતી તે પાતાળમાંહે;
 આઞ્યાં ભૂતળ ભાગીરથી નામ, જોઈ ભૂપ થયો અભિરામ. ૩૬
 ગંગા કહે કરૂં પૂરણ કામ, ચાલ્ય દેખાડ પિત્રીનો ઠામ;
 રથ ખેસી આગળ થયો રાય, પૂઠે ચાલે પ્રવાહ ગંગાય. ૩૭
 ફોટે ગિરિવર ચાલે ધાર, થાય શબ્દ પ્રચંદ અપાર;
 એક મુનિવર મારગમાંહ, ધ્યાન ધરવા ખેડા હતા ત્યાંહ. ૩૮
 રાય કહે મુનિ શું ખેડા આંહે, આવે ગંગા તણાશે તે માંહે;
 અંજલી ભરીને મુનિજન, ગંગાજળ કર્યું પ્રાર્શન. ૩૯
 રાયને થઈ ચિંતા ઘણી, કરી સ્તુતિ મુનિવર તણી;
 જનુમાંથી કાઢી તે ઠામ, માટે જનહવી પડીયું નામ. ૪૦
 ગયાં ગંગાતે સિંધુ મોઝાર, ભસ્મ કૂપ ભરાયો તે વાર;
 ગંગા સ્પર્શ થયો ઉદ્ધાર, પામ્યા સદ્ગતિ સગરકુમાર. ૪૧
 થયો વિશ્વમાં જયજયકાર, પામ્યા મુનિજન હર્ષ અપાર;
 ત્રદ સુંદર શોભા રમ્ય, ઘણા મુનિએ કર્યા આશ્રમ. ૪૨

થયાં અનેક ક્ષેત્ર ને ધામ, કર્યા પાવન ભૂતળ ઠામ;
વિશ્વામિત્ર કહે સુણી રામ, એમ આવ્યાં ગંગાઅભિરામ. ૪૩
જે કોઈ સાંભળે એહ કથાય, નરનારી તે પાવન થાય;
તેનું જન્મમરણ દુઃખ વામે, ગંગાસ્નાનતણું કળ પામે. ૪૪

કળ પામે ગંગા સ્નાનકેરું, પાપી પાવન થાયરે;
એવી કથા કરી કૌશિક ઋષિએ, તે સુણી હરખ્યા શ્રી રઘુરાય રે.
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे भगीरथेन
गंगायाःममनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ ૨૬ ॥

અધ્યાય ૨૭ મો

રાગ મેવાડો

વિશ્વામિત્રનાં વચન સુણીને, હરખ્યા લક્ષ્મણ રામજી;
ગંગાની ઉત્પત્તિ સુણી જે, ભાગીરથી પડીયું નામજી. ૧
પછી ત્યાંહાં થકી આગળ ચાલ્યાત્રેણે, સિદ્ધાશ્રમને પંથજી;
રામને વિશ્વામિત્ર ભણાવે, અનેક પ્રકારના ગ્રંથજી. ૨
અસ્રમંત્ર નાનાવિધ કેરા, યુદ્ધકળા બહુ ભાતજી;
વિશ્વામિત્રે પ્રવીણ કર્યા તે, શીખ્યા બન્ને બ્રાતજી. ૩
ત્યારે આગળ જાતાં બે મારગ આવ્યા, મુનિને પૂછે રામજી;
બે મારગમાં જે હોય ટુંકડો તે, કહો મુજને અભિરામજી. ૪
ત્યારે કૌશિક કહે વામ પંથ વેગળો, દક્ષિણ પંથ નજીકજી;
પણ એ મારગમાં તાડિકા રહે છે, તેની છે ઘણી બીકજી. ૫
ત્યારે રામ કહે એ મારગ ચાલો, નહિ થાય કાંઈ વિધનજી;
ઘણઘણાટ રથનો રવ વાજે, આવ્યું તાડિકારણજી. ૬
એવે રથનો પરધો સાંભળી, આવી તાડિકા તેણી વારજી;
એક સહસ્ર વારણનું બળ છે, પ્રચંડ રૂપ અપારજી. ૭
સોએક મુનિ મુખમાં વાલ્યા છે, પાપિણી હિંસાવાનજી;
એવી કુંભકર્ણની ભગની આવી, તનુપર્વત સમાનજી. ૮
બાર ગાઉ લગી મુખ પહોળું છે, નેત્ર જણે અગારજી;
પંચ પંચકોશનો એકેકો સ્તન છે, શિરગિરિ શૃંગ આકારજી. ૯

અનેક રાક્ષસીઓ લેઈ સંગે, આવી મારગ માંહેલ;
 શ્રીરઘુવીરને દેખાડી છે, વિશ્વામિત્રે ત્યાંહેલ. ૧૦
 ત્યારે શ્રીરામે કોડડ ચઢાવ્યું, શર કીધો સંધાણુલ;
 મુનિ આજ્ઞા માગી રઘુવીરે, મૂક્યું તીક્ષણુ બાણુલ. ૧૧
 જેમ અગ્નિકેરી જ્વાળા ચાલે, ચમકે તડિત આકાશલ;
 એમ રામબાણુ ધુધવતું ચાલ્યું, કરતું દિશાઓ પ્રકાશલ. ૧૨
 અકસ્માત આવીને વાગ્યું, તાડિકાના રૂદે માંહેલ;
 બાણુ સંગાથે પ્રાણુ ગયા, મૃત થઈ પડી પૃથ્વીમાંહેલ. ૧૩
 પડતામાં તેણે ચીસજ નાખી, ખળભળીયું બ્રહ્માંડલ;
 બીજી અનેક રાક્ષસી સાથ હતી તે, રામે કરી શતખંડલ. ૧૪
 આકાશમાંહે વિમાનમાં બેસી, દેવ જીવે તેણીવારલ;
 દુંદુભી નાદ કરી પુષ્પવૃષ્ટિ, કહેતા જય જયકારલ. ૧૫
 તાડિકાનો વધ રામે કર્યો મુણી, હરખ્યા સરવે લોકલ;
 મુનિવર મન આનંદજ પામ્યા, ટળીયો ભય ને શોકલ. ૧૬
 ત્યાંથકી સિદ્ધાશ્રમમાં આવ્યા, રાજકુંવર ઋષિ સાથલ;
 ત્યારે જાણ થયું છે સરવ ઋષિને, જે આવ્યા કૌશલ નાથલ. ૧૭
 જ્યમ સરિતાકેરું પૂર ચઢે, જય સાગર ભળવા કાજલ;
 એમ રામને મળવા દશે દિશાથી, આવ્યા સકળ મુનિરાજલ. ૧૮
 પછે યજ્ઞારંભ કર્યો ગાધિ સુત, મંડપ વેદી વિશાળલ;
 કુંડમાં આહુતિ થઈ ચાલતી, પ્રગટી અગ્નિજ્વાળલ. ૧૯
 વિશ્વામિત્ર દીક્ષા લેઈ બેઠા, અનેક મુનિવર પાસલ;
 રામને કહે તમે રક્ષા કરજે, અમને અસુરનો ત્રાસલ. ૨૦
 મારીચને સુબાહુ આદે, આવીને કરશે ભગ્નલ;
 ત્યારે રામ કહે મુનિવર નવ બીહશો, કરો સુખેથી યજ્ઞલ. ૨૧
 પછે રામલક્ષ્મણુ બે સજ થઈ ઉભા, ગ્રહી ધનુષ્ય ને બાણુલ;
 મુનિવર મંત્ર ભણે ગાળને, વેદ સૂત્રનીવાણુલ. ૨૨
 સ્વાહાકાર ને સ્વધાકારના, શબ્દ ઘણા ત્યાંહાં થાયલ;
 વષટકાર ઓંકારતણી ધુનિ, મુનિવર ભણતા જાયલ. ૨૩
 યજ્ઞ ચાલતો થયો ત્યારે, એમ કરતાં ગઈ મધ્ય રાત્રલ;

ત્યારે મારીચને સુખાહુ બળિયા, આવ્યા અકસ્માતજી. ૨૪
 તાલિકાનો વધ સાંભળી તતક્ષણ, ક્રોધે ભરાયા વીરજી;
 વીશ કોટી રજનીચર સાથે, આવ્યા સ્થૂળ શરીરજી. ૨૫
 સિદ્ધાશ્રમની પાસે આવી, કરી ગર્જના ધોરજી;
 બ્રાહ્મણ સર્વે ભડકી ઉઠયા, કરતા શોરબકોરજી. ૨૬
 સુણેા કૌશિક હાવે ક્યમ રહેવાશે, આવ્યો આપણે અંતજી;
 એ બાળક તે શું રક્ષા કરશે,, દૈત્ય મહા બળવંતજી. ૨૭
 ત્યારે વિશ્વામિત્ર વિનય વચને કરી, આપે સહુને ધીરજી;
 બાળક એ નવ જાણુશો નિર્ભાળ, રામલક્ષ્મણ બે વીરજી. ૨૮
 પુરાણ પુરુષોત્તમ લક્ષ્મીપતિ, આદિ નારાયણ જેહજી;
 દુષ્ટ સંહારવા અવતર્યા પોતે, ધર્મ સ્થાપવા એહજી. ૨૯
 એક બાણે જેણે તાલિકા મારી, એવા દશરથતનજી;
 માટે રક્ષા કરશે રૂડી રીતે, ભય નવ ધરશેા મનજી. ૩૦

વલણ

ભય નવ ધરશેા મનવિષે, એ રક્ષા કરશે રામ રે;
 એમ વિશ્વામિત્રે ધીરજ આપી, મુનિ બેસાડયા ડામ રે. ૩૧
 હવે શ્રીરામચરિત્રે સંપત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ચાલકાંડે શ્રીરામેળ
 તાલિકાવધાનંતરં યજ્ઞારંખો નામ સપ્તર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૭ ॥

અધ્યાય ૨૮ મો

રાગ મા૩

આપે ધીરજ ગાધિકુમાર, એવે આવ્યા અમુર અપાર;
 યજ્ઞમંડપ ઉપર જાણુ, નાખે વૃક્ષ ગિરિ પાપાણુ. ૧
 યજ્ઞરક્ષા કરવા વિશેક, રામે ધરિયાં રૂપ અનેક;
 ચારે પાસે ઉભા રઘુવીર, અતિ બાણુ મૂકે રણુધીર. ૨
 યજ્ઞમંડપ ઉપર વેદ, શરપંજર કરીયું અભેદ;
 કાળી રાત અંધારી ધોર, દૈત્ય દારુણ કરતા શોર. ૩
 છૂટે અખંડ શરની ધાર, જાણે વિદ્યુતના ચમકાર;
 વીશ કોટી નિશાચર જેહ, રામે સર્વ સંહાર્યાં તેહ. ૪

કેનાં છેઘાં ભુજ ને ચર્ણુ, ઉર જંઘા કટી શીર કર્ણુ;
 એમ કરતાં થયો છે પ્રભાત, નવ દિસે નિશાયર ભત. ૫
 ઉડ્યાં આકાશમાં તે દિશ, ભભતાં પ્રેરે દૈત્યનાં શિશ;
 કોઈ વૃક્ષ ઉપર કંઈ ધરણી, દેખાયાં જ્યારે ઉડ્યો તરણી. ૬
 રહ્યા વીશ કોટીમાં બે વીર, મારીચ ને સુબાહુ ધીર;
 આઠ્યા બુદ્ધ કરવા તે જાણુ, ગદાઓ ગ્રહીને નિજ પાણુ. ૭
 ઘણું બુદ્ધ થયું તે ઠાર, કહેતાં ગ્રંથ પામે વિસ્તાર;
 પછે રામે વિચાર્યું મન, હવે એને પમાડું પતન. ૮
 કરી કોઈ મૂક્યું એક બાણુ, મહા પ્રચંદ તે છે નિરવાણુ;
 તેણે છેઘું સુબાહુનું શીશ, પામી મરણ પડ્યો તે દીશ. ૯
 લાગી ઝપટ તે શરનો પવન, તેણે મારીચ ઉડ્યો ગગન;
 તે જઈ પડ્યો સાગર પાર, ભય પામી રહ્યો તે ઠાર. ૧૦
 થયો અસુરતણે સંહાર, મુનિ કરતા જે જેકાર;
 સુર આશીષ દે અનુકૂળ, વરસાવે સુરતરૂ પૂલ. ૧૧
 નિશાયરને મારી તે ઠામ, શોભે સિદ્ધાશ્રમ શ્રીરામ;
 મહા કલ્પે સૃષ્ટિ સંહાર, એક બ્રહ્મ શોભે જ્યમ સાર. ૧૨
 જેમ નક્ષત્ર મંડળ લોપી, તપે દિનકર તેજે ઓપી;
 તણ વિષયપ્રપંચ વિકાર, શોભે નિરમળ જોગી સાર. ૧૩
 એમ શોભે પૂરણ કામ, મુનિ રક્ષા કરી શ્રીરામ;
 જેમ જઠરા અન્ન પચાવે, પણ ગર્ભને આંચ ન આવે. ૧૪
 એમ જજ મુનિવર કેરી, કરી રક્ષા રામે ઘણેરી;
 સહુ મુનિવર આશીષ દેતા, રામ રૂપ રુદેમાં લેતા. ૧૫
 સહુએ ઓળખ્યા શ્રીભગવાન, ગુણ ઇશ્વરના બળવાન;
 ત્યારે મુનિવર પ્રત્યે વચન, હસી બોલ્યા ગાધિ તન. ૧૬
 તમે રામને કહેતા બાળ, દીઠો પ્રતાપ આણે કાળ;
 તેજસ્વી નવ ગણીયે કનિષ્ઠ, જેનાં પ્રાક્રમ પ્રાઠ વરિષ્ઠ: ૧૭
 રવિ મંડળ નાનું ભાસે, પણ વિશ્વ સકળને પ્રકાશે;
 કળશોદ્ભવ નાને વાન, કયું સાગર જળનું પાન. ૧૮
 નાના વામનરૂપ અખંડ, કયું બે પગલાં બ્રહ્માંડ;

પંડિતની બુદ્ધિ લગાર, જાણે સરવ શાસ્ત્રનો સાર. ૧૯
 એમ રામનું પ્રાક્રમ જેહ, ઘણું અપાર બળ છે તેહ;
 બ્રહ્માદિકના કળ્યામાં ન આવે, કવિ વાણીમાં કયમ કરી લાવે. ૨૦
 થયો પૂરણ યજ્ઞ પ્રસન્ન, મુનિ કૌશિક હરખ્યા મન;
 બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવ્યાં, આપી દક્ષણા વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. ૨૧
 સહુ ખેડા પામી નિવર્ત, તેવે દૂત આવ્યો એક તર્ત;
 મિથુલેશ્વરકેરો પત્ર, આપ્યો વિશ્વામિત્રને તત્ર. ૨૨
 ગાધિપુત્રે વાંચ્યો તેણીવાર, કહ્યા શ્રીરામને સમાચાર;
 મિથુલાપુર જનક રાજન, તેને પુત્રી સીતા ઉત્પન્ન. ૨૩
 તેનો રચીયો સ્વયંવર રાયે, ત્યાં મોટો મહોત્સવ થાયે;
 આવશે પૃથ્વીના રાજન, વળી મહા મોટા મુનિજન. ૨૪
 મોટે આપણે જાણું ત્યાંહે, લીલા જેવા જનકપુર માંહે;
 એવાં સાંભળી મુનિનાંવચન, ફરકયું રામનું જમણું લોચન. ૨૫
 વળી દક્ષિણ અંગ ભુજય, શુભ શુકન થયા રધુરાય;
 એમ કરતાં રવિ થયો અસ્ત, કર્યાં આસન વિપ્ર સમસ્ત. ૨૬
 સંધ્યાવંદન કરીયું રામ, કર્યાં ભોજ પૂરણ કામ;
 એક સજ્જ એ સૂતા વીર, રામ લક્ષ્મણ રણના ધીર. ૨૭
 પાસે પોઢ્યા મુનિ ભગવાન, જાણે બાળક પ્રાણ સમાન;
 નિશા મધ્ય ગઈ છે જ્યારે, વિશ્વામિત્ર ખેડા થયા ત્યારે. ૨૮
 મુનિ કૌશિક મહા તપવાન, કરે સ્મરણ હરિનું ધ્યાન;
 ત્યારે લક્ષ્મણપ્રત્યે રામ, કરે વારતા પૂરણ કામ. ૨૯
 જેને લક્ષ્મણ મારા વીર, કેવું ધ્યાન ધરે મુનિ ધીર;
 લાલ મનુષ્યા દેહનો એહ, હરિભજન કરે જન જેહ. ૩૦
 હરિનામ વિના લે અન્ન, તે જાણે પ્રેત ભોજન;
 પ્રભુને અરપણ નથી કરતા, તે પાપી જાણે આત્મહણતા. ૩૧
 દૃઢ ભક્તિ વિના જે જ્ઞાન, તેનું જ્ઞાન જાણે અજ્ઞાન;
 તેનો ધર્મ તે અધર્મકાર, આચાર તેનો અનાચાર. ૩૨
 ભગવંતની ભક્તિ રહિત, તેની વિદ્યા અવિદ્યા સહિત;
 એમ લક્ષ્મણને કર્યો બોધ, જેણે ટળે સંસાર વિરોધ. ૩૩

એવી વાતો કરે જે બ્રાત, એમ કરતાં થયો છે પ્રભાત;
 ઉઠી લાગ્યા મુનિને પાય, સ્નાન સંધ્યા કરી રઘુરાય. ૩૪
 મુનિ સાથે કર્યા ભોજન, પછે ખેડા નિજ આસન;
 સંભારી અવધપુર વાસ, રઘુવીર થયા છે ઉદાસ. ૩૫
 સુણુ લક્ષ્મણુ વીર વચન, અહીં આવે થયા બહુ દિન;
 વાટ જોતા હશે ત્યાં રાય, કેમ ધીરજ ધરશે માય. ૩૬
 વચ્છ વિયોગે ઘેનુ જેમ, થયું માતપિતાને તેમ;
 હાવે પાછા ક્યારે વળીશું, ક્યારે માતપિતાને મળીશું. ૩૭
 એમ વિરહ થયો રઘુવીર, ચાલ્યાં નેત્રમાં આંસુ નીર;
 એમ માનુષી ચેષ્ટા રામ, જણાવે છે પૂરણ કામ. ૩૮
 એવું જોઈને કૌશિક મુન્ય, રૂદેશું ચાંપ્યા જે તન;
 પ્રાણુવલ્લભ મારા વીર, તમે રાખો રુદેમાં ધીર. ૩૯
 એવું ભાવી જણાય છે અમને, રામ સીતા વરશે તમને;
 માટે જલ્દી જનકપુર આજ, થાઓ શીઘ્ર જે રઘુરાજ. ૪૦
 એવું કહી થયા સત્વર મુન્ય, સાથે લીધા ઘણા ઋષિજન;
 મિથિલાપુર જવા કાજ, થયા તત્પર શ્રીરઘુરાજ. ૪૧

વલણ

રઘુરાજ જે તત્પર થયા, ધર્યાં ધનુષ્ય ભાથા બાણ રે;
 અનેક મુનિવર કૌશિક સાથે, ચાલ્યા ચતુર સુજણ રે. ૪૨
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં બાલકાંડે શ્રીરામેજ
 સુવાહુ આદિ રાક્ષસહનનં નામ અષ્ટવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૮ ॥

અધ્યાય ૨૯ મો

દોહરા

જનકપુર જવા કારણે, ચાલ્યા સુંદર શ્યામ;
 મુનિવર સરવે ચાલતા, માટે રથ નવ ખેડા રામ. ૧
 મુનિ સંગાથે ચાલીયા, રામ લક્ષ્મણુ જે બ્રાત ;
 આશ્રમ આવે મુનિતણુ, ત્યાંહાં રહેતા સરવે રાત. ૨

- મારગમાં જે મુનિ મળે, તે કરે સ્વાગત બહુપેર;
આતિથ્ય કરે શ્રીરામને, તેડી લાવે નિજ ઘેર. ૩
- એમ કરતાં આગળ ચાલીયા, આવ્યા એક વનમોઝાર;
ત્યાં અહલ્યા શલ્યા થઈ પડી, ગૌતમ ઋષિની નાર. ૪
- ત્યારે પદરજ ઉડી રામની, પવનથકી નિરવાણુ;
શલ્યાને સ્પર્શી જઈ, અહલ્યા થઈ તે જાણુ. ૫
- તે જઈ મદીને ચેતન થઈ, પદરજને પ્રતાપ;
સુંદરરૂપે સુંદરી, તતક્ષણુ ઉઠી આપ. ૬
- કોઈ કહે છે રામે ચરણનો, સ્પર્શ કર્યો સાક્ષાત;
એ તો જૂઠું જાણુજે, ઘટે નહિ એ વાત. ૭
- ધરમ ધોરી ધર રામ છે, ગૌઆહ્વાણુ પ્રતિપાળ;
ક્ષત્રી ધરમ શુભ આચરે, એવા હીન દયાળ. ૮
- અન્ય ક્ષત્રી એવું નવ કરે, આતો ધરમ અવતાર;
ચરણ સ્પર્શ તે ક્યમ કરે, આહ્વાણુને નિરધાર. ૯
- અહલ્યાએ તવ ઓળખ્યા, રઘુવીરને નિરધાર;
પૂરવની સ્મૃતિએ કરી, મળવા આવે નાર. ૧૦
- અહલ્યા સામી આવતી, હીઠું રામે રૂપ;
પૂછે વિશ્વામિત્રને, સકળ ભુવનના ભૂપ. ૧૧
- હે મુનિ પેલી કોણુ છે, સનમુખ આવે નાર;
અંકવરણી વિદ્યુમુખી, મૃગનેણી સુકુમાર. ૧૨
- જે રંભાને વળી ઉર્વશી, કરતી હશે તેની સંવ;
હું જાણું એના ઉદરથી. પ્રગટયા ઈંદ્રાદિક દેવ. ૧૩
- કે આવે ભવાની ઇશ્વરી, મુને આપવાને વરદાન;
કે ઋષિપત્ની કોઈ આ સમે, ઉઠી નિદ્રાવાન. ૧૪
- કે કૃપા તમારી મહામુનિ, મૂર્તિમાન થઈ આજ;
માટે કહે તે કોણુ છે, કૃપા કરી મુનિરાજ. ૧૫
- એવાં ધરમ વચન સુણી રામનાં, બોલ્યા ગાધિકુમાર;
તે અહલ્યા શલ્યા થઈ હતી, ગૌતમ ઋષિની નાર. ૧૬
- તે તમ પદરજ પ્રતાપથી, આપમુક્રા થઈ આજ;

દરશન કરવા તમતણું, આવે શ્રીરધુરાજ. ૧૭
 એટલે ત્યાં આવી તદા, અહલ્યા બેડી પાણુ;
 સાષ્ટાંગ દંડવત કરી નમી, રધુવીરને નિરવાણુ. ૧૮
 ત્યારે રામ કહે હે સાધવી, ઉઠો હાવે માત;
 પછે અહલ્યા ઉઠી તે સમે, ઉભી બેડી હાથ. ૧૯
 નેત્ર સજળ ગદગદગિરા, દદ મતિ નિર્મળ મન;
 કર સંપુટ સનમુખ રહી, કરતી રામ સ્તવન. ૨૦
 જ્યમ વસંત ઋતુમાં કોકિલા, બોલે મધુરી વાણુ;
 એમ સ્તુતિ કરતી શ્રીરામની, ઋષિ પત્ની તે બાણુ. ૨૧

છંદ

જય રામ કરુણા ધામ પૂરણ કામ દશરથ નંદન,
 તવ નામ મન અભિરામ સુંદર શ્યામ મુરમુનિવંદન;
 જય જગત ગુરુ જગતાત માતા વિશ્વંભર જગનાયક,
 સ્મરામિ મિત્ર ચરિત્ર ચિત્ર વિચિત્ર જન મુખદાયક. ૧
 જય પરાત્પર પરબ્રહ્મ પૂરણ સગુણ નિરગુણ અવ્યય,
 ચર અચર જીવનિકાય વ્યાપક એક અજીત અનામક;
 જય નિગમ અગમ અપાર કારણ રહિત કૌશલ્યા તન,
 સન્નિવદાનંદ અખંડ અજ ચૈતન્ય સાક્ષી ચિદ્ધન. ૨
 જય શાપમોચન કમળ લોચન હીનજન પ્રતિપાલક,
 નિજ ભક્ત વત્સળ શરણ જન ભવ રોગ વૈધ કૃપાલક;
 જય મિત્રકુળકાનનકમળરવિ ચતુર વિહુઃ*વપુધારક;
 અવતાર કારણ ધર્મસ્થાપન, દુષ્ટ દનુજ વિદારક. ૩
 જય યજ્ઞપાળ દયાળ કૃતવધ તાડિકા ખર દૂષણ;
 કર શર અમોઘ નિષંગ* ધનુષ્ય નમામિ રવિકુળ ભૂષણ;
 બ્રહ્માંડનાયક જીવન સુંદર દાન કૃત મમ સદગતિ;
 જય શિવહૃદય માનસ મરાળ નમામિ રામ રમાપતિ. ૪
 મુનિ પત્ની કૃત એ સ્તોત્ર પાવન જપે નરનારી સદા;
 તે ધન્ય ભૂતળ દાસ ગિરિધર મોક્ષ પામે સર્વદા.

દોહા

- એમ સ્તુતિ અહલ્યાએ કરી, જોડીને જુગ પાણુ;
તમને આશિષ દેઉં છું, હજો સદા કલ્યાણુ. ૧
- સાઠ સહસ્ર વર્ષ લગી, હું રહીતી જડરૂપ,
તે તમ પદ રજ પરતાપથી, પામી મૂળ સ્વરૂપ. ૨
- શાપ મુક્ત કીધો તમો, થઈ ચૈતન્ય અભિરામ;
માટે સીતા કન્યા જનકની, વરજો તમને રામ. ૩
- તેવે સમે ત્યાં ગૌતમ ઋષિ, આવ્યા અકસ્માત;
મળ્યા રામને હરખશું, ગદગદ પ્રેમ અઘાત. ૪
- સાષ્ટાંગ કર્યો મુનિને તદા, બોલીયા રાજકુમાર;
હવે અંગીકાર સતીનો કરો, એ છે સાધવી નાર. ૫
- એવાં વચન સુણી શ્રીરામનાં, ત્યારે હરખ્યામુનિ ગૌતમ:
અહલ્યાને તેડી ગયા, તે પોતાને આશ્રમ. ૬
- પછી આગળ ચાલ્યા રામજી, સાથે મુનિવર વૃંદ;
રામપ્રતાપ જોઈ સહુ, મન પામીયા આનંદ. ૭
- અષ્ટક એ અહલ્યાતણું, જે શ્રવણ કરે નરનાર;
પાઠ કરે શ્રદ્ધાથકી, તે પામે પદારથ ચાર. ૮

વલણ

- પામે પદારથ ચાર, તેને કૃપા શ્રીરધુવર કરે;
જે સાંભળે નર ને નાર, તે ભવસાગર સેજે તરે. ૮
- इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकचारायां बालकांडे श्रीरामस्य
अहल्यायाः शपथोत्थनं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

અધ્યાય ૩૦ મો

રાગ ધનાશ્રી

અહલ્યાકેરો કર્યો ઉદ્ધારજી, મુનિસંગ ચાલ્યા રાજકુમારજી;
મારગ બતાં પૂછે શ્રીરામજી, ગૌતમપત્ની અહલ્યા નામજી.

ઢાળ

નામ અહલ્યા શલ્યા ક્યમ થઈ, કોણે દીધો શાપ ?	
તે મુનિવર મુજને કહી, સંદેહ ટાળો આપ.	૨
રામનાં વાયક સાંભળી, બોલ્યા વિશ્વામિત્ર વચન;	
ઉત્પત્તિ કહું અહલ્યાતણી, સાંભળો દશરથ તન.	૩
પૂર્વે બ્રહ્માએ રચી સૃષ્ટિ, ચિત્ર વિચિત્ર અનેક;	
તે સ્વરૂપ સુંદર તેજપૂરણ, રચી કન્યા એક.	૪
અહલ્યા તેનું નામ પાડ્યું, થઈજ પ્રાદી બાળ;	
ત્યારે દેવ સર્વે રૂપ જોઈ, મોહ પામ્યા તતકાળ.	૫
વરવાને ઇચ્છે સુર સકળ, એ બ્રહ્મકન્યા જોહ;	
વિચાર કરી વિધિએ રચ્યો, કન્યા સ્વયંવર તેહ.	૬
ત્યારે પ્રજાપતિએ પણ કયું, બે પહોરમાં નર જોહ;	
પૃથ્વી પરિક્રમા કરી આવે, કન્યા પરણે તેહ.	૭
તે સાંભળી સુર સકળ ચાલ્યા, નવ લગાડી વાર;	
પાકશાસન ગજરૂઢ થઈ, ચાલીયો તેણીવાર.	૮
તે સમે ગૌતમ સ્નાન કરી, નીકળ્યા ગંગા બહાર;	
ત્યારે મારગમાં ગૌ બેમુખી, ઉભી હતી તે ઠાર.	૯
જ્યારે થાય ગૌ પ્રસુતા સમે, વચ્છનુ મુખ દેખાય;	
તે સમે સુરભિ બેમુખી, તે ભૂમિરૂપ કહેવાય.	૧૦
તે સમે પ્રદક્ષિણા કરે તેને, ભૂમિનું રૂપ થાય;	
ગૌતમ ઋષિએ વિચાર્યું, શાસ્ત્રનો એવો ન્યાય.	૧૧
ભૂણી મંત્ર ગાયત્રીતણો, પ્રદક્ષિણા કરી સાત;	
મન વિચાર્યું વિધિલોક જઈ, કન્યા વરૂં સાક્ષાત.	૧૨
સત્ય લોક જઈ વિધિને કહું, ગૌતમ માઈ નામ;	
પરદક્ષિણા કરી સાત ભૂની, આવ્યો છું આ ઠામ.	૧૩
વિધિયે વિચાર્યું સત્ય વાયક, મુનિ બોલ્યા જોહ;	
કન્યા પરણાવી તદા, ગૌતમ ઋષિને તેહ.	૧૪
તે સર્વ પહેલો ઈંદ્ર આવ્યો, પ્રરી પૃથ્વી પાર;	
જુલે તો ગૌતમ ઋષિ, પરણ્યા તેણીવાર.	૧૫

- ઘણો ક્રોધ આણી ઈંદ્રે વળતો, કયે વિધિશું વાદ; ૧૬
 ચતુર મુખ પ્રત્યે ન ચાલ્યું, પામ્યો મન વિષાદ.
 પછે લાજ પામી વળ્યો પાછો, વિચાર્યું મન કામ; ૧૭
 એકવાર કન્યા ભોગવું તો, ઈંદ્ર મારું નામ.
 તે કન્યા લેઈ મુનિ આવ્યા, માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ; ૧૮
 કેટલા દિન એમ વહી ગયા, પણ ઈંદ્ર જોતો મર્મ.
 પછે અહલ્યાને ઘણે કાળે, થયાં એ સંતાન; ૧૯
 પ્રથમ જન્મ્યો પુત્ર તે, મહા તેજસ્વી વિદ્વાન.
 નામ શતાનંદ ભણ્યો વિદ્યા, પછી જનકપુરમાં જાય; ૨૦
 તે પુરોહિત થયો જનકનો, વળી પુરાણી કહેવાય.
 પછે થઈ પુત્રી અહલ્યાને, અંજની પાતન; ૨૧
 તે કુંવારી નિજ ઘેર છે, એમ વહી ગયા બહુ દન.
 એક સમે સૂરજ ગ્રહણ આવ્યું, પર્વ મોટું ત્યાંહ; ૨૨
 જાતમ અહલ્યા સ્નાન કરવા, ગયાં ગંગા માંહ.
 તે સ્નાન કરીને આવી પાંછી, સુંદરી નિજ ઘેર; ૨૩
 ત્યાં મુનિ ખેડા ધ્યાન ધરવા, જાણી ઈંદ્રે પેર.
 એકલી જાણી અહલ્યાને, આવિયો સુરભૂય; ૨૪
 કપટ કરી ઈંદ્રે ધર્યું, જાતમ ઋષિનું રૂપ.
 ઘરમાંહે વાસવ આવિયો, ત્યારે સતી પૂછે પેર; ૨૫
 સ્વામી નિત્ય પૂરણ કર્યા પાખે, કેમ આવ્યા ઘેર.
 કપટી કહે મન થયું ચંચળ, વ્યાખ્યો મનમથ રોગ; ૨૬
 મારે આ વેળાએ ભામની તું, આપ્ય મુજને ભોગ.
 ત્યારે સતી કહે મધ્યાન વેળા, સૂરજ આવ્યો શીપ; ૨૭
 અઘટિત કર્મ ન થાય હવડાં, ગ્રહણ છે આ દીશ.
 સ્વામી તમો સર્વજ્ઞ છો, તે જુઓ વિચારી ન્યાય; ૨૮
 આ સંમે એ કૃત્ય કરે તો, દંપતી નરક પળાય.
 વાસવ કહે તારે કારણ શું છે, શુભ અશુભ જે કર્મ; ૨૯
 જે મારી આજ્ઞા પાળવી, એ મુખ્ય તારો ધર્મ.
 ત્યારે વચન સ્વામીતણું તેણે, કયું અંગીકાર;

પુત્રી બેસાડી બારણે, અડકાવી ઘરદ્વાર.	૩૦
પછે સંગ આપ્યો સુંદરી, નવ કપટ જાણ્યું મન;	
સુર માયામાં બૂલી પડી, ઓળખ્યો નહિ સ્વામીન.	૩૧
બારણે પુત્રી હેરતી, જાન જનુની જેહ;	
જાળીએથી જોતી તદા, કરી કોટ ઉંચી તેહ.	૩૨
એટલે જોતમ આવીયા, કરી નિત્ય કૃત પાવન;	
ઉઘાડ કહી ઉભા રહ્યા, બારણે તે મુનિજન.	૩૩
સાદ સ્વામીનો ઓળખ્યો ત્યારે, નારી થઈ ભયભીત;	
કપટ જાણ્યું કામની કંઈ, હીસે છે વિપરીત.	૩૪
અરે દુરાચારી તું કોણ છે, તવ ઈંદ્ર બોલ્યો વાણ;	
ભામની કહે ભોગ સત્ત્વર, કરી જાનિરવાણ.	૨૫
ભય ઘણો માની મુનિતણે, ઈંદ્ર ઉઠિયો તેણીવાર;	
અબળા ઉઠી બેહેબાકળી, આવી ઉઘાડયું દ્વાર.	૩૬
એવે ઈંદ્ર દીઠો મુનિવરે, નીકળ્યો થઈ મંજાર;	
તે જોઈ જોતમ કોપીયા, મન ચઢી રીસ અપાર.	૩૭
અલ્યા કરમ કૂડું આચરી, કયાં જાય તે મતિપાપ;	
તુજ અંગ થાજ્યો સહસ્ર ભગ, મુનિયે તે દીધો શાપ.	૩૮
વળી પુરુષારથને બળે, તે સતી શું કર્યો વ્યભિચાર;	
માટે નપુંસક તું થજે, પામજે દુઃખ અપાર.	૩૯
તે સહસ્ર ભગ ઈંદ્રને અંગે, થયાં શ્રી રઘુવીર;	
વળી કેટલાક દિન નપુંસક રહ્યા, ધરી મોર શરીર.	૪૦
એમ ઘણા દિન દુઃખ ભોગવ્યું, પછી કર્યું પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રાણ.	
મધવાપતિને ભગ મટી થયાં, સહસ્ર લોચન જાણ.	૪૧
હવે અહલ્યાશું ક્રોધ કરી, જોતમે દીધો શાપ;	
તું થજે પાપાણુ શલ્યા, જાન ભુદ્ધિ આપ.	૪૨
ત્યારે કર જોડી કહે કાંમની, મારો નથી અપરાધ;	
એ કપટરૂપે આવિયો, મેં જાણ્યા તમને સાધ.	૪૩
મુનિ કહે મેં હાંક મારી, ત્યારે કેમ ન દીધો શાપ;	
ઈંદ્ર જાણ્યા પછી પૂરણ, ભોગ ક્રીધા આપ.	૪૪

- માટે શલ્યા થા તું સુંદરી, એ કરમ તારું જાણુ; ૪૫
 વરસ સાઠ સહસ્ર સુધી, ભોગવળે નિરવાણુ.
 ત્યારે દીન થઈ અબળા કહે, અનુગ્રહ કરો સ્વામીન;
 હાવે પછી ક્યારે પામીશ, તમારું દરશન. ૪૬
 ઋષિ કહે રવિકુળ માંહે ધરશે, નારાયણ અવતાર;
 તે રામની પદરજથડી, પામીશ તું ઉદ્ધાર. ૪૭
 એણું કહેતામાં શલ્યા થઈને, પડી જટ આકાર;
 પછી અંજની શું બોલિયા મુનિ, કરી ક્રોધ અપાર. ૪૮
 તેં જર જોયું માતનું, કયું કરમ અઘટિત જોહ;
 વાનરની પેરે ઢુકતી, કરી કોટ ઊંચી તેહ. ૪૯
 તે દોષ માટે સુતા તુજને, દેડિં છું હું શાપ;
 કપિ રૂપ થાજે તાહરું, એમ બોલિયા મુનિ આપ. ૫૦
 ત્યારે પુત્રી કહે હે પિતાજી, અનુગ્રહ કરો આ દંત;
 છોડું કછોડું થાય પણ, માળાપ સાંખે મન. ૫૧
 એવાં વચન સુણીને દયા આવી, બોલ્યા ગૌતમ વાણુ;
 એ શાપ મિથ્યા થશે નહિ, સુણુ પુત્રી કહું પરમાણુ. ૫૨
 કેશરી વાનર મહાબળી તે, સુરતણો અવતાર;
 તે ઋષિ મુખમાં તને મળશે, થશે તુજ ભરથાર. ૫૩
 અગીઆરમા જે રુદ્ર તે, તુજ ઉદર થાશે તન;
 તેથડી શુભ કીરતિ થશે, માનજે સાચું મન. ૫૪
 એણું સુણીને અંજની, લાગી પિતાને પાય;
 તે શાપ શીશ ચઢાવીને, ઋષિમુખ પર્વત જાય. ૫૫
 ઘર ભંગ થયું મુનિવર તણું, તપ નાશ પામ્યું તેહ;
 ઈંદ્ર અંજની અહલ્યાને, શાપ દીધો જોહ. ૫૬
 સ્ત્રીવિયોગે થયા ઉદાસી, દુઃખ પામીયા મનમાંહે;
 બદ્રિકાશ્રમમાં જઈ, તપ કરવા બેઠા ત્યાંહે. ૫૭
 આજ અહલ્યા તે ઉદ્ધરી, તમ ચરણરજ પરતાપ;
 શુભ રૂપ પામી મળ્યો સ્વામી, નારી થઈ નિષ્પાપ. ૫૮
 એ અહલ્યાની ઉત્પત્તિ, તમને કહી રઘુવીર;

સરાહના કરી સુણી રામે, ધન્ય મુનિ મતિ ધીર.

૫૯

વલણ

મતિધીર ચાલ્યા જાય મારગ, કરતા વાત વિચાર રે;
એવે જનકપુર દૂરથી દેખાયું, ત્યારે પૂછે જુગદાધાર રે. ૬૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे
श्रीरामविश्वामित्रसंवादे अहल्योत्पात्तिकथनं नाम त्रिंशोऽध्यायः॥३०॥

અધ્યાય ૩૧ મો

રાગ-દેશાખ

શ્રીરઘુવીર ઋષિને પૂછે, કહો મુજને મુનિજન;
જનકરાયની પુત્રી જનકી, કેમ થઈ ઉત્પન્ન. ૧
શામાટે પણ કર્યું ધનુષ્યનું, મિથિલાપતિએ જેહ;
કે દહાડાનું ચાપ પડ્યું છે, કેનું છે કહો તેહ. ૨
શ્રીરામચંદ્રનાં વચન સુણીને, બોલીયા વિશ્વામિત્ર;
સીતાની ઉત્પત્તિ કહું સુણો, રાવવ પ્રણય પવિત્ર. ૩
ભપતિ પૂરવે એક હતો, તેનું પદમાક્ષ રાજ નામ;
તેણે લક્ષ્મીનું આરાધન કીધું, ધારીને મન કામ. ૪
પછે પદ્મા પ્રગટ થઈને બોલ્યાં, માગ્ય ભૂપ વરદાન;
ત્યારે રાય કહે મમ પુત્રી થાઓ, એ માગું છું માન. ૫
કમલા કહે હું તારે મંદિર, સદા રહું કરી વાસ;
નિશદિન સાથ કરીશ હું તારી, વિદ્ન સકળનો નાશ. ૬
પણ પુત્રી થઈ નવ મેં રહેવાયે, હું સ્વામી આધીન નાર;
જે આજ્ઞા કરે વૈકુંઠપતિ તો, લઉં તુજ ઘેર અવતાર. ૭
ત્યારે ભૂપતિએ વિષ્ણુ આરાધ્યા, પ્રગટયા વૈકુંઠનાથ;
માગ્ય માગ્ય વર આપું તુને, રાય બોલ્યો જોડી હાથ. ૮
લક્ષ્મી મારી પુત્રી થાયે, એ માગું મનકામ;
ત્યારે હરિયે હસીને કળ એક આપ્યું, માતુલીંગ જેનું નામ. ૯
રાખજે કળ એ રૂંદે હામે, જલ્ન કરી નવ માસ;

- એ ક્ષણમાંથી કન્યા પ્રગટશે, સુંદર રૂપ પ્રકાશ. ૧૦
- પછે ક્ષણ લઇને ભૂપતિ ઘેર આવ્યો, રાખ્યું રૂંડે ઠામ;
પૂરે માસે કન્યા પ્રગટી, લક્ષ્મી જેનું નામ. ૧૧
- પદ્માક્ષી તેનું નામજ પાડ્યું, દિન દિન મોટી થાય;
પછી કન્યા તે વરજોગ થઇ, અતિ ઓપે અંગ કળાય. ૧૨
- ત્યારે દેવ દનુજ ને ગાંધર્વ, કિન્નર મોહ પામ્યા જોઇ રૂપ;
કન્યા સમાન દીઠો નહિ વર કો, ના કહિ સહુને ભૂપ. ૧૩
- પછે સરવે મળીને યુદ્ધ આરંભ્યું, કન્યા લેવા કાજ;
સપ્ત દિવસ દારણ્ય યુદ્ધ કીધું, પોતે પદ્માક્ષ રાજ. ૧૪
- સરવે મળીને રાયને માર્યો, નમ્ર તે લૂંટી લીધું;
સર્વ કુંટુંબનો નાશ કર્યો, એવું વિપરિત કારજ કીધું. ૧૫
- ત્યારે કન્યા જે પદ્માક્ષી નામે, લાવણ્ય રૂપ અપાર;
તે અગ્નિ કુંડમાં સમાયાં પોતે, ગુપ્ત થયાં તેણી વાર. ૧૬
- પછે સરવે મળી પરિશોધ કરી, પણ નવ દીઠી કન્યાય;
ત્યારે નિરાશ થઈનિજ લોકે ગયા સહુ, પામી મન લજ્જતય. ૧૭
- પછે દિવસ કેટલા વહી ગયા પુઠે, બ્રહ્મારણ્યમોઝાર;
એક અગ્નિ હોમનો કુંડ હતો, મુનિ આશ્રમકેરે ઠાર. ૧૮
- તે કુંડમાંથી કન્યા નીકળી, બારણે ઉભી આપ;
અદ્ભુત રૂપ અનુપમ શોભા, સુંદર તેજ પ્રતાપ. ૧૯
- તેણે સમે જાતો હતો રાવણ, બેસી પુષ્પ વિમાન;
પૃથ્વી ઉપર દષ્ટિ કરી, દીઠી કન્યા શોભામાન. ૨૦
- વિમાન ઉતાર્યું વસુધા ઉપર, મનમાં અતિ ઉલ્લાસ;
મોહની રૂપ જોઇ મોહ પામ્યો, સત્વર આવ્યો પાસ. ૨૧
- ત્યારે કન્યા તતક્ષણ યજ્ઞકુંડમાં, ગુપ્ત થઈ તે ઠાર;
રાવણ વળતો વિસ્મયે પામ્યો, ચિંતા વ્યાપી અપાર. ૨૨
- હવડાં હતી તે કન્યા ક્યાં ગઇ, એમ વિચારે મન;
પછે કુંડમાંહે તે શોધવા લાગ્યો, રાક્ષસનો રાજન. ૨૩

- ત્યારે કન્યા તો કર ચઢી નહિ ને, જડીયાં પંચ રતન;
તે રતન લઇને રાવણુ આવ્યો, લંકામાં તે દન. ૨૪
- પેટીમાંહે મૂક્યાં લાવી, જતન કરી બહુપેર;
પછે એકાંતમાં મદોદરી સાથે, બોલ્યો આનંદભેર. ૨૫
- સુણુ રાણી હું તારે કાળે, લાવ્યો રતન અમૂલ્ય;
સકળ વિશ્વમાં ના મળે એવાં, નાવે તે સમતુલ્ય; ૨૬
- પેલી પેટીમાં રતન મૂક્યાં છે, જતન કરી મેં આજ;
એવી વાત સુણીને મદોદરી, ઉઠી રતન બેવાને કાજ. ૨૭
- રાય રાણી બન્યો જણુ જઇને, પેટી ઉઘાડી જ્યારે;
તે પેટીમાં ખટ માસની કન્યા, રમતી દીઠી ત્યારે. ૨૮
- છે સતી શિરોમણિ રાણી મદોદરી, ઓળખીયું એધાણુ;
લક્ષ્મીરૂપ જાણીને રાવણુ, પ્રત્યે બોલી વાણુ. ૨૯
- હે સ્વામી શું કરવા લાવ્યા, આ કન્યાને ઘેર;
કારણરૂપ એ દેવી છે માટે, વિઘ્ન થશે બહુ પેર. ૩૦
- જે કહેવાય માયા આદિ શક્તિ, સૃષ્ટિ ઉદે ગુણખાણી;
જે સરવવિશ્વના નિયંતા ઈશ્વર, તેની એ પટરાણી. ૩૧
- એ તો છે અગ્નિની જવાળા, હું જાણું એનીપેર;
ઘણું વિઘ્ન થશેને લંકા જશે, જે રાખશે એને ઘેર. ૩૨
- એણે મરાવ્યો પદ્માક્ષ રાજ, પુરનો કરાવ્યો સંહાર;
માટે દૂર દેશાંતર પેટીશુદ્ધાં, મોકલી દો નિરધાર. ૩૩
- ત્યારે ભય પામી રાવણે બોલાવ્યા, વળતા સેવક જન;
પેટી લેવા માંડી ત્યારે, કન્યા બોલી વચન. ૩૪
- હજીવે રહીને લેજો મુજને, અંગે ન થાય પ્રહાર;
હું આવીશ પાછી લંકા કરવા, રાવણુ કુળ સંહાર. ૩૫
- એવું સાંભળી રાય ખટ્ક મહી ઉડ્યો, મારવાને કરી ક્રોધ,
ત્યારે રાણી કર ઝાલી કહે સ્વામી, હવડાં થશે વિરોધ. ૩૬
- જે કુશળ ઇચ્છો તો એ કન્યાને, કાઢો દૂર વિદેશ;
એવું કહીને ક્રોધ સમાવ્યો, સરવે કરી ઉપદેશ. ૩૭

વલ્લભ

ઉપદેશ રાણીએ કર્યો, સમજાવ્યો રાવણુ રાય રે;
પછે સેવક પેટી લેધને ચાલ્યા, તે ઉત્તર દેશે જાય રે. ૩૮

હતિ શ્રોરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં બાલકાંદે શ્રીરામ-
વિશ્વામિત્ર સંવાદે પદ્માશ્વિચરિત્રકથનં નામ એકાત્રિંશોઽધ્યાયઃ॥૩૧॥

અધ્યાય ૩૨ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

વિશ્વામિત્ર કહે સુભો રઘુરાયણ, તે પેટી લધને અનુચર જાયણ;
લાવીને દાટી જનકપુર પાસણ, વળિયા પાછા રાવણુના દાસણ.

ઢાળ

દાસ દાટી ગયા પેટી, જનકપુરની પાસ;
તે ક્ષેત્ર કૃષિ કરવા તણું, લક્ષ્મીએ પૂર્યો વાસ. ૨
પદ્માક્ષ રાજા મૃત્યુ પામ્યો, થઈ પૂરવ પેર;
તે જનક પુરમાં અવતર્યો છે, બ્રાહ્મણકેરે ઘેર. ૩
તે વેદ શાસ્ત્ર પુરાણ ભણીયો, શીલ ધર્મ મુજાણ;
એક સમે રાજા જનક, કરતા હતા જજ પ્રમાણ. ૪
તે દ્વિજને ભૂમિદાન આપ્યું, ક્ષેત્ર પેલું જેહ;
કૃષિ કરાવાને વિપ્ર ચાલ્યો, ધરી મનમાં નેહ. ૫
ખેડવા માંડી ભૂમિ જ્યારે, વષે ઋતુની માંહે;
હળતણી અણીએ ભરાઈ, પેટી નીકળી છે ત્યાંહે. ૬
તે જેઈ બ્રાહ્મણ થયો વિસ્મે, સ્વધર્મી સુવિવેક;
એ હશે થાપણુ રાયની, પેટીમાં દ્રવ્ય વિશેક. ૭
શિર ચઢાવીને લેઈ આવ્યો, જનક નૃપની પાસ;
હ્યો રાયણ થાપણુ તમારી, પેટી આ પરકાશ. ૮
મહારાજ મુજને આપિયું, તમે ક્ષેત્ર જે ભૂપત્ય;

તે મધ્યેથી નીકળી, એ તમારી સંપત્ત્ય.	૯
સહુ સભા જોતાં મિથુલપતિએ, પેટી ઉઘાડી તેહ;	
તેમાં દીઠી પંચ વર્ષની, કન્યા અદ્ભુત એહ.	૧૦
અતિ રૂપ સુંદર જોઇને, આશ્ચર્ય પામ્યું સર્વ;	
વખાણતાં સરસ્વતી હારે, રતિ મૂકે ગર્વ.	૧૧
નૃપતિ હરખ પામ્યા ધણું, કન્યાતણું જોઈ મુખ;	
કાંઈ પ્રજા નહોતી રાયને, માટે થયું અતિ સુખ.	૧૨
તે વિપ્રને કન્યા બરોબર, કનક આપ્યું રાય;	
વળી વસ્ત્ર બૂધણુ આપી, ભૂપે લીધી છે કન્યાય.	૧૩
ગજ અશ્વ કંચન ભૂમિ રથ, ગૌદાન આપ્યાં રાય;	
જનક હરખ્યા જોઈ કન્યા, ઉલટ અંગ ન માય.	૧૪
ત્યારે શતાનંદે નામ પાડ્યું, પુત્રીનું તેણીવાર;	
હજી સીતસ્પર્શે પ્રગટ થઈ માટે, નામ સીતા સાર.	૧૫
વિદેહકન્યા માટે કહીયે, વૈદેહી ગુણવાન;	
જનક તનયાને માટે, જનકી એ અભિધાન.	૧૬
સાક્ષાત લક્ષ્મીરૂપ એ છે, પ્રગટ થઈ તમ ઘેર;	
તેણું સાંભળીને રાય હરખ્યા, થઈ છે લીલા લેહેર.	૧૭
વૈશાખ માસે સીત નૌમી, લગ્ન શુભ વિધુવાર;	
તે દિવસે પ્રગટયાં જનકી, એ અજન્મા અવતાર.	૧૮
સહુ નયનાં આનંદ વરત્યા, મંગળ ઉત્સવ થાય;	
પછે સુનયના રાણીને સોંપી, રાજાએ કન્યાય.	૧૯
દિન દિન વૃદ્ધિ પામતાં, વિધુ શુકલ પક્ષ કળાય;	
નાના વિધનાં લાડ કરતાં, હરખે માતપિતાય.	૨૦
પ્રરશુરામે નક્ષત્રી પૃથ્વી, કરી એકવીશવાર;	
વિરામ પામી એક સર્મે આવ્યા, જનકપુર મોઝાર.	૨૧
ત્રાંબક ધનુષ શિવતણું આપ્યું, સ્કંધ ભરાવ્યું તેહ;	
કરશી કર ગ્રહી કટી બાંધ્યા, અક્ષે ભાથા જેહ.	૨૨
એવા ભૃગુપતિને જોઇને, ઉઠ્યા જનક તેણીવાર;	
સાષ્ટાંગ નમીયા ભૂપતિ, પછે કર્યા બહુ સતકાર.	૨૩

- સિંહાસન ઉપર બેસાડી, પૂજા કરી બહુ પેર;
 ભોજન સમે થયો ત્યારે, રાજા તેડી લાવ્યા ઘેર. ૨૪
 ચોકમાં ત્રંબક ધનુષ મૂકી, ગયા મંદિર માંહે;
 બારણે રમતાં જનકીએ, ધનુષ હીઠું ત્યાંહે. ૨૫
 ત્યારે સીતા સાયક ગ્રહી કરમાં, રમે ચોકજ માંહે;
 ઘોડો કરીને ફેરવે, કરે બાળચેષ્ટા તાંહે. ૨૬
 ભાર્ગવ ઉડ્યા કરી ભોજન, આવ્યા મંદિર બહાર;
 જુવે તો ત્રંબક નવ હીઠું, મૂકયું હતું જે ઘર. ૨૭
 એટલે દીડાં જનકી રમતાં, ધનુષ ગ્રહીને પાણુ;
 આશ્ચર્ય પામી ભૃગુપતિ કહે, જનકપ્રત્યે વાણુ. ૨૮
 અરે રાય ત્રંબક શિવતણું, મહા કડણ ગૌરવ જેહ;
 એક સહસ્ર વારણથકી સાયક, ન હાલે વળી તેહ. ૨૯
 તેને કર ગ્રહી કન્યા રમે, ફેરવે ચોક મોઝાર;
 એ કન્યા કારણરૂપ જાણો. લક્ષ્મીનો અવતાર. ૩૦
 એટલે આવી જોયું જનકે, રમે પુત્રી જ્યાંહે;
 ત્યારે ધનુષ મૂકી જનકી, નાશી ગયાં ઘર માંહે. ૩૧
 ભૃગુપતિ કહે મુણે ભૂપતિ, એક પણ કરો તમો રાય;
 જે પણ પાળે તે પુરુષને, પરણાવજો કન્યાય. ૩૨
 પ્રત્યંચા એ ધનુષ્યની, જે ચડાવે બળવાન;
 એમ સ્વયંવર છતે સહી, તેને દેજો કન્યાદાન. ૩૩
 જન્મદમ્ત્રી સુત તેણું કહી ગયા, બ્રહ્મિકાશ્રમ જ્યાંહે;
 તે દિવસથી ત્રંબક ધનુષએ, રહ્યું જનકપુર માંહે. ૩૪
 તે સીતાજનો સ્વયંવર કર્યો, તમો મુણે શ્રીરધુવીર;
 ત્યાંભૂપ સહુ આવ્યા હશે, વળી મુનિ ધણા મતિ ધીર. ૩૫
 એમ કન્યા દેવા ધનુષનું પણ, કયું છે ત્રિશુલેશ;
 નિમત્રણ લખી તેડાવી, પૃથ્વીના રાય અશેષ. ૩૬
 ઉત્પત્તિ એ સીતાતણી, તમને કહી મીરામ;
 એ ધનુષ પણ કારણ કહ્યું, પાવન કથા અભિરામ. ૩૭

વલ્લભ

અભિરામ પાવન કથાં એ, કહી રામને ગાંધિ કુમાર રે;
 એટલે આઠ્યું જનકપુર ત્યારે, પામ્યા હરખ અપાર રે. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे श्रीराम
 विश्वामित्रसंवादे सीतोत्पत्तिकथनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः॥३२॥

અધ્યાય ૩૩ મો

રાગ કાશી

નમ્ર પાસે છે ઉપવન, તેમાં ઉતર્યા કૌશિક મુન્ય;
 રામ લક્ષ્મણ બંને વીર, મુનિ પાસે રહ્યા મતિધીર. ૧
 સ્થળ સુંદર શોભામાન, તરુછાયા વણી સુખવાન;
 ત્યાં દિનકર પામ્યો અસ્ત, કરી સંધ્યા વિપ્ર સમસ્ત. ૨
 સૌમિત્રીની સાથે રામ, નિત્યકર્મ કર્યું અભિરામ;
 કર્યાં આસન આચ્છાદન, પછે પોઢયા સહુ મુનિજન. ૩
 મુનિ કૌશિકકેરા ચરણ, ચાંપે વીર બે અશરણ શરણ;
 કરે ધર્મ નીતિની વાત, એમ કરતાં ગદ્ય મધરાત. ૪
 મુનિ કહે છે વારંવાર, હવે પોઢોને પ્રાણ આધાર;
 આજ્ઞા માગી ઉઠ્યા મતિધીર, પોઢયા આસને બંને વીર. ૫
 વીતી રજની ઉગ્યો સુર, ઉઠ્યા વિપ્ર તપસ્વી પૂર;
 રામ લક્ષ્મણ બે ગુણવાન, મુનિ સાથે કર્યાં છે સ્નાન. ૬
 પ્રાતઃકર્મ કર્યું પાવન, થઈ સ્વસ્થ બેઠા મુનિજન;
 માગી કૌશિકની આજ્ઞાય, રામ ઉપવન બેવા જાય. ૭
 તરુ સફળ શોભે અકોર, બોલે હંસ કારંડવ મોર;
 સરોવરમાં સુગંધી કુંજ, ત્યાં ખટપટ કરતા ગુંજ. ૮
 કરે લક્ષ્મણ સાથે વાત, વન બેતા ફરે બે ભ્રાત;
 તે સમે પૂજવાને અંબા, આવ્યાં જનકસુતા જગદંબા. ૯
 તે સુખાસન બેઠી બાળી, સંજ સુંદરી બહુ રખવાળી;
 દેવી દેવજમાંહે સધાસી, વિનવ્યાં વણુ વહાલ વધાસી. ૧૦
 પૂજ્યાં પારવતીને પ્રીતિ, આરતી વારતી શુભ રીતે;

કર નેહી કહે શિર નામી, હું સમોવડ આપજ્યો સ્વામી. ૧૧
 પૂજ્યું પોતે પોતાનું રૂપ, કરે માનસી લીલા અનુપ;
 સંગે સાહેલી લેઈ સરખી, ફૂલ વીણે સીતા મન હરખી. ૧૨
 સાત વરસતણી કન્યાય, પામે રૂપે રતિ લગ્નજય;
 પદ કુમકુમ વરણા રાજે, નેપુર અણુવટ ધુધરી ગાજે. ૧૩
 નખમણિગણ ચળકે અનુપ, વિધુ સેવે જાણે ધરી રૂપ;
 કરીશું સડોમળ હસ્ત, ધર્યા અંગદ આદિ સમસ્ત. ૧૪
 કરહથેળી રાતીચોળ, ઓઢી ચુંદડી રંગ ઝખોળ;
 મુખચંદ્ર કલંકરહિત, આંખ્ય અણીયાળી અંજન સહિત. ૧૫
 નાકે સોહીયે મોતીનો મોર, કાને ઝાલ ઝબુકે જોર;
 ચારુ ચિબુકે છુંદણું લીલું, ઘણું શોભે અખંડ રસીલું. ૧૬
 રક્ત અધર હીરાકણી દંત, રંગે રાતા ઘણા ધ્રુતિવંત;
 કરી કેસરી આડ કપોળ, મધ્યે ટીલડી રાતીચોળ. ૧૭
 ગળુખંધ મુક્તાની માળ, અંગો અંગની શોભા રસાળ;
 ચાલે હંસગતિ જાણે કરણી, પ્રતિબિંબ પડે છે ધરણી. ૧૮
 સખી સાથ કરે મંદ હાસ, થાય ચંદ્રના જેવો પ્રકાશ;
 ઇંદિરા જક્તજનુની જેહ, આદિ શક્તિ ઇશ્વરની એહ. ૧૯
 કવિ ક્યમ કરી વરણુવે રૂપ, કહેતાં હારે ગિરાન ભૂપ;
 એવી જનકસુતા શુભ અંગ, જીવે વારીમાં સાહેલી સંગ. ૨૦
 એવે સીતાયે દૂરથી રામ, દીઠા શ્યામ સુંદર કોટીકામ;
 તરુ સંવન સરોવર પાળ, ત્યાંહાં ઊભા દશરથ બાળ. ૨૧
 એક હસ્તે ગ્રહી તરુડાળ, બીજે બાહુ કટિયે વિશાળ;
 નેઈ ચકિત થઈ છે કુમારી, જાણે તનમન નાખું વારી. ૨૨
 રામે દીડું સીતાનું રૂપ, મોહ પામ્યા ત્રિભુવન ભૂપ;
 ઉપની ત્યાં પરસ્પર પ્રીત, જેવી ચંદ્ર ચકોરની રીત; ૨૩
 સામામાંમી બંધાયો તાર, ચારે નેત્ર થયાં તદાકાર;
 એકએકની મૂરતિ જેહ, રુદેમાંહે ઠરી છે તેહ. ૨૪
 નિજધર્મ વિચારી રામ, ચિત્ત રાખ્યું પોતાનું ઠામ;
 દષ્ટિ આડી કરી તેણીવાર, કહેશે લક્ષ્મણ આ શો વિચાર. ૨૫

પછી સાહેલી પ્રત્યે સીતા, બોલી વચન મધુર પુનિતા;
 સખી પેલા બે રાજકિશોર, ગૌરસ્યામ છબી ચિત્તચોર. ૨૬
 પૂછ કોના હશે એ બાળ, આબ્ય સત્વર કાઢી ભાળ;
 સુણી આવી સાહેલી ત્યાંહે, રામલક્ષ્મણ ઉભા જ્યાંહે. ૨૭
 સખી બોલી મુસ્તક નામી, કોના પુત્ર તમે છે સ્વામી;
 કોણ નમ્રતણા છે નિવાસી, કેમ આબ્યા અહાં સુખરાશી. ૨૮
 ત્યારે બોલ્યા હસી રઘુરાય, નમ્ર અવધપુરી કહેવાય;
 રાય દશરથના સુત ધીર, હું રામ આ લક્ષ્મણ વીર. ૨૯
 વિશ્વામિત્રની સાથે આબ્યા, અમને મુનિવર તેડી લાબ્યા;
 જોવા સીતાસ્વયંવર કાજ, અમો આબ્યા જનકપુર આજ. ૩૦
 એવાં વચન સુણીને સાહેલી, સીતા પાસે ગઈ વહેલી વહેલી;
 કહ્યા સીતાને સમાચાર, રામલક્ષ્મણ રાજકુમાર. ૩૧
 બાઈ સુંદર શ્યામસ્વરૂપ, વર એ તમ જોગ અનુપ;
 સખી વચન સુણી સકુમારી, મનમાં રહી વાત વિચારી. ૩૨
 પિતાનું પણ સંભારી સીતા, ચિત્તમાંહે થઈ બચલીતા;
 વિનવે વિધિ ને ત્રિપુરાર, ઉમયા કરજે મુજ સાર. ૩૩
 કંઈ પૂરવ પુણ્યપ્રતાપ, ચઢાવે રામ એ શિવચાપ;
 તમે ધર્મ ધોરી ધર ધીર, મુજને વરજે રઘુવીર. ૩૪
 એમ જનકી કરતાં વિચાર, નેત્રે જોતાં રાજકુમાર;
 પૂછે લક્ષ્મણ જોડી હાથ, કોની કન્યા હશે રઘુનાથ. ૩૫
 જોના રૂપથકી રતિ લાજે, ઉપમા નથી એને કાજે;
 ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર, સુણ લક્ષ્મણ બંધવ ધીર. ૩૬
 એ તો જનકી જનકકુમારી, આવી પૂજવા શૈલ કુમારી;
 અબળાનું છે એણું રૂપ, જેથી મોહ પામે સુર ભૂપ. ૩૭
 આપણે રઘુકુળના તન, રાખીયે દૃઢ નિર્મળ મન;
 પર નારીથી રહીયે વિરક્ત, જોઈ નવ થઈએ આસક્ત. ૩૮
 કુદૃષ્ટિએ ના કરીયે પ્રીત, ધર્મશાસ્ત્રની એવી રીત;
 પરનારી ને પર વિત્ત, સ્વપને નવ દીજે ચિત્ત. ૩૯
 એમ કહી શુભધર્મ પ્રકાશ, પછે આબ્યા મુનિવર પાસ;

રાખી ધ્યાનમાં સૂરતિ રામ, ગયાં જનકસુતા નિજ હામ. ૪૦
 જાણી જનક રાજાએ વાત, આળ્યા કૌશિક મુનિ સાક્ષાત;
 કહ્યા સભાસહિત રાજન, આલ્યા તેડવાને મુનિજન. ૪૧
 વાળે વાળંત્ર નાના પ્રકાર, સર્વે આળ્યા તે વાડીભોજાર;
 ઋષિ સૂરજ સરખા અનેક, શોભે એક એક કરતાં અધિક. ૪૨
 આળ્યા લાગી નરપતિ પાય, વદે આશિષ સહુ મુનિરાય;
 ગાધિસુતને ક્યો સાષ્ટાંગ, બેઠા ભૂપતિમંડળ સંગ. ૪૩
 રામલક્ષ્મણ મુનિવર પાસ, બેઠા અદ્ભુત રૂપ પ્રકાશ;
 ગૌર શ્યામ કિશોર કુમાર, દીડા જનકે તેણીવાર. ૪૪
 જોઈ રૂપ સુંદરતા વેષ, થયા નરપતિરહિત નિમેષ;
 કહાવે નામ વિદેહજ એહ, થયા જોઈ વિશેષ વિદેહ. ૪૫
 પછી સુણતાં સર્વ સભાય, પૂછે વિશ્વામિત્રને રાય;
 કહો મુનિ આ કોના તન, ગૌર શ્યામ બે રૂપ રતન. ૪૬
 શું રવિ શશી બે ધરી રૂપ, કે બૃહસ્પતિ ને સુરભૂપ;
 ઉમાપતિ રમાપતિ એહ, ધરી કામ વસંતે દેહ. ૪૭
 વારુ કોટિક મીનકેતન, જેથી મોહ પામ્યું મુજ મન;
 જાણે વિશ્વના પ્રાણ આધાર, એવા કોના છે સુકુમાર. ૪૮
 સુણી ભૂપનાં સ્નેહવચન, ત્યારે બોલ્યા કૌશિક મુન્ય;
 રાય દશરથના એ કુમાર, બળ પ્રાક્રમ રૂપ અપાર. ૪૯
 ધનશ્યામ તનું શ્રીરામ, ગૌર સુંદર લક્ષ્મણ નામ;
 યજ્ઞરક્ષા કરી ધનુધારી, તાડિકા સુબાહુને મારી. ૫૦
 બળ પ્રાક્રમ ગુણ ચરિત્ર, કહ્યાં ભૂપતિને વિશ્વામિત્ર;
 સુણી હરૂપ પામ્યા રાજન, વળી શોકાતુર થયા મન. ૫૧
 રામરૂપ જોઈ થયું મુખ, પણ સંભારી પામ્યા દુઃખ;
 મુનિ સર્વને તેડી રાય, નિજ નમ્રમાં નરપતિ જાય. ૫૨

વલણ

નરપતિ જાણે નમ્રમાંહે, તેડી સરવે મુનિજન રે;
 રામલક્ષ્મણ સાથે આલ્યા, હરખ્યા જનક રાજન રે. ૫૩

इति श्रीरामचरित्रे संसृत वारिमकिवाटकधारावा बालकवि
 श्रीसमदर्शनात् सीतामोहो नाम त्रयविंशोऽध्यायः ॥३३॥

અધ્યાય ૩૪ મો

રાગ સોરઠ

રામ જનકપુર આવીયા, વિશ્વામિત્રની સાથ;	
હેને કરી તેડી જાય છે, મિથુલા નગરીનો નાથ.	રામ૦ ૧
મુનિમંડળમાં મહાસતા, ચાલતા બે ચતુર;	
શોભે જ્યમ સાધનવિષે, જ્ઞાન વિવેક પુર.	રામ૦ ૨
સુંદર પુર શણગારીયું, શેરી ચાટાં ને પોળ;	
મનોહર મંદિર શોભતાં, સામાસામી છે ઓળ.	રામ૦ ૩
ઝળકે છે ઉંચી અટારીઓ, સપ્ત ભૂમિના માળ;	
છળાં ઝડપાં ને રાવટી, બોલે કીર મરાળ.	રામ૦ ૪
ધ્વજ પતાકા ધરધરે, જાણે તડિતાકાર;	
શિખરે શીખંડી નાયતા, કંચન કળશ અપાર.	રામ૦ ૫
ઘર ઘર કેરે આંગણે, મંગળ ઉપચાર;	
પૂરણ કુંભ ને સાધિયા, મોતી તોરણ દ્વાર.	રામ૦ ૬
નરનારી શોભે ઘણું, જાણે દેવના અંશ;	
વ્યાધિ દરિદ્ર પીડે નહિ, પુણ્યકારી પ્રશંસ.	રામ૦ ૭
જે પુરમાં લક્ષ્મી રહ્યાં, ધરી સીતાનું રૂપ;	
તેની શોભા શી કહું, જેની કીરતિ અનુપ.	રામ૦ ૮
એવી રચના રઘુવર નિરખતા, આવે નગરમોઝાર;	
રૂપના ભૂપને જોઈને, મોહ્યાં સહુ નરનાર.	રામ૦ ૯
મોહન રૂપની મોહની, મોહી નગરની નાર;	
જાણે પુતળીઓ ચિત્રની, એમ થઈ તદાકાર.	રામ૦ ૧૦
કોઈ અબળા લેતી આવારણાં, કોઈ દેતી આશીષ;	
નેત્ર ભરીને નિરખતી, કોઈ વિનવે ધર્શ.	રામ૦ ૧૧
એ વર સીતા પરણે, છે સરખી જોડ;	
જે વિધિ જોગ તે મેળવે, ત્યારે પહોંચે કોડ.	રામ૦ ૧૨
ત્યારે એક સખી બીજીને કહે, મુણ જોની વચન;	
આવા રૂપાળા રાજવી, હશે કોના તન.	રામ૦ ૧૩

ગૌર શ્યામ ગુણવંત છે, કામરૂપ કિશોર;
 ધનુષબાણ કર શોભતાં, નેત્ર ચપળ ચકોર. રામ૦ ૧૬
 સખી શ્યામ ઘણો સુકુમાર છે, ચાલે લટકંતી ચાલ.
 એ વર સીતા ભેગ છે, નિશ્ચે પરણશે કાલ. રામ૦ ૧૫
 ત્યારે બીજી કહે બાઈ સાંભળો, સીતા સુકીતવાન;
 અણચિંતવ્યો આવી મળ્યો, ગુણરૂપે સમાન. રામ૦ ૧૬
 ત્રીજી ત્રિયા બોલી તદા, શું જાણો તમે આજ;
 જનકે તેડાવ્યા હશે, વરવાને કાજ. રામ૦ ૧૭
 ચોથી ચતુરા કહે સખી, ઘણું ધનુષ કહોર;
 તેને કેમ ચઢાવશે, સુકુમાર કિશોર. રામ૦ ૧૮
 ત્યારે પાંચમી કહે પણ પાળશે, રાખો ધીરજ મન;
 તેજસ્વી ગણીએ નહિ, લઘુ કોમળ તન. રામ૦ ૧૯
 એમ પાંચે મળી પરમાણિયું નિશ્ચે વરશે રામ;
 સુકીત રૂળશે સીતાતણું, પહોંચશે મનકામ. રામ૦ ૨૦
 એવી નગરની નારી વાતો કરે, ધરે નેહ અપાર;
 સ્તુતિ વિધિ ઉમીયાની કરે, મનાવે ત્રિપુરાર. રામ૦ ૨૧
 સુકીત કૈં જો અમે કર્યાં, ધરીને આ શરીર;
 તે પુણ્યે કરી જનકી, વરજ્યો રઘુવીર. રામ૦ ૨૨
 એવી રીતે રઘુનાથજી, આવ્યા રાજદ્વાર;
 મિથુલેશે મુનિ પૂજ્યા, કરી સેવા અપાર. રામ૦ ૨૩
 એક મંદિર સુંદર શોભતું, આપ્યું દેઈને માન;
 રામસહિત મુનિ ઉતર્યા, કર્યા ભોજન પાન. રામ૦ ૨૪

વલણ

ભોજન કરિયાં ભાવતાં, સંતોષ્યા મુનિજન રે;
 કહે દાસ ગિરિધર એ કથા પાવન, શ્રાતા ધરજો મન રે. ૨૫.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे
 श्रीरामस्य जनकपुरप्रवेशो नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

અધ્યાય ૩૫ મો

રાગ ધનાશ્રી

જનકે તેડાવ્યા રાય અનુપજી, દશે દિશાના આવ્યા ભૂપજી;
આપ્યાં આસન ભોજન પાનજી, સહુને ઉતાર્યા કરી સનમાનજી. ૧

ઢાળ

- સનમાન કરી સહુને ઉતાર્યા, મિથુલા પતિએ ત્યાંહે; ૨
અપાર સેના સકળ નૃપની, ભીડ થઈ પુરમાંહે.
- કેટલા રાજા નગર બાહર, ઉતાર્યા ઉપવન; ૩
ત્યાં જનકના પરધાન પ્રરતા, આપે તૃણજળ અન્ન.
- રથ અશ્વ હસ્તી પદાતિદળ, ચતુરંગ સેન્યા ત્યાંહે; ૪
તેણે જનકપુર વિંટયું સકળ, જ્યમ નાવ સાગરમાંહે.
- નિમંત્રણ ગયુંતું અવધપુર, સ્વયંવરનું જેહ; ૫
છે દુઃખી રામ વિભેગે દશરથ, માટે ન આવ્યા તેહ.
- મંડપ રચાવ્યો જનકરાયે, અતિ ઘણો વિસ્તાર; ૬
મણિ સ્થંભ કંચન કળશ ઝળકે, શોભાનો નહિ પાર.
- વિતાન બંદન જરી ઝાલર, દુલીયા* બહુ રંગ; ૭
બળી મુક્તાફળ તણી, મણી રત્ન તેજ તરંગ.
- સિંહાસન સોનાતણાં, તે મૂક્યાં હારોહાર; ૮
માંહે બંડ બુદ્ધ કર્યા છે, મંડપ ઘણો વિસ્તાર.
- તે મધ્યમાં ત્રંબક રહ્યું છે, છૂટ ચારે પાસ; ૯
જનકે ધનુષ પૂજી કરી, શુભ લગ્નમાં ઉલ્લાસ.
- હૂતને આજ્ઞા કરી, ભૂપે તેડાવ્યા સહુરાય; ૧૦
તે સભા માંહે આવિયા, ત્યાં થઈ ઘણી શોભાય.
- સિંહાસન બેઠા સકળ નૃપ, જ્યાં જેનો અધિકાર; ૧૧
ઋષિ મંડળ સહિત આવ્યા, દશરથ રાજકુમાર.

- ગૌર શ્યામ કિશોર તન, મન હરણ મોહનરૂપ;
શ્રવણારિ સુતને જોઈને, મોહ પામિયા સહુ ભૂપ. ૧૨
- જ્યમ તારા મંડળ ક્ષીણ પામે, ઉદે રવિનો થાય;
એમ ભૂપ સહુ ઝાંખા થયા, જ્યારે આવ્યા શ્રીરધુરાય. ૧૩
- એક દીર્ઘ સિંહાસન સુભગ છે, અધિક સહુથી સાર;
શ્રીરામ લક્ષ્મણ મુનિ, કૌશિક બેઠા તેણે ઠાર. ૧૪
- અન્ય મુનિજન સરવ બેઠા, સકળ પૃથ્વીરાય;
રૂપ જોઈ રધુવર તણું, નવનેત્ર તૃપ્તિ થાય. ૧૫
- સર્વે મળી એમ વિચાર્યું, ધનુષનું મિથ્યા નામ;
એ રામને પરણાવશે, કન્યા જનક અભિરામ. ૧૬
- તે મંડપના એક ખંડમાં, શોભા અધિક છે જ્યાંહે;
સિંહાસન ઉપર વિરાજે, જનક તનયા ત્યાંહે. ૧૭
- ધન્દ્રાણી જેવી અનુચરી તે, અનેક ઉભી દાસ;
રત્ન ડાંડી તણા ચમ્પર, કરે છે બે પાસ. ૧૮
- પુષ્પમાળા હાથ ઝાલી, બેઠી અદ્ભુત રૂપ;
ચપળ નેત્ર કરી જોતી, સકળ પૃથ્વી ભૂપ. ૧૯
- એ આદિ માયા ઇશ્વરી છે, પ્રણવ રૂપિણી જેહ;
ત્રિભુવન પતિ પરિબ્રહ્મની છે, મુખ્ય રાણી એહ. ૨૦
- બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, સંહાર કારણ બાણ;
જે બ્રહ્માદિ દેવની જનની, ઈંદિરા ગુણ ખાણ. ૨૧
- અનંત શક્તિ જેની આગળ, સ્તવે જોડી હાથ;
એ રૂપ વર્ણવી નવ શકે, હારે ગિરા ગણનાથ. ૨૨
- તમ જાંબુનદ સરીખું, અંગ ઝળકે બાળ;
મૃગાંક મુખ શોભે પ્રકૃષ્ઠ, આકરણ નેત્ર વિશાળ. ૨૩
- અનેક આભૂષણ ધર્યાં, મણિ કનક મોતી જડાવ;
કરમાંહે કંકણ સાંકળાં, તે પદિક રત્ન મઢાવ. ૨૪
- પવન સ્પર્શે મધુર ચાલે, અંગરંગ સુવાસ;
વિસ્તરે દશદિશા ભેદી, જાય મહદાકાશ. ૨૫
- જેણે વશ કર્યાં આદિ પુરુષને, ભૂલાવ્યા નિજરૂપ;

તે તણી શોભા શી કહું, જેની પાવન ધીરતિ અનુપ. ૨૬
એવાં સીતા સિંહાસને બેઠાં, જીવે ચારે પાસ;
એવે મુનિમંડળમાંહે દીડા, કોટિ કામ નિવાસ. ૨૭
રઘુવીરને જોઈ જનકી, મોહ પામીયાં નિરંધાર;
ત્યારે વિજ્યા નામે સખી શું, બોલિયાં નેણીવાર. ૨૮

વલણ

બોલિયાં નેણી વાર સીતા, સુણ વિજ્યા મુજ પચન રે;
પેલી શ્યામ સુંદર ચૂરતિ સાથે, મોહું માઈં મન રે. ૨૯
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे
श्रीसीतास्वयंबरे समाप्रवेशेनाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૫ ॥

અધ્યાય ૩૬ મો

રાગ સૌરઠ

મુનિ પાસે બેઠા શ્રીરામ, કોટિ કંદ્રપ સુંદર શ્યામ:
દીડા સીતાયે પૂરણ કામ, જોઈ મોહ પામીયારે. ૧
સુણ વિજ્યા સહીયર મારી, પેલા બેઠા અવધ વિહારી;
રૂપ ઉપર જાઉં બલિહારી, થાઉં એની કિંકરી રે. ૨
માઈ માન્યુંએ શું મન, એની સાથે કરે જે લગન;
થાઉં ત્રિભુવનમાં હું ધન્ય, સદન સૌભાગ્યનું રે. ૩
ત્યારે પહોંચે મારા કોડ, પામુંએ વર કામ કરોડ:
નથી ચઉદ ભુવનમાં જોડ, રઘુવર રૂપની રે. ૪
છે શરાસન શિવનું કઠોર, એ કુંવરનું કેટલું જોર:
ઘણા કોમળ રાજ કિશોર, એ કેમ ચઢાવશે રે. ૫
જો નહિ વરે શામલગાત, તો હું તરત કડું દેહપાત;
પણ કડણ કયું કયમ તાત, ધનુષ વેરી થયું રે. ૬
ઘણું નિરંદે થયો મુજ બાપ, લાવી મૂક્યું સભામાં આપ;
મને થાય ઘણું પરિતાપ, હવે હું શું કરું રે. ૭
કોઈ જનકને જઈ કહો આજ, પણ મૂકી કરો શુભકાજ:
તમ પુત્રીએ રઘુરાજ, તે મન સાથે વચાં રે. ૮

- એમ સીતા આરતવન, જોઈ વિજયા બોલી વચન:
બાઈ ધીરજ રાખો મન, ચિંતા શાને કરો રે. ૯
- નિશ્ચે વરશે તમને રામ, ચિત્ત રાખો તમારું કામ;
છે ભક્તના પૂરણ કામ, તે ક્યમ ભૂલી જશે રે. ૧૦
- તમો રામને જાણો બાળ, પણ કાળ તણા છે કાળ;
વળી બાહુ નેત્ર વિશાળ, જુઓ એની આકૃતિ રે. ૧૧
- મારી તાડિકાને એક બાણ, મુબાહુના લીધા પ્રાણ;
તે થયું છે મુજને જાણ, મુનિ વાતો કરે રે. ૧૨
- માટે ત્રંબક તોડશે એહ, તમો ટાળો મન સદેહ;
જ્યમ પ્રીત બંધ્યાને મેહ, એ નેહ વધારશે રે. ૧૩
- કરે વાત સકળ પુરજન, વરશે સીતાને દશરથ તન:
પંચ કહે તે સાચું વચન, થાયે નિશ્ચે ખરું રે. ૧૪
- લધુ ના ગણીએ તેજવંત, સિંહબાળક સૂક્ષ્મજંત:
આણે મદગળ કરો અંત, એવા રઘુવીર છે રે. ૧૫
- સખી વચન મુણી તેણીવાર, સીતા કરતાં મન વિચાર;
મનાવે વિધિ ને ત્રિપુરાર, ત્રંબક હળવું થજે રે. ૧૬
- જોઈ ધનુષ્ય પ્રચંડ અઘાત, સીતા કરતાં તે આંસુપાત;
તમો હરજ્યો ઉમયા માત, ગૌરવતા એ તણી રે. ૧૭
- સચ્ચિદાનંદ છે સુખરાશી, મારી અરજ મુખો અવનાશી;
પ્રભુ હું છું તમારી દાસી, રખે ભૂલી જતા રે. ૧૮
- તમ અર્થે ધયું છે શરીર, છે ધર્મધારીધર ધીર;
તમને મૂકી રઘુવીર, બીજને નહિ વડું રે. ૧૯
- એમ જનકી શોયે મન, સ્તુતિ કરતાં દીન વચન;
અંતરજામી જુગ જીવન, તે સરવે જાણીયું રે. ૨૦
- જુગ જીવને સહુ જાણીયું, જે શોયે જનક તનયાય રે;
શ્રીતાજન સહુ સાંભળો, હવે સ્વયંવરમાં શું થાય રે. ૨૧
- इति श्रीरामचरित्रे संमत् वाल्मिकिनाटकधारायां बालकाहं विजयासह
सीताया जनकपणपरितापोनामषड्विंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

અધ્યાય ૩૭ મો

રાગ સામેરી

- આવી રહ્યા સહુ ભૂપતિ, સ્વયંવરમાં જોણીવાર;
ત્યારે જનક રાયનો ભાટ ઉઠી, બોલિયો નેણીવાર. ૧
- સાંભળો મરવે નરપતિ, જનકે કયું પણ જોહઃ
જે આ સમે ત્રંબક ચઢાવે, વરે કન્યા તેહ. ૨
- માટે શૂરવીર પરાક્રમી શુભ, હોય ક્ષત્રીરાજઃ
તે ઉઠા તત્પર થઈ કરી, ત્રંબક ચઢાવો આજ. ૩
- એવું સુણી વાયક સરવ, રાજ કરે મન વિચાર;
શરાસન ભણી જોતા સકળ, શિવધનુ પ્રચંડ અપાર. ૪
- ધણું કહણુ ત્રંબક જોઈને, હતબળ થયા રાજન;
પછે પરસ્પર વાતો કરે છે, રાય અન્યો અન્ય. ૫
- એ શરાસન જે ચઢાવે, એવો નથી કો રાજ;
બીજે કહે અમો આવ્યા છું, જોવા સ્વયંવરકાજ. ૬
- એક કહે અમારે જનક સાથે, ઘણો મિત્રાચાર;
તે માટે આવ્યા અમો કરવા, ગૃહસ્થનો વહેવાર. ૭
- કેટલાયે આવી હલાવ્યું, ન હાલ્યું તે ચાપ;
તે પાછા બેઠા માન મૂકી, પામ્યા મન પરિતાપ. ૮
- કેટલાક કહે અભિમાનથી, જે ઉઠીશું આવાર;
અપમાન થાશે આપણું, એમ કરે મન વિચાર. ૯
- એમ ધનુષ્ય હાલ્યું નહિ કોઈથી, થઈ ઘડી બેચાર;
ત્યારે જનક નૃપતિ બોલીયા, સાંભળો રાજકુમાર. ૧૦
- રાજેન્દ્ર બળીયો હોય જે, ત્રંબક ચઢાવે આજ;
પરણાણું તેને જનકી, માટે ઉઠા કરવાકાજ. ૧૧
- જોઈ રહ્યા નીચું સુણી સરવે, કોઈ ન ઉઠ્યો શૂર;
તે સમે દશમુખ આવીયો, અભિમાન સાગર પૂર. ૧૨

- કંકાતરી લખી હતી જનકે, રાવણને તે દીશ;
એ મંત્રી સાથે આવિયો, તે સભામાં દશશિપ. ૧૩
- લંકાપતિને જોઇને, સહુ કંપ્યા રાજકુમાર;
સન્માન કરી આસન ખેસાડ્યો, વિદેહે તેણીવાર. ૧૪
- અભિમાન કરીને ખોલિયો, તે સમે રાવણરાજ;
અહ્યા જનક તેં શું પણ કયું છે, કહે મુજને આજ. ૧૫
- તવ વિદેહે ત્રંબક દેખાડ્યું, રાવણને તત્કાળ;
એ ચાપ ચઢાવે તેને કન્યા, આરોપે વરમાળ. ૧૬
- એણું સાંભળીને અટ્ટહાસે, હશ્યો રાવણ રાય;
દૈલાશ સરખો હલાવ્યો, કોણ માત્ર ધનુષ કહેવાય. ૧૭
- મેં અમર બંધીવાન કીધા, હું રાવણ બળીયો સત્ય;
કંદુકની પેરે ઉછાળું મેરુ, મંદ્રાચળ પરવત. ૧૮
- પૃથ્વી ઉંધી કરી નાખું, પલકમાં નિરંધાર;
બ્રહ્માંદ ચાક ચઢાવું તો, એ ધનુષ્યના શા ભાર. ૧૯
- એમ ઘણું વચન ખોલી પછે, ઉડિયો રાવણ રાય;
વસ્ર ભૂષણ સંભાળીને, ધનુષ ભણી ને જાય. ૨૦
- ત્યારે સીતાને ચિંતા થઇ જે, રાવણ કરશે કામ;
પછે સ્તુતિ શિવ ઉમિયા તણી, કરતાં સતી અભિરામ. ૨૧
- મહારાજ શિવ સંકટ હરણ, રાખજે મારી લાજ;
હાલે નહિ રાવણ થકી, ત્રંબક તમારું આજ. ૨૨
- એમ સીતાના મનતણી ચિંતા, જાણી રામે એહ;
કરી વિકટ દૃષ્ટિ ધનુષ્ય ઉપર, થયું ગારવ નેહ. ૨૩
- રાવણે આવી બાથ મારી, વીશ કરશું ત્યાંહ;
લેશ હાલે નહિ ને, ઘણો ભાર ત્રંબક માંહ. ૨૪
- તદા થયો નિસ્તેજ રાવણ, સ્પર્શતાં શિવ ચાપ;
હલાવ્યું હાલે નહિ, ત્યારે પામ્યો મન પરિતાપ. ૨૫
- પછે અધર પીસે દંત રીસે, રક્ત લોચન ક્રોધ;
ધનુષને તવ ઉપાડ્યું, ઘણું જોર કરીને જોધ. ૨૬

પરસ્વેદ આલ્યો અંગથી, ઉંચું ક્યું બળવાન;
 ઘણો શ્વાસ ચઢીયો શૂરને, થયું મન ઘણું અભિમાન. ૨૭
 ઉભું ક્યું જવ ધનુષને, અતિ બળ કરી મહાકાય;
 કરે માંદેથી લથડ્યું તદા, તવ પડ્યો રાવણ રાય. ૨૮
 પૃથ્વી ઉપર પડ્યો દશમુખ, થયો પૂર્ણ પ્રહાર;
 તેની ઉપર પડ્યું ત્રંબક, ચંપાયો તેણીવાર. ૨૯
 તે બહાકો સબળો થયો, ઘણી ઉડી રજ તે ડાર;
 રૂધિર આલ્યું મુખથકી, કચ્ચર થયો નિરધાર. ૩૦
 પોકાર કરતો બોલીયો, તમે સુણો સરવે જન;
 હું દબાયો છું મને કોલે, થાય પીડા તન. ૩૧
 અરે જનક મુજને કાલ વહેલો, જશે મારા પ્રાણ;
 તો કુંભકરણ ઈંદ્રિય તુજને, મારશે નિરવાણ. ૩૨
 પુરભંગ કરશે અસુર તાડું, લેશે માડું વેર;
 પામું નવો અવતાર જો, જાઉં જીવતો મુજ ઘેર. ૩૩
 એમ તે સમે ચંપાયો રાવણ, થયું દુઃખ અપાર;
 પૃથ્વી ઉપર પડ્યો નિશિચર, કરે મુખ પોકાર. ૩૪

વલણ

પોકાર કરતો મુખે રાવણ, પીડા પામે તન રે;
 ત્યારે સર્વ સભા સાંભળતાં બોલ્યા, જનકરાય વચન રે. ૩૫
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारया बालकांडे
 रावणमानवंगो नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૭ ॥

અધ્યાય ૩૮ મો

રાજ માફ

બોલ્યા જનક તે પરુષ* વચન, નથી બળીયો કો રાજન;
 મેં જોઈ સરવની કરણી, નિરવીર્ય થઈ આજ ધરણી. ૧
 ભૂ નક્ષત્રી કરી ભૃગુનાથ, મયું બળ પ્રાક્રમ તે સાથ;
 પછી જન્મ્યો નથી કોઈ શૂર, રાણીબયો ક્ષત્રી પૂર. ૨

સરવે ખેડા હિંમત હારી, રહી કન્યા કુંવારી મારી;
 સરવે ભૂપતિ શોભાસહિત, પણ છે પુરુષાર્થ રહિત. ૩
 કહ્યાં અઘટિત એવાં વચન, રહ્યા સાંભળી સહુરાજન;
 સુણી જનકની વાણી વિરોધ, ચઢ્યો લક્ષ્મણને અતિ ક્રોધ; ૪
 થયાં લોચન રાતાં ચોળ, ફરકે અંધર બ્રહ્મટી કંપોળ;
 પ્રગટયાં રોમાંચિત અંગ, ચઢ્યો રામાનુંજ રણરંગ. ૫
 જે છે શેષતણેા અવતાર, ક્ષણમાં કરે વિશ્વ સંહાર;
 વીરાસન ઉંચો કરી પાણિ, ગુરુ પ્રત્યે ખોડ્યા વાણી. ૬
 હે મુનિવર આવાં વચન, કયમ ખોલે જનક રાજન;
 ખેડા રામચંદ્ર રઘુરાજ, કયમ લોપી એણે લાજ. ૭
 સુણતાં ભાનુકુળ તન, કયમ ખોલે કહણ વચન;
 કહો નો ઉવીં ડિંધી નાખું, એક હસ્તમાં મેરુ રાખું. ૮
 કહું ત્રંબક ચોળી પિષ્ટ, નો હું રામનો દાસ કનિષ્ટ;
 સૌમિત્રીનાં વચન સુણી ધીર, નેત્રસમશ્યા કરી રઘુવીર. ૯
 રામે લક્ષ્મણ વાર્યાં જ્યારે, મુનિ કાશિક ખોડ્યા ત્યારે;
 ડિહો રામ હવે કરો કાજ, પાળો જનકતણું પણ આજ. ૧૦
 ગુરુ આજ્ઞા ચઢાવી શીષ, પછી ઉડ્યા શ્રીજગદીશ;
 જેમ નિશાચને ડિગે તરણિ, * એમ શોભા શી કહું વરણી. ૧૧
 જ્ઞાન વેદાંતે અવરોધ, થાય અંતરમાં નિજખોધ;
 જેમ આરાધ્ય સૂરતિ દેવ, યજ્ઞ અંતે પ્રગટે એવ. ૧૨
 પ્રહ્લાદ કારણ મન ધરી, જેમ પ્રગટયા શ્રીનરહરિ;
 ગુરુ વચન પાળવા આપ, હરવા જનકતણેા સંતાપ. ૧૩
 જનકીના પૂરણ કામ, તે સમે ઉડ્યા શ્રીરામ;
 ગુરુચરણ વંદ્યા નેણીવાર, કર્યાં સહુ મુનિને નમસ્કાર. ૧૪
 એ વિરક્ત રામ બ્રહ્મચારી, ઉડ્યા સરજ્યુતીર વિહારી;
 બ્રહ્મ પૂરણ આનંદરૂપ, ચાલ્યા કોટિ બ્રહ્માંડના ભૂપ. ૧૫
 શ્યામ સુંદર તન સુકુમાર, પહેયું પીતવસન ચળકાર;
 મણિજડિત મુગટ શિર શોભે, જેના નેજથી દિનકર થોભે. ૧૬

કાને કુંડળ મચ્છાકાર, ઉર મુક્તાઈળના હાર;
મણિમાળ હીરા ગળુબંધ, કર કંકણ બાબુબંધ. ૧૭
શાભે વચ્છાભૂષણ સાર, એમ ચાહ્યા વિશ્વાધાર;
પાંખ્યા વિસ્મં સરવે ભૂષ, જોઈ રંધુવરકરૂં રૂપ. ૧૮
આવી ઉભા ધનુષની પાસ, થયાં જનકી જોઈ ઉદાસ;
મન ગભરાયું તેણીવાર, રામચંદ્ર ધણા સકુમાર. ૧૯

સારકા

વિચારે જનકી મન, જોઈ કહિનતા ધનુષની;
રંધુવર કોમળ તન, ઉપરશે ક્યમ એ થકી. ૧
શિવનું ધનુષ કંઠાર; કોણ ગળું એ બાળનું;
એમાં એટલું ક્યાંથી જોર. હજુ મુખપર મુછ આવી નથી. ૨
તું નિર્દય હે તાત, આવું દુસ્તર પણ તેં ક્યમ કયું;
એ મદન મનોહર ગાત્ર, એને જોઈ દયા ક્યમ નથી આવતી. ૩
અરે તાત વિચારી જો આપ, તું વેરી ક્યમ થઈ નિવડયો;
હું જાણું ખરો મુજ આપ, પણ સૂકી પરણાવે જો રામને. ૪
મુજ પ્રાણ તળું પણ કાજ, હું જીવીને હાવે શું કરું;
રામવિના વર આજ, હું તો બીજા વરને નહિ વરું. ૫

રાગ મારૂ

એમ કરે શોચના સીતા, મન ઉપન્યું દુઃખ અભિતા;
જાણું અંતરજામીએ તેહ, કરે ચિંતા જનકી જેહ. ૨૫
જાણી પ્રીત એવી મન મોહું, પછે ધનુષની સામું જોયું;
પીંતાખરનો કાછડો વાળી, કટિ વચ્ચે બાંધ્યું સંભાળી. ૨૬
ચાંપ્યો મુગટ વાળી અંબોડો, સંભાળ્યો કુંડળનો જોડો;
હેમ સાંકળાં હીરે જડાવ્યાં, કરનાં કરાં ઉંચાં ચઢાવ્યાં. ૨૭
સભાના જે જન અશેષ, જીવે સહુ થઈ રહિત નિમેષ;
લઘુ લાઘવતા કરી રામ, ચાંપ્યો પગનો અંગુઠો વામ. ૨૮
એક ખુણે દાખ્યો જેણીવાર, થયું ઉંચું તરિત આકાર;
અકસ્માત ઉપરિયું એહ, વામકરશું ઝાલ્યું તેહ. ૨૯

પ્રત્યંયા ગ્રહી જમણે હસ્ત, રઘુવીર થયા છે સ્વસ્થ;
 નમાવ્યું તે ચડાવા માટ, ત્યારે થાવા માંડ્યું તડેડાટ. ૩૦
 નાખે ચીસ ત્રંબક ચડેડાટ, પુઠે પ્રાટે થાયે પ્રડેડાટ;
 પૃથ્વી માંડળ ડોલવા લાગ્યું, શેષનાગતણું બળ ભાગ્યું. ૩૧
 કડકડયા આદિ વરાહના દંત, જેની ઉપર પૃથ્વી અનંત;
 દિગપાળે કયો ચિહ્નાર, ભાનુથકિ થયો તેણીવાર. ૩૨
 શિવજીની સમાધિ છૂટી, ત્યારે પવનતણી ગતિ ખૂટી.
 પામ્યા મૂર્છા સભાના જન, કર શસ્ત્ર પડ્યાં રાજન. ૩૩
 જ્યમ તોડે ગજ ઇશુ દંડ, તેમ રામે ભાગ્યું કોદંડ;
 નમાવતાં ભાગ્યું ભડેડાટ, કાટકો થયો છે કડેડાટ. ૩૪
 શિવ ત્રંબક દૂટ્યું પ્રચંડ, થયો શખ્દ તે વ્યાપો બ્રહ્માંડ;
 થયા સાયકના ખે ખંડ, પામ્યા મૂર્છા વીર અખંડ. ૩૫
 થયું અચેત સરવે જ્યારે, છે સચેત પંચ જણ ત્યારે;
 સીતા જનક ને વિશ્વામિત્ર, રામ લક્ષ્મણ વીર્ય વિચિત્ર. ૩૬

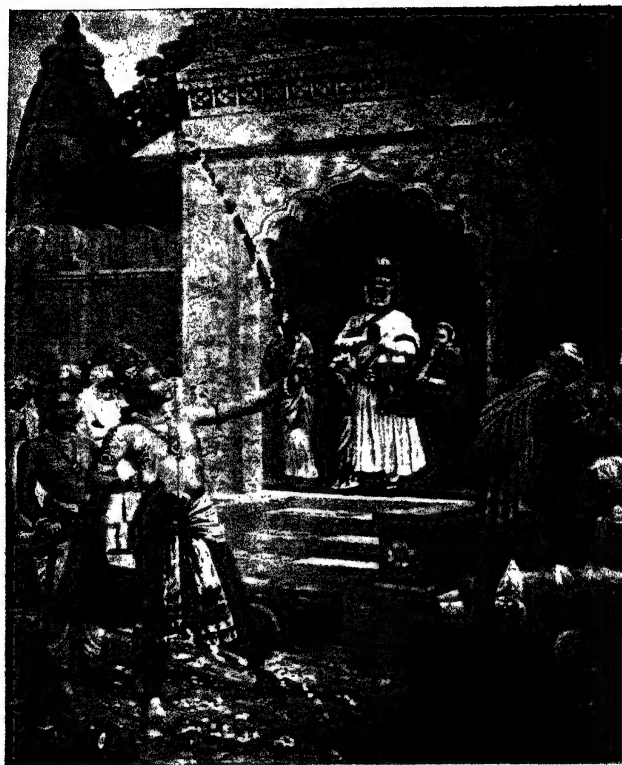
છપ્પથ છંદ

ધરધરા ધર્ક ધર હરત, ડરત દિગ્ગજ ગયંદલર;
 અરકચંદ રથ ખરત, ઝરત નિર ઝર અનીકધર. ૧
 સરિત સિંધુ સર ડોલ, ગરત ગિરિ ગરજ ધોરકર;
 ચકિત કચ્છ અહિ કોલ, નાયકા થકિત નરતકર. ૨
 અજ ઇંદ્ર ચલિત દશકંધડર, ચિહ્નાર ચંદ્રુનિ ધર અલખ;
 દશરથ નંદન ગિરિધર કહે, જનક નગર તોયો ધનખ. ૩

વલ્લભ

ધનુષ ભાંડ્યું રામચંદ્રે, વ્યાપ્યો શખ્દ બ્રહ્માંડ રે;
 પૃથ્વી ઉપર નાખ્યા વળતા, સાયકના ખે ખંડ રે. ૪૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत चारिमकिनाटककाराणां बालकादि
 श्रीरामेन धनुषखंडननाम अष्टविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

रामधनुष्यलंग.

અધ્યાય ૩૯ મો

રાગ ધનાશ્રી

શ્રીરામે કરીયાં ધનુષનો ભંગલ, જનકપણપાળ્યું રાખ્યો રંગલ
રાવણ ઉડ્યો થઈ સાવધાનલ, તે ગયો લંકા પામી અપમાનલ

ઢાળ

અપમાન પામી ગયો રાવણ, રામે ભાગ્યું ચાપ; ૨
તે સમે જય જયકાર વરત્યો, થયો અધિક પ્રતાપ.
સહુ સભાને સૂઈ વળી, તે થયા સરવ સચેત;
શ્રીરામને જોતા તદા, વાતસલ્યપ્રેમ સમેત. ૩
સહુ પરસ્પર વાતો કરે, રઘુવીર અતિ સકુમાર;
એ કહણ સાયક કેમ ભાગ્યું, એમ કરે મન વિચાર. ૪
હરખ આંસુ આગ્યાં સહુને, રોમાંચિત ગદ્ ગદ્ વાણ;
જનક સીતા સહિત સરવે, હરખ પામ્યાં જાણ. ૫
તે સમે વિશ્વામિત્ર ઉડ્યા, હરખ પ્રેમ અપાર;
રુદે આંધિયા રઘુવીરને, આશીષ દેતા સાર. ૬
ત્યારે જનકઆજ્ઞાથકી ઉડ્યાં, જનકીજી ત્યાંહે;
હંસગમની હરખશું, વરમાળ ગ્રહી કરમાંહે. ૭
શણુગાર સહ્યા સાંજ અંગે, ચુંદડી ઝળકાર;
પ્રકાશ પૃથ્વી થાય છે, જ્યમ તડિતનો ચળકાર. ૮
ગજગતિ ચાલે ચપળ ચરણે, ધુધરી ધમકાર;
પદપાન અણુવટ વીંછીયા, નેપુરતણો ઝણકાર. ૯
એવાં જક્ત જનુની આવીયાં, જનકી રૂપ રસાળ;
રઘુવીરકેરા કંઠ માંહે, આરોપી વરમાળ. ૧૦
મુનિએ કહ્યું પાયે નમો, તવ વિચારે મન સાથ;
પેલી ઉપલની* સ્ત્રી થઈ, રજ પરશી પદ રઘુનાથ. ૧૧
કર અંગુલી દશ મુદ્રિકામાં, જડ્યા પદિક વિશાળ;

* પદ્મર

- તે પરસતાં થાય પ્રેમદા, મુજ શોક્યકેડું સાલ. ૧૨
- એવું વિચારી સનમુખ ઉભાં, જનકતનયા ત્યાંહે; ૧૩
- વિજયા સખીએ તે સમે, સમન્તવ્યાં સમશ્યામાંહે. ૧૪
- પછે પાય લાગ્યાં પ્રીતશું, ત્યારે થયો જ્ય જ્યકાર; ૧૫
- દેવનાં દુંદુભી વાગીયાં, થઈ પુષ્પવૃષ્ટિ અપાર. ૧૬
- નિજ આસને બેઠાં જઈ, હરખ્યાં તે સીતા મન; ૧૭
- વાણંત્ર વાળે અતિ ઘણાં, કરે ગાન મંગળ જન. ૧૮
- આનંદ મન પામી તદા, ઉડ્યા જનક રાજન; ૧૯
- રામલક્ષ્મણને બેસાડ્યા, પોતાને આસન. ૨૦
- જનમાત્ર શ્રીરઘુવીર થયા, તે જોઈ હરખે રાય; ૨૧
- પછે વિશ્વામિત્રની સાથ બોલ્યા, સુણતાં સરવ સભાય. ૨૨
- કંકોતરી લખો અવધપુરમાં, રાય દશરથ જ્યાંહે; ૨૩
- સહુ સાથ તેડી ભૂપતિ, વહેલા પધારે આંહે. ૨૪
- મુનિ કૌશિકે કંકોતરી લખી, વિનય કરી બહુ ત્યાંહે; ૨૫
- કુમકુમે છાંટી પત્ર બીડ્યો, આપ્યો દ્વિજ કરમાંહે. ૨૬
- આલ્યો વિપ્ર ઉતાવળો, અતિ હરખશું તેણીવાર; ૨૭
- તે અવધપુરમાં આવીયો, જ્યાં રાયનો દરબાર. ૨૮
- તે સમે દશરથ સભા કરીને, બેઠા છે ગુરુ સાથ; ૨૯
- વિજેગ છે રઘુવીરનો, ચિંતા કરે નરનાથ. ૩૦
- અરે ગુરુ વીત્યા દિન બહુ, ગયા રામલક્ષ્મણ જ્યાંહે; ૩૧
- પછે ખબર કંઈ આવી નથી, શું હશે કારણ ત્યાંહે. ૩૨
- એટલે દ્વિજવર આવિયો, સભામાં તે દીશ; ૩૩
- રાયને કર કંકોતરી તે, આપી દેઢ આશીશ. ૩૪
- શ્રીરામલક્ષ્મણ કુશળ છે, રાજે જનકપુર માંહે; ૩૫
- નરપતિ જોતાં સર્વ રામે, ધનુષ ભાગ્યું ત્યાંહે. ૩૬
- જનકીએ વરમાળ વાલી, થયું રૂડું કાજ; ૩૭
- જન સરવે લેઈ તમને, તેડ્યા જનકે આજ. ૩૮
- મિથુલાપતિએ કહ્યા છે, પરણામ અતિ આહ્લાદ; ૩૯
- ઘણા કરી તમને કહ્યા, કૌશિકે આશીર્વાદ. ૪૦

- એવું સાંભળતામાં રાય દશરથ, પામ્યા હરખ અપાર;
રામે સ્વયંવર જીતીયો, સુણી થયો જય જયકાર. ૨૭
- પછે દશરથે કુંકોતરી, આપી ગુરુ કરમાંહે;
સહુ સભા સુણતાં વશિષ્ઠ વાંચે, ઉકેલીને ત્યાંહે. ૨૮
- સ્વસ્તિ શ્રીમહાશુભસ્થાનક, અવધપુર પાવનં;
પૂજ્ય મૂર્તિ પાવન જશ, નૃપમુગટમણિ રાજનં. ૨૯
- અખંડ લક્ષ્મી અલંકૃત, ગુણ સકળ બળ મહિમાય;
કેતુવત રવિકુળ વિષે, મહારાજ દશરથ રાય. ૩૦
- લખિતંગ મિથુલાપુરથકી, સેવક જનક અભિરામ;
ચૂડામણિ મહિપતિ મારો, માનજ્યો પરણામ. ૩૧
- શુભ કામ કારણ લખ્યાનું, તે સાંભળો નૃપનાથ;
તમ પુત્ર મુજ પુરવિષે આવ્યા, મુનિ કૌશિક સાથ. ૩૨
- તે સ્વયંવરમાં ધનુષ્ય ભાગ્યું, પાળ્યું મુજ પણ રામ;
મમ પુત્રીએ વરમાળ ઘાલી, થયાં પૂરણ કામ. ૩૩
- માટે પરણાવા રઘુવીરને, શુભ લગ્ન કરવા કાજ;
સહુ સાથને તેડી તમે, વહેલા પધારો આજ. ૩૪
- તમે સદા જશવંત છો, શોભાસહિત રાજનં;
માટે વહેલા પધારીને, મુજને કરો પાવનં. ૩૫
- એ વિનતિ સેવકતણી, લખ્યું તેહ ધરજે ચિત્ત;
કોટી ઘણું કરી માનજે, ભૂપતિ ભાયગવંત. ૩૬
- એમ પત્ર વાંચ્યો વશિષ્ઠે, તે સુણ્યો દશરથ રાય;
થયા મગ્ન બ્રહ્માનંદમાં, અતિ હરખ અંગ ન માય. ૩૭
- સહુ સભાને ભૂપે કહ્યું, જાને જવાને કાજ;
પ્રધાનને કહે સકળ સેન્યા, કરો તત્પર આજ. ૩૮
- વીર બંન્યો હરખીયા જે, ભરથ શત્રુધન;
સહુ અવધપુરમાં વાત ચાલી, લોક કહે છે ધન. ૩૯
- રણવાસમાં જઈ રાણીઓને, કયું રાયે જાણ;
જનકપુરનો પત્ર તે, સાંભળાવિયો નિરવાણ. ૪૦
- રાણીઓ સહુ આનંદ પામી, ઉલટ અંગ ન માય;

થયો કૌશલ્યાજીને તદા, તે હરખ નવ કહેવાય.	૪૧
દ્વિજવરતણી સેવા કરી, સંતોખિયો બહુપેર;	
ગીત મંગળ ગાય સરવે, થઈ છે લીલાલહેર.	૪૨
પછે અશ્વ ગજ રથ પાલખી, શણુગારીયાં વાહન;	
વસ્ત્ર આભૂષણ ધરી, તત્પર થયા સહુ જન.	૪૩
અવધપુરની પ્રજા સહુ, વહેવારીયા શ્રીમંત;	
જાવા જનકપુર થયા તત્પર. જન શોભાવંત.	૪૪

વલણ

શોભાવંત થઈ જન સરવે, વાજે બહુ વાજંત રે;
 સૈન્ય સકળ શણુગારીયું, તે ચળકે ચિત્ર વિચિત્ર રે. ૮૫
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे भीरामस्य
 सीताप्राप्तिश्रवणात् दशरथहर्षोत्सवो नाम एकौनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૪૦ મો

રાજ સામેરી

દશરથ રાજા હરખ્યા અપારજી, જનકપુર જાવા કર્યો વિચારજી;
 પડેા વજાણ્યો પુરમોઝારજી, જાને જવાને સહુ થાઝ્યા તૈયારજી. ૧

રાજ

તૈયાર થાઝ્યા જવા જાને, જનકપુર મોઝાર;	
મોટે જેને ઇચ્છા હોય તે, આજ નીકળો નરનાર.	૨
એવું સાંભળી પુરજન સકળ, અતિ હરખ પામ્યા મન;	
વૃદ્ધ બાળક વિના સરવે, થયા સત્વર જન.	૩
ગજ ઉપર બેસાડ્યા પ્રથમ, ગુરુ વશિષ્ઠને તેણીવાર;	
રથમાંહે બેઠા રાય દશરથ, બેઠીયા હય ચાર.	૪
અશ્વ ઉપર ચઢ્યા બંન્ધો, ભરથ શત્રુધન;	
સહુ રાણીઓ બેઠી સુખાસન, સંગ દાસીજન.	૫
અનેક રથ હય ગજ પદાતિ, સુખાસન અપાર;	

- ચતુરંગ સેન્યા નીકળી, તે અવધપુરની બહાર. ૬
- વાજાંત્ર વાજે અતિ ઘણાં, થઈ રહ્યા જયજયકાર;
- લણલણ કેકાણ કચ્છી, ગજ કરે ચિત્કાર. ૭
- હસ્તી ઉપર વિપ્ર બેઠા, બંદીજન બહુ રંગ;
- ચંદુકુળતણી કીરતિ વખાણે, પામે હરખ ઉમંગ. ૮
- નેજ અંબાડી વેળા જાળે, કનક મણિમય સાર;
- છત્ર ચામર ચળકતાં, જાળકતાં તણિતાકાર. ૯
- વીર ગુરા વેશ પૂરા, ચાહ્યા ચઢી કેકાણ;
- આભૂષણ શુભ શસ્ત્ર જાળે. રત્નજડિત પલાણ. ૧૦
- શુભ શુકન વંદી નીકળ્યા, ચાહ્યા જનકપુરની વાટ;
- સરિત વન આવે બહુ, ઓળંગતા ગિરિ ઘાટ. ૧૧
- વાટે જ્યાં વાસો રહે, દશરથસહિત સમાજ;
- સુરલોક જેણું સ્થળ ભળે, જાણે ભૂપતિ સુરરાજ. ૧૨
- એવી શોભાસહિત આવ્યા, મિથુલ દેશમેઝાર;
- જનકપુરની બહાર ઉપવન, ઉતર્યા તે ઢાર. ૧૩
- નિશાન નોખત ગડગડે, શોભાસહિત રાજન;
- રૂપક બાંધે તેતણું, આતા સુગા એકમન. ૧૪
- પાયદળ શમદમતણું, માંહે સઙ્ગિવેક તુરંગ;
- તે ચાલે આગળ મલપતા, રક્ષા કરે નિજ અંગ. ૧૫
- તેની પુઠે નિજબોધના, કુંજર વિરાજે સાર;
- રામનામતણા મુખે, કરતા ઘણા ચિત્કાર. ૧૬
- નિજનુભવના દિવ્ય રથમાં, બેઠા મોટા સંત;
- તે રામ રૂપને નિરખવા, અનુભવ ચહ્યા મહાન્ત. ૧૭
- પ્રયાણ પ્રથમે જાગૃતિ, પુરગામ સ્થળ નિવાસ;
- ત્યાં રહી દશરથ રામને, સંભારતા મુખરાશ. ૧૮
- સ્વમાવસ્થા ગામઠાં સૂક્ષ્મ, ત્યાંહાં નથી રહેતા રાય;
- અધાર વનવાટે ઘણાં, તે સુષુપ્તિ કહેવાય. ૧૯
- એમ કરતાં જનકપુરને, આવીયા ઉપવન;
- ત્યાંહાં લક્ષ કરી રહ્યા રાય, જણાયાં રામપ્રાપ્તિ ચિન્હ. ૨૦

- વિદેહને તવ ખગર થઈ, જે પધાર્યા મહારાજ;
 સામા આગ્યા વાજીંત્ર વાજીને, સાથે ઘણા પૃથ્વીરાજ. ૨૨
- ગુરુ વશિષ્ઠને ચરણે પ્રથમ, નમીયા જનક રાજન;
 પછી રાય દશરથને મળ્યા, ભેટીયા અન્યોઅન્ય. ૨૨
- ભૂપતી પાસે પુત્ર છે જે, ભરત શકુવન;
 રાય જનક તેને જોઈને, સ્થિર થયાં છે લોચન. ૨૩
- પણ્યા વિદેહ વિચારમાં, બે પુત્રને જોઈ ત્યાંહિ;
 રામલક્ષ્મણ મુજ ઘેર છે, શું રીસાઈ આગ્યા આંહિ. ૨૪
- એમ તાં બે તદવત જોઈને, વિચારે મન વિદેહ;
 વશિષ્ઠને પૂછ્યું તદા, ત્યારે નિવત્યોં સંદેહ. ૨૫
- ઘણું માન દેઈને જાય તેડી, રાય નગરમોઝાર;
 સુમતે સૈન્ય સકળ પછે, ઉતાર્યું તે ઠાર. ૨૬
- જનકપુરમાં ગયા દશરથ, શોભાનો નહિ પાર;
 સહુ લોક જોઈ વિસ્મે થયા, વળી ગૌર શ્યામ કુમાર. ૨૭
- એક સુંદર મંદિર શોભતું, રહેવાને આપ્યું ત્યાંહિ;
 સહુ સાથશું નરનાથ પોતે, ઉતર્યા તેમાંહિ. ૨૮
- પછી રામલક્ષ્મણ મળ્યા આવી, લાગ્યા ગુરુને પાય;
 પિતાને ચરણે નમ્યા, તવ હરખીયા જોઈ રાય. ૨૯
- રાયે આપ્યા રુદે સાથે, રામલક્ષ્મણ તન;
 સંતોષ પામ્યા રાયજી, જેમ પામે ધન નિરધન. ૩૦
- કોશલ્યા કેકે સુમિત્રાએ, બેસાડ્યા ઉછંગ,
 રુદે ચાંપી સુધે શિર, જેમ વચ્છ ઘેનું સંગ. ૩૧
- સહુ સભા સાથે રાય દશરથ, ગુરુ બ્રહ્મકુમાર;
 તે મંડપ જેવા ચાલીયા, સીતા સ્વયંવર સાર. ૩૨
- ભૂપને સરવે દેખાડ્યા જે, ચાપકેરા ખંડ;
 આ બુઝો નૃપ શ્રી રામજીએ, ભાગીયું કોડંડ. ૩૩
- તે જોઈ દશરથ થયા વિસ્મય, અતિ પ્રચંડ કહોર;
 એ કેમ ભાગ્યું પ્રાણવલ્લભ, કોમળ રામ કિશોર. ૩૪
- પછી વિદેહે આદર કરી, બેસાડીયા આસન;

રાય દશરથ પાસ બેડા, ચારે પુત્ર રતન.	૩૫
વશિષ્ઠ ગુરુ આદે સભા સહુ, બેડા થઈ નિશ્ચિંત;	
અન્ય પૃથ્વીરાય બેડા, હરખ પામી ચિત્ત.	૩૬
પુત્ર ચારે સહિત દશરથ, શોભતા શ્રીમંત;	
તે સમે જનકે માનીયા, ભૂપતિ ભાયગવંત.	૩૭
પછી જનક રાજ બોલીયા, સુગ્રી ભૂપતિ કહું પેર;	
પુત્ર ચારે તમારા તે, પરણાવે મુજ ઘેર.	૩૮
બે કન્યા છે માહરી, ઉન્મિલા સીતા નામ;	
માલતી શ્રુતકીર્તિ બે, મુજ બંધુની અભિરામ.	૩૯
રામને સીતા વરે, ઉન્મિલા લક્ષ્મણ વીર;	
માલતી ભરતને શ્રુતકીર્તિ, શત્રુસૂદન ધીર.	૪૦
એવું સાંભળી સહુ સભા હરખી, આનંદા ભૂપાળ;	
પછે સામસામી રચ્યા મંડપ, અતિ વિચિત્ર વિશાળ.	૪૧
વાજાંત્ર બે મંડપવિષે, વાજતાં અતિ ધનધાર;	
ગાય મંગળ ગીત સુંદર. સુંદરી ચિત્ત ચોર.	૪૨

વલણ

ચિત્ત ચોર ચતુરા ચોળે પીઠી, વરકન્યાને તેણીવાર રે;
સહુ કરે ભોજન ભાવતાં, મન પામે મોહ અપાર રે. ૪૩
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे अयोध्या-
पुरवासिभिर्दशरथस्य जनकपुरागमनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૪૧ મો

રાગ ધોળની દેશી

શુભ મુહૂરત માંહે લગ્ન લીધું, કરી મુનિએ વિચાર;
માર્ગશિર્ષ સુદ પંચમી, શુભ યોગગ્રહ ચંદ્ર વાર. ૧
ગણપતિ પંધરાવિયા, જે સકળ મંગળરૂપ;
ગોત્રજ કેરી સ્થાપના કરી, પૂજ્યા દશરથ ભૂપ. ૨
ચાર કન્યા ચાર વરને, પીઠી ચોળી અંગ;

સ્નાન વિધિએ કરાવિયાં, ધર્યાં અલંકાર ઉમંગ. ૩
 રાયજનકને ઘેરથી આવી, લઈ કલુવે નાર;
 તે ગીત મંગળ ગાય છે, આનંદ હરખ અપાર. ૪
 તે કેવી શોભે કામની, કવિ ઉપમા દે સાર;
 જાણે શાન્તિ કરુણા દયા ક્ષમા, ધૃતિ ઉન્મત્તની અવિધાર. ૫
 સદ્બુદ્ધિ સદ્વિદ્યા તિતિક્ષા, સમાધિ શ્રદ્ધા વિનીત;
 મુમુક્ષુતા તુરીયા ઉપરતિ, સદ્ગતિ સુનીત પુનિત. ૬
 એવી રામમંદિરમાં પ્રવેશી, મુંદરી શુભ કામ;
 ત્યારે વર ઘોડાનો સમે હવે, તત્પર થયા શ્રીરામ. ૭
 તે સમે જનકે તેડવા, મોકલ્યા નિજ પરધાન;
 તે આવીયા શ્રી રામપાસે, સકળ શોભામાન. ૮
 જાણે સદ્ વિવેક ને બોધ આનંદ, જ્ઞાન તપ વૈરાગ;
 પરમારથ નિષ્કામ નિશ્ચે, સતોષ ને અનુરાગ. ૯
 વર રાયને શણગારીયા, જરકશી જામા અંગ;
 તિલક મૃગમદનાં કર્યાં, કુમકુમ અક્ષત સંગ. ૧૦
 મેંશ બિંદુ આંખ્ય આંજી, કરમાં શ્રીફળ પાન;
 વરરાય વરઘોડે ચઢયા, તત્પર થઈ સહુ જન. ૧૧

વરઘોડાની દેશી

તત્પર થઈને ઉઘડિયા શ્રીરામજી, મુનિવરને લાગ્યા પાય.

રઘુવરજી ઘોડે ચઢયા.

તીખા તોરંગ ચાલેરે નાચતા, નિજ બંધુ સહિત રઘુરાય. રઘુ૦ ૧
 અંગો અંગની શોભારે શી કહું, જોતાં લાજે કોટીક કામ. રઘુ૦
 લક્ષણવંતા લઘુવેશે વિરાજતા, ત્રૈલુખંધુની આગળ રામ. રઘુ૦ ૨
 તોરા કલગી મુગટ પર ઝળકતી, ઉપર મુક્તાફળના ખુંપ. રઘુ૦
 થાકે વરણવતાં શેષ શારદા, શું વખાણું મુંદર રૂપ. રઘુ૦ ૩
 શોભે દશરથ સહુજન સાથમાં, ગ્રહી ચાલે ગુરુનો હાથ. રઘુ૦
 જોઈ શોભા ચારે રે પુત્રની, બ્રહ્માનંદ માને નૃપ નાથ. રઘુ૦
 મોડ બાંધી માતાઓરે ચાલતી, ગ્રહી નાંમણદીવો હાથ. રઘુ૦

ગીત મંગળ મધુરાં ગાય છે, આલે સરવ રાણીના સાથ. રધુ૦૫
 વાળે વાણંત નાના પ્રકારનાં, નાચે અપહરા ગાંધર્વ ગાય. રધુ૦
 બંદીજન બહુકીરતિ વખાણતા, જયજયકાર મંગળ ધુનિ થાય. રધુ
 નભ દેવતાં દુઢ્ઢી ગરગેડે, સુર જેતા ચઢીને વિમાન. રધુ૦
 દમ આશીપ પુષ્પ વરસાવતા, સુર અંગના કરતી ગાન. રધુ૦ ૭
 જીવે નરનારી સરવે નયની, વધાવે ભરી મોતીડે થાળ. રધુ૦
 હરખી નરખીને લે છે આવારણાં, ઘણું જીવજે દશરથ આળ. રધુ૦
 આગળ સામેલા સરવે શોભતા, છેલછબીલા રાજકુમાર. રધુ૦
 જરીજન મણીના મોરડા, રત્નજરિત પલાણનોખાર. રધુ૦૬
 એવું આપતા સુખદુરે સર્વને, તોરણ આવ્યા ત્રિભુવનભૂપ. રધુ૦
 ગિરિધારી પ્રભુ ગુણવંતનું, સરવે મોહ પામ્યા જોઈ રૂપ. રધુ૦૧૦

વલણ

રૂપ જોઈ રધુવર તણું, મોહ પામ્યાં નર નાર રે;
 હવે સાસુ આવ્યાં પહોંખવા, ત્યાં થઈ રહ્યા જયજયકાર રે. ૧૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे आवृभिः
 सह श्रीरामचंद्रम्याश्चारोहणं कृत्वा मंडपसाभिष्यागमनं
 नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

અધ્યાય ૪૨ મો

ચાલ આતુરીઓની

વરરાય તોરણ આવિયા, તે અશ્વ ઉપરથી ઉતર્યા;
 મણી બાજકપર ઊભા રહ્યા, આવ્યાઆચારજ હરખે ભર્યા. ૧
 મુનેના રાણી જનકની, સુમતીને કુશકેતુતણી;
 તે બન્યો આવી પોંખવા, ગાય ગીત ગોરી અતિવણી. ૨
 શતાનંદ વશિષ્ઠ કૌશિક, આદે મુનિવર આવિયા;
 વિધિયે કરી પૂજન કરાવ્યું, ચારે વર પોંખાવિયા. ૩
 મધુપર્ક વિધિ વહેવાર સરવે, આરતી વરની કરી;
 એમ પુરુષોત્તમને પોંખીયા, રાણીઓ અતિ હરખે ભરી. ૪

- ત્યાંહાં મંડપમાં છે માહેરું, બાજડ કનકમણિના ધર્યા; ૫
 વરરાયને પધરાવિયા, આચાર કુળ રીતે કર્યા.
 સહુ ભૂપને બેસાડિયા, તે મંડપમાં આદર કરી; ૬
 એક ખંડમાં મરજદથી, ત્યાં બેસાડી સહુ સુંદરી.
 પુરજન પરિજન જ્ઞાતિ ગુરુજન, બેઠા મંડપમાં મળી; ૭
 સહુ લગ્નરચના જુવે છે, વાજંત્ર બહુ વાજે વળી.
 કનક ઝારી જળ ભરી લાવી, રાણી સુમેધા વાહાલમાં; ૮
 પગ પખાળ્યા વરના વિદેહે, કનકકેરી થાળમાં.
 યજ્ઞાપવિત પહેરાવીયાં, તે વેદમંત્રે અનુસરી; ૯
 જનકે તે વરને પૂછ્યા, પછી શોણ ઉપચારે કરી.
 લગ્ન ઘટિકા સાધે ગણિક,* ઘડિયાળ બાંધીને તદા; ૧૦
 પછી પધરાવી ત્યાં ચાર કન્યા, શણુગારીને સર્વદા.
 સાવધાન વાણી વિપ્ર બોલે, અંતરપટ આડા ધર્યા; ૧૧
 મંગળાદિક ઉચ્ચાર કરતા. મુનિ મન હરખે ભર્યા.
 જ્યારે લગ્નઘટિકા પૂર્ણ થઈ, ત્યારે વેદ આચારજ બોલે; ૧૨
 મંગળાક્ષત મંત્રીને, કર આપ્યા વરકન્યા તાંગ.
 કન્યા ફેરે શીશ ચરણે, વરે મૂક્યા તે જદા; ૧૩
 પછી વરતણે પદ શીશ અક્ષત, કન્યાયે મૂક્યા તદા.
 એમ વેદ વિધિએ લગ્ન થાય, કર્યો હસ્તમેળાપ; ૧૪
 સ્વસ્તિવાચન બોલતા, વરમાળ ઘાલી આપ.
 એમ ચાર કન્યા કરી અર્પણ, જનક ભૂપે ત્યાંહે; ૧૫
 મંગળ તૂરી વાજંત્ર જયજય, થાય મંડપ માંહે.
 રામસીતા પરણીયા, ઉન્મિલનાને લક્ષમણ વર્યા; ૧૬
 શત્રુઘન શ્રુતકીરતિને, માલતી ભરત હરખે ભર્યા.
 મંગળ ફેરા ફેરે છે, વરકન્યા હરખે અતિ ઘણું; ૧૭
 શોષનાગ કહી શકે અતિ, શોભા મુખ તે સમેતણું.
 મણિયંભમાં પ્રતિબિંબ ભાસે, ફેરે વરકન્યાય; ૧૮
 અલંકાર અંગે ઝળકતા, શી વરણુ શોભાય.

જાળે ચાર અવસ્થા શોભીયે, અભિમાની સાથે જન્મઃ
 એમ ફેરા ફરતાં તે સમે, વરકન્યા શોભે તેમ. ૧૯
 ચાર મંગળ વરતીયાં, જનકે કર્યા બાહુ દાનઃ
 વળી જયકને આપ્યું ધનુ, ધન વિપ્રને દેઈ માન. ૨૦
 શામેભચાર કરે પરસ્પર, આચારજ તેણી વારઃ
 કુળરીતથી વરકન્યા વળતાં, આરોગ્યાં કંસાર. ૨૧
 હોમ હુતાશનમાં કર્યો, ગોત્રજ પૃથ્વ પ્રસન્નઃ
 એમ વરકન્યા પરણી રહ્યાં, પછી કરાવ્યું ધ્રુવદરશન. ૨૨
 ગુરુચરણ નમીયા ભાવશું, રઘુવીર સાથે બ્રાતઃ
 પછી પિતાને પાયે નમ્યા, પદ વંદના કરી માત. ૨૩
 મિથુલાપતિના કોલ પહોંત્યા, હરખ્યા દશરથ ભૂપઃ
 વખાણે છે જન સકળ, જોઈ વરકન્યાનું ૩૫. ૨૪

વલણ

વરકન્યાનું ૩૫ જોઈને, હરખે સહુ નરનાર રેઃ
 દુંદુભી વાળે દેવનાં, થઈ રહ્યા જયજયકાર રે. ૨૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां बालकांडे भ्रातृभिः सह
 श्रीरामस्य सीतादि जनकपुत्रीभिर्लग्नकरणनाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૪૩ મો

રાગ ધવળ ધન્યાશ્રી

બ્રાતાજન સુગૌ ભાવ ધરીને, પાવન રામકથાયજી;
 નિત નિત આનંદ મિથુલાપુરીમાં, મંગળ ઉચ્છવ થાયજી. ૧
 શ્રીરામ લગ્ન જોઈ મગ્ન થયા, મુનિ દેતા આશીરવાદઃ
 ક્ષણ ક્ષણમાં થાય પુષ્પવૃષ્ટિ, કરે દેવ દુંદુભી નાદજી. ૨
 શિવ બ્રહ્મા મધવાપતિ આદે, દેવ સકળ કહેવાયજી;
 તે વિપ્ર વેશ ધરી આવ્યા જનકપુર, જોવા રામવિહવાયજી. ૩
 અન્ય મુનિવર પૃથ્વીકેરા, માનુભાવ માહાંતજી;
 તે લગ્ન જોવાને જનકપુર આવ્યા, પામ્યા હરખ અનંતજી. ૪

નચ્ચનિવાસી નરનારી જન, ગીત મંગળ સહુગાયજી;
 અવધવાસી જન સુખ બહુ પામે, આનંદમાં દિન જાયજી. ૫
 નિત નિત ભાવતાં ભોજન સહુને, નિત નિત ઝાઝાં માનજી;
 નિત નિત નવલો રંગ વિહવાનો, નિત નિત નવલાં ગાયજી. ૬
 સરવે પરસ્પર વાતો કરે છે, નરનારી ગુણવાનજી;
 દશરથ જનક સંબંધી સરખા, ભૂપતિ ભાયગવાનજી. ૭
 અન્ય સમિવટ નથી આ જગમાં, ઉપેમા એહ સમાનજી;
 વિવેક વૈરાગ જેવા નૃપ જાણે, વરકન્યા ભક્તિ જ્ઞાનજી. ૮
 એમ પુરજન સરવે વાતો કરે, રમે રામ આંહાંધકી જાયજી;
 ઘણા દિવસ આંહાં રઘુપતિ રહે તો, આપણે મહા સુખ થાયજી. ૯
 પછી સરવ સભા સાંભળતાં બોલ્યા, રાય વિદેહ વચનજી;
 કૃપા કરી એક માસ રહો મુજ, ઘેર દશરથ રાજનજી. ૧૦
 ત્યારે શ્રીરામે સમશ્યા કરી ગુરુને, સમજ્યા બ્રહ્મકુમારજી;
 આગળ કામ ઘણું કરવાં છે, જે કારણ ધર્યો અવતારજી. ૧૧
 પછે બારદિવસ રહ્યાભિથુલાપુરમાં, સાથ શું દશરથ રાયજી;
 ત્યારે વશિષ્ઠ ગુરુ કહે ભૂપતિ હાવે, અમને કરો વિદાયજી. ૧૨
 તમે અમને ઘણું સુખ આપ્યું, અતિ સેવા કરી રાજનજી;
 રામને હાવે ગમતું નથી, ઘર મૂક્યે થયા ઘણા દિનજી. ૧૩
 એવાં વચન સાંભળી મુનિવર કેરાં, જનક ઉડ્યા તેણીવારજી;
 પેહેરામણી બહુ વિધની આપી, કહેતાં ન આવે પારજી. ૧૪
 હય ગજ રથ મણિ ભૂષણ પટકુળ, પહેરાવ્યાં નરનારજી;
 ગ્રામ સૈન્ય સુખ આસન સજ્જત, દાસી દાસ અપારજી. ૧૫
 સકળ જન સંતોષી જનકે, કર બેઠી લાગ્યા પાયજી;
 વિનય વચનથી કરી વિનંતિ, રીઝવ્યા દશરથ રાયજી. ૧૬
 પછી કન્યાઓ શણગારી સુંદર, વળાવી તેણીવારજી;
 વાજાંત્ર વાજે નાના વિધનાં, થઈ રહ્યો જય જયકારજી. ૧૭
 સૈન્ય સકળ સાવધાન થયું ને, આલ્યા દશરથ ભૂપજી;
 રાણીયો સહુ સુખાસન બેઠી, વરકન્યા અનુરૂપજી. ૧૮
 ચાર હસ્તી શણગાર્યા સુંદર, બેઠા ચારે બ્રાતજી;

નિજ વધુસહિત સંગાથે શોભે, ભૂપણુ નાના ભાતજી. ૧૯
 એવી શોભા સહિત રઘુપતિ, નીકળ્યા નગ્રની બહારજી;
 જનક ભૂપતિ જન વળાવા, ચાલ્યા તેણીવારજી. ૨૦
 ત્યારે નારદજીએ કયું કૌતક, બદ્રિકાશ્રમ ગયા મુન્યજી;
 ભ્રગુપતિ બેઠા છે તપ કરવા, ત્યાં જઈ બોલ્યા વચનજી. ૨૧
 ફરસુરામ મુળે વચન અમારું, બેસી રહ્યા શું આંહેજી;
 ત્રાંબક ધનુષ તમારું રામે, ભાળ્યું જનકપુર માંહેજી. ૨૨
 ત્યારે ભાર્ગવ કહે ભગવાનજ એ છે, અવતાર કૃત્ય અમારોજી;
 નારદ કહે છે કે બ્રાહ્મણ થઈ ગયા, શો રહ્યો મહિમા તમારોજી.
 કિંચિત ક્રોધ જે નહિ રાખો તો થશે, મૃત્યુ તમારું વહેતુંજી;
 જુવો જમદગ્નિએ ક્રોધ તજ્યો ત્યારે, વિદ્ન થયું ઘણું પહેતુંજી.
 એવાં વચન સાંભળી નારદકેરાં, ચઢીયો ક્રોધ અપારજી;
 તરત ઉઠીને આવ્યા જનકપુર, સાથે બ્રહ્મકુમારજી. ૨૫
 જ્યમ બળિયો સિંહ મુતેલો ઉઠે, છંછેડ્યો વિખભૂપજી;
 હિરણ્યકશ્યપુ કારણ જેમ સ્થંભથી, પ્રગટ્યા નરહરિરૂપજી. ૨૬
 જેમ ઘી હોમ્યેથી વૈશ્વાનરની, પ્રચંડ થાયે જવાળજી;
 એમ ફરશીધર અતિ ક્રોધે આવ્યા, જાણે કરશે પ્રહલેકાળજી.
 પુરમાંથી જ્યારે જન નીકળી, દશરથસહિત સમાજજી;
 ગજરૂઢ થઈ આગળ ચાલે, શ્રીરામચંદ્ર રઘુરાજજી. ૨૮
 તેણે સમે ત્યાં ભ્રગુપતિ આવ્યા, ક્રોધે કાળ સ્વરૂપજી;
 દરથડી તે દીડા ત્યારે, કંપ્યા સરવે ભૂપજી. ૨૯

વલણ

કંપ્યા સરવે ભૂપતિ તે, જોઈ જમદગ્નિકુમાર રે;
 સંકોચ પામ્યા જનક દશરથ, શું થશે આણીવાર રે. ૩૦
 इति भीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां बालकांडे नारद-
 वचनात् परसुरामागमनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

અધ્યાય ૪૪ મો

રાગ માઈ

આવ્યો ઉપવનમાં સહુ સાથ, એવે સામા મળ્યા ભૃગુનાથ;
 ઉભા સનમુખ મારગ રોકી, કોઈ શૂર શકે નહિ ટોકી. ૧
 જ્યારે દીડા રેણુકાતન, સરવે ભય પામ્યા ઘણું મન;
 થંભ્યું સોળ પદમદળ ત્યાંહે, મોટા ભૂપ ક'પ્યા મનમાંહે. ૨
 રાયજનકને દશરથ ભૂપ, ક'પ્યા જોઈ ભૃગુપતિનું રૂપ;
 તપ્ત કાંચન જેવું તન, હુત પામેલો હુતાશન. ૩
 કર ફરશી ધર્યું આપ સ્કંધ, અક્ષે ભાથા કટિએ બંધ;
 શિર જટા ભસ્મ ધરી અંગ, નેત્ર વિશાળ લોહિત રંગ. ૪
 ફરકે અધર ભૂકુટી કપોળ, ક્રોધે તન થયું રાતું ચોળ;
 ક્ષત્રીકુળ દહન કૃશાનું, જેવો પ્રહસે સમેનો ભાનું. ૫
 એવા દીડા ફરશુરામ, ત્યારે સૂકી સરવે મામ;
 તે સમે પોતે રઘુવીર, ચલાવ્યો ગજ શ્રીરણધીર. ૬
 ભૃગુપતિ સન્મુખ શ્રીરામ, ગજ રાખ્યો પૂરણ કામ;
 નવ ઉતર્યા જુગદ્ધાર, ઉપર રહીને કર્યો નમસ્કાર. ૭
 જોઈ ક્રોધ ચઢ્યો અતિ મન, અહ્યા કોણ તું કોનો તન;
 રામ કહે મુણો મુનિવર સૂત્ર, હું દશરથ રાયનો પુત્ર. ૮
 રામ નામ માઈં દ્વિજરાજ, મેં કર્યું ધનુભંગનું કાજ;
 એવું સાંભળીને ભૃગુનાથ, ક્રોધે બોલ્યા કરી ઉંચો હાથ. ૯
 ચઢ્યો મદગળ મહા અભિમાની, મુને આવી નમ્યો નહિ માની;
 ક્ષત્રી કુળ થયો ઉત્પન્ન, અવિવેકી દુષ્ટતા મન. ૧૦
 રામ કહે હું ન સમજ્યો ભર્મ, શસ્ત્રધારી ન જાણ્યા બ્રહ્મ;
 જો જાણું તમને દ્વિજરાય, તો હું આવી નમું તમ પાય. ૧૧
 જેમ નટુવો ધરે બહુ વેશ, મને એમજ ભાસ્યું મુનેશ;
 ત્યારે બોલ્યા ફરશુરામ, નથી ઓળખતો મને રામ. ૧૨
 આ જો પ્રશુની તીક્ષણ ધાર, કર્યો ક્ષત્રીતણો સંહાર;

- મારૂં નામ સુણીને અર્ભ, છૂટે ગર્ભવંતીના ગર્ભ. ૧૩
- એણે મારૂં હું તુજને આજ, તેં કયું ઘણું કૂડું કાજ;
ભાગ્યું ત્રંબક શિવનું પ્રચંડ, માટે દેવો ઘટે તુંને દંડ. ૧૪
- ત્યારે થાય મારૂં પ્રતિકાજ, ગુરુનો રણીયો ટણું આજ;
કહે રઘુપતિ સુણો મુનીશ, આવડી કરો શાને રીસ. ૧૫
- એ સડેલું શરાસન બૂનું, પોચું વિત્તરહિત પુરાણું;
ભાગ્યું ચઢાવતાં તતખેવ, તેમાં હું શું કરું મુનિદેવ. ૧૬
- અમો બાળપણમાં એવાં, ધનુ તોડ્યાં ત્રંબક જેવાં;
તમારે હોય એની આશ, તો સંધાવો કારીગર પાસ. ૧૭
- એવાં સાંભળી હાંસી વચન, તવ કહે જમદગ્નિ તન;
અલ્યા રામ તું બોલ વિચારી, આ જે તીક્ષણ ફરશી મારી. ૧૮
- એણે ક્ષત્રી માર્યાં અનંત, શૂરવીરનો આણ્યો અંત;
તું બોલે છે વઠ વચન, જાણી બાળક સાંખું મન. ૧૯
- શું જાણે મુને કેવળ વિપ્ર, પૂછી જે મુજ કારજ ક્ષિપ્ર;
રામ કહે શું દેખાડો કુઠારી, ભાટની પેરે કીરતિ વિસ્તારી. ૨૦
- નોહે કુસુમાંડ પ્રજા શિશુપ્રાય, જે તરજની દેખી વિલાય;
હું છું રઘુકુળકેરો તન, એ દેખાડે હરું નહિ મન. ૨૧
- કહે ભૃગુપતિ હોય પ્રબુદ્ધ, તો તું કર મુજ સાથે યુદ્ધ;
અરે તમપ્રત્યે મુનિરાજ, કેમ શસ્ત્ર હું મારું આજ. ૨૨
- સ્ત્રી રોગી ને મૂરખ બાળ; પરાધીન અધ પંગાળ;
વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ગુરુ ને ગાય, જેષ્ઠ બંધુ ને માત પિતાય. ૨૩
- જે કો શસ્ત્રરહિત વિરથ, પળાયે રણથી સમરથ;
એટલાંપર જે કરે ઘાત, તે અધરમી પામે નકંખાત. ૨૪
- આ લોકે પામે અપજશ, પડે નરકમાં અંતે અવશ્ય;
તમો બ્રાહ્મણ સાથે આજ, યુદ્ધ કેમ કરું મહારાજ. ૨૫
- અલ્યા ધર્મ તારો હું જાણું, પરપંચી પ્રતીત ન આણું;
આજ થઈ બેઠો મોટો સાધ, મારી તાડિકા વિણ અપરાધ. ૨૬
- તેણે શો કર્યો તુજ અન્યાય, કરી અસ્ત્રીતણી હત્યાય;

રામ કહે તે અધરમી અપાર, નિત્ય કરતી મુનિનો આહાર. ૨૭
 તેમાં શાનો કયો અન્યાય, તે ન હતી કાંઈ મારી માય;
 તમે નિજ માતને મારી, તમથી કોણ બીજે દુરાચારી. ૧૮
 તમે બ્રાહ્મણ થઈને આજ, શસ્ત્ર ધર્યાં શું કરવા કાજ;
 શસ્ત્ર મૂકી ધરો જઈ ધ્યાન, કરો જપ તપને અનુષ્ઠાન. ૨૯

વલ્લભ

અનુષ્ઠાન જપ તપ કરો જઈને, શસ્ત્ર મૂકી નિરધાર રે;
 એવાં વચન રામનાં સાંભળી, ભૃગુપતિ કોપ્યા અપાર રે. ૩૦
 હિતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં બાલકાંડે શ્રીરામ-
 પરશુરામ સંવાદો નામ ચતુષ્ત્વાર્શિઓઽષ્ટાચઃ ॥૪૪॥

અધ્યાય ૪૫ મો

રાગ સામેરી

અનીહાં રે ભૃગુપતિ કોપ્યા સુણી રામવચન,
 અતિધણે વ્યાપ્યા કામાનુજ તન;
 અનીહાં રે રીસે કરી રાતાં થયાં છે લોચન,
 વીરરસ પ્રગટ્યો રોમાંચિત તન. ૧

હાળ

તન રોમાંચિત મન ક્રોધ પ્રગટ્યો, ગાળને બોલ્યા ભૃગુપતિ;
 અલ્યા શૂરો બળીયો હોય તો, મુજ સાથ જુદ્ધ કર રઘુપતિ. ૨
 એમ કહી શરાસન કર ગ્રહું, સંધાણ કરીયું બાણ;
 ત્યારે રામે ધનુષ ચડાવીને, કર્યું શરતણું સંધાણ. ૩
 ભાગવ કહે તું મૂક શર, ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર;
 તમે વિપ્ર માટે પ્રથમ મૂકો, સુણો મુનિ મતિધીર. ૪
 ત્યારે કુરશુરામે સજ્જ થઈને, મંત્ર ભણીયા સાચ;
 ધનુષ ખેંચી કરણ સુધી, મૂકીયું નારાય. ૫
 સુસવાટ કરતું છૂટીયું, વીજળી સરખું બાણ;
 સહુ દિશાઓ દીપાવતું, જ્યેષ્ઠ અગ્નિજ્વાળ પ્રમાણ. ૬

તે બાણદ્વારે ભૃગુપતિનું, તેજ સરવે જોહ;
 રઘુવીરના મુખમાં પ્રવેશ્યું, પરમ જ્યોતિ તેહ. ૭
 તે બાણ પણ તેજે કરીને, થયું તેજ સ્વરૂપ;
 ઈશ્વરતા ગુણબળ પ્રભુતા, અવતાર કૃત્ય અનુપ. ૮
 સુરીનર મુનિવર સરવ જોતાં, સમાયું તેણીવાર;
 થઈ પુષ્પવૃષ્ટિ રામ ઉપર, દુઃદુભી જયજયકાર. ૯
 ભૃગુપતિ થયા નિસ્તેજ ત્યારે, વિપ્ર કેવળ રૂપ;
 તતકાળ નમીયા રામને, સાષ્ટાંગ ભૃગુકુળ ભૂપ. ૧૦
 ત્યારે ગજ ઉપરથી ઉતર્યાં, રઘુવીર તેણીવાર;
 ભેદીયા ભાગવને તદા, વરતીયો જયજયકાર. ૧૧
 પછે ફરશીધર કરયુગલ જોડી, રોમાંચિત ગદવાણુ;
 સ્તુતિ કરતા રામની, તે રહી સનમુખ જાણુ. ૧૨

ત્રોટક છંદ

જયરામ સદા સુખધામ જનં, મન કામ તરુ ધનશ્યામ તનં;
 અવધીપુર પાવન પુણ્યધરા, અજનંદન વંદન ભૂપવરા. ૧
 જનની કૌશલ્યા ભાગ્ય ભરી, તન પૂરણ બ્રહ્મ અખંડ હરિ;
 અજ આદિ અનંત અરૂપ યદા, જન સાહક રૂપ સગુણ સદા. ૨
 કરુણાયતનં મનુજદઅરિ, પટ પીત તનુ ધનશ્યામ હરિ;
 સરસિરૂઢનેન કૃપા ભવનં, પરમારથ ભાગ છબી કવનં. ૩
 ધૃત સાયક આપ નિખંગવરા, કૃત એ રજનીચરહીન ધરા;
 જગતિતળ પાવન રૂપધરી, પદ તીરથરાજ પુનિત કરી. ૪
 દશ સ્યંદન ભૂપ મણિ સુવનં, જશ મંગળ વ્યાપી રહ્યો ભુવનં;
 જય શેષ મહેશ ગિરેશ ગણુ, સ્તવતે ગુણ પાવન મુક્તરણુ. ૫
 દુઃખહીન દરિદ્ર વનંદવનં, પ્રણમાભિ વિદેહસુતારમનં;
 જગ જીવ અનિક ચરાચર જે, ભટકે ભવકૂપ અબ સરજે. ૬
 તવ ભક્તિવિના મદ મૂઢમતિ, સ્વપને ન લાહે સુખ લેશ ગતિ;
 પરમાનંદ પૂરણ કામ વિભો, પ્રણુતારતિ મોચન પાહિ પ્રભો. ૭
 અજ આદિ અનામય ચિદધનં, મન માનસ હંસરિપુ અતનં;
 સનકાદિક નારદ દેવપતિ, નિગમાગમ સાર અપાર મતિત. ૮

મદ્દમોહ નિશા તમ દિનકરં, અળનાગહતં મૃગરાજવરં;
ત્રયતાપ શમાવન નામ વિધુ, ભવરોગ નિવારણુ ગીતમધુ.૯
તરણિ કુળકંજ પ્રકાશ રવિ, પ્રગટયા હત માયિક ભાર ભુવિ;
રઘુવીર મહા રણધીરધરં, પ્રણુમાભિ અભિમત દાનવરં. ૧૦

દોહશ

અખિલ વિશ્વ મંગળ કરણુ, હરણુ સકળ ભવપાર;
લીલા વિગ્રહ વપુ ધરણુ, જયજય શ્રીરઘુવીર.

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकबाराणां बालकंहि परशुराम-
कृत श्रीरामस्तुतिर्नाम पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

અધ્યાય ૪૬ મો

રાગ ધનાશ્રી

સ્તુતિસુણીખોલ્યાશ્રીરઘુવીરજી, સુખોમુજવાયકભૃગુનાયકધીરજી
મેજે ચઢાવ્યું ધનુષપર બાણજી, તેપાછું ફરેનહિ એ નિરવાણજી ૧

દાળ

નિર્વાણ બાણ અમોઘ મારં, કયાંહાં મૂકું આજ;

નવ ઉતરે પ્રત્યંચા થકી, માટે કહો મુનિરાજ. ૨

ત્યારે ભૃગુપતિ કહે રઘુપતિ, એ મૂકો શર નલમાંહે;

કાળને છેદો તમો, મુજ મૃત્યુ આવે જ્યાંહે. ૩

મુજ કાળ કયારે થાય નહિ, કરો મૃત્યુ મારગ રોધ;

સદા અમર કરો મુને, હું સાધીશ તપ નિજખોધ. ૪

એવું સાંભળીને મૃત્યુ મારગ, મૂકીયું તે બાણ;

નિરોધ કીધો કાળ મારગ, મૃત્યુજય કૃત જાણ. ૫

તે સમે પરશુરામનું, આવતું હતું અવસાન;

તે શર થકી નિરોધ કીધો, હત્યું મૃત્યુ માન. ૬

ભૃગુપતિ મૃત્યુ નિરોધ કૃત, રઘુપતિ બાણ વિચિત્ર;

એ કથા છે હનુમાન નાટક, વિષે પરમ પવિત્ર. ૭

પછે નમ્યા શ્રીરઘુવીરને, જમદગ્નિનંદન જેહ;

બદ્રિકાશ્રમમાં ગયા, તપ કરવા બેઠા તેહ. ૮

એવી પ્રભુતા જોઈ રામની, આશ્ચર્ય પામ્યા ભૂપ;
 સહુ મુનિ આશીરવાદ દેતા, અખિલ મંગળ રૂપ. ૯
 સર્જન સકળ હરખ્યા તદા, વરત્યો તે જ્યજ્યકાર;
 ભૃગુપતિ સાગર ક્રોધ જળથી, ઊતર્યા તે પાર. ૧૦
 પછી વળ્યા જનક વળાવીને, ભેટિયા દશરથરાય;
 વાળંત્ર વાળે અતિ ઘણાં, સહુ અવધ પંથ પળાય. ૧૧
 મારગે જે રાજ મળ્યા તેણે, કર્યો બહુ સતકાર;
 એમ કુશળ રઘુપતિ જન સાથે, આવ્યા પુર મોઝાર. ૧૨
 શુભ મુહૂર્તમાં મંદિર પ્રવેશ્યા, પૂજ્યા ગુરુ મુનિરૂપ;
 વદ્યસહિત ચારે પુત્ર જોઈને, હરખ્યા દશરથ ભૂપ. ૧૩
 ગોત્રજ પૂજા વિધિ કરી, આપ્યાં અપરિમિત દાન;
 સહુ નમ્રને ભોજન કરાવ્યું, થાય મંગળ ગાન. ૧૪
 અવધપુરના લોક સરવે, હરખીયાં નરનાર;
 રઘુવીર વિહીવા ગીત મંગળ, ગાય ગુણ વિસ્તાર. ૧૫
 ઘેરઘેર તોરણ પતાકા, સાથીયા કુંભ વિધાન;
 નિત નવાં ભૂષણ ધરી નારી, કરે મંગળ ગાન. ૧૬
 સહુ વિશ્વનો આનંદ મંગળ, સમેટી સમુદાય;
 નેઅવધપુરમાં રહ્યા આવી, નગરમાં ન સમાય. ૧૭
 પ્રસર્યો પછી તે દશ દિશા, વિસ્તર્યો ચૌદ ભુવન;
 પદ રામ પદ્મ પરાગ વાસિત, જ્યમ મળ્યાચળનો પવન. ૧૮
 એ સુખસમાજ અવધપુરી, રઘુવીરનો વિહવાય;
 કોટી અનંત ગિરા થકી, વરણવી નવ કહેવાય. ૧૯
 રાજધાની દશરથ રાયની, સુખ સકળ શોભા ખાણ;
 તે વિસ્તારીને વખાણતાં, હારે કવિ નિર્વાણ. ૨૦
 વાલ્મિક મુનિ આદે કવિ તેણે, કહ્યાં ચરિત્ર અપાર;
 મેં મંદ બુદ્ધિએ કરી, કિંચિત કર્યો વિસ્તાર. ૨૧
 એ બાળકાંડની કથા કોઈએ, પૂરણ નવ કહેવાય;
 લીલા સાગર સુધારસ, રઘુવીરનો વિહવાય. ૨૨
 જે ગાય શીખે સાંભળે, આદરે શ્રદ્ધા પ્રેમ;

સહુ પાપથી મૂકાય પ્રાણી, થાય મંગળ ક્ષેમ.	૨૩
કરે મનન રામચરિત્રનું, સમજે કથાનો મર્મ;	
નિજ ભક્તિ આપે તેહને, રઘુવીર પૂરણ બ્રહ્મ.	૨૪
અમૃત નિત્યે સેવતા જે, અમર વસતા વ્યોમ;	
તે સુધા પાને પડે પાછા, ક્ષીણ પુણ્યે ભોમ.	૨૫
પણ કથા અમૃત પાન કરતાં, જન અમર તે થાય;	
પદ મૂકી મુસ્તક સુર તણે, અપવર્ગ પંથ પળાય.	૨૬
એ અધિકતા અમૃત થકી, રઘુવીર જશ મહિમાય;	
જે બ્રહ્મવેત્તા મુક્ત તે પણ, કથા નિત્યે ગાય.	૨૭
કરે શ્રવણ સાદર એ કથા, મન પ્રેમથી ઉલ્લાસ;	
રઘુવીર તેના રુદે માંહે, સદા પૂરે વાસ.	૨૮
વાલ્મિકી રામાયણું થકી, પ્રાકૃત કયો વિસ્તાર;	
માંહે નાટકધારા તણે, સંમત મેળવ્યો છે સાર.	૨૯
બાલકાંડની કથા પૂરણ, કરી મતિ અનુસાર;	
પદ પૂરાં સત્તરસેં ને પાત્રીસ, કથા રસિક વિસ્તાર.	૩૦
સહુ સંત કવિજન મહામતિ, કહું વિનવી કરજોડ;	
પ્રાકૃત વાણી સાંભળી, મુજને ન દેશો ખોડ.	૩૧
ગુરુ પુરુષોત્તમ શ્રીધર કૃપાએ, કરી કથા આનંદ;	
દાસ ગિરિધર નિમિત્ત માત્ર, એ કર્તા શ્રીગોવિંદ.	૩૨
એ બાલકાંડની કથા કહી, જેના અધ્યાય છેંતાળીશ.	
હવે અયોધ્યાકાંડની કથા કહું, કૃપા શ્રીભુગદીશ.	૩૩

વલણ

ભુગદીશ કેરી કૃપાએ, કહું અયોધ્યાકાંડ કથાય રે;
 શ્રોતાજન સહુ ભાવ ધરી, કહો જયજય વૈકુંઠરાય રે. ૩૪
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકવાચાર્યાં વાલકાંડે પ્રાત્પ્રાત્-
 વધૂમિ: સહ સીતારામ અયોધ્યાપુરપ્રવેશ મહોત્સવો

નામ વદત્ત્વાર્શિઓઽપ્યાય: ॥ ૪૬ ॥

હિત શ્રીવાલકાંડ: સમાપ્ત: ॥

॥ अथ श्रीअयोध्याकांड प्रारंभः ॥

अध्याय १ लो

राग काशीनी देशी

श्रीगुरुपदपंकज उपर, हुं वारी रे	
रहुं धरी मन मधुकर इप; जल्लिहारी रे.	१
जे जगतअंकुरना मूलकंद, हुं वारी रे	
जे कैवल्य पदना लूप.	जल्लि० २
वैराग वेदी तण्या पुष्प, हुं वारी रे	
जे भंगण सुभना समुद्र.	जल्लि० ३
वेदांत सिंधुना भीनइप, हुं वारी रे	
नल शांतिरसना यंद्र.	जल्लि० ४
जे धीरज मेरुतण्या शिखर, हुं वारी रे	
दया जलधर इप दयाण.	जल्लि० ५
अज्ञान तिभिरना प्रकाश रवि, हुं वारी रे	
सत्त्व सरोवर कंज कृपाण.	जल्लि० ६
लक्षित विरक्षित ज्ञान शुद्ध, हुं वारी रे	
त्रिगुणात्मक तीरथराज.	जल्लि० ७
शुद्ध ब्रह्म लागीरथीना जल छो, हुं वारी रे	
लव सिंधु तारक आज.	जल्लि० ८
ऐवा सहगुरुनाथ अनाथ तण्या, हुं वारी रे	
नथी उपमा सभ कळेवाय.	जल्लि० ९
पारस लोहनुं हेम करे, हुं वारी रे	

પણુ આપ રૂપે નવ થાય.	જાઉં ૦ ૧૦
સુરભિ ચિંતામણિ કલ્પતરુ હું વારી રે	
ધૃષ્ટિત પ્રજા આપે તેહ.	જાઉં ૦ ૧૧
ગુરુ પોતાને રૂપે કરે, હું વારી રે;	
પ્રણુ મેળવે નિઃસદેહ.	જાઉં ૦ ૧૨
નિજ માઆપ જન્મ મરણુ આપે, હું વારી રે	
થોનિ પ્રત્યે નવાં નવાં થાય.	જાઉં ૦ ૧૩
શ્રી ગુરુ જન્મમરણુ ટાળે, હું વારી રે	
વળી સ્વતંત્ર એક સહાય.	જાઉં ૦ ૧૪
એવા શ્રી ગુરુને નમસ્કાર કરું, હું વારી રે	
ગાઉં સુખનિધિ રામ ચરિત્ર.	જાઉં ૦ ૧૫
નિજ સેવક જાણી કૃપા કરજે, હું વારી રે	
સહુ ભજવતી સંત પવિત્ર.	જાઉં ૦ ૧૬
કરુણા અનુગ્રહ કરજે વણી, હું વારી રે	
કવિ હરિજન મોટા સાથ.	જાઉં ૦ ૧૭
જ્યમ ત્યમ ગુણુ ગાઉં રામ તણા, હું વારી રે	
તે ક્ષમા કરજે અપરાધ.	જાઉં ૦ ૧૮
જ્યમ બાળક બોલે બોબટું, હું વારી રે	
સુણી માત પિતા હરખાય.	જાઉં ૦ ૧૯
એમ પ્રાકૃત વાણી સાંભળી, હું વારી રે	
મન ધરજે વાતસલ્યતાય.	જાઉં ૦ ૨૦
હરિ ગુરુ સંત તણે ચરણે, હું વારી રે	
નમું પ્રીતે વારંવાર.	જાઉં ૦ ૨૧
બાળક બુધ્ધે કરજેડી, હું વારી રે	
કરું રામ કથા વિસ્તાર.	જાઉં ૦ ૨૨

વલણ

રામકથા વિસ્તાર કહું છું, દૃઢ વિશ્વાસ મનમાં ધરી;
કરજેડી કહે દાસ ગિરિધર, શ્રોતાજન બોલો શ્રીહરિ. ૨૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत् बाल्मिकिनाटकबारायां अष्टोच्चारं हि

प्रबोधोऽध्यायः ॥ १ ॥

અધ્યાય ૨ જો

રાગ દેશાખ

- શ્રી રંધુવીર ચરિત્ર કથામૃત, લીલા સિંધુ અપાર;
પ્રાકૃતવાણી પદબંધ કરે છું, બુદ્ધિમાને વિસ્તાર. ૧
- બાલકાંડમાં પ્રથમ કથા કહી, રાવણકુળ ઉત્પન્ન;
દશરથ લગ્ન શ્રવણવધ સમર, શ્રૃંગી ચરિત્ર જગન્ન. ૨
- હનુમંતની ઉત્પત્તિ કહી, પછી રામજન્મ સમુદાય;
બાળચરિત્ર કહ્યું રાધવનું, તીર્થાટન વિદાય. ૩
- વિશ્વામિત્ર આગમન અવધપુર, વશિષ્ઠ બોધ વિચાર;
તાડિકાવધ મખરક્ષણ નિશિચર, આદિ સુબાહુ સંહાર. ૪
- મુનિવદ્ શાપમુક્ત કરીને, સુણી સીતા જન્મકથાય;
જનકપુરીમાં પ્રવેશ્યા વળતા, સ્વાગત કીધી રાય. ૫
- ધનુષ્ય લંગ કરી જનકી પરણ્યા, ભૃગુપતિ ગર્વ ઉદ્ધાર;
પછે કુશળ અવધપુરીમાંહે આવ્યા, વરત્યો જયજયકાર. ૬
- હવે શ્રોતાજન સહુ ભાવે સુણજે, અયોધ્યાકાંડ વિચાર;
રાજ તજ રંધુવીર નિકળ્યા, વનમાં એ વિસ્તાર. ૭
- શ્રીરામ લક્ષ્મણ ભરત શત્રુધન, પરણીને આવ્યા ઘેર;
ઉચ્છવમાં દિન જય સરવના, સહુને લીલા લહેર. ૮
- ત્રણ વીર રંધુવીરને સેવે, ભક્તિ શ્રદ્ધા સહિત;
માત પિતાની આજ્ઞા પાળે, અધરમ કપટ રહિત. ૯
- ચાર બંધુની ચાર વધૂ તે, પાળે પતિવ્રત ધર્મ;
સુરપતિ સુખથી કોટીગણું સુખ, ભોગ ભોગવે પર્મ. ૧૦
- સાસુતણી આજ્ઞામાં રહેતાં, કુળવધૂ ધર્મ સમેત;
ભેદ રહિત માતાઓ સર્વે, સહુનું સરખું હેત. ૧૧
- એમ થણા દિવસ વિત્યા મહાસુખમાં, સાચવતાં નિજ ધર્મ;
પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે કરતા, રાજ કાજનું કર્મ. ૧૨
- હવે કેકે કેરો બંધુ કહિયે, સંભ્રામણત એવું નામ;
તે એક સમે આવ્યો પુર મધ્યે, ભૂપતિ કેરે ધામ. ૧૩

તે ચાર માસ રહી નિજ પુર જવા, ધ્રુવો તત્પર જેણીવાર;
 ત્યારે કેકે સાથે બોલ્યો વચન, સંગ્રામજીત તેણીવાર. ૧૪
 ભરથ શત્રુધન બન્યો બાંધવ, મોકલ મારી સાથ;
 થોડા દિવસ હું રાખીશ માટે, ખેંચીની સાંભળ વાત. ૧૫
 ત્યારે કેકે કહે હું હા કહું છું, પણ રાયને પૂછો પેર;
 જો ભૂપતિ આજ્ઞા આપે તો, તેડી જાઓ તમ ઘેર. ૧૬
 ત્યારે મામાએ કહ્યું મહીપતિને, સુણો ભૂપતિ મુજ વચન;
 આજ્ઞા આપો તો તેડી જાઉં, ભરથ ને શત્રુધન. ૧૭
 મોસાળ માંહે ગયા નથી કોઈ દિન, માટે મનોરથ મન;
 એક માસ રાખીને વળતા, સોંપીશ તમને તન. ૧૮
 એવાં વચન સુણીને દશરથ રાયને, જળ ભરાઈ આવ્યું નેણ;
 ભરથ શત્રુધન પાસે તેડાવીને, રાજ બોલ્યા વેણ. ૧૯
 સુણો પુત્ર આ મામો તમારો, આગ્રહ કરે છે અપાર;
 માટે થોડા દિવસ જઈને રહી આવો, મોસાળમાં નિરધાર. ૨૦
 જો ના કહીયે તો તમારી માતને, દુઃખ લાગે મન માંહે;
 મામો તમારો રીસાય માટે, જઈ આવો સુત ત્યાંહે. ૨૧
 એવું કહી રાય રુદ્રેશું ચાંપ્યા, ગદગદ થઈ બહુ પેર;
 જાઓ આપ સુખે એક માસ રહીને, આવજ્યો પાછા ઘેર. ૨૨
 ભરથ ને ભાવ જવાનો નથી, ચૂકી રામતણી સેવાય;
 પછે માતપિતાશું ભરથજ બોલ્યા, કર જોડી નમી પાય. ૨૩
 શ્રી રામની સેવા સમાગમ પાખે, મુજને રુચે નહિ આન;
 રામ વિજેગે એક ક્ષણું તે, કોટી કલ્પ સમાન. ૨૪
 શ્રીરામ ચંદ્ર હું ચકોર આતક, રઘુપતિ જળધરરૂપ;
 મુજમન કંજ સદા પ્રકુલિત રહે, રાવવ દિનકર ભૂપ. ૨૫
 રામ સુરભિ હું વત્સ કહો તે, વિયોગ કયમ કરી સહેશે;
 કલ્પવૃક્ષનાં વિહંગમ તે વળી, બળુલ ઉપર નવ બેસે. ૨૬
 એવું કહી ગદગદ કંઠ થયા ને, આંસુ આવ્યાં લોચન;
 ત્યારે કેકેયે કહ્યું એક માસ રહી, વહેલા આવજો તન. ૨૭
 ત્યારે ભરથે માત પિતાનું વચન, તે લોપાયું નહિ ત્યાંહે;

પછે સત્વર થઈ બે વીરજ આવ્યા, રઘુપતિ બેઠા ન્યાંહે. ૨૮
 શ્રીરામચંદ્રને ચરણે લાગ્યા, ભરથ ને શત્રુવન;
 ત્યારે રામે ઉઠીને રુદેશું ચાંપ્યા, દીધું આલિંગન. ૨૯
 મોસાળ જવાની આજ્ઞા લીધી, સાથે ઘણી સેન્યાય;
 માતુલ સાથે રથમાં બેસીને, ભરથ શત્રુવન જાય. ૩૦
 એમ બન્યો વીર મોસાળ ગયા, પણ મન રઘુવરનું ધ્યાન;
 રામ લક્ષ્મણ તે ઘેર રહ્યા છે, વીર બન્યો બળવાન. ૩૧

વલણ

બળવાન બન્યો રહ્યા મંદિર, રામ લક્ષ્મણ વીર રે;
 નીતિ ધરમને ચલાવે છે, ધરમ ધોરી ધર ધીર રે. ૩૨

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे
 भरतशत्रुघ्नयोः मातुलगृहागमनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

અધ્યાય ૩ ને

રાગ સામેરી

મોસાળ માંહે ગયા બન્યો, ભરથ શત્રુવન;
 શ્રીરામ લક્ષ્મણ રહ્યા મંદિર, વરતે નિર્મળ મન. ૧
 નિત સેવતા ગુરુચરણ પંકજ, ધરમપંથ પળાય;
 વશિષ્ઠ મુનિના મુખ થકી, સુણતા પુરાણ કથાય. ૨
 સભા કરી એક સમે બેઠા, રાય દશરથ ભૂપ;
 રંગમંડપ માંહે બેઠા, ગુરુ સહિત અનુપ. ૩
 ત્યારે જોવા વિદ્યાની પરીક્ષા, તેડયા લક્ષ્મણ રામ;
 પછી કળા યુદ્ધની દેખાડી, સહુ પોતે પૂરણ કામ. ૪
 અસ્ત્ર શસ્ત્ર અનેક વિદ્યા, સફળ મંત્રજ જોહ;
 મહલ મેષ મહિષનું જીદ્ધ, કરી દેખાડયું તેહ. ૫
 પ્રસન્ન થયા ઘણું રાયજી, જોઈ પુત્રનો પરતાપ;
 ત્યારે સકળ ગુણ સંપૂર્ણ જાણ્યા, રઘુવરને આપ. ૬
 એ પ્રકારે આનંદમાં દિન, જાય છે સુખ માંહે;
 રઘુવીરને સેવતાં ભાવે, જનકતનયા ત્યાંહે. ૭

- એક વાર બેઠા મંદિરમાં, અજપાળનંદન જેહ;
નિજ મુખને અવલોકતા, આદર્શ માંહે તેહ. ૮
- ત્યારે કરણ આગળ કેશ શિરનો, શ્વેત દીઠો રાય;
ઉદાસી આવી અતિ ધણી, મન માંહે થઈ ચિંતાય. ૯
- જાણ્યું જરા આવી વાત કહેવા, ચેતાવા નરદેવ;
એમ વિચારી વશિષ્ઠ ગુરુને, તેડાવ્યા તતખેવ. ૧૦
- ગુરુને કહે મારા છતાં, હવે કરે રઘુવર રાજ;
સંકલ્પ મારે મન થયો, તે કરો ગુરુ મહારાજ. ૧૧
- અભિષેક રઘુવરને કરો, શુભ લગ્ન બેઠ આજ;
રામને દેખું રાજ કરતાં, થાય મારું કાજ. ૧૨
- ગુરુ કહે તમો રૂડું વિચાર્યું, ઘટે એમજ ભૂપ;
સાહિત્ય સરવે કરાવો એ, યથા યોગ્ય અનુપ. ૧૩
- ત્યારે દશરથે તેડાવીયા, રઘુવીરને એકાંત;
પાસે બેસાડીને કહ્યું, નિજમન તણું વરતાંત. ૧૪
- હે રામ મુજને એમ ભાસ્યું, કહ્યું સત્ય વચન;
થોડા દિવસમાં જાણું હાવે, પડશે મારું તન. ૧૫
- મુજ ગ્રહ પણ વિપરીત છે, અવદશા બેઠી જાણ;
શની આડમે ગુરુ બારમે, તે કરે રિષ્ટ પ્રમાણ. ૧૬
- મુજ મરણ ચિન્હ જણાય છે, માટે રામ કર તું રાજ;
તમે તમારું સાંભળો, પુર દેશ ધરનું કાજ. ૧૭
- એવાં વચન સુણીને ભૂપ ચરણે, નમ્યા શ્રીરઘુરાય;
મહારાજ જે કહે તે કરું, શિર ચઢાવી આજ્ઞાય. ૧૮
- પછે રાજ્ય સહુને તેડાવ્યા, પોતાના પરધાન;
શાહુકાર સરવે નમ્રના તે, બોલાવ્યા દેઈ માન. ૧૯
- દરબારના અષ્ટ અધિકારી, આદે સરવ સભાય;
તે સરવ સાંભળતાં પછે, બોલીયા દશરથ રાય. ૨૦
- ભાઈ સહુ સભાજન સાંભળો, મેં મન વિચાર્યું આજ;
માટે પંચ સહુને ગમે તો, રામને આપું રાજ. ૨૧
- એવું સુણી સરવે હરખીયા, ધન્ય ધન્ય હે રાજન;

એ કાજ તો રૂં વિચાર્યું, અરે રિપુનાશન.	૨૨
વશિષ્ઠ આદિ સરવ ઋષિયે, મુહૂર્ત આપ્યું સાર;	
ચૈત્ર સીત સમ્મતી શુભ, ગુરુ પૂર્ણ યોગ વિચાર.	૨૩
સાહિત્ય સહુ તત્પર કરાવ્યું, વશિષ્ઠે તેણીવાર;	
ઉપલક્ષણ* આણી મેળવ્યાં, અભિષેકનો ઉપચાર.	૨૪
ચાર દંતનો ઉજ્જવળ હસ્તી, શ્વેત હય શુભ અંગ;	
નવિન સિંહાસન કનકનું, છત્ર ચામર સંગ.	૨૫
સપ્ત પદ્મવ પંચ મૃતિકા, સાર સમુદ્રનું વાર;	
મોટાવિપ્રને જપ કરવાને, બેસાડ્યા નિરધાર.	૨૬
સહુ નગરને શાણગારીયું, ઘર ચાટાં શેરી પોળ;	
નરનારી અતિ હરખે ભયાં, થઈ રહ્યા રંગઝકોળ.	૨૭
પહેલે દિવસે વશિષ્ઠ ગુરુએ, આજ્ઞા આપી તાસ;	
શ્રીરામ સીતા બન્ને જાણને, કરાવ્યો ઉપવાસ.	૨૮
રઘુનાથને હાથે કરીને, અપાવ્યાં બહુ દાન;	
હોમ હુતાશનમાં કર્યો, ત્યાં થાય મંગળગાન.	૨૯
આહુતિ આપી સ્વહસ્તે, કર્યો તૃપ્ત હુતાશન;	
ઘૂંચે કરી રઘુવીરનાં, રાતાં થયાં લોચન.	૩૦
કેકે કૌશલ્યા સુમિત્રા, મન હરખનો નહિ પાર;	
સુખવંત સરવે રાણીઓ, આપતી દાન અપાર.	૩૧
બારણે મંડપ રોપીયો, ગુણીજન કરે છે ગાન;	
બહુ રંગ તોરણ બાંધીયા, ઝળકે વિચિત્ર વિતાન.	૩૨
એમ કરતાં નિશા થઈને, સુરજ પામ્યો અસ્ત.	
ત્યારે કુશાસનપર રામસીતા, પોઢીયાં થઈ સ્વસ્થ.	૩૩
સિંહાસન ઉપર પ્રભાતે, બેસશે રઘુરાય;	
સહુ લોક આનંદ પામીયા, દેવને થઈ ચિંતાય.	૩૪

વલણ

ચિંતા થઈ સહુ દેવને, જે રઘુવીર કરશે રાજ રે
ત્યારે દુષ્ટને ક્યારે મારશે, કયમ થશે આપણું કાજ રે. ૩૫
શિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડદ્વરથેન
વશિષ્ઠાજ્ઞાં રામરાજ્યાભિષેકવિચારો નામ તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥૩॥

*ઉપલક્ષણ-સાહિત્ય, સામગ્રી.

અધ્યાય ૪ થો

રાગ મારુ

સુણો શ્રોતા કહું વૃતાંત, હરિ ઇચ્છા મોટી બળવંત;
 રામને આપણું કયું રાજ, કયું તત્પર સાહિત્ય કાજ. ૧
 તે જાણીને સરવે દેવ, મન ચિંતા પામ્યા તતખેવ;
 સરવે મનમાં થયા ઉદાસ, આવ્યા બ્રહ્મા કેરી પાસ. ૨
 સુણો વાત પિતામહ આજ, કાલે રામને આપે છે રાજ;
 સ્વર્ગ તુલ્ય રાજસુખ એહ, તજી ક્યમ નીકળશે તેહ. ૩
 રાવણાદિક અસુર અપાર, ક્યારે કરશે તેનો સંહાર;
 તે માટે કરો એવો ઉપાય, રામ રાજ તજી વન જાય. ૪
 ત્યારે છૂટે આપણા બંધ, મારે રામ જઈ દશકંધ;
 એવાં વચન સુણ્યાં વિધિ જ્યારે, ઉભો કર્યો વિકલ્પ કળિ ત્યારે.
 જા તું અવધપુરી કર્યો એશ, કર કેકૈના મનમાં પ્રવેશ;
 માગે રાયની પાસે વચન, ભરથ રાજ રધુપતિ વન. ૬
 ત્યારે કળજીગ કહે મહારાજ, ક્યમ થાશે તે મુજથી કાજ;
 સત્યવંત છે સરવ પ્રજાય, મેં પુરીમાં નહિ પ્રવેશાય. ૭
 વિધિ કહે સુણુ સાચું વચન, છે રામને ગમતું મન;
 માટે જા તું ઉતાવળો આજ, કર સકળ દેવનું કાજ. ૮
 એવું સુણી કળિ થયો વિકલ્પ, ચાલ્યો મનમાં કરતો સંકલ્પ;
 આવ્યો અવધપુરી છે જ્યાંહે, નવ પેસાયું નયજમાંહે. ૯
 છે સુધર્મી નર ને નાર, માટે જઈ રહ્યો વાડી મોઝાર;
 સુણો શ્રોતા થઈ સાવધાન, એ કથાનું અનુસંધાન. ૧૦
 મંથરા નામે એક દાસી, હતી કેકૈ કેરી ખવાસી;
 તે પૂર્વને પાપે એશ, રાખે રામ ઉપર ઘણો દ્વેષ. ૧૧
 એક સમે પ્રભાતે રામ, સેજયાથી ઉડ્યા પૂરણ કામ;
 દંતધાવન કરવા કાજ, બેઠા એકમાં શ્રી મહારાજ. ૧૨
 પાસે ઉભો એક ખવાસ, બેઠા એકી ઉપર અવિનાશ;
 તે સમે આવી મંથરા પાસ, પુંજે વાળતી નિજ અવાસ. ૧૩

રામ ઉપર ઉડી રજ, બોલ્યો સેવક થઇને ધજ;
હવડાં રહેવા દે તારે કાજ, રજે ભરાય છે મહારાજ, ૧૪
એણું વદતામાં વઢવા લાગી, ગાળો દેતી તે બોલી અભાગી;
દુર્વચન કહ્યાં તજી લાજ, જાણ્યા તારા મોટા મહારાજ. ૧૫
એવાં સાંભળી વચન વિરોધ, ચઢ્યો શ્રી રઘુવીરને ક્રોધ;
અરે રંડા તું તારે મારગ જાણે, શાને કાજે વઢે છે તું કુબળ. ૧૬
એમ નીકળ્યું મુખથી વચન, દાસીનું થયું કુબળું તન;
અષ્ટ અંગ થયાં છે વંક, કાળી કુબડી આડે અંક. ૧૭
જોઈ રૂપ પામી લજ્જત્ય, નમી શ્રી રઘુવીરને પાય;
હું અજાને બોલી તમ સાથ, અપરાધ ક્ષમા કરો નાથ. ૧૮
હું વિમુખ થઈ પડ્યો વંક, પ્રભુ દાસી તમારી રંક;
રામ કહે સુણ કુબળ વચન, રહેશે ઘણા કાળ તુજ તન. ૧૯
જુગ દ્વાપર મથુરાં ગામ, થશે જન્મ તારો તે ડામ;
નામ કુબળ કુબળું રૂપ, થઈશિ કિંકરી મથુરાં ભૂપ. ૨૦
હું ધરીશ કૃષ્ણ અવતાર, ત્યારે તારો કરીશ ઉદ્ધાર;
કંસ મારવા કારણ ત્યાંહ, હું આવીશ મથુરાં માંહ. ૨૧
તારું કરીશ સુંદર રૂપ, સુખ આપીશ પરમ અનુપ;
એમ બોલ્યા શ્રી રઘુવીર, થયું કુબળું તેનું શરીર. ૨૨
વહી ગયા પછે કેટલા દન, રામને ઠ્યું રાજ્યાસન;
તે મુહૂર્તને પહેલે દન, વાડીમાં ગઈ દાસીજન. ૨૩
મંથરા ત્યાં વીણતી ફૂલ, તે વિકલ્પે દીડી અનુકૂળ;
કુળ રહિત અધરમી કુપાત્ર, કર્મ કુત્સિત કુબળું ગાત્ર. ૨૪
એવો જોઈ અમંગળ વેશ, કંથેાં મનમાં વિકલ્પે પ્રવેશ;
પાકાં ફળ કલિંગનાં જોહ, મંથરાએ ભક્ષણ કર્યાં તેહ. ૨૫
દાસી બ્રહ્મ થઈ પ્રરી ગત્ય, તે વિકલ્પે ભૂલાવી મત્ય;
ફૂલ વીણતાં ઉપન્યો વિચાર, પાછી આવી તે નમ્ર મોઝાર. ૨૬

વલણ

નમ્રમાં આવી મંથરા, તે કરવા ફૂડું કાજ રે;
મારા ભરજનો કોઈ ભાવ ન પૂછે, ક્યમ રામને આપે રાજ રે. ૨૭
इति श्रीराय०सं० बा० ज० मंथराक्षरीरे कलियुग प्रवेशो नाम चतुर्थोऽध्यायः

અધ્યાય ૫ મો.

રાગ ધન્યાશ્રી

દાસી આવી રાજદ્વારજી, કુત્સિત કરતી મનમાં વિચારજી;
કળિએ કીધી બુદ્ધિ બ્રહ્મજી, મૂળે અધરમી થઈ મતિ નષ્ટજી. ૧

ઢાળ

- નષ્ટમતિ અતિ બ્રહ્મ થઈને, આવી રાજદ્વાર;
ત્યાં કેકેકેરા ચોકમાં, મંડપ રચ્યો છે સાર. ૨
- ચંદ્રવા તોરણ બાંધીયાં, વાજંત્ર ગરજે ત્યાંહિ;
તે જોઈ દાસી બળી મનમાં, આવી મંદિરમાંહે. ૩
- થઈ રહ્યો મંગળ સોહલો, જોઈ દ્વેષ આવ્યો મન;
જ્યમ સંત મૂરતિ જોઈને, કરે દ્વેષ પાપીજન. ૪
- વસંતઋતુમાં કોકિલાનો, સુણી નાદ રસાળ;
જ્યમ કાગ મનમાં ખેદ પામે, તેમ લાગી ઝાળ. ૫
- પંડિતની વ્યુત્પત્તિ જોઈ, થાય મૂરખને સંતાપ;
શ્રીમંતને જોઈ બળે જ્યમ, દુર્બળ દરિદ્રી આપ. ૬
- આચારીની લીલા જોઈ, અપવિત્રને થાય ખેદ;
હિંસકને જ્યમ દયા ન રુચે, વિષયીને નિરવેદ. ૭
- પતિવ્રતાનો ધર્મ જોઈ, કરે જીરણી મન દ્વેષ;
એમ મંગળ જોઈ મંથરા, કરવાને આવી કલેશ. ૮
- કેકે કને કુટતી આવી, શિર પોતાનું જોઈ;
પુણ્ય છાબ પછાડી લાગી, રુદન કરવા તેહ. ૯
- કેકે કહે રે શું થયું, તે કહે મુને વિચાર;
આનંદનો દિન આજ છે, જ્યમ રહે છે તું નાર. ૧૦
- દાસી કહે રે અભાગ્યણી, તારું થયું કહું કાજ;
સુત મોકલ્યા મોસાળમાં, રામને આપે રાજ. ૧૧
- રાણી કહે રે મૂરખ તું, એમ શું બોલે બોલ;

- મારે ભરથ જેવા રામ છે, એ પુત્ર તે સમતોલ. ૧૨
- એમ કહી મોતીમાળ ઢાલી, તેને કરવા શાંત;
- તે તોડી નાખી પછાડી, કરતી મહા કલપાંત. ૧૩
- તાહરે ઉગરશે શું એ થતાં, તુજ પુત્રની શી પેર;
- તારે જીવ્યાનો આરો નથી, શું રહ્યું સુખ તુજ ઘેર. ૧૪
- ભાવ નહિ પૂછે ભરતનો, થશે રામ જ્યારે ભૂપ;
- તું સેવા કરજે કૌશલ્યાની, થઈને દાસી રૂપ. ૧૫
- કેકે કહે છાની રહે; શાં કરે ફોગટ ચેન;
- રામને અંતર કંઈ નથી, તું સાંભળ મારી બેન. ૧૬
- સહુ માતને સરખી ગણે, રઘુવીર ધરમ સ્વરૂપ;
- ભરથ પણ એને ભજે છે, સમાન ભાવ અનુપ. ૧૭
- એમ કહી આલિંગન દેઈ, ભુજમાંદ્ય બીડી નાર;
- પ્રવેશ તવ કળીયે કર્યો, કેકે રુદેમોઝાર. ૧૮
- બુદ્ધિ ફરી રાણીતણી, મન મલિન થયું તેણી વાર;
- મંથરાશું બોલી પછે, કરી કપટ કૃત વિચાર. ૧૯
- સુણ બેન હું સમજી હવે, તુજ વચન કેરો મર્મ;
- વિચાર રૂઠા મેં કર્યો, ત્યારે થયો ખુલ્લો ભર્મ. ૨૦
- તેં ભલે ચેતાવી મને, ઉપકાર કીધો આજ;
- આપણે શું ઉગરે બે, રામને આપે રાજ. ૨૧
- મંથરા કહે રે માવડી, એવી અકલ સુઝી મુજ;
- એ સાજે પાળજ બાંધીયે, માટે ચેતાવી તું જ. ૨૨
- કેકે કહે રે પ્રાણવદનભા, ખરી કહી તેં વાત;
- રામને આપે રાજ કાલે, આડી છે એક રાત. ૨૩
- હવે શો ઉપાયજ હું કરું, તે કહે મુજને પેર;
- બે રાજ પામે ભરથજી તો, થાય કીજાલહેર. ૨૪
- ત્યારે દાસી કહે રાણી સુણો, આવે નિશાએ રાય;
- ત્યારે રીસાઈને બેસજો, ધરી રૂપ કદરૂપ કાય. ૨૫
- જ્યારે મનાવે મહિપતિ તમને, ત્યારે માગી લેજો વચન;
- રાજ આપો ભરથને, રઘુવીર જાયે વન. ૨૬

પૂર્વે બે વરદાનનું, તને વચન આપ્યું રાય;
 તે માગી લેજે મોજથી, જે રામ વનમાં જાય. ૨૭
 ચઉદ વરસ વન ભોગવે, ત્યાં અસુર કરશે ધાત;
 પછે રાજ નિષ્કંટક થશે, તે રાખ્ય મનમાં વાત. ૨૮
 તેવાં વચન સુણી કિંકરીકેરાં, કેકૈ હરખી મન;
 પછે અલંકાર સહુ તજીને, બેઠી શોક ભુવન. ૨૯

વલણ

શોકભુવનમાં સુંદરી, તેની સાથે બેઠી નાર રે;
 મુક્ત કેશને વેશ કુત્તિસત, ધરતી દુઃખ અપાર રે. ૩૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां अबोध्याकण्डि मंथरा-
 वचनभवणात् कैकेयीविवादो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

અધ્યાય ૬ ઠો

રાગ સોરઠની ચાપાઈ

સુણો શ્રોતા એક ચિત્તે કરી, થઈ રજની દિવસ ગયો અનુસરી;
 ત્યારે રાજ દશરથ તેણીવાર, આવ્યા કેકૈના ભુવનમોજાર. ૧
 દાસી મંથરાને પૃછ્યું કથી, કયાં ગઈ રાણી દેખાતી નથી;
 ત્યારે કુબ્જ બોલી રીસે ચઢી, આ પેલી તમારી રાણી પડી. ૨
 રાજ દશરથ આવ્યા પાસ, ધહાં ક્યમ બેઠી છું થઈને ઉદાસ;
 મીઠાં વચને બોલાવે રાય, તેમ તેમ રાણી અવળી થાય. ૩
 હસ્ત સ્પર્શવા માંડ્યો જદા, રાણીયે કર તરછોડ્યો તદા;
 પછે રુદન કરવા માંડ્યું બહું, ન જાણ્યું રાયે કપટ તે તણું. ૪
 બોલ સાચું તને મારા સમ, તું રીસાઈને રડે છે ક્યમ;
 આંસુધારાએ ભિંજે રુદે, રુદન કરતી રાણી વદે. ૫
 હું નહિ બોલું તમારી સાથ, જાઓ શું કરવા આવ્યા નાથ;
 હેત તમારું જાણ્યું રાય, તમને હું આપીશ હત્યાય. ૬
 ત્યારે રાજ કહે આવડું કાં કરે, શામળે દુઃખ મનમાં ધરે;
 બે કોઈએ દૂબી હોય તને, તો દેઉ દાંડ સાચું કહે મને. ૭
 માગ્ય માગ્ય જે માગે તું, સત્ય વચનથી આપું હું;

હું સરખો સ્વામી તારે, નથી ન્યૂન વસ્તુ મારે. ૮
 વળતી કેકે બોલી વચન, કયમ જાઓ છે ભૂલી રાજન;
 ગયા જુદું કરવા વૃષપર્વા સાથ, હું તમ સંગ આવીતી નાથ. ૯
 ત્યારે આખ્યાં છે જુગલ વચન, તે આજ મુને આપો રાજન;
 રાજ કહે માગી લે મુખે, સત્ય વચન ના નહિ કહું મુખે. ૧૦
 ત્યારે કેકે કહે વનમાં જાય રામ, ચઉદ વરસલગી રહે તે કામ
 મારા ભરથને આપો રાજ, એ બે વચન માગું છું આજ. ૧૧
 એવું વચન સુણ્યું જોડેલે, બ્યાકુળ રાય થયા તેડેલે;
 જેમ વજ્ર વીજળીઆવી અડે, જેમ શિરપર પરવત તૂટી પડે. ૧૨
 જેમ વહેરે કાળજી કરવતધાર, એમ દશરથને થયું દુઃખ અપાર:
 પ્રલય અગ્નિ કેકેઈનું વચન, બળી ગયું રાયનું આયુશવન. ૧૩.
 પડ્યા ભૂપતિ પૃથ્વીમાંહ, આંખે આંસુધાર ચાલી ત્યાંહ;
 અંગ મોડીને બેઠા થાય, ખોળા પાથરી કહે છે રાય. ૧૪
 અરે પ્રિયે કાંઈ બીજું માગ્ય, એ વિણ આપું ધરી અનુરાગ:
 મારો રામ કોમળ સકુમાર, શીદ મોકલે વનમોઝાર. ૧૫
 નહિ કરે રામ રાજવહેવાર, ભરથને સોંપું સહુ ધરમાર;
 એ રાજ ભરથ કરે સરવદા, રામ ઘેર બેસી રહે સદા. ૧૬
 એ બાળકને શીદ કાઢે વન, છે ઘણું રામનું કોમળ તન;
 એમ દીન વચન કહ્યાં રાયે જદા, તારે કેકે ધુરડી બોલી તદા. ૧૭
 શું અધરમી હો રાજન, લાગશે રવિકુળમાં લાંછન;
 સત્ય વચન નહિ પાળો સાર, તો પૂર્વજ પડશે નરકમોઝાર. ૧૮
 કેકે વચન તે લાગ્યું બાણ, બેઘું રુદે જ્યમ જાયે પ્રાણ;
 મૂર્છિત થઈને પડીયા રાય, નેત્રથકી જળ ચાલ્યું જાય. ૧૯
 એમ સ્ત્રીવશ રાજ થયા, વચનબંધમાં આવી ગયા;
 ત્રિયાલોભી દુઃખ પામે ઘણું, વિવેક જ્ઞાન જાયે તેતણું. ૨૦
 વિનતાને વશ બે અનુસરે, તો સકળ પાપ તે પુરુષ કરે;
 સ્ત્રી અવિદ્યા પરમાણુજ્યો, મૂર્તિમંત બ્યાધિ બાણુજ્યો. ૨૧
 અચેત થઈ પડીયા રાજન, નવ જાણે કો બીજું અન્ય;
 રજની તે મહા દુઃખમાં ગઈ, અરુણ ઉદયની બેળા થઈ. ૨૨

ગુરુ વશિષ્ઠ વહેલા ઉઠીયા, સભામાંહે સત્વર આવીયા;
 સુમંતને કહે જા ધરમાંહ, તેડી લાવ્ય રાજને આંહ. ૨૩
 સુમંત આલ્યો તેણીવાર, આવ્યો કેકૈના ભોવન મોઝાર;
 દશરથ રાજ પડીયા જ્યાંહ, સુમંત આવી ઉભો ત્યાંહ. ૨૪
 પ્રધાને ચરણ વંદ્યા નૃપતણા, દીઠા રાયને દુઃખીયા વણા;
 વિકલ વેશ મૂકે નિશ્વાસ, નેત્રે જળ અતિ વદન ઉદાસ. ૨૫
 મંત્રી બોલ્યા કરી વિનતિ, સભામાંહ ચાલો ભૂપતિ;
 સરવ સાહિત્ય તત્પર કર્યું આજ, તમને બોલાવે ગુરુમહારાજ. ૨૬
 વચન સુમંતતણાં સાંભળી, રાયે રડવા માંડ્યું વળી;
 અરે સુમંત સુણ કહું આ દીશ, માઈં મરણ આવ્યું છે શીશ. ૨૭
 તે માટે ઉતાવળો જઈ આવ્ય, તું અહીં રામને તેડી લાવ્ય;
 સુણી રાયનાં શોક વચન, સુમંતને દવ લાગ્યો તન. ૨૮
 પડ્યો ત્રાસ મુખ ઉડી ગયું, નવ જાણે રાયને શું દુઃખ થયું;
 ચિંતાતુર થઈ મંત્રી એહ, રામધામ લણી આલ્યો તેહ. ૨૯
 જેમ કળાહિણુ ગ્રહણે રવિ થાય, એમ થઈ નિસ્તેજ સુમંત જાય
 સંસારતાપે તપીયો જન, જેમ આવે મુમુક્ષુ સંત સદન. ૩૦

વલણ

સંત સદન આવે મુમુક્ષુ, આત્મપ્રાપ્તિ મુખ કાજ રે;
 એમ સુમંત આવ્યો ઉતાવળો, જ્યાં બિરાજે શ્રીરધુરાજ રે ૩૧
 શ્રી શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડે સુમંત
 શ્રીરામમંદિરાગમનં નામ ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ॥ ૬ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ ધનાશ્રી

રંગ મહેલમાં પોઢ્યા રામ, સીતા સેવતાં પૂરણ કામ;
 બ્રાહ્મ મુદ્દરતમાં રઘુવીર, ઉડ્યા નિદ્રા તજી રણધીર. ૧
 કર્યું સ્નાન દાન જપ હોમ, દ્વિજ ધેનુ પૂજ્યા પતિ બ્યોમ;
 એમ કરતાં થયો છે પ્રભાત, આવી નમીયા લક્ષ્મણ ભાત. ૨
 પહેર્યા વસ્ત્ર આજુપણ સાર, કુંડળ મુગટ તિલક ઝળકાર;

બેડા આસન થઈને સ્વસ્થ, સુમિત્રીની ગ્રીવે ચૂકી હસ્ત. ૩
 એટલે ત્યાંહાં આવ્યો સુમંત, મુખ કરમાયું મહા દુઃખવંત
 આવી નભિયો તે રામને પાય, હસી બોલ્યા ત્યારે રઘુરાય. ૪
 આવો સુમંત મુખનાં રાશિ, થયા છે ક્યમ ચિત્ત ઉદાસી;
 અધિકારી છો મુખ્ય પ્રધાન, મુખ કરમાયું કમળ સમાન. ૫
 તમે જોઈ બંધુસમ મહારે, શી વ્યથા પ્રગટી છે તમારે;
 રામનાં સુણી હેતવચન, થયો ગદગદ આંસુ લોચન. ૬
 કર જોડીને બોલ્યો સુમંત, સ્થિર મન કરી ધીરજવંત;
 કેકઈને મંદિર છે રાય, તમને નેડે છે ત્યાં રઘુરાય. ૭
 સુણી રામ ઉડ્યા તત્કાળ, સાથે મંત્રી સુમિત્રા બાળ;
 ચાલ્યા ભૂપણ મંદિત તન, લાગે કોટિક મીનકેતન. ૮
 નિરખે લોક સહુ ભગવાન, નેત્રે કરતા સ્વરૂપનું પાન;
 આજ મંગળ દિન વિશેષ, થશે રામને રાજ્યાભિષેક. ૯
 આપણા ભાગ્યતણો નહિ પાર, એમ વાતો કરે નરનાર;
 એવે આવ્યા કેકઈને ઘેર, જુવે તો થઈ વિપરીત પેર. ૧૦
 રામ સાથ સુમિત્રી સુમંત, દીડા રાયને મહા દુઃખવંત;
 પિતાને પાયે લાગ્યા રામ, કર જોડી ઉભા અભિરામ. ૧૧
 સ્પુંદ સ્પુંદ રડે છે રાય, નેત્રથી જળ ચાલ્યું જાય;
 જાણે મદગળ પડીયો કપ, પાસે બેઠી સિંહણી રૂપ. ૧૨
 ત્યારે રામ કેકઈને પૂછે, કહો માત આ કારણ શું છે;
 રાયને શી વ્યથા થઈમન, ક્યમ ભૂમિ કયું છે રાયન. ૧૩
 બોલી કેકઈ સાંભળ રામ, અન્ય દુઃખ નથી આ ડામ;
 મને આપ્યાંતાં બે વરદાન, રાય પાસે લીધાં માગી માન. ૧૪
 રામ ચઉદ વરસ જાય વન, ભરથ ભોગવે રાજ્યાસન;
 મેં માગ્યાં નિશાયે વચન, સુણી બેઠ પામ્યા છે રાજન. ૧૫
 નથી બીજું દુઃખ લગાર, મારે પડીયા છે પૃથ્વી મોઝાર;
 રામ કહે સુણો માતા મારી, મારે પાળવી આજ્ઞા તમારી. ૧૬
 મારો ભરથ કરે જો રાજ, તો હું પ્રસન્ન ધણો છું આજ;
 આપ્યું વરદાન તમને રાજન, મારે પાળવું સત્ય વચન. ૧૭

એવું સાંભળી લક્ષ્મણ વીર, ક્રોધવંત થયા રણધીર;
 કરી વિકટ ભૂકુટિ કપોલ, ફરકે અધર રીસે રાતાયોળ. ૧૮
 શેષ નાગનો અવતાર જેહ, તેણે નવ સહેવાયું તેહ;
 જાણે કેકઈને હવડાં મારું, તેણે અઘટિત કર્મ વિચાર્યું. ૧૯
 રામઆજ્ઞા વિના ન બોલાય, માટે ક્રોધ થંભાવ્યો કાય;
 એવે આવ્યા ત્યાં ગુરુદેવ, સુણ્યું સકળ વૃત્તાંતજ એવ. ૨૦
 બેઠા મુનિવર શીષ ડોલાવી, વિચાર્યું મન વિપરીત ભાવિ;
 અરે દૈવતણી ગતિ મોટી, આપણી મતિ સરવે મોટી. ૨૧
 નમ્યા રામ ગુરુને પાય, કરે જેડી બોલ્યા રઘુરાય;
 આપો આજ્ઞા હું જાઉં વન, આંસુ આવ્યાં મુનિને લોચન. ૨૨
 ગુરુ પિતા ને કેકઈ માત, ત્રણેને નમિયા જુગતાત;
 આવ્યા કૌશલ્યાને મંદિર, રામ સાથે લક્ષ્મણ વીર. ૨૩
 છે રામના મનમાં શૂર, મારવા છે અનેક અસુર;
 માટે મનમાં છે આનંદ, આવ્યા કૌશલ્યાધરનભચંદ. ૨૪
 જાય અમૃત લેવા સુપર્ણ, જેમ વદે વિનતા ચર્ણ;
 એમ માતાચરણે રામ, આવી નમિયા પૂરણ કામ. ૨૫
 કૌશલ્યાને કહ્યું વર્તમાન, જે કેકઈયે માગ્યું વરદાન;
 પિતાનું પાળવાને વચન, માતા આજ્ઞા આપો જાઉં વન. ૨૬
 રામનાં સુણી એવાં વચન, ધીકી ઉઠ્યો દાવાનળ તન;
 મૂરછા ખાઈ ખરિયાં માત, શુદ્ધિ ગઈ થયાં પૃથ્વીપાત. ૨૭
 વાગે વજ્રનો ઘા વિપરીત, પડે શિર તૂટી આલ અનીત;
 જાય લોભિયાનું સહુ ધન, જેમ ઓચિંતાં ફેરે લોચન. ૨૮
 જેમ સહસ્ર વીંછીનો ડંખ, એમ દુઃખ થયું આડે અંક;
 સૂકાયો કંઠ નવ બોલાય, નેત્રેથી જળ ચાલ્યું જાય. ૨૯
 વાળી અવધપુરીમાં હાક, રડે પ્રજા સહુ ચડી આક;
 સુણ્યું રામને વન તે કાળ, નમ્રમાંહે પડી હડતાળ. ૩૦
 બેઠા માતનું દુઃખ અપાર, ભરાયું રામ નેત્રમાં વાર;
 પાસે બેઠા શ્રીભગવાન, કૌશલ્યાને કર્યાં સાવધાન. ૩૧
 માતાએ જોયું રામનું મુખ, મનમાં અતિ પામ્યાં દુઃખ;

મારા શ્યામસલુણા તન, બાપ એ શું બોલ્યો વચન. ૩૨
રંગમાં ભંગ કોણે કીધો, મારો હરખ હરીને લીધો;
હુતાશન પ્રગટ્યો મુજ તનમાં, તુને નહિ બવા દેઉં વનમાં. ૩૩

વલણ

વનમાં તુજને નહિ બવા દેઉં, લાગે કોમલ અંગે તાપ રે;
એવાં વચન કહીને કૌશલ્યાણ, કરવા લાગ્યાં વિલાપ રે ૩૪
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकबारायां अयोध्याकांडे कौश-
ल्याशोकप्राप्ति नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ ગોડી

ત્યારે માતા કાશલ્યાણ બોલીયાં, હો વાલા રે;
તુને નહિ બવા દેઉં વન, કુંવર કાલા રે. ૧
ઘણી કોમળ છે તારી દેહડી, હો વાલા રે;
મારા લાડકવાયા તન, કુંવર કાલા રે. ૨
તને ગુપ્ત રાખું મારી વાડીમાં, હો વાલા રે;
બીજું અવર ન જાણે જ્યમ, કુંવર કાલા રે. ૩
મેં તો તુજ વિણ રહેવાયે નહિ, હો વાલા રે;
મુને મૂકીને જાશે ક્યમ, કુંવર કાલા રે. ૪
પાયે કંકર કંટક ખુચશે, હો વાલા રે;
નહિ ચલાયે વસમી વાટ, કુંવર કાલા રે. ૫
બેઠવી શીત આતપ ને વૃષા, હો વાલા રે;
ક્યમ ઓળંગશે ગિરિવાટ, કુંવર કાલા રે. ૬
વ્યાઘ્ર સિંહ વનમાં ઘણા, હો વાલા રે;
સર્પ સૌહર ને વૃક રક્ષ, કુંવર કાલા રે. ૭
રજનીયર સાથે જુદ્ધ થશે, હો વાલા રે;
કોણ કરશે તમારી પક્ષ, કુંવર કાલા રે. ૮
વનમાં વહકલ ક્યમ પહેરશે, હો વાલા રે;
તણ વસ્ત્ર આભૂષણ સાર, કુંવર કાલા રે. ૯

- અહીં જમતા ભોજન ભાવતાં, હો વાલા રે;
ક્યમ કરશેા વનફળ આહાર, કુંવર કાલા રે. ૧૦
- તણ સજ્જ ભમરપલંગની, હો વાલા રે;
ક્યમ પોઢશેા પૃથ્વી માંહ, કુંવર કાલા રે. ૧૧
- તારે બાલપણામાં વન કથું, હો વાલા રે;
મારૂં વચન માની રહો આંહ, કુંવર કાલા રે. ૧૨
- મારે ક્રીયાજનમનાં કરમ હશે, હો વાલા રે;
તે આવીને નડીયાં આજ, કુંવર કાલા રે. ૧૩
- તે દૈવે રંગમાં ભંગ કર્યો, હો વાલા રે;
કયું વન તણને રાજ, કુંવર કાલા રે. ૧૪
- વાત સાંભળી વન જવા તણી, હો વાલા રે;
વહેરે કરવત કાળજ માંહ, કુંવર કાલા રે. ૧૫
- દવ લાગ્યો મારા અંગમાં, હો વાલા રે;
હાવે નાસીને જઈયે કયાંય, કુંવર કાલા રે. ૧૬
- મારો પાપી પ્રાણ જતો નથી, હો વાલા રે;
હશે કોણ કરમના ભોગ, કુંવર કાલા રે. ૧૭
- એમ કહીને રૂએ રુદે ફાટ તે, હો વાલા રે;
ક્યમ સહેવાય પુત્રવિયોગ, કુંવર કાલા રે. ૧૮
- એવાં વચન સુણી બોલ્યા રામજી, હો માતા રે;
તમે ધીરજ રાખો મન, સુણો સુખદાતા રે. ૧૯
- પાછો આવીશ થોડા દિવસમાં, હો માતા રે;
આપો આજ્ઞા હું જઈં વન, સુણો સુખદાતા રે. ૨૦
- મારે આજ્ઞા પિતાની પાળવી, હો માતા રે;
રહેવું ચઉદ વરસ વનમાંહ, સુણો સુખદાતા રે. ૨૧
- અવધ વીત્યા પછે નહિ રહું, હો માતા રે;
વહેલો આવીશ નિજ પુરમાંહ, સુણો સુખદાતા રે. ૨૨
- નવ વચન મિથ્યા કહું તાતનું, હો માતા રે;
જે પશ્ચિમ ઉગે સુર, સુણો સુખદાતા રે. ૨૩
- જેણે આજ્ઞા ઓળંગી માઆપની, હો માતા રે;

તે પાપી પુત્ર અસુર, સુણો સુખદાતા રે.	૨૪
જે માતપિતા ગુરુદેવનું, હો માતા રે;	
નવ પાળે આજ્ઞાવચન, સુણો સુખદાતા રે.	૨૫
તે પ્રાણી જીવતો મુલો જાણુજે, હો માતા રે;	
અજા કંઠે જેવો સ્તન, સુણો સુખદાતા રે.	૨૬
તેનો મિથ્યા ધરમ સહુ જાણુજે, હો માતા રે;	
જેવું કપટી કેરું ધ્યાન, સુણો સુખદાતા રે.	૨૭
જેમ અદાતાનું ઈંચું મંદિર, હો માતા રે;	
જેમ લોભીયાનું તત્ત્વજ્ઞાન, સુણો સુખદાતા રે.	૨૮
એમ મનુષ દેહ તેનો મિથ્યા, હો માતા રે;	
જેવો ઉદરમાંહે કૃમીજાત, સુણો સુખદાતા રે.	૨૯
જેણે માતપિતાની આજ્ઞા પાળી, હો માતા રે;	
શુભ પુત્ર તે સુકૃતવંત, સુણો સુખદાતા રે.	૩૦
તે માટે મેં રહેવાય નહિ, હો માતા રે;	
જાય તાતનું સત્ય વચન, સુણો સુખદાતા રે.	૩૧
હાવે આશિષ દેઈ આજ્ઞા આપો, હો માતા રે;	
નિશ્ચે જાણું મારે વન, સુણો સુખદાતા રે.	૩૨

વલણ

વનમાં મારે નિશ્ચે જાણું, આજ્ઞા આપો માત રે;
 એવું સાંભળી કૌશલ્યાએ, કરવા માંડ્યો આંસુપાત રે. ૩૩
 इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मीकिनाटकधारार्या अबोधवाक्ये श्रीराम-
 कौशल्यासंवादो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ૮ ॥

અધ્યાય ૯ મો

રાગ પરજયો

ત્યારે કૌશલ્યાએ નિશ્ચે જાણ્યું જે, જશે વનમાં રામ;
 નિશ્વાસ મૂકે અધર સૂકે, ચિત્ત રહ્યું નહિ ડામ. ૧
 હો પુત્ર મુજને મૂકીને, કયમ જાય છે તું વન;
 અતિ વેદના વાટે હશે, ધણું કોમળ છે તુજ તન. ૨

- પાણી લાગે પરદેશનાં, જાણ્યું માતાએ મન સાથ; ૩
 માટે ઔષધિમણિ બાંધીયો, રઘુવીરકેરે હાથ.
 દષ્ટિનો દોરો બાંધીયો, વિષ જતું ન કરે ઘાત;
 તે માટેઔષધિ મહારા બાંધ્યા, જતન કરીને માત. ૪
 એ પૂરણ બ્રહ્મ અખંડ છે, અવિછેદ અજ અવિનાશ;
 પણ માત વાત્સલ્યતાવડે, ઘણો પ્રેમ જણવે તાસ. ૫
 પછે જનુનીએ પંચભૂતની, કરી પ્રાર્થના તે કાળ;
 સહુ મળી મારા રામની, કરજો સદા સંભાળ. ૬
 ઈંદિરાપતિ ઉભયાપતિ, શચીપતિ પ્રભાપતિ દેવ;
 મુનિ સપ્ત અષ્ટ વસુ સદા, તમો રક્ષા કરજો એવ. ૭
 નવ ગ્રહ દશ દિગ્ગાળ જે, રુદ્ર એકાદશ જાણ;
 રવિદ્વાદશ રક્ષા કરજો, પિતૃ મરુત પ્રમાણ. ૭
 યજ્ઞગણ ગાંધર્વ કિન્નર, સિદ્ધ ચારણ જેહ;
 સહુ દેવ ને ઉપદેવ કરમજ, દેવ કહિયે નેહ. ૯
 સહુ ચરાચરના જીવજે, જળ સરિત સિંધુ વન;
 વળી અધ ઉરધ ને મધ્યમાં, રાખજો પ્રાણ જીવન. ૧૦
 એમ સ્તુતિ કીધી સરવની, કૌશલ્યાએ તેણીવાર;
 મુખવચન કહેતાં થાય ગદગદ, નેત્ર આંસુધાર. ૧૧
 આદિ પુરુષ અવિનાશ જે, સ્થિતિ ઉદેકૃત સંહાર;
 તે રઘુપતિને પુત્ર જાણે, માતાપ્રેમ અપાર. ૧૨
 વન્હિ અસુર કુળ દહન કાનન, મુનિ મન માનસહસં;
 અજ્ઞાન તમ છેદક દિવાકર, પ્રણત પાળ પ્રશંસ. ૧૩
 જે ભક્ત ચાતકતણા જળધર, અખિલ પૂરણ કામ;
 બ્રહ્માંડ કોટી રોમ તન, વિશ્વના આત્મારામ. ૧૪
 જેની કટાક્ષે કાળ કપે, જે દેવકેરા દેવ;
 તે કૌશલ્યાના શોકજળમાં, ખૂડિયા તતખેવ. ૧૫
 જઘપિ એ ભગવાન છે, પણ ભક્તવત્સળ ઇશ;
 કરુણા વચન સુણી માતનાં, ગદગદ થયા જીગદીશ. ૧૬
 રુદે ભરાયું રામનું, બેઠ માતનું કંઠપાંત;

તે સમાને શોકે કરી, ધ્રુજ ધરા દુઃખવંત.	૧૭
ત્યારે વીર લક્ષ્મણ બોલિયા, કરી કેકઈ ઉપર રીસ;	
મહારાજ આજ્ઞા આપો મુજને, છેદું એનું શીશ.	૧૮
જ્યારે તમે વનમાં જશો, ત્યારે પિતા તજશે પ્રાણ;	
નિર્મળ અંધુ ભરથ તે, નહિ કરે રાજ્ય પ્રમાણ.	૧૯
સહુ અજેઘ્યા ઉજ્જૈય થશે, ને ખૂટશે સહુ રાજ;	
કલેશકેરૂં મૂળ કેકઈ, તેને છેદું આજ.	૨૦
તે માટે એને મારતાં, આજ ટળે સહુનું દુઃખ;	
જ્યમ વાસના છેદતાં સાધુ, પામે આત્મા સુખ.	૨૧
રઘુવીર કહે ઓ બાપ વીરા, એ શી બોલ્યો વાણ;	
સહસા ન કરિયે કાજ વિપરીત, જ્યાંલગી તનમાં પ્રાણ.	૨૨
આપણે માતા સરવ સરખી, એમ જાણો મન;	
આપણો ધરમ ન મૂકીયે, જો પડે હવડાં તન.	૨૩
નથી દુઃખદાતા કોઈ કોનું, મિથ્યા તે સંદેહ;	
સહુ પોતાને કરમે કરી, ભોગવે સુખ દુઃખ જેહ.	૨૪
ત્યારે લક્ષ્મણ કહે હું નહીં રહું, તમ વિભેગે નિરવાણ;	
તેડી જાઓ મને સાથે, નિકર તજીશ મારા પ્રાણ.	૨૬
ત્યારે સુમિત્રાજી બોલિયાં, સાંભળો શ્રીરઘુરાય;	
તમ વિયોગે ક્ષણ એક એણે, ઘેર નહીં રેવાય.	૨૬
તે માટે એને સાથ તેડો, કહું સાચી વાણ;	
એકકા બે બાંધવ રહો તો, ધીરજ આવે પ્રાણ.	૨૭
બાળપણમાં માત રાખે, વૃદ્ધપણે સુત ધીર;	
તન વેદના જાણે ત્રિયા, રણમાં સંભાળે વીર.	૨૮
એવાં સુમિત્રાનાં વચન સુણીને, બોલ્યા શ્રીરઘુનાથ;	
વારૂ માતા વીરને હું, તેડીશ મારી સાથ.	૨૯
થયો હર્ષ લક્ષ્મણને તદ્દા, હા કહી શ્રી રઘુવીર;	
વન જવાને તત્પર થયા, માતાએ મૂકી ધીર.	
કલ્યાંત કરતાં કૌશલ્યાજી, બોલીયાં તેણે કામ;	
વર્ષ ચતુર્દશ તુજ વિના, હું ક્યમ કાઢીશ રામ.	૩૧

- મારા લાડકવાયા લાલજી, ક્યારે દેખીશ તારું મુખ;
 ભૂખ્યા તરસ્યા વનમાં થશો, કોણ પૂછશે મુખ દુઃખ. ૩૨
- કેકઠની વાણી ખરી કરી, પાળ્યું પિતાનું વચન;
 હવે મારી આજ્ઞા ભંગ કરી, કયમ જાય છે તું વન. ૩૩
- ત્યારે રામ કહે હો માત ચિંતા, નવ કરશો મનમાંજ;
 થોડા દિવસમાં તમકને, આવીશ પાછો આંજ. ૩૪
- ત્યારે આજ્ઞા પાળીશ અતિ ઘણી, માનજે સાચું માય;
 ઘણાં વરસ મારે તમારી, કરવી છે સેવાય. ૩૫
- તોયે માત રોતાં રહે નહીં, નથી આવતી મન ધીર;
 આકાશ વાણી થઈ તદા, બોલી વચન ગંભીર. ૩૬
- હે કૌશલ્યાજી રામની, ચિંતા ન કરશો લેશ;
 સર્વ ડામે વિજય થશે, કુશળ રહેશે એશ. ૩૭
- એ સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ પૂરણ, કોઈ ન જાણે પેર;
 કારજ કરવા દેવનું, અવતર્યા છે તમ ઘેર. ૩૮
- શેષનો અવતાર લક્ષ્મણ, સીતા લક્ષ્મી સ્વરૂપ;
 એ રામ શ્રી ભગવાન છે, બ્રહ્માંડ કોટી ભૂપ. ૩૯
- આકાશ વાણી સાંભળી, મનમાં વિચાર્યું માય;
 પણ મુખે કહેવાતું નથી, જે રામ વનમાં જાય. ૪૦
- પછે પ્રદક્ષણ કરી માતની, ચરણે નમ્યા શ્રી રામ;
 કરજોડી સન્મુખ રહ્યા ઉભા, પોતે પૂરણ કામ. ૪૧
- ત્યારે કૌશલ્યાએ હૃદ સાથે, ચાંપિયા રઘુવીર;
 મોકળે મુખથી રૂદન કરતાં, મૂકી મનની ધીર. ૪૨
- તે સમાનુ દુઃખ શોક જે, કવિએ તે નવ કહેવાય;
 રઘુવીર કેરે નેત્ર આંસુ, ધાર ચાલી જાય. ૪૩
- પછી નિશ્ચે જાણ્યું માતાએ, વન જવાનું રઘુનાથ;
 કણ્ણા કરીને કૌશલ્યાએ, મૂક્યો મસ્તક હાથ. ૪૪
- ચરણે નમી ચાલ્યા તદા, આજ્ઞા મહી અભિરામ;
 શ્રીજનકીને મંદિર આવ્યા, લક્ષ્મણ સાથે રામ. ૪૫

વલણુ

શ્રી રામ લક્ષ્મણ સહિત આળ્યા, સીતાજીની પાસરે;
 આજ્ઞા આપો જનકતનયા, અમો કરી આણું વનવાસરે. ૪૬
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकपारायां अयोध्याकांडे
 श्रीरामसीता सामीप्यागमनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ૧.॥

અધ્યાય ૧૦ મો

રાગ આશાવરી

શ્રી રામચંદ્ર આળ્યા નિજ મંદિર, જોયું જનકીએ રૂપ;
 રાજ્ય ચિન્હ કાંધ્યે નવ દીડાં, ઉદાસી ત્રિભોવનભૂપ. ૧
 કમળનેત્ર આરકત થયાં છે, કરમાયું મુખ ગાત્ર;
 પછે કણ્ણા વચને સીતાની સાથે, બોલ્યા જનક જાત્ર. ૨
 મુણે સાધવી કેકધએ માગ્યું, રાયની પાસે વચન;
 તે માટે અમો વર્ષ ચતુર્દશ, જઈને રહીશું વન. ૩
 પિતાની આજ્ઞા પાળવી નિશ્ચે, મારો એહજ ધર્મ;
 તે માટે તમો રહેજો મંદિરમાં, માતા પાસે પર્મ. ૪
 સર્વ માતની સેવા કરજો, પાળજો ધર્મ અશેષ;
 કેકધ કૌશલ્યા સુમિત્રામાં, નવ અંતર ગણશે લેશ. ૫
 સદાકાળ અહીં રહેજો સુંદરી, નવ જશે તાતને ઘેર;
 એવાં વચન સાંભળી જનકી વળતાં, રૂદન કરે બહુ પેર. ૬
 અહો નાથ હું દાસી તમારી, વિજેગ નવ સહેવાય;
 તમ વિના હું ક્યમ રહું એકલી, એક થી જીગ થાય. ૭
 જળવિના જળચર ક્યમ જીવે, જો કરીયે કોડ ઉપાય;
 હું છાયા તમારા દેહ તણી પ્રભુ, કહો ક્યમ અળગી થાય. ૮
 કનક કાન્તિ જ્યમ દીપ શિખા, રવિ રશ્મિ સદા રહે પૂરી;
 તે કલ્યાંતે વિલક્ષણ ન થાય જ્યમ, પરિમલ ને કસ્તુરી. ૯
 એમ હું તમથી ક્યમ રહું વેગળી, સુણીયે શ્રીરઘુરાય;
 જ્યમ સદ્વિવેક સાધુનું રૂદે તજી, કલ્યાંતે નવ જાય. ૧૦
 તમ વિના મંદિરમાં હું નહિ રહું, સ્વામી મુણે સુખરાશિ;

- તે માટે મને સાથે તેડો, સેવા કરવા દાસી. ૧૧
- ત્યારે રામ કહે તમો આવેથી મુને, થાય ઘણો જાનળ; કોમળ ચરણે ચલાશે નહીં, વળી વનમાં સિંહને વ્યાળ. ૧૨
- આતપ શીત વૃષા ગિરિકંટક, ક્યમ સહેવાશે દુઃખ; સીતા કહે તમને દુઃખ સ્વામી તો, મારે ક્યાંથી સુખ. ૧૩
- મન માઝં મધુકર છે તે, તમ ચરણ કમળ અનુરાગ; જો સ્વામી સાથે નહિ તેડો તો હું, કરીશ દેહનો ત્યાગ. ૧૪
- સીતાનાં એવાં વચન સાંભળી, સંતોષ્યા મન રામ; અરે પ્રિયા તમો પૂછો ગુરુને, જો આજ્ઞા કરે અભિરામ. ૧૫
- ગુરુઆજ્ઞાએ તેડી જાડીં તો, કોઈ ન કરે નિંદાય; લોક તણો અપવાદ ન લાગે, કારજ સિદ્ધિ થાય. ૧૬
- ત્યારે ગુરુને કહાવ્યું જનકસુતાએ, આવ્યા તતક્ષણ મુન્ય; આસન પૂજન ચરણે નમીને, સીતા બોલ્યાં વચન. ૧૭
- હું સ્વામી સાથે વનમાં જાઉં છું, કરવા પતિસેવાય; માટે આજ્ઞા આપો ગુરુ નાથ, વિભેગે મેં, એકલાં નવ રહેવાય. ૧૮
- એવું સાંભળી ગદગદ કંઠ થયા ગુરુ, આસુ આવ્યાં લોચન; પછે મુનિ વશિષ્ઠ રઘુવીરની પ્રત્યે, બોલ્યા પરમ વચન. ૧૯
- અહો રામ તમો તેડો નિશ્ચે, જનક સુતાને સાથ; લક્ષ્મણને પણ તેડી જાઓ, નિજ સગે શ્રીરઘુનાથ. ૨૦
- આજ્ઞા આપી ગુરુ આવ્યા પાછા, ભૂપતિ કેરી પાસ; વૃત્તાંત જાણ્યું રાજ્યે જાયે, ત્રણે જણ વનવાસ. ૨૧
- મુખે બોલાતું નથી દુઃખે કરી, પીડા ઘણી મન વ્યાપી; અરે મુનિ મેં શું કૃત્ય કીધું હું, કયા જનમનો પાપી. ૨૨
- ત્રિગુણાત્મક એ અપત્ય મારા, જાયે વનમાં આજ; હજી પાપી પ્રાણ જતો નથી તે શું, કરવા રહ્યો છે કાજ. ૨૩
- એમ રાજ તલસે તન પછાડે, ખૂટ્યું નેત્રનું નીર; સુણો શ્રીતાજન શું કરતા હવા, પછે પોતે શ્રીરઘુવીર. ૨૪
- વહેચી આપ્યું ઘણું ધન વિપ્રને, અંધ પંડુને ત્યાંહે; વળી જો કે દુર્જાન તેને આપ્યું, પોતાના પુરમાંહે. ૨૫

અસીત કણ્વ દુરવાસા આદે, અત્રિ ને કૌશિક મુન્ય;
 તેને ઘેર પહોંચ્યાડ્યું રામે, ઘણું એક આપ્યું ધન. ૨૬
 વળી આકર મિત્ર પોતાના સેવક, તેને ઘણું એક આપ્યું;
 ભાટ બંદીજન આદે સરવે, બચકનું દુઃખ કાપ્યું. ૨૭
 માતાઓ સરવેને ઘેર, પહોંચ્યાડ્યું ધન તેણીવાર;
 સહસ્ર વરસ લગી ખુટે નહિ એમ, વસ્તુ મોકલી અપાર. ૨૮
 પોતાના ધરની છે સંપત્તિ, ભારે પદારથ ભોગ;
 તે સરવે ગુરુને ઘેર મોકલી, પોતે લીધા બેગ. ૨૯
 વશિષ્ઠ ગુરુનો પુત્રજ કહીયે, સુયજ્ઞ એવું નામ;
 તેને પોતાનાં જે વસ્ત્ર આભૂષણ, તે પહેરાવ્યાં રામ. ૩૦
 તેની વધૂને સીતાજીએ, પહેરાવ્યા નિજ શણગાર;
 પોતાના રથમાં બેસાડી, ઘેર મોકલ્યાં સાર. ૩૧
 ઘણી ગુરુને ઘેર પહોંચ્યાડી વસ્તુ, કહેતાં ન આવે પાર;
 ગુરુને ભાવે ભજે નહિ તેના, હહાપણુને ધિક્કાર. ૩૨
 ગુરુને ઘેર સંકીરણ આપદા, આપણે સુખ અભિરામ;
 સંપત્તિ સરવ બળી બળ્યો તેની, જે ગુરુને ન આવીકામ.
 એમ યથાયોગ સહુન ધન આપ્યું, રઘુપતિએ તેણીવાર;
 પછે સીતા લક્ષ્મણ સાથે આવ્યા, કેકઈ ભોવનમોઝાર. ૩૪
 કૌશલ્યાદિ માતાઓ સરવે, આવી કેકઈને દ્વાર;
 ઇષ્ટ મિત્ર બંધુજન સજ્જન, મળીયું તેણે ઠાર. ૩૫

વલણ

મળ્યું સહુ કેકઈ ને મંદિર, શોક રુદે નવ માય રે;
 તત્પર થઈ રઘુવીર આવ્યા, લાગ્યા પિતાને પાય રે. ૩૬
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડે દશર-
 થાજા પ્રતિપાલનાર્ય શ્રીરામેણ કૈકેયીગૃહાગમનં નામ દશમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૧૧ મો

રામ રામગ્રી

પિતા પાસે આવ્યા રઘુરાય, કરી પ્રદક્ષણ લાગ્યા પાય;
 સનમુખ ઉભા બેઠી પાણી, સાથે સીતા લક્ષ્મણ બાણ. ૧

સુમતે રાયને બેઠા કર્યા, અતિ દુઃખ સાગર શોક ભર્યા;
 અરે દૈવ તેં આ શું કર્યું, મારે રામ જતાં કાંઈ ન ઉગર્યું. ૨
 પછે રાજા ધીરજ રાખી પ્રાણ, રઘુવીર પ્રત્યે બોલ્યા વાણ;
 અરે રામ જો જાઓ વન, તો શકટ ભરી લ્યો સાથે ધન. ૩
 સાથે રાખો ઘણી સેન્યાય, પ્રધાન સંપત્તિ લ્યો રઘુરાય;
 વાહન વસ્ત્ર આભૂષણ મુખે, કરી આશ્રમ રહો વનમાં સુખે.
 દશરથનાં એવાં મુણી વચન, કરજોડી કહે જુગજીવન;
 અરે તાત સંપત્તિ શું કરું, હું વનમાં જઈને તપ આચરું. ૪
 વનકુલ અંગ કરીશ પરિધાન, નવ જોઈએ સેન્યા પ્રધાન;
 એવું સાંભળ્યું કેકઈ જદા, વનકુલ લાવી ચૂક્યાં તદા. ૬
 કરી ચૂક્યાંતાં ધરમાં તૈયાર, પહેરાવ્યાં રામલક્ષ્મણસાર;
 સીતાનાં વસ્ત્રઆભૂષણ જેહ, કેકઈયે ઉતરાવ્યાં તેહ. ૭
 વનકુલ પહેરાવ્યાં સુંદરી, ત્યારે વશિષ્ઠ બોલ્યા ક્રોધ કરી;
 અરે રાણી તું નિરદે ઘણી, રાજ બૂડાણું તેં પાપણી. ૮
 જનકીનાં આભૂષણ ચીર, શું કરવા ઉતરાવ્યાં અધીર;
 એમ ઘણું કહ્યાંછે ગુરુએ વચન, પછી અકળાઈને બોલ્યા રાજન.
 અરે ઉઠ અહીંથી તું જા પાપણી, બળી જાઓ બુદ્ધિ તુજતણી;
 મંદ ભાગ્યણી નિરદે ઘણી, તારી જનુનીએ શું કરવા જણી. ૧૦
 અતિ સુકુમાર એ મારા તન, દુરમુખી તેં આજ કાઢ્યા વન;
 શું કરું જો બંધાયો વચન, નિકર તુજને પમાડું પતન. ૧૧
 દોહા

એવું કહીને મગાવિયાં, વસ્ત્ર આભૂષણ સાર;
 તે સીતાને પહેરાવીયાં, જેની શોભાનો નહિ પાર. ૧
 પછે ભૂપતિએ વેદેહીને, બેસાડી બોલામાંય;
 મુસ્તક કર ચૂક્યો તદા, ઘણું રુદન કરે રાય ત્યાંય. ૨

સારહા

મારી કુળવત્ર અતિ સુકુમાર, મેં તમને દુખીયાં બહુકર્યાં;
 મારા જીવ્યાને ધિક્કાર, મેં બાળક કાઢ્યાં વન વિષે. ૧
 ક્યમ સહેશો વનમાં દુઃખ, આતપ શીત વૃષા તણું;

કરમાશે સુકોમળ મુખ, પાયે કઠણુ કંકર ઘણું ખુંચશે. ૨
 મારી કુળ દીપક વય બાળ, ક્યાં કહેશેા વાત સુખદુઃખની;
 તારા અંગ તણી સભાળ, તે કોણુ કરશે મહાવન વિષે. ૩
 મારા હાપણુને વિકાર, આજ સ્ત્રી વશ હું ક્યમ થયો;
 મારું ઉજ્જડ થયું ધરમાર, જાય રામ લક્ષ્મણુને જનકી. ૪
 મારા તનમાં લાગી લાલ્ય, હું ક્યાં જઈને ક્યાં રહું;
 મારો પાપી પ્રાણુ ન જાય, હજી શું દુઃખ જોવાને રહ્યા. ૫
 એમ રાજ કરે કલ્યાંત, આંખે આંસુની ધારા વહે;
 સહુ સભા થઈ દુખવંત, જાણે પૂર આવી નદી શોકની. ૬
 પછે જનકીને તે દીશ, અમૂલ્ય આભૂષણુ આપીયાં;
 પછે રાયે દીધી આશીષ, તારો જશ થાજે ત્રિલોકમાં. ૭
 જે પોતાનો રથ કહેવાય, તે મહિપતિયે ત્યાં મંગાવિયો;
 પછી કહ્યું સુમંતને રાય, બેસાડી તેડી જ રામને. ૮
 સુરસરી તટ વનમાંય, જજે ત્યાંલગી રથ હાંકી કરી;
 થોડા દિવસ રહી ત્યાંય, પછે રામને તેડીને આવજે. ૯
 પછે જગતતણી જે માય, તેણે સ્વસુરની પ્રદક્ષણા કરી;
 કર જોડીને લાગ્યાં પાય, ત્યારે રુદન કરે ઘણું રાયજી. ૧૦
 ચાંપ્યાં કૌશલ્યાએ રુદે સાથ, માતા આઠંદ ઘણું કરે;
 સીતાને શિર મૂકી હાથ, પછે આશિષ અવિચળ ઉચરે. ૧૧

ચોપાઠ

સુમંત લાગ્યો રથ જોતરી, (માંહ) બેસાડ્યાં સીતા સુંદરી;
 સરવ સાસુને ચરણે નમી, રથ બેઠાં ગુરુપદ પરણમી. ૧૨
 થયા તત્પર બે વીર સુજાણુ, લીધાં ધનુષ ભાથા ને બાણુ;
 પિતાતણે તવ નમીયા પાય, ગુરુચરણ વંદા રઘુરાય. ૧૩
 વશિષ્ઠે આશિષ દીધી ઘણી, જ્યાંલગી તપે ચંદ્ર સુરમણિ;
 ત્યાંલગી અખંડ રહેજે સદા, વિજય પામજે રણ સર્વદા. ૧૪
 પછે રામ સહુ માતાને નમ્યા, પિતા ગુરુને પદ પરણમ્યા;
 જનકી બેસાડ્યાં રથમાંહે, રામલક્ષ્મણુ બે આલ્યા ત્યાંહે. ૧૫
 દશરથ પડયા કલ્યાંતજ કરે, માતા સહુ લોચન જળ ભરે;

નમ્ર ખારણે આવ્યા રામ, રુએ લોક સહુ ઠામે ઠામ. ૧૬
 પ્રાણવિના દેહ હોય જદા, અવધપુરી એવી થઈ તદા;
 ભક્ત મિત્રને વિપ્ર પ્રબળય, તે સહુ રામની પુઠંજી બળ. ૧૭
 દૂર જઈ ઉભા રઘુવીર, સર્વ પ્રબળને આપી ધીર;
 કર બેડી કહે છે શ્રીરામ, (હવે) તમે સર્વ પાછા જાઓ ગામ. ૧૮
 થોડા દિવસમાં આવું અમે, માટે જાઓ નમ્રમાં સરવે તમે;
 એવું સાંભળી સરવે જન, આવ્યા પુરમાં કરતા રુદન. ૧૯
 કેટલા ભક્ત બ્રાહ્મણ ને મિત્ર, જ્ઞાની તપસ્વી પરમ પવિત્ર;
 તે શ્રીરામની સાથે થયા, નિમ્ન્યે વચન મુખથી બોલીયા. ૨૦
 બે પ્રાણ અમારો જશે અહીં, સંગ તમારો મૃદ્ધીશું નહિ;
 રામ સંગ આલ્યા બળ પૂર, પડી સાંજ આથમિયો સૂર. ૨૧
 આવ્યા રામ જીમનાની તીર, ત્રટે ઉતર્યા શ્રીરઘુવીર;
 હાવે અવધપુરીમાં આનંદ કશા, પ્રવેશી રામ જતાં અવદશા. ૨૨
 જ્યમ જતાં શુદ્ધ વિવેકજ સાર, અજ્ઞાન પ્રવેશે રુદે મોઝાર;
 કૌશલ્યા આદે રાણીઓ જેહ, કેકધને મંદિર બેડી તેહ. ૨૩
 ગુરુની આદે સજ્જન સહુ, વીંટી રાયને બેઠું બહુ;
 નથી ચિત્ત રાજનું ઠામ, થડી બે થડીયે બોલે રામ. ૨૪
 રામ વિભેગતણું દુઃખ જેહ, કોઇયે સહેવાતું નથી તેહ;
 સહુ માતાએ મન મરણ આદ્યું, જેર પીવાને તત્પર કયું. ૨૫
 ત્યારે બોલ્યા વશિષ્ઠકહું તેમનંદરો, એમ સહસા પ્રાણવાત નવ કરો;
 રામ જશે લંકામોઝાર, કરશે રાવણ કુળ સંહાર. ૨૬
 કુશળ ચઉદ વરસે આવશે, હેતે મળશે બોલાવશે;
 બે હું જીડી કહેતો હોડીં વાણ, તો મુજને રાવવની આણ. ૨૭
 ગુરુનાં એવાં સુણી વચન, સહુને ધીરજ આવી મન;
 વિશ્વાસ આવ્યો ને મન ક્યું, માટે વિષયાન કોઇએ નવ ક્યું. ૨૮
 વાલ્મિકની મૂળ કાવ્યની કથા, તેનો અરથ એ છે સર્વથા;
 કોઇ કહેશે મિથ્યા કહ્યું એહ, તે માટે નિવરત્યો સદેહ. ૨૯
 અવધપુરીમાં એ ગત થઈ, રહ્યા રામ જીમનાત્ર નઈ;
 પત્ર પાથર્યા પૃથ્વી માંહે, અમિત થઈ સહુ સૂતા ત્યાંહે. ૩૦

વલ્લભ

સૂતાં સર્વે શ્રમિત થઇને, જુમનાત્રટે વિખ્યાત રે;
 બે પહોર રજની વહી ગઇ ત્યારે, શ્રીરામે વિચારી વાત રે. ૩૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे सीता-
 लक्ष्मणाम्यां सह श्रीरामवनाभिगमनं नाम एकादशोऽध्यायः॥११॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રાગ સામેરી

રઘુવીર જુમનાત્રટ રહ્યા, તે વિચાર કરતા મનઃ
 રથસહિત વીંટી રામને, સૂતા સકળ પુરજન. ૧
 તે સરવ નિંદ્રાવશ થયા, મધ્ય નિશા ગઈ છે ત્યાંહ;
 ત્યારે રામ લક્ષ્મણ જનકી, બેઠાં ત્રણે જણ રથમાંહ. ૨
 સુમંતને કહે હાંક્ય રથ, અંતરિક્ષ મારગ આજ;
 જ્યમ જાણે નહિ કે અવધવાસી, તેમ કરવું કાજ. ૩
 પછે સુમંતે રથ ચલાવ્યો, આકાશ મારગ ત્યમ;
 શ્રંગવેર માંહે ઉતર્યા, જ્યાં ગુહ્યકનો આશ્રમ. ૪
 તે ગંગાજના તીર ઉપર, આવીયા શ્રીરામઃ
 નમસ્કાર કર્યો જાહ્નવીને, પોતે પૂરણ કામ. ૫
 ત્યાં રામલક્ષ્મણ જનકી, સાથે સુમંત પ્રધાનઃ
 તે સગરકુળતારણી ગંગા, માંહ કીધાં સ્નાન. ૬
 સુરસરીની સ્તુતિ કરી, રામે આચર્યું નિત્ય કર્મઃ
 પછે ઉતર્યા એક વડતળે, આસન રચીને પર્મ. ૭
 પેલા વિપ્ર જગ્યા પ્રભાતે, નવ દીઠો રથ રઘુવીર;
 ત્યારે રુદ્રન કરવા માંડ્યું સરવે, મૂકી મનની ધીર. ૮
 રથ ચક્રનો ચીલો ન દીઠો, વિચાર્યું મન સાથ;
 ગયા હશે પાછા અવધપુર, રથ બેસીને રઘુનાથ. ૯
 તે સર્વ આવ્યા નગરમાં, મળવા તણી મન આશ;
 રઘુવીરને દીઠા નહિ, ત્યારે થયા છેક નિરાશ. ૧૦
 રહ્યા રામ ગંગાતીર ઉપર, વડતળે તે જાણ;

- તે દિવસ આહાર કર્યો નહિ, દિન બે થયા નિરવાણ. ૧૧
- ત્યાં રાત શ્રીરઘુવર રહ્યા, પછે થયો પ્રાતઃકાળ;
સ્નાન સંધ્યા આચર્યાં, જે ધર્મના પ્રતિપાળ. ૧૨
- વડ દૂધ સિંચી જટા બાંધી, ભસ્મ ચરચી અંગ;
ન્યમ હોય જોગી નીરંજની, ત્યમ શોભતા શ્રીરંગ. ૧૩
- રામે જટામાં દૂધ વડનું, સીંચીયું જોણીવાર;
ત્યારે સુમંતે કલ્યાંત કીધું, નેત્ર આંસુ ધાર. ૧૪
- રઘુવીર વળતા બોલીયા, સુમંત પ્રત્યે વાણ;
હે વીર હાવે જાઓ વહેલા, અવધપુરીમાં જાણ. ૧૫
- અમો નાવ બેસી ગંગાજી, ઉતરું પેલે પાર;
તમો અમારી ચિંતા ન કરશો, જઈ શું વનમોઝાર. ૧૬
- રાયને ધીરજ આપજો, સાંભાળજો પુરકાજ;
રૂડીપેરે પ્રજાને પાળજો, નીતિ સાથે રાજ. ૧૭
- વળી ઈષ્ટ મિત્ર ગુરુ પિતાને, કહેજો મુજ પરણામ;
ચંદ્ર વરસ વીત્યા પછી, અમો આવીશું નિજગામ. ૧૮
- સુમંત એણે સાંભળી, કરતો રુદન અપાર;
રઘુવીર ચરણે શીશ મૂકી, પડ્યો તેણીવાર ૧૯
- મહારાજ તેડો સાથ મુજને, આણું સેવા કામ;
તમ ત્રિના નહિ જાઉં પુરવિષે, શું મુખ દેખાડું શ્યામ. ૨૦
- હાલો રથ લઈ તમવિના, પુર જાઉં જોણી વાર;
તો આત્મહત્યા કરે તતક્ષણ, માતપિતા પરિવાર. ૨૧
- માટે તમારી સાથ આવીશ, સુગો પુરુષ પુરાણ;
જો તેડી નહિ જાઓ મુજને તો, તજીશ મારા પ્રાણ. ૨૨
- નીકર પાછા ચાલો પુરમાં, દશ દિવસ રહી આંહી;
રાયે કહ્યું છે વન ફેરવી, પાછા લાવજો પુરમાંહી. ૨૩
- એવાં સ્નેહવાચક સાંભળી, થયા દ્રવિત શ્રીરઘુનાથ;
સુમંત આંખો રુદે સાથે, મુસ્તક મૂક્યો હાથ. ૨૪
- તમે હાથા છો સુમંત માટે, રાખો મનમાં ધીર;
આજ્ઞા પાળો માફરી, ઘેર જાઓ નિશ્ચયે વીર. ૨૫

એમ ઘણાં કરુણા વચન કહીને, સમજાવ્યો ધરી નેહ;	
લોપાઈ નહિ રામની આજ્ઞા, વળ્યો પાછો તેહ.	૨૬
શ્રીરામ લક્ષ્મણ જનકીને; નમ્યો મન ઉચાટ;	
મુમંત રથ હાંકી વળ્યો, તે અવધપુરની વાટ.	૨૭
મુમંત મહાદુઃખવંત થઈને, વળ્યો પાછો ત્યાંય;	
ગંગા ઉતરવા રામજી, પછે વિચારે મનમાં.	૨૮
ત્યાં જાનહવી નિર્મળ વહે, ગુહ્યક તણો આશ્રમ;	
ઘણા બીલ કોળ કિરાત રહે છે, ઘાટ શોભા રમ્ય.	૨૯
સહુ ગુહ્યકમાં સરદાર છે, ધોરાય તેનું નામ;	
તે કર્મ નાવિકનું કરે છે, ગંગાતીરે કામ.	૩૦
ગયા રામજી ઘાટ ઉપર, જ્યાં ગુહ્યકનો આશ્રમ;	
ભાઈપાર અમને ઉતારો, એમ કહે પૂરણ બ્રહ્મ.	૩૧
જેના નામની નૌકાવડે, લવસિંધુ તરતા જન;	
તે પ્રાર્થના પોતે કરે, બોલતા દીન વચન.	૩૨
ધોરાય કહે તમે કોણ છો, કોણ માનપિતા ને ગામ;	
શે કારણ તમે નીકળ્યા. કહો શું છે તમારું નામ.	૩૩
રઘુવીર કહે ધોરાય સુણ, પુર અયોધ્યા કહેવાય;	
સૂરજવંશી સત્યપાલક, ભૂપ દશરથરાય.	૩૪
અમે પુત્ર છું તે રાયના, વળી આજ્ઞાકારી ચાર;	
હું રામ ને આ વીર લક્ષ્મણ, સાથે સીતા નાર.	૩૫
વરદાન માગ્યું અપરમાતે, રાય પાસે વચન;	
આજ્ઞા પિતાની પાળવા, અમે નીકળ્યા છું વન.	૩૬
તે માટ પાર ઉતાર અમને, જવું વનમાં જાણ;	
મન વાંછિત સુખ પામશો, ને થશે તુજ કલ્યાણ.	૩૭
એવાં વચન શ્રીરામનાં, તે સુણ્યાં સત્ય પ્રમાણ;	
ત્યારે માતા ગુહ્યકતણી, ઘરમાં થકી બોલી વાણ.	૩૮
અરે પુત્ર સુણ એ રામને, નવ ઉતારીશ તું પાર;	
મેં સાંભળ્યું મુનિમુખથકી, તે કારણ કહું નિરંધાર.	૩૯
એક શલ્યા થઈ ગઈ સુંદરી, એની ચરણરજ પરતાય;	

- માટે નાવ નારી થઈજશે, જે સ્પર્શ કરશે આપ. ૪૦
- સુણી માત વાણી કહે ગુહ્યક, સત્ય એ નિરધાર;
કંઈ ચેટક છે તમ ચરણરજમાં, નહિ ઉતારિ પાર. ૪૧
- પાપાણથી એ કાષ્ઠ કુંળું, થાય નારી રૂપ;
પછે ઉઘમ શો કરીએ અમો, સાંભળો રઘુકુળ ભૂપ. ૪૨
- માટે રૂડી પેરે પગ પખાળું, જળવડે હું આજ;
ત્યાર પછી નાવમાં તમને બેસાડું મહારાજ. ૪૩
- એવુ સાંભળી રઘુવર હસ્યા, પછે બોલ્યા મધુર વચન;
જ્યમ ત્યમ કરી ભાઈ પાર ઉતારો, માને જ્યમ તુજ મન. ૪૪
- પછી મંદિરમાં બેસાડીયા, રઘુવીરને આસન;
લાવીયો ભરી કુંભ પોતે, ગંગાજળ પાવન. ૪૫
- કાષ્ઠની કથરોટ લાવી, તેહ મૂકી ધર્ણ;
તે મધ્યે ઘોયા જતનથી, રઘુવીર કેરા ચર્ણ. ૪૬
- લુછી પટે નિજ ગોદમાં, પદ મૂકીયા પરિધાન;
પછી રામપદ જળ સહુ કુટંબે, મળી કીધું પાન. ૪૭
- દેવનાં હુંદુભી ગડગડ્યાં, થઈ પુષ્પવૃષ્ટિ અપાર;
ધન્ય ધન્ય કહેતા સુર સકળ, એના ભાગ્યનો નહિ પાર. ૪૮
- જે ચરણથી ગંગા થયાં, મુનિપત્ની થઈ નિષ્પાપ;
શિવ વિરંચી સહસ્ર લોચન, જે રજ ધર્યે આપ. ૪૯
- માયાપતિ એ શુદ્ધ ચૈતન, જગત ગુરુ રઘુવીર;
તે પ્રભુના પગ ધોઈ પીધું, ગુહ્યકે ત્યાં નીર. ૫૦
- રઘુવીર પદ પરતાપથી, ઉપની ભક્તિ અપાર;
પ્રજા રૂલ લાવી ત્રણે જણને, કરાવ્યો છે આહાર. ૫૧
- ગુહ્યકે લીધા સ્કંધ ઉપર, શોભતા શ્રીરંગ;
પછે નાવમાં બેસાડીયા, તે સીતાલક્ષ્મણ સંગ. ૫૨
- નાવ બેસ્યું ગુહ્યકે, ઉતાર્યા ગંગાતીર;
જ્યમ બેગી પામે નિવૃત્તિ, એમ પામ્યા પેલી તીર. ૫૩

વલણ

તીર ગંગાને ઉતર્યા, નાવમાંથી રઘુરાય રે;
 ઘણી સ્તુતિ કીધી ગુહ્યકે, કર જોડી લાગ્યો પાય રે. ૫૪
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંપત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડે
 શ્રીરામસ્ય નાવેન ગંગોત્તરણં નામ દ્વાદશોઽધ્યાયઃ॥ ૧૨ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ ભારૂ

રામ ઉતર્યા ગંગા પાર, સાથે સીતા સુમિત્રા કુમાર;
 પછે નાવિક પ્રત્યે વચન, હસી બોલ્યા કમળલોચન. ૧
 માગ્ય માગ્ય આપું વર હું, મુજને ઘણો વહાલો તું;
 પૂરું સકળ મનોરથ આજ, તેં કયું ઘણું મારું કાજ. ૨
 નમ્યો ગુહ્યક જોડી પાણુ, બોલ્યો ગદ્ગદ કંઠે વાણુ;
 નિજ ભક્તિ આપો રઘુનાથ, મારે મસ્તક મૂકો હાથ. ૩
 સુણી રામ થયા પ્રસન્ન, તેને હીધું આલિંગન;
 જા તું ભક્તિ કરજે મારી, અતે સદ્ગતિ થાશે તારી. ૪
 એમ કરુણા કરી ભગવાન, થયું ગુહ્યકને સહુ જ્ઞાન;
 પામ્યો પદરજ નિર્માળ ગાત્ર, થયો રામકૃપાનું પાત્ર. ૫
 નમી રામને આવ્યો ઘેર, કરે ભક્તિ અતિ સુખભેર;
 મૂકયું નાવિકકેરું કર્મ, થયો રામ અનુગ્રહ પર્મ. ૬
 તે દિવસથી પામ્યો અધિકાર, ધોરાજી થયો વિશ્વ વિસ્તાર;
 ભોગવે રાજધાની ભોગ, મન શ્રીરઘુવીર સંજોગ. ૭
 રામ ઉતર્યા ગંગાતીર, પડી રાત્રી રહ્યા રણધીર;
 બીજે દિવસ આવ્યા પ્રયાગ, ત્યાં સ્નાન કયું મહાભાગ. ૮
 ત્યાંથી આવ્યા પૂરણુ બ્રહ્મ, ભારદ્વાજતણે આશ્રમ;
 ઋષિ રામને મળિયા હેત, વિનય ભક્તિ પ્રેમ સમેત. ૯
 ભારદ્વાજે કરી સ્વાગત્ય, સંતોષ્યા છે ઘણું રઘુપત્ય;
 જણ્યું સર્વ મુનિ વનમાં, આવ્યા રામને મળવા ત્યાં. ૧૦
 ભારદ્વાજને આશ્રમ ધીર, એક રજની રહ્યા રઘુવીર;

બોલ્યા મુનિ સહુ પૂરણ કામ, રહો ચઉદ વરસ અહીં રામ. ૧૧
 રઘુવીર કહે ઋષિરાય, મેં આ ડામે ન રહેવાય;
 પાસે રહ્યા વિચારી મન, આવે માતપિતા પુરજન. ૧૨
 મારી સંગે તે કષ્ટજ પામે, માટે રહેવાય નહિ આ ડામે;
 એવું કહીને ઉડ્યા રઘુવીર, ચાલ્યા જાય પ્રયાગની તીર. ૧૩
 સિદ્ધ વડ છે ત્યાં ગંભીર, દેવી સાવિત્રી છે મહાધીર;
 ત્યાંલગી ભારદ્વાજ આવીયા, તે વળાવીને પાછા ગયા. ૧૪
 સાવિત્રી દેવીનું પૂજન, કર્યું સીતાએ નિર્મળ મન;
 પ્રાગતીરે સિદ્ધવડ ડામ, ત્યાં સંકલ્પ કર્યો શ્રીરામ. ૧૫
 વન જઈને આવીશું જ્યારે, કરીશું અહીં રહીને ત્યારે;
 કરાવીશું બ્રાહ્મણને ભોજન, વળી સંતજે નિર્મળ મન. ૧૬
 ત્યારે જો લક્ષ આપીશું ગાય, એવું બોલ્યા શ્રીરઘુરાય;
 ત્યાંથી ચાલ્યા જનકી કંથ, ચિંતવ્યો ચિત્રકૂટનો પંથ. ૧૭
 સ્ત્રીતા લક્ષ્મણ સાથે ધીર, ચિત્રકૂટ ચઢ્યા રઘુવીર;
 તે ગિરિ મહા રમ્ય વિશાળ, તરુ સફળ છે ભૂમિ રસાળ. ૧૮
 તેની ઉપર ચઢ્યા રામ, ભક્તવત્સલ પૂરણ કામ;
 ગિરિ આશ્રમ છે પાવન, ત્યાં રહે છે વાલ્મિકિ મુન્ય. ૧૯
 જે નારદના ઉપદેશે, થયા આદિ કવિ શુભ વેશે;
 જેની શાન્ત મતિ છે મોટી, કરી રામાયણ શતકોટી. ૨૦
 એવા વાલ્મિકિ રહે તે ડાર, જેની પાસે મુનિ છે અપાર;
 ત્યાં ગયા પોતે રઘુરાય, જઈલાગ્યા મુનિને પાય. ૨૧
 રઘુવીરને દીડા જ્યાહે, ઘણું હરખ્યા મુનિ મનમાંહે;
 ઉડાડ્યા રામને તેણીવાર, ભેટ્યા મુનિવર પ્રેમ અપાર. ૨૨
 પછે સર્વ મુનિને રામ, પાયે લાગી કર્યા પરણામ;
 ઘણું હરખ્યા વાલ્મિકિ મુન્ય, ફળપૂલ કરાવ્યાં અશન. ૨૩
 ધન્ય દિવસ ઘડી મહારાજ, રામ દરશન પામ્યો આજ;
 સહુ બેઠા થઈ સુખવંત, કહ્યું મુનિવરને વરતાંત. ૨૪
 હવે રહો અહિં કહે મુનિજન, ચિત્રકૂટ કરો પાવન;
 એવું સાંભળી શ્રીરઘુવીર, કરી ઈચ્છા રહેવાની ધીર. ૨૫

જેઠ વિશાળ ભૂમિ પવિત્ર, બાંધી પર્ણકુટી ત્યાં વિચિત્ર;
તરુ છાયા ઘણી છે રસાળ, શિલા સ્ફાટિક ભોમ્ય વિશાળ. ૨૬
ત્યાં રહ્યા કરીને આશ્રમ, સાચવે નિજ કુળનો ધર્મ;
રહે અનેક મુનિવર ત્યાંય, કરી આશ્રમ પરવતમાંય. ૨૭
મુનિપત્નીઓ મળવા આવે, જનકીને હરખે ખેલાવે;
વન ભીલકિરાત પ્રમુખ, રામને જોઈ પામ્યા મુખ. ૨૮
ભાત ભાતનાં વનપ્રજાજેહ, લાવી રામને આપે તેહ;
આવે ભીલડીઓ ભાગ્યવાન, સીતાને કરતી ઘણાં માન. ૨૯
વન ભૂષણના કંઈ સાજ, કરી લાવે સીતાને કાજ;
એમ સેવા કરે વનવાસી, તે માની લે છે અવિનાશી. ૩૦
જે પ્રભુને કરવા પ્રસન્ન, કરે જપ તપ જોગ જગન;
તે માને છે વનચરની સેવ, વખાણે છે તેને ઘણું દેવ. ૩૧

વલણ

દેવતા વખાણે છે વનવાસીને, રહ્યા ચિત્રકૂટ રઘુવીર રે;
હવે અવધપુરીની કહું કથા, સુણો શ્રાતા થઈ મતિધીર રે. ૩૨
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकद्वारायां अयोध्याकांडे चित्रकूटा-
श्रमे सीतालक्ष्मणभ्यां सह भीरामनिवासोनाम त्रयोदशोऽध्यायः १३

અધ્યાય ૧૪ મો

રાગ વેરાડી

સુમતં સંચર્યો રે, મારગે કરતો જાય રુદન;
રથ હાંકી વળ્યો રે, પસ્તાય છે અતિ ઘણું નિજમન. ૧
અરે હું અભાગીયો રે, વનમાં મૂકીને આવ્યો રામ;
મુને જનુનિએ જનમ્યો વૃથા રે, કરવા આવું નિર્દય કામ. ૨
દેખશે રથ રામવિના રે, પામશે માતપિતા ઘણું દુઃખ;
જ્યારે મને પૂછશે રે, ત્યારે હું શું દેખાડીશ મુખ. ૩
સુમંત એમ શોચતો રે, રોઈ રોઈ રાતાં થયાં લોચન;
અશ્વ ઝુરે ઘણું રે, પગ પાછા પડે દુર્ભાગ તન. ૪
અવધપુર આવીયું રે, હીડી નગરી પ્રેત સમાન;

- લોક સહુ રુદન કરે રે, જે જ્યાં તે ત્યાં મૂકી ભાન. ૫
- જ્યારે રામ વન ગયા રે, પુરમાંહે પડી છે હડતાળ;
- દેહ જ્યમ પ્રાણવિના રે, ત્યમ થઈ અવધપુરી તે કાળ. ૬
- પ્રધાન ત્યાં પરવર્યો રે, પુરમાં ઢાંકી પોતાનું મુખ;
- કેકઈને આંગણે રે, રથ છોડ્યો થયું અતિ ઘણું દુઃખ. ૭
- મદિરમાં મંત્રી ગયો રે, જ્યાં છે દશરથ ભૂપ સુબાણ;
- સહુ સાથ વીંટી વળ્યો રે, રાયના કંઠે આવ્યો છે પ્રાણ. ૮
- સુમતે ત્યાં જઈ રે, કીધો રાયજીને પરણામ;
- ભૂપતિ બોલિયા રે, સુમંત ક્યાં મૂકી આવ્યો રામ. ૯
- લક્ષ્મણ જનકી રે, પ્રાણવલ્લભ મારો રઘુવીર;
- મારું સરવસ ધન ગયું રે, હવે હું ક્યમ કરી રાખું ધીર. ૧૦
- સુમંત તેં શું કયું રે, રામને શિદ મૂકી આવ્યો વન;
- મદિર મારું ઉજ્જડ થયું રે, કોણે કોડ્યાં મારાં લોચન. ૧૧
- હું અધની લાકડી રે, રામને ચોરી ગયું કોણ આજ;
- દૈવે દુઃખ દીધું ઘણું રે, મેં શાં ક્યાં હશે કૂડાં કાજ. ૧૨
- મને મૂકી ક્યાં ગયા રે, આવો મારા રામ કુંવર સુકુમાર;
- મારી આજ્ઞા કોણ પાળશે રે, કોણ ચલાવશે રાજવેહેવાર. ૧૩
- વૈદેહી ક્યાં ગઈ રે, સુંદર ચપક કળી સુકુમાર;
- આવો મારી માવડી રે, મેં તુંને દીધું દુઃખ અપાર. ૧૪
- હવે મુખ નથી દેખતો રે, લાડકવાયા લક્ષ્મણ વીર;
- આવો ડાહ્યા દીકરા રે, મારું તનમન ધન રઘુવીર. ૧૫
- હે વિધિ તેં શું કયું રે, લૂંટી લીધું દેખાડીને સુખ;
- આણું કોને થાય નહિ રે, હા હા દૈવે દીધું ઘણું દુઃખ. ૧૬
- બાળક બાળપણે રે, મેં પાપીએ કાઢ્યાં વન;
- સુમંત સાચું કહે રે, ક્યાં મૂકી આવ્યો પ્રાણજીવન. ૧૭
- ક્યાંલગી સંગ કર્યો રે, ક્યાંથી તું પાછો આવ્યો ઘેર;
- રામે ત્યાં શું કયું રે, તે માંડી કહે મુજને પેર. ૧૮
- સુમંત થયો ગજમળો રે, નેત્ર સજળ થઈ બોલ્યો વાણ;
- મહારાજ મેં ઘણું કહ્યું રે, પણ પાછા ન વળ્યા પુરુષ પુરાણ.

હું શંગવેર સુધી ગયો રે, ત્રણ દિવસલગી રહ્યા નિરાહાર;	
મને પાછો વાળીયો રે, ગુહ્યકે ઉતાર્યા ગંગાપાર.	૨૦
દક્ષિણ દિશા ભણી રે, ગંગા ઉતરીને ગયા રામ;	
તમને ઘણા કરી રે, રઘુપતિયે કહ્યા છે પ્રણામ.	૨૧
સુણી એણું ભૂપતિ રે, રૂંડે લાગ્યો હુતાશન;	
ગાઠે સ્વર થકી રે, રાયે કીધું શોક રુદન.	૨૨
કંઠ મળી ગયો રે, અંગ પછાડે અવનીમાંય;	
રામ વિન્નેગનો રે, અંગે અગ્નિ લાગ્યો ત્યાંય.	૨૩
આરત નાદથી રે, પોકાર્યું રાયે રામનું નામ;	
દેહ મૂકી દશરથે રે, પ્રાણ ગયા કહેતાં હે રામ.	૨૪

વલણ

રામ રામ રઘુવીર કહેતાં, તજ્યા ભૂપે પ્રાણ રે;	
હાહાકાર હવો તદા, સહુ રૂદન કરે નિર્વાણ રે.	૨૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे
श्रीरामविशोमात् दशरथ मरण नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

અધ્યાય ૧૫ મો

રાગ હૈરવ

સુણો શ્રેતાજન ગતિ કર્મની, ક્યાં રામને વનવાસ;	
ક્યાં મરણ દશરથ રાયનું, એ અકળ ગત્ય અવિનાશ.	૧
સુત ચાર દશરથ રાયને, મહા પરાક્રમી બળવંત;	
પણ અંત કાળે રાય પાસે, નથી એકે તન.	૨
ત્યારે પ્રધાને પોકાર કરીયો, પડ્યા જ્યારે ભૂપ;	
રામ રામ કહેતા મરણ પામ્યા, થયા રામ સ્વરૂપ.	૩
નગ્રમાં હાહાકાર થયો, કરતી પ્રજા આકંઠ;	
કૌશલ્યા સુમિત્રા આદે, રુએ રાણીવૃંદ.	૪
એક દુઃખ રામ વિયોગનું, બીજું રાજ પામ્યા મર્ણ;	
જેમ વીંછી કરડે શીશ ઉપર, હસે પન્નગ ચર્ણ.	૫
જેમ ચોર લૂંટી જાય વળતો, અંગ મારે ધાય;	

અગ્નિ લાગ્યો ધરવિષે, તે સમે ચાલ્યો વાય.	૬
એ દુઃખ ન આવે કહ્યામાં, હારે કવિની વાણુ;	
એમ રાણીઓ રોતી ધણું, વિલાપ કરીને બાણુ.	૭
ત્યારે વશિષ્ઠે વાર્યાં સહુને, ન કરશો રુદન;	
જે થનારું તે થયું, હાવે ધીરજ રાખો મન.	૮
તેડાવો ઉતાવળા, ભરથને શત્રુધન;	
રાજ્યાસન ખેડા પછી, ભૂપને થાય દહન.	૯
પછી અંગ દશરથ રાયનું, તેલમાં રાખ્યું તેહ;	
તેડવા મોકલ્યો ભરથને, સુમંત મંત્રી જેહ.	૧૦
ગુરુ કહે તું નવ કહીશ, કંઈ ભરથને એ ઉપાય;	
જે વન ગયા રઘુવીર, પામ્યા મરણ દશરથરાય.	૧૧
જે સાંભળશે એવું ભરથજી, તતકાળ તજશે પ્રાણ;	
કહ્યાવિના તું લાવ્ય તેડી, ઉતાવળો નિર્વાણ.	૧૨
સુમંત સત્વર લેઈ રથ, મારગે ચાલ્યો જાય;	
હવે ભરથ છે મોસાળમાં, તેને અપશુકન બહુ થાય.	૧૩
મામાના મંદિરવિષે, સૂતા સજ્યા મોઝાર;	
ત્યારે ભરનિદ્રામાં સ્વપ્ન આવ્યું, નિશાએ નિરંધાર.	૧૪
કૃષ્ણ વસ્ર પહેરી કામની, કર ગ્રહ્યું તેલનું પાત્ર;	
તેણે ભરથજીને શીષ ઢાળ્યું, આવી અકસ્માત.	૧૫
ત્યારે ભરથ ઝબકી બગિયા, તે કરવા લાગ્યા રુદન;	
તવ પાસે માતુલ વર્ગનાં, આવી મળ્યાં સહુ જન.	૧૬
ભરથજી કહે મામા મુણો, મને આવ્યું ધાર સ્વપન;	
મઠે અવધમાં ઉતપાત કાંઈ એક, હશે મોટું વિધન.	૧૭
અમો ચાર બંધુને પિતા, વિપરીત કાંઈ એક વાત;	
અમો પાંચ જણમાં એક જણની, હોય નિશ્ચે ધાત.	૧૮
એવું સૂચવે એ શુકન કૃણ, એમ કહી કરે છે રુદન;	
સંત્રામણ્ણતે સમજાવ્યા, ભરથ ને શત્રુધન.	૧૯
એમ કરતાં અરુણ ઉદે હવો, ને થયો પ્રાતઃકાળ;	
ત્યારે આજ્ઞા લઈ મામાતણી, તત્પર થયા બે બાળ.	૨૦

નીકળી ઉભા નગ્ર બહારે, શુકન જોવા માટે;
 વેગે દીઠી ઉડતી રજ, અવધપુરની વાટ. ૨૧
 ત્યારે દેખાયો રથ દ્વરથી, ઝાંખું ધબ્બતું ચીર;
 હય હળવે હળવે હીંડતા, ઝુરતા નેત્રે નીર. ૨૨
 સુમંત ખેડો સુનમુનો, છે શોકસાગર પૂર;
 રઘુનાથ લીલા સંભારી, મનમાંહે રડતો શૂર. ૨૩
 વસ્ત્રે કરી આંસુ લુહે, રાતાં થયાં લોચન;
 સુમંતને ઓળખી ધાયા, બન્યો કેકઈ તન. ૨૪
 આવતા જોઈને ઉતર્યો, તે ધીરજ રાખી મન;
 પછે સુમંતે બે વીરને, ત્યાંહા દીધું આલિંગન. ૨૫
 ત્યારે ભરથ કહે ઓ ભાઈભારા, કુશળ છે રઘુનાથ;
 મુજ પિતા લક્ષ્મણ વીર આદે, સુખી છે સહુ સાથ. ૨૬
 તારું મુખ ક્યમ કરમાઈગયું, રાતાં થયાં લોચન;
 તુજ કાંતિ ક્યમ ઝાંખી થઈ, મુજ કહો સત્ય વચન. ૨૭
 સુમંત કહે ઓ ભરથજી, છે કુશળ શ્રીરઘુનાથ;
 મુને તેડવા મોકલ્યો છે, માટે ચાલો મારી સાથ. ૨૮
 પછે ખેડો રથમાં બેઉ જણા, ભરથને શત્રુધન;
 નિજ સેન સાથે આવીયા, તે અવધપુર પાવન. ૨૯
 ત્યારે ભરથે દીઠી અયોધ્યા, જ્યમ પ્રાણુરહિત શરીર;
 લુટયા સરખા લોક દીઠા, સહુને નેત્રે નીર. ૩૦
 સુમંતે રથ રાખ્યો તદા, તે કેકઈકેરે ઘેર;
 ઉતર્યા બે વીર ત્યારે, જાણી વિપરીત પેર. ૩૧
 છત્ર ભંગ દીઠું ભરથજીએ, શોકાતુર સહુ જન;
 મંદિરમાં સહુ બેઠું દીઠું, વીંટીને રાજન. ૩૨

વલણ

રાજન પામ્યા મરણ દીઠા, ભરથે તેણી વાર રે;
 ત્યારે મૂછાં ખાઈને પડયા, તતક્ષણ હવો હાહાકાર રે. ૩૩
 શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડે મરથ
 અશુદ્ધચોરચોષ્યામનં નામ પંચ દશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૫ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ વેરાડી

- મૂર્છા ખાઈને પડ્યા ભરથણ, ગઈ છે શુદ્ધ ને સાન;
સુમંતે ભરથને બેઠા કર્યા, ત્યારે બોલ્યા થઈ સાન્નધાન. ૧
- ઘણા શોકથી રૂદન કર્યું, થયાં લોચન રાતે વર્ણ;
હો સુમંત તું કહેને સાચું, પિતા ક્યમ પામ્યા મર્ણ. ૨
- ક્યાં છે રામ રઘુપતિ, કરૂણાસાગર પરમ ઉદાર;
હાવે સુમંત તું મેળવને, મારા પ્રાણતણા આધાર. ૩
- આ શું થયું આચિંતું અનરથ, પિતા ગયા સુર લોક;
પણ રામચંદ્રના ચરણ બેઠને, સમશે મારો શોક. ૪
- પિતા સમાન રામ છે મારે, વડીલ બંધુ રઘુવીર;
મારે માથે છત્રજ એ છે, મુગટમણિ રણધીર. ૫
- એણું કહી મરડાઈ ઉડ્યા, રામમંદિર જવા ભર્થ;
કોઈ નથી બોલતું કહેતું નથી, જે રામ ગયાનો અર્થ. ૬
- ત્યારે રૂદન કરે છે કૌશલ્યાણ, ત્યાં આવીને લાગ્યા પાય;
પ્રાણજીવન મુજ રામજ ક્યાં છે, કહો મુને સાચું માય. ૭
- રુદે તાડન કરીને રૂદન કરતાં, કૌશલ્યા કહે વાણ;
અરે બાપ રામ વન ગયા ને, રાજાએ તણ્યા પ્રાણ. ૮
- એણું વચન સુણીને ભરથે, તે પૃથ્વી પછાડ્યું શિષ;
રૂદન કરતા ગાઢે સ્વરથી, આજોડતા અવનીશ. ૯
- રઘુપતિ વન ગયા તે વિજેગે, રાય મુવા નિરવાણ;
હજી શામાટે જતો નથી, એ મારા પાપી પ્રાણ. ૧૦
- સાચો સ્નેહ જણાવ્યો રાયે, નવ સહો રામવિયોગ;
હું અભાગીયો જીવું છું, એ કોણું કરમના ભોગ. ૧૧
- એમ વિલાપ કરીને રુવે ભરથણ, અખંડ આંસુધાર;
ભરથ રડતાં એકે કાળે, રોયું સરવ તે ઠાર. ૧૨
- કલપાંતનો વરસાદજ વરસ્યો, દુઃખનો દરીયો ખૂર;
વાણીથડી ન કહેવાય કવિએ, મંદ થઈ મતિ ઉર. ૧૩

વજ્રથક્રી ઘણી કઠોર થાયે, કવિની વાણી જેહ;
 તોયે કહેતાં ઘણી હાર પામે, છે શોક ભરથનો જેહ. ૧૪
 એવે સમે તાહાં વશિષ્ઠ આવ્યા, જ્યાં થઈ રહ્યો શોકઅનર્થ;
 ત્યારે ગુરુપદ ઉપર મસ્તક મૂકી, પડીયા પોતે ભર્થ. ૧૫
 હો ગુરુદેવ કહો મુને સાચું, રામ ગયા ક્યમ વન;
 ભૂપતિ મરણ પામ્યા શામાટે, ક્યમ થયાં સાથે વિવન. ૧૬
 ગુરુ કહે તમારી માતાયે માગ્યાં, રાયની પાસે વચન;
 મારો ભરથજી રાજ કરે ને, રઘુપતિ જાયે વન. ૧૭
 ચંદ્ર વરસની અવધ કરી છે, વન રહેવાની જાણ;
 રામ વિજેગે કરીને રાયે, તતક્ષણ તજ્યા પ્રાણ. ૧૮
 તે માટે તમે સુણો ભરથ, રાજ્યાસન બેસો આજ;
 ત્યાર પછી થાય દહન રાયનું, ક્રિયા કર્મનું કાજ. ૧૯
 એવું સાંભળી ભરથે કયું, પછી ઉંચે સ્વરે રુદન;
 શરીર સર્વ સૂકાઈ ગયું, ને પૃથ્વી પછાટે તન. ૨૦
 જેમ પુષ્પ કળીપર પડે વિજળી, કેળ ઉપર દિગપાળ;
 મુક્તા અગ્નિમાંહે પડે, એવી દશા થઈ તતકાળ. ૨૧
 અરે અભાગ્યણી કેકઈ સહુને, તેં દુઃખ દીધું નેટ;
 મેં પૂર્વે મહાપાપ કર્યાં હશે, જે જન્મ્યો તુજ પેટ. ૨૨
 પછે સર્વ સાંભળતાં હસ્ત ઉંચો કરી, બોલ્યા ભરથજી વાણ;
 જો હું રાજ કરું તો મુજને, રઘુપતિ કેરી આણ. ૨૩
 પૃથ્વીકેરા વિપ્ર જેટલા, તેને પમાડે પતન;
 તે પાપ મારે શિર જો હું, ભોગવું રાજ્યાસન. ૨૪
 શ્રીરામચંદ્રની સેવા મૂકી, જો હું કરું એ કાજ;
 તો બ્યલિચારણી વિધવા કેરા, ગર્ભમાં આવું આજ. ૨૫
 રાજ કર્યાનું જે મન હોય મારે, તો કોઢી થાજે શરીર;
 રજસ્વલાના રુધીર જેવું મારે, રાજ્યાભિષેકનું નીર. ૨૬
 શ્રી રઘુવીરની રાજધાની તે, જો હું ભોગવું આજ;
 તો માતૃગમની હું થાઉં, જો કરું અવધપુરીનું રાજ. ૨૭
 વનભોમવે રઘુવીર ને જો હું, રાજ કરું વળી એહ;

તો ગુરુવધ બ્રહ્મહત્યાનું પાતક, મુજ શિર લાગે તેહ. ૨૮
 મૃગજળ માંહે અગસ્ત બૂડે, જે પશ્ચિમ ઉગે સૂર;
 સર્પ સુપણ્ણને લક્ષ કરે, વિધુ વરસે અગ્નિ નૂર. ૨૯
 મશક મેરુ ઉખેડી નાખે, ગંગાને વળગે પાપ;
 જાતવેદમાં પતંગ નાચે, આકાશનું કરે માપ. ૩૦
 એ દૈવજેગે થાય એટલું, સર્વે અવટિત કાજ;
 પણ ગુરુ તમારા ચરણની આણ મુને, જે કઈ હું રાજ. ૩૧
 એવું કહીને ઘણી ગાળો દીધી, કેકઈને તેણીવાર;
 ત્યારે ગુરુ કહે એ શું કરે કેકઈ, મંથરાકેરો વિચાર. ૩૨
 ત્યારે ભરથે ઉઠીને મંથરા કેરા, કેશ ઝાડ્યા કરી રીસ;
 ક્રોધ કરીને ખડગ ગ્રહું કર, છેદવા એનું શિષ. ૩૩
 ત્યારે ભરથનો હાથ વશિષ્ઠે ઝાડ્યો, સ્ત્રીહત્યા ન કરીશ;
 પછે ઘણી પાટુઓ મારી ભરથે, કુળજને કરી રીસ. ૩૪
 હવે ભરથતણું પણ કંઠણ સાંભળી, વશિષ્ઠે વિચાર્યું મન;
 પછે રામતણી જે ચરણપાદુકા, ચૂકી સિંહાસન. ૩૫
 ચામર છત્ર કરાવ્યું તેને, રાખ્યો રાજવહેવાર;
 પછે ભરથની પાસે ભૂપતિને, કરાવ્યો અગ્નિસંસ્કાર. ૩૬
 ત્યારે સાતસેં રાણીયો સતી થઈ જે, પતિવ્રતા કહેવાય;
 ભૂપની સાથે તેહ બળી, જ્યમ સૂર્યમાં કિરણ સમાય. ૩૭
 કૌશલ્યા સુમિત્રા થયાં તત્પર, બળવાને જેણીવાર;
 ત્યારે વાર્યાં વશિષ્ઠે તમે નવ બળશો, શિક્ષા દીધી અપાર. ૩૮
 શાસ્ત્ર પ્રમાણ વચન કાઢીને, ઘોડ્યા તેણીવાર;
 તેને બળવાનું કાંઈ કારણ નહિ, જે પુત્રવંતી હોય નાર. ૩૯
 કૌશલ્યા કહે રામ વન ગયા, ને ભૂપતિ પામ્યા મર્ણ્ય;
 હાવે જીવીને અમોશું કરીયે, નથી સુખનું કાંઈ આચર્ય. ૪૦
 ત્યારે ગુરુ કહે તમને રામ મળીને, વળતા જશે વન;
 ચૌદ વરસ વીત્યા પછી પાછા, આવશે પુરપાવન. ૪૧
 ત્યારે તમે સુખ પામશો અતિ ઘણું, થાશે રૂડાં કાજ;
 સહસ્ર એકાદશ વરસ લગી, અહિયાં રઘુવીર કરશે રાજ. ૪૨

એમ સમજાવ્યાં સુમિત્રા કૌશલ્યા, ગુરુ વશિષ્ઠે તેહ;
બળવા ન દીધાં નૃપ સાથે, નિવર્ત્યો સંદેહ. ૪૩
મુનિ વાલ્મિકની મૂળ કાવ્યનો, એહ જથારથ અર્થ;
તે મોટે શ્રોતાજન સંદેહ, નવ કરશે કોઈ વ્યર્થ. ૪૪

વલણ

વ્યર્થ સંદેહ કરવો નહિ શ્રોતા, એમૂળ કાવ્યનો અર્થ રે;
કહે દાસ ગિરિધર રામને મળવા, પછી થયા તત્પર ભર્થરે. ૪૫
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे
भरथशो कानंतरं दशरथ देहदाहो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

અધ્યાય ૧૭ મો

રાગ બિલાવર

એમ દહનક્રિયા દશરથની કરી, તે રજની દુઃખમાં અનુસરી;
મનમાં ધીરજ રાખી ધણી, ઉતરક્રિયા કરી રાજતણી. ૧
નાના વિધનાં આખ્યાં દાન, કુળ રીતે કર્યું વિધાન;
બીજે દિવસે થયો પ્રાતઃકાળ, ભરથે વિચાર કર્યો તતકાળ. ૨
તજ્યાં આભૂષણ નાના રંગ, વસ્ત્ર મૂકી ધર્યાં વલ્કલ અંગ;
બાંધી જટા જોગી હોય જેમ, અંગે ભસ્મ ચરચી છે તેમ. ૩
તત્પર ભરથ થયા તેણીવાર, રામને મળવા વનમોઝાર;
ગુરુ વશિષ્ઠને કહે મહારાજ, રામને મળવા ચાલો આજ. ૪
મુનિ કહે અતિ રૂઠું એ કામ, પાળજે આજ્ઞા કરે જે રામ;
વાગી હાક નગરમાં તદા, ભરથ જાય મળવા સર્વદા. ૫
એવું સાંભળી પુરના લોક, ચાલ્યા સર્વ તણને શોક;
સકળ સૈન્ય આદે પરધાન, ભરથ સાથ ચાલ્યા બળવાન. ૬
ગુરુ વશિષ્ઠ આદે દ્વિજ જેહ, સરવે રથમાં બેઠા તેહ;
પાલખીએ બેસાડ્યાં માત, સુમિત્રા કૌશલ્યા વિખ્યાત; ૭
કેકઈ રહી ઘેર સર્વથી, ભરથ તેનું મુખ જોતા નથી;
ભરથ શત્રુવન ચાલે પાય, ચાલે સંગ પ્રધાન પ્રભય. ૮
અવધવાસી જન નર ને નાર, નીકળ્યાં સરવ તણ ધરબાર;

નમ્ર રક્ષા કરવા તે કાળ, ગુરુએ ઘણા ચૂક્યા રખવાળ. ૯
 જે મારગે રઘુપતિ ગયા, તે મારગ સરવે ચાલીયા;
 ગુરુના રથ પાસે તે કાળ, વામ દક્ષણ ચાલે જે બાળ. ૧૦
 વશિષ્ઠ કહે હો ભરથ સધીર, નહિ ચલાય કોમળ પદ વીર;
 માટે બાપ જેસો રથમાંહે, ચાલજે રામ સમીપે ત્યાંહે. ૧૧
 ભરથ કહે નવ કહેસો તમો, ગુરુઆજ્ઞા જે ખેસું અમો;
 રઘુપતિ ચર્ણ ચાલીને ગયા, તેથી અમોશું કોમળ થયા. ૧૨
 સ્વામી રામ હું સેવક વટે, તો માથાભેર ચાલવું ઘટે;
 હું અપરાધી રઘુવરતણો, શું દેખાડીશ મુખ દામણો. ૧૩
 મારો જન્મ ભૂતળ નવ થાત, તો શું કરવા વન રઘુવર જાત;
 ભરથ એમ કહી રોતા જાય, ધીરજ આપે છે મુનિરાય. ૧૪
 એવાં ભરથનાં સુણી વચન, ખેદ પામે છે સરવે જન;
 મારગ ચાલતાં માંહોમાંહ, નરનારી સહુ કહે છે ત્યાંય. ૧૫
 કેકઠં પાપણી કરે પેટ, જન્મ ભરથનો ન થટે નેટ;
 કાગ વિષ્ણુ વેષિત અશ્વસ્થ, કલ્પતરુ કર્મનાસા તટસ્થ. ૧૬
 કાગ ઉદરથી કોકિલ સાર, એમ કેકઠં કૂખ ભરથ અવતાર;
 એમ વાત પરસ્પર કરતા લોક, તે ભરથ સાંભળી પામે શોક. ૧૭
 અપકીર્તિ એવી સુણી અપાર, ગુરુને ભરથ પૂછે તેણીવાર;
 કહો મહારાજ કેકઠં પાપણી, એણે અપકીર્તિ કીધી આપણી. ૧૮
 પૂર્વે પાપ એણે શું કર્યું, જે આવું વિપરીત કર્મ આપ્યું;
 ત્યારે વશિષ્ઠ કહે સુણુ રાજકુમાર, એના પાપનો કહું વિચાર. ૧૯
 બાળપણમાં એ દુરમતિ, જ્યારે પિતાતણે ઘેર રહેતી હતી;
 ત્યારે કોઇક મુનિવર આવ્યા ત્યાંય, રાયે રાખ્યા મંદિરમાંય. ૨૦
 ચાતુર માસ રહ્યા મુનિરાય, રાજા નિત્ય કરતો સેવાય;
 એક દિન ધરવા બેઠા ધ્યાન, ત્યારે આવી પાસે કેકઠં અજ્ઞાન. ૨૧
 કરમાં કાજળ લાવી મુખે, કર્યું લેપન મુનિવરને મુખે;
 એમ બાળક બુદ્ધિ હાંસી કરી, જાગ્યા મુનિ ધ્યાન અનુસરી. ૨૨
 મુખ ઉપર ફેરવીયો હાથ, કર કાળો થયો કાજળ સાથ;
 તે બેઠને ક્રોધ વસ્યો મન આપ, તતક્ષણ મુનિએ દીધો શાપ. ૨૩

જેણે મુજ હાંસી કરી નિઃશંક, તેનું મુખ કાળું થજે કલંક;
એવું સાંભળી માતપિતાય, મુનિવરને તવ લાગ્યાં પાય. ૨૪
એ બાળક ભૂલી મહારાજ, શાપ અનુગ્રહ કીજે આજ;
મુનિ કહે મટે ન વાયકજેહ, ભવોભવ ભૂંડી કહેવાશે એહ. ૨૫
પણ એને હસ્ત થાશે જશ તદા, એ સ્વામીને વશ કરશે સર્વદા;
માટે સુણોભરથ એસત્ય વચન, જ્યારે યુદ્ધ કરવાનેગયા રાજન.
ત્યારે રથચક્રમાં ઘાલ્યો હાથ, પામી જશ છુટ્યા નરનાથ;
ત્યાંરાયે વચન આપ્યું દધિમાન, તે સમેજેઈ માગ્યું વરદાન. ૨૭

વલણ

વરદાન માગ્યું રાય પાસે, રામને મોકલ્યા વનરે;
એ કલંક કાળું રહ્યું જુગો જુગ, સુણો ભરથ વચન રે. ૨૮
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे मरत-
वाशिष्ठसंवादे कैकेयीकलंककारणे कथनं नाम सप्तदशोऽध्यायः॥૧૭॥

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ મારૂ

સુણી ભરથે કેકઈની વાત, ચાલે કરતા આંસુપાત;
બોલ્યા મુમંત સાથે વચન, જે મારગ ગયા પ્રાણજીવન. ૧
તે મારગ તું વહેલો ચાલ, મને મેળવ્ય દીનદયાળ;
એમ કહેતાં ચાલ્યા જાય, ખુંચે કંકર કોમળ પાય. ૨
એવે આંખું ગંગાતીર રમ્ય, શૃંગવેર ગુહ્યક આશ્રમ;
ત્યાંહાં રહે છે ધોરાજન, તેણે દૂરથી દીઠું સૈન્ય. ૩
મનમાંહે વિચારી વાત, આવતા હશે રામના બ્રાત;
રાજ લેઈને કાઢ્યા વન, તોયે કરવાને જાય વિધન. ૪
એવું જાણીને બુદ્ધિવાન, વગડાવ્યું ઢોલ નિશાન;
તે સુણી બીલ કોલ કિરાત, આવ્યા ટોળે મળી અસંખ્યાત. ૫
કરમાં ધનુષ સાયક શસ્ત્ર, તેની પાસે એકેકું વસ્ત્ર;
લેઈ સૈન્ય ધોરાય પ્રમુખ, યુદ્ધ કરવા ઉભો સન્મુખ. ૬
જેઈ અસંખ્ય વનચર જન, બોલ્યા ભરથશું શત્રુધન;

આ કે દુષ્ટ આઠ્યા આણે ઠાર, આપો આજ્ઞા કરું સંહાર. ૭
 ત્યારે સુમંત બોલ્યો વ્યક્ત, એ ગુહ્યક છે રામનો ભક્ત;
 માટે બુદ્ધ ન કરશે વીર, મળો એને રાખી મન ધીર. ૮
 ભરથ કહે ઉભા રહો આ ઠાર, હું જઈને પૂછું સમાચાર;
 એણું કહીને આઠ્યા ત્યાંહે, ઉભો ગુહ્યક રાજા જ્યાંહે. ૯
 દ્વીડા આવતા ભરથને જ્યારે, ધોરાજી આઠ્યો સનમુખ ત્યારે;
 મળ્યા ભરથજી તેણી વાર, કહ્યો પોતાનો સર્વ વિચાર. ૧૦
 સુણી સજળ નેત્ર થયો રાય, ધોરાજી લાગ્યો ભરથને પાય;
 કહે ભરથ તું મોટો દેવ, તેં કરી રઘુવરની સેવ. ૧૧
 હું અલાગીયો પામું દુઃખ, થયો રામચરણથી વિમુખ;
 એમ કહી થયા બન્યો દ્રવિત, ઉપની ત્યાં પરસ્પર પ્રીત. ૧૨
 નિજ આશ્રમમાં ધોરાય, તેડી લાઠ્યો સહિત સેન્યાય;
 ગંગાતીર વિષે ઉપવન, ત્યાંહાં ઉતર્યાં સરવે જન. ૧૩
 રાયે મોકલ્યા ભીલ અપાર, લાઠ્યા વનફળ તેણીવાર;
 આપ્યાં વહેંચી સરવે સાથ, કરી સ્વાગત ગુહ્યકનાથ. ૧૪
 એક ભરથ વિના તે દન, ૫ળ ખાધાં સરવે જન;
 ભરથ કહે કરું ભોજન ત્યારે, કરું રામનું દરશન જ્યારે. ૧૫
 કહ્યાં ગુરુએ અતિશે વચન, ત્યારે પાણી કયું પ્રાશન;
 જ્યાં રાત્રિ રહ્યાતા રામ, તે સુમંતે દેખાડ્યો ઠામ. ૧૬
 તે રંજમાં આજોડ્યા ભરથ, વણું રૂદન કયું સમરથ;
 પછે રાત્રિ પડી નિરધાર, સુતા સરવે તેણે ઠાર. ૧૭
 થયો જ્યારે પ્રાતસ્કાળ, આઠ્યા ઘાટ ઉપર તતકાળ;
 સહુ અવધપુરીના જન, નાઘ્યા ગંગામાં નિર્મળ મન. ૧૮
 મંગાવી રાયે નાવ અપાર, સર્વે ઉતર્યાં ગંગાપાર;
 ચાલ્યો ધોરાજી તવ સાથ, હીંદે ઝાલી ભરથનો હાથ. ૧૯
 લીધા સાથે ભીલ ભૂપાળ, કરવા ફળ જળ તૃણ સંભાળ;
 એમ ચાલે સરવ સમાજ, આઠ્યા પ્રયાગ તીરથરાજ. ૨૦
 મળ્યા ભારદ્વાજ મુનિરાય, કર્યાં દશરત લાગ્યા પાય;
 સરવે સમરે જનકી કંથ, ચાલ્યા ચિત્રકોટને પંથ. ૨૧

વલ્લભ

પંથે પાળા ચાલે ભરથણ, કહેતા રામ કથાય રે;
પાવન ગિરિ ચિત્રકૂટ ઉપર, શું કરતા હવા રધુરાય રે. ૨૨
इति श्रीराम० सं० वाल्मीकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे अयोध्यापुरवा-
सीभिः भरत शत्रुघ्नयोः चित्रकूट सामीप्यागमनं नाम अष्टादशोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૧૯ મો

રાગ સામેરી

ચિત્રકૂટમાં રહ્યા રધુપતિ, અતિ રમ્ય સ્થળ પાવન;
ફળ લેવા લક્ષ્મણજી ગયા, તે ગિરિ પાસે વન. ૧
શ્રીરામ આપે આહુતિ, કરે હોમ અગ્નિમાંહે;
સામગ્રી કર લેઈ ઉભાં, જનકતનયા ત્યાંહે. ૨
તેણે સમે એક સુદર્શન, ગાંધર્વ નામે જેહ;
જતો હતો આકાશમારગ, સ્વઈચ્છાએ તેહ. ૩
તેણે દીઠાં જનકી, અતિ સુંદર રૂપ અનુપ;
તે હરણ કરવા આવીયો, ધરી કાગકેરૂં રૂપ. ૪
પાપીએ આવી ઝડપ મારી, પ્રહવાને તેણીવાર;
પૃથ્વી ઉપર પડ્યાં સીતા, કર્યો મુખ પોકાર. ૫
આ જીવોને મહારાજ મુજને, ચાંચ મારે કાગ;
તે સાંભળીને જોયું રામે, કોપીયા મહાભાગ. ૬
કુશની સળી કરમાંહે લેઈને, નાખી શ્રીરધુરાય;
તે બાણ થઈને કાગ પુઠળ, ધાયું વિદ્યુત પ્રાય. ૭
આવતું દેખી બાણ નાહો, કાગરૂપે તેહ;
થયું પુઠળ બાણ, શ્રીરધુવીર કેરૂં જેહ. ૮
બ્રહ્મલોક સુધી ભમ્યો, જાણ્યું નિશ્ચે આગ્યું મર્ણુ;
અપરાધી શ્રીરધુવીરનો, કોઈએ ન રાખ્યો શર્ણુ. ૯
એટલે ત્યાં નારદ મળ્યા, ગાંધર્વ લાગ્યો પાય;
આ રામબાણ થકી મુને, રાખો શરણ ઋષિરાય. ૧૦
ત્યારે નારદ કહે રે મૂરખ, તુંજ રામકેરી પાસ;

- તે શરણવત્સળ છે સદા, નમ ચરણ થઈને દાસ. ૧૧
- એવું સાંભળી તત્કાળ આવ્યો, ચિત્રકૂટજ માંહે; ૧૨
- સાષ્ટાંગ આવી નમ્યો, શ્રીરઘુવીર ચરણે ત્યાંહે.
- આ બાણથી રાખો મને, નવ મારશો મહારાજ. ૧૩
- રઘુવીર કહે રે બાણ મુજ, પાછું ફરે નહિ સત્ય;
- અભિમાની તુજને કરું શિક્ષા, ધારી તેં દુરમત્ય. ૧૪
- એકપત્નીવ્રત એક વચન, વળી એક બાણ એજ ટેક;
- એવું કહી તે શરે ફેડ્યું, સબ્ય લોચન એક. ૧૫
- એક નેત્ર ફેડી કાગ સાથે, બોલીયા રઘુવીર;
- બે નેત્રની એક દૃષ્ટિ, તારે હશે કાગ શરીર. ૧૬
- તેં ચંચુ પ્રહાર કર્યો તે માટે, કરજે વિષ્ટા આહાર;
- પ્રેત પિંડ સ્પર્શ્યા વિના, નહિ થાય કાગનો ઉદ્ધાર. ૧૭
- એવું કહીને જવા દીધો, કાગને તેણીવાર;
- રઘુવીર ચરણે નમી, તતક્ષણ ગયો તે નિરધાર. ૧૮
- હાવે શ્રોતાજન સાવધાન થઈને, સુણો તેહ ચરિત્ર;
- ચિત્રકૂટ પાસે આવીયા, તે ભરથ પુણ્ય યવિત્ર. ૧૯
- તે સમે લક્ષ્મણ આવતા, ફળ લેઈ નિજ આશ્રમ;
- ધણું સૈન્ય દીઠું આવતું, ઉભા વિચારે મન. ૨૦
- પોતા તણો ધ્વજ ઓળખ્યો, લક્ષ્મણે તેણીવાર;
- મન વિચાર્યું એ કેકઈયે, મોકલ્યું સૈન્ય અપાર. ૨૧
- એવું જાણીને બહુ બાણ મૂક્યાં, લક્ષ્મણે કરી ક્રોધ;
- સુસવાટ કરતાં આવિયાં, સૈન્યા ઉપર અવરોધ. ૨૨
- ત્યારે સૈન્ય સરવે ખળભળ્યું, જોઈ દિવ્ય બાણ પ્રચંડ;
- શત્રુધને તવ બાણ મૂકી, શર કર્યાં શત ખંડ. ૨૩
- વનમાંહેથી સહુ ઋષિ નાઠા, આવ્યા રઘુવીર પાસ;
- મહારાજ દળ આવ્યું ધણું, તે જોઈ પામ્યા ત્રાસ. ૨૪
- તવ ધીરજ આપી વિપ્રને, પછે ઉઠીયા રણધીર;
- કર ધનુષ બાણ મહી તદા, આલીયા શ્રીરઘુવીર. ૨૫

- ઓળખ્યો ધ્વજ પોતાતણે, ત્યારે પામ્યા હરખ અપાર;
પછી લક્ષ્મણની પાસે જઈને, જોડ્યા જુગદાધાર. ૨૬
- હે વીર શું કરવા વઢે તું, અજાણ્યો થઈ આજ;
આપણે એ ભાઈ આવે, ભરથ મળવા કાજ. ૨૭
- સહુ અવધવાસિએ દુરથી, દીઠા શ્રીઅવિનાશ;
જ્યમ ઉદયાચળની ઉપર શોભે, સૂરજ તેજ પ્રકાશ. ૨૮
- એમ રામલક્ષ્મણ ગિરિ ઉપર, શોભતા શુભઅંગ;
તે ભરથે દીઠા ભક્તવત્સળ, આવ્યો મન ઉમંગ. ૨૯
- સાષ્ટાંગ કરતા આવતા, ભરથજી તેણીવાર;
જ્યમ આવે મળવા માતને, મુત ધરી સ્નેહ અપાર. ૩૦
- સહુ અવધવાસી હરખીયા, જોઈને પૂરણ કામ;
પરસ્પર દેખાડતા, એ પેલા ઉભા રામ. ૩૧
- તે જોઈ સરવે લોક દોડ્યા, ઉછળ્યો અતિ પ્રેમ;
પડે આખડે પાપાણુમાં, ચાલતા ઉઠી એમ. ૩૨
- ત્યારે સર્વ પહેલાં ભરથ આવ્યા, રામકેરી પાસ;
ભરથને જોઈ ભગવાન સામા, આવીયા અવિનાશ. ૩૩
- પછે ધીરજ છોડી રામચરણે, મૂક્યું ભરથે શિશ;
દાંડની પેરે પડ્યા કહી, પ્રણત પાહી ઇશ. ૩૪
- રઘુવીરકેરા ચરણ સીંચ્યા, નેત્ર આંસુધાર;
ત્યારે પ્રેમે ગદગદ થઈ જોડ્યા, રામ જુગદાધાર. ૩૫
- હે ભરથ ઉઠો ભાઈ મારા, પ્રાણવલ્લભ વીર;
પછે કર ગ્રહીને ભરથને, ઉઠાડિયા રણધીર. ૩૬
- કરુણા કરી ભીડ્યા પછે, ભરથને હૃદયા સાથ;
અતિ પ્રેમ આવ્યો પરસ્પર, ગદગદ થયા રઘુનાથ. ૩૭
- શત્રુધને સાષ્ટાંગ કરીયો, મળ્યા લક્ષ્મણ ભથ્થ;
પછે અવધવાસી નમ્યા ચરણે, રામને સમરથ. ૩૮
- વિપ્રને મળીયા રામજી, મિત્રને ભેટયા ધીર;
સહુ સૈન્યના પરણામ ઝીલ્ય, એવા શ્રીરઘુવીર. ૩૯
- સુમંતને ધોરાય આવી, નમ્યા રઘુપતિ ચરણ;

ગુરુને કયાં સાષ્ટાંગ લક્ષ્મણ, સહિત અશરણ શરણ.	૪૦
વશિષ્ઠે આશિષ દીધી, હજ્યો જય કલ્યાણ;	
હે રામજી તમ માત આઠ્યાં, મળો જઈ નિરવાણ.	૪૧
એવાં વચન ગુરુનાં સાંભળી, સત્વર થયા રઘુવીર;	
જેમ ગાય પાસે વચ્છ આવે, સજળ પ્રેમ અધીર.	૪૨
રામને દીઠા આવતા, માતાએ જોણીવાર;	
સુખાસન ચૂકી પૃથ્વી ઉપર, ઉતર્યાં નિરધાર.	૪૩
શ્રીરામે જઈ સાષ્ટાંગ કરીયા, નમ્યા જોડી હાથ;	
પ્રેમે મળ્યા બે માતને, ગદગદ થયા રઘુનાથ.	૪૪
રઘુવર કહે આ માત કહોને, કુશળ છે મમ તાત;	
એવું સાંભળી માતાએ, કરવા માંડ્યો આંસુપાત.	૪૫
આંસુપાત કરતાં માત બંન્યો, ચૂકી મનની ધીર રે;	
વિધવા દેખી માતને, રોવા લાગ્યા શ્રીરઘુવીર રે.	૪૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारयां अयोध्याकांडे
श्रीरामभरतसमागमो नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

અધ્યાય ૨૦ મો

રાગ આશાવરી

ત્યારે રોતા શ્રી રઘુવરજ કહે છે, પિતાની શી થઈ પેર;	
વિધન સકળ કયમ આઠ્યાં અમ ઘેર, દેવે કીધો કેર.	૧
ત્યારે ગુરુ કહે તમારે વિજેગે, રાયે તણ્યા પ્રાણ;	
રામ રામ કહેતાં દેહ તણ્યો, ગયા મોક્ષપંથ નિરવાણ.	૨
સતિયો સાતસેં મળીને રાયની, સાથે કયું સહગમન;	
ભરથે ઘણા અધરા સમ ખાધા, ના બેઠા રાજ્યાસન.	૩
એવું સુણીને નેત્ર કમળમાં, ચાલી આંસુધાર;	
રામ રડતાં રોયું સરવે, વરત્યો હાહાકાર.	૪
ઘણા વિલાપ કયાં રઘુનાથે, પ્રાકૃત જન અનુરૂપ;	
અહો તાત તમે સત્યના સાગર, ધર્મ ધોરિંધર રૂપ.	૫
દશરથ વીર પ્રતાપિક મહાબળી, સુર સકળમાં ખ્યાત;	

ભૂપ મુગટમણિ ભૂપતિ કેરા, રવિ કુળમાં વિખ્યાત. ૬
 જેણે વૃષપરવાને માર્યો યુધ્ધે, શુક મનાવી હાર;
 દેવ સકળની સાહે કરી, તેવા પ્રાક્રમવંત અપાર. ૭
 એમ વણા વિલાપ કર્યા રઘુનાથે, માનુષી ચેષ્ટા કાજ;
 એ તો પૂરણ બ્રહ્મ અખંડ અનામય, કોટી બ્રહ્માંડના રાજ. ૮
 આનંદ રૂપ સદા સુખ સાગર, માયાપતિ ભગવાન;
 શોકને મોહ નથી એ પ્રભુને, જણાવે માનુષ માન. ૯
 ત્યારે વશિષ્ઠ કહે હો રઘુપતિ હાવે, શોક તજે બુદ્ધિવાન;
 પ્રયાગમાં જઈને તાત તણી, કરો ઉત્તરક્રિયા વિધાન. ૧૦
 પછે આશ્રમમાં સહુને ઉતાયાં, સૈન્ય પ્રજા ગુરુજન;
 સીતાજી સાસુને મળીયાં, કરતાં શોક રુદન. ૧૧
 સ્નાન કરાવ્યું સીતાને પછે, માતાએ લીધાં ઉછંગ;
 પર્ણકૂટીમાં મળીને બેઠા, ત્રણે જણ એક સંગ. ૧૨
 હાવે રઘુપતિ ચાલ્યા ત્યાં થકી, પોતે આવ્યા પ્રયાગજમાંહ;
 વશિષ્ઠ વાલ્મીકિ આદે સકળ મુનિ, સાથે આવ્યા ત્યાંહ. ૧૩
 તીરથરાજમાં સ્નાન કરીને, શ્રાદ્ધ કર્યું શ્રીરામ;
 ઉતરક્રિયા કરી તાતની, પામ્યા છે સુરધામ. ૧૪
 કવિ કેટલા એમજ કહે છે, સ્વર્ગ રહ્યા છે રાય;
 પણ મોક્ષ પામ્યા છે દશરથ એ કથા, ઉત્તરકાંડે કહેવાય. ૧૫
 જેના નામ થકી નર પામર, પાપી મોક્ષ પળાય;
 તો દશરથની ગતિનું શું કહેવું, પુત્ર જેના રઘુરાય. ૧૬
 એમ ઉત્તરક્રિયા પિતાની કરી, ચિત્રકૂટમાં આવ્યા રામ;
 પછે સર્વતણી સંભાળ કરી જે, પોતે પૂરણ કામ. ૧૭
 ઘો રાજ્યે મંગાવ્યું અગણિત, ફળ જળ તૃણ ને અન્ન;
 સુમંતે વહેંચી અપાવ્યું સર્વને, પહોંચાડે સેવક જન. ૧૮
 કોઈ આહાર કરે કોઈએ નથી કરતા, રાખી મનમાં ધીર;
 ના કરે ભોજન તેને મારા સમ છે, બોલ્યા શ્રીરઘુવીર. ૧૯
 ત્યારે અવધવાસીએ આજ્ઞામાની, રૂળ ખાધાં તેણીવાર;
 અમૃતના કરતાં વળી રામે, ચૂક્યો સ્વાદ અપાર. ૨૦

પછે પર્ણકૂટીમાં રામ ગયા, કર્યો માતાને ઘણો બોધ;
 જોણે કરી મોહ નિવૃત્ત પામે, શોકરહિત અવિરોધ. ૨૧
 એમ રામે ઘણો આગ્રહ કરીને, માતાને કરાવ્યો આહાર;
 પછે જનકીને પાસે લઈ જનુનિએ, કળ ખાધાં તેણીવાર. ૨૨
 ગુરુ વશિષ્ઠ ભરથ શત્રુધન લક્ષ્મણ, સુમંત ને ધૌરાય;
 એ સહુને લેઈને ભોજન કરવા, બેઠા શ્રીરઘુરાય. ૨૩
 એમ ભોજન કરીને સુખીયો થયો, સહુ અવધપુરીનો સાથ;
 રજની થઈ એમ કરતાં ત્યારે, બોલ્યા શ્રીરઘુનાથ. ૨૪
 અરે ભાઈ સહુ શયન કરો, હવે નિશા વિષે નિરવાણુ;
 મારગમાં ઘણું શ્રમિત થયા છો, મોટે નિદ્રા કરો જાણુ. ૨૫
 પછે રામ આજ્ઞાએ કરીને, સર્વે જ્યાં ત્યાં સુતા જન;
 એક આસને રામ સુતા, ભરથ લક્ષ્મણ શત્રુધન. ૨૬
 એમ દર્ભનાં આસન પત્ર નવાંકુર, આચ્છાદન કરી તાંહ્ય;
 શ્રીરઘુવીર રુદ્રેમાં રાખી, સુતા પૃથ્વી માંહ્ય. ૨૭
 પછે કૌશલ્યા ને સુમિત્રા પોઢ્યાં, પર્ણકૂટી પાવન;
 જનકીને મધ્યે લેઈ માતા, જાણે પ્રાણજીવન. ૨૮
 એ રીતે સહુ નિશા નિર્ગમી, સુખીયા થયા સહુ લોક;
 પ્રાતઃસ્કાળ હવે ત્યારે બોલવા, લાગ્યાં પંખી વિશેક. ૨૯

વલણ

પંખી લાગ્યાં બોલવાને, હવે પ્રાતઃસ્કાળ રે;
 સરવ પહેલા ઉઠીને, ગુરુને પાયે લાગ્યા ચારે બાળ રે. ૩૦
 ઈતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકવારણ્ય અયોધ્યાકાંડે દશરથ-
 મૃત્યુ શ્રુત્વા શ્રીરામેણ ઉચ્ચરક્રિયાકરણં નામ વિંશતિતમોઽધ્યાયઃ॥૨૦॥

અધ્યાય ૨૧ મો

રાગ સામેરી

પ્રાતઃકાળે ઉઠ્યા બંધુ, સહિત પૂરણ કામ;
 સ્નાન સંધ્યા કરી બેઠા, સ્પૃટિક શિલા રામ. ૧
 સજ્જન ગુરુજન પુરબ્રજ, બંધુ સકળ પરિવાર;
 સહુ વીંટી બેઠા રામને, શીલાતણો નહિ પાર. ૨

- રઘુવીર સજ્જન વૃંદવેષિત, શોભતા તેણીવાર;
નક્ષત્રમંડળ મધ્યમાં, જ્યમ શોભે અગ્નિ કુમાર. ૩
- એમ સભા સરવે મળી બેઠી, રામ કેરી પાસ;
સહુ એક દષ્ટે નિરખતા, રઘુવીર રૂપ પ્રકાશ. ૪
- તે સમે જનકપુરી થકી, આવ્યા જનક રાજન;
તેમણે જાણી વાત જે ગયાં, રામ સીતા વન. ૫
- તે સાંભળી ઉઠીયા જ્યમ ત્યમ, દુઃખી થયા ભૂપાળ;
સહુ સાથ તેડી નીકળ્યા, થઈ ચિત્રકૂટની ભાળ. ૬
- અનુચરે આવીને કહ્યું, જે આવે મિથુલાનાથ;
સુણી રામ ઉઠી ચાલ્યા સનમુખ, તેડીને સહુ સાથ. ૭
- એટલે પાસે આવીયા, મિથુલાપતિ તેણીવાર;
રામને જોઈ ગઈ ધીરજ નૃપની, ચાલી આંસુધાર. ૮
- પછે ભેટીયા રઘુવીરને, ચાંપીયા હૃદયા સાથ;
જામાત્ર ચારેને મળી, રોયા સુનયના નાથ. ૯
- વશિષ્ઠના પદ પરણુમ્યા, સહુને કર્યા પરણામ;
પછી આવીયા આશ્રમવિષે, આદર કર્યો બહુ રામ. ૧૦
- ત્યાં વૃક્ષ છાયા મંડપ નીચે, બેઠા સરવે જન;
જોઈ વેષ તાપસ રામનો, વણું જનક શોચે મન. ૧૧
- કૌશલ્યાને મળ્યાં રાણી, સુમિત્રા શુચિ મન;
જનકીને રુદે ચાંપી, કરે માત રુદન. ૧૨
- પછે દૈવગત વિપ્રીત જાણી, શોક સમાવ્યો માત;
ત્યારે કૌશલ્યાએ કહી માંડી, અવધપુરની વાત. ૧૩
- પછે શિબિર કરીને ઉતર્યા, જનકપુરનો સહુ પરિવાર;
સભા કરી બેઠા સહુ, મનમાંહે દુઃખ અપાર. ૧૪
- મધ્યમાં રાજે રામ પાસે, ગુરુજન પ્રમુખ;
સહુ પ્રજાજન વીંટી રહ્યા, બંધુ ભરથ સન્મુખ. ૧૫
- ત્યારે વશિષ્ઠે કહી વાત સરવે, જનકને તેણીવાર;
ભરથની ભક્તિ નીમ સુણી, મન પામ્યા દુઃખ અપાર. ૧૬
- પછી વિચાર્યું એ કાળબળ, કહેવા ન સૂઝી વાત;

- સહુ સભા અણખોલી રહી, નિરખે ત્યાં જુગતાત. ૧૭
- ત્યારે ભરથજી ઉભા થયા, કર જોડીને તેણીવાર; ૧૮
- રઘુવીર સન્મુખ ખોલીયા, મુણતાં સભાજન સાર.
- મહારાજ રાજધિરાજ હાવે, પધારો પુરમાંહે; ૧૯
- અંધુ બાળક પ્રજાને પાળો, સદા રહીને ત્યાંહે.
- કરો કામ પૂરણ દાસનાં, વિનતિ ધરો ચિત્ત આજ; ૨૦
- કલંક મારે શિર ચડ્યું, તે ઉતારો મહારાજ.
- હું અપરાધી તમતણો, તે શરણ રાખો નાથ; ૨૧
- તમો દીનઅંધુ ઝાલો પ્રભુ, હું દીન કેરો હાથ.
- છો પ્રણતપાળ દયાળ નિર્મળ, અજીત બોધ અગાધ; ૨૨
- પૂરો મનોરથ દાસના, કરો ક્ષમા મુજ અપરાધ.
- એવું કહી ભરથ ગદગદ થયા, ચાલ્યાં નેત્રે આંસુ નીર; ૨૩
- ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર, કરુણા વચન મૃદુ ગંભીર.
- હે ભાઈ ભરથ કહ્યાં તમો, તે વચન સરવે સત્ય; ૨૪
- પણ આપણા કુળતણી રીતિ, જાણો છો તમો ગત્ય.
- તે માટે મેં કયમ ભંગ થાયે, તાતકેરું વચન; ૨૫
- લંછન લાગે કુળવિષે, થાય પૂર્વજ નરકપતન.
- જુઓ પિતાએ કેવું વચન પાળ્યું, નવ ઁગાવી મત્ય; ૨૬
- તે કારણ તણ્યા પ્રાણપણ, નવ જાવા દીધું સત્ય.
- પાળવાને પિતૃવચન હું, નીકળ્યો વનમોઝાર; ૨૭
- જો આવું અવધ વીત્યાવિના, મુને સહુ કરે ધિક્કાર.
- વરસ ચતુર્દશ વન રહી, કહું દેવઋષિનાં કામ; ૨૮
- એમ પિતાવાણી સત્ય કરીને, આવીશ પાછો ગામ.
- ત્યારે ભરથ કહે મહારાજ પજારો, પિતાનું સત્ય વચન; ૨૯
- વરસ ચૈદ રહો મુખે, જે અવધપુર ઉપવન.
- નિકર મુજને કરો આજ્ઞા, હું જઈ વનમાં નાથ; ૩૦
- તમો અવધપુરમાં પધારો, તેડી સીતા લક્ષ્મણ સાથ.
- હું દાસકેરે નિમિત્તે, સ્વામી તમારે જે વન; ૩૧
- તેણે કશી અપકીર્તિ મારી, થાય ચૈદ ભોવન.

માટે પધારો પ્રભુ પુરવિષે, તો થાય સર્વ સનાથ;
 હું શોક સિંધુમાંહે બુદ્ધ, ઝાલો મારો હાથ. ૩૨
 જો ગમે તો વન કરો પૂરણ, ચતુર્દશ દિન આંહ્ય;
 ચઉદ વરસ તે જાણજો, એ ચતુર્દશ દિન માંહ્ય. ૩૩
 જ્યમ મનુષ્યનો એક સંવતસર, થાય દેવનો એક દિન;
 એ ન્યાયે કરીને જાણજો, ત્યમ અમારે સ્વામિન. ૩૪
 એમ અમે પ્રાકૃત જીવ છે, તમે દેવ છો ઉત્કર્ષ;
 ચૌદ દિન જે તમારા, તે અમારે ચતુર્દશ વર્ષ. ૩૫
 જ્યમ ત્યમ કરી પ્રભુ પધારો, તમે અવધપુરીમાં આજ;
 પુર આવતાંજે પાપ થાય, તે મારે શિર મહારાજ. ૩૬
 રઘુવીર કહે એમ થાય નહિ, અઘટિત કર્મ અસત્ય;
 એક બાણ ને એક પત્નીવ્રત, એક વચન મારે સત્ય. ૩૭
 મેરુ ચળે દિગપાળ ડોલે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર;
 પૃથ્વી અવળી થાય, વરસે ચંદ્ર અગ્નિ નૂર. ૩૮
 સમુદ્ર સાત મરજદ મૂકે, એ થાય અઘટિત જાણ;
 પણ વચન ભંગ ન થાય મેં, મુણે ભરથ સાચી વાણ. ૩૯
 તે માટે ભાઈ જાણો તમે, હવે અવધપુરમોઝાર;
 રૂઢી રીતે પાળજો સહુ, પ્રજા ને પરિવાર. ૪૦
 એવાં વચન મુણી શ્રીરામનાં, થયાં લોક સર્વે નિરાશઃ.
 રોમાંચિત થયા ભરથજી, મુખે મૂકતા નિશ્વાસ. ૪૧
 તે દિવસ એમ વહી ગયો, પછે મૂકી મનની ધીર;
 કલ્પાંત થણું ભરથે કયું, હા નવ કહી રઘુવીર. ૪૨
 સાયંકાળ થયો તદા, આજ્ઞા કરી ગુરુનાથ;
 ગયા સંધ્યા કરવા રામજી, ત્યારે ઉડ્યો સરવે સાથ. ૪૩

વલણ

સહુ સાથ ઉડ્યો તે સમે, ભરથે વિચાર્યું મન રે;
 મેં રહેવાશે નહિ રામવિરોગે, માટે પાડું માઈં તન રે. ૪૪
 इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां अयोध्याकांडे श्रीराम-
 भरतसंवादे भरतशोकोनाम एकविंशतीतमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

અધ્યાય ૨૨ મો

રાગ મારૂ

પડી નિશા રવિ થયો અસ્ત, ત્યારે ઉઠ્યો તે સાથ સમસ્ત;
 ગુરુસહિત ગયા શ્રીરામ, સેવાવંદન કરવા કામ. ૧

સાથે લક્ષ્મણ શત્રુધન, પરિચર્યા કરે પાવન;
 તેવે ભરથને આવ્યો લાગ, ત્યાંથી ઊઠી ચાલ્યા મહાભાગ. ૨

ગિરિ ઉપર જઈને દૂર, ત્યાં કાષ્ઠ મેળવ્યાં શૂર;
 મૂક્યો અગ્નિ તેહ મોઝાર, કર્યો બળવાનો નિશ્ચયે વિચાર. ૩

અગ્નિ પુઠે પ્રદક્ષણ ફરતા, કર જોડીને સ્તુતિ કરતા;
 રઘુવીરને અપ્યુ મન, મુખ બોલતા એમ વચન. ૪

જ્યાં હું પામું જન્મનિવાસ, થાઉં રઘુવરકેરો દાસ;
 એમ કહી થયા સત્વર ત્યાંહે, ઝંપલાવાને અગ્નિમાંહે. ૫

ત્યારે વાલમિક મુનિ મહારાજ, દીઠું કરતાં વિપરીત કાજ;
 તતક્ષણ ધાયા મુનિનાથ, આવી ઝાલ્યો ભરથનો હાથ. ૬

રુદે સાથે આલીંગન દીધું, મન ભરથનું શીતળ કીધું;
 અહ્યા ભરથ આ શું કરે કામ, પાળ આજ્ઞા કરે જે રામ. ૭

તું ડાહ્યો બુદ્ધિવંત કહેવાય, સહસા કરે આત્મહત્યાય;
 મારે ધીરજ રાખો મન, એ વાતે થાય મોટું વિધન. ૮

ત્યારે ભરથ કહે મુનિરાય, મેં તો રામવિના ન રહેવાય;
 તે મારે પાડું મારો દેહ, ઘણો પાપી અમંગળ એહ. ૯

હું કહેવાયો કેકઈનો તન, જે કારણ બળ્ય રઘુપતિ વન;
 મારે શું કરું જીવીને આજ, ત્યારે બોલ્યા શ્રીમુનિરાજ. ૧૦

મુણ ભક્ત શિરોમણિ ભર્થ, એવો લાવીશ નાહ મન અર્થ;
 કરે શું કરવા તું કલેશ, રામને નથી અંતર લેશ. ૧૧

તારી વિશ્વમાં રૂડી ખ્યાત, નથી કંહે તું કેા ભૂંડી વાત;
 સાક્ષાત એ શ્રીહરિ રામ, અત્રતર્યા કરવા સુર કામ. ૧૨

ભૂમિનો ઉતારવા ભાર, કરવા અસુરતણો સંહાર;

કહ્યું ભવિષ્ય સકળ મુનિરાજ, રાવણાદિક વધનું કાજ. ૨૩
 તે કરી પછી આવશે ઘેર, ત્યારે પામશે સુખ બહુ પેર;
 એમ સમજાવ્યા ઘણું ભર્યું, તેડી લાવ્યા મુનિ સમર્થ. ૧૪
 નિત્ય કર્મ કરી રઘુવીર, પૂછે લક્ષ્મણને રણધીર;
 એવે ભરથ ગયા છે ક્યાંહે, જીવોને તેડી લાવો આંહે. ૧૫
 એવે ભરથનો ઝાલી હાથ, તેડી લાવ્યા ત્યાં મુનિનાથ;
 સમશ્યામાં સૂચવીયું તેહ, ભરથ કરતા હતા કૃત્ય જેહ. ૧૬
 એવું સાંભળી શ્રીરઘુનાથ, લીડ્યા ભરથને હૃદય સાથ;
 દુઃખ ઉપન્યું ભરથને મન, મોકળે મુખ કરતા રુદન. ૧૭
 સહુ સાથ આવી મળ્યો ત્યાંહે, રઘુનાથ ઉભા છે જ્યાંયે;
 જ્યમ કરુણા વિરહે ભૂપ, એમ ભરથને રઘુકુળ ભૂપ. ૧૮
 રામ જોઇ ભરથ દુઃખ મન, હૃદે ચાંપીને કરતા રુદન;
 મારા બંધવ એમ ન કીજે, ક્ષત્રીધર્મ સંભાળી લીજે. ૧૯
 તમો છો ડાહ્યા ઘણું શું કહીયે, મોટાની આજ્ઞામાં રહીયે;
 પૃથ્વીનું પદ જો ફરી જાય, તો મેં હવડાં ન પુરમાં અવાય. ૨૦
 ત્યારે ભરથ કહે મહારાજ, સાથે મુને તેડો સેવાકાજ;
 રામ કહે એમ ના થાય વીર, મારી આજ્ઞા પાળો મતિધીર. ૨૧
 ચંદ્ર વરસ પૂરાં પાવન, તેથી અધિક ચતુર્દશ દિન;
 પંદરમા દિવસની મધ્યાન, હું તમને મળીશ દેઈ માન. ૨૨
 સાચી અવધ કરું છું આંહે, ત્યારે હું આવીશ પુરમાંહે;
 સરવે સાંભળતાં શ્રીરામ, એમ બોલ્યા પૂરણ કામ. ૨૩
 પછે કરુણા કરી રઘુનાથ, ભરથને શિર મૂક્યો હાથ;
 શોક હરણ કર્યો શ્રીરામ, ભરથનું મન પામ્યું વિરામ. ૨૪
 રામ આજ્ઞા થકી તેણીવાર, સરવે કર્યો ફળનો આહાર;
 મુનિ માત બંધુને પ્રજાય, સહુને ખવરાવ્યાં ફળ રઘુરાય. ૨૫
 ગયા જનક પોતાને શિબિર, જાણ્યા સત્ય વચન રઘુવીર;
 સુનેના તેણી સીતા સંગ, મયાં નિજ આસન મનભંગ. ૨૬
 સીતા લાવ્યાં પિતાને પાય, રુદે ચાંપી રોયા ઘણું રાય;
 કુળહીપક પુત્રી મારી, વિશ્વમાં નથી ઉપમા તારી. ૨૭

ઘણું દોહણું વસણું વન, આપ રાખજે ધીરજ મન;
 સીતાને એમ ઘણું સમજાવ્યાં, નિજ આશ્રમ પ્રત્યે વળાવ્યાં.
 એમ પાંચ દિવસ પરિવાર, રહ્યો ચિત્રકોટ મોઝાર;
 જાણે અવધવાસી જન ત્યાંહે, અહિંથી નવ જઈએ પુરમાંહે. ૨૯
 આજ્ઞા રઘુવરની ન લોપાય, રામે આગ્રહ કરી ન કહેવાય;
 વિચારી પછે પૂરણ કામ, ગુરુ સાથે બોલ્યા શ્રીરામ. ૩૦

શ્રી રામ બોલ્યા ગુરુસાથે, સુણો મુનિ મહારાજ રે;
 સહુ સાથને તેડી જાઓ પુરમાં, તો થાય અમારું કાજ રે. ૩૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकबारायां अयोध्याकांडे श्रीरामेण
 भरतशोकनिवारणं नाम द्वाविंशतीतमोऽध्यायः ॥ ૨૨ ॥

અધ્યાય ૨૩ મો

રાજ મેવાડો

સરવે સાથ મળીને બેઠો, ચિત્રકૂટમોઝારજ;
 સ્પષ્ટિક શિલાપર રામ બિરાજે, પાસે બ્રહ્મકુમારજ. ૧
 સનમુખ સરવ અવધપુરવાસી, બંધુ આદે પરિજનજ;
 તે સર્વ સાંભળતાં ગુરુની પ્રત્યે, બોલ્યા રામ વચનજ. ૨
 મહારાજ હાવે પધારો અવધપુર, તેડીને સર્વે સાથજ;
 સરવે રાજ પ્રજા ને બંધુ, સાંભાળો મુનિ નાથજ. ૩
 તમારે ભરૂંસે છે ભરથ શત્રુધન, રાખજે મસ્તક હાથજ;
 ઘટે તેવી શિખામણ દેજે, સમરથ છો મુનિ નાથજ. ૪
 તમે અમારે દશરથ સમ છો, છત્ર મુગટમણિ જાણજ;
 ગુરુ પિતામાં ભેદ ન ગણવો, એમ કહે વેદપુરાણજ. ૫
 ત્યારે મુનિવર કહે હો રામ સુણો, સહુ થાશે રૂડાં કાજજ;
 પણ ભરથે પ્રતિજ્ઞા કઠણ કરી છે, માટે નહિ કરે રાજજ. ૬
 ત્યારે તતક્ષણ ભરથ સભામાં ઉઠીને, બોલ્યા તેણીવારજ;
 નિશ્ચે વાત હું કહું છું હાવે, નહિ જાઉં પુર મોઝારજ. ૭
 તમે આવ્યા વિના જો હું પ્રવેશું, નગરમાંહે નિરવાણજ;
 તો ગુરુના ચરણ તમારા પદની, નિશ્ચે મુજને આણજ. ૮

હું નંદીઆમ પાસે તપ સાધીશ, મૂકી માયા જાનળજી;
 જે અવધ વીતશે આઘ્યાની તો, પ્રાણ તજીશ તત્કાળજી. ૯
 એવું કંઠણ પણ સુણી ભરથનું, દ્રવિત થયા રુધુનાથજી;
 ત્યારે રતનજિવિત પોતાની પાદુકા, આપી ભરથને હાથજી. ૧૦
 ભરથે લઇને જટામાં બાંધી, તતક્ષણ તેણીવારજી;
 ભરથની ભક્તિ જોઇને સુરમુનિ, વખાણ કરતા અપારજી. ૧૧
 જ્યમ શિવને મસ્તક ચંદ્ર બિરાજે, એમ શોભે પાદુકા શિષજી;
 તેણે કરીને ભરથનો સર્વે, વિરહ શમ્યો તે દિશજી. ૧૨
 પછે રામે બોલાવ્યા બે જણને, જે સુમંત ને શત્રુવનજી;
 ભાઈ તમે ગુણવાન છો ડાહ્યા, પાળજો મુજ વચનજી. ૧૩
 રાજ ચલાવો રૂડી પેરે, પિતાના જેવી રીતજી;
 ન્યાયે કરીને વરતજો કારજ, નવ કરશો વિપરીતજી. ૧૪
 પરનો દ્રોહ પરધન પરદારા તે, સ્વપને ન લાવશો મનજી;
 ઉક્ષંબન નવ કરશો નિગમ પથ, નવ જશો મારગઅન્યજી. ૧૫
 સદા સેવજો સંત ગુરુ, દુર્જનથી રહેજો દૂરજી;
 સાધુ દુર્ભાગ બ્રાહ્મણ, પ્રતિપાલન કરજો સુરજી. ૧૬
 વાંછો કલેશ દુઃખ આવે ત્યારે, રાખવી ધીર સંભાળજી;
 કથા કીરતન પુરાણ શ્રવણથી, સ્વધર્મે નિગમજો કાળજી. ૧૭
 વર્ણાશ્રમનો ધર્મ ન તજીયે, પ્રાણ જતાં નિરધારજી;
 નિત્યમેવ મન સાથે કરીયે, સારાસાર વિચારજી. ૧૮
 દેવે આપી હોય વણી સંપતિ, તેનું ન કરીયે માનજી;
 જગત સહુ એક આત્મા જોજો, પૂરણ દૃષ્ટિ સમાનજી. ૧૯
 કુસંગમાં રહેશો ન ક્ષણું એક, થાશે બુદ્ધિનો નાશજી;
 લોભી લંપટ વિપચી કામી, તે થકી રહેજ્યો નિરાશજી. ૨૦
 પરનું ભુંડું જે ચિંતવશો તો, પામશો દુઃખ અપારજી;
 પ્રભ પાળજો રૂડી પેરે, ચલાવજો રાજવહેવારજી. ૨૧
 ગુરુને પૂછીને પગલું ભરજો, કહે તે કરજો કામજી;
 માતાઓની સેવા કરજો, એ ઠરવાનો ઠામજી. ૨૨
 અમૃતની વૃષ્ટિ થાય જેવી, એવાં રામવચનજી;

સુણુતાં શીતળ થયા સર્વ જન, ધીરજ આવી મનજી. ૨૩
 હાવે જનકરાયને કહેછે રઘુપતિ, તમોજાજે અવધપુરજ્યાંહેજી;
 રાજકાજ સંભાળીને વળતા, જાજે જનકપુર માંહેજી. ૨૪
 તમો અમારે માથે છત્ર છો, વૃદ્ધ વડિલ અમિતજી;
 જઈ શીખવજે શત્રુવનને, રાજકાજની રીતજી. ૨૫
 એમ સુમંત શત્રુવન જનક ગુરુને, સોંપણુ કીધી રામજી;
 પછે માતાએની પાસે આવ્યા, પોતે પૂરણુ કામજી. ૨૬
 સાષ્ટાંગ કરીને ચરણે લાગ્યા, બોલ્યા વિનય વચનજી;
 માતાજી હાવે મંદિર પધારો, ધીરજ રાખી મનજી. ૨૭
 અવધવાસી જન સહુ દુઃખ પામે, વસતું ગિરિ પાપાણુજી;
 શીતળ જળ પ્રજાઆહારનેઆતપ, ભૂમિશયનનિરવાણુજી. ૨૮
 હું ચઉદ વરસ વીત્યા પછીઆવીશ, ચિંતા ન કરશો મારીજી;
 સર્વ ઠેકાણે વિજય હું પામીશ, આશિષ ફળશે તમારીજી. ૨૯
 તમારા પુંણ્યે કરીને માતા, કુશળ થશે સહુ કાજજી;
 ગુરુ સુમંત શત્રુવન મળીને, ચલાવશે શુભ રાજજી, ૩૦
 ત્યારે રૂદન કરતાં માતા કહે છે, શું કહું તમને રામજી;
 સર્વ વાત વિધિયે, કરી અવળી, વણુસાડયું સહુ કામજી. ૩૧
 અમો આનાથની સંભાળ લેજે, રઘુવર કુળના દીપજી;
 તમો ત્રણે જણુ વિખુટાં નવ પડશો, રહેજે સદા સમીપજી. ૩૨
 એવું કહી પછે જનકસુતાને, ભેટયાં બન્યો માતજી;
 રૂપ સકોમળ જોઈ સીતાનું, કરતાં આંસુપાતજી. ૩૩
 અરે બાપ તને બાળપણમાં, દેવે દીધો વનવાસજી;
 મારી મીઠી હાવે ક્યારે મળીશું, ક્યારે બેસીશું પાસજી. ૩૪
 પછી રામ લક્ષ્મણને રૂદેશું આંખ્યા, સુમિત્રાકૌશલ્યાયે ત્યાંયજી;
 સુનયના સીતાને મળીયાં, દુઃખ પામ્યાં મન માંહજી. ૩૫
 સીતાએ માતને ધીરજ આપી, નિવર્ત્યો સદેહજી;
 થયાં તત્પર પછે પુર જવાને, સુખાસન બેઠાં તેહજી. ૩૬
 સૈન્ય સકળ સાવધાન થયું, વળી અવધપુરના લોકજી;
 સજળ નેત્રે થઈ રામનેભેટયા, મનમાં થયો ધણો શોકજી. ૩૭

સુમંત શત્રુધન આદે સરવે, મળીયો પ્રજ્ઞનો સાથજી;
 ગુરુ વશિષ્ઠને પાયે લાગ્યા, લક્ષ્મણ શું રધુનાથજી. ૩૮
 જનકરાયને ભુજ ભરી ભેટયા, વિનવિયા બહુ પેરજી;
 પાંચ દિવસ અયોધ્યામાં રહી, પછી જાણે તમારે ઘેરજી. ૩૯
 ઘોરાજી આવી ચરણે નમ્યો ત્યારે, બોલ્યા શ્રીરધુરાયજી;
 રાય તમે ઘણો ઉપકાર કર્યો, ને રાખી મારી લાજજી. ૪૦
 ફળજળ તૃણ પહોંચ્યાડ્યું સહુને, જથાજેગ મુણો ધીરજી;
 અવધપુરના લોક સકળને, સુખીયા ક્રીધા વીરજી. ૪૧
 હવે જાણો ધેર સુખ પામશો બહુ વિધ, રહેજો નિર્મળ મનજી;
 ભરથની પાસે જઈ આવજો કોઈ દિન, પાસે છે રાજનજી. ૪૨
 એવાં દીનદયાળનાં વચન સુણી, થયો ગદગદ ગુલ્ફકરાયજી;
 કૃપાનાથ સહુ કૃપા તમારી, હું પામરથી શું થાયજી. ૪૩
 પછી નમી રાયને ચાલ્યા ભરથજી, ગુરુ જનક તેણીવારજી;
 ચિત્રકૂટ ઉપરથી ઉતર્યાં, પ્રજા સૈન્ય પરિવારજી. ૪૪

૧૯૭

પરિવાર સરવે ચાલિયો, સાથે અવધપુરની પ્રજાય રે;
 મન નથી જવાનું પુરવિષે, પણ આજ્ઞા કરી રધુરાય રે. ૪૫
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડે પુરવાસિમિઃ
 સહ ભરતસ્ય અયોધ્યા પ્રતિગમનં નામ ત્રયોર્વિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥

અધ્યાય ૨૪ મો

રાગ વેરાડી

હવે ચિત્રકોટથી ચાલ્યા સરવે, અવધવાસી તેણીવાર;
 ભરથજીએ સાણંગ કર્યો, પછે દૂર જઈ નિરંધાર. ૧
 ભરથ નમતાં નમીયા સરવે, સજળ થયાં લોચનઃ
 પ્રયાગ આવ્યા ત્યારે વળતો, આથમિયો છે દન. ૨
 તીરથરાજને તીરે ઉતર્યાં, મન રધુવરનું ધ્યાન;
 ઘોરાજીએ ફળ જળ આપ્યું, કરીયું છે સનમાન. ૩
 પછે પ્રાર્તઃકાળે ઉઠી ચાલ્યા, આવ્યા મંખાતીર;
 ત્યાં ઘોરાજીએ રાખ્યા સહુને, સ્વાગત ક્રીધી વીર. ૪

હવે ત્યાં થકી આવ્યા નંદી ગ્રામમાં, બારણે બેઠા ભરથ;
 ઉપવનમાંહે આશ્રમ કીધો, તપ કરવા સમરથ.
 રામતણી જે ચરણ પાદુકા, શીશ ધરી મહાભાગ;
 કનક કામની આદે સુખનો, ભરથે કીધો ત્યાગ.
 વટપય સીંચી બાંધી જટા ને, વલ્કલ વેષિત અંગ;
 અન્ય તપસ્વી સાધુ કેટલા, આવી રહ્યા છે સંગ.
 રામચરિત્ર તે કહે સાંભળે, અહરનિશા અનુરાગ;
 અન્યવિરક્ત તે વિસ્મે પામ્યા, જોઈ ભરથનો ત્યાગ.
 હાવે ગુરુ સુમંત શત્રુધન આદે, માત પ્રજા પરિવાર;
 જનકસહિત અવધપુર આવ્યા, સરવે રાજદ્વાર.
 રામપાદુકા મૂકી સિંહાસન, સભા કરીને તેણીવાર;
 પછે શત્રુધનને સુમંત ચલાવે, રાજકાજ વહેવાર. ૧
 ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વરતે, પાળે પોતાનો ધર્મ;
 શત્રુધનની હાક ધણી તે, લોક માને છે પર્મ. ૧
 પાંચ દિવસ રહ્યા જનક અવધપુર, ચલાવ્યો રાજવહેવાર;
 પછે વશિષ્ઠની આજ્ઞા માગી ગયા, તે મિથુલાપુર મોઝાર. ૧
 નંદીગ્રામમાં ભરથ રહ્યા, શત્રુધન ચલાવે રાજ;
 વશિષ્ઠમુનિ નિત્ય આવે સભામાં, શિખવતા સહુ કાજ. ૧
 રાજ એ રીતે અવધપુરીમાં, કારજ ચાલ્યું બય;
 હાવે રામ રહ્યા છે ચિત્રકોટમાં, તેની કહું કથાય. ૧
 ભરથ વળાવી રામને લક્ષ્મણ, આવ્યા નિજ આશ્રમ;
 પછી સીતાસહિત મળીને બેઠા, પોતે પૂરણ બ્રહ્મ. ૧
 ભરથની ભક્તિ ભાવ લોકનો, માતનો શોક અપાર;
 તે સંભારી થયા ગદગદ રઘુપતિ, કહેતા વારંવાર. ૧
 ત્યાર પછી શ્રોતાજન સુણુજે, રામ રહ્યા છે જ્યાંહે;
 ચિત્રકોટના વિપ્ર સકળને, મળ્યા એકઠા ત્યાંહે. ૧
 ભક્તિરહિત બહિરમુખ બ્રાહ્મણ, દંભી કર્મજડ જેહ;
 તે સર્વે રામની પાસે આવ્યા, કહેવા લાગ્યા એહ. ૧
 સુણો રામ તમો અહીં નવ રહેશો, બળ્યો બીજા વનમાંહે;

સુંદર નાર તમારી છે માટે, અસુર આવશે આંહે. ૧૯
 ત્યારે અમને વિધન કરશે અતિધણું, આવશે નિશિચર જૂથ;
 હજુ જાણ્યું નથી માટે નથી આવ્યા, અધરમી અસુરવરૂથ. ૨૦
 દંડક વનમાં રહે છે ઘણા, ખર દુખર ત્રિશિરા જેહ;
 એ આવશે અહીં તો અમારાં સરવે, ઘર ભંગ કરશે તેહ. ૨૧
 તે માટે તમે અહીંથી જાઓ લેઈ, સુંદર સ્ત્રી વેશ;
 નહિ તો અમારે જલું પડશે, ઘર મૂકીને દૂર વિદેશ. ૨૨
 વાલ્મિક મુનિ ઘણું વારે છે પણ, વિપ્ર અતિ અજ્ઞાન;
 નથી જાણતા રૂપ રામનું, મિથ્યા જાતિમાન. ૨૩

ત્યારે રામ કહે મુનિવર નવ બિહિશો, ધીરજ રાખો મન;
 જો કોઈ અસુર અહીં આવશે તો, હું નિશ્ચયે પમાડું પતન. ૨૪
 હું અસુરને હણવા નીકળ્યો છું વન, પાળવા તમને વિપ્ર;
 માટેનિરભેથકીતમેઆશ્રમરહો, વરતોસુખઆનંદક્ષિપ્ર. ૨૫
 એમ ઘણાં વચન કહી ધીરજ આપી, રઘુપતિએ તેણીવાર;
 પણ બ્રાહ્મણ સહુ અવિશ્વાસી તેણે, નવ માન્યું નિરધાર. ૨૬
 પછે નિશા વિષે સહુ વિપ્ર પક્ષાયા, નિજ કુટુંબ લેઈ સાથ;
 એકવાલ્મિકવિનાગયાસહુબ્રાહ્મણ, ઓળખ્યાનહિરધુનાથ. ૨૭

વલ્લભ

ઓળખ્યા નહિ રઘુનાથને, ગયા વિપ્ર ઉઠીને સત્ય રે;
 પ્રાતઃકાળ હવો તદા, ત્યારે શ્રીરામે જાણી વાત રે. ૨૮

इति श्रीरामचरित्रे संमत्त वाल्मिकिनाटकधारयां अयोध्याकांडे भरतेन
 श्रीरामाय तपस्वमारम्भो नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४॥

અધ્યાય ૨૫ મો

રાગ ધનાશ્રી

બ્રાહ્મણ ઉઠી ગયા સહુ રાતે જ,
 તે રઘુપતિએ જાણ્યું પ્રભાતે જ;
 ઘણું દુઃખ ધરીને શોએ શ્રીરામ જ
 વાલ્મિક મુની આવ્યા તેણે ઠામ જ.

ઢાળ

- તે ડામ આઠ્યા મુનિ વાલ્મિક, રામશુ ખોલ્યા તદા;
તમો શું કરવા કરો શોચના, એ વિપ્ર સકળ ગયા જદા. ૨
- નથી જાણતા એ રૂપ તમારું, ઈશ્વરતા ગુણ ઓજ;
સૌ બ્રાહ્મણ એ અજ્ઞાન છે, શિર વહે મિથ્યા ખોજ. ૩
- સુણો રામ જેણે ઓળખ્યા નહિ, પ્રભુ જે સાક્ષાત;
ધિક્કાર તેના જ્ઞાનને, શું થયું દ્વિજ કુળ જાત. ૪
- તેનાં કર્મ તે વિકર્મ સહુ, આચાર તે અનાચાર;
તેની વિદ્યા સર્વે વ્યર્થ જ્યમ, ખર યથા ચંદન ભાર. ૫
- જ્યમ મુખ્યા બત્રિશ લક્ષણી, સુંદરી ચતુર અનુપ;
પતિસેવામાં અનુકૂળ નહિ, તો બળો તેનું રૂપ. ૬
- એમ શાસ્ત્ર વેદ પુરાણ ભણિયા, ભજ્યા નહિ ભગવાન;
તે સ્વારથી જડ નીચ જાણો, ઉદર પોષણ ધ્યાન. ૭
- ભગવંતની ભક્તિવિના, નવ પામે કો સદ્ગત્ય;
નથી આપતી કૂળ અન્ય વિદ્યા, એહ જાણો સત્ય. ૮
- કિરાતનું તીર્થાટણ જેમ, અંત્યજનો આચાર;
એમ સર્વે વિદ્યા વ્યર્થ જે, નવ ભજ્યા જુગદાધાર. ૯
- એ પ્રકારે રઘુવીરશું, ખોલીયા વાલ્મિક મુન્ય;
ત્યારે રામ કહે હવે અમે અહિંથી, જઈશું બીજે વન. ૧૦
- મુનિ કહે સહુ દ્વિજ તેડી લાવું, તમે રહો મહારાજ;
રામ કહે જાઉં સર્વથા, મારે કરવું છે બહુ કાજ. ૧૧
- ચિત્રકુટ મૂકિ રામ જાશે, આગળ દંડકવન;
આરણ્ય કાંડમાં તે કથા હવે, કહેવાશે પાવન. ૧૨
- અયોધ્યા કાંડની કથા કહી, પૂરણ અરથસહિત;
ગાતાં સુણતાં શિખતાં જન, થાય વિશદ યુનિત. ૧૩
- મૂરખ કંઈ જાણે નહિ, હરિકથા રસનો સ્વાદ;
હરિજન સુણે સાદરે, શ્રદ્ધાસહિત રહિત પ્રમાદ. ૧૪
- મતિમંદ આગળ મિથ્યા રસ, એ કથા ન ધરે કાન;
જ્યમ ભસ્મમાં આહુતિ જેવી, બધિર આમળ માન. ૧૫

મુવાસ કંજની ભ્રમર લે, સુખ દાદુર ને નહિ લેશ;	
પકોર સેવે ચંદ્રને, સુખ નહિ કુર્કટ વેશ.	૧૬
કંસ મુક્તાશળ ચરે તે, બગ ના બળે સ્વાદ;	
ન ગરજનાયે મોર નાયે, ઉલુક નહિ આલ્હાદ.	૧૭
ખર ન બળે સ્વર ગાનમાં, ભોજન ખટરસ કાગ;	
વેષથી લંપટ ન બળે, હરિભક્તિ વિરતિ ભાગ.	૧૮
૧ રામકથાના રસિક જન, રઘુનાથ ભક્ત સુબળ;	
મુણી મગ્ન ડોલે પ્રેમમાં કહે, કરે અમિત વખાણ.	૧૯
મહુ ભગવતીની કૃપાયે, ગુરુ ઇષ્ટ કરૂણાવાન;	
એ અયોધ્યાકાંડની કથા કહી, યથામતિ અનુમાન.	૨૦
વાલ્મિકી રામાયણ થકી, પ્રાકૃત કર્યો વિસ્તાર;	
માંહી સંમત છે નાટકતણે તે, મેળવ્યો અનુસાર.	૨૧
સંસ્કૃતથી પ્રાકૃત કર્યું, પણ અરથનો એક ભાવ;	
પતિતપાવન રામાયણ, ભવસિંધુ તરવા નાવ.	૨૨
થોપાઇ આઠસે એકાવન, પંચ વીસ અધ્યાય સાર;	
એ કથા અયોધ્યા કાંડની, પૂરણ કર્યો વિસ્તાર.	૨૩
વલણ	
વિસ્તાર કર્યો યથા બુદ્ધિ, રામ કથા ગુણ ગાન રે;	
દાસ ગિરિધર નિમિત્તમાત્ર એ, કરતા શ્રીભગવાન રે.	૨૪
તે શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અયોધ્યાકાંડે વાલ્મિકિના તપસ્વીરૂપકથનં નામ પંચવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥૨૫॥	

इति श्रीअयोध्याकांडःसमाप्तः॥

॥ अथ श्रीअरण्यकांड प्रारंभः ॥

अध्याय १ लो

राग धन्याश्री

श्रीगुरु यरणे सदा शिर नामुंल,
श्रीपुरुषोत्तमनी कृपा इण पामुंल;
रघुवर वीला सुખद अपारल;
कंઈ એક વાતનો કરું વિસ્તારલ.

१

દાળ

વિસ્તાર કરું રઘુનાથ વીલા, જથા બુદ્ધ અનુસાર;	
શ્રીગણપતિ સરસ્વતી શિવલ, ઉમા કરને સાર.	૨
સહુ સંતને ચરણે નમું, કર જોડી લાગું પાય;	
બાળક બાણી દયા કરને, ગાર્ડ રામકથાય.	૩
બાળકાંડ ને અયોધ્યાની, કથા કહી પાવન;	
આરણ્યકાંડ કથા કહું તે, શ્રોતા ધરને મન.	૪
આધાર રામાયણ તણે, વાલ્મીકી જેનું નામ;	
હનુમાન નાટકની કથા, માંહે મેળવી અભિરામ.	૫
જય જનકીવર જગતભૂષણ, ભક્તવત્સલ ભૂપ;	
ધર્મસ્થાપન અવતર્યા ભૂ, અખિલ મંગળ રૂપ.	૬
નીલોત્પલદલશ્યામ સુંદર, જટા મુગટ વિશાળ;	
રાણવલોચન દુઃખમોચન, અભય વરદ કૃપાળ.	૭
કટી તુણીર શર કર ધનુષ્ય ધર, સૌમિત્ર સીતાસંગ;	
પિતૃ વચનપાળક સત્યવ્રત, વન નીકળ્યા શ્રીરંગ.	૮

- ચિત્રકૂટમાં આવી રહ્યા, વાલ્મિકિ મુનિ રહે જ્યાંહે; સહુ સાથ શું રઘુનાથ મળવા, ભરથ આવ્યા ત્યાંહે. ૯
- ધણું કહ્યાં વચન વિવેકનાં, ભરથને શ્રીરઘુવીર; પાદુકા આપી શોક સરવે, સમાવ્યો રણધીર. ૧૦
- ગયા અવધવાસી મળી સરવે, અવધપુરની માંહે; નંદીગ્રામ પાસે ભરથ ખેડા, તપ કરવાને ત્યાંહે. ૧૧
- પછી રામચંદ્રે વિચાર્યું, ખોલિયા લક્ષ્મણ સાથ; આ ડામ દીઠો આપણો, વળી આવશે સહુ સાથ. ૧૨
- જો અવધવાસી આવશે અહીં, નિરંતર દિનરાત; તો ઉપાધિ થશે આપણે, માટે જઇયે અહીંથી બ્રાત. ૧૩
- એમ વિચારી રઘુનાથજી, તત્પર થયા ખે વીર; કટી કર્યા ભાથા ધનુષ લીધાં, ચાલીયા રણધીર. ૧૪
- વાલમીકિ મુનિને નમ્યા વળતા, જોડીને જુગ હાથ; પછી સીતા લક્ષ્મણ સહિત ચાલ્યા, ત્યાં થઈ રઘુનાથ. ૧૫
- ચિત્રકૂટ ઉપરથી ઉતર્યા, ચિંતવ્યો દક્ષિણ પંથ; નમસ્કાર કરી તે ભૂમિને, ચાલીયા સીતા કંથ. ૧૬
- આગળ શ્રીરઘુનાથજી, મધ્યમાં છે સીતાય; પૂઠે લક્ષ્મણ આવતા, એમ મારગ ચાલ્યા જાય. ૧૭
- અનેક આશ્રમ મુનિતણા, આવતા મારગમાંહે; તે મુનિ આગ્રહે કરી રાખે, રહેતા રઘુવર ત્યાંહે. ૧૮
- કંઈ વરસ કંઈ એક માસ રહે, કંઈ પક્ષ કંઈ એક રાત; ખટમાસ કંઈખે માસ કંઈ, દિન પાંચ ને કંઈ સાત. ૧૯
- એમ મારગમાં રહેતા થકા, ચાલતા શ્રીરઘુવીર; એવે સિંહાદ્રી પર્વતવિષે, આવીયા છે રણધીર. ૨૦
- ત્યાં આશ્રમ છે અત્રિતણો, અનસૂયા સતી કહેવાય; થયા જેના પુત્ર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શિવરાય. ૨૧
- વિધિ ચંદ્રમા શિવ દુર્વાસા, વિષ્ણુ દત્તાત્રી રૂપ; એમ દેવ ત્રણે અવતર્યા, જેની કીર્તિ તેજ અનુપ. ૨૨
- સાક્ષાત પૂરણ બ્રહ્મ સ્વામી, દત્ત જે કહેવાય;

તે સિંહાદ્રી પર મળ્યા પોતે, ભેટ્યા શ્રીરઘુરાય.	૨૩
જેમ ગંગાને યમુના મળે, એક ગૌર ને એક શ્યામ;	
એમ દત્તને રઘુવીર મળીયા, બંન્થો પૂરણ કામ.	૨૪
જેનો નાશ કલ્યાંતે નથી, અવધૂત વેશે એહ;	
સ્વર્ગથી આવે દેવતા, નિત્ય પૂજન કરવા તેહ.	૨૫
તે દત્તાત્રીનું કરી દરશન, બીય પાછા દેવ;	
એમ અમર અર્ચન નમન સેવા, આચરે નિત્યમેવ.	૨૬
તે દત્તાત્રી એવું નિત્ય કરતા, પ્રાતઃસ્નાન પ્રયાગ;	
અનુષ્ઠાન પંચાંગેશ્વરીમાં, જપ કરે મહાભાગ.	૨૭
મધ્યાને ભિક્ષા માગતા, કરવીરપુરની માંહે;	
સિંહાદ્રી સાંજે આવતા, નિવાસ કરતા ત્યાંહે.	૨૮
એવા દત્તાત્રીને મળ્યા રઘુપતિ, હરખ્યા અન્થો અન્થ;	
પછી અત્રિ ઋષિની પાસ આવ્યા, પોતે જુગલુવન.	૨૯
તે મુનિતણે ચરણે નમ્યા, લક્ષ્મણ સહિત રઘુનાથ;	
અનસૂયાને કરી વંદના, ત્રણ જણ લાગ્યા પાય.	૩૦
સતીયે વણી આશીષ દીધી, સીતાને તેણીવાર;	
શિર હસ્ત મૂકી અનસૂયાયે, લીધાં અંક મોઝાર.	૩૧
અંકમાં લીધાં જનકીને, અનસૂયા જે માત રે;	
રામ લક્ષ્મણ મુનિ પાસે, બેઠા કરતા પરસ્પર વાત રે.	૩૨
હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અરણ્યકાંડ દંડકા- રણ્યે આત્રેરાશ્રમાગમનો નામ પ્રથમોડ્ઢ્યાયઃ ॥ ૧ ॥	

અધ્યાય ૨ જો

રાગ દેશાખ

મુનિયે પૂછ્યું રામને ત્યાંહે, જે કારણ નિકળ્યા વન માંહે;
તે વૃત્તાંત સરવે માંડી કહું રે. ૧

દાળ

તે વૃત્તાંત સરવે માંડી કહું, મુનિવરને શ્રીરઘુરાય;
પછી અનસૂયા કરૂણા કરી બોલ્યાં, સાંભળ હો સીતાય. ૨

સ્ત્રીને સ્વામીની સેવા કરવી, મોક્ષધર્મ છે એહ;
 સાચી વાત પતિને કહેવી, રાખવો નહિ સંદેહ. ૩
 અંધ પાંગુ ને દરીદ્રી રોગી, વ્યસની પાપી કામી;
 પણ ઈંદ્ર સમાન સતીએ ગણવો, જે પોતાનો સ્વામી. ૪
 આપત કાળે દુઃખ વેળાયે, રહીયે સ્વામીની સાથ;
 અખંડ આજ્ઞા પાળીયે સત્વર, ક્યારે ન દુભીયે નાથ. ૫
 ઈશ્વરે આપી હોય ઘણી સંપત્તિ, દાસ દાસી ઘેર ધર્મ;
 પણ સ્વામીસેવા સ્વહસ્તે કરવી, એહ સતીનો ધર્મ. ૬
 નિર્દય શઠ મૂરખ પતિ હોય પણ, તેની સેવા કરીયે;
 સ્વામીને ચરણે ચિત્ત રાખીને, ભવસાગરને તરીયે. ૭
 પતિવંચક વ્યભિચારી સ્ત્રી, તેનો સંગ ન સ્વપને કીજે;
 ઈશ્વર સમ અન્ય પુરુષ હોય પણ, તે શું ચિત્ત નવ દીજે. ૮
 પેહેલા પતિ પછી પરમેશ્વર, ભજીયે એક સ્વરૂપ;
 ને સતી કેરી કરે વંદના, બ્રહ્મા સુરપતિ ભૂપ. ૯
 એમ પતિવ્રતા તે સાચી જે કો, પાળે વ્રત પતિનું;
 તપસ્વી કેરા તપથી વાધે, અધિકું તેજ સતીનું. ૧૦
 સુણ સીતા તું પરમ સાધવી, લક્ષ્મીનો અવતાર;
 તુજને હું શો ધર્મ શીખવું, ત્રિભુવન પતિની નાર. ૧૧
 પણ લોકના હિત કારણ મેં કંઈ એક ધર્મ કહ્યા સુણ માય;
 તું કલ્યાણી હરિની રાણી, સકળ ધર્મ તુજ પાય. ૧૨
 પછે આશિરવાદ ઘણો એવું કહી, અનસૂયાએ દીધો;
 નિજ લલાટેથી લેઈ કુમકુમ, સીતાને ચાંદલો કીધો. ૧૩
 અમૂલ્ય વસ્ત્ર આપ્યાં કો કાળે, ન પ્રાટે ન થાય મલીન;
 પુષ્પનો હાર ધાલ્યો સીતાને, ન કરમાયે કોઈ દિન. ૧૪
 સુવાસ લેપન અંગ કયું, રહે સદા સુંગધીવાન;
 એમ સીતાની સ્વાગત કરીને, પછે આપ્યું અભય વરદાન. ૧૫
 તુજને કંઈ ઘણું વિઘ્ન થશે પણ, ધીરજ રહેશે મન;
 કુશળ રહીશ તું જનકનાંદિની, વ્યથા નહિ પીડે તન. ૧૬
 અનસૂયા એવું કહી ઉઠ્યાં, તેડી રામલક્ષ્મણને સાથ;

- પછે રેણુકાનાં દર્શન કરાવ્યાં, ગ્રહી સીતાનો હાથ. ૧૭
- જેને પેટે ભૃગુપતિ અવતર્યા, એવાં જગત અંબાય;
- પ્રથમ અવતારની રામની માતા, જે અવતર્યા કૌશલ્યાય. ૧૮
- એવાં રેણુકાજીને જોઈને, રામે કરીયો છે સાષ્ટાંગ;
- ચરણવંદના બહુવિધ કીધી, લક્ષ્મણ સીતાસંગ. ૧૯
- પછે રેણુકાની ધણી સ્તુતિ કરી છે, કર જોડી રઘુવીર;
- તે દિવસ રહ્યા મુનિવરને આશ્રમ, ધર્મધારીધર ધીર. ૨૦
- પ્રાતઃ સમે ઉઠીને વળતા, દક્ષિણ પંથ પળાય;
- અનસૂયા અત્રિની આજ્ઞા, માગી શ્રીરઘુરાય. ૨૧
- ત્યારે અત્રિ કહે સુણો હો રઘુનંદન, કહું તમને એક વાત;
- આ વનમાં એક વિરાધ નામે, જક્ષ રહે સાક્ષાત. ૨૨
- માટે જનકી કેરું જલ્નજ કરજો, સાચવજો બહુ પેર;
- નહિ તો દુષ્ટ મારગમાં આવી, કરશે મોટો કેર. ૨૩
- એવું સુણીને ચાલ્યા ત્યાંથી, સીતાસહિત બે વીર;
- કોદંડ ભરાવ્યાં સ્કંધવિષે, કર શર એકેકો ધીર. ૨૪
- કોમળ ચરણે નથી ચલાતું, થાકે છે સીતાય;
- ત્યારે દૂર જઈ તરવરની હેડળ, ઉભા રહે રઘુરાય. ૨૫
- પછે પુઠેશી આવી મળે સીતા, જાણે એમજ મન;
- ઘણું થાક્યા હશે રામ લક્ષ્મણ, છે કોમળ તેમનાં તન; ૨૬
- ત્યારે જનકી કહે આ વૃક્ષની હેડળ, બેસો તમે મહરાજ;
- શીતળ જળે પખાળી તમારા, ચરણ હું ચાંપુ આજ. ૨૭
- એવાં વૈદેહીનાં વચન સાંભળી, દ્રવિત થયા ચિતરામ;
- હે જનકકુમારી અતિસુકુમારી, સુંદરી પૂરણ કામ. ૨૮
- તારૂં મુખકમળ કરમાય છે તે મુને, દુઃખ લાગે ઘણું મન;
- તારા કોમળ ચરણે ચલાતું નથી, જોઈ દાઝે મારૂં તન. ૨૯
- એવું કહી લોચન જળ ભરીયું, પ્રેમે કરી રઘુનાથ;
- પછે કૃપા કરી સીતાના મુખપર, ફેરવ્યો રામે હાથ. ૩૦
- ત્યારે શ્રમ સકળ તે દૂર થયો ને, સીતા થયાં સાવધાન;
- કૃપાનાથ હાવે ચાલો અહિંથી, લક્ષ્મણજી ગુણવાન. ૩૧

પછે ઉઠીને ચાલ્યા વૃક્ષ તળેથી, સુણી સીતાનાં વચન;
 આગળ રઘુપતિ મધ્ય જનકી, પુઠે સુમિત્રા તન. ૩૨
 સરોવર આવે ત્યાંહાં ત્રણે જણુ, બેસી કરે જળપાન;
 તરુછાયા શ્રમ દૂર કરીને, ચાલે શ્રીભગવાન. ૩૩

ચાલે શ્રીભગવાન પોતે, દક્ષિણ પંથ પળાય રે;
 તે મારગમાં જે વિરાધ મળીયો, તેની કહું કથાય રે. ૩૪
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અરણ્યકાંડે સીતાપ્રતિ
 અનસૂયા પતિવ્રતાધર્મ કથનં નામ દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ ॥ ૨ ॥

અધ્યાય ૩ નો

રાગ મારુ

ચાલ્યા જાયે લક્ષ્મણને રામ, પૂઠે આવે સીતા અભિરામ;
 તે વનમાં આવ્યો વિરાધ, રજનીચર ધોર અગાધ. ૧
 મહા પ્રચંડ રૂપ વિશાળ, તેણે હીઠી જનકની બાળ;
 પૂઠેથી આવી માયા કીધી, તેણે જનક સુતા હરી લીધી. ૨
 જેમ વ્યાધ લેધ જાય હરણી, કરી દુષ્ટે તે એવી કરણી;
 લેધ ચાલ્યો ગગનમોઝાર, ત્યારે સીતાયે કરીયો પોકાર. ૩
 હા લક્ષ્મણ હા રઘુવીર, મારી વારે ધાઓ રણધીર;
 જોયું પાછું રામે જ્યારે, જનકી નવ હીઠાં ત્યારે. ૪
 અરે લક્ષ્મણ ક્યાં ગઈ સીતા, તેવું કહીને થયા ભયભીતા;
 છે સંવન વૃક્ષની છાંય, તેણે આકાશ નવ દેખાય. ૫
 મૂક્યાં લક્ષ્મણે બાણ પ્રચંડ, તરૂંશાખા છેદી કરી ખંડ;
 દુષ્ટને હીઠો રામે દૃષ્ટ, સીતાને બેસાડી પૃષ્ઠ. ૬
 રામ કહે ઉભો રહે ભૂર, અલ્યા હવે ક્યાં જાય અસુર;
 અરે અંત્યજ દુર્મત્ય વ્યાપી, જીવતો નહિ મૂકું પાપી. ૭
 એવું સાંભળી વઢવા આવ્યો, સીતા મૂકીને પરવત લાવ્યો;
 કરી ગરજના ધોર અપાર, ભૂમિકંપ થયો તેણીવાર. ૮
 રામે બાણ મૂક્યાં થઈ સ્વસ્થ, કાપી નાખ્યા તેના બે હસ્ત;
 ભુજરહિત ધાયો તે દીશ, મૂકી બાણને છેલું શીષ. ૯

પામ્યો મૃત્યુ અસુર નિરધાર, દિવ્યરૂપ થયો તેણીવાર;
 આવી ઉભો રામ સનમુખ, સ્તુતિ કરવા લાગ્યો પામી મુખ. ૧૦
 ધન્ય ધન્ય રઘુપતિ મહારાજ, મને શાપ મુક્ત કર્યો આજ;
 હું પૂર્વે હતો ગાંધર્વ, નામ તુમ્મર ધરતો ગર્વ. ૧૧
 મધપાન કરી એકવાર, ગયો ધનદ સભા મોઝાર;
 ત્યાં કરવા માંડ્યું ગાન, ત્યારે ચૂક્યો તાલ સ્વરમાન. ૧૨
 કુબેરે તવ દીધો શાપ, દુષ્ટ અસુર થજે તું આપ;
 નામ વિરાધ ધોર વનમાંહે, નિશાચર થઈ રહેજે ત્યાંહે. ૧૩
 ત્યારે ક'યો હું નિર્ધર, અનુગ્રહ પૂછ્યો તેણીવાર;
 કુબેરે કહ્યું દશરથ રાય, તેને પુત્ર થશે રઘુરાય. ૧૪
 પાળવાને પિતાનું વચન, તે રામ નીકળશે વન;
 ત્યારે તુજને મારશે રામ, શાપ મુક્ત થશે તે ઠામ. ૧૫
 પાછો પામીશ મૂળ સ્વરૂપ, તુને મળશે રઘુકુળ ભૂપ;
 તે હું શાપ મૂકાયો આજ, મુને કૃપા કરી મહારાજ. ૧૬
 એવું કહી નમ્યો ચંરણ વિશોક, ગયો ગાંધર્વ તે નિજ લોક;
 રામે માર્યો વિરાધને જ્યારે, જેજેકાર થયો વન ત્યારે. ૧૭
 જશ કીરતિ થઈ વિસ્તાર, મુનિ પામ્યા હરખ અપાર;
 જ્યમ દેતાં સુપાત્રને દાન, થાય કીરતિ મેરૂ સમાન. ૧૮
 કહેતાં દુરી જનને ગુહ્ય વાત, વિસ્તરે લોકમાં વિખ્યાત;
 કરતાં કુળવંતને ઉપકાર, જશ વિસ્તરે નિરમળ સાર. ૧૯
 જ્યમ સંત સમાગમે જ્ઞાન, કુસંગે વિસ્તરે અજ્ઞાન;
 એમ હણતાં વિરાધકુરૂપ, રામની થઈ કીર્તિ અનૂપ. ૨૦
 પાસે આવ્યાં જનક સુતાય, નમ્યાં શ્રીરઘુવીરને પાય;
 કર્યો વિરાધ વધ રઘુવીર, પછે ત્યાંથી ચાલ્યા રણધીર. ૨૧
 મુનિ શરભંગનો આશ્રમ, દૂરથી દેખાડ્યો રમ્ય;
 ઉભો ઐરાવત મુનિદ્વાર, ઈંદ્ર આવ્યો છે ત્યાં નિરધાર. ૨૨
 કર્યો મુનિવરને પ્રણામ, મહારાજ મારૂં ઈંદ્ર નામ;
 મોકલ્યો છે મુને 'ઘ્ણાય, તમને તેડવાને મુનિરાય. ૨૩
 માટે ચાલો મારી સાથ, સત્ય લોકમાંહે મુનિનાથ;

ત્યારે મુનિવર કહે સુણો ઇંદ્ર, વન નિકળ્યા છે રામચંદ્ર. ૨૪
 મુજ આશ્રમ આવશે જ્યારે, હું મળીશ રામને ત્યારે;
 કરી રઘુપતિનું દરશન, પછી આવીશ બ્રહ્મ સદન. ૨૫
 મુરિવરને કહે છે ઇંદ્ર, જ્યારે તમને મળે રામચંદ્ર;
 કહેજ્યો સત્વર મારે અસુર, ઘણું દુઃખ પામે છે સુર. ૨૬
 એવું કહીને સુરપતિ દેવ, ગયો સ્વર્ગમાંહે તતખેવ;
 તે સમે પોતે પૂરણ બ્રહ્મ, આવ્યા મુનિવરને આશ્રમ. ૨૭
 છે દુઃખી તન દ્વિજ નિરધાર, ગણત કોઠ થયો પછે અપાર;
 કૃશકાય કંપે ઘણું વાય, ચાલે અંગથી રૂધીર પ્રવાહ. ૨૮
 મુનિયે જાણ્યું આહાવે અંગ, કેમ મળીશ રામની સંગ;
 પછે કંથા પોતાની જેહ, કાઢીને દૂર ચૂકી તેહ. ૨૯
 તેને સોંપ્યો સરવે રોગ, ધરી બેઠા સુંદર ભોગ;
 એટલે આવ્યા શ્રી રામ, ભક્ત જનના પૂરણ કામ. ૩૦
 ઉઠી મળ્યા મુનિ શરભંગ, રુદે સાથ ચાંપ્યા શ્રીરંગ,
 સુમિત્રીને ભેટ્યા આહલાદ, સીતાને હીધો આશીરવાદ. ૩૧
 બેસાડ્યા છે ઉત્તમ આસન, કરાવ્યાં ફળ મિષ્ટ પ્રાસન;
 ઘણા આવી મળ્યા ત્યાં મુન્ય, કરવા રઘુપતિનાં દરશન. ૩૨
 કંથા દૂર ચૂકી છે જેહ, માંહે છે રૂજ કંપે તેહ;
 ત્યારે લક્ષ્મણ મુનિને પૂછે, પેલી કંથા કંપે તે શું છે. ૩૩
 શરભંગ કહે મહારાજ, સુણો સત્ય વચન કહું આજ;
 એ દેહ તણાં જે કર્મ, ન છૂટે ભોગવ્યા વિણ પરમ. ૩૪
 જ્ઞાની પંડિત રાયને રંક, ભોગવે સહુ આડે અંક;
 તમો આવતા જાણી આજ, વ્યાધિ દૂર રાખી મહારાજ. ૩૫
 હું ઘણું દુઃખ પામું દેહ, રામ મળવા રાખી છે દેહ;
 તે થયું તમારું દરશન, આજ ચૂકીશ મારું તન. ૩૬
 રામ કહે હો મુનિ સુખરાશ, કાંઈ માંગો અમારી પાસ;
 મુનિ કહે નથી ભાવના અન્ય, ઉણ્ણ જળે નહાવાનું મન. ૩૭
 મુને સ્નાન કરાવો તેહ, પછી ચૂકીશ મારો દેહ;
 વળી કહું છું તમને રામ, મારી અસુર કરો સુર કામ. ૩૮

સુણી રામે કયું સંધાણુ, મૂકયું પાતાળમાં અગ્નિખાણુ;
 નિકળ્યું જળ ઉણુઅપાર, તેનો કુંડ થયો તેણીવાર. ૩૯
 તેમાં સ્નાન કર્યું મુનિ જેહ, થઈ તતક્ષણ દિવ્યજ દેહ;
 તેવે આઠ્યું વિમાનજ ત્યાંહે, ખેસી ગયા સત્યલોકજ માંહે. ૪૦
 સહુ મુનિયે કર્યો જયજયકાર, પામ્યા શરભંગ એમઉદ્ધાર;
 એવાં રાવવ કેરાં ચરિત્ર, કહેતાં સુણતાં થાય પવિત્ર. ૪૧

વલણુ

પાવન થાયે નરને નારી, એવું પાવન રામ ચરિત્રરે;
 કહે દાસ ગિરિધર જે શ્રવણ કરશે તે, થાશે પુણ્ય પવિત્રરે. ૪૨
 ઈ શ્રીરામચરિત્રે સંપત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં અરણ્યકાંઠે વિરાષવ-
 વજ્રમંગમોક્ષો નામ તૃતીયોડઘ્યાયઃ ॥ ૩ ॥

અધ્યાય ૪ થો

રાગ સામેરી

શરભંગ મુનિ ગયા સત્ય લોકે, રહ્યા એકદિન રધુવીર;
 પછે ત્યાંથી ચાલ્યા દંડક, વનમાં ગૌતમીને તીર. ૧
 મારગમાંહે ચાલતા છે, અનેક મુનિવર સાથ;
 વનમાંહે અસ્થિ પડ્યાં દ્વિજનાં, પૂછ્યું શ્રી રધુનાથ. ૨
 મુનિ કહે સુણો મહારાજ માર્યા, અસુરે વિપ્ર અનેક;
 તે તણાં અસ્થિ અપાર પડીયાં, કહેતાં ન આવે છેક. ૩
 પછે રોમાંચિત દ્રવિભૂત થઈને, ખોલ્યા શ્રીરધુવીર;
 હવે અસુર સરવે મારીશ હું, એવું કહીને આપી ધીર. ૪
 પછે સુતીક્ષણ મુનિ તણે આશ્રમ, આવીયા શ્રી રામ;
 મુનિયે ઘણી સ્વાગત કરી, રહ્યા ત્રણ દિવસ તે ઠામ. ૫
 સુતીક્ષણે એક ખડગ આપ્યું, રામને તત્કાળ;
 ત્યાં થકી આગળ ચાલીયા, ગૌતમી તીર વિશાળ. ૬
 સુતીક્ષણ સાથે થયા વળી, બીજા વિપ્ર અપાર;
 એવે પંચાળેશ્વર તીર્થ આઠ્યું, મારગમાં નિરધાર. ૭
 ત્યાં વિવર છે ભૂમિ વિષે, માંહે થાય અદ્ભુત ગાન;
 તે સાંભળી મુનિવરને પૂછે, પોતે શ્રીભગવાન. ૮

દ્વિજકહે સુણો રઘુનાથજી, થાય ગાન તે કહું વાત;
 એક મંદ કરણ બ્રાહ્મણ હતો તે, રહેતો અહિં વિખ્યાત. ૯
 દશ સહસ્ર વર્ષજ તપ કર્યું, તે દ્વિજે આણે ઠાર;
 ત્યારે ઈંદ્રે મોકલી અપ્સરા, તપ ભંગ ને નિરધાર. ૧૦
 રંભા દ્રતાચી મેનકા, એ આદે આવી પંચ;
 તેણે સુસ્વરેથી ગાન માંડ્યું, કામને પરપંચ. ૧૧
 તે ગાન સુણતાં મુનિ જાગ્યા, થયો તપનો ભંગ;
 અપ્સરાને જોઈ મોહ પામ્યા, કામ વ્યાપ્યો અંગ. ૧૨
 મુનિ કહે સ્ત્રી અમને વરો, ત્યારે બોલી અબળા વાણ;
 વૈભોગ સરવે જોઈયે અમારે, સુંદર મંદિર જાણ. ૧૪
 તપને બળે મુનિયે રચ્યું, મણિભોવન ભોમ્યમોઝાર;
 ત્યાં અપ્સરા સાથે રહી, ભોગવે ભોગ અપાર. ૧૪
 તે ગાન કરે છે અપ્સરા, રીઝવે દ્વિજ ને રંગ;
 એવું સુણી પેઠા ગુપ્તામાં, પછે રામ લક્ષ્મણ સંગ. ૧૫
 બણી સેવા કીધી મંદકરણે, રહ્યા એક દિન ત્યાંહે;
 પછી રામ લક્ષ્મણ જનકી, ચાલીયાં તે વન માંહે. ૧૬
 રામની સાથે સુતીક્ષણ છે, અન્ય બીજા બ્રહ્મ;
 ત્યાંથી સરવે આવિયા, એક મુનિતણે આશ્રમ. ૧૭
 અગસ્તકેરો બંધુ તે, મહામતિ એવું નામ;
 તેણે રામને આદર કર્યો, ઉતારીયા શુભ ઠામ. ૧૯
 એક રાત્રિ ત્યાં રઘુવર રહ્યા, પછે ચાલિયા રણધીર;
 અગસ્તનો આશ્રમ દીઠો, દૂરથી રઘુવીર. ૧૯
 આશ્રમ પુઠંગ એક જોજન, કદળી વન સાર;
 વન સઘન વૃક્ષ ફળે સદા, શાખા ગગન વિસ્તાર. ૨૦
 પક્ષી પશુ નિર્વેર વિચરે, જળાશય શુભ જ્યાંહે;
 વળી શાસ્ત્રની ચરચા કરે ખગ, જરઠ બેઠા ત્યાંહે; ૨૧
 પડિત જ્યમ બોલતા હોય, એમ શિષ્ય ઠામેઠામ;
 વેદાધ્યયન ત્યાં કરે વાડવ, મઠ ધણા મુનિ ધામ. ૨૨
 કોઈ સાંખ્યપાતંજલ ભણે, કોઈ મીમાંસા ને ન્યાય;

વેદાંતને વ્યાકરણ કોઈ, એમ વાદ કરતા જાય.	૨૩
કો સમાધિમાં મગ્ન છે, કો મુનિ ધરતા ધ્યાન;	
કો કથા કહે ઇતિહાસની, કો શ્રવણ કરતા પાન.	૨૪
કો મુનિ કરતા યોગસાધન, તપે કો તપરૂપ;	
કો હરિ અરચ્યા તણી સેવા, કરે ભાવ અનુપ.	૨૫
એવું દેખતાં રઘુવીર લક્ષ્મણ, થયા મન પ્રસન્ન;	
ત્યારે સુતીક્ષણને પૂછતા જે, જ્યેષ્ઠ દશરથ તન.	૨૬
અરે મુનિ આ ઉપવન કોનું, પુણ્ય સ્થળ પાવન;	
માનુભાવ રહે છે કોણ અહીં, તે કહો સત્ય વચન.	૨૭
ત્યારે સુતીક્ષણ કહે સાંભળો, રાજીવ લોચન રામ;	
અગસ્ત મુનિ રહે છે અહીં, આ વન આશ્રમ ઠામ.	૨૮
જેણે આતાપિ વાતાપિ ઇલ્વણ, અસુર માર્યા અર્થ;	
સમુદ્રકેરૂં પાન કીધું, એવા છે સમરથ.	૨૯
રઘુવીર કહે હો સુતીક્ષણ, કેમ મારીયા બળવાન;	
અગસ્તની ઉત્પત્તિ કહો, કેમ કર્યું સાગરપાન.	૩૦
ત્યારે સુતીક્ષણ કહે રામજી, હું જાણું સરવે ગત્ય;	
અથ ઇતિ તમને કહું, કુંભજ તણી ઉત્પત્ય.	૩૧

વલણ

ઉત્પત્તિ કહું કુંભજઝપિની, કથા જે પાવન રે;
 સુતીક્ષણ વળતા બોલિયા, તમે રાઘવ ધરજે મન રે. ૩૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अरण्यकांडे सुतीक्ष्ण
 मंदकरणाश्रमगमनो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

અધ્યાય ૫ મો

રાગ દેશાખ

સુતીક્ષણ કહે સાંભળો રઘુપતિ, પાવન પુણ્ય પવિત્ર;	
વિસ્તારી તમને સંભળાવું, અગસ્તનું જન્મચરિત્ર.	૧
ભિત્રાવરૂણ નામે જે મુનિવર, રહેતા સિંધુ તીર;	
તપ અનુષ્ઠાન ક્રિયા જપ કરતા, બ્રહ્મવેત્તા મુનિધીર.	૨
સાગર કેરી છેાળો આવે ત્યારે, પોતાની વસ્તુ તણાય;	

કોઈ દિન આસન વસ્ત્ર કમંડળ, કોઈ દિન પાત્રજ જાય. ૩
 અકળાયા મુનિ સિંધુ ઉપર, થયા ઘણું ક્રોધવાન;
 હાલે ઉદે કરું એક પુત્ર એવો, કરે સાગર જળનું પાન. ૪
 પછે મૃત્તિકાનો એક કુંભ કર્યો, મૂક્યું શુક પોતાનું તે માંહે;
 કુંભનું જલ કરીને મૂક્યો, એકાંત સ્થળમાં ત્યાંહે. ૫
 જ્યારે પૂરા માસ થયા ત્યારે, ઘટ ભાગીને નીકળ્યો પુત્ર;
 અદ્ભુત આકૃતિ સહિત છે અગે, યજ્ઞોપવિત કટીસૂત્ર. ૬
 અગસ્ત એવું નામજ પાડ્યું, મોટો થયો તે તન;
 પિતાની આજ્ઞા માગી આઠ્યો, કાશી ક્ષેત્ર પાવન. ૭
 ત્યાં સંપૂર્ણ વિદ્યા ભણીયો, પછે પામ્યો તન યૌવન;
 હાલે કન્યા સુંદર મળે તો પરણું, એમ વિચાર્યું મન. ૮
 એક કાન્યકુળજ દેશનો રાજા, તેને ઘણી કન્યાય;
 ત્યાં આવીને કરી જાનના, કન્યા એક મુનિરાય. ૯
 ત્યારે રાજા કહે હજી નાની છે, વરજોગ થશે જોણીવાર;
 ત્યારે તમો આવજો આપીશ મુનિવર, કન્યા એક નિરધાર. ૧૦
 એવું સાંભળીને ગયા પાછા, અગસ્ત મુનિવર જેહ;
 પછી થોડે કાળે સ્વયંવર કરી રાયે, કન્યા પરણાવી તેહ. ૧૧
 ત્યારે અગસ્તને તો ભૂલી ગયો, પરણાવી સહુ કન્યાય;
 રાજકુંવરને જ્યાં ત્યાં આપી, નિવૃત્તિ પામ્યો રાય. ૧૨
 પછે દિવસ કેટલે અગસ્ત આઠ્યો, કન્યા લેવા કાજ;
 પૂજા અર્યા ભૂપતિએ કરી, મન ભય પામ્યો રાજ. ૧૩
 ત્યારે અગસ્ત કહે રાય કન્યા લાઘ્ય તે, મુજને કહીતી જેહ;
 એવું સુણી નૃપ થયો ચિંતાતુર, ગયો મંદિરમાં તેહ. ૧૪
 રાણીને સહુ વૃત્તાંત કહ્યું જે, ભૂલી ગયો હું આપ;
 હાલે કન્યાની ના કહીશ મુનિને તો, નિમ્ન્યે દેશે શાપ. ૧૫
 ત્યારે સતી શિરોમણ રાણી બોલી, રાખો ધીરજ મહારાજ;
 દ્વાદશ વરસનો પુત્ર છે આપણે, તેથી સરશે કાજ. ૧૬
 સ્ત્રીનાં આભૂષણ વસ્ત્ર પહેરાવો, કરી કન્યાનો વેષ;
 વિધિયે થકી કરો દાન કન્યાનું, મુનિને આપો એશ. ૧૭
 ૨. ૧૪

કુંભજ ઋષિ એ સફળ મંત્ર લાણી, સંકલ્પ કરશે જ્યારે;
 કન્યા જાણી પ્રતિગ્રહ કરશે, થશે એ નરની નાર ત્યારે. ૧૮
 પછી રાય કુંવર શણુગારી લાવ્યો, સભામાંહે તે દન;
 અદ્ભુત વેશ કન્યાનો જોઈને, મુનિવર હરખ્યા મન. ૧૯
 ત્યારે ભૂપતિયે સહુ ભોગસહિત, કન્યા આપી બહુ માન;
 અગસ્ત મુનિયે સ્વસ્તિ કહી, લીધું કન્યાનું દાન. ૨૦
 મંત્ર લાણીને હસ્ત ગ્રહ્યો ત્યારે, તતક્ષણ થઈ તે નાર;
 ભૂપતિ મનમાં આનંદ પામ્યો, વરત્યો જયજયકાર. ૨૧
 આશીર્વાદ અગસ્તે દીધો, પૂરણ થયાં મન કામ;
 રાજ પ્રત્યે મુનિવર કહે એ, કન્યાનું શું નામ. ૨૨
 ત્યારે વળતો રાય વિચારી બોલ્યો, અર્થ કરી અભિરામ;
 પુરુષતણી મુદ્રા લોપી માટે, લોપામુદ્રા નામ. ૨૩
 અગસ્ત લેઈ કાશીમાં આવ્યા, માંડ્યો ગ્રહસ્થાશ્રમ;
 નિત્ય કર્મ પોતાનું કરતા, તપસ્વી નિર્મળ બ્રહ્મ. ૨૪
 હાલે હિમાચળનો પુત્રજ કહીયે, વિંધ્યાચળ ગિરિવર્ણ;
 તે વશિષ્ઠ સાથે વૈર કરીને, આવ્યો અગસ્તને શર્ણ. ૨૫
 શ્રીરામચંદ્ર કહે સુણો સુતીક્ષણ, કહો મુજને એ નાટ;
 વશિષ્ઠ અને વિંધ્યાચળને, વળી વૈર થયું શામાટ. ૨૬
 સુણો રઘુપતિ એક સમે રહે, વશિષ્ઠ ઉત્તર દેશ;
 ત્યારે કામદુધા ધેનું પોતાને, આશ્રમ રાખી એશ. ૨૭
 એક દિવસ તે ચરવા ગઈતી, ધેનુ વન મોઝાર;
 તે વનમાં એક બોહ છે મોટી, ઉંડો ખાડ અપાર. ૨૮
 કામદુધા તે પડી ખાડમાં, રોધ થયો તે માંહે;
 ત્યારે બોળવા નીકળ્યા વશિષ્ઠ મુનિવર, જોતા આવ્યા ત્યાંહે. ૨૯
 પછી કામધેનુએ દૂધ સ્ત્રવી, નિજ ખાડ ભર્યો નિરધાર;
 તે પથમાંહે તરીને ઉપર, ધેનુ નીકળી બહાર. ૩૦
 વશિષ્ઠ વિચાર્યું એ ખાડજ ખોટો, પૂરું એને નિરવાણ;
 એક પરવત લાવી નાખું એમાં, તો પૂરાય નિશ્ચયે જાણ. ૩૧
 હિમાચળને પુત્ર ધણા છે, તેમાંથી લાવું એક;

- તેને લાવી એ ખાડમાં નાખું, ટાણું દુઃખ વિશેક. ૩૨
- પછી હિમાચળને ઘેરજ આવ્યા, વશિષ્ઠ તેણીવાર;
પોતાનું વૃત્તાંત કહીને, જાવ્યો એક કુમાર. ૩૩
- ત્યારે હિમગિરિયે આજ્ઞા આપી, વિંધ્યાચળને ત્યાંહે;
વશિષ્ઠ સાથે ચાલ્યો તતક્ષણ, વિચારતો મનમાંહે. ૩૪
- એ મુનિ મુજને લેઈ જાય છે, પૂરવા ખાડમોઝાર;
એવું જાણી વશિષ્ઠને મૂકી, નાઠો તેણીવાર. ૩૫
- અગસ્તકેરે શરણે આવ્યો, વશિષ્ઠે વિચાર્યું મન;
હાવે વિરોધ કોણ કરે અગસ્ત સાથે, બીજે લાવું તન. ૩૬
- પાછા પ્રીતે વશિષ્ઠ મુનિવર, આવ્યા હિમાચળ ઘેર;
ભાઈ પુત્ર એ તારો નાસી ગયો છે, કરી મુજ સાથે વેર. ૩૭
- માટે બીજે આપ મને ગરીબ હોય ને, જેથી સરે મુજ કામ;
પછી પુત્ર એક પાંગળો હતો, ગિરિ આબુ તેનું નામ. ૩૮
- હિમાચળે ને આપ્યો તતક્ષણ, લેઈ ચાલ્યા મુનિજન;
ને ખાડમાં આબુને મૂક્યો, પ્રસન્ન થયું છે મન. ૩૯
- હાવે વિંધ્યાચળ એમ વેર કરીને, આવ્યો અગસ્તની પાસ;
વચન આપ્યું જે કહ્યો ને કરું, એમ થઈને રહ્યો છે દાસ. ૪૦
- અગસ્તકેરો શિષ્ય થયો પછે, રહ્યો ને દક્ષિણ દેશ;
લક્ષ યોજનનો ઉંચો પરવત, મહા અભિમાની વેશ. ૪૧
- એમ ઉંચો વધવા માંડ્યો અતિશે, સ્વર્ગમાં થયું અંધકાર;
ત્યારે અગસ્ત પાસે ઈંદ્રે આવી, કહ્યો ગિરિનો સમાચાર. ૪૨
- અગસ્ત ત્યાંથી આવ્યા પોતે, પર્વત કેરી પાસ;
સાષ્ટાંગ કરીને પરિયો પૃથ્વી, સૂતો યથાઅવકાશ. ૪૩
- ત્યારે અગસ્ત કહે હો વિંધ્યાચળ, હાવે સુતો રહેજે આપ;
મુજ આજ્ઞાવિના ઉઠીશ તો, તુને બાળીશ દઈને શાપ. ૪૪
- પછે તે દિવસના અહીં રહ્યા છે, આ દંડક વનમોઝાર;
પત્નીસહિત નિજ આશ્રમ બાંધી, અગસ્ત રહ્યા આ ઠાર. ૪૫
- સુતીક્ષણ કહે સુણો રઘુકુળભૂષણ, સમરથ શ્રીભગવાન.
હાવેબીજું ચરિત્ર કહું કુંભજનું, જે કર્યું સાગરનું પાન. ૪૬

વલ્લભ

સાગર જળનું પાન કીધું, એવા મિત્રાવરુણના તન રે;
 સુતીક્ષણ વાણી બોલિયા, તમે રાધવ ધરજ્યો મન રે. ૪૭
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંપત્ત વાલ્મિકિનાટકચારાયાં અરણ્યકાંઠે શ્રીરામ-
 સુતીક્ષણ સંવાદે અગસ્ત્યોપનિષદકથનં નામ પંચમોઽધ્યાયઃ ॥ ૫ ॥

અધ્યાય ૬ કો

દેશી ચાલતી

સુતીક્ષણ કહે સુણે. દશરથનંદન, પાવન પુણ્ય પવિત્ર;
 વિસ્તારી તમને સંભળાવું, અગસ્ત ઋષિનું ચરિત્ર. ૧
 અસુર ત્રેણે બંધુ કપટી, વનમાં રહેતા તેહ;
 ઘણા મુનિવર માર્યા તેણે, કપટ કરીને જેહ. ૨
 આતાપી થાય ફળરૂપે, વાતાપી થાય દ્વાતાર;
 ઇદવણુ આશ્રમ કરી કારમો, રહેતો વનમોઝાર. ૩
 આદર કરીને તેડી લાવે, મુનિવરને નિજ ઘેર;
 કારમાં ફળ ખવરાવે તેને, જળ પાય રૂડીપેર.
 ત્યારે પેટ ફાડીને અસુર નીકળે, વિપ્ર તે પામે મરણ;
 એમ ઘણાક મુનિવર માર્યા, એવું કરે આચરણ. ૪
 પછે બ્રાહ્મ સરવે ટોળે મળીને, આવ્યા અગસ્તની પાસે;
 સ્વામી સર્વનું મૃત્યુ આવ્યું, હાવે કેમ રહેવાશે. ૬
 પેટ ફાડીને મારે સહુને, કપટ કરી મતિ પાપ;
 શંભુતણું વરદાનજ પામ્યા, માટે ન લાગે શાપ. ૭
 એવાં વચન સુણીને અગસ્તજ ઉઠ્યા, આવ્યા અસુરને ઘેર;
 ત્યારે પાપીએ ઉઠીને આદર કીધો, મુનિ પૂજ્યા બહુ પેર. ૮
 મહારાજ પરાણા અમ ઘેર હાવે, રહો આજનો દન;
 આ ફળ જળ અંગીકાર કરોને, અમને કરો પાવન. ૯
 ત્યારે અગસ્ત કહે આજ પાવન કરવા, આવ્યો છું હું આંહે
 આતાપી થયો સુંદર ફળ પાકાં, વાતાપીયે આપ્યાં ત્યાંહે. ૧૦
 પછી અગસ્ત મુનિ ફળ અશન કરીને, હાથ ફેરવ્યો પેટ;

પેલો અસુર ઉદરમાં બળવા લાગ્યો, કાંઈ નવ આલ્યું નેટ. ૧૧
 ત્યારે વાતાપિયે હાંકજ મારી, બોલ્યો ઉદરથી તેહ;
 મને જડરાશિમાં બાળી પચાવ્યો, તમને મારશે એહ. ૧૨
 એવાં વચન સુણી બંન્ધો જણ ઉઠ્યા, શસ્ત્ર ગ્રહીને હાથ;
 ત્યારે ધનુષ બાણ ગ્રહી યુદ્ધ કરી માર્યો, વાતાપિને મુનિનાથ. ૧૩
 એમ આતાપી વાતાપી બંન્ધો, માયાં મુનિવર શૂર;
 ત્યારે ઇલવળે બળ્યું મુજને મારશે, નાઠો ત્યાંથી ભૂર. ૧૪
 ત્રિભુવનમાં કોઈએ નહિ રાખ્યો, અગસ્ત ઋષિનો ચોર;
 જ્યાંહાં જાય ત્યાં મુનિવર પુઠે, ફરતા કરતા જોર. ૧૫
 પછે અસુર આવી સાગરમાં પેઠા, જળરૂપે થઈ એહ;
 મુનિવરે આવી માગ્યો પણ, નવ કાઢી આપ્યો નેહ. ૧૬
 પછે કળશોદ્ધલવ ક્રોધાતુર થઈને, ઉતારયું અભિમાન;
 ભરી અંજલી મંત્ર ભણી કર્યું, સાગર જળનું પાન. ૧૭
 તે જળવત આવ્યો અસુર ઉદરમાં, એમ ત્રૈણે પામ્યા પતન;
 સિંધુ સરવે સુકાઈ ગયો ને, તલએ જળચર જન. ૧૮
 સહુ દેવે મળી કુંભજ ઋષિ કેરી, પ્રાર્થના કરી ત્યારે;
 પછે દિવસ કેટલે કરુણા કરી, મુનિ સાગર ભરિયો વારે. ૧૯
 ક્ષાર સમુદ્ર થયો તે માટે, મોતી જેમાં થાય;
 રત્ન પાકે માટે રત્નાગર, એ અગસ્તનો મહિમાય. ૨૦
 અગસ્ત મુનિનાં ચરિત્ર ઘણું છે, એ વિણ બીજા અન્ય;
 એ રામ તમારા ભજન પ્રતાપે, મોટા થઈ ગયા મુનિજન. ૨૧
 તે અગસ્તનો પેલો આશ્રમ, આવ્યો શ્રીરધુરાય;
 શ્રીરામ લક્ષ્મણ આનંદ પામ્યા, સુણી અગસ્તકેરી કથાય. ૨૨

વલણ

અગસ્તકેરી કથા સુણીને, હરખ્યા શ્રીરધુરાય રે;
 પછે વિદ્યાથીએ રામને દીઠા, ત્યારે મુનિને કહેવા જાય રે. ૨૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अरण्यकांडे श्रीराममु-
 तीक्ष्ण संवादे अगस्तेन समुद्रपानो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ સોરઠ

- અનેક શિષ્યે કહ્યું આવી, મુણે મુનિ મહારાજ;
રામ લક્ષ્મણ જનકી આવે, આપણે આશ્રમ આજ. ૧
- એવું સાંભળીને અગસ્ત હરખ્યા, ઉઠીયા તેણીવાર;
રઘુનાથને તેડવા ચાહ્યા. સાથે વિપ્ર અપાર. ૨
- મુનિ કહે તપ જપ જોગ સાધન, સમાધિ અનુષ્ઠાન;
જેને પામવા કરીયે સહુ તે, આઠ્યા શ્રીભગવાન. ૩
- એવું કહી ઉતાવળા, સામા ગયા ઘટ જાત;
એવે દીઠા સનમુખ આવતા, સીતાસહિત બે ભ્રાત. ૪
- ત્યારે રામલક્ષ્મણ નમ્યા આવી, અગસ્ત કેરે પાય;
આશીષ દેઈ મુનિયે પછી, ચાંપ્યા રુદે રઘુરાય. ૫
- નિજ આશ્રમે લાવી પછે, બેસાડીયા આસન;
રઘુવીરને વીંટી કરી, બેઠા સહુ મુનિજન. ૬
- જન્યક જ્યમ દાતાર પૂઠે, મુનિ શોભે તેમ;
સ્વાગત બહુ વિધિયે કરી, પૂછી કુશળતા પ્રેમ. ૭
- ઋષિપત્ની વેદિત જનકી, મળી બેઠાં મંડળ માંહે;
જ્યમ આદિ માયા ભગવતી પુઠે, અનંત શક્તિ ત્યાંહે. ૮
- સમાચાર પૂછે સીતાને, મુનિપત્નીઓ બહુ પેર;
જ્યમ ઘટે ત્યમ કહ્યું જનકી, જે થયું કારણ ઘેર ૯
- મુનિપત્ની કહે રે જનકી, કહે કીયા તમ ભરથાર;
ત્યારે સીતાયે સમસ્યા કરી, દેખાડીયા તેણીવાર. ૧૦
- આ શ્યામ સુંદર મુલગ તન, મમ સ્વામી શ્રીરઘુવીર;
પેલા ગૌર લક્ષ્મણ નામ એ મુજ, હીયર બાવન વીર. ૧૧
- એવાં વચન મુણી સીતાતણાં, હરખી સહુ દ્વિજ નાર;
સૌભાગ્ય રહેજે કુશળ તમ, આશીષ દીધ અપાર. ૧૨
- ઘણા આગ્રહ કરીને અગસ્તે, રાખીયા શ્રીઅવિનાશ;
આતિથ્ય બહુ વિધિયે કર્યું, રહ્યા રામ ત્યાં એક માસ. ૧૩

- અખંડ ચાપને અક્ષય ભાથા, શસ્ત્ર કવચ અભેદ;
તે અગસ્તે આદર કરી, રામને આપ્યાં વેદ. ૧૪
- વળી મહા અમોઘ પ્રચંડ એક, આપીયો તીક્ષણ બાણ;
જ્યમ નવે ગ્રહમાં રવિ પ્રતાપિક, એવો તે નિરવાણ. ૧૫
- અગસ્ત કહે હો રામ થાય જ્યારે, યુદ્ધ રાવણ સાથ;
આ બાણ છેલ્લું મૂકજો, જય પામશે રઘુનાથ. ૧૬
- મુનિ તણો મહિમા વધારવા, કર્યું રામે અંગીકાર;
એક માસ રહી પછે થયા સત્વર, જાવા વન મોઝાર. ૧૭
- અગસ્તને કહે રામજી, કહો અમે રહીયે ક્યાંયે;
અમને બતાવો શુભસ્થળ, નિવાસ કરીયે ત્યાંહે. ૧૮
- મુનિ કહે ગોદાવરીતટ, પંચવડ છે સાર;
પવિત્ર છે તે ભોમ્ય માટે, રામ રહો તે ઠાર. ૧૯
- પછે આજ્ઞા માગી મુનિતણી, નીકળ્યા શ્રીરઘુવીર;
પંચવટીને મારગ ચાલ્યા, પોતે શ્રીરણધીર. ૨૦
- જનકીને મધ્ય રાખી, જાય ચાલ્યા ત્યાંહે;
એક પરવત જેવો પ્રૌઢ પક્ષી, બેઠો મારગ માંહે. ૨૧
- લક્ષ્મણ કહે મહારાજ આ કોઈ, અસુર પક્ષીરૂપ;
એમ કહી ચઢાવ્યું ધનુષ ઉપર, બાણ પન્નગ ભૂપ. ૨૨
- ત્યારે જટાયુ બોલ્યો પછે, તમો કોણ છો બે વીર;
શું કરવા મારો મને, સાચું કહો રણધીર. ૨૩
- રઘુવીર કહે રાય દશરથ, અવધપુર છે જ્યાંહે;
તે તણા અમો પુત્ર બે, નીકળ્યા છું વનમાંહે. ૨૪
- તું કોણ પક્ષીરૂપ છે, દ્વિસતો મોટી કાય;
ત્યારે જટાયુ તવ બોલીયો, તમો સુણો શ્રીરઘુરાય. ૨૫
- અરુણકેરા પુત્ર છું અમો, વીર બે બળવાન;
ગીધ જાતિ પક્ષી છું હું, જટાયુ અભિધાન. ૨૬
- મુજ જેષ્ઠ અંધુ સંપાતી, તે રહે સાગર તીર;
રાય દશરથ સાથ મારે, મિત્રાઈ છે રઘુવીર. ૨૮
- જ્યારે સ્વર્ગમાં રાજા ગયા, દેવની કરવા સાહ્ય;

ત્યારે અમો રહેતા એકઠા, ઘણી પ્રીત માંહેમાંધ.	૨૯
તે તણા તમો પુત્ર બંન્ધેા, રામ લક્ષ્મણ વીર;	
કહો સુખી છે મમ બંધુ દશરથ, પ્રતાપી રણધીર.	૨૯
એવું સાંભળી રઘુવીરને, જળ ભરાયું લોચન;	
દ્વિજરાજને સરવે કહ્યું જે, પામ્યા રાય પતન.	૩૦
તે સુણી ગીધે રુદન કીધું, સંભાળી નિજ હેત;	
પછે જટાયુને મળ્યા પોતે, રામ પ્રેમસમેત.	૩૧
પિતા સમ છો તમો મારે, સુણો પક્ષીરાજ;	
માટે દેખાડો શુભ ઠામ, રહેવા તણો અમને આજ.	૩૨
ત્યારે જટાયુ કહે રહો સુખે, આ પંચવટી મોઝાર;	
હુંએ પણ રહું છું અહિં, આ વનવિષે નિરધાર.	૩૩
જે કામ પડશે તમારે તો, કરીશ આવી સહાય;	
પછે જટાયુને મતે કરી ત્યાં, રહ્યા શ્રીરઘુરાય.	૩૪
ગૌતમી ગંગાતટે, વડપંચ છે જે ઠાર;	
ત્યાં પર્ણકૂટી રચી સુંદર, રહ્યા બુગદાધાર.	૩૫
ખેસવાનો મંડપ કર્યો, આગળ ઘણો વિસ્તાર;	
પાસે વહે ગોદાવરીનું, નીર નિરમળ સાર.	૩૬
ત્યાં સીતાયે શુભ ભાગ રચિયો, પુષ્પ નાના રંગ;	
તુળસીતણું વન વાવીયું, કેવડો ડમરો સંગ.	૩૭
પક્ષી બોલે બહુ ભાતનાં, વહે શીત મંદ સમીર;	
એવી શોભા કરીને પંચવટીમાં, રહ્યા શ્રીરઘુવીર.	૩૮

વલણ

રહ્યા શ્રીરઘુવીર પોતે, પંચવટી મોઝાર રે;
 સહુ આવે મળવા રામને, મુનિ પામ્યા હરખ અપાર રે. ૩૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारयां अरण्यकांडे
 श्रीरामचंद्रस्य पंचवटयागमनो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ સૌરઠ ગરબાની દેશી

પંચવટીમાં શ્રીરઘુવીર વિરાજતા ને,
 સેવા કરતાં સીતા લક્ષ્મણ સંગ ને;
 કુળનો ધર્મ પોતાનો સરવે પાળતા ને,
 લીલા કરતા નિત્ય નિત્ય નૌતમ રંગ ને. પંચ૦ ૧
 પાસે વહે છે નિર્મળ જળ ગોદાવરી ને,
 ડામઠામ મઠ છાઈ રહ્યા મુનિ ધીર ને;
 સફળ સધન તરુ છાયા ત્રટ ગંગાતણું ને,
 ચાલે મંદ સુગંધી શીત સમીર ને. પંચ૦ ૨
 પર્ણકૂટી પાસે સીતાએ વાડી કરી ને,
 વાવ્યાં છે માંહે તુલસી કેરાં વૃંદ ને;
 જઈ જુઠ મુચકંદ ને મરવો મોગરો ને,
 ખટપટ ગુંજે લેતા મધુ મકરંદ ને. પંચ૦ ૩
 ગુલાબ ચંપક ડમરો ચંબેલી માલતી ને,
 હીદોળા ખાતી કરેણી આંખા સાખ ને;
 જમફળી દાડમ નારંગી કદળી ને,
 મંડપ ઉપર લચકે લુમી દ્રાક્ષ ને. પંચ૦ ૪
 નારીયેલ જંબીર ફણસને ફેફળી ને,
 સીતાફળી શતપત્રી કુંદ કલ્હાર ને;
 ચોપાસે મહમહતો મહેકે કેવડો ને,
 ભાત ભાતનાં ફુલ્યાં ફુલ અપાર ને. પંચ૦ ૫
 તરુપર પંખી શબ્દ કરે સોહામણા ને,
 બક પારાવત ચકવા ચકવી ભૂંગ ને;
 હંસ કારંડવ ચકોર ચાત્રુક કોકિલા ને,
 કપોત ખંજન આદે લલિત વિહંગ ને. પંચ૦ ૬
 ભૂમિ ઉપર મોર કળા કરી નાચતા ને;

મેના પોપટ બોલે જયજય રામ જો,
 સારસ સુંદર શબ્દ કરે સોહામણા જો;
 પિઉને બોલાવે બપૈયા પૂરણ કામ જો. પંચ ૭
 એવાં ખગ મૃગને બેઠી સીતા મન સુખ પામતાં જો,
 પ્રભુને દેખાડે લાંબા કરી કરકંજ જો;
 જે જગતજનુની આદિમાયા ભગવતી જો,
 તે લીલા કરે છે જનમન કરવા રંજ જો. પંચ ૮
 ક્યારે પ્રભુ કળી કુસમની ભરતા કેશમાં જો,
 ક્યારે કરતા કેસર આડ કપોળ જો;
 એમ જનકસુતાને રઘુપતિ લાડ લડાવતા જો,
 સકળ વિશ્વમાં નહિ ઉપમા સમતોલ જો. પંચ ૯
 વનવાસી સહુ રઘુપતિ પાસે આવતા જો,
 મહા બડભાગી કોલ કિરાત આભીર જો;
 તે પડિયા ભરીભરી વનફળ મેવા લાવતા જો,
 તુંબી પ્રળ ભરી લાવે પાવન ખીર જો. પંચ ૧૦
 સાધન જપ તપ જોગ જગન દુર્લભ સદા જો,
 જે પદરજ ઇચ્છે બ્રહ્મા ત્રિપુરાર જો;
 તે અચ્યુત આદર કરી તેને બોલાવતા જો,
 કરતા તેની સેવા અંગીકાર જો. પંચ ૧૧
 મોટા મુનિવર આવે દરશન કારણે જો,
 મંડળ મળી બેસે મંડપ એકાંત જો;
 તેની સાથે કરતા ચરચા વારતા જો,
 આત્મનિરૂપણ ભક્તિતણા સિદ્ધાંત જો. પંચ ૧૨
 તે પ્રભુ ધર્મ નિગમ પથ પાળક અવતર્યા જો,
 નિજ ઇચ્છાયે કરવા લીલા અપાર જો;
 મુનિ મનરંજન લાડ પાળવા ભક્તનાં જો,
 વનમાં વસિયા દશરથ રાજકુમાર જો. પંચ ૧૩
 એ પુરુષોત્તમ પૂરણાનંદ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે જો,
 જેને શાસ્ત્ર નિગમ ઉપનિષદ ગાય જો;

તે પ્રભુ પ્રકટયા ભક્તતણું દુઃખ ટાળવા જો,
જન ગિરિધર ગુણ ગાતાં તૃપ્ત ન થાય જો. પંચ ૧૪
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां अरण्यकांडे पंचवटया-
श्रम लीलावर्णनो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ૮ ॥

અધ્યાય ૯ મો

રાગ સારંગ

પંચવટીમાં રામ રહ્યા છે, આનંદમાં દિન જાય;
સેવા કરે રઘુવીરની ભાવે, લક્ષ્મણ ને સીતાય. ૧
ભીલડીઓનાં બૂથ મળીને, સીતાને જોવાને આવે;
ભાત ભાતનાં વનફળ મેવા, પડિયા ભરીભરી ભાવે. ૨
મૃગનાં ટોળાં ચરવા આવે, સીતાની વાડીમાંહે;
તે જનકસુતાનું રૂપ જોઈ, સહુ ચકિત થઈ રહે ત્યાંહે. ૩
નિજ કુળકેરો ધર્મ પાળતા, ધર્મ ધોરીધર ધીર;
પરિચર્યા સહુ સીતા કરે, ફળ ભાવે લક્ષ્મણવીર. ૪
નિત્યે સુમિત્રી પ્રજા ભાવીને, મૂકે સીતા પાસ;
શ્રીરામને આરોગાવીને વળતાં, પોતે કરે ફળ ગ્રાસ. ૫
સીતા જાણે જે લક્ષ્મણ વનમાં, કરતા હશે ફળ આહાર;
એવું જાણી ફળ નથી આપતાં, કહેતાં નથી નિરધાર. ૬
રામ આજ્ઞા નિના ફળ નથી ખાતા, પોતે લક્ષ્મણ વીર;
આગદ્યું ભવિષ્ય વિચારીને, નથી કહેતા શ્રીરઘુવીર. ૭
સુમિત્રી સદા ઉપવાસી રહે, પણ ક્ષુધા ન પીડે તન;
એ રીતે નિત્યમેવ આચરે, હરખ શોક નહિ મન. ૮
શ્રીરામ જનકી પર્ણકૂટીમાં, પોટે નિશાએ જ્યારે;
લક્ષ્મણ આરણે ચોકી કરતા, નિદ્રા કરે નહિ ત્યારે. ૯
એમ ક્ષુધા નિદ્રા બે જીતી લક્ષ્મણે, સેવતાં શ્રીરઘુવીર;
બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળે સદા, એવા જાતિ શિરોમણિધીર. ૧૦
હાવે એક દિવસ લક્ષ્મણજી પોતે, પ્રજા લેવા ગયા વન;
તે મહાવનમાં એક વાસનું જાણું, હીડું મંભીર સધન. ૧૧

તે જાળામાં એક અસુર બેઠો છે, તપ કરવા ધરી હેજ;
 સંખર નામે સુર્પનખાનો સુત, રાવણનો ભાણેજ. ૧૨
 સાઠ સહસ્ર સંવત્સર કેરું, બેઠો લઇને નીમ;
 આરાધન શંકરનું કરતો, થઇ છે તપની સીમ. ૧૩
 તેને નથી દેખતું બારણેથી કોઇ, બેઠો વાંસના ભાથા માંહે;
 કાળશસ્ત્રની કરી કામના, તપ આચરતો ત્યાંહે. ૧૪
 બે કાળશસ્ત્ર શિવ આપે તો કરું, સકળ દેવનો નાશ;
 એણું આદરી ગુપ્ત બેઠો છે, તપ કરવાને તાસ. ૧૫
 ત્યારે લક્ષ્મણ મન વિચાર કરે છે, આ વાંસ કરું છેદન;
 તો વાધવરૂં સંતાઇ રહે નહિ, નિષ્કંટક થાય વન. ૧૬
 એટલે કાળશસ્ત્ર પડ્યું શિવનું, વિઘ્નતવત ચળકાર;
 ત્યારે લક્ષ્મણે કરમાં લેઇને જ્યે, દીઠી તીક્ષણ ધાર. ૧૭
 લક્ષ્મણ કહે તું કોનું શસ્ત્ર, ત્યારે વાચા થઇ તેણીવાર;
 હું શિવનું શસ્ત્ર તે આપ્યું અસુરને, તપનું પ્રાણ નિરધાર. ૧૮
 પછે લક્ષ્મણે શિવનો મંત્ર ભણીને, મૂક્યું તતક્ષણ ત્યાંહે;
 તે જાળુ કપાઈને પડ્યું વેગળું, છેદાયો અસુર તે માંહે. ૧૯
 અસુર પડ્યો બે ભાગ થઇ, ગયું શસ્ત્ર પાછું શિવલોક;
 સુમિત્રીએ જાણ્યું કે મુનિ છેદાયા, પામ્યા ઘણું મનશોક. ૨૦
 પછી પ્રાણ લેઇ આવ્યા પંચવટીમાં, પસ્તાતા મન માંહ;
 વનમાં જે કાંઇ વાત નીપની, તે કહિ રઘુવરને ત્યાંય. ૨૧
 ત્યારે શ્રીરઘુવર હસીને બોલ્યા, સાંભળ મારા વીર;
 એ મુનિ નહિ રાવણનો ભાણેજ, સુર્પનખાસુત રણધીર. ૨૨
 એ અસુર મરાયો માટે આવશે, ઘણા નિશાચર આંહે;
 માટે સાવધાન થઈ રહેજે વીરા, હાવે આ વ'માંહે. ૨૩
 એવાં વચન સુણીને લક્ષ્મણ કેરાં, શોક શમ્યા નિવાંણ;
 પછી ભાથા ધનુષ કવચ ધરી રહેતા, સજ થઇ પ્રરતા જાણ. ૨૪
 હાવે લંકામાં સુર્પનખા રહે, તેને આવ્યું ધોર સ્વપન;
 તે નિશાવિષે ઝળકીને જાગી, જાણ્યો પુત્ર પતન. ૨૫
 પછી ચાર નિશાચરી સાથે લેઇને, ચાલી પ્રાતઃકાળ;

- જ્યાં સુત બેઠો તપ કરવાને, ત્યાં આવી તતકાળ. ૨૬
- જીવે તો જાણું કપાયું દીઠું, પુત્રતણા બે ભાગ;
પછી વિલાપ કરવા લાગી વિનતા, આણી સુત અનુરાગ. ૨૭
- કદપાંત કરતી કહે કામની, સખિયોશું તેણીવાર;
હવે ખેપ કરીને ખોળી કાઢું, એનો મારણહાર. ૨૮
- આ વનમાંહે હશે એ વૈરી, જાણું જઈને આજ;
ભક્ષણ કરું તે દુષ્ટતણું તો, હોલાય મારી દાઝ. ૨૯
- એવે મનુષ્યતણાં ત્યાં પગલાં દીઠાં, પડીયાં પૃથ્વીમાંહે;
સુર્પનખા કહે સુતનો વૈરી, દિસે છે કો આંહે. ૩૦
- સુણો સખી કો ચોધો મોટો, મનુષ્યમધ્યે મહાવીર;
મોટે શામ દામ છળ બળ કરી જાણું, માઈ થઈને ધીર. ૩૧
- પછે સોળ વરસની થઈ સુંદરી, મુગ્યા ગોરે ગાત્ર;
જેના રૂપથકી બ્રહ્માદિક, મોહ પામે નરમાત્ર. ૩૨
- પીન પયોધર કટી કેસરી, તન સૂક્ષ્મ કોમળ ચર્ણુ;
જનનસ્થળ રંભા ભુજ કરી કર, ચતુરા ચંપક વર્ણુ. ૩૩
- વિદ્યુ મુખી મૃગ નયની ચપળા, પહેયાં ચોળી ચીર;
અલંકાર તન મંડિત જોઈને, મુનિવર મૂકે ધીર. ૩૪
- એમ બની ડણીને ચાલી બાળા, ફરતી વનમોઝાર;
સાથે સુંદર સખીયો બખ્ખે, બે પાસે નિરધાર. ૩૫
- તેવ તેવડી સખિયો સાથે, ચાલે લટકતી ચાલ;
ઉરમંડળને કટી કંપાવે, ઉઘાડે ઉદર વિશાળ. ૩૬
- એવી થઈ સુર્પનખા ચાલતી, જોતી દષ્ટે ત્યાંહે;
ત્યારે દૂર થકી લક્ષ્મણને દીઠા, વીણતા રૂળ વનમાંહે. ૩૭
- સ્કંધે ભરાવ્યું કોદંડ બાંધ્યા, કટીએ ભાથાસાર;
ત્યારે સુર્પનખાએ તે સખિયોને, દેખાડ્યા તેણીવાર. ૩૮
- પેલો વીર રૂરે છે એણે, માર્યા મારો તન;
મોટે છળ બળ કરી પમાડું એને, નિશ્ચે આજ પતન. ૩૯

વલણ

પમાડું આજ પતન એને, એમ કહે ભગની રાવણુતણી.
 એવે લક્ષ્મણ પાસે આવી ઉભી, તેના રૂપની શોભા અતિધણી. ૪૦
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां अरण्यकांडे संबरा-
 सुरछेदने सुरपंखा पंचवटयागमनो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

અધ્યાય ૧૦ મો

રાગ બિહાગડો

આવી આસુરી લક્ષ્મણ પાસ, ઉભી સનમુખ કરતી હાસ;
 હાવભાવ કટાક્ષ કરતી, નેત્રે ઉત્તમ નેહ ધરતી. ૧
 મોહ પમાડે રતિરસ તંત્ર, પ્રયોજે મનમથના મંત્ર;
 ચંચળ કરતી ચીર નવરંગ, દેખાડે છે પોતાનું અંગ. ૨
 મંદ હાસ્ય કરી મૃગનેણુ, બોલી લક્ષ્મણ પ્રત્યે વેણુ;
 હે સમરથ રાજકુમાર, હું કરવા ઈચ્છું ભરથાર. ૩
 હજું હું છું કુંવારી જાત, બોળું છું વરને દિનરાત;
 ૫૩ જોતી સ્વામીનો પંથ, મારા જેવો મળ્યો નહિ કંથ. ૩
 આજ ઈશ્વરે મેળવ્યા તમને, પામી હરખ વરો હવે અમને;
 તમ યોગ્યજ હું છું નારી, માટે પરણો મુને સુખકારી. ૫
 વિધિયે મેળવ્યો સંયોગ, ભોગવો મનગમતા ભોગ;
 એવાં સાંભળી મધુર વચન, મોહ પામ્યા નહિ લક્ષ્મણ મન. ૬
 છે રામકૃપાના પાત્ર, વિષય સ્વપ્ને નથી તલમાત્ર;
 એનો જોઈ સુંદરતાનો વેશ, નવ મોહ્યા જે સાક્ષાત શેષ. ૭
 ઈંદ્રિજીત જાતિ છે વિરક્ત, રઘુવીર ચરણ આસક્ત;
 કરી વાસના મૂળ છેદન, તેનું ચંચળ નવ થાય મન. ૮
 જોણે કયું અમૃતનું પાન, તે પીયે ન હળાહળ આન;
 રવિને તમ ન કરે બાધા, પૂજે નહિ પ્રેત વિષ્ણુ આરાધ્યા. ૯
 જેને ઘેર કામ ગોધન, તે ન હોય દરિદ્રી જન;
 જેને આંગણે સુરતરૂ લીખ, તે શું કરવાને માગે ભીખ. ૧૦
 નંદનવનનો શ્રમર નિવાસ, ન લે અર્ક ધુધની વાસ;

એમ આત્મલાભે જે સંતુષ્ટ, તે ન થાય વિષયથી પુષ્ટ. ૧૧
 એવા લક્ષ્મણ સાહસ ધીર, બોલ્યા વચન મૃદુ ગંભીર;
 સુણ સુદરી સાચી વાત, તું વરવા ઇચ્છે સાક્ષાત. ૧૨
 મારે માથે વડીલ છે અત્ર, રઘુવીર સીતા શિરછત્ર;
 તે છે શિવપારવતી જેવાં, મુજ માતપિતા ગુરુ તેવાં. ૧૩
 પેલી પંચવટીમાં રહે છે, નિજધર્મ સદા શિર વહે છે;
 તેની આજ્ઞા વિના ન પરણાય,જે આ પૃથ્વી રસાતળ બચ. ૧૪
 ઉગે પશ્ચિમ દિનમણિ આજ, ન કરું એ સહસા કાજ;
 રામઆજ્ઞાવિના સતબંધ, તુજ સાથે ન થાય સંબંધ. ૧૫
 એવાં વચન સુણી તે નાર, આવી પંચવટી મોઝાર;
 રહ્યા વનમાં લક્ષ્મણવીર, જતિ ધર્મ ધોરીધર ધીર. ૧૬
 સુર્યનખા સખીને કહે છે,એ ત્રણે જણુ તો અહીં રહે છે;
 હમણાં પ્રપંચ કરીને મળીશું,ત્રણે જણુને નિશાયે ગળીશું. ૧૭
 એવું કપટ વિચારી કરણ, આવી લાગી સીતાને ચરણ;
 ભાભીજી તમે કરૂણા લાવો, મુને લક્ષ્મણને પરણાવો. ૧૮
 આજલગી હું કરણ કુમારી, છું કામાતુર ત્રેહે દુઃખ ભારી;
 માટે શરણ તમારે આવી, લખ્યો છે મુજ એ વર ભાવી. ૧૯
 હું કરીશ તમારી સેવાય, છું કુળવંત પતિવ્રતાય;
 તમે સ્ત્રીની ગતિ સહુ જાણો,તે માટે દયા મુજપર આણો. ૨૦
 મેં મન સાથે વર્યા એહ, છે એના મનમાં સંદેહ;
 એને આજ્ઞા આપો નિરધાર, કરો આરતિનો ઉપકાર. ૨૧
 માટે પરણાવો એવું જાણી, હું દેરાણી તમે જેઠાણી;
 સીતાયે સુણ્યાં એવાં વચન, ધણું મનમાં થયાં તે પ્રસન્ન. ૨૨
 ભલી વિધિયે મેળવી જોડ, એના રૂપવિષે નથી ખોડ;
 જનકીએ વિનવીયા રામ, સુણો વિનતિ પૂરણ કામ. ૨૩
 આ કન્યા આવી વરવા કાજ, આપો આજ્ઞા લક્ષ્મણને આજ;
 મળી જોડ એ લક્ષ્મણ સરખી, એને જોઈને હું ધણું મન હરખી.
 મારે ગમત થશે મહારાજ, કરશે પરિચર્યા કાજ;
 સુણી વચન હસ્યા રઘુવીર, જે સર્વાત્મા શ્યામ શરીર. ૨૪

ચર અચર પરીક્ષક ચિત્ત, જે માયાચક્ર ચાલક નિત્ય;
 કરતા હરતા પાળક પોતે, તે નિશાચરી ઓળખી જોતે. ૨૬
 જ્યમ રુદે પરીક્ષા વચ્ચે, વરણાશ્રમ તે ક્રિયારચ્ચે;
 જ્યમ ભૂત દયાયે જ્ઞાન, શબ્દ ઉત્તરે પડિત માન. ૨૭
 પ્રેમે કરી જળાયે ભક્તિ, સાચો સ્નેહ હોય આસક્તિ;
 દાને કરી ઉદાર કહેવાય, શૂરપણું રણમાં જળાય. ૨૮
 નીતિ લક્ષણે કરી રાજન, એમ આસુરી ઓળખી મન;
 ત્યારે રામ કહે જ નારી, વરશે લક્ષ્મણ તુજને વિચારી. ૨૯
 રામ સનમુખ ધુંધટ તાણી, હસી બોલી તે વિનતા વાણી;
 લખો અંક મારા કરમાંહે, વાંચી પરણશે મુજને ત્યાંહે. ૩૦
 રઘુવીર કહે સુણ નારી, મારે એક પત્નીજાત ભારી;
 તુજ કરનો કરું હું સ્પર્શ, તો જાયે મુજ વ્રત ઉત્કર્ષ. ૩૧
 તુજ પૃષ્ઠે લખું આજ્ઞાય, ત્યારે અવળી થઈ અભળાય;
 લીધી દર્ભશળી નિરાધાર, રામે લખીયું પૃષ્ઠ મોઝાર. ૩૩
 એ રાવણની ભગની પ્રમાણ, સુપર્નખા નિશાચરી જાણું;
 એનાં કરણ નાસિકા જેહ, નિશ્ચયે છેદન કરશે તેહ. ૩૩
 પછી જીવતી ચૂકજે ધીર, સ્ત્રીહત્યા ન કરશે વીર;
 એવું લખી મોકલી રામ, ચાલી અભળા જાણું થયું કામ. ૩૪
 સુમિત્રી શું બોલી હસી ધીર, જીવો વાંચો લખ્યું તમ વીર;
 વાંચ્યા લક્ષ્મણે અક્ષર તેહ, ત્યારે નિવત્યો સદેહ. ૩૫
 આઠ્ય અભળા તું એકાંત, પરણું તુજને તણ બ્રાંત;
 પેલી સખીયોને કરી દૂર, લેઈ ચાલ્યા એકાંતે સુર. ૩૬
 ચોટલો ગ્રહી પૃથ્વી પાડી, ચાંપી ચરણથકી ઘણું તાડી;
 કાઢ્યું ખડગ વિદ્યુત સમાન, તેનાં છેઘાં નાસિકા ને કાન. ૩૭

વલણ

નાસિકા છેદી નારની, વળી કાપ્યા બન્યો કાન રે;
 ચીસ પાડીને નાહી ત્યાંથી, તન થયું ગેર સમાન રે. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकद्वारायां अरण्यकांडे सुर्ष-
 वखा विरूपकरणं नाम दशमोऽध्यायः ॥ ૧૦ ॥

અધ્યાય ૧૧ મો

રાગ મેવડો

સુર્પનખાકેરાં કરણ નાસિકા, લક્ષ્મણે છેધાં જ્યારેજી;
 પ્રચંડ રૂપ થઈ રુધીરે ગળતી, નાઠી નિશાચરી ત્યારેજી. ૧
 મનમાં ભય જાણે મારશે મુજને, એવો પામી ત્રાસજી;
 ઉતાવળી તે આવી અભાગ્યણી, ખર દૂષણની પાસજી. ૨
 વૃત્તાંત સર્વે કહું પોતાનું, કરવા લાગી રુદ્ધજી;
 તમારે કાળે મર્ષતી લેવા, એક નારી રૂપ રતનજી. ૩
 મનુષ્ય મધ્યે એ વીર છે બળીયા, પંચવટીમોઝારજી;
 તેણે આવી ગતિ મુજ કીધી, તમને છે ધિક્કારજી. ૪
 ખર દૂષણ એવું સમજીને ખોલ્યા, તે મનુષ્ય આપણો આહારજી;
 અસુર ચતુર્દશ મોકલિયા, જાઓ કરી આવો સંહારજી. ૫
 અસુર ચતુર્દશ સાથે તેડી, સુર્પનખા આવી ત્યાંહેજી;
 તેવે સમે લક્ષ્મણજી આવ્યા, પંચવટીની માંહેજી. ૬
 ત્યારે જનકસુતા જોઈહસવા લાગ્યાં, ક્યાં છે દેરાણી મારીજી
 પરણીને શું ગુમજ રાખી, દિયરજી તમારી નારીજી. ૭
 જે કૃત્ય કીધું તે કહું લક્ષ્મણે, ત્યારે ખોલ્યા શ્રીરઘુવીરજી;
 હવે અસુર આવશે યુદ્ધ કરવા, માટે તત્પર રહેજે ધીરજી. ૮
 એટલે અસુર ચતુર્દશ આવ્યા, સુર્પનખા કેરી સાથજી;
 ચૌદ બાણ ચૂકીને તતક્ષણ, માર્યા તેને રઘુનાથજી. ૯
 સુર્પનખાને હણવા શર કાઢ્યો, લક્ષ્મણે જોણીવારજી;
 ત્યારે રામ કહે હો વીરો એનો, નવ કરશેા સંહારજી. ૧૦
 જો હશે જીવતી નિશાચરી એ તો, લાવશે વળી અસુરજી;
 આપણે પણ એ કૃત કરવું છે, હણવા નિશિચર ભૂરજી. ૧૧
 પછે સુર્પનખા નાઠી રોતી આવી, ખર દૂષણની પાસજી;
 અરે લાઈ હવે નવ કરશેા, જીવ્યા કેરી આશજી. ૧૨
 એ તો નીચ લેઈને નીકળ્યા છે વન, કરવા અસુર સંહારજી;
 એવું સુણીને ઉઠ્યા તતક્ષણ, રાક્ષસ બળીયા અપારજી. ૧૩

ખર દૂષણુ ને ત્રિશિરા ત્રણે, ચાલ્યા ચોદ્ધા જેહલ; ૧૪
 સહસ્ર ચતુર્દશ રાક્ષસ સંગે, કરે ગરજના તેહલ.
 ખરતું મુખ તે ખરના જેવું, દૂષણતું કુખડું વદનલ; ૧૫
 ત્રિશિરાને શિર ત્રણજ ખોટાં, ભૂધર જેવાં તનલ.
 ત્રણ પુત્ર છે દૂષણકેરા, તે સેનાપતિ કહેવાયલ;
 કપાલી પ્રમાથી ને સ્થૂળ લોચન, નામ એવાં મહાકાયલ. ૧૬
 તે સરવે યુદ્ધ કરવા ચાલ્યા, પંચવટી પાવનલ;
 વિપરીત વાયુ તેણે સમે વાયો, થયા ઘણા માન શુકનલ. ૧૭
 જ્યારે અસંખ્ય દળ રઘુપતિયે દીકું, આવતું જેણીવારલ;
 ત્યારે લક્ષ્મણને કહે લઈ સીતાને, જાઓ પર્વતમોઝારલ. ૧૮
 પછે જનકસુતાને તેડી લક્ષ્મણ, ચઢીયા પરવત શિષલ;
 પંચવટીમાં સજ્જ થઈ ઊભા, પોતે શ્રીભુગદીશલ. ૧૯
 એવે સમે ત્યાં અસુરજ આઠ્યા, ગ્રહી ગિરિવર પાપાણલ;
 શ્રીરામચંદ્ર મૂકે છે ચોદિશ, અમોઘ તીક્ષણ બાણલ. ૨૦
 દારુણ યુદ્ધ થયું તે વેળા, વઢતા કરીને ખેપલ;
 વરણવતાં વિસ્તારજ પામે, માટે કહ્યું સંક્ષેપલ. ૨૧
 પછે રાક્ષસ ચઉદ સહસ્ર સંહાર્યા, રઘુપતિએ તેણી વારલ;
 ત્યારે તેણે સમે ત્યાં દૂષણ ધાયો, કરતો મારો મારલ. ૨૨
 બે શર મૂકી રામે વળતા, કાપ્યા તેના હાથલ;
 શિર છેદ્યું પછે દૂષણકેર, સમરથ શ્રીરઘુનાથલ. ૨૩
 ત્યારે ત્રણ પુત્ર તેના તે આઠ્યા, કરવા પિતાની પક્ષલ;
 તેને શ્રીરઘુવીરે માર્યા, જેતાં સહુ પ્રત્યક્ષલ. ૨૪
 પછે ત્રિશિરાએ યુદ્ધ અતિ ઘણું કીધું, જેતાં નષ્ટ રહે ધીરલ;
 સપ્તજ મંત્ર લક્ષ્મી બાણજ મૂકે, રણમાંહે રઘુવીરલ. ૨૫
 એક સ્વામી કારતિકની આપેલી જે, સાંજ હતી નિરધારલ;
 તે રામચંદ્રની ઉપર મૂકી, નિષ્ફળ થઈ તેણીવારલ. ૨૬
 પછે ત્રણ બાણ મૂકી ત્રિશિરાનાં, છેલાં પ્રણે શિષલ;
 ત્યારે અંધુમરણુ બેઠને ખર ધાયો, ધરતો મનમાં રીસલ. ૨૭

તેણે દારુણ યુદ્ધ આરંભ્યું, રાક્ષસ મહા બળવંતજી;
 અસુર શસ્ત્ર મૂકે બહુવિધનાં, છેદે તે ભગવંતજી. ૨૮
 કરે ગરજના ખર મુખ ગાઢે, બળભળિયું બ્રહ્માંડજી;
 ધ્રુવ ધરાને સિંધુ ઉછળ્યા, ગિરિનાં શિખર થયાં ખંડજી. ૨૯
 જુદાં જોવાને અમર મહુ આવ્યા, અંતરિક્ષ ખેસી વિમાનજી;
 ખરનું દારુણ જુદાં દેખીને, મહારથી મૂકે માનજી. ૩૦
 રામને અંગે અગસ્તતણું છે, કવચ આપેલું જેહજી;
 શક્તિ એક મૂકીને રાક્ષસે, છેઢી નાખ્યું તેહજી. ૩૧
 એવું જોઈ સહુ દેવજ કંપ્યા, અસુરતણું બળ પૂરજી;
 વશિષ્ઠદત્ત એક બાણ હતું તે, સાંધ્યું રઘુપતિ શૂરજી. ૩૨
 તે બાણે ખરનું મુસ્તક છેઢ્યું, પડિયો પૃથ્વીભોજારજી;
 પછે શેષ અસુર માર્યા રઘુવીરે, વરત્યો જયજયકારજી. ૩૩
 દેવ દુંદુભી વાગ્યાં નભમાં, જય ધુનિ ચાલી પુરજી;
 પુષ્પવૃષ્ટિ રઘુવરની ઉપર, કરતા સરવે સુરજી. ૩૪
 રાક્ષસ સરવે મુક્તિ પામ્યા, કયું દંડકવન પાવનજી;
 નિર્મળ જશ વિસ્તર્યો દશે દિશે, દેવ કહે ધન્ય ધન્યજી. ૩૫
 જ્યમ શુદ્ધ જ્ઞાને કરી સ્થૂળ લિંગદેહે, કારણ પાવન થાયજી;
 એમ વન પાવન કરી પંચવટીમાં, શાભેશ્રીરઘુરાયજી. ૩૬
 પછે લક્ષ્મણ સીતા આવી નભિયાં, રઘુપતિ કેરે ચર્ણજી;
 સુમિત્રા સુતને ભુજ કરી ભેટયા, પોતે અશરણશર્ણજી. ૩૭
 હવે ચઉદ સહસ્રમાં એક ઉગરી, રાવણ ભગની ત્યાહેજી;
 તે સુર્પનખા રુધીરે ગળતી, આવી લંકામાંહેજી. ૩૮

વલણ

લંકામાં આવી રુદન કરવી, જ્યાં ખેડો રાવણ ભૂપ રે;
 સભા સરવે વિસ્મય પામી, જોઈ સુર્પનખાનું રૂપ રે. ૩૯

इति श्रीरामचरित्रे संमतं वाल्मीकिमातृकधारायां अरण्यकांडे खर-

दूषणादि असुरवधो नाव यकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રામ ધનાઢી

સુરપનખાકેડું જોઈ કુરૂપણ, વળતો પૂછે લંકા ભૂપણ;
કાણેદુઃખદીધું કહે રાખીધીરણ, ત્યારે સુરપનખાભોલી સાંભળવીરણ.

દાળ

- વીર સાંભળ હું ગઈતી, દંડક વનમોઝાર,
ત્યાં પંચવટીમાં આવી રહ્યા, કો બંન્યો રાજકુમાર. ૨
- રામ લક્ષ્મણ નામ તેનું, સંગ સીતા નાર;
ત્રણ લોકમાં રૂપ એવું, નથી કર્યું કિરતાર. ૩
- મેં વિચાર્યું આ સુંદરી, લેઈ જઈ રાવણ કાજ;
મુજ વીર મુખ પામે ઘણું, રૂડું શોભે એનું રાજ. ૪
- હું તારે કાજે લેવા ગઈતી, સુંદરી સુંદર વાન;
તારી બહેન જાણી છેઘાં મારાં, નાસિકાને કાન. ૫
- મુજ પુત્ર શંખર મારિયો, ખર દુખર ત્રિશિરા જેહ;
ચૌદ સહસ્ર રાક્ષસ સંગાયે, રામે માર્યા તેહ. ૬
- દંડકારણ્યમાં વિપ્ર સહુ કરે, હોમ જપ તપ કાજ;
હવે બ્રાહ્મણને લેઈ આપશે, તે રામ તારું રાજ. ૭
- ધિક્કાર તારા પરાક્રમને, તુજ રાજ બૂડયું આજ;
તું છતાં મુજ આવી ગતિ થઈ, લીધી તારી લાજ. ૮
- માટે ઉઠ શું બેસી રહ્યો, જઈ સાધ્ય તારું કામ;
એ સીતા લાવે હરણ કરી તો, રાવણ તારું નામ. ૯
- એવાં વચન સુણી રાવણે વળતો, કયો મન વિચાર;
કાંઈ કપટ કરીને હરી લાવું, રામની એ નાર. ૧૦
- એવું વિચારી લંકેશ ઉઠ્યો, બેઠો રથમોઝાર;
મારીચી માખો તપ કરે છે, આબ્યો તેણે ઠાર. ૧૧
- પૂરવે રઘુપતિ શરતણી, જે ઝપટ લાખી અંગ;
ઉડી પડ્યો સાગરતટે, બેઠો થઈ મન લંગ. ૧૨

- માતુલ જાણી પોતાનો, આવ્યો રાવણ ત્યાંહે; ૧૩
 સનમાન કરી આસન બેસાડ્યો, મળ્યા માંહેમાંહે.
 પછી નમ્ર થઈને મધુર વચને, બોલ્યો રાવણ રાય; ૨૪
 એક કારણ તમ સરખું પડ્યું, માટે કરો મુજ કરુણાય.
 પંચવટીમાં રહ્યા આવી, રામલક્ષ્મણ વીર; ૧૫
 તેણે સુર્પનખાનાં કરણ નાસા, કરી છેદન ધીર.
 શંખર આદે ખરદુખર, સહુનો કર્યો સંહાર; ૧૬
 શત્રુ અગ્નિ થઈ બાળશે એ, અસુર વન નિરધાર.
 તે માટે મામા મૃગ થઈ ત્યાં, જાતું હવડાં ઉઠ; ૧૭
 ત્યારે રામ લક્ષ્મણ આવશે, મારવાને તુજ પુઠ.
 ત્યારે હરણ સીતાનું કરી, હું લઈ જઈશ લંકાં માંહે; ૧૮
 પછે રામ લક્ષ્મણને હજીશું, આવશે જો ત્યાંહે.
 એવાં વચન સુણી મારીય બોલ્યો, ધીરજ રાખી મન; ૧૯
 જ્યમ જાળ વાણી ચૂરખની, પાંડિત કરે છેદન.
 હે રાવણ પૂરવે યાગ રક્ષણ, કરવા આવ્યા એહ; ૨૦
 ત્યારે વીશ કોટિ સહિત માર્યા, સુબાહુને તેહ.
 એક શરે ભેદી તાડિકા, એમ કયું પ્રાક્રમ ત્યાંહે; ૨૧
 મને ઝપટલાગી શરતણી તે પડ્યો આવી આંહે.
 એ વાત સંભાડ તદા, ભય ઉપજે છે મન; ૨૨
 જાણે હવડાં મારશે શર, ભેદશે મુજ તન.
 તે રામને તું મનુષ્ય જાણે, અરે રાવણ મૂઠ; ૨૩
 સાક્ષાત એ લગવાન છે, જેની ગતિ અવિગત ગૂઠ.
 આદિ નારાયણ પુરુષ પૂરણ, બ્રહ્મ માયા ધીશ; ૨૪
 પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા થયા, પ્રગટ એ જુગદીશ.
 તુજ હૃદયે ત્રાંબક પડ્યુંતું, લેઈને ભાંજ્યું તેહ; ૨૫
 તુંને જીવતદાન આપ્યું, ભૂલી ગયો ક્યમ એહ.
 તું ભૂંડું ઇચ્છે તે તણું, રઘુવીર કેરું આજ; ૨૬
 શું ભણું તારું થશે રાવણ, એમ કરતાં કાજ.
 જાણે અમૃત આહાર કરાવીયો, તેને વિષ દેધયે કેમ;

નિવાસ રહેવા આપ્યો તેનું, બાળિયે ધર જેમ.	૨૭
માટે ધરમપથે ચાલીયે, મુણ રાવણ સાચી વાત;	
પરનારીને અલિલાખ કરતાં, બીશે નિમ્મે પ્રાણ.	૨૮
માટે સદ્વિવેકજ રાખીયે, ગુરુવચન ધરિયે મન;	
કપટ બુધ્ધે કરી કોનું, ન કરીયે હેલન.	૨૯
વેદના બેઈ પરતણી, ઉપકાર કરીયે સત્ય;	
સહુ ભૂતમાં ભગવંત બેઈએ, એહ સાચી મત્ય.	૩૦
આ દેહ ક્ષણભંગુર છે, અસ્થિર ભોગ અનેક;	
માટે પરમારથ સાધિયે, કરી સારાસાર વિવેક.	૩૧
જે શંભુ તારા ઇષ્ટ તે પણ, બજે નિત્યે રામ;	
તે તણી સ્ત્રી જે માત સમ, શું ઇચ્છે અધટિત કામ.	૩૨
તે માટ સાંભળ દશાનન, કરે મૈત્રી રઘુવર સાથ;	
તુંને અભે કરીને થાપશે, મૂકશે મસ્તક હાથ.	૩૩
એમ મારીયે કહ્યાં વચન બહુ જે, અવિદ્યા તરુ છેદન;	
મદઅધ નિજ અભિમાનથી, એકું ન સમજ્યો મન.	૩૪
કરી ક્રોધ રાવણ બોલીયો, અરે મૂરખ દંભી દુષ્ટ;	
શું શીખવે છે મુજને, કરી રામ કેરી પુષ્ટ.	૩૫
રામનું કેટલું જોર છે, એ મનુષ્યના શા ભાર;	
મારું કહું જો નહિ કરે તો, મારીશ તુજને ઠાર.	૩૬
એમ કહી રાવણે હાથ નાખ્યો, ખડગ ઉપર બાણ;	
ત્યારે મારીય મન કંપીયો, એ મારશે નિરવાણ.	૩૭
એ દુષ્ટને હસ્તે કરીને, થશે મુજ અવગત્ય;	
જો રામને હાથે મરું તો, મુક્તિ પામું સત્ય.	૩૮
એ અરથિ કોષ ન વિચારે, વળી અભિમાની જેહ;	
વળી મૂરખ કાંઈ સમજે નહિ, એ અધત્રણે તેહ.	૩૯
એમ વિચારી મારીય બોલ્યો, રાવણ સાથ વચન;	
મારે કારજ કરવું તમારું, માટે ચાલો હે રાજન.	૪૦
એવું કહી બેઠા બન્યો જણ, રથમાંહે તેણીવાર;	
વાયુવેગે હાંક્યો રથ, આળ્યા પાંચવટીમોઝાર.	૪૧

રહ્યો રાવણુ ગુપ્ત થઇને વનમાં, વૃક્ષ કુંજની માંહે;
 પછી મારીય એ મુખે મૃગ થઇને, તતક્ષણુ આવ્યો ત્યાંહે. ૪૨
 સીતાએ વાડી કરી છે, મૃગ આવ્યો તેને ઠાર;
 કુંદન જેવી ત્વચા ઝળકે, શોભાનો નહિ પાર. ૪૩
 મણિ જેવા બુદ્ધા ઝળકતા, બહુ રંગ નાના ભાત;
 ભૂલે બ્રહ્મા જોઈ કરતવ, સૃષ્ટિમાં નહિ એ ભાત. ૪૪
 એક મુખે ચરતો હરિત ત્રણ, બીજે નિહાળે ચોપાસ;
 તે સીતાએ દીઠો તદા, ત્યારે પડ્યો મોહનો પાસ. ૪૫
 એ જક્તજનુની અંગિકા જે, ઇંદિરા ગુણખાણુ;
 તે મોહ પામે નહિ કદા, કરે મનુષ્યલીલા બાણુ. ૪૬
 તે માટે શ્રોતા જન સુણે, નવ કરશે તે સદેહ;
 બાણી જોઈને જનકી, આચરે લીલા એહ. ૪૭
 મૃગ દેખી મોહ્યાં જનકી, એની ત્વચા અતિ સુકુમાર;
 તેની કરાણું કંચુકી, મુજ અંગ શોભે સાર. ૪૮
 એણું વિચારી રઘુનાથ પ્રત્યે, વહે સીતા વાણુ;
 મહારાજ આ મૃગ જુવો પેલો, ત્વચા કનક પ્રમાણુ. ૪૯

વલણુ

ત્વચા કનકના જેવી એની, બુદ્ધા મણિ સમાન રે;
 માટે એ મૃગ મારી કંચુકી, મુજને શિવડાવો ભાવનાનરે. ૫૦
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अरण्यकांडे रावणस्व
 यारीचेन सह पंचवटयाश्रम प्रतिगमनो नाम द्वादशोऽध्यायः १२

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ ગરભાની દેશી

૩૫ જોઈરહ લાગી રામાને, સાવજ સુંદર વાનજ;
 જનક નંદની કહે રઘુપતિને, સુણિયે શ્રીભગવાન.
 મૃગને મારોજ. ૧
 ત્વચા રૂપાળી બુદ્ધાવાળી, બાણે કુંદનમણિ જડિયાજ;
 વિધિવિધિકર્મા જોઈને ભૂલે, એનીસૃષ્ટિમાં નથી નિમડિયા. ૨

ઉઠી સ્વામી વિલંબ ન કરશે, હેલામાં હણી આવોલ;
 એ મૃગચર્મ લાવીને મુજને, કાંચલડી શિવડાવો. મૃગને ૩
 ત્યારે રધુપતિ કહે તમે સુણો સુંદરી, એ શી બોલ્યાં વાણીલ;
 એ ચર્મની ચોળી કોણુજ પહેરે, વાત વિચારો રાણી. વાત ૪
 આવો રૂપાળો મૃગ ક્યમ હણીયે, કંચન જેવી કાયાલ;
 એ મિથ્યારૂપનેજેઠ મોહ પામ્યાં, શીલાગીતમને માયા. વાત ૫
 સ્વામી માયા મોહ મુજને નથી સ્વપને, હઠ નથી કરતી કાલીલ
 હું બળુ તમારું હેત છે કેવું, તમને કેવી છું વહાલી. મૃગ ૦
 મહારાજ જન્મ મધ્યે નથી મેં મૃગ દીઠો, આવો રૂપાળો રંગેલ;
 એના ચર્મ તણી ચોળી શિવડાવી, પહેરાવો મારે અંગે. મૃગ ૦
 અરે જનકસુતા શાં ઘેલાં કાઢો, એ ચર્મ તણી શી ચોળીલ;
 આપણે અવધપુરીમાં જઈશું, ત્યારે સરવે કરશે ઠંઠાળી. વાત ૦
 વિના અપરાધે રત્ન સરિખું, સાવજ તે ક્યમ હણીયેલ;
 દયા રાખીયે પ્રાણી ઉપર, સહુને આત્મા ગણીયે. વાત ૦
 આવડી દયા હતી દિલમાં ત્યારે, ધનુષ બાણ શિદ્ધ ધાર્યાલ;
 શા અપરાધે સુબાહુ તાડિકા, આદે નિશાચર માયાં. મૃગ ૦
 સુંદર નારી વરવા આવી, તેનો શો હતો વાંકલ;
 તે નારીનાં કરણ નાસિકા, છેઘાં આડે આંક. મૃગ ૦
 અરે રામા તે રાવણની લગની, આવીતી કરવા વિધનલ;
 કપટ બળ્યું તેના અંતરનું, મારે અંગ ક્યાં છેદન. વાત ૦
 સુબાહુ તાડિકા આદે અસુર તે, વિપ્રને કરતા વિધનલ;
 નિત્ય ઉઠી મુનિવર ને પીડે, મારે પમાડ્યા પતન. વાત ૦
 એવો ધર્મ વિચારી હણોછો અસુરને, તો મૃગયાક્ષત્રીનો ધર્મલ
 ત્યારે એને મારતાં અધરમશાનો, કોણુનિદેકરતાં એકર્મ. મૃગ ૦
 સ્વઈચ્છાથી મૃગયા કરતાં, અનેક મારી આવોલ;
 મારે સાડે એક મૃગને મારતાં, મોટી દયા મન લાવો. મૃગ ૦
 અરે બાળા એવું શું બોલો, હું એકપત્નીવ્રતે કહાણુલ;
 જે અંતર હોયતો વનમાં સાથે, શિદ્ધ તેડીને લાણુ. વાત ૦
 આવડી હઠ નવ કરિયે થોડામાં, છો સદ્ગુણ સંદોહલ;

આપણે ઘેરથી ન્યૂન છે રાણી, એયર્મ ઉપર શોભેહ. વાત૦
 વરસ ચતુરદશમાં હવે સ્વામી છે, બાકી થોડા દિન આંહેજ;
 ત્યાર પુઠે એ કંચુકી પહેરી, મારે જલુ અવધપુરમાંહે. મૃગ૦
 તે માટે મનોરથ પૂરો મારા, સ્વામી વિચારી મનજ;
 એ કહ્યું નહિ કરો ત્યારે હું હવડાં, પાડીશ મારું તન. મૃગને૦ ૧૯
 એવી હઠ લઇ બેઠાં સીતાજી, કરવાને લાગ્યાં રુદનજ;
 ત્યારે આશ્વાસન કરીધીરજ આપી, સમરધ્યાં સ્નેહ વચન. મૃગ૨૦
 સીતાનું કારજ કરવાને થયા, સત્વર શ્રીરણુધીરજ;
 આગલ્યું ભવિષ્ય વિચારી પોતે, ઉઠ્યા શ્રીરધુવીર. મૃગને૦ ૨૧

વલણ

ઉઠ્યા શ્રીરધુવીર પોતે, સત્વર થઈ તેણીવાર રે.

ધનુષ્યબાણુ ગ્રહી કરવિષે, પછે ચાલ્યા જુગદાધાર રે. ૨૨

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारार्या अरण्यकण्डि मारीचस्य
 मृगरूपं दृष्ट्वा जानकीमोहाविर्भावो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો

રાગ આશાવરી

જનકીજીનું વચન પાળવા, ઉઠ્યા પૂરણ બ્રહ્મ;
 આગળ કામ જે કરવું પોતાને, તે કોઈ ન જાણે મર્મ. ૧
 લક્ષ્મણને કહે સાચવજે, સીતા ને આણે ઠાર;
 સાવધાન થઈ રહેજે વીરા, અસુર ફરે છે અપાર. ૨
 એવું કહી કોદંડ ચઢાવ્યું, શર કીધો સંધાણુ;
 મૃગને મારવા ચાલ્યા તતક્ષણુ, પોતે પુરુષ પુરાણુ. ૩
 રામને દેખીને મૃગ નાઠો, પુઠંજી રધુવર જાય;
 ગૌતમી કેરે પૂરવ ભાગે, તે ઉપકંઠ પળાય.. ૪
 એ નીલકંઠ ભોગીન્દ્ર વજ્રધર, વિધિ આદે સુર તેહ;
 જેના ચરણતણી રજ ધ્રુવે સરવે, પોતે ધૃધર તેહ. ૫
 જે પદ વજ્રકુંડા ધ્વજ મંડિત, સકળ તીરથનું ધામ;
 તે પ્રજા માયામૃગની પુઠંજી, ફરતા ઠામે ઠામ. ૬

પછે દૂર જઈને બાણજ સૂકયું, માર્યો મૃગને ત્યાંહે; ૬
 ત્યારે પ્રત્યંક દેહ થયે રાક્ષસનો, પડિયો પૃથ્વીમાંહે.
 તેના અંગથી તેજ નીકળ્યું, ચૈતન્ય આત્મા જેહ;
 રઘુપતિના મુખમાંહે પ્રવેશ્યું, મુક્તિ પામ્યો તેહ. ૭
 જે મતિ પામે વિરક્ત યોગી, કરતાં જપ તપ ધ્યાન;
 તે મતિ આપી રહેજે અમુરને, એવા શ્રીભગવાન. ૮
 પરમ ક્યાળ કૃપાનિધિ કેશવ, વિશ્વના પ્રાણ આધાર;
 એવા પ્રભુને લજે નહિ જે જન, તેને છે ધિક્કાર. ૧૦
 એહ પ્રકારે શ્રીરઘુવીરે, મૃગ માર્યો તે ઠાર;
 પછે શ્રમિત થઈ એક પીંપળા હેઠળ, બેઠા ભુગદાધાર. ૧૧
 હાલે પંચવટીમાં રહ્યાં છે સીતા, પર્ણકુટીમાં જ્યાંય;
 લક્ષ્મણ બારણે રક્ષા કરતા, ધનુષ બાણ ગ્રહિ ત્યાંય. ૧૨
 જેમ શાન્તિની રક્ષા જ્ઞાન કરે, સદ્બુદ્ધિ કેરી વિવેક;
 એમ લક્ષ્મણજી સાચવતા સીતા, જેને મોટી ટેક. ૧૩
 ત્યારે રાવણે બળ્યું રામ ગયા, પણ લક્ષ્મણ છે આશ્રમ;
 માટે કપટ કરીને કાઢું અહીંથી, કારજ થાયે જ્યમ. ૧૪
 પછે રામના જેવો સ્વર કાઢીને, રાવણે પાડી રીર;
 હું મહા સંકટમાં પડ્યો છું માટે, ધાળે લક્ષ્મણ વીર. ૧૫
 તે સીતાયે સાંભળીયું ત્યારે, પડીયો મનમાં શોક;
 આકળ વિકળ થઈ બોલ્યાં, બળ્યા દુષ્ટીયા પુણ્યસ્થોક. ૧૬
 અરે દિયરજી જાઓ ઉતાવળા, હાંક મારે તમ વીર;
 કાંઈ અમુરતણા સંકટમાં આવ્યા, દુષ્ટિયા હશે રઘુવીર. ૧૭
 ભાઈ વિના કેણુ સીડજ ભાગે, રણમાં જઈને આજ;
 માટે જાઓ ઉતાવળા આજસ મૂકી, કરો બંધનું કાજ. ૧૮
 રણે બંધુ ને મિત્ર સંકટે, વૃદ્ધપણમાં નાર;
 વિષમ કાળમાં પુત્ર પિતાને, સંભાળે નિરધાર. ૧૯
 તે માટે વહારે જાઓ લક્ષ્મણ, અમુરે વિંટયા તમ વીર;
 એમ સીતાજી ગભરાઈ ગયાં ને, મૂઠી મનની ધીર. ૨૦
 ત્યારે લક્ષ્મણ કહે સીતાજી મુણે કાંઈ, એ છે કપટ વચન;

- બાકી સંકટમાં રઘુવીર ન આવે, માનજે સાચું મન. ૨૧
 જે સચરાચરના બીજ ૩૫ વળી, સ્વામી નિયંતા એવ;
 કોટિ બ્રહ્માંડપતિ એ રઘુવર, સરવે દેવના દેવા. ૨૨
 જેની કટાક્ષે કાળજ કંપે, લોકપતિ માને ત્રાસ;
 તે પ્રભુ સંકટમાં નવ આવે, કલ્યાંતે અવિનાશ. ૨૩
 જે સૂરજ અકળાયે અધારે, વનિહને વ્યાપે શીત;
 આ જગત જે લક્ષણ કરે કાળને, એમ થાયે વિપરીત. ૨૪
 પણ સંકટમાં નવ આવે રઘુપતિ, અમોઘ બળ મહિમાય;
 અસુરતણી કાંઈ માયા હશે માટે, ભય નવ ધરશે માય. ૨૫
 ત્યારે સીતા કહે નથી માયા અસુરની, મેં ઓળખ્યો એમનો સાદ;
 તમે જાઓ ઉતાવળા આળસ મૂકી, પોકારે છે આરત નાદ. ૨૬
 ત્યારે લક્ષમણ કહે મેં નવ જવાય મુને, સોંપી ગયા છે રામ;
 કો અસુર આવી હરી જાયે તમને, વિદ્ર કરે આ ઠામ. ૨૭
 ત્યારે ક્રોધ કરીને સીતા કહે છે, જોયું તમારું હેત;
 તમે બંધવનું ભુલું ઈચ્છો છો, અંતરકપટ સમેત. ૨૮
 એવાં અઘટિત વચન સીતાયે કહ્યાં, ધણાં વાંકાં તીક્ષ્ણજાણુ;
 તે બાણ જેવાં લક્ષમણને વાગ્યાં, જાણે જાયે પ્રાણ. ૨૯
 હૃદય ભેદાયું લક્ષમણનું જાણે, તપ્ત શસ્ત્રના ધાય;
 તન નિસ્તેજ થયું તેણીવેળા, મનમાં થઈ પીડાય. ૩૦
 પછે ગદ ગદ કંઠે કરજોડીને, બોલ્યા લક્ષમણ વાણુ;
 અરે જનકી એ શું બોલ્યાં, અઘટિત વચન પ્રમાણ. ૩૧
 મેં તો યથારથ વાત કહી, નથી બોલ્યો કાંઈ અન્યાય;
 તેના સાક્ષી પંચભૂત ને સૂરજ, સાંભળો સાચું માય. ૩૨
 તમે માત હું પુત્ર તમારો, એવું જાણું છું મન;
 ઇશ્વર જાણી હું સેવા કરું, નથી કપટની વાત સ્વપન. ૩૩
 પણ માતા તમને કહેવાં ન ધટે, એવાં મરમ વચન;
 શું કરું રામ નથી જે પાસે, નિકર મૂકું તન. ૩૪
 એવું કહી લક્ષમણની આંખે, ચાલી આંસુની ધાર;
 પછી મઢીની પુંડળ લીકજ તાણી, ધનુષ તણી તેણીવાર. ૩૫

અરે જનકી અમો આઠ્યા વિણુ, જો તમો નિકળો બહાર;
 તો રામચંદ્રની આણુ છે તમને, સત્ય વચન નિરધાર. ૩૬
 અમો આઠ્યા વિણુ આણુ ઓળંગી, મદિમાં પેસે જોહ,
 તો બળીને લસ્મ થજો તે પ્રાણી, નિશ્ચે કહું છું એહ. ૩૭
 એમ આણુ દેઇને ચાલ્યા લક્ષમણુ, મળવાને રઘુવીર;
 સીતાજનાં વચન સંભારે, ને નેત્રમાં ચાલે નીર. ૩૮
 શ્રુતિ આધારે સ્વરૂપ જોળવા, સંત પ્રવેશે જ્યમ;
 સંસાર તાપે જીવ તપ્યો જાય, સતગુરુને આશ્રમ. ૩૯
 જ્યમ તૃષાવંત જનહવી જળ ઉપર, પીવા તતક્ષણુ જાય,
 તેમ રામની પાસે લક્ષમણુ આવે, સત્વર પંથ પળાય. ૪૦
 રામનાં પગલાં ધ્વજાંકુશ મંડિત, પડિયાં પૃથ્વીમાંહે;
 તે પગલાં જોતા લક્ષમણુ આઠ્યા, રઘુપતિ ખેડા જ્યાંહે. ૪૧
 અશ્વત્થ હેડળ ખેડાછે, મન મોહન સુંદર શ્યામ;
 ત્યારે કંજ સમું કરમાયું દીકું, લક્ષમણુનું મુખ રામ. ૪૨
 પછી સુમિત્રીયે જઈ સત્વર ચૂકયું, રામને ચરણે શીશ;
 ભાઈ સીતાને એકલી ચૂકી, તું ક્યમ આઠ્યો આ દીશ. ૪૩
 ત્યારે લક્ષમણુજીને રડવું આઠ્યું, ચાલી આંસુધાર;
 મહારાજ મુજને દુઃખ થયું જાણે, દેહ તણું આવાર. ૪૪
 ડો અસુરે હાંકજ મારી વનમાં, લેઇને મારું નામ;
 તે સાદ સુણીને સીતાયે મુજને, મોકલીયો આ ઠામ. ૪૫
 વળી વચન બાણુ માર્યાંછે મુજને, ભેદાયું સહુ અંગ;
 કહેવાય નહિ એ વાણી જાણે, પ્રાણુ તણું શ્રીરંગ. ૪૬
 પછે લક્ષમણુને રુદે આંખી આખી, ધીરજ શ્રીરઘુવીર;
 એવાં સ્ત્રીયોનાં મન અધીર હોય માટે, દુઃખ નવ ધરીયે ધીર. ૪૭
 પુણ્ય પવિત્ર છો બંધવ મારા, શોક સમાવો સર્વ;
 હું જાણું છું તમને નથી સ્વપને, મોહ કામ મદ ગર્વ. ૪૮
 એમ સમાધાન લક્ષમણુનું કરીને, ઉઠ્યા શ્રીરઘુનાથ;
 પંચવટી લાણી ચાલ્યા પોતે, મહી લક્ષમણુનો હાથ. ૪૯

વલ્લભ

લક્ષ્મણ કરેા હાથ ઝાલી રઘુપતિ આશ્રમ ન્યારે;
હવે પંચવટીમાં રાવણ આવ્યો તેની કહું કથાયરે. ૫૦
इति श्रीरामचरित्रे समस्त वाल्मीकिनाटकवारायां अरण्यकांडे मायामृगं
हत्वा सीताया दुर्वचनादागतेन लक्ष्मणेन सह रामचंद्रसमागमो नाम
चतुर्दशोऽध्यायः॥१४॥

અધ્યાય ૧૫ મો

રાગ સામેરી

ન્યારે પંચવટીથી નિકળ્યા, આલિયા પન્નગ ભૂપ;
ત્યારે દશાનન ત્યાં આવિયો, ધરી જોગી કેરું રૂપ. ૧
શેલી શીંગી પાવડી, શિર જટા ઝોળી સંગ;
જ્યમ હોય યોગી નિરંજની, એમ ધરી વિભૂતિ અંગ. ૨
એણું કપટ કરીને આવિયો, મન હરણ કરવા ચાહ;
જ્યમ ચંદ્રમંડળ જનકીને, આવે ગ્રહવા રાહ. ૩
જ્યમ હરણી ગ્રહવા વ્યાઘ્ર આવે, અગ્નિ પાસ પતંગ;
ચાર્વાક જ્યમ વેદાંત આગળ, ગરુડ પાસ પનંગ. ૪
જ્યમ શિવની પાસે કામ આવે, ભસ્મ થાવા તેહ;
તેમ જનકીની પાસ આવ્યો, પાપી રાવણ એહ. ૫
તે સીતાજીનું રૂપ દીઠું, રાવણે તેણીવાર
ત્રેલોકમાં એણું નથી, કોટી રતિ અવતાર. ૬
હવે દેવ સરવે ગુપ્ત રૂપે, રહ્યા નભમાં જોય;
તે પરસ્પર વાતો કરે હવે, રાવણ કુળ ક્ષય હોય. ૭
એણે આદિ શક્તિ માત ઉપર, કરી કુદૃષ્ટિ ભણ્ય;
માટે આજથી રાવણને ઝેરી, અવદશા નિરવાણ. ૮
કામધેનુના અભિલાષથી, ક્ષય પામ્યો સહસ્રાણુન;
થયો ભસ્મ જલધર તથા, ધ્યુ પારવતીપર મન. ૯
એમ રાવણ આવી ઝોળીયો, વેદેહી પ્રત્યે વાણ;
આ વનમાં તું એકલી સી, સ્વામી તારો કોણ. ૧૦

- ત્યારે સીતા વળતાં બોલિયાં, સુણે મહા પુરુષ મતિધીર;
કાકુસ્થકુલ પુર અયોધ્યા મમ, સ્વામી શ્રીરઘુવીર. ૧૧
- ચંડાંશનું કોદંડ ખંડી, વર્યાં મુજને રામ
દશાનનનો દર્પ હરિયો, એવા પૂરણ કામ. ૧૨
- તે પ્રભુની હું સુંદરી છું, જનક તનયા બાણ;
પાળવા પિતૃવચન આબ્યાં, વનવિષે પરમાણ. ૧૩
- જેણે હણ્યા મુખાહુ તાડિકા, ખર દુખર ત્રિશિરા જેહ;
વિરૂપ કીધી સુર્પનખાને, એવા સમરથ એહ. ૧૪
- હવે રાવણ કુંભકરણ તણે કરી, કુળ સહિત નિપાત;
અવધપુરમાં પછે જઈશું, સુણે જોગી વાત. ૧૫
- માટે એક ક્ષણ બેસો તમે, આવશે હમણાં રામ;
આતિથ્ય પૂજન તમારું, કરશે યથા અભિરામ. ૧૬
- ત્યારે રાવણ કહે હો સુંદરી, તું એકલી છે આંહે;
કો હરણ કરી જશે તને, ફરે અસુર અતિ વનમાંહે. ૧૭
- જનકી કહે તું નથી જોગી, કપટી દીસે કોઈ;
તું વચન બોલે છળતણાં, વળી કપટ દ્રષ્ટે જોય. ૧૮
- સુણી કહે રાવણ અરે હર હર, હું અતિથિ આજ;
હું ભૂખ્યો છું કાંઈ આપ્ય ભિક્ષા, થાય મારું કાજ. ૧૯
- તે સમે સુર સહુ ગુપ્તરૂપે, રહ્યા અંતરિક્ષ જેહ;
વિનય વચન કહેતા જનકીને, સ્તુતિ કરતા તેહ. ૨૦
- હે જગત જનુની જાઓ તમે, લંકા વિષે નિરધાર;
અંધ છોડો અમારા, કરો રાવણ કુળ સંહાર. ૨૧
- બે સ્પર્શ કરશે તમારો, થશે ભસ્મ રાવણ ભૂપ;
માટે ગુપ્ત રૂપ કરો તમારું, ધરો છાયારૂપ. ૨૨
- તમારે મિષે આવશે, રઘુવીર લંકામાંહે;
ત્યારે અસુર કુળ સંહારશે, માટે જાઓ સત્પર ત્યાંહે. ૨૩
- પછી સુરતણી સામે કરી, કધું ગુપ્ત રૂપ અનુમ;
કારજ કરવા દેવનું, તવ મર્યુ છાયારૂપ. ૨૪
- કુળ લેઈ કરમાં જનકી, આપવા આબ્યાં ત્યાંહે.

કર આન્વેયો રેખા આરણે, તવ રાવણે ગ્રહી બાંહે.	૨૪
કર ગ્રહી લીધાં જનકી, અંતરીક્ષ તેણી વાર;	
રાવણે રૂપ પ્રગટ કયું, તવ થયો હાહાકાર.	૨૬
સીતાને રથમાં બેસાડ્યાં, પોતે બેઠા બાંહે;	
ઉતાવળો રથ હાંકીયો, પછી વાયુ વેગે ત્યાંહે.	૨૭
ભયભીત થઈને જનકી, કરતાં ધણું આકંદ;	
નેત્ર આંસુધાર ચાલે, પડ્યાં અસુરને ફંદ.	૨૮
રુદન મુણી સીતા તણું, વન પક્ષી તરુવર રોય;	
ભયપામી નાઠા મુનિ સહુ, ઉભા રહ્યા નહિ કોય.	૨૯
રુદન કરતાં જાય સીતા, આરત નાદ અપાર;	
હા રામ હા લક્ષ્મણ ધનુર્ધર, ધાઓ મારી વહાર.	૩૦
સીતા વિચારે મન વિષેજે, કરમ કીધું આપ;	
મેં લક્ષ્મણને કુવચન કહ્યાં તે, લાગ્યું મુજને પાપ.	૩૧
કોઈ કરશે છળ સાધુ પુરુષને, કહેશે કુવચન જેહ;	
ધણું દુઃખ ભોગવશે અહીં, પછી નરકે પડશે તેહ.	૩૨
એમ રુદન કરતાં જાય સીતા, રટે રસના રામ;	
રથ હાંકી રાવણ જાય છે, દક્ષિણ દિશા અભિરામ.	૩૩

વલણ

દક્ષિણ દિશાએ જાય રાવણ, આણી મન ઉન્માદરે;
એવે જટાયુએ સાંભળ્યો, સીતાનો આરત નાદરે. ૩૪

इति श्रीरामचरित्रे संवत् वाल्मीकिनाटकवारायां अरण्यकांडे रावणेन
पंचवटवाग्ममातृसीताहरणं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સીતા કરતાં વિવિધ વિલાપણ, મુણી જટાયુને થયો પરિતાપણ;
ધાઈને આન્વેયો તે પક્ષી રાજણ, ક્યમ જાય પાપી કરી વિખીત કાજણ.

ફાળ

કવી કાજ વિચરીત જાય છે, અલ્યા ઉભે રહે મતિ મંદ;

- કરી હરણ રઘુવરની પ્રિયા, જ્યમ ગ્રહે રાહુ ચંદ્ર. ૨
- બ્રહ્મ વંશમાં ચંડાળ પ્રગટયો, આચરણ ઉત્તમ શુચિ;
હીપક થકી જ્યમ થાય કાળજી, એવો પ્રગટયો તુંય. ૩
- ધિક્ક ઉઠાપણ તાહરું, તપ તેજ બળ ધિક્કાર;
એવાં વચન પંખીનાં સુણી, મૂક્યાં રાવણે બાણ અપાર. ૪
- ચંચુ વડે તે બાણ કાપ્યાં, ગાણ્યો દ્વિજરાજ;
પછે રાવણનો રથ ભાંગી નાંખ્યો, કયું એવું કાળ. ૫
- ચુંટી નાંખ્યું ચંચુયે કરી, સારથિનું શીષ;
દશ મુગટ લઈ રાવણ તણા, કર્યા ચૂર્ણ તે ધરી રીસ. ૬
- અલંકાર તોડ્યા અંગથી, વળી ડાહી નાખ્યાં વસ્ત્ર;
એમ રાવણને અકળાવીયો, ભાંગી નાંખ્યાં સરવે શસ્ત્ર. ૭
- એમ યુદ્ધ ઘણું કયું જટાયુએ, આણી અંતર રીસ;
કેચી નાંખ્યાં ચંચુયે કરી, રાવણનાં દશ શીષ. ૮
- ઘણી ધાર ચાલી રૂધીરની, વળી અંગ થઈ પીડાય;
પછે રાવણ નાહો નખન થઈ તે, મૂકીને સીતાય. ૯
- પછે આગળ જઈ ઉભો રહીને, વિચારે મન સાથ;
અપકીર્તિ થારો માહરી, જીત્યો પક્ષીયે લંકા નાથ. ૧૦
- ત્યારે જટાયુ ને કહે રાવણ તુજ, મરણ ક્યમ થાય જાણ;
જો સાચું નવ કહેતો તને છે, રામ કેરી આણ. ૧૧
- તે આણ માની પંખી બોલ્યો, વચન સુણીને કણું;
જ્યારે પાંખ ઉપડે મારી ત્યારે, નિશ્ચે પામું મર્ણ. ૧૨
- એવું સાંભળીને રાવણ ધાયો, કરી ક્રોધ અપાર;
તેણે જટાયુને ઝાલીયો, ત્યારે થયો હાહાકાર. ૧૩
- પછે પાંખો ઝાલી વીશ કરશું, ફાંશી નાંખી ત્યાંહે;
ઘણું રૂધીર ચાલ્યું અંગથી, પડ્યો વિકળ પૃથ્વી માંહે. ૧૪
- પછી રાવણ ચાલ્યો ત્યાં થકી, સીતા ચઢાવી સ્કંધ;
અવાચક થઈ પડ્યો પંખી, છૂટયા દેહના બંધ. ૧૫
- સીતાએ ઘણો શોક કરીયો, જટાયુનો જાણ;
શ્રી રામ મળતાં લગી તોરા, રહેજ્યો પંખી પ્રાણ. ૧૬

- દેહ ત્યાગીયો મુજ અર્થ માટે, થજો તુજ કલ્યાણુ;
 કહેતાં યયાં એમ જનકી, માટે રહ્યા એના પ્રાણુ. ૧૭
 આકાશ મારગ લેઈ ચાલ્યો, રૂવે સીતા ત્યાંહે;
 માતંગ પરવત ઉપર બેઠા, પાંચ વખતર બ્યાંહે. ૧૮
 નળ નીળ જાંબુવાન સુગ્રીવ, પાંચમા હનુમંત;
 વિલાપ સુણી સીતા તણે, તે થયા છે દુઃખવંત. ૧૯
 તે કપિને જોઈ જનકીયે, ભૂષણ નાંખ્યાં ત્યાંહે;
 ચીર કેરો પદર ફાડી, નાંખ્યો પરવત માંહે. ૨૦
 પછી રાવણને જોઈ કોપીયા, હનુમંત તેણી વાર;
 જેનો મહિમા વ્યાસ વાલ્મિકે, વખાણ્યો છે અપાર. ૨૧
 કપિ રુદ્રનો અવતાર જે, કુદો ગદા ગ્રહીને હાથ;
 હનુમંતે આવીને કયું થણું, યુદ્ધ રાવણ સાથ. ૨૨
 ત્યારે હાયો રાવણ માયા કીધી, થયો અંતર ધાન;
 રાવણ દીઠોનહિ ત્યારે, પાછા વળ્યા હનુમાન. ૨૩
 પછે આભૂષણ સીતા તણાં, બાંધીયાં પાલવમાંહે;
 ઋષિમુક પરવત દાટીયાં, હનુમંતજીયે ત્યાંહે. ૨૪
 હવે લંકામાં લેઈ આવીયો, જનકીને અધવંત;
 ધણી પ્રાર્થના કરી સીતાની, તેણે બેસાડી એકાંત. ૨૫
 હું તને પટરાણી કરું, તું મને ભજ હો નાર;
 એમ કાલાવાલા ધણા કરીયા, રાવણ રહિત વિચાર. ૨૬
 નથી થતો આગ્રહ સ્પર્શનો, છે શાપનો ભય મન;
 એ રામ રાવણ એક છે, સુણ સીતા મુજ વચન. ૨૭
 અમો બંનો જણ છું એક રાશી, નથી કાંઈયે ભેદ;
 મારી અવજ્ઞા શાને કરે, માટે મુને વર તું વેદ. ૨૮
 ચિત્રા નક્ષત્રમાં રામ પરણ્યા, હું હરી લાવ્યો સત્ય;
 ચિત્રા નક્ષત્રને તુળા રાશી, એક છે એ મત્ય. ૨૯
 માટે ભામની મુજને ભજો, હું બળીયો રાવણ રાય;
 એવાં વચન સુણી રાવણ તણાં, પછે બોલીયાં સીતાય. ૩૦
 અરે સૂર્ય રાવણમંદ બુદ્ધિ, મલિન તસ્કર અંધ;

- પતંગ જ્યમ દીપને મળવા, એમ ઇચ્છે સંબંધ. ૩૧
- અલ્યા રામ રાવણ એક રૂપે, જાણે છે તું જેય;
એ એક રાશિ ગણે છે જ્યમ, વાયસને વિનતેય. ૩૨
- શૃગાલને સિંહ એક રાશિ, પણ આવે કેમ સમાન;
તરણી તમ ને મેરૂ મશ્યક, સુધા ને સુરાપાન. ૩૩
- દરિદ્રી દાતાર કુરકટ, કુંજર રાશિ એક;
કાશીને વળી કર્મનાશા, હરખ હાણુ વિશેક. ૩૪
- કપટી ને કમળાસન જેવો, કૂબડો ને કામ;
સમાન એવા જાણજે, તું રાવણ ને એ રામ. ૩૫
- અલ્યા કામે જીત્યું સર્વને પણ, બાળીયો શિવનાથ;
દહન અગ્નિ કરે સહુ પણ, ન ચાલે ધન સાથ. ૩૬
- અલ્યા ગાંજે છે તું સર્વને; નવ કરીશ મુજ શું આજ;
ક્ષણ માંહે થાઈશ ભસ્મ બળી, મુને સ્પર્શતાં તતકાજ. ૩૭
- શ્રીરામ લક્ષ્મણ આવશે, થોડા દિવસમાં જાણ;
કુળ સહિત તુજ સંહાર કરશે, કહું સત્ય પ્રમાણ. ૩૮
- એવાં વચન સુણી સીતા તણાં, મન વિચાર્યું દશ રીશ;
ભાવી હશે તે વાત બનશે જેહ કરશે ઇશ. ૩૯
- પછે અશોકવાડીમાંહે રાખ્યાં, સીતાને તેણીવાર;
એક રાક્ષસી ત્રિજટા નામે, પાસે ઝૂકી સાર. ૪૦
- રાવણે તેને શીખવી, તું મળી રહે જે અંગ;
વળી સીતાને સમજાવજે, જ્યમ કરે મારો સંગ. ૪૧
- ચોકી કરવા જાનકીની, ચક્રીયા રખવાળ;
પાંચકોટી નિશાચર મહા, અધમ તનુ વિકરાળ, ૪૨
- અનેક બીજી રાક્ષસી, બિહિવરાવતી નિત્યમેવ;
તે મધ્યે ત્રિજટા વિવેકી છે, કરે સીતાની સેવ. ૪૩
- પછે સીતાજીએ અવધપુરની, કહી સરવે રીત્ય;
તે ધીરજ આપે જાનકીને, થઈ પરસ્પર પ્રીત્ય. ૪૪
- બાઈ કાલ રઘુપતિ આવશે, સૂકાવશે કરી યુદ્ધ;
મોટે ચિંતા નવ કરશો તમે, નિજ ઠામ રાખો બુદ્ધ. ૪૫

એમ અશોક વનમાં રહ્યાં સીતા, રટે રસના રામ;
હવે દંડક વનમાં રઘુપતિ, કરતા હવા શું કામ. ૪૬

વલણ

કરતા હવા શું રામ લક્ષમણ, આવ્યા મૃગ મારી કરી;
કહે દાસ ગિરિધર સહુભાવધરીનેશ્રોતાજનખેલોશ્રીહરિ. ૪૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां अरण्यकांडे जटायुसंजी-
त्वा सीताहरणे अशोकवनागमनं नाम षोडशोऽध्यायः॥ १६ ॥

અધ્યાય ૧૭ મો

રાગ વેરાડી

મૃગને મારી કરીરે, આશ્રમ આવે છે દશરથતન;
કોલાહલ પંખી કરેરે, મારગે થાયછે માન શુકન. ૧

લક્ષમણને રામ કહે રે, ભાઈ કાંઈ વિપરીત દીસે વાત;
જાણું કાંઈ વિદ્ય થયું રે, આશ્રમમાં નથી જનકની જાત. ૨

એમ કહેતા રઘુપતિરે, આવ્યા પંચવટી મોઝાર;
સૂની પડી પર્ણકુટીરે, નવ દીકાં સીતાનાર. ૩

જ્યમ દેહ પ્રાણવિનારે, ઉદક વિના સર શોભે જેમ;
મુખ નાસિકા વિનારે, ૫ળ વિણ તરવર દીસે તેમ. ૪

એમ સીતા વિના ગુફારે, રામે સૂની દીઠી તેણીવાર;
મુનિ સહુ નાસી ગયા રે, દિશાઓ સૂન્ય થઈ નિરધાર. ૫

ત્યારે રામ વ્યાકુળ થાયરે, આંખે ચાલી આંસુધાર;
હો લક્ષમણ સાચું કહેરે, ક્યાં છે જનકસુતા સુકુમાર. ૬

એવું કહી ધરણી ઢળ્યા રે, મૂછાં ખાઈને શ્રીરઘુવીર;
લક્ષમણજીએ ખેડા કર્યા રે, આંસુ લુછે ને આપે ધીર. ૭

સીતા સીતા કરે રે, વિલપે છે એમ રઘુકુળ દીપ;
રુદન કરે ધણુરે, નવ દેખે સીતાને નેત્ર સમીપ. ૮

ચંદ્ર મુખી ક્યાં ગઈરે, હો મૃગનયની દે દરશન;
તને મેં દુષ્ટી નથીરે, શા મોટે રીસ ચઢી તુજ મન. ૯

હો જનકની નંદનીરે, સુંદર ચંપકળી સુકુમાર;

ગોરી ગજગામનીરે, પ્રિય મુજ પ્રાણ તણે આધાર.	૧૦
હો ગુણ સરિતા સતીરે, સાધવી પરમ મનોહર રૂપ;	
તું દરશન દે મને રે, કેમ નાંખી ગઈ મોહને કૂપ.	૧૧
અહો દૈવ રૂઢીયેરે, કેમ થયું આવું વિપરીત કાજ;	
કોણ એ હરીગયું રે, કોણે લીધી અમારી લાજ.	૧૨
વન પૂરણ કરીરે, જ્યારે જઈશું અવધપુરમાંહે;	
માતા ગુરુ પૂછશેરે, ત્યારે શું મુખ દેખાડીશું ત્યાંહે.	૧૩
જનકી તુજ વિનારે, નહિ જાઉં પુરમાંહે નિરવાણ;	
તુજ વિયોગથીરે, નથી રહેવાતું તલસે પ્રાણ.	૧૪
પંચવટી તણારે, તરૂંવરને પૂછે રઘુવીર;	
કોઈ કહેતું નથી રે, ત્યારે રુદન કરે રણધીર.	૧૫
એમ કરતાં નિશા થઈરે, ઉગ્યો ઔષધિપતિ નભમાંહે;	
ત્યારે રઘુપતિ બોલિયારે, સૌમિત્રા મૃત સાથે ત્યાંહે,	૧૬
જાણે વિદ્યુને વેંધીયેરે, લક્ષ્મણ લાવ્ય તું શર ને ચાપ;	
એ કિરણ બાળે મનેરે, નથી સહેવાતો તન પરિતાપ.	૧૭
નવ ગમે વિરહીનેરે, ચંદન ચંદ્ર ને શીત સમીર;	
ઉપચાર ગમે નહીંરે, જાણે જ્ઞાન વિવેક ને ધીર.	૧૮
હળાહળ જાણે મુધારે, કોમળ કુસમ તે જાણે કુલીશ;	
એમ વિરહ જણાવતા રે, માયાનાટક કરતા ઈશ.	૧૯
પ્રાતઃસમે થયો રે, ત્યારે લક્ષ્મણને કહે રામ;	
લાઈ ચાલો વનવિષે રે, શોધીયે સીતાને અભિરામ.	૨૦

વલણ

શોધવા ચાલ્યા સીતાને, તે જોતા ઠામોઠામ રે;
વન ગિરિવર સરિતાં સરોવર, પ્રતા લક્ષ્મણ રામરે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां अरण्यकांडे सीता-
वियोगात् रामचंद्रविलापवचनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ સારંગ

- શ્રોતાજન સહુ ભાવે સુણજે, રાખી મનમાં ધીર;
જ્યમ મનુષ્ય પ્રાકૃત ચેષ્ટા કરે, એમ કરતા શ્રીરઘુવીર. ૧
- જેનું શિવ સનકાદિક ધ્યાન ધરે છે, વેદ વખાણે રૂપ;
તે આત્મારામ રઘુપતિ એ છે, કોટી બ્રહ્માંડના ભૂપ. ૨
- પૂર્ણ પુરુષોત્તમ રઘુનંદન, સર્વ દષ્ટા એક પોતે;
આ વિશ્વ જેનો ભાસજ કહીયે, એ જગતના કારણ જોતે. ૩
- જે શુદ્ધ ચૈતન માયાપતિ પ્રભુ, વ્યાપક એક અજીત;
તે માયાતણા અભિપ્રાય દેખાડે છે, માયિક જનની રીત. ૪
- અંધ કૂપમાં રવિ નવ બુડે, મૃગજળમાંહે ચંદ્ર;
કલ્પવૃક્ષ લિક્ષા નવ માગે, ન મશ્યક મારે ગજેંદ્ર. ૫
- એમ શ્રીરઘુવીર જ મોહ ન પામે, જે પોતે પૂરણકામ;
પણ અવતાર લીલા મનુષ્યતણી, તે દાખવતા એ રામ. ૬
- જ્યમ સ્વપ્નમાં પતિવ્રતાનો સ્વામી, મરણ પામે મહાભાગ;
પછે જાગે ત્યારે જ્યમનું ત્યમ છે, પોતાનું સાંભાગ્ય. ૭
- એમ અખંડ જ્ઞાન અમોઘ ઇશ્વરતા, ધર્મ સ્થાપન અવતાર;
તે પ્રભુને માયામય જાણે, તે જનને ધિક્કાર. ૮
- એમ અપાર લીલા અટપટી છે, જાણે વિરલા કોય;
જે વિમુખ જીવને મોહ પમાડે, ભક્તને અતિમુખ હોય. ૯
- હાવે વનમાં શ્રીરઘુવીર પ્રરતા, લક્ષ્મણ સાથે આપ;
હો સીતા હો સીતા કહેતા, કરતા વચન આલાપ. ૧૦
- યશુ પંખી તરુ ગિરિ સરિતા ને, પૃથ્વીને પૂછે રામ;
સર્વ મળી મુજને દેખાડો, જનકસુતાનો ડામ. ૧૧
- મૃગ કોકિલા ચકોર ચાતુક, રાજહંસ ને મોર;
મેના પોપટ પારેવાને પૂછે, કૌશલ્યા રાજકિશોર. ૧૨
- કારંડવ ચક્રવાક બ્રમરને, પૂછે પૂરણકામ;
કોઈ જનકસુતા દેખાડો મુજને, એમજ કહેતા રામ. ૧૩

નકુળ શુકરને શૃગાલ શશકને, તરુ ગિરિવરને પૂછે;
 અરે લક્ષ્મણ કોઈ નથી બોલતું, કહેને કારણ શું છે. ૧૪
 અરે વીર લાઠ્ય ધનુષ્યબાણ, હું છેદું ગિરિને વૃક્ષ;
 કોઈ સીતાની શુદ્ધ નથી કહેતું, દેખે છે પ્રત્યક્ષ. ૧૫
 એમ અજ અજીત આનંદ રૂપ તે, સીતાનો વિરહ કરતા;
 વનવન પ્રત્યે શ્રીરધુનંદન, વ્યાકુળ થઈને ફરતા. ૧૬
 પાપાણ્ડુ તરુને આલિંગન કરતા, પોતે જીગદાધાર;
 તે દિવ્ય રૂપ ધરી વિમાન બેસી, જાય વૈકુંઠ મોઝાર.
 એમ જડ ચૈતનને મોક્ષ આપતા, ફરતા દીન દયાળ;
 એમ પંચવટીથી ઉત્તરપાસે, જોયું વન સુવિશાળ. ૧૮
 તે દંડકવન જોઈ આવ્યા, પાછા પંચવટીમોઝાર;
 નિરાશ થયા તે આશ્રમ જોઈ, ચાલ્યા દક્ષિણમાં તેણીવાર. ૧૯
 જ્યમ અહંદેહ બુદ્ધિ સૂકીને, વિચરે નિરંજન યોગી;
 જ્યમ સંસારમાયાવિરક્ત તજે, વળી ઉરગજરણદેહ ભોગી. ૨૦
 જ્યમ કાયા તણને જાય પ્રાણ, વળી ત્યાગે તપસ્વી કામ;
 પવિત્ર ત્યાગે ભ્રષ્ટ કર્મ એમ, પંચવટી તણ રામ. ૨૧
 જ્યમ સંસાર દુઃખ વિવેકી ત્યાગે, સંત તજે પરદ્રોહ;
 જ્યમ ભગવતી પરનિદાનેતજે, વળી જ્ઞાની તજે જ્યમમોહ. ૨૨
 એમ રામે પંચવટીને તણ પછી, ચાલિયા દક્ષિણ પંથ;
 હે સીતા હે સીતા કરતા, જતા જનકી કંથ. ૨૩
 પછી આગળ જતાં પગલાં દીઠાં, રાક્ષસનાં નિરધાર;
 બાર હાથ લાંબાં તે દીસે, પહોળાં છે કર ચાર. ૨૪
 તેની પાસે કુમકુમ અંકિત, સૂક્ષ્મ ને શોભાવંત;
 એવાં સીતાજનાં પગલાં દીઠાં, જોતા તે ભગવંત. ૨૫
 એક મોતીની માળા પડેલી દીઠી, તે લીધી શ્રીરધુવીર;
 હ્રદે સંગાથે ચાંપી વળતા, નેત્રમાં ભરતા નીર. ૨૬
 એમ સીતાની પરિશોધ કરંતા, જતા અન્યો વીર;
 પછી આગળ જતાં જટાયુ દીઠો, પરવત પ્રાય શરીર. ૨૭
 રક્તાખિલ દેખાય દૂરથી, કિંશુક કહ્યો જેમ;

એમ રક્ત પાંખો વિણ પડિયો, પંખી દેખાય છે તેમ. ૨૮
અસુર જાણીને બાણ ચઢાવ્યું, લક્ષ્મણ તેણીવાર;
પાસે આવ્યા ત્યારે રામનામ ધુનિ, શ્રવણ પડી નિરધાર. ૨૯

પલણ

રામ નામને જપતો પંખી, ધુનિ સાંભળી ધીર રે;
જટાયુને ઓળખ્યો ત્યારે, ધાઈ આવ્યા રઘુવીર રે; ૩૦

इति श्रीरामचरित्रे समत दालिमकिनाटकधारण्य अरण्यकांड श्रीराम-
चंद्रेण सीतावियोगात् पंचवटयाश्रमत्यागो नाम अष्टादशोऽध्यायः

અધ્યાય ૧૯ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

શ્રી રામે દીઠો જટાયુને જ્યારેજી, આવ્યા પાસે ધાઈ તે વારેજી;
મહાદુઃખ પામે પંખી વેદજી, તેજેઘનેરધુપતિપામ્યાખેદજી. ૧

હાળ

મન ખેદ પામ્યા રઘુપતિ, જેઘ વેદના પંખી તણી;
જ્યમ પુત્રનું દુઃખ જેઘ માતા, એમ તે ત્રિભુવન ધણી. ૨

વૃત્તાંત સહુ તેણે કહ્યું, સુણી દુઃખી થયા રઘુનાથ;
ઉપકાર માન્યો પંખીતણો, શ્રૂકીયો મુસ્તક હાથ. ૩

મહારાજ આ ગતિ કરી મારી, દરશનન મતિમંદ;
મેં તમને મળવા પ્રાણ રાખ્યો, સુણો રઘુકુળ ચંદ. ૪

કરી હરણ સીતા તણું રાવણ, ગયો લંકામાંહે;
મેં યુદ્ધ કર્યું પણ મને પીડી, વિકળ ક્રોધો આંહે. ૫

એણું સુણીને રઘુનાથજી, વ્યાકુળ થયા મન તેહ;
એક દુઃખ સીતાનું હતું, બીજું પંખીનું દુઃખ જેહ. ૬

પછી રામ મૂરતિ ધ્યાન રાખી, કરી એકાગ્ર મન;
પ્રાણ શ્રૂક્યા પંખીયે, રઘુવીર આગળ તન. ૭

વૈભાન લેઘને વિધિ આવ્યા, થયો દિવ્ય સ્વરૂપ;
વિષ્ણુ લેકે તે ગયો, પામ્યો મોક્ષ અનુપ. ૮

નિજ ભક્ત માતપિતા તણો, તે જાણી પૂરણકામ;

- તેની દાહક્રિયા ઉત્તરક્રિયા તે, સ્વહસ્તે કરી રામ. ૯
- જેવી ક્રિયા દશરથ રાયની કરે, તેમ કરી ત્યાં તતખેવ;
સહુ જટાયુને વખાણુતા, સુરપતિ આદિ દેવ. ૧૦
- એવા ભક્તવત્સલ શરણુપાલક, દીનખંધુ દયાળ;
પછે ચાલ્યા દક્ષિણ દિશા, દશરથતણા બે બાળ. ૧૧
- એવે આવિયો યમુના ગિરિ, ઉપર ચઢ્યા રઘુવીર;
મુખ રટણુ કરતા જનકીનું, દ્રવિત ચિત્ત ગતધીર. ૧૨
- તે પરવત છે કૈલાસ સરખો, ગહન વન ગંભીર;
કોકિલા બપૈયા મોર બોલે, કળાકર ને કીર. ૧૩
- શિવપાર્વતિ બેઠાં ત્યાંહાં, કરે જ્ઞાનગોષ્ઠિત વાત;
મુખ રટણુ કરતા રામનું, પાસે રહ્યાં ગિરિજાત. ૧૪
- એવે દૂરથી રઘુનાથ દીઠા, શિવે તેણીવાર;
જય સચ્ચિદાનંદ પૂરણુ બ્રહ્મ, એમ કહી કર્યો નમસ્કાર. ૧૫
- ત્યારે પારવતી પૂછે તદા, કોને નમ્યા જોડી હાથ;
કલ્યાણુ રૂપ કહો મુને, નિત્ય ભજે કોને નાથ. ૧૬
- શિવ કહે સાંભળ સુંદરી, રવિવંશ ભૂષણુ રામ;
નમસ્કાર મેં તેને કર્યો, જે અખિલ પૂરણુકામ. ૧૭
- કરું સ્મરણુ કીર્તન ધ્યાન તેનું, દેવના જે દેવ;
ત્યારે પારવતીજી બોલિયાં, સાંભળો શ્રીમહાદેવ. ૧૮
- એ રામ તો રડતા પ્રેરે, સ્ત્રીને વિયોગે આજ;
વિરહે કરીને ભ્રંશ પામી, બુદ્ધિ શ્રીમહારાજ. ૧૯
- મહાદેવ કહે સુણો સાધવી, નવ ભણે તું એ મર્મ;
એ લીલા વિગ્રહ દેહ ધાર્યો, અવતાર પૂરણુ બ્રહ્મ. ૨૦
- હું વેદ વિધિ ભોગ્સંદ્ર જેનો, જાણીયે નહિ પાર;
તે ભક્ત માટે સગુણુ લીલા, કરે ઈજ અપાર. ૨૧
- વળી રામ વનમાં ચાલતા, આલિંગતા શિલા વૃક્ષ;
વૈમાન બેસી જાય તે, ધરી દિવ્ય દેહ પ્રત્યક્ષ. ૨૨
- ત્યારે પારવતી પૂછે તદા, શિવ સુણો મારા સ્વામ;
આ વૃક્ષ મેં પાષાણુ, આલિંગન કરે ક્યમ રામ. ૨૩

શિવજી કહે તે તરુતળે થયું, હશે સ્મરણ લજન;
 વળી શિક્ષા ઉપર બેસીને, તપ કર્યું હશે મુનિજન. ૨૪
 રઘુવીર તેને મોક્ષ આપે, લજન સંચિત ભાગ;
 તે સીતાને મિશે કરીને, આલિંગતા અનુરાગ. ૨૫
 ત્યારે સતી કહે હું જેઈ પરીક્ષા, હોય જે ભગવાન;
 શિવ કહે લેતાં પરીક્ષા, પામશે ઉપમાન. ૨૬
 શિવે ઘણું ઘણું વારીયાં પણ, સતીએ ન માન્યું ત્યાંહે;
 પછી સીતાજીનું રૂપ ધરીને, ગયાં મારગ માંહે. ૨૭
 રઘુવર હસીને બોલીયા, ક્યાં ફરે વનમાં આજ;
 દાક્ષાયણી તજી પશુપતિ, કોણ શું ઈચ્છે કાજ. ૨૮
 એવું સાંભળી સતી લાજમાં, વળ્યાં પાછાં તતકાજ;
 શિવપાસે આવી કહ્યું નહિ, પણ જાણિયું પશુપાજ. ૨૯
 સતીએ સીતાનું રૂપ લીધું, શિવે જાણ્યું મન;
 તે દિવસથી કર્યો ત્યાગ સતીનો, આસન આપ્યું ભિન્ન. ૩૦
 ઊભિયાયે જાણ્યું તજી મને, ઉતાર્યો અનુરાગ;
 પછે દક્ષકેરા જજ્ઞમાં, સતીએ કર્યો દેહત્યાગ. ૩૧
 પછે હિમાચળને ઘેર પ્રગટયાં, પારવતી જેનું નામ;
 તપ કરી પરણ્યાં શંભુને, પામ્યાં તદા નિજ ઠામ. ૩૨
 જ્યારે રામચરિત્ર સુણ્યું સકળ, કહ્યો શિવે કથાનો મર્મ;
 ત્યારે જથારથ સમજ્યાં સતી, જાણ્યા રામ પૂરણ બ્રહ્મ. ૩૩
 એમ શિવે માન્યા ઈષ્ટ માટે, તજ્યાં સતી તે માટે;
 પછે રામ લક્ષ્મણ ઉતર્યા, યમુના ગિરિને ઘાટ. ૩૪
 તે વન સકળ જેતા થકા, દક્ષિણ દિશા મોઝાર;
 ત્યાં થકી આગળ ચાલીયા, રઘુવીર જુગદધાર. ૩૫

વલણ

ચાલ્યા જુગદધાર ત્યાંથી, સાથે લક્ષ્મણ વીર રે;
 સીતાની પરિશોધ કરતા, આવ્યા કૃષ્ણ વેણીને તીર રે. ૩૬
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां अरण्यकांडे जटायु-

मोक्षप्राप्तिर्नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

અધ્યાય ૨૦ મો

રાગ માઝ

લક્ષ્મણ સાથે શ્રીરઘુવીર, આબ્યા કૃષ્ણવેણીને તીર;
 સ્નાન કરવાને પેઠા ત્યાંહે, રામે ડબકી મારી જળમાંહે. ૧
 ઘડી એક રહ્યા માંહી જ્યારે, લક્ષ્મણને દુઃખ પ્રગટ્યું ત્યારે;
 નવ દીઠા રઘુવર આપ, ત્યારે કરવા લાગ્યા વિલાપ. ૨
 જાણ્યું જૂડ્યા શ્રીરઘુવીર, ત્યારે લક્ષ્મણે મૂકી ધીર;
 પછે કૃષ્ણાને શોષવા જાણ, ચઢાવ્યું છે અગ્નિનું બાણ. ૩
 મૂકે અગ્ન્યાસ્ત્ર લક્ષ્મણ જ્યારે, રામ જળથી નીસર્યા ત્યારે;
 મળ્યા લક્ષ્મણને અતિ હેતે, હસી બોલ્યા પ્રેમસમેતે. ૪
 ત્યાંહાં કયું શિવ સ્થાપન રામ, તેનું ક્ષત્રીબાહુ એવું નામ;
 જ્યાં જ્યાં ગયારઘુપતિ એવ, ત્યાં ત્યાં સ્થાપ્યા શ્રીમહાદેવ. ૫
 કૃષ્ણવેણી થકી રઘુવીર, ચાલ્યા આગળ શ્રીરણધીર;
 ત્યાંહાં બેઠો છે એક કબંધ, તેણે મારગ કીધો બંધ. ૬
 જોજન દ્વાદશના બે હસ્ત, તે પસારીને બેઠો સ્વસ્થ;
 તેનું મસ્તક ઉદરમોઝાર, નથી ચરણ તણો આકાર. ૭
 રામલક્ષ્મણ આબ્યા ત્યારે, સમેટી લીધા કર મોઝારે;
 એવું બેઠ કબંધનું રૂપ, મૂક્યું બાણ ત્રિભુવન ભૂપ. ૮
 ગયા તે કબંધના પ્રાણ, થયો દિવ્યરૂપ નિરવાણ;
 રામની સ્તુતિ તેણે કરી, પોતાની કરતુત વિસ્તરી. ૯
 હું કશ્યપનો સુત એસ, હતો દનુજ તણો મુજ વેષ;
 મેં કરી ગર્જના એકવાર, સુણી મુનિવર બીન્યા અપાર. ૧૦
 સરવે મળી દીધો શાપ, તું કબંધ થજે મતિ પાપ;
 એમ રહેજે દુઃખી તુજ પ્રાણ, શીષ ચરણ વિના નિરવાણ. ૧૧
 એવો સાંભળી દ્વિજનો શાપ, મેં અનુગ્રહ પૂછ્યો આપ;
 મુનિ કહે રઘુકુળ મોઝાર, ત્યાં રામ ધરશે અવતાર. ૧૨
 તે મારશે તુજને બાણ, ગતિ આપશે પુરુષ પુરાણ;
 વજ્ર માયુ ઇન્દ્રે પછે નેટ, શિર પેસી ગયું મુજ પેટ. ૧૩

છેવા સુરપતિએ મુજ પાય, તે દિવસનું મેં કંઈ ન જવાય;
 બેઠો ત્યારનો થઈને ઉચાટ, નિત્ય જોતો તમારી વાટ. ૧૪
 આજ મળીયા પૂર્વ સંબંધ, હું પતિતના છોડ્યા બંધ;
 થયો ચતુભુજ નિરવાણુ, શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ પાણુ. ૧૫
 પીત વસન તનુ ધનશ્યામ, શોભે રૂપ સુંદર જ્યમ કામ;
 વંદી રામચરણ તેણીવાર, પછે બેઠો વિમાનમોઝાર. ૧૬
 બોલ્યો રઘુવર પ્રત્યે વાણુ, તમે સાંભળો સારંગપાણુ;
 આગળ ઋષિમુખ પરવત સાથ, રહેછે સુગ્રીવ કપિનો નાથ. ૧૭
 તે શું કરજે મિત્રાઈ મહારાજ, તેથી સરશે તમારું કાજ;
 એમ કહી ગયો વૈકુંઠમાંહે, જય જયકાર થયો છે ત્યાંહે. ૧૮
 એમ કબંધ ઉદ્ધાર્યો રામ, પાળ્યું અધમ ઉદ્ધારણુ નામ;
 જે કો ભાવે ભણે નરનાર, તેના પુણ્ય તણો નહિ પાર. ૧૯
 જોગી લાયક જે ગતિ કહીએ, ભક્તિ કરતાં જે ગતિ પૈયે;
 તે ગતિ આપે અસુરને મારી, હરિસમ નહિ ફો ઉપકારી. ૨૦

.વલણ

નહિ ઉપકારી હરિ સમ બીજે, જેને નિગમ અગમ મુનિગાય રે
 હાવે સમ આઠ્યા શબરીને આશ્રમે, તેની કહું હું કથાય રે. ૨૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारया अरण्यकांडे
 कबंधशापमोचनो नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

અધ્યાય ૨૧ મો

રાગ મેવારો

હવે શ્રોતા જન સહુ ભાવે સુણજે, પાવન રામ કથાયજી;
 ગાતાં સુણતાં નર ને નારી, પાપી પાવન થાયજી. ૧
 એક શબરી નામે નારી બીલડી, રહેતી વન મોઝારજી;
 તે ભાવે ભક્તિ કરતી હરિની, મનમાં પ્રેમ અપારજી. ૨
 નિત્યે હરિનું નામ જપતી, તપ આચરતી તેહજી;
 એમ વહી ગયા દિવસ કેટલા, વૃદ્ધ થઈ છે દેહજી. ૩
 તેને જાણુ થયું જે રામજ આઠ્યા, નીકળ્યા છે વનમાંહેજી;

ત્યારે શબરીયે જાણ્યું હું સ્વાગત કરીને, રાખીશ પ્રભુને આંહી. ૪
 તે નિત્ય નવાં ડ્રાળ લાવી મૂકે, જોતી પ્રભુની વાટ; ૫
 વાસી થાય ત્યારે કાઢી નાખે, ધરતી મન ઉચાટ. ૫
 જે ડ્રાળ પૂલજ સાડું દેખે, તે લાવે નિજ આશ્રમ; ૬
 આ ડ્રાળ મીઠાં હરિને અરપીશ, એમ વિચારે મર્મ. ૬
 ત્યારે અંતરજામીએ જાણ્યો સરવે, તેના મનનો ભાવ; ૭
 પછે તેના આશ્રમપ્રત્યે આવ્યા, જીવન જનકી નાવ. ૭
 નિત્ય મુનિ તેની નિંદા કરતા, દુઃખ દેતા બહુ પેર; ૮
 તે અનાથ બંધુ બિરદ પાળવા, હરિ આવ્યા તેને ઘેર. ૮
 આપણે આશ્રમ રામ આવશે, મુનિ એમ જાણે મન; ૯
 તે મુનિ સરવનું માન ટાળવા, ન ગયા જુગજીવન. ૯
 પછે દૂર થકી તેણે દીઠા પ્રભુને, જૌર શ્યામ બે વીર; ૧૦
 જટા મુગટ મંડિત ધનુસાયક, ભુજપ્રલંબ રણધીર. ૧૦
 એવા પ્રભુને જોઈ પ્રેમદા, સનમુખ આવી ધાધ; ૧૧
 કરી પ્રણામ તે પડી દંડવત, રામના જુગપદ સાહી. ૧૧
 હરખ આંસુએ ચરણ જ સીંચ્યા, ગદગદ પ્રેમ અપાર; ૧૨
 કરુણા વચન કહીને રઘુપતિએ, ઉઠાડી તેણીવાર. ૧૨
 પછે નિજ આશ્રમ તેડી લાવી, બેસાડ્યા છે આસન; ૧૩
 પૂજા કરી ડ્રાળ મૂક્યાં લાવી, કરાવ્યાં પ્રભુને અશન. ૧૩
 શીતળ જળ ડ્રાળ પુષ્પ પત્રથી, પ્રસન્ન કર્યાં રઘુવીર; ૧૪
 પછે પોતાના પટ પદરે કરીને, નાખે શીત સમીર. ૧૪
 ભીલડી કેડું ભાગ્ય વખાણે, દેવ સકળ એનું કર્મ; ૧૫
 જે પ્રભુ જપ તપ જ જોઈ દુર્લભ, જોગી ન જાણે મર્મ. ૧૫
 તે પ્રભુ શબરીનાં ફળ આરોગ્યા, વખાણે છે વારંવાર; ૧૬
 એક ભાવને વશ ભગવાન થાય, નથી નીચું અનોવિચાર. ૧૬
 પછી શબરી પ્રત્યે બોલ્યા શ્રીરઘુપતિ, માગ્ય માગ્ય વરદાન; ૧૭
 ત્યારે શબરી કહે તમોશરણે રાખો, મોક્ષ આપો ભગવાન. ૧૭
 એવું કહેતામાં વૈમાનજ આવ્યું, દિવ્ય દેહ થઈ નાર; ૧૮
 તે શબરી વૈમાનમાં બેસી, ગઈ વૈકુંઠ મોઝાર. ૧૮

એવી કૃપા કરી કરુણાનિધિએ, નારી પામી અપવર્ગલ;
 દેવ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતા, દુંદુભી વાગ્યાં સ્વર્ગલ. ૧૯
 એમ શબ્દોના ઉદ્ધાર કરીને, આલ્યા ત્યાંથી રણધીરલ;
 ત્યારે લક્ષ્મણ કહે ઉપદેશ કરો મને, અધ્યાત્મજ્ઞાનરધુવીરલ.
 પછે લક્ષ્મણને ઉપદેશ કર્યો છે, રામગીતા તેનું નામલ;
 એક અખંડ જે વ્યાપક આત્મા, નિશ્ચે કરાવ્યો રામલ. ૨૧
 સારાસાર વિવેક કરીને, નિઃસંશય કર્યું મનલ;
 પૂર્ણ સત્ય શાશ્વત જે જ્ઞાનધન, અગજગમાં દરશનલ. ૨૨
 આ પ્રપંચ સરવે મિથ્યા જણાવ્યો, રજ્જુસર્પ મૃગ તોયલ;
 જેમ હતું તેમ જાણ્યું જથારથ, સર્વત્ર આત્મા જોયલ. ૨૩
 એમ લક્ષ્મણને ઉપદેશ કરી, વિરૂપાક્ષીએ આવ્યા રામલ;
 પછે પંપા સરોવરતીરે આવ્યા, પોતે પૂરણ કામલ. ૨૪
 વિશ્રાંતિ સ્થાન ત્યાં છે શિવકેરું, વળી શોભે વિશ્રાંતિ વનલ;
 સ્ફટિક ગુહા ત્યાં સુંદર દીસે, સ્ફટિક શિલા પાવનલ. ૨૫
 તે સ્ફટિક શિલા ઉપર જઈ બેઠા, પંપા સરોવર તીરલ;
 લક્ષ્મણના ખોળામાં શિર મૂકી, સુતા શ્રીરધુવીરલ. ૨૬

વલણ

સુતા શ્રીરધુવીર પોતે, લક્ષ્મણલ ઉછંગ રે;
 પછે સીતાલને સંભારીને, વિરહ ધરતા અંગ રે. ૨૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां अरण्यकांडे शबरी-
 मोक्षानंतरं पंपातीरगमनं नाम एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

અધ્યાય ૨૨ મો

રાગ સામેરી

શીતળ છાયા તરુતણી, પંપા સરોવર તીર;
 લક્ષ્મણ ઉછંગે શીશ મૂકી, સુતા શ્રીરધુવીર. ૧
 સીતા તણો વિરહ થયો, આલ્યાં નેત્રે આસુધાર;
 વનમાંહે પશુ પંખી કીડે, બોલે શબ્દ અપાર. ૨
 તે સુણી શ્રીરધુવીરને, મન ચડી સખળી રીસ;

- પછે શાપ દીધો તે સમે, સર્વને શ્રીબૃગદીશ. ૩
- રઘુવીર કહે કોકિલા તારો, ખૂટજે સ્વર રંગ;
મૃગ મૃગી તમને મારજે, પારધિ કરતાં સંગ. ૪
- ત્યાં સંગ કરતાં હતાં ત્યારે, કરી કરણી જેહ;
રઘુવીરે તેને શાપ દીધો, વચન બોલ્યા તેહ. ૫
- હસ્તિણી હસ્તી સાંભળો તમો, જ્યારે કરશે સંગ;
ત્યારે સાત દિન મૂર્છા થશે, એ ગજેન્દ્ર કરે અંગ. ૬
- મોરને કહે થાઓ નયુંસક, નવ ગણી મારી લાજ;
થશે જન્મ મધ્યે સંગ તે, એકવાર સુણ સિંહરાજ. ૭
- ચક્રવા ચક્રવીને કહે, થજે તમારો વિયોગ;
હું વિરહીને દેખી કરી, તમે ભોગવો છો ભોગ. ૮
- એમ શાપ સુણીને સકળ ખગ મૃગ, પામ્યાં મન પરિતાપ;
રઘુવીર શરણે આવિયાં, પૂછવા અનુગ્રહ આપ. ૯
- રઘુવીર કહે હે કોકિલા, તુજ કહું શાપ સંબંધ;
તારો વસંત ઋતુમાં સ્વર ઉઘડશે, પછી રહેશે બંધ. ૧૦
- મૃગ મૃગીને કહે મારશે, જે દિવસે કરશે સંગ;
નિરમે થશે રજનીવિષે, માટે નિશાએ રમજે રંગ. ૧૧
- હસ્તીને કહે ત્રિયા સંગ કરતાં, થશે બે ઘડી મૂર્છાય;
મોરનાં આંસુ બિંદુએ કરી, વંશ વૃદ્ધિ થાય. ૧૨
- ચક્રવા ચક્રવીને કહે, રહેશે નિશા તમ વિયોગ;
દિવસે મળશે દંપતી ત્યારે, થશે તમ સંજોગ. ૧૩
- સિંહને કહે એક વાર સંગે, પ્રજા થાશે એક;
વિશ્વ સહુ ઉજ્જૈત કરે, જે સૃષ્ટિ થાય અનેક. ૧૪
- એમ સર્વનાં અનુગ્રહ કર્યો, સમર્થ શ્રીરઘુવીર;
લક્ષ્મણસહિત વિરાજતા, પંપા સરોવર તીર. ૧૫
- અરણ્ય કાંડતણી કથા, એ પૂરણ થઈ પાવન;
બુદ્ધિ પ્રમાણે કહી જથારથ, તે સુણો શ્રોતાજન. ૧૬
- અપાર ગુણ રઘુવર તણા, નવ પાર તેનો થાય;
અગાધ જળસિંધુ ભર્યો, તે ઘટમાં કેમ ભરાય. ૧૭

અનેક કવિ આગળ થયા, વળીથશે બીજા અનંત;
 કેટલા હમણાં ગાય છે પણ, પામે નહિ કો અંત. ૧૮
 હરિકથા અમૃત સ્વાદ અદ્ભુત, શ્રવણથી સુખ થાય;
 હરિભક્તિ કેરું મૂળ પહેલું, શ્રવણ એક કહેવાય. ૧૯
 વળી વિષયી પામર મુમુક્ષુને, પ્રિય લાગે એહ;
 જે જીવનમુક્ત બ્રહ્મવેત્તા, શ્રવણ કરતા તેહ. ૨૦
 હરિકથાનો અધિકાર સહુને, નપુંસક નરનાર;
 જે સાદરે નવ સાંભળે, તે જીવને ધિક્કાર. ૨૧
 સુધાને સેવતાં મદ ચઢે વળી, અજ્ઞ ઉન્મત્ત થાય;
 કથામૃતે ટળે મોહમત્સર, ત્રિવિધિ તાપ પળાય. ૨૨
 સુધાનો અધિકાર સુરને, નહિતર પામે રંચ;
 હરિકથામૃત અધિકાર સહુને, રાય રંક ઉંચ નીચ. ૨૩
 વળી ગંગા પાવન કરે સહુને, માંહે બુડતાં જાય પ્રાણ;
 હરિકથામાંહે બુડતાં, તે પામે પદ નિરવાણ. ૨૪
 એ અધિકતા હરિકથાની તે, જાણે વિરલા કોય;
 જેની ઉપર કેશવ કરે કરુણા, તેની મતિ એવી હોય. ૨૫
 તે માટે જન આજસ તજી કરો, કથા અમૃત પાન;
 એ થકી અથ સહુ પરજળે, થાય પ્રસન્ન શ્રીભગવાન. ૨૬
 એ અર્થ વાલ્મીકીતણે, હનુમાન નાટક સાર;
 એ જુગમ સંભંત મેળવીને, કર્યો છે વિસ્તાર. ૨૭
 પદ સાતસે અડતાળીસ પુરાં, અધ્યાય થયા બાવીશ;
 અરણ્યકાંડ કથા કહી તે, કૃપા શ્રીજુગદીશ. ૨૮

જુગદીશ કેરી કૃપાયે જે, પ્રાકૃત રામ કથા કરી;
 દાસ ગિરિધર નિમિત્ત માત્ર એ, કરતા પોતે શ્રીહરિ. ૨૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकवारायां अरण्यकांडे श्रीराम-
 चंद्रेण पशुपंखी अनुग्रहकरणं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥

इति श्रीअरण्यकांडःसमाप्तः॥

॥अथ श्रीकिष्किंधाकांड प्रारंभः॥

अध्याय १ लो

राग धन्याश्री

श्रीपुरुषोत्तम परम कृपाणल, लक्ष्मवत्सल प्रभु दीनदयाणल;
सरणागतनी करौ स'लाणल, तमारौ सेवकछुं भतिआणल. १

दाण

- छुं आणभति सेवक तमारौ, स्वामी पडथो तम शर्णु;
लक्ष्मवत्सल भिरद जल्लु, राणो प्रभु निज यर्णु. २
- वंदु वारंवार जुगपद, तमारो भडाराज;
तम कृपाये रधुवीर जश कडु, राणजे मुज लाज. ३
- सडु लगवतीना यरणुनी रज, लध'यढावुं शीश;
अनुग्रह करौ सरवे भणी तो, गाडिं गुण जुगदीश. ४
- सतसंगथी सडु ताप जये, टणे दुःख अशेष;
येवा लक्ष्मने लगव'त भांछे, नथी अंतर लेश. ५
- ये जेयाभां तो सभान दीसे, धतरजनने संत;
ओणआय आयरणे करी, जे भडापुरुष भड'त. ६
- प्रह्लान'दभां सदा डोले, संत आन'द धन;
विषयी जन डोले विषयभां, भलिन जेतां मन. ७
- सभान ँकने भराण उज्जवण, जेया भांछे प्रशंस;
ज्यारे क्षीर जण जढां करे, त्यारे जल्लाये ते हंस. ८
- जेम वायसने वणी कोकिला ते, सभान श्याम जल्लाय;
वसंतभां पिक राग प'थम, आलापीने गाय. ९

- સ્ફટિક મુક્તા શ્વેત સમ પણ, મૂલે મોતી જણાય;
તક પયનું પાન કરતાં, સ્વાદથી ઓળખાય. ૧૦
- એમ ઇતર જનને ભક્તમાં, અંતર ઘણો કહેવાય;
વિષયથી દુઃખ ઉપજે, સતસંગથી સુખ થાય. ૧૧
- જેમ પારસ લોહનું કરે કાંચન, સ્પર્શ માત્રે અનુપ;
એમ સંત ખળને કરે સાધુ, આપે રહે નિજરૂપ. ૧૨
- એવા ભગવતીના ચરણ વંદુ, નમું વારંવાર;
તમ કૃપાયે રઘુવીર કેરા, કર્ક જશ વિસ્તાર. ૧૩
- રઘુવંશમાં દશરથને ઘેર, પ્રગટિયા પૂરણ કામ;
તે પાળવા પિતૃવચન વનમાં, નીકળ્યા શ્રીરામ. ૧૪
- પંચવટીમાં રહ્યા આવી, સીતાલક્ષ્મણ સાથ;
જનકીનું હરણ કરીને, ગયો લંકાજાથ. ૧૫
- તે ઓળવાને નીકળ્યા, વનમાંહે શ્રીરઘુવીર;
સૌભિત્રી સાથે આવીયા, પંપા સરોવર તીર. ૧૬
- એ કથા પૂર્વે કહી જથારથ, વિસ્તારી એક મન;
હાલે કિર્ષિકા કાંડની કથા કહું, સુણો શ્રોતાજન. ૧૭
- પંપા સરોવરને ત્રે, સુંદર સ્પષ્ટિક શિલાય;
ત્યાં વિરાજે રઘુવીર લક્ષ્મણ, અધિક તન શોભાય. ૧૮
- લક્ષ્મણ ઉછંગે શિશ મૂકી, શયન કીધું રોમ;
જ્યમ શેષ સજ્યા હરિ પોઠે, ક્ષીરસાગર ડામ. ૧૯
- તે સમે ઋષિમુખ પરવત ઉપર, બેઠા વાનર પંચ;
નળ નીલ જાંબુવાન સુગ્રીવ, મારુતિ બળ સંચ. ૨૦
- જ્યમ કનકાદ્રિનાં પંચ શૃંગ, એમ શોભતાં તે અજીત;
જ્યમ ઉદયાચળપર એક કાળે, ઉગિયા આદિત્ય. ૨૧
- રઘુવીર કેરું કારજ કરવા, અવતરીયા કપિરાજ;
મહાભૂત જાણે પ્રગટયા એમ, શોભતાં શુભ કાળ. ૨૨
- સુગ્રીવે દીઠા રામ લક્ષ્મણ, સરોવરની તીર;
લક્ષ્મણ ઉછંગે શીષ મૂકી, શયન કર્યું રઘુવીર. ૨૩
- સુગ્રીવ ડરખ્યો મનવિષે, જોઈધનુર્ધારી જોહ;

રખે વાળીએ મોકલ્યા, મુને મારવાને એહ. ૨૪
 એમ વિચારી સુગ્રીવ ઉઠ્યો, એકલો તેણીવાર;
 રામ લક્ષ્મણ લણી ધાયો, ગદા કર ઝહી સાર. ૨૫
 હનુમંતજીએ વારિયો, સહસા ન કરીયે કાજ;
 હું પરીક્ષા કરી આવું ત્યાં લગી, ઉભા રહો કપિરાજ. ૨૬
 સુગ્રીવ કહે સુણો મારુતી, આજ નિશાએ નિરધાર;
 મને સ્વપ્ન એવું આવીયું તે, કહું તમને વિચાર. ૨૭
 જાણે વીર બે કે આવીયા, તેણે માર્યો વાલી રાજ;
 મને કિષ્કિંધાનું રાજ આપ્યું, એવું કીધું કાજ. ૨૮
 તે વીર દીઠા આજ મેં ત્યારે, ઉપન્યો મન ત્રાસ;
 હનુમંત કહે કાંઈભય નથી, તમે રાખજો વિશ્વાસ. ૨૯
 તમે રાય અહિં ઉભા રહો, નવ કરશો મન ચિંતાય;
 જોઈ વીર બે એ કોણ છે, હું કરી આવું પરીક્ષાય. ૩૦

વલણ

હું કરી આવું પરીક્ષા જઈને, એમ કહીને કપિવર જાય રે;
 હનુમંત વેગે આવીયા, જ્યાં વિરાજે શ્રીરધુરાય રે. ૩૦
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં કિષ્કિંધાકાંઠે હનુ-
 માન શ્રીરામસમીપ ગમનંનામ પ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧ ॥

અધ્યાય ૨ જો

રાગ મારૂ

દીઠા હનુમંતે બે વીર, શોભે સ્ફટિક શિલા રણધીર;
 રાજે લક્ષ્મણને રામચંદ્ર, જાણે બૃહસ્પતિ ને વળી ઈન્દ્ર. ૧
 કે ઉદાસી તપસ્વી વીર, કે ઉદાર ને બીજે ધીર;
 જ્ઞાન વિજ્ઞાન જશને પુન્ય, સિદ્ધ સાધકમાં નથી નુન્ય. ૨
 જેમ આનંદ ને સમાધાન, જેવા નિર્ગુણ ને ગુણવાન;
 આનંદ મોક્ષ બોધ વૈરાગ, એવા કપિએ દીઠા મહાભાગ. ૩
 વડવૃક્ષ તળે બે વીર, બેઠા પાંપા સરોવરતીર;
 જોઈ વિસ્મય થયા હનુમંત, દીસે વીર કે મહાબળવાંત. ૪

વડ ઉપર કપિવર ચઢિયા, લાગ્યા કૂદવા તે ગડગડિયા;
 કહે છે લક્ષ્મણને દેવેશ, ભાઈ જો આ કપિનો વેશ. ૫
 એને વજ્ર કછોટો છાજે, વળી કનકનું કોપીન રાજે;
 એ કપિવર મહા બળવંત, એનું નામ હશે હનુમંત. ૬
 એવાં રામનાં સુણી વચન, હનુમંત વિચારે મન;
 મારી માટે કહું હતું મુજને, સુત ઓળખશે જે તુજને. ૭
 કોપીન કનક કછોટો ઓળખશે, છે ગુપ્ત તે પરગટ લખશે;
 તેને સ્વામી જાણજે સૂત્ર, તેની સેવા તું કરજે પુત્ર. ૮
 કહુંતું અંજનીયે જેહ, મુજ સ્વામી મળિયા તેહ;
 જોઉં પરીક્ષા પરાક્રમ જેમાં, કેટલું એક બળ છે એમાં. ૯
 એમ વિચારીને હનુમંત, તરુ શાખા નાખી બળવંત;
 લક્ષ્મણે શર મૂકી નિવારી, ત્યારે ગાળ્યો કપિ બળ ભારી. ૧૦
 પંચ પરવત ઉંચકી લાવ્યો, નાખવા રામ ઉપર આવ્યો;
 રામે સર્જી ક્યું કોદંડ, શર પંચ મૂક્યાં પરચંડ. ૧૧
 ઉડાડ્યા કરથી ગિરિ પાંચ, લાગી ઝપટ તે બાણની આંચ;
 તેણે કરીને ઉડ્યા આકાશ, હનુમંત ભમ્યા વણું તાસ. ૧૨
 ત્યારે વાયુ મળ્યા આકાશ, સુણ પુત્ર એ છે અવિનાશ;
 સાક્ષાત એ શ્રીભગવંત, આવ્યા કરવા અમુરનો અંત. ૧૩
 આદિ નારાયણ ને શેષ, આવ્યા સ્થાપવા ધર્મ અશેષ;
 માટે થા તું રામનો દાસ, સેવા કરજે સદા રહી પાસ. ૧૪
 સુણી વાયુની વાણી કપીશ, આવી નામ્યું રામને શીષ;
 અહંદાસોસ્મિ કહી વાણી, રાખો શરણે શારંગપાણી. ૧૫
 કર જોડીને મારુત તન, સ્તુતિ કરતો દીન વચન;
 જય રઘુકુંજ કમળ સુભાનુ, જય બળ વન દહન કૃપાનુ. ૧૬
 જય વૈકુંઠનાથ રમેશ, જય આદિ નારાયણ શેષ;
 જય બ્રહ્મ સનાતન ઇશ, જય માયાપતિ જુગદીશ. ૧૭
 જય મંગળ રૂપ નિધાન, જય ભક્તવત્સલ ભગવાન;
 પરમેશ્વર પૂરણ કામ, જય વિશ્વના આત્મા રામ. ૧૮
 જય જીવના અંતરયામી, સાક્ષી દ્રષ્ટા ચરાચર સ્વામી;

પુરુષોત્તમ પૂર્ણાનંદ, મધુહંતા મુરારિ મુકુંદ. ૧૯
 જય યજ્ઞના કારણરૂપ, નમું વેદાંત વેદ સ્વરૂપ;
 ધર્મ સ્થાપન તમ અવતાર, નમું રામને વારંવાર. ૨૦
 એમ સ્તુતિ કરી હનુમંત, સુણી પ્રસન્ન થયા ભગવંત;
 સ્નેહ ઉપન્યો શ્રીરઘુનાથ, આપ્યો મારુતી રુદયાસાથ. ૨૧
 એમ હરિહર ભેટયા જ્યારે, જય જયકાર કર્યો સુર ત્યારે;
 દીધી રઘુપતિએ આશીષ, ચિરજીવી તું રહેજે કપીશ. ૨૨
 તપે રવિ શશી જ્યાંલગી ધરણી, વળી વેદ વિધિ કહે વરણી;
 રહેજે અક્ષય ત્યાંલગી તું, સત્ય વચન કહું છું હું. ૨૩
 અવતાર અંશ તું હરનો, તું છે ભાગ અમારા ચરનો;
 થયો અંજની ગર્ભસંભૂત, તારુ વાધજે બળ અદ્ભૂત. ૨૪
 એવાં વચન સુણી હનુમંત, ઘણું સુખ પામ્યા બળવંત;
 પછી લક્ષ્મણને પાથે લાગ્યા, નિજ સ્વામી પામી અનુરાગ્યા.
 લાગ્યો આંપવા રામના ચર્ણ, કહું નિજ દુખ અશરણ શર્ણ;
 હનુમંત કહે જીગદ્દીશ, છે સુગ્રીવ કપિનો ધીશ. ૨૬
 પેલા ઋષિ મુક પરવત માંહે, વાલીના ભયથી રહે ત્યાંહે;
 તેને આપો અભય વરદાન, પોતાનો તે કરો ભગવાન. ૨૭
 તેશું મૈત્રી કરો મહારાજ, તેથી સરશે આપણું કાજ;
 રામ કહે સુણ હો હનુમંત, એવો સુગ્રીવ છે બળવંત. ૨૮
 વાલી સાથે થયું કેમ વેર, એનાં માતાપતા કોણ પેર;
 વાલી સુગ્રીવની ઉતપત્ય, મુજને સંભળાવો સત્ય. ૨૯
 સુગ્રીવને શું છે દુઃખ, કેમ રહેવાયું છે ઋષિમુખ;
 અથ ઇતિ સહુ વિસ્તાર, મુજને કહો વાયુકુમાર. ૩૦

વલણ

વાયુકુમાર તે કહો મુજને, ક્યમ પ્રગટયા એ બળવંત રે;
 એવાં વચન રઘુપતિનાં સાંભળી, પછી બોલ્યા કપિ હનુમંત રે.
 इति श्रीरामचरित्रे समस्त वाल्मीकिनाटकपारायां किष्किष्वाकडि श्रीराम-
 चंद्रहनुमान समागमो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

અધ્યાય ૩ જો

રાગ ચાપાઈ

કહે હનુમંત સુણો ભગવાન, એક સમે ધરતા વિધિ ધ્યાન;
 (ત્યારે) આઠ્યો મનમાં પ્રેમ અપાર, આંસુનો ઊંદુ પડ્યો તે વાર. ૧
 (તેથી) વાનર એક પ્રગટ્યો તે કામ, રક્ષરાજ કપિ તેનું નામ;
 તે વિધિને વહાલો વણું ત્યાંહે, ફરતો હીડે ઉપવનમાંહે. ૨
 (તે) એક સમે આઠ્યો કેલાસ, (ત્યાં) મુંદર સરોવર છે સુખરાશ;
 (છે) પારવતીનો દુસ્તર શાપ, જો તે પુરુષ જળ સ્પર્શે આપ. ૩
 પુરુષ ટળીને થાય પ્રેમદા, રક્ષરાજ ત્યાં નાહો તદા;
 તતક્ષણ નર ફીટી થયો નાર, મુંદર વેશ અતિ સુકુમાર. ૪
 રંભા થકી છે અદ્ભુત રૂપ, તનમાંડિત અલંકાર અનુપ;
 મુંદર અંગ આભૂષણ ચીર, (તે) નારી ઉભી સરોવર તીર. ૫
 (ત્યારે) જતા હતા કયાંય ઇન્દ્ર નેરવિ, તેણે દીઠી નારી અભિનવી;
 તે મોહ પામી ઉતર્યાં નર્પ, ધીરજ ગઈ ખળિયો કંદર્પ. ૬
 તે સ્ત્રીની ઉપર પડ્યું એવ, પાછા વળી ગયા લાજ્યા દેવ;
 યુક સૂરજનું ગ્રીવાએ અડ્યું, હવે ઇન્દ્રનું વીર્ય મસ્તકે પડ્યું. ૭
 તેથી જો પુત્ર થયા તતકાળ, વાનર વેશ પ્રચલ વિશાળ;
 (ત્યારે) બ્રહ્માને થઈ ચિંતા વણી, કરી પ્રાર્થના ઉભિયાતણી. ૮
 ત્યાં પ્રસન્ન પારવતી જદા, રક્ષરાજ નર કીધો તદા;
 ઇછી તેડી રક્ષને સહિત કુમાર, વિધિ આઠ્યા મૃત લોક મોઝાર. ૯
 ભવિત ઋષિમુક પાસ વિશેક, રચ્યું નગર કિષ્કિંધા એક;
 રક્ષરાજને આપ્યું તેહ, થાપ્યો ભૂપ કરી વિધિયે એહ. ૧૦
 મંન્યો પુત્રનાં પાડ્યાં નામ, વિધિ ગયા સત્ય લોકજ ધામ;
 પાસવ વીર્ય શીશ અનુસર્યું, વાલી નામ તે સુતનું ધર્યું. ૧૧
 ઇડ્યો સૂરજનો ગ્રીવાયે કામ, તેનું પાડ્યું સુગ્રીવ નામ;
 ઇણા દિવસ એમ કરતાં ગયા, પુત્ર અંન્યો તે પ્રૌઢા થયા. ૧૨
 વાલીને સોંપ્યું સહુ રાજ, ગયો રક્ષ તપ કરવા કાજ;

મયકન્યા તારા શુભમતિ, તે પરણ્યો વાલી મહાસતી. ૧૩
 સુષેણ કન્યા રૂમા જેહ, સુગ્રીવ સુંદરી પરણ્યો તેહ;
 મોટો વાલી લધુ સુગ્રીવ, કરે રાજ સુખ બળના શિવ. ૧૪
 ત્યારે ઇન્દ્રે આવી તતકાળ, વાલીને વાલી જ્યમાળ;
 રણમાં સદા વિજ્ય કહેવાય, સનમુખ શત્રુનિર્બળ થાય. ૧૫
 સૂરજ આવ્યા સુગ્રીવ કને, સુગ્રીવ પાસે સોંપ્યો મુને;
 મારા ગુરુ સૂરજ પ્રકાશ, આજ્ઞા માની રહ્યો હું પાસ. ૧૬
 સાંભળજે તું એને સદા, એમ કહી ગયા દિનકર તદા;
 પછે વાલીને સુત અંગદ થયો, મહા બળિયો તારાનો જ્યો. ૧૭

દોહરો

હનુમંત કહે રઘુપતિ સુણો, રાજવલોચન રામ;
 એક મહિષાસુરનો દીકરો, દુંદુભી તેનું નામ. ૧૮
 મહા બળિયો તે અસુર થયો, ધરતો પૃથ્વીમાંહે;
 કોઈ જોધો તેને મળ્યો નહિ, જુદ્ધ કરવાને ત્યાંહે. ૧૯
 પછી જમરાજ પાસે ગયો, કહે જુદ્ધ કરો મુજ સાથ;
 કે વઢનારો દેખાડો કો, ચળવળે છે મુજ હાથ. ૨૦
 ત્યારે દુંદુભીને જમરાજ કહે, તું જ કિષ્કિંધા માંહે;
 તુજ સાથે વઢશે કપિ, વાલી રહે છે ત્યાંહે. ૨૧
 એવું સુણી કિષ્કિંધા આવિયો, રજનીચર તેણીવાર;
 સિંહનાદ કરી પ્રોઠો થયો, શત જોજન વિસ્તાર. ૨૨
 તે નાદ સાંભળી વાલીને, ચઢીયો મનમાં ક્રોધ;
 તતક્ષણ સનમુખ આવિયો, જુદ્ધ કરવાને જોધ. ૨૩
 બળવંત વીર બે બાઝીયા, મદલ જુદ્ધ કરતા ત્યાંહે;
 એક મુઠી મારી વાલીયે, દુંદુભીના શિરમાંહે. ૨૪
 તે અસુર ભૂમિ ઢળી પડ્યો, ત્યારે ક્રોધો પાટુ પ્રહાર;
 દુંદુભી મૃત્યુ પામિયો, પ્રાણ ગયા તેણીવાર. ૨૫
 પછી ચરણ ઝાલી તે શબતણા, ઉછાળ્યું નલમાંહે;
 મૃતક દેહ આવી પડ્યો, ઋષિમુક પરવત જ્યાંહે. ૨૬
 ઘણા ઋષિ રહે છે તિહાં, તે પામ્યા મન પરિતાપ;

સહુમાં મુખ્ય માતંગ મુનિ, તેણે દીધો શાપ.	૨૭
જેણે કર્મ આણું કયું, તે આવે પરવતમાંહે;	
તો બળીને ભસ્મ થજો તદા, એણું બોલ્યા ત્યાંહે.	૨૮
(માટે) વાલીયે નવ જવાય ત્યાં, ઋષિમુક પરવતમાંહે;	
તે દિનનું તન અસુરનું, બોણું પડિયું ત્યાંહે.	૨૯
તે કરંક ઉપર ઉગિયા, સપ્ત તાડ તરુ જેહ;	
એક દિવસ માતંગ મુનિ, મળ્યા વાલીને તેહ.	૩૦
પાયે લાગી પૂછીયું, કહો મુજને મુનિદેવ;	
કોને હાથે મરણ મુજ, થાશે નિશ્ચયે એવ.	૩૧
મુનિ કહે સુણ વાલી તું, કહું તુજ સાચો બોલ;	
પેલા કરંક ઉપર ઉગિયા, સપ્ત તાડ થઈ ગોળ.	૩૨
તે વિંધે એક બાણથી, એવો બળીયો જેહ;	
તે નર તુજને મારશે, સત્ય માનજે એહ.	૩૩
એણું કહી મુનિવર ગયા, સાંભળો શ્રીરઘુરાય;	
(હવે) વૈર થયું બે વીરને, તેની કહું કથાય.	૩૪

વલણ

તેની કહું કથાય, જ્યમ વૈર થયું બે વીરને;	
તે સુણતાં સંદેહ જાય, હનુમંત કહે રણધીરને.	૩૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां किष्किंधाकांडे श्रीराम-
चंद्र हनुमानसंवादे वाल्मीकुग्रीवयोरुत्पत्ति कथनं नाम तृतीयोऽध्यायः॥३॥

અધ્યાય ૪ થો

રાગ સામેરી

અંજની સુત કહે સાંભળો, તમો સ્વામી શ્રીમહારાજ;	
સુગ્રીવ વાલી કિષ્કિંધામાં, કરતા નિરભય રાજ.	૧
ત્યારે દુંદુભીનો પુત્ર કહીયે, મયાસુર તેનું નામ;	
તે પિતા કેરું વેર લેવા, આવ્યો તેણે ઠામ.	૨
તેણે વાલી સાથે યુદ્ધ કર્યું, પછે હારિયો રણમાંય;	
એક વિવરમાં પાતાળ મારગ, નાસી પેઠો ત્યાંય.	૩

તે અસુરની પુઠે થયા, સુગ્રીવ વાલી વીર;	
તે ગુફામાંહે પેઠો વાલી, યુદ્ધ કરવા ધીર.	૪
તે વિવરને મુખ રહ્યો સુગ્રીવ, રક્ષા કરવા પુઠં;	
માંહે બંન્ધો બળિયા યુદ્ધ કરે, મારે પરસ્પર મુંઠં.	૫
એમ ઘણા દિન ત્યાં વહી ગયા, નવ મરણ પામ્યો તેહ;	
ત્યારે સૂતું દેખી આવ્યો પુરમાં, યક્ષ કિન્નર જેહ.	૬
ઉભડવા લાગ્યા નગર, સુગ્રીવે જાણી વાત;	
ત્યારે ગુફાને મુખ ઢાંકીયો એક, પ્રૌઢ ગિરિ વિખ્યાત.	૭
સુગ્રીવ આવ્યો નગરમાં, કર્યા યક્ષકિન્નર દૂર;	
વીશ માસ વીતી ગયા, નવ આવ્યો વાલી સુર.	૮
ત્યારે સરવે જાણ્યું મુવો વાલી, થયું વિપરીત કાળ;	
પ્રજા પ્રધાને મળી બેસાડ્યો, સુગ્રીવને ત્યાં રાજ.	૯
પછે વીશ માસે વાલીએ, માર્યો નિશીચર ભૂર;	
આવ્યો ગુફાને બારણે, ગિરિ ઢાંક્યો દીઠો શૂર.	૧૦
સુગ્રીવને દીઠો નહિ ત્યારે, ચઢ્યો મનમાં ક્રોધ;	
એ બંધુ મુજને ગયો મૂઝી, ન કરી મારી શોધ.	૧૧
એ વીર શાનો વૈરી મારો, ધાયું વિપરીત કાળ;	
મુને મુવો જાણી નગરમાં જઈ, બેઠો કરવા રાજ.	૧૨
એણે કામ શત્રુનું કર્યું, મુજ લાજ લોપી મુખ;	
હવે તજું એને સર્વથા, નવ જોઉં એનું મુખ.	૧૩
દેશ તજ્યે દયાવિણ, સ્નેહ રહિત બંધુ મિત્ર;	
ગુરુ જ્ઞાનહિણ દુર્મુખી નારી, તે તજ્યે અપવિત્ર.	૧૪
એવું વિચારીને ધાયો વાલી, શસ્ત્ર લેધને શૂર;	
સુગ્રીવને મારવા આવ્યો, નગરમાં બળપૂર.	૧૫
સુગ્રીવ નાઠો ત્યાં થકી, નળનીલ જાણું વંત;	
હું સહિત સાથે આવિયા, ઋષિમુક પરવત અંત.	૧૬
સુગ્રીવને હણવા તદા ધાયો, પુઠંળ લીધી વાટ;	
નવ અવાયું પરવતવિષે, મુનિ શાપના ભયમાટ.	૧૭
છે બળે બંન્ધો બરાબર, સુગ્રીવ વાલી રાય;	

પણ છે વિજયમાળા કંઠમાં, તેણે કરી નવ જીતાય.	૧૮
પછે નગરમાં વાલી રહ્યો, નિજ રાજ કરતો તેહ;	
સુગ્રીવની સ્ત્રી ઘેર રાખી, રુમા નામે જેહ.	૧૯
તે દિવસનો સુગ્રીવ દુઃખી, રહે છે ગિરિ મોઝાર;	
અમો ચાર જણ પાસે રહ્યા છું, કરવા એની સાર.	૨૦
એ પ્રકારે થયું વૈર જે, સુગ્રીવ વાલી વીર;	
એ ઉત્પત્તિ તમને કહી, રઘુપતિ શ્યામ શરીર.	૨૧
સુગ્રીવ મેળવ્ય મુજને, રઘુવીર કહે હનુમંત;	
કરાવ્ય મિત્રિ એની સાથે, વાયુપુત્ર બળવંત.	૨૨
એના શત્રુને મારી કરીને, અપાવું નિજ નાર;	
રાજ્યાસન સુગ્રીવને હું, બેસાડું નિરધાર.	૨૩
હનુમંત એવું સાંભળીને, ગયા સુગ્રીવ પાસ;	
વૃત્તાંત સહુ માંડી કહ્યો, એ રામ છે અવિનાશ.	૨૪
એ વચન સુણીને સુરજનંદન, પામિયો આનંદ;	
ધન્ય વીર તું હનુમંત મુજને, મેળવ્યા જગવંધ.	૨૫
અનેક વાનર સાથે સુગ્રીવ, આવ્યો તેણીવાર;	
સાષ્ટાંગ કરી રઘુવીર ચરણે, નમ્યો ભાનુકુમાર.	૨૬
બે કર ગ્રહી સુગ્રીવને, ઉડાડ્યો રઘુનાથ;	
હૃદય સાથે ચાંપીયો, મેલિયો મુસ્તક હાથ.	૨૭
મળી સ્વસ્થ થઈ બેઠા પછે, સુગ્રીવ ને રઘુરાય;	
વાનર સભા જેઈ રામને, મનમાં હે હરખ ન માય.	૨૮
પછે અગ્નિ ત્યાં ચેતાવિયો, મારુતીએ તેણે ડામ;	
બે પાસ બેઠે બેસાડીયા, સુગ્રીવ ને શ્રીરામ.	૨૯
અગ્નિકેરી સાક્ષીએ, પછે કયો મિત્રાચાર;	
કપિ સરવે હરખ પામ્યા, થયો જયજયકાર.	૩૦
રામ કહે સ્ત્રી ને રાજ અપાવું; મારું વાલી કીશ;	
કહે સુગ્રીવ સીતા શોધ મંગાવું, મારીયે દશશિશ.	૩૧
પછે સુગ્રીવ તેડી ચાલીયો, સૌમિત્રિ શ્રીરઘુનાથ;	
ઋષિમુક પરવત આવીને, મળી બેઠા સરવે સાથ.	૩૨

એક મનોહર મંડપ રચ્યો, કયું સલાકેઈં કામ; .
 એક સુંદર આસન રચીને, બેસાડીયા શ્રીરામ. ૩૩
 સુગ્રીવ કહે એક બ્રહ્મરાક્ષસ, સુંદર નારી સંગ;
 આકાશ મારગ લઈ જતો, તે દીઠો અમો શ્રીરંગ. ૩૪
 ઘણું રુદન કરતી કામની, તેણે દીઠા અમને આંહિ;
 ત્યારે ચીર પદરે બાંધી ભૂષણ, નાખીયાં ગિરિમાંહિ. ૩૫
 રઘુવર કહે તે લાવો કયાં છે, બેઉં એ અલંકાર;
 સીતા મળ્યાસમ થશે મુજને, માનીશ હું ઉપકાર. ૩૬
 હનુમંતજીએ લાવી આપ્યાં, ભૂષણ ને પટ ચીર;
 તે રુદે સાથે ચાંપીને, ગદગદ થયા રઘુવીર. ૩૭
 પછે સીતાને વિરહે કરી, ઘણું રુદન કરતા રામ;
 રઘુવીર રોતાં સરવે રોયા, થયો શોક સમાન. ૩૮
 સુગ્રીવ આપે ધીરજ બહુ, એમ ના કીજે નાથ;
 શોધ મંગાવું સીતાની, મુજ સંગ બળિયો સાથ. ૩૯
 બે જનકી નવ મેળવું તો, સુણો શારંગપાણ;
 તો કલ્પ સુધી નરકમાં, હું પડું નિમ્બે જાણ. ૪૦
 નળ નીલ જાંબુવાન વળી, હનુમંતજી મુજ સાહે;
 ભૂગોળ ઉંધું કરી નાખે, કાળને કર સાહે. ૪૧
 એવાં વચન સુણી સુગ્રીવનાં, પછી બેસીયા રઘુપત્ય;
 સુણ કપિપતિ હું કરું પ્રતિજ્ઞા, માનજે તું સત્ય. ૪૨
 તુંને રાજ સ્ત્રી આપ્યા વિના, બે મંગાવું પરિશોધ;
 મુને આણુ દશરથ રાયની, એ પ્રતિજ્ઞા અવિરોધ. ૪૩
 એમ પરસ્પર આપ્યાં વચન, આનંદીયો સહુ સાથ;
 હનુમંત આદે કપિ સરવે, સેવતા રઘુનાથ. ૪૪

વલણ

સેવતા શ્રીરઘુવીરને, જે કપિ મોટા બળવંત રે;
 એ રામ લક્ષ્મણ રહ્યા ઋષિમુક, સંતોષ્યા સુખવંત રે. ૪૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां किष्किंषाकांठे श्रीराम-
 सुग्रीवयोर्भैत्रीकरणात् ऋष्यमुकामगमनं नाम चतुर्षोडश्यायः ॥ ४ ॥

અધ્યાય ૫ મો

રાગ મારુ

પ્રતિજ્ઞા કરી અન્યોઅન્ય, પછે બોલ્યા શ્રીરામ વચન;
 સુણ સુગ્રીવ તું મુજ વાણ, મારું વાલીને એકે બાણ. ૧
 ત્યારે સુગ્રીવ કહે મહારાજ, વાલીવધ એમ નહિ થાય આજ;
 પેલા સપ્ત તાડ એક બાણ, જે કે વિધે પુરુષ પ્રમાણ. ૨
 તેથી વાલીએ નિષ્પ્રયે મરે, બ્રહ્માદિકથી તે નવ ઉગરે;
 તવ બાણ મૂક્યું રઘુવીર, વિંધ્યા સપ્ત તાડ રણધીર. ૩
 મારી ખોખાને ઠોકર ચર્ણ, ઉડી પડીયું દિગાંતર ધર્ણ;
 પછે સુગ્રીવને કહે રામ, હાવે કર વાલી સાથે સંગ્રામ. ૪
 તુજ પુઠે આવું છું હું, મન ભય નવ રાખીશ તું;
 અન્યો અંધુ છે રૂપે સમાન, વિચાર્યું એમ શ્રીભગવાન. ૫
 ઓળખવાને સુગ્રીવનું રૂપ, વાલી માળ ત્રિભુવન ભૂપ;
 પછે આજ્ઞા આપી શ્રીરંગ, ચાલ્યો સુગ્રીવ પામી ઉમંગ. ૬
 કરી ગર્જના જઈ પુર પાસ, પડ્યો સરવ નગરને ત્રાસ;
 જાણ્યું વાલી મહાબળ શિવ, આવ્યો જુદ્ધ કરવા સુગ્રીવ. ૭
 તે સુણીને ઉઠ્યો તતકાળ, ગ્રહી હસ્તમાં ગદા વિશાળ;
 તે સમે આવી તારા રાણી, બોલી કર બેડીને વાણી. ૮
 સ્વામી સાંભળો મુજ વચન, જુઓ વાત વિચારી મન;
 યુદ્ધ કરવા જશો નહિ આજ, કાંઈ કારણ છે મહારાજ. ૯
 આટલા દિન સુગ્રીવ વીર, તમથી દરતો રઘુવીર;
 ભય પામી નવ આવતો આંહે, રહ્યો કાયર થઈ ગિરિમાંહે. ૧૦
 આજ યુદ્ધ કરવાને આવ્યો, એટલું બળ કયાંથી લાવ્યો;
 કોઈ બેધ મળ્યો એને આજ, પામ્યો પક્ષ મોટી થયું કાજ. ૧૧
 બાકી એનું શું બળમાન, થયો તેને બળે બળવાન;
 મેં સુણી છે એવી વાત, રાય દશરથ ઘેર સાક્ષાત. ૧૨
 ત્યાંહાં જન્મ ધર્યો જુગદીશ, બ્રહ્મ પૂરણ માયા ધરશ;
 પાળવાને પિતાનું વચન, તે પ્રભુ નિકળ્યા છે વન. ૧૩

સીતા સુંદરી તેની વરીશ, ગયો હરણ કરી દશશિપ;
 તેનો શોધ કરતાં વનમાંહે, રામ લક્ષ્મણ આવ્યા આંહે. ૧૪
 મળ્યો સુગ્રીવ એ નિરધાર, તે સાથે કર્યો મિત્રાચાર;
 પ્રભુની પ્રેરણા એ પ્રયુક્ત, આવ્યો સુગ્રીવ કરવા યુક્ત. ૧૫
 તે માટે ત્યાં જશો નહિ નાથ, જીતશો નહિ સુગ્રીવ સાથ;
 નિશ્ચયે મારશે તમને રામ, છે સત્રથ પૂરણ કામ. ૧૬
 જેના ભય થકી કંપે કાળ, જેની આજ્ઞા માને લોકપાળ;
 તે પ્રભુએ ધર્યો અવતાર, ઉતારવાને ભૂમિનો ભાર. ૧૭
 ધર્મ સ્થાપન કરવા કાળ, પ્રેરે ભૂતળમાં મહારાજ;
 માટે માનો મારું વચન, જે કુશળ ઇચ્છો સ્વામીન. ૧૮
 સાંભળી તારાની એવી વાણી, બોલ્યો વાલી અહંતા આણી;
 જયમાળ મારે છે ગ્રીવ, મને નહિ જીતે સુગ્રીવ. ૧૯
 અમો બે બંધુને વિરોધ, શું કરવા રામ કરશે ક્રોધ;
 ન કર્યો તેમનો અપરાધ, શું કરવા મને હણશે સાધ. ૨૦
 ધર્મસ્થાપન પૂરણ બ્રહ્મ, તે કયમ કરશે અધરમ;
 જે એ પ્રભુ હશે પ્રત્યક્ષ, કદાપિ એની કરશે પક્ષ. ૨૧
 વિના વિરોધ એ નિષ્કામ, શું કરવા મને મારશે રામ;
 જે મુને હણશે રઘુપત્ય, નિશ્ચયે પામીશ હું સદગત્ય. ૨૨
 હરિ હાથે મરણ સંબંધ, છૂટશે જનમ મરણના બંધ;
 તે માટે સાંભળ સતી એહ, બન્ને વાતે નિઃસંદેહ. ૨૩
 નથી સુગ્રીવનો કાંઈ ભાર, ક્ષણમાંહે મનાવું હાર;
 પ્રભુથી ભવનું દુઃખ વામું, રામ હાથે પરમ પદ પામું. ૨૪
 સુણ સાધવી ચિંતા મૂકી, નથી બોલતો હું કાંઈ ચૂકી;
 એવું કહીને ઈંદ્રકુમાર, આવ્યો યુદ્ધ કરવા પુર બહાર. ૨૫

વલણ

પુર બહાર આવી યુદ્ધ આરંભ્યું, બન્ને બળિયા વીર રે;
 એક એકને મારે ગદા, નવ હાર પામે કો ધીર રે. ૨૬
 ઈતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં કિર્ત્તિકાકાંડે સપ્ત-
 તાડાવિમેદનાત્ તારાવાલીવિવોધનં નામ પંચમોઽધ્યાયઃ ॥૫૧॥

અધ્યાય ૬ કો

રાગ મા૩

પછી વાલી કોધે ગડગડિયો, સુગ્રીવ ઉપર રીસે ચઢીયો;
 બાજયા બન્ને વીર બળવંત, રીસે રાતા અધર ડશે દંત. ૧
 ગદા મૂકીને બન્ને વીર, મહા યુદ્ધ કરે રણધીર;
 મુઠ્ઠી પ્રહાર કરે પદ ધાય, શીષે શીષ કુટે મહાકાય. ૨
 પદ પ્રહારે ધ્રુજે છે ધર્ણ, થયો સૂરજ ધુંધળ વર્ણ;
 કંપ્યા દિગ્ગજ સળકયો શેષ, ભય પામ્યા તે અમર અશેષ. ૩
 જેવા મેરુ ને મંદ્રાચળ, એહેવા છે કપિ સ્થૂળ સબળ;
 પડછંદા પડે પદધાય, દારણ યુદ્ધ કોઈએ નવ જોવાય. ૪
 કરે વાલી સુગ્રીવ સંગ્રામ, હાહાકાર થયો તે ઠામ;
 વિજયમાળ વાલીને ગ્રીવ, તેથી હાર પામ્યા સુગ્રીવ. ૫
 બળ ક્ષીણ થયું તેણીવાર, સુગ્રીવે સેહેવાતો નથી માર;
 થયો દુઃખીયો જાણે આવ્યું મર્ણ, ઉઠે બેસે પડે છે ધર્ણ. ૬
 ત્યારે સુગ્રીવે સમર્થા શ્રી રામ, વારે ધાજે તે સુંદર શામ;
 તે સુણીને આવ્યા રઘુવીર, સાથે લક્ષ્મણજી રણધીર. ૭
 જુવે રામ લક્ષ્મણ રહીદ્વર, બળ અતુલિત વાલી શૂર;
 દીઠો સુગ્રીવ પામ્યા હાર, બળ ક્ષીણ થયું નિરધાર. ૮
 વિજયમાળ તણા મહિમાય, દૃષ્ટિએ બળ હરણજ થાય;
 વાલી સન્મુખ રહે જે કોય, તેનું બળ આકર્ષણ હોય. ૯
 એમ જાણ્યું શ્રી ભગવંત, કપટે આણું વાલીનો અંત;
 છે કરતું અકરતું સમર્થ, તોય વર નથી કરતા વ્યર્થ. ૧૦
 પછે કોપ્યા પુરુષ પુરાણ, કયું ધનુષે શર સંધાણ,
 તરુ એથે રહી ભગવંત, માર્યું બાણ વાલીને તન. ૧૧
 રૂદે ભેધું તે બાણ કરાળ, તેણે વાલી પડ્યો તતકાળ;
 ત્યારે પાસે આવ્યા રઘુવીર, કપિ સહિત સુમિત્રી ધીર. ૧૨
 વાલીએ તવ દીઠા રામ, કોટી કંદર્પ સુંદર શ્યામ;
 રાખી ધીરજ બોલ્યો વચન, વાલી કહે સુણો શ્રી ભગવંત. ૧૩

પ્રભુ પ્રગટયા રઘુકુળમાંહે, ધર્મ સ્થાપવા આવ્યા આંહે;
 આવું કરવું અનુચિત કામ, તમને ન ધટે હે રામ. ૧૪
 છળ ભેદ કરી મુને માર્યો, ગયો ક્ષત્રીધર્મ તમારો;
 એક પત્નીવ્રત કરો અન્યા, આજ વરી અપકીર્તિ કન્યા. ૧૫
 સત્યવંત પ્રતાપી ધીર, રણ પડિત છો રઘુવીર;
 ભેલું કપટ કરી મુજ તન, લાગ્યું રવિકુળમાં લંછન. ૧૬
 એલું કર્મ કર્યું રઘુરાય, અપકીર્તિ ત્રિલોકમાં થાય;
 જ્યમ મૃગને મારે કિરાત, તમો એમ કર્યું જગતાત. ૧૭
 મને મારવો તો ચેતાવી, તો હું જાણત જાત જે કાવી;
 રામ કહે અહ્યા પારધી જેહ, ક્યાં મારે મૃગ ચેતાવી તેહ. ૧૮
 તું નોહે કંઈ ચોધો વીર, કપિ વનચર જાત અધીર;
 છું વનચર પણ મારાં કર્મ, છે વિદિત ત્રિલોકમાં પર્મ. ૧૯
 તમો કર્તા અકર્તા સમર્થ, તમ આગળ મુજ બળ વ્યર્થ;
 પણ અધરમ શો હતો મારો, જુઓ ધરમ વિચારી તમારો. ૨૦
 ધર્મ સ્થાપન તમ અવતાર, મને માર્યો અધર્મ અપાર;
 રામ કહે સત્ય વ્રત છે માફ, વિના અધરમ કોને ન માફ. ૨૧
 રાખી અનુજવધૂ તેં પર્મ, એથી બીજે કયો રે અધર્મ;
 રૂમા રામા સુગ્રીવની જેહ, લાગ્યું પાપ તે ભોગવ્યું એહ. ૨૨
 તે માટે મેં તુજને માર્યો, મોટો અધર્મ એહ વિચાર્યો;
 વાલી કહે તમો સુગ્રીવ સાથ, એ શું મિત્રી કરી રઘુનાથ. ૨૩
 મને મહ્યા હોત મહારાજ, તો હું કરત તમાફ કાજ;
 જઈ રાવણ મારત રણમાં, સીતાને લાવત એક ક્ષણમાં. ૨૪
 એ રાવણ મારો ચોર, સુણો કૌશલરાજકિશોર;
 મેં બગલમાં ઘાલ્યો એને, પુત્ર પારણે બાંધ્યો જેને. ૨૫
 એમાં શું કરવું તું કાજ, એને બાંધીને લાવત આજ;
 પણ ભલું થયું આચરણ, તમ હાથે પામ્યો મરણ. ૨૬
 મારા ભાગ્ય તણો નહિ પાર, મારાં પૂરવ પુણ્ય અપાર;
 સુણી પ્રસન્ન થયા રઘુરાજ, વાલી જવાડું તુજને હું આજ. ૨૭
 તને આપું જીવિતદાન, માગ્ય માગ્ય કપિ વરદાન;

વાલી કહે સુણીયે રઘુરાય, આવું મરણ ફરી નવ થાય. ૨૮
અંતકાળની સાડ જોગી, કરે ભજન બ્રહ્મરસ ભોગી;
અંતે પામે તે મોક્ષ નિદાન, પણ પાસે કયાંથી ભગવાન. ૩૦
દૃષ્ટિ ગોચર તે પ્રભુ આજ, મારી પાસે ઉભા છે મહારાજ;
આથી લાભ બીજે ધરી મન, કોણ કારણ રાખું તન. ૩૦
ધન્ય સુગ્રીવ બંધુ વીર, મને મેળવ્યા શ્રીરઘુવીર;
ન હોય વીર ગુરુ તું મારો, ઉપકાર શો માનીશ તારો. ૩૧
કરાવ્યું રામનું દરશન, અપાવી ગતિ મુજને ધન્ય;
સુણ બંધવ ચતુર સુભણ, હું મૂકું છું મારા પ્રાણ. ૩૨
હવે કરજે તું નગરનું રાજ, અંગદને આપજો યુવરાજ;
એવું કહી કાઢી કંઠેથી માળ, વાલી સુગ્રીવને વિજયમાળ. ૩૩
સુણો રઘુપતિ દીન દયાળ, મુજ પુત્રની કરજે સંભાળ;
છો ભક્તવત્સલ શ્રીરંગ, અંગદ છે તમારે ઉછંગ. ૩૪
એવું કહી રામ સાનિધ્ય જાણ, તજ્યા વાલીએ તત્ક્ષણ પ્રાણ;
પામ્યો સદ્ગતિ ઇન્દ્રકુમાર, ગયો વૈકુંઠમાં તેણીવાર. ૩૫

વલણ

વૈકુંઠમાં તે ગયો વાલી, મૂક્યું રામની સાનિધ્ય તન રે;
પછી તારા રાણી વાલી તણી, તે આવી કરતી રુદન રે. ૩૬
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकबारायां किरकिषाकांडे सुग्रीव-
वालीसंग्रामे श्रीरामेण वालीवचो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ સારંગ

હવે વાલી તણી રાણી છે તારા, સતી શિરોમણિ જેહ;
પછી અંગદ પુત્રને આગળ કરીને, રણમાં આવી તેહ. ૧
ત્યારે કર જોડી રઘુવીરની પ્રત્યે, તારા બોલી વાણ;
હવે એક બાણ મૂકીને મુજને, મારો સારંગપાણ. ૨
હે અયોધ્યાપતિ તમે મારા પતિને, શું કરવાને માર્યા;
હું પતિવ્રતાને વિધવા કરી, શણગાર ઉતાર્યો મારો. ૩

- એમ કહી પછી વાલી પાસે, બેઠી તારા રાણી;
વિવિધ પ્રકારે વિલાપ કરતી, રોતી મધુર સ્વર તાણી. ૪
- ત્યારે શ્રી રઘુપતિએ પાસે આવીને, તારાને સમજાવી;
બાધ શું કરવા કહ્યાંત કરે છે, એ લખીત વાત જે લાવી. ૫
- તું કોનો શોક કરે છે સુંદરી, કહે મુજને તે વચન;
જે દેહનો શોક કરે તો એ તુજ, પાસે પડ્યું છે તન. ૬
- અનિત્ય અશાશ્વત નાશવાન એ, પંચ ભૂતનું શરીર;
તે કર્માનુસારે થાય જાય, તેનો શોક કરે નહિ ધીર. ૭
- તું કહીશ હું આત્માને રડું છું, એ મોટો અવિવેક;
અખંડ અજ અવિનાશી આત્મા, ચૈતન્ય દ્રષ્ટા એક. ૮
- અપરિચિન્ન માટે એ પૂરણ, જાય ન આવે જેહ;
દુઃખરહિત માટે સુખસાગર, અંમર આત્મા એહ. ૯
- તે માટે બે એ મધ્યે જેનો, શોક કરે તે કોક;
નાશવંતનું દુઃખ શું ધરવું, અખંડનો સૌ શોક. ૧૦
- એમ રામે તારાને ઉપદેશી, પ્રતિબોધ બહુ દીધો;
રામ વચન અગસ્તે શોકનો, સિંધુ શોષી લીધો. ૧૧
- પછી તારા સમજ પામે લાગી, રઘુપતિને તેણીવાર;
મસ્તક કર મૂકીને વળતા, બોલ્યા જગદાધાર. ૧૨
- અરે તારા સુગ્રીવને વર, તુજ રહેશે સત્ય પ્રમાણ;
મુજ આજ્ઞાએ પતિવ્રત તારું, નહિ ભાગે નિરવાણ. ૧૩
- કોઈએ નહિ કરે નિંદા તારી, માટે વચન મુજ પાળ;
પછે સુગ્રીવને તે તારા સોંપી, નંખાવી છે વરમાળ. ૧૪
- એમ દેવ ચરિત્ર છે ઘણું અટપટાં, અઘટ ઘટાવે જેહ;
એ જોઈ કો અન્ય મનુષ્ય કરે તો, પડે નરકમાં તેહ. ૧૫
- જળ ઉપર જેણે પૃથ્વી રાખી, સ્થંભવિના આકાશ;
એવા પ્રભુ છે એક સ્વતંત્રજ, અખંડ અણત અવિનાશ. ૧૬
- તે પ્રભુ કરે કરાવે કરતવ, તે થાય સત્ય પ્રમાણ;
તે જોઈને કો અન્ય કરે તો, નરક પડે નિરવાણ. ૧૭
- પછી તારાને પટરાણી કરીને, સોંપી સુગ્રીવને હાથ;

પછી સુગ્રીવ પાસે વાલી કેરી, કરાવી ક્રિયા રઘુનાથ. ૧૮
 વળી અંગદને પોતાનો કર્યો, શિર હસ્ત મૂક્યો રઘુવીર;
 હાવે સુગ્રીવને કહે જાઓ નગરમાં, રાજ્ય કરો મતિ ધીર. ૧૯
 અમો ઋષિમુક ઉપર રહી ગાળીશું, ચોમાસું ચાર માસ;
 ત્યારે સુગ્રીવ કહે પ્રભુ તમો પધારો, પહેંચે મારી આશ. ૨૦
 સુણો મિત્ર મુજ ભાઈ ભરત તે, ભોગવે છે વનવાસ;
 ત્યારે હું કેમ પુરમાં પ્રવેશ કરું, દુઃખ જોઈથયો છું ઉદાસ. ૨૧
 જ્યમ નાનાં બાળક મૂકીને, વિદેશ જાયે માત;
 તેમ હું આવ્યો છું એને મૂકી, પુણ્ય પવિત્ર એ બ્રાત. ૨૨
 પછી લક્ષ્મણને મોકલિયા પોતે, કિષ્કિંધા મોઝાર;
 રાજ્યાભિષેક કર્યો વિધિએ થકી, સુગ્રીવનો તેણીવાર. ૨૩
 અંગદને સેનાપતિ થાપ્યો; વરત્યો જ્યજ્યકાર;
 સુગ્રીવ રાજ ચલાવે નિત્યે, રાજનીતિ વહેવાર. ૨૪
 પછી ઋષિમુક ઉપર રામ રહ્યા છે, સાથે લક્ષ્મણ વીર;
 શ્રીરઘુવીરની સેવા કરતા, અંજનીસુત રણધીર. ૨૫
 એવે ગ્રીષ્મ ઋતુ વીતી ગઈ આવ્યા, ચોમાસાના દન;
 વિદ્યુત ચમકે નભ ધન ગાજે, વરસે છે પરજન્ય. ૨૬
 તરુ કુસુમિત શોભે નવ પક્ષવ, રમ્ય ગિરિ ચોપાસ;
 મધુપનિકર ગુંજારવ કરતા, લેતા મકરંદ વાસ. ૨૭
 વાસ લેતા મધુકર ગુંજે, વૃષ્ટિ અગણિત થાય;
 ત્યારે લક્ષ્મણને રઘુવીર દેખાડે, વર્ષા ઋતુ શોભાય. ૨૮

વલણ

વર્ષાઋતુની શોભા અદ્ભુત, ધન ગાજે નભમાંય રે;
 મોર કળા કરી નાચતા, ખપૈયા બોલે ત્યાંય રે. ૨૯

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां किष्किंधाकांडे तारा-
 विलासे श्रीरामेण शोकनिवारणे सुग्रीवराज्याभिषेको नाम सप्तमोऽध्यायः

અધ્યાય ૮ મો

રામ મદ્હાર

રઘુવીર કહે તું જોને લક્ષ્મણ, વર્ષાઋતુ શોભાય રે;
 વનવેલી કુસુમિત બોલે પતત્રી, શબ્દ સુંદર થાય રે. ૧
 દેખી વારિદ મોર નાચે, કરે મુદિત કળાય રે;
 જ્યમ વિરતિવંત હરિભક્તને દેખી, હરખ પામે કાય રે. ૨
 ધનમાંહે દમકે દામની જ્યમ, ખળ પ્રીત સ્થિર નવ રહે ક્યમે રે;
 ધન વરસે નીચો ઉતરી, જ્યમ વિદ્યા પામી બુધ નમે રે. ૩
 અધાત બુદ્ધ ગિરિ સહે, ખળ વચન સાધુ જેમ રે;
 લપટાયો કદર્ભ ભૂમિપર, જીવને માયા તેમ રે. ૪
 નદી ક્ષુદ્ર ભરી ઉભરાઈ ચાલી, જળ દશોદિશ જાય રે;
 જ્યમ સૂક્ષ્મ ધન પામીને ખળ, અભિમાન કરી ઈતરાય રે. ૫
 સમેટી જળ જ્યાં ત્યાં થકી તે, નીચી ભોમ્ય ભરાય રે;
 સદ્ગુણ સરવે સમેટી જ્યમ, સજ્જન રુદયે સમાય રે. ૬
 સર્વ સરિતા જળ મળીને, જળનિધિમાં જાય રે;
 જ્યમ જીવ પામી હરિપદને, અચળ નિરભે થાય રે. ૭
 હરિત ભૂમિ તરણ સંકુલ, નવ જણાયે પંથ રે;
 પાખંડવાદ મતે કરી થાય, ગુપ્ત જ્યમ સદ્ગ્રંથ રે. ૮
 દાદુર ધૂનિ ચાદિશ કરે, જાણે પહે બટક અનેક રે;
 નવ પક્ષવ થયાં વિટપ જ્યમ, મળ્યો સાધકને વિવેક રે. ૯
 થયા જવાસા પત્રહિણ જ્યમ, રૂડે રાજ્ય ખળ ઉદ્ધમ રે;
 કંઈ ધૂળ ખોળી નવ જડે, તજે ક્રોધ ધરમી જ્યમ રે. ૧૦
 ભૂમિ શોભે શસ્ય સંપન્ન, જેવી ઉપકારીની સંપત્ય રે;
 ત્યમ નિશામાં ખદોત ચમકે, જ્યમ દંભી સમાજ દુર્મત્ય રે. ૧૧
 ચ્યારીચો ડૂટી ચાલે જળ, નવ રોકાયે નિરધાર રે;
 જ્યમ ત્રોડી કુળ મરજદા ત્રિયા, જ્યાં ત્યાં કરે વ્યભિચાર રે. ૧૨
 કૃષિ સુધારે કૃષિવંત જ્યમ, મોહમદ તજે બુધવંત રે;
 પછે શસ્ય નિર્મળ થાય જ્યમ, જ્ઞાની શોભે મોહને અંત રે.

પંથી મારગ પડે રપટી, મલીન અંબર થાય રે;
 જ્યમ અશુભ કરમે કરી સાધુ, વિષયમાં લેપાય રે. ૧૪
 ત્યારે ચઢવાક દેખાય નાહ, પામી કાળ ધર્મ પળાય રે;
 વિવિધ જંતુ ભૂમિ જ્યમ, રૂટે રાજ વૃદ્ધિ પ્રજાય રે. ૧૫
 ઉપર ભૂમિ તૃણ ને જામે, જ્યમ હરિજન હૃદયે કામ રે;
 પંથી જ્યાં ત્યાં રોકાયા, જ્યમ જ્ઞાને ઈંદ્રિય કામ રે. ૧૬
 ક્યારે મારુત પ્રભળ જ્યાંહાં ત્યાંહે, મેઘને લઈ જાય રે;
 જ્યમ કપુત આચરણે કરી, કુળ ધર્મ દૂર પળાય રે. ૧૭
 ક્યારે દિવસે ધનધટા વળી, ક્યારે પ્રગટે પતંગ રે;
 જાય આવે જ્ઞાન જ્યમ, પામી કુસંગ સુસંગ રે. ૧૮
 એમ વર્ષા ઋતુ વહિ ગઈ વળતી, આવી શરદ સુખણ રે;
 અરે લક્ષ્મણ જોની શોભા, કહે છે રઘુપતિ વાણ રે. ૧૯
 કાસ કૂહ્યો શ્વેત રંગે, ક્ષમા છાઈ તેમ રે;
 વૃદ્ધા અવસ્થા ત્રણ ઋતુને, આવી શોભે જેમ રે. ૨૦
 અગસ્ત પંથ ઉદે થયો, શોષવા માંડ્યું વાર રે;
 જ્યમ લોભના પરિતાપથી, સંતોષ જાયે સાર રે. ૨૧
 સર સરિત જળ સ્વાદિષ્ટ નિર્મળ, શોભતું મહાભાગ રે;
 જ્યમ જ્ઞાન પામી મોહ ભ્રમતા, કરે જ્ઞાની ત્યાગ રે. ૨૨
 પ્રગટયાં ખંજન શરદમાં જ્યમ, પામી સમય સુકૃત રે;
 પંકજરહિત થઈ ધરા જ્યમ, તજે રાય અનીત રે. ૨૩
 જળ અલપમાં થાયે વિકળ, મચ્છ પામે પરિતાપ રે;
 બહુ કુટુંબી જન હીણ ધન તે, પામે જ્યમ સંતાપ રે. ૨૪
 ધનરહિત નિર્મળ શોભતું, ઋતુ શરદમાં આકાશ રે;
 નિરમળ હરિજન શોભતા જ્યમ, તજે વિષયની આશ રે. ૨૫
 ક્યહું ક્યહું વૃષ્ટિ શરદમાંહે, અદ્ય થાયે મેહ રે;
 જ્યમ કોઈક પામે ભક્તિ મારી, ભક્ત વિરલા જેહ રે. ૨૬
 તજી નગર આલ્યા નૃપ વણિક, તાપસ ભિખારી જાણ રે;
 હરિભક્તિ પામી ચાર આશ્રમ, તજે શ્રમ નિરવાણ રે. ૨૭
 સુખી મચ્છ નીર અગાધના, જ્યમ હરિ શરણે જન રે;

કૂલ્યાં કમળ શર શોભતું, જ્યમ બ્રહ્મ સરગુણ ધન્ય રે. ૨૮
 દુઃખી ચક્રવાક નિશાગમન, ખળ જોઈ પરસંપત્ય રે;
 અતિ તૃષાતુર આતુક દુઃખી, જ્યમ શિવ દ્રોહીને વિપત્ય રે. ૨૯
 શરદ આતપ દિવસનો હરે, ઇન્દુ તે પરિતાપ રે;
 જ્યમ સંત દરશન શરણથી, થાય મુક્ત ત્રિવિધિ તાપ રે; ૩૦
 ચક્રાર સરવે ચંદ્ર નિરખે, જ્યમ હરિ જીવે હરિજન રે;
 વીત્યા મશક હિમ ત્રાસથી, દ્વિજદ્રોહ કુળ નાશન રે. ૩૧
 ભૂમિ જીવ વ્રપાતણા તે, ગયા શરદ વીલાઈ રે;
 સદ્ગુરુકૃપાએ જાય જ્યમ, સંશય ભરમ સમુદાઈ રે. ૩૨
 એમ વ્રપાતુ વીતી ગઈ, આવી નિર્મળ શરદ પ્રભુદ્ધ રે;
 અરે આપ લક્ષ્મણ સીતાની, હજી ન પામ્યા કાંઈશુદ્ધ રે. ૩૩

વલણ

કંઈશુદ્ધ ન પામ્યા સીતાની, આવી શરદકતુ પાવન રે;
 એમ વિરહે વ્યાકુળ થયા વળતા, રઘુપતિ શીથે મન રે. ૩૪
 જ્ઞાતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં કિર્તિકષાકાંઢે
 વર્ણાંશરદકતુવર્ણનં નામ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥ ૮ ॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ મારૂ

ગયા ચોમાસા દન, આવી શરદ કતુ પાવન;
 લક્ષ્મણને કહે છે રામ, ભૂલ્યો સુગ્રીવ આપણું કામ. ૧
 થયો રાજ્યમટે કરી માતો, નારીસંગવિષે રંગ રાતો;
 તારા રૂમા મળી રૂપવાન, ભોગવે કરી આસવપાન. ૨
 પામ્યું ચિત્ત વિષયમાં લીન, થયો મરકટ તેને આધીન;
 એને કરવી ઘટે શિક્ષાય, આપણો એ મિત્ર કહેવાય. ૩
 ચાલે કુપંથ સજ્જન જેહ, લાવીયે સદ્ મારગ તેહ;
 માટે લક્ષ્મણ જા તું ત્યાંહે, તેડી લાવ્ય સુગ્રીવને આંહે. ૪
 જો ન માને વચન કપિરાય, તો કરજે એને શિક્ષાય;
 એ ભૂલી ગયો આપણું કાજ, માટે દંડ દેવો ઘટે આજ. ૫

કરે ભક્ત બ્રાહ્મણનો જે દ્વેષ, દંડ દેવો ઘટે તેને એશ;
 હરિહરનાં નિદે ચરિત્ર, કરે પરને પીડા અપવિત્ર. ૬
 સદ્ધર્માત્રનું કરે અપમાન, બળ પામી કરે અભિમાન;
 વરતે વેદ વિરુદ્ધને પંથ, કરે હિંસા નિદે સદ્ગ્રંથ. ૭
 જે સજ્જન ભિત્રને વાહાય, તે કૃતઘ્ની અધર્મી કહેવાય;
 જે કો કરતા છળ પાખંડ, એટલાને દેવો દંડ. ૮
 બળ હોય તો કરીએ શિક્ષાય, નહિ તો તણ્યે તેને સર્વથાય;
 માટે જ તું સુગ્રીવ પાસ, ના માને તો કરજે નાશ. ૯
 ચાલ્યા લક્ષ્મણ સુણીને વચન, અતિ ક્રોધ ધરીને મન;
 કરે ધનુષ્યબાણ ગ્રહી સાર, આવ્યા કિષ્કિંધા મોઝાર. ૧૦
 ગયા આગળ હનુમંત ત્યાંહે, ચેતાવ્યો સુગ્રીવ છે જ્યાંહે;
 રામે મોકલ્યા લક્ષ્મણ આજ, ગયા ભૂલી શું રામનું કાજ. ૧૧
 કહે સુગ્રીવ ધણુએ થારી, હળવે હળવે શુદ્ધિ મંગાવારી;
 એમ ગણકાર્યું નહિ જ્યારે, રામાનુજ કોપ્યા તેણીવારે. ૧૨
 કયો ધનુષ તણો ટંકાર, થયો નગરમાં હાહાકાર;
 નાહા વાનર પામી ત્રાસ, આવ્યા સર્વ સુગ્રીવની પાસ. ૧૩
 ત્યારે સુગ્રીવ ડરીયો મન, હનુમંતશું બોલ્યો વચન;
 એમનો ક્રોધ સમાવો આજ, ચાલો કરીયે શ્રીરામનું કાજ. ૧૪
 ઉઠ્યો સુગ્રીવ મન ભય આણી, કરી આગળ બંન્યો રાણી;
 સુમિત્રા સુતની સ્તુતિ ઝીઘી, ચરણની રજ શિરપર લીધી. ૧૫
 બોલી રાણીઓ દેઘને માન, અમને આપો હેવાતન દાન;
 પામ્યાશાન્ત એવું સુણી શેષ, ત્યારે ઉતર્યો ક્રોધ અશેષ. ૧૬
 લેધ અનેક વાનરને સાથ, રામ પાસે આવ્યો કપિનાથ;
 પાહિ પાહિ કહી મુખે વાણી, રાખો ચરણે સારંગપાણી. ૧૭
 એવું કહી નમ્યો રામને ચર્ણુ, ત્યારે બોલ્યા અશરણશર્ણુ;
 અરે સુગ્રીવ પામ્યો રાજ, તેણે ભૂલી ગયો અમ કાજ. ૧૮
 ચાર માસ ચોમાસું વામ્યા, પણ શુદ્ધ સીતાની ન પામ્યા;
 ત્યારે સુગ્રીવ કહે મહારાજ, હાવે નિશ્ચે કરું તમ કાજ. ૧૯
 એમ કહી સુગ્રીવ બળવંત, નેડ્યા મરકટ રીંછ અનંત;

સપ્તદ્વીપ તણા કપિ જેહ, તેડાવ્યા દૂત મોકલી તેહ. ૨૦
 આવ્યા અસંખ્ય વાનર ત્યાંહે, ગિરિ વૃક્ષ ગ્રહી કરમાંહે;
 દૂદે ઉછળે પાડે ચીસ, આવી મળીયા તે સરવે કીશ. ૨૧
 ખોલ્યા સુગ્રીવ તે શું વચન, કપિ સરવે ધરજે મન;
 કરવું આપણે રામનું કાજ, કોઈ આળસ નવ કરશેા આજ. ૨૨
 કાળને કરીયે શિક્ષાય, મેળવીયે રામને સીતાય;
 ત્યાં સુધી રહેવું સહુને પાસ, કરવું કારજ થઈને દાસ. ૨૩
 ત્યાર પહેલો જે કો જાય આપ, તેને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ;
 એ કર્યા વિના જે ઘેર જાય, તે કપિ માતુગમની થાય. ૨૪
 એ કારજમાં જે કરે ખોટાઈ, તેને માથે છે રામદવાઈ;
 જે કો કરશે આળસ અભિમાન, તેનાં છેદીશ નાક ને કાન. ૨૫
 એવાં સુણી સુગ્રીવનાં વચન, સરવે કપિવર કંપ્યા મન;
 સહુ વનચરને લાગી ધાક, વાગી રવિસુત કેરી હાક. ૨૬
 કપિ સૈન્ય જોઈ રણધીર, મનમાં હરખ્યા શ્રીરઘુવીર;
 કહે સુગ્રીવને રઘુરાય, મુજને ઘણી ચિંતા થાય. ૨૭
 આ મળ્યું કપિ સૈન્ય અપાર, એ શું ખાશે શો કરશે આહાર;
 ત્યારે ખોલ્યો રૂમાપતિ વાણી, તમે સાંભળો પુરુષ પુરાણી. ૨૮
 ફળ ફૂલ પત્ર કંદ મૂળ, કરશે આહાર કપિ અનુકૂળ;
 જો નહિ મળે બીજું અન્ય, તો એ કરશે પવન પ્રાશન. ૨૯
 ગિરિ તરુવર શસ્ત્ર સમસ્ત, એમને ન જોઈએ કાંઈ વસ્ત્ર;
 એવું સુણીને હસ્યા શ્રીરામ, પામ્યા હર્ષ તે પૂરણ કામ. ૩૦
 પછે સુગ્રીવે વિચારી મતિ, કર્યો નળને સેન્યાપતિ;
 કરવા સીતાની પરિશાધ, દેશ દેશ મોકલીયા જોધ. ૩૧
 જોયું પૃથ્વી ને પાતાળ, સ્વર્ગલોક માંહે જોઈ ભાળ;
 સપ્તદ્વીપ ભૂમિ નવ ખંડ, જોયા છપ્પન દેશ અખંડ. ૩૨
 સર સરિતા ગિરિ ઉપવન, સરવે ખોળી વળ્યા કપિજન;
 ન જડ્યાં તેને સીતા અનુપ, નથી ઓળખતા તેનું રૂપ. ૩૩
 રામની જ્ઞાનશક્તિ સીતા, મૂળ માયા જે પરમ પુનિતા;
 તે તો ભેદુ વિના કેમ જડે, બીજાં બાપડા ભૂમિ આથડે. ૩૪

જ્યમ અહંમતા કરી જન, પામી વિભ્રમ બુદ્ધિ મન;
 ગુરુ શરણુ વિના નિદાન, કહો તે ક્યમ પામે જ્ઞાન. ૩૫
 એમ વાનર પ્રરીને આવ્યા, નવ સીતાની શુદ્ધ લાવ્યા;
 ત્યારે સુગ્રીવે તેણીવાર, મોકલ્યા દક્ષિણ દેશમોઝાર. ૩૬
 ખટ વાનર મહા બળવંત, કોપે કાળનો આણે અંત;
 દશ સહસ્ર કપિ તેની સાથ, આપી આજ્ઞા તે કપિનાથ. ૩૭
 નળ નીલ ને જાંબુવંત, ઋષભ અંગદ ને હનુમંત;
 ચાલ્યા તત્પર થઈ તેણીવાર, પૂછે રામને વાયુકુમાર. ૩૮
 કેવું છે જનકીજનું રૂપ, આપો એધાણી રઘુકુળ ભૂપ;
 કહો અંતરની કાંઈ વાત, ત્યારે બોલ્યા શ્રીજગતાત. ૩૯
 સુણુ મારુતી સીતા અનુપ, નથી ત્રિભુવનમાં એવું રૂપ;
 એના અંગ તણી જે સુવાસ, અર્ધ જોજન ચાલે પ્રકાશ. ૪૦
 મુખ કરૂંર ગંધ સુ ઠામ, અહોરાત્રિ જપે મુજ નામ;
 જે સમીપના વૃક્ષ પાપાણુ, બાર હાથ લગી નિરવાણુ. ૪૧
 જપતાં હશે નામજ માઈ, સુણુ અંતર વાત ઉચાઈ;
 જ્યારે નીકળ્યા વન નિરધાર, ત્યારે કેકઈ ધર મોઝાર. ૪૨
 પેહેરાવ્યાં કેકૈએ વનકુળ, અમો પહેર્યાં જાણી અનુકુળ;
 સીતાને પહેરાવા મૂક્યાં જ્યારે, નેત્રસમશા કરી અમો ત્યારે. ૪૩
 તે માટે ન ધર્યાં વનચીર, છાની વાત એ કહેજે વીર;
 પોતાની મુદ્રિકા રઘુનાથ, ઘાલી અંજનીસુતને હાથ. ૪૪
 નિશ્ચે ઓળખી સીતાને જાણી, આ તું આપજે મુજ એધાણી;
 સુણી પાયે લાગ્યો કપિધીર, શિર હસ્ત મૂક્યો રઘુવીર. ૪૫
 જા તું સીતાની શુદ્ધ લાવજે, વિજય પામી વહેલો આવજે;
 ઉડ્યા આકાશમાં પછે ક્રીશ, રામ ચરણે નમાવી શીષ. ૪૬

વલણ

શીષ નમાવી રામચરણે, ચાલ્યા વીર જ વિચિત્રરે;
 કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રીતા, હાવે કહું હનુમંત ચરિત્રરે. ૪૭
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां किर्षिकाकांठे सीता-
 शोधनार्थं हनुमानप्रति रामआज्ञाकरणं नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

અધ્યાય ૧૦ મો

રાગ આશાવરી

- હાવે ઋષિમુક ઉપર રામ રહ્યા છે, સેવે સુગ્રીવ રાજ;
અનેક દેશના કપિ આવ્યા છે, કરવા રામનું કાજ. ૧
- શોધને અરથે ગયા કેટલા, કેટલા રામની પાસ;
અનેક પ્રકારની રમત કરે છે, રીઝવે રમાનિવાસ. ૨
- કેટલા ગાન કરીને નાચે, ગાય રાગ ઉપગીત;
રાગ મૂર્છના રાગણી સાધે, સમ્પતાળ સંગીત. ૩
- પ્રબંધ ખંડ રચના ને દુપદ, ત્રણ ગ્રામ પદ છંદ;
બહુવિધ કળા કરે કપિવર એમ, રીઝવે રઘુકુળવંદ. ૪
- હાવે શ્રોતાજન સાવધાન થઈને, સુણજે એકે મન;
પેલા કપિવર દક્ષિણ દેશ ગયા, તેમાં મુખ્ય અંજની તન. ૫
- રખલ નીલ નળ જાંબુવાન વળી, અંગદને હનુમંત;
ચાલ્યા રામચરણ શિર નામી, ઉછળતા બળવંત. ૬
- ત્યારે વન એક દીઠું દગ્ધ થયેલું, આવ્યા તે મોઝાર;
ત્યારે અચેત થઈને કપિ ત્યાં પડિયા, પામ્યા દુઃખ અપાર. ૭
- પછી રામનું સ્મરણ કર્યું સહુ કપિએ, ત્યારે થયા સાવધાન;
એટલે એક બ્રહ્મરાક્ષસ આવ્યો, તનુ પરવત સમાન. ૮
- પહોળુ મુખ કરી બક્ષણ કરવા, જેવો આવ્યો ધાઈ;
ત્યારે અંગદે ક્રોધ કરીનેતેને, પછાડ્યો બે પદ સાહી. ૯
- તે રાક્ષસ મટી દિવ્યરૂપ થયો, તેને પૂછે વાયુ કુમાર;
ભાઈ કોણ હતો ક્યમ અસુર થયોતો, કહે મુજને વિસ્તાર. ૧૦
- ત્યારે દિવ્ય રૂપ કહે કપિ સાંભળો, હુંડંડીઋષિનો તન;
વરસ અષ્ટાદશકરો થયો ત્યારે રમતો હતો આ વન. ૧૧
- ત્યારે એક સમે વન દેવી આવી, ભક્ષણ મુજને પ્રીધો;
પિતાએ જાણ્યું તવ ક્રોધ કરીને, ઘોર શાપ તે દીધો. ૧૨
- આ વન બળીને ભસ્મ થજે જે, થયું વિપરીત આચર્યું;
આ વનમાં કોઈ પ્રાણી આવે તે નિમ્ન પામજે મર્ણ. ૧૩

તે શાપે કરીને ભસ્મ થયું વન, હું થયો બ્રહ્મરાક્ષસ રૂપ;
 જોજન બારલગી જીવહિંસા, કરતો કર્મ કરૂપ. ૧૪
 મુજ નિમિત્તે જે વન બળીયું, થયો અનેક જીવનો નાશ;
 તે પાતક મારે શિર ખેડું, એ અકળ ગતિ અવિનાશ. ૧૫
 તે આજ તમારા દરશનથી હું, પામ્યો ગતિ મહારાજ;
 જે અરથે કરી તમે જાણ્યો છો, સિદ્ધ થશે તમ કાજ. ૧૬
 એવું કહી ગયો ભુવન પોતાને, ઈંડી ઋષિનો પુત્ર;
 પછી વાનર સરવે ભૂખ્યા થયા, કંઈ આહાર મળ્યો નહિ સૂત્ર.
 તે દગ્ધવનમાં કંઈયે મળે નહિ, પત્ર ફૂલ ફળ મૂળ;
 આહાર ખોળતા શરતા સરવે, કપિ થયા વ્યાકુળ. ૧૮
 તે વન બહાર એક વિવરજ આબ્યું, દીડું ગુફાનું મુખ;
 પંખી નીકળે પેસે તેમાં, તે જોઈ પામ્યા સુખ. ૧૯
 પ્રવેશ્યા સરવે તેહ વિવરમાં, થયા આગળ હનુમંત;
 ત્યારે કપિ સર્વે ત્યાં પડ્યા તતક્ષણ, થઈને મુર્ખાવંત. ૨૦
 પછે પોતાના પુછવડે કરી, બાંધ્યા હનુમંતે તેણીવાર;
 ત્યારે આગળ જતાં પ્રકાશજ આબ્યો, વન એક શોભા અપાર.
 ત્યારે સાવચેત થયા મારુત રૂપશે, કપિ સહુ ચાલ્યા જાય;
 જેમ સંતની પુઠે મુમુક્ષુ શરે, એમ મારુતિ પુઠે પળાય. ૨૨
 ત્યારે આગળ જતાં કનકનાં મંદિર, સુંદર શોભા વિશાળ;
 તે જોઈ કપિ સહુ વિસ્મયે પામ્યા, રચના દીઠી રસાળ. ૨૩
 એટલે એક ખેચરી આવીને, ઉભી તેણે ઠામ;
 દેવકન્યા અતિ સુંદર રૂપે, સુપ્રભા તેનું નામ. ૨૪
 ત્યારે અંજનીપુત્રે પૂછ્યું તેને, કહે બાઈ તું છે કોણ;
 આ મણિજાતિ સોનાનાં મંદિર, કોણ તણાં નિરવાણ. ૨૫
 ગુફામાંહે કંચનનાં મંદિર, કોણ રહેતું એ માંહે;
 બીજું કોઈ દેખાતું નથી, તું એકલી ક્યમ છે આંહે. ૨૬

વલણ

આંહી કેમ રહી છે તું એકલી, તે કહેને સત્ય વચન રે;

પછી સુપ્રભા વળતી ઉચરે, તમે સાંભળો! મારુત તનરે. ૨૭
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां किष्किंघाकांडे दग्ध-
 वने ब्रह्मराक्षस मोक्षणार्थं वानराणाम् गुहाप्रवेशोनाम दशमोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૧૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

ખેચરી ખોલી સુણ કપિરાજી, વાત પૂરવની કહું મહારાજી;
 અસુરએક રહેતો મયાસુર નામજી, તે તપ કરતો આણે ઠામજી.

હાજ

આ ઠામ તપ કરતો હતો, તે મયાસુર બળવંત;
 તેણે આરાધન કર્યું બ્રહ્માનું, પ્રગટ્યું તપ તેજ અનંત. ૨
 ત્યારે ચિંતાતુર થઈ વિધિ આળ્યા, શું ભાગશે વરદાન;
 આવી આપ્યું દર્શન અસુરને, ત્યારે ખોલીયો બળવાન. ૩
 વરદાન આપો વિધિ મુને, ત્યારે બ્રહ્માએ કહી વાણ;
 નથી થયું તપ હજી પૂરણ તારું, માટે સુણ નિરવાણ. ૪
 હવે આજથી તું ગુપ્ત રહી તપ, સાધ નિર્મળ મન;
 છાનો રહે તું ગુફામાં જ્યમ, જાણે નહિ કો જન. ૫
 એવું કહી વિધિયે વિવર રચિયું, વન સરોવર સાજ;
 કર્યા મહેલ કનકતણા, અસુરને રહેવા કાજ. ૬
 મયદૈત્યને રાખ્યો અહીં, પછે વિધિ ખોલ્યા વાણ;
 આ વિવર બાહર નીકળે તો, જાણે તારા પ્રાણ. ૭
 ગયા પ્રજાપતિ એવું કહી, રહ્યો અસુર આણે ઠાર;
 તેણે બ્રહ્મા કેરું કપટ જાણ્યું, કર્યું મન વિચાર. ૮
 જો વિવર બાહર નીકળું તો, મરણ પામું આપ;
 મુજ તપ થકી વિધિ આવિયા, ઉલટો દીધો શાપ. ૯
 માટે ક્ષય કરું સહુ દેવનો, અસુરની વૃદ્ધિ થાય;
 એવું વિચારીને મંત્ર મેલા, જપતો મહાકાય. ૧૦
 તે જાણતો તો મંત્ર બહુ, આસુરી વિદ્યા એવ;
 કલ્યાણ ઇચ્છે અસુરનું, પામે પરાજય દેવ. ૧૧

- તે ઇન્દ્રે જાણ્યું કાજ વિપરીત, ગયો બ્રહ્મા પાસ;
એક હેમ કન્યા કરી વિધિએ, નામ હેમા તાસ. ૧૨
- મહા રૂપવંત રસાળ ભૂષણ, એવી નિરખી નાર;
તે કન્યા લેઈ ઇન્દ્ર આઠ્યો, વિવર કેરે દ્વાર. ૧૩
- કન્યા પ્રવેશી વિવરમાં, બારણે ઉભો ઇન્દ્ર;
અસુરે દીઠી સુંદરી, મૃગલોચની મુખચંદ્ર. ૧૪
- તે મયાસુર મોહ પામીયો, જોઈ રંભા રૂપ પ્રમાણ;
હે સુંદરી વર્યા મુજને, એમ અસુર બોલ્યો વાણ. ૧૫
- ત્યારે કન્યા કહે બારણે ચાલો, વરં તમને આજ;
એવું સાંભળતામાં ઉઠીયો, જાણે થયું મારું કાજ. ૧૬
- તેને મકરધ્વજનાં બાણ વાગ્યાં, થયો કામે અંધ;
બૂલ્યો વચન બ્રહ્મા તણું, નવ જાણ્યો મરણ સંબંધ. ૧૭
- બારણે આઠ્યો કન્યા વરવા, અસુર કામી જેહ;
ત્યારે ઇન્દ્રે માર્યું વજ્ર શિરમાં, મરણ પામ્યો તેહ. ૧૮
- પછે હેમાને રાખી ઇલાં, હું દેવકન્યા સાથ;
મુને અનુચરી સોંપી કરી, ગયો સ્વર્ગમાં સુરનાથ. ૧૯
- કેટલા દિન હેમા રહી, પછે જાવા માંડ્યું બહાર;
તે કન્યા પ્રત્યે કર જોડીને, મેં પૂછીયું તતકાળ. ૨૦
- મુને મૂકીને ક્યમ જાઓ છો, એકલી આણે ઠાર;
શી ગતિ થાશે માહરી, એવું સુણી બોલી નાર. ૨૧
- થોડા દિવસમાં રામ કેરા, દૂત મળશે સત્ય;
પછી દર્શન કરજે રામનું, ત્યારે પામીશ તું સદ્ગત્ય. ૨૨
- એવું કહી તે કન્યા ગઈ, વિધિલોકમાં નિરધાર;
તે દિવસની હું રહી છું, એકલી આણે ઠાર. ૨૩
- તમો દૂત શ્રીરઘુવીરના, મેં જોળખ્યા થયું કામ;
તમ વિના કો બીજા થકી, નવ અવાયે આ ઠામ. ૨૪
- કહો વીર ક્યાં છે રામજી, મુને મેળવો મહારાજ;
કહ્યાણુ થાયે માહરું, જો કરું દર્શન આજ. ૨૫
- હનુમંત કહે ઋષિમુક ઉપર, બિરાજે શ્રીરામ;

અનેક સેવક સેવતા, ભક્તના પૂરણ કામ.	૨૬
પછે સુપ્રભાએ કયું પૂજન, દિવ્ય પ્રાણ જળ આહાર;	
સર્વે કપિ સંતોષિયા, ત્રણ થયા તેણીવાર.	૨૭
હનુમંત કહે બાધ દેખાડે, મારગ જવાનો જેહ;	
ત્યારે સુપ્રભા કહે નેત્ર મીંચે, થશે કારજ એહ.	૨૮
ત્યારે સહુ કપિએ નેત્ર મીંચ્યાં, મંત્ર ભણીયો ધીર;	
ક્ષણમાંહે આવી રહ્યા, ઉભા સિંધુ કેરી તીર.	૨૯
લોચન ઉઘાડ્યાં ત્યાહરે, દીઠો સિંધુ શત જોજન;	
પેલી ગુફા નારી ન દીઠી, આશ્ચર્ય પામ્યા મન.	૩૦
સંસાર દુઃખવેષિત પ્રાણી, વિકળ થાયે જેમ;	
તેને જ્ઞાન આપી ગુરુ બારણે કાઢે, કરે સુખીયો તેમ.	૩૧
એ પ્રકારે કપિ સર્વે ઉભા, જલનિધિને તીર;	
તે કૃપા માની રામની, મન કયું નિશ્ચયે વીર.	૩૨
પેલી સુપ્રભા તજી વિવર ચાલી, આવી રઘુવર પાસ;	
સાષ્ટાંગ નમી રામને ચરણે, સ્તુતિ કરી સુખરાશ.	૩૩
ઉપદેશ તેને કર્યો પ્રભુએ, આપ્યું જ્ઞાન અભેદ;	
તેને બદ્રિકાશ્રમ મોકલી, પ્રગટયો હ્રદ નિર્વેદ.	૩૪
તે ધ્યાન ધરી થોડા દિવસમાં, પામી પદ નિર્વાણ;	
હવે સિંધુ તીરે કપિ ઉભા, વિચાર કરતા બણ.	૩૫

વલણ

વિચાર કરતા કપિ સર્વે, દીઠો સિંધુ શત જોજન રે;
નવ પામ્યા શુદ્ધિ સીતાની, ઘણી ચિંતા પ્રગટી મન રે. ૩૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां किर्णिकाकाण्डे सुप्रभाया
श्रीरामचंद्रदर्शनार्थं बद्रिकाश्रमप्रवेशो नाम एकादशोऽध्यायः॥११॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રાગ સારંગ

હાવે સિંધુ તીરે કપિ સર્વે ઉભા, ચિંતા કરતા મન;
કહો ભાધ હાવે કેમ કરીશું, આબ્યો સાગર શત જોજન. ૧

સીતાની કાંઈ શુદ્ધિ જડી નહિ, વાટ જુવે છે રામ;
 આપણે પાછું જવાય નહિ ત્યાં, કર્યા વિના એ કામ. ૨
 વળી કાયર થઈ જો પાછા જઈએ, તો દેખાડીએ શું મુખ;
 તે કરતાં મરણ એ ઉત્તમ, સહેવાય નહિ તે દુઃખ. ૩
 એવું વિચારી કાષ્ટ એકઠાં, કરીયાં તેણીવાર;
 સરવ કપિ બળવા થયા ઉભા, અગ્નિ ચૂકયો તે મોઝાર. ૪
 ત્યારે જાંબુવાન કહે સાંભળો ભાઈ, એમ સહસા ન તણ્યે પ્રાણ;
 ધીરજ રાખો એમ કરતાં થશે, અપકીર્તિ નિર્વાણ. ૫
 ત્યારે મારુતિ કહે જાંબુવાન તમો, વૃદ્ધ છો માટે આજ;
 જો કાંઈ સુઝ બતાવો અમને, તો થાયે રૂડાં કાજ. ૬
 ત્યારે રીંછપતિ હનુમંતને કહે, તમો રામકૃપાના પાત્ર;
 તમથી કામ થશે નિમ્ન્યે, સહુ દૂર જશે દુઃખમાત્ર. ૭
 વળી મુદ્રિકા રામે આપી તમને, અમર કરી છે કાય;
 માટે વિદ્વં કશું નડશે નહિ તમને, નિર્ભય કારજ થાય. ૮
 એવાં વચન સુણીને અગ્નિ ચેતાવ્યો, મારુતિએ તેણીવાર;
 પરીક્ષા જેવા માટે પ્રવેશ્યા, અગ્નિમાં વાયુકુમાર. ૯
 પણ આંચ ન લાગી અંગ કપિને, રામ ભજન પરતાપ;
 જેના નામ થકી ટળે ત્રિવિધ, ભવના ભૌતિક તાપ. ૧૦
 એમ હનુમંતે ત્રણવાર ઝંપાવ્યું, બળવા અગ્નિમાંહે;
 પણ રામ કૃપાએ થયા તે શીતળ, આંચ ન લાગી ત્યાંહે. ૧૧
 તે સમે સર્વે જેજેકાર કર્યો ને, આંખ્યા હદે હનુમંત;
 તમ જેવો પૃથ્વીમાં બીજો, નથી કોઈ બળવંત. ૧૨
 એટલે અરુણનો પુત્ર સંપાતિ, આવ્યો તેણે ઠાર;
 ક્ષુધાતુર મુખ પહોળું કરી આવ્યો, કરવા કપિનો આહાર. ૧૩
 તેને જોઈ સહુ રામ સ્મરણ કરી, કહેતા પરસ્પર વાત;
 આ જટાયુ જેવો પંખી દીસે ભાઈ, જાણે એનો ભ્રાત. ૧૪
 એવાં કપિનાં વચન સુણ્યાં ગીધે, નવી પાંખો ફૂટી તેણીવાર;
 ત્યારે હરખી સંપાતિ આવ્યો સહુને, પાયે લાગ્યો નિરધાર. ૧૫
 તમો રામ દૂત આજખ્યા મેં નિશ્ચે, ક્યાં છે કહો રઘુનાથ;

જટાયુ બંધુ મારો છે તે તમે, શું જાણો છો જ્ઞાત. ૧૬
 ત્યારે કપિવર કહે તે જટાયુને માર્યો, રાવણે યુદ્ધ કરી જાણ;
 તાતના જેવી ક્રિયા કરી રામે, આપ્યું પદ નિરવાણ. ૧૭
 જ્યારે મરણ સાંભળ્યું બંધુ તણું ત્યારે, સંપાતિ રોવા લાગ્યો;
 અરે ભાઈ ગયો મળ્યા વિના, મારે તારો વિયોગ ન ભાગ્યો.
 એમ ઘણા વિલાપ કર્યા સંપાતિએ, સંભારી નિજ વીર;
 પછી આશ્વાસન કરી છાનો રાખ્યો, કપિએ આપી ધીર. ૧૮
 ત્યારે સંપાતિ કહે અરુણ પુત્ર અમો, બંધુ બે બળવાન;
 આળપણામાં ઉડયા, સુરજ મંડળ જેવા માન. ૨૦
 જ્યારે તેજે દાઝવા લાગ્યા ત્યારે, જટાયુ પાછો વળીયો;
 હું મમતે કરી ગયો રવિમંડળ લગી, પાંખો મારી બળીયો.
 પછે વ્યાકુળ થઈને પડીયો ત્યાંથી, પૃથ્વી ઉપર તેણીવાર;
 પાંખો બળી તેણે પીડા પામ્યો, પ્રગટ્યું દુઃખ અપાર. ૨૨
 પેલા પરવતમાં એક મુનિવર રહે છે, ચંદ્ર ઋષિ તેનું નામ;
 હું જઈ તેને ચરણે લાગ્યો, સ્તુતિ કરી તે ડામ. ૨૩
 ત્યારે મુજને જોઈને દયા મન આવી, પ્રસન્ન થયા મુનિનાથ;
 તતક્ષણ મુજને શીતળ કરીયો, મસ્તક મૂકી હાથ. ૨૪
 ત્યારે ચંદ્ર ઋષિ કહે રામહૃત જ્યારે, આવશે સિંધુ તીર;
 ત્યારે ઉગશે તુજને નવી પાંખ, તેનું દર્શન કરતાં વીર. ૨૫
 તે દિવસનો હું આંહી રહું છું, જેતો તમારી વાટ;
 આજ મુને નવી પાંખો આવી, તે તમ દર્શન માટ. ૨૬
 હવે કહો કપિવર ક્યાં જાઓ છો, કરવાને શું કાજ;
 તમે મને ઉપકાર કર્યો, માટે કહો મુજ સરખું કાજ. ૨૭

વલણ

કાંઈ કાજ કહો મુજ સરખું મુનિવર, ક્યમ આવ્યા આ ઠાર રે;
 એવાં વચન સાંભળી સંપાતિનાં, પછે ખોડ્યા અંજનીકુમાર રે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां किष्किंकाकण्डे
 समुद्रतीरे वानरसंपातिसमागमो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ સામેરી

હનુમંત વળતા બોલિયા, મુણ સંપાતિ દ્વિજ રાજ;	
અમો નિકળ્યા છું કપિ સહુ, રઘુવીર કેરે કાજ.	૧
સીતા પ્રિયા શ્રીરામની, કરી ગયો દશાનન હણ;	
તેની શુદ્ધિ અર્થે અમો આવ્યા, શોધતા ગિરિ અર્ણ.	૨
તે શુદ્ધિ કંઈ પામ્યા નહિ માટે, થાય ચિંતા અપાર;	
ત્યારે સંપાતિ કહે સાંભળો, મુજ વચન વાયુકુમાર.	૩
ઓ પેલી લંકા હું દેખું છું, બેટ સિ ધુ માંહે;	
આંહાં થકી શત જોજન છે, કરે રાજ રાવણ ત્યાંહે.	૪
ત્યાં જનકી ધ્યાનસ્થ બેઠાં, અશોક વન મોઝાર;	
મુજ પૃષ્ઠ ઉપર બેસો સહુ, લેઈ જાઉં ત્યાં નિરધાર.	૫
આ પરવતમાં મુજ પુત્ર છે, શત એક બળિયા જાણ;	
તેને બોલાવી તમને પહોંચાડું, લંકામાં નિરવાણ.	૬
મુણી વચન સંપાતિનાં સર્વે, કયે મન વિચાર;	
અપકીર્તિ થાયે આપણી, જો એ ઉતારે પાર.	૭
ત્યારે રીંછપતિ કહે ગીધને, કરી અમને આજ્ઞા રામ;	
માટે સરળ પંથ દેખાડો અમને, થાયે રૂડું કામ.	૮
ગીધ કહે આ મલયાચળ ગિરિપર, તરુ પ્રૌઢ સઘન;	
ચંદન કેરું વૃક્ષ છે તેની, શાખા શત જોજન.	૯
તે ડાળ લંકામાં પ્રવેશી, તેની ઉપર થઈને જવાય;	
પણ નાગવિંટયા છે ઘણા, શીતળ થવાને કાય.	૧૦
વિખ જવાળ તે નાખે ઘણી, તમો નવ જવાયે ત્યાંહે;	
શત જોજન સિંધુ ઓળંગો તો, જાઓ લંકા માંહે.	૧૧
એણું કહી નમસ્કાર કરી ગીધ, ગયો નિજ આશ્રમ;	
પછી કપિ સરવે વિચારતા, કહો હવે કરવું કયમ.	૧૨
મારુતિ કહે ઓ રૂક્ષપતિ, હું પૃછું તમને વાત;	
કહો બળતમાર કેટલું, કંઈ કારજ કરું સાક્ષાત.	૧૩

- જાંબુવાન વળતા બોલિયા, મુજ બળતણા નહિ પાર;
પણ ક્ષીણ પામ્યું જોર મુજ તે, કહું સત્ય વિચાર. ૧૪
- જે સમે બળીને ઘેર વામન, ત્રિવિક્રમ ભગવાન;
વિરાટ રૂપ ધર્યું તદા, બ્રહ્માંડ અખિલ સમાન. ૧૫
- તે સમે હું ને વૈદ સુષેણ, બળિયા બે વિખ્યાત;
એક દિવસમાં વૈરાટની, પ્રદક્ષિણા કરી સાત. ૧૬
- તે દિવસનું બળ ઘટ્યું મારું, કહું બીજી પેર;
હું મેરુ ઉપર ગયો એક દિન, મમતથી મદ ભેર. ૧૭
- મન વિચાર્યું રથ ઝાલું રવિનો, તલપ મારી ત્યાંહે.
તે રવિતણા રથ ચઢી; લાગી ઝપટ પદમાંહે. ૧૮
- તે દિવસના થયા બાદલા પગ, ઘટ્યું સામ્રથ કામ;
હાવે થયો હું વૃદ્ધ મોટે, ન ચાલે મુજ હામ. ૧૯
- હાવે તમારું પ્રાક્રમ કહો, અંજની સુત બળવંત;
કહો તમે ઉડો કેટલું, ત્યારે બોલિયા હનુમંત. ૨૦
- જ્યારે જન્મ મારો થયો ત્યારે, ભખ લાગી તાસ;
રવિભિંબને ફળ જાણીને, હું ઉડ્યો કરવા ગ્રાસ. ૨૧
- ગયો રવિ મંડલ લગી હું, એક ફળથી ઉત્કર્ષ;
સંજોગ તે દિન ગ્રહણનો, આવ્યો રાહુ કરવા સ્પર્શ. ૨૨
- મેં જાણ્યું એ ફળ લેશે મારું, કયું જીજ્ઞસુંદેહ;
પછી સિંહિકા સુતને મારિયો, ગયો ઈંદ્ર પાસે તેહ. ૨૩
- તેની પક્ષ કરીને ઈંદ્ર આવ્યો, લઈ સૈન્ય અપાર;
ઘણું જીજ્ઞસું તે સાથે કયું, તેને મનાવી હાર. ૨૪
- તે સમે હું વરદાન પામ્યો, થયા દેવ પ્રસન્ન;
મુજ અધિક બળ વાધ્યું તદા, થયો વર થકી બળવંત. ૨૫
- એવાં વચન સુણી હનુમંતનાં, બોલિયા જાંબુવાન;
તમ પરાક્રમનો પાર નહિ, નવ થાય કોણે માન. ૨૬
- પણ મિત્ર મુગ્ધીવ તમારો, તે થયો મહા દુઃખવંત;
ત્યારે શામોટે માર્યો નહિ, કહો વાકીને હનુમંત. ૨૭
- નગરમાંથી કાઢી ચૂક્યો, હતા આપણ સાથ;

ત્યારે તમે કેમ સાંખી રહ્યા, દુઃખીયો થયો કપિનાથ. ૨૮
ત્યારે વાલી સાથે કેમ ન ચાલ્યું, કહો એ અભિપ્રાય;
તમ થકી નહોતો એ બળી શું, તમે નવ જીતાય. ૨૯

વલ્લભ

નવ જીતાયો વાલી શામાટે, કહો મુજને વૃત્તાંત રે;
એવાં રીંછપતિનાં વચન સુણીને, બોલ્યા શ્રી હનુમંત રે. ૩૦
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकबारायां किर्किकथाकांडे जांबु-
वानहनुमानसंवादे बलकथनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

અધ્યાય ૧૪ મો

રાગ સામેરી

હનુમંત વળતા બોલ્યા, સુણો રીંછપતિ વિખ્યાત;
સદેહ નિવારું હું તમારો, કહું બાળપણની વાત. ૧
વનમાંહે હું ફરતો સદા, ત્યાં મુનિતણા આશ્રમ;
હું નિત્યે હેલણ કરું તેનું, સમજું નહિ કંઈ મર્મ. ૨
પાત્ર ફેડું મુનિતણાં વળી, ફાડું વનકુળ ચીર;
આશ્રમ લઈ જઈ ઉંચલી, વળી મૂકું સાગરતીર. ૩
એમ બાળએષ્ટા કરું નિત્યે, અકળાયા સહુ બ્રહ્મ;
સરવે મળી એક ગિરિ ઉપર, રહ્યા કરી આશ્રમ. ૪
એક સમે હું ગયો વળતો, નિશામાં તે ઠાર;
તે ગિરિ લીધો કર વિષે, જઈ મૂકયો સાગર પાર. ૫
બ્યારે પ્રભાતે ઉઠ્યા મુનિ, ત્યારે નવ દીઠું તે વન;
ચોફેર સાગર ધ્રુવવે, જોઈ શોચ પામ્યા મન. ૬
એ કપિએ કાયર કર્યા, શો ઉપાય કરીએ આપ;
એને બ્રહ્માનું વરદાન છે, માટે ન લાગે શાપ, ૭
તે સર્વમાં એક મુખ્ય મુનિ, શક્તિ ઋષિ તેનું નામ;
સહુ વિપ્રને ધીરજ આપી, ગયા વિધને ધામ. ૮
કહું દુઃખ સર્વે પ્રજાપતિને, મુનિવરે તેણીવાર;
અંજની સુત દુઃખ દે ધણું, તે પીડે અમને અપાર. ૯

- વિષ્ણુએ ચિરંજીવી કર્યો માટે, થયો નિર્ભય આપ;
વરદાન વળી આપ્યું તમે, માટે ન લાગે શાપ. ૧૦
- હવે શું કરીએ પિતામહ, રહીએ જઈ કોણ ઠાર;
એ અમારી કેડે પડ્યો, કપિ રુદ્રનો અવતાર. ૧૧
- ત્યારે બ્રહ્મા કહે શક્તિ ઋષિ, ઉપાય કહું એક જાણ;
એને શાપ દો વરરૂપ જેવો, લાગશે નિરવાણ. ૧૨
- એણું સુણીને મુનિવર આવિયા, હું હતો જેણે ઠાર;
મુજ સાથે બોલ્યા ક્રોધ કરી, શક્તિ ઋષિ તેણીવાર. ૧૩
- રઘુવંશ માંહે પ્રભુ પ્રગટયા, નારાયણ નિરધાર;
સ્થાપન કરવા ધર્મનું, હરવા ભૂમિનો ભાર. ૧૪
- તે અવધપુર પતિ રાય, દશરથપુત્ર શ્રીરઘુવીર;
તે પાળવા પિતૃવચન વનમાં, આવશે રણધીર. ૧૫
- તે થશે સ્વામી તાહરા, કરશે કૃપા સુર;
તું થઈશ સેવક તેતણો, ત્યારે વાધશે બળપુર. ૧૬
- અરે સુણ કપિવર કહું તને, એ સત્ય વાણી મુજ;
તને રામજી મળતાં લગી, બળ ક્ષીણ રહેજે તુજ. ૧૭
- ત્યાંલગી રહેજે ગુપ્ત બળ, તું નહિ પામે રણ જીત;
એવાં વચન સુણી મુનિવરતણાં, ત્યારે ઉપની મુને પ્રીત. ૧૮
- તે શાપ મેં વર માનીયો, ઘણું હરખ્યો મનમાંથી;
મુજ માતાએ પૂર્વે કહ્યુંતું, વચન મળીયું ત્યાંથી. ૧૯
- પછે કિષ્કિંધામાં આવીને રહ્યો, મુગ્ધીવ કેરી પાસ;
અનુદિન પંથ નિહાળતો રહું, સ્વામી મળવા આશ. ૨૦
- મુનિ વચન માટે વાલીને, નવ મરાયો નિરધાર;
એ સદેહ ટાળ્યો તમતણો, કહ્યો પૂરવનો વિસ્તાર. ૨૧
- હવે સ્વામી શ્રીરઘુવીર મળિયા, કરી કરુણા પ્રેમ;
માટે વિજય પામું સર્વ ઠામે, થાય મંગળ ક્ષેમ. ૨૨
- એ કથા કહેતા વારમાં, બળ વાધ્યું રામ કૃપાય;
હવે કાળ જીતી વશ કરૂંતો, ઈતિર શું કહેવાય. ૨૩
- જેની ઉપર રામ કૃપા કરે, થાય નિર્ભંજ તે બળવાન;

તરણુ તોડે વજ્જને, જે સહાય શ્રી ભગવાન.

૨૪

વલણુ

ભગવાન જેને સહાય કરતા, તેનાં સંકટ દૂર પળાય રે;

જાંબુવાનને હનુમંત કહે, એ રામ કૃપા મહિમાય રે. ૨૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकबारायां किर्किघाकांडे जांबु-
वानप्रति हनुमता स्वचरित्रकथनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

અધ્યાય ૧૫ મો.

રાગ મેવાડો

આતાજન સહુ સુણુને ભાવે, હનુમંત ચરિત્ર પ્રબંધલ;

અન્ય પુરાણમાં એહ કથા છે, શકિત ઋષિનો સંબંધલ. ૧

હાવે અંજનીસુતનો મહિમા જાણ્યો, કપિ સહુ લાગ્યા પાયલ;

તમથી કામ થશે એનિશ્ચે, બીજા થકી નહિ થાયલ. ૨

તમો રામના પરમ પ્રિય છે, સેવક ભક્ત અનન્યલ;

વળી મુદ્રિકા પોતાની આપી છે તમને, રામે વિચારી મનલ.

માટે તમો એ કારજ કરશો, અમને થયો વિશ્વાસલ;

એમ કહી સહુ પાયે લાગ્યા, સ્તુતિ કરતા જ્યમ દાસલ. ૪

ત્યારે રામનું સ્મરણ કર્યું હનુમંતે, ધ્યાન ધર્યું એક મનલ;

રઘુપતિ રૂપ રુદ્રેમાં રાખી, મારુતિ બોલ્યા વચનલ. ૫

સુણો ભાઈ હું જાઉં છું નિશ્ચે, લાવું સીતાની શોધલ;

પંથ વિષે કાંઈ નહિ થાય મારો, રામકૃપાએ રોધલ. ૬

જ્યાંલગી હું જઈઆવું ઓળંગી, સાગર શત જોજનલ;

ત્યાંલગી રહેજો તમો આ દામે, ધીરજ રાખી મનલ. ૭

કરી ગર્જના એવું કહી થયા, તત્પર તેણીવારલ;

એક મહેંદ્ર પર્વત ઉપર ચઢીને, ઉભા વાયુકુમારલ. ૮

સહુ કપિને કહે ચારે પાસે, ઝાલો ગિરિ મહાકાયલ;

હું ઉડું ત્યારે ડગે નહિ જ્યમ, લાગશે પદ પડવાયલ. ૯

ત્યાં ઉભા સ્મરણ કરે રઘુપતિનું, ચિંતવ્યો દક્ષિણ પંથલ;

ચિત્ત એકાગ્ર કરીને ધ્યાનમાં, રાખ્યા જનકીકંથલ. ૧૦

જીવે દેવતા રહી આકાશી, કરે પરસ્પર વાતલ;
 એ મારુતિ સીતાની શોધ લેવાને, જાય છે બળ વિખ્યાતલ.
 હાવે જળનિધિ ઓળંગી જશે, અંજની સુત બળવંતલ;
 સીતાની શોધ લાવશે વળતા, ચડશે શ્રીભગવંતલ. ૧૨
 એ કથા સુંદરકાંડમાં, આગળ કહેવાશે વિસ્તારલ;
 રઘુપતિ કેરા જશ પાવન, શત કોટી ચરિત્ર અપારલ. ૧૩
 જે શીખે ગાય સુણે ભણે કરે મનન, ધ્યાન ને વખાણલ;
 આ લોકે સુખ પામે ધણું, પરલોકે ગતિ નિરવાણલ. ૧૪
 શ્રીરઘુવીર કૃપા કરે તેને, જે કરે એ અભ્યાસલ;
 નિર્મળ જશ જીગમાં થાય તેનો, પહોંચે મનની આશલ. ૧૫
 આવો મનુષા દેહ નહિ આવે ફરીને, દેવને દુર્લભ જેહલ;
 સકળ કર્મ તન કરવા સમરથ, દ્વાર મોક્ષનું એહલ. ૧૬
 દેહ ધરી જેણે સુણી ન હરિકથા, ભજ્યા નહિ ભગવાનલ;
 આત્મહત્યારો જાણવો તેને, જીવતા પ્રેત સમાનલ. ૧૭
 ચોથો કાંડ જે કિષ્કિંધા કર્યો, પૂર્ણ યથામતિ એહલ;
 પદ ચારસેં પૂરાં વળી, અધ્યાય પંચદશ જેહલ. ૧૮
 હવે સુંદરકાંડ કહેવાશે નિર્મળ, સુણજે શ્રાતાજનલ;
 સાદર શ્રદ્ધાએ કરી પ્રેમે, રામચરિત્ર પાવનલ. ૧૯

છંદ

પાવન જશ રઘુવીરના, જે સુણે નરનારી સદા;
 તે શુભ પદારથ ચાર પામે, દુઃખી નવ હોયે કદા. ૧
 ત્રય તાપનો પરિતાપ વામે, સુખ પામે અતિ ધણું;
 આદરે અવલંબન કરે, નિત્યમેવ રામકથાતણું. ૨
 કળિમાંહે સાધન ક્ષીણ પામ્યાં, જોગ જપ તપ નવ સધે;
 હરિ નામ મહિમા બળ ધણું, દિન દિન પ્રતાપ અધિક વધે.
 તે મારે તન મન ધન ચરખી, સુધા સેવો હરિકથા;
 કલ્યાણ કરતા પાપ હરતા, રામના ગુણ સર્વથા. ૪
 તણ આશ અવર ઉપાશ, ઈંદ્રિયવિષય મમતા પરહરો;
 અવિનાશ કેરા દાસ થઈ, ભવનાશ હરિગુણ વિસ્તરો. ૫

ધરી મનુપદેહ સનેહ, શ્રીરઘુવીર સાથે જો કરે;
 તે અખિલ પાપવિમુક્ત થઈને, ભવ સાગર સેહેજો તરે. ૬
 જે જીવનમુક્તો બ્રહ્મ પર, પણ હરિચરિત્ર તજો નહિ;
 કરે અનાદર હરિકથાનો, તેને પશુધી ગણવો સહિ. ૭
 અપ વર્ગ સ્વર્ગ થકી ઘણું, સુખ ભક્તિમાં કહે છે મુનિ;
 વળી અન્ય સાધનથી અધિક જે, રામનામ તણી ધુનિ. ૮
 એ અધિકતા હરિકથાની તે, પુરાણ નિગમાગમ કહે;
 ધન્ય ધન્ય તે જન દાસ ગિરિધર, હરિચરણ શરણ સદા રહે. ૯

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां किरकिंधाकांडे समुद्रो-
 ल्लंघनार्थे हनुमत् महेन्द्राचलारोहणं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

इति श्रीकिर्किंधाकांडः समाप्तः॥

॥ अथ श्रीसुंदरकांडः प्रारंभः ॥

अध्याय १ लो

राग धन्याश्री

श्रीपति सुंदर सुभना धामल, लकृतवत्सल प्रलु पूरल कामल;
भंगलदायक लायक नामल, समरल करतां आपे अलिरामल.

ढाण

- अलिराम थाये नाम लेतां, पाમે अवियल डाम;
એવા પુરુષોત્તમ પદ કમળ જુગને, નમી કરૂં પરણામ. ૨
- સહુ ભગવતી સંતને વંદુ, કવિ મોટા જેહ;
હોય દોષ પ્રાકૃત કાવ્યમાં કાંઈ, ક્ષમા કરજે તેહ. ૩
- ચરિત્ર કહુ રઘુવર તણાં જે, પાવન રામ કથાય;
મુજ વાણી પહોંચે જેટલી, તેટલું મેં કહેવાય. ૪
- બાળકાંડ ને અયોધ્યા, આરણ્ય કિષ્કિંધાય;
એ કથા પૂરણ કહી હવે, સુંદરકાંડ કથાય. ૫
- જય જનકીવર જગતપતિ, કાકુત્સ્થ કુળના દીપ;
દશરથ સુવન કરુણાનિધિ, જય અવધનાથ અધિપ. ૬
- આજ્ઞાપિતાની પાળવા, નીકળ્યા વનમોઝાર;
સંગે લક્ષ્મણ જનકી લેઈ, ચાલ્યા જુગદાધાર. ૭
- ચિત્રકૂટમાં કેટલા દિન રહી, ગયા દંડક વન માંહે;
પછે પંચવટીમાંહે વસ્યા ગોદાવરી તટ જ્યાંહે. ૮
- રાવણે હરણ કર્યું તદા, સીતા તણું તેણીવાર;
તેની શોધ કરવા રામ લક્ષ્મણ, નીકળ્યા નીરધાર. ૯

- ઋષિભુજ પર્વત આવિયા, ત્યાં મળ્યા રુદ્ર સ્વરૂપ;
સુગ્રીવ સાથે મૈત્રી કીધી, માર્યો વાલી ભૂપ. ૧૦
- રાજ્ય આપ્યું સુગ્રીવને, તાંહાં રહ્યા શ્રીભુગદ્દીશ;
પછે શોધ સીતાની કરવા, મોકલ્યા બહુ ક્રીશ. ૧૧
- દક્ષિણ દિશામાં મોકલ્યા, ખટ કપિ મહાબળવંત;
નળનીલ જાંબુવાન અંગદ, રપભને હનુમંત. ૧૨
- તે આવીયા સાગર ત્રટે, ઉભા થઈ દિંગમૂઢ;
તે સિંધુ શત જોજન છે, ગંભીર મહાગતિ ગૂઢ. ૧૩
- હનુમંતની સ્તુતિ કરી સરવે, વિનવ્યા તેણીવાર;
તમ વિના એ કોણ ઓળંગે, બળવંત વાયુકુમાર. ૧૪
- કૂદવા સાગર થયા સત્વર, મારુતિ તતખેવ;
મહેન્દ્ર પર્વત ઉપર ચઢીને, ઉભા મહાબળી દેવ. ૧૫
- ગત કાંડમાં એ કથા કહી તે, કરી સકળ વિસ્તાર;
વાલ્મિકી નાટકતણો સંમત, મેળવી નિરધાર. ૧૬
- હાવે સુંદર કાંડ કથા કહું, હનુમંત લાવ્યા શુદ્ધ;
પછે સૈન્ય લઈ રઘુવર ચઢ્યા, અસુરશું કરવા યુદ્ધ. ૧૭
- સિંધુ ઉપર પાજ બાંધી, ઉતર્યા પેલે તીર;
ત્યાં વિભીષણ આવી મળ્યો, રાવણ તણો જે વીર. ૧૮
- એ કથા સુંદર કાંડ માંહે, કહેવાશે વિસ્તાર;
રઘુવીર જશ વરણન કરે, તે યથામતિ અનુસાર. ૧૯
- માટે શ્રાતાજન સાવધાન થઈને, સુણો રામચરિત્ર;
જે શ્રવણ મંગળ હ્રદે અમૃત, અખિલ પુણ્ય પવિત્ર. ૨૦

વલણ

- પવિત્ર થાયે ચરિત્ર સુણતાં, પાવન જશ રઘુરાય રે;
કર જોડીને કહે દાસ ગિરિધર, સુંદર કાંડ કથાય રે. ૨૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे प्रथमोऽध्यायः

અધ્યાય ૨ જો

રાગ સામેરી

- હાવે શ્રોતાજન સાવધાન થઈને, મુણે રામ કથાય;
શત જોજન સિંધુ ઓળંગવા, હનુમંત તત્પર થાય. ૧
- મહેન્દ્ર પર્વત ઉપર ચઢીને, કયું પ્રૌઢ શરીર;
અવતાર રુદ્ર પ્રતાપ જળકે, સુરજવત મહાવીર. ૨
- વજ્ર કછોટો કટી પ્રદેશે, જળકે કનક કોપીન;
મુખ પુંછાએ રક્ત દીસે, પ્રવાળ સરખું પીન. ૩
- કપાળ ચપળા સમ ચળકતું, ત્રિગુણ યજ્ઞોપવીત;
લાંગુલ લાંબું કયું ઉંચું, કેશ દેશ અમિત. ૪
- એવા મારુતિ મહાવીર ધીર, સમીરસુત બળવંત;
ઉડવા પુંછ પછાડીને, કરી ગર્જના તે અનંત. ૫
- ભુભુકાર નાદ કર્યો તદા, બળભજ્યું સકળ ભૂગોળ;
ધરા કંપી તે સમે, થયાં સિંધુજળ અંડાળ. ૬
- એમ બળભજ્યાં પાતાળ સાતે, નલ થયો ધુનિકાર;
ચળ્યા દિગ્ગજ શેષ કંથ્યો, મેરુ ને મંદાર. ૭
- બ્રહ્માંડમાં ભરપુર વ્યાપ્યો, શબ્દ જે ભુભુકાર;
તે સાંભળ્યો ઋષિમુખ પર્વત, ઉપર જીગદાધાર. ૮
- સુગ્રીવ લક્ષ્મણ શું કહે, રઘુપતિ તેણીવાર;
ભાઈ થયો તત્પર મારુતિ, કૂદવા સાગરપાર. ૯
- એમ નાદ વ્યાપ્યો દશ દિશા, ધુર ધુર ભયંકર ધોર;
છૂટી સમાધિ શિવતણી, ગયો બ્રહ્મલોકે શોર. ૧૦
- બ્રહ્મા કહે સહુ દેવને, ભય કપિ કરવા કાજ;
વિમાન બેસી જેવા આબ્યા, દેવશું સુરરાજ. ૧૧
- પછે પુંછ શીષ ચઢાવીને, કંપાવીયા સહુ રોમ;
ગરજના કરી મારી તલપ, હનુમંત ઉડ્યા વ્યોમ. ૧૨
- મહેન્દ્ર પર્વત ચાંપીયો તે, ગયો તરત પાતાળ;
અંગ ઝપટથી પ્રસર્યો પવન તે, પ્રલય સમો તતકાળ. ૧૩

એમ કૂદીયા હનુમંતજી, આકાશમારગ જાય;	
પદ હસ્ત ચપળ હલાવતા, તે ઉછળતા મહા કાય.	૧૪
વળી તલપ ઉપર તલપ મારે, વાયુથી વેગ અપાર;	
દિવ્ય બાણ છૂટ્યું આપથી, બાણે રામનું નિરધાર.	૧૫
એમ જાય ઉડ્યા ગગન મારગ, મારુતિ બળવંત;	
આશ્ચર્ય કરતા દેવતા, જોતા સકળ હનુમંત.	૧૬
ત્યારે ઇંદ્રે જોવાને પરીક્ષા, બળતણો મહિમાય;	
એક રંભા દેવી મોકલી, તેની પ્રૌઢ ખરવત કાય.	૧૭
તે મુખ પહોળું કરી ઉભી, આપ મારગ માંહે;	
તેના મુખમાંહે પ્રવેશ્યા, અંજની સુત ત્યાંહે.	૧૮
પછે કરણ મારગ નીકળ્યા, સૂક્ષ્મ કરીને રૂપ;	
તે સ્તુતિ કરી ગદ્ય દેવ પાસે, હરખીયો સુરભૂપ.	૧૯
ત્યારે સમુદ્રે મીનાક પર્વત, મોકલ્યો તેણીવાર;	
મન જણ્યું શ્રમિત થયા હશે, ક્ષણસ્થંભે વાયુ કુમાર.	૨૦
છેદવા માંડી પાંખો જ્યારે, ઇંદ્રે ગિરિની ત્યાંહે;	
ત્યારે હિમાચળનો પુત્ર એ, સંતાયો સાગરમાંહે.	૨૧
સિંધુએ તેને કહ્યું જે, તું આપ્ય જઈ વિશ્રામ;	
તે ગિરિ વધીયો ગગનમારગ, કહ્યું કપિને કામ.	૨૨
હે મહાપુરુષ ક્ષણ એક મુજપર, વિરામો ધરી ધીર;	
હનુમંતને કંઈ શ્રમ નથી, જેને રુદ્રે શ્રીરઘુવીર.	૨૩
પછે ટેકી દીધી હાથની ત્યારે, મથો તે પાતાળ;	
મુખ રામનામની ગરજના, કરી મારી પોતે કાળ.	૨૪
ત્યારે સિંહિકા નામે આમુરી, છે રાહુ જેનો પુત્ર;	
તે પોહોળું મુખ કરીને રહી, તેણે સાધ્યું છાયાસૂત્ર.	૨૫
પંખી આદે જાય જે કો, ગગન મારગ ત્યાંહે;	
તે સૂત્ર સંકલના થકી, આવી પડે મુખમાંહે.	૨૬
ભાર યોજન વદન પહોળું, વિકાસ્યું તેનાર;	
તેના મુખ માંહે હનુમંતજી, આવી પડ્યા નિરધાર.	૨૭
તે ઉદર માંહે પ્રવેશ્યા, વળતું વિચાર્યું મન;	

- પછી પેટ ફાડી નીકળ્યા, બળવંત વાયુતન. ૨૮
- જ્યમ વિષયપાશ સમસ્ત તોડી, વિરક્ત જે બુધવંત;
પરમારથ મારગ નીકળે, એમ નીકળ્યા હનુમંત. ૨૯
- તે સિંહિકા પામી મરણ વળતા, ઉડીયા કપિરાજ;
ત્યારે લંકાદેવી આડી આવી, કરવા વિપરીત કાજ. ૩૦
- તે મારગ રોધ કરી રહી, કપિયે કયો પાદ પ્રહાર;
ત્યારે ક્રોધ કરી મુખ વિકાસીને, આવી કરવા આહાર. ૩૧
- પછે રામસ્મરણ મુખે કરી, કોપીયા હનુમંત;
તેના શિરવિષે એક મુષ્ટિ મારી, પડી મૂર્છાવંત. ૩૨
- પદતણી ઠોકરથી ઉડાડી, પડી લંકા માંહે;
તે લંકણી તન થયું કચ્ચર, વિકળ થઈ છે ત્યાંહે. ૩૩
- લંકણી પડતાં નગર હાલ્યું, થયો ભૂમિકંપ;
ત્યારે દશાશન ડરિયો તદા, મન થયો ખેદ અજંપ. ૩૪
- એમ સિંધુ શત જોજન ઓળંગી, પામીયા કપિપાર;
નગર માંહે પેસવાનો, કયો મન વિચાર. ૩૫
- એક કૈંચા નામે કનિષ્ઠ ભગની, રાવણ કેરી તેહ;
તેનો સ્વામી ઇંદ્રે માર્યો, ધરધર નામે જોહ. ૩૬
- તે કૈંચાને રાવણે સ્થાપી, લંકા રક્ષા કાજ;
તે આવી સનમુખ રહી ઉભી, રોકિયા કપિરાજ. ૩૭
- હનુમંતને ઝાલી કરી, મૂકીયા મુખ મોઝાર;
તે ઉદર માંહે ઉતારી, મુખ બીડીયું તેણીવાર. ૩૮
- તેનું પેટ ફાડી નીકળ્યા, તે મરણ પામી ત્યાંહે;
એવે સાંજ પડી દિન આથમ્યો, ત્યારે ગયા લંકા માંહે. ૩૯

વલણ

લંકામાં ગયા અંજની સુત, નિશાએ નિરધાર રે;
રામકૃપાએ વિદ્ય ટળિયાં, પામ્યા સિંધુ પાર રે. ૪૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकवाराणां सुंदरकांडे समुद्रोलम्बने
हनुमतः लंकाप्रवेशो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

અધ્યાય ૩ જો

રાગ પરજ

હનુમંત લંકામાં પ્રવેશ્યા, નિશાએ નિર્ધાર; ૧
 સૂક્ષ્મ રૂપ ધરીને જોતા, કરતા મન વિચાર.
 ક્યમ જડશે હાલે જનકી મુને, રહ્યાં હશે કોણ કામ; ૨
 ઘેર ઘેર ફરતા ચિંતા ધરતા, કરતા કળાએ કામ.
 જ્યમ સાધક આત્મા પ્રાપ્તિ અર્થે, જોજો સારાસાર વિચાર;
 જ્યમ માહા યાત્રામાં વિછોડ થયો હોય, માતને જોજો કુમાર.
 જ્યમ મહા વૈદ વનમાંહે નીકળ્યો, શોધે સંજીવન મૂળી;
 જ્યમ મહા વરાહ રૂપ હરિએ ધરીને, શોધી ધરા સમૂળી. ૪
 જ્યમ સાગર માંહે મુંડુંદ શોધ્યા, મચ્છરૂપ ધરી વેદ;
 સતગુરુને જ્યમ શોધે મુમુક્ષુ, પામી જથા નિર્વેદ. ૫
 એમ સીતાને જોજો કપિ, તેને નથી દેખતું કોય;
 એવે ઈંદ્રજીતનું મંદિર દીકું, હેમરત્નમય સોય. ૬
 તે મંદિરમાં હનુમંત પ્રવેશ્યા, અદૃશ્ય થઈ નિરધાર;
 ત્યારે રાવણસુત શકજીત મુલોચના, પોઢ્યાં પલંગ મોઝાર.
 શેષ નાગની એ છે કન્યા, ઈંદ્રજીતની રાણી;
 જેના રૂપથી રતી લજ્યા પામે, માન મૂકે ઈંદ્રાણી. ૮
 એના રૂપની ઉપમાલાયક, ભૂતળમાં નથી નારી;
 તેને જોઈ હનુમંત વિસ્મય પામ્યા, શું એ હશે જનકકુમારી. ૯
 ઐટલે ઈંદ્રજીતની સાથે બોલી, સતી શિરોમણિ જેહ;
 અરે સ્વામી તમારા પિતાએ કર્યો છે, મોટો અધરમ એહ. ૧૦
 જનકની તનયા લક્ષ્મીરૂપ જે, રામચંદ્રની રાણી;
 તે સતી ઉપર કરી કૃદ્દષ્ટિ, હરણ કરીને આણી. ૧૧
 તે પાપે કરીને રાજ્ય જશે, નવ કરશે જીવ્યાની આશ;
 પરસ્ત્રીનો અલિલાખ કરતાં, થાશે કુળનો નાશ. ૧૨
 જે સાધુની સેવા ઉપર દ્વેષ કરે, ગુરુ આજ્ઞાતણો કરે ભંગ;
 તિરસ્કાર કરે જે માતપિતાને, પરસ્ત્રીનો કરે સંગ. ૧૩

પ્રસૂત્વ હરણ કરે પ્રાણલુનું, જીવની હિંસાવેદ;
 નિદે ચરિત્ર જે હરિહરનું, સદ્ગ્રંથનો કરે ઉચ્છેદ. ૧૪
 તે પાપીનું મરણ થાય વહેલું, અપજ્ઞ રહે જીવ માંહે;
 એવાં સુલોચનાનાં વચન સુણી, રાવણસુત બોલ્યો ત્યાંહે.
 અરે સુંદરી સાચું કહ્યું તે, ધર્મ ન્યાયનાં વચન;
 પણ શું કરું જે એ પિતા છે માટે, હું સમજી રહું છું મન. ૧૬
 ભલું ભુંડું જે તાત કરે, પણ મેં કંઈ નવ કહેવાય;
 જે અન્ય હોય તો નવ સાંખુ, તેને કરું શિક્ષાય. ૧૭
 માટે સુણ સતી જે કંઈ ભાવી હશે, તે થાશે તેવી પેર;
 સુખદુઃખ સરવે લખ્યા પ્રમાણે, મૈત્રી અથવા વેર. ૧૮
 જેવું કર્મ હોય જીવતણું, તેવી મુઝ પડે મનમાંહે;
 એમ નરનારીએ વાત કરી, તે સુણી હનુમંતે ત્યાંહે. ૧૯
 મનમાં વિચાર્યું એ સીતા ન હોયે, પણ સતી શિરોમણિ સાર;
 ધન્ય ધન્ય બુદ્ધિ એ નારીની, જોગમાયા અવતાર. ૨૦
 એમ કરી સરાહના ત્યાંથી ચાલ્યા, મારુતસુત બળવંત;
 પછે વિભીષણ કરે મંદિર આગ્યા, દીડું શોભાવંત. ૨૧
 હરિનો પરમ ભક્ત વિભીષણ છે, નહિ રજ તમની પ્રવૃત્તિ;
 સહિત દયા ક્ષમા શાંતિ કરુણા, રહિત હિંસાની પ્રકૃતિ. ૨૨
 સત્ત્વગુણાકર રહિત માન મદ, શમદમ લક્ષણયુક્ત;
 શુભ સંકલ્પ હરિચરણ વાસના, વિષય સંગથી મુક્ત. ૨૩
 નિશા સમે હરિકીર્તન કરતા, જન્ત્ર લેઈ કરમાંહે;
 એવા વૈષ્ણવ મણિ વિભીષણને દેખી, વિચારે મારુતિ ત્યાંહે. ૨૪
 જે રાક્ષસવંશમાં ભક્તરાજ છે, આશ્ચર્ય એ નિરધાર;
 જેમ વાયસ કુંભમાં ઉદે કોકિલા, વંશવને ધનસાર. ૨૫
 કાગ વિષ્ટા વેણિત જ્યમ ઉગે, અશ્વત્થ વિષ્ણુરૂપ;
 એમ અસુર વંશમાં એ પ્રગટ્યો છે, ભક્ત શિરોમણિ ભૂપ. ૨૬
 સદ્ગુણ સકળ અલંકૃત પૂરણ, એ વિભીષણ હરિજન;
 તેને જોઈને પ્રસન્ન થયા, હનુમંત વિચારે મન. ૨૭
 લંકામાં રામ આવશે ત્યારે, કરશે એનું કાજ;

રાવણુને મારીને નિશ્ચયે, આપશે એને રાજ. ૨૮

એણું કહી નમસ્કાર કરી ત્યાંથી, ચાલ્યા વાયુકુમાર;
પછી કુંભકરણુનું મંદિર જોયું, દુરગંધ દીઠી અપાર. ૨૯

જ્યમ મંદ્રાચળ પડીયો હોયે, એવો ઉંઘે છે અસુર;
નાક બોલે જાણે મેઘ ગડગડે, વાયુ ચાલે બળપૂર. ૩૦

એનો જન્મ સહુ જાણે છે મિથ્યા, એમ કહી હનુમંત;
પછે કુંભકરણુનું ઘર તજી ચાલ્યા, દુરગંધ દીઠી અનંત. ૩૧

જ્યમ અગ્નિહોત્રી તજે અત્યજનું ઘર, સાધુ તજે વિષય વાત;
એમ અનાચાર જે ઠામ દેખે, તે તજે મારુત જાત. ૩૨

એમ ઘેર ઘેર જોતા ફરતા મારુતિ, નવ દીઠાં સીતાય;
ત્યારે નિરાશ થઈ નેત્રે જળ ભરતા, ચિત્ત કરતા ચિંતાય. ૩૩

અરે રામવિયોગે સીતાએ, શું કર્યો હશે દેહત્યાગ;
કે સાગરમાં ઝંપાવ્યું હશે, મને મળ્યાં નહિ મહાભાગ. ૩૪

હું ખોળવા આવ્યો ખેપ કરી, સિંધુ ઓળંગ્યો શત જોજન;
તે શ્રમ મારો મિથ્યા ગયો, એમ મારુતિ શોચે મન. ૩૫

વલણ

મનમાં શોચે મારુતિ, નવ જડ્યાં જનકતનયાય રે;
કહે દાસ ગિરિધર જ્યમ મળ્યાં સીતા, તેની કહું કથાય રે. ૩૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे लंकायां
सीताशोचनातुरस्य हनुमंतशोको नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

અધ્યાય ૪ થો

રાગ મારુ

હનુમંતે જોયું લંકા ગામ, નવ દીઠો સીતાનો ઠામ;
બળવંતને સરવે સેહેલ, પછે આવ્યા રાવણુને મહેલ. ૧

ત્યાં નિશાવિષે દશાનન, કરે છે હોમ વિધનાશન;
છે રાવણુને અસંખ્ય રાણી, તેમાં મદોદરી પટરાણી. ૨

નાગણી પદ્મણી આંધવી, કીન્નરી દેવકન્યા માનવી;
આસુરી આદે નારી અનેક, જેના રૂપથી વળીયો છેક. ૩

જેના ચરણકમળની વાસ, ગુંજે ખટપટ ચારેપાસ;
 મોટા મુનિવર મૂકે ધીર, લાજે ચપળા તે ચમકે ચીર. ૧
 એવી નારીઓ કપિએ નરખી, સુંદરી સરવે રતિ સરખી;
 પોદ્ધિયો પુષ્પશય્યામાંહે, હનુમંતે દીઠી ત્યાંહે. ૨
 પોતે ઇંદ્રિજીત મહાવીર, ન પામ્યા મોહ નવ ગર્હધીર;
 ઉધ્વરૈતા પ્રિય ધણું રામ, જેને સ્વપનવિષે નહિ કામ. ૩
 એવા વજ્રદેહી નિર્લેપ, ફરે જોતા કરીને ખેપ;
 જેમ ઘટમાંહે આકાશ, નિર્લેપ વ્યાપક અવકાશ. ૪
 એમ હનુમંત સઘળે ફરતા, વિષે સંકલ્પ મન નથી કરતા;
 પછે મદોદરીને મંદિર, આઠ્યા જોતા જોતા મહાવીર. ૫
 નિદ્રાવશ થઈ પોદ્ધી પલંગ, મુખચંદ્ર કનક તનરંગ;
 ઉભા અદશ્ય રૂપે ત્યાં સોય, મન જાણ્યું એ જનકી હોય. ૬
 સુતી પવિત્રપણે પતિવ્રતા, હશે એ ભૂમિજ સત્યવ્રતા;
 થઈ સ્કુરણા કલ્પુંતું જે રામ, નથી સ્મરણ થતું રામ નામ. ૭
 સુંઘી જોયું મારુતિયે મુખ, મદગંધ જોઈ પામ્યા દુઃખ;
 ન હોય સીતા જે જનક કુમારી, આ દીસે અસુરની નારી. ૮
 એટલે કરી હોમ નિરવિધન, આઠ્યા રાવણ રંગભોવન;
 ત્યારે ઉઠી મદોદરી રાણી, ધોયા પતિપદ નિર્મળ પાણી. ૯
 પછી પધરાઠ્યા પર્યાંકમાંહે, પતિસેવા કરંતી ત્યાંહે;
 દીઠો વાયુસુતે દશાનન, જોઈ ક્ષોભ પામ્યા ધણું મન. ૧૦
 નિદ્રાવશ થયાં ખે જણુ જ્યારે, અંજનીસુત મનમાં વિચારે
 લેઈ ઉંચકી અહીંથી પલંગ, જઈ નાખુ સિંધુ જળસંગ. ૧૧
 નીકર લઈ જઈ ઋષિમુખ, જોઈ રઘુપતિ પામે સુખ;
 કે રાવણને મારું આ ઠાર, નથી આજ્ઞા જુગદાધાર. ૧૨
 એમ વિચારે મારુતિ મન, એવે રાણીને આઠ્યું સ્વપન;
 જાગી ઝખકીને તેણીવાર, કહે છે રાવણ પ્રત્યે વિચાર. ૧૩
 સ્વામી આપો સીતાને આજ, નહિ તો થાશે વિપરિત કાજ;
 મને આઠ્યું હવડાં સ્વપન, તેમા સૂચ્યો માન શુકન. ૧૪
 એક વાનરે ઉજાડ્યું વન, માર્યાં અખેકુમાર મુજ તન;

તેણે આજ્યું લંકાગામ, પછે સૈન્ય લઇ આઠ્યા રામ. ૧૮
 તેણે તમને માર્યા કુળસહિત, કુંભકરણુ આદે ઈંદ્રજિત;
 માટે સ્વામી વિચારો મર્મ, એ તો રામ છે પૂરણુ બ્રહ્મ. ૧૯
 તેની રાણી સીતા લઇ આજ, જાઓ રામ શરણુ મહારાજ;
 નથી મનુષ્ય રામ નિરવાણુ, અવતર્યા છે એ પુરુષ પુરાણુ. ૨૦
 તમે સર્વ જીત્યું થઇ ધીર, પણ નહિ જિતાય રઘુવીર;
 પરસ્ત્રીનો અભિલાષી અધમ, કહો સુખ પામે તે ક્યમ. ૨૧
 બાંધી છાતી ઉપર પાપાણુ, તરે સાગર એવા કોણુ;
 વિષપાન કરે નર જેહ, તેથી અંમર થાય ન તેહ. ૨૨
 સર્પને મુખ ધાલતાં હાથ, કેમ દંશ કરે નહિ નાથ;
 માટે રામ સાથે વૈર પામી, કેમ મુખે વરતશે સ્વામી. ૨૩
 કહો તો હું જાઉં રામને શરણુ, સ્તુતિ કરીને ઉગાડું મરણુ;
 દયાળુ છે એ શ્રીભગવાન, માગી લાવું એવાતન દાન. ૨૪
 રાણીનાં સુણી એવાં વચન, હસી બોલ્યો તવ રાજન;
 તું ચિંતા કરે છે શાને, નથી મરણુ મૂકતું કોને. ૨૫
 નીચ ઉંચ રાય ને રંક, સર્વે ભોગવે આડે અંક;
 પ્રાચીન કરમતણે અનુસાર, વર્તે જીવ સકળ સંસાર. ૨૬
 જે થનાર હોય તે થાય, પણ પાછી ન આપું સીતાય;
 એટલું સર્વે વર્તમાન, તે સુણ્યું હનુમંતે કાન. ૨૭
 એક અનુચરી મોકલી રાય, જોને શું કરે છે સીતાય;
 તેની પુઠે આલ્યા હનુમંત, આઠ્યા અશોક વન બળવંત.

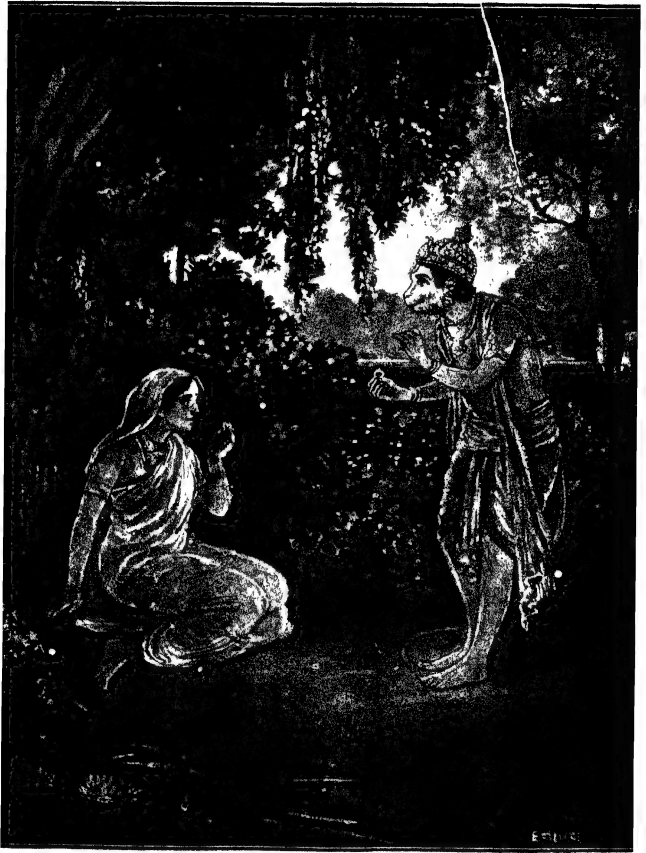
વલણુ

બળવંત શ્રીહનુમંત આઠ્યા, અશોક વાડીમાંહ રે;
 ત્યારે અશોક તરુની તળે બેઠાં, દીડાં સીતા ત્યાંહ રે. ૪૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां सुंदरकांडे रामणमंदो-
 दरीसंवादानंतरं अशोकवने हनुमतःसीतादर्शनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

અધ્યાય ૫ મો

રાગ ભેરવી

- હનુમંત આઠ્યા અશોક વનમાં, દીઠાં જનકકુમાર;
પાંચ કોટી રાક્ષસી, કરે રક્ષા તેણે ઠાર. ૧
- ત્યાં જનકી ધ્યાનસ્થ બેઠાં, અશોક તરુની છાંયે;
ચોપાસ વૃક્ષ પાપાણુમાં, રામનામ ધુનિ થાય ત્યાંહે. ૨
- સીતાના મુખની સુંગધી, ચાલે કપુરવંત;
અંગે મૃગમદ વાસના બેઠ, મળ્યું સહુ દૃષ્ટાંત. ૩
- ત્યાં ગુપ્ત રૂપે અંજની મુત, આવી લાગ્યા પાય;
હનુમંત હરખ નેશોક પામ્યા, બેઠ તદા સીતાય. ૪
- પાસે મૂકી મુદ્રિકા, પછે ચઢ્યા તરુવર ડાળ;
સુક્ષ્મ રૂપે તરુ લતામાં, ગુપ્ત રહ્યા તે કાળ. ૫
- પાછલી રજની ખટ ઘડી છે, ધ્યાનમાં સીતાય;
નખ શિખ મૂરતિ રામની, અવલોકતાં જગમાય. ૬
- ત્યારે મુદ્રિકા દીઠી નહિ, કરવિષે તેણીવાર;
જનકી જાગ્યાં ધ્યાનથી, નેત્ર ઉઘડ્યાં નિરધાર. ૭
- પાસે પડેલી મુદ્રિકાનું, થયું ત્યાં દર્શન;
કરમાંહે લેધને રુદે ચાંપી, આંસુ આઠ્યાં લોચન. ૮
- હે મુદ્રિકે મુજ માત કહે તુને, કોણ લાઠ્યું આંહે;
સૌમિત્રી સાથે રઘુપતિ, સાચું કહે છે ક્યાંહે. ૯
- શું પ્રાણપતિએ મુજ ઉપરથી, ઉતાર્યો છે પ્રેમ;
ચર અચરના નાયક રામની, તું કહે સ્વસ્તિ ક્ષેમ. ૧૦
- પ્રભુને તજી તું કેમ આવી, તે રહ્યા કોણ ઠાર;
એમ કહી વિલાપ કરે ઘણા, વૈદેહી તેણીવાર. ૧૧
- હે રામ હે લક્ષ્મણ ધનુર્ધર, પરાક્રમી રણધીર;
વિહારી સરજ્યુ તીરના, મુને દર્શન દો રઘુવીર. ૧૨
- એક હારનો અંતર હતો, જ્યારે કરતા આલિંગન;
તે પ્રભુનો અંતર પડ્યો, વિચ સિંધુ પર્વત વન. ૧૩

સંકાની અશોકવાટિકામાં જઈને રામની સુદિકા હનુમાને સીતાજીને આપવી.

વાલ્મિકિ મુનિયે કરી છે જે, ભવિષ્ય રામકથાય;
 મેં બાળપણમાં સુણી છે તે, મલ્યો નહિ અભિપ્રાય. ૧૪
 એક કપિએ આવી ઉભડ્યું આ, અશોક વનનિરધાર;
 તે લંકા બાળી ગયો પાછો, ચઢ્યા જુગદાધાર. ૧૫
 સિંધુ ઉપર પાજ બાંધી, ઉતર્યા મહારાજ;
 કુળસહિત રાવણ મારીને, વિભીષણને આપ્યું રાજ. ૧૬
 એવું ભવિષ્ય બોલ્યા છે મુનિ તે, થયું નહિ કંઈ કામ;
 તે કાવ્ય શું મિથ્યા ગયું, હજી મળ્યા નહિ મુને રામ. ૧૭
 હે મુદ્રિકે મુજ વિરહથી, પામ્યા વિરતિ પ્રાણ આધાર;
 થયા ગુપ્ત જોગીના ધ્યાનમાં, કે ચઢ્યા ભક્તની વહાર. ૧૮
 હા હા રામ રાજીવ લોચન, ઘો મુને દરશન;
 દશ કંઠ રિયુ વિષકંઠ મિત્ર, શીતળ કરો મુજ મન. ૧૯
 હા પ્રાણવલ્લભ પ્રાણજીવન, પ્રાણપતિ મુજ નાથ;
 આ શોકસિંધુ ખૂડતાં, પ્રભુ ગ્રહો આવી હાથ. ૨૦
 મૃગચર્મ ઇચ્છાયે કરી, કંચુકી કારણ મન;
 મેં પરમ સાધુ છળ્યા લક્ષ્મણ, કહ્યાં મર્મ વચન. ૨૧
 તે પાપ માટે તજી મુજને, નિષ્પે શ્રીભગવંત;
 કલ્યાંત કરતાં જનકી, એમ સુણે તે હનુમંત. ૨૨
 પછે ગુપ્ત રહીને અશોક ઉપર, કરવા માંડ્યું ગાન;
 કલ્યાંત મૂકી સીતાયે, સુણવાને ધરિયા કાન. ૨૩
 છે રુદ્રનો અવતાર જે, સાક્ષાત શ્રીહનુમંત;
 તે રુદ્રવીણા સુસ્વરેથી, કરે ગાન અનંત. ૨૪
 મૂળથી રામચરિત્ર સર્વે, ગાવા માંડ્યું ત્યાંહે;
 મંગળ ધ્વનિ ઉઠી તદા, તે અશોકના તરુમાંહે. ૨૫

વલણ

અશોક તરુથી ધુનિ ઉઠી, સુણતાં સીતા ધરીને પ્રીત રે;
 કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રીતા, કહું રુદ્રવીણા ગીત રે. ૨૬
 શ્રી ભીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિ નાટકધારાયાં સુંદરકાંડે મુદ્રિકા-
 દર્શને સીતાયાં વિરહવચનં નામ પંચમોઽધ્યાયઃ ॥ ૫ ॥

અધ્યાય ૬ કો

રાગ ખિલાવર

અવધપુરીનો રાહુઓ, રાય દશરથ જોતે;
 તેને ઘેર પ્રગટ થયા, પુત્ર પરિશ્રદ્ધ પોતે. અવધ૦ ૧

રામ લક્ષ્મણ ને ભરથણ, શત્રુધન બળવત;
 એ ચારે પુત્રમાં રામણ, જાણે શ્રીભગવંત. અવધ૦ ૨

તેણે માર્યાં સુબાહુ ને તાડિકા, અનેક નિશિચર સાથ;
 યજ્ઞ કરાવ્યો વિશ્વામિત્રનો, રક્ષા કરી રઘુનાથ. અવધ૦ ૩

કોદંડ ખંડી ચંડાંશનું, વર્યા જનકકુમારી;
 ભૃગુપતિ ગર્વ ઉતારીયો, પુરમાં આવ્યા મોરારી. અવધ૦ ૪

ત્યારે અપર માતે વર માગીયો, રાય પાસે વચન;
 આજ્ઞા પિતાની પાળવા, રામ નીકળ્યા વન. અવધ૦ ૫

સીતા લક્ષ્મણ સંગમાં, ચિત્રકૂટમાં આવ્યા;
 ત્યાં ભરથ આવી મળ્યા ભાવશું, બોધ કરીને વળાવ્યા. અવધ૦ ૬

ત્યાં થકી આવ્યા ગોદાવરી, રહ્યા પંચવટી માંહે;
 અસુર ઘણાને મારીયા, ખર દુખર આદે ત્યાંહે. અવધ૦ ૭

ત્યારે સીતાનું હરણ કરી ગયો, રાવણ લંકાનો ઇશ;
 તે ખોળવાને પોતે નીકળ્યા, વનમાં શ્રીભુગદ્દીશ. અવધ૦ ૮

પછી સુગ્રીવ સાથે મિત્રીકરી, માર્યાં વાનર વાલી;
 શોધ લેવા કપિ મોકલ્યા, જોવા જનકની બાળી. અવધ૦ ૯

શ્રીરામ સેન્યા લેઈને સંચર્યા, બાંધી સાગર સેતુ;
 જળનિધિ તીરે ઉતર્યા, રહ્યા રઘુકુળ કેતુ. અવધ૦ ૧૦

પછી જુદ્ધ કરી રાવણ મારિયો, વિલીપણને રાજ આપ્યું;
 જનકી લેઈ અવધ ગયા, દેવનું દુઃખ કાપ્યું. અવધ૦ ૧૧

એમ ચરિત્ર અશેષ શ્રીરામનાં, તે ગાયાં હનુમંતે;
 સુંદર સ્વરના ગાનથી, શિશ ડોહાવ્યું અનંતે. અવધ૦ ૧૨

જડ ચૈતન મોહ પામીયું, સ્થાનમાં સરિતાનાં વારિ;
 પશુપક્ષી તન્મય થયાં, નિદ્રિત નિશિચર નારી. અવધ૦ ૧૩

પાછલી રાત્ર્યનો અંદ્રમા, રથ સ્થિર થયો જ્યારે;
 પાપાણુ પ્રસર્યાં જળ થઈ, વાયુ થાંભ્યો તે વારે. અવધ૦ ૧૪
 સહુ રાક્ષસ નિદ્રાવશ થયા, રાક્ષસી મોહ પામી;
 રુદ્રવીણા સ્વર ગાનથી, શુદ્ધિ સરવની વામી. અવધ૦ ૧૫
 એવાં ચરિત્ર સુણી ચિદ્રૂપનાં, મંગળ ધુનિ મન મોહું;
 તન્મય થઈને જનકી, ત્યારે પાસે જોયું. અવધ૦ ૧૬
 દીઠું નહિ જ્યારે કોઈને, ત્યારે મનમાં વિચારે;
 કાંઈક કપટ દીસે છે અસુરતણું, કોણ ચરિત્ર ઉચારે. અ૦ ૧૭
 ત્યારે સીતાને મહા વિરહ થયો, ધીરજ ગઈ સહુ મનથી;
 નિશ્ચે કયું મનને વિષે, પ્રાણ તણું હવે તનથી. અવધ૦ ૧૮
 શાંસી ઘાલી પછે કંઠમાં, વેણીની લટ તાણી;
 રધુપતિનું સમરણ કરી, મુખ ઓઢ્યાં વાણી. અવધ૦ ૧૯
 હે પ્રભુ જ્યાં જ્યાં દેહ ધરું, ત્યાં થાઉં દાસી તમારી;
 મુદ્રિકા મૂરતિ ધ્યાનમાં, રાખી જનક કુમારી. અવધ૦ ૨૦
 ત્યારે વિપરીત દીઠું વાયુમુતે, સીતા દેહ તજે જવે;
 ગર્જના કરી રામનામની, કપિ ઉતર્યા તેવે. અવધ૦ ૨૧

વલણ

ઉતર્યા અશોક ઉપરથી, ત્યારે પાસે આવ્યા હનુમંત રે;
 જયરામ જયરામ જયરામ કહીને, પ્રગટ થયા બળવંત રે. ૨૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकि नाटकबारायां सुंदरकांडे रुद्रबीणा
 कथनानंतरं सीताहनुमान समागमो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ સામેરી

એમ પ્રાણ તજતાં જનકી જોઈ, પામ્યા કપિવર દુઃખ;
 રધુનાથ પાસે જઈશ ત્યારે, શુ દેખાડીશ મુખ. ૧
 એમ વિચારી ઉતર્યા તતક્ષણ, પ્રગટિયા હનુમંત;
 સાષ્ટાંગ કરી જનકીચરણે, લાગિયા બળવંત. ૨
 પછી રહ્યા સનમુખ હાથ જોડી, ઉભા પવનકુમાર;

- હે કલ્યાણી મુજ માત સુણો, છે કુશળ જીમદાધાર. ૩
- અંજનીસુતનાં વચન સુણીને, સીતા હરખ્યાં મન;
કેશ પાસ કાઢી કંઠથી, બોલ્યાં હેત વચન. ૪
- શાલી સૂકાયે જે સમે, તે સમે વરસે મેહ;
જ્યમ મળે અમૃત અંતકાળે, અમર થાયે તેહ. ૫
- મહાજળ નિધિમાં ખૂડતાં, જ્યમ મળે આવી નાવ;
એમ મારુતિને જોઈ સીતા, ઉપન્યો અતિલાવ. ૬
- હે મંગળદાયક વીર, મંગળ રૂપ છે તું કોણ;
ક્યાં થકી આવ્યો ક્યાં રહે, મને કહે સાચી વાણ. ૭
- મારુતિ કહે હે માત હું છું, રામ કેરો દાસ;
સુત વાયુનો કપિરૂપ, મુજ હનુમંત નામ પ્રકાશ. ૮
- શ્રીરામે મુને મોકલ્યો, કરવા તમારી શોધ;
તમ કૃપાએ સિંધુ ઓળંગી, આવિયો અવિરોધ. ૯
- કિષ્કિંધાએ પ્રભુ રહ્યા છે, રામ લક્ષ્મણ સાથ;
ત્યાં વાલી વાનર મારિયો, સુગ્રીવ કયોં કપિનાથ. ૧૦
- આભૂષણને ચીર પાલવ, નાખ્યાંતાં તમે જેહ;
મેં જતન કરીને રાખ્યાં હતાં, રામને આપ્યાં તેહ. ૧૧
- મુને શુદ્ધિ લેવા મોકલ્યો, મુદ્રિકા આપી હાથ;
થોડા દિવસમાં આવશે, મા કુશળ છે રઘુનાથ. ૧૨
- સુણી વચન વાયુપુત્રનાં, સંતોષ પામ્યાં સીત;
હે વીર કહે કંઈવાત છાની, આવે મુજને પ્રતીત. ૧૩
- હનુમંત કહે મુજને કહ્યું, એકાંત શ્રીરઘુવીર;
કેકે તણે મંદિર તમે, ધરતાં હતાં વનચીર. ૧૪
- ત્યારે નેત્ર શમશાયે કરી, ઉતરાવિયાં વનકુળ;
સીતા કહે હનુમંતજી, ખરી વાત એ અનુકૂળ. ૧૫
- પણ ક્યારે રઘુપતિ આવશે, ટાળશે મારું દુઃખ;
તન શ્યામ સુંદર કમળ સરખું, ક્યારે દેખીશ મુખ. ૧૬
- મારુતિ કહે ત્યાં મેળવ્યું છે, કપિ સૈન્ય અપાર;
અહિં થોડા દિનમાં આવશે, જાણને જીમદાધાર. ૧૭

- જ્યારે સૈન્ય વાનરનું સુણ્યું, ત્યારે બોલીયાં સીતાય;
ભાઈ તું સરખા કપિયે કરીને, રાવણુ ક્યમ જીતાય. ૧૮
- એવાં વચન સીતાનાં સુણી, ધ્યુઈ સ્થૂળરૂપ પ્રચંડ;
જાણે મંદ્રાચળ મેરુ તદા, ઉજ્જડશે બ્રહ્માંડ. ૧૯
- એણું ભીમરૂપ દેખાડિયું, મહાવજ્ર દેહ કરાળ;
રાક્ષસનું કુળ મારવા જાણે, અવતર્યો હોય કાળ. ૨૦
- તે જોઈ સીતા વિચારે, એ રુદ્રનો અવતાર;
વૈદેહીએ વિનતિ કરી, પછી સમાવ્યું તેણીવાર. ૨૧
- હનુમંત કહે હું સરીખા, છે કપિ જોધ અનેક;
રઘુવીર પાસે તે રહ્યા, હું આવ્યો એકાએક. ૨૨
- મને નથી આજ્ઞા રામની, મારું રાવણુને નિરધાર;
લંકા ઉંધી કરી નાખું, સાગર જળ મોઝાર. ૨૩
- હવે માતા મુજને ભૂખ લાગી, આજ્ઞા આપો આજ;
આ વનનાં ફળ પાક્યાં ઘણાં તે, કેરું ભક્ષણુ કાજ. ૨૪
- ત્યારે સીતા કહે ભાઈ પડેલાં ફળ, ખાઓ જઈને શૂર;
રાવણુ રક્ષા કરવા ચૂક્યા, સાડ સહસ્ર અસુર. ૨૫
- એણું સાંભળી સીતાતણે, ચરણે નમ્યા કપિરાજ;
રઘુવીર કેરું સ્મરણુ કરીને, ચાલ્યા કરવા કાજ. ૨૬
- વનમાં જઈ ઉભા રહ્યા, પછી વિચાર્યું હનુમંત;
રાવણુ મુને શું જાણશે જે, આવ્યો તો બળવંત. ૨૭
- તરુ ઉપાડીને પૃથ્વી ઉપર, પછાડે તેણીવાર;
તે ગગન માંહે ઉછાળતા, કરે પકવ પ્રજનો આહાર. ૨૮
- એમ વન સકળ ઉજ્જડ કર્યું, પ્રેરે તરુ ભમતાં વ્યોમ;
મુખ કુંડમાંહે રામમંત્રે, કરે ફળનો હોમ. ૨૯
- જે રામ નામ સ્મરણુ કરે, જેની સઘન શીતળ છાંયે;
સીતાતણી ચોપાસનાં તરુ, રહેવા દીધાં ત્યાંયે. ૩૦
- રક્ષકે દીઠો કપિ તે, ઉજ્જડતો વન સાર;
સહુ અસુર આવ્યા ગાજતા, તે કરે મારો માર. ૩૧
- વિકરાળ રૂપ ધ્યુઈ તદા, અંજનીનંદન ત્યાંહે;

સો બસે બાંધે પૂંછડે, ઝાપડે પૃથ્વી માંહે. ૩૨
 જ્યમ પ્રાટે પ્રજા તુંબી તણાં, એમ પામ્યા મરણ અસુર;
 તે તણાં શબ સિંધુમાં નાખે, ઉછાળીને શૂર. ૩૩
 તે સાઠ સહસ્ર અસુરમાં, ઉગર્યા કોઈ એક ત્યાંહે;
 તે રાવણ પાસે પોકારતા, આઠ્યા લંકા માંહે. ૩૪

વલણ

લંકામાં રાવણની પાસે, આવી કર્યો પોકાર રે;
 એક વાનરે ઉબાળ્યું વન, વળી રક્ષક માર્યા અપાર રે. ૩૫
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां सुंदरकांडे हनुमता
 वृक्षराक्षसहननं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ મારૂ

સમાચાર સુણ્યા દશાનન, હસી બોલ્યો તવ રાજન;
 એ વનચરના શા ભાર, એને બાંધી લાવો આ ઠાર. ૧
 એંશી સહસ્ર મોકલ્યા બેધ, તે આઠ્યા કરીને ક્રોધ;
 મુખ્ય જંબુમાલી છે તેમાં, બળ અતુલિત કહીએ જેમાં. ૨
 આઠ્યો ત્રિશૂલ ગ્રહીને હાથ, બેઠ કોપે ચઢ્યા કપિનાથ;
 એક મુઠી તે શિરમાં મારી, ભમી ભૂમિ પડ્યો તે સુરારી. ૩
 પછે અસુર સર્વને તાડ્યા, પૂંછે બાંધી બાંધીને પછાડ્યા;
 બાળ્યું રાવણે તે પરતક્ષ, યોદ્ધા મોકલીયા એક લક્ષ. ૪
 તેમાં સેન્યાપતિ છે પંચ, મદલ પ્રતિ મદલ બળના સંચ;
 જંબ પ્રજંબને રે જંબન, આઠ્યા ક્રોધ કરીને મન. ૫
 તેને દીઠા જ્યારે કપિનાથ, ઘણું જુદું કર્યું તેની સાથ;
 પછે સરવનો આણ્યો અંત, રણ ગાળ્યા બળી હનુમંત. ૬
 જે મુવા હનુમંતને હસ્ત, તે પામ્યા ઉદ્ધાર સમસ્ત;
 એમ વિજય પામ્યા રણધીર, સિંહનાદ કર્યો પછી વીર. ૭
 એક દેવીનું દેવળ ત્યાંયે, હનુમંતે દીઠું વનમાયે;
 અર્ધ યોજનમાં વિસ્તાર, સ્થંભ સહસ્ર મણિમય સાર. ૮

શિલા સ્ફાટીક કેલ કંચન, ઉંચુ શિખર શોભે છે ગગન;
 ઇષ્ટદેવી તે રાવણ કેરી, નિત્યે પૂજા થાયે ધણેરી. ૯
 કરે નિત્ય રુધિરનું પાન, લે છે બ્રાહ્મણનું બળિદાન;
 દીકું દેવળ કપિએ જ્યારે, મૂળમાંથી ઉખેડ્યું ત્યારે. ૧૦
 ક્યું ચૂર્ણ તતક્ષણ તાસ, તે ઉછાળ્યા ઉપલ આકાશ;
 પક્ષી નલમાં ઉડે જ્યમ, એવા પાપાણુ ભમતા ત્યમ. ૧૧
 મહા પાપ તણું સ્થળ જાણી, ના રહેવા દીધી એંધાણી;
 પછે દીર્ઘ રૂપ મદમાતા, ફરે રામચરિત્રજ ગાતા. ૧૨
 દેવળના ઉછાળ્યા પાપાણુ, પડ્યા નગ્રમાં થાય બુંબાણુ;
 લોક કહે વરસ્યો વરસાદ, નાસે કરતા બુંબાપાત. ૧૩
 જાણ્યો રાવણે તે સમાચાર, ભાંગ્યું દેવળ જોધ સંધાર;
 આપી આજ્ઞા કરીને ક્રોધ, ચઢ્યો અક્ષેકુમાર મહા જોધ. ૧૪
 બીજા સાથે સમ કુમાર, વળી સૈન્ય તણે નહિ પાર;
 જ્યાં વનમાં રહ્યા હનુમંત, ત્યાં આઠ્યા અસુર બળવંત. ૧૫
 તવ અક્ષે કર્યો સિંહનાદ, હનુમંતને દીધો સાદ;
 અહ્યા વનચર વાનરવેશ, ઉભો રહે મુજ સનમુખ દેશ. ૧૬
 હમણાં કરૂં તારો સંધાર, માડું નામ તો અક્ષેકુમાર;
 એવાં સાંભળી ગર્વ વચન, ત્યારે બોલ્યો મારુતતન. ૧૭
 અહ્યા અક્ષય નામ તુજ વ્યર્થ, હવડાં તુજ ક્ષય કરૂં અર્થ;
 અહ્યા ભૂલી ધણું તારી ફેધ, અક્ષય નામ પાડ્યું શું જોધ. ૧૮
 એવું સાંભળતાં ચઢી રીસ, લાગી જાળ તે પગથી શીસ;
 ક્યું ધનુષ ચઢાવી સર્જી, ચૂક્યાં અનેક બાણ મહાધર્જી. ૧૯
 જાલે મારુતિ આવતાં એહ, ભાંગી નાખે છે તતક્ષણ તેહ;
 મારે કપિવર તરુ પાપાણુ, ધણા અસુરના લીધા પ્રાણુ. ૨૦
 એમ બુદ્ધ થયું છે અપાર, કહેતાં ગ્રંથ પામે વિસ્તાર;
 સમ પુત્ર આદે સૈન્ય જેહ, અંજનીસુતે માર્યું તેહ. ૨૧
 પછે હણીયો અક્ષય કુમાર, દેવ કરતા જયજયકાર;
 પુત્ર મરણ દશાનને જાણ્યું, મનમાંહે ધણું દુઃખ આણ્યું. ૨૨
 કપિનું બળ જાણી વિશેષ, રાક્ષસી મોકલી લક્ષ એક;

તેનાં પરવત પ્રાય શરીર, જોઈ મહારથિ ચૂકે ધીર. ૨૩
 ગજ અયુતતણાં બળતન, મુખ પહોળાં અકેક યોજન;
 હનુમંતે વિચારી વાત, ધર્યાં તેટલાં તન સાક્ષાત. ૨૪
 રૂપ સૂક્ષ્મ ધરીને ત્યાંયે, પ્રવેશ્યા તેના મુખમાંહે;
 કર્યાં ઉદરમાં રૂપ વિશાળ, તેનાં પેટ ફોડયાં તત્કાળ. ૨૫
 એમ કૌતક કર્યું તેણીવારે, રાક્ષસી મરણ પામી ત્યારે;
 એમ ક્રીધો સરવનો નાશ, થયો રાવણ સુણીને ઉદાસ. ૨૬

વલણ

ઉદાસ થયો તે સુણીને રાવણ, કર્યું કપિએ વિપરીત કાળરે;
 પછે ઈંદ્રજીતને આજ્ઞા આપી, લાઘ્ય ઝાલી વાનરને આજ રે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां सुंदरकांडे अष्टमोऽध्यायः
 મરણે રાવણસ્ય શોકપ્રાપ્તિર્નામ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥૮॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

આજ્ઞા માગીચઢયોઈંદ્રજીતજી, જે મહા જોધ્યાબળઅતુલિતજી;
 રાવણે પૂછ્યું બ્રહ્મા પ્રત્યેજી, મુહૂરત આપોજીતાયેએ શરતેજી.

દાળ

જીતાય વાનર સર્વથા, ત્યારે વિધિ જોડ્યા વચન;
 જાઓ ઝલાશે એ કપિ નિશ્ચે, તજો ચિંતા મન. ૨
 ઈંદ્રજીત સેના લેઈ આવ્યો, અશોક વન મોઝાર;
 સિંહનાદ ક્રીધો મેઘનાદે, ધરા કંપી અપાર. ૩
 ભુભુકાર નાદ કરી તદા, કોપે ચઢ્યા કપિરાજ;
 પછે મારુતિ મેઘનાદ વઢતા, જીવે દેવ સમાજ. ૪
 એક અસુરની સાંગ લીધી, ઝડપીને હનુમંત;
 તે સાંગથી સહુ સેન્ય માર્યું, ગાળ્યો બળવંત. ૫
 એક તલપ મારી તે સમે, અંજની પુત્ર સુબલ;
 ઈંદ્રજીત કેરા કરથક્રી, લીધાં ધનુષ ને બાણ. ૬
 તે બાણથી રાવણીકેરા, મુગટ પાડ્યો ત્યાંહે;

- તવ ઈંદ્રિજલે ધનુષ ઘીભું, મહું નિજ કરમાંહે. ૭
- બ્રહ્મપાશ મેલ્યું મંત્ર ભણી, કયું કપિનું અંધન અંગ;
ત્યારે તન વધાયું મારુતિ, બાણે પુષ્ટ પર્વત શૃંગ. ૮
- તે પાશ અંધન તોડીને, એક સાંગ મારી શૂર;
ઈંદ્રિજલતનો રથ ભાગિયો, સારથિ કીધો ચૂર. ૯
- કયો નગ્ન શાહી વસ્ત્ર ત્યારે, નાઠો અસુરકુમાર;
એક વિવરમાં પેઠો તદા, ભય પામીને તેણીવાર. ૧૦
- પાપાણુ મોટો ચૂકીયો તે, ગુફામુખ હનુમંત;
તે ખખર ભણી રાવણે, ત્યારે થયો મહા દુઃખવંત. ૧૧
- પછી પ્રાર્થના કરી વિધિતણી, હો પિતામહ મહારાજ;
તમો બાઓ ત્યાં ઉતાવળા, વાનર ઝલાવો આજ. ૧૨
- યુત્રનું જીવિતદાન મુજને, આપો જઈ આ દન;
એવું સુણી આવ્યા અશોકવન, બ્રહ્મા વિચારી મન. ૧૩
- ઈંદ્રિજલતને બ્રહ્મા કહે, તું નીકળ હાલે બહાર;
કુમાર કહે નહિ નીકળું, મુને કપિ મારે માર. ૧૪
- કરી પ્રાર્થના હનુમંતની, પરમેષ્ઠીએ તતખેવ;
હે વજ્રદેહી વચન મારું, સત્ય કર તું દેવ. ૧૫
- મુજપાશથી અંધાઈને તું, ચાલ રાવણ પાસ;
પછી પરાક્રમ દેખાડજે, કહું માન રઘુવર દાસ. ૧૬
- એવું કહી વિધિએ પાશ ચૂકી, અંધાયા હનુમંત;
પછી વિવરમાંથી નીકળ્યો, ઈંદ્રિજલ જે બળવંત. ૧૭
- તેણે દાર મોટા લાવીને, બાંધીયો પવનકુમાર;
તે અંધન કંઈ નવ લેખવે, હનુમંત મનમોઝાર. ૧૮
- સંસારના અંધનવિષે, દેખાય જ્ઞાની જેમ;
પણ અંતરમાંહે મુક્ત છે, હનુમંત બાણે તેમ. ૧૯
- શકારિને વળી પરમેષ્ઠી, તે લેઈ ચાલ્યા હનુમંત;
પછે રાવણ કેરી સલામાંહે, આવિયા બળવંત. ૨૦
- મારગવિષે મારે અસુર તે, અનેક શસ્ત્રના ધાય;
મહાવજ્ર દેહમાં વાગતાં, તે સર્વ ભાગી બાય. ૨૧

- હનુમંતને બેઠું સવણને મન, ચઢી સખળી રીસ;
અધર પીસે દંતશું, રાતો થયો દશશીપ. ૨૨
- ત્યારે બંધન સરવે તોડીયું, વાયુસુતે તેણીવાર;
પછે કુંડાળું કરી પુંછાસન, બેઠા સભાભોજાર. ૨૩
- ત્યારે રાવણ પૂછે રીસથી, અહ્યા મર્કટ છે તું કોણ;
તું દૂત કોનો ક્યાંથી આવ્યો, કહે સાચી વાણ. ૨૪
- હનુમંત કહે રે દુષ્ટ મર્યક, પાપી દુરમતિવંત;
તુજ કુંળતણો હું કાળ છું, અવતર્યો કરવા અંત. ૨૫
- તુજ રુદેપરથી ધનુષ લેઇને, ભંગ કીધું તાસ;
જેણે જીવાડ્યો તુજને, તે રામનો હું દાસ. ૨૬
- જેણે સુબાહુ તાડિકા માર્યા, કરી યજ્ઞ રક્ષાય;
તુજ ભગની કેરાં કરણ નાશા, છેદી તે રઘુરાય. ૨૭
- ખર દુખર ત્રિશિરા આદિ માર્યા, અસુર જે બળવંત;
હું દાસ છું તે રામનો, મુજ નામ તે હનુમંત. ૨૮
- તુને શિક્ષા કરવા આવીયો, કયો સકળ દળ સંધાર;
અશોક વન ઉત્તરી માર્યા, અક્ષય આદિ કુમાર. ૨૯
- ઈંદ્રજીતને મેં ગાંજ્યો, ટાળ્યો દેવળ કેરો ઠામ;
એ વિના વળી બીજું કરું, પણ નથી આજ્ઞા રામ. ૩૦
- તે મુને ક્યમ નવ ઓળખે, સુણ દુષ્ટ લોચન અંધ;
કાલે રઘુવર આવશે, કરી સાગર સેતુબંધ. ૩૧
- દશ શીપ છેદી તાહરાં, દશ દિશામાં બળિદાન;
તે આપશે અયોધ્યાપતિ, તું સત્ય સુણજે કાન. ૩૨
- ધરમાં થકી જ્યમ શ્વાન આવી, વસ્તુ લેઇને જાય;
અરે તસ્કર એમ લાવ્યો, હરણ કરી સીતાય. ૩૩
- સુણી રાવણે મન વિચાર્યું, એ વજ્રદેહી જાણ;
સ્વામી ઉપાસક સત્ય વચની, નહિ મરે નિર્વાણ. ૩૪
- ત્યારે રાવણ કહે રે કપિ તારું, મરણ કહે મુને સત્ય;
હનુમંત કહે હું અમર છું, તે જાણજે દુરમત્ય. ૩૫
- રાવણ કહે રે બ્રહ્માદિકનો, થાય કાળે નાશ;

માટે મરણ તાઝં થાય નહિ ક્યમ, કહે સત્ય પ્રકાશ. ૩૬

હનુમંત કહે અમો કપિ કેરં, પૂંછમાં જીવન;
જે પૂંછ બાળે અમારં તો, પડે નિશ્ચયે તન. ૩૭

વલણ

પછે નિશ્ચયે પડે તન કપિનું, જે પૂંછ બાળે સત્ય રે;
એવાં વચન સુણીને રાવણે, કરી બાળવાની મત્ય રે. ૩૮

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे हनुमान
इंद्रजित संग्रामे ब्रह्मपाशात् हनुमंतबंधन नाम नवमोऽध्यायः॥९॥

અધ્યાય ૧૦ મો

રાગ સોરઠ

હનુમંત કેરાં વચન સુણીને, હસીયો રાવણરાય;
પછી પૂંછ બાળવા કારણ સરવે, કરવા લાગ્યા ઉપાય. ૧

અનેક વસ્ત્ર ભીંજવી તેલમાં, વીંટયાં કપિને પૂંછ;
ત્યમ ત્યમ લાંગુલ લાંબું વધે છે, દેખીતું મહાગુંછ. ૨

જ્યમ બોલતાં વાણી વધે પંડિતની, મહા કવિની પદ રચનાય;
એમ પટકુંજ જ્યમ લાવી વીંટે, ત્યમ લાંગુલ લાંબું થાય. ૩

ત્યારે ઘણાં ગોદડાં લાવી ગામનાં, બોજ્યાં તેલમોઝાર;
તે ભીંજવતાં ઘૂત તેલજ ખૂટયું, નાવે પૂંછનો પાર. ૪

પછે અગ્નિ ચેતાવા લાગ્યા સર્વે, નવ ચેતે તે ઠામ;
અનેક ઉપાય કરીને થાક્યા, સ્પર્શ કરે નહિ નામ. ૫

ત્યારે રાવણ કહે લાવો હું ચેતાવું, બેઠો જઈને પાસ;
ત્યારે વેદ જાત વાયુની પ્રાર્થના, કરી હનુમંત પ્રકાશ. ૬

થયો ઓચિંતો ભડકો જ્યારે, ધુંક મારી દશાનન;
તવ દાઢી મુંછ બળી રાવણની, વરણ થયું છે વદન. ૭

ઘણું પાપ કર્યું છે લંકાપતિએ, કહેતાં ન આવે પાર;
તેનું અર્ધ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું હનુમંતે, લાજ્યો તેણીવાર. ૮

પછી પ્રચંડ જ્વાળા પ્રગટી તતક્ષણ, કૂધા કપિ હનુમંત;
પ્રથમ રાવણના મેહેલજ ઉપર, બેઠા જઈ બળવંત. ૯

- નાસે ત્રાસે સરવે રાણીઓ, લાગી ભોવનમાં લ્હાય;
 તલપ મારતા કૂદે કપિવર, કોણે ન જ્વાળ સહેવાય. ૧૦
 છૂટયો પ્રલંબન તેણે સમે, ઘણી મારી ઝપટ ચોપાસ;
 ત્યમ હનુમંત ફેરવે વાળધિ, બાળ્યા સરવ અવાસ. ૧૧
 નગર લંકામાં લ્હાયજ લાગી, લોક કરે પોકાર;
 જ્યમ કલ્યાંતે રુદ્રજ કોપ્યો, કરવાને સંધાર. ૧૨
 ભડભડાટ સહુ ભોવનજ લાગે, મણિ ધાતુ પાપાણુ;
 અતિ ઘણો દુખિયો થયો દશાનન, લોક કરે બુઝાણુ. ૧૩
 હનુમંતને બાળે છે એવી, કોણે સીતાને કહી વાત;
 ત્યારે ધ્યાન ધરીને જઠરાગ્નિને, પૂછી બેયું માત. ૧૪
 ત્યારે અગ્નિ કહે ચિંતા નવ કરશો, એ રહેશે કુશળ ક્ષેમ;
 લંકા નગર બાળીને જશે, રઘુપતિ પાસે પ્રેમ. ૧૫
 હાવે ત્રીજા ભાગની લંકા બાળી, સમરથ વાયુતન;
 વિભીષણ આદિ ભગવતીકેરાં, ઉગાર્યાં ભોવન. ૧૬
 એવું કાજ કરીને કૂદા ત્યાંથી, આબ્યા સિંધુ તીર;
 સાગરમાંહે બુઝાવા માંડયું, પૂંછ પોતાનું વીર. ૧૭
 જળ જંતુ બળવા લાગ્યાં ત્યારે, જળનિધિ બોલ્યા વાણી;
 રાખો બારણે પૂંછ તમારું, હું છોળે છાંટું પાણી. ૧૮
 તે વચન માનીને મારુતિ વળતા, બેઠા સિંધુતીર;
 પૂંછ શીતળ કયું સિંધુએ તતક્ષણ, છોળે ઉછાળ્યું નીર. ૧૯
 તે સમે હનુમંતને લલાટે, થયો શ્રમ પરિસ્વેદ;
 તે શ્રમભિંદુ સાગરમાં પડ્યો, એક માછલીએ ગળ્યો વેદ. ૨૦
 પુત્ર મકરધ્વજ તેનો થયો, તે હનુમંતનો કહેવાય;
 પરાક્રમ તેનું કહેવાશે આગળ, જીલ્લકાંડમાં કથાય. ૨૧
 હવે હનુમંત શ્રીરઘુવીર પ્રતાપે, નવ દાઝ્યા કાંઈ તન;
 જ્યમ નામ પ્રતાપે પીધું હળાહળ, શોભ્યા પંચવદન. ૨૨
 એવું અદ્ભુતકાજ કરીને વિચારે, મારુતસુત મનમાંહે;
 મેં નવ જવાય સીતાને મળ્યા વિણ, મોટે જાઉં ત્યાંહે. ૨૩
 વળી પૂછશે મુજને રઘુપતિ, કહેશે શું કરી આબ્યા કાજ;

ત્યારે મારું પ્રાક્રમ મારે મુખથી, કહેતાં આવે લાજ. ૨૪
 માટે બ્રહ્મા રહે છે રાવણ પાસે, જઈ ઉતાવળો તત્ર;
 વિધિ પાસે લેઈ જઈ લખાવી, આ વર્તમાનનો પત્ર. ૨૫
 એવું કહ્યું છે શાસ્ત્રમાંહે જે, નિજ પ્રાક્રમ બળ તીર્થ;
 જશ ધરમ વિદ્યા પુરુષારથ, લજનદાન નિજ અર્થ. ૨૬
 એટલી વાત ન શોભે કહેતાં, ન કહેવી પોતાને મુખ;
 અન્ય કહે ને આપણુ સુણીયે, ત્યારે શોભા મુખ. ૨૭
 એમ વિચારી સૂક્ષ્મ રૂપે, ચાહ્યા અદૃશ્ય બળવંત;
 એકાંતમાં બ્રહ્માની પાસે, આવી બોલિયા હનુમંત. ૨૮

વલણ

હનુમંત કહે હો પ્રબળપતિ, હું જઈ છું જ્યાં રધુરાજ રે;
 આ પરાક્રમ જે મેં કયું તે, પત્ર લખી આપો આજ રે. ૨૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकवारायां सुंदरकांडे लंका-
 दहनानंतर हनुमानब्रह्मासमागमो नाम दशमोऽध्यायः॥૧૦॥

અધ્યાય ૧૧ મો

રાગ મેવાડો

વચન સુણી વિધિ પ્રસન્ન થયા, હનુમંતને કહે ધન્ય ધન્યજી;
 ધન્ય પુરુષારથ ઠહાપણ તારું, સમરથ વાયુતનજી. ૧
 એવું કહી પછે લખ્યો વિધિએ, શ્રીરામની ઉપર પત્રજી;
 વર્તમાન સહુ તેમાં લખીયું, આપ્યો કપિને તત્રજી. ૨
 તે બ્રહ્મપત્ર કરમાં લેઈ ચાહ્યા, આબ્યા જનકી પાસજી;
 કરી વંદના ગદ ગદ થઈને, ચરણે નમિયો દાસજી. ૩
 માતા મુજને આજ્ઞા આપો, હું જઈ જ્યાં રધુવીરજી;
 સંદેશાની વાટ જોતા હશે, રામલક્ષ્મણ રણધીરજી. ૪
 ત્યારે જનકી ગદગદ થઈને બોલ્યાં, અતિ દુઃખ પ્રગટયું મનજી;
 સાચું કહે લાઈ ક્યારે મળશે, મુજને પ્રાણજીવનજી. ૫
 મૂળ થકી દુઃખ છે મુજ મનમાં, પતિવિરહ ને રોગજી;
 વળી તે મધે દુઃખ બીજું પ્રગટયું, વીરા તારો વિજેજી. ૬

ત્યારે કર જોડીને કપિવર કહે છે, ધીરજ રાખો માતાજી;
 હવે થોડા દિવસમાં મળશે તમને, આવશે અહીં જગતાતજી.
 માટે માતા મુને કંઈ આપો એધાણી, છાની વાત કહેા આજજી;
 ત્યારે વેણી તણો મણિ છોડી આપ્યો, આ લેઈ જાતું કપિરાજજી.
 છાની વાત કહેજે પ્રભુને, રહેતાં ચિત્રકૂટ મોઝારજી;
 લક્ષ્મણજી વનમાંહે ગયાતા, ૫૭ લેવા એક વારજી. ૬
 રઘુપતિના ખોળામાં શિર મૂકી, નિદ્રા કરી મેં જાણજી;
 ત્યારે મારા લલાટે પ્રભુએ, કેશર આડ કરી નિરવાણજી. ૧૦
 એ વાત અંતરની કહેજે વીર, મારા ઘણા કરી પરણામજી;
 વાનર સૈન્યા લઈ રઘુપતિ, ક્યમ આવશે આણે ડામજી. ૧૧
 છે શત જોજન સિંધુ વચમાં, ક્યમ ઉતરશે પારજી;
 એવાં વચન સુણી સીતાનાં વળતાં, બોલ્યા પવનકુમારજી. ૧૨
 સેતુ બાંધશે સાગરપર વા, શોષશે મૂકી બાણજી;
 વા કરશે પાળ્ય મુજ પૂંછ તણી, તેથી ઉતરશે નિરવાણજી.
 જળ ઉપર જેણે પૃથ્વી રાખી, સ્થાલ વિના આકાશજી;
 તેા સાગર કેરો ભાર કેટલો, માતા રાખો વિશ્વાસજી. ૧૪
 જે ઉદરમાંહે જડરાથી જાળવે, ગર્ભને શ્રીભગવાનજી;
 એ કળા જડે નહિ કોઈને કરાવે, માંસવિષે પયપાનજી. ૧૫
 એક ક્ષણમાં બ્રહ્માંડ ઉદે કરે, પાળે તથા કરે ભંગજી;
 સાક્ષક બીજે સંગ નહિ તે, શું ન કરે શ્રીરંગજી. ૧૬
 એવું કહી સાષ્ટાંગ કરી પછે, ચાલ્યા વાયુતનજી;
 ત્યારે સીતાએ કલ્યાંત કર્યું, જળ ભરીયું લેયનજી. ૧૭
 પછે લંકાગિરિને શિખર ચઢી, દિવ્ય રૂપ ધર્યું તતકાળજી;
 ઉત્તર પંથ ચિંતવી હતુમંતે, કૂદીને મારી કાળજી. ૧૮
 ત્યારે જય જયકાર કરી કહે સુર સહુ, નિજ દુઃખ હેતુ સંબંધજી
 હવે વહેલા આવજો રામને તેડી, છોડો અમારા બંધજી. ૧૯
 ત્યારે હતુમંત કહે ચિંતા નવ ફરશે, ધરજો મનમાં ધીરજી;
 કાલ બપોરે સિંધુતરિ, આવશે શ્રી રઘુવીરજી. ૨૦
 એવું કહી પછે સિંધુ એળગી, આવ્યા મારુત તતજી;

જાંબુવાન આદે સહુ મળીયા, દીધાં આલિંગનજી. ૨૧
 સરવે કપિ હનુમંતને દેખી, પામ્યા હરખ અપારજી;
 કો પ્રદક્ષણા કરી પાચે લાગે, વદે વારંવારજી. ૨૨
 કો જનુ જંઘા કો હસ્ત પૂંછને, ચુંબન કરતા કીશજી;
 પુષ્પ લાવી કો પૂજે પ્રેમે, કો દેતા આશીષજી. ૨૩
 એમ બ્રહ્માનંદમાં મગ્ન થયા કપિ, પૂછે સહુ સમાચારજી;
 ત્યારે હનુમંતકહે કુશળ છેબનકી, મળ્યાંમુજનેનિરધારજી. ૨૪
 સકળ વૃત્તાંત લખ્યું છે પત્રમાં, બ્રહ્માએ નિરવાણજી;
 ચાલો પ્રભુની પાસે ત્યારે, થશે તમને સહુ જાણજી. ૨૫
 એવું કહી પછે ચાલ્યા તતક્ષણ, આઠ્યા ઋષિમુખ પાસજી;
 ત્યાં સુગ્રીવ કેરું મધુવન છે, ૫ળ પક્વ રમ્ય તરુ વાસજી. ૨૬
 તે વનમાંહે ષેઠા સરવે, ૫ળ ખાધાં નિરધારજી;
 તરુ ઉપાડ્યાં રક્ષક માર્યા, મન અભિમાન અપારજી. ૨૭
 તે અનુચર નાડા આઠ્યા ઋષિમુખ, બોલ્યા નામી શીશજી;
 વૃત્તાંત સરવે કહ્યું સુગ્રીવને, સુણી હરખ્યો પતિ કીશજી. ૨૮
 ત્યારે સુગ્રીવ કહે છે રઘુપતિ પ્રત્યે, કપિ કરી આઠ્યા કાજજી;
 નહિ તો માફ મધુવન તે, કો નવ મોડે મહારાજજી. ૨૯
 એટલે આઠ્યા કરી ગરજના, કહેતા જય જય રામજી;
 મંગળધુનિ સુણી જોઈ હનુમંતને, ઉઠી સભાઅભિરામજી. ૩૦

વલણ

અભિરામ પામી સભા સરવે, થઈ છે મહા સુખવંત રે;
 કિષ્કિંધાપતિઅયોધ્યાપતિઉડ્યા, આવતા દેખી હનુમંતરે. ૩૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकबाराबां सुंदरकांठे सामरो-
 छंदघनानंतरं मधुवनमंगत् रामदर्शनं नाम एकादशोऽध्यायः॥११॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રાગ. સૌરઠ

જ્યમ સુપર્ણ અમૃત લેધને આવે, વિનતા કેરે વત્સ;
 જ્યમ અમૃત સંભવની સાધી આવે, બૃહસ્પતિનો સુત કન્ધ. ૧

એમ હનુમંત અતિ હરખલંચારી, તે કરીને આળ્યા કાળ; ૪
 સાષ્ટાંગ કરીને ચરણે લાગ્યા, પ્રસન્ન થયા રઘુરાજ.
 વણીવાર શિર ચૂકી રહ્યા, હનુમંત પ્રભુને પાય;
 ત્યારે મારુતિને મસ્તક કર ચૂકી, ઉઠાડ્યા રઘુરાય. ૫
 ભુજ ભરીને આલિંગન કીધું, ચાંપ્યા રુદ્યા સાથ;
 પછે હરખઆંસુ પ્રેમે થઈ ગદ ગદ, બોલ્યા શ્રીરઘુનાથ. ૬
 અરે ધન્ય ધન્ય મારુત મુત બળિયા, તું કરી આળ્યો કાળ;
 પછે સભા કરીને રામની સન્મુખ, બેઠો સરવ સમાજ. ૭
 ત્યારે પ્રથમ વૃત્તાંત કહ્યું વાલીમુત, અંગદે માંડી વાત;
 અહીંથી નીકળતાં શાપમુક્ત થયો, દંડી ઋષિનો જાત. ૮
 પછે વિવરમાંહે સુપ્રભા મળી, ત્યાંથી ગયા સિંધુતીર;
 ત્યાં ગીધજાતિ સંપાતિ મળ્યો, જે જટાયુ કેરો વીર. ૯
 પછે મારુતમુત સિંધુ ઓળંગ્યા, ચઢી પરવતને શીષ;
 એટલી વાત અમો જાણું છું, સુણીયે શ્રીભુગદીશ. ૧૦
 પછે રામે હનુમંત સામું જોયું, ત્યારે બોલ્યા વાયુકુમાર;
 મહારાજ સુખી છે જનકનંદિની, અશોક વનમોઝાર. ૧૧
 બાણ કૃશ થયાં છે તમારે વિયોગે, ચિંતા કરે દિનરાત;
 હું મુદ્રિકા આપી પાચે લાગ્યો, કહી કુશળની વાત. ૧૨
 તમારા નામની મુધાએ કરીને, તનમાં રહ્યો છે પ્રાણ;
 મેં જઈને ત્યાં ધીરજ આપી, શુદ્ધ લાગ્યો નિરવાણ. ૧૩
 એટલું કહી રઘુવીરને આપ્યો, ચૂડામણિ સાક્ષાત;
 વળી વિસ્તારીને કહી રામને, ચિત્રકૂટની વાત. ૧૪
 તે સુણીને ગદ ગદ કંઠ થયા, મણિ રુદેમાં ચાંપ્યો રઘુવીર;
 વિરહે વ્યાકુળ થઈને રઘુપતિ, નેત્રે ભરતા નીર. ૧૫
 જે અજ અજીત ત્રિગુણાતીત પૂરણ, રહિત ઉદયઅવસાન;
 તે સીતાવિયોગના શોકસિંધુમાં, મગ્ન થયાં લગવાન. ૧૬
 પછે અંજની મુતને પૂછે છે વળી, પોતે પૂરણ બ્રહ્મ;
 તું કેમ મથો મેળાપ થયો તે, કહે મુજને સહુ મર્મ. ૧૭
 ત્યાં જઈ શું પ્રાકટ કીધું તે, શું બોલ્યો રાવણ સાથ;

સીતાની શાપ કરીને હનુમાનજી શ્રારામ પાસે પહોંચ્યું.

એ સરવ વાત માંડી કહે મુજને, એમ પછે રધુનાથ. ૧૬
ત્યારે શ્રીરધુવીરના કરમાં આપ્યો, મારુતિએ બ્રહ્મપત્ર;
મહારાજ એ પત્ર વિધિએ લખ્યો છે, વર્તમાન સહુ તત્ર. ૧૭
શ્રીરામે લેઈ લક્ષ્મણને આપ્યો, વાંચવાને તે કાળ;
પછે ઉકેલ્યો સહુ સભા સાંભળતાં, વાંચે સુમિત્રાબાળ. ૧૮

વલણ

સુમિત્રાસુતે કર કાગળ લીધો, થઈ એકચિત્ત સભા સર્વત્ર રે;
કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રોતા, વાંચે લક્ષ્મણજી બ્રહ્મપત્ર રે. ૧૯
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे हनुमंता
श्रीरामहस्ते ब्रह्मपत्रार्पणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ ઢોહા

કનક પત્ર વિધિએ લખ્યો, શ્રીરામની ઉપર જોહ;
તે લાવ્યા હનુમંતજી, આપ્યો પ્રભુને તેહ. ૧
તે કરમાં લેઈ રધુપતિ, હરખ્યા જુગદાધાર;
પછે વાંચવા કારણ આપીયો, લક્ષ્મણને તેણીવાર. ૨
તે કરમાં લેઈ અનંતજી, ઉકેલ્યો નિરવાણ;
સુણતાં સહુ વાનરસભા, લક્ષ્મણ વાંચે જાણ. ૩
પ્રથમ સ્તુતિ રધુવીરની, પછે હનુમંત ચરિત્ર;
તે સાવધાન એકચિત્ત સુણો, શ્રોતા પુણ્ય પવિત્ર. ૪

છંદ

જયજય અનંત કોટી બ્રહ્માંડ, નાયક અજ અજીત અખંડ;
પતિ વૈકુંઠ જગ પ્રતિપાળ, વ્યાપક શ્રીનિકેત દયાળ. ૧
અંકુર મૂળ માયા કંદ, ગુરુ જગ સત્ય ચિદ આનંદ;
કારણરૂપ ધારણ તત્ત્વ, ચૈતન સગુણ નિરગુણ સત્ત્વ.
નમું વેદાંત વેદ સ્વરૂપ, માયા ચક્ર ચાલક ભૂપ;
શોષક દૈત્ય જળધિ અગસ્ત, છેદક દેવ બંધ સમસ્ત.
હરતા ભાર ભૂમિ દુષ્ટ, કરતા ધરમ ભક્તિ પુષ્ટ;

ચાતુક ભક્ત જળદ સમાજ, ભવગજ વિદારક મૃગરાજ.
 સંત ચક્રોર ચંદ્ર અમીશ, હરિ મમ જનક ત્રિભુવન ધરા;
 મંગળ રૂપ તવ અવતાર, સ્થાપન ધરમ પરમ ઉદાર.
 જયજય મીન કમલ વરાહ, નરહરિ ત્રિવિક્રમ ભૃગુનાહ;
 દશરથ સુવન શ્રીરઘુવીર, ધારણ સત્ય વ્રત રણધીર.
 લક્ષ્મણ ભરથ શત્રુધન, પ્રાગટ્ય ચતુર વ્યૂહ પાવન;
 મુનિ મખ રક્ષ ત્રિય ઉદ્ધાર, નિશિચર તાડિકા સંહાર.
 શિવ કોદંડ ખંડન રામ, તનયા જનક પૂરણકામ;
 પાળક પિતૃ વચન વનવાસ, ગૌતમી ગંગતીર નિવાસ.
 ગો દ્વિજ સંત સંકટહરણ, ભવ રૂજ વૈદ કરુણાકરણ;
 મનુજકૃતિ ધૃત સુરકાજ, પદ પદ પૃથ્વી તીરથરાજ.
 કોટિ મનોજ તનુ કમનીય, નમું નિત ભૂમિજ રમણિય;
 તવગુણ શમન ત્રિવિધિ તાપ, હરતા નામ કળિમળ પાપ.
 રાણવ નયન શ્યામલ ગાત્ર, અદ્ભુત કરમ જનકજમાત્ર;
 સદ્ગુણ અલંકૃત સુખરાશિ, સુણો એક વિનતિ અવિનાશ.
 લંકાપુરીથી લખિતંગ, સેવક કમળભૂ તવ અંગ;
 આઠ્યો ધહાં વાયુતન, કૂઘો સિંધુ શત જ્વેજન.
 ટાળ્યાં વિદ્ય પંથ અમિત, ખોળ્યું નગર સરવ અભીત;
 સીતાતણી પામ્યો શુદ્ધ, આપી મુદ્રિકા મળ્યો બુદ્ધ.
 ઉભડ્યું અશોક ચંડીધામ, માર્યા અસુર કરી સંગ્રામ;
 હણીયા અખે આદિ કુમાર, શૂરા વીર ઓજ અપાર.
 એ વિણ અસુર માર્યા ઓક, પડીયો દશાનનને શોક;
 ચઢીયો ઈંદ્રજીત અમેઘ, વિધાવંત બળગુણ ઓઘ.
 તે શું કયું જીદ્ધ અનંત, નાઠો રાવણી બળવંત;
 પેઠો વિવરમાં લેઈ પ્રાણ, ગાળ્યો પવનપુત્ર સુભણ.
 એવું કયું અદ્ભુત કામ, તે તમ પ્રતાપે શ્રીરામ;
 મેં જઈ પ્રારથ્યો હનુમંત, ત્યારે બધાયો બળવંત.
 લાઘ્યા નગરમાંહે પ્રમુખ, જોઈ ભય પામીયો દશમુખ;
 બાળી લંક આડે અંક, થઈ તબ કનક કેરી લંક.

એ હનુમંતને છે ધન્ય, સેવક સ્વામીભક્ત અનન્ય;
સ્વામીતણું એણું કાજ, બીજે થાય નહિ મહારાજ.
એ મેં લખ્યું સરવે સત્ય, સાચું માનજો રઘુપત્ય;
રાખો સદાયરણ નિવાસ, કહે કર જોડી ગિરિધરદાસ.

દોહા

બ્રહ્મપત્ર સુણી કપિસહિત, હરખ્યા શ્રીરઘુનાથ;
ધન્ય ધન્ય કહી મારુતિ, ચાંપ્યો રુદ્યા સાથ. ૨૫
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे ब्रह्मपत्रे
हनुमानचरित्रकथनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો

રાગ મારૂ

સુણી બ્રહ્મપત્ર પાવન, પામ્યા આશ્ચર્ય સર્વે જન;
ત્યારે હરખ્યા ઘણું રઘુનાથ, ચાંપ્યો મારુતિ રુદ્યા સાથ. ૧
પ્રાણવલ્લભ પવનકુમાર, તુંને શો કરું હું ઉપકાર;
કહ્યાં રામે કરુણા વચન, ત્યારે બોલ્યા મારુત તન. ૨
જો આજ્ઞા કરો મહારાજ, તો લાણું જનકીને આજ;
કહો તો રાવણને જઈ મારું, કુળ રાક્ષસનું સંહારું. ૩
ત્યારે બોલ્યા દશરથતન, ભાઈ ધીરજ રાખો મન;
હજી કરવું છે કાજ અપાર, ઘણું જીદ્ધ થશે તે ઠાર. ૪
પણ પૂંછું તને હનુમંત, કેવી લંકા છે શોભાવંત;
લોક શો પાળે છે ધર્મ, કહો રાક્ષસ કેરું કર્મ. ૫
હનુમંત કહે ગઢવંક, ત્રણશેંગાડિ લાંબી છે લંક;
એકવીશ કોટી બારલક્ષ, પુરમાં મંદિર છે પ્રત્યક્ષ. ૬
એકેક ધરમાં દશ દશ વાસ, સોળ માળના ઉંચા અવાસ;
તેની વિગત કહું વિસ્તારી, એક એકથી શોભા સારી. ૭
પાંચ લક્ષ આરસનાં ધામ, સાત લક્ષ ત્રાંબાનાં કામ;
પાંચ કોટી કનકનાં વિખ્યાત, રત્ન હીરાતણાં કોટી સાત. ૮
શિવનાં દેવળ છે નવ કોટી, થાય ત્રિકાળ પૂજા મોટી;

અગ્નિ હોત્ર અસુરને ઘેર, થાય વેદાધ્યયન બહુ પેર. ૯
 રુદ્રાક્ષ વિભૂતિ સંગ, કરે ધારણ નિશિચર અંગ;
 કર્યા રાવણે વેદના ખંડ, દેવને દે છે ઘણો દંડ. ૧૦
 તપ દારુણ કરતા અસુર, જપે મલીન મંત્ર મહા ભૂર;
 નહિ દયા રાક્ષસને લેશ, રહિત આચાર અપવિત્ર વેશ. ૧૧
 ગૌઆહ્વાણ સુરને પીડે, નિત્ય હિંસા કરતા હીડે;
 ત્રણ લોકનો વૈભવ જેહ, છે રાવણના ઘરમાં તેહ. ૧૨
 જેને સુંદરીઓ છે અસંખ્ય, કરે નિશદિન કીડા નિશંક;
 જેને પુત્રીજમાત્ર અપાર, પુત્ર પૌત્ર તણો નહિ પાર. ૧૩
 લંકામાં એક વિભીષણ ભક્ત, જે છે તમ સાથે આસક્ત;
 બાકી સરવે અસુર છે અધરમી, નિરદે અપવિત્ર હિંસાકરમી.
 એવી કહી હનુમંતે વાત, તે સુણીને હસ્યા બુગતાત;
 એમના તપ હોમને ધિક્કાર, ન જાણ્યો જેણે તત્ત્વ વિચાર. ૧૪
 જે શાસ્ત્ર સુણ્યાં તે વ્યર્થ, જેણે આત્મા ન જાણ્યો સમર્થ;
 જેવી સર્પની શાન્તિ પ્રમાણે, એવી ક્રિયા અસુરની જાણે. ૧૫
 જેવું વિધવાનું રૂપ યૌવન, અંત્યજનું જેવું રમ્ય ભોવન;
 જાતનાં જે શુભ આચરણ, જેવું તસ્કરનું દહાપણ. ૧૬
 દંભીતણું ભજનને ધ્યાન, જેમ ભૂતદયાવિણ જ્ઞાન;
 એ સરવે જ્યમ મિથ્યા જાણે, એવાં અસુરનાં કરમ પ્રમાણે.
 સુણ હનુમંત નિશ્ચે જાણ, મારે હણવા અસુર નિરવાણ;
 કરે રાક્ષસ જે અનાચાર, મારે કરવો તેનો સંહાર. ૧૭
 લંકા હનુમંતે બાળી જ્યારે, સોનાની પૃથ્વી થઈ ત્યારે;
 પામ્યા આશ્ચર્ય પૂરણ કામ, જાણુવાનને પૂછે રામ. ૨૦
 કહો રીંછપતિ એક વાત, મને સંદેહ થયો સાક્ષાત;
 ઘણા કાળના વૃદ્ધ અપાર, તમો બ્રહ્માતણો અવતાર. ૨૧
 માટે કહો લંકાની ઉત્પત્ત્ય, પૂરવે કોણે વસાવી સત્ય;
 કેમ સાગરમાં થયો બેટ, તે કહો અથ ઇતિ નેટ. ૨૨
 અથ ઇતિ કહો લંકા કેરી, રીંછપતિ બળવાન રે;

એવાં રામચંદ્રનાં વાયક સુણીને, બોલ્યા જાંબુવાન રે. ૨૩
 હવે શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં સુંદરકાંડે શ્રીરામ-
 સમીપ્યં હનુમતા લંકાશોભાવર્ણનં નામ ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

અધ્યાય ૧૫ મો

રાગ સામેરી

જાંબુવાન કહે સુણો રામજી, પૂરવે ગ્રહો ગજ ગ્રાહે;
 ત્યારે હરિ આવ્યા ગરુડ બેસી, કરવા ગજની સાહે. ૧
 ત્યારે ચક્ર ચૂકી છેદીયો, નકને તેણીવાર;
 ત્યાં ગતિ આપી ગ્રાહને, ગજનો કર્યો ઉદ્ધાર. ૨
 રમારમણ તવ ચાલીયા, વૈકુંઠ પ્રત્યે જાય;
 તવ ક્ષુધા લાગી ગરુડને, વિનવ્યા વૈકુંઠરાય. ૩
 ત્યારે વિષ્ણુ કહે એ કલેવર, ગજ ગ્રાહનાં છે જોહ;
 હું જાઉં છું વૈકુંઠમાં, જા ભક્ષ કર તું તેહ. ૪
 ત્યારે ગરુડે આવી કુણપ બેડિનાં, ગ્રહાં ચંચુમાંહે;
 મન જાણ્યું જે કરું ભક્ષ એ, એકાંત જઈને તાંહે. ૫
 એટલે એક શરભંગ રાક્ષસ, તેણે માગ્યો ભાગ;
 તેને મારીયો વિનતા સુતે, મેરુ ગયો મહાભાગ. ૬
 તે મેરુ ઉપર જાંબુનું એક, વૃક્ષ પ્રાઠ અપાર;
 એક શાખા ઉપર બેઠો જઈ, તેનો શત જોજન વિસ્તાર. ૭
 સાઠ સહસ્ર વાલખિલ્ય ઋષિ, ટીંગાયા હતા તે ડાળ;
 વળી ગરુડને ભારે કરી, ભાગી પડી તતકાળ. ૮
 ગરુડે જાણ્યું મુનિ ચંપારો, ગ્રહી શાખા કરમોઝાર;
 ગજ નક ચંચુમાં ગ્રહીને, ઉડ્યો તેણીવાર. ૯
 કશ્યપ ઋષિ બેઠા હતા, આવીને પૂછ્યું ત્યાંહે;
 હે પિતા કહો આ શાખા હવે, જઈને ચૂકું ક્યાંહે. ૧૦
 એ પુત્ર સંકટમાં પડ્યો, કશ્યપે જાણ્યું મન;
 પછે વાલખિલ્યની સ્તુતિ કરીને, ઉતાર્યા મુનિજન. ૧૧
 પછે પુત્રને કહ્યું પ્રજ્ઞપતિએ, જા તું દક્ષિણ દેશ;

- લંકા ગિરિની ઉપર જઈને, ભક્ષ કરજે એશ. ૧૨
- તે ગિરિ સાગર મધ્યમાં છે, આળ્યો તેણે ઠાર;
ત્યાં ગરુડ આવી ગ્રાહ ગજ તન, તણો કીધો આહાર. ૧૩
- તે ભક્ષ કરીને અસ્થિ નાખ્યાં, ગરુડે ત્યાંહાં સાક્ષાત;
તે તણો ત્રિકુટાચળ થયો, તમો સુણો રઘુવર વાત. ૧૪
- પેલી શાખા શત જોજનની, હતી કનકકેરી જાણુ;
તે સિંધુમાં નાખી તદા, થયો ખેટ ત્યાં નિરવાણુ. ૧૫
- તે ખેટમાં વિધિયે રચ્યું, લંકા નગર વિખ્યાત;
મહા કનક મણિમય ધામ સુંદર, કોટ પાછળ સાત. ૧૬
- તે જાંબુનદની ભોમ નીચે, મલીન થઈતી આપ;
તે લંકા બાળી હનુમંતે, લાગ્યો અગ્નિકેરો તાપ. ૧૭
- ત્યારે દેખાઈ શુદ્ધ કનકભોમિ, સુણો શ્રીરઘુવીર;
એ પ્રકારે લંકા થઈ, ઉતપત્તિ કહી રણધીર. ૧૮
- સુગ્રીવ કહે શ્રીરામને, તમો સુણો શ્રીમહારાજ;
પ્રયાણ કરીયે આપણે, શુભ મહુરત છે વળી આજ. ૧૯
- રઘુપતિ કહે હાવે ચાલવું ભાઈ, નવ લગાડો વાર;
સુગ્રીવે કપિનું સૈન્ય સહુ, તતપર કર્યું તેણીવાર. ૨૦
- શરદ ઋતુનો માસ આશ્વિન, પક્ષ ઉજ્જવળ જેહ;
વિજયા દશમી ચંદ્રવાસર, શ્રવણ કહીએ તેહ. ૨૧
- અલીજીત મહુરત માંહે રામે, પ્રયાણ કીધું સાર;
અઢાર પદ્મ સૈન્યા સંગાથે, ચઢ્યો સુરજ કુમાર. ૨૨

વલણ

- ચઢ્યો સુરજ કુમાર સુગ્રીવ, અઢાર પદ્મ દળ સાથ રે;
શુભ મહુરતમાં પ્રયાણ કીધું, લક્ષ્મણ ને રઘુનાથ રે. ૨૩
- इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां सुंदरकांडे श्रीराम-
सामीप्ये जांबुवता लंकावर्षाधिकयनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ સૌરઠ

- જીતવા રાવણ રાયને, રધુવર ચઢયા તેણીવાર રે; ૧
સહુ કપિતણેા સરદાર સુગ્રીવ, સૈન્યનો નહિ પાર રે.
- હનુમંત સ્કંધે રામ ચઢયા, ચાપ શર ઝહી હાથ; ૨
જ્યમ ગરુડ ઉપર શ્રીપતિ, એમ શોભતા રધુનાથ.
- અંગદ કેરે સ્કંધ બેઠા, લક્ષ્મણજી તેણીવાર; ૩
જ્યમ ઐરાવતપર ઇંદ્ર શોભે, નંદીપર ત્રિપુરાર.
- વિશાળ વૃક્ષ ઉપાડીને, કપિએ ઘ્રાંત કરમાંહે; ૪
તે છત્ર કરતા રામને, નવ પલ્લવ ચંમર ત્યાંહે.
- જ્ય બોલાવી રધુનાથની, દળ ચાલ્યું દક્ષિણ દેશ; ૫
ચિહ્ન કરતા ચાલતા, ગિરિસભ કપિના વેશ.
- ભુભુકાર નાદ હુકાર કરતા, કૂદતા બળવાન; ૬
કરમાંહે ગિરિ ઉછાળતા, તે કુસુમ ગેંદ સમાન.
- કેટલાક કપિએ વૃક્ષ ઝાલ્યાં, કેટલાકે પાષાણ; ૭
કેટલાક કરનખ દંત કરડે, કરે મહા બુઝાણ.
- જ્ય જ્ય ધુનિ કહી ગર્જતા, પદ પ્રહાર ધ્રુજે ઘણું; ૮
સિંધુજળ ઉછળ્યાં, સુરજ થયો ધુંધળ વર્ણ.
- દિગ્ગજ ડગ્યા ને શેષ સળકયો, ભૂમિન સહે ભાર; ૯
એમ ચાલી સેન્યા રામની, કહેતાં ન આવે પાર.
- જેજન દશ વિસ્તાર પહોળી, કપિ સૈન્યા જાય; ૧૦
મારગતણાં પાપણ તરુ, તે ભાગી ભૂકો થાય.
- એક એકના શિર વિષે પગ દઈ, કૂદતા કપિ તાસ; ૧૧
કો પૃથ્વી ઉપર હીંડતા, કો ઉડતા આકાશ.
- જ્ય રામ જ્ય જ્ય રામ કહીને, ગર્જતા મહાવીર; ૧૨
એમ કપિ સેન્યાસહિત આવ્યા, રામ સાગરતીર.
- દશ યોજનમાં ઉતરી સેન્યા, શોર થાય અભિત;

- ભુભુકાર વ્યાપ્યો દશ દિશા, સિંધુ થયો ભયભીત. ૧૩
- તે ખબર થઈ લંકાવિષે જ્યાં, બેઠો રાવણ રાય;
શ્રીરામ આવ્યા સાગરતીરે, લેઈ કપિ સેન્યાય. ૧૪
- એવું સાંભળીને દશાનન તવ, ચમકીયો મનમાંહે;
સભાવિષે તેડાવ્યા સહુ, જે અધિકારી ત્યાંહે. ૧૫
- ઈંદ્રજીત આદે પુત્રને વળી, પ્રહસ્ત આદિ પ્રધાન;
એ વિના અન્ય અસુર તેડાવ્યા, સભામાં દઈ માન. ૧૬
- તે મરવ સાથ વિચાર કરવા, લાગ્યો રાવણ ભૂપ;
ભાઈ આપણે હાવે શું કરવું, તે કહો સમય અનુપ. ૧૭
- દશરથ તણા સુત આવીયા, ઉતર્યા સાગર તીર;
કપિ સેન્યા તે સાથે ઘણી, હનુમંત સરખા વીર. ૧૮
- શત્રુ સરપ ને અગ્નિ ત્રણે, ન ગણવાં લઘુ એહ;
કરે વિધ્ન તે ક્ષણમાત્રમાં, માટે ધીરીયે નહિ તેહ. ૧૯
- એક વાનરે લંકા પ્રબળી, અક્ષે આદિ અસુર;
તે હણી નિર્ભય ગયો પાછો, મળ્યું કપિદળ પૂર. ૨૦
- તે માટે પૂછું સર્વને, કહો હવે કરવું કેમ;
નિશ્ચયે વિચાર કહો સહુ, મુજ કુશળ થાય જેમ. ૨૧
- એવાં વચન સુણી રાવણ તણાં, પછી બોલ્યા પુત્ર પ્રધાન;
મહા ક્રોધ આણી કહે વાણી, કરી મન અભિમાન. ૨૨
- અરે રાય શું ચિંતા કરો, એ રામના શા ભાર;
શું યુદ્ધ કરશે કપિ એ, નર વાનર આપણો આહાર. ૨૩
- રામ લક્ષ્મણ મનુષ્ય બે, કરી તપ થયા કૃશ કાય;
કપિ ભાલુ રીંછ મર્કટ, તે થકી શું થાય. ૨૪
- આજ દૈવે મોકલ્યું ઘેર બેઠાં, ભક્ષ આપણું એહ;
તમે નિર્ભે થઈ રહો ભૂપતિ, ચિંતા ન કરશો તેહ. ૨૫
- એમ શકજીત અતિકાય, દેવાંતક નરાંતકની આદ;
વજ્ર દૃષ્ટિ મહોદર, કરતા ઘણો બકવાદ. ૨૬
- તે સમે સભામાં વિભીષણ, બેઠા હતા તે ઠાર;
રામની નિંદા શ્રવણ સુણી મન, થયો ક્રોધ અપાર. ૨૭

મહા પુણ્ય પાવન વિલીષણ, સદ્ગુણ ગંગા નીર;
જ્યમ વાયસ કેરી સભામાં, રાજહસ ખેઠો ધીર. ૨૮
પુણ્ય પરમારથ વૃક્ષનાં, જે સત્ય સિંધુ ન્યાય;
ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ સાગર, વિવેકી કહેવાય. ૨૯
એવા વિલીષણ જે વિચ્છિણ તેણે, સુણ્યાં અસુર વચન;
પછે સભામાંહે ખોલિયા, ઘણું ક્રોધ આણી મન. ૩૦

વલણ

મનમાંહે આણી ક્રોધ ખોલ્યો, વિલીષણ તેણીવાર રે;
તે શ્રોતા જન સહુ સાંભળો, કૃષ્ણ સંક્ષેપે વિસ્તાર રે. ૩૧
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे सैन्य-
सहित श्रीरामचंद्रसमुद्रतीरागमनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

અધ્યાય ૧૭ મો

રાગ બિલાસ

નિંદા સુણી રઘુવીરની ત્યારે, થયો વિલીષણને ખેદ;
જથારથ પોતે જાણે છે પ્રભુને, નિર્ગુણ સગુણ અભેદ. ૧
તે સભામાંહે પછે ખોલ્યા વિલીષણ, નીતિ વચન નિરધાર;
રાવણ તણા પ્રધાન પુત્રશું, ક્રોધ કરી તેણીવાર. ૨
અલ્યા દુષ્ટ દુર્જન પામર પાપી, ખોલો વિચારી મન;
શું દશ મુખને અનરથ સમજાવો, મિથ્યા ગર્વ વચન. ૩
જે સ્થિતિ ઉદ્ભવ સંહરણ કારણ, કોટી બ્રહ્માંડના ધરા;
જે જીવના જીવન સકળ કર્મના, કળદાતા જીગદીશ. ૪
તે રામ આવ્યા સાગરતીરે, સાથે સૈન્ય અપાર;
એ રાક્ષસનો સંહારજ કરશે, ઉતારશે ભૂભાર. ૫
એક હનુમંતનું બળ સહી ન શકાયું, અખેડુમારને માર્યો;
ઈન્દ્રજિત નાસી વિવરમાં પેઠો, તે બ્રહ્માએ ઉગાર્યો. ૬
ગોપદત્ત જેણે સિંધુ આળંગ્યો, આજ્યું લંકા ગામ;
અસુર અનેક સંહારી પાછો, નિર્ભય ગયો નિજઠામ. ૭
તે રામને તમો મનુષ જાણો, જેના દાસનો મહીમા અપાર;

- તેને ભક્ષ કરવા ઇચ્છે, તમારી બુદ્ધિને ધિક્કાર. ૮
- અહ્યા નિશાપતિને નિદે તસ્કર, મુક્તાને જ્યમ કાગ;
એમ તમે રઘુપતિને નિદો; જે પુણ્યશ્લોક મહાભાગ. ૯
- જેનું શિવ સનકાદિક ધ્યાન ધરે છે, સ્તવન કરે વિધિ શેષ;
જેનો અપાર મહિમા વેદ કહે, જે દેવતાણા દેવેશ. ૧૦
- એ દશરથનો પુણ્ય પર્વત જેની, ત્રિલોકમાં કીર્તિ વ્યાપી;
એ તમારા કુળનો ક્ષય કરશે, તેને મનુષ જાણો છો પાપી.
- કેવળ વનચર નથી એ વાનર, અવતર્યા સહુ દેવ;
નિજ દુઃખ જાણી હણવા તમને, કરે છે પ્રભુની સેવ. ૧૨
- જેણે સહસ્રાર્જુનનો નાશ કર્યો, હણ્યા અશેષ ક્ષત્રી ધીર;
તે ભૃગુપતિનો ગર્વ ઉતાર્યો, એવા શ્રીરઘુવીર. ૧૩
- હે મૂર્ખ રાવણ તુજને કાઢ્યો, ધનુષ તળેથી જેણે;
સર્વ નૃપનો દર્પ હરીને, કોદંડ ભાગ્યું તેણે. ૧૪
- તે રામને તું સીતા સાંપી, જઈને ચરણે લાગ્ય;
કરી વિનંતિ દીન વચનથી, અભયદાન તું માગ્ય. ૧૫
- શરણાગત વત્સલ છે રઘુપતિ, નહિ જીવે અવગુણ તારા;
માટે મુણ રાવણ એ પરમ હિતકારી, બોલ માનજે મારા. ૧૬
- જ્યમ ઔષધ કટુ લાગે પણ ટાળે, મૂળ રોગ નિરવાણ;
એમ હમણાં કડિણ લાગે મુજ વાયક, પરિણામે કહ્યાણ. ૧૭
- આ સરવ મળ્યા છે કુબુદ્ધિ તમને, કરશે વિપરિત પેર;
અહ્યા જાણીજેઘને મૂરખ રાવણ, શીદ ખાય છે ઝેર. ૧૮
- એમ ઘણાં વચન વિભીષણે કહ્યાં, તે નીતિનાં જાણીવાર;
ત્યારે પ્રધાન આદે ઇંદ્રજીતને, ચઢીયો ક્રોધ અપાર. ૧૯
- અહ્યા વિભીષણ તું બોલ વિચારી, હાપણ જાણ્યું તારું;
શું કરીયે જે રાજબંધુ છે, નીકર હવડાં મારું. ૨૦
- અહ્યા વહાલો થઈને વેર વધારે, જ તું તારે ઘેર;
જીવતો મૂઝીએ જાણી જોઘને, નહિ તો હણીએ ઠેર. ૨૧
- રાવણને કહે જીવો તમ બંધુ, કેવળ કહે છે કૂડું;
રાત્રીની પક્ષ કરીને બોલે, આપણું ઇચ્છે ભૂડું. ૨૨

ત્યારે કહે વિભીષણ તમે સર્વ મળીને, રાવણને કર્યો બ્રહ્મ;
 રાજ બોળવા બેઠા છો, ઉપજવી કુબુદ્ધિ સ્પષ્ટ. ૨૩
 અલ્યા પ્રધાન રાયને નિયમે રાખે, ગજને અંકુશ એક;
 મંત્ર નાગને જ્ઞાન ચતુરને, જ્ઞાનીને વિવેક. ૨૪
 સ્ત્રીને લગ્ન સાધકને ગુરુ, સમુદ્રને મરજદ;
 એમ રાયને નિયમે રાખે નિત્યે, પ્રધાન રહિત પ્રમાદ. ૨૫
 હાવે તારું રાજ નહિ રહે રાવણ, નિશ્ચે સાચું માન;
 તને સંગી સર્વે દુષ્ટ મળ્યા જ્યમ, વૃકની પાસે શ્વાન. ૨૬
 એવાં વચન સુણીને રાવણ ઉઠ્યો, ક્રોધ કરી નિરધાર;
 ડાબા પગની પાટ મારી, વિભીષણને તેણીવાર. ૨૭
 અલ્યા મૂરખ રામની પક્ષ કરે તો, જા તું તેની પાસ;
 બાંધો મારો એવું કહીને, દેખાડ્યો બહુ ત્રાસ. ૨૮
 ત્યારે તેણે સમે મૂકાવ્યો આવી, રાવણ કેરી માત;
 અરે પુત્ર તું રામશરણ જા, નહિ તો કરશે ધાત. ૨૯
 ત્યારે રાવણ કહે જા અહિ થી, તારું નથી અમારે કામ;
 ચઢાવી લાવજે સૈન્ય જા, શું કરશે તારો રામ. ૩૦
 એવું સાંભળી વિભીષણ ઉઠ્યા, તતક્ષણ તેણીવાર;
 ચાર પ્રધાન પોતાના સંગે, લીધા તે નિરધાર. ૩૧
 રાવણને કહે વિભીષણ તું છે, મારો મોટો બ્રાત;
 માટે તુજ આજ્ઞાથી અમે જાઉં છું, રામ શરણ સાક્ષાત. ૩૨
 એવું કહી વિભીષણ ચાલ્યા, લેઈ પોતાના પરધાન;
 જ્યમ કાયા છોડી પંચગ્રાણ તે, જાય યથા અવસાન. ૩૩
 કલ્પાંતે મહાભૂત મળે, જ્યમ સ્વરૂપમાં નિરધાર;
 એમ વિભીષણ ત્યાંથી ઉઠી ચાલ્યા, સાથે મંત્રી ચાર. ૩૪
 જ્યમ વાયસકેરા મેળામાંથી, ઉઠી જાય મરાજ;
 ખળ નિંદક કેરી મંડળીમાંથી, ઉઠે સાધુ દયાળ. ૩૫
 એમ ચાર મંત્રીશું ચાલ્યા વિભીષણ, રામ શરણ નિરધાર;
 ઉરધ પંથ પડ્યા પાંચે જણ, આવ્યા સિધુપાર. ૩૬
 પૃથ્વી ઉપર ઉતરી ઉભા, સૈન્યતણે પ્રદેશ;

પંચે રાક્ષસને બેઠને ભય, પામ્યા કપિ અશેષ.

૩૭

વલણ

અશેષ વાનર ભય પામ્યા, બેઠ રાક્ષસ દેહ દીર્ઘ ધણી;
પછે વિભીષણ કર બેઠીને ઉભા, કરે વિનંતિ કપિવરતણી. ૩૮
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे रावणेन
विभीषणापमानात् श्रीरामचंद्रशरणागमनं नाम सप्तदशोऽध्यायः। १७।

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

વાનરે દીડા રાક્ષસ પંચણ, બાણ્યુ આઠ્યા કપટનો કરી સંચણ;
કપિ લેઈ ધાયા વૃક્ષ પાષાણુ, ત્યારે વિભીષણ બોલ્યા બેઠી પાણુ.

ઢાળ

પાણુ બેઠી બોલ્યા વિભીણુ, સુણો સહુ કપિ કર્ણુ;
હું કનિષ્ઠ બંધુ રાવણુ કેરો, આઠ્યો રઘુપતિ શર્ણુ. ૨
હો કપિ તમારે પાયે લાગું, તમે સેવક છો રણુધીરના;
પતિત પાવન પદકમળ, મુને દેખાડો રઘુવીરના. ૩
મને કાઢી ચૂકયો રાવણુ, તે કરો પ્રભુને બાણુ;
હું આઠ્યો હોઈ છળકપટથી, તો શ્રીરામ કેરી આણુ. ૪
માટે મેળવો મને સીતાવલ્લભ, જેનું ધ્યાન શિવ બ્રહ્મા ધરે;
વેદ વાગીશ વિનાયક જેનું, સ્તવન શેષ સનક કરે. ૫
કોટી બ્રહ્માંડાધીશ જે પ્રભુ, ભક્ત માટે અવતર્યા;
લીલાવિગ્રહ તન ધર્યું છે, ભાર ભૂતળના હર્યા. ૬
અજ અજીત આત્મારામ વ્યાપક, નિર્ગુણ એક નિષ્કર્મ;
તત્ત્વમસિ પદ મેળવી, વેદાંત કહે છે બ્રહ્મ. ૭
વ્યાકરણ સાધે શબ્દને, નિશ્ચયે કરે છે રૂપને;
જેના નામના કરે અર્થ અગણિત, દેખાડો રવિકુળ ભૂપને. ૮
પાતાંજલી અષ્ટાંગ યોગે, સાધન કરી પામે યતિ;
કહે નિરંજન જે રૂપને, તે દેખાડો સીતાપતિ. ૯
પ્રકૃતિ પુરુષને વિવેકે કહે, સાંખ્ય તત્ત્વાતીત;

- તે દશરથાત્મજ મેળવો જે, અખંડ એક અજીત. ૧૦
- મીમાંસક જે કર્મ મારગ, થકી પામે બ્રહ્મને;
તે મેળવો મિત્રકુળ ભૂષણ, શ્રેષ્ઠ માને કર્મને. ૧૧
- ન્યાય કહે એક ઇશ્વર કરતા, પાર ન જડે જીવને;
જીવ અનેક તે અજ્ઞાની, નથી જાણતા તે શિવને. ૧૨
- તે મેળવો મુને અવધપતિ, અજરાજપુત્ર કુમાર;
જેની ભક્તિ કરતાં ભવ તરે, જન મોક્ષ પામે સાર. ૧૩
- એવાં વિભીષણનાં વચન સુણી, થયા ચકિત કપિવર માત્ર;
તતકાળ આવ્યા ખબર કહેવા, જ્યાં છે શામળ ગાત્ર. ૧૪
- સમુદ્રકાંઠે સભા કરીને, બેઠા શ્રીરઘુવીર;
અષ્ટ યુથપતિ સુગ્રીવ આદે, સુમિત્રી રણધીર. ૧૫
- મહારાજ રાવણતણે બંધુ, કનિષ્ઠ વિભીષણ જેહ;
અતિ દીન થઈ કરે વિનતિ, તમ શરણ આવ્યો તેહ. ૧૬
- એણું સુણી જોયું સુગ્રીવ સામું, રઘુવરે તેણીવાર;
વિચાર કરી રઘુવીર સાથે, બોલ્યા અર્કકુમાર. ૧૭
- એ રાવણ બંધુ કપટ કરી, અહીં આવ્યો હોયે આજ;
કાંઈ દગો આપણશું કરે, ત્યારે શું કરીયે મહારાજ. ૧૮
- જાંબુવાન કહે પ્રભુ શરણ આવ્યો, શુદ્ધ ચિત્તે જેહ;
ત્યારે પોતાનો તેને કરો, છે બિરદ તમારું એહ. ૧૯
- અંગદ કહે એ વાત ખરી પણ, તેડાવો એને પાસ;
એને બોલાવી લ્યો પરીક્ષા, પછી કરો ચરણનો દાસ. ૨૦
- સુષેણ કહે સમો કઠિણ છે, માટે કરો વિચારી કામ;
એ રાક્ષસ રાવણતણે બંધુ, આવ્યો આણે કામ. ૨૧
- એમ કરવા માંડ્યા તર્કબહુ, બુદ્ધિ તણે અનુસાર;
પછે સેવટિયે કરી ગર્જના ત્યાં, બોલ્યા પવનકુમાર. ૨૨
- હનુમંત કહે હું મર્યાદા, લંકામાં એને ઘેર;
આચરણ શુભ છે એ તણાં, હું જાણું સર્વ પેર. ૨૩
- તમો અસુર દેખો ઉપરથી, માંહે પરમ સાધુ ઇષ્ટ;
જયમ પ્રણામ કંટકનું ભયું, અંતર મધુર સ્વાદિષ્ટ. ૨૪

ગિરદ તમારું શરણુ વત્સલ, વજ્ર પંજર રૂપ;
 માટે પાસે તેડી ભક્તને, કરો અભયરવિકુળ ભૂપ. ૨૫
 એવાં વચન સુણી હનુમંતનાં, થયાં ચિત્ત સર્વનાં શાન્ત;
 જ્યમ ઇતર શાસ્ત્રના તર્કમાં, નિશ્ચયે કરે વેદાંત. ૨૬
 શ્રી રામચંદ્રે કરી આજ્ઞા, અંગદને નિરધાર;
 ત્યારે તેડી લાંબા વિભીષણને, કર ગ્રહી તેણીવાર. ૨૭
 વિભીષણે દીઠા રામને, થયો સજળ લોચન ત્યાંહે;
 રઘુવીર ચરણે શીષ મૂકી, પડયો પૃથ્વીમાંહે. ૨૮
 લંકેશ આંબો એણું કહીને, હસ્યા શ્રીભુગદીશ;
 કહ્યાણુદાયક અભયકર, કર મૂકયો એને શીષ. ૨૯
 પછે કર ગ્રહી ઉઠાડીયો, ચાંપ્યો રુદે ભગવાન;
 આશીષ દીધી વિભીષણને, અતિ આદરમાન. ૩૦
 જ્યાંલગી રવિ શશી તપે ધરણી, લોકનાથ સમાજ;
 તું ચિરણુજીવ તિહાંલગી, કરજે લંકાનુ રાજ. ૩૧
 જ્યમ અંજનીસુત ચિરણુજીવી, તું પણ એવો જાણુ;
 એમ પ્રસન્ન થઈ જનકીવલ્લભ, બોલ્યા વચન પ્રમાણુ. ૩૨
 પછે લક્ષ્મણને ભેટયા વિભીષણ, યૂથપતિને ત્યાંહે;
 પુષ્પવૃષ્ટિ કરી દેવે, દુંદુભી નભમાંહે. ૩૩
 પછે રામ સનમુખ રહ્યા ઉભા, વિભીષણ તેણીવાર;
 ભુગ હસ્ત સંપુટ ગિરા ગદગદ, સ્તુતિ કરતા સાર. ૩૪
 સાર સ્તુતિ કરતા વિભીષણ, જોડીને ભુગ પાણુ રે;
 કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રાતા, થાય પરમ કહ્યાણુ રે. ૩૫
 इति श्रीरामचरित्रे समत वाल्मिकिनाटकषारायां सुंदरकांडे श्रीरामचंद्र
 विभिषण शरणांगीकरणं नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ ૧૮ ॥

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ છંદ

જય રામ રાજીવ નયન કરુણા અયન જનસુખદાયક;
 દુષ્ટદવન સીતા રવન મંગળ ભવન ત્રિભુવન નાયક. ૧

જય શ્યામ સુંદર સુભગ તન ધન કોટી કામ પ્રભા હરે;
 શિરજટા મુગટ વિશાળ ભુજ કોદંડ શર ભાથા ધરે. ૨
 જય અરૂપ અદ્વૈત બ્રહ્મ નિર્ગુણ વાણી મન પહોંચે નહિ;
 તે ભક્ત કારણ સગુણ તનુ ધરી ભાર હણવાને મહી. ૩
 કોદંડ ખંડ પ્રચંડ નિશિચર તાડિકાદિ વિદારયં;
 વનગવન સીતારમણ પદરજ કોટી જીવ ઉદ્ધારયં. ૪
 જય સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ પૂરણ અજ અજીત અનામયં;
 બ્રહ્માંડ વ્યાપક રૂપ અગજગ સગુણ નિર્ગુણ અબ્યયં. ૫
 સુર બંધ છેદક અસુર ભેદક પંથ વેદક પાલયં;
 જય શરણવત્સલ દીનબંધુ અભય કર કરુણાલયં. ૬
 જાણે નહિ જગજીવ તમને અજ્ઞાને કરી આવર્યા;
 જે કામ કદંભ કળ્યા મૂરખ મોહ માયાના ભર્યા. ૭
 ભવયોનિ નાના બ્રમત નિશદિન કાળ કર્મ ગુણે કરી;
 નવ પામે તે વિશ્રામ સુખ તવ ચરણ શરણ વિના હરિ. ૮
 કરી અનાદર તવ ભક્તિનો જે વિમત્તજ્ઞાન સદા વહે;
 સુખરહિત કેવળ ઉગરે શ્રમ મંદભાગી વિબુધ કહે. ૯
 ભક્તિ તમારી અંગ નવયુત પ્રેમસહિત કરે સદા;
 સુખ સ્વર્ગ ભૂ અપવર્ગ તુલના અવર નવ આવે કદા. ૧૦
 જે પદ અનંત અનંગ અજરી અમર અજ નિત સેવતા;
 ત્રૈલોક્ય પાવન જળ વિમળ જે ગંગ પદનખ નિર્ગતા. ૧૧
 જે રમાકરલાલિત પદાંબુજ ધ્યાનમાં જોગી ધરે;
 મમ શીષ પામ્યું શરણ તે પદ અભયદાન કીધું કરે. ૧૨
 મમ તામસી યોનિ અધમ તન મલીન મન ધિબ્રમ હરી;
 કોણ જન્મ સંચિત કર્મફળ પ્રભુ અંગીકૃત કરુણા કરી. ૧૩
 અહો નાથ તવ ગુણ ગાય નિર્મળ શ્રવણ કીર્તન જે કરે;
 તજી ત્રાસ રહિત પ્રયાસ ભવજળ વત્સ પદ ઈવ તે તરે. ૧૪
 માગું હવે વર નાથ જોડી હાથ હરિ તમને કહું;
 જન્મોજનમ તવ દાસ ગિરિધર ચરણ શરણ સદા રહું. ૧૫

દોહા

વિભીષણની એવી સ્તુતિ સુણી, પ્રસન્ન થયા રઘુનાથ;
 ભુજ ભરી ભેટયા પ્રરી ફરી, મુસ્તક ચૂકયો હાથ. ૧૫
 હતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં સુંદરકાંઠે વિમીષણકૃતા
 શ્રીરામચંદ્રસ્તુતિનાંમ ઇકોનવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૯ ॥

અધ્યાય ૨૦ માં

રાગ આશાવરી

વિભીષણની એવી સ્તુતિ સાંભળી, બોલ્યા શ્રીરણુધીર;
 જેવા અમો છું ચાર બંધુ, એમ પાંચમો તું મુજ વીર. ૧
 પછી હનુમંત પાસે લંકા કરાવી, વેળુતણી તેણીવાર;
 ચાર સમુદ્રનું નીર મંગાવ્યું, ક્ષણું નવ લાગી વાર. ૨
 પછે વિભીષણને અભિષેક કરીને, આપ્યું લંકાનું રાજ;
 રાજ્યતિલક સ્વહસ્તે કરીને, બોલ્યા શ્રીમહારાજ. ૩
 હાવે લંકામાં રાજ અવિચળ કરજે, એવું કહ્યું રઘુરાય;
 દેવે દુઃદુભી નાદ કર્યાં ને, પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય. ૪
 ત્યારે તેણે સમે ત્યાં સુગ્રીવ કહે, એક સુણો વિનતિ રામ;
 લંકા આપી વિભીષણને, તે કર્યું વગર વિચાર્યું કામ. ૫
 કદાપિ રાવણ શરણ આવશે, સીતાને લેઈ આજ;
 ત્યારે રાવણને શું આપશે વળતી, કહો મુજને મહારાજ. ૬
 ત્યારે રઘુપતિ કહે જે રાવણ આવશે, શરણાગત કરી હેત;
 ત્યારે મારી અયોધ્યા આપીશ એને, વૈભવ રાજ સમેત. ૭
 હું કરીશ તપ વનમાં જઈ, રાજ કરશે રાવણ રાય;
 પણ વિભીષણને જે લંકા આપી, તે મિથ્યા નવ થાય. ૮
 એવાં વાયક સુણી પ્રભુનાં, થયો ગદગદ સર્વે સાથ;
 ધન્ય ધન્ય સહુ દેવજ કહે છે, સત્ય વચન રઘુનાથ. ૯
 પછે સ્વસ્થ થઈને બેઠા સરવે, સભા કરી તે ઠામ;
 ત્યારે મધુર વચનથી પૂછે વળતા, વિભીષણને શ્રીરામ. ૧૦
 કહો કેમ કરી સિંધુ શત બેજન, ઉતરીયે પેલીપાર;
 કાંઈ ઉપાય હોય તે કહો મુને, તમો વિશ્વશ્રવાના કુમાર. ૧૧

ત્યારે વિલીષણ કહે કરો પ્રાર્થના, તમે સિંધુતણી મહારાજ;
 આપે માગ જે જળનિધિ ત્યારે, થાય આપણું કાજ. ૧૨

ત્યારે સાગરની પૂજા કરી રામે, પ્રારથના રઘુવીર;
 દર્ભ આસનપર બેઠા પોતે, સિંધુકેરી તીર. ૧૩

ફળ જળ વર્ણત નિરાહાર સહુ, બેઠા તટભોજાર;
 એમ સાગરની પ્રારથના કરતા, પોતે બુગદાધાર. ૧૪

એક રાવણુ કરો દૂત આવ્યો, હતો શાહ્વલ નામે ત્યાંહે;
 તે સર્વે ચર્યા પેર્યા જોઈ ગયો, પાછો લંકામાંહે. ૧૫

રાવણુને કહે રામ આવ્યા છે, જળનિધિ કેરીતીર;
 કપિનું સૈન્ય અપરિમિત છે, ત્યાંહાં મળ્યો તમારો વીર. ૧૬

લંકા આપી વિલીષણુને, કર્યું રાજતિલક નિરધાર;
 એવી ખબર સાંભળી રાવણુ મનમાં, પામ્યો બેદ અપાર. ૧૭

ત્યારે શુક નામે એક અસુર હતો તે, બોલાવ્યો રાવણુરાય;
 તું સાગર પાર જઈ કહે સુગ્રીવને, જે મિત્ર અમારો થાય. ૧૮

તારે સીતાનું શું કારણ છે, તું જાને તારે ઘેર;
 એ રામને અર્થે રાવણુ સાથે, શાને કરે છે વેર. ૧૯

એવાં વચન સુણી શુકરૂપ થઈને, આવ્યો સેન્યામાંહે;
 છાનો રહીને કહેવા લાગ્યો, સુગ્રીવ બેઠો જ્યાંહે. ૨૦

તું સેન્યા સર્વે લેઈને સુગ્રીવ, જાડિષ્કિંધા ગામ;
 રાવણુ તુજને મિત્ર માનશે, શું કરશે એ રામ. ૨૧

તું પક્ષ કરીને શિદ આવ્યો, તારે સીતાનું શું કાજ;
 જે વચન અમારું નહિ માને તો, ભારીશું તુજને આજ. ૨૨

ત્યારે સુગ્રીવે તેને ઝાલ્યો તતક્ષણ, પ્રગટ્યો અસુર મહાકાય;
 પછે મારવા લાગ્યા વાનર સર્વે, મુષ્ટિપદના ઘાય. ૨૩

ત્યારે પોકાર કરીયો અસુરે, મુજને છોડાવો શ્રીરામ;
 ભાઈજવા હો એને મારશો નહિ, એમ બોલ્યા પૂરણ કામ. ૨૪

તેને ચૂકી દીધો તે જતાં નભ બોલ્યો, વાંકાં વચન તે દીસ;
 તેવે ઝાલીને બંધીખાને નાખ્યો, ચઢી અંગદને રીસ. ૨૫

હાલે ત્રણ દિવસ વીત્યા રામ માગે, મારગ સિંધુ પાસ;

પણ માગ ન આપ્યો જળનિધિએ, છે ઉપવાસી અવિનાશ. ૨૬
 ત્યારે શ્રીરઘુપતિએ વિચાર્યું મનમાં, થયો એને મદ નિર્વાણ;
 આજ સર્વે જળ શોષું એનું, મૂકી જાતવેદનું બાણ. ૨૭
 પછે ક્રોધ કરી કોદંડ ચઢાવ્યું, શર કીધું સંધાન;
 મંત્ર બ્રહ્માસ્ત્રનો થાપ્યો તેને મુખ, કોપ્યા શ્રીભગવાન. ૨૮
 તેણે સમે સિંધુ તપ્ત થયો, અકળાયાં જળચર જાત;
 ત્યારે સરિતાસહિત ધરી રૂપ ત્યાં આવ્યો, રામ શરણ વિખ્યાત.
 જળનિધિ આવી ચરણે લાગ્યો, જોડીને જુગ હાથ;
 પાહિ પાહિ શરણાગત વત્સજ, શ્રીપતિ શ્રીરઘુનાથ. ૩૦
 ત્યારે રઘુપતિ કહે અલ્યા અભિમાની, તે ન માને દીધાવિણુમાર.
 હાવે ચાપ ચઢેલું બાણજ પાછું, નહિ ઉતરે નિરધાર. ૩૧
 માટે અમોઘ બાણ એ મારું જ્યાં મૂકું, ત્યાંહે પ્રદલે થાય;
 ત્યારે કર જોડીને અંબુ નિધિ બોલ્યો, સુણીએ શ્રીરઘુરાય. ૩૨
 એક પશ્ચિમ દેશમાં મરુ દૈત્ય રહે છે, પીડે ગો દ્વિજ સંત;
 તેની ઉપર એ બાણ મૂકો તે, પાપ કરે છે અનંત. ૩૩
 તવ શ્રીરામે અજ્યાસ્ર બાણ તે, મૂકયું પશ્ચિમ દેશ;
 શિર છેલું તે મરુ દૈતનું, પૃથ્વી પડીયું એશ. ૩૪
 પડતામાં જળ સર્વે શોષ્યું, પૃથ્વીતણું નિરધાર;
 પછી દેશ વસ્યો તે મારવાડ નામે, અઘાપિ ઉંડું વાર. ૩૫
 તે દેશમાં જળ સ્વલ્પ રહ્યું, પણ સપ્તજ સદા રહે વૃક્ષ;
 રામબાણનો મહિમા જોજો, હજુએ છે પરતક્ષ. ૩૬
 પછી દિવ્ય રત્નવંડે પૂજા કીધી, જળનિધિએ રઘુવીર;
 અનેક વસ્ત્ર આભૂષણ અરપ્યાં, સંતોષ્યા રણધીર. ૩૭
 પછે મુક્તાકળનો થાળ ભરીને, વધાવ્યા સિંધુએ રામ;
 સ્તુતિ અપાર કરી ક્રોધ સમાવ્યો, પ્રસન્ન કર્યા તે કામ. ૩૮
 ત્યારે સહુ કપિએ પ્રારથના કીધી, રઘુપતિની તેણીવાર;
 કૃપાનાથ એ પટ આભૂષણ, તે કરો અંગીકાર. ૩૯
 સંત્રામમાં વનકુળ ઘટે નહિ, માટે ધરીએ એહ;
 ત્યારે ભક્ત વચન પાળવાને, શ્રીરામે પેહેર્યાં તેહ. ૪૦

મણિમય મુગટ મનોહર કુંડળ, અંગદ કંકણહાર;
લક્ષ્મણને વળી પહેરાવ્યાં ઘણું, શોભ્યા દેવ મોરાર. ૪૧
એમ અંગીકાર કરી સાગર કેરી, પૂજા શ્રીરધુરાય;
દેવે જયજયકાર કર્યો ને, પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય. ૪૨

વલણ

પુષ્પવૃષ્ટિ વરસાવે દેવતા, કરતા જયજયકાર રે;
પછે સર્વ સાંભળતાં સાગર પ્રત્યે, ખેલિયા જુગદાધાર રે. ૪૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां सुंदरकांडे श्रीरामबाण
त्रासित समुद्रेण भीरामचन्द्रशरणं नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥

અધ્યાય ૨૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સાગરપ્રત્યે કહે રધુરાયજી, હવે લંકા જવાનો કહો ઉપાયજી;
સિંધુ ખોલ્યો સુણો મહારાજજી, મુજપર બાંધો પાપાણની પાજજી.

ઢાળ

પાજ બાંધો પાપાણની, ઉતરો પેલી પાર;
નળ વાનરને કર વર થકી, તરશે ઉપલ નિરધાર. ૨
એ બાળપણમાં નળ કપિ, રહેતો હતો વનમાંહે;
માતંગ ઋષિ નિત્ય આવતા, પંપાસરોવર જ્યાંહે. ૩
મુનિ સ્નાન કરીને વસ્ત્ર ધોતા, શીલા ઉપર જેઠ;
નળકપિ આવી નાખે ગ્રહીને, દૂર જળમાં તેહ. ૪
વળી મુનિ ખોળી કાઢતા, નળ નાખતો નિતમેવ;
માતંગ ઋષિયે ક્રોધ કરીને, શ્રાપ દીધો એવ. ૫
નળને હાથે પાપાણ તરજે, જળ વિષે નિરધાર;
તે મુનિવચન મિથ્યા નહિ, છે સત્ય જુગદાધાર. ૬
તે માટે નળને હાથે બંધાવો, સુવેળુ લગી પાજ;
સૈન્યસહિત શત જોજન સિંધુ, ઉતરો મહારાજ. ૭
પછી આજ્ઞા માગી એવું કહી, થયો સાગર અંતરધ્યાન;
ધન્ય ધન્ય કહી નળને ખોલાવ્યો, પાસે શ્રીભગાન. ૮

- ભાઈ તારે હાથે તરે છે, પાપાણુ જળમાં જેહ;
 માટે સાવધ થઈને સિંધુ ઉપર, પાજ બાંધો એહ. ૯
- એવાં વચન સુણી સહુ કપિવરને, સુગ્રીવે આજ્ઞા કરી;
 ગિરિ લાવતા કરી ગર્જના, ગ્રહી હસ્તમાં શીરપર ધરી. ૧૦
- નળે પાજ બાંધવા માંડી, સિંધુ ઉપર ત્યાંહે;
 તુંબી ડળવત તરે જળમાં, સ્પર્શ કરતાંમાંહે. ૧૧
- જ્યમ સદ્ગુરુની કૃપાએ, ભવજળ તરે છે જતં;
 જ્યમ સિદ્ધ મંત્ર પ્રયોગે સાધક, થાય છે બળવંત. ૧૨
- એમ નળતણા કર સ્પર્શથી, જળમાં તરે પાપાણુ;
 સહુ કપિવર લાવે ગિરિ, કરે ગર્જના બુંબાણુ. ૧૩
- વાનર પદ્મ અઢાર છે, વળી રીંછ બોતેર કોટી;
 છપ્પન કોટી ગોલાંગુલ જેની, કાયા બળવંત મોટી. ૧૪
- જળમાંહે સર્વે મૂકતા, ગિરિશિખર લાવી ત્યાંહે;
 નળ સ્પર્શ કર કરી ઠેલતો, તે જાય સાગર માંહે. ૧૫
- સહુનાથકી લાવે અધિક, ગિરિશિખર પવનકુમાર;
 વાલ્મિકે ગણના કરી છે, તે દહુ કરી વિસ્તાર. ૧૬
- ચાર લક્ષ ગિરિ પૂછડે વીંટયા, શિર ઉપર ખટલક્ષ;
 બે લક્ષ તે બે હાથમાં, એમ લાવતા પરતક્ષ. ૧૭
- કાંઈ અગલમાં કાંઈ સ્કંધ ઉપર, લાવતા બળવંત;
 આશ્ચર્ય પામે રઘુપતિ એમ, બેઈ બળ હનુમંત. ૧૮
- અભિમાન નળને આવિયું જે, થયું મુજથી કાજ;
 ત્યારે પ્રથમ દિવસે અઉઠ યોજન, બંધાઈ તે પાજ. ૧૯
- તે રાત્રિએ એક મચ્છ આવ્યો, પાજ સર્વ ગળી ગયો;
 પ્રભાતે જુવે તો કાંઈ ન દીઠું, શોક સરવેને થયો. ૨૦
- જાણ્યું પાજ ભાંગી રાવણે, તે જણાવ્યું શ્રીરામને;
 મહારાજ શ્રમ મિથ્યા ગયો, કોણે વણસાડ્યું એ કામને. ૨૧
- જે વરુણનો અવતાર છે, જેનું શરભ વાનર નામ;
 તેને કહ્યું તું શોધ કર, એમ બોલિયા શ્રીરામ. ૨૨
- તે પ્રવેશ્યો સાગરવિષે, લાવ્યો ઝાલીને બે મચ્છ;

- તેણે કહ્યું રઘુનાથને, કેા ગળી ગયો અમ વચ્છ. ૨૩
- આશ્ચર્ય પામ્યા એમ સુણી, પછી કહ્યું તેને રામ;
ત્યારે મચ્છ લાંબા પાજ વળી, સ્થાપન કરી તે ઠામ. ૨૪
- મચ્છે કહ્યું રઘુવીરને અમો, પાજ તળે રહીશું જદા;
ત્યારે રહેશે ઠામ નહિ તો ગળી જશે જળચર તદા. ૨૫
- એવું સુણીને નળતણું, વળતું ઉતર્યું અભિમાન;
ગર્વ ગંજન કર્યો તેનો, લીલા કરી ભગવાન. ૨૬
- બાંધવા માંડી પાજ વળતી, નળે મૂકી ગર્વ;
હનુમંત આદે લાવતા, મહા પ્રોઠ પર્વત સર્વ. ૨૭
- કેટલાક કવિ કહે છે લખ્યું, પાષાણ ઉપર રામનામ;
પણ એ અસંભવ વાત છે, નવ કરે એવું કામ. ૨૮
- સહુ કપિ ઉપાસક રામના, મહા અનન્ય કહીયે જોહ;
રામનામ ઉપર ચરણ મૂકી, કેમ ચાલે તેહ. ૨૯
- માટે શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, સંદેહ નિવર્તું એહ;
હનુમાન નાટકમાં કહ્યું છે, કહું જથારથ તેહ. ૩૦
- મુખે રામનામ સ્મરણ કરી, નળ મૂકતો પાષાણ;
તેણે કરીને પરસ્પર તે, જોડાયા નિરવાણ. ૩૧
- નાના મોટા નીચા ઉંચા, વઠ ગિરિ તે કાળ;
શ્રીરામનામ પ્રતાપથી, બેડા બરોબર ઢાળ. ૩૨
- જ્યમ હોય ચોક જડાવ ચોરસ, ઉપર ચોટયા એમ;
પાંચ દિવસે પાજ પૂરણ, થઈ કુશળ ક્ષેમ. ૩૩
- શત યોજન લાંબી સત્તર પહોળી, એક જોજન ઉંચી ત્યાંહે;
નળે આવી પ્રણામ કીધો, રામ બેડા જ્યાંહે. ૩૪

વલણ

- બેડા જ્યાં શ્રીરઘુપતિ, આવી નળે કર્યો પ્રણામ રે;
પાજ પૂરણ થઈ જાણી, પ્રસન્ન થયા શ્રીરામ રે. ૩૫

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां सुंदरकांडे समुद्रे
परिसेतुबन्धनं नाम एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥

અધ્યાય ૨૨ મો

રાગ મારુ

જ્યારે અંધાઈ પૂરણ પાજ, ત્યારે પ્રસન્ન થયા રઘુરાજ;
શિવ સ્થાપન કીધું રામ, તેનું રામેશ્વર છે નામ. ૧
ત્યાં તેડાવ્યા મુનિ અનેક, રામે કર્યો શિવને અભિષેક;
એમ રામે સ્થાપ્યા શિવ જેહ, સેતુઅંધ રામેશ્વર તેહ. ૨
પછે મુણતાં સર્વ સભાય, પોતે બોલ્યા શ્રીરઘુરાય. ૩
મમ સ્થાપન આ મહાદેવ, જે કો ભાવે કરે એની સેવ;
તે તો મનવાંછિત રૂળ પામે, કોટિ જનમનાં કિલ્મિશ વામે. ૪
ચઢાવે ગંગાજળ લાવી જેહ, ચાર પદારથ પામે તેહ;
જે રાખે શિવ ઉપર સ્નેહ, મુને ધણો વલ્લભજન તેહ. ૫
રાખે મુજશું અનન્ય આસક્ત, શિવ દ્રોહ કરે મમ ભક્ત;
ના થાઉં પ્રસન્ન તેને કો કાળ, તે પ્રાણીને ગણુવો અંડાળ. ૬
એમ શ્રીમુખે શ્રીરઘુવીર, બોલ્યા વાણી મૃદુલ ગંભીર;
પછે રામેશ્વરને કરી નમસ્કાર, સેતુપર ચઢ્યા ભુગદાધાર. ૭
જ્યારે સુગ્રીવ વિભીષણે કરી વિનતિ, હનુમંત સ્કંધે બેઠા રઘુપતિ
અંગદ ઉપર સુમિત્રા કુમાર, ચાલ્યું સકળ સૈન્ય તેણીવાર. ૮
દે છે કપિ એક એકને સાદ, વળતે ગાલ કરે સિંહનાદ;
કૂદે ઉછળે પાડે ચીસ, કપિ દળ જોઈ હરખ્યા ભુગદીશ. ૯
વ્યાપ્યા વિશ્વમાંહે ભુભુકાર, ચાલ્યું કપિદળ પૂર અપાર;
જય રામસૈન્ય બળવાન, ભુવે દેવ ચઢીને વિમાન. ૧૦
સમાતા નથી પાજ મોઝાર, કૂદે આકાશમાં તેણીવાર;
મૂકે એક એક શિરપર પાય, એમ ઉછળતા કપિ જય. ૧૧
કપિ રીંછ ભાલુ મર્કટ, ચાલે સેતુ ઉપર સંવટ;
કરમાં ગ્રહાં તરુવર પાપાણુ, કૂદે કપિ કરતા બુંબાણુ. ૧૨
પાજ ઉપર સૈન્ય ન માય, રામ રાવણુ જીતવા જય;
ચાર ઘટિકામાં તેણીવાર, સૈન્ય ઉતર્યું પેલી પાર. ૧૩
આવ્યા સુવેળુએ શ્રીરામ, કર્યો મુકામ તેણે ઠામ;

ઉતર્યું સરવ સૈન્ય તે ઠાર, દશ યોજનમાં વિસ્તાર. ૧૪
 રામ સુવેળું આવ્યા જ્યારે, લંકા નગર ખળલજ્યું ત્યારે;
 શુકને રાખ્યોતો અંધન ઠામ, તેને છોડાવ્યો શ્રીરામ. ૧૫
 વંદી રામચરણ તેણીવાર, ગયો અસુર તે લંકામોઝાર;
 રાવણને કહ્યું સહુ વર્તમાન, રામસેન્યાતણું અનુમાન. ૧૬
 મળ્યો સાગર મૂર્તિમંત, સેતુ અંધાવી શ્રીભગવંત;
 એમ પાર ઉતર્યા રામ, સુવેળુએ કર્યો છે મુકામ. ૧૭
 તમારો સંદેશો જેહ, મેં કહ્યો સુગ્રીવને તેહ;
 નવ ચળ્યો રવિપુત્ર લગાર, મને આંધીને. માર્યો માર. ૧૮
 ત્યારે ચૂકાવ્યો શ્રીરઘુવીર, મહાદયાળુ છે રચામ શરીર;
 માનો માઈં સત્ય વચન, આપો જનકી હે રાજન. ૧૯
 તમથી રામ નહિ જતાય, જાઓ શરણુ તો મહા સુખ થાય;
 એવાં વચન સુણ્યાં દશશીષ, ત્યારે ચઢી મનમાં ઘણી રીસ.
 મૂરખ શત્રુનાં કરે છે વખાણુ, અલ્યા હવડાં હરીશ તુજ પ્રાણુ;
 એવું કહી પછે રાવણુ શૂર, તેડ્યો શુકસારણુ જે અસુર. ૨૧
 અલ્યા સમાચાર જઈ લાવ્ય, સેન્યાની ગણના કરી આવ્ય;
 જોજો મુખ્ય જોદ્ધા છે કોણુ, તેનું કરી આવો પરમાણુ. ૨૨
 એવાં વચન સુણીને એશ, આવ્યો ધરી વાનરનો વેશ;
 જોતો સૈન્યમાં ફરતો એહ, ત્યારે વિલીપણે ઓળખ્યો તેહ.
 ઝાલ્યો કપિએ તેણીવાર, તેને મારવા માંડ્યો માર;
 લેઈ ગયા તે રામની પાસ, ત્યારે હસીને પૂછે અવિનાશ. ૨૪
 કહે ભાઈ તું અહિં કેમ આવ્યો, શામાટે કપિનો વેશ લાવ્યો;
 શુક સારણુ કહે મહારાજ, મને રાવણે મોકલ્યો આજ. ૨૫
 જોવા સૈન્ય સકળ સમુદાય, તેની કરવાને ગણનાય;
 રામ કહે સુણો કપિ તણુ ગર્વ, એને સૈન્ય દેખાડો સર્વ. ૨૬
 કેઈ મારશો નહિ અન્યાય, દળ દેખાડીને કરો વિદાય;
 પછે જોઈ સકળ દળ પૂર, ગયો લંકામાં તે અસુર. ૨૭
 સોળ માળનું ગોપુર જેહ, છે કનક મણિમય તેહ;
 અર્ધ જોજનમાં વિસ્તાર, જાણે રત્નતણે ગિરિસાર. ૨૮

તેની ઉપર અસુર ભૂપાળ, બેઠો સભા કરી તે કાળ;
ત્યાં આવ્યો શુકસારણુ હ્રત, જોઈ રામ સેન્યા અદ્ભુત. ૨૯
ત્યારે રાવણુ તેને પૂછે, કહે કપિનું સૈન્ય કેટલું છે;
તેમાં કોણુ કોણુ છે જોધ, મુજશું કરે રણમાં વિરોધ. ૩૦

વલણુ

વિરોધ કરે મુજ સાથે જોધા એવા, કોણુ છે ત્યાં બળવંત રે;
ત્યારે વચન સુણી રાવણુ તણાં, બોલ્યો શુકસારણુ ગુણવંત રે.
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडि सेतुबंधरामे-
श्वरस्थापनानंतरं सुवेलेर्षवते शुकशिक्षाकरणं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः

અધ્યાય ૨૩ મો

રાગ બીલાવર ચોપાદ

શુકસારણુ કહે સુણો હો રાય, કહું તમને કપિદળની સંખ્યાય;
બુલો પેલો સુગ્રીવ કપિનો ઈશ, શોભે છે શ્વેત છત્રજેને શીષ.
કિષ્કિંધાવાસીવાલીનો લઘુવીર, ગજસાઠ સહસ્રનું બળ છે શરીર;
કપિ આઠ પદ્મ તણો એ નાથ, રામે ભિત્રિ કરી જેની સાથ. ૨
વિશ્વકર્માનો નળ કપિ અવતાર, જે પાંપા સરોવરનો રહેનાર;
સપ્ત તાડ જેનું ઉંચું શરીર, એક પદ્મ યોધાપતિ રણધીર. ૩
તામ્ર ગિરિ ગૌતમી તટવાસી, અગ્નિનો પુત્ર નીલ બળરાશી;
એક પદ્મ કપિનો તે સ્વામી, બળ વાઘ્યું શરણુ રામનું પામી.
તારાતણો સુત અંગદ વીર, સંધ્યા સમાન જેનું શ્યામ શરીર;
સપ્ત તાડ સમો પ્રૌઢ અંગ, જેણે કયો વાસવ વજનો લંગ. ૫
સરિતાપુલિંદાતટનો નિવાસી, એવો વાલીનો પુત્ર અંગદ સુખરાશી
અવતાર અંદ્રતણો એ કહેવાય, જેની સાથે પાંચ પદ્મ સેન્યાય.
હાલે કુમુદ કપિ સિંધુ તટકેરો, રૂપાદ્રિ જેવો શ્વેત ઘણેરો;
નિત્યે કરે ગોમતી જળપાન, જ્યારે એ જન્મ્યો મહાબળવાન. ૭
ત્યારે કૂંઘો અંદ્રમંડળ ગ્રહેવા સુર, કયો એણે ગિરિ ગોમતાયજ્યૂર;
એવો કુમુદજેની ગતિ મહામોટી, જેની સાથે કપિ મળ્યા પંચાસકોટી
કાશીનો નિવાસી દૂરકેટુ ધીર, બળુવંત કેરો કહાલે લઘુવીર;

આરકોટી રીંછ તણેા સરદાર, બાંબુવંત બ્રહ્માનો અવતાર. ૯
 નિવાસી નર્મદાતટ જળપાન, સુગ્રીવનો મિત્ર દેહ વજ્ર સમાન; ૧૦
 પીતવર્ણ તન પહાડ સમાન, મેરુ પર્વતનો વાસી બળવાન;
 નામ કેસરી હનુમંતનો પિતાય, તેની સાથે સાઠ કોટી સેનાય. ૧૧
 ગંધમાદન કુબેર અવતાર, રહે છે પત્ર ગંગાની પાર;
 તુંગભદ્રાનું કરે જળપાન, સાઠ સહસ્ર ગજ સમ બળવાન. ૧૨
 ભેરી સમાન જેનો સ્વર ધોર, જેની સાથે કપિ ત્રણ કોટી કઠોર;
 સુષેણ ધનવંતરીનો અંશ એહ, કૈલાસશૃંગ સમાન જેનો દેહ.
 ઇન્દ્રનો મિત્ર છે ઇચ્છાચારી, જાણે સકળ ઔષધિ ઉપગારી;
 કમળ પત્ર સમ કોમળ અંગ, એકવીશ કોટી કપિ તેની સંગ.
 કેસરીસુત કહીએ હનુમંત, અવતાર રુદ્રનો મહાબળવંત;
 જેણે પ્રજાલ્યું લંકાગામ, કોણે ન થાય એવાં એનાં કામ. ૧૫
 ભણ્યો સૂરજનીપાસે વિદ્યાય, ચાહ્યોરવિરથની આગળ પાછેપાય;
 મેરુ સપક્ષ હોય એવું તન, અગિયાર કોટી તણેા એ રાજન. ૧૬
 ગિરિ વિંધ્યાચળનો વાસી મયંદ, શરીર પુષ્ટતેનું જાણે ગયંદ;
 બળવંત કાળના સરખો ક્રોધ, તેની સાથે સિત્તર કોટી બેધ. ૧૭
 ગવાક્ષ ગોકર્ણ ગિરિનો નિવાસી, તેના કપિ સપ્ત કોટી બલરાશી;
 શરભવાનર તે વરુણનો અંશ, તેની સાથે કોટી પંચાણું અવતંશ
 દધિમુખ સિંધુતણેા અવતાર, કોટી બેતાલીશ બેઢ જુઝાર;
 દ્વિવિધ વાનર રહેતો મધુવન, તેની સાથે મર્કટ કોટી છપ્પન.
 ઋષિમુખનો વાસી તારક ને માતંગ, શત કોટી વાનર તેની સંગ;
 તક્ષક નાગનો અવતાર ક્રીશ, તેની સાથે સેન્યા કોટી ચાલીશ.
 પણુછ કપિ તે પવનસ્વરૂપ, દશ કોટી બેઢાતણેા તે ભૂપ;
 શ્વેતાચળ પર્વતનો રહેનાર, ગજ કપિ નામે બળિયો અપાર. ૨૧
 જુગલ પદ્મ કપિ તેની સાથ, એવા અનેક બીજા છે કપિ નાથ;
 હિમાચળનો વાસી સુનાભ, જેણે માન્યો રામ સેવામાં અતિલાભ.
 મહા બળિયો જેની મોટી મતિ, તે સાત કોટી બેઢાનો પતિ;
 ત્રિકુટાચલનો મહાબલી નામ, ચંદ્ર કોટી બેઢાનો સ્વામ. ૨૩

શૈલાચલનો રિપુમર્દન, બત્રીશ કોટી પતિ કપિજન;
અન્ય કપિ બળિયા બહુ સરદાર, તેનું સૈન્ય કહેતાં ન આવે પાર.

છંદ

નવ પાર થાએ કપિ દળનો, શુકસારણ કહે ભૂપતિ;
મહારથી મોટા માન મૂકે, કહેતાં લાજે સરસ્વતી. ૨૫
હાવે સંખ્યા કહું મહા પદ્મની, બુદ્ધિ થકી ગણના કરી;
તે સૂરખજન સુણી મોહપામે, ચતુર રાખે ચિત્ત ધરી. ૨૬
જ્યારે સહસ્ર કોટી થાય ત્યારે, એક શંકુ બુધ કહે;
એવાં સહસ્ર શંકુ મળે તવ, અરબુદ એક થઈ રહે. ૨૭
અરબુદ સહસ્રની અવાધએ, એક વૃંદ તે કહેવાય છે;
એવાં સહસ્ર વૃંદ મળે તદા, એક પદ્મ સંખ્યા થાય છે. ૨૮
એવાં પદ્મ અષ્ટાદશ કપિદળ, રીંછ બોતેર કોડ છે;
મર્કટ છપ્પન કોટિ બળિયા, અસુર હણવા હોડ છે. ૨૯
દશ યોજનમાં પડાવ પડિયો, સંખ્યા કપિ સૈન્યાતણી;
નવ પામે બીજા પેસવા, એમ ચોકસાઈ કીધી ઘણી. ૩૦
તેની મધ્ય શ્રીરઘુવીર લક્ષ્મણ, ગૌર શ્યામ વિરાજતા;
સન્મુખ અષ્ટ પ્રધાન બેઠા, ગોષ્ઠિ કરતા ગાજતા. ૩૧
હું જાણું છું રાય તમથકી, નહિં રામ જીતાયેશ રે;
એક સમે આવે કૃતાંત ચઢી તો, તેને ઝાલી વશ કરે. ૩૨
માટે મળો જઈને રામને, આપો જનકતનયા સતી;
તે અભય તમને આપશે, છે શરણવત્સલ રઘુપતિ. ૩૩
જે નમે જઈને રામને, તેને અભયકર મસ્તક ધરે;
દાસ ગિરિધર દીન ઉપર, દયા શ્રીરઘુવર કરે. ૩૪

દોહા

શુકસારણનાં વચન સુણી, હસિયો રાવણરાય;
અલ્યા સૂરખ અધિકતા શી કરે, એ કપિનરથી શું થાય. ૩૫
મુજ પ્રતાપ જાણે સહુ, શિવ સુરપતિ દિગપાલ;
તો કપિ ભાણુથી ક્યમ કરું, છું કાળતણો હું કાળ. ૩૬
એમ ક્રોધ કરીને દશ વદન, બોલ્યો ગર્વ ધરી મન;

તે કાળવિવશ માને નહિ, જે શિક્ષા હિતવચન. ૩૭
 ખેત કૂળે કુલે નહિ, જે વરસે અમૃત મેહ;
 શતવિરંચી સમ ગુરુ મળે, પણ મૂરખ ન સમજે તેહ. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे रावणंप्रति
 शुकेन कपिसैन्यवर्णनं नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥

અધ્યાય ૨૪ મો

રાગ ધવળ ધન્યાશ્રી

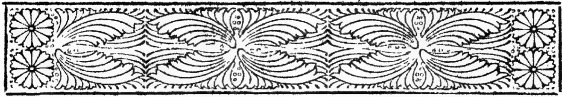
શુકસારણે કહ્યું દશ મુખને, કાપદળની સંખ્યાયળ;
 હાવે સુવેલુ પર્વતની પાસે, શું કરતા હવા રઘુરાયળ. ૧
 સભા કરી ત્યાં રઘુપતિ ખેડા, અષ્ટ યુથકપિનાથળ;
 તે સમે વિભીષણ દેખાડે રામને, ઉંચો કરીને હાથળ. ૨
 જીવો મહારાજ પેલો રાવણ ચઢિયો, ગોપુર ઉપર એહળ;
 દશ છત્ર મસ્તકપર શોભે, રવિસમ ઝળકે તેહળ. ૩
 બે પાસે થાય ચમ્મર ઉભા, આપે સેવક ઉપભોગળ;
 ગાંધર્વા ગાય અપ્સરા નાચે, તાન તાળ સંયોગળ. ૪
 મણિજડિત્ર મુગટ શીર ઝળકે, વિદ્યુતવંત અલંકારળ;
 એમ સિંહાસનપર બેઠો રાવણ, ધરતો મન અહંકારળ. ૫
 તે રાવણ કેરા છત્રની છાયા, આવી પડી રામને શીષળ;
 ત્યારે ક્ષોભ થયો મનમાં તેણી વેળા, ચઢી લક્ષ્મણને રીસળ. ૬
 પછી ધનુષ ઉપર બાણ ચઢાવી, મૂક્યું સુમિત્રાકુમારળ;
 રાવણના દશ મુગટ છત્ર દશ, ઉડાડ્યાં તેણીવારળ. ૭
 ત્યારે મનમાં અતિ ભય પામ્યો દશાનન, નાઠાથઈભયભીતળ;
 મન જાણ્યું હવડાં મુને મારત, થાત વાત વિપરીતળ. ૮
 રંગમહેલમાં આવ્યો વળતો, ભય ઉપન્યો અતિ મનળ;
 તેજ દિવસનું નથી ભાવતું, રાવણને જળ અન્નળ. ૯
 અહરનિશ તન થયો અજખો, નિદ્રા ન આવે નેણળ;
 મગ્ન થયો મનસુખા મધ્યે, કોનું બોલ્યું ગમે નહિ વેણળ. ૧૦
 સુણોશ્રીતા સમરથની સાથે, વેર કરે જન જેહળ;

સુખ શાતા કયારે નવ પામે, ઠરી નવ ખેસે તેહલ. ૧૧
 લક્ષ્મણે છત્રને મુગટ ઉડાડયા, રાવણના તેણીવારલ;
 ત્યારેસર્વસભાએવખાણ્યાતતક્ષણ, સુમિત્રાસુતનેઅપારલ. ૧૨
 એમ સુવેળુએ કપિ સેન્યાસાથે, વિરાજે શ્રીરધુરાયલ;
 એ સંખંધ અહિં પૂરણ થયો જે, સુંદરકાંડ કથાયલ. ૧૩
 હવે યુદ્ધકાંડ આગળ કહેવાશે, રામ રાવણ સંગ્રામલ;
 પછીદશમુખનેહણીનેજાશેઅવધપુર, લક્ષ્મણસીતારામલ. ૧૪
 એ સુંદર કાંડ થયો સંપૂરણ, હરિગુરુ સંત કૃપાયલ;
 પદ સાતસેં સાત પૂરાં, અધ્યાય ચોવીશ કહેવાયલ. ૧૫
 વાલ્મિકી રામાયણનો અર્થ એ, કર્યો પ્રાકૃત પદખંધલ;
 હનુમંત નાટક કેરો એમાં, મેળવી લીધો સંખંધલ;. ૧૬
 પદે પદે પાવન એ રામગુણ, અધમ ઉદ્ધારણ કહાવેલ;
 જે શ્રવણકીર્તન ભાવે કરે તે, પ્રી ગર્ભવાસ નવ આવેલ. ૧૭

વલણ

નવ આવે ફરી ગર્ભવાસ તે જન, જે રાખે રામ રુદેધરી;
 કહે દાસ ગિરિધરનિર્મળ શ્રોતા, એકવાર ખોલો શ્રીહરિ. ૧૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां सुंदरकांडे लक्ष्मणेन
 रावणस्य मुकुटछेदनं नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥

इति श्रीसुंदरकांडःसमाप्तः॥

॥ अथ श्रीयुद्धकांड प्रारंभः ॥

अध्याय १ लो.

राग धन्याश्री

श्रीपुरुषोत्तम पूषानंदल, मंगल भूति सुषना कंदल;
अंतरजमी चैतन्यंदल, विश्वना आत्मासुर मुनिवंधल. १

ढाण

वंदे नित्य सुरनर मुनिवर, अभिल पूरण काम;
येवा पुरुषोत्तम पदकमल जुगने, नमी कइं परलाम. २
तव कृपाये करुणानिधि, कहुं रसिक रामचरित्र;
यथाभतिये गाडिं गुण जश, कइं वाणी पवित्र. ३
कृतध्यान त्रेताभां कतु, परिययां द्वापर सार;
केशवशीर्तन थडी कणिभां, पाभे लव निस्तार. ४
गत सार साधन सहु थयां, भीजे नथी अवर उपाय;
हरिनाम तरवा लवने, संसार सागर नाव. ५
अम वियारीने क्यो आदर, गावा गुण जुगदीश;
सहु कविजन लगवती साधु, चरण नामुं शीष. ६
वादिमकी रामायण थडी, प्राकृत क्यो विस्तार;
हनुमंत नाटक भेजवी, पदबंध रचना सार. ७
आणकांड ने अयोध्या, आरण्य किष्किंधाय;
सहित सुंदर पंच कांडनी, कही पूर्वे कथाय. ८
सागर उपर सेतु आंधी, उतर्यां रघुवीर;
कपिसेन साथे सुबेलुअ, रक्षा श्रीरणधीर. ९
जेवरावी अयां दशानन, कपिदण क्युं गणनाय;

- દશ છત્ર પાડ્યાં લક્ષ્મણે, ત્યારે થઈ ધણી ચિંતાય. ૧૦
- પરમ ગ્લાનિ પામીયો મન, રાવણ તેણીવાર;
તે કથા સુંદરકાંડ વિષે, વર્ણવી કહ્યો વિસ્તાર. ૧૧
- હાવે યુદ્ધ કાંડ કથા કહું, તે શ્રોતા ધરજે મન;
રણમાંહે કોપ્યા રામજી, કર્યું રાવણ કુળ નાશન. ૧૨
- તે કથાનો વિસ્તાર અદ્ભુત, કહું યથામતિ અર્થ;
હરિનામ અંકિત વાણી નહિ તે, કાવ્ય જાણો વ્યર્થ. ૧૩
- જ્યારે રાવણનાં દશછત્ર પાડ્યાં, સૂઝી અનંતે બાણ;
ત્યારે વ્યાકુળ થઈ દશવદન આવ્યો, સભામાં નિવાણ. ૧૪
- પછે પોતાના જે પ્રધાન પ્રિય, તેને પૂછે રાવણ વાત;
હું ઇચ્છું છું મનકામના તે, કહો મુને સાક્ષાત. ૧૫
- સુણો મંત્રી છે મુજ મનવિષે, સંકલ્પ બે ચિંતાય;
રામલક્ષ્મણ સંહારને, જનકી વશ થાય. ૧૬
- એ રાતદિવસ ચિંતા દહે, માટે પૂછું તમને વાત;
એ બે કારજ સિદ્ધિ પામે, કરો એવું બ્રાત. ૧૭
- ત્યારે વજ્રદંટિ પ્રધાન કહે છે, રાખો રાય વિશ્વાસ;
હમણાં લેઈ આવું જનકીને, બેસાડું તમ પાસ. ૧૮
- રાવણ કહે મુને બ્રહ્મા કેરો, શ્રાપ છે વળી એહ;
આગ્રહે પરસ્ત્રી સંગ કરતાં, ભસ્મ થાયે દેહ. ૧૯
- માટે એની મેળે આવે સીતા, પ્રસન્ન થઈ મનમાંહે;
ઉપાય એવો કરો સત્તર, તમે જાણો ત્યાંહે. ૨૦
- ત્યારે વિદ્યુતજ્વળા પ્રધાન બીજે, બોલીયો તેણીવાર;
હું કપટ રચી માયા દેખાડું, સીતાને નિરધાર. ૨૧
- ત્યારે રાવણ હરખ્યો મનવિષે, ભાઈ ભલો મંત્રી તુંય;
છે તે થકી આધિકાર તુજને, વણે આપીશ હુંય. ૨૨
- જ્યમ મદપાનીને મળે ભંજી, જારને સ્ત્રીય રાજ;
જ્યમ લીમતાં ડાળ પકવ જોઈને, હરખે કાગ સમાજ. ૨૩
- એમ રાવણ હરખ્યો મનવિષે, જોઈ મંત્રી બળ તે ડામ;
પછે આજ્ઞા આપી દશવદન, જાણો કરી આવો એ કામ. ૨૪

તે કપટ રચવા ગયો વળતો, પામી મન ઉલ્લાસ;
ત્યાર પહેલો રાવણ આવી બેઠો, સીતા કેરી પાસ. ૨૫
બનકી બેઠાં નીચી દૃષ્ટે, રામ ચરણે મન;
પાસે આવી બોલવા લાગ્યો, રાવણ દુષ્ટ વચન. ૨૬

વલણ

દુષ્ટ વચન બોલતો રાવણ, સીતાશું તેણીવાર રે;
કહેદાસગિરિધરજેજન અલિભાની, તેનેનવહોયવિવેકવિચાર રે.
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारया युद्धकांडे सीतासमीपे
रावणागमनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ ૧ ॥

અધ્યાય ૨ જો

રાગ દેશાખ

જ્યમ હરિણી સમીપે વ્યાઘ્રજ આવે, સિંહ કરિણી પાસ;
તેમ સીતા સમીપે રાવણ આવીને, બોલ્યો વચન પ્રકાશ. ૧
હે સીતા સુણ નિશ્ચયે વાત કહું, જેથી સરે તુજ અર્થ;
આટલા દિન તેં ધીરજ રાખી, તે સર્વે થઈ વ્યર્થ. ૨
હાવે વર તું મુને તણ સદેહ, થા લંકાની રાણી;
મંદોદરી તારી સેવા કરશે, પટરાણી તને બાણી. ૩
તું આશા રાખે છે જેની તે થયું, તારા પતિનું મણું;
તે માટે મુજને ઉવેખીને, રહીશ તું કેને શણું. ૪
તે વર્તમાન કહું તુજને સુણ, જનકસુતા અલિરામ;
સાગર ઉપર પાજ બાંધીને, સુવેલુએ ઉતર્યા રામ. ૫
ત્યારે મારો પ્રધાન પ્રહસ્ત નિશાએ, ગયો હતો તે ઠાર;
સર્વ સેન્યા નિંદ્રાવશ બાણી, પ્રાક્રમ કીધું અપાર. ૬
તેણે તુજ પતિનું શિર છેધું માર્યા, બીજા બેધ અનંત;
લક્ષ્મણ નાશી ગયો અવધપુર, જે તું કહેતી બાળવંત. ૭
સુગ્રીવ અંગદ વિભીષણ કેરાં, શિર છેધાં તેણીવાર;
જાંબુવન હતુમંતના કાખ્યાં, કરપદ ત્યાં નિરધાર. ૮
રાક્ષસ ગળી ગયા અન્ય સૈન્ય, કપિ મર્કટ કેરું જેહ;

- સેતુ ભંગ કરી સાગર મધ્યે, કારજ કીધું એહ. ૯
- એવું વર્તમાન સીતાની આગળ, જૂઠું કણું દશશીશ;
એટલે આવ્યો વિદુતજીભ્યા, કપટ કરી તે દીશ. ૧૦
- માયામય શિર ધનુષ્ય રામનું, કર મહી લાવ્યો તેહ;
તે લાવી સીતાની પાસે ચૂક્યું, કૃત્રિમ મિથ્યા જેહ. ૧૧
- શ્યામ સુંદર મુખ કંઠનાળથી, રુધિર સ્રવે છે જાણુ;
કિરિટ કુંડળ મંડિત શુભ ઝળકે, કાન્તિ સુરજ પ્રમાણુ. ૧૨
- કુંચિત કેશ કુટિલ શુક નાસા, અધર દંત ઘુતિ ચળકે;
આ રક્ત નેત્ર કમળ કેસરનું, તિલક ભાલમાં ઝળકે. ૧૩
- એવું દીઠું જનકનાંદિની, મૂર્છા આવી ત્યાંહે;
જ્યમ કદળી ઉપર વીજ પડે એમ, થઈપડ્યાં પૃથ્વી માંહે. ૧૪
- દગ્ધ થાય જ્યમ હિમે કમલિની, ગુલીકને* વનિહ તાપ;
એમ શોકમાં દગ્ધ થયાં વેદેહી, મહા દુઃખ પામ્યાં આપ. ૧૫
- પછે મૂર્છા વળી તે શીર જોઈ, દ્રષ્ટે દીઠું પૃથ્વી મોઝાર;
કરવા માંડ્યું ઉંચે સ્વરથી, શોકરુદન તેણીવાર. ૧૬
- હા હા નાથ અયોધ્યા નાયક, રાજવ નેત્ર રધુરાજ;
અનંત ગુણસંપન્ન જગમોહન, આ શું કર્યું મહારાજ. ૧૭
- કોમળ ચરણે વનપર્વતમાં, ચાલ્યા ચતુર્દશ વર્ષ;
મુજ અર્થે ઘણો શોક ધરીને, શ્રમ કર્યો ઉતકર્ષ. ૧૮
- મુજ માટે વાલી માર્યો, સુમીવશું મૈત્રી કીધી;
મારુતિ પાસે શોધ કરાવી, સંભાળ મારી લીધી. ૧૯
- સાગર ઉપર સેતુ બંધાવી, આવ્યા સુવેલુ ઠામ;
છેલ્લેવારે તમને ઘટે નહિ, આણું કરવું કામ. ૨૦
- હે અવધપતિ હાવે તમો વિના મુને, કોણ છોડાવશે અહીંથી;
પ્રભુ વિદેશમાંહે મૂઝી ગયા હાવે, મેળાપ આશે ક્યાંથી. ૨૧
- હે ભૂધરનો અવતાર સુમિત્રી, ક્યમ ગયા બંધુને મૂઝી;
વન આજ્ઞા પાળી વર્ષ ચતુર્દશ, અંતે સેવા ચૂકી. ૨૨
- ભરથ કૌશલ્યાજી પૂછશે તમને, ત્યારે સો દેશો જળાપ;

સૂરજવંશમાં દ્વપણુ લાગ્યું, એમ કરે છે વિલાપ. ૨૩
 વાલ્મિકે કાવ્ય કરી તે મેં સુણી, બૂઠી પડી સહુ આજ;
 અહો પ્રાણનાથ મુજ વિયોગ ટાળો, પાસે તેડો મહારાજ. ૨૪
 એમ સીતા રડતાં પશુ પંખી સહુ, રોયાં વૃક્ષ પાપાણુ;
 એ દુઃખ કહેતાં કવિની વાણી, કુંઠિત થાયે જાણુ. ૨૫
 પછે રાવણ પ્રત્યે કહે જનકી, તું મારે જનક સમાન;
 મારે અગ્નિ પ્રવેશ કરાવ્ય મને, સહગમન કરું હું નિદાન. ૨૬
 એવાં વચન સુણીને રાવણ લાજ્યો, એ સતી નહિ ચૂકે સત્ય;
 એમ વિચારી ઉઠી ગયો તે, લંકામાં ભૂપત્ય. ૨૭
 એમ સીતા એક ધરી મોહ પામ્યાં, પછી જોયું ધરી ધ્યાન;
 ત્યારે એ કર્તવ્ય મિથ્યા જાણ્યું, કુશળ છે શ્રીભગવાન. ૨૮
 તેણે સમે વિલીપણની રાણી, શરમા એવું નામ;
 તે તતક્ષણ આવી જનકી પાસે, ગુપ્તરૂપે તે ઠામ. ૨૯
 તે કહી જાય છે નિત્યે આવી, લંકાનું વર્તમાન;
 અસુરતણી સહુ માયા જાણે, તે નારી ગુણવાન. ૩૦
 તે શરમા આવી પાયે લાગી, જનકીને તેણીવાર;
 અરે માતા શામાટે રૂંચો છો, કહો મુજને નિરંધાર. ૩૧
 આ શીશ ધનુષ્ય કરત્રિમ છે નિશ્ચયે, અસુર માયા બળવાન;
 એવું કહી શરમાએ સ્પર્શ કર્યો, ત્યારે થયું અંતરધ્યાન. ૩૨
 પવને કરી અકસ્માત વળી, દીપ બુઝાયે જેમ;
 જલદ જાળમાં ઈંદ્રધનુષ્ય થાયે, ગુપ્ત થયું છે તેમ. ૩૩
 છે કુશળ સુવેલુએ રામ સુમિત્રી, શરમા બોલી વાણી;
 માતા શોક તજે એ મિથ્યા, અસુરનું કર્તવ્ય જાણી. ૩૪
 પછે જનકનંદનીએ તે નવ દીકું, પ્રસન્ન થયાં તેણીવાર;
 ધન્ય ધન્ય તું શરમા રાણી, ચાંપી હૃદય મોઝાર. ૩૫
 અરે માતા મુને શોકસાગરમાં, તું થઈ નાવ સમાન;
 વળી માયા અસુરની તું સમજે, મને આપ્યું અભયનું દાન.
 આશિષ દીધી સીતાએ તું, થાજે લંકાની રાણી;
 મને મહાદુઃખમાંથી મુક્ત કરી, આવી તતક્ષણ વેળા જાણી.

એવે સમે આકાશવાણી થઇ, હે સીતા ન ધરશો શોક;
 સુવેલુએ કપિદળ સાથે છે, સુખીયા પુણ્યશ્લોક. ૩૮
 તે વચન સુણી સીતા મન હરખ્યાં, શોક વિગત થયું મન;
 હાવે લંકામાં રાવણ શું કરતો, તે સુણો આતાજન. ૩૯
 નવ થયાં સીતા સ્વાધીન ત્યારે, મનમાં થઇ ચિંતાય;
 પછે એકાંતમાં મદોદરી સાથે, બોલ્યો રાવણ રાય. ૪૦
 હે શુભ કલ્યાણી રાણી જી તું, અશોક વન મોઝાર;
 તું લાઠ્ય સીતાને મારી પાસે, જ્ઞાન બોધ કરી સાર. ૪૧
 કપટ થકી નવ ચળી જનકી, મોટે પ્રારથું તુંજ;
 જો સીતાને સમજાવી લાવે, તો સુખ થાયે મુજ. ૪૨
 એવાં વચન સુણીને પતિવ્રત મંડન, સતી મદોદરી રાણી;
 સુહાસ્ય વદન કરી ઉઠી તે વેળા, પતિઆજ્ઞા પરમાણી. ૪૩
 નિષ્કલંક વિદ્યુ વદની આવી, અશોકવન મોઝાર;
 ત્યાં સીતા પાસે ત્રિજટા બેઠી, કરે છે વાત વિચાર. ૪૪
 ત્યારે દૂર થકી જોઇ મદોદરીને, ત્રિજટા બોલી વાણ;
 તમારાં દર્શન કરવા ભૂમિજ, મયજ આવે જણ. ૪૫
 એટલે આવી ચરણે લાગી, હરખ્યાં જનકી મન;
 પછે મદોદરીને ઉઠાડીને, દીધું આલિંગન. ૪૬
 જ્યમ ભાગીરથીને મળે ગૌતમી, ઇન્દિરાને ઇન્દ્રાણી;
 જ્યમ ઉમીયાને સાવિત્રી મળે, એમ મળ્યાં સીતાને રાણી. ૪૭
 પરસ્પર આનંદ પામી બેઠાં, સુખ થયું અન્યોઅન્ય;
 રાણી કહે ધન્ય દિવસ આજનો, પામી તમ દર્શન. ૪૮
 ત્યારે જનકી કહે ક્યમ આવ્યાં રાણી, કહો તે મુજને વાત;
 પછે મદોદરી કહે તમને પૂછવા, પ્રશ્ન એક સુણો માત. ૪૯
 કહેવું ઘટે નહિ તમને પણ, એક વાત કહું છું પર્મ;
 પતિ આજ્ઞા પરમાણુ કરવી, મુખ્ય એ મારો ધર્મ. ૫૦
 જગત જનેતા તમે જનકી, જગતપિતા રઘુરાય;
 પણ પતિઆજ્ઞાએ પ્રશ્નજ પૂછું, કોધ ન કરશો માય. ૫૧

વલણ

માતા કોધ ન કરશેા પૂછું, અધ્યાત્મ પક્ષની રીત રે;
અદ્વૈત બ્રહ્મ એક સર્વાત્મા, એમ વેદાંત બોલે અભિત રે. ૫૨
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाष्पिकिनाटकधारायां युद्धकांडे सीताप्रति
मंदोदरीगमनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ ૨ ॥

અધ્યાય ૩ નો

રાગ કાફી

કહે મંદોદરી સાંભળો સીતા, મારું વચન તે પરમ પુનિતા;
રામ રાવણમાં શો ભેદ, એક આત્મા વ્યાપક વેદ. ૧
સર્વ ભૂતમાં રામ સમાન, સર્વ દ્રષ્ટા ને સત્તાવાન;
એક જળને અનેક તરંગ, એક આકાશ બહુ ઘટ સંગ. ૨
એક સૂત્રમાં મણિ અપાર, એક સુવર્ણ બહુ અલંકાર;
એક ઓંકાર માત્રા અનેક, કિર્ણ વિપુલને દિનમણિ એક. ૩
એક મૃતિકા કુંભ અપાર, તરુ એક બહુ ફળ સાર;
એ સકળ ચરાચર ભૂત, રામ વ્યાપક એક અદ્ભુત. ૪
માટે કરતાં રાવણ શુ પ્રીત, કહો શુ તમારે વિપરીત;
છે સર્વદેહી એક રામ, તો લંકેશ જૂદો કોણ ઠામ. ૫
એવો પ્રશ્ન કયો જ્યારે રાણી, સુણી બોલ્યાં વેદેહી વાણી;
હે સતી તમે જે કહી વાત, તેનો ઉત્તર કહું સુણ માત. ૬
એક અભેદ વ્યાપક રામ, નથી એ વિણ કાલો ઠામ;
સુણો સુંદરી કહું તે રીત, નભ વ્યાપક સહુ ઘટ ગીત. ૭
ઘટ ભંગ થતાં આકાશ, નથી ધૂટતું કંઈ અવકાશ;
એમ વિશ્વનો થાતાં નાશ, નથી ભંગ થતો અવિનાશ. ૮
આ જગત માયાનો પ્રપંચ, છે અસત્ય અશાશ્વત સંચ;
જેમ મૃગજળકેરૂં પૂર, વંધ્યા વેલીનાં ફળ અંકુર. ૯
પામે સ્વપને સંપદા જેમ, દરિદ્રીના મનોરથ તેમ;
વંધ્યાસુવન ખયુધ્ધ કહેવાય, જેમ શશકશૃંગ મિથ્યાય. ૧૦
એમ વાચારંભણ જકત, નથી આદિ અંતમાં સત્ય;

મધ્યમાંહે સ્પૂર્યુ છે અસત્ય, પણ મિથ્યા માયાનું કૃત્ય. ૧૧
 સત્ય આત્મા માટે એહ, સત્ય સરખું ભાસે તેહ;
 આત્મામાં આરોપણ એ આળ, નથી વિશ્વ સાચું ત્રણ કાળ.
 સાચું કનક મિથ્યા અલંકાર, મિથ્યા તરંગ ને સાચું વાર;
 ઘટ મિથ્યા સાચી મૃત્ય, એમ જોતાં એ વસ્તુ અકૃત્ય. ૧૩
 રઘુનંદન અભેદ એક, તેમાં આરોપ મિથ્યા અનેક;
 તેમાં રાવણ આદે જગત, ક્યાં છે જો વિચારી અવ્યક્ત. ૧૪
 બ્રહ્માનંદ સ્વરૂપને જોતાં, બ્રહ્મ ભાસે દ્વૈત બુધ જોતાં;
 મિથ્યા રાવણ રામ એ સત્ય, નાવે સમાન કૃત્ય અકૃત્ય. ૧૫
 સચ્ચિદાનંદ પુરુષ પુરાણી, તેને જાણે મદોદરી રાણી;
 અપ તેજ ભૂવાયુ આકાશ, જોતાં રૂપ એ મિથ્યા ભાસ. ૧૬
 ત્રિભુવન છે માયાનું ચિત્ર, છે મિથ્યા પણ ભાસ્યું વિચિત્ર;
 ત્યાં રાવણ કોણ બિચારો, એમ અદ્વૈત બુદ્ધ વિચારો. ૧૭
 જેમ સકળ બ્રહ્માંડ અનેક, તેમાં આકાશ વ્યાપક એક;
 ત્યાંહાં ઘટાકાશ તે શુન્ય, જ્યાં મહદાકાશ સમૂહ. ૧૮
 એમ નિર્વિકાર જે રામ, ત્યાંહાં દ્વૈત ગોષ્ઠિ કોણ કામ;
 ત્યારે મદોદરી કહે સીતા, પ્રશ્ન પૂછું પરમ પુનિતા. ૧૯
 કહો એક દેશી છે રામ, કે વ્યાપક સર્વ અકામ;
 પરિચ્છિન્ન કે પૂરણ એહ, ટાળો માતા મુજ સંદેહ. ૨૦
 ત્યારે જનકી બોલ્યાં વચન, સુણ મયતનયા પાવન;
 છે સર્વ વ્યાપક રઘુરાય, પણ અદ્વૈત બુદ્ધે જણાય. ૨૧
 જેને સદ્ગુરુ સાચા મળે, દ્વૈત વાસના તેની ટળે;
 જ્યારે વિલય ત્રિપુટી પામી, જ્યાં વેદની વાણી વિરામી. ૨૨
 જ્યાં નહિ ધ્યેય ધ્યાતા ધ્યાન, નહિ જ્ઞેય જ્ઞાતા ને જ્ઞાન;
 વામી દ્વૈતભાવની સુરતા, નહિ ક્રિયા કરણ ને કરતા. ૨૩
 ત્યાંહાં એક અખંડ છે રામ, સર્વ વ્યાપક પૂરણ કામ;
 ત્યાં રાવણ કોણ અનિતા, ત્યાંહાં કોણ મદોદરી સીતા. ૨૪
 દૃષ્ટ શ્રુત એ સર્વે નાશ, જાણે એક રામ અવિનાશ;
 જે છે શાશ્વત વસ્તુ વેદ, અજ્ઞાને તેમાં આરોપ્યા ભેદ. ૨૫

રજ્જુસર્પની બ્રાન્તિ તાસ, જેમ શુક્તિમાં રજ્જત પ્રકાશ;
 શાખાહીન વિટપ કહેવાય, નિશાએ તેનો ચોર જણાય. ૨૬
 એમ મિથ્યા જગતનો ભાસ, આત્મા માંહે આરોપે તાસ;
 અધ્યારોપ તણે અપવાદ, કરીને જુઓ મૂકી પ્રમાદ. ૨૭
 માટે તજે એ મિથ્યા ભાસ, એકાત્મા જુઓ પૂર્ણ પ્રકાશ;
 હે મયકન્યા ગુણવાન, વિચારો થઈને સાવધાન. ૨૮
 દૃષ્ટિ અદ્વય રૂડે પ્રકાર, જીવો વસ્તુ છે નિરવિકાર;
 નથી કહેવા સાંભળવાનું ત્યાંહે, છે સર્વનો અવધિ જ્યાંહે. ૨૯
 તેને કહીયે આત્મારામ, એક અભેદ પૂરણ કામ;
 જે એ રૂપમાં પામ્યો તદાત્મ, તેને કહીયે સમાધિ આત્મ. ૩૦
 ત્યાં મન વાણી લય પામી, ત્રિ અવસ્થા વૃત્તિ વિરામી;
 રહ્યો કૈવલ્ય જ્ઞાન સ્વરૂપ, એ પક્ષે નથી રાવણ ભૂપ. ૩૧
 હાવે રાણી સુણો ધરી લક્ષ, વળી કહું એક બીજો પક્ષ;
 આદિ બ્રહ્મ એક અવિનાશ, તેના જીવ થયા ચિદાભાસ. ૩૨
 જ્યમ જળમાં સવિતાભિંબ, તેનું નામ ધર્યું પ્રતિભિંબ;
 એમ માયામાં ઇશ્વર કેરું, પ્રતિભિંબ પડ્યું અતિ નેરું. ૩૩
 થયા અંશ ઇશ્વરના જીવ, માયા પક્ષી અજ્ઞાની અતીવ;
 નવ જાણે હરિનું રૂપ, પડ્યા મોહ વિષયને કૂપ. ૩૪
 કરમે કરી વાઘ્યાં કર્મ, પછે ભૂલ્યા પોતાનો ધર્મ;
 તેણે જન્મમરણ સંસાર, ભોગવે દુઃખ વારંવાર. ૩૫
 કંઈ સંચિત પૂરવનું પુન્ય, મળે સતસંગત પાવન;
 હરિકીર્તન શ્રવણ કથાય, કરે નિશદિન સંત સેવાય. ૩૬
 ત્યારે સમજે સારાસાર, મુમુક્ષુ તે થાય નિરધાર;
 પછી સદ્ગુરુ શરણે જાય, ત્યારે ભક્ત વિવેકી થાય. ૩૭
 ભક્તિ કરતાં હરિને પામે, ત્યારે જન્મમરણ દુઃખ વામે;
 જ્યારે શ્રીહરિ કરુણા આણે, ત્યારે જીવ હરિને જાણે. ૩૮
 આકી એનું નથી બળ લેશ, જીવ અજ્ઞાની માયા વેશ;
 જીવ કામીને અલપજ્ઞ, પ્રભુ નિષ્કામી સરવજ્ઞ. ૩૯
 જીવ અનેક ને પરતંત્ર, એક ઇશ્વર આપ સ્વતંત્ર;

વિકારી જીવ કર્મના કર્તા, ઇશ્વર ફળદાતા ને ભર્તા. ૪૦
 પંચ મહાભૂત જીવની દેહ, સત્ત્વિયદાનંદ વિગ્રહ એહ;
 જીવને દુઃખ કલેશ અપાર, હરિ સુખસિંધુ રહિત વિકાર. ૪૧
 જીવને જન્મમરણ જમદંડ, કાળના કાળ ઇશ અખંડ;
 જીવથી ન સરે કંઈ અર્થ, ઇશ કર્તુ અકર્તુ સમર્થ. ૪૨
 મોટે જીવ ને શ્રીભગવાન, કહો તે કયમ આવે સમાન;
 એ બે પક્ષ કરી અભિરામ, સમ નાવે રાવણુ ને રામ. ૪૩
 આદિ અંત સર્વનો જેહ, એક ઇશ્વર કહીયે તેહ;
 હે મયકન્યા પ્રત્યક્ષ, કરો એહ સ્વરૂપનો લક્ષ. ૪૪
 એવાં જક્તમાતાનાં વચન, તે મંદોદરીયે ધર્યાં મન;
 થઈ બ્રહ્માનંદમાં મગ્ન, લાગી સ્વરૂપવિષે એક લગ્ન. ૪૫
 થયું બંધ બોલણું ત્યારે, સ્થિતિ થઈ સ્વરૂપમાં જ્યારે;
 તે આનંદ અંતરમાં ઠારી, મગ્ન થઈ મયદૈત્યકુમારી. ૪૬
 સાવધાન થઈને જાગી, પછે સીતાને ચરણે લાગી;
 થઈ ગદગદ કહે છે રાણી, હે જક્તમાતા કલ્યાણી. ૪૭
 મારો સંશય નિવૃત્ત કીધો, બ્રહ્માનંદનો લહાવો દીધો;
 તે દિવસ ઘડીને ધન્ય, થાય સતસંગત પાવન. ૪૮
 આત્મવિચાર જેમાં એક, થાય સારાસાર વિવેક;
 બીજે લાભ નથી એ સમાન, જેથી ટળે સકળ અજ્ઞાન. ૪૯
 કરી પ્રદક્ષિણા પાયે લાગી, પછે સીતાની આજ્ઞા માગી;
 વેદેહીને માન્યાં ગુરુરૂપ, જેથી પામી જ્ઞાન અનુપ. ૫૦
 પછે ચાલી મંદોદરી ભામ, પ્રવેશી લંકામાં નિજધામ;
 દશાનન બેઠોતો જ્યાંહે, આવી રાણી મંદોદરી ત્યાંહે. ૫૧

વલણ

ત્યાં આવી મંદોદરી, જ્યાં બેઠો રાવણુ રાય;
 શિખામણુ દે છે સ્વામીને, કર બેઠી લાગી પાય. ૫૨

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे सीतामंदो-
 दरीसंवादे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

અધ્યાય ૪ થો

રાગ સોરઠ

- પછે મયકન્યા વાણીવદે, સ્વામી સુણે અભિપ્રાય;
મેં પ્રમ્ન બહુવિધના કર્યા પણ, નવ ચાળ્યાં સીતાય. ૧
- સાક્ષાત એ વિશ્વની માતા, મહાલક્ષ્મી જેનું નામ;
કુંદણિ કરી તમે તે ઉપર, નહિ કુશળ થાયે સ્વામ. ૨
- તમે આદર્યો છે નાશ કુળનો, ધરી સતી અભિલાખ;
પણ સ્પર્શ કરતાં અગ્નિ કેરો, બળી થારો રાખ. ૩
- કોટી વિદાવંત મળી જે, કરે અનેક ઉપાય;
કલ્પાંત કાળે બનકી વશ, તમારે નહિ થાય. ૪
- તે માટે હઠ મૂકીને રાણા, તને અસદ્ આચર્ય;
મન કર્મ વચને કાયાથી, બચ્ચો રઘુપતિને શર્ય. ૫
- સીતા સોંપો રામને જઈ, સ્વામી લાગો પાય;
કરશે ક્ષમા અપરાધ સહુ, છે દયાળુ રઘુરાય. ૬
- બાકી સીતાનો અભિલાખ એ, છે મરણ કેરો ઠામ;
કુળનાશ થારો જશે લંકા, માટે મૂકો મામ. ૭
- કર ઘાલતાં સર્પના મુખમાં, ડંશ ન કરે કેમ;
પાન કરતાં હળાહળનું, મરણ પામે જેમ. ૮
- એમ ગ્રહણ કરતાં પરત્રિયા, પરધન પરસતાં હાથ;
અનર્થ થાયે અતિ ઘણો, તે સત્ય માનો નાથ. ૯
- બુવો પરમ સાધુ વિલીંબણ, જેઠ તમારો અવિવેક;
રઘુવીર શરણે તે ગયા, ત્યારે કર્યો રાજ્યાભિષેક. ૧૦
- તે જન્મમરણરહિત થયા, જેણે આદ્યું રાઘવ શર્ય;
સ્વામી તમે હાથે કરી શીદ, માગી લ્યો છો મર્ય. ૧૧
- પાષાણ તાર્યા જળવિષે, એવા પ્રતાપી રઘુવીર;
તે સુવેદ્ય એ ઉતર્યા, સાથે કપિ રણધીર. ૧૨
- કયાં કરો સ્વામી દ્વેષ તેનો, જે પરમેશ્વર પરમાણુ;
માટે રાઘવને બનકી સોંપી, શરણ રહો નિરવાણુ. ૧૩

- એવાં વચનરૂપી પુણ્યે પૂજ્યે, રાણીએ રાવણુ ભૂપ;
 પછે હસી બોલ્યો દશવદન જે, મહા અભિમાની રૂપ. ૧૪
- હે સુંદરી વિધુ કમળ વદની, કલ્યાણી સુણ વાત;
 તું વચન બોલે જેટલાં તે, સત્ય છે સાક્ષાત. ૧૫
- પણ વૈર કર્યું મેં રામ શું તે, જાણે ત્રણે લોક;
 જો હાવે મૂકું પુરુષારથ તો, જીવ્યું થાયે રોક. ૧૬
- એ વિભીષણ શરણે ગયો, થયો ચિરંજીવીદાસ;
 પણ પરિણામે પામશે, કલ્યાંત કાળે નાશ. ૧૭
- તે માટે દેહનો લોભ ધરીને, કાયર થાયે મન;
 તેમાં સાર્થક શું જીવ્યાતણું, નથી અમર કોઈએ જન. ૧૮
- જીવ્યા કદાપિ કલ્પલગી, પુરુષારથ ન કર્યો લેશ;
 તેનું જીવ્યું મિથ્યા જાણજે, જેવો નાભિમધ્યે કેશ. ૧૯
- એકવાર મરણું જ્યારે ત્યારે, સર્વને સંસાર;
 પણ પરાક્રમ કાંઈ નવ કર્યું, તે જીવ્યાને ધિક્કાર. ૨૦
- જેણે જગત માંહે અવતરી, કર્યો જશ પરાક્રમ નામ;
 આ લોકમાં થાયે રૂડી કીર્તિ, પરલોકે શુભ ઠામ. ૨૧
- એ આદિ પુરુષ અવતર્યા, છે રઘુનંદન રામ;
 ભૂભાર હરવા ધર્મ સ્થાપન, કરવા સુરનાં કામ. ૨૨
- છે હરિઈશ્વર ભગવાન એ, હું જાણું છું સાક્ષાત;
 પણ હવે શરણુ જવાય નહિ તે, સુણ સતી કહું વાત. ૨૩
- કરી મારી સાથે કામના, યુદ્ધની શ્રીરઘુવીર;
 સાગર ઉપર સેતુ બાંધી, આવ્યા આણી તીર. ૨૪
- તે પૂરી ન કરું કામના, રઘુનાથ કેરી આજ;
 જો સીતા સોંપું જઈ મળું, તો જાંય મારી લાજ. ૨૫
- એણે મારી સાફ શ્રમ કર્યો, મેળવ્યું દળ યુદ્ધ કામ;
 હાવે પુરુષારથ શું માહફ, જો મળું જઈને રામ. ૨૬
- માટે સુંદરી સુણ નિશ્ચે કરવું, યુદ્ધ રઘુવર સાથ;
 પામીશ રૂડી ગતિ જો થશે, મરણુ હરિને હાથ. ૨૭
- એ અમારા યુદ્ધતણા યશ, વિસ્તાર થાશે જ્યાંહે;

મારા ગુણ પણ રામ સાથે, ગવાશે જગમાંહે. ૨૮
 માટે સીતા નહિ આપું હવે, ઉધમ કરું યુદ્ધ કાજ;
 રઘુવીર કેરી કામના મારે, પૂરણ કરવી આજ. ૨૯
 એવાં પુરુષારથનાં વચન, રાવણનાં સુણી નિરધાર;
 રાણી મંદોદરીતણા મનમાં, ચિંતા બ્યાપી અપાર. ૩૦
 ભાવિતણું બળ વિચારી, પછે ગદ્ય નિજ ભાવન;
 ત્યારે ગોપુર ઉપર ચઢ્યો રાવણ, લેઈ સભાના જન. ૩૧

વક્ષણ

ગોપુર ઉપર સભાજન, લેઈ ચઢ્યો રાવણ રાય રે;
 ત્યાં માનભંગ થયો દશાશનન, તેની કહું કથાય રે. ૩૨

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकवारायां युद्धकांडे
 रावणमंदोदरीसंवादे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

અધ્યાય ૫ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

ગોપુર ચઢ્યો અસુર ભૂપાળજી, જે છે ઊંચું ખટ દશ માળજી;
 ત્યાં જઈ બેઠો સિંહાસનજી, પાસે ઉભા સેવક જન જી. ૧

દાળ

સેવકજન ઉપભોગ આપે, રાવણને તેણીવાર;
 અલંકાર ઝળકે અંગના, મણિ હીરાજડિત અપાર. ૨
 દશ શીશ ઉપર મુગટ ઝળકે, તેજ સૂરજ સમાન;
 તે તેજના ચળકાટથી થઈ, દિશાઓ દીપ્તમાન. ૩
 ત્યારે વિભીષણે કહ્યું રામને, કંઈ કરવા કૌતક કાજ;
 પેલો ગોપુર ઉપર ચઢ્યો રાવણ, ભુવો તે મહારાજ. ૪
 રઘુપતિએ દીઠો દશાનન, ઝળકે મુગટ દશ શીશ;
 ત્યારે મુવેલુ ગિરિ પર ચઢ્યા, સહુ સભા લેઈ ભુગદીશ. ૫
 એક હસ્ત ઝાઢ્યો વિભીષણે, બીજે મહો હનુમંત;
 તે શોભા ભેવા લંકાની, ચઢ્યા મુવેલુ ભગવંત. ૬
 તે શિખર ઉપર સભા કરીને, બેઠા રઘુકુળ અંદ્ર;

- જ્યમ ઉદયાચળપર બાળ સૂરજ, ઐરાવતપર ઈંદ્ર. ૭
 સમાજ લેઈ ગિરિશિખર બેઠા, જાણે દેવસભાય;
 સૃષ્ટિસહિત જ્યમ વેદોનારાયણ, એમ શોભે રઘુરાય. ૮
 એમ વાનરવેષિત રામ બેઠા, સુવેલુને શિષ;
 ત્યારે શોભા બેઠ રાવણતણી, ચઢી સુગ્રીવને મન રીસ. ૯
 વંદી ચરણ રઘુવીરના ત્યાંથી, કૂદિયો કપિરાજ;
 ઝડપ મારી રાવણ ઉપર, કયું મોટું કાજ. ૧૦
 જ્યમ વજ્ર પડે પરવતની ઉપર, એમ પડ્યો કપિનાથ;
 ઝડપ મારી છત્ર પાડ્યાં, મુગટ બીજે હાથ. ૧૧
 જ્યારે છત્ર મુગટ પાડ્યાં તદા, ગભરાયો ધણું દશ શીશ;
 પછી સુગ્રીવને એક પાટુ મારી, ચઢી મનમાં રીસ. ૧૨
 ત્યારે સુગ્રીવે એક મુષ્ટિ મારી, રાવણના રુદેમાંહે;
 એમ એક ઘડી બે વીરને, મહાયુદ્ધ થયું છે ત્યાંહે. ૧૩
 સોળ માળના ગોપુર ઉપર, થાય લડાકા અપાર;
 ત્યારે લંકામાંહે શોક પડિયો, થયો હાહાકાર. ૧૪
 એક એકને પદ ધાવ મારે, કરે મુષ્ટિપ્રહાર;
 ગોપુર ઉપર ગર્જના થાય, હોકારે હોકાર. ૧૫
 ત્યારે લોક કહે હનુમંત આવ્યો, જેણે બાળી લંક;
 પાછો વળી શું વિદ્ર કરશે, કપિ બળિયો નિઃશંક. ૧૬
 રાવણે ધાડ્યો બાથમાં, રુમાપતિને ત્યાંહે;
 સુગ્રીવે જાણ્યું પ્રાણ જશે, અકળાયો મનમાંહે. ૧૭
 ધણે રાવણકેરા કરવિષેથી, વધૂટ્યો બેઠલાગ;
 ત્યારે તરણિતન નાઠો તદા, તે મૂકાવીને માગ. ૧૮
 મૃગેંદ્ર કેરી ઝપટમાંથી, જાણુક જેમ પળાય;
 ધરધણી જગે ચોર ભાગે, એમ નાઠો રાય. ૧૯
 જ્યમ સર્પમુખથી મુપક છૂટે, સુગ્રીવ નાઠો એમ;
 સુવેલુપર આવીયો, સુગ્રીવ કુશળ ક્ષેમ. ૨૦
 સહુ કપિએ દીઠો રાયને, ત્યારે કર્યો જય જયકાર;
 શ્રીરામે આપ્યો હૃદય સાથે, વખાણ્યો બહુવાર. ૨૧

પછે સુવેલુથી ઉતરી, સ્વસ્થાન આળ્યા રામ;
જૂથપતિ આટે સર્વ બેઠા, સભા કરી તે ઠામ. ૨૨

વલણ

સભા કરી તે ઠામ બેઠા, વિચારે રઘુવીર રે;
પછી વિભીષણની સાથે બોલ્યા, ગુણસાગર રણધીર રે. ૨૩
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकाण्डे सुग्रीव-
रावणयोर्मल्लयुद्धकथनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

અધ્યાય ૬ કો.

રાગ બિલાવર

સભા કરીને રઘુપતિ બેઠા, પાસે લક્ષ્મણ હનુમંત;
સુગ્રીવ વિભીષણ પાસે બેસાડ્યા, જે રાજનીતિ ગુણવંત. ૧
શ્રીરામચંદ્ર છે ચતુરશિરોમણિ, સમરથ રાજધિરાજ;
રાજનીતિનો ધર્મજ પાળે, લોકતણા હિત કાજ. ૨
સુણો વિભીષણ બુદ્ધ કર્યાવીણ, રાવણ તે નહિ માને;
એ સમજી સીતા નહિ આપે, મોટે વિલંબ કરીયે શાને. ૩
ત્યારે વિભીષણ કહે મહારાજ સુણો, કંઈ ધીરજ મનમાં ધરીયે;
શામ દામ દંડ બેદ કરીને, શત્રુને વશ કહીયે. ૪
શામ તે શત્રુને સમજાવી, વાત ન્યાયની કહીયે;
કોઈ શાણા પાસે શીખજ કહાવી, ધીરજ ગ્રહીને રહીયે. ૫
તે ન માને તો દામ દેખાડી, કરીયે લાલચથી લાચાર;
તે લોલચક્રી વૈર જય વિસરી, વશ વરતે નિરધાર. ૬
તે દામચક્રી વશ થાય નહિ તો, કરીયે કંઈ છળભેદ;
તે માયાજાળમાં મોહજ પામે, શત્રુ વશ થાય વેદ. ૭
એમ કશી વાતમાં કેદ ન આવે, ત્યારે દધ્યે દંડ;
તે માને નહિ પછી માર વિના જે, મૂરખ લંપટ લંડ. ૮
એમ સમય પ્રમાણે કારજ સાધવું, સુણીયે સીતાકાન્ત;
જ્યમ મંત્રચક્રી વશ થાય મણિધર, ઉદ્ધેકે અગ્નિ શાન્ત. ૯
આત્મજ્ઞાને લવસાગર તરીયે, શમદમે છતીએ મન;

- વિવેકે જીતીયે કામ ક્રોધ મોહ, ભક્તિ બળે લગવન. ૧૦
- સલા જીતે જ્યમ પાંડિત તે, વ્યુત્પત્તિનું બળ ધરીને;
પાપાણુ નીચે કર આવે, તે કાઢીયે કળે કરીને. ૧૧
- માટે શામ ભેદ કરીને સમજવો, રાવણને નિરધાર;
વિષ્ટી કરવા મોકલો જે હોય, ચતુર શિરોમણિ સાર. ૧૨
- વાયક એવાં સુણી વિલીપણનાં, રાઘવ થયા પ્રસન્ન;
પછે સુગ્રીવ સામું જોઈને ખોલ્યા, પ્રેમે હેત વચન. ૧૩
- અરે સુગ્રીવ જીવો આપણા સાથમાં, હોયે ચતુર ગુણવંત;
તતક્ષણ તેને ખોળી કાઢો, જે જાણે કળા અનંત. ૧૪
- લંકામાં તેને મોકલીયે, શિષ્ટાર્થ કરવા ધીર;
એકલો જઈને પાછો આવે, એવો છે કે વીર. ૧૫
- જ્યમ ગરુડ એકલો અમૃત લાવ્યો, દેવ પમાડ્યા હાર;
વળી ગુરુપુત્ર સંજીવની સાધીને, ગયો સ્વર્ગમોઝાર. ૧૬
- જ્યમ હનુમંત મિંધુ ઓળંગીને, સીતાની શુધ લાવ્યો;
અનેક વિઘ્ન ટાળીને વાટે, રશીમુખ ઉપર આવ્યો. ૧૭
- એમ વિષ્ટી કરી રાવણની સાથે, તુરત આવે આ ઠાર;
આપણા સાથમાં હોય એવો તેને, દેખારો આ વાર. ૧૮
- પછે સર્વે પરસ્પર જોવા લાગ્યા, વાનર રહેતા જેહ;
ત્યારે વિલીપણે દીઠો વાલીપુત્રને, અંગદ બેઠો તેહ. ૧૯
- જ્યમ રત્નપરીક્ષક ખોળી કાઢે, ભારે હજણું નંગ;
તેને જોઈને વિલીપણ ખોલ્યા, સાંભળીયે શ્રીરંગ. ૨૦
- અંગદને મોકલો સર્વથા, શિષ્ટાર્થ કરવા ત્યાંહે;
એ બળ લક્ષણ ગુણ સંપૂર્ણ છે, જાણે નીતિમાંહે. ૨૧
- જ્યમ નવ ગ્રહમાં દિનકર તેજસ્વી, શસ્ત્રમાં સુદર્શન;
વિષધરમાં ધરણીધર જેવો, ખગમાં હરિવાહન. ૨૨
- એમ વાનરમાંહે ચતુર છે અંગદ, નિશ્ચયે જાણો રામ;
ત્યારે વિલીપણનાં એવાં વચન સાંભળી, હરખ્યા પૂરણ કામ. ૨૩
- પછે અંગદને આજ્ઞા કરી પોતે, ઉડ્યો તેણીવાર;
રઘુવીર સન્મુખ કર જોડીને, વચન ખોલ્યો નિરધાર. ૨૪

મને રાવણ સાથે વિદિ કરવા, મોકલો છો તે કામ;
 પ્રભુ એમાં તે શું મુજને બતાવ્યું, ભારે મોટું કામ. ૨૫
 મહારાજ રજા આપો તો બાંધી, લાવું રાવણને આંહિ;
 લંકા ઉપેડી ઉંધી કરીને, નાખું સાગર માંહે. ૨૬
 ત્યારે શ્રીરઘુવીર હસીને બોલ્યા, થઈ ચિત્તમાંહે પ્રસન્ન;
 રાવણ પાસે વિદી કરવા, જા તું વાલીતન. ૨૭
 જો માને રાવણ તો સાડું, કહેતાં નીતિ વિચાર;
 નહિ તો જીદ્ધ કરીને મારશું, અતે એ નિરધાર. ૨૮
 એવું સાંભળી અંગદ ચાલ્યો, વંદી રઘુપતિ પાય;
 એચિંતો લંકામાં આવ્યો, વાલીપુત્ર મહાકાય. ૨૯
 સભા કરીને રાવણ બેઠો, ત્યાં આવ્યો બળવંત;
 અંગદને જોઈ સહુ સભા ખળભળી, શું આવ્યો હનુમંત. ૩૦

વલણ

હનુમંત જાણી લય પામ્યા સર્વે, રાવણ દરખો મન રે;
 સભા સ્થંભ પુઠે રાખી અંગદ, કરી બેઠો પૂંછાસન રે. ૩૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे रावण-
 सभायां विष्टिकरणार्थं अंगदामनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ આશાવરી

રાવણકેરી સભા મધ્યે, આવ્યો વાલીકુમાર;
 તે જોઈ સહુ લય પામ્યા, કરે માંહોમાંહે વિચાર. ૧
 છત્ર મુગટ એકે પાડિયાં, બાળ્યું નગર હનુમંત;
 વળી આ ડો ત્રીજો વાનર આવ્યો, દીસે છે બળવંત. ૨
 ત્યારે અંગદ કહે અલ્યા પરજન આવે, મળવાને વિખ્યાત;
 તે સભા મૂરખ જાણ્યો, જે ન પૂછે આદર વાત. ૩
 એમ કહીને રાવણ સન્મુખ, બેઠો વાલીતન;
 સ્તંભ પૂઠે રાખીને કર્યું, ગોળ પૂંછાસન. ૪
 રાવણના કરતાં ઉંચે આસન, બેઠો થઈને ધીર;

- તૃણમાત્ર લેખવતો નથી, એ અસુરને મહાવીર. ૫
- ત્યારે રાવણ હસીને બોલિયો, કહે કપિ તું છે કોણ;
- કોણે મોકલ્યો તું કેમ આવ્યો, સભામાં નિર્વાણ. ૬
- વાલીસુવન કહે દશાનન, મુજ નામ અંગદ આજ;
- હું હત શ્રીરઘુવીરનો, આવ્યો વિષ્ટી કરવા કાજ. ૭
- હાવે સીતા આપી રામને, જે મળેા લંકા રાય;
- મૃત્યુ તમારું ઉગરે ને, રાજ નિર્ભય થાય. ૮
- હે દશાનન આ દેહ પામી, વરતે નિર્મળ મન;
- વિસ્તાર પામે જગતમાં જશ, તેનું જીવ્યું ધન્ય. ૯
- સદ્બુદ્ધિએ સદ્વિવેકે, ધરીયે તે અંતર જ્ઞાન;
- સતપુરુષનો સંગ કરીયે, ટાળીયે અજ્ઞાન. ૧૦
- નવ કહીયે કોઇને દુષ્ટ વાયક, ન કરીયે હેલન;
- સર્વેનું રૂડું ચિંતવીયે, જ્યમ સુખી હોયે જન. ૧૧
- પરાયા ગુણને વંદીયે, વળી કરીયે પરઉપકાર;
- આત્મા જેઇયે એક સહુ, કરીયે સારાસાર વિચાર. ૧૨
- કામ ક્રોધને લોભ મત્સર, હોય અંતરમાંહે;
- તેહને શત્રુ જાણીયે, ટાળીયે તતક્ષણ ત્યાંહે. ૧૩
- આ અશાશ્વત દેહ જાણીને, ટાળીયે અશુભ આચર્યું;
- હું કરતા અભિમાન મૂઢી, રહીએ હરિને શર્યું. ૧૪
- ગુણ દોષથી નિરબંધ થઇને, વરતીયે સંસાર;
- જળવિષે રહે છે કમળ પણ, નવ થાય સ્પર્શ લગાર. ૧૫
- ઇન્દ્રિયો નિયમે રાખીયે, સદ્કર્મથી નિર્વાણ;
- ભગવદ્ ભજનમાં યોજના, મનતણી કરીયે જાણ. ૧૬
- રમીયે આત્મારામમાં, તણ્યે વિષયની આશ;
- પ્રપંચ મિથ્યા માનીયે, જે અસદ્ જગદાભાસ. ૧૭
- પરનિંદા પર હિંસા સ્વપ્ને, ચિંતવીયે નહિ મન;
- પરદારા પરધનવિષે ચિન્ત, નવ રાખીયે રાજન. ૧૮
- સદ્ગુરુ વચન વિશ્વાસ ધરીયે, રાખીયે સદ્ભાવ;
- સત સમાગમ નિત સેવીયે, ભવસિંધુ તરવા નાવ. ૧૯

કલ્પેશ કાળ દુઃખ આવે પણુ, નવ મૂકીયે સ્વધરમ;	
યથાન્યાયે રાજ્ય કરીયે, રાખીયે રામ દમ.	૨૦
દયા ક્ષમા ઉપરતિ શાન્તિ, ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગ;	
આનંદ સદ્વિદ્યા સમાધિ, રાખીયે અનુરાગ.	૨૧
વિદ્યા તન ધન રૂપ ચૌવન, ન કરીયે અભિમાન;	
કાળે કરીને ભોગ સર્વે, નાશ થાય નિદાન.	૨૨
કોઈ સમે મહા સુખ પામીયે, ત્યારે ગર્વ ન કરીયે વીર;	
કો સમે દુઃખ દરિદ્ર આવે, મૂકીયે નહિ ધીર.	૨૩
તે માટે હો લોકપતિ, મુજ વચન માનો સત્ય;	
રઘુનાથ સાથે કરો પ્રીતિ, એજ સાચી મત્ય.	૨૪
છે રામ કેવળ ગુણનિધિ, વળી હીનવત્સલ એહ;	
ગુણદોષ શરણાગતતણા, મન લાવશે નહિ તેહ.	૨૫
માટે કરો મૈત્રી સર્વ ભાવે, ધારી મનમાં ધીર;	
એક બાણ ને એક પત્નીવ્રત, એક વચન શ્રીરઘુવીર.	૨૬
તે માટે આપો જનકી, કરો રામ સાથે પ્રીત;	
નિરભયથકી વરતો પછે, ભોગવો રાજ અભીત.	૨૭
એવાં વચન સુણી અંગદતણાં, બોલિયો રાવણરાય;	
અહ્યા કપિ હું સર્વજ છું, મને શી કરે શિક્ષાય.	૨૮
ઘણી રામની મોટમ કરી તું, વખાણે શું કીશ;	
પણ ત્રિભુવનમાં મુજ સમે, કોણ છે બળીયો ધીશ.	૨૯
મેં દેવજીતી વશ કર્યા, વળી લોકપતિ આધીન;	
હું રામને ક્યમ નમું હાવે, પામે પ્રભુતા હીન.	૩૦
એ રામથી શું થવાનું છે, શો કરશે ઉપકાર;	
નિજ કરમથી સુખ દુઃખ સર્વે, ભોગવે સંસાર.	૩૧
તું કહેશે એ ભગવાન છે, પણ અમારે શું કામ;	
અમો ઉપાસક છું શિવતણા, ક્યમ નમું જઈને રામ.	૩૨
મેં વૈર બાંધ્યું રામ સાથે, લાગ્યો સીતા નાર;	
હાવે જઈને હું મળું તો, કરે સહુ ધિક્કાર.	૩૩
કહેશે ડર્યો એ રામથી, જઈ મળ્યો રાવણરાય;	

જો પશ્ચિમ ઉગે સૂર્ય પણ કપિ, કામ એ નવ થાય. ૩૪
 જ્યમ દંત ગજના નીકળ્યા તે, ન ચોંટે ફરી કામ;
 મેં વેર કીધું રામ સાથે, શીશ સારે કામ. ૩૫
 જ્યમ કૃપણ ધન ભોરિંગ મણિ, સિંહસૂંછકેરો વાળ;
 તે જીવતાં કર નવ ચહે, એમ જાણજે કપિબાળ. ૩૬
 જઈ કહે તારા રામને, કરગરે નહિ થાય કામ;
 હું જીવતાં સીતાતણું મુખ, દેખશે નહિ રામ. ૩૭
 એમ નહિ દેખે મુખ સીતાનું, ^{વલણ} હું જીવતાં નિરધાર રે;
 એવાં વચન સુણી રાવણતણાં, પછે બોલ્યો વાલીકુમારે. ૩૮
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંઠે રાવણાંગ-
 દસંવાદો નામ સસમોડધ્યાયઃ ॥ ૭ ॥

અધ્યાય ૮ માં

રાગ ધન્યાશ્રી

અંગદ બોલ્યો સુણ રાજન જી, આવડો ગર્વ કરે શું મન જી;
 નથી ઓળખતો રામનું રૂપ જી, જોને વિચારી અંતરમાં ભૂપ જી. ૧
 જો વિચારી મન ભૂપતિ, એ મનુષ્ય ન હોયે રામ;
 એવું પરાક્રમ નવ થાય બીજે, ઈશ્વર કેરું કામ. ૨
 તું જેનું આરાધન કરે, જે સદાશિવ ભગવાન;
 તે પણ ભજે છે રામને, નિત્યે ધરે છે ધ્યાન. ૩
 એ તારા સ્વામિ તણા સ્વામિ, જો વિચારી પેર;
 માટે સ્વામિદ્રોહી થઈશ તું, કરી રામ સાથે વેર. ૪
 ઈંદ્ર બ્રહ્મા લોકપતિ, જેની માને છે આજ્ઞાય;
 જેની કટાક્ષે કાળ કંપે, તે છે એ રઘુરાય. ૫
 શિવ સનકાદિક શેષ જેનું, ધરે જોગી ધ્યાન;
 ગુણ ગાય નિર્માળ વેદ જેના, તે સ્વયં ભગવાન. ૬
 તે રામશું તું મૈત્રી કર, હે દશાનન મતિ ચૂદ;
 જે કરતું અકરતું કરવા સંપ્રથ, મતિ જેની ગૂદ. ૭

- ઉત્પત્તિ પાલન સૃષ્ટિનું, સંહાર કરતા જેહ;
 સર્વના કારણ એ અકારણ, રામ કહીયે તેહ. ૮
- તે ભક્ત માટે અવતર્યા, ઉતારવા ભૂભાર;
 ધર્મનું સ્થાપન કરવા, દુષ્ટનો સંહાર. ૯
- અપરાધ કોટી કરી પ્રાણી, શરણ આવે જેહ;
 તેના દોષ સર્વે દૂર કરીને, અભય આપે એહ. ૧૦
- તે પ્રાણીને કરે પોતાનો, એવા શરણ વત્સલનાથ;
 કલ્યાણ થાશે દશાનન, કર મૈત્રી રઘુવીર સાથ. ૧૧
- ત્યારે રાવણ કહે રે અલ્યા મર્કટ, છાનો રહે નિરધાર;
 તારા રામને હું જાણું છું, શું વખાણે બહુવાર. ૧૨
- અલ્યા બંદીજન થઈ રામનો, જશ વખાણે જ્યમ ભાટ;
 કીર્તિ કરવા નીકળ્યો શું, બોલે બારે વાટ. ૧૩
- હું જાણું છું એનું પરાક્રમ, એ શું કરશે કાજ;
 જેણે વાનરશું મૈત્રી કરી, એ નહોયે ક્ષત્રીરાજ. ૧૪
- વનમાંહે વનફળ આહાર કરીને, થયો નિર્બળ દેહ;
 વળી વાનરસેન્યા મેળવી, શું યુદ્ધ કરશે એહ. ૧૫
- અલ્યા રાવણ મહાર્જન નામ મુજને, શો કરે તું બોધ;
 હું પંડિતકેરો પંડિત છું, વળી ક્રોધ કેરો ક્રોધ. ૧૬
- તું નાખે જ્યમ અગ્નિ ઉપર, શિવ ઉપર પંચ બાણ;
 એમ શિખ તારી મારી ઉપર, થાય મિથ્યા વાણ. ૧૭
- અલ્યા મશક મુજને શીખવે શું, હું નથી અજ્ઞાન;
 તમે જાણો છો જે છળ કરીને, છેતરીએ બળવાન. ૧૮
- પણ જુદાં કર્યાં વિણ નહિ આપું, જનકીને આજ;
 જઈ કહે તારા રામને, કરગરે નહિ થાય કાજ. ૧૯
- અલ્યા મર્કટ કહે મુજને, પિતા તારો કોણ;
 એવાં વચન સુણી રાવણતણાં, પછે અંગદ બોલ્યો વાણ. ૨૦
- અરે પાપી મારા પિતાને, હજુ જાણતો નથી તુંય;
 જેણે તુને કાખમાં ઘાલ્યો, ગયો ભૂલી શુંય. ૨૧
- પછે ચાર નિધિમાં સ્નાન કરીને, આળ્યો પાછો ઘેર;

તને બાંધીયો મુજ પારણે, મેં મારીયો બહુ પેર.	૨૨
અઘોમુખે ત્યાં રાખીયો, ચોરને બાંધે જ્યમ;	
મુખ માંહે મેં પદ પ્રહાર કીધો, ગયો ભૂલી ક્યમ.	૨૩
પૌલસ્ત્યમુનિએ આવીને, મૂકાવ્યો માગી બીખ;	
અપમાન પામ્યો અતિ ઘણું, તોયે ન લાગી શીખ.	૨૪
તે વાલી કેરો પુત્ર હું, મુજ નામ અંગદ જાણુ;	
અયોધ્યાપતિ રઘુવીરનો હું, દૂત છું નિરવાણુ.	૨૫
તુજ રુદ્રેપરથી ધનુષ્ય લેઈને, જેણે કીધું ભંગ;	
ત્યાં માન મોડી રાયનાં, સીતા વર્યા શ્રીરંગ.	૨૬
એક બાણે મારી તાડિકા, સુબાહુ આદે અસુર;	
ત્યાં વીશ કોટી પિશીતાસન, મારી કીધો ચૂર.	૨૭
તારી ભગની સુર્યનખા કરી, કરણનાસારહિત;	
ખર દૂખર ત્રિશિરા મારિયા, ચૈદ સહસ્ર રાક્ષસ સહિત.	૨૮
તે રામની અર્ધાંગના, તું હરી લાવ્યો જાણુક;	
તે સુખે ક્યમ રહેશે હવે ભાઈ, પડી મોટી ચૂક.	૨૯
જ્યમ હોમશાળામાંહેથી, પુરોડાશ લેઈ જ્યમ શ્વાન;	
એમ હરી લાવ્યો જનકી, તસ્કર થઈ અજ્ઞાન.	૩૦
હાવે ખોળી મારગ ચોરનો, આવ્યા સુવેલુ ભગવંત;	
તે રાજ આપશે વિભીષણને, લેશે તારો અંત.	૩૧
અલ્યા મૂરખ રાવણુ કરી નાખ્યા, વેદના તેં ખંડ;	
તે માટે રઘુવીર અવતર્યા છે, દેવા તુજને દંડ.	૩૨

વલણુ

દંડ દેશે અંત લેશે, જ્યારે કોપશે જગદીશ રે;
 એવાં ધયન અંગદનાં સાંભળી, પછે ચઢી રાવણુને રીસ રે. ૩૩
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे रावणांगद-
 संवादो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ૮ ॥

અધ્યાય ૯ મો

રાગ મારુ

ઘણું ક્રોધે ચઢ્યો દશાનન, રીસે રાતાં થયાં છે લોચન;
 અગ્નિમાં ધૂત હોમે જ્યમ, જ્વાળા નખશિખ લાગી ત્યમ. ૧
 અહ્યા વનચર બોલ વિચારી, વારે વારે શું કહે છે વિસ્તારી;
 લાજ લોપી બોલે છે ધૂર્ત, સાંખી રહું છું જાણીને દૂત. ૨
 અહ્યા રાવણ માફ નામ, નથી દીઠાં તેં મારાં કામ;
 અધીવાન કીધા મેં દેવ, તેની પાસે કરાવું છું સેવ. ૩
 નંદનવનમાં પુષ્પ અપાર, ઇંદ્ર ગુંથી લાવે છે હાર;
 મારાં વસ્ત્ર ધ્રુવે છે કૃશાનુ, ધરે દીપક નિત્યે ભાનુ. ૪
 માફ પાણી ભરે રશ ઇશ, ચંદ્ર છત્ર ધરે મુજ શીશ;
 લખે દક્ષતર સરસ્વતી નાર, વાયુ પૂંજે વાળે મુજ દ્વાર. ૫
 પુરોહિત બ્રહ્મા કહેવાય, નિત્ય નારદ તુમર વાય;
 મારા ઇષ્ટ દેવ મહાદેવ, કફં ત્રિકાળ જેની સેવ. ૬
 તેવો રાવણ હું બળવંત, આણું નર વાનરનો અંત;
 ત્યારે અંગદ કહે મતિ પાપ, શિદ મિથ્યા કરે છે આલાપ. ૭
 એક કપિબળ ન થયું સહન, જેણે ઉન્નડયું અશોકવન;
 જેણે રાક્ષસ માર્યા અપાર, સાત પુત્રશું અખેકુમાર. ૮
 ગયો લંકા બાળીને કુશળ, ત્યારે કયાં ગયુંતું તુજ બળ;
 એવા અનેક કપિ છે બળિયા, રામહૂત તે ન જાય કળિયા. ૯
 જે રામ ત્રિભુવનપતિ, તેને મનુષ્ય જાણે મંદ મતિ;
 જ્યમ વહેકળો ગંગા સમાન, તે ન હોય ક્યારે અજ્ઞાન. ૧૦
 ઐરાવતને બીજા માતંગ, ઉચ્ચૈઃશ્રવા ને અન્ય તુરંગ;
 જ્યમ આગિયો ને વળી ભાન, ક્યમ દાદુર ને ગરુડ સમાન. ૧૧
 વાયુનંદન વાનર અન્ય, પશુ બીજાં ને શલુ વાહન;
 જ્યમ પારસ ને પાપાણુ, કલ્પવૃક્ષ બીજાં તરુ જાણુ. ૧૨
 જ્યમ ભૂમિસર્પ કૃણી પાળ, નાવે સમાન બક ને મરાળ;
 એમ રામને માનુષ આન, તેને મૂરખ જાણે સમાન. ૧૩

અલ્યા પામી તું શિવ વરદાન, તેણે મસ્ત થયો કરે માન;
 આદિ માયા ભવાની છે સીતા, લેશે ભોગ તમારો અભીતા. ૧૪
 રણમંડળમાં કરશે કુંડ, તેમાં હોમશે રાક્ષસ રૂંડ;
 પૂર્ણાહુતિ સમે કરી રીસ, શ્રીફળ વત હોમશે દશશીશ. ૧૫
 તું વનચરને મારવા કિરાત, આઠ્યા સુવેલુએ જગતાત;
 એવું કહ્યું જ્યારે અંગદ યોધ, બોલ્યો રાવણ કરીને ક્રોધ. ૧૬
 અલ્યા પામર મર્કટ જાત, એ રામે માર્યો તુજ તાત;
 આપ્યું સુગ્રીવને એ રાજ, દાસ થઈ કરે તેનું કાજ. ૧૭
 એવા રામને સ્વામી ગણીયો, હજી રહ્યો તું પિતાનો રણિયો;
 તારી માયે કર્યો વ્યભિચાર, તને પુત્રને છે ધિક્કાર. ૧૮
 તારા વેરી સુગ્રીવ ને રામ, તેનો થઈરહ્યો છું તું ગુલામ;
 માટે સેવા મૂકી રામચરણ, જો તું આવે મારે શરણ. ૧૯
 તો સુગ્રીવને મારું આજ, તને આપું કિષ્કિંધાનું રાજ;
 અંગદ કહે કરે મિથ્યા વક્ત, તારું પુરૂષારથ જાણે છે જગત.
 સહસ્તાનુને બાંધીને રાખ્યો, બળિરાજાએ કારાગૃહે નાખ્યો;
 બળિરાયની દાસી એક બાળી, નાખ્યો કંદુકવત ઉછાળી.
 મુજ પિતાએ ઘાલ્યો કક્ષ, તે તું રાવણ જો પરતક્ષ;
 ત્યારે ક્યાં ગયું તું તુજ બળ, હવે મિથ્યા બકે છે વ્યંડળ.
 મારા તાતને દેવ વખાણે, પામ્યા પરમ ગતિ રામબાણે;
 કાળના કાળ ઇશ્વર એવ, કરે શિવ બ્રહ્મા જેની સેવ. ૨૩
 છે અખંડ એક અવિનાશ, એવું જાણી થયો છું દાસ;
 હવે તુજને મારવા રામ, થયા સત્વર પૂરણકામ. ૨૪
 જ્યારે કોપશે શ્રીજગદીશ, રણમાં રડવડશે તુજ શીશ;
 મૂરખને શીખ દઈયે શાને, દંડ દીધા વિના નવ માને. ૨૫
 શુંકરું જો આજ્ઞા નથી રામ, બાકી મારું તને આ ડામ;
 એવાં વચન અંગદનાં વિરોધી, મુણી બોલ્યો દશમુખ ક્રોધી. ૨૬
 અલ્યા મારવા ઇચ્છે છે મુજ, જોઈએ કેટલુંક બળ છે તુજ;
 દેખાડ પરાક્રમ તારું, નહિ તો હવડાં છું તુજને મારું. ૨૭
 થયો ઉભો અંગદ મહાકાય, સભામાંહે રોપ્યો એક પાય;

પછે બોલ્યો કરી પણ તેહ, સુણ રાવણ કહું છું એહ. ૨૮
દોહા

અંગદ કહે સુણ દશવદન, ડગાવે જે મુજ પાય;
તો જીત્યો તું સર્વથા, હાર્યા શ્રીરધુરાય. ૨૯

પછે યુદ્ધ કરશે નહિ, જશે રામ અવધપુરમાંહે;
કપિ સહુ નિજ સ્થાનક જશે, પછે રહ્યાં જનકી આંહે. ૩૦
મેં પણ કયું શ્રીરધુપતિબળે, જે ઉપાડે મુજ પાય;
તો હું તારો સેવક થઈ રહું, સત્ય વચન કહું રાય. ૩૧

સોરઠ

એવું પણ સુણી રાવણ રાય, આજ્ઞા કરી સહુ જોધને;
તે વળગ્યા અંગદ પાય, પણ લેશ માત્ર હાલે નહિ. ૩૨

અહ્યો અસુરને શ્વાસ, ચરણ અંગદનો નવ ખસ્યો;
પછે બેઠા થઈને નિરાશ, જ્યમ મેરુ અચળ ચળે નહિ. ૩૩

જ્યમ જનકી સ્વયંવર ઠાર, ચળ્યું ન ત્રંબક શિવતણું;
એમ રાવણ સભા મોઝાર, પદ રોપી અંગદ રહ્યો. ૩૪

જ્યમ કામી તણા મોહમંત્ર, ચળે ન મન સતી નારનું;
જ્ઞાની ચિત્ત સ્વતંત્ર, ડગે ન જોઈ સંસાર દુઃખ. ૩૫

જીવે રામકૃપાનો પ્રતાપ, નિર્ભળ થાય બળીયો ઘણું;
સ્પર્શતાં કપિ પદ આપ, હરણ થયું બળ અસુરનું. ૩૬

રાગ મારૂ

એમ જોદ્ધાયાક્યા સર્વ, બળ ભાગ્યું ને ઉતર્યો ગર્વ;
ઉડ્યો રાવણ તેણીવાર, અહ્યા એ કપિના શા ભાર. ૩૭

આવ્યો ચાલી જ્યારે દશાનન, ત્યારે વિચાર્યું અંગદે મન. ૩૮
પણ કંઠણ કયું છે મેં આજ, કદાપિ થાય વિપરીત કાજ;

એ રાવણ બળિયો પ્રકાશ, એણે કરમાંહે તોળ્યો કૈલાસ. ૩૯
માટે જીકિત કરું ઉત્કર્ષ, મુજ ચરણ કરે નહિ સ્પર્શ;

પદ ગ્રહવા આવ્યો દશાનન, હસી બોલ્યો વાલીનો તન. ૪૦
અહ્યા શીદ નમે મુજ ચરણ, તેથી નહિ ઉગરે તુજ મરણ;

માટે રામચરણ જઈલાગ્ય, ઉગરે મૃત્યુ અભય વર માગ્ય. ૪૧

એવું સુણી થોભ્યો દશશીશ, લાભ્યો મનમાં ચઢી ઘણીરીસ;
 કર્યો હોકારો તેણીવાર, બાંધી ઝાલો કપિને નિરધાર. ૪૨
 અંગદને મારવા બોલ્યો ત્રાડી, શસ્ત્ર વિજળી સરખું કાઢી;
 કરી ગર્જના વાલીતન, સભામાંહે કોપ્યો બળવાન. ૪૩
 રાવણના હૃદય મોઝાર, કર્યો અંગદે પૂચ્છનો પ્રહાર;
 ચરણ અંગુઠે મુગટ ઉડાડ્યો, પદપ્રહારે અસુરને તાડ્યો. ૪૪
 બ્યાં સુવેલુએ બેડા રામ, મુગટ જઈ પડ્યા તેણે ડામ;
 ત્યારે સર્વે વિચાર્યું મન, આ પરાક્રમ વાલીતન. ૪૫
 ચઉદ કોશનો સભામંડપ, રચ્યો વિશ્વકર્મા કરી ખપ;
 અંગદે સ્થાન ઝાલ્યા હાથે, મંડપ ઉખેડી લીધો માથે. ૪૬
 કર્યા મૂર્છિત રાક્ષસ સર્વ, ઉતાર્યો દશશીશનો ગર્વ;
 ત્યાંથી કૂદીને મારી શાળ, આવ્યો સુવેલુએ તતકાળ. ૪૭

વલણ

તતકાળ અંગદ આવ્યો સુવેલુ, સભામંડપ લેઈ શીશરે;
 દૂરથી દીઠો આવતો, ત્યારે વિસ્મય પામ્યા જગદીશરે. ૪૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे श्रीरामसा-
 मीप्यं अंगदागमनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९॥

અધ્યાય ૧૦ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

અંગદઆવ્યોમંડપલેઈશીશજી, આશ્ચર્યપામ્યાતેજેઈભુગદીશજી
 આવી લાગ્યો પ્રભુને પાય જી, મંડપ મૂક્યો રામસભાય જી. ૧

દાળ

રામ સભાની ઉપર મૂક્યો, મંડપ તેણીવાર;
 સાષ્ટાંગ કરી પછી રામચરણે, લાગ્યો વાલીકુમાર. ૨
 પછી અંગદને ઉઠાડીને, ચાંપ્યો રુદે રઘુનાથ;
 વારંવાર વખાણ કરીને, મસ્તક મૂક્યો હાથ. ૩
 જે દશાનનના દશ મુગટ, ઉડાડ્યા વાલી તન;
 તે વહેંચી આપ્યા રામે સહુને, સુણો શ્રોતાજન. ૪

- વિભીષણ સુગ્રીવ હનુમંત, અંગદ જાંબુવાન;
નળ નીલ શરભ ગવાક્ષ સુષેણ, વીર મહાબળવાન. ૫
- એમ મણિજડિત તે મુગટ ધાત્યા, દશે જણને શીશ;
સહુ સભા સુણતાં બોલિયા પછી, અંગદશું જુગદીશ. ૬
- અરે ભાઈ કરશે રાજ વિભીષણ, ન્યારે લંકામાંહે;
ત્યારે મંડપ વિણ એ સભા સર્વે, શોભશે નહિ ત્યાંહે. ૭
- તે માટે જઈ મૂકી આવ પાછો, હતો તેમનો તેમ;
વિરંચીકૃત બીજ થકી, નિપજે એવો કેમ. ૮
- એવું સુણી મંડપ લેઈ ચાલ્યો, ત્યાંથી વહી કુમાર;
હતો તેમ રોપીને આવ્યો, ક્ષણું ન લાગી વાર. ૯
- અંગદે કહ્યું પછી રામને સહુ, રાવણનું વર્તમાન;
મેં શિખામણ દીધી ઘણી પણ, ન માને અજ્ઞાન. ૧૦
- પયસ્નાન કરાવિયે કાગને પણ, રાજહંસ ન થાય;
પાંદ્યે પન્નગને પયશર્કરા, મુખ થકી વિષ ન જાય. ૧૧
- ઢોલ મૂરખ ને પશુ વળી, દુર્મુખી જે નાર;
એ દંડવિણ માને નહિ, એને મારનો અધિકાર. ૧૨
- તેમણે સુણો મહારાજ હાવે, નિશ્ચયે કરવું યુદ્ધ;
પામશે નહિ એમ સીતાને, આદ્યવિણ વિરુદ્ધ. ૧૩
- એવાં વચન સુણી અંગદતણાં, ત્યારે કોપ્યા શ્રીરઘુનાથ;
તત્પર થયા સંગ્રામ કરવા, ધનુષ્ય લીધું હાથ. ૧૪
- કોદંડની પ્રત્યંચા ચઢાવી, કયે છે ટંકાર;
બ્રહ્માંડ સર્વે ખળભળ્યું, ગિરિ સિંધુ ભૂકંપાર. ૧૫
- સહુ સૈન્યને આજ્ઞા કરી, કપિપતિ સુગ્રીવ જેહ;
જય બોલાવી રઘુવીરની, તત્પર થયા સહુ તેહ. ૧૬
- ભુભુકાર વ્યાપ્યો દશ દિશા, સિંહનાદ કરતા ક્રીશ;
ગિરિ વૃક્ષ ગ્રહીને ઉછળ્યા, કપિ પાડતા મુખ ચીશ. ૧૭
- કોટ ઉપર કપિ ચઢિયા, કરે મહા બુઝાણ;
કાંગરા તોડી કોટના, મારતા પૂરમાં જાણ. ૧૮
- હળમેખળ લંકામાં થયું, સહુ કરે હાહાકાર;

તે ખબર સાંભળી રાવણે, મોકલ્યું સૈન્ય અપાર.	૧૯
પછી અસુરને વાનર તણું, યુદ્ધ થવા લાગ્યું ત્યાંહે;	
ઉભે દળની પદરજે, અધિકાર થયું નભમાંહે.	૨૦
તે સમે રાવણ ગોપુર ઉપર, ચડ્યો જોવા યુદ્ધ;	
સંગ્રામ દારુણ થાય છે ત્યાં, અસુર કીશ વિરુદ્ધ.	૨૧
અનેક રાક્ષસ શસ્ત્ર ગ્રહીને, નિકળ્યા પુર બહાર;	
વાનરનાં પુતળાં કરીને, બાંધ્યાં પગ મોઝાર.	૨૨
તે સર્વમાં સેન્યાપતિ, ધૂમ્રાક્ષ ચઢ્યો ત્યાંહે;	
તેણે અનેક વાનર મારિયા, રામની સેન્યામાંહે.	૨૩
તે સમે મોટું વૃક્ષ લેધને, ધાયો મારુત તન;	
ધૂમ્રાક્ષનો રથ ભંગ કરી, સારથિ પમાડ્યો પતન.	૨૪
તે ત્રિશુળ ગ્રહીને ધાયો તદા, હનુમંત ઉપર જાણ;	
એક મુષ્ટિ મારી મારુતીએ, હર્યા તેના પ્રાણ.	૨૫
જ્યમ પકવ મૃદ વટ થાય ચૂરણ, એમ પરિયો દેહ;	
તે ખબર રાવણને થઈ ત્યારે, ખેદ પામ્યો તેહ.	૨૬
પછી વજ્રદંટિ મોકલ્યો, તેણે કયું યુદ્ધ અપાર;	
ત્યારે વાલી સુત ધાયો તદા, મારતો અગણિત માર.	૨૭
ગિરિ વૃક્ષને પાષાણ લેધને, પ્રહાર કરતો જાણ;	
તે નિવારણ કરતો તદા, ત્યાં અસુર મૂકી બાણ.	૨૮
એક વૃક્ષ મોટું કરવિષે, લઈ આપટયું નિરધાર;	
વજ્રદંટિ કર્યો ચૂરણ, ગાળ્યો વાલીકુમાર.	૨૯
ત્યાર પછી આગ્યો અસુર, અંકપરણ એવું નામ;	
મારુતિએ પદપ્રહાર કીધો, તેને માર્યો ઠામ.	૩૦
ત્યારે અસુર સેના હાર પામી, હવો તવ સંહાર;	
તે જાણીને દશમુખને, મન થયો શોક અપાર.	૩૧
વલણ	
શોક થયો દશમુખના મનમાં, ચિંતા કરતો અપાર રે;	
પછે પિતા કેરી આજ્ઞા માગી, ચઢ્યો ઈંદ્રજીત કુમાર રે.	૩૨
હિતી શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંઠે વાનરાસુરસંગ્રામો નામ દશમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૦ ॥	

અધ્યાય ૧૧ મો

રાગ મારૂ

- ચઢયો ઇંદ્રજીત મહા જ્ઞેધ, જેનો સમર ત્રિલોક વિરોધ;
વાજે વાજીત્ર નાના પ્રકાર, ખેડો રથમાંહે સતીકુમાર. ૧
- અતુર ગણી સેના સાથ, ઘણાં શસ્ત્ર ગ્રહ્યાં છે હાથ;
આળ્યો રણમાં જ્યારે ઇંદ્રજીત, નાડા વાનર પામી ભીત. ૨
- ઇંદ્રજીતે કર્યો સિંહનાદ, ચઢયો સુગ્રીવ સુણતાં સાદ;
કરમાં ગ્રહી વૃક્ષ પાપાણ, કુઘા કપિ કરતા બુઝાણ. ૩
- ગાજીને રામ કહેતા ક્રીશ, મારે મુષ્ટિ અસુરને શીષ;
ઇંદ્રજીત સામો સુગ્રીવ, વઢે બન્યો બળના શિવ. ૪
- જાંબુમાલી સામા હનુમંત, જંધ અસુરને જાંબુવંત;
સુષેણને વિદ્યુતમાલી, મહોદર સામો સુત વાલી. ૫
- શુક શારણને નળ નીલ, અતિકાય રશભ બળ શીળ;
એમ ભીડ ભડે છે અપાર, એક એક ન પામે હાર. ૬
- થયો અતિ દારુણ સંગ્રામ, મોટા મહારથી મૂકે મામ;
એમ કરતાં નિશા પડી ત્યાંહે, અંધકાર થયો નલમાંહે. ૭
- ત્યારે કોઇએ નવ ઓળખાય, ત્યાં અસુર કપિ અક્ષાય;
પછે ઇંદુ ઉગ્યો છે આકાશ, ત્યારે થયું સર્વાત્ર પ્રકાશ. ૮
- યુદ્ધ કરવા માંડ્યું ઇંદ્રજીત, કરે બાણની વૃષ્ટિ અભિત;
જંધ આકાશમારગમાંહે, ઇંદ્રજીત અદૃશ્ય રહ્યો ત્યાંહે. ૯
- ત્યાંથી મારે બાણ સઘન, જાણે વરસે છે પરજન્ય;
વાગે આવી કપિને શીશ, કૂદે ઉછળે પાડે ચીશ. ૧૦
- ત્યારે બોલ્યા પુરુષ પુરાણ, જીવો આવે છે ક્યાંથી બાણ;
જેયું હનુમંતે નલમાંહે, મેઘનાદ જડ્યો નહિ ત્યાંહે. ૧૧
- પછે કોપ્યો તે અસુર કુમાર, સર્પાસ્ત્ર મૂક્યું તેણીવાર;
કોટી સર્પ થયા ઉત્પન્ન, તેણે બાંધ્યાં કપિનાં તન. ૧૨
- પડી અચેત સેન્યા માત્ર, કર્યાં બંધન સહુનાં ગાત્ર;
વાગ્યાં રામ લક્ષ્મણને બાણ, પડ્યા અચેત થઈ નિરવાણ. ૧૩

પોતે કરવા પ્રભુ મંત્ર સત્ય, આબ્યા બંધનમાં રધુપત્ય;
 પરાક્રમ કરી એહું અમિત, ઉતર્યો પૃથ્વી ઉપર ઈંદ્રજીત. ૧૪
 તેણે મૂર્છિત દીઠા સર્વ, ત્યારે વાધ્યો મનમાં ગર્વ;
 મુખ્ય અસુરનાં મૃતક શરીર, લેવરાવીને ચાલ્યો વીર. ૧૫
 વાળે વાળંત્ર બહુ વિધિ ત્યાંહે, ઈંદ્રજીત આબ્યા પુરમાંહે;
 કહ્યો રાવણને સમાચાર, ત્યારે મનમાં હરખ્યો અપાર. ૧૬
 ચાંપ્યો પુત્રને રુદ્રયા સાથ, વખાણે ધણું લંકાનાથ;
 પછે ત્રિજટાને બોલાવી, આપી આજ્ઞા કહ્યું સમજાવી. ૧૭
 બેસાડી પુષ્પ વિમાનમાંહે, લેઈ જા સીતાને રણ જ્યાંહે;
 રામસહિત દેખાડ સૈન્યાય, જે મુજને ભજે સીતાય. ૧૮
 સુણી રાવણકેરાં વચન, ત્રિજટા આવી અશોકવન;
 જનકીને વિમાન બેસાડી, ફેરવી સહુ સૈન્ય દેખાડી; ૧૯
 રામ લક્ષ્મણ સહિત સૈન્યાય, દીઠા મૂર્છિત તવ સીતાય;
 દીઠા બંધનમાં પુણ્યપ્લોક, જોઈને પામ્યાં જનકી શોક. ૨૦
 ધણું રુદન કરે વૈદેહી, દેખી બંધન પ્રાણ સનેહી;
 ત્રિજટા ત્યાં ધણું સમજાવે, સીતાને મન ધીરજ ન આવે. ૨૧
 એવે વિભીષણકેરી રાણી, આવી શરમા તે સંકટ જાણી;
 જનકીને કયો ધણો બોધ, જેથી જાય અજ્ઞાન વિરોધ. ૨૨
 બાઈ કુશળ છે પૂરણકામ, કરે મનુષ્યનાટક જાણો રામ;
 જેના નામના સ્મરણ સંબંધ, છૂટે જીવ સંસારના બંધ. ૨૩
 તે પ્રભુને બંધન એ આજ, કપે જેની કટાક્ષે કાળ;
 સત્વિદાનંદ સુખ સદોહ, કરે લીલા માનુષ્ય મન મોહ. ૨૪
 હવડાં ઉઠશે જીગદાધાર, કરશે રાવણકુળ સંહાર;
 ગઈ શરમા એમ સમજાવી, ત્રિજટા વાડીમાં શ્રીને લાવી. ૨૫
 સીતાને બેસાડ્યાં નિજ ઠાર, કહ્યો રાવણને સમાચાર;
 હાવે રણમાં તે શું થાય, પામી મૂર્છાં સકળ સૈન્યાય. ૨૬

વલણ

સૈન્ય સકળ સહિત બંધાયા, રામ લક્ષ્મણ નાગપાશ રે;

માંહે કેટલા કપિ સાવચેત છે, જે અનન્ય રામના દાસ રે. ૨૭
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे इन्द्रजीतेन
 नागपाशै रामसैन्याबंधनं नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

ત્યારે વિભીષણ બોલ્યો સુગ્રીવ સાથળ;
 એક વાત કહું તે સુણો કપિનાથળ;
 જે અસુર નાખશે શસ્ત્ર પાષાણુલ, તો વાગશે અંગેપુરુષપુરાણુલ.

હાળ

પુરાણ પુરુષ બે રામલક્ષ્મણ, થયા મૂર્છિત આંહે;
 કે અસુર કંકર નાખશે, તો વાગશે તનમાંહે. ૨
 એવાં વચન સુણી વિભીષણતણાં, હતા સુચેત કપિવર જેહ;
 તેણે પુચ્છનો મંડપ રચ્યો, રઘુવીર ઉપર તેહ. ૩
 રાય દશરથનો પુણ્ય પર્વત, રવિવંશમંડન રામ;
 સર્વે કપિ વિંટાઈ પૂઠળ, બેડા તેણે ડામ. ૪
 પછે બોળી કાઢયા વિભીષણે, હનુમંતને તેણીવાર;
 સુષેણ પાસે આવીને, કરે પરસ્પર વિચાર. ૫
 જે સ્વસુર છે સુગ્રીવનો, સુષેણ જેનું નામ;
 હનુમંત વિભીષણશું તદા, બોલ્યો વચન અભિરામ. ૬
 ઘણી આપધિ છે દ્રોણ ગિરિપર, લાવે કે આ વાર;
 તો રામલક્ષ્મણ હવડાં ઉઠે, સૈન્યશું નિરધાર. ૭
 વિભીષણ કહે ભાઈ ઇંદ્રજીતે, બાંધિયા નાગપાશ;
 માટે આપધિનું કારણ નહિ, એ સત્ય વચન પ્રકાશ. ૮
 સહુ સૈન્યમાં બંધન થકી, ઉગયાં આપણ ચાર;
 રામને બંધન કર્યા પૂઠે, રહ્યા તે નિરધાર. ૯
 સુગ્રીવ કહે સહુ સૈન્યશું, હું અંગદ રહીશું આંહે;
 રામ લક્ષ્મણને લેઈ તમે ભાઈ, જાઓ કિષ્કિંધામાંહે. ૧૦
 હું તથા અંગદ બે જણા, કરી રાવણકુળ સંહાર;

- પછે સીતાને લેઈ આવીશું, એમ કહે અર્કકુમાર. ૧૧
- એટલે થઈ આકાશવાણી, ન કરશે ચિંતાય;
સૈન્યશું હવડાં ઉઠશે, સૌમિત્રને રઘુરાય. ૧૨
- તે સુણી સહુને ધીરજ આવી, વીંટી ખેડા પાસ;
તવ રામે નેત્ર ઉઘાડિયાં, જોતા હવા અવિનાશ. ૧૩
- નિજ લક્ષ્મી વીંટી ખેડા પાસે, જોયું તો નિજસંગ;
મરાળ વેષિત માનસર, એમ શોભતા શ્રીરંગ. ૧૪
- સુગ્રીવને કહે તમે તેડી, સહુને જાણો કિષ્કિંધાય;
અમો રાવણ જીતી આવશું, એમ જોડ્યા શ્રીરઘુરાય. ૧૫
- એવાં વચન સુણીને થયો ગદગદ, સુગ્રીવ તેણીવાર;
મહારાજ એ ક્યમ થાય અઘટિત, વ્યર્થ એહ વિચાર. ૧૬
- રવિ તજી રશ્મિ જાય ક્યાં, જળ તજે લહેરી ક્યમ;
ઘટ મૃત્તિકાને કનક કાન્તિ, ભિન્ન થાય ન જ્યમ. ૧૭
- એમ તમે સ્વામી અમારા, પ્રભુ અમો તમારા દાસ;
તન ધન પ્રાણ જતાં લગી, અમો રહું તમારી પાસ. ૧૮
- એવાં સ્નેહવચન સુગ્રીવનાં, સુણી થયા રામ પ્રસન્ન;
પછી ગરુડકેડું સ્મરણ કીધું, આવ્યો વિનતા તન. ૧૯
- હરિવાહનને જોઈ વિલય પામ્યા, સર્પ તેણીવાર;
મુક્ત બંધન થયાં સહુનાં વત્યો જય જયકાર. ૨૦
- પદ્મ અષ્ટાદશ કપિ સેન્યા, ઉડી છે તતકાળ;
પુષ્પવૃષ્ટિ કરી દેવે, પૂજ્યા દશરથ બાળ. ૨૧
- સાવધાન થઈને ઉડીયા, પછે રામ લક્ષ્મણ વીર;
એમ મનુષ્ય નાટક કરે જે, બ્રહ્માંડપતિ રણધીર. ૨૨
- કોદંડ સાયક સજ કરી, રામે કયો ટંકાર;
ભૂગોળ સર્વ બળભજ્યું, પામ્યો રાવણ ભીતિ અપાર. ૨૩
- ભુભુકાર નાદ કરી તદા, કૂદીયા સર્વે કીશ;
લંકા ઘેરી ચોદીશા, પુર પ્રવેશ્યા તે દીસ. ૨૪
- પાડવા માંડ્યાં ભવન કપિએ, કરે લોક પોકાર;
તે જોઈ રાવણ ખેદ પામ્યો, ચિંતા કરતો અપાર. ૨૫

રાવણે તવ આજ્ઞા કરી, ચઢિયો પ્રહસ્ત પ્રધાન;	
વીસ ક્ષોણી સેના લેધને, ચાલિયો બળવાન.	૨૬
તે સમે વાયો ઘોર વાયુ, થયા માન શુક્રમ;	
તે અજ્ઞાની અભિમાનશુ, નવ લેખવે કાંઈ મન.	૨૭
પછી બંન્ધો દળ ભેળાં થયાં, તે શોભા નવ કહેવાય;	
સંગ્રામકેરી ઝડી લાગી, પરસ્પર યુદ્ધ થાય.	૨૮
વિલીપણ કહે છે રામને, તમો સુણો શ્રીભગવાન;	
આ રાવણકેરો મુખ્ય મંત્રી, એ છે મહા બળવાન.	૨૯
એણે વરુણ હત્યો બુદ્ધ કરી, બાંધી લાવ્યો લંકામાંહે;	
જેણે હત્યો જમરાયને, તે આવ્યો બુદ્ધને આહે.	૩૦
તે સમે આવી નમ્યો પ્રભુને, નીલ વાનર જેહ;	
મહારાજ મને આજ્ઞા કરો, હું હણું હવડાં એહ.	૩૧
પછી રામઆજ્ઞા લેઈ ચાલ્યો, નીલ મહા બળવાંત;	
તેણે પ્રહસ્ત ઉપર નાખીયો, એક ગિરિ પ્રાઠ અનંત.	૩૨
તે બાણ મારી કર્યો ચૂરણ, પ્રહસ્તે તેણીવાર;	
એમ સાત પર્વત નાખીયા, તે નિવાર્યાં નિરધાર.	૩૩
પ્રહસ્ત અગ્નિ પુત્રનું બુદ્ધ, બુલે શ્રીરઘુવીર;	
એટલે ધાયો નળકપિ તે, મહાબળિયો રણધીર.	૩૪
તેણે તાડકેરા વૃક્ષરાતનો, કર્યો કલ્લો હસ્ત;	
તે એકે કાળે ઝાપટયો તવ, થયો ચૂર્ણ પ્રહસ્ત.	૩૫
રથસહિત મારી ચૂર્ણ છીધો, ગાજ્યા નળનીલ;	
પછી અન્ય સેના અસુરની તે, નિવારી બળશીળ.	૩૬
નળ નીલને રામે વખાણ્યા, થયો જ્યજ્યકાર;	
સમાચાર જાણ્યા રાવણે ત્યારે, થયો ખેદ અપાર.	૩૭
સુણ્યું મરણ મંત્રીતણું ત્યારે, કોપિયો દશશીશ;	
પછે બુદ્ધ કરવા થયો તત્પર, ધરી મનમાં રીસ.	૩૮
પછે જોધ સહુ સાંપ્રદ કર્યા, પુરમાંહે વાગી હાક;	
વાજાંત્ર વાજે અતિ ઘણાં, સુણી પડે શ્રાત્રે ધાક.	૩૯
તે સમે રાવણપાસ આવી, સતી મદોદરી નાર;	

માલ્યવંત પ્રધાન સાથે, અતિકાય કુમાર. ૪૦

શીશ નમાવ્યું સ્વામીને, કર જોડી લાગી પાય;
ત્યારે રાણીને ધણું માન દઇને, બોલ્યો રાવણરાય. ૪૧

વલ્લભ

રાય રાવણ કહે રાણી, ક્યમ આવ્યાં શે કાજ રે;
ત્યારે કર જોડી મયતનયા બોલી, એક વાત સુણો મહારાજ રે. ૪૨

હતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે રાવણપ્રતિ
મંદોદરજાપ્રાર્થનં નામ દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૨ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ આષાઢ

મંદોદરી કહે સુણો હો રાજન, કંઈ એક વાત વિચારો મન;
શાને કુળનો નાશજ કરો, વણુમોતે શામાટે મરો. ૧

રામની સાથે વેરજ કરી, કહો કોણ બેઠો છે ઠરી;
માટે હઠ મૂકો તમે રાય, રામ કદાપિ નહિ જતાય. ૨

હાવે યુદ્ધ કરવા નવ જશો, જય નહિ પામો હળવા થશો;
તમ સ્વામી શિવનો રિપુકામ, તે શું મિત્રી કરી તમે સ્વામ. ૩

તેમાટે કોપ્યા શિવરાય, પામશો મરણ જય નહિ થાય;
સ્વામી તમો જીત્યું ત્રિલોક, કામ જીત્યા વિણ સર્વે ક્રોક. ૪

કામે ધણાને પ્રજેત કર્યા, યોગી મુનિ તપશી છેતર્યા;
અનેક રાણીજયા જેહ, રણમાંહે અટવાયા તેહ. ૫

મૂકાવ્યાં મહાપુરુષનાં માન, કામ એવો દુર્જય બળવાન;
એમ જાણી તજે વિપ્રીત કાજ, હાવે ક્ષમા રાખો મહારાજ. ૬

પતિવ્રતા સીતા અભિરામ, તે સોંપી રામને કરો પ્રણામ;
જે રઘુપતિ શરણ જાઓ નિર્વાણ, તો કંથ તમારૂં થાય કલ્યાણ. ૭

એ શરણાગત વત્સલ છે નાથ, તમારે મસ્તક મૂકશે હાથ;
અવગુણ એક ધરશે નહિ મન, અભયદાન દેશે સ્વામીન; ૮

પછી નિર્ભય રાજ નમ્રનું કરો, અખંડ ભોગ ભુક્તિને ઠરો;
પરનિંદા પરધન પરનાર, એહ તજ્યાં તેં ધન્ય સંસાર. ૯

વિરોધ હિંસા ને અભિમાન, એહ તજે તવ શોભે જ્ઞાન;
 દેહ ધર્યાનો લાભજ એહ, સત્ય આચરણુ આચરે જેહ. ૧૦
 હું જાણુતી સર્વજ્ઞ છો તમે, પણ હવે મૂરખ જાણ્યા અમે;
 તમારે કોણ વાતની કમી, અણિમાદિક રહી પાચે નમી. ૧૧
 સુરતરુ કામધેનુ સ્વાધીન, દેવ થઇ રહ્યા ચાકર દીન;
 પદ્મિની અપાર તમ છાયાતળે, જે દેખી બ્રહ્માદિક ચળે. ૧૨
 તોએ સીતાને લાગ્યા હરી, એ અંતકાળની બુદ્ધિ ફરી;
 જ્યારે નિકટ આવે અવસાન, ત્યારે જાણ વિવેક ને જ્ઞાન. ૧૩
 જે ગ્રહ જક્તને પીડા કરે, તે તમ બંધીવાન થઇ ફરે;
 સહુ વિશ્વને દેડે યમરાજ, તે તમથી બીતો ફરે આજ. ૧૪
 પણ આવાં કર્મ થકી ક્ષય થશે, કુટુંબ રાજ પુર સર્વે જશે;
 માટે કરો પ્રીત રઘુવરની સાથ, થાય કુશળ કહું માનો નાથ. ૧૫
 એ સીતા કાળ અનળની ઝાળ, તે તમ કુળ દહન કરશે ભૂપાળ;
 તમે કહો છો હું જીતીશ રામ, તે મૂકો મિથ્યા મન કામ. ૧૬
 તમે સર્વ પુરુષાર્થ ધરા, પણ સહસ્રાન્તુને ધર્યા દીપક શીશ;
 તેને માર્યો ભૃગુપતિ કળા હરી, જેણે એકવીશ વાર નક્ષત્રી કરી.
 એવા પ્રરશુધર પૂરણ કામ, પણ તેનું તેજ હરી લીધું રામ;
 તે રામને ક્યમ જીતશે નાથ, માનો વચન જોડી કહું હાથ. ૧૮
 તમને રાખ્યા બગલમોઝાર, જે વાલી બળવંત અપાર;
 તે કપિને માર્યો એક બાણ, એવા રામ છે પુરુષ પુરાણ. ૧૯
 જેણે મચ્છરૂપ ધરી વાળ્યા વેદ, શંખાસુરનો કરીયો છેદ;
 કૂર્મ થઇ ધર્યો ભૂતળ ભાર, સાગર મથન કર્યો મોરાર. ૨૦
 ઉર્વિ સ્થાપી શૂકર થઈ, હિરણ્યાક્ષને માર્યો જઈ;
 હિરણ્યકશ્યપુ હણિયો નરહરિ, પ્રલહાદ ભક્તની રક્ષા કરી. ૨૧
 વામન થઈ જાણ્યા બળીરાય, મધવાપતિની કરી રક્ષાય;
 ફરશુરામે નક્ષત્રી કરી, માતપિતા આજ્ઞા અનુસરી. ૨૨
 દશરથ ઘેર રામ અવતાર, પ્રગટ થયા હરવા ભૂભાર;
 એ પૂરણ બ્રહ્મ સ્વયં ભગવાન, જેને આદિમધ્ય નહિ અવસાન. ૨૩
 જેની કટાક્ષે કંપે કાળ, જે સૃષ્ટિ ઉદય હરતા પ્રતિપાળ;

તેજ રામ છે એ નિરવાણુ, જેને વશ થર ચરના પ્રાણુ. ૨૪
 તે રામને તમો ક્યમ જીતશો, જે અંતરયામી ઘટઘટ વસ્યો;
 જે સ્વામી કરો કોટીઉપાય, પણ લક્ષ્મિ વિના એ વશ નહિ થાય. ૨૫
 એક લક્ષ્મિને વશ છે હરિ, જોયું સર્વ સિદ્ધાંતજ કરી;
 માટે ખોળા પાથરી કહું છું નાથ, તમો રામને જેડી હાથ. ૨૬
 જનકનંદિની સોંપો આજ, રામ શરણુ જાઓ મહારાજ;
 જે રઘુપતિનો ચોર થઈ ફરે, તે શિવબ્રહ્માથી નહિ ડિગરે. ૨૭
 માટે જે ઈચ્છો કહ્યાણુ, તો માનો નાથ એ મારી વાણુ;
 એવાં વચન રાણીનાં સુણી, પછી હસી બોલ્યો લંકાનો ધણી. ૨૮

દોહડા

રાવણુ કહે સુણ સુંદરી, સતી શિરોમણુ નાર;
 તું કહે છે તે સર્વે ખરું, પણ એનો કહું વિચાર. ૧
 મેં વૈરજ બાંધ્યું રામશું, થયું જગતમાં જાણુ;
 હાવે જે હું જઈ મળું, તો થાયે જશની હાણુ. ૨
 પુરુષારથ શું માહરું, લોક કરે નિંદાય;
 કહેશે રામના ભય થઈ, બીન્યો રાવણુરાય. ૩
 હું છું અસુર પુરુષારથી, બળ પ્રાક્રમ મહિમાય;
 મૈત્રી કરતાં રામશું, જશ મારા સહુ જાય. ૪
 હું જાણું છું ભગવાન એ, પૂરણુ બ્રહ્મ જગદીશ;
 પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા, પ્રગટ થયા છે ઈશ. ૫
 વેર કરતાં શું મેં કર્યું, આરંભ્યું મોટું કાજ;
 હાવે મળતાં રામને, આવે છે મન લાજ. ૬
 નથી મૂકાતું માન મેં, નમું નહિ સુણુ નાર;
 જ્યારે ત્યારે જજીતમાં, મરણુ એકજ વાર. ૭
 વળી જીજ્ઞ કરતાં એ રામશું, મરણુ થશે મુજ જાણુ;
 તો મારી સત્કીર્તિ થશે, ત્રિલોકમાં નિરવાણુ. ૮
 જેણે અવતરી આ જગતમાં, ન કર્યો જશ વિસ્તાર;
 તે પ્રાણી જીવતા મુવા, પ્રેતરૂપ સંસાર. ૯
 થોડું જીવી જશ કર્યો, તે નર અંમર જાણુ;

કલ્પલગી જીવ્યા ધણું, જશરહિત નિરવાણુ.	૧૦
તો તે જન જીવતા મુવા, પુરુષારથ વિણુ જેહ;	
માટે મરણુ મેં આદ્યું, જશની સાટે દેહ.	૧૧
વળી મુજ મનમાં અભિલાષ છે, નર વાનરના શા ભાર;	
મારે સાહ્યક છે ધણા, બળિયા જોઈ અપાર.	૧૨
લક્ષ પુત્ર સવાલક્ષ તન, કુંભકરણુ મુજ વીર;	
કાળ જીતીને વશ કરે, એવા છે રણધીર.	૧૩
માટે રામને નહિ નમું, નહિ આપું સીતાય;	
નિશ્ચે કહું છું સુંદરી, જે થનાર હોય તે. થાય.	૧૪
રાવણુ યોદ્ધો બળ કરી, મન આણી અભિમાન;	
ત્યારે રાણીયે નિશ્ચે જાણિયું, એ નહિ માને અજ્ઞાન.	૧૫
જેવી ભક્તિ વ્યભિચારીતણી, દંભિકનો વૈરાગ;	
પરદ્રોહી જ્ઞાનીજશો, કપટીનો અનુરાગ.	૧૬
ભ્રષ્ટતણે આચાર જ્યમ, સૂમતણું જ્યમ દાન;	
એવું ઠહાપણુ જાણુજે, રાવણુનું જે જ્ઞાન.	૧૭
એને માથે આવિયું, મરણુ નજીક નિરવાણુ;	
માટે એ માને નહિ, જ્યાંલગી વટમાં પ્રાણુ.	૧૮
પછે એમ વિચારી મયસુતા, ગદ્ય નિજ મંદિરમાંહે;	
હવે રાવણુ જીજ્ઞ કરવા ચઢ્યો, તત્પર થઈને ત્યાંહે.	૧૯

વલણુ

તત્પર થઈને ચઢ્યો રાવણુ, જીજ્ઞ કરવા તેણીવાર રે;
કહે દાસ ગિરિધર શું વખાણું, તેની શોભાનો નહિ પાર રે. ૨૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे रावणमंदो-
दरीसंवादो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો

છંદ ભુજંગીની દેશી

ચઢ્યો રાય લંકાતણે યુદ્ધ કરવા,
જાણે કોપિયો વિશ્વના પ્રાણુ હરવા;

- વાગી હાક પુરમાં અસુર સર્વે મળિયા,
વાહન સૈન્ય સાજી ચઢયા જુદ્ધે બળિયા. ૧
- લક્ષ પુત્ર પોતાતણા કાળભાથી,
સવાલક્ષ તેના ચઢયા સંગ સાથી;
મંત્રી મહારથી સારથિ સંગ શૂરા,
બાણે જુદ્ધની પેર પરપંચ પૂરા. ૨
- ચતુરંગ સેના ચઢી રાય સાથે,
ધર્યાં શૂરવીરે વિજયપત્ર માથે;
પ્રાટે સિંધુ જેવો પ્રલેકાળ કેરો,
એણું દળ દેખાયે ઘટાટોપ ઘેરો. ૩
- સકળ સૈન્ય મધ્યે કનક મેરુ જેવો,
હીસે રત્નમય રાયનો રથ તેવો;
રચ્યો છે સ્વહસ્તે વિરંચીસુવાને,
નથી જોડ ત્રિલોકમાં એ સમાને. ૪
- રવિ સહસ્રનું તેજ રથમાંહે ચળકે,
કનક કળશ મણિમય ધ્વજ દંડ ઝળકે;
બેઠો રાય રથમાં સજી શસ્ત્ર ભાથા,
પહેર્યાં કવચ અંગે અભેટોપ હાથા. ૫
- શિરપર છત્ર દશ તે સુરજ પત્ર તેવાં,
ચમર વિંજણા વિંજળી જ્યોતિજેવાં;
શ્યામ કણુ ઘોડા જોડયા રથ રાજે,
જેને જોઈ ઉચ્ચૈઃશ્રવા અશ્વ લાજે. ૬
- ગાજે ધુધરી ઘણુઘણે ઘંટ ઘંટા,
ખાંડાં ખડખડે વાંકટા વીર કંટા;
હય હણુહણે પાણી પંથા નચંતા,
ચાલે જળ અનળમાં આકાશે મચંતા. ૭
- ચાલે ધૂમતા ગજજ ચિત્કાર કરતા,
સીંચે શેરીઓ મદ માતંગ ઝરતા;
અંબાડી તપે તેજ રવિબિંબ બાણે,

થાયે ઘંટનો ધોર રહેવાય કોણે.	૮
ગાજે દુંદુભી ગડગડે છે ત્રંબાળુ,	
ગોમુખ ભેરી રણતુર વાળે રસાળુ;	
પરવત પ્રાય ચાલે જતુધાન શૂરા,	
સિંહનાદ કરતા જુદ્ધે વીર પૂરા.	૯
છૂટે નાલ જંબલ ને બાણ ભાલા,	
પ્રેરે ચક્ર મુદ્ગર ત્રિશૂલ તેજ જ્વાળા;	
ગદા સાંગ પ્રેરશી તુમર ખડ્ગ હાથે,	
ચાલે ગાજતાં જોદ્ધનાં ભૂથ સાથે.	૧૦
પદ પ્રહાર ભારે ધરાધાર કંપે,	
હુગ્યો અહિ કમઠ કોલ દિગ્ભૂમિ ચંપે;	
એવા સેન શું તે રાવણ રાય ચઢિયો,	
દેખી દેવને ત્રાસ મનમાંહી પડીયો.	૧૧
આવ્યો રીસે દશશીપ રણમાંહે જ્યારે,	
નાહા વાનરા ત્રાસ પામીને ત્યારે;	
ત્યારે વિભીષણને રઘુનાથ પૂછે,	
મારું સૈન્ય નાહું કહો કેમ શું છે.	૧૨
સુણી વાણી રઘુનાથની શીષ ડોહ્યો,	
જોડી હાથને રાવણાનુજ બોહ્યો;	
મહારાજ જુદ્ધે ચઢ્યો લંકસ્વામી,	
વાહ્યો ગર્વ બોહોળો પરિવાર પામી.	૧૩
સાથે પુત્ર પૌત્ર જમાત્ર ઘણેરા,	
મંત્રી મહારથી છે માની રાય કેરા;	
બળિયા છે જતુધાન કોટાન કોટી,	
જેની રણવિષે જુદ્ધમાં ખ્યાત મોટી.	૧૪
ઘણો સાજ સાજ રાવણ રાય ચઢિયો,	
ઝળકે મધ્યમાં રથ મણિરત્ન જડિયો;	
દોઢો સુગ્રીવે એ વૈભવ શત્રુ કેરો,	
રીસે રાતો મન ક્રોધવ્યાપ્યો ઘણેરો.	૧૫

રઘુનાથને પાય તે શીષ નામી,
ચઢ્યો જુદ્ધ કરવા કપિનાથ સ્વામી;
બ્યાપ્યો નાદ ભુભુકાર કપિ હાક મારે,
થયો કંપ અડોળ ભૂગોળ ત્યારે.

૧૬

વલણ

ભૂગોળ સર્વે ખળભળ્યું, ચઢ્યો જુદ્ધે કપિનો નાથ રે;
નળનીલ આદે યૂથપતિ તે, ચઢ્યા સુગ્રીવની સાથ રે. ૧૭
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे रावणसुग्रीव-
संग्रामारंभणं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ૧૪ ॥

અધ્યાય ૧૫ મો

રાગ મારૂ

રાવણ સામો ચઢ્યો સુગ્રીવ, સાથે જૂથપતિ બળના શિવ;
એક મોટો ગિરિ ગ્રહી હાથ, નાખ્યો દશમુખપર કપિનાથ. ૧
રાવણે તવ મૂક્યું બાણ, કર્યો પર્વત પિષ્ટ પ્રમાણ;
પછે સુગ્રીવના હ્રદે માંહે, દશ બાણજ માર્યાં ત્યાંહે. ૨
ઉછળ્યો સુગ્રીવ તેણીવાર, નાખ્યો બીજે ગિરિ નિરધાર;
કર્યો તે વળી ચૂરણ જાણ, વેધ્યો સુગ્રીવને શતબાણ. ૩
થયો મૂર્છિત કપિપતિ ત્યાંહે, રુધિરધારા ચાલી તન માંહે;
તે સમે ઉછળ્યા વિકાળ, અષ્ટાદશ ક્ષોણી કપિકાળ. ૪
મારે વૃક્ષ ગિરિ પાપાણ, થાય વૃષ્ટિ કરે ભુંબાણ;
રાવણ નથી ગણતો લગાર, જેમ ગિરિપર મેઘની ધાર. ૫
દશાનને મૂક્યાં બહુ બાણ, કર્યું સર્વે નિરવાણ જાણ;
જ્યમ વાદી કુંતર્ક અનેક, નિવારણ કરે પડિત એક. ૬
પછી મૂક્યાં નારાય અમિત, કર્યો સહુ કપિ જર્જરીભૂત;
લેઈ રામની આજ્ઞા ત્યારે, ધાયા સાત કપિ તેણીવારે. ૭
મયંદ શરભ ગવય ગંધમાદન, ગવાક્ષ કુમુદ દ્વિવિદબળવાન;
સાતે ધાયા ગ્રહી પાપાણ, રાવણે ઉડાડ્યા મૂકી બાણ. ૮
કરમાંથી તે ગિરિને નિવાર્યા, સાતે ને શર શત શત માર્યા;

પડયા વ્યાકુળ થઈ નિરવાણુ, થયું સેન માંહે ભંગાણુ. ૯
 જોઈ રાવણનું પ્રાક્રમ, કોપ્યા લક્ષ્મણ જે જતિ ધર્મ;
 રામ આજ્ઞા માગી તેણીવાર, રણ ચઢિયા સુમિત્રાકુમાર. ૧૦
 આવી સન્મુખ કરીયો હોકાર, કીધો ધનુષતણો ટંકાર;
 બોલ્યા લક્ષ્મણ કરીને રીસ, અલ્યા મૂરખ તરુકર દશશીષ. ૧૧
 આપ સીતાને હો મતિમંદ, શિદ્ધ કુળનો કરાવે નિકંદ;
 નહિ તો મારીશ આણે ઠામ, મોકલીશ કૃતાંતને ધામ. ૧૨
 બોલ્યો રાવણ રીસે ખુખારી, અલ્યા તપસી બોલ વિચારી;
 હું જીવતાં જનકી સ્પષ્ટ, તમે નથી દેખતા દૃષ્ટ. ૧૩
 એવું સાંભળી પવનકુમાર, ધાયો ગિરિ લઈ કર મોઝાર;
 ક્રોધે માર્યો રાવણ શીર ત્યમ, પડે વીજ ઓચિંતી જ્યમ. ૧૪
 જાલ્યો આવતો વીસ ભુજય, ચોળી નાખી કર્યો પિષ્ટ પ્રાય;
 રીસે મારુતિ તવ ગડગડીયો, રાવણના રથ ઉપર ચઢીયો. ૧૫
 રાવણે કર્યો પદનો પ્રહાર, પાડી નાખ્યો પૃથ્વી મોઝાર;
 ત્યારેલેઈ ગિરિ કરમાં વિશાળ, ધાયો નળ કપિ તેણે કાળ. ૧૬
 નાખ્યો રાવણ ઉપર જેવે, કર્યો ચૂર્ણ મૂકી શર તેવે;
 માર્યાં નળને હૃદયે પાંચ બાણ, ત્યારે કોપ્યો કપિ નિર્વાણ. ૧૭
 તવ જખ્યો બ્રહ્મદત્ત મંત્ર, કોટી કોટી થયા નળ તંત્ર;
 લાગ્યા રાવણ શું જુદ્ધ કરવા, જાણે પ્રગટયા પ્રાણજહરવા. ૧૮
 જોઈ નળ કપિનું મહા વીર્ય, ઉભે સૈન્ય કરે આશ્ચર્ય;
 જ્યાં જીવે ત્યાં નળ છે અપાર, મારે રાવણને ઘણો માર. ૧૯
 કર્યો અનેક રાક્ષસનો નાશ, જ્યમ વનને બાળે હુતાશ;
 એક મુહૂરત એવું રહ્યું, દશશીષે ના જાણે સહ્યું. ૨૦
 મૂક્યું બ્રહ્માસ્ત્ર કરીને કોપ, નળ થયા ત્યારે સર્વ અલોપ;
 પછી રહ્યો એક નળ પ્રાય, જ્યમ રવિઉદે તારા વિલાય. ૨૧
 પછી દેઈ રાવણને સાદ, કર્યો રામાનુજે સિંહનાદ;
 ચઢ્યો ક્રોધ લક્ષ્મણને અપાર, કર્યો ધનુષતણો ટંકાર. ૨૨
 ત્યારે રાવણ બોલ્યો વાણી, અલ્યા શું દેખાડે આપ તાણી;
 તું મનુષ્યનો પુત્ર પ્રમાણે, રણમાં જુદ્ધ કરી શું જાણે. ૨૩

તેં કયું છે શું પુરુષારથ, અલ્યા કહે મુજને તે અર્થ;
 એવું સાંભળી લક્ષ્મણવીર, ઘણું બાણ મૂકયાં રણધીર. ૨૪
 જઈ ચોટયાં રાવણને અંગ, ઘણું રુધિર ચાલ્યું તે સંગ;
 બ્રહ્મશક્તિ કાઢી દશશીશ, મંત્રયુક્ત કરી તે દીશ. ૨૫
 લક્ષ્મણ ઉપર મૂકી અમોઘ, જ્યમ પ્રલય વીજનો ઓઘ;
 દીઠી આવતી લક્ષ્મણવીર, મૂક્યું બ્રહ્માસ્ત્ર ધરીને ધીર. ૨૬
 ચાલ્યું ધુધવતું તે પ્રચંડ, કર્યા શક્તિતણા બે ખંડ;
 અગ્ર ભાગ ઉછળિઓ ત્યાંહે, વાગ્યો લક્ષ્મણના હૃદેમાંહે. ૨૭
 પડ્યા લક્ષ્મણ મૂર્છાસહિત, થયા શ્વાસોશ્વાસ રહિત;
 પીડા પામ્યા સુમિત્રી અપાર, થયો સૈન્યમાં હાહાકાર. ૨૮

વલણ

હાહાકાર થયો સૈન્યમાં, જ્યારે પડ્યા લક્ષ્મણ વીરરે;
 તે સમે કરમાં ગદા લેઈ ધાયો, મારુતસુત રણધીર રે. ૨૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे ब्रह्मशक्त्या
 रावणेन लक्ष्मणमूर्छाकरणं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ ૧૫ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ સામેરી

હનુમંત ધાયો તે સમે, કર ગદા ગ્રહી નિરવાણુ;
 પ્રલય સમે જ્યમ રુદ્ર કોપે, લેવા જગતના પ્રાણ. ૧
 તે ગદા મારી ભંગ કીધો, રાવણનો રથ જેહ;
 પછે તરુ ગિરિ પાષાણની, વૃષ્ટિ કરી જ્યમ મેહ. ૨
 ત્યારે રાય બેઠો બીજે રથ, કર ગ્રહાં દશ કોદંડ;
 બહુ બાણ મૂકી રાવણે, તરુગિરિ કર્યાં શત ખંડ. ૩
 એક બાણ માયું મર્મમાં, મૂર્છા થઈ હનુમંત;
 વાલીસુવન ધાયો તદા, મુષ્ટિ કરી બળવંત. ૪
 તે રાવણના રુદેમાંહે મારી, અંગદે કરી રીસ;
 પછે ચુંટી નાખ્યું કરવડે, તે સારથિનું શીષ. ૫
 સાવચેત થઈ એક સાંગ મારી, રાવણે તેણીવાર;
 તે અંગદના અંગમાં વાગી, પડ્યો પૃથ્વીભોજાર. ૬

- ત્યારે મારુતસુત લક્ષ્મણતણી, ત્યાં વળી છે મૂર્છાયિ; ૭
તે યુદ્ધ કરવા ઉડિયા, ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુરાય.
અરે ભાઈ શ્રમિત થયા તમે, હવે ઉભા રહો ક્ષણવીર;
એમ કહીને મારુતિ સ્કંધે, ચડ્યા શ્યામ શરીર. ૮
ટંકાર કરીયો ધનુષનો, ત્યારે કડકડિયું બ્રહ્માંડ;
પછે રાવણ સન્મુખ જુદ્ધ કરવા, આવ્યા બ્રહ્મ અખંડ. ૯
મહાક્રોધ કરી સર મૂઝીયાં, કર્યો સૈન્યનો સંહાર;
ચાલી સરિત શ્રાણીતની તેમાં, તણાયા ગજ તોખાર. ૧૦
છેદાય કેના કર ચરણ, ઉડતાં કેનાં શીખ,
એમ રાક્ષસનો સંહાર કરીયો, કોપીયા જગદીશ. ૧૧
એમ બાણ મૂક્યાં રઘુપતિ જે, સંહારક સર્વત્ર;
દશ બાણથી રાવણતણાં, ઉડાડીયાં દશ છત્ર. ૧૨
ધ્વજ ચામર છેદિયાં, દશ ધનુષ કાપ્યાંધીર;
દશ મુગટ પૃથ્વી પાડીયા, પછે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર. ૧૩
અરે દુરીજન જીવતો તુંને, મૂકું છું હું આજ;
સહુ ભોગ ભોગવ્ય ઘેર જઈને, કરી લે સહુ કાજ. ૧૪
સ્ત્રીઓને વળી પુત્રને તું, પૂછ જઈને ત્યાંહે;
પછે મુજ સાથે જુદ્ધ કરવા, આવજે તું આંહે. ૧૫
હવે જીવ્યાની આશા ન રાખીશ, સત્ય કહું નિરવાણ;
એવાં વચન સુણીને રાવણ મનમાં, ક્ષોભ પામ્યો જાણ. ૧૬
મન એમ જાણ્યું મારશે, હમણાં મુને એ રામ;
એમ વિચારીને રાવણ નાઠો, મૂઝીને સંગ્રામ. ૧૭
જ્યમ દેશત્યાગ દરીદ્ર પીડયો, કરે જન નિરધાર;
એમ રાવણ નાઠો રણથકી, આવ્યો નગરમોઝાર. ૧૮
પછે શોકાતુર થઈ સભા મધ્યે, બેઠો જઈ દશશીશ;
દવનો બળ્યો જેવો તરુ, રાહુ ઝસ્યો રજનીશ. ૧૯
એ રીતે તેજ શીણ થઈને, બેઠો સિંહાસન;
છત્ર ચામર વસ્ત્ર ભૂષણ, નથી ગમતું મન. ૨૦
ભયે કરી રઘુવીરને, સર્વત્ર દેખે રામ;

- ઉદાસ થઇને ચિંતા કરતો, રાવણુ તેણે ઠામ. ૨૧
- પછે મહોદર મંત્રી પોતાનો, તેને તેડ્યો પાસ;
હે મિત્ર હાવે હું શું કરું, મુને રામનો બહુ ત્રાસ. ૨૨
- આજ પરાજય બુદ્ધમાંહે પામ્યો, થયું ઘણું અપમાન;
એવાં વચન સુણી રાવણુતણાં, પછે બોલીયો પરધાન. ૨૩
- જે કુંભકરણુ તમ વીરને, હાવે ઉઠાડો મહારાજ;
તે બુદ્ધ કરવા જાય ત્યારે, થાય સરવે કાજ. ૨૪
- રામ લક્ષ્મણુ સહિત વાનર, સૈન્ય એ ગળી જાય;
એવાં વચન સુણી આપી દશાનન, મંત્રીને આજ્ઞાય. ૨૫
- ત્યારે મહોદર વિરુપાક્ષ બે જણુ, ચાલિયા તેણીવાર;
દશ લક્ષ રાક્ષસ સંગ લઇ, આવ્યા કુંભકરણુને દ્વાર. ૨૬
- ચાર સહસ્ર પખાલ મધની, હસ્તી ઉપર તેહ;
અપાર પશુ અન્નના પર્વત, ભક્ષ કરવા જેહ. ૨૭
- જગાડવા માંડ્યો પછે, કુંભકરણુને તે દીશ;
વળાડવા લાગ્યા ઘણાં, વાજાંત્ર એને શીષ. ૨૮
- કુંભકરણુના કરણમાંહે, કરે ભેરી નાદ;
ઘણો ઘોર તે વાજાંત્રનો, સંભળાય સ્વર્ગે સાદ. ૨૯
- હસ્તિની હારો દ્વદય ઉપર, ચલાવે છે તેહ;
પણુ કુંભકરણુ નથી જાગતો, છે મહા નિદ્રિત જેહ. ૩૦
- અનેક તરુ નાકમાં વાલે, સર્પનો નહિ પાર;
તે શ્વાસ કેરા સપાટામાં, ઉડી પડે પુર બહાર. ૩૧
- તે કુંભકરણુને જગાડવા, એમ કર્યા અનેક ઉપાય;
લેશમાત્ર તે નવ લેખવે, સહુને થઇ ચિંતાય. ૩૨
- કર્ણમાં બેસાડી તદા, પછી સ્ત્રીઓ કિન્નરી જેહ;
તે સુસ્વરેથી સુંદરી, માંહે ગાન કરતી એહ. ૩૩
- તે ગાન અંતર ઉતયુર્, ઘટશ્રાત્ર જાગ્યો ભૂર;
આળસ મોડી બેઠો થયો, લોચન ઉઘાડ્યાં ફૂર. ૩૪
- ફૂર લોચન રાતાં છે, જાણુ ઉઘડી અગ્નિ ખાણુ;
એમ કુંભકરણુ જાગીને બોલ્યો, પ્રધાન પ્રત્યે વાણુ. ૩૫

૧૯૭

પ્રધાન પ્રત્યે વાણી બોલ્યો, કુંભ કરણ તેણીવારરે;
કહો ક્યમ જગાડ્યો મુને આ વેળા, શી ભીડ પડી નિરધાર રે.
શ્રી રામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે કુંભકરણ-
પ્રબોધનં નામ ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૬ ॥

અધ્યાય ૧૭ મો

રાગ સારંગ

કુંભકરણ જાગીને બેઠો, કયું મદિરાપાન;
અનેક પશુ અન્નમાંસ તણે તે, આહાર કર્યો બળવાન. ૧
તૃપ્ત થયો છે લોચન લુંછી, પૂછી પ્રધાનને વાત;
કહો મુજને જગાડ્યો શામાટે, શી ભીડ પડી મુજ બ્રાત. ૨
ત્યારે જે થયું તે વૃત્તાંત કહું, મંત્રીએ તેણીવાર;
તે સુણીને ઘટ શ્રાવજ ઉઠ્યો, આવ્યો સભામોઝાર. ૩
જ્યારે ઉભો થયો ત્યારે ગગનલગી, મોટું રૂપ દીસે વિકરાળ;
જ્યમ કાજળનો ગિરિ ઉંચો દીસે, કે પ્રગટ થયો જાણે કાળ.
ત્યારે વિભીષણે રામને દેખાડ્યો, બુવો પેલો ઉઠ્યો કુંભકર્ણ;
તે જોઈને સહુ આશ્ચર્ય કરે, જાણે પર્વત કાજળ વર્ણ. ૪
વિભીષણ કહે એનો જન્મ થયો, ત્યારે વરત્યો હાહાકાર;
ત્રીશ સહસ્ર સ્ત્રીને તે સમે, ગળી ગયો નિરધાર. ૫
વળી એક સમે સુરપતિની સાથે, યુદ્ધ કરતો એહ;
ત્યારે ઐરાવતનું પૂચ્છ ઝાલીને, પૃથ્વી પછાડ્યો તેહ. ૬
તે તણા દાંત કાઢીને માર્યો, ઇંદ્રને તેણીવાર;
ઇંદ્રે ઘણા વજ્રપ્રહાર કર્યાં પણ, અંગે ન વાગ્યા લગાર. ૭
એવો કુંભકરણ છે બળિયો, વિભીષણે કહી એમ વાણ;
તેણે સમે મારુતસુત કૂદ્યો, આવ્યો લંકામાં જાણ. ૮
સભા ભણી તે જાતો હતો, ધુમતો જ્યમ ગજરાજ;
ત્યારે અંજનીપુત્રે પ્રાકમ કીધું, તે બીજે ન થાય કાજ. ૯
આચિંતા આવી બાથજ મારી, કુંભકરણને તન;

- કડીલગી ઉંચલીયો પોતે, પછે વિચાર્યું મન. ૧૧
- જે પૃથ્વી ઉપર આડો નાખું તો, ચપાય લંકાગામ;
- પછે ઉભો ચૂકીને કુંભકરણને, આવ્યો પોતાને ઠામ. ૧૨
- ઘટશ્રોત્ર મદમાં મગ્ન છે માટે, નવ જાણ્યું કંઈ ત્યાંહે;
- પછે સભામાંહે ચાલીને આવ્યો, રાવણ ખેડો જ્યાંહે. ૧૩
- ત્યારે રાવણે માન દઈ ખેસાડ્યો, કનકતણે આસન;
- કુંભકરણ બોલ્યો મેઘગર્જવત, રાવણ સાથ વચન. ૧૪
- અરે ભાઈ મુને કેમ જગાડ્યો, શું સંકટ આવ્યું આજ;
- ભીડ સકળ હું ભાગું તારી, કહે મુજને તે કાજ. ૧૫
- ત્યારે રાવણે સહુ વૃત્તાંત કહ્યું, હરી લાવ્યો સીતા જેહ;
- રામ લક્ષ્મણ કપિ સૈન્યા લેઈ, આવ્યા યુદ્ધ કરવાને તેહ. ૧૬
- હું યુદ્ધ માંહે પરાજય પામ્યો, થયું મારું અપમાન;
- તે માટે મેં તુજને જગાડ્યો, ભીડ પડી બળવાન. ૧૭
- ત્યારે કર કપાળે દેઈને બોલ્યો, કુંભકરણ કહે સુણ બ્રાત;
- ભાઈ સર્વે ખેલ ખોટો રચી હાવે, મુજને શી કહે છે વાત. ૧૮
- પણ બુદ્ધિ કર્માનુસારિણી વરતે, લોક કહે તે સત્ય;
- જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે, ઉપજે વિપરીત મત્ય. ૧૯
- તું જનકી શું કરવાને લાવ્યો, ક્ષય થાશે કુળ સર્વ;
- હાવે રામની સાથે વેરજ બાંધ્યું, ભૂલ્યો કરીને ગર્વ. ૨૦
- એ નારાયણ અવતરિયા નિશ્ચે, વાનર સર્વે દેવ;
- મુને નારદજીએ કહ્યું તું પૂર્વે, જાણું છું હું એવ. ૨૧
- પણ ભાવિ હોનારું તે નવ ચૂકે, ડહાપણ સર્વે જાય;
- તેં કાઢી ચૂક્યો વિભીષણને ત્યારે, પેઠી પુરમાં અવદશાય. ૨૨
- ચંદ્રવિનાની રજની જેહવી, દીપકવિના જેવું ધામ;
- વિભીષણ વિના તું એવું જાણજે, ઉજ્જડ લંકાગામ. ૨૩
- પરનારી પાવકની જ્વાળા, જેવી વિષની વેલી;
- મોક્ષમાર્ગનો રોધ કરી નાખે, નરકકુંડમાં ઠેલી. ૨૪
- અહ્યા નવ છતાઈ જનકીને, તો ક્યમ છતાશે રામ;
- જે સ્વાધીન સીતા નવ થઈ ત્યારે, લાવ્યાનું શું કામ. ૨૫

ત્યારે રાવણ કહે એ કોટી ઉપાયે, જનકી વશ નવ થાય;
 એક રામવિના બીજ અવર પુરુષપર, દષ્ટિ એની નવ જાય.
 ત્યારે કુંભકરણ કહે કપટ કરીને, ધર તું રામનું રૂપ;
 સીતા ભજશે ત્યારે તુંને, થઈ જા તેવો અનુરૂપ. ૨૭
 ત્યારે રાવણ કહે રામ રૂપ ધરું પણ, ગુણ તે ન આવે ત્રણ;
 એક વચન એક બાણ, વળી એક પત્નીવ્રત પાવન. ૨૮
 એ ત્રણે ગુણ મુજમાંહે નથી, માટે ઓળખે જનકી આપ;
 તો તતક્ષણ બાળી ભસ્મ કરે, દે સીતા મુજને શાપ. ૨૯
 માટે રામ લક્ષ્મણનો પરાજય કર્યાવિણ, સિદ્ધિ નથી સુણવીર;
 એવાં વચન સુણીને ઉઠ્યો વળતો, કુંભકરણ રણધીર. ૩૦
 રામ રાવણ બંન્થોને નમીયો, કહેતો ગયો એમ વાણ;
 હાવે મારી વાટ ન જોશો વીરા, જીદ્ધમાં જશે મુજ પ્રાણ. ૩૧
 પછી અપાર સેના લેઈને આવ્યો, રણમાંહે કુંભકરણ;
 તે જોઈ વાનર સરવે નાઠા, આવ્યા રઘુપતિ શરણ. ૩૨
 ત્યારે ઉભા થયા અષ્ટ યૂથપતિ તે, નમ્યા રામને પાય;
 કુંભકર્ણશું જીદ્ધ કરવાને, ચાલ્યા લેઈ આજ્ઞાય. ૩૩

વલણ

આજ્ઞા લીધી રામની, પછી અષ્ટ યૂથપતિ જાય રે;
 શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, કહું કુંભકરણની કથાયરે. ૩૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकवारायां युद्धकांडे कुंभकरणस्य
 युद्धार्थ रणागमनो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ મારૂ

આવ્યો કુંભ કરણ કાળ ભાથી, જાણે ધુમતો મકનો હાથી;
 તેને જોઈ યૂથપતિ આઠ, ચઢ્યા સેનતણે સજાડ. ૧
 કુંભકરણે કર્યો સિંહનાદ, કંપ્યા કપિવર સુણતાં સાદ;
 ગિરિ તરુવરને પાપાણ, મારે કપિવર કરતા ધુંબાણ. ૨
 નથી વાગતું તેને અંગ, જાણે પરવત કેરું શૃંગ;

કહે છે આ જુદું તે શે લેખે, એમ કહીને કપિને ઉવેખે. ૩
 કરમાં એક મુદગળ ઝાલી, રામના લણી આવ્યો ચાલી;
 તે સમે વાનરે એકે કાળ, કરી પાપાણુ વૃષ્ટિ વિશાળ. ૪
 પડે પુષ્પ કૂર્મની પ્રષ્ટ, એમ તે નથી ગણતો નષ્ટ;
 જેવા ગિરિ ઉપર પરજન્ય, એમ લેખવતો નથી મન. ૫
 કુંભકરણુ કરે પદપ્રહાર, થાય વાનરનો સંહાર;
 ઝાલી મસળે મશકવત હીલે, ચારે પાસે કપિને પીલે. ૬
 તે જોઈને કૂંદા હનુમંત, મોટા પરવત લેઈ બળવંત;
 નાખ્યો અસુરની ઉપર જેવે, ઝાલ્યો આવતો ગિરિને તેવે. ૭
 તેને ચુરણુ કર્યો એક હસ્તે, પછી ત્રિશૂળ ગ્રહું મદમસ્તે;
 તે ત્રિશૂળે ભરાવ્યા હનુમંત, પછાડ્યા પૃથ્વી બળવંત. ૮
 આવી મૂરછા પડ્યા બળશીલ, ત્યારે ધાયા નળને નીલ;
 તેને અકેડી મુષ્ટિ મારી, થયા મૂર્છિત ગાળ્યો સુરાસી. ૯
 ધાયા ચાર કપિ બળવાન, શરભ ગવાક્ષ ગંધમાદન;
 ચોથો વૃષભ ગયો તેણીવાર, કુંભકરણુ તે ઝાલ્યા ચાર. ૧૦
 એને આકાશમાંહે ઉછાળ્યા, એને પૃથ્વી ઉપર પડતાળ્યા;
 ગાળ્યો કુંભ કરણુ તે પ્રચંડ, ત્યારે બળભળ્યું સકળ બ્રહ્માંડ. ૧૧
 ઝાલ્યા અનેક વાનર જેહ, મેલી મુખમાં ગળી ગયો તેહ;
 કોઈ કપિ જઠરામાં બળિયા, કેટલા કરણુમાંથઈને નિકળિયા. ૧૨
 કંઈ નીકળ્યા નાશિકામાંથી, સરવે વાનર નાઠાત્યાંથી;
 ઘટશ્રોત્રની વાગી હાક, તેણે પૃથ્વી ચઢાવી ચાક. ૧૩
 તે સમે જોઈ સૈન્ય ભંગાણુ, ચઢ્યો સુગ્રીવ બળિયો જાણુ;
 કુંભકરણુને ભાનુકિશોર, તેણે જુદું કયું મહા ઘોર. ૧૪
 ઘટશ્રોત્રે ગ્રહ્યો સુગ્રીવ, ઘાલ્યો કાખમાંહે બળ શિવ;
 પછી બોલ્યો આનંદભેર, આજ વાળ્યું મેં વીરનુ વેર. ૧૫
 કયું વાલીએ રાવણુને જેવું, આજ મેં પણ કીધું તેવું;
 અકળાયો સુગ્રીવ પછી ત્યાંહે, ઘણી દુરગંધી તે માંહે. ૧૬
 કોચી કાખ સુગ્રીવે તે વાર, બેઠો નીકળી સ્કંધ મોઝાર;
 કુંભકરણુનાં નાકને કાન, દતે કરીને છેઘાં બળવાન. ૧૭

પછી કૂવો કરી ગર્જનાય, આવ્યો જ્યાંહાં છે શ્રીરઘુરાય;
 થયો કપિમાં જય જયકાર, વખાણ્યો રામે સુરજકુમાર. ૧૮
 સુગ્રીવે છેલાં નાશિકા કર્ણ, નથી જાણતો જે દુષ્ટાચર્ય;
 જેમ દેહ પીડા ન જાણે જોગી, દેહાધ્યાસરહિતબ્રહ્મભોગી. ૧૯
 એમ ન લલ્લું અસુરે નિરવાણ, તે થયું દશાનનને જાણ;
 નાસાકરણ રહિત કર્યો વીર, મુણી રાવણે મૂકી ધીર. ૨૦
 પછે નાપિક મોકલ્યો ત્યાંહે, આવ્યો કુંભકરણ છે જ્યાંહે;
 વાંસ ગગન સુખિત તે દિશ, બાંધ્યુમોટું આદર્શતિનેશીષ. ૨૧
 કુંભકરણની સન્મુખ ધરીયું, ત્યારે અવલોકન એણે કરીયું;
 ઘટશ્રેત્રે જોયું મુખ જ્યારે, નાસાકરણ ન દીડાં ત્યારે. ૨૨
 તેમાંથી ચાલે રુધિરપ્રવાહ, જાણે ગિરિશૃંગ ગેરુ સરિતાય;
 એવું જોઈ મન પામ્યો ખેદ, ઉપન્યો દેહ થકી નિર્વેદ. ૨૩
 આવી સ્મૃતિ તેને મન, જે સુગ્રીવે કર્યાં છેદન;
 દેહ કુરૂપ થઈ નિરધાર, હાવે વ્યર્થ જીવ્યું ધિક્કાર. ૨૪
 જે જીવું તો પામું દુઃખ, રાવણને શું દેખાડું મુખ;
 હાવે નિશ્ચે મારે મરવું, થયો વિરૂપ જીવી શું કરવું. ૨૫
 એવું કહી કરી ગર્જના ધાર, થયો ત્રણ ભોવનમાં શોર;
 ક્રોધે રામની સનમુખ ચાલ્યો, મેદની સહિત મેરુ તવ હાલ્યો. ૨૬
 આવતો જોઈ રાવણનો વીર, ઉઠ્યા લક્ષ્મણજી રણધીર;
 રામચરણે નમાવ્યું શીશ, આપી આજ્ઞા શ્રીજીગદ્દીશ. ૨૭

વલણ

જીગદ્દીશ કેરી આજ્ઞા લેઈ, ચાલ્યા લક્ષ્મણજી તેણી વાર રે;
 કુંભકરણની સાથે જઈ, જીદ્ધ કરવા માંડ્યું અપાર રે. ૨૮
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે સુગ્રીવેન
 કુંભકરણવિરૂપકરણં નામ અષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૮ ॥

અધ્યાય ૧૯ મો

રાત્ર સોરઠ

કુંભકરણ સામા લક્ષ્મણ આવ્યા, મૂકીયાં બહુ બાણ રે;
 તે સપક્ષ થાયે ગુપ્ત તનમાં, પ્રવેશે નિરવાણ રે. ૧

- અમોઘ શર લક્ષ્મણ તણાં, વાઝે કુંભકરણને તન રે;
તે અસુર લેશ ન લેખવે, નવ ક્ષોભ પામે મન રે. ૨
- જ્યમ પાંડિતકેરા વચનથી, નવ થાય ખળને ક્ષોભ રે;
કરે દાન દાતા યાચકને, પણ તૃપ્ત ન થાયે લોભ રે. ૩
- એમ કુંભકરણ માને નહિ, શર લક્ષ્મણ કેરાં જોહ રે;
ત્યારે ગદા ગ્રહીને ધાયો વિભીષણ, બંધુ સન્મુખ તેહ રે. ૪
- અલ્યા મારી સન્મુખ એક ક્ષણ, તું ઉભો રહે અનુકૂળ રે;
રાવણ વિખવેલીનાં ફળ, તમો સરવ અનરથ મૂળ રે; ૫
- એણું સુણીને કુંભકરણ કહે, તુને વિભીષણ ધિક્કાર રે;
કુળમાં કલંક ઉદે થયો, કરવા દહન અંગાર રે. ૬
- જ્યમ સિંહના કુળમાં થાય જાંબુક, એમ પ્રગટયો શાંઢ રે;
કાયર થઈ ગયો શત્રુ શરણ, લાજ નહિ તુંને લાંઠ રે; ૭
- અલ્યા કુળ લભવ્યું અમારું, કોણ કરે જુદું તુજ સાથ રે;
એમ કહી ધાયો રામ સનમુખ, મુદગળ ગ્રહીને હાથ રે. ૮
- ત્યારે ધનુષ્ય ગ્રહી ઉઠ્યા તદા, શ્રીરામ રણુરંગ ધીર રે;
કુંભકરણ સાથે જુદું કરવા, ચાલ્યા શ્રીરઘુવીર રે. ૯
- શર ચઢાવીને સજ થયા, શત્રુશું બોલ્યા વાણ રે;
ઘટશ્રોત્ર સુણ મુજ બાણથી, હવે જશે તારા પ્રાણ રે. ૧૦
- ત્રિલોકને પીડ્યું તમો, કર્યો પૃથ્વીને બહુ ભાર રે;
તે દુષ્ટ તમને હણવાને, અમો લીધો છે અવતાર રે. ૧૧
- મારે રાવણકુળ સંહારણું, દેવનું કરણું કાળ રે;
પછે લંકામાં નિરભે થકી, કરશે વિભીષણ રાજ રે. ૧૨
- એણું વચન સુણી કુંભકરણ બોલ્યો, સાંભળ દશરથતન રે;
તું જન્માન્તરનો વેરી અમારો, બણું છું હું મન રે. ૧૩
- પણ મોટા હોય તે મુખ ન કહે, આપણું બળ સામર્થ્ય રે;
તે અણબોલ્યો રણમાં વઢે, સાધે પોતાનો અર્થ રે. ૧૪
- શું કરું જો હતો નિંદ્રાવશ, બાકી દેખાડત બળ ભાર રે;
વળી ઉબડત ત્રિલોકને, કરું સૃષ્ટિનો સંહાર રે. ૧૫
- એણું સાંભળી સજ થઈ રામે, મૂક્યાં બાણ અપાર રે;

તે કુંભકરણુ મુખ કરી પહોળું, ગળી ગયો તેણી વાર રે. ૧૬
 જ્યમ બિલ્લ માંહે પ્રવેશે, પછી સર્પ નવ દેખાય રે;
 એમ કુંભકરણના મુખવિષે, સહુ બાણ ગુપ્તજ થાય રે. ૧૭
 તે રામબાણે ઉદરમાં કરી, અંત્રભળ છેદન રે;
 પણ પીડા કંઈ પામે નહિ, નથી લેખવતો તે મન રે. ૧૮
 એમ ગળી ગયો તે અસંખ્ય શર, પણ ન પામે તે હાર રે;
 એણે બેઠા ચિંતાતુર થયા, સહુ કપિ તેણી વાર રે. ૧૯
 વટશ્રોત્ર ધાયો રામ ઉપર, તુંમર ગ્રહીને હાથ રે;
 ત્યારે દિવ્ય શક્તિ બાણ મંત્રી, મૂકયું શ્રીરઘુનાથ રે. ૨૦
 પ્રલય અગ્નિ સ્થાપિયો, બાણને અગ્રે રામ રે;
 આકર્ષણપર્યંત ખેંચીને, મૂકીયું તેણે ઠામ રે. ૨૧
 મુદ્દગલ સહિત કર છેદિયો, આકાશ ઉડ્યો એહ રે;
 જ્યમ ઉર્ગ* ઉડે સપક્ષ નભમાં, એમ ઉડ્યો તેહ રે. ૨૨
 પછે બીજે હસ્તે ગદા ગ્રહી, ધાયો કુંભકરણુ તે ઠામ રે;
 ત્યારે સુરજ મંત્ર લક્ષ્મીને, બીજું બાણ મૂકયું રામ રે. ૨૩
 તે બાણે બીજે હસ્ત છેલો, સમરથ શ્રીઅવિનાશ રે;
 પહોળું મુખ કરી ધાયો અસુર, બાણે કરશે વિશ્વનો ત્રાસ રે. ૨૪
 બે બાણ મૂકી બે ચરણુ, છેદિયા શ્રીરઘુવીર રે;
 ત્યારે કુંભકરણુ પૃથ્વી પડ્યો, તે વિકળ થઈને શરીર રે. ૨૫
 પછે પેટ ભેર ચાલવા માંડયું, મુખ કરી વિકરાળ રે;
 કુંકાડા મારે કુંકના, બાણે પ્રલય અગ્નિ જ્વાળ રે. ૨૬
 તે જ્વાળે કરીને કપિ દાઝે, પાડતા બહુ ચીસ રે;
 પછે ભીમકાળાસ શર ચઢાવી, કોપ્યા શ્રીભુગદીશ રે. ૨૭
 તે બાણે કરીને કુંભકરણનું, શિર કયું છેદન રે;
 મહા વજ્રે કરી પર્વતતણું, જ્યમ શિખર થાય પતન રે. ૨૮
 શિર અસુરનું ગર્જના કરતું, ઉછળ્યું આકાશ રે;
 વિમાન લેઈને દેવ નાહા, પામી મનમાં ત્રાસ રે. ૨૯
 તે મસ્તક લંકામાં પડ્યું, ત્યારે ચંપાયાં બહુ ધામ રે;

- અનેક રાક્ષસ મરણ પામ્યા, શિર થકી તે ઠામ રે. ૩૦
 હાવે કુંભકરણ મરતે થકે, કર્યો દેવે જ્યજ્યકાર રે.
 કરી પુષ્પવૃષ્ટિ રામ ઉપર, દુંદુભી નાદ અપાર રે. ૩૧
 કંઈ શેષ સૈન્યા રહી હતી, કુંભકરણ કેરી જેહ રે;
 ઘણું ભય પામી નાદા સહુ, ગયા લંકામાં તેહ રે. ૩૨
 સમાચાર રાવણને કહ્યો જે, પામ્યો મરણ મહાકાય રે;
 ત્યારે સિંહાસન ઉપરથકી, પડ્યો વિકળ થઈને રાય રે. ૩૩
 પછે રાવણ લાગ્યો વિલાપ કરવા, દુઃખ ધરીને મન રે;
 આજ અંધુ પાપે માહરે, સહુ દિશા થઈ ગઈ શૂન્ય રે. ૩૪
 તે જાણીને ઈંદ્રજીત આવ્યો, રાવણ કેરી પાસ રે;
 અરે તાત શું કરવા રુઝ્યો, જેનો જન્મ તેનો નાશ રે. ૩૫
 મૃતલોક માંહે અવતરી, નથી ચિરણુજીવી કોય રે;
 માટે શોક શું કરવા ધરો, જે હોનારું તે હોય રે. ૩૬
 નરે વાનરે જ્યારે કુંભકરણને, માર્યો નિશ્ચયે જાણુ રે;
 હું જાણું હવે કાળ વિપરીત, આવિયો નિરવાણુ રે. ૩૭
 માટે ક્ષમા રાખો પિતા હાવે, ધરો ધીરજ મન રે;
 જ્યારે ત્યારે જગતમાં પડે, એક વારજ તન રે. ૩૮
 એમ બોધ બહુ પુત્રે કર્યો, સમજાવ્યો રાવણ રાય રે;
 ત્યારે આજ્ઞા માગી પ્રધાને, પછે જુદ્ધ કરવા જાય રે. ૩૯
 મહા બળિયા સુત રાયના, વળી ચાર મંત્રી જેહ રે;
 દેવાંતકને નરાંતક વળી, ત્રિશિરા નામે તેહ રે. ૪૦
 વળી શકજીતનો કનિષ્ઠ અંધુ, નામ તેનું અતિકાય રે;
 તે ચતુરંગદળ સાથે લેઈને, જુદ્ધ કરવા જાય રે. ૪૧

વલણ

જાયે જુદ્ધ કરવાને રણમાં, રાવણસુત અતિકાય રે;
 વળી રાજકુંવર બીજા અતિ ઘણા, વળી મંત્રી જે કહેવાય રે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकपारायां युद्धकांडे कुंभकरण-
 मरणं नाम एकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

અધ્યાય ૨૦ મો

રાગ સામેરી

- ત્યારે મહોદર અતિકાય ચઢિયા, સાથે રાજકુમાર;
ચતુરંગ સેન્યા સાથે લેઇને, આવ્યા રણુમોઝાર. ૧
- વાજ્ર વાળે અતિ ઘણાં, મદગલ કરે ચિકાર;
શૂરવીર તે સિંહનાદ કરતા, હણહણે તોખાર. ૨
- ત્યારે ગીધ પક્ષી ગયો ખેસી, અતિકાય કેરે શીશ;
તેને માન શુકન સૂચવ્યા, પણ ગણતો નથી તે દિશ. ૩
- એવું અસુરનું દળ જોઇને, કપિ સૈન્ય ધાયું ત્યાંહે;
વાનર અસુરનું થાવા લાગ્યું, જુદું માંહોમાંહે. ૪
- ગિરિવૃક્ષ ને પાષાણ વૃષ્ટિ, કરે છે બહુ ક્રીશ;
તે આવતાં જાલે અસુર, મારતા કરીને રીસ. ૫
- કપિ અસ્થિ લેઇ રાક્ષસતણાં, મારે અસુરના શિરમાંહે;
તે પુંગી પ્રજવત થાય ચૂરણ, ફાટે ઘટ સમ ત્યાંહે. ૬
- વળી કપિ કરડે અસુરકેરાં, નાસિકા ને કર્ણ;
ત્યાં સુધરધારા ચાલતી, દળ દીસે લોહિતવર્ણ. ૭
- દળ ભંગ જોઇને કોપ્યો જે, નરાંતક રાજકુમાર;
શ્યામ કરણ તુરી ઉપર ખેઠો, આવિયો તેણીવાર. ૮
- જાણે ઉચ્ચૈઃશ્રવાનો વીર હય, ગરુડના સરખો વેગ;
તેની ઉપર રાજકુંવર ચઢ્યો, આવી થયો ભેગાભેગ. ૯
- જળકતું વિદ્યુતલતા જેવું, બડગ જાડ્યું પાણ;
ચોપાસ કપિને મારતો, એમ કયું દળભંગાણ. ૧૦
- એકે ઘાએ સહસ્ર વાનર, મારતો રણુમાંહે;
તેણે કપિ અષ્ટાદશ લક્ષ માર્યા, કયું પ્રાક્રમ ત્યાંહે. ૧૧
- એહવો અનરથ જોઇને, ધાયો વાલીસુત બળવંત;
આકાશમારગ ઉછળ્યો, કરી ગરજના તે અનંત. ૧૨
- પછે કોધે મારી અંગદે, એક મુષ્ટિ મસ્તક માંહે;
અશ્વસહિત મારી કર્યો ચૂરણ, નરાંતકને ત્યાંહે. ૧૩

- ત્યારે મહોદર મહા પામ્વર્વ, ત્રિશિરા દેવાન્તક નિરધાર; ૧૪
 એ ચારે મળીને અંગદ ઉપર, કરવા માંડયો માર. ૧૪
 એમ અંગદ સંકટમાં પડ્યો, ત્યારે કપિ ધાયા ચાર; ૧૫
 નળ નીલને વળી ઋષભ સાથે, ચોથો વાયુકુમાર. ૧૫
 તે નળે માર્યો મહોદર વળી, નીલે ત્રિશિરા જાણ; ૧૬
 લીધા દેવાન્તક મહા પામ્વર્વના, હનુમંત ઋષભે પ્રાણ. ૧૬
 એમ અંગદને ઉગારિયો, માર્યા ચારેચાર અસુર; ૧૭
 અતિકાય તવ કોપે ચઢ્યો, વજ્રાવિયાં રણતુર. ૧૭
 તે રાજકુંવર રથમાંહે બેઠો, જોડ્યા સહસ્ર તોખાર; ૧૮
 તેની રસી એક સારથિએ, ગ્રહી છે નિરધાર. ૧૮
 ઈંદ્રજીત જેવો પરાક્રમી, અતિકાય સ્થૂળ શરીર; ૧૯
 તે યુદ્ધ કરવા આવિયો, સિંહનાદ કરતો વીર. ૧૯
 ત્યારે તેની સામા ગવાક્ષ ગવય, શરભ કુમુદ ને મયંદ; ૨૦
 અતિકાય આવતો આંતરીને, યુદ્ધ કરે મહાદ્રંદ. ૨૦
 તે સર્વને મૂર્છિત કરી, ચાડ્યો આગળ અભિરામ; ૨૧
 સારથિને કહે હાંક રથ, જ્યાં હોય લક્ષ્મણ રામ. ૨૧
 આવતો જોઈને વિભીષણને, પૂછ્યું શ્રીરઘુવીર; ૨૨
 આ કોણ આવ્યો રથમાં બેસી, જુદ્ધ કરવા ધીર. ૨૨
 ત્યારે વિભીષણ કહે રાવણકેરો, કુંવર એ અતિકાય; ૨૩
 મહા પરાક્રમી બળવંત છે, વાનરે નહિ જીતાય. ૨૩
 આ રથ આપ્યો છે બ્રહ્માએ, એ અભેદ વજ્ર સ્વરૂપ; ૨૪
 એવું વચન સુણીને રામચરણે, નમ્યા પન્નગભૂષ. ૨૪
 આજ્ઞા માગી રામની, સજ થયા લક્ષ્મણ વીર; ૨૫
 અતિકાય સાથે યુદ્ધ કરવા, ચાલીયા રણધીર. ૨૫
 ધનુષપર સંધાન કરી, સૌમિત્રી મૂકે બાણ; ૨૬
 તે આવતાં અતિકાય છેદે, શરે શર નિરવાણ. ૨૬
 રાવણતણે સુત પ્રાક્રમી, અસ્ત્રવિદ્યાએ સમર્થ; ૨૭
 લક્ષ્મણજી જે જે બાણ મૂકે, કરે તેને વ્યર્થ. ૨૭
 અતિકાયને લક્ષ્મણ તણું, થયું યુદ્ધ દારુણ ત્યાંહે;

શોણીતની સરિતા વહી, થયો સંગમ સાગર માંહે.	૨૮
ઘણું બળ લીધું અતિકાયનું, કોપ્યા અનંત અપાર;	
બ્રહ્માસ્ત્ર શરસંધાન કરીને, મૂકીયો તેણીવાર.	૨૯
જ્યમ પ્રલય કેરી વીજ ચમકે, એમ વાહ્યું બાણ;	
તે બાણથી અતિકાયનું, શિર છેદિયું નિરવાણ.	૩૦
તે સમે કપિસેના વિષે, વરતીયો જ્યજ્યકાર;	
અસુર કેરું સૈન્ય નાહું, ગયું પુર મોઝાર.	૩૧
સમાચાર જાણ્યો દશમુખે, અતિકાયકેરું મર્ણુ;	
ત્યારે મૂર્છા આવી રાયને, ખેદથી પડિયો ધર્ણુ.	૩૨
ઘણા પુત્ર મિત્ર જમાત્ર શૂરા, મરણ પામ્યા જેહ;	
રાય તેને સંભારીને, રુદન કરતો તેહ.	૩૩
સાવધાન કરિયો ઈંદ્રજીતે, રાવણને તેણી વાર;	
પછી ધીરજ આપી યુદ્ધ કરવા, ચઢ્યો સતીકુમાર.	૩૪
ચતુરંગ સેના સાથ લીધી, કર્યું રક્તે સ્નાન;	
રક્તભૂષણ રક્ત અમ્બર, કર્યાં તન પરિધાન.	૩૫
પછી શક્તિ કેરો હવન કરિયો, કુંડ રચી રણમાંહે;	
માંહે સરસવ મંત્રી હોમિયા, મધમાંસ ઘણું વળી ત્યાંહે.	૩૬
રણદેવ્યાને કરી પ્રસન્ન, ભોગ સમર્પ્યા બહુ રીત;	
વાજાંત્ર બહુ વજડાવીયાં, જુદ્ધે ચઢ્યો ઈંદ્રજીત.	૩૭

વલણ

ઈંદ્રજીત ચઢિયો જુદ્ધ કરવા, ખેડો રથમોઝાર રે;
 ચારે પાસે કોટ રચિયો, સેનાતણી નિરધાર રે. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारामां युद्धकांडे संग्रामे
 युद्धार्थ इन्द्रजिदागमनं नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥ ૨૦ ॥

અધ્યાય ૨૧ મો

રાગ મારૂ

આવ્યો ઈંદ્રજીત રણમાંહે, રધુવીરનું સૈન્ય છે જ્યાંહે;
 ત્યારે કપિદળ થયું સાવધાન, મારો માર કરે બળવાન. ૧

ચારે પાસે કપિએ ઘેર્યો, અકળાવ્યો સુત રાવણ કરો;
 મુખે ખોલતા જય જય રામ, મારે વૃક્ષ ગિરિ તે ઠામ. ૨
 ત્યારે અદશ્ય થયો ઈંદ્રજીત, કરતો આકાશ જઈને અનીત્ય;
 ત્યાંહાં રહી મૂકે બાણ અપાર, બાણે અખંડ મેઘની ધાર. ૩
 ચારે પાસે કપિ સહુ જોય, તેને નથી દેખતું કોય;
 આવે વિજળી સરખાં બાણ, છેદે કપિના શિર પદ પાણ. ૪
 કોટિ વાનર પામ્યા મર્ણ, પડ્યા નિર્જીવ થઈને ધર્ણ;
 ત્યારે વત્યો હાહાકાર, તે બળીયો મેઘનાદ અપાર. ૫
 શત બાણ મૂક્યાં ઈંદ્રજીત, ખીલ્યા રામ ને લક્ષ્મણ સહિત;
 કરમાંથી પાડ્યાં શરાશન, પડ્યા મૂર્છિત થઈ ભગવન. ૬
 જણવી માનુષી લીલા તે ઠામ, જે અભેદ છે આત્મારામ;
 વળી મૂક્યાં ઈંદ્રજીતે બાણ, લીધા અનેક વાનરના પ્રાણ. ૭
 અષ્ટાદશ બાણે સુગ્રીવ પાડ્યો, છ બાણે ગંધમાદન તાડ્યો;
 બાર બાણે ઋષભ ને મયંદ, નીલને બાણ માર્યાં દ્વંદ. ૮
 રુક્ષપાળને માર્યાં સાત, કર્યો ખટબાણે નળને પાત;
 ગવય ગવાક્ષ અંગદ જેહ, પાડ્યા ત્રણ બાણે કરી તેહ. ૯
 દધી મુખ શરભને દ્વાદશ તન, સોળ બાણે પાવક લોચન;
 ચૌદ બાણે મુક્ષેણ કેસરી, હેમકૂટને વેંધ્યો ત્રણે કરી. ૧૦
 સુમુખ દુર્મુખ ને જ્યોતિર્મુખ, દશ બાણે પમાડ્યા તેને દુઃખ;
 ગૌરમુખને પાડ્યો ચાર બાણ, પંચશરે દધિ મુખ નિર્વાણ. ૧૧
 કર્યો મૂર્છિત સહુ કપિમાત્ર, પડ્યા ભૂમિ શિથળ થયાં ગાત્ર;
 કરી સકળ સૈન્ય મૂરછિત, ઉતર્યો ભૂમિ ઉપર ઈંદ્રજીત. ૧૨
 પામ્યો વિજય જીતીને રામ, ઈંદ્રજીતે કર્યું એણું કામ;
 વજ્રડાવ્યાં વાજીંત્ર અપાર, આવ્યો લંકામાં સતીનો કુમાર. ૧૩
 ઉઠી રાવણ પુત્રને ભેટયો, તાપ બંધુ મરણનો મેટયો;
 શાહાબાશ કર્યું રૂડું કામ, પુત્ર રાખ્યું તેં માફ નામ. ૧૪
 એમ રીઝવ્યો રાવણ રાય, હવે સુવેલુએ શું થાય;
 કપિ સૈન્ય પડ્યુંતું જેહ, તેમાં ઉગર્યા બે જણ તેહ. ૧૫
 એક વિલીપણ ને હનુમંત, ચિરણજીવી એ બે બળવંત;

તે ખેડા આવી રામની પાસ, દેખી વિપરીત થયા છે ઉદાસ. ૧૬
 રામ લક્ષ્મણનું જોઈ મુખ, મનમાં ઘણું પામ્યા દુઃખ;
 પછી મૂકી મનની ધીર, રોવા લાગ્યા તે બંન્ધો વીર. ૧૭
 નિશ્ચે આવ્યો ભાઈ વિપ્રીત કાળ, પડીયા જ્યારે રઘુકુળ બાળ;
 એમ બે જણ શોચે આપ, કરે વિવિધ પ્રકાર વિલાપ. ૧૮
 એમ કરતાં નિશા થઈ જ્યારે, ગયા સૈન્યમાં મારુતિ ત્યારે;
 જોયા સર્વ કપિને હલાવી, થાક્યા નામ દેઈને બોલાવી. ૧૯
 પડ્યા સર્વ થઈને અચેત, તેમાં જાંબુવાન છે સાવચેત;
 તેને ખેડો કર્યો બળવંત, શીંછપતિ કહો હો હનુમંત. ૨૦
 ભાઈ મુખી છે લક્ષ્મણ રામ, કહો ખેડા છે કોણ ઠામ;
 એવું સુણી રોયા મારુતતન, બોલ્યા ગદગદ થઈને વચન. ૨૧
 શું પૂછો છો મુને જાંબુવાન, સૈન્યસહિત પડ્યા છે ભગવાન;
 મનુષ્યલીલા કરી રઘુરાય, હાવે કરવો કવણ ઉપાય. ૨૨
 એવાં વચન સુણી રુક્ષરાજ, આવ્યા જ્યાં વિરાજે મહારાજ;
 ત્રેણે જણ મળી ખેડા પાસ, જોઈ રામને મૂકે નિશ્વાસ. ૨૩
 વિભીષણ ને વાયુકુમાર, રુક્ષપતિ મળી કરતા વિચાર;
 કહો ભાઈ હાવે કરવું ક્યમ, સાધો સમય થાયે મુખ જ્યમ. ૨૪
 વળતા બોલ્યા શીંછપતિ ત્યાંહિ, જો લાવો દ્રોણાચળ આંહિ;
 તેની ઔષધિ પવન પસાર, ઉઠે સકળ સૈન્ય નિરધાર. ૨૫
 અહિંથી યોજન છે કોટી ચાર, ક્ષીર સિંધુની પેલીપાર;
 તે આવે નિશામાં આ ઠાર, તો સરે અર્થ નવ લાગે વાર. ૨૬
 એવું સુણી ઉડ્યા વાયુતન, થયા સત્વર બોલ્યા વચન;
 ત્રેણ પહોરમાં લાવું દ્રોણાચળ, રામકૃપાનું છે મુજમાં બળ. ૨૭
 તમે રક્ષણ સહનું કરજો, આવે અસુર તેને સંહરજો;
 ઘણી ધીરજ ધરજો મન, પ્રાણપતિનું કરજો જતન. ૨૮
 વલણ
 પ્રાણપતિનું જતન કરજો, ધરજો મનમાં ધીર રે;
 એવું કહી દ્રોણાચળ લેવા, ચાલ્યા હનુમંત વીર રે. ૨૯
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંપત્તિ વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે
 જિતેન રામસેનામૂર્છનં નામ એકવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

અધ્યાય ૨૨ મો

રાગ મારુ

- હાવે દ્રોણાચળ લેવાને કાળે, કૂંઘા વાયુતન;
આકાશ મારગ જાય છે ઉડયો, ભય નથી ધરતો મન. ૧
- રામનામનું સ્મરણ કરે મુખ, મારે મનોમય ફાળ;
નિશાવિષે નિરભે થકી જાતો, વજ્રદેહી વિકરાળ. ૨
- સમુદ્ર સરિતા દ્વીપ ગિરિ તે, ઓળંગ્યા તેણીવાર;
મનથી અધિકો વેગ છે જોનો, એવો વાયુકુમાર. ૩
- પછે દ્રોણાચળની પાસે આવીને, ઊભા શ્રીહનુમંત;
તે પર્વતને ચિંતવીયો પોતે, લેવાને બળવંત. ૪
- જ્યમ અંબુનિધિને અગસ્ત ચિંતવે, તસ્કર નૃપ ભંડાર;
જ્યમ કુંડારપાણિ વૃક્ષ ચિંતવે, યુવતીરૂપને જાર. ૫
- એમ દ્રોણાચળને ચિંતવે કપિવર, સ્તુતિ કરતા કરજોડ;
તું પરઉપકારી પર્વત છે, માટે પૂર અમારા કોડ. ૬
- તુજ નામસ્મરણથી રોગજ નાસે, ત્રાસે તન પરિતાપ;
હું યાચક તુજને યાચવા આવ્યો, માટે આપધિ મુજને આપ. ૭
- જે જગદુદ્ધારક રામ લક્ષ્મણ, થયા સૃષ્ટિ સૈન્યસહિત;
તુજને જશ આપવાને કારણ, લીલા કરી છે અજીત. ૮
- એમ હનુમંતે ઘણી કરી પ્રાર્થના, ત્યારે બોલ્યો ગિરિદ્રાણ;
પ્રત્યક્ષ સૃતિ થઈને કહે, અહ્યા તું મર્કટ છે કોણ. ૯
- દેવને દુર્લભ આપધિ મારી, તે તુને કેમ અપાય;
જા નહિ આપું કોણ છે એવા, લક્ષ્મણ ને રઘુરાય. ૧૦
- એવું સાંભળી કાપવર કોપ્યા, બોલ્યા ક્રોધ વચન;
અહ્યા જડબુદ્ધિ પાપાણ રુદે, કંઈ જ્ઞાન નથી તુજ મન. ૧૧
- જ્યમ વાયસને વિવેક નહિ, મધપાનીતે તત્ત્વવિચાર;
જ્યમ હયા નહિ નિર્દય હિંસકને, વ્યસનીને આચાર. ૧૨
- ધર્મશાસ્ત્ર તે ભ્રષ્ટ ન જાણે, મૂઢનો વિદાલ્યાસ;
જારને શીળ કૃપણને ધર્મ શું, કપટીને વિશ્વાસ. ૧૩

એમ તું નિર્દય જડ નથી બન્યો, રામ કામનું હેત;
 માટે હવડાં તુને ચૂર્ણ કરી નાખું, શિક્ષા કરું અચેત. ૧૪
 એમ કહી પછે પૂંછ વધાર્યું, પ્રચંડ ચક્રાકાર;
 શેષનાગના જેવું કરીને, બાંધ્યો ગિરિ તેણીવાર. ૧૫
 પછે મૂળથકી ઉખેડી લીધો, દ્રોણાચળ હનુમંત;
 આકાશમારગ લેઈને ચાલ્યા, ઉછળતા બળવંત. ૧૬
 જ્યમ ઝળકે કાન્તિ સુદામા પર્વત, રવિમંડળ રથસાજ;
 જ્યમ ઉરગપતિ ઉરવી લેઈ ઉડે, એમ ઉડ્યા કપિરાજ. ૧૭
 જ્યારે એક પહોર રજની રહી ત્યારે, આઠ્યા સુવેલુ જ્યાંહે;
 તે સમે શીત પ્રલંબન છૂટ્યો, પ્રસર્યો સેનામાંહે. ૧૮
 દ્રોણ ઔષધિનો વાયુ લાગ્યો, સૈન્ય ઉઠ્યું તેણીવાર;
 શ્રીરામલક્ષ્મણ સાવચેત થયા ને, વત્યો જય જયકાર. ૧૯
 સર્વનાં અંગ નવીન થયાં, તલમાત્ર રહ્યો નહિ ધાય;
 ત્યારે અરણ્ય ઉદય ત્યાં સભા કરીને, બેઠા શ્રીરધુરાય. ૨૦
 તે મારુતિ મૂકી આઠ્યા પૂર્વસ્થળ, દ્રોણાચળને ત્યાંહે;
 આવી મહાવીરે સાષ્ટાંગ કર્યા, શ્રીરધુપતિ બેઠા જ્યાંહે. ૨૧
 શ્રીરામે ઉઠાડી અંજની સુતને, ચાંપિયા રુદિયા સાથ;
 ધન્ય ધન્ય કહી આશીષ દીધી, મુસ્તક મૂક્યો હાથ. ૨૨
 પ્રાણદાતાર થયો તું સહુનો, સાંભળ હો હનુમંત;
 તુજ વિના કોણ સાહ્ય કરે, આ રણમાંહે બળવંત. ૨૩
 ત્યારે કર બેઠીને કહે અંજનીસુત, સમ્રથ શ્રીરધુરાય;
 એ સર્વ તમારી કૃપાનું બળ છે, મુજથી કંઈ નવ થાય. ૨૪
 એમ અંજનીસુતનાં વચન સુણીને, પ્રસન્ન થયા મોરાર;
 સર્વ કપિજન આનંદ પામ્યા, કરતા જય જયકાર. ૨૫
 વત્યો જય જયકાર, સહુ કપિ ભેટ્યા હનુમંતને;
 વળી શ્રીમુખે જુગદંધાર, વખાણે ધણું બળવંતને. ૨૬
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे हनुमता
 द्रौणाचलौषध्या रामसेनामूर्च्छानिवारणं नाम द्वाविंशतितमोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૨૩ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

હનુમંતે કરીયું અદ્ભુત કાજ જ,
ત્યારે વાનર પ્રત્યે બોલ્યા કપિરાજ જ;
સહુ અગ્નિ લગાડો લંકામાં આજ જ,
એવું સુણી ઉઠ્યો ક્રીશ સમાજ જ. ૧

ઢાળ

સમાજ કપિનો ચાલિયો સુણી, સુગ્રીવ કેરું વચન;
કોટ ઓળંગી પ્રવેશ્યા, પુરમાંહે સહુ કપિજન. ૨
દેવદાર કેરાં વૃક્ષ કરમાં, ગગનચુંબિત જેહ;
તે સળગાવી કપિ કૂદિયા, કોટાનકોટી તેહ. ૩
ઘણો વાયુ વાયો તે સમે, લંકામાં લાગી લહાય;
સહુ લોક હાહાકાર કરતા, કોલાહલ બહુ થાય. ૪
તે જાણુ રાવણને થયું, ત્યારે ખેદ પામ્યો મન;
જે દ્રોણાચળ હનુમંત લાવ્યો, કર્યા સહુ સજીવન. ૫
વળી વાનર આવ્યા લંકામાં, બાળવા માંડ્યાં ધામ;
એ ઉજડ કરશે પુર સકળ, કો નહિ રહે આ ઠામ. ૬
રાજકુંવરને આજ્ઞા કરી, જંધ પ્રજંધને વિરુપાક્ષ;
તે તત્પર થઈને ચાલીયા વળી, ક્રોધન ને શ્રોણિતાક્ષ. ૭
વળી કુંલકરણના પુત્ર બે જેનું, કુંલ નિંકુલ એવું નામ;
પરજન્યાસ્ત્ર મૂકી અગ્નિ, સરવે સમાવ્યો તે ઠામ. ૮
પછી બાણ મારી સર્વ વાનર, કાઢ્યા પુરથી બહાર;
રણમાંહે આવી રાક્ષસે, યુદ્ધ આરંભ્યું તે ઠાર. ૯
ઘટશ્રોત્રને પુત્રે તદા, રણમાં કયું જુદ્ધ ધોર;
મારવા માંડ્યું કપિદળ ત્યારે, ધાયો ભાનુકિશોર. ૧૦
કુંલના કરમાં થકી લીધું, સુગ્રીવે કોદંડ;
કરી ગર્જના પછી ભંગ કીધું, ધનુષના બે ખંડ. ૧૧
સગ્રીવ કુંલને થયું પછે, મલ્લ યુદ્ધ મુહૂરત એક;

પદ પડઘાએ મેદની કંપે, મારે ધાય અનેક.	૧૨
સુગ્રીવે માર્યો કુંભને, ધાયો નિકુંભ તેણીવાર;	
આવતો રોક્યો તેહને, કયું જુદું પવનકુમાર.	૧૩
નિકુંભના શિરવિષે મારી, મુષ્ટિ એક હનુમંત;	
તત્કાળ પામ્યો મરણ તે, એમ અસુર હણ્યા બળવંત.	૧૪
રાજકુંવર સરવે આઠ્યાતા, ઘણા રાક્ષસ લેઈને જેહ;	
હનુમંત સુગ્રીવે મળીને, સરવ માર્યા તેહ.	૧૫
તે ખબર જાણી રાવણે, ત્યારે મોકલ્યા ત્રણ વીર;	
વિશાલાક્ષ ને મકરાક્ષ નામે, અક્ષ એ રણધીર.	૧૬
તે રાક્ષસે યુદ્ધ કયું દારુણ, કોપીયા શ્રીરામ;	
મહા બાણ ચૂકી ત્રણે જણને, મારિયા તે ડામ.	૧૭
તે પૂઠે ચઢિયો શકલત, રચ્યો કુંટ રણમાં જાણ;	
તેણે હોમ કરીને ઉપજાવી, એક કૃત્તિકા નિરવાણ.	૧૮
તે કૃત્તિકાની ઉપર બેઠો, પરાક્રમી ઇન્દ્રજીત;	
આકાશમારગ જઈ રહ્યો, કરતો તે યુદ્ધ અમીત.	૧૯
તેની બાણવૃષ્ટિએ કરી, ઘણા કપિ પામ્યા મર્ણ;	
કોના હસ્ત શીર ચરણ તૂટે, નાસિકા ને કર્ણ.	૨૦
જ્યારે ઇન્દ્રજીતે કપિદળ, કરવા માંડ્યું સંહાર;	
ત્યારે લોકપ્રાણેશે કહ્યું, આવી રામને નિરધાર.	૨૧
અંગિરાસે કરી કૃત્તિકાને, છેદો શ્રીમહારાજ;	
મેઘનાદ માને હાર જે, વળી થાય ત્યારે કાજ.	૨૨
તે સુણી રામે ચૂકીયું, અંગિરાસ કેરું બાણ;	
તે રામબાણે કૃત્તિકા બળી, ભસ્મ થઈ નિરવાણ.	૨૩
ઇન્દ્રજીત તવ કોપે ચઢ્યો, સિંહનાદ કીધો ધોર;	
બ્રહ્માંડ સરવે બળભળ્યું, ગયો બ્રહ્મલોકે શોર.	૨૪
પછે વૃષ્ટિ કરતો શરતણી, નભમાં રહી બળ પૂર;	
અધિકાર અતિશે આવ્યું, તેણે દેખાયે નહિ સુર.	૨૫
કોટાન કોટી કપિ કેરો, કર્યો રણસંહાર;	
અષ્ટ જૂથપતિ ચૂર્ણિત કર્યા, ત્યારે કોપ્યા જુગદાધાર.	૨૬

- કોદંડ સજ કરી શર ચઢાવ્યો, રામ રણુરંગધીર;
 ઇન્દ્રજીત સાથે જીત્ત કરવા, ઉભા શ્રીરધુવીર. ૨૭
- એક બાણ મૂકી શકજીતનું, ધનુષ કાપ્યું રામ;
 બીજું માર્યું મુગટમાં, પૃથ્વી પડ્યો તે કામ. ૨૮
- કામુક ત્રીજું મૂકીયું, રાવણી ઉપર જોહ;
 તે બાણ કેરી ઝપટથી, તતકાળ ઉડ્યો એહ. ૨૯
- મૂર્છિત થઈ જઈને પડ્યો, ઇન્દ્રજીત લંકામાંહે;
 સાવચેત થઈને ઉડિયો પછે કપટ રચિયું તાંહે. ૩૦
- તેણે માયામય નિરમાણ કીધું, જનકીનું રૂપ;
 કનક રથમાં બેસાડી, અલંકાર ચીર અનુપ. ૩૧
- એણું કપટ રચીને આવીયો, રણમાંહે અસુરકુમાર;
 આવતો જોઈ ગિરિ લેઈ ધાયો, જે રુદ્રનો અવતાર. ૩૨
- હનુમંતજી પાસે ગયા, ઇન્દ્રજીત ઉભો જ્યાંહે;
 વાયુપુત્રને તવ દેખાડી, કૃત્રિમ સીતા ત્યાંહે. ૩૩
- અહ્યા જો કપિ તુજ ઇષ્ટદેવી, જનકતનયા જોહ;
 એ અંગના રધુવીરની, મુજ પિતા લાવ્યો તેહ. ૩૪
- અમારા કુળનો ક્ષય કર્યો, સહુ અસુરનો સંહાર;
 જાતુધાન કુળવન દહન કરવા, અગ્નિ શિખા એ નાર. ૩૫
- કુંભકરણ આદે નિશાચર, એણે કર્યા ભક્ષણ જાણ;
 એ કૃત્યા પ્રગટી ત્રેતા યુગમાં, ભોગ લેવા નિરવાણ. ૩૬
- તે માટે કપિ મારું એને, ટાળું અસુરનું દુઃખ;
 એ કલહ કારણીનો વધ કરતાં, થાશે અમને સુખ. ૩૭
- એમ કહી વચન રાવણસુતે, ગ્રહું ખટગ નિજકરમાંહે;
 કૃત્રિમ સીતા તણો વધ કર્યો, ઇન્દ્રજીતે ત્યાંહે. ૩૮
- તે દેખાડ્યું હનુમંતને, રામને જઈ કહે આજ;
 જે જાય ઉઠી અજેધ્યામાં, હવે શું છે કાજ. ૩૯
- એણું જોઈને હનુમંતજીએ, સત્ય માન્યું ત્યાંહે;
 સીતાતણો વધ દેખતાં, પડ્યા વિકળ પૃથ્વી માંહે. ૪૦
- ઇન્દ્રજીત ત્યાંથી ગયો પુરમાં, કરી કપટ પ્રકાર;

મારુતિ મૂર્છિત થઈ પડ્યા, દેહશુદ્ધિ નહિ લગાર. ૪૧

વલણ

દેહ શુદ્ધિ ભૂલ્યા મારુતિ, ક્ષણ એક રહી મૂરછાય રે;
પછે સાવચેત થઈને બેઠા, ત્યારે રુદન કરે કપિરાય રે. ૪૨
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे इन्द्रजीतेन
कृत्रिमसीता हननान्तरं मारुतिमोहो नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः

અધ્યાય ૨૪ મો

રાગ વેરાડી

હાવે કૃત્રિમ સીતાનો વધ બેઠને, મારુતિ કરતા રુદન;
હું સમાચાર શો કહીશ રામને, એમ શોચતા મન. ૧
મેં ઘણાં કામ કરી હરખ પમાડ્યા, પ્રસન્ન કર્યા શ્રીરામ;
સીતારોકહરણ રઘુપતિએ, પાડ્યું મારું નામ. ૨
તે આ સમાચાર મેં કયમ કહેવાશે, શોકસિંધુની વાત;
એમ શોચના કરતા રામની પાસે, આવ્યા મારુત જાત. ૩
ઉભા રહ્યા આવી અધોવદને, નેત્રે આંસુધાર;
ત્યારે સરવ કપિ થયા વ્યાકુળ બેઠને, દુઃખીયા પવનકુમાર. ૪
પછી ચિંતાતુર થઈરામ પૂછે છે, મારુત સુતને વાત;
હે પ્રાણસખે તને શું દુઃખ પ્રગટ્યું, તે કહે મુજને જાત. ૫
ત્યારે મારુતસુત કહે ઈંદ્રજીતે કર્યો, જનકીનો વધ આજ;
રણમાં લાવીને મુજ દેખતાં, કીધું કૂડું કાજ. ૬
એવું વચન સાંભળી અજ અજીત, સુખસિંધું આત્મારામ;
તે માનુષીલીલા જણાવા માટે, કલેશ કરતા આમ. ૭
આંસુ ચોધારાં આલ્યાં નેત્રમાં, પ્રગટ્યો શોક અપાર;
રઘુપતિ રોતાં રોયાં સરવે, વરત્યો હાહાકાર. ૮
એકે કાળે શોક ઉછળ્યો, દુઃખનો દરિયો પુર;
કહેતાં કુડિત થાય કવિની, વાણી રોકાયે ઉર. ૯
એમ શોકસાગરમાં ખૂડ્યા સર્વે, રુદન કરે રઘુવીર;
ત્યારે ધીરજ આપીને સમજાવે, લક્ષ્મણજી રણુધીર. ૧૦

હે બ્રહ્માંડનાયક પૂરણ બ્રહ્મ, શું કરવા ધરો છો શોક;
 જેનો આકાર બંધાયો તે જય, નાશવંત સહુ લોક. ૧૧
 માટે વિવેક વજ્ર ગ્રહીને મોહ ગિરિ, ચૂર્ણ કરો મહારાજ;
 આપણા ગુરુએ જ્ઞાન કહ્યું છે, તેહ વિચારો આજ. ૧૨
 તમે સર્વ દેવના દેવ પરિબ્રહ્મ, આનંદમૂરતિ વેદ;
 માયાનો સંબ્રમ હોય ન તમને, એ લીલા નાટક ભેદ. ૧૩
 તમે થકી જનકી અળગાં ક્યાં છે, પ્રભા હીપની જ્યમ;
 કનક કાંતિ જ્યમ સૂર્યકિરણ વળી, દેહને છાયા ત્યમ. ૧૪
 તે કલ્પાંત કાળે થાય ન અળગી, એમ જાણો સીતાય;
 જગતપિતા જગદીશ તમે છો, એ છે જગતની માય. ૧૫
 એ ઇચ્છાશક્તિ તમારી સીતા, તે ક્યમ થાયે દૂર;
 જે દ્વૈતભાવ આરોપે તેને, જાણવા સૂરખ ભૂર. ૧૬
 માટે શોક મૂકીને ધીરજ રાખો, હણો રાવણને આજ;
 બંધી પડ્યા તે દેવ છોડાવો, દુઃખ ટાળો મહારાજ. ૧૭
 એમ ભોગીન્દ્રે ઘણાં વચન કહ્યાં, જેવાં વિવેક સિંધુ રતન;
 તે સુણીને રઘુપતિ જોઈ રહ્યા છે, કરીને નીચું વદન. ૧૮
 ત્યારે વિભીષણે પોતાનો મંત્રી, મોકલ્યો હતો અશોકવન;
 તે સીતાની શોધ જોઈને આવ્યો, જ્યાં બેઠા જુગલવન. ૧૯
 તે પ્રધાન શ્રીરઘુવીરની સાથે, બોલ્યો હસીને વાણ;
 સર્વ સભા સાંભળતાં કહે છે, સુણીયે પુરુષ પુરાણ. ૨૦
 મહારાજ સુખી છે જનકનંદની, અશોક વન મોઝાર;
 પાસે ત્રિજટા ગાન કરે છે, ચરિત્ર તમારાં સાર. ૨૧
 ત્યારે રામે વિભીષણ સામું જોયું, વચન સુણીને તેહ;
 પછી વિભીષણ કહે તે વાત ખરી છે, એમાં નહિ સંદેહ. ૨૨
 એ મંત્રીને મોકલ્યોતો મેં, જેવા કારણ ત્યાંહે;
 તે ક્ષેમ કુશળતા જોઈ સીતાની, પાછો આવ્યો આંહે. ૨૩
 તે માટે સુખી છે જનકનંદની, અશોક વનમાં જાણ;
 એ વાત જો કંઈ જુઠી હોય તો, તમારા પદની આણ. ૨૪
 એ ઇન્દ્રજીતની માયા જાણો, મોહ પામે જોઈ લોક;

હનુમતે દીઠું એ કરત્રિમ, મિથ્યા સરવે કૈક. ૨૫
 એવાં વિભીષણકેરાં વચન સાંભળી, હરખ્યા બુગદાધાર;
 સુમિત્રીસહિત કપિ આનંદ પામ્યા, વરત્યો જેજેકાર. ૨૬
 વખાણ્યો વિશ્રવાસુતને ત્યાં, શ્રીમુખે શ્રીરઘુવીર;
 અરે ભાઈ આ મહાદુઃખમાં તમે, આપી ધારણુ ધીર. ૨૭
 એવી ઇન્દ્રજીતની અટપટી માયા, જાણી શ્રીરઘુનાથ;
 તેના મરણતણે વિચારજ પૂછે, ગ્રહી વિભીષણનો હાથ. ૨૮
 અરે વિભીષણ કહો એ ક્યમ મરશે, રાવણસુત બળવંત;
 એ વિદ્યાવંત મા તાવી થણો છે, એ ચિંતા મુજ મન. ૨૯
 વિભીષણ કહે જેણે આર વર્ષ, તજ્યાં હોય નિદ્રાને આહાર;
 ચૈદ વર્ષ પાળ્યું હોય જેણે, બ્રહ્મચર્ય નિરધાર. ૩૦
 એવો પુરુષ જો હોય આ સમે, અમોઘ ઇન્દ્રિયજીત;
 તો તે નિશ્ચય જીતે એને, તેથી મરે ઇન્દ્રજીત. ૩૧
 વળી સુણો નાથ એક વાત મર્મની, તે મધ્યે છે વિચાર;
 મંચર્યા જોવણી એની, હવડાં આણી વાર. ૩૨
 એક નિકુંભજા દેવી છે એની, ઇષ્ટમાત નિરવાણુ;
 મેઘનાદ બેઠો તે મંદિર, સાધન કરવા જાણુ. ૩૩
 તે નિકુંભજાના દેવળમાંહે, કુંડ રચ્યો છે ત્યાંહે;
 મલીન મંત્ર જપી હોમ કરે, આપે આહુતિ તે માંહે. ૩૪
 તે કુંડ માંહેથી રથ નીકળશે, અશ્વ સારથિ સહિત;
 તે રથ પર આરૂઢ થશે, પછે નહિ મરે ઇન્દ્રજીત. ૩૫
 એ ચારવાર જય પામી ગયો વળી, હોમ પૂરણુ થશે આજ;
 પછે કોઈ થકી મેઘનાદ મરે નહિ, સત્ય કહું મહારાજ. ૩૬
 માટે હોમ તણો વિધ્વંસ કરો, જઈઉતાવળા આ વાર;
 વળી પૂર્વે કહ્યો તેવો પુરુષ હોય તો, મરે રાવણનો કુમાર. ૩૭

વલણુ

કુમાર રાવણનો મરે, જો હોય પુરુષ એવો ધીર રે;
 એવાં વચન સુણીને લક્ષ્મણ સામું, જોયું શ્રીરઘુવીર રે. ૩૮

इति श्रीरामचरित्रे समत वाल्मिकिनाटकधारार्या युद्धकांडे इन्द्रजितस्य
 निकुम्भकाराधने विघ्नार्थे श्रीरामविभीषणसंवादो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૨૫ મો

રાગ માઝ

લક્ષ્મણ સામું જોયું રૂઢનાથ, ત્યારે ઉઠીને જોડયા હાથ;
 બોલ્યા સુભિત્રી સુણો મહારાજ, આપો આજ્ઞા મુજને આજ. ૧
 તમારી કૃપાએ નિરવાણ, આજ લેઉં ઇન્દ્રજીતના પ્રાણ;
 લક્ષ્મણે વ્રત પાળ્યું છે જોહ, રામ જાણે છે સરવે તેહ. ૨
 માટે આજ્ઞા આપી રઘુનાથ, લક્ષ્મણને શિર મૂક્યો હાથ;
 બતાવી અસ્ત્ર મંત્રની જુક્ત, રુદે આપી બોલ્યા સ્નેહે યુક્ત. ૩
 કરજો ઇન્દ્રજીત વધ કાજ, વહેલા વરજો જય પામી આજ;
 એવું સુણી લક્ષ્મણ શીર નામી, ચાલ્યા રામકૃપા બળપામી. ૪
 સાથે વિભીષણ ને હનુમંત, મયંદ શરભ ને જાંબુવંત;
 પ્રણસ કેશરી દ્વિવિદની આદ, ચાલ્યા કપિ કરતા સિંહનાદ. ૫
 પંથ કઠણ નિકુંભળા કરે, તે દેખાડ્યો વિભીષણે નેરો;
 અંગદ ઉપર બેઠા સૌભિત્ર, ઉડ્યા આકાશે વીર્ય વિચિત્ર. ૬
 થયા આગળ લંકારાય, પૂઠે સહુ કપિ ચાલ્યા જાય;
 તે નિકુંભળા કરે સ્થાન, સપ્ત દુર્ગ છે વજ્ર સમાન. ૭
 નવ્ર બારણે ગિરિ મોઝાર, ઘણું સૈન્ય મૂક્યું છે તેઝાર;
 રચ્યું છે તે દેવળ ગિરિ કોરી, તેમાં આસુરી દેવી કોઠોરી. ૮
 કરે અનેક ભૂત રક્ષાય, તે ઓળંગીને કપિવર જાય;
 સરવે આબ્યા દેવીને ભોવન, બેઠો દીઠો રાવણનો તન. ૯
 રક્તોદકે કચું છે સ્નાન, રક્ત વસ્ત્ર અંગે પરિધાન;
 સપ્ત શબ પાથરીયાં ત્યાંહે, વજ્રાસન કરી બેઠો તે માંહે. ૧૦
 આપે આહુતિ વિપ્રનું માંસ, અસ્થિમાળા કંઠે અવતંસ;
 મૃત સર્પ વિંટયા છે માથે, દ્વિજ દંતનો શરૂવો ગ્રહો હાથે. ૧૧
 તેણે હોમ કરે કુંડમાંહે, મલીન મંત્ર જપે છે ત્યાંહે;
 થયો પ્રણાહુતિ સમે જ્યારે, રથ અડધો નિકળીયો ત્યારે. ૧૨
 એટલે આવી પહોંચ્યા હનુમંત, પરાક્રમ કચું મહા બળવંત;
 પાછળ ભૂત રક્ષાતાં જોહ, પૂચ્છ આપડે ઝૂડ્યાં તેહ. ૧૩

કુંડ ઉપર વાયુતન, મોટો પર્વત કરીયો પતન;
 કુંડ વિધ્વંસ કર્યો તેણીવાર, અગ્નિ વિખરાયો નિરધાર. ૧૪
 રશભ ધર્મ તણો અવતાર, તેણે પાત્ર ફોડયાં તે ઠાર;
 કુંડમાંહે કર્યા મળ મૂત્ર, અકળાવ્યો ઘણું સતી પુત્ર. ૧૫
 પામ્યો ખેદ ઇન્દ્રજીત એવ, શું કોપ્યા આજ આરાધ્ય દેવ;
 દીઠા વાનર કરતા વિરોધ, ત્યારે ઉઠ્યો આણી મન ક્રોધ. ૧૬
 કરવા માંડ્યો કપિએ માર, શૈલ વૃક્ષ ને મુષ્ટિપ્રહાર;
 મેઘનાદે મંગાવ્યો રથ, ખેડો તેની ઉપર સમ્રથ. ૧૭
 સાથે લીધું સૈન્ય અપાર, નિકુંભળાથી નીકળ્યો બહાર;
 દીઠા લક્ષ્મણ સૈન્યસહિત, રીસે રાતો થયો ઇન્દ્રજીત. ૧૮
 ત્યારે કરવા માંડ્યું યુદ્ધ, ઇન્દ્રજીત સુભિત્રિ વિરુદ્ધ;
 પામ્યા રાક્ષસ મરણ અપાર, થયો અનેક કપિનો સંહાર. ૧૯
 મૂકે લક્ષ્મણ જે જે બાણ, તે છેદે મેઘનાદ પ્રમાણ;
 ઇન્દ્રજીત તણા શર જેહ, છેદી નાખે છે લક્ષ્મણ તેહ. ૨૦
 થાય યુદ્ધ સંહાર સમાન, જીવે દેવ ચઢીને વિમાન;
 કોપ્યો રાવણી કરીને રીસ, મૂક્યાં અનેક બાણ તે દીશ. ૨૧
 લક્ષ્મણ ઉપર અખંડ ધાર, રવિ ઢાંક્યો થયું અધકાર;
 પછે કોપ્યા રામાનુજ ત્યાંહે, દિવ્ય બાણ મૂક્યાં રણમાંહે. ૨૨
 શરજળ છેદી તતખેવ, ભેધું રાવણીનું તન એવ;
 થયો ત્યારે સૂરજનો પ્રકાશ, કર્યો સકળ નારાયનો નાશ. ૨૩
 વિવેકે કરીને જ્યમ સંત, છેદી નાખે ક્રોધ અનંત;
 જ્ઞાની આત્મજ્ઞાને તતકાળ, છેદે સંસાર દુઃખની જળ. ૨૪
 એ પ્રકારે છેઘાં શર સર્વ, ઉતાર્યો ઇન્દ્રજીતનો ગર્વ;
 મૂકે સાયક શેષ વિશેક, એકનાં તે થાય અનેક. ૨૫
 જ્યમ કરતાં સુપાત્રને દાન, કીર્તિ વિસ્તરે મેરુ સમાન;
 કરતાં કુળવંતને ઉપકાર, જ્યમ વિસ્તરે સુજશ અપાર. ૨૬
 એમ લક્ષ્મણે મૂક્યાં બાણ, તેણે જય કીધો નિરવાણ;
 પછી મૂક્યું અનંતે અગ્ન્યાસ્ત્ર, મેઘનાદે મૂક્યું પર્જન્યાસ્ત્ર. ૨૭
 ત્યારે પવનાસ્ત્ર મૂક્યું ભોમીંદ્ર, સરપાસ્ત્ર મૂક્યું જીત ઇન્દ્ર;

મૂકયું ગરુડાસ સહસ્ર વદન, પર્વતાસ મૂકયું સતી તન. ૨૮
તવ લક્ષ્મણે મુકયું વજ્રાસ, ઇન્દ્રજિતે મૂકયું શિવશસ્ર;
બ્રહ્માસ મૂકયું સુમિત્રાતન, તે શિવાસ પમાડયું પતન. ૨૯
એમ વીર બંન્ધો બળવાન, ઉતર્યા અસ્રવિધાએ સમાન;
બંન્ધો ચતુર શિરોમણિવીર, રણપડિત રણના ધીર. ૩૦

વલણ

રણધીર બંન્ધો યુદ્ધ કરે, જીવે દેવસંગ્રામ સંવાદ રે;
પછી રાવણસુત કોપે ચઢ્યો, તેણે ગાજ કયો સિંહનાદ રે. ૩૧
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे इन्द्रजित-
लक्ष्मणसंग्रामो नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ ૨૫॥

અધ્યાય ૨૬ મો

રાગ આશાવરી

સિંહનાદ કીધો ઇન્દ્રજિતે, કયો ધનુષટંકાર;
પછે પંચ શર સંધાન કરીને, મૂક્યાં તેણીવાર. ૧
વીજળી સરખાં ચમકતાં, સુસવાટ કરતાં બણ;
બણે ફેડશે મંદાર મેરુ, એવાં તીક્ષણ બાણ. ૨
તેણે અંગ ભેધું સુમિત્રીનું, મર્મ વાગ્યાં જોહ;
પણ ભોગીંદ્રનો અવતાર લક્ષ્મણ, સહન કીધાં તેહ. ૩
પછે બાણ નવ મૂક્યાં તદા, લક્ષ્મણે તેણીવાર;
લેલાટ ફેડયું શક્રજીતનું, ચાલી રુધિરની ધાર. ૪
પછે વિકળ થઈ મેઘનાદ કોપ્યો, લક્ષ્મણ ઉપર બાણ;
ત્યારે વિભીષણ ધાયો તદા, કર ગદા મહી નિરવાણ. ૫
મેઘનાદ બોલ્યો મર્મવાયક, નીતિનાં તેણીવાર;
અરે કાકા કુળ લલ્લવ્યું, તમને છે ધિક્કાર. ૬
તમો રામને શરણે જઈ, કયું બંધુ કુળનાશન;
એમાં રૂડા તમને કોણ કહેશે, જીવો વિચારી મન. ૭
તમો કહેશે હું શરણ જઈને, થયો અમર બાણ;
વળી મોક્ષ અંતે આપશે, એ રામ પુરુષ પુરાણ. ૮
પણ અંતે કે અમર નથી, થાય બ્રહ્માદિકનો નાશ;

- વળીવૈરભાવે મોક્ષતે, પણ આપે છે અવિનાશ. ૯
- કરી ઝાંખી કીર્તિ કુળતણી, નવ કર્યો જશ લવલેશ;
ધણું જીવ્યા તેણે શું થયું, જેવો વ્યંડળ કેરો વેશ. ૧૦
- પછે ક્રોધ કરી કોદંડ તાણ્યું, કહી વચન વિપરીત;
તે ગદા ઉડાડી કરથકી, શર મૂકીને ઇન્દ્રજીત. ૧૧
- પછી વિભીષણના હૃદયમાં, પંચ બાણ માર્યા પ્રૌઢ;
તે મર્મમાં વાગ્યાં તદા, ત્યારે થઈ રહ્યો દિંગમૂઢ. ૧૨
- ત્યાં વિકળ થઈ વિભીષણ પડ્યો, ત્યારે ધાયો ભંજીવાન;
એક મુષ્ટિ મારી બળ કરી, તે વાળી વજ્ર સમાન. ૧૩
- રાવણીનો રથ કર્યો ચૂરણ, અશ્વ સારથિ સહિત;
તે વિકળ થઈ પૃથ્વી પડ્યો, ઉભો થયો ઇન્દ્રજીત. ૧૪
- ત્યારે એકે કાળે કપિ સર્વે, કરવા માંડ્યો માર;
થાય વૃષ્ટિ તરુ પાષાણની, વળી મુષ્ટિ ને પદપ્રહાર. ૧૫
- પણ ઇન્દ્રજીત પરાક્રમી, રણ પરિત ચતુર સુબળ;
નિવારણ કરતો સરવને, મૂકી ચારે પાસે બાણ. ૧૬
- આકાશમારગ ઉતપત્યો, ગયો મેઘ મંડળ જ્યાંહે;
જીદ કરવા લાગ્યો ત્યાં જઈ, મૂકે બાણ રહી નભમાંહે. ૧૭
- ત્યારે લક્ષ્મણને લઈ સ્કંધ ઉપર, ઉડ્યા મારુતતન;
જીદ કરવા લાગ્યા નભ જઈ, રહી ઉંચા શત જોજન. ૧૮
- ઇન્દ્રજીત ઉંચો બાર જોજન, રહ્યા શત જોજન હનુમંત;
ત્યાંથીકી લક્ષ્મણ જીદ કરે, મારતા બાણ અનંત. ૧૯
- શરમાર સહન થયો નહિ, ઉતર્યો ધરા ઇન્દ્રજીત;
ત્યારે પૃથ્વી ઉપર આવીયા, હનુમંત લક્ષ્મણસહિત. ૨૦
- બે વીરના તનમાંહે ચોંટ્યા, શોભતા શર ન્યમ;
બાણે કળાકરનાં પિચ્છ, વા ગિરિપર તરુવર ત્યમ. ૨૧
- પછી લક્ષ્મણે એક દિવ્ય શર, કાઢી કર્યો સંધાન;
શિવ નેત્ર કેરા અગ્નિ જેવો, દિવાકર મધ્યાહ્ન. ૨૨
- મંત્ર ન્યાસયુક્ત કર્યો તદા, થયો વજ્રભૂત અખંડ;
છે મુદ્રાંકિત રામ નામનો, તે ચઢાવ્યો કોદંડ. ૨૩

- લક્ષ્મણે મન ચિંતવ્યું, જો હોય બ્રહ્મ પૂરણ રામ;
શુદ્ધ ચૈતન્ય સનાતન, માયાપતિ પૂરણકામ. ૨૪
- એકપત્નીવ્રત સુરજ વંશી, હોય રઘુવર આજ;
તો ઇન્દ્રજીત મરજે હવે, આ બાણથી મહારાજ. ૨૫
- હું નિરાહારી બ્રહ્મચારી, બાર વરસપર્યંત;
રઘુવીર ચરણે આસક્તિ હોય તો, આવજો એનો અંત. ૨૬
- હોય સતી સીતા સાધવી, વળી દાસ અનન્ય હનુમાન;
તો ઇન્દ્રજીતનું શિર છેદાજો, આવજો અવસાન. ૨૭
- એહેણું કહી આકર્ણું સુધી, ખેંચીયું નારાય;
પછી મૂકીયું લક્ષ્મણે ત્યાં, વીજળી સરખું સાય. ૨૮
- ઝળકે મુખે ચળકે પુંખે, સુસવાટ કરતું જાણ;
સહુ દિશાઓ દીપાવતું, ધનુષથી છૂટયું બાણ. ૨૯
- ઇન્દ્રજીતે જાણ્યું મારશે, એ બાણ મુજને આપ;
તે છેદવા સામું ચઢાવ્યું, બાણ તીક્ષણ ચાપ. ૩૦
- એટલે શર લક્ષ્મણતણો, આવીને વાગ્યો ત્યાંહે;
એક ભુજસહિત શીર છેદીયું, તે પડ્યો પૃથ્વીમાંહે. ૩૧
- તે ભુજ પડ્યો પુરમાં જઈ, શિર ઉછળ્યું આકાશ;
નભમાં ભમીને પડ્યું પાછું, કમળવદન પ્રકાશ. ૩૨
- તે પડતાં ઝીલ્યું શરભ વાનર, લીધું છે કરમાંહે;
મેઘનાદ પામ્યો મરણ એમ, જયજયકાર વરત્યો ત્યાંહે. ૩૩
- પુષ્પવૃષ્ટિ કરી દેવે, લક્ષ્મણ ઉપર જાણ;
હુંદુભી કેરા નાદ કરીને, ખોલે જયજય વાણ. ૩૪
- રઘુવીર ચિંતા કરે છે, કહે સુગ્રીવ આગળ વાત;
વડી વાર થઈ ક્યમ આવ્યો નહિ, એ રણથડી મુજબ્રાત. ૩૫
- ઇન્દ્રજીત એ ઘણો બળિયો છે, મુજ બાળ સુકોમળ વીર;
સુગ્રીવ કહે ચિંતા ન કરશો, રાખો મનમાં ધીર. ૩૬
- પ્રભુ હમણાં લક્ષ્મણ આવશે, જય પામીને મહારાજ;
એટલે લક્ષ્મણ કપિસહિત, આવ્યા કરીને કાજ. ૩૭
- ઇન્દ્રજીત સાથે જુદ્ધ કરી ઘણું, થયા શ્રમિત સૌમિત્ર;

આવતા જોઈને ઉડીયા, રઘુવીર પુણ્ય પવિત્ર.	૩૮
લક્ષ્મણે આવી શીષ નામ્યું, રામને તેણીવાર;	
રઘુવીરે આંખ્યાહ્દેશું, ગદ ગદ થયા છે અપાર.	૩૯
ઈન્દ્રજીત કેરો વધ કહ્યા, શરભે દેખાડ્યું શીશ;	
પછી સભા કરી સુષેણ પ્રત્યે, બોલ્યા શ્રીભુગદીશ.	૪૦
અરે સુષેણ લક્ષ્મણને, કાંઈ કરો આપધ આજ;	
પછી રામ આજ્ઞા થકી વેદે, કર્યું રૂડું કાજ.	૪૧
સાવધાન લક્ષ્મણને કર્યા, દહ થયું સર્વે અંગ;	
પછી સુવેલુએ સભા કરીને, બેઠા છે શ્રીરંગ.	૪૨

વલણ

શ્રીરંગ બેઠા સભા કરી, કપિ સેવા કરે સુખભેર રે;
હવે ઈન્દ્રજીતનો ભુજ પડ્યો પુરમાં, તેની શી થઈ પેર રે. ૪૩
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे लक्ष्मणेन
इन्द्राजितहननं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ ૨૬ ॥

અધ્યાય ૨૭ મો

રાગ કૌશી

લક્ષ્મણ વિજ્ય કરીને આવ્યા, ઈન્દ્રજીતનું મસ્તક લાવ્યા;
તન ભૂમિ પડ્યું રણ જ્યાંહે, ભુજ ઉડી આવ્યો પુરમાંહે. ૧
ઈન્દ્રજીતનું આંગણું જેહ, મણિબંધ રચ્યું છે તેહ;
આવી તે ચોકમાં પડ્યો હસ્ત, અલંકારસહિત સમસ્ત. ૨
અંગના ઈન્દ્રજીતની ત્યાંહે, તે સુલોચના મંદિરમાંહે;
શેષ નાગતણી એ કુમારી, સુંદરી રૂપ શોભા સારી. ૩
પરમ સતી શિરોમણિ મેહેરી, ગુણ લાવણ્ય સાગર લેહેરી;
જેનું રૂપ જોઈ રતી લાજે, ઉપમા નથી એને કાજે. ૪
એનો જોઈ સુંદરતા વેશ, મોહ પામે મોટા મુનેશ;
કામદેવને કામ ઉપજાવે, અંદ્ર અંપક કનક લજાવે. ૫
અંગનો જે સુવાસ મેહેકે છે, એક કોશ સુધી તે બેહેકે છે;
જે નૈષધરાયની રાણી, કાવ્યમાં દમયંતી વખાણી. ૬
તે પણ શેષકન્યા સમ નાવે, એવી રાવણસુતવધુ કહાવે;

મીનાકારી મહેલમાં બાળી, બેઠી હેમ હિંડોલે રૂપાળી. ૭
 અંગના ઝળકે અલંકાર, જાણે વિદ્યુતનો ચમકાર;
 વિદ્યુવદની કલંક રહિત, મુખ કમલ સુહાસ્ય સહિત. ૮
 દેવ ગંધર્વ કિન્નર કુંવરી, એવી અનેક છે પાસે કિંકરી;
 તે સુલોચનાની નિત્યમેવ, અહોરાત્રી કરે છે સેવ. ૯
 કિન્નર કન્યાઓ શયી સમાન, કરે મધુર સ્વરેથી ગાન;
 કો વજ્રદેવીણાને મૃદંગ, કોઈ શણગાર સજતી અંગ. ૧૦
 કો સખી સન્મુખ ઝુલાવે, કોઈ વાત કરીને રીઝાવે;
 કોઈ આમર વીંજણ યોગ, કો સખી આપે ઉપભોગ. ૧૧
 પારીજાતનાં પુષ્પજ લાવે, સખી હાર ગુંથીને પહેરાવે;
 એમ આનંદમાં સુલોચન, બેઠી પતિપદશું જેનું મન. ૧૨
 તે સમે ઈન્દ્રજીતનો હસ્ત, ચોકમાં પડ્યો આવી તટસ્થ;
 વીખ બિંદુ સુધામાં જ્યમ, પડે આવી થયું છે ત્યમ. ૧૩
 દાસીએ આવી જોયું ત્યાંહે, દીકું વિપરીત ચોકજ માંહે;
 તેણે કહ્યું સતીને આવી, બાઈ આજ ખૂટયું તમ ભાવી. ૧૪
 આકાશ મારગથી અસ્ત, પડ્યો આવી સ્વામીનો હસ્ત;
 આપણા ચોક માંહે એહ, પડ્યો હવડાં મેં દીઠો તેહ. ૧૫
 એવું સુણતાં પડી છે ફાળ, બેહેબાકળી ઉઠી બાળ;
 રત્ન પાદુકા પહેરી પાય, ઝલકે ચીર જાણે ચપલાય. ૧૬
 બે સખીને સ્કંધે ધરી પાણી, ચાલી બારણે આવી રાણી;
 જુવે તો ચોકમાં પડ્યો હાથ, નિષ્ચે ઓળખ્યો એ કરનાથ.
 પંચ મુદ્રિકા રત્ન ખચિત, મણિ કંકણ બાજુસહિત;
 ઓળખી હસ્ત તે સુલોચના, આવી મૂર્છા પડી રે અંગના. ૧૮
 થઈ સચેત કરંતી વિલાપ, પછાડે પૃથ્વી પોતાનું આપ;
 કરે તાડન શિશને રુદે, શોક રુદન કરંતી વદે. ૧૯
 જાન્ય લોભીનું સર્વસ્વ ધન, થાય મરઘ વિયોગે જીવન;
 એમ કંથ વિયોગે તે નાર, શેષ કન્યા રૂવે છે અપાર. ૨૦
 સહુ સખીઓએ શિખ પમાડી, સાવચેત કરીને બેસાડી;
 સ્વામીનો ભુજ લઈ નિરધાર, ચાંચો રુદ્યા શું તેણીવાર. ૨૧

કહે છે રુદ્ધન કરંતી ભામ, હા હા નાથ આ શું કયું કામ;
 પૂરણ બ્રહ્મ સનાતન રામ, હતી જીતવાની મોટી હામ. ૨૨
 તે રામને સમરપ્યા પ્રાણ, તમે ઇચ્છ્યું તમારું કલ્યાણ;
 પામ્યા પ્રાણપતિ ક્યમ મર્ણુ, હાવે હું રહીશ કેને શર્ણુ. ૨૩
 વર્તમાન મરણનું કાળ, લખી દેખાડો મુજને આજ;
 પછી ખડીયો કાગળને કલમ, પાસે મૂક્યાં લખો થયું ક્યમ. ૨૪
 કોણે માર્યા તમને કંથ, કર આઠ્યો તે આકાશ પંથ;
 ત્યારે શરીર રહ્યું છે ક્યાંહે, લખી દેખાડો કાગળમાંહે. ૨૫
 જે હું શુદ્ધ પતિવ્રતા હોય, લખાજે મુજ સત્યથી સોય;
 ત્યારે ચૈતન્ય થઈ કર ત્યાંહે, ગ્રહી કલમ લખ્યું પત્રમાંહે.
 જે થયું રણમાં વૃત્તાંત, તે લખ્યું સહુ ભાગીને બ્રાંત;
 હોમ વિધ્વંસ જુદ્ધ વિસ્તાર, લખ્યું પ્રથમ તે પત્રમોઝાર. ૨૭
 હે પ્રિયે જે સુત સુમિત્ર, મહા તપસી ને પુણ્ય પવિત્ર;
 નિદ્રાજીત લક્ષ્મણ નિરાહારી, શુદ્ધ સતવાદી ને બ્રહ્મચારી. ૨૮
 તે લક્ષ્મણે છેલ્લું મુજ શિશ, લઈ ગયા જ્યાંહાં છે જીગદીશ;
 રણમાં પડ્યું છે મુજ તન, પૃથ્વી ઉપર થઈને પતન. ૨૯
 અહિં ઉડીને આઠ્યો એક ભુજ, વર્તમાન જણાવા તુંજ;
 હું ઓળાંધ્યો માયા નદી ઘાટ, પેલી તીરે જેડે છું તારી વાટ.
 સ્વદેહે ગયા વિભીષણ શર્ણુ, હું ગયો દેહ ત્યાગીને ત્રણ;
 ક્યાં મિત્ર મેં શ્રીજગદીશ, મૂકી કૃપણતા અરપ્યું શિષ. ૩૧
 માટે આ દુઃખરૂપ સંસાર, તજી રામ શરણ ગયો નાર;
 રામચરણે રહેતાં ટળ્યું દુઃખ, હું પામ્યો છું બ્રહ્માનંદ સુખ.
 એમ હસ્તે લખી ઘણી વાત, વાંચીને સ્ત્રી કરે આસુપાત;
 તે સમે પશુ પંખી સર્વ, રોવા લાગ્યાં તજીને ગર્વ. ૩૩
 ત્યારે સખીએ કર્યાં પ્રતિબોધ, જે થકી ટળે શોક વિરોધ;
 પછી સ્વામી તણો કર જેહ, સુખાસન માંહે મૂક્યો તેહ. ૩૪
 સાથે પત્ર મૂક્યો તે માંહે, પોતે ઘોડી ઉપર ચઢી ત્યાંહે;
 કરવા સ્વામી સાથે સહગમન, શિશ લેવા ચાલી શુભ મન.
 સંગ ચાલે અનેક વેત્રધાર, આવી રાવણની સભા મોઝાર;

જ્યાં બેઠો છે સિંહાસન રાય, ત્યાં આવી સુંદરી લાગી પાય.

વલણ

પાયે લાગી સ્વશુરને, આવી સુલોચના તેણીવાર રે;
સ્વામીતણું વર્તમાન કહીને, રુદન કરતી અપાર રે; ૩૭
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे सुलोचना-
शोको नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ ૨૭ ॥

અધ્યાય ૨૮ મો

રાગ વેરાડી

સુલોચનાએ શીષ નમાવીને, કરવા માંડ્યું રુદન;
ત્યારે રાવણ મહાદુઃખ પામ્યો બેઠને, બોલ્યો દીન વચન. ૧
અરે સતી કુલદીપક દેવી તું, ક્યમ રુવે કહે થઈ સ્વસ્થ;
ત્યારે સુલોચનાએ દેખાડ્યો તતક્ષણ, સ્વામીનો પત્ર ને હસ્ત. ૨
જ્યારે શકલતનું મરણ સાંભળ્યું, વિકળ થયો દશશીશ;
મૂર્છા આવી થયો અચેતન, પૃથ્વી પડ્યો અસુરીશ. ૩
પછે સાવચેત થઈ ગાઢ સ્વરથી, રોતો રાવણ રાય;
તે સમે હાહાકારજ વરત્યો, કવિએ તે નવ કહેવાય. ૪
સભા સર્વ ત્યાંહાં રોવા લાગી, દશ મુખ કરતો વિલાપ;
વીશ નેત્રથી આસું ચાલે, પૃથ્વી પછાડે આપ. ૫
અરે દૈવ તેં આ શું કીધું, ગયો પાટવી પુત્ર;
ધન્દ્રજીત જતાં હાવે સરવ ગયું, માઈ ઉર્જિત થયું ધરસૂત્ર. ૬
અરે પુત્ર તુજ બળ માટે મેં, કયું રામશું વેર;
આજ બેઠ્ય લાગી ગઈ માહારી, વરત્યો મોટો કેહેર. ૭
મેં જાણ્યું મારે ધન્દ્રજીત ને, કુંભકરણ બળવાન;
તો કોણ માત્ર એ રામ લક્ષ્મણ, બે કાળના ઝાલે કાન. ૮
એ બે પાંખો તુટી ગઈ મારી, અપંગ થયો હું આજ;
મારા જીવ્યાને ધિક્કાર છે હાવે, ખૂડ્યું લંકાનું રાજ. ૯
અરે પુત્ર મુને મૂકી ગયો એ, ઘટે નહિ નિરવાણ;
મેં જાણ્યું હોત તો તુજ સાટે હું, આપત મારો પ્રાણ. ૧૦

એવે સમે ત્યાં મદોદરી આવી, તાડન કરતી તન;
 અન્ય રાણીઓ આવી મળી, સહુ કરતી શોક રુદન. ૧૧

રાણી મદોદરી પુત્ર સંભારીને, કરતી વિવિધ વિલાપ;
 અરે દૈવ મુને કરી વાંઝણી, શું પૂર્વે કયું હશે પાપ. ૧૨

મેં આચર્યાં નહિ હોય જપ તપ, પૂરણ કર્યો હશે પંક્તિ ભેદ;
 કુશળદ કહ્યા હશે સાધુને, શિવ વિષ્ણુ નિંદા કરી વેદ. ૧૩.

કે હરિષ્ઠીરતનમાં ભંગ કર્યો હશે, હરણ કર્યો પરલાભ;
 કે સાધુ સતીને શિશળ કૂડાં, આળ ચઢાવ્યાં આભ. ૧૪

કે ક્ષુધારથીને ભૂખ્યા ઉઠાડ્યો, ભોજન કરતાં જાણ;
 કે નિરમુખ કાઢ્યો અતિથિ મેં, ગુરુદ્રોહ કર્યો નિરવાણ. ૧૫

તે પાપે કરીને હું દુઃખ પામી, દૈવ કોપ્યા નિરધાર;
 ઇન્દ્રજીત જેવો પુત્ર મુને હાવે, ક્યાંથી મળે સંસાર. ૧૬

એમ કહી પછી સુલોચનાને, ભીડી રુદ્યા માંહે;
 તેહ સમાના શોક રુદનથી, પૃથ્વી કંપી ત્યાંહે. ૧૭

ત્યારે રુદન કરતી શેષકન્યા કહે, આણી આપો મુને શિશ;
 મારે સ્વામી સાથે સહગમન કરવા, વિલંબ થાય આ દિશ.
 ત્યારે રાવણ ક્રોધ કરીને કહે, અલ્યા ચાલો જોધ અપાર;
 લાવીએ સત્વર પુત્રનું શિર, કરી રામલક્ષ્મણનો સંહાર. ૧૮

અથવા હું ત્યાં મરણજ પામું, જઈ પુત્રની પાસ;
 ઇન્દ્રજીત જતાં મારે કાંઈ ન ઉગર્યું, નિષ્પ્રજ થઈ સહુ આશ.
 એમ રાવણ ક્રોધ કરીને કહે છે, મહા દુઃખીયો થયો જાણ;
 ત્યારે સુલોચનાની સાથે બોલી, રાણી મદોદરી વાણ. ૨૧

અરે બાપ જ તું રામની પાસે, લાવ્ય માગીને શિશ;
 નિશ્ચે તુજને આપશે તે છે, દયાળુ શ્રીજીગદીશ. ૨૨

ધરમધોરીધર ભક્તવત્સલ પ્રભુ, કરુણાસિંધુ ઉદાર;
 દીનબંધુ શરણાગત ત્રાતા, દશરથ રાજકુમાર. ૨૩

એકપત્નીવ્રત જનકી જીવન, અવર તે માત સમાન;
 એક બાણ એક વચન સત્યનિધિ, એવા છે ભગવાન. ૨૪

તે રામનાં તું દરશન કરજે, અંત સમે સુણ માથ;

એ જન્મ ધર્યાનો પરમ લાલ છે, જે થકી બંધ ચૂકાય. ૨૫
 વળી રામની પાસે પરમ લક્ત છે, સુગ્રીવ જાંબુવંત;
 ન્યાયસિંધુ વિભીષણ ને અંજન, અનન્ય દાસ હનુમંત. ૨૬
 એ સર્વે રામલક્ત માટે તુને, નહિ કરે કો અંત્રાય;
 માટે કુલવધુ સુખે શીશ લાવ્ય તું, જાન્ય જઈ રઘુરાય. ૨૭
 એણે વચન સુણીને સુલોચના બોલી, રાવણ પ્રત્યે વાણ;
 જે પરસતીનો અભિલાષ કરે તેનું, નહિ થાયે કલ્યાણ. ૨૮
 એમ કહી પછે ચાલી ત્યાંહાંથી, હસ્ત ધરી સુખાસન;
 આગળ પાલખી ખુટે અશ્વની, ચઢી ચાલી શુભ મન. ૨૯
 વિદ્વજ્જન બૃહસ્પતિ જેવા વિચિક્ષણ, સાથે લીધા તેહ;
 સહસ્ર દાસીઓ જોડે સુવેલુએ, આવી સુલોચના એહ. ૩૦
 જ્યમ આવે વિશ્રાંતિ સંતગૃહે, એમ આવી શેષકુમારી;
 પછી ઘોડી ઉપરથી ઉતરી ચાલી, હંસગમન તે નારી. ૩૧
 ત્યારે અનેક વાનર વેષિત બેઠા, રામ લક્ષ્મણ બે વીર;
 ત્યાં કપિ આવીને કહેવા લાગ્યા, સુણો શ્રીરણધીર. ૩૨
 જુવો મહારાજ સીતાજી આવ્યાં, ઓ પેલાં નિરવાણ;
 રાવણે ભય પામીને ત્યાંથી, મોકલી દીધાં જાણ. ૩૩
 એવાં વાનરકેરાં વચન સુણીને, બોલ્યા અયોધ્યા ઇશ;
 ભાઈ સીતાનું મુખ નહિ દેખીએ, જ્યાંલગી જીવે દશશીશ.
 તે આવતી જોઈને રામે પૂછ્યું, વિભીષણને નિરધાર;
 ત્યારે લકેશે ઓળખી ઈન્દ્રજીતવધુ, રુદન કર્યું તેણીવાર.
 નેત્રે જળ ગદગદ કંઠેથી, બોલ્યા વિભીષણ વાણી;
 સુણો મહારાજ એ શેષની કન્યા, ઈન્દ્રજીતની રાણી. ૩૬
 એ સતીકેરું નામજ લેતાં, બળી જાય સર્વે પાપ;
 એ સ્વામીતણું શિર લેવા આવી, સહગમન કરવા આપ. ૩૭
 જેના પદ અંગુષ્ઠ રવિકીરણ પડે નહિ, ન પામે દરશ સુર રીત;
 તે રણમાં શિર લેવા આવી, એ દૈવગતિ વિપરીત. ૩૮
 એમ કહીને વિભીષણ રોયા, વિસ્તારી સતી ગુણખ્યાત;
 એટલે આવી સુલોચના લાગી, રામચરણ સાક્ષાત. ૩૯

સાષ્ટાંગ કરીને પડી પ્રભુના, પદસિંચ્યા અશ્રુધાર;
 સુલોચના પ્રભુના પાયે શિર, મૂકી રહી ઘણીવાર. ૪૦
 ત્યારે કરુણા વચન બોલ્યા શ્રીરઘુપતિ, ઉઠ હવે હે માત;
 અક્ષય સુખ હું આપું તુને, જે માગે તે સાક્ષાત. ૪૧
 પછી ઉઠી સુલોચના સન્મુખ ઉભી, બે કર બેડી નારી;
 નખ શિખ મૂરતિ રામચંદ્રની, ધ્યાનમાંહે ઉતારી. ૪૨

વલણ

ઉતારી મૂરતિ ધ્યાનમાં, તે રાખી હૃદય મોઝાર રે;
 પછે ગદગદ કંઠે સ્તુતિ કરતી, સુલોચના તેણીવાર રે. ૪૩
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे सुलोच-
 नायाः श्रीरामसामीप्यागमनं नाम अष्टविंशोऽध्यायः ॥२८॥

અધ્યાય ૨૯ મો

દોહા

ચઢી વિમાન સુર સકળ નલ, રહ્યા જીવે ધરી ધીર;
 સુલોચના મધુરે સ્વરે, સ્તવતી શ્રીરઘુવીર. ૧

છંદ ભુજંગી

જયજયરામ રઘુવીર વિષકંઠ મિત્રા,
 રમાનાથ રઘુનાથ રાજીવ નેત્રા;
 ચાલક ચઠમાયા ચપલ ચારુ ગાત્રા,
 જીવન જનકીનાથ જનક જમાત્રા. ૧
 નમો નિર્ગુણ ગુણમય ગુણ અગાર,
 નમો વિશ્વ હેતુ અહેતુ અપાર;
 નમો વિશ્વવ્યાપી વિશ્વંભર વિધાતા,
 નમો વિશ્વતનુ વિશ્વપતિ વિશ્વત્રાતા. ૨
 નમો શુદ્ધ ચૈતન્ય સાક્ષી પ્રકાશ,
 નમો ઈન્દ્રિયાતીત સહુ ક્ષેત્રવાસ;
 નમો જ્ઞાન ગમ્ય પરાપાર ભૂપ,
 અજં શાશ્વત બ્રહ્મ વેદ સ્વરૂપ. ૩

સૃષ્ટિ ઉદ્ભવં પાલ સંહારકારં,
 વિધિ વિષ્ણુ શિવરૂપ ત્રિગુણાંગધારં;
 લીલા વિગ્રહં સત્ત્વિયાનંદ રૂપં,
 અવિચ્છિન્ન આદિ અખંડં અનુપં. ૪
 જનકજનપતિ શ્રીપતિ ભૂપવીરં,
 નમું દશરથી રામ રણુરંગ ધીરં;
 નમો ભક્ત ચિંતામણિ કામધેનુંં,
 શરણ્યસુરતરુ માહાત્મ એ અપ્રમેનુંં; ૫
 ભૂતલ અવલયાં ચતુર વ્યૂહ ચાપપાણી,
 વનમાં નીકળ્યા દેવનુંં દુઃખ જાણી;
 જાતુધાન હણવા અભય ભક્ત કરવા,
 નિગમ ધર્મ ધરવા ભૂમિ ભાર હરવા. ૬
 દૈવી તારવા મારવા દુષ્ટ પાપી,
 પુણ્યશ્લોક કીરતિ રહી વિશ્વ વ્યાપી;
 ધનશ્યામ તન કામ કોટી ખિરાજે,
 શોભા મુખની જોધને કંજ લાજે. ૭
 મુગટ રત્ન હીરા ખચિત શીષ સોહે,
 તિલક કેસરી ભાલમાં મન મોહે;
 કુંડળ કરણ મણિ જળહળે જોત સારી,
 જાણે સેવતા એજ રૂપે તમારી. ૮
 કેયૂર કંકણં મેખલા સૂત્ર રાજે,
 અંગદ મુદ્રિકા મુક્તની માળ બ્રાજે;
 સોહે પીત ઉપવીત ને પીત વાસં,
 વિધુરશ્મી જેવી મુખે મંદહાસં. ૯
 અભય સુખદાતા સુખાહુ અજનનું.
 દહન દુઃખ અજ્ઞાન ભાનું કૃપાનું;
 ચરણચારુ સુકુમાર નખચંદ્રવેષા,
 ધ્વજ વજ્ર અકુશ યવ આદિ રેષા. ૧૦
 હરે પીર પદ તીરસરજ્યુવિહારી,

પાવન પદરજે વિપ્રની નાર તારી;
 ક્યું અંધી જળપાન તે વારવારં,
 તેણે ઉદ્ધયું દુષ્ટકુલ કણ્ઠધારં. ૧૧
 જેથી વનચરી દુઃખ સંસાર વામી,
 એવા ચર્ણુનું શર્ણુ હું આજ પામી;
 સદા લાલિતં જે રમા સેવ્ય માનં,
 કરી એક આશે ધરે જોગી ધ્યાનં. ૧૨
 ગિરિ શૈલ વનચર સરીતા વિરાજં,
 કરી પુનિત ભૂ પદપદે તીર્થરાજં;
 ધર્યો દેહ ગો સુર દ્વિજ હેતકારી,
 કીર્તિ વિસ્તરી વિશ્વમાં દોષ હારી. ૧૩
 સનક વાગીશં નારદં શેષીશાનં,
 વિશદ વિક્રમં તે કરે ગીત ગાનં;
 મુનિ સિદ્ધ યોગી લીલારૂપ ધ્યયં,
 મંગલ મુજ્જવલં શિવ સદા નામ ગેયં; ૧૪
 રાખો ચરણ શરણે મુને રામચંદ્રં
 પ્રભુ પાહિ માં પ્રણત જન રાધવેંદ્રં;
 પૂરો દીન જન કામના પૂર્ણ કામી,
 સદા રામચરણે નમામિ નમામિ. ૧૫
 દોહો

ગુણસાગર નાગર નિપુણ, ધર્મ સત્ય વ્રત ધીર;
 અખિલ શોક સંકટ હરણ, જયજય શ્રીરધુવીર.

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे सुलोच-
 नयाकृता श्रीरामस्तुतिर्नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥२९॥

અધ્યાય ૩૦ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સુલોચના કહે છે સુણેામહારાજજી, શરણાગતની પ્રભુ રાખો લાજજી
 આજ હું પામી તમ દર્શનજી, તેણે કરી છૂટી ત્રિદેહીનાં બંધનજી. ૧

હાળ

બંધન છૂટી દેહનું હાવે, શીર આપો મુજ સ્વામીતણું;
 સહગમન કરવા પતિ સાથે, મુને વિલંબ થાયે ઘણું. ૨
 વર્તમાન જાણ્યું નાથનું, પંચપ્રાણ તો તતક્ષણ ગયા;
 પણ દેહ નિમિત્ત શીર માગવા આવી, તે આપો કરીને મયા. ૩
 એવું સુણી પ્રસન્ન થયા રઘુપતિ, ઘન્ય શેષકન્યા સાધવી;
 સહુ સ્ત્રીઓમાં રત્ન રૂપ છે, જ્યમ નદીઓ મધ્યે જાનહવી. ૪
 ત્યારે સુગ્રીવ જાણુવાન કહે, એને આપો શીર મહારાજ;
 એ સતી પરમ પતિવ્રતા છે, સહુ સ્ત્રીઓ શિરતાજ. ૫
 રઘુવીર કહે બાધ તૈં ક્યમ જાણ્યું, જે શીર લાવ્યા આ ઠામ;
 ત્યારે સુલોચના કહે કહું જથારથ, સુણો પૂરણ કામ. ૬
 એક હસ્ત પતિનો પડ્યો આવી, મુજ ચોકમાં નિરધાર;
 તેણે રણતણું વર્તમાન સરવે, લખ્યું પત્રમોઝાર. ૭
 તેમણે મુને માલમ થયું, શીર લાવ્યા આણે ઠાર;
 મુને આપો જહિં સમાગમે, રઘુપતિ પરમ ઉદાર. ૮
 હું અચાચક યાચવા આવી, પ્રભુ જાણી આજ;
 અનાથ નાથ અવધપતિ, આજ રાખો મારી લાજ. ૯
 એમ કહી તદા રઘુવીરને, દેખાડ્યો ભુજપત્ર;
 સર્વે સભા તે દેખતાં, આશ્ચર્ય પામ્યાં તત્ર. ૧૦
 અમને પતિજ પડે નહિ એમ, કપિ સહુ કહે વાણ;
 એ મૃતક હસ્તે પત્ર લખીયો, મનાયે નહિ જાણ. ૧૧
 માટે અમો કહીયે સત્ય એ, મસ્તક કરે જો હાસ;
 તો વાત સાચી માનીયે, અમને આવે વિશ્વાસ. ૧૨
 ત્યારે રામ કહે ભાઈ સત્ય છે, એ પત્ર કેડી વાત;
 તે સતી તે શું નવ કરે. તેનો મહિમા ઘણો વિખ્યાત. ૧૩
 પછે રામ આજ્ઞાયે સુગ્રીવે આપ્યું, મસ્તક તેણીવાર,
 સુલોચનાએ રુદ્ધે ચાંપી, રુદ્ધન કીધું અપાર. ૧૪
 ચીરનો પાલવ પાથરીને, મૂક્યું તેમાં શીષ;
 પછી બે કર જોડી સ્તુતિ કરે, સુલોચના તે દિશ. ૧૫
 હે પ્રાણવલ્લભ પ્રાણજીવન, રાખો મારી લાજ;

- એક વાર હાસ કરો પ્રભુ, જ્યમ સભા દેખે આજ ૧૬
ક્ષમા કરો અપરાધ મારો, સ્નેહ ધરો મુજ સાથ;
કિંકરી જાણી દયા આણી, દોષ ટાળો નાથ. ૧૭
ચતુર શિરોમણિ સ્વામી મારા, અતુલ બળ ગુણ કર્મ;
દેખાડો આજે રામને, મારો પતિજત ધર્મ. ૧૮
એમ ઘણાં વચન સતીએ કહ્યાં, પણ હસ્યું નહિ શીર તેહ;
સુલોચના કહે શું કરું હું, પ્રથમ ચૂકી એહ. ૧૯
જે તેડાવત મુજ પિતાને તો, કરત આવી સાર;
નવ મરણ પામત પ્રભુ કરત તે, શત્રુનો સંહાર. ૨૦
એવું કહેતામાં શિર હસ્યું ખડખડ, કમળવદન પ્રકાશ;
જમણું નેત્ર ઉઘાડી ને તે, જુવે ચારે પાસ. ૨૧
ધન્દ્રજીત કેરું મૃતક મસ્તક, હસ્યું જેણીવાર;
અશ્વર્ય પામ્યા સર્વકો, કપિ સહિત જીગદાધાર. ૨૨
સુગ્રીવે પૂછ્યું રામને, કહો કૃપા કરી મહારાજ;
શું વચન એ સતીએ કહ્યું, જે હસ્યું મસ્તક આજ. ૨૩
રઘુવીર કહે એણે કહ્યું જીદમાં, તેડાવત જે મુજ તાત;
તે શેષ શાહે કરત તમારી તો, કયમે મરણ નવ થાત. ૨૪
તે શેષનો અવતાર લક્ષ્મણ, એણે મારિયો ધન્દ્રજીત;
તો સાહ્ય એ શું કરત મારી, જેણે કયું વિપરીત. ૨૫
તારા પિતાએ માર્યો મુજને, શેષ જે કહેવાય;
એમ જાણી ધન્દ્રજીતનું શીર તે, હસ્યું એ અભિપ્રાય. ૨૬
એવાં વચન સુણી રઘુરાયનાં, લાગ્યું લક્ષ્મણજીને દુઃખ;
રોમાંયિત ગદગદ થયા, કરમાયું કોમળ મુખ. ૨૭
એમ સુમિત્રીને મોહમાયા, વ્યાપી તેણીવાર;
સુલોચનાની સામું જોઈ રુએ, આંખે આંસુધાર. ૨૮
રુદન કરતા કહે લક્ષ્મણ, સુણો શ્રીરઘુરાય;
જામાત્રને મેં મારિયો, એ ઘણો કર્યો અન્યાય. ૨૯
રામ કહે ભાઈ ક્ષત્રીનો છે, ધર્મ જે સંગ્રામ;
રણમાં હણે પુત્રપિતાને, ન ગણે સંબંધ તેડામ. ૩૦

વળી અનિત્ય દેહનો ધર્મ છે, તે નિશ્ચયે થાયે નાશ;
 માટે શોક ન કરીયે વીર મારા, ધરીયે જ્ઞાન પ્રકાશ. ૩૧
 તોએ લક્ષ્મણ છાના રહે નહિ, જોઈ સુલોચનાનું મુખ;
 ત્યારે રઘુપતિ ગદગદ થયા, લાગ્યું લક્ષ્મણજીનું દુઃખ. ૩૨
 જળ ભરાઈ આવ્યું નેત્રમાં, બોલ્યા રામ કરુણવાણ;
 અરે સતી તારા સ્વામીને, હું જીવાડું નિરવાણ. ૩૩
 રચી આપું બીજું નગર લંકા, તેમાં રહો જઈ આજ;
 સહસ્ર કલ્પ લગી સ્ત્રીપુરુષ, તમે કરો નિરભે રાજ. ૩૪
 એમ પ્રસન્ન થઈ પ્રભુએ કહ્યું, ત્યારે બોલી સુલોચન;
 આજ તમારાં ચરણનું દરશન, પામીયાં પાવન. ૩૫
 ફરી આવો જોગ મળે નહિ, અંત સમે શ્રીભગવાન;
 હવે શરણ પામ્યાં તમારું, નથી લાભ એહ સમાન. ૩૬
 જન્મ ધરીને જ્યારે ત્યારે, મરણ એકજ વાર;
 હરિ જોઈ ભોગવે જગતને, તેના જીવ્યાને ધિક્કાર. ૩૭
 સુલોચનાનાં વચન સુણી, થયા રામ કરુણવાન;
 લક્ષ્મણજીનો શોક સમીચો, સુણી એવું જ્ઞાન. ૩૮
 રઘુવીર કહે બાઈ ધન્ય તુજને, જશ કર્યો તે જાણ;
 પતિવ્રતામંડન તજ માયા, થજે તુજ કલ્યાણ. ૩૯
 પછી આજ્ઞા માગી રામની, સુલોચના તેણીવાર;
 રઘુવીર ચરણે નમી ચાલી, શીષ લઈ તે નાર. ૪૦
 મહારાજ હું સહગમન કરું, એમ સતી કહે છે વાણ;
 ત્યાંલગી કેા વાનર ન આવે, લંકામાં નિરવાણ. ૪૧
 એવું કહીને ચાલી ત્યાંથી, આવી રણમોઝાર;
 ઇન્દ્રજીતનું તન લીધું ત્યાંથી, પડ્યું હતું જે ઠાર. ૪૨
 ચીતા રચી સાગર ત્રે, તે ચંદન કાષ્ઠ અપાર;
 ત્યાં રાવણ મદોદરી આવ્યાં, સાથે સહપરિવાર. ૪૩
 દેવાંગનાશું દેવ જોતા, ચઢી નભ વિમાન;
 સુલોચનાએ ક્યું તદા, પછે સિંધુજળમાં સ્નાન. ૪૪
 પતિ ચિતામાં પધરાવીયો, આવ્યો વિાધ બહેવાર;

પ્રદક્ષિણા કરી પોતે બેઠી, કયેા અગ્નિસંસ્કાર. ૪૫
 દુંદુભી વાગ્યાં દેવનાં, થઇ પુષ્પવૃષ્ટિ અપાર;
 વિમાનમાં બેઠાં પછે, દિવ્ય દેહ ધરી નરનાર. ૪૬
 તે સ્વર્ગમાં ગયાં દંપતી, ધન્ય ધન્ય કહે છે દેવ;
 રઘુવીરની કરુણા થકી, સદ્ગતિ થઇ સત્યમેવ. ૪૭
 મદોદરી રાવણે ધણું, કલ્યાંત કરીયું ત્યાંહે;
 પછે સમુદ્રમાંહે સ્નાન કરીને, ગયાં લંકામાંહે. ૪૮
 ઈન્દ્રજિતની એ ગતિ થઇ, સતીતણું સત્ય પ્રકાશ;
 એ કથા અગ્નિ પુરાણમાં કહી, સત્યવતી સુત વ્યાસ. ૪૯
 વક્ષણ

વ્યાસ તણાં એ વચન છે, અગ્નિ પુરાણ કથાય રે;
 કહે દાસ ગિરિધર હાવે લંકામાં શું કરતો રાવણ રાયરે. ૫૦
 ઇતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે ઇન્દ્રજિત
 મુખાવલોકાત્ સુલોચનાયાઃ સહગમનં નામ ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૦ ॥

અધ્યાય ૩૧ મો

૨૫૫ સામેરી

હાવે રાવણ ચિંતાતુર થયો તે, બેઠો મંદિરમાંહે;
 પુત્ર બંધુ આદિ સર્વે, મરણ પામ્યા ત્યાંહે. ૧
 હવે કોને મોકલું રણ વિષે, હું યુદ્ધ કરવા કાજ;
 વળી શત્રુનું બળ અધિક, દિન દિન વૃદ્ધિ પામ્યું આજ; ૨
 એમ વિચારે છે દશાનન, મન કરે શોચ અપાર;
 ત્યારે વિદ્યુતલબ્ધા મંત્રી વિચિક્ષણ, બોલ્યો તેણીવાર. ૩
 મહારાજ સુણો એક વિનતિ, તમ મિત્ર છે રણધીર;
 અહીંરાવણ મહીરાવણ નામે, બળિયા બંન્યો વીર. ૪
 તે હિતકારી છે આપણા, તેને તેડાવો મહારાજ;
 રામ લક્ષ્મણને હરિ જશે તો, થશે આપણું કાજ. ૫
 એવાં વચન સુણીને હરખીયો, સંતોષ પામ્યો તત્ર;
 પછે વીર બે તેડાવિયા, રાવણે લખીને પત્ર. ૬

- તે વીર બંન્ધો આવિયા, મળ્યા રાવણને મહાયોધ; ૭
અહંકારને જ્યમ આવી ભેટે, કામને વળી ક્રોધ.
કુંભકરણને ઇન્દ્રજીતનું, વર્તમાન કહીને રાય;
પછે રાવણ લાગ્યો રુદન કરવા, રુદે શોક ન માય. ૮
અહી મહી કહે તમે ધીરજ રાખો, દુઃખ ન ધરશો રાજ;
રજનીવિષે અમો હરી જઈશું, રામલક્ષ્મણને આજ. ૯
બલિદાન દઈશું દેવીને, બે વીરને લઈ ત્યાંહે;
પછી સૈન્યાનો સંહાર કરજે, તમો રહીને આંહે. ૧૦
તે સુણી સુખ પામ્યો દશાનન, થયું જાણે કામ;
પણ મૂરખ મન નથી જાણતો, જે બ્રહ્મ પૂરણ કામ. ૧૧
તે સમે પ્રધાન વિભીષણતણા, જોતા હતા ચરચાય;
તે ગુપ્તરૂપે સુણી ગયા, જ્યાં વિરાજે રઘુરાય. ૧૨
તેણે આવી વિભીષણને કહ્યું, અહિ મહિ તણું વર્તમાન;
ત્યારે વિભીષણે પાસે તેડાવ્યા, સુગ્રીવ ને હનુમાન. ૧૩
ભાઈ સુણો આજ નિશા વિષે, કંઈ કરશે કપટ અસુર;
માટે કપિ સર્વે જાગજે, સાવધાન થઈને શૂર. ૧૪
એવું સુણીને રઘુવીર પાછળ, રચ્યો કપિએ કોટ;
આકાશલગી ઉંચો દુર્ગ રચ્યો, પુંછ કેરી ઓટ. ૧૫
ઠેર ઠેર કપિ પાષાણ તરુ ગ્રહી, બેઠાથઈ સાવધાન;
મધ્યમાં રાખ્યા રામજી, ઘણું જતન કરી બળવાન. ૧૬
પછી એમ કરતાં નિશા થઈ, મહા ધોરતમ તેણીવાર,
ત્યારે અહિ મહી બેબંધુ આવ્યા, સુવેલુ મોઝાર. ૧૭
ચારે પાસે કપિ કેરો, કોટ દીઠો ત્યાંહે;
અણુમાત્ર મારગ નવ જડ્યો, જવા રામ સેના માંહે. ૧૮
પછી આકાશમાર્ગે ઉતપત્યા, તે અસુર બળીયા જાણુ;
કોટ ઓળંગી અદૃશ્યરૂપે, ઉતરિયા નિરવાણુ. ૧૯
પછી ધારણ નાખ્યું સરવને, થયા કપિ નિદ્રાવાન;
મહીકાવતી પતિ આવિયા, જ્યાં સુતાછે ભગવાન. ૨૦
મૃગચર્મ કેરી સજ્જા ઉપર, પોઢ્યા લક્ષ્મણ રામ;

- ત્યાંહાં અસુરે ધારણુ નાખીયું, મોહનિદ્રાજેનું નામ. ૨૧
- જેના સ્મરણથી જય ધોરતમ, અજ્ઞાન આત્રણુ જેહ;
તે પ્રભુએ મનુષલીલા જણાવા, કરી અંગીકૃત તેહ. ૨૨
- પછી ચર્મ સજ્જા ઉંચલીને, માથે સૂકી વીર;
રામ લક્ષ્મણનું હરણુ કરીને, ચાલ્યા બે મતિધીર. ૨૩
- આકાશ મારગ જઈ કરી, પછી ઉતર્યા ભૂમાંહે;
એક વિવર પૃથ્વીમાં રચ્યુંતું, ગહન દુર્ગમ ત્યાંહે. ૨૪
- તે યોજન શત સહસ્ર લાંબું, પેઠા તે મોઝાર;
સપ્ત ધડીમાં નીકળ્યા તે, અસુર પેલી પાર. ૨૫
- પછી યોજન તેર સહસ્રનો, દધિસમુદ્ર જે કહેવાય;
તે ઓળંગી ચાલ્યા અસુર, નિજ નગ્રમાંહે જય. ૨૬
- તે તણું નગર મહિકાવતી, મહા રમ્ય અતિ વિસ્તાર;
શતગુણી શોભા લાંકા કરતાં, અધિક રચના સાર. ૨૭
- તે નગ્રમાંનિજ સદનમાં જઈ, સૂકી છે સજ્જય;
વળી નાગ પાસે બંધન કરી ત્યાં રાખ્યા શ્રીરધુરાય. ૨૮
- જ્યમ લાવે આત્મા રામને, કામક્રોધ આત્રણુમાંહે;
એમ મહી અહિએ રામ લક્ષ્મણ, ગુપ્ત રાખ્યા ત્યાંહે. ૨૯
- નગ્ર બારણુ એક દેવી છે, ભદ્રકાળી તેનું નામ;
તે દેવળ શત યોજન ઉંચું, કનક મણિનું કામ. ૩૦
- વળી રક્ષાઅર્થે આણી તીરે, સમુદ્રકાંઠે જ્યાંહે;
વીશ કોટી પિશિતાશન લેઈને, રહ્યા મકરધ્વજ ત્યાંહે. ૩૧
- એમ મહિરાવણુના મહેલમાં, રહ્યા રામ લક્ષ્મણ બ્રાત;
હવે સુવેલુએ પછી શું થયું, વીતી ગઈ સરવે રાત. ૩૨

વલણુ

- રજની સર્વે વીતી ગઈ, થયો અરુણુ ઉદય તે ડામ રે;
ત્યારે કપિ સર્વે જાગીયા, નવ દીડા લક્ષ્મણુ રામ રે. ૩૩
- इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे अहिरावण-
महीरावणाम्नां भीरामलक्ष्मणबोर्हरणं नाम एकविंशोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૩૨ મો

રામ વેરાધી

હાવે પ્રાતસમે વાનર સહુ જાગ્યા, ન દીઠા લક્ષ્મણ રામ;
ત્યારે વ્યાકુળ થઈ એક એકને પૂછે, ક્યાં ગયા પૂરણકામ. ૧
નળ નીલ અંગદ સુગ્રીવ વિભીષણ, જાણુ'વાન હનુમંત;
એ આદે કપિ સર્વે ખોળતા, રોતા થઈ દુઃખવંત. ૨
હા હા નાથ સખા પ્રિય બંધુ, ભક્તવત્સલ રણધીર;
આ સમે કહો ક્યાંગુપ્ત થયા, હો દરશન શ્રીરઘુવીર. ૩
પછી સર્વે કપિએ ચારે પાસે, જોવા માંડ્યું તેણીવાર;
ત્યારે અસુરતણાં ત્યાં પગલાં દીઠાં, પડિયાં પૃથ્વી મોઝાર. ૪
તે બારગાઉ લગી પગલું ચાલ્યું, પેઠું ગુફાની માંહે;
ત્યારે વિવરને મોઢે સરવે બેઠા, શોકાતુર થઈ ત્યાંહે. ૫
કપિ સરવ થયા આકુળવ્યાકુળ, કરવા માંડ્યું રુદન;
ત્યારે સરવને છાના રાખીને વળતા, વિભીષણ બોલ્યા વચન.
ભાઈ રામ લક્ષ્મણનું હરણ કરી ગયા, અહિં મહી બન્ને વીર;
હાવે તેહ તણો વિચાર કરો, તમે રાખો મનમાં ધીર. ૭
તમે શોરબકોર ન કરશો કોઈએ, જો વાત લંકામાં જાય;
તો મુનું દેખીને જુદ્ધ કરવાને, આવશે રાવણ રાય. ૮
મોટે ગુપ્ત ખોળ કાઢો કોઈ ઠામે, રામ રહ્યા હોય જ્યાંહે;
પછી સર્વે મળી હનુમંત પ્રાર્થ્યા, સ્તુતિ કરતા સહુ ત્યાંહે. ૯
અહો મારુતિ તમે છો બળીયા, રામના દાસ અનન્ય;
મોટે તમે વિના કોણ શોધજ લાવે, અમે સરવ છું દીન. ૧૦
જ્યમ પડિત શાસ્ત્રઅર્થ શોધે, વળી મચ્છરૂપ ધરી વેદ;
વળી પકવ મુમુક્ષુ ગુરુને ખોળે, પામી જથા નિરવેદ. ૧૧
તત્ત્વ સહિત જ્યમ વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ, શોધે સંત સુજાણ;
પછી સાક્ષાત્કાર તે પ્રાપ્તિ કરે છે, આત્માની નિરવાણ. ૧૨
એમ કામ ક્રોધ અહિં મહી મારીને, આત્મારામ દેખાડો;
અરે હનુમંત તમે ઉપકાર કરી, અમને હરખ પમાડો. ૧૩
ત્યારે વળતા વચન મારુતિ કહે, સુણો વિભીષણ ને સુગ્રીવ;

હું બ્રહ્માંડ સરવે જોળી લાલું, રામ નેત્ર રાજીવ. ૧૪
 પણ તમે સેનાની રક્ષા કરજો, ધરજો મનમાં ધીર;
 હું લીધા વિનાં પાછો નહિ આવું, રામ લક્ષ્મણ બે વીર. ૧૫
 એમ કહી ચાલ્યા વાયુસુત, સમરી જુગદ્ધાર;
 રીંછપતિ નળ નીલ ને અંગદ, સાથે લીધા ચાર. ૧૬
 તે પગલું જોઈવિવરમાં પેઠા, માંહે ઘણું અધિકાર;
 ચારે જણ મૂર્છાં પામ્યા, થયો પવન બંધ જોણીવાર. ૧૭
 પછી નિજ પુંછે ચારેને બાંધી, ઉતપતિયા હનુમંત;
 સાત સહસ્ર યોજન ગુફા છે, પામ્યા તેનો અંત. ૧૮
 વિવર બહાર નીકળ્યા ત્યારે, લાગ્યો શીત પવન;
 ત્યારે ચારે જણ સાવચેત થયા ને, શાતા આવી તન. ૧૯
 પછી દધિ સમુદ્રને કાંઠે આવ્યા, ચોક્કી બેઠી છે જ્યાંહે;
 વીશ કોટી પિશિતાશન લેઈને, રહ્યો મકરધ્વજ ત્યાંહે. ૨૦
 ત્યારે પાંચ કપિએ વેષ પાલટયો, ધર્યાં કાપડી રૂપ;
 પછે અસુર તણી સેનામાં થઈને, ચાલ્યા વનચર ભૂપ. ૨૧
 તે અસુરે પૂછ્યું કોણ તમે છો, ક્યાં જાઓ છો આજ;
 કપિવર કહે અમે નીકળ્યા છું ભાઈ, તીરથ કરવા આજ. ૨૨
 ભાઈ મહિકાવતી નગરી જોવાનું, અમને ઘણું છે મન;
 અસુર કહે ક્યમ સિંધુ ઉતરશો, તેર સહસ્ર યોજન. ૨૩
 ત્યારે કહે કાપડી અમારા ગુરુએ, આપ્યો છે એક મંત્ર;
 તે જપતાં ઉડીને જઈશું, સેજે અમે સ્વતંત્ર. ૨૪
 ત્યારે રાક્ષસ કહે તમે છો કપડી, પછી મારવા માંડ્યો માર;
 ત્યારે હનુમંત રૂપે પ્રગટ થઈને, કરીયો છે હુંકાર. ૨૫
 ચાર ચાર કોટીના ભારા બાંધ્યા, અસુર પૂંછડે જોહ;
 પૃથ્વી ઉપર પછાડી નાખે, દાઢ સમુદ્રમાં તેહ. ૨૬
 એમ વીશ કોટી રાક્ષસને માર્યા, હનુમંતે તેણીવાર;
 ત્યારે ક્રોધ કરીને મકરધ્વજ ધાચો, ક્રીધું યુદ્ધ અપાર. ૨૭
 ત્યારે મુષ્ટિ એક હાથેમાં મારી, ક્રોધ કરી બળવંત;
 તે પૃથ્વી પડ્યો તેની ઉપર ચઢીને, બેઠા કપિ હનુમંત. ૨૮

કહે મારુતિ મકરધ્વજ તુજને, મારીશ આણીવાર;;
 કાણુ છે તુજને છોડાવનાર, તેનું સમરણ કર નિરધાર. ૨૯
 મકરધ્વજ કહે જો હોય આ સમે, પિતા મારા હનુમંત;
 તો આવી મુજને મૂકાવે, ને આણે તારો અંત. ૩૦
 એવું સુણતાં મારુતિ વિસ્મે પામ્યો, સદેહ પ્રગટ્યો મન;
 અહ્યા હું હનુમંત છું અંજનીનંદન, તું ક્યમ મારો તન. ૩૧
 પછે હ્રદે ઉપરથી ઉતર્યો પોતે, કર ગ્રહી પૂછી વાત;
 ત્યારે મકરધ્વજે બોલાવી તતક્ષણ, આવી પોતાની માત. ૩૨

વક્ત્રણ

માતા આવી મકરધ્વજની, લાગી હનુમંતને પાય રે;
 પછે તેણે કહી વિસ્તારી સરવે, પુત્રની જન્મકથાય રે. ૩૩
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे हनुमान-
 मकरध्वजसंग्रामो नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૨ ॥

અધ્યાય ૩૩ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

મકરી કહે છે સુણો મહારાજ જી, લંકાદહનનું તમે કયું કાજ જી;
 પૂછ બુઝાવા આવ્યા સિંધુમાંહે જી, ત્યારે પરસ્વેદ બિંદુ
 પડીયો ત્યાંહેજી. ૧

લાગ

પરસ્વેદ બિંદુ લેલાટેથી, પડ્યો સિંધુમાંહે;
 તે સમે હું પાસે હતી, મેં ગળ્યો તતક્ષણ તાંહે. ૨
 તમ સ્વેદથી એ પુત્ર પ્રગટ્યો, મકરધ્વજ એવું નામ;
 અહિરાવણે પુરરક્ષા કરવા, મૂક્યો આણે કામ. ૩
 એ પુત્ર તમારો પરાક્રમી, તમ આકૃતિ મહારાજ;
 સ્વામી એ સેવક છે તમતણે, જે સોપો તે કરે કાજ. ૪
 કહો તમે આવ્યા શે અરથે, અહિં શું તમારે કામ;
 હનુમંત કહે લાવ્યો અસુર, કરી હરણુ લક્ષ્મણ રામ. ૫
 મકરી કહે તે છે સુખી, રાખ્યા ગુપ્ત મંદિરમાંહે;
 કાલે હોમ કરશે દેવીનો, લેઈ જશે તે સમે ત્યાંહે. ૬

- માટે દેવળમાં જઈ ગુપ્ત રહેજે, આવશે અસુર તે ઠામ;
ત્યારે અહિમહીને મારજે, લાવજે લક્ષ્મણ રામ. ૭
- તેર સહસ્ર યોજન નગર છે, અહીં થકી દૂર અપાર;
વચ્ચમાંહે આડો દધિ સિંધુ, કેમ ઉતરશે પાર. ૮
- તેમાટે તમે પાંચે કપિ, મુજ પૃષ્ઠે બેસો આજ;
લેઈ જાઉં તમને પેલી તીરે, થાય સત્વર કાજ. ૯
- એવું સુણીને પાંચે મળી, કીધો એકાંત વિચાર;
વિશ્વાસ એનો ન કરીએ, એમ બોલ્યા વાલીકુમાર. ૧૦
- ભાઈ કદાપિ એ કપટ કરીને, બોળે સાગર માંહે;
એ પક્ષપાતી શત્રુની રહે, તેની રાખી આંહે. ૧૧
- ત્યારે મારુતિ કહે તમે ચારે, રહો આણે ઠાર;
હું રામકૃપાએ સિંધુ ઓળંગી, જઈશ પેલીપાર. ૧૨
- તેર સહસ્ર યોજન દધિસિંધુ, ઓળંગ્યો હતુમંત;
દીઠું નગર મહિકાવતી, મહા રમ્ય શોભાવંત. ૧૩
- તે નગર પાછળ વિકટ દુર્ગમ, દુર્ગ છે એકવીશ;
ઘણા રજનીચર ત્યાં રક્ષા કરવા, મૂકીયા અસુરીશ. ૧૪
- પછી અણું પ્રમાણે રૂપ સૂક્ષ્મ, ધર્યું મારુતતન;
પુરમાં પ્રવેશ કર્યો તદા, ઘણી ધીરજ રાખી મન. ૧૫
- માલમ થયું નહિ કોઈને, જે આવીયો હતુમંત;
પછે ભદ્રકાળીતણે મંદિર, પ્રવેશ્યો બંજવંત. ૧૬
- તે દેવળમાંહે ઘણા અસુર, કરે કપટ જપ અનુષ્ઠાન;
બ્રહ્મ શાસ્ત્રના જપે મંત્ર મલીન, પ્રયોગ હોમ વિધાન. ૧૭
- પછે અદૃશ્ય થઈને નિશાએ, માંહે પ્રવેશ્યા કપિભૂપ;
ડાળી પુઠે તે દેવીને ધરી, બેઠા દિવ્ય સ્વરૂપ. ૧૮
- સિંદુરચરચિત તન દીરઘ, વિકરાળ મુખ લોચન;
જીવંહા પ્રલંબ ચતુર્ભુજ, એવા થયા મારુત તન. ૧૯
- પછે દેવળકેરાં દ્વાર ભીડી, બેઠા મંદિરમાંહે;
પ્રભાત કાળ હવો તદા, સહુ અસુર આવ્યા ત્યાંહે. ૨૦
- અહિમહી પૂજ સિદ્ધ કરીને, આવ્યા તેણીવાર;

- તેણે ઘણી સ્તુતિ કરી માતની, પણ ઉઘડે નહિ દ્વાર. ૨૧
 ત્યારે બોલ્યા દેવી મારુતિ, માંહેથી સ્વર અતિ ઘોર;
 અલ્યા વચન મારું સાંભળો, તમે અસુર મૂકો શોર. ૨૨
 આટલા દિન હું ગઈ હતી, લંકામાં લેવા ભોગ;
 અલ્યા ધન્ય છે તમે અસુરને, ભલો મેળવ્યો સંજોગ. ૨૩
 મેં વાનરનો સંહાર કર્યો, ખપ્પર ભરીયું ત્યાંહે;
 તમે રામ લક્ષ્મણ લાવિયા, તેમાટે આવી આંહે. ૨૪
 હું પ્રસન્ન થઈ છું આજ તમને, કરો કહું તે કામ;
 મને ભોગ પૂજ સમરપી, પછે લાવો લક્ષ્મણ રામ. ૨૫
 મધ માંસથી હું તૃપ્ત થઈ, હવે રુચે નાંહિ લગાર;
 માટે પંચામૃત પકવાન્ન લાવો, કરીશ તેનો આહાર. ૨૬
 એવું સુણીને કહે વૃદ્ધ અસુર, આજ થયાં માત પ્રસન્ન;
 હવે વિદ્ધ એકે નહિ નડે, અહિમહી હરખ્યા મન. ૨૭
 તે મંદિર તતક્ષણ ઉઘડ્યું, દરશન પામ્યા તેહ;
 આશ્ચર્ય સર્વે પામીયા, જોઈ રૂપ અદ્ભુત એહ. ૨૮
 પકવાન્ન મેવા વિવિધના, પછે મંગાવ્યા તેહાર;
 મારુતિ દેવીએ તદા કર્યો, સકળ અમૃત આહાર. ૨૯
 પછે તૃપ્તી થઈને બોલિયા, હવે લાવો લક્ષ્મણ રામ;
 પછી મનોરથ પૂરું તમારા, સકળ જે મનકામ. ૩૦
 એવું સુણી મન આનંદ પામ્યા, અસુર અહિમહી જેહ;
 ત્રીશ કોટી અસુર સાથે, લેવા ચાલ્યા તેહ. ૩૧

વલણ

લેવા ચાલ્યા રામ લક્ષ્મણને, અહિમહી બન્યો વીર રે;
 તે મંદિર ઉઘાડી માંહે પ્રવેશ્યા, બ્યાં પોઢ્યા શ્રીરણધીર રે. ૩૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे हनुमंत-
 देवीरूपधारणं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૩ ॥

અધ્યાય ૩૪ મો

રાગ સામેરી

- અહિમહીતણા મંદિર વિષે, જ્યાં પોહ્યા લક્ષ્મણરામ;
તે લેવા સાડ અસુર સરવે, આવ્યા તેણેકામ. ૧
- ત્યાં આવીને આકર્ષિયું, નાગપાસ તેણીવાર;
મોહનિદ્રા નિવારણ કરી, ત્યારે જાગ્યા જુગદાધાર. ૨
- મૃગચર્મ સજ્યા ઉપર ખેડા, થયા લક્ષ્મણરામ;
ત્યારે સૌમિત્રી કહે અહીં કેમ આપણુ, આવ્યા પૂરણકામ. ૩
- રઘુવીર કહે રે ભાઈ હાવે, ધીરજ રાખો મન;
એ હરણ કરી આપણને લાવ્યા, અસુર પાપી જન. ૪
- આપણે ભાર ઉતારવો, પૃથ્વીતણો નિરધાર;
ત્યારે અહિરાવણ મહીરાવણનો પણ, કરીશું સંહાર.. ૫
- પછે રામ લક્ષ્મણને કરાવ્યાં, પંચામૃતથી સ્નાન;
અમલ અંબર પવિત્ર લાવી, કરાવ્યાં પરિધાન. ૬
- શણુગાર સુંદર પેહેરાવ્યા, શુભ ચંદન ચરચ્યાં અંગ;
પુષ્પની માળા કંઠ ઘાલી, શોભિયા શ્રીરંગ. ૭
- એવા શ્યામસુંદર જગતમોહન, કોટી કામસ્વરૂપ;
પધરાવીયા પછે કનક રથમાં, જુગલ રવિકુળ ભૂપ. ૮
- એક રાણી મહીરાવણતણી, ચંદ્રસેના તેનું નામ;
તે સ્ત્રીએ દીડા રામને, મોહ પામી તેણે કામ. ૯
- તેને કામભાવ ઉદે થયો, જોઈ રૂપ શ્રીરઘુવીર;
મૂર્તિ ઉતારી ધ્યાનમાં, થઈ સમાધિ મતિધીર. ૧૦
- ધ્યાનસ્થ થઈ મંદિરવિષે, તે ઠરી ખેડી નાર;
રથમાં ખેસાડી રામ લક્ષ્મણને, ચાલ્યા અસુર અપાર. ૧૧
- વાજાંત્ર આગળ વાજતાં, થાય ચમર ચારે પાસ;
શેરીએ લોક જોવા મળ્યા, જે કોટી કામ નિવાસ. ૧૨
- મોહ પામી નારી નગરની, જોઈ રામરૂપ રસાળ;
પછે પરસ્પર વાતો કરે, એ હશે કોના બાળ. ૧૩

- એકત્રિયા કહે તમે શું જાણો, અનરથ એહ અપાર;
ભોગ આપવા ભદ્રકાળીને, આણ્યા રાજકુમાર. ૧૪
- એણું સુણી હાહાકાર વરત્યો, કરે સહુ કલપંત;
લોક કહે એ કુશળ રહેજો, થજો અસુરનો અંત. ૧૫
- પછે ભદ્રકાળીતણે મંદિર, લાવીયા રણધીર;
દેવી સન્મુખ ઉભા રાખ્યા, રામ લક્ષ્મણ વીર. ૧૬
- હનુમંતે દીડા રામને, કર્યો મનોમય નમસ્કાર;
હનુમંતનો જોઈ વેશ અદ્ભુત, હસ્યા જુગદાધાર. ૧૭
- સહુ સામગ્રી પૂજાતણી, અસુરે તે મૂકી પાસ;
શ્રીરામ લક્ષ્મણ પૂજા કરતા, સ્વહસ્તે અવિનાશ. ૧૮
- મારુતિદેવી પૂજતા, રઘુવીર પૂરણ બ્રહ્મ;
અંજની સુત સંકાય પામે, કો ન જાણે મર્મ. ૧૯
- હનુમંત અંગે તેલ સિંદુર, ચરચિયું શ્રી રઘુવીર;
ધૂપ દીપ ને પુષ્પમાળા, શોભે રક્ત શરીર. ૨૦
- શ્રીરામે સિંદુર તેલ ચરચ્યું, મારુતિને તન;
તે માટે અઘાપિ ચઢે છે, સુણે શ્રોતાજન. ૨૧
- એ સેવક સ્વામી રામ માટે, કર્યું અંગીકાર;
તે સદાએ લાગે પ્રિય વળી, કહું બીજો પ્રકાર. ૨૨
- શનિશ્ચરનું ભૂષણ કહીએ, તેલ સિંદુર જેહ;
તેને ચરણેચાંપિયો, અંજની પુત્રે એહ. ૨૩
- વળી પનોતી સહુ લોક કહે પણ, શનિશ્ચર એકરૂપ;
તેની પૂજાએ તેલ સિંદુર, ચઢે અંગ અનુપ. ૨૪
- એ પ્રકારે હનુમંતજીએ, પૂજન કર્યું અંગીકાર;
પૂજા કરી એમ રામલક્ષ્મણ, ઉભા તેણેકાર. ૨૫
- વાણંત વાળે અતિ ઘણાં, અસુર હરખે મન;
અહિમહી કરમાં શસ્ત્ર લેઈને, બોલ્યા ગર્વ વચન. ૨૬
- અલ્યા તમારે કરવું હોય તેનું, સ્મરણ કરીલ્યો જાણ;
આ ભવાનીને ભોગ હવડાં, આપીશું નિરવાણ. ૨૭
- રઘુવીર કહે મુજ સ્મરણ કરીને, પ્રાણી પાપ મૂકાય;

ત્યારે સ્મરણ કોનું હું કરું, છું બ્રહ્માંડ કરો રાય. ૨૮
 પણ પ્રાણસખા હનુમંત મારો, વજ્રદેહી સુર;
 જેનું નામ લેતાં વિદ્ય કોટી, થાય ક્ષણમાં દૂર. ૨૯
 અમો સ્મરણ કરીયે તે તણું, છે ઘણો વલ્લભ એહ;
 અમો જાણું છું ક્ષણમાંહે હવડાં, પ્રગટ થાશે તેહ. ૩૦
 પછે ખડગ ઉઘાડાં કરી અસુરે, ગ્રહાં જેણીવાર;
 તે સમે રૂપ પ્રગટ કયું, ગાજ્યો પવનકુમાર. ૩૧

વલણ

વાયુકુમાર પ્રગટયો તદા, કરી ગર્જના ધોર પ્રચંડ રે;
 અશેષ અસુર ભય પામીયા, ખળભળ્યું સંકળ બ્રહ્માંડ રે. ૩૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे श्रीरामल-
 क्ष्मणपूजनानंतरं हनुमता स्वरूपधारणं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૩૫ મો

રાગ મારુ

ધયું દીર્ઘરૂપ હનુમંત, જાણે વિશ્વનો કરશે અંત;
 કરી ગર્જના ધોર ધુરાવ, થયા આસુરીના ગર્ભસ્થાવ. ૧
 લીધા ઉંચળી લક્ષ્મણ રામ, સ્કંધપર બેસાડ્યા અભિરામ;
 વધાયું રૂપ ઉંચું આકાશ, કરવા માંડ્યો અસુરનો નાશ. ૨
 પુછાપટે કેટલા પાડ્યા, કોને ચરણ જાલીને પછાડ્યા;
 કોનાંકરથકી ઉઘાડ્યાં શીશ, પદ્માએ મારે કરી શીશ. ૩
 એમ વજ્રદેહી મહાવીર, માર્યા અસુર ઘણા રણધીર;
 અહિરાવણને પાટુ એક મારી, પામ્યો મરણ પડ્યો તે સુરારી.
 જેઈ બંધુમરણ નિરધાર, કોપ્યો મહીરાવણ તેણીવાર;
 થયો સાંપ્રદ કરવા યુદ્ધ, સૈન્ય તેડાવ્યું કરંને કોધ. ૫
 પછી નીકળ્યા પુરની બહાર, મહીરાવણ ને પવનકુમાર;
 છે મહીરાવણ મહાબળવાન, પામ્યો છે તપ કરી વરદાન. ૬
 ન પામે હનુમંતથી મર્ણુ, વિચાર્યું એમ અશરણ શર્ણુ;
 ભાથા ધનુષ્ય સ્મર્યાં તેણીવાર, આવ્યાં તતક્ષણ ત્યાં નિરધાર.

બાંન્ધો વીરે ગ્રહાં કરમાંહે, ઉતર્યા પૃથ્વી ઉપર પ્રભુ ત્યાંહે;
 રામે કર્યો ધનુષ્યટંકાર, મહીરાવણ તવ કોપ્યો અપાર. ૮
 મહીરાવણ મૂકે છે બાણ, તે છેદેછે પુરુષ પુરાણ;
 રામ બાણ મૂકે છે અખંડ, વાગે અસુરને અંગ પ્રચંડ. ૯
 તનમાંથી રુધિર સ્રવે જ્યારે, ઉદે થાય મહીરાવણ ત્યારે;
 પડે ખિંદુ તે પૃથ્વી મોઝાર, તેના પ્રગટે છે અસુર અપાર. ૧૦
 મહીરાવણ થયા કોટાનકોટી, એવી અસુરની માયા મોટી;
 તે તદ્વત અસુર સમસ્ત, ધાયા રામ ઉપર ગ્રહી શસ્ત્ર. ૧૧
 કરવા લાગ્યા બહુવિધિ માર, રામ વિસ્મે પામ્યા તેણીવાર;
 વાંધ્યું અસુરતણું બળ જોતે, હનુમંત સામું પોતે. ૧૨
 ત્યારે મારુતિ કહે મહારાજ, આ તો દીસે છે વિપરીત કાજ;
 માટે પૂછી આવું એનું મર્ણુ, તમો જુદ્ધ કરો અશરણ શર્ણુ.
 એમ કહીને ઉડ્યા હનુમંત, સાગર ઓળંગ્યા બળવંત;
 પેલી મકરી પોતાની જેહ, આવી વૃત્તાંત પૂછ્યું તેહ. ૧૪.
 ત્યારે મકરી કહે મહારાજ, સુણો ઉત્પત્તિ કહું એની આજ;
 એક સમે દેવાંગના રંભા, જતીતી સ્વધચ્છાયે અસંભા. ૧૫
 ભૃગુ બેઠાતા મારગ માંહે, તે પાસે થઈ ચાલી ત્યાંહે;
 તે મુનિને નમી નહિ તાસ, અભિમાનથી કીધું હાસ. ૧૬
 ભૃગુને તવ ચઢિયો ક્રોધ, દીધો શાપ તે પામી વિરોધ;
 મુને નમી નહિ પાપણી, માટે રંભા તું થાજે સાપિણી. ૧૭
 તામસી ધોર વનમાં ફરજે, નિત્ય જીવની હિંસા કરજે;
 એવો શાપ સુણી તે કર્ણ, લાગી રંભા મુનિને ચર્ણ. ૧૮
 મુજ અનુગ્રહ કરો મુનિદેવ, ત્યારે બોલ્યા ભૃગુ તતખેવ;
 આખા દિવસ મધ્યે ક્ષણ એક, થઈશ પદ્મની રૂપ વિશેક. ૧૯
 કોઈ સમે તુને દેખશે રવિ, ઉદે કામ થશે અનુભવી;
 પડશે તુજપર રવિ કંદર્પ, ત્યારે દેહ ચૂકારો સર્પ. ૨૦
 ત્યારે પામીશ મૂળ સ્વરૂપ, એવું બોલ્યા મુનિવર ભૂપ;
 તે રંભા થઈ સર્પણી ત્યાંહે, ફરતી હિંડ ધોર વનમાંહે. ૨૧
 એક સમે તે થઈ પદ્મણી, ત્યારે મોહ પામ્યા દિનમણી;

પડ્યું રેત અમાસને દીન, તેના ભાગ થયા બે ભિન્ન. ૨૨
 પડતામાં થઈ સર્પાણી એહ, આવી મુખમાં પડ્યું વીર્ય તેહ;
 અહિમુખમાં થયું જે રોધ, તેનો પ્રગટયો અહિરાવણ બેધ. ૨૩
 પૃષ્ઠ પરસી પડ્યું મહીમાંહે, તેનો મહીરાવણ થયો ત્યાંહે;
 પછે રંભા પામી ઉદ્ધાર, થયા બળીયા તે અસુર અપાર. ૨૪
 તેણે નગર મહિકાવતી જાણ, વસાવીને રહ્યા નિરવાણ;
 કહે મકરી હું એટલું જાણું, બીજું જાણ્યા વિના શું વખાણું.
 રક્ત બિંદુના રાવણ થાય, કહું તે જાણવાનો ઉપાય;
 મહીરાવણને ઘેર છે નાર, ચંદ્રસેના પૃથ્વીનો અવતાર. ૨૬
 તેને જીધને પૂછો આજ, તેનું મરણ કહેશે મહારાજ;
 એવું સુણીને ઉડ્યા હનુમંત, આઠ્યા નગ્રમાંહે બળવંત. ૨૭

વલણ

બળવંત શ્રીહનુમંત આઠ્યા, મહિકાવતી મોઝાર રે;
 સૂક્ષ્મ રૂપ ધરીને પેઠા, જ્યાં રાયનો રાજદ્વાર રે. ૨૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारार्या युद्धकांडे अहिरावण-
 महीरावणयोरुत्पत्तिकथनं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૫ ॥

અધ્યાય ૩૬ મો

રાગ આશાવરી

રાજદ્વારમાં આઠ્યા મારુતિ, સૂક્ષ્મ રૂપે ત્યાંહે;
 મહીરાવણની રાણી ચંદ્રસેના, બેઠી મહોલજમાંહે. ૧
 સમાધિસ્થ બેઠી વિધુવદની, રામસ્વરૂપનું ધ્યાન;
 એકલગ્ન રઘુવર મૂર્તિમાં, નથી કંઈ બીજું ભાન. ૨
 જ્યારે મહીરાવણ શણગારી રામને, લેઈ ચાલ્યો જેણીવાર;
 ત્યારે ચંદ્રસેના બેઠને મોહ પામી, વાપ્યો કામ અપાર. ૩
 મન એમ જાણ્યું સ્વામી થાય મારા, પૂરે મનોરથ કામ;
 એ અભિપ્રાયે ધ્યાન ધરે છે, બેઠી તેણે ડામ. ૪
 ત્યારે મારુતિએ ત્યાં આવી જગાડી, ધ્યાનમાંથી તે નાર;
 નેત્ર ઉઘાડી જુવે તો પાસે, ઉભા પવનકુમાર. ૫

અરે ભાઈતું કોણ છે કપિજન, ક્યમ આવ્યો કહે વાત;
 ત્યારે નમસ્કાર સતીને કરી વળતા, બોલ્યા મારુતજાત. ૬
 અરે માત સંકટમાં પડ્યા છે, રઘુપતિ રણ મોઝાર;
 રક્તખિંદુના ઉદે થાય છે, મહિરાવણ તે અપાર. ૭
 તેનો શો ઉપાયજ કરીયે, ક્યમ પામે એ નાશ;
 તમો જાણો છો માટે હું આવ્યો, પૂછવાને તમ પાસ. ૮
 ત્યારે સતી કહે સુણ અંજનીનંદન, મુને મેળવ રઘુરાય;
 જે મારો મનોરથ પૂર્ણ કરે તો, કહું એ તુજને ઉપાય. ૯
 જે તેડી લાવે રઘુપતિને આંહિં, પીડા ટાળે મારી;
 હનુમંત કહે મહિરાવણ મુવા પછી, લાવું અવધવિહારી. ૧૦
 પછે વજ્રદેહીએ વચનજ આપ્યું, ચંદ્રસેનાને ત્યાંહે;
 તારા પૂરણ મનોરથ કરવા લાવીશ, રામચંદ્રને આંહે. ૧૧
 ત્યારે ચંદ્રસેના કહે સુણો મારુતી, કહું એ કારણ ભેવ;
 મહીરાવણે પૂર્વે ઉગ્ર તપ કરીયો, આરાધ્યા મહાદેવ. ૧૨
 પ્રસન્ન થયા શિવ પ્રગટયા તતક્ષણ, માગ્ય માગ્ય વરદાન;
 ત્યારે મહીરાવણ કહે મુજને આપો, અમોઘ વર ભગવાન. ૧૩
 હું રણમાં યુદ્ધ કરું ત્યારે મુજપર, અમૃતવૃષ્ટિ થાય;
 સજીવ થાય મુજ રક્તખિંદુ એ, વર આપો શિવરાય. ૧૪
 ત્યારે અસ્તુ કહી શિવ ચાલ્યા તતક્ષણ, વર આપી તેણીવાર;
 પાતાળ માંહે કુંડ ભર્યો છે, તે અમૃત કેરો સાર. ૧૫
 તે શિવ આજ્ઞાએ બ્રમર લક્ષાવધિ, સુધા ચંચુ ભરી તેહ;
 તે યુદ્ધ સમે મહીરાવણ ઉપર, વૃષ્ટિ કરે છે એહ. ૧૬
 તે અમૃતશ્રાવ થકી રક્તખિંદુ, સજીવ થાય નિરવાણ;
 તે માટે તે કોઈએ જીતાય નહિ, વળી મરણ ન પામે જાણ. ૧૭
 માટે બ્રમર આવતા બંધ કરો તો, આવે એનો કાળ;
 એવાં વચન સુણીને અંજનીનંદન, ગયા તરત પાતાળ. ૧૮
 અમૃત કુંડ ઉપર જઈ જોયું, દીકું તે પ્રત્યક્ષ;
 સ્થૂળ રૂપે શીલીમુખ અમૃત લેઈ, જાય લક્ષાનુલક્ષ. ૧૯
 પછી હનુમંતે ત્યાં રોધ કર્યો, તે ખટપટ કેરો ત્યાંહે;

ત્યારે અમૃત સરવે બંધ થયું, જે જાતુંતું જીવ્યું માંહે. ૨૦
 ત્યાં લોકપાળનું રક્ષણ છે, કુંડ અમૃત ઉપર જેહ;
 તે સાક્ષાત રુદ્રાવતાર હનુમંતને, જોઈ નવ ઓલ્યા તેહ. ૨૧
 તે ભ્રમર મધ્યે એક મોટો હતો, સહુ ભ્રમરતણે સરદાર;
 તેને વાયુકુમારે ઝાલ્યો તતક્ષણ, મારવા માંડ્યો માર. ૨૨
 તેણે અંજનીસુતની સ્તુતિ કરી, આઠ્યો શરણાગત તેણીવાર;
 પ્રાણદાન પ્રભુ આપો મુને, હું કરીશ કંઈ ઉપકાર. ૨૩
 તેનું વચન લેઈને પાસે રાખ્યો, ખટપદને હનુમંત;
 પછી રામચંદ્રની પાસે આવ્યા, મારુતસુત બળવંત. ૨૪
 રઘુપતિને કહ્યું પ્રભુ તમો હાવે, મૂકો બ્રહ્માસ્ત્ર બાણ;
 એ સકળ રૂપ મહીરાવણનાં તે, નાશ થશે નિરવાણ. ૨૫
 પછે રામે બ્રહ્મશર ક્રોધ કરીને, મૂક્યો તેણીવાર;
 અનેક રૂપશું મહીરાવણનો, કરિયો છે સંહાર. ૨૬
 વળી મહીરાવણનું સૈન્ય હતું, ઘણા રાક્ષસ બળીયા ત્યાંહે;
 તે પુંછવડે બાંધી હનુમંતે, નાખ્યા સાગરમાંહે. ૨૭
 એમ અહિ મહીરાવણ માર્યા રામે, વરત્યો જ્યજ્યકાર;
 દેવે હુંદુભી નાદ કર્યાં ને, પુષ્પની વૃષ્ટિ અપાર. ૨૮
 તે સમે શ્રીરઘુવીરે આપ્યા, હનુમંત રુદ્રીયા સાથે;
 ધન્ય ધન્ય મારુતસુત તુજને, વખાણ કર્યાં રઘુનાથે. ૨૯

વલણ

રઘુનાથ પૂછે હનુમંતને, શું કરી આઠ્યો કાજ રે;
 જે મહીરાવણ સરખો અસુર બળિયો, મૃત્યુ પામ્યો આજરે. ૩૦
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे महीरावण-
 मरणं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૬ ॥

અધ્યાય ૩૭ મો

રાગ મારૂ

રઘુવીર પૂછે મારુત સુતને, તું જઈ આવ્યો ક્યાંહે;
 શે ઉપાયે કરી મહિરાવણ, મૃત્યુ પામ્યો આંહે.

- એવું સુણીને હનુમંતનું, મુખ કરમાયું સાક્ષાત્; ૨
 પ્રભુ અંતરજ્ઞમી છે તમે, નથી અજ્ઞણી કાંઈ વાત.
 વૃત્તાંત કહ્યું સહુ મારુતી, ઉત્પત્તિ શિવ વરદાન; ૩
 એક બંધનમાં હું આવ્યો છું, તે સુણો શ્રીભગવાન.
 મહારાજ રાણી મહીરાવણની, ચંદ્રસેના એવું નામ; ૪
 તેને ઇચ્છા છે પ્રભુ તમારી, જોઈ રૂપ વ્યાપ્યો કામ.
 તેણે મહીરાવણનું મૃત્યુ બતાવ્યું, સુણો શ્રીમહારાજ; ૫
 તેને મેં આપ્યું વચન પ્રભુ, થયું એવું કાજ.
 એવાં વચન સુણી હનુમંતનાં, પછી જોડ્યા શ્રીરઘુવીર; ૬
 રે પ્રાણસખે તું જાણે છે મુજ, ધરમ કારણ ધીર.
 એકપત્ની વ્રત જે માહેરું, નથી અજ્ઞણ્યું તુને આજ; ૭
 તું ચતુર થઈ ભૂલો પડ્યો, ક્યમ થાય એવું કાજ.
 પણ વચન જે તેં આપીયું, મારે કરવું સત્ય પ્રમાણ; ૮
 જો વચન તારું જાય તો, મુજ લાજ ગઈ નિરવાણ.
 માટે ચંદ્રસેનાની પાસે ચાલો, સત્ય કરીએ એહ; ૯
 વિવેકે કરી સંમજ્જવીયે, કંઈ કળાએ કરી તેહ.
 એવું કહી હનુમંત સાથે, રામ લક્ષ્મણ વીર; ૧૦
 ચંદ્રસેનાને ઘેર આવ્યા, સત્યવ્રત રણધીર.
 ત્યારે રાણીએ આદર થકી, પૂજા કરી બહુ પેર; ૧૧
 આનંદશું આસનપર, પધરાવીયા નિજ ઘેર.
 પેલા ભ્રમરને આજ્ઞા કરીતી, હનુમંતે પ્રથમે ત્યાંહે; ૧૨
 તેણે પાછયા કોચાં પલંગના, પેઠા સૂક્ષ્મ થઈ તે માંહે.
 રંભાપત્ર પ્રમાણે રાખ્યું, ઉપર દળ સાબુત; ૧૩
 માંહે પાછયા સહુ પોલા કર્ચ, ક્ષણમાંહે તે અદ્ભુત.
 મારુતી કહે રે ચંદ્રસેના, પધાર્યા શ્રીરામ; ૧૪
 માટે સંજ્યા તું સાવધાન કર, પૂરે મનોરથ કામ.
 વિરાજશે પ્રભુ પલંગે, તારે અમારે એ સરત; ૧૫
 જો ભાંગી પડશે પલંગ એ તો, ઉઠી જશે તરત.
 ચંદ્રસેના કહે પ્રભુ દૃઢ પલંગ છે, પધારો હાથે આંહે;

હનુમંત લક્ષ્મણ બાહ્યાર બેઠા, રામ ગયા ધ્રુવમાંહે. ૧૬
 પલંગે જઈ બેઠા પ્રભુ ત્યારે, ભાગી પડ્યો તતખેવ;
 રઘુવીર હસીને ઉડિયા, આઠ્યા બારણે અવશ્યમેવ. ૧૭
 ત્યારે ક્રોધ કરી ચંદ્રસેના બોલી, પામી મન પરિતાપ;
 અલ્યા કપિ તેં કપટ કીધું, દેઈશ તુજને શાપ. ૧૮
 તેં મન્ય કોરાવ્યો માહરો, પછે બેસાડ્યા રઘુરાય;
 મને છળ કરીને છેતરી, માટે કરું તુંને શિક્ષાય. ૧૯
 એમ ક્રોધ કરી બોલી સતી, હનુમંતશું તેણીવાર;
 ત્યારે સજળ નેત્રે રામ સામું, બેયું પવનકુમાર. ૨૦
 પછે કૃપા કરી પ્રભુએ તદા, તેને મસ્તક મૂક્યો હાથ;
 તેનો ક્રોધ સરવે સમાવીયો, હસી બોલ્યા શ્રીરઘુનાથ. ૨૧
 અરે સતી ચિંતા નવ કરીશ, નવ થઈશ ચિત્ત અધીર;
 એકપત્નીવ્રત છે માહરે, માટે રાખ્ય મનમાં ધીર. ૨૨
 મારી મૂરતિ હવડાં ધ્યાનમાં, તું ભોગવ્ય કરીને પ્રીત્ય;
 પછી આગળ કરી અરધાંગના, તુને આપીશ સુખબહુરીત્ય. ૨૩
 હું દ્વાપરમાંહે ધરીશ જે વારે, કૃષ્ણનો અવતાર;
 ત્યારે સત્યભામા તું થઈશ, મુજ પટરાણી નિરધાર. ૨૪
 વરદાન એવું આપિયું, ચંદ્રસેનાને ભગવાન;
 પછે રામમૂર્તિ રુદે રાખી, ધરવા બેઠી ધ્યાન. ૨૫
 એમ સમાધાન સહુનું કર્યું, સમરથ શ્રીરઘુપત્ય;
 એ કથા અગ્નિ પુરાણમાં છે, વ્યાસવાણી સત્ય. ૨૬

વલ્લભ

સત્યવતી સુત વ્યાસે કહી છે, અગ્નિપુરાણ કથાય રે;
 કહે દાસ ગિરિધર એકવાર બોલો, જ્યજ્ઞ્ય શ્રી રઘુરાય રે. ૨૭
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारया युद्धकण्डे श्रीरामेण चंद्र-
 सेनाया वरप्रदानं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

અધ્યાય ૩૮ મો

રાગ મેવાડો

૧ મ અંદ્રસેનાને વરદાન આપ્યું, પાણ્યું વચન રણધીર જ;
 કર્ધવજને તેડાવ્યો તતક્ષણ, પોતે શ્રીરધુવીર જ. ૧
 ૨ જ આપ્યું તેને મહિકાવતીનું, બેસાડ્યો આસન જ;
 છી રામ લક્ષ્મણને સ્કંધે લેઈને, કૂચો વાયુતન જ. ૨
 ધિસમુદ્ર ઓળંગી આવ્યા, આણી તીરે રધુરાય જ;
 ૪ ન નળ નીલને અંગદ મળિયા, લાગ્યા રામને પાય જ. ૪
 છે સરવ એકઠા થઈને ચાલ્યા, આવ્યા સુવેલુ મોઝાર જ;
 ગ્રીવ વિભીષણ મળ્યા રામને, વરત્યો જે જે કાર જ. ૫
 ન્ય સકળ હરખ્યું વાનરનું, બેઠ કુશળ ભગવંત જ;
 રવ સભા કરી મહિકાવતીનું, રામે કહ્યું વરતંત જ. ૫
 નુમંતને વારંવાર વખાણ્યા, ધન્ય ધન્ય પવનકુમાર જ;
 પ્રાણસખે એવો હું તુજને, શો કરું પ્રતિઉપકાર જ. ૬
 ૭ શો વિભીષણ સુગ્રીવ સરવે, સત્ય કહું છું વાણજ;
 ૮ મારુતિ સરખો પૃથ્વીમાં ડો, નથી બળીયો નિરવાણ જ.
 ૯ શો મારાં કારજ બહુ કીધાં, દુર્વટ ન કહેવાયજ;
 ૧૦ મ ધણી સરાહના કરી હનુમંતની, દ્વિત થયા રધુરાય જ.
 ૧૧ રે વિભીષણ કહે પ્રભુ શું ન કરે જે, સેવે તમારા ચર્ણ જ;
 ૧૨ ભય નવ પામે કાળ થકી જેણે, ગ્રહું તમારું શર્ણ જ. ૬
 ૧૩ ૫મ પત્રગને વળી પાંખો આવે, સિંહ પરવતને શીષજ;
 ૧૪ શ ને વળી રણમાં ચઢિયો, પડિત ને પ્રસન્ન વાગીશ જ.
 ૧૫ તાર ને વળી દ્રવ્ય સાંપડે, વૈદ ને વિદ્યા સંજવ જ;
 ૧૬ મુક્ષુ ને વળી સદ્ગુરુ મળિયા, થયા પ્રસન્ન અસુરને શિવ જ.
 ૧૭ ચૂદ્ય રત્ન આલૂષણ જડીયું, નૃપ નિષ્કંટક રાજ જ;
 ૧૮ મ મહાબળીને વળી દાસ તમારો, તે શું ન કરે એવું કાજ જ.
 ૧૯ ચાં વચન સુણીને રધુપતિ હરખ્યા, પ્રસન્ન થયા હનુમંતજ;
 ૨૦ મ સભાસહિત સુવેલુએ બેઠા, લક્ષ્મણ ને ભગવંતજ. ૧૩

હાવે રાવણ કેરા અનુચર ફરતા, ચરચા જેવા ત્યાંહે જ;
 તેણે જઈ વૃત્તાંત કહ્યું સહુ, દશમુખ બેઠો જ્યાંહે જ. ૧૪
 અહિ મહીનો સંહાર કરીને, આવ્યા લક્ષ્મણ રામ જ;
 કુશળ સુવેલુએ સભા કરીને, બેઠો તેણે ઠામ જ. ૧૫
 એવાં વચન સુણીને દશમુખ ક'ખ્યો, નિષ્ફળ થઈ સહુ આશ જ;
 અતિ ઘણી ચિંતા મનમાં પ્રગટી, છેક થયો છે નિરાશ જ. ૧૬
 ઈંદ્રજીત સરખો પુત્ર ગયો વળી, કુંભકરણ જેવો ભાઈ જ;
 અહિ મહી સરખા મિત્ર પ્રધાન તે, કાળે નાખ્યા ખાઈ જ. ૧૭
 હાવે શું કરવું છે મારે જીવીને, આ દુઃખરૂપી સંસાર જ;
 કુંટુંબ સર્વનો નાશ થયો, હાવે જીવ્યાને ધિક્કાર જ. ૧૮
 એમ રાવણ ચિત્તમાં ચિંતા કરે, મન આવ્યો રમશાનવૈરાગ જ;
 પછી સાવધાન થયો જુદ્ધ કરવાને, દલમાં લાગ્યો દાગ જ. ૧૯
 જેટલું સૈન્ય પોતાનું હતું તે, સર્જી કરાવ્યું સોય જ;
 પડો ફેરવ્યો પુર પોતાને, બેધ રહે નહિ કોઈ જ. ૨૦
 ચતુરંગ દળ સાજ રાવણ, નીકળ્યો પુરની બાહાર જ;
 નાના પ્રકારનાં વાજાંત્ર વાજે, શસ્ત્ર કરે ચળકાર જ. ૨૧
 સૈન્યની સંખ્યા નવ થાય કોણે, બેધ ઘણા બળવાંત જ;
 પરવત જેવા હસ્તી ધુમતા, હણહણે હય નહિ અંત જ. ૨૨
 રથપદાતિનો પાર જડે નહિ, ખચ્ચર ઉંટ મહિષ જ;
 તેની ઉપર રાક્ષસ બેઠો, પાપીતણા જે ઈશ જ. ૨૩
 સહસ્ર ત્રિજળી જેવો ઝળકતો, રાવણનો રથ જેહ જ;
 વિધિ વિશ્વકર્મા બેઈ મોહપામે, એવો અદ્ભુત તેહ જ. ૨૪
 અસ્ત્ર શસ્ત્ર તન મંદિત બેઠો, રાવણ તે રથમાંહે જ;
 દશશીષ ઉપર છત્ર ચળકતાં, ચામર વિજ્જન ત્યાંહે જ. ૨૫
 દશ કોડડ ગ્રહી વીશ ભુજ, રથ બેઠો રાવણરાય જ;
 એમ યુદ્ધ કરવાને રણમાં આવ્યો, જ્યાં છે કપિસેનાય જ. ૨૬
 તે બેઈને વાનર સર્વે ઉડ્યા, મનમાં લાવી ક્રોધ જ;
 જય બોલાવી રામની ચાહ્યા, જુદ્ધ કરવાને બેધ જ. ૨૭

વલ્લભ

જુદ્ધ કરવાને કપિ કૂધા, નાદ થયો લુલુકાર રે;
 પછે ઉભે દળ સંગ્રામ કરવા, માંડ્યો તેણીવાર રે. ૨૮
 શ્રી રામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકવાચારાણં યુદ્ધકાંઠે શ્રીરામ-
 રાવણસંગ્રામો નામ અષ્ટત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૮ ॥

અધ્યાય ૩૮ મો

રાગ ભાર

મહા ક્રોધ કરીને રાવણુ આવ્યો, જુદ્ધ કરવા તેણીવાર;
 તેની ઉપર તરુ પાષાણુ ગિરિનો, વાનર કરતા માર. ૧
 મહાદારુણુ જુદ્ધ મંડાયું તે સમે, કોપીયા સહુ ક્રીશ;
 પ્રૌઢ પરવત મારતા, ફાટે અસુરનાં શીષ. ૨
 રીંછ મરકટ કપિ ભાલુ, ઊછળ્યા ચોહોપાસ;
 પદધાવ મુષ્ટિ વજ્ર મારે, કરે અસુરનો નાશ. ૩
 કરનખે કરીને નેત્ર ફોડે, કરણનાસા જેહ;
 કપિ કરડતા દંતે કરી, થયા ત્રિરૂપ રાક્ષસ તેહ. ૪
 રાવણુતણા રથ ઉપર ચઢીને, ફૂદી કરતા ખંડ;
 તે રથ ઉપર મળમૂત્ર કરી, મારે ઝાપટ પુંછ પ્રચંડ. ૫
 એમ કપિતણું બળ જેઠને, કોપ્યો રાવણુ રાય અપાર;
 દિવ્ય બાણુ સૂકી કપિસેના, કરી તારોતાર. ૬
 સુસવાડ કરતાં ચાલતાં, વીજળી સરખાં બાણુ;
 તે અંગ ભેદે કપિતણાં, તતકાળ જાયે પ્રાણુ. ૭
 ધણો માર જેઠ રાવણુતણો, દશે દિશા નાઠા ક્રીશ;
 કોના કરપદ ત્રૂટતા તે, કપિ પોડે ચીશ. ૮
 દળભંગ જેઠને કોપીયા, પછે રામ રણુરંગ ધીર;
 શર ચાપ ચઢાવી રાવણુ સન્મુખ, ઉભા શ્રીરઘુવીર. ૯
 છૂટવા માંડ્યાં ધનુષથી, રામનાં બાણુ પ્રચંડ;
 રાક્ષસતણો સંહાર વળિયો, વૃષ્ટિ થાય અખંડ. ૧૦
 તે જેઠને દશકંધ કોપ્યો, કર્યા અનેક ઉપાય;

- પણુ અમોઘ શર શ્રીરામનાં, રાવણે નવ છેદાય. ૧૧
- પછે રાવણે મૂક્યાં પંચશર, બ્રહ્માસ્ત્ર એકે કાળ;
વિદ્યુત લતા કે પંચાગ્ન, પંચ પ્રાણુ કાળ કરાળ. ૧૨
- સન્ધિદાનદને અંગ ભેદી, ગયાં પેલી પાર;
પણુ પ્રભુ પાછા નવ ખસ્યા, વળી મૂકીને તે ઠાર. ૧૩
- જ્યમ ખળ અતિ નિંદા કરે, નવ પામે સાધુ ખેદ;
અપાર ધન વરસતાં ગિરિને, વ્યથા નવ થાય વેદ. ૧૪
- એમ રાવણનાં પંચબાણુ વાગ્યાં, ખસ્યા નહિ રણધીર;
પછે ચાપ ચઢાવ્યાં સપ્ત શર, રણપણિત શ્રીરઘુવીર. ૧૫
- તે ક્રોધ કરીને મૂકીયાં, સીતાપતિએ ત્યાંહે;
રાવણુતણું તે રુદે ભેદી, પડ્યાં લંકામાંહે. ૧૬
- ક્ષણેક મૂર્છિત રહ્યો રથમાં, વ્યથા થઈ દશશીષ;
સાવધાન થઈ પછે ઉઠીયો, જુદ્ધ કરવાને તે દીશ. ૧૭
- ત્યારે લક્ષ્મણુ કહે રઘુવીરને, પ્રભુ કરો તમો વિશ્રામ;
હું રાવણુ સાથે જુદ્ધ કરું, તમ પ્રતાપે શ્રીરામ. ૧૮
- એવું કહીને અર્ધચંદ્ર શર, મૂકીયું પત્તગ ઇશ;
રાવણુ તણા સારથિ કેરું, છેદીયું તવ શીષ. ૧૯
- દશ બાણુ મૂકી દશાનનનાં, કાપ્યાં દશ કોડડ;
વળી કવચ છેલું અંગથી, પંચ બાણુ મૂકી પ્રચંડ. ૨૦
- વળી વિભીષણે તેણે સમે, અષ્ટ બાણુ મૂક્યાં રણમાંહે;
તેણે રાવણુના રથતણા ઘોડા, અષ્ટ માર્યાં ત્યાંહે. ૨૧
- વળી એક બાણે ધ્વજ છેદી, ભાંગ્યો રથ શર વીશ;
ત્યારે બીજા રથપર બેઠો રાવણુ, ગાળ્યો દશશીષ. ૨૨
- પ્રહલે અગ્નિવત કોપ કરી, બ્રહ્મશક્તિ કાઢી સંહારવા;
તે પરમ દારુણુ તેજસ્વી, મૂકી વિભીષણુને મારવા. ૨૩
- તે શક્તિ દીઠી લક્ષ્મણે, જાણ્યું વિભીષણુને મારશે;
એ શરણુગત છે આપણો, એને બીજે કોણુ ઉગારશે. ૨૪
- એમ વિચારી એક બાણુ મૂક્યું, લક્ષ્મણે તેણીવાર;
તે શક્તિના ત્રણુ ભાગ કરિયા, છેદી છે નિરધાર. ૨૫

તે ખંડ પડતાં પૃથ્વીપર, થયા દૃઢ અસુર અતિ ઘણા;
 જે લક્ષ્મણ એ છેદત નહિ તો, પ્રાણ હરત વિભીષણતણા. ૨૬
 માનલંગ પામ્યો દશાનન, બ્રહ્મશક્તિ વ્યર્થ ગઈ જદા;
 ત્યારે રાવણ તે વિભીષણની સાથે, કાંધે કરી બોલ્યો તદા. ૨૭
 અલ્યા નયુંપક ધિક્કાર તુજને, શત્રુને શરણે ગયો;
 તું અસુર કુળમાં અવતરીને, કુબુદ્ધિ કાયર થયો. ૨૮
 અલ્યા અમે તારું કયું પાલણુ, તે સરવ મિથ્યા ગયું;
 જ્યમ ભસ્મમાં અવદાન આપે, એમ તુજ પર તે થયું. ૨૯
 અલ્યા મૃતકને શણગાર જ્યમ, પરણાવી પદ્મની શંઢને;
 કૃતઘ્નીને ઉપકાર જ્યમ, ગુણ કરીયે લંપટલંઢને. ૩૦
 એમ અમો તુજને પાણિયો, જ્યમ પાળે પયથી સર્પને;
 તે આજ શત્રુનો થયો, મૂઝી સકળ કુળ દર્પને. ૩૧
 કુળમાં કંલક ઉદે થયો, કુળતણો કરવાનાશ;
 જ્યમ વાંસ બાળે સકળ વન, કરી પ્રગટ અંગ હુતાશ. ૩૨
 અલ્યા કુળતણો ક્ષે કરાવ્યો, તુજ બંધુને ધિક્કાર;
 ઇન્દ્રજીતને તે મરાવ્યો, કહી સકળ મર્મવિચાર. ૩૩
 જેનું વરૂટયું તેનું કર્મૂટયું, એમ કહે શાસ્ત્ર પુરાણ;
 એવાં વચન સુણી રાવણતણાં, બોલ્યા વિભીષણ વાણ. ૩૪
 અલ્યા મંદ બુદ્ધિ મલીન પાપી, શી બોલે બૂઠી જલ્પના;
 પહેલો વિચાર સૂઝ્યો નહિ હવે, મિથ્યા શી કરે કલ્પના. ૩૫
 તે તારે હાથે ક્ષય કયું કુળ, શીદ લાવ્યો સીતા કરી હણું;
 રઘુવીર શરણે હું ગયો, જેથી ટળે જન્મ ને મર્ણ. ૩૬
 દુરભાગી મેં તુજને કહ્યાં, વણ્યાં વચન હેતુ મર્મનાં;
 તે માન્યાં નહિ હાવે તારી મેળે, ભોગવ્ય કળ જે કર્મનાં. ૩૭
 રૂઢી શીખ દેતાં પાટુ મારી, કાઢી મૂક્યો મુજને;
 અલ્યા પ્રહ્લાદે જ્યમ પિતા તણ્યો, એમ તજ્યો મેં તુજને. ૩૮
 એવાં વિભીષણનાં વચન સુણી, બોલ્યો રાવણ રીસે બાણ;
 અલ્યા લક્ષ્મણે તને ઉગાર્યો, નહિ તો લેત તારા પ્રાણ. ૩૯
 પણ હવેજે તું મારું પ્રાક્રમ, નામ રાવણ મુજતણું;

અત્યા તુને જેણે રાખીયો, તે લક્ષ્મણને હવડાં હણું. ૪૦

વલણ

અત્યા હણું હવડાં લક્ષ્મણને, જેણે બ્રહ્મશક્તિ કરી ખાંડ રે;
એમ કહીને કોપ્યો દશાનન, જાણે ઉબડશે બ્રહ્માંડ રે. ૪૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांड विभीषण-
रावणसंग्रामे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

અધ્યાય ૪૦ મો

રાગ ભાર્ગવ

કોપ્યો રાવણ તેણીવાર, ભાર્ગવ લક્ષ્મણને નિરંધાર;
મારો વિજયી પુત્ર ધન્વજીત, એણે માર્યો કરીને અનીત. ૧
પુત્રનું વૈર લેઉં આજ, ત્યારે હોલાય મારી દાઝ;
એણું કહી કાઢી શક્તિ એક, ધગધગતી તેજ વિશેક. ૨
સહસ્ર સૂર્ય ઉગ્યા હોય જ્યમ, જેવી જીજ્ઞા કૃતાંતની ત્યમ;
પ્રલય મેઘતણી મુખ્ય વીજ, સર્વ અગ્નિ તણું જ્યમ બીજ. ૩
કે સમેટી સપ્ત કોટી મંત્ર, શક્તિરૂપે થયા એક તંત્ર;
એવી અમોઘ શક્તિ જેહ, મયનામાએ આપીતી તેહ. ૪
દશાનન પોતાનો જમાત્ર, કયુંતું દાન જાણીને પાત્ર;
નહોતી કાઢી તે રાવણરાજ, રાખીતી જીવરક્ષણ કાજ. ૫
કાઢી લક્ષ્મણને હણવા તેહ, મંત્ર ન્યાસયુક્ત કરી એહ;
પછે મૂઢી શક્તિ દશશીશ, ચાલી ગર્જના કરતી તે દિશ. ૬
નવ ખાંડવતી ધરાસ્થાન, તે સમે થઈ કંપાયમાન;
ઉછળ્યા સિંધુ ડોહ્યા દિગપાળ, ગિરિ શિખર પડ્યાં તે કાળ. ૭
પળ્યા દેવ લેઈને વિમાન, ઉભે સેન્યા થઈ ભયવાન;
ચાલી સાંગ કરતી સુસવાડ, જાણે વિશ્વનો કરશે ઉબડ. ૮
દીઠી આવતી તે હનુમંત, ડાબે હાથે ઝાલી બળવંત;
ત્યારે શક્તિ થઈ સ્ત્રીરૂપ, મુંદરી વરસ સોળ અનુપ. ૯
ઘોલી હનુમંત સાથે વચન, મૂક્ય મૂક્ય મુને વાયુતન;
હે મારુતિ તું બ્રહ્મચારી, ક્યમ ગ્રહણ કરે પરનારી. ૧૦

હું રાવણની કન્યા આજ, જાઉં સૌમિત્રને વરવાડાજ;
 એવું સુણી ધન્દ્રીલત યોગીંદ્ર, લાજ્યા મનમાં તે મૂકીબળીન્દ્ર.
 ચાલી શક્તિ થઈ મૂળરૂપ, દીડી આવતી પન્નગ ભૂપ;
 તેને છેદવા તતક્ષણ જાણુ, ખેંચ્યું ધનુષ્ય ચઢાવીને બાણ. ૧૨
 એટલે આવી શક્તિ તેણીવાર, ચોંટી લક્ષ્મણ હૃદય મોઝાર;
 નીકળી ભેદી પૃષ્ટે તતકાળ, પૃથ્વી ફેડીને ગઈ પાતાળ. ૧૩
 પડ્યા લક્ષ્મણજી તેણીવાર, પૃષ્ટે ચાલી રુધિરની ધાર;
 નિશ્ચેદિત પડ્યા થઈ જ્યમ પ્રેત, શ્વાસોશ્વાસરહિત અચેત.
 જ્યારે પડ્યા સુમિત્રાકુમાર, કયો વિભીષણે તવ પોકાર;
 તે સુણી પડી રામને ફાળ, પાસે ધાઈને આવ્યા તતકાળ. ૧૪
 સરવે કપિ મન પામ્યા ત્રાસ, વિંટી બેઠા લક્ષ્મણની પાસ;
 સરવે કલ્પાંત કરતા અપાર, તે સમે વરત્યો હાહાકાર. ૧૬
 બેઠા રામ લક્ષ્મણની પાસ, ઘણું રુદન કરે અવિનાશ;
 રામ રોતાં રોયા કપિમાત્ર, બેઠે બેઠેને સુમિત્રીનું ગાત્ર. ૧૭
 ધનુષ પર ખેંચ્યું છે બાણ, એમ પડ્યા સુમિત્રી નિરવાણ;
 લક્ષ્મણને લીધા રામે ઉછંગ, પછી રુદન કરે શ્રીરંગ. ૧૮

વલણ

શ્રીરંગ રામ રુદન કરે, જણાવે માનુષી લીલા અપાર રે;
 લક્ષ્મણજીને ઉછંગમાં લઈને, કરતા વિવિધ વિલાપ રે. ૧૯
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે રાવણેન
 પ્રેરિતં મયશ્લક્ષ્યા લક્ષ્મણમૂર્છનં નામ ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ॥૪૦॥

અધ્યાય ૪૧ મો

રાગ વિલાપ

મારા લાડકવાયા વીર, લક્ષ્મણ બોલો રે બાળા;
 હાવે હું ક્યમ રાખું ધીર, લક્ષ્મણ બોલો રે બાળા;
 એમ રુદન કરે રઘુવીર, લક્ષ્મણ બોલો રે બાળા;
 ચાલે નેત્રે ચોધારાં નીર, લક્ષ્મણ બોલો રે બાળા. ૧
 કહો વીર! તમને શું થયું રે, બોલો વચન વિખ્યાત;

તું નેત્ર ઉઘાડી જો મુજ સામું, કહે સુખ દુઃખની વાત. લ૦૨
 તેં ત્રિભુવનમાં કીર્તિ વિસ્તારી, ખાળ અવસ્થામાંહે;
 ભાઈ મુને એકલો મૂકી ચાલ્યો, ફરી હાવે મળીશું ક્યાંહે. લ૦૩
 વરસ ચતુરદશ વનમાં સાથે, રૂળજળ આપ્યાં અમને;
 અમો એવા નિર્દય ન કહ્યું કોઈદીન, ફળ ખાવાનું તમને. લ૦૪
 તેં ચઉદ વરસ નિદ્રા નવ કીધી, રહ્યા સદા અપવાસી;
 માટે રીસાઈ નથી બોલતો અમ સાથે, આવી છે ઉદાસી. લ૦૫
 તેં ત્રિભુવનવિજયી ઇન્દ્રજીતને, કષ્ટ કરીને માર્યો;
 પરાક્રમ તારું કહ્યામાં ના આવે, નિર્મળ જશ વિસ્તાર્યો. લ૦૬
 મુજ મરજી માફક સેવા કરતો, કપટરહિત વ્રતધારી;
 હાવે બંધવ ક્યમ નથી બોલતો, કાણુ પાળશે આજ્ઞા મારી. લ૦૭
 હું અવધપુરીમાં જઈને હાવે, શું દેખાડીશ મુખ;
 તુજવિના હું થયો દામણો, દૈવે ક્યમ દીધું આવું દુઃખ. લ૦૮
 ઉત્તર શો હું આપીશ પૂછશે, ભરથ શત્રુધન ભ્રાત;
 તારું મરણ સાંભળીને, નહિ જીવે સુમિત્રા માત. લક્ષ્મણ ૦ ૯
 પુત્રવિના પરિવારજ સૂનો, ત્રિયાવિના ઘર જ્યમ;
 બંધવવિના નહિ બેલજ કોની, મિત્ર વિના શો મર્મ. લ૦૧૦
 ઉઠો બંધવ વારજ લાગે, મારવો રાવણ રાય;
 આપણે અવધપુરીમાં જઈએ, સંગે લેઈ સીતાય. લ૦ ૧૧
 હાવે રાવણને હણવા માટે, આળ્યો તો રૂડો દાવ;
 તે દૈવે કારજ વિપરીત કીધું, તેડે આવેલું ખૂડયું નાવ. લ૦૧૨
 રઘુપતિ એમ વિલાપ કરે, જોઈ લક્ષ્મણજીનું વદન;
 પછી આંસુ લુંછી ધીરજ આપી, વિભીષણ બોલ્યા વચન. ૧૩

વલણ

નીતિવચન કહી વિભીષણે, શ્રીરામને આપી ધીર રે;
 શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, પછી શું કરતા રઘુવીર રે. ૧૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे लक्ष्मणस्य
 मूर्छनानंतरं श्रीरामचंद्रविलापो नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

અધ્યાય ૪૨ મો

રાગ સોરઠ

- સુણો શ્રોતાજન સાવધાન થઈ, એમ રુદન કીધું રામ; ૧
એ પ્રભુ મનુષ્ય ચેષ્ટા કરે જે, બ્રહ્મપુરણ કામ.
- અજ અજીત સુખ સિંધુ સદા છે, અમોઘ જ્ઞાન અખંડ; ૨
ક્ષણમાંહે સૃષ્ટિ ઉદે કરે, ક્ષણમાં લાંજે બ્રહ્માંડ.
- વિશ્વના આત્મા રામ પોતે, પ્રકાશક જગદીશ; ૩
જે જગતગુરુ જગનિયંતા, ભગવાન માયા ઈશ.
- તે પ્રભુને નથી શોકમેહ, આત્રણરહિત અવિનાશ; ૪
પણ જન્મકારણ જણાવે, એ માયા મનુષ્ય વિલાસ.
- ભોગીંદ્ર લક્ષ્મણ તદા, તેને શું કરે કોઈ હાણ; ૫
બળી થાય ભસ્મ બ્રહ્માંડ જેના, શ્વાસથી નિરવાણ.
- એ લીલા ગાવા દાસને કરે, રામ મનુષ્ય ચરિત્ર; ૬
હાવે શ્રોતાજન સાવધાન થઈ, સુણો કથા પુણ્ય પવિત્ર.
- રોતા રાખી રામને, પછી બોલ્યા વિભીષણ વાણ; ૭
મહારાજ રાખો ક્ષમા હાવે, ધીરજ પુરુષ પુરાણ.
- એ ક્ષત્રી કેરો ધર્મ છે, સુખ દુઃખ જન્મ ને મર્ણ; ૮
મોટે શત્રુ ઉભો સાંભળે, તજે માયાનું આવર્ણ.
- સાવધાન થઈને શત્રુનો કરો, પરાજય મહારાજ; ૯
પછી લક્ષ્મણનો ઉપાય કરીયે, થાય સુખ જ્યમ આજ.
- એવું સુણીને રઘુવીર કોપ્યા, ઉડિયા તેણીવાર; ૧૦
સંગ્રામ અરથે સજ થયા, કયે મનુષ્યનો ટંકાર.
- બ્રહ્માંડ સરવે ખળભળ્યું, ડોલ્યા દશે દિગપાલ; ૧૧
આસુરીકેરા ગર્ભ ગળિયા, ધુની ગઈ પાતાળ.
- પછી રાવણને રઘુવીર કહે, અલ્યા ઉભો રહે તું આંહે; ૧૨
તે શક્તિ મારી સુમિત્રીને, હાવે ભ્રમશ કયાંહે.
- એવું કહીને ચૂકવા લાગ્યા, રામ તીક્ષ્ણ બાણ; ૧૩
એકનાં થાય અનેક ભેદે, અસુરને નિરવાણ.

- જ્યમ રેણુકાની વારે ધાયા, પ્રશુધર નિરધાર;
સહસ્રબાહુને હણી, કર્યો ક્ષત્રીનો સંહાર. ૧૪
- પ્રહાનને વળી સંવાયું, તારકાસુર દળ જ્યમ;
એમ લક્ષ્મણને શોકે કરી, રઘુવીર કોપ્યા ત્યમ. ૧૫
- ધણા અસુરનો સંહાર કરીયો, શર ચઢાવી ચાપ;
જ્યમ સ્નાન કરતાં પ્રયાગમાં, જ્ય કોટી જનમનાં પાપ. ૧૬
- એમ રામબાણ અમોઘ ચાલે, સકળ મંત્રે જેહ;
સુસવાડ કરતાં ચમકતાં, વીજળી સરખાં તેહ. ૧૭
- તે સમે સેન્યા કેટલી ત્યાં, હણી દશરથ તન;
વાલ્મિક મુનિયે કરી ગણના, સુણો શ્રોતાજન. ૧૮
- દશ સહસ્ર મદગળ મત્ત વારણ, ત્રીશ સહસ્ર તુરંગ;
પંચ સહસ્ર મણિ કનક રથ તે, સ્વાર મહારથી સંગ. ૧૯
- પાયદળ શત ક્રોડ જ્યારે, હણે જુદ્ધ સંબંધ;
એટલી સેન્યા સંહારે ત્યારે, નાચે એક કબંધ. ૨૦
- એવાં કોટી કબંધ ઉઠીને નાચે, શિર રહિત જેણીવાર;
ત્યારે રામ ધનુષની ધુધરી એક, વાજે ત્યાં નિરધાર. ૨૧
- આ તો ચતુર્દશ ધુધરી વાગી, વાજવા એકે કાળ;
ચાર ધડીપર્ચત વાગી, વરત્યો પ્રલોકાળ. ૨૨
- રાવણતણી જે સકળ સેન્યા, પડી તેણીવાર;
નવ ગણતી થાયે શેષનાગે, થયો એમ સંહાર. ૨૩
- એકલો રાવણ રહ્યા રણમાં, થયો મન ભયભીત;
જાણ્યું મુને હવડાં મારશે, એમ થયું વિભ્રમચિત્ત. ૨૪
- દેખવા લાગ્યો રામ તે, મર્ષત્ર સહુ જન રૂપ;
ઉભે સૈન્યમાં જ્યાં જુવે ત્યાં, દેખે રવિકુળભૂપ. ૨૫
- નથી દેખાતું કંઈ અન્ય બીજું, રામવિના તેણીવાર;
કોટાનકોટી દશરથી, દેખાય છે નિરધાર. ૨૬
- દશે દિશામાં રામ દેખે, પૃથ્વીને આકાશ;
કપિ રાક્ષસ પશુ પંખી, રામરૂપ પ્રકાશ. ૨૭
- ત્યારે વિકળ થઈને નેત્રમીંચ્યાં, દશમુખે જોઈ રામ;

તે અંતરમાં દેખવા લાગ્યો, રામ પૂરણકામ.	૨૮
મન બુદ્ધિ ચિત્ત અંહકાર સર્વે, રામરૂપ જણાય;	
દશ ઇન્દ્રિયો પંચ પ્રાણ ને, પંચભૂત જે કહેવાય.	૨૯
વળી વિષય માત્રા ચાર દેહે, ત્રિ અવસ્થા ભોગ સ્થાન;	
એમ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સકળ વસ્તુ, જણાયે ભગવાન.	૩૦
અકળાઈ નેત્ર ઉઘાડીયાં ને, જોયું લંકા ભૂપ;	
રથ સારથિ હય શર ધનુષ, તે દીડાં રામસ્વરૂપ.	૩૧
અણુરેણુપર્યંત રામમય, બ્રહ્માંડ આખું રામ;	
થયો રામરૂપ તદાત્મ રાવણ, ઠાલો નહિ કંઈ ઠામ.	૩૨
ત્યારે રાવણ મન ભય પામીયો, સર્વત્ર જોઈ જગદીશ;	
રથમાંહેથી કૂદી પડ્યો, પછી નાઠો તે દશશીપ.	૩૩
ત્યારે પૂંઠળ ધાયા રામ જાણે, મારવા નિરવાણ;	
રાવણ નાઠો જીવ લેઈ, જાણે હયાં હવડાં પ્રાણ.	૩૪
ત્યારે લંકામાં આવ્યો તદા, સહુ લોકદીડા રામ;	
જ્યાંહાં જ્યાંહાં જાયે દશાનન, દેખે દશરથી તે ઠામ.	૩૫
પછે એમ કરતાં આવીયો, મંદોદરીની પાસ;	
હો રાણિ મુજને રાખ તું, એમ બોલતો બહુશ્વાસ.	૩૬
જ્યારે સતીની પાસે ગયો, ત્યારે શાન્તિ પામ્યો મન;	
સુણ રાણી મેં કર્યું પુરુષારથ, મારીયો સુમિત્રાતન.	૩૭
પણ રહેવાયું નહિ રણવિષે, રામબાણથી મેં આજ;	
હું નાશી આવ્યો તુજ કને, કરી એવું મોટું કાજ.	૩૮
પણ રહ્યો છે એક રામ હાવે, જીતવો નિરધાર્ય;	
ઉપાય તે સત્વર કરૂં જ્યમ, થાય માફ કાર્ય.	૩૯
મુને અસુર ગુરુએ મંત્ર આપ્યો છે, મૃત્યુંજય તેનું નામ;	
અનુષ્ઠાન તેનું કરીને, પછે જઈને જીતું રામ.	૪૦
ત્યારે કર જોડી રાણી કહે, સુણો સ્વામી કહું છું સત્ય;	
હાવે શું કરવા સાધન કરો, નહિ જીતાયે રઘુપત્ય.	૪૧
આટલે યુધ્ધે ન જીત્યા, કર્યો સકળ કુળનો નાશ;	
સહુ સૈન્ય કેરો ક્ષય થયો, હાવે જીતાની શી આશ.	૪૨

માટે સીતા સોંપી રામને, જઈ નમો સ્વામી પાય;
 બાકી મરણથી નહિ ઉગરો, બે કરો કોટી ઉપાય. ૪૩
 ધર્મધારી ધર છે પ્રભુ, શરણાગતવત્સળ નાથ;
 તે અલય કરશે સ્વામી તમને, મસ્તક મૂકી હાથ. ૪૪
 એમ ઘણાં વચન સતીએ જાણ્યાં, પણ ન માન્યાં તે ઠામ;
 અરે હું રાવણ પુરુષારથી, કયમ નમું હાવે રામ. ૪૫
 પુરકોટ હેઠળ પૃથ્વી કોરી, ગુફા રચી છે જ્યાંહે;
 સહુ સામગ્રી લેઈ સાધન કરવા, રાવણ બેઠો ત્યાંહે. ૪૬
 એક કાળનેમી નિશાચર તેને, તેડાવી કહી વાણ;
 તું બેશ જઈ દ્રોણાચળ પાસે, કપટ રચીને જાણ. ૪૭
 કદાપિ ગિરિ લક્ષ્મણ અર્થે, લેવા આવે હનુમંત;
 ત્યારે વિધન કરજે તેને તું, વાઝારજે બળવંત. ૪૮
 એવું સુણી રાક્ષસ લેઈ ઘણા, ગયો કાળનેમી ત્યાંહે;
 તે વિપ્ર વેશ ધરી કપટ રચીને, બેઠો મારગમાંહે. ૪૯
 હાવે રાવણ બેઠો હોમ કરવા, મૃત્યુંજય અનુષ્ઠાન;
 હાવે રામ વળીયા રણથકી જ્યારે, નાઠો રાવણ અજ્ઞાન. ૫૦

વલણ

અજ્ઞાન રાવણ નાઠો જ્યારે, મૂકી મનની ધીર રે;
 કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રાતા, હવે શું કરતા રઘુવીર રે. ૫૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांड श्रीरामेण
 राक्षससेनाहननं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ૪૨ ॥

અધ્યાય ૪૩ મો

રાગ આમેરી

હાવે રાવણ નાઠો ભય પામી ત્યારે, પાછા વળ્યા રઘુવીર;
 પછે લક્ષ્મણ પાસે આવી બેઠા, મૂકી મનની ધીર. ૧
 ધનુષબાણ નાખીને બેઠા, લેઈ લક્ષ્મણને ઉછંગ;
 સુભિત્રાસુતનું વદન બેઠને, રુદન કરે શ્રીરંગ. ૨
 એટલે સૂરજ અસ્ત થયો ત્યારે, સુષેણ બોલ્યો વાણ;

- સુણોરધુપતિ અરુણ ઉદે થતાં, લક્ષ્મણના જશે પ્રાણ. ૩
 માટે દ્રોણાચળ પરવત ઉપર છે, અમૃતવેલી નામ;
 તે રાતોરાતમાં કોઈજઈ આવે, લાવે આણે ઠામ. ૪
 સૂરજ ઉગતા પહેલાં લાવે, તે જીવે લક્ષ્મણ વીર;
 એવાં વચન સુણી સહુ વાનર સામું, જોયું રામ રણધીર. ૫
 પણ સરવે નીચાં વદન કરીને, જોઈ રહ્યા તેણે ઠામ;
 ત્યારે તેણે સમે મારુતસુત ઉડ્યા, કર્યા પ્રભુને પ્રણામ. ૬
 કૃપાનાથ મુને આજ્ઞા આપો, હું જઈ લેવાને આજ;
 ત્રૈણ પોહોરમાં લાવું દ્રોણાચળ, તમ કરુણાએ મહારાજ. ૭
 ત્યારે ગદગદ થઈ મારુતસુત પ્રત્યે, બોલ્યા શ્રીરધુનાથ;
 હે પ્રાણપ્રિયે તું વેહેલો આવજે, મુસ્તક મૂક્યો હાથ. ૮
 પછે રામચરણ વંદીને ઉડ્યા, મારુતી ઉત્તર પંથ;
 મુખે ગરજના રામનામની, ધ્યાનમાં સીતાકંથ. ૯
 શિરપર લાંગુલ મૂકી ઉડ્યા, આકાશમારગ જાય;
 ફાળ ઉપર ઘણી ફાળજ મારે, વજ્રદેહી મહાકાય. ૧૦
 એમ બે ઘડીમાં ગિરિદ્વીપ ઓળંગી, ઉતર્યા પેલી પાર;
 ત્યારે દ્રોણાચળની આણીપા દીઠો, ચંદ્રાચળ ગિરિ સાર. ૧૧
 તે શિવના કૈલાસજ સરખો, ઉજવળ કર્પુરવંન;
 વિધુ સરખો તેજસ્વી શીતલ, ઉંચો એક જોજન. ૧૨
 તે પરવતની પાસે બેઠો, કાળનેમી જે અસુર;
 ત્યાંહાં પુરાતની સરોવર છે સુંદર, નિરમળ વારિ પૂર. ૧૩
 વન સોહામણું સફળ સઘન છે, તેમાં રચ્યો આશ્રમ;
 અનેક રાક્ષસ શિષ્ય કર્યા, થઈ બેઠો નિર્મળ બ્રહ્મ. ૧૪
 જાણે તપસ્વી માનુભાવ જેવો, બેઠો થઈ તે ઠાર;
 અગ્નિહોત્રનો કુંડ રચ્યો ત્યાં, વેદાધ્યયન થાય સાર. ૧૫
 કાળનેમી એમ કપટ કરીને, બેઠો રચી એવો ઘાટ;
 ચપળ ચિત્તે કરી ચારે દિશાએ, જોતો હનુમંતની વાટ. ૧૬
 ત્યારે તેણે સમે હનુમંતને લાગી, જળ પીવાની તૃપાય;
 તે આશ્રમ સરોવર જોઈને ઉતર્યા, પૃથ્વી ઉપર મહાકાય. ૧૭

આશ્રમ પાસે આઠ્યા ચાલી, સત્વર મારુતતન;
 ત્યારે કપટી મુનિએ આદર કરીયો, આપ્યું છે આસન. ૧૮
 આવો બેસો મહાનુભાવ રહો, સુખે ઘણા દિન આંહે;
 જ્ઞાની પુરુષને ગોઠે ઘણું વળી, સતસંગત હોય જ્યાંહે. ૧૯
 તમ સરખા મહાપુરુષ પધાર્યા, કરીશું ગોઠિ જ્ઞાન;
 ત્યારે મારુતી કહે મને તૃપા લાગી, મારે કરવું છે જળપાન. ૨૦
 કહે કપટ મુનિ ઓ પેલું સરોવર, સુખે પીયો જળ ત્યાંહે;
 જળપાન કરીને વહેલા આવજો, મારા આશ્રમમાંહે. ૨૧
 પછે અંજનીસુત સરોવરમાં પેડા, જળ પીવા તેણીવાર;
 ત્યારે દીર્ઘરૂપ એક મગરી આવી, ચરણ ગ્રહો નિરધાર. ૨૨
 તે મગરીને જોઈને મનમાં, ક્રોધ ચઢ્યો હતુમંત;
 બારણે કાઢી પછાડી તેને, પૃથ્વી ઉપર બળવંત. ૨૩
 ત્યારે મગરીનો દેહ મૂકી તતક્ષણ, થઈ દેવાંગના નાર;
 તે સનમુખ ઉભી મારુતીને, કર જોડી કર્યો નમસ્કાર. ૨૪
 અંજનીપુત્રે પૂછ્યું તેને, કહે બાઈ તું છે કોણ;
 ત્યારે દિવ્યરૂપ કહે પૂર્વે હતી હું, દેવાંગના નિરવાણ. ૨૫
 દેવળ ઋષિને નમી નહિ માટે, મુજને દીધો શાપ;
 પછે સ્તુતિ કરી મુનિવરની વળતી, પૂછ્યો અનુગ્રહ આપ. ૨૬
 મુનિવર કહે હતુમંત આવશે, લેવા દ્રોણાચળ જ્યારે;
 તેના પદનો સ્પર્શ કરંતાં, ઉદ્ધાર પામીશ ત્યારે. ૨૭
 પછે તે દિવસની મગરી થઈ હું, રહેતી આણે ઠાર;
 આજ પ્રભુ તમ ચરણ પ્રતાપે, પામી છું ઉદ્ધાર. ૨૮
 પણ પેલો બેઠો રાક્ષસ મુનિ થઈને, કરવા તમને વિધન;
 એવું કહીને ઉડી અપ્સરા, ગઈ તે સ્વર્ગ ભોવન. ૨૯

વચ્ચે

સ્વર્ગ ભોવન ગઈ અપ્સરા, તેણે ચેતવ્યા હતુમંત રે;
 જળપાન કરીને આઠ્યા પાછા, આશ્રમ પાસે બળવંત રે. ૩૦
 હિતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મીકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે દ્રોણાચલા-
 નયનાર્થે ગતેન હનુમતામકરીશાપવિમોચનં નામ ત્રિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૪૪ મો

રાગ સામેરી

- જળપાન કરી હનુમંત આવ્યા ત્યારે, બોલિયો મુનિ મર્મ; ૧
મહારાજ આવો પધારો કરો, પાવન મુજ આશ્રમ.
- હનુમંત કહે હ્યો કરૂં પાવન, આવો મળીયે મુનિરાય; ૨
પછે કાલનેમીના શિર વિષે, એક માર્યો મુષ્ટિ ધાય.
- તે અસુર ભમી પૃથ્વી પડ્યો, તતકાળ તણ્યા પ્રાણ; ૩
પાંચ યોજન વિસ્તર્યો, દેહ પડ્યો છે નિરવાણ.
- ત્યારે શિષ્ય રાક્ષસ જે હતા, તે નાઠા તેણીવાર; ૪
તેને પૂચ્છે બાંધીને પછાડ્યા, મારુતિએ નિરધાર.
- ત્યારે રહેતાતા ચંદ્રગિરિપર, ગાંધર્વ ચતુર્દશ સહસ્ર; ૫
તે ધુનિ સુણીને યુદ્ધ કરવા, આવ્યા ગ્રહી કર શસ્ત્ર.
- હનુમંતે જાણ્યું યુદ્ધ કરતાં, લાગશે વણીવાર; ૬
પછે પૂચ્છ વધારી ભારો બાંધ્યો, પછાડ્યા પૃથ્વીમોઝાર.
- ત્યાં થકી ઉડ્યા મારુતી, આવ્યા દ્રાણાચળની પાસ; ૭
હનુમંતે પ્રારથના કરી, તે પરવત કેરી પ્રકાશ.
- હો દ્રાણાચળ સુણ વિનતિ, પડ્યા લક્ષ્મણ રણમોઝાર; ૮
એક સાગ મારી રાવણે, થયા નિયેષિત નિરધાર.
- માટે આપ્ય મુજને ઔષધિ, હું લેવા આવ્યો આજ; ૯
રવિ ઉદે પહેલો જાઉં ત્યાં, ત્યારે થાય રૂડું કાજ.
- ગિરિ કહે એકવાર લેઈ ગયોતો, કપિ મુને નિરધાર; ૧૦
ગુણને ઉપાધિ અતિ વણી, વળી આવ્યો બીજી વાર.
- જા હવે હું નથી આપતો, ઔષધિ તુજને જાણ; ૧૧
એવાં વચન સુણીને કોપીયા, પછે મારુતસુત નિરવાણ.
- અહ્યા ખળ મૂરખ અભિમાની જે, સમજે નહિ તે વિમુખ; ૧૨
તેને કારજ કંઈ કહેવું નહિ, હા નવ કહે તે મુખ.
- પછે પુછ શેષાકૃતિ કરી, ગિરિ બાંધીયો તેણી વાર; ૧૩
સમૂળ લીધો ઉખેડીને, આહ્યા પવનકુમાર.

- આકાશમારગ જય ઉડયા, મહાબળી હનુમંત;
રામકૃપાએ ભાર તે નથી, લેખવતા બળવંત. ૧૪
- ત્યારે ભરથજી રહેતા હતા, જે નંદીગ્રામ મોઝાર;
તે રાત્રીએ ભરથને આગ્યું, દુઃસ્વપન નિરધાર. ૧૫
- એક કાળ પુરુષે આવીને, ગળ્યો દક્ષિણ બાહુ ત્યાંહે;
ત્યારે ભરથ ઝબકી જગીયા, ચિતા કરે મનમાંહે. ૧૬
- તે સમે ગુરુ પાસે હતા, કહ્યું વશિષ્ઠને વર્તમાન;
ત્યારે મુનિકહે તમ બંધુને, કંઈ વિધન છે તે સ્થાન. ૧૭
- જે હરણ સીતાનું થયું, રામરાવણનો સંગ્રામ;
તે વિદિત છે મુનિ ભરથને, માટે શોચે તેણે ઠામ. ૧૮
- શાન્તિ હવન પછે કરાવ્યો, ભરથની પાસે એવ;
રાત્રિએ બે જણ બેઠા છે, ત્યાં ભરથને ગુરુદેવ. ૧૯
- એટલે ત્યાં આકાશમારગ, આવતા હનુમંત;
જ્યમ આવે ભડકો અગ્નિનો, જળહળે જોત્ય અનંત. ૨૦
- એમ દ્રોણાયણ લેઈ મારુતિ, જતા હતા નભમાંહે;
તે ભરથજી ને વશિષ્ઠે, તેજબિંબ દીકું ત્યાંહે. ૨૧
- મુનિરાય ભય પામ્યા ધણું, ત્યારે ભરથે આપી ધીર;
પછે ધનુષપર શર ચઢાવ્યો, કરી સ્મરણ શ્રીરઘુવીર. ૨૨
- તે બાણ વળતું મૂકીયું, હનુમંતને વાગ્યું ત્યાંહે;
શ્રીરામસ્મણ કરીને મારુતિ, પડયા પૃથ્વી માંહે. ૨૩
- જ્યારે ધુનિ સુણી રામનામની, ગયા ભરથ ઉઠી પાસ;
જીવે તો પરવત સહિત, કપિ પડ્યો રામનો દાસ. ૨૪
- ત્યારે પ્રેમે કરી હિતવચન બોલ્યા, ભરથજી તેણીવાર;
અરે ભાઈ રામનો ભક્ત કહે તું, કાણ છે નિરધાર. ૨૫
- ત્યારે હનુમંતે સહુ વાત કહી જે, રણતણે સમાચાર;
અચેત થઈ ત્યાં પડયા લક્ષ્મણ, નિચેષ્ટિત નિરધાર. ૨૬
- તે ઔષધિને કાજ લાવ્યો, દ્રોણાયણ ગિરિઆજ;
પ્રભાત પહેલુ જવાશે નહિ તો, થશે વિપરીત કાજ. ૨૭
- ત્યારે ભરથ કહે સાબાશ છે તુજને, ધન્ય છે હનુમંત;

ચાર કોટી યોજનથી લાઁયો, ગિરિ તું બળવંત.	૨૮
તું ઇશ્વર કેરું રૂપ છે, નવ થાય બીજે કાળ;	
માટે ચિંતા નવ કરશો તમે, પહોંચાડું હવડાં આજ.	૨૯
હું દાસ છું રઘુવીરનો, વળી કનિષ્ઠ બંધુ બાણ;	
મુજ નામ ભરથ કહે સહુ, અહિં રહ્યો છું નિરવાણ.	૩૦
હું રણીયો છું શ્રીરામનો, અપરાધી પૂરણ આજ;	
સંભારે છે પ્રભુ કરી સુરત, કોઈ દીન મુને મહારાજ.	૩૧
હનુમંત કહે પ્રભુ કાણે કાણે, લે છે તમારું નામ;	
હવે આજ્ઞા આપો મુજને, ત્યાં છે જરૂરનું કામ.	૩૨
રવિ ઉદે પહેલો જાઉં ત્યારે, જીવે લક્ષ્મણ વીર;	
ત્યારે ભરથ કહે હનુમંતજી, તમે રાખો મનમાં ધીર.	૩૩
રવિ ઉગતા પહેલાં પહોંચાડું, લંકામાં નિરધાર;	
પરવત સહિત મુજ બાણ ઉપર, બેસો પવનકુમાર.	૩૪
આશ્ચર્ય પામ્યા મારુતિ, સુણી ભરથવાયક એહ;	
ધન્ય રામ બંધુ રામજેવા, હોય નિઃસંદેહ.	૩૫
ચરણ વંદી ભરથના, ઊઠીયા મારુતતન;	
સ્વામી તમે કહો છો તે ખરું, જે બોલો સત્ય વચન.	૩૬
પણ દાસ છું રઘુવીરનો, હું આજ્ઞા વરતી બાણ;	
મારું બળ પરાક્રમ જાણે છે, રઘુપતિ પુરુષ પુરાણ.	૩૭
માટે રામકૃપાએ જઈશ હું, કાણુમાંહે તેણે દામ;	
કહે ભરથ કહેજો પ્રભુને, મારા ધણા કરી પ્રણામ.	૩૮
પછી ઉડ્યા નમી તે ભરથને, આકાશમારગ જાય;	
હજી મારુતિ આઁયો નહિ, ચિંતા કરે રઘુરાય.	૩૯
એટલે રજની ખટ ધડી, પાછલી રહી નિરધાર;	
ઉત્તર દિશા ઉગે રવિ, એમ આઁયો પવનકુમાર.	૪૦
ત્યારે કપિ સર્વે કહેવા લાગ્યા, સુણો શ્રીમહારાજ;	
જીઓ આ અરુણ ઉદે થયો, હવે શું કરીશું કાળ.	૪૧
ત્યારે રામ કહે હજી ખટ ધડી, પાછલી રજની સોય;	
ઉત્તર દિશા ક્યમ સુરજ ઉગે, એ શું કારણ હોય.	૪૨

એમ કહી રામે બાણ કાઢ્યું, રાહુમુખ વિકરાળ;
 એ સુરજમંડળ કરૂં ચસણુ, આ બાણથી તતકાળ. ૪૩
 ત્યારે વૈદ સુષેણ બોલિયો, એ સુરજ નોહો મહારાજ;
 હનુમંત આબ્યા દ્રાણાચળ લેઈ, થયાં રૂડાં કાજ. ૪૪
 એટલે હનુમંત ઉતર્યા, મૂક્યો પરવત પૃથ્વીભોજાર;
 સાષ્ટાંગ કરી રામને ચરણે, લાગ્યો પવનકુમાર. ૪૫

વલણુ

પવનકુમાર આવી પાચે લાગ્યો, રઘુપતિને નિરધાર રે;
 રામે ઉઠાડી હનુમંતને, પછી ચાંપ્યો રુદે મોજાર રે. ૪૬
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મીકનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે કાલનેમી-
 દ્વનનાનંતરં દ્રોણાચલાગમનં નામ ચતુઃચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૪॥

અધ્યાય ૪૫ મો

રાગ મારૂ

ભેટયા હનુમંતને રઘુનાથ, પછી મુસ્તક મૂક્યો હાથ;
 પ્રાણવલ્લભ પવનકુમાર, તેં કર્યો મુને ઘણો ઉપકાર. ૧
 મળ્યા મારુતિને કપિ સર્વ, જોઈ કારજ મૂક્યો ગર્વ;
 પછી સુષેણ વૈદ પ્રકાશ, ઉઠી આબ્યા દ્રાણાચળ પાસ. ૨
 કર્યો પરવતને નમસ્કાર, જેની શોભાતણી નહિ પાર;
 આપધિકેરી પરીક્ષા કીધી, મંત્રબળે આકર્ષી લીધી. ૩
 તેનો રસ કાઢ્યો તેણીવાર, ભર્યો પાત્રમાંહે નિરધાર;
 લક્ષ્મણને શક્તિ વાગીતી જ્યાંહે, તેમધ્યે રસ મૂક્યો ત્યાંહે. ૪
 સંચર્યો સરવ સંધીને સંગ, થયું કંચન સરખું અંગ;
 નથી દેખાતો અંગે ધાય, એવો ઔપધિનો મહિમાય. ૫
 ઉઠ્યા આળસ મોડી અનંત, જેમ ઉઠે નિદ્રાવંત;
 નમ્યા રામચરણ અભિરામ, ભેટયા લક્ષ્મણને શ્રી રામ. ૬
 જોઈ હરખ્યા જીગદાધાર, કપિ કરતા જય જયકાર;
 મુખ્યવાનર કેટલા જેહ, કર્યા સજીવ સુષેણે તેહ. ૭
 કરવા સગરાત્મજનો ઉદ્ધાર, જ્યમ ભગીરથ લાબ્યા ગંગાસાર.

તેણે પૃથ્વી કરી પાવન, એમ કીધું તે મારુતતન. ૮
 ઉગે રવિ ચક્રવાક આસકત, કરે પ્રકાશ સરવે જકત;
 જ્યમ ચંદ્ર ચકોરને અર્થ, ચાતુક અરથે મેઘ સમર્થ. ૯
 એમ લક્ષ્મણ કેરે કાજ, લાવ્યા આપાધ એ કપિરાજ;
 તેથી થયું ધણાનું કામ, પછી આજ્ઞા કરી શ્રીરામ. ૧૦
 ઉઠ્યા મારુતિ પાછા ત્યાંહે, લીધો દ્રોણાયણ કરમાંહે;
 ચાલ્યા મૂકવા પવનકુમાર, જાણ્યો રાવણે તે સમાચાર. ૧૧
 જે ઉઠ્યા લક્ષ્મણ બળવંત, લાવ્યો દ્રોણાયણ હનુમંત;
 પાછો મૂકવા જાયે વેદ, તે સુણી મન પામ્યો ખેદ. ૧૨
 પછી રીસ કરીને વિશેક, મોકલ્યા રાક્ષસ શત એક;
 જાઓ જઈ હણે પવનકુમાર, દ્રોણાયણ લાવો લંકામોઝાર.
 એવું સુણી તે ચાલ્યા અસુર, પંથે આડા આવી રહ્યા ભૂર;
 એટલે જાતા દીડા કપિરાય, ત્યારે કરવા માંડ્યો અંત્રાય. ૧૪
 હનુમંત થયા તવ સ્વસ્થ, લીધો દ્રોણાયણ એક હસ્ત;
 મારી ઝાપટ લાંગુલ કેરી, અસુરનાં અસ્થી નાખ્યાં વેરી. ૧૫
 રાક્ષસ મરણ પામ્યા તે ઠાર, ત્યાંથી ચાલ્યા પવનકુમાર;
 મૂક્યો દ્રોણાયણને સ્વસ્થાન, પાછા આવ્યા જ્યાં છે લગવાન
 વંધા રઘુપતિ કેરા પાય, પછી કહી નંદીગ્રામકથાય;
 ભરથતણું જે વિનય વચન, કહ્યાં રામને વાયુતન. ૧૭
 તમારું સ્મરણ કરે છે તે ઠામ, ધણો કરીને કહ્યો છે પ્રણામ;
 સુણી ભરથ તણું વર્તમાન, ત્યારે દ્રવિત થયા લગવાન. ૧૮
 ભરથનો પ્રેમ નેમ સંભારી, ચાલ્યું રામના નેત્રમાં વાસી;
 અહો બંધુ એ ભરથ સમાન, એવા નિર્મળ ને ગુણવાન. ૧૯
 થયો નથી થશે નહિ જકત, એવું કહીને રોયા રઘુપત્ય;
 મન કરી પોતાનું ધીર, બોલ્યા સુગ્રીવશું રઘુવીર. ૨૦
 લાઈ હવે ન કરવી વાર, મારવો રાવણને નિરધાર;
 નથી ગોઠતું મુજને આંહે, મારે જાણું અવધપુરમાંહે. ૨૧

વલણ

અવધપુરીમાં નિશ્ચે જાણું, એમ કહે છે પુરુષ પુરાણ રે;

ત્યારે તેણે સમે રઘુવીર સાથે, વિભીષણ યોદ્યા વાણ રે. ૨૨
 इति भीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे लक्ष्मण-
 मूर्छानिवारणं नाम पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

અધ્યાય ૪૬ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

વિભીષણ કહે સુણો જગજીવન જ,
 રાવણ બેઠો કરવા ગુપ્ત હવન જ;
 ઇન્દ્રજીતના જેવું કરે સાધન જ,
 મૃત્યુંજય મંત્ર જપે દશાનન જ. ૧

ઢાળ

જપે મંત્ર મૃત્યુંજય દશાનન, તે પૂરણ થશે અનુષ્ઠાન;
 પછે કોઈથકી મરશે નહિ, કહું સત્ય એ ભગવાન. ૨
 માટે વિદ્ય કરો કંઈ ત્યાં જઈ, જે હોમ પૂરણ ન થાય;
 એવું સુણતામાં દશ કપિ ઉડ્યા, નમ્યા રામને પાય. ૩
 ગવાક્ષ વાલીપુત્ર અંગદ, ગવય બાંધુવંત;
 પાવકલોચન નીલનળ, કેશરી શરભ હનુમંત. ૪
 તે દશે જણા દશ દિશા જીતે, એવા બળિયા ત્યાંહે;
 દશ સહસ્ર વાનર સંગ લેઈ, તે આવ્યા લંકામાંહે. ૫
 સહુ ધરેધર ખોળ્યાં કપિએ, જડ્યો નહિ લંકેશ;
 એમ સકળ પુરમાં વળ્યા શોધી, ગુપ્ત સ્થાન અશેષ. ૬
 જે મળે રાક્ષસ મારગમાં, તેને મારતા કપિ ઠાર;
 પછે એકલા હનુમંત આવ્યા, વિભીષણને દ્વાર. ૭
 ત્યારે વિભીષણની રાણી શરમા, પૂછ્યું તેને જાણ;
 તેણે રાવણ કેઈ ગુપ્ત સ્થાનક, દેખાડ્યું નિરવાણ. ૮
 નગર કેરા કોટ નીચે, વિવર છે અંધકાર;
 તેની આગળ ભોંયડું છે, પ્રકાશ અતિ વિસ્તાર. ૯
 તે સાંભળીને કપિ આવ્યા, વિવર કેરે દ્વાર;
 કાઢી નાખી શિલા મુખથી, પેઠા તેહ મોઝાર. ૧૦

- અનેક રાક્ષસ અસુર માર્યા, પ્રવેશ્યા તે માંહે;
 મોટું ભયંકર ભોંયફ, વિસ્તીર્ણ દીઠું ત્યાંહે. ૧૧
- તે મધ્યે મોટું દેવળ છે, દેવીતણું કહેવાય;
 તેની આગળ કુંડ રચીને, બેઠો રાવણ રાય. ૧૨
- વજ્રસને બેઠો દશાનન, કરી રહ્યો સ્નાન;
 અનેક મસ્તક હોમવાને, શૂક્યાં છે તે સ્થાન. ૧૩
- આહુતિ આપી કુંડમાં, મધમાંસની તે માંહે;
 પછી મૃત્યુંજયનો મંત્ર જપતો, એકાગ્રે થઈ ત્યાંહે. ૧૪
- તે જોઈ કપિ આશ્ચર્ય પામ્યા, કહે પરસ્પર વાણ;
 જીવ્યા તણી આશા હજી, નથી શૂકતો નિરવાણ. ૧૫
- ક્ષે થયો સરવે કુળતણે, નથી માનતો હજી હાર;
 પ્રભુતા ન જાણી રામની, એના ધ્યાનને ધિક્કાર. ૧૬
- એમ કહી કપિએ શિલા નાખી, કુંડ કીધો ભંગ;
 મળશૂર તે મધ્યે કર્યાં, યજ્ઞ પાત્ર ફેડ્યાં સંગ. ૧૭
- પ્રાડી નાખ્યાં વસ્ત્ર કરીયો, નગ્ન તે અજ્ઞાન;
 નખે ઉઝરડયું અંગ પણ, નથી શૂકતો તે ધ્યાન. ૧૮
- દશવદન પ્રાડી રાવણનાં, ભરી ધૂળ તે મુખમાંહે;
 અનેક યત્ન કર્યાં તદા, પણ જાગતો નથી ત્યાંહે. ૧૯
- નવ ધ્યાન શૂકયુ રાવણે, ત્યારે કર્યો કપિએ વિચાર;
 પછી અંગદ લાવ્યો તે સમે, ગ્રહી રાણી મંદોદરી નાર. ૨૦
- તે સુંદરી સુકુમાર સતી, તેને લાવ્યો રાવણ પાસ;
 નગ્ન કરવા માંડી કપિએ, પ્રાડતા ગ્રહી વાસ. ૨૧
- ત્યારે રાણીએ પોકાર કર્યો, જ્યમ સુણે રાવણ કાન;
 કરે નગ્ન આ વાનર મુને, બળી જાવો તમારું ધ્યાન. ૨૨
- તમ છતાં મારી લાજ લે છે, મુકાવો સ્વામીન;
 હાવે શોભા ગઈ સહુ તમારી, એમ કહી કરે છે રુદન. ૨૩
- તે રુદન સુણી રાણીતણું, પછી ઉઠ્યો રાવણરાય;
 ક્રોધ કરીને કપિ પૂઠળ, ચારે પાસે ધાય. ૨૪
- હનુમંત અંગદને તદા, ઘણો કર્યો મુષ્ટિ માર;

કેટલા ઝાલી રોળીયા, કેટલાંને પદપ્રહાર.	૨૫
પછી નાશી છૂટયા સરવ વાનર, વધારીને વેર;	
સુવેલુએ આવી કહી, રઘુવીરને સહુપેર.	૨૬
મહારાજ રાવણને ઉઠાડ્યો, યજ્ઞ ક્રીધો ભંગ;	
આવશે હવડાં યુદ્ધ કરવા, સૈન્ય લેઈ ચતુરંગ.	૨૭
એવાં વચન સુણી કપિવરતણાં, સજ થયા શ્રી રઘુવીર;	
કટી કસ્યા ભાથા ધનુષ ગ્રહીને, બેઠા શ્રીરણધીર.	૨૮
હાવે રાવણે તેડી રાણીને, પછી ગયો નિજ ભોવન;	
તે જીદ્ધ કરવા થયો તત્પર, ધ્યં ભૂષણ તન.	૨૯
મદોદરી કહે સ્વામી તમને, હજી ન આવી લાજ;	
તમે મરણ નિશ્ચયે પામશો, નહિ જતાયે રઘુરાજ.	૩૦
ત્યારે રાવણ કહે આજ છેલ્લું યુદ્ધ છે, હાર અથવા જીત;	
રામને માફ કે મરૂં હું, નથી ધરતો ભીત.	૩૧
હે પ્રિયે ચિંતા શીદ કરે, સુખ દુઃખ દેહ સંજોગ;	
છૂટકો નથી ભોગવ્યા વિના, કર્મ કેરા ભોગ.	૩૨
એણું કહી લેઈ શેષ સેન્યા, ચઢ્યો રાવણ રાય;	
વાજાંત્ર વાજે અતિ ઘણાં, શિરછત્ર ચામર થાય.	૩૩

વલણ

છત્ર ચામર થાય શિરપર, ચઢ્યો રાવણ ભૂપરે;
આવતો જોઈને ઉઠ્યા પોતે, સુંદર શ્યામ સ્વરૂપરે. ૩૪

इति श्रीरामचरित्रे समत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे रावणानु-
ष्ठानमंगो नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

અધ્યાય ૪૭ મો

રાગ મા૩

આવ્યો રથમાં બેસી રાવણ ભૂપ, ક્રોધે જાણે કાળસ્વરૂપ;
સાથે હયદળ ગજદળ પૂર, માફ રાગ અલાપે શૂર. ૧
વાજે રણતુર ભેરીવાદ, મોટા સૂર કરે સિંહનાદ;
જોઈ આવતું સૈન્ય અસુર, ધાયું સન્મુખ કપિદળ પૂર. ૨

સામા સામી મંડાયું જુદું, કરે વાનર અસુર વિરુદ્ધ;
 કપિ ગ્રહી કર તરુ પાષાણ, મારે અસુરને કરતા પુન્યાણ. ૩
 ચઢાવ્યાં રાયે દશ કોદંડ, ચાલે બાણની ધાર અખંડ;
 જ્યમ થાય વૃષ્ટિ પરજન્ય, એમ બાણ મૂકે રાજન. ૪
 થાવા લાગ્યો કપિનો સંહાર, ત્યારે વરત્યો હાહાકાર;
 તે સમે રામ લક્ષ્મણ વીર, ઉઠ્યા યુદ્ધ કરવા રણધીર. ૫
 આવ્યા રાવણ સન્મુખ રામ, પદ રોપી ઉભા એક ઠામ;
 રાવણને રથ વાહન સાજે, પૃથ્વી ઉપર રામ વિરાજે. ૬
 એવું જાણી ભ્રેસ્પતિ સમરથ, કહ્યું ઇન્દ્રને મોકલ રથ;
 રાવણના ભયથી સુરેશ, પામે ભય જાણે કરશે દ્વેષ. ૭
 ગુરુએ કહ્યો સરવે મર્મ, અલ્યા રામ એ પૂરણ બ્રહ્મ;
 ત્યારે સુરપતિએ તેણીવાર, મોકલ્યો રથ રણ મોઝાર. ૮
 માતલી સારથિ અશ્વ સહિત, ઉતર્યો પૃથ્વી ઉપર તે અજીત;
 જ્યાં ઉભા છે જુગદાધાર, રથ લાવી રાખ્યો તે ઠાર. ૯
 સુત ઉતર્યો તેણે ઠામ, રઘુપતિને કીધો છે પ્રણામ;
 માતલી કહે શ્રીરઘુવીર, પધારો રથમાં રણધીર. ૧૦
 ઇન્દ્રે મોકલિયો તમકાજ, અંગીકાર કરો મહારાજ;
 હરખ્યારામએરથઅનુભવિયો, ધન્યસુરપતિસમે સાચવીયો.
 ગુરુચરણ તણું કરી ધ્યાન, પછી રથમાં બેઠા ભગવાન;
 ઉદયાચળ પર દિનકર જ્યમ, રામ રથ પર શોભે ત્યમ. ૧૨
 જ્યાંહાં હતો રથપર દશમુખ, ત્યાંહાં રામે રાખ્યો સન્મુખ;
 રાવણે રથ દટે કળિયો, ઇન્દ્ર ઉપર રીસે બળિયો. ૧૩
 પછી ક્રોધે કરીને વચન, રામ સાથે બોલ્યો દશાનન;
 અલ્યા ઉભો રહે રઘુનાથ, જોઈએ જુદું કર મારી સાથ. ૧૪
 આજ બળ દેખાડું મારું, કપિસહિત તુને સંહારું.
 રામ કહે રે મૂરખ દુરીજન, શીદ બોલે છે ગર્વ વચન. ૧૫
 કર્યો પાપી તેં કુળનો નાશ, જ્યમ કાનન બાળે હુતાશ;
 સંતતિ સંપતિ બળમાની, હરી લાવ્યો સીતા અભિમાની. ૧૬
 કરી નાખ્યા તેં વેદના ખંડ, દીધો દેવતાને ઘણો દંડ;

કર્યો અધર્મનો ભૂભાર, તુજ અર્થે મેં લીધો અવતાર. ૧૭
 માટે મારીશ તુજને આજ, મારે કરવું છે દેવનું કાજ;
 હમણાં હણીશ તુને કરી ભુક્તિ, બીજે અવતાર આપીશમુક્તિ.
 રાવણ કહે અલ્યા તું રામ ચંદ્ર, હું રાહુ ભયંકર છું તમીંદ્ર;
 ખત્રાસ કરીશ સમગ્ર, સર્વ જોધામાં હું છું અગ્ર. ૧૯
 મારે બાણે મેરુ ને મંદાર, થાયે ચૂર્ણ ન લાગે વાર;
 તો તું માનવ તે કોણ માત્ર, બળહીણ ને કોમળ ગાત્ર. ૨૦
 જ્યાંહાં લગી જીવું છું હું, નહિ દેખે સીતાનું મુખ તુંય;
 એવાં વચન કહ્યાં દશશિષ, તે સુણી કોપ્યા શ્રી ભુગદીશ. ૨૧
 સીતાપતિએ કર્યો સિંહનાદ, તે ગયો સત્ય લોકે સાદ;
 કર્યો ધનુષ્ય તણો ટંકાર, ભૂમિકંપ થયો તેણીવાર. ૨૨
 રામ મૂકે છે તીક્ષણ બાણ, તે કૃતાંત તણા લે પ્રાણ.
 સામાં રાવણનાં શર છૂટે, રામ બાણ થકી તે ત્રટે. ૨૩
 શરતણા થાયે સુસવાડ, જાણે વિદ્યુત અગ્નિ ઉમાડ;
 રામ રાવણ કેરું યુદ્ધ, થયું દારુણ કોપ વિરુદ્ધ. ૨૪
 દેવતાએ મૂકી જોઈ ધીર, વઢે રાવણ ને રઘુવીર;
 મૂક્યું રાવણે ત્યાં સરપાસ, રામે સાંધ્યું ગરુડનું અસ્ર. ૨૫
 અગ્નિ બાણ મૂક્યું દશશિષ, પરજન્યાસ્ર મૂક્યું ભુગદીશ;
 વાતાસ્ર મૂક્યું વિશ હાથ, પર્વતાસ્ર મૂક્યું રઘુનાથ. ૨૬
 એમ અસ્ર વિદ્યાએ સમાન, ઉતર્યા બન્યો બળવાન;
 મૂક્યાં રાવણે બાણ અપાર, રવિ ઢાંક્યો થયું અંધકાર. ૨૭
 દિવ્ય બાણ મૂક્યું અવિનાશ, છેદી શરજળ કીધો પ્રકાશ;
 લંકાપતિએ મૂક્યું એક બાણ, મહા તેજસ્વી પ્રચંડ પ્રમાણ.
 અનિવાર અમોઘ કહેવાય, જઈ વાગ્યું તે રામને પાય;
 વામ ચરણ ભેદી તેણીવાર, નિકળી ગયું પેલીપાર. ૨૯
 નથી ચિન્હ જણાતું તેહ, સચ્ચિદાનંદ વિગ્રહ એહ;
 કર્યું વીર્ય દશાનન વીર, ના ડગ્યા રામ રણ રંગધીર. ૩૦

વલણ

રણરંગધીર રઘુવીર ન ડગ્યા, ભેદો બાણ કરાળ રે;

તે બેઠ સરવે કપિ બળિયા, ઉછળ્યા એકે કાળ રે. ૩૧
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંપત્તિ વાલ્મિકિનાટકધારાવાં યુદ્ધકાંડે શ્રીરામ-
 રાવણસંગ્રામો નામ સમ્પત્તિવાર્ત્તિશોડશ્યાયઃ ॥ ૪૭ ॥

અધ્યાય ૪૮ મો

રાગ—છંદ હરિગીત

ઉછળ્યા કપિ સહુ એકે કાળે, રાવણુદળ ઉપર તદા;
 રણમાં પડ્યાંતાં અસુરનાં તે, શસ્ત્ર કર ગ્રહી સર્વદા. ૧
 પાપાણુ તરુ પદધાય મુષ્ટિ, કપિ અસુરને મારતા,
 જ્યમ પરમારથને બળે જ્ઞાની, પ્રપંચ દળ સંહારતા. ૨
 એમ રામ ઉપામક નિરમળવાનર, હણે દનુજ જ્યમ તમ રવિ;
 ઉપમેય ઉપમા તેતણી, દંષ્ટાંત કરી કહે છે કવિ. ૩
 પરમારથ બાણે કરી, અભિમાન મુગટ ચૂરણુ કર્યા;
 નિરાશ ચક્રે લોભ ભાથા, છેદન કરી હેલાં હર્યા. ૪
 અભેદ કવચ ત્રય અવસ્થાનાં, સુરતા ખડગે તે હણ્યાં;
 શમ વૃત્તિ શસ્ત્ર અડોળ ગ્રહીને, ક્રૂપ ધનુષ કાપ્યાં ઘણાં. ૫
 સંતોષ શક્તિએ કરી છેદી, સાંગ તૃષ્ણા સર્વદા;
 હરિભકિત અસિએ પાપ સારથિ, તણાં શિર છેઘાં તદા. ૬
 સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર શસ્ત્રે, સિદ્ધિ પતાકા ભેદ્યં;
 બોધ પ્રરશીધાર તીક્ષણુ, ગ્રહી મોહધ્વજ છેદ્યં. ૭
 અનુસંધાન પરિધ ગ્રહીને, અવિધા રથ ચૂરણુ કર્યા;
 નિવૃત્તિ શસ્ત્રે પ્રવૃત્તિ પરિવાર, અસુરતણેા હર્યા. ૮
 વિરક્તિ અચળ ગદા ગ્રહીને, કામ કુંજર મારિયા;
 મદ માન ક્રોધ અહંપદાતિ, શમદમાસ્ત્રે નિવારીયા. ૯
 સંકલ્પ વિકલ્પ દ્વેષ હય, સમાધાન શક્તિ સંહાર્યં;
 ભીડમાલ આશા કલ્પના, તે મનોજય પ્રરશી વિદાર્યં. ૧૦
 એ પ્રકારે કપિ રામભકતે, અસુરની સેન્યા હણી;
 માંહે તણાયા હય ગય અસુર, ચાલી સરિત આણિતતણી. ૧૧

રગદોળે રોળે અસુરને, કપિ ચરણ મહીને પછાડતા;
કરડે ઉઝરડે કંઠ મરડે, મુષ્ટિધાએ તાડતા. ૧૨
શમળી સિંચાણા કાગ ગરધવ, ભક્ષ રૂડું ભાવિયું;
પિશાચ ભૈરવ ભૂત તેને, પર્વ મોટું આત્રિયું. ૧૩
શક્તિ શીકોતર તૃપ્તિ થઈ જે, આમીષ રકતની ભોગ્યણી;
કરી તાલ અસુર કપાળ કેરી, માય નાચે જોગ્યણી. ૧૪
એમ દળ દળ્યું રાક્ષસતણું, કપિ રીંછ મરકટ કૂદતા;
કો અસુર પૃથ્વી તરફડે, પદ ધાય મારી ખુંદતા. ૧૫
સંહાર વાળી શયનો, પૂછી કુશળતા નિજ સાથની;
દાસ ગિરિધર વિજે કરી, જય બોલાવી રઘુનાથની. ૧૬

દોહા

જય બોલાવી રઘુનાથની, કૂદે કીશ અપાર;
તે જોઈ કોપ્યો દશવદન, હવે કરું કપિનો સંહાર. ૧૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे श्रीरामरा-
वणसंग्रामे वानरेण राक्षसहननं नाम अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥

અધ્યાય ૪૯ મો

રાગ મારુ

કોપ્યો રાવણ તેણીવાર, હાવે કરું કપિનો સંહાર;
શર વૃષ્ટિ કરે દશશીષ, નાસે વાનર પાડે ચીસ. ૧
દળ ભંગ જોઈતે ઠામ, રાવણ સામા આંખ્યા શ્રીરામ;
મૂકે રાવણ જેજે બાણ, છેદે છે તે પુરુષપુરાણ. ૨
બન્યો જણ કરતા સિંહનાદ, માંડ્યું જીવંત તજીને પ્રમાદ;
થયો દારુણ તે સંગ્રામ, ઘણું ક્રોધે ચઢ્યા શ્રીરામ. ૩
ત્રૈલોકમાં ભય ઉપજાવ્યો, જાણે પ્રદલે કાળ શું આંખ્યા;
થયો સૂરજ ધુધળ વર્ણ, દેખાયે ભયંકર આચળ. ૪
અંધકાર થયું નભ એવ, વિમાન મૂકી નાહા સહુ દેવ;
વરસે મેઘ રુધીરનો ત્યાંહ, નક્ષત્ર ટૂટી પડે ભૂમાંહ. ૫
ઘણા પાત વિઘુતના થાય, ત્યાંહાં વાયુ ભયંકર વાય;

પૃથ્વી સહિત સાતે પાતાળ, ડોલાયમાન થયાં તે કાળ. ૬
 ડોલ્યા દિગ્ગજ મેરુ મંદાર, ઉછળ્યાં સાતે સાગરનાં વાર;
 એમ સમે વરત્યો વિપરીત, કરે સંગ્રામ બન્યો અજીત. ૭
 એક કાળ મહાકાળ જ્યમ, વઢે છે રામ રાવણ ત્યમ;
 દાવાગ્નિ વડવાનળ જોડ, એમ જુદું કરે બાંધી હોડ. ૮
 સામા સામી અડ્યા છે રથ, બંન્યો સારથિ ચતુર સમર્થ;
 કો કોના હય નથી હડતા, એક એકના શર નથી ઘટતા. ૯
 રામ રાવણ કેરાં બાણ, છૂટે ગરજના કરતાં જાણ;
 એમ અખંડ જુદું દિનસાત, થયું રાત દિવસ વિખ્યાત. ૧૦
 પણ રામ રાવણે ક્ષણ એક, નથી વિશ્રામ ક્રીધો વિશેક;
 પછે ફાંપ્યા શ્રી રઘુરાજ, હાવે માફ રાવણને આજ. ૧૧
 મૂક્યાં રઘુપતિએ ચાર બાણ, ચાર હય માર્યાં નિરવાણ;
 એક બાણ મૂક્યું જુગદીશ, છેલ્લું સારથિ કેડું શીષ. ૧૨
 બે બાણે મુગટ છત્ર પાડ્યાં, ધ્વજદંડ છેદીને ઉડાડ્યાં;
 અર્ધચંદ્ર નામે એક બાણ, તે કાઢ્યું પછે પુરુષ પુરાણ. ૧૩
 નવ ગ્રહમાંહે જ્યમ ભાન, એમ તેજસ્વી દીપ્તમાન;
 તે બાણ મૂક્યું જુગદીશ, છેલ્લાં રાવણનાં દશશિષ. ૧૪
 તે પડ્યાં જ્યારે પૃથ્વી મોઝાર, બીજાં નવાં થયાં તેણીવાર;
 મૂક્યું રવિચક્ર બીજું બાણ, તે મુસ્તક છેલ્લાં નિરવાણ. ૧૫
 વળી થયાં તેવાં દશ શિષ, ત્યારે વિસ્મે પામ્યા અવધીશ;
 થયા ચિંતાતુર સહુ દેવ, કરે વાત પરસ્પર એવ. ૧૬
 છેદે છે મસ્તક શ્રીરામ, નવાં ઉગે છે તે ઠામ;
 પૂરવે પૂજ્યા એણે શિવરાય, શિર છેદી કરી કમળપૂજય. ૧૭
 તે માટે થાય છે નવાં શિષ, દેવ કહે એકૃપા જુઓ ઇશ;
 ત્યારે રાજધિસજ વિશેક, ચિંતાતુર થયા ક્ષણ એક. ૧૮
 શિર ફરી પ્રરીને નવાં થાય, કેમ મરશે એ રાવણરાય;
 ત્યારે માતલી સારથિ જોહ, બોલ્યો રામની સાથે તેહ. ૧૯
 હે સર્વાત્મા અંતરજામી, મુણે થરચર નાયક સ્વામી;
 અમૃત કુંખી એના હૃદમાંહે, ફોડો બાણ મૂકીને ત્યાંહે. ૨૦

પ્રભુ રાવણ મરશે ત્યારે, છેદો અમૃત કૂપિકા જ્યારે;
 રામ પ્રસન્ન થયા સુણી વાણ, કાઢ્યું અગસ્તદત્ત એક બાણ.
 સુરમાં જેમ સુરપતિ સૂત્ર, અંડજમાં જેવો વિનતા પુત્ર;
 જ્યમ સકળ નાગમાં અનંત, સર્વે વાનરમાં હનુમંત. ૨૨
 જ્યમ વેદાંત શાસ્ત્ર મોઝાર, જ્યમ સવિતા તેજસ્વીમાં સાર;
 શાસ્ત્ર માત્રમાં સુદરશન, વન સકળમાં નંદન વન. ૨૩
 જ્યમ તીરથ માંહે પ્રયાગ, એવું બાણ કાઢ્યું મહાભાગ;
 રામે હીધું તે કર મોઝાર, મંત્રયુક્ત કયું તેણીવાર. ૨૪
 શેષ કૂર્મ વરાહ સમુદ્ર, શશી તરણિ અગ્નિ-વાયુ ધન્દ્ર;
 શિવ કુબેર વરુણ નેયમ, સપ્ત ઋષિ પંચ ભૂત ને બ્રહ્મ. ૨૫
 એ સર્વેનું સામ્રથ જેહ, બાણ અગ્ર મૂક્યું છે તેહ;
 તે શર ધનુષે કયે. સંધાન, સહસ્ર સૂરજસમ દીપ્તમાન; ૨૬
 સ્થાપ્યું બ્રહ્માસ્ત્ર તેને અંત, પછી તાણ્યું આકર્ણપર્યંત;
 કહ્યું રામના કરણમાં બાણે, કૂપીસહિત હરીશ એના પ્રાણે;
 મૂક્યું બાણ તે શ્રીરઘુવીર, ચાલ્યું ગરજના કરતું ગંભીર;
 પડે સહસ્ર વિદ્યુત થઇ ઉદે, એમ પડ્યું તે રાવણને રુદે. ૨૮
 વક્ષસ્થળ કૂપી સહિત વિદ્યાર્યું, તેણે આયુષ્ય સર્વ સંધાર્યું;
 પાડ્યું છિદ્ર ગવાક્ષના જેવું, પૃષ્ઠે પાર નિકળિયું તેવું. ૨૯
 ત્યાંથી ઉછળ્યું બાણ તે દીશ, છેઘાં રાવણનાં દશ શિષ;
 પછી રામ ભાથામાં આવી, પાછું પેઠું તે બાણ સમાવી. ૩૦
 ઘણું ક્રોધે ભરાયા છે રામ, બીજું બાણ કાઢ્યું તેણે ઠામ;
 ત્યારે લક્ષ્મણે ઝાલ્યા હાથ, હાવે ક્ષમા કરો રઘુનાથ. ૩૧
 પ્રભુ મૃત્યુ પામ્યો દશશિષ, થયું બુદ્ધ પૂરણ આ દિશ;
 ત્યારે ધનુષ ભાથા તે ઠામ, આપ્યાં લક્ષ્મણને શ્રીરામ. ૩૨
 અવતાર કૃત્ય અમારે આજ, થયું પૂરણ કહે મહારાજ;
 પડ્યો રાવણ રણમોઝાર, વરત્યો વિશ્વમાં જય જયકાર. ૩૩

વલણ

જય જયકાર વરત્યો વિશ્વમાં, જ્યારે પડ્યો રાવણરાય રે;

દુન્દુભી વાગ્યાં દેવનાં, પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય રે.

૩૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारयां बुद्धकांडे श्रीराम-
चंद्रेण रावणवधो नाम एकोनपंचाशच्चमोऽध्यायः ॥४९॥

અધ્યાય ૫૦ મો

રાગ વેરાડી

હાવે પૃથ્વી ઉપર મરણ પામીને, પડીયો રાવણરાય;
પુષ્પ અંગેથી રુધિર નીકળે, મુગટ શિર પૃથ્વી રોળાય. ૧
તે જોઈ વિલીપણુને મૂરછા આવી, વિકળ થયા તેણીવાર;
ત્યારે મુગ્રીવે આવીને બેઠા કર્યા, પછી શાતા વળી નિરધાર. ૨
ત્યારે વિલીપણુ રાવણ પાસે બેઠા, ને કરવા માંડ્યું રુદન;
આંખે આંસુની ધારા ચાલે, વિકળ થયા ઘણું મન. ૩
રાવણુને પડ્યો જોઈને વિલીપણુ, કરતા વિવિધ વિલાપ;
અહો વીર રણુધીર વિજેકૃત, અમોઘ તેજ પ્રતાપ. ૪
પરમ દારુણ તપ અગ્નિ જેવો, કાળના સરખો ક્રોધ;
હાવે ફરી એવો ક્યાંથી મળશે, રાવણુ બંધવ બેધ. ૫
અધિક વૈલવ સુરપતિના કરતાં, સંતતિ સંપતિ યુક્ત;
દેવ સકળનો ગરવ હર્યો જોણે, પ્રાક્રમ બળ સંયુક્ત. ૬
જેને કારણુ આદિ પુરુષ અવતર્યા, હરિ ઈશ્વર ભગવાન;
નિરગુણ બ્રહ્મને સગુણ કર્યા, જેનું યોગી ધરે છે ધ્યાન. ૭
એ રાવણુ સીતાને હરી લાવ્યો, કર્યો અમને ઉપકાર;
રામની સાથે મિત્રી કરાવી, જશ પામ્યો વિસ્તાર. ૮
કીર્તિ વિસ્તરી એની જગતમાં, જ્યાંહાં લગી રવિ શશી ધરણી;
શ્રીરઘુવીરના ગુણની સાથે, ગવાશે એની કરણી. ૯
અહો મારે આજ બંધવ પાખે, દિશા પડી ગઈ શૂન્ય;
મુષ્ટિથકી કરે નિજ રુદે તાડણુ, વિલીપણુ કરતા રુદન. ૧૦
એવા વિલાપ સાંભળી વિલીપણુના, ત્યારે પાસે આવ્યા રઘુવીર;
પછી કર ગ્રહીને સમજાવે પોતે, વચન કહે રણુધીર. ૧૧
તમો વિવેકમૂર્તિ થઈને વિલીપણુ, આ શું કરો છો રુદન;

એ નાશવંતનો શોક ન ધરિયે, જીવો વિચારી મન. ૧૨
 આ માયિક જગ ડંખર જેવું, મૃગજળ પિંડ બ્રહ્માંડ;
 આકાર તેજ વિકાર અશાશ્વત, બાણજે સ્થિર અખંડ. ૧૩
 માટે કરવો ઘટે નહિ શોકજ તેનો, જે મોહરૂપ સંસાર;
 એવાં વચન રામનાં સુણીને વિભીષણ, છાના રહ્યા તેણીવાર.
 પછી રાણીઓ સરવે અગ્ર મંદોદરી, આવી તે રણમાંહે;
 પાસે બેસીને રુદન કરંતી, રાવણ પડિયો જ્યાંહે. ૧૫
 વિવિધ પ્રકારે રાણી મંદોદરી, કરતી શોક વિલાપ;
 તે સુણી મોટા મુનિવર જોગી, ધીરજ મૂકે આપ. ૧૬
 અરે સ્વામી મેં ઘણું સમજાવ્યા, માન્યું ન મારું વચન;
 સંતતિ સંપતિ નાશ કરીને, ખોયું અંતે તન. ૧૭
 અહો નાથ રઘુનાથની સાથે, ભણું ભજવ્યું તમો વેર;
 ત્રિભુવનમાં કીરતિ વિસ્તારી, ગવાશે ઘેરે ઘેર. ૧૮
 હો પ્રાણપતિ તમ અર્થે કરીને, રઘુપતિ નીકળ્યા વન;
 કયાં કામ ઘણાં તમારે નિમિત્તે, પૃથ્વી કરી પાવન. ૧૯
 હાવે સૃષ્ટિમાં નિપજશે નહિ, તમ જેવો પુરુષ પ્રતાપી;
 જેને અર્થે કરી રામ અવતર્યા, ત્રિલોકમાં કીર્તિ વ્યાપી. ૨૦
 અહો દૈવગતિ જીઓ વિપરીત, જેને લોકપતિ લાગે પાય;
 તેહ પુરુષ આજ રણમાં પડિયો, મસ્તક ભૂમિ રોળાય. ૨૧
 એમ ઘણા વિલાપ રાણીના સુણી, જળ લોચન ભરિયું રામ;
 પછી સતીની પાસે આવીને બેઠા, શિક્ષા કરે પૂરણ કામ. ૨૨
 અરે પુણ્યપાવની સતીશિરોમણિ, જ્ઞાન વિવેકની ખાણ;
 એ નાશવંતનો શોક શું કરવા, કરે છે તું નિરવાણ. ૨૩
 મૂળ દૃષ્ટિ ધાલીને જો તું, શું છે એમાં સત્ય;
 આ જગત સર્વ માયાનું ચિત્ર છે, જેવું છે સ્વપ્ન અસત્ય. ૨૪
 પંચભૂતની નાશવંત દેહ, વિકારી અશાશ્વત રૂપ;
 માટે આત્માતણે તું કર વિચાર, અવિનાશી અખંડ અનુપ. ૨૫
 માટે મોહ તણ મન ધીરજ રાખી, ઘેર જાઓ હે માત;
 એહની ક્રિયા કયા પછી વરજે, તું વિભીષણને વિખ્યાત. ૨૬

પતિવ્રત ધર્મ તારો નહિ ભાગે, તું લંકાની રાણી;
 રાજ્યાસનની ભોક્તા તું, જ્યમ ઇન્દ્રતણી ઇન્દ્રાણી. ૨૭
 શ્રીરામને વચને મોહ ગયો, મદોદરીનો તેણીવાર;
 રઘુપતિને પાચે નમી રાણી, ગઈ લંકામોઝાર. ૨૮
 પછી વિભીષણે રામની આજ્ઞા માગી, ને રાવણની દેહ લીધી;
 સિંધુ ગામની સરિતા ત્રટ જઈ, દાહક્રિયા ત્યાં કીધી. ૨૯
 મયતનયા વિણ અન્ય રાણીઓ, તેમાં કેટલી જોહ;
 સહગમન કર્યું તેણે સ્વામી સાથે, ભસ્મ થઈ છે તેહ. ૩૦
 પછી લંકામાં સહુ સાથજ આવ્યો, સ્નાન કરી નિરધાર;
 ઉત્તરક્રિયા વિધિએ કરાવી, વિભીષણ પાસે સાર. ૩૧

વલણ

વિભીષણ પાસે બ્રહ્માએ કરાવી, ઉત્તર ક્રિયા રાવણ તણી;
 પછે પ્રજાજન લેઈ વિભીષણ આવ્યો, તેડવાને ત્રિભુવન ધણી.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां युद्धकांडे रावण-
 दाहानंतरं विभीषणेन उत्तरक्रियाकरणं नाम पंचाशच्चमोऽध्यायः॥૫૦॥

અધ્યાય ૫૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

રાવણની કરી ક્રિયા વિધાનજ,
 વિભીષણ ચાલ્યા જ્યાં છે ભગવાનજ;
 લંકાપુરની પ્રજાજન સાથજ,
 આવી નમીયા ચરણ રઘુનાથજ. ૧

દાળ

રઘુનાથ ચરણે નમ્યા વિભીષણ, પ્રજા જન વળી જોહ;
 એક પ્રધાન ઉગર્યો વિદ્યુતજલ્યા, આવી નમીયો તેહ. ૨
 વળી અન્ય રાક્ષસ ઉગર્યા, યુદ્ધ માંહેથી તેણીવાર;
 નિરવૈર થઈ તે નમ્યા આવી, રામને નિરધાર. ૩
 તે સમે વિભીષણે હાથ જોડી, વિનવ્યા શ્રીરામ;
 મહારાજ પુરમાં પધારો, ભક્તના પૂરણ કામ. ૪

વિરંચીનિર્મિત નગર તે, પ્રભુ જુઓ દ્રષ્ટે આજ;
 ત્યાં પધારી પાવન કરો, મુજ મનોરથ મહારાજ. ૫
 ત્યારે રામ હસીને બોલીયા, સુણી વિભીષણનાં વચન;
 મુજ ભક્ત જ્યાં વાસો વસે, તે સદા છે પાવન. ૬
 મેં દાન કરીને આપી તમને, લંકા જે કહેવાય;
 સુણો વિભીષણ સાચું કહું ત્યાં, અમો નવ્ય અવાય. ૭
 તેના ધરનું અન્ન લેવાય નહિ, કયું કન્યાદાન વિશુદ્ધ;
 ગૌદાન કયું સદ્પાત્રને, ન ખવાય તેનું દૂધ. ૮
 એમ લંકા દાન કરી મેં તમને, તે માટે ન. અવાય;
 વળી ભરથજી ને મળ્યા વિના મેં, પુરમાં નવ પેસાય. ૯
 ભરથને મળીને કરીશું જ્યારે, સ્નાનમંગળ ભોગ;
 ત્યાર પૂઠે તાંબુલ આદે, ભોગવીશું સહુ ભોગ. ૧૦
 પછી સુગ્રીવ લક્ષ્મણને કહ્યું, તમો જાઓ લેઇ કપિજન;
 સુમુહૂરતમાં વિભીષણને, બેસાડો રાજ્યાસન. ૧૧
 જેની વસ્તુ આણી હોય રાવણે, તેને આપજે જઇ ત્યાંહે;
 વળી મુક્ત કરજે દેવને, જે હોય બંધી માંહે. ૧૨
 એવાં વચન સુણી શ્રીરામનાં, સૌમિત્ર મિત્રકુમાર;
 ગયા લંકામાં વિભીષણની સાથે, કપિતણે નહિ પાર. ૧૩
 પછે રાજ્ય બેસાડ્યા વિભીષણને, સુમુહૂરત જોઇ ત્યાંહે;
 ત્યારે વિભીષણની આણ વરતી, સકળ લંકા માંહે. ૧૪
 મંદોદરીએ કુંડ રચીયો, અગ્નિનો તેણીવાર;
 તેમાં પેશી શુદ્ધ થઇને, નીકળી તે બહાર. ૧૫
 રામઆજ્ઞાએ મંદોદરી વરી, વિભીષણને ત્યાંહે;
 વરતીયો જય જયકાર સહુ, હરખી પ્રજા પુરમાંહે. ૧૬
 પછે સુગ્રીવ આદે સહુ કપિ, મુખ્ય જે કહેવાય;
 તેને વસ્રાભૂષણ આપીયાં, વિભીષણે કરીને પસાય. ૧૭
 વળી વસ્તુ જે કંઈ હતી જેની, સોંપી તેને તેહ;
 મુક્ત કીધા દેવ સરવે, હતા બંધી જેહ. ૧૮
 પછે સરવે કપિને દેખાડી તે, લંકાની રચનાય;

વિભીષણ સહિત પછી આવીયા, જ્યાં વિરાજે રઘુરાય. ૧૬
 સાષ્ટાંગ કરી વિભીષણ નમ્યા, ગ્રહી ચરણ શ્રીરઘુનાથ;
 ત્યારે વચન બોલ્યા રામણ, એને મુસ્તક ચૂકી હાથ. ૨૦
 અરે વિભીષણ કરજો અચળ, તમે લંકા કેરું રાજ;
 જેવા ધ્રુવ બળી ઉપમન્યુ તેની, પંક્તિમાં તમે આજ. ૨૧
 આશીર્વાચન એણું કહી, પછે બેસાડ્યા સનમુખ;
 તે સમે સર્વે દેવ આવ્યા, મળવા પામી સુખ. ૨૨
 ઇન્દ્ર બ્રહ્મા સદાશિવ, તેત્રીશ કોટી દેવ;
 અષ્ટ વસુ ને મરુતગણ, રુદ્ર એકાદશ એવ. ૨૩
 આદિત્ય દ્વાદશ યક્ષ ગંધર્વ, કિન્નર ચારણ સિદ્ધ;
 અષ્ટ નાયકા દિગ્પાળ દશ, યમ વરુણ રિધ સિધ નિધ. ૨૪
 સહસ્ર અઽયશી મુનિમંડળ, ભૂત તત્ત્વ સ્વરૂપ;
 સપ્ત દ્વીપ ને નવ ખંડના, આવી મળ્યા સહુ ભૂપ. ૨૫
 સહુ આવ્યા મળવા રામને, વાજે ઘણાં વાણંત;
 રઘુવીરનાં દરશન કરીને, થયા પુણ્ય પવિત્ર. ૨૬
 તે મધ્યે શિવ વિધિ ઇન્દ્ર આદે, હતા મુખ્ય જે દેવ;
 તેણે સ્તુતિ કરી શ્રીરામની, બેઠા સભા કરી એવ. ૨૭

વલણ

સભા કરીને બેઠા સર્વે, નારદ તુમર વાય રે;
 તેણે સમે હનુમંતની સાથે, બોલ્યા શ્રીરઘુરાય રે. ૨૮

હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે વિમીષણ-
 રાજ્યામિષેકકરણં નામ એકપંચાશ્વત્તમોઽધ્યાયઃ ॥ ૫૧ ॥

અધ્યાય પર મો

રાગ ચૌપાદ

હનુમંતને કહે છે શ્રીરામ, હવે સીતાને લાવો આ ઠામ;
 મંગળ સ્નાન કરાવી ત્યાંહે, બનકીને પછે લાવો આંહે. ૧
 એવાં વચન કહ્યાં શ્રીભગવંત, સુણી ચાલ્યા વિભીષણ હનુમંત;
 સાહિત્ય સરવે લેવાને તાંહે, ગયા વિભીષણ લંકામાંહે. ૨

અશોકવન આઠ્યા મારુતી, જ્યાં બેઠાં છે સીતા સતી;
 જ્યમ ધેનુ પ્રત્યે આવે વચ્છ પ્રશંસ, માન સરોવર જાયે હંસ. ૩
 જ્યમ વિનતાસુત લક્ષ્મીદર્શન, એમ આઠ્યા અશોકમાં મારુતતન;
 સીતાજીને સાષ્ટાંગજ કર્યો, ત્યારે જનકીએ કર મસ્તક ધર્યો. ૪
 કંઠે પ્રાણ આઠ્યા હોય જ્યમ, કે અમૃત પાન કરાવે ત્યમ;
 એમ હનુમંતને જોઈ હરખ્યાંસતી, ત્યારે વજ્રદેહીએ કરી વિનતી
 માતા સુખી છે શ્રીરઘુવીર, માર્યો દશાનન તે રણધીર;
 વિલીપણુને બેસાડ્યા રાજ, હું આઠ્યા તમને તેડવા કાજ. ૬
 એવું સુણી હરખ્યાં સીતા મન, બોલ્યાં હનુમંત સાથે વચન;
 અરે મારુતી મારે કાજ, તેં બહુ શ્રમ કર્યો કપિરાજ. ૭
 ઘણું કષ્ટ કર્યું તેં મારી વતી, તેજાણે છે સરવ અધોધાપતિ;
 માટે દિન દિન બળ અદકેડું હજે, તેજ પ્રતાપ અધિક વાધજે.
 એટલે આઠ્યા વિલીપણુ ત્યાંહ, સરવ સાહિત્ય લેઈ વાડીમાંહે;
 સીતાને ચરણે નામ્યું શીષ, ત્યારે જનકીએ દીધી આશીષ. ૯
 અરે વિલીપણુ વીર પ્રચંડ, કરજો લંકાનું રાજ અખંડ;
 સૂરજ ચંદ્ર તપે જ્યાંલગી, ચિરણુજીવી રહેજો ત્યાંલગી. ૧૦
 એમ સુણી સતીનાં આશિષ વચન, વિલીપણુ તવ હરખ્યાં બહુ મન
 પછે બે કર જોડીને નિરધાર, વિલીપણુ સ્તુતિ કરતા તેણીવાર.
 જ્ય જગત જનુની જગત કારિણી, અખિલ વૈરાટ તત્ત્વ ધારિણી
 પ્રણવરૂપિણી ગુણ સરીતાય, આનંદ વર્ધની જનક સુતાય. ૧૨
 આદિ માયા ઈંદિરા ગુણખાણુ, આદિ પુરુષની ઇચ્છા બાણુ;
 પ્રભુએ આપી છે આજ્ઞાય, માટે મંગળ સ્નાન કરો હવે માય. ૧૩
 જનકી કહે પ્રભુએ નથી કર્યું, ત્યાર પહેલું હું ક્યમ આચરું;
 ત્યારે હનુમંત કહે કહું છે રઘુવીર, અમને આજ્ઞા કરી રણધીર. ૧૪
 મળી શરમા ત્રિજટા બે જણી, વેણી ઉકેલી સીતાતણી;
 તેણે સમે મદોદરી નાર, આવી લેઈ સકળ ઉપચાર. ૧૫
 મરદન તેલ સુગંધીવાન, પછે કરાવ્યું મંગળ સ્નાન;
 સૂરજ કાન્તિ આભૂષણ સાર, ત્રિભુવન દુર્લભ જે અલંકાર. ૧૬
 તે પહેરાવ્યાં જનકીને અંગ, અમલ અંબર સુંદર નવરંગ;

રત્નજડિત્ર પાલખી મોઝાર, સીતાને બેસાડ્યાં તેણીવાર. ૧૭
 સંગે ચાલ્યું સેન્ય વિચિત્ર, આગળ વાળે બહુ વાજંત્ર;
 નમી રાણીઓ ને ત્રિજટાય, અમપર કૃપા રાખજે માય. ૧૮
 કરી સ્તુતિ અતિ કરુણા વચન, ત્રણ જણીએ ભરીયાં લોચન;
 પછી સીતાએ સમાધાનજ કયું, તેનું હેત હૃદેમાં ધયું. ૧૯
 મન વાંછિત આપ્યાં વરદાન, સંતોષી ત્રૈણે ગુણવાન;
 પછી જત્ને કરી વિલીપણરાજન, ચલાવ્યું ત્યાંથી સુખઆશન.
 જ્યમ અમૂલ્યરત્ન ધરે પેટીમાંહે, એમ જનકસુતાને રાખ્યાં ત્યાંહે;
 જ્યમ સંત હૃદયનું જ્ઞાન અપાર, ન જણાવે બાહેર નિરધાર. ૨૧
 એમ સુખ આસન કરી આછાદન, ત્યાંથી ચલાવ્યું હરખી મન;
 ડાબે પાસે વિલીપણ ગુણવંત, જમણી પાસે ચાલે હનુમંત.
 જ્યમ ઉમથા સાથે સ્કંધ ગણપતિ, એમ ચાલે વિલીપણ મારુતી;
 વાળે વાજંત્ર ચાલે વેત્રધાર, આવ્યા એ રીતે સેના મોઝાર. ૨૩
 આમર વિંજન કરતા જણ, ખમા ખમા બોલે મુખવાણ;
 પછી શિખિકા રાખી તે ઠાર, પૃથ્વી ઉતર્યા જનકકુમાર. ૨૪

વલણ

જનક કુમારી ઉતર્યાં, મૂકીયું પૃથ્વી સુખ આસન રે;
 પછી ચરણે ચાલી જાય છે, જ્યાં બિરાજે ભુગણવન રે. ૨૫
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकवारायां युद्धकांडे भीराम-
 सामीप्ये सीतानयनो नाम द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ૫૨ ॥

અધ્યાય ૫૩ મો

રાગ મેશાદો

જ્યારે સીતા નીકળ્યાં સુખ આસનમાંથી, અદ્ભુત રૂપે જણાજી;
 જ્યમ આભમાંહેથી વિજળી ચમકે, વા ઉઘડે રત્નની ખાણજી.
 એમ ગજગમની તન ભૂષણમંડિત, ચાલીને આવ્યાં ત્યાંહેજી;
 દેવ ગંધર્વ કિન્નર સિદ્ધ નાયક, ચક્રિત થયા મન માંહેજી. ૨
 ત્યારે આવતાં જોઈ એમ જનકસુતાને, બોલ્યા પુરુષ પુરાણજી;
 મારી પાસે નવ આવશે સીતા, હર રહો નિરવાણજી. ૩

રાવણ હરણ કરી ગયો તમને, રહ્યાં ત્યાંહાં ખટમાસ જ;
 લોકાપવાદ લાગ્યો તેણે કરી, વિશ્વમાં થયું પ્રકાશજ. ૪
 લોક કહેશે રહ્યાં રાવણને ઘેર, સુંદર રૂપે એહ જ;
 ત્યાં શીલવ્રત કયમ રહ્યું હશે, એ મોટો સંદેહ જ. ૫
 માટે દિવ્ય કરી મુજપાસે આવો, તો કરું અંગીકાર જ;
 તે વચન બાણ સીતાને વાગ્યાં, ઉભાં રહ્યાં તેણીવાર જ. ૬
 આંખે આંસુની ધારા આવી, દુઃખ પ્રગટયું ધણું મન જ;
 જ્યમ કદળી ઉપર વીજ પડે, એમ તમ થયું છે તન જ. ૭
 પછી ધીરજ રાખી સીતા બોલ્યાં, હે જગદાત્મા રઘુરાય જ;
 આનંદકંદ પ્રભુ અંતરયામી, અખિલ બ્રહ્માંડ નિકાય જ. ૮
 મેં ઘણા દિવસ મહા દુઃખ વેડયું, પ્રભુ તમારે વિભોગ જ;
 આજ ચરણને શરણે આવી, તમ દર્શન સંભોગ જ. ૯
 કઠિન કર્મ તોયે રહ્યાં મારાં, પ્રભુ તજે વિણ અપરાધ જ;
 નથી ચૂકી ધ્યાન તમ ચરણતણું, હે અખંડ બોધ અગાધ જ. ૧૦
 જ્યમ અમૃતકેરું પાત્ર ભરીને, કરવા માંડયું પાન જ;
 તે હેલા માંહે હળાહળ થઈ ગયું, એમ મારે ભગવાન જ. ૧૧
 મૃગેન્દ્રને શરણે જાતાં જ્યમ, જાંબુક મધ્યે ખાય જ;
 સુપર્ણ પાસે જાતાં સરપે, દંશ કર્યો રઘુરાય જ. ૧૨
 ભાગીરથી સિંધુ શરણે ગઈ ત્યારે, સાગર કહે નથી ઠામ જ;
 એમ તમારે શરણે આવી, કિંકરી પૂરણ કામ જ. ૧૩
 તોએ તમને પતિજ ન આવે, તો સુણો શ્રીમહારાજ જ;
 જ્યમ અગ્નિમાં સુવર્ણ તપાવે, એમ તપું હું આજ જ. ૧૪
 એવું કહી પછે આજ્ઞા આપી, વાનરને સીતાય જ;
 કાષ્ઠ મંગાવી કુંડ રચાવ્યો, જુવે છે સર્વ સભાય જ. ૧૫
 ભડભડાટ માંહે અગ્નિ લાગ્યો, પ્રગટી પ્રચંડ જ્વાળ જ;
 ત્યારે જનકસુતા સાવધાન થયાં, માંહે ઝંપાવા તે કાળ જ. ૧૬
 રઘુપતિ ચરણે ચિત્ત રાખી કરી, પ્રદક્ષણા તેણીવાર જ;
 પણ કરી જ્વાળમાં પડીયાં સીતા, કહી સત્ય ત્રણ વાર જ;
 પૃથ્વીકંપ થયો તેણીવેળા, ત્રિલોક ડોહ્યું ત્યાંહે જ;

તે સમે ઘણો ઘણો ઉત્પાત થયો, જ્યારે સીતા પ્રવેશ્યાં માંહે ૭. ૧૮
 એક ઘટિકા પર્યંત ગુપ્ત રહ્યાં, તે અગ્નિમાં નિરધાર ૭;
 મહા દિવ્યરૂપ ધરીને જનકી, નિકળ્યાં પછે બહાર ૭. ૧૯
 પેહેલાં પૃથ્વીમાં ગુપ્ત થયાંતાં, ધયુતું છાયા તન ૭;
 આરણ્ય કાંડમાં તેહ કથા કહી, સુણો શ્રોતા ધરીને મન ૭. ૨૦
 તે મૂળ રૂપે પાછાં નીકળ્યાં, પૃથ્વી થકી નિરધાર ૭;
 એ સીતા રામની ચિદ્શક્તિ, નથી ગઈ રાવણને દ્વાર ૭. ૨૧
 તેસંબંધ જાણે છે શ્રોતા, જ્ઞાની વિચિક્ષણ ભક્ત ૭;
 પણ શુદ્ધ અશુદ્ધતણીજ પરીક્ષા, તે શું જાણે જક્ત ૭. ૨૨
 તે માટે અગ્નિમાં પ્રવેશી, જનકી નિકળ્યાં બહાર ૭;
 દેવ મુનિજન આનંદ પામ્યા, વરત્યો જયજયકાર ૭. ૨૩
 દિવ્ય દેહ તન ભૂષણ મંડિત, જોઈ હરખ્યો કપિ સાથ ૭;
 પછે જનકસુતા આલીને આવ્યાં, જ્યાં બેઠા રઘુનાથ ૭. ૨૪
 ત્યારે પ્રેમે ગદ્ગદ થઈને ઉડ્યા, રમાપતિ જુગદીશ ૭;
 પછે વૈદેહીએ આવી મૂકયું, રઘુપતિ ચરણે શિષ ૭. ૨૫
 ત્યારે જનકસુતાનો કર આલીને, ઉઠાડ્યાં તેણીવાર ૭;
 વામ ભાગ બેસાડ્યાં રામે, વરત્યો જયજયકાર ૭. ૨૬
 પછે જુગલ રૂપની સ્તુતિ કરી સર્વે, શિવ બ્રહ્મા મુનિરાય ૭;
 નારદ ઉભા જંત્ર વજ્રે, ચરિત્ર રામનાં ગાય ૭. ૨૭

વલ્લભ

ચરિત્ર મંજળ ગાય રામનાં, સહુ સભા હરખી મન રે;
 પછે રઘુપતિ સન્મુખ કર જોડીને, બ્રહ્મા બોલ્યા વચન રે. ૨૮
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મીકિનાટકધારાયાં યુદ્ધકાંડે શ્રીરામવ-
 ચનાત્ સીતાદિવ્યરૂપધારણં નામ ત્રિપંચાશ્વત્તમોઽધ્યાયઃ ૧૫૩।

અધ્યાય ૫૪ મો

રાગ સામેરી

પરમેષ્ઠી કહે રઘુવીરને, લેઈ સીતા લક્ષ્મણ સાથ;
 આનંદથી હવે અવધપુરમાં, પધારો રઘુનાથ.

સન્નિવૃદ્ધાનંદ અખંડ વ્યાપક, બ્રહ્મ પૂરણ કામ;	
નિજ ચરણ કેરો દાસ જાણી, કહો મુને કંઈ કામ.	૨
રઘુવીર કહે હો પ્રજાપતિ, તમે રચી પૂર્વે લંક;	
તે દહન કીધી મારુતિ, થઈ ક્ષીણ શોભા અંક.	૩
તે કરો પાછી હતી તેવી, અધિક શોભા જોહ;	
મેં લંકા કેરું દાન કીધું, વિભીષણને એહ.	૪
મારો વિભીષણ રાજ કરશે, એ નગર મોઝાર;	
તે દહન પુર શોભે નહિ માટે, કરવી રચના સાર.	૫
એવું સુણી વિધિએ મનોમય, નિર્માણ કીધું જાણ;	
હતી તેથી અધિક શોભા, થઈ તદા નિરવાણ.	૬
ત્યારે સદાશિવ તે સમે જોલ્યા, સુણો શ્રી મહારાજ;	
કંઈ કરો આજ્ઞા મુજને તે, કરું સત્વર કાજ.	૭
રઘુવીર કહે મહાદેવજી, કલ્યાણ રૂપ કૃપાળ;	
તમારી સેન્યા ભૂત ભેરવ, તેડાવો તતકાળ.	૮
રણમાંહે જે રાક્ષસ પડ્યા, પામી મરણ નિરધાર;	
વાનર વિના તે અસુર તન લેઈ, નાખે સિંધુ મોઝાર.	૯
મહાદેવે તવ આજ્ઞા કરી, નિજ સૈન્યને તે કાળ;	
પિશાચ ભેરવ ભૂત શાકણી, વીર ને વૈતાળ.	૧૦
ભૂતાવળીએ કર્યાં ભક્ષણ, અસુર તન તેણીવાર;	
તેનાં અસ્થી નાખ્યાં સિંધુમાં, ક્ષણએ ન લાગીવાર.	૧૧
તન રહેવા દીધાં કપિતણાં જે, પડ્યાં પૃથ્વી માંહે;	
રાક્ષસ વિના ભોમી કરી, અદ્ભુત કારણ તાંહે.	૧૨
ત્યારે સભામાં સુરપતિ ઉઠ્યો, કર જોડી તે કામ;	
મહારાજ હું સેવક તમારો, કહો મુને કાંઈ કામ.	૧૩
રઘુવીર હસીને જોલિયા, સુણો સુરપતિ સમ્રથ;	
તમે કર્યાં અતિ ઉપકાર મુને, મોકલ્યો રણમાં રથ.	૧૪
તે રથે કરી મેં રાવણ જીત્યો, વિજય પામ્યો આજ;	
ત્યારે ઈન્દ્ર કહે પ્રભુ તમે મોટા, દયાળુ મહારાજ.	૧૫
કિંચિત સેવા જીવની તે, માની લ્યો છો નાથ;	

- અથ ભસ્મ થાયે મેરુ સમ જો, ચિત્ત ધરે તમ સાથ. ૧૬
- ક્ષણમાંહે કોટી બ્રહ્માંડ રચના, રચો ઇચ્છા કાળ;
- તમ કૃપાએ અધિકાર સહુ, અમો ભોગવીએ મહારાજ. ૧૭
- પ્રભુ એમાં તે મેં શું કર્યું, તમો સદા સમરથ રૂપ;
- રઘુનાથ કહે એક વાત કહું, સાંભળ સુરપતિ ભૂપ. ૧૮
- સહુ શાસ્ત્રનો છે મહત નિષ્ઠ્યે, સુણો કહું તે આપ;
- નહિ પુણ્ય પર ઉપકાર સમ, પર પીડા સમ નહિ પાપ. ૧૯
- હાવે મારે અર્થે પ્રાણ તજ્યા છે, સરવ કપિએ જોહ;
- આજ અમૃતકેરી વૃષ્ટિ કરી, જીવાડો સરવે તેહ. ૨૦
- એવાં વચન શ્રીરઘુવીરનાં, સુણી શચિપતિ નિરધાર;
- પિયુષ મેઘને કરી આજ્ઞા, વરસ્યો તેણીવાર. ૨૧
- તે અમૃતની વૃષ્ટિ થકી થયા, સજીવન સહુ કપિજન;
- જાણે નિદ્રામાંથી ઉઠીયા, એમ દઢ થયાં છે તન. ૨૨
- રઘુવીર ચરણે નમ્યા આવી, વરસ્યો જય જયકાર;
- સહુ કપિ જીવ્યા તેણે કરીને, હરખ્યા જીગદાધાર. ૨૩
- પછે વિભીષણની સાથે બોલ્યા, રામ પૂરણ કામ;
- હાવે અમને આજ્ઞા આપો તો, જઈએ અમારે ગામ. ૨૪
- વરસ ચતુર્દશ થયાં અમને, નીકળ્યા વનમાં જાણ;
- જો અવધ એ વીતી જશે, તો ભરથ તજશે પ્રાણ. ૨૫
- તમો સુખે અહીં રહીને કરો ભાઈ, લંકાપુરનું રાજ;
- માટે ભક્ત શિરોમણિ હાવે અમને, આજ્ઞા આપો આજ. ૨૬
- એવાં વચન સુણીને વિભીષણે, ગ્રહ્યા રઘુપતિના ચર્ણ;
- ગદગદ કંઠે બોલીયા, પ્રભુ રાખો મુજને શર્ણ. ૨૭
- અહીં મુને સૂકી જાઓ છો તમો, અવધપુર રઘુરાય;
- વિજેગ તમારો એક ક્ષણ, મુને કલ્પ કોટી થાય. ૨૮
- વળી તમો કહેશો રાજ કર જી, લંકાપુર મોઝાર;
- પણ તેથી તમ દરશન અધિક, કોટી ગણું સુખ સાર. ૨૯
- મને નથી અપેક્ષા રાજની, હું સત્ય કહું છું આજ;
- તમ દર્શન ઉપર વારી નાખું, ત્રિલોકનું હું રાજ. ૩૦

પ્રભુ તમારા જે લક્ષ્મી કહાવે, તમ કૃપાના પાત્ર;
 તે જાણે તૃણ સમ મોક્ષ તો, એ રાજ તે કોણ માત્ર. ૩૧
 હે નાથ દર્શન સમાગમ તમ, સેવામાં સુખ જેહ;
 નથી સ્વર્ગને અપવર્ગમાં, સત્યલોકમાં સુખ તેહ. ૩૨
 માટે પ્રભુ મુને સાથ તેડો, અવધપુર મોઝાર;
 કિંકર થઈ સેવા કરું, સ્વામી તણે દરબાર. ૩૩
 મુજ મન તણો સંકલ્પ એ છે, તે સત્ય કહું નિરવાણુ;
 જે સાથે નહિ તેડો પ્રભુ તો, તજીશ મારા પ્રાણુ. ૩૪
 નિજ લક્ષ્મીનાં એવાં વચન સુણી, થયા રામ ક્ષુભાવાન;
 પછે વિભીષણને રુદે ચાંપી, બોલીયા ભગવાન. ૩૫
 અરે વિભીષણ તમો હવડાં, આવો મારી સાથ;
 સુગ્રીવ સહિત વાનર સકળ પણ, તેડીશ કહું એમ નાથ. ૩૬
 ત્યાં સોહલો જેઠ અવધપુરનો, થોડા દિન સુખ ભેર;
 પછે મિત્ર પુત્ર તથા તમો, આવજો પાછા ઘેર. ૩૭
 એવાં વચન સુણીને હરખિયા, સહુ કપિ કરે કીતકાર;
 વિભીષણ સંતોષ પામ્યા, હરખનો નહિ પાર. ૩૮
 વિશ્રવા સુત આનંદી પછે, ગયા લંકામાંહે;
 રાજ સોંપ્યું પ્રધાનને, પુરરક્ષક સૂકયા ત્યાંહે. ૩૯
 જે પુષ્પ વિમાન કુબેરનું હતું, લંકાપુર મોઝાર;
 તે લેઈને આવ્યા વિભીષણ, જ્યાં બેઠા જુગલધાર. ૪૦

વલણ

જ્યાં બેઠા શ્રીરઘુનાથજી ત્યાં, આવ્યું પુષ્પ વિમાન રે;
 શોભા તેની અતિઘણી જેઈ, હરખ્યા શ્રીભગવાન રે. ૪૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमतं वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे अमृतवृष्ट्या
 रामसेनाजीवनं नाम चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ •

અધ્યાય ૫૫ મો

રાગ ધવળ ધન્યાશ્રી

પુષ્પ વિમાન વિભીષણ લાવ્યા, શોભાતણો નહિ પાર જી;

- અંદ્રમંડળ સરખું તે દીસે, કનકમણિમય સાર જી. ૧
- ધૃષ્ટિ પ્રમાણે તે વિસ્તાર પામે, નાનું મોટું થાય જી;
થોડા ઘણા જેટલા જન બેસે, તેટલા સર્વ સમાય જી. ૨
- તે મધ્યે એક કનક સિંધાસન, પદિક જડિત્ર પ્રકાશ જી;
દિવ્ય રત્ન મુક્તાશ્રણ કેરી, ઝળકે ઝાલર ચોપાસ જી. ૩
- એણું વિમાન કુબેરતણું, લાબ્યા તો રાવણ જેહ જી;
તે વિભીષણ લાબ્યા પ્રભુ અર્થે, જાવા અવધપુર તેહ જી. ૪
- પછી શુભ મુહૂર્તમાં ઉડ્યા રઘુપતિ, ગ્રહી સીતાનો હાથ જી;
હીરા કેરાં પગથીયાં પર, ચઢ્યા શ્રીરઘુનાથ જી. ૫
- વામ ભાગ વેદેહીને લઇ, બેઠા સિંધાસન જી;
શ્રી ધનરયામ દામની રાજે, બેઠી જગત મોહન જી. ૬
- પછી પદ્મ અષ્ટાદશ વાનર ચઢિયા, ગોલાંગુલ છપન કોટી જી;
બહોતેર કોટી રીંછજ બળિયા, જાંબુવંત મતિ મોટી જી. ૭
- વળી વિભીષણ કેડું અસંખ્ય દળ તે, ચઢ્યું વિમાન મોઝાર જી;
નાના પ્રકારનાં વાજાંત્ર વાજે, ધુધરીના ધમકાર જી. ૮
- અષ્ટ બૃથપતિ આઠે ખુણે, ઉભા ચારેપાસ જી;
રત્ન સિંધાસન ઉપર રાજે, રઘુપતિ રમા નિવાસ જી. ૯
- લક્ષ્મણજી અંગદજી ઉભા, બે પાસે બે વીર જી;
મણિજડિત્ર ડાંડીના ચમ્ભર, કર ગ્રહી કરતા ધીર જી. ૧૦
- પછી રઘુપતિની આજ્ઞા માગી, સહુ દેવ ગયા નિજ લોક જી;
રાવણ મરણ પામ્યો તેણે, બંધ છૂટા થયા વિશોક જી. ૧૧
- જ્યારે સરવ સ્વસ્થ થઈને બેઠા, વિમાનમાં શુભ ઠામ જી;
ત્યારે ગુરુનું સ્મરણ કરી અયોધ્યાનો, પંથ ચિંતવ્યો રામજી.
- પછે સીતાપતિએ આજ્ઞા આપી, વિમાન ઉડ્યું આકાશ જી;
ઉત્તર પંથે ચાલ્યું તતક્ષણ, દિનમણિ જેવો પ્રકાશ જી. ૧૩
- હાલે અવધપુરીમાં રામ આવશે, વર્તશે સુખ આનંદ જી;
ઉત્તરકાંડમાં તે કહેવાશે, ચરિત્ર જે નૌતમ છંદ જી. ૧૪
- હાલે યુદ્ધકાંડ તે પૂર્ણ થયો, કહ્યાં રઘુપતિ કેરાં ચરિત્ર જી;
ગાતાં સુણતાં નર ને નારી, પાપી થાય પવિત્ર જી. ૧૫

જથા મતિએ વરણુન કીધા, શ્રી રામ તણા ગુણ ગ્રામ જ;
 એ વૈશ્રવ જનને વહાલા લાગે, વિનોદનો વિશ્રામ જ. ૧૬
 શ્રી પુરુષોત્તમની પરમ કૃપાએ, કરી કથા બુધમાન જ;
 કવિજન કોઈએ ખોડમા દેશો, સુષ્ટી પ્રાકૃત આખ્યાન જ. ૧૭
 મંગળકારી હરિના ગુણ છે, પતિત પાવન સાર જ;
 પદબંધ એ પ્રાકૃત વાણી પણ, શાસ્ત્રતણો આધાર જ. ૧૮
 વાલ્મિકી રામાયણ કેરો એ, અર્થ લીધો છે જાણ જ;
 હનુમાન નાટકનો માંહે સંમત, મેળવ્યો છે નિરવાણ જ. ૧૯
 પદ અઢારસે પંચવીશ પૂરાં, અધ્યા પંચાવન જ;
 રાગ ઢાળની ચાલ્ય જીજવી, યુદ્ધકાંડ પાવન જ. ૨૦
 પતિત પાવન અધમ ઉધારણ, રામતણા ગુણ સાર જ;
 સહુ વૈશ્રવ કેરી પરમ કૃપાએ, કીધો એ વિસ્તાર જ. ૨૧
 પદ ભંગ કોઈએ નવ કરશે, સંત વિવેકી જન જ;
 જેવા તેવા પણ હરિના ગુણ છે, અખિલ વિશ્વ પાવન જ. ૨૨
 ભાવે શ્રદ્ધાસહિત સુણે જે, પાવન રામકથાય જ;
 મન વાંછિત ફળ તે જન પામે, શત્રુતણો ક્ષય થાય જ. ૨૩

વલણ

થાય શત્રુ ક્ષય તે વિજય પામે, જે સુણે શ્રદ્ધાએ કરી;
 કર જેડીને કહે દાસ ગિરિધર, આતાજન ખોલો શ્રી હરિ. ૨૪
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां युद्धकांडे श्रीरामल-
 क्ष्मणसीतासेनाभिःसाद्धं पुष्पकारोहणं नाम पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥

इति श्रीयुद्धकांडःसमाप्तः॥

॥ अथ श्रीउत्तरकांडः प्रारंभः ॥

अध्याय १ लो

राग धन्याश्री

श्रीगुरुपद शुल सुरतरु रूप ल, शीतल छाया सुभद अनुप ल;
शरणु रह्याथी टणे त्रिविधि ताप ल, हीनता वामे थाये निष्पाप ल.

ढाण

निष्पाप थाये सेवतां पद, जुगल श्रीगुरुदेवनां;
त्रय ताप वामे सुश्रण पामे, करे जे नित्य सेवना. २
ते पुरुषोत्तमपदने नमुं, कर जेडी वारंवार;
तम कृपाએ રધુવીર જશ કહું, યથામતિ વિસ્તાર. ૩
બાળકાંડને અયોધ્યા, આરણ્ય કિષ્કિંધાય;
સુંદર ને યુદ્ધકાંડની કહી, સકળ એહ કથાય. ૪
હાવે ઉત્તરકાંડ કથા કહું, આઠ્યા પુરવિષે મહારાજ;
સહુ અવધપુરમાં આનંદ થાશે, રામ કરશે રાજ. ૫
તે શ્રીતાજન સાવધાન થઈને, સુણજે એક મન;
મંગળદાયક રામના ગુણ, અખિલ જગ પાવન. ૬
અહંકારદુર્ધર દશાનન, અહંદેહ બુદ્ધ લંકાપુરી;
કુંભકરણુ તે ક્રોધ જાણો, હિંસા અતિ જોણે આચરી. ૭
ઇન્દ્રજીત તે કામ કહીએ, લોભ તે અતિકાય;
મહામદ પ્રહસ્ત પ્રધાન પ્રમુખ, જેને વશ વરતે રાય. ૮
દેવાંતક ને નરાંતક, અજ્ઞાન ને વળી દંભ;

શોક કલેશ કુતર્ક આદે, ધણા અસુર ખળ સ્થાલ.	૯
અહદેહ લાંકાને બળે, રાવણે કર્યો અનરથ;	
સહુ દેવ બાંધીવાન કીધા, જે હતા સમરથ.	૧૦
વાસુદેવ ચિત્તને વિષે, મન ચંદ્રમા નિરવાણ;	
બ્રહ્મા બુદ્ધિમાંહિ રાખ્યા, અહદેહ રુદ્ર પ્રમાણ.	૧૧
સૂર્ય ચક્ષુ વરુણ રસના, ઘ્રાણે અશ્વનિકુમાર;	
અગ્નિમુખે પાણિ પુરંદર, દિગશ્રવણ મોઝાર.	૧૨
એમ દેવ બાંધીવાન કીધા, દશાનન અહંકાર;	
તે હણવા કારણ રામ પ્રગટયા, નારાયણ અવતાર.	૧૩
અંતઃકરણ તે અયોધ્યા, સરજ્યુ સુષુમણા બાણ;	
વિષય લોક પુરમાં વસે, વાસના કોટ પ્રમાણ.	૧૪
શુદ્ધ મન તે રાય દશરથ, કહું તેનો અર્થ;	
દશ ઇન્દ્રિ વાહન તેહ માટે, મન તે દશરથ.	૧૫
સત્ક્રિયા શક્તિ કૌશલ્યા, ધર્યો જ્ઞાનરૂપી ગર્ભ;	
તે જ્ઞાનથી હવા પુત્ર જેને, રામ આત્મા અર્ભ.	૧૬
સુબુદ્ધિ તે સુમિત્રા, કલ્પના કેકે અધમ;	
સંતોષ શત્રુહન વિવેક લક્ષ્મણ, ભરથ તે સુધરમ.	૧૭
સંયમ જનકની પુત્રી થઇ, જે સીતા શાન્તિરૂપ;	
તેહને આત્મારામ પરણ્યા, કોટી બ્રહ્માંડના ભૂપ.	૧૮
ત્યારે કલ્પના કેકેએ માગ્યું, દશરથ પાસ વચન;	
તે સીતા લક્ષ્મણ સંગ લેઇને, રામ વસીયા વન.	૧૯
માયા મૃગ છેદવા પ્રવેશ્યા, નિરંજન રણધીર;	
કંપટ શખ્દની પુટે ધાયા, વિવેક લક્ષ્મણ વીર.	૨૦
ત્યારે સીતાજીનું હરણ કીધું, દશાનન અહંકાર;	
અહદેહ લાંકા માંહે રાખ્યાં, વીંટી આસુરી દુરાચાર.	૨૧
વૈરાગ હનુમંત શુદ્ધિ લેવા, ગયો તેણે ડામ;	
સીતાને મળી બાળ્યું પછે, અહદેહ લાંકા ગામ.	૨૨
પછી સીતાનું સમાધાન કરીને, આળ્યો રઘુવર પાસ;	
મોહ સાગર ઉપર સેતુ બાંધી, ઉતર્યા અવિનાશ.	૨૩

સહભાવ વિભીષણે ત્રાસ દેખાડ્યો, અહંકારરૂપી દશશિપને;
 પછે વિભીષણ તે શરણ આપ્યો, આત્મારામ જીગદીશને. ૨૪
 રામચંદ્રે મારીયો, અહંકૃતિ રાવણ રૂપ;
 અહંદેવ લંકામાં સ્થાપ્યો, ભાવ વિભીષણ ભૂપ. ૨૫
 પછે જ્ઞાન કુળા જે શાન્તિ સીતા, તેને ભેટયા આત્મારામ;
 સ્વાનંદ વિમાનમાં બેસીને, પછે ચાલિયા નિજ ધામ. ૨૬

વલણ

નિજધામ અવધપુરીમાં ચાલ્યા, વિમાન બેસી રઘુરાય રે;
 'કહે દાસ ગિરિધર સુણે! શ્રોતા, હાવે ઉત્તરકાંડ કથાય રે. ૨૭
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उचरकांडे प्रथमोऽध्यायः

અધ્યાય ૨ જો

રાગ મા૩

પુષ્પ વિમાનમાં બેઠા રામ, ચાલ્યા ભક્તના પૂરણ કામ;
 સાથે સીતાને લક્ષ્મણ વીર, વિભીષણ આદે કપિ રણધીર. ૧
 પૃથ્વીથી બે સહસ્ત્ર યોજન, ચાલે ઉંચું વિગ્ધાન ગગન;
 જ્યમ પુનમતણે ચંદ્રમાય, રૌહણી વર પશ્ચિમ જાય. ૨
 સાગરમાં નાવ ચાલે જ્યમ, એ રીતે ચાલે વિમાન ત્યમ;
 વાજે નાના પ્રકાર વાહન, ગાય વાનર રામચરિત્ર. ૩
 ઘણુઘણાટ ઘંટાના થાય, જાણે મેઘતણી ગર્જનાય;
 મેઘ શ્યામ શોભે રઘુવીર, ચમકે ચપળા સીતાનું શરીર. ૪
 વૈદેહીને દેખાડે છે રામ, અનુક્રમે કરીને બહુ ઠામ;
 જો આ લંકા તું જનકદુલારી, વધિ નિરમિત શોભા સારી. ૫
 આ રણભૂમિ વિસ્તાર અમિત, અહીં માર્યો લક્ષ્મણે ધન્દ્રજીત;
 કુંભકરણ આદે આ ઠામ, હણ્યું રાક્ષસ કુળ અલિરામ. ૬
 અહીં જુદું કર્યું સસ દિન, ત્યારે મરણ પામ્યો દશાનન;
 આ જુઓ બાંધી સાગર પાજ, નળનીલતણું એ કાજ. ૭
 આ મલયાંચળવિંધ્યાચળ સારો, આકિષ્કિંધાજ્યાંવાલીને માર્યો;
 આ પંપાસર મારુતિ મળીયો, કર્યો મિત્ર મેં સુગ્રીવ બળિયો. ૮

આંહિ શખરીને આપ્યો ઉદ્ધાર, હણીયો કબંધને આ ઠાર;
 આ ગંગા ગૌતમી પંચવટી, ખર દુખરની સેના આવટી. ૯
 આંહી જટાયુ પામ્યો મર્ણુ, આંહી કરી ગયો રાવણ તને હર્ણુ;
 ને વૈદેહી પેલા આશ્રમ, મુનિતણા દેખાય છે રમ્ય. ૧૦
 શરભંગ સુતીક્ષ્ણ ને મંદકર્ણ, જે મુનિવરનાં રૂડાં આચર્ણ.
 સુમુખી ને અગસ્તાશ્રમ, પેલો ચિત્રકોટ અનુક્રમ. ૧૧
 પેલો આશ્રમ ભરિદ્વાજ, પૂઠે આવશે તીરથ રાજ;
 પેલુ શૃંગવેર પુર ગંગા, જેમાં સ્નાન કર્યે ભવભંગા. ૧૨,
 મારો ભક્ત વસે છે કિરાત, જે ધોરાય જગત વિખ્યાત;
 દેખાયે દૂર નંદીઆમ, જ્યાં ભરથે કર્યો વિશ્રામ: ૧૩
 રામ નેઈ અગસ્તાશ્રમ, સીતાને કહે પૂરણ બ્રહ્મ;
 કરતા જઈયે મુનિ દરશન, સીતા કહે ચાલો પ્રાણુલવન. ૧૪
 સુણો સીતા કહે ભગવંત, લોપામુદ્રા ને પૂછે વરતાં;
 કહેને સકળ કથા વિખ્યાત, ન કહેશે સેતુબંધની વાત. ૧૫
 આપી આજ્ઞા વિમાનને ત્યાંહે, ક્ષણમાં ઉતર્યું પૃથ્વીમાંહે;
 આવી રહ્યું મુનિઆશ્રમ પાસ, માંહેથી કેતય અવિનાશ. ૧૬
 શિષ્ય દોડી ગયા તે ઠામ, મુનિને કહ્યું આઠ્યા શ્રીરામ;
 હરખે ઉઠીને ચાલ્યા અગસ્ત, સંગે લીધા તે શિષ્ય સમસ્ત. ૧૭
 ભેટયા રામને ત્યાં મુનિજન, બ્રહ્માનંદ પામ્યા મુનિ મન;
 રામે કુંભજને તેણીવાર, સાષ્ટાંગ કર્યો નિરધાર. ૧૮
 જ્યમ વાચસ્પતિ શચિનાથ, એમ મળ્યા મુનિ રામની સાથ;
 પ્રેમે પુલકિત નેત્રમાં નીર, મુનિ હરખ્યા તે નેઈ રઘુવીર. ૧૯
 નમ્યાં લક્ષ્મણુ ને સીતાય, દીધી આશિષ ત્યાં મુનિરાય;
 સુગ્રીવ વિભીષણુ આઘ, નમ્યા સર્વે મુનિને આલ્હાદ. ૨૦
 આપ્યું આશ્રમમાં આસન, ત્યાંહાં બેસાડ્યા શ્રીભગવન;
 રામ સ્તવન કરે ઘટજાત, જય લક્ષ્મીપતિ જગતાત. ૨૧
 સચ્ચિદાનંદ પૂરણુ બ્રહ્મ, નિરોપાધક ને નૈષ્કર્મ્ય;
 જય અવાપ્ત કામ અજાત, સર્વવ્યાપક માયાતીત. ૨૨
 ઘણી સ્તુતિ કરી તે ઠામ, ત્યારે પ્રસન્ન થયા શ્રીરામ;

કહ્યું રઘુવરે સહુ વર્તમાન, જે માર્યો રાવણ બળવાન. ૨૩
 મુનિ કૃપા તમારી એહ, પામ્યો હું રણમાં જય જેહ;
 લોપામુદ્રાએ તેણીવાર, સીતાને ચાંપ્યાં હૃદયમોઝાર. ૨૪
 બેસાડ્યાં પછે શુભ આસન, બનકીનું કયું પૂજન;
 પૂરણ પ્રેમે મુનિપત્નીઓ તાસ, મળી બેઠાં સીતાની પાસ. ૨૫
 લોપામુદ્રા કહે હો સીતાય, કહો હરણતણી જે કથાય;
 સીતાએ કહ્યું માંડી તેહ, રાવણ હરણ કરી ગયો જેહ. ૨૬
 મુને લેવા કારણ રઘુનાથ, મેળવ્યો કપિ સૈન્યનો સાથ;
 શત યોજન સિંધુ ધમ, પાળ બાંધીને ઉતર્યા રામ. ૨૭
 ત્યાંહાં થયું છે યુદ્ધ અપાર, કર્યો રાવણ કુળ સંહાર;
 વિલીધણને આપ્યું રાજ, મને લેઈને આવ્યા મહારાજ. ૨૮

વલણ

મહારાજ મુજને તેડી આવ્યા, હણ્યો એમ દશાનન રે;
 એવી વાત સાંભળી સીતાની, મુનિપત્ની બોલ્યાં વચન રે. ૨૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे लोपा-
 मुद्राक्षीतासंवादो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ ૨ ॥

અધ્યાય ૩ જે

રાગ આશાવરી

અગસ્તની બયા હસીને બોલ્યાં, જનકસુતા સુણો આજ;
 એમાં રામે તે શું પરાક્રમ કીધું, જે સાગર બાંધી પાળ. ૧
 એક બાણ સૂકીને ક્યમ નવ શોષ્યો, સિંધુ જળને ત્યમ;
 મારા સ્વામીએ જ્યમ પાન કયું, એમ રામે કયું નહિં ક્યમ. ૨
 ત્યારે જનકસુતા કહે શ્રીરામચંદ્રનું, અતુલિત બળ છે ત્યાંહે;
 એક બાણે કરીને સમુદ્ર સાતે, ભસ્મ કરે ક્ષણમાંહે. ૩
 પણ અનેક જીવ સાગરમાં રહે છે, તેની તે હિંસા થાય;
 તે માટે સાગર નવ શોષ્યો, છે દયાળુ શ્રીરઘુરાય. ૪
 વળી રામની પાસે અનેક કપિવર, હતા મહાબળવાન;
 એકે કાળે સાતે સમુદ્રનું, કરે મારુતિ પાન. ૫

પણ મૂત્ર તમારા સ્વામી કેરું, જાણી મનમાં ત્યમ;
 તે છુવે નહિ કોઈ વાનર એ તો, પાન કરે વળી ક્યમ. ૬
 માટે સેતુબંધ કરી પાર ઉતર્યા, સૈન્યસહિત ભગવાન;
 એવાં જનકસુતાનાં વચન સુણી, મુનિપત્ની થયાં છે પ્રસન્ન.
 પછે અગસ્ત કેરી આજ્ઞા માગી, નમ્યા સહુ દ્વિજને તેણીવાર;
 રઘુનાથ સહુ સાથને લેઈને, બેઠા વિમાનમોઝાર. ૮
 ત્યાંથકી પુષ્પવિમાન ચલાવ્યું, પોતે પૂરણ બ્રહ્મ;
 પ્રયાગરાજને તીર ઉતર્યા, જ્યાં ભારદ્વાજનો આશ્રમ. ૯
 ત્યાં ભારદ્વાજશું સરવ મુનિવર, મળવા આઠ્યા રઘુરાય;
 જ્યમ મોટી નદીનું પૂર ચઢીને, સાગરપ્રત્યે જાય. ૧૦
 એમ અનેક મુનિવર રામને મળિયા, પામ્યા મન ઉલ્લાસ;
 ભારદ્વાજને સાષ્ટાંગ કર્યા ત્યાં, પોતે રમાનિવાસ. ૧૧
 ભારદ્વાજ કહે ધન્ય ઘડી આજ, મળ્યા અયોધ્યા નાથ;
 પળે શ્રીરઘુવીરને પૂંડળ વિંટી, બેઠા મળી મુનિસાથ. ૧૨
 ત્યારે ભારદ્વાજ કહે રઘુવર તમને, અવધ મૂકે મહારાજ;
 વર્ષ ચતુર્દશ દિવસ ત્રયોદશ, પૂરણ થયાં છે આજ. ૧૩
 ત્યારે શ્રીરઘુવીરને સ્મૃતિ આવી, જ્યારે નિકળ્યાતા વન;
 ત્યારે તીરથરાજમાં સ્નાન કરીને, પણ કયું તું ભગવાન. ૧૪
 એ વન પૂરણ કરી આવશું જ્યારે, એમ બોલ્યાતા રઘુરાય;
 ત્યારે આંહાં બ્રહ્મભોજન કરાવી, બે લક્ષ આપીશું ગાય. ૧૫
 તે વચન સત્ય કરવા માટે ત્યાં, પોતે જુગદાધાર;
 નિર્માણ કરી સ્વધર્ષિણએ ઘેનું, કામદુર્ગાંશી અપાર. ૧૬
 પછે અન્નપૂર્ણાનું સ્મરણ કયું તે, આવી ઉભી ત્યાંહે;
 તેણે ભાતભાતનાં શાકપાક, નિરમાણ કર્યાં ક્ષણમાંહે. ૧૭
 જે પ્રભુને ચરણે સદા રહે લક્ષ્મી, તેને શી વાતની નૂન્ય;
 પછે ગૌદાન ઉપર દક્ષણા આપી, દ્વિજને કરાવી ભોજન. ૧૮
 પછે ભરથનું પણ મનમાંહે વિચાર્યું, અવધ પૂરણ થઈઆજ;
 તેમાટે અંજનીસુત સાથે, બોલ્યા શ્રીમહારાજ. ૧૯
 અરે મારુતિ જાઓ તમે જઇ, કરો ભરથને જાણ;

- અવધ થઈ માટે આશા સૂકી, તતક્ષણ તજશે પ્રાણ. ૨૦
- વળી શૃંગવેરમાં લક્ષ્મણે મારો, ગુણક ધોરાજન;
તેને જાણ કરીને જાણી વળતા, નંદીગ્રામ પાવન. ૨૧
- એવાં વચન સુણીને વાયુવેગે, ચાલ્યા પવનકુમાર;
તે ધોરાજને મંદિર આવ્યા, શૃંગવેર મોઝાર. ૨૨
- નમસ્કાર કરી પાસે જઈને, કહ્યું આવ્યા શ્રીરઘુવીર;
ધોરાય સુણી થયો તતક્ષણ ઉભો, ગદગદ પ્રેમ અધીર. ૨૩
- પછી હનુમંતને ભેટ્યા ભાવે, સ્વાગત કીધી અપાર;
તે બંન્ધો લક્ષ્મણને આવ્યા, નંદીગ્રામ મોઝાર. ૨૪
- હાવે ભરથરામની વાટ જુએ છે, વીત્યાં ચતુર્દશ વર્ષ;
હજી રામ તે ક્યમ નવ આવ્યા, વિરહ થયો ઉતકર્ષ. ૨૫
- અહો નાથ મુજને વિસાર્યો, કપટી જાણીને આજ;
દુર્ભાગી અપરાધી માટે, મુને તજ્યો મહારાજ. ૨૬
- અહો વીર લક્ષ્મણ બડભાગી, તેડી ગયા પ્રભુ સાથ;
વનમાં ફળ જળ સ્વાગત સેવા, કરીને થયો સનાથ. ૨૭
- હું થયો જોગી રહ્યો વિજોગી, દુઃખ પામું છું મન;
નિશ્ચે તજ્યો રઘુપતિયે મુજને, જાણી કેકઈનો તન. ૨૮
- અવધ વીતી હજીએ ના આવ્યા, અવધપતિ મહારાજ;
શું કરું હાવે જીવીને માટે, દેહ તજું છું આજ. ૨૯
- એવું વિચારી કુંડ રચ્યો ત્યાં, અગ્નિનો નિરધાર;
તેની પાસે ઉભા રહ્યા ભરથજી, સ્નાન કરી તેણીવાર. ૩૦
- શ્રીરઘુવીરનું ધ્યાન ધર્યું, પછે કરી એકાગ્રે મન;
મુગટકુંડળ પીતાંબર મંડિત, સુભગ સુહાસ્ય વદન. ૩૧
- એમ ધ્યાન ધર્યું એ પહોર લગી, પછી બોલ્યા વચન પ્રકાશ;
જ્યાં જ્યાં જન્મ ધરું ત્યાં થાઉં, શ્રીરઘુપતિનો દાસ. ૩૨
- એમ સ્તુતિ કરીને અગ્નિકુંડમાં, ભરથ પડે જોણીવાર;
એવે સમે ત્યાં આવ્યા તતક્ષણ, ગુણક પવનકુમાર. ૩૩
- અકસ્માત આવીને કહ્યું, હો ભરથ આવ્યા શ્રીરામ;
તીરથરાજને તીર ઉતર્યા, લક્ષ્મણ પૂરણ કામ. ૩૪

એવાં વચન સુણીને ભરથજી હરખ્યા, તતક્ષણ થયા સચેત;
 વધામણી રઘુવીરની સુણતાં, મન ઉપન્યું અતિ હેત. ૩૫
 જ્યમ મહાસિંધુ જળમાંહે ખૂડતાં, આવે ઓચિંતુ નાવ;
 તૃષાતુર ચકોર જાણી ઉગે, રોહિણીવર એ ભાવ. ૩૬
 જ્યમ ઉષ્ણકાળમાં સર સુકાતાં, જીવ પામે પરિતાપ;
 પછી ઓચિંતું વારિ ધન વરસે, શાલી સૂકાતાં આપ. ૩૭
 એમ હનુમંતે કહી વધામણી, ભરથને કર્યાં નમસ્કાર;
 ત્યારે ભરથે મારુતસુતને લઈને, ભીડ્યા હૃદય મોઝાર. ૩૮
 અહો ઉપકારી પ્રાણસખે, કહો ક્યાંહાં છે ભગવાન;
 મુને પ્રાણ તજતાં તમે કરાવ્યું, અમૃત કેરું પાન. ૩૯
 પછી સંતોષીને બેઠા આસન, ભરથ ગુહ્યક હનુમંત;
 બ્રહ્માનંદ પામીને ભરથજી, પૂછે છે વરતાંત. ૪૦

વલણ

વૃત્તાંત પૂછે છે ભરથજી, કહો ક્યાં આવ્યા રઘુવીરરે;
 એવાં વચન સુણીને બોલિયા, પછે મારુતસુત રણધીર રે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे हनुमान-
 भरतसमागमो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

અધ્યાય ૪ થો

રાગ સામેરી

હનુમંત કહેરે ભરથજી, રામે હણ્યો રાવણ ભૂપ;
 પછે સીતાને લેઈને આવ્યા બેસી, પુષ્પ વિમાન અનુપ. ૧
 પ્રયાગતીરે ઉતર્યા, ભારદ્વાજના આશ્રમ માંહે;
 મુને આગળ મોકલ્યો છે, કહેવા તમને આંહે. ૨
 તે પ્રભાતે અહીં આવશે, સીતાસહિત રઘુનાથ;
 સાથે વિભીષણ સુગ્રીવ છે, સહુ કપિ બળિયો સાથ. ૩
 ત્યારે ભરથ કહે હનુમંતજી, તમે રહેતા નિત્યે પાસ;
 કોઈદિન મુને સંભારતા, પ્રભુ જાણી પોતાનો દાસ. ૪
 હનુમંત કહે હું શું કહું, ધન્ય ભરથ પૂરણ કામ;

- નથી વિસાયાં ક્ષણ એક તમને, રહ્યા જ્યાં જ્યાં રામ. ૫
- અરે ભરથજી છે ધન્ય તમને, આ જગતમાં આજ;
સંસાર ભોગ સકળ તજ્યા, વળી શક્યદસમ રાજ. ૬
- ત્યારે ભરથ કહે જો ચળે મેરુ, પશ્ચિમ ઉગે સૂર;
સરિતપતિ મરજદ મૂકે, ખૂડે અગસ્ત મૃગજળ પૂર. ૭
- ભાગીરથીને પાપ વળગે, તજે ક્ષિતિભાર અનંત;
અગ્નિ તજે દાહશક્તિ જો, અધોગતિ પામે સંત. ૮
- એ દૈવજોગે થાય અવળું, અમોઘ જો કહેવાય;
પણ વાસના મુને રાજ કેરી, સ્વપનમાં નવ થાય. ૯
- એવાં વચન સુણી ગદગદ થયા, હનુમંત ઘોરાજન;
બ્રહ્માનંદ વરત્યો ભરથને, જે આવ્યા પ્રાણજીવન. ૧૦
- તે સમે નંદીગ્રામ માંહે, હતા શત્રુધન;
ભરથે તેડાવીને કહ્યું, તતકાળ હેત વચન. ૧૧
- અરે શત્રુધન તું જા ઉતાવળો, અવધપુરમાં આજ;
કર જાણ જઈને સર્વને, જે આવ્યા શ્રીરધુરાજ. ૧૨
- ગુરુ પ્રજા માત પ્રધાન આદે, તેડીને સહુ સાથ;
પ્રભાતે વહેલા આવજો, સામા જવા રઘુનાથ. ૧૩
- એવું સુણીને ઉતાવળા, ગયા શત્રુધન પુરમાંહે;
વધામણી રઘુવીરની, સહુ સાથને કહી ત્યાંહે. ૧૪
- તે સુણી હરજ્યાં ગુરુ માતા, સુમંત આદે પ્રધાન;
પુરમાંહે ચાલી વારતા, જે આવ્યા શ્રીભગવાન. ૧૫
- કૌશલ્યાએ આજ્ઞા કરી, સુમંતને તેણીવાર;
દશસહસ્ર હસ્તી ભરી સાકર, વહેંચી પુર મોઝાર. ૧૬
- વધાઈનાં વાજંત્ર વાજે, સકળ પુર દરબાર;
જે રામ વિજેગે કૃષ હતાં, થયાં પ્રપુલ્લ તન નરનાર. ૧૭
- વશિષ્ઠ મુનિએ સભા કરી, મેળવ્યો સકળ ઉપચાર;
દરબાર ઉપર કળશધ્વજ તે, ચઢાવિયા તેણીવાર. ૧૮
- ઘણાં દાન માતાએ કર્યાં, ગૌ મણિ વસ્ત્ર અમૂલ્ય;
મંદિર સકળ શણગારિયાં, સુરપતિ ભોવન સમ તુલ્ય. ૧૯

- સુમંતને આજ્ઞા કરી, ગુરુ વશિષ્ઠે તેણીવાર;
સામા જવા તત્પર કયું, ચતુરંગ સૈન્ય અપાર. ૨૦
- વરણ અઢારે થઈ સત્વર, નારી નર વૃદ્ધ બાળ;
પુર બહાર સરવે નીકળ્યાં, પહેરી પટભૂષણ તે કાળ. ૨૧
- શ્રીમંત વણિક કુબેર સરખા, અવધપુરના જેહ;
વળી વિપ્ર વાચસ્પતિ સરખા, નીકળ્યા સહુ તેહ. ૨૨
- એડી માતાએ સુખાસન, રથ ઉપર શ્રીગુરુદેવ;
સુમંત શત્રુધન બંન્યો, પાળા ચાલે એવ. ૨૩
- હસ્તી ચૌદ સહસ્ર ઉપર, નોખત વાજે સાર; *
ચતુરંગ સેન્યા નીકળી, વાજીંત્રનો નહિ પાર. ૨૪
- જ્યમ જૂથ મૃગનાં તૃષાતુર, ગંગાજળ પીવા જ્ય;
એમ મળવા શ્રીરઘુવીરને, ચાલી અવધપુરની પ્રજય. ૨૫
- બ્રહ્માનંદ સુખમાંહે સર્વે, ચાલે મારગમાંહે;
હાલે નંદીઆમમાં પ્રભાતે, ભરથજી ઉડ્યા ત્યાંહે. ૨૬
- નિત્ય નિયમ કરીને ચાલીયા, રામની સનમુખ એહ;
કિરાતપતિ શ્રીશોકહારણ, સંગ ચાલ્યા તેહ. ૨૭
- ભારદ્વાજના આશ્રમ વિષે, ઉડ્યા પ્રભાતે રામ;
સ્નાન સંધ્યા આચર્યાં, લક્ષ્મણસહિત તે ડામ. ૨૮
- વિમાનમાં બેડા પછે, સહુ સાથ લઈ ભગવાન;
પાવન પુર અયોધ્યા ભણી, તે ચક્ષાવ્યું પુષ્પ વિમાન. ૨૯
- તે વિમાન આવતું દેખાડ્યું, ભરથને શ્રીહનુમંત;
હૂરથી જેઠ આકાશમાં, થયા દ્રવિત કરુણાવંત. ૩૦
- કેકઈસુતે સાષ્ટાંગ કરિયો, વિમાન દેખી વ્યોમ;
ભરથને જેઈ રઘુનાથજીએ, વિમાન ઉતાર્યું ભોમ. ૩૧
- પછી સીતા લક્ષ્મણ સહિત પોતે, ઉતર્યા રઘુનાથ;
ત્યાં અવધને સાષ્ટાંગ કરિયો, રામે જેડી હાથ. ૩૨
- એટલે દ્વીડા ભરથને, નમસ્કાર કરતા તાંહે;
તદાકાર છે જે અષ્ટ ભાવે, રામ રઘુવરમાંહે. ૩૩
- કૃષકાય રામ વિયોગથી, વનકુંજ કયું પરિધાન;

તન ભસ્મ ચર્ચિ જટા બાંધી, જોગ રૂપ નિધાન.	૩૪
એવા ભરથને જોઈ રામ ધાયા, મૂકી સૌનો સાથ;	
જ્યમ વચ્છ વિરહો ઘેનુ દોડે, એમ આબ્યા નાથ.	૩૫
પરદેશથી જ્યમ પિતા આવે, પુત્ર હરખે મન;	
વળી ઘણે કાળે પતિવ્રતાનો, જ્યમ મળે સ્વામીન.	૩૬
એમ સ્નેહ કરીને રામચરણે, ભરથે મૂકયું શિષ;	
દાંડની પેરે પડ્યા ભોમિ, દ્રવિત થઈ તે દીશ.	૩૭
જ્યમ લોભીનું ધન ગયું આવે, જન્મબાંધનાં લોચન;	
અંત સમે જ્યમ અમૃત પામે, સુખી થાયે જન.	૩૮
દુરિદ્રીને ચિંતામણિ, જ્યમ મળે આપતકાળ;	
એમ ભરથને સુખ ઉપન્યુ, મળી રામને તે કાળ.	૩૯
અશ્રુએ કરીને ચરણ સિંચ્યા, પ્રભુતણા તેણીવાર;	
નાથે ઉઠાડી ભરથને, ભીડ્યા હૃદયમોઝાર.	૪૦
એક ઘટિકા રહ્યા આંખી, ભરથને રઘુવીર;	
આંસુ આલ્યાં નેત્રમાં, થયા ગદગદ પ્રેમ અધીર.	૪૧
જ્યમ ક્ષીરસાગર ઝિછળે, દેખી પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર;	
એમ મળ્યા ભરથને રામજી, જ્યમ વિષ્ણુને ચોગેંદ્ર.	૪૨
પછી લક્ષ્મણને ભરથજી ભેટ્યા, બંધુ સ્નેહ સહિત;	
સુગ્રીવાદિક વિલીખણ મળ્યા, મન ઉપની અતિ પ્રીત.	૪૩
બંધુ સાધુ વિરક્ત ભક્તને, જ્ઞાની પરમ ઉદાર;	
એ પંચ પ્રકારે ભરથ પૂરણ, રામમય તદાકાર.	૪૪
એમ વખાણે છે ભરથને, મળી સર્વ મંડળ ત્યાંહે;	
ઘોરાયને પછે રામ મળીયા, હરખીયા મનમાંહે.	૪૫
પછી સીતાને ચરણે નમ્યા, ભરથજી તેણીવાર;	
વન હેતુ મનમાં વિચારીને, કરતા રુદન અપાર.	૪૬
હે માત મારા જન્મથી, દુઃખ થયું તમને નેટ;	
હું કલેશકારી અવતર્યો, દુર્ભાગ્યણીને પેટ.	૪૭
પછે સીતાજીએ કયું શાંતવન, ભરથનું તેણીવાર;	
હે વીર સમરથ ધીર જ્ઞાની, સકળ ગુણભંડાર.	૪૮

મનમાં ન એવું લાવશે તમે, નિર્મળ બંધુ આજ;
 ઇચ્છા પ્રભુની હતી એવી, કરવાંતાં બહુ કાળ. ૪૯
 પછે ભરથ કેરો કર ગ્રહી પ્રભુ, ચઢ્યા પુષ્પવિમાન;
 સહુ સાથને માંહે બેસાડી, આજ્ઞા કરી ભગવાન. ૫૦
 વિમાન ચલાવ્યું ત્યાં થકી, આકાશમારગ બાણ;
 નંદીગ્રામ સમીપ આવી, ઉતર્યું નિર્વાણ. ૫૧

વલણ

ઉતર્યું નંદીગ્રામ પાસે, પુષ્પવિમાન તે ઠાર રે;
 એટલે આવી અવધપુરની, પ્રભુ સૈન્ય અપાર રે. ૫૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीराम-
 भरथसमागमानंतरं नंदीग्रामागमनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

અધ્યાય ૫ મો

રાગ ધવળ ધન્યાશ્રી

જ્યમ ક્ષીરસાગરને ત્રટ જઈ બેસે, વિષ્ણુ વાહન બળવાન જ;
 એમ નંદીગ્રામની પાસે ઉતર્યું, આશિંતુ પુષ્પવિમાન જ. ૧
 પછે પૃથ્વી ઉપર સર્વે ઉતર્યા, સેનસહિત રઘુનાથ જ;
 તે ગ્રામ સમીપે ઉપવનમાંહે, પડાવ કર્યો સહુ સાથ જ. ૨
 પછે પુષ્પકને આજ્ઞા કરી રામે, બહુ કુંભેર અવાસ જ;
 અમો ચિંતવીએ ત્યારે આવજે, પાછું અમારી પાસ જ. ૩
 ત્યારે પુષ્પક ત્યાંથી ગયું અલકાપુરી, પ્રભુ આજ્ઞા પરમાણી જ;
 હાલે સભા કરી બેઠા ઉપવનમાં, પોતે પુરુષ પુરાણી જ. ૪
 તે સમે સોળ પદ્મ દળ સાથે, આવ્યા શત્રુધન જ;
 અવધપુરીની પ્રભુ સંગાથે, ગુરુ માતા પરિજન જ. ૫
 ચંદ્ર સહસ્ર હસ્તીપર વાજે, નોખત અતિ ધનધોર જ;
 વળી ધ્વજ પતાકાનેજ ઝળકે, અન્ય વાજાંત્રનો સોર જ. ૬
 તે આવતું બેઠને રઘુવર કડયા, સભા સહિત નિરંધાર જ;
 શત્રુધન સાષ્ટાંગ કરતા, આવી પડ્યા તેણીવાર જ. ૭
 પ્રણત પાહિ કહી સત્વર મૂક્યું, રઘુપતિ ચરણે શિષ જ;

શત્રુ સુદનને ઉઠાડીને, ભેટયા શ્રીભુગદીશ જી. ૮
 પછે સુમંતને સીતાપતિ મળિયા, બંધવ જેવો બાણી જી;
 લક્ષ્મણને બંન્યો જણ મળિયા, આનંદ ઉરમાં આણી જી. ૯
 ત્યારે સુમંત ને રિપુદમને મૂક્યું, સીતા ચરણે શિષ જી;
 અક્ષય મંગળદાયક સતીએ, દીધી ઘણી આશિષ જી. ૧૦
 અષ્ટ ભૂથપતિ તેને મળિયા, વિભીષણ આદે સર્વે જી;
 ભાવ બેઠ બંધુ મંત્રીનો, મૂક્યો સર્વે ગર્વ જી. ૧૧
 એટલે આવ્યા બ્રહ્મનંદન મુનિ, બ્રહ્મવેત્તા નિરધાર જી;
 શાન્તિ ક્ષમાના પરવત જેવા, ગુરુ વશિષ્ઠ ઉદાર જી. ૧૨
 રથથી ઉતર્યા રામને દેખી, રોમાંચિત જળ લોચન જી;
 ગુરુને બેઠને ધાયા રઘુપતિ, નમિયા પદ પાવન જી. ૧૩
 ભુગ ચરણ ગ્રહી સાષ્ટાંગ કર્યા, અષ્ટ ભાવે ભુગદાધાર જી;
 ત્યારે હસ્ત ગ્રહી ઉઠાડ્યા રામને, ભીડ્યા હૃદય મોઝાર જી. ૧૪
 જ્યમ વાયસ્વતિને ઈન્દ્ર મળે, એમ મળ્યા વશિષ્ઠને રામ જી;
 ત્યારે ગદગદ કંઠે વાણી બોલ્યા, બ્રહ્મતનય તે ડામ જી. ૧૫
 હે જગતવંધ રઘુવીર તમારું, દુર્લભ છે દરશન જી;
 પુરાણ પુરુષોત્તમ જગદાત્મા, સંકટ દુઃખ મોચન જી. ૧૬
 રાવણ કુળ હણી દેવ મૂકાવ્યા, એ કયું રૂઢું કાજ જી;
 ત્યારે રામ કહે એ તમારી કૃપાનો, મહીમા બળ મહારાજ જી.
 ગુરુ ભક્તને સુર મુનિ વદે, શિવ બ્રહ્મા ને શેષ જી;
 રોગકાળ ભયથી મૂકાવે, ગુરુ કૃપા હોય લેશ જી. ૧૮
 ત્યારે સીતાજીને લક્ષ્મણ આદિ, લાગ્યાં ગુરુને પાય જી;
 સીતાને મસ્તક કર મૂકીને, બોલ્યા ત્યાં મુનિરાય જી. ૧૯
 હે ગંગે જગદંબે પાવની, તમે રામની કીર્તિ વિસ્તારી જી;
 તું પ્રણવરૂપિણી વિદેહશક્તિ, બ્રહ્માંડ રચના કારી જી. ૨૦
 અનંત કલ્યાણ સૌભાગ્ય તમને, હો સદા રામપદ પ્રીત જી;
 પછે લક્ષ્મણને વિભીષણને મળીયા, સુગ્રીવને કપિ સહિત જી,
 એટલે સર્વે માતા આવી, બેઠી સુખ આસન જી;
 વેત્ર ધાર આગળ દોડે છે, અનેક દાસી જન જી. ૨૨

ઊન્મીલા માલ્યવી શ્રુતકીર્તિવધુ, આવ્યાં તેણીવારજી; ૨૩
 સુમંતે સૂચના કરી તે વેળા, ધાયા જુગદાધારજી.
 ત્યારે પાલખીએ ભોમિપર મૂકી, પડદા કીધા દૂરજી; ૨૪
 એટલે દીકા રામ આવતા, માત ઉધરક્યું ઉરજી.
 ચતુર શિરોમણિ રઘુપતિ પ્રથમે, નમ્યા કેકઠને પાયજી; ૨૫
 ગદગદ થઈને આશીષ દીધી, મન પામી લજ્જયજી.
 પછી સુમિત્રાને મળી આવ્યા, કૌશલ્યા પાસે રામજી; ૨૬
 સાષ્ટાંગ કરી ચરણે શિર ચૂક્યું, પોતે પૂરણ કામજી.
 રામને ઉઠાડ્યા થઈ ગદગદ, બેસાડ્યા ઉછંગજી;
 નિજ અશ્રુએ કરી કૌશલ્યા, શિર સિંચ્યું શ્રીરંગજી. ૨૭
 જ્યમ વચ્છને ધેનુ વહાલ કરે, એમ જનુની થયાં દ્રવિતજી;
 વારંવાર મુખ જુવે રામનુ, માત પ્રસન્ન અતિ ચિત્તજી. ૨૮
 હે રાજહંસ મારા રામ સકોમળ, મૂકી અવધ સરોવરમાનજી;
 કંટક વનમાં વરસ ચતુર્દશ, દુઃખ વેડ્યું ગુણવાનજી. ૨૯
 મારા રામ ચંદ્રને આવર્તન કીધો, વનરૂપી જે રાહજી;
 હાવે શુદ્ધ મંડલ થયું પામ્યાં, તમ દરશન અવગાહજી. ૩૦
 વરસ ચતુર્દશની હતી રજની, અવધપુરી મોઝારજી;
 તે આજ ઉદય થયો દિનમણિ પ્રલ્યાં, પુરજન કમળ અપારજી.
 વિયોગ વાયુએ દૂર કર્યો, નવરંગ મેઘ રઘુવીરજી;
 ત્યારે કૃષ થયા કરશણ પ્રાણ અમારા, સૂકાયાં ક્ષેત્ર શરીરજી.
 તે સંજોગ જળની વૃષ્ટિએ કરીને, પુષ્ટ થયાં અલિરામજી;
 આજ અવધિમૃતકમાં પ્રાણ પ્રવેશ્યા, ચૈતન પૂરણ કામજી.
 વિયોગ અગસ્તે શોષણ કીધો, અવધી સગર ભોગજી;
 તરફડતાંતો મીન સકળ જન, પામ્યાં જળ સંજોગજી. ૩૪
 એમ ઘણાં વચન કહીને સંતોષ્યાં, માતા મન સુખ પામ્યાંજી;
 પછે લક્ષ્મણ સીતાએ સર્વે માતાને, આવી ત્યાં શિરનામ્યાંજી. ૩૫
 ત્યારે મળવાનો મનોરથ પુરજનને, જાણી ઉડ્યા રામજી;
 પછે જનકસુતાને હૃદયે ચાંપ્યાં, માતાએ તે ઠામજી. ૩૬
 લક્ષ્મણને શિર ભુજ મૂકીને, દીધો આશીર્વાદજી;

ઉછંગમાં બેસાડયાં માતે, વૈદેહી આજ્ઞાદલ. ૩૭
 અરે બાપ કુળદીપક સાધવી, સતી શિરોમણિ સારલ;
 વરસ ચતુર્દશ વનમાં વસીને, વેઠયું દુઃખ અપારલ. ૩૮
 ત્રણ ભગનીઓને ત્યાં મળિયાં, ઉલટ અંગ ન માયલ;
 મુનિપત્નીઓ સહુને સીતા, તતક્ષણ લાગ્યાં પાયલ. ૩૯
 વિપ્ર સકળને મળ્યા પ્રેમશુ, ભેટયા શ્રીરઘુવીરલ;
 કરી વંદના ચરણે લાગ્યા, ધરમ ધોરીંધર ધીરલ. ૪૦
 પછે કૌતક એક કયું કરુણાનિધિ, સુણો આતા બુધવાનલ;
 અનેક રૂપ ધરીને સહુને, ભેટયા શ્રીભગવાનલ. ૪૧
 જેટલા પુરજન પરિજન આદે, તેટલાં ધરિયાં રૂપલ;
 યથાયોગ્ય જેને ઘટે જેવું, મળ્યા એમ રવિકુળ ભૂપલ. ૪૨
 જેને મળે તે એમજ જાણે, મુજ ઉપર ઘણો પ્રેમલ;
 એમ શ્રીરઘુપતિને મળીને સર્વે, પામ્યાં મંગળ ક્ષેમલ. ૪૩
 એવી અદ્ભુત લીલા લક્ષ્મીવરની, સુરનર મુનિ મોહ પામેલ;
 શ્રવણ કરે જે નર ને નારી, દુકૃત દુઃખ સહુ વામેલ. ૪૪

વલણ

વામે દુકૃત દુઃખ સકળ સુણી, પામે પદારથ ચાર રે;
 કહે દાસ ગિરિધર એવે સમે, આવ્યા ભૂપ જનક તેણીવાર રે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांड श्रीरामेण
 अयोध्यापुरवासी समागमो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

અધ્યાય ૬ ઠો

રાગ સામેરી

અનિહારેઆવ્યાજનકનૃપ તેણીવાર, ચતુરંગસેન્યાસહિતપરિવાર;
 અનિહારેરામલક્ષ્મણનેમળિયાવિદેહ,જેઘજનકીનેઉપન્યોમનસ્નેહ.

હાળ

સ્નેહ ઉપન્યો વિદેહ નૃપને, જેઘ સીતા રઘુવીરને;
 સુનયનાને મળ્યાં સીતા, નેત્ર રોકી નીરને.
 સુમંતને શત્રુધને ત્યાં, સેવકને હલકારીયા;

૨

- જે આવ્યા તે સરવને, સનમાન કરી ઉતારીયા. ૩
- જે પદ્મ શોડષ રાજ દળ વળી, પુર પ્રજા છે આત ધણી;
સહુ કપિ મરકટ રીંછને વળી, સેન્યા જે વિભીષણતણી. ૪
- વળી સરવ દેશના રાય આવ્યા, મળવા શ્રીરઘુનાથને;
તે સૈન્ય સંખ્યા શી કહું, કર ભાર લેઈ નિજ હાથને. ૫
- અનેક મુનિવર મળ્યા આવી, ગાંધર્વ ચારણ અપસરા;
ભ્રાટ બંદી કીર્તિ બોલે, ભાનુકુળ જશ ગુણભર્યા. ૬
- વાળે અષ્ટાદશ ક્ષોયણી, વાજંત્ર તે સહુનાં મળી;
સેન્યાતણી સંખ્યા ન થાયે, કવિએ નવ જાયે કળી. ૭
- લક્ષાનુલક્ષ વિશાળ ડેહેરા, જરીતણા નિરંધાર;
ડિપવનમાં ઉભા કરાવ્યા, સુમતે તેણીવાર. ૮
- માંહે સ્થંભ રત્ન જડાવ છે, વળી ઝાલર મુકતાણતણી;
શિર શિખર કંચનતણાં ઝળકે, જે મધ્યે જડીયા મણિ. ૯
- પૃથ્વીતણા સહુ રાયને, તે શિબિરમાંહે ઉતારિયા;
વળી જથા જોગે મુનિ સહુ તે, શિબિરમાંહે પધારીયા. ૧૦
- નિજ સૈન્યશુ જનકે પોતાનું, શિબિર ત્ય જૂઠું કયું;
એમ હળીમળી રઘુવીરને, સંતોષ પામી સહુ ઠયું. ૧૧
- સહુ શિબિર મધ્યે રામનું છે, વિશાળ અતિ ઉચું ધણું;
જ્યમ પર્વત મધ્યે મેરુ શોભે, તેજ અદકું તેતણું. ૧૨
- ત્યાં ગુરુ બંધુ માત સાથે, રહ્યા શ્રીરઘુનાથ;
માંહે અંતર ગૃહમાં રાજતી, કુળ વધૂ ચારે સાથ. ૧૩
- જ્યમ શાન્તિ પાસે ક્ષમા રહે, એમ શ્રીકૌશલ્યા પાસ;
ભારણે મંડપ સભા મધ્યે, બેઠા શ્રીઅવિનાશ. ૧૪
- ત્યાં જનક આદે અનેક નૃપતિ, સુગ્રીવ આદે કપીંદ્ર;
વળી વિશ્રવાનો પુત્ર વિભીષણ, પુણ્ય પંડિત ઇન્દ્ર. ૧૫
- ત્યાંહાં વિરાજે મુનિ સકળ, ઘણા શિષ્ય સાથે લાવિયા;
અષ્ટાંગ યોગ સમાધિ આદે, કરમ મૂકી આવિયા. ૧૬
- એમ નંદીગ્રામ સમીપ વનમાં, મળ્યો સર્વે સાથ;
સભા સહિત વસ્ત્રમંડપમાં, વિરાજે રઘુનાથ. ૧૭

સુમંત શત્રુધન કરે છે, સરવની સંભાળ;	
સહુને શિબિરમાં ઉતાર્યાં તે, વિપ્રને ભૂપાળ.	૧૮
સુમંતે સેવક સોંપીયા, જે સેવામાંહે પ્રવીણ;	
વૈભોગ જોઈ રઘુકુળતણે, સુરભોગ પામ્યો ક્ષીણ.	૧૯
સહુ સાથમાં રઘુનાથશું, ગુરુ વશિષ્ઠ બોલ્યા ત્યાંહે;	
મંગળ સ્નાન કર્યાં વિના, પ્રવેશાય નહિ પુરમાંહે.	૨૦
એવાં ગુરુવાયક સુણી ઉડ્યા, ભરથ શત્રુધન;	
જટા ઉકેલી રામ લક્ષ્મણ, તણી નિરમળ મન.	૨૧
પછે સુંગધિ બહુ ભાતની, તે કરી મરદન અંગ;	
તે કેશ ચોળી કર્યાં નિરમળ, ઉષ્ણ જળને સંગ.	૨૨
મજ્જન કરાવી અંગ અંદન, ચરચિયાં તેણીવાર;	
પછે સુમંતે પહેરાવિયાં, નૌતમ પટ અલંકાર.	૨૩
તે ધર્યાં અંગે રામ લક્ષ્મણ, શોભાનો નહિ પાર;	
જોઈ રૂપ લાજે મીનકેતન, રસિક રાજકુમાર.	૨૪
ભરથને આપી હતી રામે, પાદુકા નિજ જોઈ;	
વરસ ચતુર્દશ થયાં બાંધી, જટા મધ્યે તેહ.	૨૫
તે સ્વહસ્તે છોડી જટા, ઉકેલી જુગજીવન;	
પછી સ્નાન કરાવ્યું ભરથ સહિત, સુમંત શત્રુધન.	૨૬
ત્યારે સીતાને સાસુએ ત્યાં, નવરાવીયાં નિરધાર;	
નૌતમ ચોળી ચીર અંગે, ધરાવ્યા શણગાર.	૨૭
કોટિક ચરુ કંચન ભરી, જળ ઉષ્ણ મૂક્યાં તાંહે;	
નવરાવિયા સહુ રાય ઋષિને, હરખિયા મનમાંહે.	૨૮
સહુ મુનિતણી પૂજા રચી, કર્યાં દાન શ્રીરઘુનાથ;	
એવે સમય થયો ભોજનતણે, ત્યારે ઝિડિયા સહુ સાથ.	૨૯
કોટાન કોટિ પાટલા, રૂપા તણા તે ઠાર;	
તે વસ્ત્રમંડપમાં નખાવ્યા, બેસવા તેણીવાર.	૩૦
મુનિ ભૂપ રાક્ષસ કપિ મળ્યા, કરી એક પંકિત ધીર;	
તે સરવને લેઈ ભોજન કરવા, બેઠા શ્રીરઘુવીર.	૩૧
અંતરગૃહમાં સ્ત્રીઓ સર્વે, માતા આદે જોઈ;	

મુનિપત્નીઓને સંગ લેઈ બેઠાં, ભોજન કરવા તેહ.	૩૨
કોટિક થાળો કનકની, મણિ જટિત્ર નાનારંગ;	
જળપાત્ર બંધુનદતણાં, વારિ સુગંધી સંગ.	૩૩
પકવાન નાના ભાતનાં, ખટરસ વિંજન સ્વાદ.	
ભોજન ચાર પ્રકારનાં, વૃત્તશર્કર પય આદ.	૩૪
તે આરોગીને સરવ ઉડયા, થયા તૃપ્ત જન;	
બેઈ વૈભવ લાજે લોકપતિ, ઉપમા ન બીજી અન્ય.	૩૫
પછી પાનબીડાં આપીયાં, ગુણ ત્રયોદશ સંબુકત;	
આરોગતાં જન સકળ, વ્યાધિ થકી થાયે મુક્ત.	૩૬
તે સમે જૂદી રસોઈ કરાવી, જનક ભૂપે ત્યાંહે;	
સહુ સાથશું ભોજન કર્યું, પોતાનાં ડેરામાંહે.	૩૭
આનંદમાં એમ ત્રણ દિવસ, રહ્યા નંદીગ્રામ;	
પછી સુમુદૂરત આપ્યું ગુરુ, પુર પ્રવેશ્યાનું રામ.	૩૮
તે સમે ગુરુ આજ્ઞાથકી, ઉડીયા શ્રીરઘુવીર;	
બંધુસહિત રથમાંહે બેઠા, રાવણુરિપુ રણુધીર.	૩૯
યોગ પુષ્યાકર સુભગ તિથિ, ગ્રહવાર પૂરણ કામ;	
શ્રીરામચંદ્રને ચંદ્ર દશમે, સુમુદૂરત અભિરામ.	૪૦
તત્પર થયા સહુ ભૂપતિ, મુનિ સહિત બેઠા યાન;	
સુગ્રીવાદિકને બેસાડયા, વાહન ઉપર ભગવાન.	૪૧
વધૂસહિત બેઠાં માત શિબિકા, હરખ પામી મન;	
અનેક રથમાં બેસાડી, મુનિ પત્નીઓ પાવન.	૪૨
વાજાંત્ર વાજે અતિ ઘણાં, શોભાતણો નહિ પાર;	
સહુ સાથશું રઘુનાથ આઠ્યા, અવધપુર મોઝાર.	૪૩
રથમાં બિરાજે રામ લક્ષ્મણ, ધર્યું છત્ર મારુતતન;	
બે પાસ રહી ચમ્બર કરે, ભરથ ને શત્રુબન.	૪૪
દુંદુભી વાજે દેવનાં, પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય;	
ઘણું અવધપુર શણુગારિયું, શી વરણુવું શોભાય.	૪૫

વલણ

શી વરણુવું શોભા અવધપુરની, જ્યારે પ્રવેશ્યા જુગદ્ધારે;

દેવરાજપુર રસપતિપુરથી, અધિક રચના સાર રે. ૪૬
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामेण
 मंगलस्तानकरणं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૭ મો

રાગ સોરઠ-ગરબાની દેશી

અવધપુરીની શોભા તે હું શી કહું ને,
 સસપુરીમાં પ્રથમે જેનું નામ ને;
 હતી તેથી શોભા શતગણી ત્યારે થઈ ને,
 જ્યારે પ્રવેશ્યા સુખસિંધુ શ્રીરામ ને. અવધ૦ ૧
 સકળ રાજઋષિ વાનર તે રચના જીવેને,
 ચક્રિત થઈને નિરખે ચારે પાસને;
 પુરની બાહેર વાટિકા વન રણિયામણું ને;
 સઘન સક્ષળ તરુ કુલ્યાં પૂલ સુવાસ ને. અવધ૦ ૨
 ગગનચુંબિત ઉંચાં લતાઓ ભૂમિ લળી ને,
 શીતળ છાયા રવિ કીરણ ના દેખાય ને;
 તેમાં કીડા કરે છે મૃગ કસ્તુરીયાને,
 લલિત વિહંગના શબ્દ સોહાગી થાયને. અવધ૦ ૩
 માન સરોવર જેવાં સર ઘણાં શોભતાં ને,
 પાછળ બાંધી સ્પ્રટિક મણિની પાળ ને;
 મણિ સોપાન કમળ પૂલ્યાં પચ રંગનાં ને,
 ખટપટ ગુંજે કીડી કીર મરાળ ને. અવધ૦ ૪
 એવી રચના ભેતા રાજમારગ સહુ આવતા ને,
 સરયૂને કયો શ્રીરામે નમસ્કાર ને;
 પછે પુરમાં પ્રવેશ્યા પુરુષોત્તમ આનંદશું ને;
 વાજંત્ર વાજે થાયે જય ધુનિકાર ને. અવધ૦ ૫
 પુરનો દુર્ગ ઉંચો કરી શેષ ફણાકૃતિ ને,
 બુરજ દીરઘ દરવાજે વજ્ર કમાડ ને;
 કોટની ઉપર વૃક્ષ વિશાળ વિરાજતાં ને,

વડળાંબુ ને અશોક આંબા ઝાડ જો. અવધ૦ ૬
 ચોવિશ ચોજન અવધપુરીનો વિસ્તાર છે જો,
 તેમાં શોભે ચોસડ મોટા બજાર જો;
 તેની મધ્યે રાજમારગ અતિ મોકળો જો;
 પંકરહિત સુંદર શેરી સકુમાર જો. અવધ૦ ૭
 સકળ દેશની વસ્તુ ભરી છે બજારમાં જો,
 ધનદ જેવા ત્યાં વણિક બેઠા છે અનેક જો;
 ઉંચાં મંદિર છળાં ઝરૂખાં અટારીયો જો,
 કનક મણિમય ઝળકે તેજ વિષેક જો. અવધ૦ ૮
 ઘેરઘેર કંચન કળશ તોરણ મોતી તણાં જો,
 ધ્વજ પતાકા પવિત્ર મંગળ ઉપચાર જો;
 અષ્ટમાસિદ્ધ નવે નિધ વાસ કરી રહી જો,
 સમાન બુદ્ધિ છે સર્વે નરનાર જો. અવધ૦ ૯
 સર્વે પુણ્ય મારગમાં સ્વધર્મ પાળતા જો,
 કોને ન પીડે દરિદ્ર દુઃખ ને રોગ જો;
 શોક વિયોગ ઇર્ષ્યા મદ કોને નહિ જો;
 સ્વર્ગતુલ્ય ભોગવતાં સર્વે ભોગ જો. અવધ૦ ૧૦
 પાપી તસ્કર કપટી કો. પુરમાં નથી જો,
 ચારે વર્ણ સ્વધર્મને પંથ પળાય જો;
 દંડ જતી કર પુષ્પને બંધન જાણ્યો જો,
 નર એકપત્ની ત્રિયા સહુ પતિવ્રતાય જો. અવધ૦ ૧૧
 જ્યારે અભ્યાગત નવ આવે પોતાને આંગણે જો,
 ત્યારે ઘરમાં ભોજન ન કરે કોય જો;
 એવાં પુણ્ય પરાયણ નરનારી વ્રત આચરે જો,
 ઘેરઘેર હરિકથા હરિમંદિર હોય જો. અવધ૦ ૧૨
 ત્રિકાલ ધેનુ દુઝે માગ્યા મેહ ઝરે જો,
 વેદાધ્યયન કરે વાડવ રૂઢી પેર જો;
 વિપ્રને ઘેર અગ્નિહોત્રના કુંડ છે જો,
 ચાચના કરવા નવ જાય કોને ઘેર જો. અવધ૦ ૧૩

શાસ્ત્રની ચરચા કરતા સહુ પંડિત મળી જો;
 ન્યાય મીમાંસા પાતંજલ સાંખ્ય વેદાંત જો;
 વ્યાકરણ આદિ આત્મસ્વરૂપ નિશ્ચયે કરે જો,
 તત્ત્વ વિચારે ટાળે મનની ભ્રાંત જો. અવધ૦ ૧૪
 એવા પુરમાં પ્રવેશ્યા શ્રીરઘુનાથજી જો,
 નરનારીને હૃદયે હરખ ન માય જો;
 આચિંતો આનંદનો સાગર ઉલટયો જો,
 ગિરિધારી પ્રભુને જોવા સહુ જાય જો. અવધ૦ ૧૫

વલણ

સહુ જોવા ઉભાં રઘુવીરને, તે મૂઝી ધરનાં કામ રે.
 જેનો જેવો ભાવ છે તેવાં, દરશન આપતા રામ રે. ૧૬
 इति श्रीरामचरित्रे संमतवाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे अयोध्या-
 पुरश्चोभावर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ ઘોઝની દેશી

સાહેલી રે આનંદ અતિ ધણો,
 આજ પધાર્યા રે અયોધ્યા માંહે રામ;
 મંગળ દિન આજ સોહામણો,
 થયાં સહુ જન રે મન પૂરણ કામ;
 સાહેલી રે આનંદ અતિ ધણો. ૧

પૂજા સત્મગ્રી લેઈને હાથમાં,
 ઉભી કોટિક રે સુંદર નગરની નાર;
 વધાવે છે શ્રીરઘુનાથને,
 થાળ મેલીની રે માંહે પુષ્પ અપાર. સાહેલી રે૦ ૨
 હરખી નરખીને લેતી આવારણાં,
 દેતી આશિષ રે જીવો ક્રોડ વરીશ;
 લોચન સફળ કરે પોતાતણાં,
 માને તુઝ્યાં રે આજ ઉમિયા ને ઇશ. સાહેલી રે૦ ૩

પૂજા કરીને ઉતારે રે આરતી,
 ભારતી લણે રે રૂડાં મંગળ ગીત;
 સહુ ત્રિયા તનમન વારતી,
 ઠારતી નેત્ર રે ઉગ્યો અવધ આદિત્ય. સાહેલી રે૦ ૪
 જી રે અવધી સરોવર શોભતું,
 તેમાં કુમુદિની રે સહુ નારી અશેષ;
 તે પ્રકુલિત થઇ મન લોભતું,
 જ્યારે ઉગ્યો રે રામચંદ્ર નિશેશ. સાહેલી રે૦ ૫
 ધુમે ધૂપ મંદિરને રે જાળિયે,
 ગોખે દીવારે ધૂતના કર્યા સાર;
 ચઢી લલના જુવે છે માળીયે,
 જોતાં નિરખે રે કૌશલ રાજકુમાર. સાહેલી રે૦ ૬
 પૂર્યા સાથીયા ચોક મોતીતણા,
 બાંધ્યાં તોરણ રે હાથા કુમકુમ દ્વાર;
 વેર્યા ચંપા પૂલ શેરી ઘણાં,
 ચુવા ચંદન રે છાંટ્યાં અત્તર અપાર. સાહેલી રે૦ ૭
 વાજે વાજંત્ર નાના પ્રકારનાં,
 નાચે અપસરારે આગળ ગુણી જન ગાય;
 ચાલે જૂથ બહુ છડીદારનાં,
 મુખે બોલતા રે મહારાજને ખમાય. સાહેલી રે૦ ૮
 શોભે સીતા સાસુના સાથમાં,
 શ્રુતકીર્તિ રે માલ્યવી ઉન્મીલાય;
 સદા જેનાં ચિત્ત નિજ નાથમાં,
 સહુની મધ્યે રે રાજે જનકસુતાય. સાહેલી રે૦ ૯
 જે છે જક્તજનુની કૃપાવતી,
 આદિ માયા રે ઇન્દિરા મહાભાગ;
 તેને પુર નારી વધાવતી,
 દેતી આશિષ રે રહેજો અચળ સૌભાગ્ય. સાહેલી રે૦ ૧૦
 નભ દુંદુભી વાજે અમરતણાં,

પુષ્પ વૃષ્ટિ રે ક્ષણ ક્ષણ માંહે થાય;
 એવાં સુખ આપતા અતિ ઘણાં,
 રાજદ્વારે રે આવ્યા શ્રીરધુરાય. સાહેલી રે૦ ૧૧
 રથ હાથી ઘોડા શિખિકા ઘણી,
 ત્યાં પદાતિનો રે નવ આવે પાર;
 શોભે છે સેન્યા ચતુરંગણી,
 વાજે ધુધરા રે ગજ ઘંટા અપાર. સાહેલી રે૦ ૧૨
 થાય છત્ર આમર ને વિંગણા,
 ધ્વજ નેજા રે ઝળકે જાણે વીજ;
 શાંતિ ભણે વિપ્ર અતિ ઘણા,
 જાણે ઉગ્યું રે આજ આનંદ બીજ. સાહેલી રે૦ ૧૩
 જ રે આનંદ સિંધુ ઉછળ્યો,
 જોઇ રધુપતિ રે પૂરણ ચંદ્ર પ્રકાશ;
 વિજેગ આતપ સહુનો ટલ્યો,
 બલીહારીરે જાણે ગિરિધરદાસ. સાહેલી રે૦ ૧૪

इति श्रीरामचरित्रे समत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामो
 पुरप्रवेशमहोत्सवो नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

અધ્યાય ૮ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

રધુપતિ આવ્યા ગોપુરદ્વાર જ, તેની શોભા દીસે અપાર જ
 ત્યાં છે મૂર્તિ સરસ્વતીને ગણેશજી, પોતે કરી પૂજા તેની પરમેશ્વર

હાજ

કરી પ્રથમ પૂજા વિનાયકની, ગોપુર કેરે દ્વાર;
 પછે પ્રવેશ્યા સિંધ પોળમાં, દશરથ રાજકુમાર.
 જ્યમ પ્રવેશે પરમેશ્વિના, મુખવિષે ચારે વેદ;
 વળી વૃત્રાસુરને મારીને, શયિરમણ આવે અભેદ.
 એમ અસુર કુળ સંહાર કરીને, પુરમાં પ્રવેશ્યા રામ;
 રાજદ્વારે અંતરગૃહમાં, આવ્યા પૂરણ કામ.

માતાએ ઉતારી આરતી, વધાવ્યા ભરી માતી થાળ;	
પધરાવિયા શુભ આસને, રઘુપતિ દીન દયાળ.	૫
પછે સુમંતે સન્માન કરીને, ઉતાર્યા સહુ રાય;	
યથાયોગ નિવાસ આપ્યા, સુખી સહુ જન થાય.	૬
વળી વિભીષણ સુગ્રીવને, કપિસહિત આપ્યો વાસ;	
સ્થળ સુંદર ઉતાર્યા મુનિ, સેવા કરવા સોંપ્યા દાસ.	૭
વધૂસહિત માતા મંદિરમાં, પામતાં બ્રહ્માનંદ;	
ક્ષણે ક્ષણે નિરખતાં હરખી, રઘુપતિ મુખચંદ.	૮
તે સમે ગુરુએ વિનવ્યા, કહી મધુર વચન અપાર;	
મહારાજ રાજ તમારું હાવે, કરો અંગીકાર.	૯
રઘુનાથ કહે મહારાજ જે, આજ્ઞા કરો આ દીશ;	
હું સદા સેવક તમારો તે, લેઈ ચઢાવું શિષ.	૧૦
આજ્ઞા કરી ગુરુએ પછે, સુમંતને તેણીવાર;	
સાહિત્ય સરવે મેળવ્યું જે, રાજનો ઉપચાર.	૧૧
શ્વેત છત્ર ને શ્વેત ચામર, શ્વેત ગજ તોખાર;	
સપ્ત પદ્મવ પંચ મૃત્તિકા, ચાર સમુદ્રનું વાર.	૧૨
દિવ્ય સિંહાસન કનક મણિમય, જડિત્ર નૌતમ જેહ;	
મહા દિપ્તમાન સભાવિષે, લાવીને ચૂકયું તેહ.	૧૩
તે સભામાં સહુ ભૂપાત મુનિ, માનુભાવ મહંત;	
શિવ બ્રહ્મા સુરપતિ આદે, આવ્યા દેવ અનંત.	૧૪
ત્યાં રઘુપતિનો કર ગ્રહી, ગુરુ વશિષ્ઠે તેણીવાર;	
તે સિંહાસન પધરાવિયા, શુભ લગ્નમાં નિરધાર.	૧૫
વામ ભાગે જ્ઞાનકીને, બેસાડ્યાં નિરવાણ;	
નૌતમ પટઅલંકાર અંગે, પહેર્યાં પરમ સુન્દર;	૧૬
પછે વેદમંત્રે કર્યાં વિપ્રે, રામને અભિષેક;	
સ્વસ્તિવાચન બોલતા, આશીષ વચન અનેક.	૧૭
પ્રથમ તિલક કર્યું વશિષ્ઠે, દીધો આશીર્વાદ;	
તે સમે જયધુનિ પુષ્પવૃષ્ટિ, થાય દુંદુભીનાદ.	૧૮
પછી સકળ રાયે કર્યાં કુમકુમ, તિલક તેણીવાર;	

લેલાટ અક્ષત ચોદ્ધીયા, રઘુવીરને નિરધાર.	૧૯
સહુ ભૂપતિ લાવ્યા હતા જે, ભેટ નાના ભાત;	
શ્રીરામને તે કરી અરપણ, નમ્યા નૃપ સાક્ષાત.	૨૦
પુરના સકળ વહેવારિયા, શ્રીમંત મોટા જેહ;	
તેણે ભાવે કરીને ભેટ મૂકી, રામ આગળ તેહ.	૨૧
અપ્સરા નાચે ગાય ગાંધર્વ, વાળે બહુ વાજંત્ર;	
નારદ મુનિ વેણા વજ્રડે, ગાય રામ ચરિત્ર.	૨૨
તે સમે હરખ્યા ભરથણ, ફેડીયો ધન ભંડાર;	
આપીયાં બલ્યક વિપ્રને, બહુ વિધિ દાન અપાર.	૨૩
સ્તન સિંહાસન શોભતા, સીતાસહિત રઘુવીર;	
તે જોડી રાજે જગત મોહન, ગૌર શ્યામ શરીર.	૨૪
શિર છત્ર ચામર થાય છે, બોલે ખમા છડીદાર;	
પુરજન પરિજન જ્ઞાતિ ગુરુજન, હરખનો નહિ પાર.	૨૫
પછે શિવ બ્રહ્મા સુરપતિ આદે, ઉડિયા સહુ દેવ;	
શ્રીરામની સ્તુતિ કરી, બેડા સભામાં તતખેવ.	૨૬
ત્યારે બંદીજનનો વેશ ધરીને, વેદ આવ્યા ત્યાંહે;	
ઉભારહીને સ્તવન કરતા, સભામંડપમાંહે.	૨૭

વક્ત્રણ

સભામંડપમાં વેદ ચારે, થઈ આવિયા બંદીજન રે;
 તે સનમુખ ઉભા કર જોડીને, કરતા રામ સ્તવન રે. ૨૮
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે શ્રીરામ-
 ચંદ્રરાજ્યાભિષેકો નામ નવમોઽધ્યાયઃ ॥ ૯ ॥

અધ્યાય ૧૦ મો

પ્રબંધ

મહારાજ અવધવિહારી, જયરામ રમાપતિ સ્વામી.
 જયજય જગદીશા સુરમુનિ ઇશા, પ્રણતપાલ હરતી દશશિષા, ભૂ-
 પતિ વેદપતિ વાગીશા, પૂરણ પુરુષોત્તમ પરમેશા; અજ અણત
 આનંદરૂપ, ગુણ દેશ કાળ રૂજ રહિત અવસ્થા. નિરગુણ એક

અખંડ અનામય, અવિચળ અવિરલ વ્યાપક; વિશ્વસનાતન
 ચૂર્તિ સર્વાત્મા દેહ ચિત્ત પ્રાણ ગુણ અક્ષપ્રવર્તક; રસિક દેવ
 આકાશ એવ, નિરલેપ નિયામક; સત અસત પ્રકાશક. સર્વ
 ઉરાલય અંતરજ્ઞમી, કર્મકાળ માયાપતિ સ્વામી, સર્વ નિયંતા,
 સૃષ્ટિ ઉદ્દલવ પાલણ કરતા, શાસન શિક્ષા પોષણ ભરતા, ધારણ
 ચૈતન શક્તિ ધરતા, કારણરહિત સ્વતંત્ર વિચરતા, અંતે વિશ્વ-
 સકળ સંહરતા, ઉરણ નાભિ ઈવ અખિલ સ્વરાટ્યથાવકાશ,
 એક રોમકૂપ કોટિ બ્રહ્માંડ, યહ અદ્ભુત લીલા ગતિ અપાર,
 અજ શંકર સરસ્વતી શેષ અહં નહિ વિદિત મુનિ સનકાદિક
 યોગી, બ્રહ્મનિષ્ઠ તપ યોગ સમાધિ, સાધનવંતા, મહદમહંતા, હે
 ભગવંતા, ગતિ અનંતા, જન પરે નહિ. ગુપ્ત મર્મ જ્યોત્, પૂરણ
 બ્રહ્મ યહ રૂપ અજન્મ, જન્મ ધર્યો મુર ગોદ્વિજ કારણ, અધમ
 ઉધારણ, દુષ્ટ વિદારણ, ધરમસ્થાપન, ભૂરક્ષાપન, પ્રગટ ભયે
 પ્રભુ ભક્તનકે હિતકારી; મહારાજ અવધબિહારી. જય રામ
 રમાપતિ સ્વામી. ૧

જય જય સુખસાગર, અતિ ઉજ્જગર, વૈરાગર નાગર ગુણ
 આગર, અતિ ઉદાર સચ્ચિદાનંદ, આનંદ કંદ, લીલાવતાર,
 પ્રભુ નિગ્રહ અનુગ્રહ કરતુ અકરતુ સ્વામી સમરથ, એકપત્ની
 જત એક બાણ એક વચન સત્યનિધિ, ધરમ ધુરંધર, પતિતપા-
 વન, મુનિમન ભાવન, ચરિત્ર સોહાવન, શોક નશાવન, મંગળ
 મુજ્જવળ, અમીત ગીત ગુણ, રોગ વિચોગ સકળ દુઃખ દાવન, અવ-
 ધીરાજ, રાજધિરાજ, નૃપ ચંદ્ર ચૂડામણિ, રવિકુળ કમળ પ્રકાશક
 દિનકર, કોટિ કામ લાવણ્ય રૂપ, બ્રહ્માંડ ભૂપ, કીર્તિ અનુપ,
 તવ ભક્તિવિના ભટકત નિશંદિન સો જીવ પડે સંસાર કૂપ,
 જપ જોગ ક્રિયા તપ શુષ્ક બોધ કલ્યાણ કરત નહિ, અહોનાથ
 તવ ઉપાસના બીન મિથ્યા સાધન, શ્રમિત હોઈ જ્યું તું સાવ-
 ઘાતી, યહ નિશ્ચયે વેદાન્તવેદ્ય બ્રહ્મણ્યદેવ શરણાગત વત્સલ,
 દ્વીનદયાળ, ભૂમિ પાતાળ અપવર્ગ સ્વર્ગમાં યહ સુખ નાંહિ,
 જો સુખ હે તવ દરશનમાંહી, સેવા સમરણ સંતસમાગમ,

ધન્ય ધન્ય સો કહે નિગમાગમ, હે રઘુનાયક, અતિ સુખદાય.
સખસુરનાયક, રિપુખળધાયક, ભજવે લાયક; સીતા રામ ચર
પંકજપર જન ગિરિધર બલીહારી; મહારાજ અવધ બિહાર
જયરામ રમાપતિ સ્વામી. ૨

ટોહો

અનિહ અખંડ અજીત અમલ, અમોઘ બળ મતિધીર;
અગાધ બોધ અવિનાશ અજ, જય જય શ્રીરઘુવીર. ૧
સકળ સલા સુણતાં તદા, વિનવીયા એમ રામ;
વેદ સ્તુતિ કરીને ગયા, જ્યાંહાં બ્રહ્મ નિજ ધામ. ૨
અહિપુર નરપુર અમરપુર, ઉમગ્યો સકળ સમાજ;
સરવ લોક સુખીયા થયા, જ્યારે રઘુપતિ બેઠા રાજ. ૩
હતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે શ્રીરામ
ચંદ્રસ્ય વેદકૃતાસ્તુતિર્નામ દશમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૦ ॥

અધ્યાય ૧૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

આજ રઘુવર બેઠા રાજ, મંગળ સોહલો.
પામ્યો આનંદ સકળ સમાજ, મંગળ સોહલો. ૧૬૬
મોક્ષદાયની પુરી અયોધ્યા, પૂલી કનકને ફૂલ;
રામ રાજ સુખદાયક સહુને, નહિ અન્ય એ સમતુલ્ય. મં ૦
પામ્યો ઉદય જ્યારે રઘુકુળ દિનમણિ, અભય થયા સહુ લોક
ટળી વિયોગ ધોરતમ રજની, જનમન કોક વિશોક. મં ૦
ખળ તસ્કર જે દુષ્ટ અભિમાની, તે ઉલૂક થયા છે અંધ;
સંજોગ સરોજ ફુલ્યાં તવ છૂટયા, સજન મધુકરના બંધ.
સીતા રામ રત્ન સિંહાસન, રાજે અદ્ભુત બેડી;
આલૂપણ અંબરની ઉપમા, જે કહીયે તે થોડી. મંગળ ૦
શ્રીવનસ્થામ દામની જાણે, રવિર્ણિખપર રાજે;
કોટિ કામ વારૂ છબી ઉપર, રૂપ બેઠે રતિલાજે. મંગળ ૦
મણિમય મુગટ કુંડળ મકરાકૃત, ચણકે ચપલ નવીન;

જ્યમ ધન થટા ઉપર રવિ ઉદે થયો, સુધા સરોવર મીન. મં ૦ ૬
 કેશરી તિલક કપોલ અસિત કચ, નાસિકા ચિબુક સુદેશ;
 કૃપા રંગ રસ અચન નયન યુગ, વંક ભ્રુકુટી ધનુવેષ. મં ૦ ૭
 અધર ઊંચ દ્વિજ પદીક પંક્તિ માનું, વિધુ રશ્મિ ચળકાર;
 કંબુ કંઠ ત્રિવલી વૈજયંતી, મુક્તા કનકમણિ હાર. મં ૦ ૮
 વિશાળ હૃદય સ્કંધ પુષ્ટ અતિ, ભુજ આબ્જનુ સકુમાર;
 કટાં સાંકળાં અંગદ મુદ્રિકા, નખમણિ ચંદ્રાકાર. મં ૦ ૯
 ઉદર ઉદાર ત્રિરેખ રોમાવળી, કટી કિંકણી રમણીય;
 નાલિ ગંભીર શુચી કુંડિકા રસમી, બ્જનું જંઘા કમનીય. મં ૦ ૧૦
 પદસરોજ પાવન નખ મણિગણ, કોટી તીરથનું ધામ;
 શરણાગત સુરતર પ્રજાદાયક, પાવન પૂરણ કામ. મં ૦ ૧૧
 નખ શિખ શોભા રામ બ્જનમી, મનોહર મૂર્તિ અનુપ;
 ગિરિધર મનમંદિરમે સદા બસો, બ્જગલ કિશોર સ્વરૂપ. મં ૦ ૧૨

દોહા

રતન સિંહાસન રઘુપતિ, રાજે બ્જગદાધાર;
 સુરપુર નરપુર નાગપુર, વરત્યો જયજયકાર. ૧૩
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત બાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે સીતા-
 રામયોગોમાવર્ણનં નામ એકાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૧ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો

રાગ સોરઠ

જ્યારે રાજ બેઠા રઘુપતિ, ત્યારે વરત્યો જય જયકાર રે;
 વળી જયકને બહુ દાન આપ્યાં, તેનો કહેતાં ન આવેપાર રે.
 સહુ ભૂપ ભેટ કરી રહ્યા, પછે આવ્યા નગરના જન રે;
 અધિકારી વેહેવારિયા, શ્રીમંત નિરમળ મન રે. ૨
 મૂઝી ભેટો નાના ભાતની, કર્યો રઘુપતિને બ્જહાર રે;
 પછે પ્રસન્ન થઈ પ્રભુએ બેસાડ્યા, નિજ સભા મોઝાર રે. ૩
 લક્ષ્મણજીને ભરથજી વળી, શત્રુધન ને સુમંત રે;
 એ ચારે ને પાસે બોલાવીને, બેસાડ્યા ભગવંત રે. ૪

સહુ સભાજન જોતાં તદા, કરી કૃપા શ્રીભગવાન રે; ૫
 અધિકાર આપ્યો તે સમે, તેને કર્યા મુખ્ય પ્રધાન રે.
 તમે ચારના મત પ્રમાણે હું, ચલાવીશ આ રાજ રે;
 માટે તમે એ સંભાળજો, એમ બોલ્યા શ્રીમહારાજ રે. ૬
 એવાં વન મુણી સહુ સભા હરખી, બોલતા ધન્ય ધન્ય રે;
 રામના ગુણ આચરણ લીલા, કહેતા અન્યો અન્ય રે. ૭
 તે સમે બહુ વાણંત્ર વાજે, મંગળ ઉછવ થાય રે;
 તરીયા તોરણ બાંધ્યાં ઘેરઘેર, માનુની મંગળ ગાય રે. ૮
 તે સમે આપ્યાં દાન અતિ ઘણાં, જન્યકને શ્રીરામ રે;
 તે ભૂપતિ સરખા થયા, મન સકળ પૂરણ કામ રે. ૯
 વળી માતાએ આપ્યાં ઘણાં, રથ અશ્વ ગૌ ભૂદાન રે;
 મણિ કનક અંબર મુકતાશળ, થયા દ્વિજ કુબેર સમાન રે. ૧૦
 ખટદશ દિવસ લગી દાન અપાયાં, અધિક દિન દિન સાર રે;
 એમ સોળ દિવસ સોહલો વરત્યો, અવધપુર મોઝાર રે. ૧૧
 ભાવતાં ભોજન સરવેને, નૃપ કપિ સહિત પુરજન રે;
 ચાચક મુનિ સુર બ્રહ્મા શિવ, સંતોષ પામ્યા મન રે. ૧૨
 પછી જથાળેગે સરવેને, શિરપાવ આપ્યા રામ રે;
 તે આજ્ઞા પામી સ્તુતિ કરીને, ગયા નિજ નિજ ધામ રે. ૧૩
 આદરે વળાવ્યા ભૂપને, તે ગયા નિજપુર માંહે રે;
 સુગ્રીવ વિભીષણ આદ કપિ, રઘુપતિએ રાખ્યા ત્યાંહે રે. ૧૪
 એક પંક્તિએ સહુ કરે ભોજન, નવિન વિવિધ પ્રકાર રે;
 સરવેને પીરસે જનકી જે, જગતજનુની સાર રે. ૧૫
 આનંદમાં દિન જય સહુના, સેવતા અવિનાશ રે;
 જતાંન જણે દિવસ નિશા, એમ વીતી ગયા ખટ માસ રે. ૧૬
 તે સરવ મનમાં જણે એમ, સદા રહિયે અહાં મુખભેર રે;
 રખે રામ આપણને કહે, જે જાણ્યો તમારે ઘેર રે. ૧૭
 એમ પરસ્પર વાતો કરે, સુગ્રીવ વિભીષણ આદ રે;
 તે સર્વ ભાવે રામને, સેવતા તણને પ્રમાદ રે. ૧૮
 એક સમે સમગ્ર સભા ભરીને, બેઠા શ્રીરઘુનાથ રે;

ત્યારે મધુર વચને બોલિયા, પ્રભુ સુગ્રીવ વિભીષણ સાથ રે. ૧૯
 અરે કપિપતિ લંકાપતિ, મુજ વચન ધરજો મન રે;
 મુજ અર્થે ધર મૂક્યાં તમો, તે થયા છે બહુ દન રે. ૨૦
 હાવે પધારો સરવને લેઈ, હે સખા ભક્ત સુન્દર રે;
 તમો પરમ સ્નેહી માહરા, મુને વહાલા છે પ્રિય પ્રાણ રે. ૨૧
 એવાં વચન સુણી રઘુવીરનાં, આળ્યાં નેત્ર આંસુ નીર રે;
 તન રોમાંચિત ગદગદ થયા, પછી બોલ્યા રાખી ધીર રે. ૨૨
 હે નાથ નહિ જઈએ અમો, તમ સેવા તજીને આજ રે;
 નથી જાણતા અમો સ્વપનમાં, સંસાર ધરનાં કાજ રે. ૨૩
 તમ વિયોગે રહેવાય નહિ, શું કરીયે જઈને ત્યાંહ રે;
 દરબાર કેડું કામ નીચું, કરીશું રહી આંહ રે. ૨૪
 તમ સમાગમ દરશન થકી, નથી લાલ બીજો અન્ય રે;
 સુખ સ્વર્ગ ને અપવર્ગ તેથી, અધિક તમ દરશન રે. ૨૫
 તમ શરણ રહીને ચરણસેવા, કરીશું સુખભેર રે;
 હે નાથ હાવે કહેશે નહિ, અમને જવાનું ઘેર રે; ૨૬
 ત્યારે રામ કહે તમને હું રાખું, સદા મારી પાસ રે;
 પણ રહ્યાથી થાયે ઘણી, સહુ લોકમાં ઉપહાસ રે. ૨૭
 કહેશે રામ અર્થે રાજ મૂકી, પક્ષ કરી બહુ પેર રે;
 પણ અંતે ભીખારી થયા, નવ ગયા પાછા ઘેર રે. ૨૮
 સંસાર સર્વે એમ કહે માટે, જીવો વિચારી વીર રે;
 મુજ ભક્તિ કરજો સદા ત્યાં રહી, રાખજો મન ધીર રે. ૨૯
 હે પ્રાણુવલ્લભ નથી તમથી, વેગળો હું લગાર રે;
 સદા સ્વતંત્ર વાસ કરી, રહ્યો તમ હૃદય મોઝાર રે. ૩૦
 જેવા ભરથ લક્ષ્મણ શત્રુધન, મુજ વીર વલ્લભ જાણ રે;
 તેવા વિભીષણ સુગ્રીવ તમો મુને, વહાલા જીવન પ્રાણ રે. ૩૧
 હું ઘણો બળીયો અજીત દુર્જય, બ્રહ્માંડનો અધિપત્ય રે;
 પણ ભક્તને આધીન છું, સિદ્ધાંત એ મુજ સત્ય રે. ૩૨
 એમ વિભીષણ સુગ્રીવશું, બોલીયા જીગદાધાર રે;
 ઘણી શિક્ષા જ્ઞાન ઉપદેશ કરીને, સમજવીયા તેણીવાર રે. ૩૩

પછી નાનાવિધનાં વસ્ત્ર ભૂષણ, પહેરાવ્યાં નિરવાણ રે;
 બે છત્ર બે સિંહાસન આપ્યાં, કનકમણિનાં જાણ રે. ૩૪
 એમ સર્વ કપિને પ્રભુએ આપ્યાં, પટ આભૂષણ સાર રે;
 એક અંજની સુત વિના સહુને, પહેરાવ્યાં નિરધાર રે. ૩૫
 ત્યારે સર્વે મનમાં વિચાર કરે છે, સહુને રામ અનુકૂળ રે;
 પણ હનુમંત સામું કેમ નથી જોતા, નથી આપતા પટકુળ રે.
 ઉપકાર કર્યો એણે મેરુ જેવડો, કહેતાં ન આવે પાર રે;
 કોઈ થકી નવ થાય એવું, કર્યું કામ પવનકુમાર રે. ૩૬
 એવી આશંકા સૌના મન કેરી, જાણી પોતે રઘુવીર રે;
 ત્યારે હનુમંતને પાસે બેસાડીને, બોલ્યા શ્રીરણધીર રે. ૩૮

વલણ

રણધીર કહે મારુતિ તું, અનન્ય ભકત મહાભાગ રે;
 હું સદા રહ્યો તુજ રુદેમાં, પણ મુજ પાસે કંઈ ભાગ રે. ૩૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकाण्डे श्रीरामेण
 सुग्रीवविंभीषणादीनां आज्ञाकरणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

અધ્યાય ૧૩ મો

રાગ બીલાવર

કહે રઘુપતિ સુણ મારુતતન,
 તું મને વહાલો છે તન મન ધન;
 માટે માગ્ય માગ્ય મનવાંચિછત આજ,
 પૂરું તારા સકળ મનોરથ કાજ. ૧
 ત્યારે કર જોડી બોલ્યા હનુમંત,
 સુણીયે કરુણાસિંધુ ભગવંત;
 જે પ્રસન્ન થયા મુને ત્રિભુવન ધણી,
 તો આપો ભકિત તમ ચરણ તણી. ૨
 અન્ય ઇચ્છા કશી મારે નથી,
 સત્ય વચન કહું છું સરવથી;
 એવું સુણી પ્રસન્ન થયા રઘુનાથ,

- હનુમંતને શિર મૂક્યો હાથ. ૩
- ત્યારે જનકસુતાયે તેણીવાર,
આખ્યાં સહુને વસ્ત્ર અલંકાર;
સુગ્રીવ વિભીષણ આદે જેહ,
કપિ સહુને પહેરાવ્યાં તેહ. ૪
- એક હતી અમૂલ્ય મણિની માળ,
તે હનુમંતને ધાલી તત્કાળ;
સકળ પૃથ્વીની સમૃદ્ધિ અમૂલ્ય,
નાવે તે માળાસમ તુલ્ય. ૫
- તે પોતે કઠે ધાલી હનુમંત,
જઘ સભામાંથી બેઠા એકાંત;
દંતે કરીને ફેડતા મણિ ત્યાંહે,
જુવે શ્રીરામ છે એ મણિમાંહે. ૬
- એમ સકળ મણિ ફેડ્યાં જ્યારે,
હસીને સુગ્રીવ બોલ્યો તેણીવારે;
અરે હનુમંત જણવ્યો કપિનો સ્વભાવ,
નથી તમને સારાસારનો ભાવ. ૭
- આવો દિવ્ય હાર ક્યમ નાખ્યો ત્રોડી,
અમૂલ્ય મણિ સહુ નાખ્યાં ફેડી;
કર્ચુ ધણું અવિવેકનું કામ,
જુએ સભા સકળ સાનિધ્ય શ્રીરામ. ૮
- કહે હનુમંત સુણો કપિરાજ,
મેં અજ્ઞાને નથી કર્યું એ કાજ;
જેયું એમાં છે શ્રી અવધ બિહારી,
માટે ફેડ્યા મણિ મન એમ વિચારી. ૯
- એમાં નવ દીઠા મારા ગ્રાણુ આધાર,
રામવિના મિથ્યા શો પાપાણુ ગળે ભાર;
ત્યારે સુગ્રીવ કહે તમ રુદે હનુમંત,
ગુપ્ત રાખ્યા હશે શ્રીભગવંત. ૧૦

સુણી એવાં વચન મારુતિ તેણીવાર,
 નખે નિજ હૃદય ચીયું નિરધાર;
 તે સમે સર્વે દીઠા માંહે રામ,
 સીતા સહિત પ્રભુ પૂરણ કામ. ૧૧

રત્ન સિંહાસન જુગલ કિશોર,
 રાજે છબી કોટી મદન ચિત્ત ચોર;
 જેવા સભામાં બેઠા જુગદાધાર,
 તેવા હનુમંત હૃદયમોઝાર. ૧૨

સકળ સભાએ દીઠા રઘુરાય,
 રૂંચે રૂંચે રામ નામ ધુનિ થાય;
 એવું બેઠું ઉઠ્યા સકળ સભાજન,
 ગદગદ કંઠે દ્રવિત લોચન. ૧૩

બેઠું હનુમંતતણે મહિમાય,
 કરી પ્રદક્ષિણા લાગે પાય;
 તે સમે ઉઠ્યા પોતે રઘુવીર,
 બીડ્યા હૃદમાં મારુતિ રણધીર. ૧૪

હવું તેવું હૃદય તેણીવાર,
 પાસે લેઈ બેઠા પછી પ્રાણાધાર;
 એવો અદભુત મહિમા અંજની સુત કેરો,
 બેઠું સહુને આઠ્યો વિશ્વાસ ધણેરો. ૧૫

સહુ સભા સુણતાં બોલ્યા રઘુરાજ,
 સુણો વિભીષણ સુગ્રીવાદિક આજ;
 હું રહું છું સદા ભકતના હૃદયમાંહે,
 તેને મૂકી નથી જાતો કાણ ક્યાંહે. ૧૬

તેમ મુજમાં સદા ભકતનો વાસ,
 હું તેને વશ છું મારે વશ દાસ;
 તે મુને જાણે છે તનમન ધન્ય,
 મુને પ્રિય નથી તે વિણ કો અન્ય. ૧૭

છંદ

નથી અન્ય પ્રિય મુજ લકત સમ, વૈકુંઠ લક્ષ્મી પ્રજાપતિ;
 મુજ દેહ પ્રભુતા પ્રાણ આદે, તેથી આધિક જન મમ ગતિ. ૧
 જ્યાં વેચે ત્યાંહાં વેચાઉં નિશદિન, લકત આધીન હું રહું;
 મુજથકી મારા લકત કેરી, આધિકતા તમને કહું. ૨
 હું અસુર મારું સુર ઉગારું, સમ વિષમતા મન ગ્રહી;
 નીચ ઉંચ કર્મનો ફળ પ્રદાતા, જીવને ભુક્તાણું સહિ. ૩
 બ્રહ્માંડ કોટીમાંથી મારી, વૃત્તિ સઘળે વિસ્તરી;
 વળી જ્યાંહાં જેવો ત્યાંહાં તેવો, દેખાડું લીલા કરી. ૪
 મુજ લકતને સમ વિષમ નહિ, જેને શત્રુ મિત્ર સમાન છે;
 અવગુણ કોના નવ જીએ, જેને એક મારું ધ્યાન છે. ૫
 મન કમ વચન કાયા થકી, જેણે વૃત્તિ મને અર્પણ કરી;
 વળી કીટથી બ્રહ્મા લગી, જાણે સકળ એક રૂપે હરિ. ૬
 અનેક ગુણ માયાતણા, તેમાં લુપ્ત ન થાયે કદા;
 પોતે નિજ રૂપે રહે સ્વતંત્ર, સેવે મુજને સર્વદા. ૭
 તેમાટે મુજથી અધિક મમ જન, સ્પૃહા નહિ જેને મોક્ષની;
 પ્રત્યક્ષ દેખે સર્વમાં મુને, તજે વાત પરાક્ષની. ૮
 માટે ઘણી મમતા મુને તેની, અહરનિશ રક્ષા કરું;
 એવા ભક્તને વશ દાસ ગિરિધર, થઈ સદા પુઠંગ ૫૩. ૯

દોહા

મુને સરવ ભાવે ભજે, જ્યાં ત્યાં મુજને જ્ઞેય;
 સુણો સુગ્રીવ એવા ભક્તથી, બીજું વહાલું નહિકોય. ૧
 એવાં શ્રીરઘુપતિનાં વચન સુણી, સંતોષ્યા સહુ જન;
 મહિમા જ્ઞેય હનુમંતનો, વિસ્મયે પામ્યા મન. ૨
 પછે વિલીપણ સુગ્રીવને, કરી આજ્ઞા શ્રીરઘુરાય;
 તે તત્પર થઈને ઊઠીયા, નમ્યા રામને પાય. ૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे हनुमान-
 महिमावर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો

રાગ સામેરી

અનીહાં રે ઉઠયો સુગ્રીવ વિલીખણ રાય,
કૌશલ્યા સુમિત્રાને લાગ્યા પાય;
અનીહાં રે વચ્ચ આલૂપણ આપ્યાં તે દીશ,
સરવ માતાએ દીધી આશીશ.

૧

ઢાળ

આશીશ દીધી માતાએ, હજે કુશળ તમને સર્વદા;
દિન દિન અધિક સુખ પામજે, દુઃખ કલેશ નહિ હોયે કદા. ૨
લાઇ તમે અમારા રામને, ઉપકાર કીધો અતિ ઘણો;
તમ સાહેથી જનકી પામ્યાં, દશવદન રણમાં હણ્યો. ૩
એવું સુણી કર્યાં સાષ્ટાંગ રવિસુતે, વળી વિશ્રવાતને;
એમ પ્રણામી સહુ માતને પછી, આવ્યા શ્રીરઘુવર કને. ૪
સાષ્ટાંગ નમીયા રામ ચરણે, નેત્રે આંસુધાર;
ગદગદ ગિરાએ બોલિયા, હે પ્રભુ પ્રાણઆધાર. ૫
દયા રાખજે અમે દીન ઉપર, દાસ જાણી ચરણના;
વિસારશો નહિ નાથ અમને, માની લેજે શરણના. ૬
પ્રભુ માત પિતા બ્રાત અમારા, સરવસ ધન વલ્લભ તમે;
તમે વિના પ્રિયકર જગતમાં, નથી જાણતા બીજું અમે. ૭
માટે કૃપાનાથ સંભાળ લેજે, બાંહે ગ્રહાની લાજ;
કોઇ દિન સંભારી કહાવજે, અમ સેવક સરખું કાજ. ૮
સુગ્રીવ વિલીખણનાં વચન એવાં, સુણ્યાં શ્રી રઘુનાથ;
હેતે કરી આલિંગન દીધું, મસ્તક ચૂક્યો હાથ. ૯
સર્વને ભેટયા ભાવશું, પછે બોલ્યા સ્નેહ વચન;
તમે સદા ભક્તિ કરજે મારી, અરપી મુજમાં મન. ૧૦
હું નથી તમથી વેગળો, સત્ય માનજે નિરધાર;
રહ્યા વાસ કરી તમ હૃદયમાં, મને વહાલા ભક્ત અપાર. ૧૧
માટે સુખે જાઓ સખા તમે, ચિંતા કશી કરશો નહિ;

- કંઈ આવશે પ્રસ્તુત ત્યારે, તેડાવીશ તમને અહીં. ૧૨
- એવું કહી સહુ સભા સંગે, ઊઠીયા રઘુનાથ;
અંધુસહિત ચાલ્યા વળાવા, સરવ કપિનો સાથ. ૧૩
- પુર બારણે આવ્યા સહુ, ઉભા રહ્યા તે ઠાર;
પછી નમ્યા વિભીષણ રામને, કર જોડીને તેણીવાર. ૧૪
- સુગ્રીવ અંગદ નીલનળ, શરભ ને જાંબુવંત;
મયંદ ગવય ગવાક્ષ આદે, કપિ સકળ બળવંત. ૧૫
- સરવે પ્રભુપદ પરણુમ્યા, ભરથને ભેટ્યા ત્યાંહે;
લક્ષ્મણ શત્રુધન મારુતિને, મળ્યા માંહેમાંહે. ૧૬
- સહુ કપિ મળ્યા હનુમંતને, વળી વખાણ્યા બહુ વાર;
સુગ્રીવ જોડ્યા થઈ ગદગદ, ધન્ય ધન્ય પવનકુમાર. ૧૭
- તમ જેવો નહિ આ જગતમાં, બડલાગી બીજેકોય;
પદપંકજ પ્રભુના સેવશે નિત્ય, સાનિધ્ય રહીને સોય. ૧૮
- હે મહાબળી માયા રાખજો, અમો ભૂલશે નહિ મન;
પ્રભુસેવામાં સ્મરતિ અમારી, કરાવજો કોઈ દન. ૧૯
- એમ કહી પ્રભુને ચરણ નમીને, ચાલ્યા વિજય વિચિત્ર;
નિજ નિજ સ્થાનક સહુ ગયા, કપિ ગાતા રામચરિત્ર. ૨૦
- લંકાવિષે વિભીષણ ગયા, સાથે તેડી સર્વ સમાજ;
પછી વળાવી પુરમાં વળ્યા, અંધુસહિત રઘુરાજ. ૨૧
- એક મારુતિ વિના સર્વ મંડળ, કયું રામે વિદાય;
સેવા સંભારી સર્વની, ગદગદ થયા રઘુરાય. ૨૨
- પછી ધર્મરાજ ચલાવતા, રહી અવધપુરમાં રામ;
અંધુસહિત અંજનીસુત, સેવતા પૂરણ કામ. ૨૩

વલણ

પૂરણ કામને સેવતા, મનમાં આનંદ ન માય રે;
એમ રાજ કરતા રઘુપતિ, નિત્ય હરખે પુરની પ્રજાય રે. ૨૪

इति श्रीरामचरित्रे समस्त वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे सुग्रीव-
विभीषणादिनां स्वस्थानगमनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

અધ્યાય ૧૫ મો

રાગ માઝ

- હાવે અવધપુરીમાં રાજ કરે છે, રાજીવ લોચન રામ;
રાજનીતિનો ધર્મજ પાળે, ભક્તના પૂરણ કામ. ૧
- માતા ગુરુની આજ્ઞા પાળે, કુળનો ધર્મ આચરતા;
ગૌબ્રાહ્મણ સુર અગ્નિ પૂજી, નિત્ય નિયમ સહુ કરતા. ૨
- પ્રજા પાળે છે પુત્રની પેરે, સ્નેહધરે સહુ સાથ;
સહુને સરખો ભાવ જણાવે, સર્વજ્ઞ શ્રીરધુનાથ. ૩
- દેશમાં તસ્કર જર દુષ્ટ નહિ, હિંસા રહિત સહુ જન;
વર્ણશ્રમ નિજ ધર્મજ પાળે, વરતે નિરમળ મન. ૪
- રોગ દરિદ્ર વિચોગ ન પીડે, નહિ વિરોધ ને વેર;
ચિંતા શોક નહિ મન કોને, સહુને લીલાલહેર. ૫
- દેવને દુર્લભ ભોગ ભોગવે, મનવાંછિત સુખકારી;
નર સહુ એકપત્નીવ્રત પાળે, પતિવ્રતા સહુ નારી. ૬
- માત પિતા ગુરુ વૃદ્ધને માને, પૂજે પિત્રી ઈષ્ટદેવ;
માત પિતા વહેલું બાળક ન મરે, કરે સંત દ્વિજ સેવ. ૭
- એમ અવધપુરીનાં નર ને નારી, સરવે પુણ્ય પવિત્ર;
આનંદમાં નિશ વાસર ઘેરઘેર, ગાયે રામચરિત્ર. ૮
- માગ્યા મેહ વરસે મહી ઉપર, જળ નિરમળ અનુકૂળ;
તૃણ સંકુલ અન્ન પાકે અતિ ધણું, સ્વાદિષ્ટ ફળને ફૂલ. ૯
- નદી વાપિકા કૂપ સરોવર, સદા ભયુ રહે નીર;
કંજ પ્રકૃદિલત ખટપટ ગુંજે, ખગરવ કરતા તીર. ૧૦
- વાટિકા વન વિચિત્ર સોહાગી, લળી રહ્યા ફળ પ્રલે;
ધીર સમીર ત્રિવિધનો ચાલે, પત્રે પતત્રી જૂલે. ૧૧
- શીતળ છાયા સઘન વૃક્ષ છે, સરજી ગંગાને તીર;
ઠામઠામ વૃંદ તુલસીનાં, મઠ છાઈ રહ્યા મુનિ ધીર. ૧૨
- સ્નાન કરવા નરનારી કેરા, જૂદા રમ્યા છે ધાટ;
વળી આધિક શોભા છે રાજઘાટની, જુદી હયગયની વાટ. ૧૩

રચ્યાં દેવળ અંબિકાનાં તીરે, શિવાલયનો નહિ પાર;
 એમ સરજીની શોભા અતિ ઘણી, વહે છે નિરમળ પૂરણ વાર.
 રત્નની ખાણે ગિરિમાં ઊઘડી, જ્યાં ત્યાં લક્ષ્મી પ્રકાશ;
 અષ્ટમા સિદ્ધિ નવે નિધિ રહી કરી, અવધપુરીમાં વાસ. ૧૫
 વશિષ્ઠિ વિશ્વામત્રિ કુંભજ ઋષિ, ભારદ્વાજ આદે જેહ;
 અવધપુરીમાં વાસ કરીને, રહ્યા મુનિવર સહુ તેહ. ૧૬
 અગસ્તના મુખની કંથા સાંભળે, નિત્યમેવ શ્રીરામ;
 ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વરતે, લોકતણા હિતકામ. ૧૭
 વળી રાજદ્વારમાં ચાર મંડપની, રચના કરાવી ત્યાંહે;
 જ્યાં જેણું કારજ ત્યાં તેણું, આચરતા તે માંહે. ૧૮
 એક સભામંડપળીજે મુક્તમંડપ, વળી ન્યાયમંડપ એણુંનામ;
 વિનોદમંડપ ચોથો કહીયે, એમ રચના કરાવી રામ. ૧૯
 હાલે રાજમંડપમાં રાજકાજનો, ચાલે સહુ વહેવાર;
 પ્રધાન પટાવત બળીયા બેસે, જ્યાં જેને અધિકાર. ૨૦
 વળી ન્યાય મંડપમાં ન્યાય ચૂકવે, ચાલે નહિ પાખંડ;
 ન્યા અન્યા જોઈ દે છે તેને, દેવો ઘટે જે દંડ. ૨૧
 હવે મુક્તમંડપમાં મુક્ત મંડળી, બેસે મુનીજન સંત;
 ત્યાં આત્મ નિરૂપણ સદ્વિચાર થાયે, સારાસાર અનંત. ૨૨
 વળી વિનોદમંડપમાં મળી બેસે, સખા મિત્ર તે કામ;
 હાસ્ય વિનોદની વારતા કરતા, તેની સાથે રામ. ૨૩
 એમ ચારે મંડપમાં પોતે પધારે, જેનો સમય થાય જ્યારે;
 વળી ક્યારે અસ્વારી મૃગયા ચઢતા, ઉપવન જાતા ક્યારે. ૨૪
 વળી ક્યારે ખેલાવતા તુરી નવા લેઈ, ક્યારે બેસે ગજરથ;
 વળી ક્યારે ચરણ ચાલીને જાતા, શિવ પૂજવા સમરથ. ૨૫
 વળી ક્યારે માતાની પાસે બેસીને, કરતા ઘરની વાત;
 રામના ગુણ ડહાપણ વાણી જોઈ, સુખ પામે ધણું માત. ૨૬
 રંગમહેલમાં જનકસુતાશું, રમતા રૂડી રીત;
 નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવતા, જે અવાસ કામ અજીત. ૨૭
 ચારે બંધુના રંગમહેલ છે જૂદા, તેમજ સુખ પર્વ;

પણ માત મંદિરમાં એક પંકિતએ, ભોજન કરતા સર્વ. ૨૮
 સુરપતિ સુખથી કોટીગણું સુખ, ભોગવે ભોગ અપાર;
 પ્રભ સરવ એમ જાણે રામને, જીવન પ્રાણઆધાર. ૨૯
 રામ રાજ સહુને સુખદાયક, વર્તે બ્રહ્માનંદ;
 શિવ બ્રહ્મા સુરપતિ વખાણે, અવધપુરીનો આનંદ. ૩૦

વલણ

આનંદ વખાણે અવધપુરનો, મળી સહુ દેવ સમાજરે;
 સુણો શ્રીતાજન કહે દાસ ગિરિધર, એમ રઘુપતિ કરતા રાજરે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामस्य
 राजनीति वर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ ૧૫ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો

રાગ બીલાવર ચોપાઇ

એક સમે ગયા રામ ઉપવન, સાથે છે ભરથને મારુતતન;
 બેઠા બાગમાં જીગદાધાર, ચરણસેવા કરે પવનકુમાર. ૧
 તે સમે ભરથે પૂછ્યું જોડી હાથ, કહો કરુણા કરી મુજનેનાથ;
 સંત અસંતનાં લક્ષણ જોહ, કહો સમજવી જૂદાં કરી તેહ. ૨
 સુણી એવાં ભરથનાં વિનય વચન, બોલ્યા પ્રભુ થઈને
 ચિત્ત પ્રસન્ન;
 અરે ભરથ મુજ ભક્ત સુજાણ, સદા ઇચ્છે તે સરવનું કલ્યાણ.
 સરવ સુખકર સરવ સનેહી, જાણે મુને એક સરવનો દેહી;
 પર ઉપકારી ને પરમ દયાળ, સદા એક રસ રહે સરવકાળ. ૪
 પરદુઃખેદુઃખી પરસુખેસુખમાને, મન કમવચનદુખાવેનહિ કોને;
 સદા સંતોષી ને પરમ ઉદાર, ભક્તિ મારી એક આત્મવિચાર. ૫
 રહિતમાન મદ લોભ અહંકાર, વિષય પ્રપંચ ન સુપને વેહેવાર;
 શત્રુ મિત્ર સમ હરખ ને શોક, મુજ વિષ્ણુ તૃણ સમ જાણે ત્રિલોક. ૬
 સદા જેનું મન રહે મુજ રંજે રાતુ, સંકલ્પ રહિત ભક્તિરસ માતુ;
 સૂક્ષ્મ સ્થૂલ પવિત્રનિષ્કામી, દુઃખ નહિ શોકે હરખે ન સુખપામી.
 કામીનું કામ વિષે જ્યમ મન, લોભીને પ્રિય લાગે જ્યમ ધન;

એમ જાણે મુને મહારો દાસ, રહે સદા સંસાર સુખથી ઉદાસ. ૮
 શમદમવ્રત વિચાર વિવેક, ભક્તિ વૈરાગ્ય જ્ઞાન દંડ ટેક;
 મમયરણે રહે સદા જેનું મન, મુજ વિના વાત રુચે નહિ અન્ય. ૯
 દેખે સુણે મુને ચિંતવે ચંત, જાણે મારી રચના બ્રહ્માંડ અનંત;
 સર્વ ભાવે કરી મુજને ભજે, ત્રિપથ પ્રપંચ કપટ છળ તજે. ૧૦
 એવા ભગવતી વિરલા જેહ, વિશ્વ સહુને પાવન કરે તેહ;
 ભક્તનો દ્રોહ જે કોઈ કરે, પછી મમશરણે જે અનુસરે. ૧૧
 ત્યારે મેં તેનું રક્ષણ નવ થાય, પામે સુખ જે તેને શરણે જાય;
 મમદ્રોહી મહાજન શરણે રહે, તે થાય અભય અપવર્ગજ લહે.
 મહાજનનો એવો મહિમાય, સુણો ભરથ કહું શ્રીરઘુરાય;
 શુદ્ધ સંત કહીએ તેહને, એવા ગુણ અંતર જેહને. ૧૩
 તે જનશુ જેને લાગ્યો રંગ, તેનું નામ કહીએ સતસંગ;
 એવા પુરુષ જે એક ક્ષણ મળે, તો જન્મ મરણ તે જીવનું ટળે. ૧૪

દોહા

એવા ભક્ત મુજ પ્રાણપ્રિય, હું તે એક સ્વરૂપ;
 તેને વશ વરતું સદા, જદપિ ત્રિભોવન ભૂપ. ૧
 એ ગુણ સાધુના કહ્યા, છે પાવન સુખદ અપાર;
 સુણો ભરથ હાવે કહું, ખળ લક્ષણ દુરાચાર. ૨

ચોપાઈ

વિષયી કામી લંપટ દુરભાગી, પરનિંદા પરત્રિય અનુરાગી;
 પરધન હરવા કરે ચતુરાઈ, ઉપર અજવાળું મન કુટિલાઈ. ૧૫
 પરસંપત્ય દેખી મન દાઝે, સતસંગત કરતાં શક લાજે;
 થાય પ્રસન્ન ચિત્ત પર દુઃખ દેખી, કરે દ્રેષ રૂડો ગુણ પેખી. ૧૬
 નિંદે નિગમાગમ વેદપુરાણ, અહંમમતા મદ કેરી ખાણ;
 જે કોઈ પુણ્ય પંથ અનુસરે, તો તેની ચેષ્ટા ખળ કરે. ૧૭
 બ્રહ્મજ્ઞાની થઈ કરે બકવાદ, સાધુ ભક્ત શિર ધરે અપવાદ;
 જન્મ કરમ મારાં નિરમળ જેહ, વાદ કરી કહે મિથ્યા તેહ. ૧૮
 સાધુના સરખો ધરે શુભ વેષ, દંભ કરીને દેખાડે પરમેશ;
 બ્રહ્મ કરે સદ્મારગ ગૂઢ, કલ્પિત પંથ ચલાવે ચૂઢ. ૧૯

ગુરુ થઈ હરણ કરે પરધન, લેઈ એનું સરવશ જાણે એમ મન;
 પછી તેને કપટે કુપંથ દેખાડે, પર નારીને તે છળ કરી પાડે. ૨૦
 તેના સ્વામી સાથે કરાવે વેર, તે ભોગવે પોતે બહુ પેર;
 જીવને લભાવે ભૂઠા કરી ઉપદેશ, જ્યમ અત્યંત જગૃહમગ્ન થાયે મેષ.
 એ પ્રકારે વાહે સહુ લોકને, વિત્ત હરે નવ હરે શોકને;
 ઉપરથી દેખાડે ઘણો ત્યાગ, અંતરમાં વિષય શું અનુરાગ. ૨૨
 વચન બોલે તે વજ્ર સમાન, કરે કુતર્ક ઘણું અભિમાન;
 એવા ખળનો સંગ જો એક ક્ષણ કરે, નિશ્ચયે તે પ્રાણી નરક સંચરે.
 અપાર ગુણ સાધુના ગૂઢ, તોય તેમાં અવગુણ ખોળે મૂઢ;
 નિજ અવગુણને પૂઠે ધરે, રંચક ગુણ તે આગળ કરે. ૨૪
 લોભુપ કામી લંપટ ઘણા, ગમે સંગ ખળને તે તણા.
 જ્યાં સદ્વિચાર નિરૂપણ થાય, ત્યાં થકી પાપી તે ઉઠી જાય. ૨૫
 સતસંગત તેને નવ ગમે, સદા કુસંગ સાગરમાં રમે;
 દયા ધરમ નહિ દીલમાં લેશ, જ્યાં જાય ત્યાં ઉપજાવે કલેશ. ૨૬
 સદા સંકલ્પ વિષયના કરે, તે પાપી અધરમ પંથ અનુસરે;
 અરે ભાઈ એ ખળનાં અંગ, ભૂલે ના કરીએ તેનો સંગ. ૨૭

દોહડા

સત જુગ ત્રેતામાં નહિ, એવા ખળ મતિમંદ;
 દ્વાપર કોઈકોઈ દેશમાં કળજુગમાં બહુ વૃંદ. ૩
 સતસંગે સુખ ઉપજે, થાય પરમ કલ્યાણ;
 ખળ સંગે જાય નરકમાં, ઉભય લોક દુઃખ હાણ. ૪
 એવાં લક્ષણ સુણી ખળ સાધુનાં, ભરથ સહિત હનુમંત;
 રઘુપતિને ચરણે નમ્યા, ગદગદ થઈ દ્રવીવંત; ૫
 પછી અનુજ મારુતિ સહિત પ્રભુ, પુરમાં પધાર્યા રામ;
 નિત્યે એમ ઉપદેશ તૌ, જે જગત્પુરુષ નિષ્કામ. ૬
 રામરાજ આનંદ અવધ, પ્રજા અભય અનુકૂળ;
 મન વાંછિત ફળ ભોગ સુખ, નિત્ય નિત્ય મંગળ મૂળ. ૭
 રાણી જનકી રામ નૃપ, ભક્તિજ્ઞાનમય રૂપ;

ગિરિધર શાન્તિ પ્રજ્ઞ અનુજ, વિવેક વિરાગ અનુપ. ૮
 ક્વિર્મીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉચ્ચરકાંડે સંતાસંત-
 ગુણવર્ણનં નામ ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૬ ॥

અધ્યાય ૧૭ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સ્થિર મને સુણુજે શ્રાતા સરવ જી, એક સમે આઠ્યું મોટું પરવજી;
 અનુજ સંગાથે શ્રીભગવાન જી, આલ્યાકરવા ગંગામાં સ્નાન જી.

ઢાળ

સરજી ગંગામાં સ્નાન કરવા, આલ્યા શ્રી રઘુનાથ;
 ગુરુ મિત્ર અંધુ પ્રધાન આદે, અવર દ્વિજનો સાથ. ૨
 વળી અવધપુરની પ્રજા સરવે, નારી નર વૃદ્ધ બાળ;
 તે સ્નાન કરવા સરવ આલ્યાં, જાણીને પુણ્ય કાળ. ૩
 ત્યાં સ્નાન કરી બહુ દાન વિધિવત આપ્યાં શ્રીરઘુવીર;
 પછે સભા કરી બેઠા પ્રભુ, સરજી ગંગાને તીર. ૪
 ત્યાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય આદે, શાદ્રજન સમુદાય;
 સન્મુખ તે આવી રહ્યા, જ્યાં બેઠા શ્રીરઘુરાય. ૫
 છે સધન છાયા વૃક્ષની, શીતળ સદા સુખ રાશ;
 ધીર સમીર સુગંધ ભરીયો, ચાલતો ચોપાસ. ૬
 એવો સમય જોઈ શ્રીરામ બોલ્યા, સુણો સકળ પ્રજાય;
 મુજ વચન શ્રવણે ધારજે, મન માનજે શિક્ષાય. ૭
 દેવને દુરલભ મનુષ્ય દેહ છે, સકળ ગુણ ભંડાર;
 તે નિશ્ચયે કરીને માનજે, નહિ મળે વારંવાર. ૮
 આ જગતમાં એવો જન્મ ઉત્તમ, પામીને જે જન;
 જેણે આત્મ સાધન નવ કયું, ધિક્કાર તેનાં તન. ૯
 વળી એવો દેહ પણ અશાશ્વત, ક્ષણમાંહે વણુશી જાય;
 એ થકી નરક ને સ્વર્ગ વળી, અપવર્ગ પંથ પળાય. ૧૦
 મહા નિષિદ્ધ કર્મે નરક પામે, કામ્ય કર્મે સ્વર્ગ;
 નિજ ધર્મ નિષ્કામે લજે મુને, તે પામે અપવર્ગ. ૧૧

- માટે સર્વ ગર્વ શરીરનો તણ, નીમે રાખે તન;
 નિજ ધર્મમાં વર્તે સદા, મુજમાં આરોપી મન. ૧૨
- હાલે વરણાશ્રમના ધર્મ કહ્યું, લાઈ સુણા શ્રવણે તેહ;
 કર્મદ્વાદશ વિપ્રને, વેદે કહ્યાં છે જેહ. ૧૩
- દાન લેવું આપવું, ભણે લણાવે વિધાય;
 કૃતુ કરાવે પોતે કરે, એ ખટ કરમ સમુદાય. ૧૪
- શમદમ ઉપરતિ તિતિક્ષા, શ્રધા સાત્વકી સમાધાન;
 એ વિના વળી છે કર્મ બીજાં, વિપ્ર ધર્મ વિધાન. ૧૫
- શુચિ શાન્તિ આજીવ મૈન્ય ધૃતિ, દયા સત્ય નિરહંકાર;
 બ્રહ્મને જાણે જથારથ, એ બ્રાહ્મણનો વહેવાર. ૧૬
- ક્ષત્રી પ્રજનનું કરે પાલન, પૂજે ગોદ્વિજ દેવ;
 કરે યુદ્ધ શરપણે સદા, તપ યજ્ઞ કરતા એવ. ૧૭
- કૃષિકર્મ વાંણિજ્ય પશુપાલન, વૈશ્ય કર્મ વિચાર;
 ક્ષત્રી બ્રાહ્મણને નમે, ચાલે પોતાને વહેવાર. ૧૮
- ત્રણે વરણની આજ્ઞા પાળે, સેવે શત્રુ સુજાણ;
 મુને ભજે રહી નિજ ધર્મમાં, તેનું થાય પરમ કલ્યાણ. ૧૯
- મંત્રાકૃત મારગ વેદનો, દ્વિજ ક્ષત્રીને અધિકાર;
 તંત્રાકૃત મારગ શાસ્ત્ર વિધિયે, વૈશ્ય વર્તે સાર. ૨૦
- હવે બ્રહ્મચારી પ્રથમ વયમાં, પાળે વર્ત પ્રચંડ;
 અષ્ટ પ્રકારે ત્યાગ ત્રિયનો, ઉર્ધ્વરેત અખંડ. ૨૧
- વળી બીજે આશ્રમ ગૃહસ્થનો છે, ધર્મ નિર્મળ જેહ;
 કરે સંગ તે નિજ પત્નીનો, ત્રિય અન્ય શું નહિ સ્નેહ. ૨૨
- માત પિતા ગુરુની કરે સેવા, પિત્રી શ્રાદ્ધ પ્રમાણ;
 ગો વિપ્ર સુર અગ્નિ અતિથિ, પૂજે પાળે જાણ. ૨૩
- કરે ઉપાર્જન નિજ ન્યાયથી, અન્ન દ્રવ્ય વસ્તુ પવિત્ર;
 કરે પોષણ નિજ પરિવારનું, સુણે મારાં વિશદ ચરિત્ર. ૨૪
- વિવાહ કર્મ મૃતક ક્રિયા, આચરે નિજકુળ રીત;
 એવો ધર્મ ગૃહસ્થાશ્રમનો, પાળજે આણી પ્રીત. ૨૫
- નિજ પુત્રને ઘર સોંપી જાયે, દંપતી વનમાંહે;

વાનપ્રસ્થપણું તે પાળે, શીલ વ્રત રહી ત્યાંહે.	૨૬
સહુ ભોગનો પરિત્યાગ કરે, ક્ષણ આહાર ભૂમિશયન;	
વનકુલવેષિત અંગ રાખે, તપ કરે જઈ વન.	૨૭
હાવે છેહલો આશ્રમ સંન્યાસી જેને, સરવ કર્મનો ન્યાસ;	
શિખા સૂત્રનો પરિત્યાગ તેને, જાણજો સંન્યાસ.	૨૮
બ્રહ્મીભૂત થઈ વિચરે જગતમાં, તજે દેહ ધન્દ્રિ અધ્યાસ;	
પરમ હંસ પણ તેને કહીયે, અખંડ દૃષ્ટિ પ્રકાશ.	૨૯
જોખનપણે સ્ત્રીને તણ, સંન્યાસ લે જો કોય;	
ઋતુ જલ ત્રિયનાં અક્ષણ તેટલી, આળહચ્યા હોય.	૩૦
સ્ત્રી પ્રસન્ન થઈ જો આજ્ઞા દે, વૈરાગ પામી પ્રાય;	
ત્યારે દોષ નહિ તે પુરુષને, એવો નિગમ કરો ન્યાય.	૩૧
એમ ચાર વરણ ને ચાર આશ્રમ, તણાં પાળે કર્મ;	
તેમાં રહી મુજને ભજે ત્યારે, સક્ષણ થાયે ધર્મ.	૩૨
તે માટે સરવે પ્રજાજન, સાંભળો મુજ વચન;	
પરનિંદા પરધન પરત્રિયા, સ્વપને ન ધરશો મન.	૩૩
ગો વિપ્ર સુર ગુરુ તીર્થ સાધુ, નિગમ ભક્ત મુજાણ;	
એ અષ્ટ અંગજ માહરાં, જે નિંદે મૂઢ અજાણ.	૩૪
તે પાપી પામે અધોગતિ, મહા નિકટ નરક નિવાસ;	
પછે નીચ થોનિ અવતરે, ક્ષણ ભોગવે દુઃખ રાશ.	૩૫
નિજ ધરમ નીતિએ કરી, મુજને ભજે નિરભેદ;	
આ લોકમાં મુખ પામશો, પરલોક મુક્તિ વેદ.	૩૬
એવી શિક્ષા સુણી રઘુવીરની, થયાં લોક ચિત્ત પ્રસન્ન;	
પછે રામ સાથે આવીયા, નિજ અવધપુર પાવન.	૩૭

વલણ

અવધપુરમાં રામ આવ્યા, કરી પ્રજાને શિક્ષાય રે;
ધર્મ રાજ્યને ચલાવે છે, વરતે છે નિજ ન્યાય રે. ૩૮

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकद्वारायां उत्तरकांडे श्रीरामेण
समायां वर्णाश्रमवर्णननाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७॥

અધ્યાય ૧૮ મો

રાગ મા૩

સુણો શ્રોતા થઈ સાવધાન, કરો ચરિત્ર સુધારસ પાન;
 એમ રાજ કરે રઘુવીર, પાળે પ્રજા ધરમના ધીર. ૧
 એક સમે શ્રીદેવભોરાર, બેઠા મુક્ત મંડપ મોઝાર;
 પાસે બેઠા ભક્તજન જાત, કરે ધરમ નીતિની વાત. ૨
 જીમનાં તીર તણા તેણીવાર, આવ્યા લોક તે કરતા પોકાર;
 દ્વારપાળે કર્યું તર્વ જણ, સુણી બોલ્યા પુરુષ પુરાણ. ૩
 અરે કોણે પીડી પ્રજા ભારી, કોણ થયો એવો દુરાચારી;
 સરવ લોકે કર્યો નમસ્કાર, ઉભા કર બેડીને તેણીવાર. ૪
 દરશન કરતાં પામ્યા ધણું સુખ, નિવેધું નાથ આગળ દુઃખ;
 માહારાજ સુણો એક વાત, અમો પુત્ર તમો છો તાત. ૫
 દેશ મથુરાં જીમનાં તીર, છે દુષ્ટ અસુર મહાવીર;
 મેરુ દૈત્યનો પુત્ર તે ઠામ, તેનું લવણાસુર એવું નામ. ૬
 તે પાપી કરે છે અન્યાય, તેથી ગૌઆહણ પીડાય;
 હિંસા કરતો ડરે નહિ મન, ધણા મનુષ્યો પમાડ્યા પતન. ૭
 અમોએ દુઃખ નવ સહેવાય, માટે કહેવા આવ્યા રઘુરાય;
 કરો શ્રીપતિ સાહે અમારી, છો પ્રજાપતિ દેવ ભોરારી. ૮
 લોકનાં સુણી એવાં વચન, રામને ક્રોધ પ્રગટયો મન;
 પ્રરકે અધર ભૂકુટી કપોળ, રીસે નેત્ર થયાં રાતાંચોળ. ૯
 અલ્યા બેઠો છું હું વિદ્યમાન, પીડે ભારી પ્રજાને અજ્ઞાન;
 મંગાવ્યું કોઈડ તેણીવાર, દુષ્ટનો કરૂં હવડાં સંહાર. ૧૦
 રામનાં સુણી ક્રોધ વચન, સભામાંહે ઉઠ્યા શત્રુધન;
 બેલ્યા વચન બેડીને હાથ, મુને આજ્ઞા આપો હે નાથ. ૧૧
 પ્રભુ તમ કરુણાએ આજ, મારૂં દુષ્ટ કરૂં શુભ કાજ;
 કરી આજ્ઞા પુરુષ પુરાણ, આપી મંત્ર શક્તિ દિવ્ય બાણ. ૧૨
 અસ્ત્ર યુક્તિ બતાવી અપાર, શત્રુધન ચઢ્યા તેણીવાર;
 ત્રણ ક્ષોહણી દળ લેઈ સાથ, અલ્યા છે શ્રુતકીર્તિનાથ. ૧૩

આવી ઉતર્યા જીમનાતીર, ત્યાં માળ્યા ઘણા મુનિવર ધીર;
ઉત્પત્તિ અસુરની જેહ, વિપ્રે કહી શત્રુધનને તેહ. ૧૪

આરાધ્યા પૂર્વે ઉમાનાથ, શિવે ત્રિશૂળ આપ્યું એને હાથ;
એની પાસે ત્રિશૂળ જે હોય, ત્યાં લગી ન મારી શકે કોય. ૧૫
માટે કહું એક એનો ઉપાય, જ્યારે આહાર લેવાને એ જાય;
ઉઘાડો ગુફા તવ અનુકૂળ, હરી લાવો એ રુદ્ર ત્રિશૂળ. ૧૬

ત્યારે ક્ષીણ થશે બળ એહ, પછી મરશે નિઃસંદેહ;
મુનિવચન સુણી નિરધાર, હયું ત્રિશૂળ નાં લાગીવાર. ૧૭

પછે ઘેર્યો અસુરને ત્યાંહે, દારુણ યુદ્ધ થયું માંહોમાંહે;
દુષ્ટ વચન બોલ્યો રહી સામે, અલ્યા રામે માર્યો મુજ મામે. ૧૮

તે રાવણનો હું ભાણેજ સાર, વેર લેઉં હણી તમ ચાર;
સુણી વચન અસુરનાં વામ, તે સાથે કર્યો ઘોર સંગ્રામ. ૧૯

શત્રુધને કાઢ્યું એક બાણ, જે આપ્યું હતું પુરુષ પુરાણ;
બ્રહ્માનું સરજેલું જેહ, મધુ કૈટભ માર્યો તેહ. ૨૦

જેવો પ્રલયનો હુતાશન, ચૂક્યો તે શર શત્રુધન;
તેણે અસુરનું છેલ્લું શિષ, મૃત્યુ પામી પડ્યો તે દીશ. ૨૧

મુનિએ કર્યો જયજયકાર, લોક હરખ પામ્યા છે અપાર;
અયોદ્યામાં ગઈ તે વાત, સુણી પ્રસન્ન થયા જીગતાત. ૨૨

છત્ર ચામર સિંહાસન, રામે મોકલીયાં તે દન;
મથુરાંપુર કેરું રાજ, શત્રુધનને આપ્યું મહારાજ. ૨૩

જેવી અવધપુરી કહેવાય, એવી થઈ મથુરાંની શોભાય;
સમુદ્રપર્યંત શત્રુધન, કરે રાજ તે નિરમળ મન. ૨૪

આચરે નિજ કુળનો ધર્મ, જે કહું વેદે ક્ષત્રીનું કર્મ;
પ્રજા લોક પામે ઘણું સુખ, સ્વપને નહિ કોને દુઃખ. ૨૫

વલણ

નહિ દુઃખ દરિદ્ર વિયોગ કોને, નહિ તસ્કર પીડા રોગ રે;
સહુ લોક લજતા રામને, ભોગવે વિધવિધ ભોગ રે. ૨૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे शत्रुघ्नेन-
लवणाक्षुर हननं नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

અધ્યાય ૧૯ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

લવણાસુરને પમાડ્યો પતન જી, મથુરામાં રાજ કરે શત્રુધન જી;
હાવે રઘુપતિપોતે શું કરતા કાજ જી, અવધપુરીનું ચલાવે રાજ જી.

હાજ

- રાજ કરતા રઘુપતિ તે, અવધપુર મોઝાર;
નિજ પ્રજા સુખ પામે ઘણું, ચાલે વરણાશ્રમ વહેવાર. ૨
- અકાળ મૃત્યુ ન થાય કેનું, અવધવિણુ તે વાર;
માતપિતા પહેલું બાળક ન મરે, રામરાજ મોઝાર. ૩
- તે સમે એક બ્રાહ્મણતણે સુત, મૃત્યુ પામ્યો ત્યાંહે;
મહાશોક પ્રગટ્યો તેહને, રહેતો અવધપુરમાંહે. ૪
- મૃતપુત્ર લેધને દંપતી, આન્યાં તદા દરબાર;
આઠંદ કરતાં અતિ ઘણું, રોતાં કરી પોકાર. ૫
- ત્યારે સભા કરી શ્રીરામ બેઠા, મંત્રી બંધુ માંહે;
તે સભામાં શબ નાખીયું, બ્રાહ્મણે જધને ત્યાંહે. ૬
- પછી રુદન કરતો વિપ્ર બોલ્યો, સુણો શ્રીરઘુરાય;
અધર્મ તમે શો આચર્યો, તમ રાજ્યમાં અન્યાય. ૭
- માબાપ પહેલો પુત્ર મારો, મરણ પામ્યો આજ;
અધર્મ શો એવો થયો છે રામ કેડું રાજ. ૮
- તે જીવાડો આ પુત્ર નહિ તો, દેધશ તમને શાપ;
એવાં વચન સુણી શ્રીરામજી, મન પામીયા પરિતાપ. ૯
- તે સમે બેઠા હતા નારદ, સભામાં નિરધાર;
કર બેઠી પ્રભુએ પૃછીયું, કહો સત્ય બ્રહ્મકુમાર. ૧૦
- શે પાપથી એ પુત્ર દ્વિજનો, મરણ પામ્યો આજ;
મુજ રાજ્યમાં અન્યાય શો જે, થાય વિપરીત કાજ. ૧૧
- એવું પ્રશ્ન સુણી રઘુવીરનું, બોલિયા વીણાપાણ;
આ સમયમાં કે શૂદ્ર કરતો, હશે તપ નિરવાણ. ૧૨
- અધિકાર નહિ તપ તણે તેને, નિગમ બોલે ન્યાય;

તે પાપથી એ પુત્ર દ્વિજનો, મરણ પામ્યો પ્રાય.	૧૩
એણું વચન સુણી નારદતણું, ઉડિયા જુગદાધાર;	
સમરણ કર્યું પુષ્પકતણું, આવિયું તેણીવાર.	૧૪
પછી ધીરજ આપી વિપ્રને, સમરથ શ્રીરધુનાથ;	
પ્રભુ ચઢયા પુષ્પવિમાનપર, લેઈ સૈન્ય મંત્રી સાથ.	૧૫
સહુ પૃથ્વીમાં શોધવા લાગ્યા, સરિતા ગિરિ પુર વન;	
ગિરિ કંદરા ત્રઠ સરોવર, શોધતા જુગજીવન.	૧૬
પછી એમ કરતાં આવિયા, દક્ષિણ દિશા મોઝાર;	
સમુદ્રતીરે સઘન વનમાં, પ્રૌઢ ગિરિ છે સાર.	૧૭
તે ગિરિ ઉપર બીજ એક, તપ કરવા બેઠો ત્યાંહે;	
ધૂમ્રપાન કરતો અઘો મુખે, ધરી કામના મનમાંહે.	૧૮
શ્રીરામે દીઠો તેહને, પૂછીયું આવી પાસ;	
અહ્યા શે અર્થ તું તપ કરે છે, કહે સત્ય પ્રકાશ.	૧૯
કોણ ગોત્ર ગુરુ કુળ વરણ તુજ, કોણ વેદ મંત્ર પ્રમાણ;	
શે અર્થ કરતો કષ્ટ કાયા, બ્રહ્મ જન્મે જાણ.	૨૦
ત્યારે ધૂમ્રપાની બોલીયો, હું વરણમાંહે કિરાત;	
સ્વર્ગ ફલને પામવાને, તપ કરું દિનરાત.	૨૧
ત્યારે રામ કહે લે સ્વર્ગ તુજને, પમાડું હું આજ;	
એમ કહી એક બાણ ધનુષ્યે, ચઢાવ્યું મહારાજ.	૨૨
તે બાણે કરી શિષ છેદીયું, પામીયો મરણ કિરાત;	
પ્રભુકૃપાએ તે બીજનો, દિવ્ય દેહ થયો સાક્ષાત.	૨૩
વિમાન આવ્યું તે સમે, શોભાતણો નહિ પાર;	
તે માંહે બેસીને ગયો, થઈ દિવ્ય સ્વર્ગમોઝાર.	૨૪
એટલે આવ્યો સુરપતિ, જ્યાં હતા શ્રીજુગદીશ;	
સાષ્ટાંગ કરી રધુપતિ ચરણે, ઇન્દ્રે નામ્યું શિષ.	૨૫
મધવાપતિ કર જોડી બોલ્યો, સુણો શ્રીમહારાજ;	
હું આજ્ઞાવર્તી તમારો, પ્રભુ કહો મુને કાંઈ કાજ.	૨૬
રધુવીર કહે મુજ પુરવિષે, એક બ્રાહ્મણ કેરો અપત્ય;	
માતપિતા પહેલો મરણ પામ્યો, જીવાડો તે સત્ય.	૨૭

એવું સુણીને આશ્ચર્ય પામ્યો, ઇન્દ્ર તેણીવાર;	
પ્રભુ કૃપાએ હું ભોગવું, સુર લોકનો અધિકાર.	૨૮
વિશ્વના આત્મા રામ છે, જીવના જીવન પ્રાણ;	
તે પ્રભુ પ્રાકૃત મનુષ્ય થઈ, મુજ સાથ બોલે વાણ.	૨૯
એમ કહી પુષ્પ વિમાન બેઠો, ઇન્દ્ર તેણીવાર;	
રઘુનાથ વળતા આવીયા, નિજ અવધપુર મોઝાર.	૩૦
અમૃતખિંદુ ઇન્દ્રે ચૂક્યો, પુત્રના મુખમાંહે;	
તત્કાળ ઉઠી થયો બેઠો, બાળક જીવ્યો ત્યાંહે.	૩૧
રઘુનાથ ચરણે નખી ચાલ્યો, ઇન્દ્ર સ્વર્ગ મોઝાર;	
તે વિપ્ર આનંદ પામીયો, વરતિયો જય જયકાર.	૩૨
ક્ષણમાંહે સરજે વિશ્વ સહુ, પોષણ કરે પરમેશ;	
વળી જીવાડે સહુ જગતને, જેની સત્તા ચૈતન્ય લેશ.	૩૩
જેની કટાક્ષે કાળ કપે, લોકપતિ સમુદાય;	
તે ઇન્દ્ર પાસે વિપ્ર બાળક, જીવાડ્યો રઘુરાય.	૩૪
એ ચરિત્ર લૌકિક જાણુને, માનુષી લીલા કામ;	
મહાનુભાવ જાણે મહિમા એ, જે બ્રહ્મ પૂરણ કામ.	૩૫
એમ વિચારી શ્રોતા સહુ, સંદેહ ન કરશે કોય;	
સાક્ષાત એ પૂરણ પ્રભુ, પણ ધરમ પાળે સોય.	૩૬
તે વિપ્ર બાળક જીવાડ્યો, સેવા કરી બહુ પેર;	
રથમાં બેસાડી ત્રણે જણુને, વળાવ્યાં નિજ ઘેર.	૩૭
એવાં ચરિત્ર અદ્ભુત રામનાં, જે સુણે નર ને નાર;	
કેરે કૃપા તેને રઘુપતિ, પામે પદારથ ચાર.	૩૮

વલણ

ચાર પદારથ પામે તે જન, સંકટ સરવે જાય રે;
કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રોતા, પાવન રામ કથાય રે. ૩૯

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रद्धं इत्वा
ब्रह्मपुत्रजीवनं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

અધ્યાય ૨૦ મો

રાગ સેરાઠ

એક સમે રઘુનાથજી, ખેડા પુષ્પ વિમાન,
દરશન કરવા અગસ્તનાં, ચાલ્યા શ્રી લગવાન. એક સમે ૧
સાથે અનુચર છે ઘણા, ડાહ્યા મંત્રી સુમંત;
અમ્મર કરતા શ્રીરામને, વાયુસુત બળવંત. એક ૨
તે વિમાન આકાશે ચાલતું, આબ્યું મહા વનમાંહે;
એટલે એક કૌતક થયું, બે પક્ષી વઢે ત્યાંહે. એક ૩
એક ઉલુક બીજે ગીધ છે, આબ્યા કરતા પોકાર;
ન્યાય કરો પ્રભુ અમતણો, ટાળો કલેશ અપાર. એક ૪
ત્યારે રામે વિમાન સ્થંભાવિયું, ખોલ્યા મધુરી વાણ;
કહો ભાઈશી વઢવાડ છે, ખોલો સત્ય પ્રમાણ. એક ૫
ત્યારે ઉલુક વચન વળતું વઢે, માફં ધર હતું ન્યાંહે;
કાઠી ચૂકયો મને ત્યાં થકી, ગીધ રહ્યો છે તે માંહે. એક ૬
ત્યારે ગીધ કહે પ્રભુ સાંભળો, નિશ્ચય છે મુજ ધામ;
એ ઉલુક તો મારે ગળે પડે, શિક્ષા કરો શ્રીરામ. એક ૭
અલ્યા ગીધ તાફં ધર ક્યાં હતું, કે દહાડાનું કે ઠાર;
સત્ય વચન મુજને કહે, પૂછે વિશ્વાધાર. એક ૮
ત્યારે ગીધ કહે નહોતી ધરા, જે દહાડાની આંહે;
ત્યારે વૃક્ષ ઉપર મેં માળો કર્યો, તે દિવસનો ત્યાંહે. એક ૯
ત્યારે ઉલુક કહે ન્યારે ઇશ્વરે, પૃથ્વી કરી નિરમાણ;
ત્યાર પછી તરુ ઉપરે, મેં માળો કર્યો જાણ. એક ૧૦
એવું સુણીને હસ્યા રઘુનાથજી, ગીધને કર્યો તિરસ્કાર;
અલ્યા ઉલુક કહે તે તો સત્યછે, ભૂમિતરુનો આધાર. એક ૧૧
ભૂમિવિના તરુ હોય નહિ, જૂઠી ગીધની વાણ;
વૃક્ષ આધાર માળા તણો, સાચો ઉલુક પ્રમાણ. એક ૧૨
એવું કહીને કોપ્યા શ્રીરામજી, ગીધપર અવિનાશ;
આણ કાઢ્યું એને મારવા, ખોલી વાણી આકાશ. એક ૧૩

હે રામ ન હણીશો એ ગીધને, એની સુણો ઉતપત્ત;
 એ પૂરવે હતો મચ્છ દેશનો, ભૂપતિ બ્રહ્મદત્ત. એક૦ ૧૪
 તે અંકીત મુનિ ગૌતમ તણો, સેવા કરે બહુપેર;
 એક દિવસ એણે તેડીયા, ભોજન કરવાને ઘેર. એક૦ ૧૫
 તેણે માંસ પકાવ્યું રે પાકમાં, ચૂક્યું મુનિવર પાસ;
 તે જોઈને ગૌતમ ઋષિ કોપીયા, થયા ચિત્તમાં ઉદાસ. ૧૬
 શાપ દીધો મુનિયે તદા, ભૂપને તેણીવાર;
 અલ્યા પાપી તું ગીધ પક્ષી થજે, કરજે માંસનો આહાર. ૧૭
 ત્યારે સ્તુતિ કરી રાબાએ ઘણી, પૂછ્યો અનુગ્રહ એવ;
 દયા ઉપની દ્વિજને ઘણી, બોલ્યા મુનિ તતખેવ. એક૦ ૧૮
 અલ્યા પ્રગટ થયા છે પોતે પ્રભુ, દશરથ રાયને દ્વાર;
 દરશન થાશે તે રામનું, સંભાષણ જેણીવાર. એક૦ ૧૯
 ત્યારે ઉદ્ધાર થાશે તુજ તણો, સ્વર્ગ લોક નિવાસ;
 તે અવસર આજ એને મળ્યો, પામ્યો પદ અવિનાશ. ૨૦
 એવું સુણીને શ્રીરામે કૃપા કરી, પક્ષી ઉપર એવ;
 દ્વિજની દેહ પડી ત્યાંહાં, થયા તતક્ષણ દેવ. એક૦ ૨૧
 ચરણ વંદી શ્રીરામના, બેઠા વિમાન મોઝાર;
 નાક પ્રેરે તે પક્ષી ગયા, થયો જયજયકાર. એક૦ ૨૨
 એવા અધમ ઉદ્ધારણ રઘુપતિ, દીનાનાથ દયાળ;
 ગીધ ઉલુકને ઉદ્ધારીયા, છૂટયાં કરમ તે કાળ. એક૦ ૨૩
 પ્રભુ ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, દેવે તેણીવાર;
 પછે વિમાન ચલાવ્યું ત્યાં થકી, દક્ષિણ દિશા મોઝાર. એક૦ ૨૪

વલણ

દક્ષિણ દિશા વિમાન ચલાવ્યું, પોતે પૂરણ કામ રે;
 અગસ્ત મુનિનાં દરશન કરવા, આશ્રમ આવ્યા રામ રે. ૨૫
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મીકિનાટકવાચાર્યાં ઉત્તરકાંડે શ્રીરામેણ
 ગૃધ્રાલ્લુપ્તોઃ જ્ઞાપવિમોચનં નામ વિજ્ઞાતિતમોઽધ્યાયઃ ॥૨૦॥

અધ્યાય ૨૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

અગસ્તને આશ્રમ આવ્યા રામજી, મુનિને ક્રીધા દંડ પ્રણામજી;
જેઠ રઘુપતિને ઉડ્યા મુનિ જનજી, ભુજ ભરી દીધું આલિંગનજી.

હાજ

આલીંગન દીધું રામને, હરખિયા કુંભજ મુન્ય;
મુને કર્યો પાવન રામજી, આજ દિવસ ઘડીને ધન્ય. ૨
આસન ઉપર પધરાવીયા, કર્યો વિનય બહુ સત્કાર;
વળી પકવ પ્રજા જળ મિષ્ટ પ્રભુને, કરાવ્યો છે આહાર. ૩
પછે જુગમ કંકણ હીમ હીરા, રત્ન જડિત્ર વિશાળ;
તે પહેરાવ્યાં શ્રીરામને કર, અગસ્તે તત્કાળ. ૪
થયા પ્રસન્ન કંકણ જેઠને, પૂછ્યું મુનિને રામ;
કૃતવિધિ વસ્તુ સ્વર્ગની, ક્યાંથી તમારે ધામ. ૫
ત્યારે ઘટોદ્ભવ કહે સુણો પ્રભુ, એ કંકણની કહું વાત;
એ મનુષ્યલોકે નવ મળે, દુર્લભ સદા સાક્ષાત. ૬
એક રાય વૈદ્રભ દેશનો, સત્યવાન એ અભિધાન;
તે તપસ્વી પુણ્યવંત મહા, ક્રીધાં અપરમિત દાન. ૭
મણિ કનક ભૂષણ અશ્વ ગજ રથ, કર્યાં દાન અપાર;
એક અન્નદાન વિના સહુ, આપીયું છે નિરધાર. ૮
એક સમે મૃગયા નીકળ્યો, વન એકલો ભૂપાળ;
ત્યાં આયુર્દા આવી રહ્યો, ત્યારે થયો તેનો કાળ. ૯
તે પુણ્યના પરતાપથી, ધર્યો દિવ્ય દેહ તેણીવાર;
વિમાનમાં બેસી તદા, નૃપ ગયો સ્વર્ગ મોઝાર. ૧૦
ત્યાં ભોગ નાના ભાતના, તે ભોગવતો રાજન;
પણ અન્ન દાન કર્યું નથી, માટે ક્ષુધા પીડે તન. ૧૧
વિધિને કહું મુને ક્ષુધા પીડે, આહાર આપો આજ;
મેં ભૂખ્યારહેવાતું નથી, નવ ગમે સુખ મહારાજ. ૧૨
એવાં વચન સુણી તે રાયનાં, બોલ્યા પ્રજાપતિ ભગવાન;

- હું ખાવા શું આપું તુને, નથી કયું તેં અન્ન દાન. ૧૩
- એમ ઘણું વચન વિધિએ કહ્યાં, પણ હઠ મ્હો રાજન;
પ્રજાપતિ તવ કોપીયા, પછે બોલ્યા ક્રોધવચન. ૧૪
- તું પ્રેત થઈ નિજ તન તણા, કર માંસકેરો આહાર;
તે કદાપિ ખૂટે નહિ, એમ બોલ્યા પદ્મકુમાર. ૧૫
- હે રામ વિધિના વચનથી, થયો ભૂત તે રાજન;
તે ભક્ષણ કરવા દેહ તણું, નિત્ય આવતો આ વન. ૧૬
- પરમેષ્ઠિને વચને કરી, ખૂટે નહિ તન તેહ;
એમ વહી ગયા દિન કેટલા, અકળાયો રાજ એહ. ૧૭
- નિત્ય ભક્ષ કરવા આવતો, ધરી પ્રેત કેરું રૂપ;
વળી દેવ થઈને જાય પાછો, સ્વર્ગમાં તે ભૂપ. ૧૮
- સુણો રઘુપતિ અન્નદાન મોટું, સરવથી નિરવાણુ;
અન્ન વિના અન્ય ઉપાયથી, નવરહે કોના પ્રાણુ. ૧૯
- જ્યમ શાન્તિ સમ નહિ સુખ બીજું, ગુરુ સમ નહિ સેવ;
ઉદાર સમ ધનવંત નહિ, શંભુ સમાન નહિ દેવ. ૨૦
- જ્યમ તિથિમાં દ્વાદશી મોટી, તીરથ માંહે પ્રયાગ;
નહિ મંત્ર હરિના નામ સમ, બ્રહ્મ યજ્ઞ સમ નહિ યાગ. ૨૧
- એમ દાનમાં અન્નદાન છે, બીજું ન એ સમતુલ્ય;
જે થકી થાયે તૃપ્ત જન, તે મોટે એહ અમૂલ્ય. ૨૨
- કંઈ વિધિ નહિ અન્ન દાનમાં, નહિ દેશકાળ સુબાણુ;
શુદ્ધારથીને આપવું, નહિ પાત્રનું પરમાણુ. ૨૩
- તે મોટે હો સીતાપતિ, મહિમા ઘણો અન્નદાન;
પેલો રાય નિત્યે માંસ ભક્ષી, બેસી જાય વિમાન. ૨૪
- એક સમે પ્રારથના કરી, પૂછ્યું વિધિને રાય;
માહારાજ આણું કરમ માંડું, કહો કેમ ચૂકાય. ૨૫
- ત્યારે પ્રજાપતિને દયા આવી, બોલ્યા સ્નેહ વચન;
અગસ્તના દરશન થકી, તુષિ થશે રાજન. ૨૬
- એવાં સુણી વચન ધાતા તણાં, મુજ પાસે આવ્યો રાય;
હુઃખ નિવેધું પોતાતણું, કર જોડી લાગ્યો પાય. ૨૭

મેં હાથ મૂક્યો શિષ તેને, સુણો શ્રીભગવાન;
 તવ ભક્તિના પરતાપથી, આપ્યું અભે વરદાન. ૨૮
 ક્ષુધા નિવરતી તે તેણી, થયો સદા તૃપ્તિ પ્રાણુ;
 ટળી ગયું પ્રેતપણું તદા, સુખ પામિયો નિરવાણુ. ૨૯
 તે રાય પાસે હતાં કંકણુ, વિધિ નિરમિત જોહ;
 મુને આપીને ગયો સ્વર્ગ લોકે, સુણો રાધવ તેહ. ૩૦
 તે મેં તમને આપીયાં, રઘુપતિ કંકણુ આજ;
 કયું પાન અમૃતતણું ભૂપે, સુણો શ્રીમહારાજ. ૩૧
 એવાં વચન સુણી મુનિવર તણાં, થયા પ્રસન્ન શ્રીરઘુનાથ;
 વળી પ્રશ્ન બીજું પૂછીયું, કુંભજ મુનિની સાથ. ૩૨

વલણ

કુંભજ ઋષિને રામે પૂછ્યું, પ્રશ્ન તેણીવાર રે;
 તે શ્રોતાજન સહુ સાંભળો, કહું તેનો કરી વિસ્તાર રે. ૩૩
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीराम-
 अगस्त्यसंवादे सत्यवानोपाख्यानं नाम एकविंशतितमोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૨૨ મો

રાગ મા૩

શ્રી અવધબિહારી અગસ્તને પૂછે, કહો મુનિવર વાત;
 આ વનકેડું નામ પડ્યું કયમ, દંડકારણ્ય વિખ્યાત. ૧
 પૂરવતણી ઉત્પત્તિ એની, કહો સકળ વિસ્તાર;
 શ્રીરામનાં એવાં વચન સુણી બોલ્યા, મિત્રાવરુણકુમાર. ૨
 સુણો રામ આ ઠામે હતો એક, દંડક નામે દેશ;
 તેનો વિસ્તાર શત જોજનનો, રાય દંડક નામે નરેશ. ૩
 તે સૂરજવંશી મનુ પુત્ર જ કહીયે, ઈક્ષ્વાકુ જેનું નામ;
 તેનો પુત્ર એક દંડક રાજ, રાજ કરે અભિરામ. ૪
 તે એક સમે વનમાંહે નીકળ્યો, મૃગયા કારણ રાય;
 ત્યાં મુનિવરના આશ્રમ બહુ હીઠા, પવિત્ર સકળ શાલાય. ૫
 તે આશ્રમ જોતો આવ્યો રાજ, ભૃગુના આશ્રમમાંહે.

અતિ સુંદર શાભા જોઇને રાજા, બેઠો ઘડી એક ત્યાંહે. ૬
 ત્યારે ભૃગુઋષિ તો ઘરમાંહે હતા નહિ, કરવા ગયાતા સ્નાન;
 એક કન્યા ઋષિની કુંવારી હતી, મહા રૂપવંતી ગુણવાન. ૭
 તે ભૃગુતનયા દશ વરસતણી, તેનું આરજ્યા એવું નામ;
 તે જોઇને રાજા મોહ્યો તતક્ષણ, પ્રગટ થયો મનકામ. ૮
 પછી સ્થળ એકાંત જોઇ જોરાવરી રાયે, સંગ કર્યો તેણીવાર;
 તે કન્યા પડી ત્યાં સૂરજિત થઇને, કરતી હાહાકાર. ૯
 ત્યારે લજ્યા પામ્યો દાંડક રાજા, અશ્વે થયો અસ્વાર;
 ઉતાવળો નિજ પુરમાં આવ્યો, ભૂલ્યો વિવેક વિચાર. ૧૦
 હાલે ભૃગુઋષિ સ્નાન કરી ઘેર આવ્યા, દીઠો મહા ઉતપાત;
 પછી ચિંતાતુર થઇ દ્વિજ બાળકને, પૂછી મુનિએ વાત. ૧૧
 ત્યારે તેણે કહ્યું એક રાય આવ્યોતો, અશ્વ બેસીને આંહે;
 તે તુરી બારણે બાંધી પેઠો, તમારા આશ્રમ માંહે. ૧૨
 પછી ઉતાવળો તે નીકળી નાઠો, કરમ કરી રાજન;
 એવાં વચન સુણીને ભૃગુ ઋષિ કોપ્યા, રક્ત થયાં લોચન. ૧૩
 જે પાપીએ મુજ આશ્રમમાં આવી, કરમ કર્યું અઘટિત;
 તે રાય બળીને ભસ્મ થજે, તેનું નગ્ર રાજ કુળ સહિત. ૧૪
 દ્રવ્ય દેશ પશુ મનુષ્ય વૃક્ષ, વળી કાષ્ટ ધાતુ પાષાણ;
 જ્યાંલગી એનું રાજ હોય તે, ભસ્મ થજે નિરવાણ. ૧૫
 એમ ભૃગુના મુખથી વચન નીકળ્યું, જેવી શેષમુખજ્વાળ;
 તે કહ્યા પ્રમાણે દેશ રાય બળી, ભસ્મ થયો તત્કાળ. ૧૬
 તે દિવસથી દેશ સકળ થયો, ઉજ્જડ શત જોજન;
 પશુ પક્ષી તરુ મનુષ્ય ઠરે નહિ, ન મળે તૃણ જળ અન્ન. ૧૭
 સુણો રાઘવ એમ કરતાં વીત્યા, સંવત્સર શત સાત;
 ત્યાંલગી રાયનો દેશ સકળ તે, શૂન્ય પડ્યો સાક્ષાત. ૧૮
 પછી એક સમે વિંધ્યાચળ પાસે, આવ્યા નારદ મુન્ય;
 તે ગિરિને પરસ્પર કલેશ કરાવા, બોલ્યા કપટ વચન. ૧૯
 અહ્યા તુજ કરતાં ઘણો મેરુ ઉંચો, તું નીચો નિરવાણ;
 એવી વિરોધ વાત કહીને ત્યાંથી, ચાલ્યા વેણપાણ. ૨૦

પછે વિંધ્યાચળ વધવાને માંડ્યો, મનમાં ધરી અહંકાર;
 તેણે રવિમંડળ આચ્છાદ્યું થયો સહુ, લોકમાંહે અધંકાર. ૨૧
 ત્યારે દેવ સકળ મળી વાત વિચારી, કરીએ કાંઈ જતન;
 મુનિ અગસ્ત ગુરુ એ ગિરિના છે, માનશે તેનું વચન. ૨૨
 સુણે! રામહું તે સમે રહેતોં, વારાણસી મોઝાર;
 સુરપતિ આદે દેવસકળ ત્યાં, આવી કર્યો પોકાર. ૨૩
 ત્યારે હું ગંગાત્રઠ મૂઝી આવ્યો, વિંધ્યાચળની પાસ;
 મુને ગુરુ જાણી સાષ્ટાંગ કર્યાં, ગિરિ પૃથ્વી પડિયો તાસ. ૨૪
 ત્યારે વચન કહ્યું મેં સુણ વિંધ્યાદ્રિ, સૂતો રહેજે આંહે;
 હું તીર્થયાત્રા કરી આવું તાંહાંલગી, રહેજે પડ્યો ભૂમાંહે. ૨૫
 મુજ આજ્ઞા વિના જો ઉઠેશ અહિંથી, સુણ વિંધ્યાચળ વાણ;
 તો ભસ્મ કરીશ બાળીને ક્ષણમાં, શાપ દેધને જાણ. ૨૬
 મુજ શાપ તણો ભય મનમાં ધરી ગિરિ, સૂતો રહ્યો છે આંહે;
 તે દિવસનો હું પણ નિમ્ચે, વસીયો આ વન માંહે. ૨૭
 ઈંદ્રને કહીને ઔષધિ કેરો, વરસાવ્યો પરજન્ય;
 અનેક પ્રકારની ઉગી વનસ્પતિ, સઘન થયું છે વન. ૨૮
 આ ડંડક રાયનો દેશ હતો મોટે, ડંડકારણ્ય કહેવાય;
 એ ઉત્પત્તિ ડંડકવન કેરી, કહી તમને રઘુરાય. ૨૯
 એવું સુણી રઘુપતિ મુનિ ચરણે લાગ્યા, આજ્ઞા માગી ત્યાંહે;
 પછી પુષ્પવિમાનમાં બેસીને પોતે, આવ્યા અવધપુરમાંહે. ૩૦

વલણ

અવધપુરમાં રામ આવ્યા, કરી અગસ્તનાં દરશન રે;
 પછે રાજ ચલાવે પોતાનું, સહુ હરખે પુરના જન રે. ૩૧
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે શ્રીરામ-
 અગસ્ત્યસંવાદે હંડકારણ્યોત્પત્તિકથનં નામ દ્વાવિંશતિતમોઽધ્યાયઃ

અધ્યાય ૨૩ મો .

રાગ દોહા

- સુધા સિંધુ રઘુવીર કથા, પુનિત મધુર ભરપૂર;
મગ્ન થાય જન મીન મન, જાય તાંપ દુઃખ દૂર. ૧
- રામકથા સરમાન સમ, શૂકતા અરથ અનેક;
ચરે વિવેકી હંસજન, તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ વિષેક. ૨
- રત્નાગર સમ હરિકથા, પદ પદ અર્થ રતન;
માંહે પ્રવેશી કાઢતા, મરજવા જે જન. ૩
- રામ રાજ અવધી નગર, ગત દુઃખ વ્યાધિ વિયોગ;
ચંદ્રકળા દિનદિન બેઠે, સકળ સુમંગળ ભોગ. ૪
- ન્યાય ધર્મ વરતે સદા, રાજ શિરોમણિ સાધ;
જતિ ચઢાવ્યો ગયંદપર, શ્વાનતણે અપરાધ. ૫

રાગ મારુ

- સુણો શ્રોતા તણને પ્રમાદ, કહું શ્વાન જતિનો સંવાદ;
કરે રાજ્ય રઘુપતિ ત્યાંહે, એક સંન્યાસી રહે પુરમાંહે. ૧
- તે સરજીમાં કરીને સ્નાન, આવ્યો પુરમાં થઈ સાવધાન;
ચાલ્યો રાજમારગ મોઝાર, એક શ્વાન બેઠો છે તે ઠાર. ૨
- તે વેળા તેણે ધુણાવ્યું શિષ, લાગ્યા છાંટા ચઢી છે રીસ;
જતિએ કરી ક્રોધ અપાર, કર્યા શ્વાનને દાંડના પ્રહાર. ૩
- શ્વાન કહે અલ્યા શો અધરમ, રામરાજ્યમાં મારે કયમ;
પ્રભુ પાસે ચાલ્ય અન્યાયી, લીધો દેઈને રામ દવાઈ. ૪
- ઘંટ અદલની દોરી જ્યાંહે, શ્વાન મુખશું ખેંચી ત્યાંહે;
સલા કરીને બેઠા શ્રીરામ, ઘંટનાદ સુણ્યો તે ઠામ. ૫
- અરે લક્ષ્મણ જે તું આજ, કોણ આવ્યો દુઃખી શે કાજ;
સુમિત્રી જઈ તેડી લાવ્યા, શ્વાન સંન્યાસી બંન્યો આવ્યા. ૬
- જતિને બેસાડ્યો આસન, પૂછે શ્વાનને જીગજીવન;
અલ્યા કહો તમારી વઢવાડ, શાને કાજે કરો છો રાડ. ૭
- બોલ્યો શ્વાન તે નામી શિષ, સુણો સત્ય વચન જીગદીશ;

હું બેઠો હતો મારગમાંહે, જતિએ મુને માર્યો ત્યાંહે. ૮
 સુણી શ્વાન વચન અભિરામ, સંન્યાસીને પૂછે શ્રીરામ;
 જતિને કહે બ્રહ્મ અખંડ, કેમ શ્વાનને માર્યો દંડ. ૯
 સંન્યાસી કહે સુણો ભગવાન, હું જતોતો કરીને સ્નાન;
 એણે શિષ્ય ધુણાવ્યું શ્રીરંગ, અપાવન કયું મુજ અંગ. ૧૦
 નિત્ય કર્મને લાગી વાર, તે માટે મેં કીધો પ્રહાર;
 કહે શ્વાન સુણો મહારાજ, કરો ન્યાય અમારો આજ. ૧૧
 મારે વસવું મારગ માંહે, નહિ ધામ જે રહિયે ત્યાંહે;
 કંઈ મળે તો કરીએ અશન, વૃષા આતપ શીત સહન. ૧૨
 કરૂં જ્યમ ત્યમ દેહ નિર્વાહ, પૂરવ કર્મ છૂટું અવગાહ;
 એક ઇશ્વર સ્વામી અમારો, નથી આશરો અન્ય વિચારો.
 તે વિશ્વંભર પોષણ કરતો, જંતુમાત્રનાં પેટજ ભરતો;
 એને જોઈ આવતો આ દિશ, જાણીને નથી ધુણાવ્યું શિષ્ય.
 એ તો જાતિસ્વભાવ અમારો, એણે શામાટે મુજને માર્યો;
 જો હું કોપું તદા ભગવંત, તો એ સંન્યાસીનો આણું અંત.
 પણ મેં ક્ષમા રાખી મન, દંડ પ્રહાર સહ્યો મેં તન;
 હું જાણું આવું રામનું રાજ, તેમાં ક્યમ થાયે કૂડું કાજ. ૧૬
 છે તેવું હું બોલ્યો તમ સાથ, વટે તેવું કરો હે નાથ;
 શ્વાનનાં સુણી દીન વચન, દ્રવીભૂત થયા ભગવન. ૧૭
 બોલ્યા ક્રોધ કરી શ્રીરામ, જતિએ કયું કૂડું કામ;
 ધરી વેષ રૂડો થઈ સાધ, માર્યો પશુને વિનાઅપરાધ. ૧૮
 મારો ભય નથી ધરતા મન, શું થયું પામ્યા ઉત્તમ તન;
 કપે મારી કટાક્ષે કાળ, આજ્ઞા પાળે સદા લોકપાળ. ૧૯
 મુજ ભયથી તપે છે ભાનુ, વાયુ ચંદ્ર ભૂમિ ને કૃશાનું;
 હું છું કર્મતણો ક્ષણદાતા, કો ન થાય વિમુખનો ત્રાતા. ૨૦
 જીવ કર્મ કરે છે જેવું, ભુક્તાવું તેને સુખ દુઃખ તેવું;
 હું વિશ્વંભર વિશ્વનો રાય, સહુ સૃષ્ટિ છે મારી પ્રજાય. ૨૧
 હું છું નિઘ્રહ અનુઘ્રહ કરતા, ઉદ્ભવ પાલણુ ને સંહરતા;
 શું કરૂં ધર્યો ક્ષત્રીમાં દેહ, માટે ધર્મ પાળું છું એહ. ૨૨

કરે વિપ્ર કોટી અપરાધ, તોય મેં ના દુભાયે સાધ;
 છે રઘુકુળની એવી રીતિ, ના થાયે કદપાતે અનીતિ. ૨૩
 ના કરું શિક્ષા તો થાય બ્રહ્મ, પમાડે રંક જીવને કષ્ટ;
 તે માટે કરો એક ઉપાય, કરી સેવકને આજ્ઞાય. ૨૪
 એ જતિને ચઢાવો ગયંદ, ફેરવો પુરમાં મતિમંદ;
 અન્ય વરણને ખરઅધિકાર, પૂજ્ય માટે રાખો એનો ભાર. ૨૫
 જતિ તે જે જીતે અવિવેક, દેખે સર્વત્ર આત્મા એક;
 ન જાણે મુને ઘટઘટ વાસ, ત્યારે મિથ્યા તેનો સંન્યાસ. ૨૬
 એવું કહીને મંગાવ્યો માતંગ, ફેરવ્યો બેસાડીને ઉતંગ;
 એવી શિક્ષા કરી રઘુવીર, રાખ્યો ધર્મ પંથ મતિધીર. ૨૭
 રામરાજ્યનો એવો ન્યાય, જેમાં અઘટિત કર્મ ન થાય;
 વારંવાર વખીણે લોક, સુણીને જન થાય વિશોક. ૨૮
 ચૈાદ લોકમાં ચાલી ખ્યાત, જતિ શ્વાન વિરોધની વાત;
 એવા રામ ગરીબ નિવાઝ, સ્વામી સકળ તણા શિરતાજ. ૨૯
 ધરી મનુષ્ય તણા અવતાર, એવા રામ ભજે નરનાર;
 એમ સહસ્ર એકાદશ વર્ષ, રામ રાજ કર્યું ઉત્કર્ષ. ૩૦

વલણ

એવું રાજ રામે કર્યું અવધપુર, સહસ્ર એકાદશ વર્ષ રે;
 પુત્રની પેરે પ્રજા પાળે, નહિ અધર્મ કેરો સ્પર્શ રે. ૩૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्वान-
 संन्यासीसंवादे संन्यासीशसनं नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः॥२३

અધ્યાય ૨૪ મો

રાગ સામેરી

અનિહારે સુણો શ્રોતાજન થઈસાવધાન,
 કરો રૂડું રામ કથામૃત પાન;
 જે થકી જન્મ મરણ જાયે રોગ,
 સુખે ભોગવે પરમાનંદ ભોગ.

હાળ

- ભોગ પરમાનંદ પામે, વામે જન્મમરણ વ્યથા;
તે માટે સેવા સર્વદા ભાઈ, અમૃતરૂપી હરિકથા. ૨
- મહારાજ રાજધિરાજ કરતા, રાજ અવધીપુરતણું;
ગુરુ માત અનુજ વધૂજન હરખે, પ્રજા સુખ પામે ઘણું. ૩
- એવું રાજ નિરવિદ્ધ રામનું, તે સુર વખાણે સ્વર્ગમાં;
જે સુખ પામે અવધવાસી, તે નથી અપવર્ગમાં. ૪
- કેટલાક દિન વહી ગયા પૂઠે, આવ્યો સમય સોહામણો;
સગલાં સીતાજી થયાં, આનંદ વાઘ્યો અતિઘણો. ૫
- જે જગત માતા પ્રણવરૂપિણી, જનકતનયા શુભ મતિ;
તે વેદેહીએ ગર્ભ ધરીયો, અધિક તન શોભા સતી. ૬
- પંચમાસીતણી રક્ષા, સીતાને બાંધી તદા;
સહુ અવધમાં આનંદ વરત્યો, સોહલો મંગળ સદા. ૭
- તે સમે આવી વસંત ઋતુ, વન વૃક્ષ ફૂલ્યાં અતિઘણાં;
મકરંદ લેવા મધુપ ગુંજે, પક્ષી શબ્દ સોહામણા. ૮
- કુસુમિત કિંશુક શોભતા, ત્રિવિધિ પવન સુચકર વહે;
મોરીયા આગ્ર અતિ ઘણા, શુકપિક શબ્દ મધુર કહે. ૯
- ઋતુરાજમાં ક્ષિ તતણો રસ, તરુશાખાએ પ્રસર્યો તદા;
નરનારી કેરા નેત્રમાં, આવી મદન વસીયો સદા. ૧૦
- એવી વસંત ઋતુની શોભા જોઇને, રઘુપતિ સત્વર થયા;
શ્રીજનનકીને સંગ લેઈ વન, કીડા કરવાને ગયા. ૧૧
- કુસુમિત વન એકાંત સ્થળમાં, વિરાજ્યા રઘુકુળ મણિ;
જનક તનયા સંગ શોભે, લીલા કરતા અતિ ઘણી. ૧૨
- તે સમે હાસ્યવિનોદમાં, પ્રભુ બોલ્યા અતિ હરખે કરી;
અરે પ્રિયે તું માગ્ય મુજશું, કામના મનમાં ધરી. ૧૩
- જે ઈચ્છા હોય તે કરું પૂરણ, પ્રસન્ન થઈ કહું છું તુને;
તારું સ્વરૂપ ગુણ લાવણ્ય જોઈ, અતિ હેત ઉપન્યું છે મુને. ૧૪
- ત્યારે હસી બોલ્યાં મધુર વચ્ચને, સીતાજી તેણે સમે;
હું જાણે વનમાં જઈ રહું, મુજ ચિત્તવિષે એવું ગમે. ૧૫

પ્રભુ પંચ રાત્રી વન રહી, ઋષિપત્નીનાં દરશન કરે;
 એવી ઇચ્છા મુજને થાય છે, તે સ્વામી તમને કહું ખરું. ૧૬
 ત્યારે રામ કહે હો વૈદેહી, વર્ષ ચતુર્દશ વન રહી;
 વન વેદના પામી ધણું, તોયે હજી તૃપ્તિ થઈ નહિ. ૧૭
 પછે ભવિષ્ય આગણું વિચારી, રઘુવીર બોલ્યા થઈ દુઃખી;
 અરે અવશ્ય તુજને મોકલીશ, વન બેવા કારણ વિધુમુખી.
 એવું કહી પછી આબ્યા મંદિર, સીતા સાથે રઘુપતિ;
 તે બીજું કોઈ જાણે નહિ, જે ગહન ઇશ્વરની ગતિ. ૧૮

વલણ

ગતિ ઇશ્વરની ગહન છે, તે નવ જાણે કો જન રે;
 કહે દાસ ગિરધર સુણો શ્રોતા, હાવે સીતા જશે વન રે. ૨૦
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે સીતા-
 સંમંતોત્સવે શ્રીરામપ્રાર્થનં નામ ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૪ ॥

અધ્યાય ૨૫ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

મંદિર આબ્યાં સીતા ને રામ જી, પછી પોતે વિચાર્યું પૂરણ કામજી;
 તેડાબ્યા નગરના રક્ષક જેહ જી, ચોક્કીવાળા શરતા તેહ જી. ૧

હાળ

જે શરતા નિત્યે નયનમાંહે, ચોક્કીવાળા જ્યાંહે;
 તેને પાસે તેડી પૂછતા, પોતે રઘુપતિ ત્યાંહે. ૨
 કહો ભાઈ પુરના લોક સરવે, ચાલે છે નિજ ધર્મ;
 તે સુખી છે કે દુઃખી છે, મુજને કહો તે મર્મ. ૩
 વળી રાજા છું હું નયનો, મને નિંદે વંદે કોય;
 કો રૂડી ભૂંડી વાત મારી, કરે છે પુર સોય. ૪
 તે જયારથ મુજને કહો, નવ લાવશે મન લાજ;
 ત્યારે ગ્રામરક્ષક બોલીયા, તમે સુણો શ્રીમહારાજ. ૫
 પુરમાંહે લોક સકળ સુખી, નથી દુઃખ રોગ વિભેગ;
 નિજ ધર્મ પાળે પ્રજા સહુ, મન વાંછિત ભોગવે ભોગ. ૬

- સત્કીર્તિ સ્તવન કરે તમારી, પરમ ભક્ત સુભણુ;
 પરનિંદા પરધન પરત્રિયા, સ્વપને નહિ નિરવાણુ. ૭
- પણ એક અઘટિત વાત સુણી, પ્રભુ કહેતાં આવે લાજ;
 તમો ખરૂં પૂછ્યું માટે કહું છું, પ્રગટ કરીને આજ. ૮
- એક રજક રહે છે પુરવિષે, મહા દુષ્ટ પાપી જન;
 તેણે ત્રિયાને તાડન કરી, કાંઈ દ્વેષ આણી મન. ૯
- તે રીસાવી નિજ પિયેર ગદ, રહી પિતાના ઘરમાંહે;
 તેણે ફરી તેડી નહિ તેને, વીત્યા બહુ દિન ત્યાંહે. ૧૦
- પછી એક સમે તેનો પિતા, ગ્રહી પુત્રી કેસે હાથ;
 મૂકવા આવ્યો જામાત્રને ઘેર, વિનય કરી તે સાથ. ૧૧
- ત્યારે રજક ક્રોધે બોલીયો, નિજ સ્વસુર પ્રત્યે વાણુ;
 એને મારે મંદિર રાખું નહિ, જો જાય મારા પ્રાણુ. ૧૨
- હું તે રામ નહિ જે રાવણને ઘેર, સ્ત્રી રહી ખટ માસ;
 પાછી તેને લાવી સંઘરી, પડ્યો મોહ વિષયને પાસ. ૧૩
- જ્યમ રામે રાખી સીતાને, એમ હું ન રાખું એ નાર;
 લાંછન લાગે મારા કુળમાં, કરે સહુ ધિક્કાર. ૧૪
- અમો શુદ્ધ જાતિ રજકની, જગતના કહાડું ડાઘ;
 મુજ શિર ઉપર ચઢે કંલક જો, એ સ્ત્રીશું કરૂં અનુરાગ. ૧૫
- હું લંપટ નહિ કાંઈ રામ જેવો, નહિ રાખું ઘરમાંહે;
 મારે એનું મુખ જોવું નહિ, જ્યાંહાં લગી જીવું આંહે. ૧૬
- મહારાજ તે ચંડાળ એવું, બોલ્યો દુષ્ટ વચન;
 એવું સુણી શ્રીરઘુવીરને, ઘણો ખેદ ઉપન્યો મન. ૧૭
- તે રજકના દુર્વાક્યથી, ઘણું રુદે તપ્યું રણીધીર;
 પછે એકાંત જઈ પ્રભુએ બોલાવ્યા, પાસે લક્ષ્મણ વીર. ૧૮
- અરે બ્રાત્ર સુણ એક વાત કહું, કોઈ જાણે નહિ જ્યમ આંહે;
 રથમાં બેસાડી સીતાને, મૂકી આવ્ય તું વનમાંહે. ૧૯
- આપણે લાવ્યા લંકાથી શ્રીય, મારી દશમુખ એવ;
 અગ્નિ પ્રવેશી શુદ્ધ થઈ, તેના સાક્ષી છે મુનિ દેવ. ૨૦
- એ ગંગાજળ જેવી નિરમળ છે, સહુ જાણે આડે અંક;

- પણ દુષ્ટ રજકે મહેણું દીધું, માથે ચઢાવ્યું કલંક. ૨૧
- તે માટે સીતા મેં તજી, હું કહું સત્ય વચન;
ખોલે કંઠણ વાયક લોક તે, સહેવાય નહિ મેં મન. ૨૨
- એવાં વચન સુણીને સુમિત્રીને, લાગી નખશિખ ઝાળ;
એ રજક એવું ખોલે ક્યમ, એની જીભ છેદું તત્કાળ. ૨૩
- એ દુષ્ટકેરા વચનથી, ક્યમ તબાય સીતા આજ;
એ અજ્ઞાને ખોલ્યો હશે, માટે વિચારો મહારાજ. ૨૪
- પાખંડી દુર્મતિ વેદ નિંદે, પંડિત ન કરે ત્યાગ;
વળી રાજહંસ તજે નહિ, જો મુક્તા નિંદે કાગ. ૨૫
- દાદુર નિંદે કમળને, શીલી મુખ તજે ન સરોજ;
કાયર નિંદે શૂરને પણ, તજે નહિ તન ઓજ. ૨૬
- કુબુદ્ધિ નિંદે સંતને, પૂજે વિવેકી તેહ;
વળી તસ્કર નિંદે ચંદ્રને, પણ ચકોર ન તજે સ્નેહ. ૨૭
- એમ ગુણ સરિતા જનકી, સહસા તજી નવ જાય;
એ રજકના લેઉં પ્રાણ હવડાં, સુણો શ્રીરધુરાય. ૨૮
- આટલા દિન દુઃખ વેઠીયું, હવડાં થયો વિશ્રામ;
વળી કલેશ ક્યાં ઉભો કરો છો, ક્ષમા રાખો રામ. ૨૯
- સહુ જગત જાણે જનકીને, પરમ સાધવી રૂપ;
વિના અપરાધ ન ઘટે તજવી, તે રવિકુળ ભૂપ. ૩૦
- અપરાધ કોટી કરે કો, તમ શરણ આવે જન;
તો તેને પાળો છો પ્રભુ, આજ શું વિચાર્યું મન. ૩૧
- જનકી તજતાં જગતમાં, અપજશ થશે મહારાજ;
અણછતું કલંક ઉદે કરી, શીદ વિસ્તારો છો આજ. ૩૨
- એમ અનંતે ધણાં વચન કહીને, નેત્ર ભરીયાં નીર;
ત્યારે ધીરજ આપી બ્રાતને, પછી ખોલ્યા શ્રીરધુવીર. ૩૩
- અરે લક્ષ્મણ એ ચતુરાઈ સરવે, જાવા દે તું આજ;
એ સીતાને મૂકી આવ વન, કર શિઘ્ર કહું તે કાજ. ૩૪
- હું જાણું છું એ સાધવી છે, ધરમધારણ ધીર;
પણ લોકનો અપવાદ મેં, નથી સહેવાતો સુણ વીર. ૩૫

લોકાપવાદ થકી જગતમાં, ડરો નહિ જે જન;
 તે જીવતાં મૃત જાણુવો, ધિક્કાર તેનું તન. ૩૬
 માટે પ્રભાતે એ જનકી, વન લેઈ જા નિરવાણુ;
 એ વિષે બોલીશ નહિ ફરી, મુજ સત્ય વચન પ્રમાણુ. ૩૭
 નિદાન વાત કહી જદા, પણ કરી શ્રીરઘુવીર;
 ત્યારે લક્ષ્મણ અણબોલ્યા રહ્યા, ગઈ સકળ મનની ધીર. ૩૮
 વાર પ્રભુ હું પ્રભાતે લેઈ, જઈશ શ્રી વનમાંહે;
 પછી ઉઠી આવ્યા નિજ ભોવન, શોચે સુમિત્રી ત્યાંહે. ૩૯

વલણ

સુમિત્રી કરતા શોચના, નવ નિદ્રા આવી રાત રે;
 એમ રજની દુઃખમાં વહી ગઈ, ઉઠ્યા જ્યારે થયો પ્રભાત રે. ૪૦
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे रजकदुर्वा-
 क्य भवणात् लक्ष्मणं प्रति सीतात्यागाज्ञाकरणं नाम पंचाविंशोऽध्यायः

અધ્યાય ૨૬ મો

રાગ ભૈરવ

સીતાજીને વન મોકલવા, કરી આજ્ઞા શ્યામ શરીર;
 રહી રાત ઘટિકા ચાર પાછલી, ઉઠ્યા લક્ષ્મણ વીર. ૧
 સત્વર થઈ રથ જેડી આવ્યા, સીતાજીને ભોવન;
 કરી વંદના જનકસુતાની, બોલ્યા દીન વચન. ૨
 હે માતા તમને વન દેખાડવા, આજ્ઞા કરી મહારાજ;
 માટે સાવધાન થઈ રથમાં બેસો, ચાલો જઈએ આજ. ૩
 એવાં લક્ષ્મણજીનાં વચન સુણીને, સીતા હરખ્યાં મન;
 જાણ્યું મારો મનોરથ સફળ કર્યો, મુને પ્રસન્ન થયા ભગવન. ૪
 ઉપવનમાં એકાંત સ્થળે, મેં પ્રભુને કહ્યુંતું જેહ;
 વન જેવાની ઇચ્છા મુજને, સફળ વચન કયું તેહ. ૫
 એવું જાણીને હરખ્યાં મનમાં, ઉઠ્યાં જનકકુમારી;
 વસ્ત્રાભૂષણ સાથે લીધાં, અનેક સામગ્રી સારી. ૬
 રઘુપતિ ચરણે શિષ નમાવી, બોલ્યાં મધુર વચન;

મહારાજ હું લક્ષ્મણ સાથે, જઈ આવું છું વન. ૭
 નેત્રની સમસ્યા નાથે કરી, પણ બોલ્યા નહિ મુખ વાણુ;
 પછી સરવ સામગ્રી લેઈને સીતા, રથમાં બેઠાં જાણુ. ૮
 ત્યારે લક્ષ્મણ એ રથ હાંક્યો તે, ઉતાવળો તેણીવાર;
 પુરજન કોઈએ જાણે નહિ, એમ નીકળ્યાં નગ્રની બહાર. ૯
 વાયુવેગે રથ હાંકે લક્ષ્મણ, સીતા બેઠાં તે માંહે;
 અપશુકન બહુ થાય મારગે, આવ્યાં ગંગાત્રક જ્યાંહે. ૧૦
 વિષ્ણુચરણ જ પાર ઉતરી, દક્ષિણ પંથ પળાય;
 આગળ જાતાં વિકટ વન આવ્યું, ત્યારે સીતાને થઈ ચિંતાય. ૧૧
 વ્યાધ વરુ ને અજગર મોટા, પક્ષી બોલે કૂર;
 અધકાર વન પરવત સંકુળ, નવ દેખાયે સૂર. ૧૨
 મનુષ્યમાત્ર કો નવ મળે વનમાં, નહિ ઋષિના આશ્રમ;
 વિકટ પંથ દારુણ વન મધ્યે, હય પામ્યાં ઘણું શ્રમ. ૧૩
 એવું ભયંકર વન જોઈ સીતા, ભય ઘણું પામ્યાં મન;
 પછે ગદગદ કંઠે લક્ષ્મણ સાથે, બોલ્યાં દીન વચન. ૧૪

વલણ

મન ભય પામી ગદગદ કંઠે, બોલ્યાં સીતા વચનરે;
 મારા દીયરજીભુંનેઆંહાં ક્યમ લાવ્યા, આ તો દીસે દારુણ વનરે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे सीता-
 त्यागो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ ૨૬ ॥

અધ્યાય ૨૭ મો

રાગ શોક રામગ્રી

હાવે જનકસુતા શોકાતુર થઈને બોલ્યાં, લક્ષ્મણ સાથ વચનરે
 હો દીયર જી;
 તમે મુજને આંહાં ક્યમ તેડી લાવ્યા, આ તો દીસે છે દારુણ વનરે.
 હો દીયર જી.
 નથી આશ્રમ મુનિવર કેરા, ઉજડ વન દીસેરે
 હો દીયરજી;
 કો અસુર આવશે આંહે, હાવે શું કરીશે રે
 હો દીયરજી. ૨

મારું દક્ષિણ અંગ ને નેત્ર, ભુજ ફરકે રે હો દીયરજી;
 ઘણા થાય છે માનશુકન, રુદે મારું ધડકે રે હો દીયરજી. ૩
 મુને દિવસ લાગે છે ઉદાસ, રવિ તેજ આછાંરે હો દીયરજી;
 આપણે ઘણો ભોગવ્યો વનવાસ, માટે હીડો પાછા રે હો દી૦૪
 મુવા પક્ષી ખોલે છે કરાળ, હાવે શું થાશે રે હો દી૦
 વૃકવ્યાધિ મારે ઘણી પ્રાણ, જાણે આવી ખાશે રે હો દી૦ ૫
 નથી સંગે કો સેવક જન, કોની હુંક ધરીયે રે હો દી૦
 આપણુ એકલડાં આવે વન, ફાટીને મરિયે રે હો દી૦ ૬
 મુજ અબળાની બુધ નરસ, મેં માગ્યું એવું રે હો દી૦
 વેડ્યું દુઃખ ચતુરદશ વરસ, હવે વન કેવું રે હો દી૦ ૭
 કોણ જાણે શું હશે હોનાર, કર્મ ગતિ મારી રે હો દી૦
 તેવો ઉપજે મન વિચાર, દહાપણ જાય હારી રે હો દી૦ ૮
 રથ પાછો વાળો હો વીર, ઝાઝું શું કહીયે રે હો દી૦
 હાવે ગઈ મારા મનની ધીર, કહો ક્યમ રહીયે રે હો દી૦ ૯
 નથી ખોલતા થઈ ઘણીવાર, તમો મુજ સાથે રે હો દી૦
 શું તજી મુને પ્રાણઆધાર, નિરદે થઈ નાથે રે હો દી૦ ૧૦
 કાંઈ કપટ તમારે મન, દીસે મોટી એડી રે હો દી૦
 બાકી શીદ લાવો આવે વન, એકલડી તેડી રે હો દી૦ ૧૧
 જો ના કહો ખરેખરી વાણ્ય, જથારથ જેવું રે હો દી૦
 તમને રામચરણની આણ્ય, કરવું છે કેવું રે હો દી૦ ૧૨
 એવું સુણી સુમિત્રી સમરથ, કંપાવ્યા રોમ રે હો દી૦
 દૂર વન જઈ રાખ્યો પછે રથ, ઉતરીયા ભોમ રે હો દી૦ ૧૩

વલણ

ભોમ ઉતરિયા લક્ષ્મણજી, એક વૃક્ષ તળે નિરધાર રે;
 ત્યાં જનકસુતાને ઉતારી, ખેસાડ્યાં પૃથ્વીભોજાર રે. ૧૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे लक्ष्मण
 प्रति सीतायां समयवचनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

અધ્યાય ૨૮ મો

રાગ આશારી

- સુમિત્રીએ સીતાજીને ભૂમિ બેસાડયાં ને, પરદક્ષિણા કરી ત્યાંહે; ૧
 સાષ્ટાંગ નમન કરી શિર મૂક્યું, જનકીના પદમાંહે.
- એમ નમસ્કાર કરીને પછે લક્ષ્મણે, ઓર્થિંતુ રડી દીધું; ૨
 અરે માતા તમને તજ્યાં રામે, અઘટિત કારજ કીધું.
- એક દુષ્ટ રજકના મેંણા માટે, કયો તમારો ત્યાગ; ૩
 મેં ઘણું કહ્યું પણ માન્યું ન પ્રભુએ, ઉતાર્યો અનુરાગ.
- હું શું કરું માતા મુજને કીધી, આજ્ઞા શ્રીરઘુવીર; ૪
 ત્યારે તમને હું વન મૂકવા આવ્યો, રાખી મનમાં ધીર.
- એવાં લક્ષ્મણજીનાં વચન સુણી, થઈ સીતાને મૂર્છાય; ૫
 જ્યમ કદળી ઉપર વિજ પડે, વા થાય વજનો ઘાય.
- જ્યમ તેજ હિણ થાયે મુક્તાક્ષ, પડતાં અગ્નિમાંહે; ૬
 એમ મૂર્છિત થઈને સીતા પડીયાં, થયાં અચેતન ત્યાંહે.
- ત્યારે વનદેવ્યા પંચ તત્ત્વને સોંપ્યાં, લક્ષ્મણે જનકકુમારી; ૭
 પછે ઇન્દ્રજીત રિપુ રથમાં બેઠા, થઈ શોકાતુર ભારી.
- પછી રથ હાંકીને ચાલ્યા લક્ષ્મણ, મૂકી સીતાને વન; ૮
 આંસુ ચોધારે રુદન કરતાં, રાતાં થયાં લોચન.
- એમ અવધપુરીમાં આવ્યા સુમિત્રી, નમ્યા રામને પાય; ૯
 સર્વ નગ્રમાં જણ થયું જે, રામે તજ્યાં સીતાય.
- કૌશલ્યાદિક માતા સર્વે, રુદન કરે બહુ પેર; ૧૦
 રાંધ્યાં અન્ન રહ્યાં અવધીમાં, શોક પડ્યો ઘેરે ઘેર.
- હાલે નરનારી સહુ નગ્રતણી, મળી વાત કરે છે ત્યાંહે; ૧૧
 શે અપરાધે ગર્ભવતી શ્રીય, રામે તજી વનમાંહે.
- પેલા રજકને સર્વે ગાળો દે છે, લોક કરે ધિક્કાર; ૧૨
 એ ચંદાળ ક્યાંથી જન્મ્યો અવધપુર, દેવા દુઃખ અપાર.
- એમ અવધવાસી શોકાતુર સર્વે, સીતા તજ્યાં જ્યારે વન; ૧૩
 એ સમે એક સદેહ છે મોટો, તે સુણો શ્રાતાજન.

અવધવાસી જન સર્વે સુધર્મા, સુમતિ પુણ્ય પવિત્ર;
 પરમ ભક્ત સીતા રઘુવરના, વાહાણું રામ ચરિત્ર. ૧૪
 રાગ દ્રેષ હિંસા નહિ કોને, પરનિંદા પરદ્રોહ;
 કુતર્ક વચન મુખે નવ બોલે, નહિ ક્રોધ મદ મોહ. ૧૫
 સીતારામપર પ્રીતિ સહુને, જાણે પ્રાણ આધાર;
 તે તે રામને કુવચન ક્યમ કહે, સ્વપનવિષે નિરધાર. ૧૬
 શ્રીરામ રાજ વળી અવધપુરીમાં, જન્મ નિવાસી જેહ;
 તે રજક એવો ક્યમ દુષ્ટ રહ્યો છે, એ મોટો સંદેહ. ૧૭
 જેણે નિરભે થઈને નિંદા કરી રામની, બોલ્યો વચન કટુ ઝેર;
 સીતાનો ત્યાગ કરાવ્યો એણે, હશે પૂરવતું વેર. ૧૮
 એ સંદેહ નિવરતી કરવા માટે, કહું જથારથ જાણુ;
 રજકને વેર સીતા સાથે, તે કથા છે પદ્મ પુરાણુ. ૧૯

વક્ત્રણ

પદ્મ પુરાણે પાતાળ ખડે, શેષ વાત્સાયણ સંવાદ રે;
 રામાશ્વમેધમાં એ કથા છે, સુણો શ્રેતા તજીને પ્રભાદ રે. ૨૦
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे वनेसीतात्य-
 क्त्वा लक्ष्मणस्य रामसामीप्यागमनं नाम अष्टविंशोऽध्यायः ॥૨૮॥

અધ્યાય ૨૯ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સુણો શ્રેતા સહુ એકે મન જી, પદ્મ પુરાણની કથા પાવન જી;
 પાતાળ ખડે રામાશ્વમેધ જેહ જી, શેષ વાત્સાયણનો સંવાદ તેહ જી.

દાળ

સંવાદ શેષ વાત્સાયણ ઝડાપનો, રામાશ્વમેધ કથાય;
 ગાતાં સુણતાં શિખતાં, મહા પતિત પાવન થાય. ૨
 જ્યારે ખટ વરસનાં હતાં સીતા, જનક રાયને ઘેર;
 કુમારિકા સખી સાથે રમતાં, કરતાં લીલા લહેર. ૩
 એક સમે વાડીમાં ગયાં, નિજ સાહેલી લેઈ સંગ;
 ત્યાં સખી સાથે ધુત કીડા, રમે નાના રંગ. ૪

- તે સમે સન્મુખ વૃક્ષપર, બે પક્ષી બેઠાં ત્યાંહે; ૫
 તે શુક શુકી આનંદમાં, કરે વાત માંહોમાંહે.
- શુક શુકીને શ્રવણ કરાવતો, રૂડી રામકથા પાવન;
 ત્યારે રમત મૂકી સીતાજી લાગ્યાં, સુણવા એકે મન. ૬
 પ્રથમથી રામચરિત્ર સહુ, કહેવા માંડ્યું કરી વિસ્તાર;
 તાદાત્મ્ય સીતા શ્રવણમાં, લાગી રહ્યાં એકતાર. ૭
- રઘુવીર જન્મ ઉછવ કથા, બાળ ચરિત્ર કંતુ રક્ષાય;
 પછે જનકપુર આગમન વળી, ધનુભંગ શ્રી વિહીવાય. ૮
 કેકઈ વચન પ્રસ્તાવ વન, દશરથ મરણ દુઃખી લોક;
 ચિત્રકૂટ ભરતાગમન, મળિયા રામ રામન વિશેષ. ૯
 દંડકારણ્ય પવિત્ર કરી, પંચવટી કીધો વાસ;
 સુપ્તિભા વિરૂપ ખરદુખર વધ, કૃત માયા મૃગનો નાશ. ૧૦
- ત્યારે સીતાજીનું હરણ કરી, લંકા ગયો દશાનન;
 કીરે કથા કહી ત્યાં લગી, પછી રહ્યો ગ્રહીને મુન્ય. ૧૧
 તે ચરિત્ર સુણવા જનકી, બહુ થયાં આતુર મન;
 અધુરી કથા ક્યમ મૂકી એણે, લાગી ચટપટી તન. ૧૨
 તે વાડીના રખવાળને કહ્યું, સીતાએ તતકાળ;
 હે વિપિનરક્ષક વૃક્ષ ઉપર, નાખ હવડાં જાળ. ૧૩
- આ બે પક્ષી ગ્રહણ કરીને, આપ્ય મુજ કર માંહે;
 એવાં વચન સુણી સીતાતણાં, તે થયો સત્ત્વર ત્યાંહે. ૧૪
 વનરક્ષકે તવ જાળ નાખી, પક્ષી ઝાલ્યાં જોડ;
 તે જાનકીને સોંપીયાં, પૂરણ થયા મન કોડ. ૧૫
- પક્ષી ગ્રહ્યાં બે કરવિષે, પછે બોલિયાં જનકસુતાય;
 અલ્યા કીર કહે મુજને યથા જે, રહી અધુરી કથાય. ૧૬
 અલ્યા કોની પુત્રી કોણ સીતા, કોણ તે રઘુપત્ય;
 જે રાવણ હરણ કરી ગયો, પછી શી થઈતેની ગત્ય. ૧૭
- ત્યારે શુક કહે બાઈ સાંભળો, મુનિ વાલ્મિકને આશ્રમ;
 તે વૃક્ષ ઉપર અમો રહેતાં, સ્ત્રી પુરુષ અનુક્રમ. ૧૮
 શત કોટી રામચરિત્ર પાવન, કયું વાલ્મિક મુન્ય;

શિષ્યને નિત્ય ભણાવતા, સમજાવી અરથ રતન.	૧૯
તે સાંભળતાં નિત્યે અમો, કહેતા મુનિવર જોહ;	
એટલી સ્મરતિ રહી મુને, બાકી ગયો ભૂલી તેહ.	૨૦
અમો પક્ષીકેરી અલ્પ બુદ્ધિ, રુદે રહે નહિ વાત;	
હાવે આગળ આવડતી નથી, એ કથા મુજને માત.	૨૧
જનકી કહે પૂરણ થયા વિન, નહિ જવા દેઉં આજ;	
એમ કહી પંજર મંગાવ્યું, પક્ષીને રહેવા કાજ.	૨૨
પછે પંજરમાં ઘાલી તદા, તે શુકીને નિરધાર;	
કરમાંહેથી શુક જોર કરીને, ઉડીયો તેણીવાર.	૨૩
તે શુકી ગર્ભવતી હતી, તે પામી વિપરીત યોગ;	
સીતાએ ઘાલી પિંજરામાં, થયો સ્વામી વિજેગ.	૨૪
તતકાળ તેણે પ્રાણ તણ્યા, શુકી પામી મર્ણ;	
પસ્તાવો સીતાએ કર્યો, પછી કાઢી નાખી ધર્ણ.	૨૫
તે કીરિ દીઠી કામની જે, મરણ પામી ત્યાંહે;	
કલ્પાંત ઘણું તેણે કયું, દુઃખ પામિયો મનમાંહે.	૨૬
પછી મન વિચાર્યું મારે મરણું, જીવું તે કોણ કાજ;	
ત્યાંથીકી પોપટ ઉડીયો તે, આવ્યો તીરથ રાજ.	૨૭
કીરે કરી મન કલ્પના, મુજ ગરભવંતી નાર;	
તે વિજેગ કરાવ્યો સીતાએ, વહોડયાં સ્ત્રી ભરથાર.	૨૮
માટે જનકતનયા જનકી તે, સગલાં થાયે જાણ;	
ત્યારે વિયોગ સ્વામીનો થાજે, સત્ય કહું નિરવાણ.	૨૯
પ્રયાગ જળમાં તન ઝંપાવ્યું, એણું કહીને વચન;	
તે રજક થઈને અવતર્યો, જે અવધપુર પાવન.	૩૦
તેણે સીતાને વન કઢાવ્યાં, દુષ્ટ વચન બોલ્યો અંધ;	
વિયોગ પાડ્યો સ્વામીનો, તે પૂરવ જન્મસંબંધ.	૩૧
એ જગતજનુની જનકી, સાક્ષાત લક્ષ્મીરૂપ;	
વળી જગતપિતા શ્રીરામ તે, કોટી બ્રહ્માંડના ભૂપ.	૩૨
સર્વ જીવ કેરા કર્મના, પ્રાણ પ્રદાતા એ રામ;	
તેને નથી કાંઈ આવરણ, છે સ્વતઃ સિદ્ધ પૂરણ કામ.	૩૩

પણ લોક મારગ આચરે, કરવા ધરમ વિસ્તાર;
 બાંકી રજકકેરા વચનથી, ક્યમ તજે જનક કુમાર. ૩૪
 એ ઇચ્છાશક્તિ રામની, બનકી પુણ્ય પવિત્ર;
 તે રણસંબંધ જણાવા માટે, કયું એહ ચરિત્ર. ૩૫
 માટે તર્ક ના કરશે અહિં, શ્રોતા વિવેકી જન;
 એ પ્રભુને નથી શોક મોહ, છે જ્ઞાન આનંદધન. ૩૬
 વળી બીજું કારણ એક છે, સીતા તજ્યાનો મર્મ;
 તે સંક્ષેપે કરીને કહું જે, જથારથ અનુક્રમ. ૩૭

વલણ

અનુક્રમે કરી એ કથા કહું, જે માટે તજ્યાં સીતાય રે;
 કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રોતા, ધરજો મન અભિપ્રાય રે ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उतरकांडे रजक
 पूर्वजन्मकथनं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ ૨૯ ॥

અધ્યાય ૩૦ મો

રાગ મારૂ

સુણો શ્રોતા સાવધાન થઈને, સીતા તજ્યાનો મર્મ;
 પૂર્વે પિતાનું વચન પાળવા, વન ગયા પૂરણ બ્રહ્મ. ૧
 ત્યારે આયુષ્ય હતું ભૂપતિ કેરું, દ્વાદશ વર્ષનું બળુ;
 પણ રામવિયોગે દશરથે, તજ્યા તતક્ષણ પ્રાણ. ૨
 અકાળ મૃત્યુએ મરણજ પામ્યા, રહ્યા જઈને સ્વર્ગ;
 કર્મ અશેષ હતાં માટે તે, નવ પામ્યા અપવર્ગ. ૩
 પછી વન પૂરણ કરી અવધપુરીમાં, આવ્યા પૂરણ કામ;
 સહસ્ર એકાદશ વર્ષ લગી, ત્યાં રાજ્ય કયું શ્રીરામ. ૪
 પછી વિચાર્યું પ્રભુએ પોતે, હાવે જહું સ્વધામ;
 પ્રથમ પિતાને મોક્ષજ આપું, તો થાયે શુભ કામ. ૫
 પ્રારબ્ધ કર્મ તણું ફળ સુખ દુઃખ, પાપ પુન્યથી હોય;
 તે પૂરણ ભોગવ્યા વિન દેહે ગુણમય, મોક્ષ ન પામે કોય. ૬
 જ્યારે કર્મ શુભાશુભનો ક્ષય આવે, વાસના ટળે અશેષ;

સર્વ સંગથી મુક્ત થાય ત્યારે, જય સંસ્કૃતિ કલેશ. ૭
 વેદ શાસ્ત્રની રીતિ એવી, મોક્ષ તણો અનુક્રમ;
 પણ કરતું અકરતું અન્યથા કરતું, સમરથ પૂરણ બ્રહ્મ. ૮
 મહા પાપી પ્રાણી રામનામથી, મોક્ષને પંથ પળાય;
 તો દશરથની ગતિનું શુ કહેવું, પુત્ર જેના રઘુરાય. ૯
 વળી લોક વેદ સહુ એમજ કહે છે, અંતે જ્યાં મતિ જય;
 થાય ગતિ તેવી તે જનની, એવો છે એક ન્યાય. ૧૦
 શ્રીરામ રામ રઘુવીરજી કહેતાં, તણ્યા દશરથે પ્રાણ;
 તો મોક્ષ ન પામે શામાટે, એ હરિની ઇચ્છા નિરવાણ. ૧૧
 તે દશરથ રાજ સ્વર્ગ રહ્યા છે, એમ વિચાર્યું રામ;
 ન્યાયે કરી નરપતિને આપું, હું માફ નિજ ધામ. ૧૨
 વરસ દ્વાદશનું આયુષ્ય બાકી, તે હું ભોગવું આજ;
 પણ સીતાને અરધાંગજ રાખું, તો થાય વિપરીત કાજ. ૧૩
 હું ધર્મ સ્થાપવા પ્રગટયો ભૂતળ, પાળવા વેદનાં કર્મ;
 જો જનકીસહિત એ રાજ્ય ભોગવું, તો ભ્રષ્ટ થાય નિજ ધર્મ.
 એમ વિચારી પિતાનું આયુષ્ય, રામે કયું અગીકાર;
 માટે સીતાનો પરિત્યાગજ કીધો, મોકલ્યાં વનમોઝાર. ૧૪
 રજકને દુષ્ટ વચન બોલાવ્યો, કરી પ્રેરણા રામ;
 તે નિમિત્તે કરી તજ્યાં જનકી, વનમાં પૂરણકામ. ૧૬
 માટે શ્રેતાજન સદેહ નવ કરશે, સુણીને એહ કથાય;
 ચરિત્ર અટપટાં ઇશ્વરનાં, નવ જણાય તે અભિપ્રાય. ૧૭
 કો હરિઇચ્છાનો પાર ના પામે, અલ્પ મહામતિવાન;
 આકાશતણો જ્યમ પાર પામવા, મશક ને ગરુડ સમાન. ૧૯
 હાલે વૈદેહીને વનમાં તણે, લંકમણ આઠ્યા ઘેર;
 મૂર્છિત થઇને સીતા પડીયાં, વળતી શી થઇ પેર. ૧૮

વલણ

શી પેર થઇ ત્યાં સીતાની, જે અચેત પડીયાં વન રે;

પછી આર ધડીયે વળી મૂછાં, ત્યારે કરવા લાગ્યાં રુદનરે. ૨
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે શ્રીરામેણ
 સ્વધર્મપ્રતિપાલનાર્થે દશરથમોક્ષાર્થે સીતાત્પાગો નામ ત્રિશોડશ્યાયઃ॥

અધ્યાય ૩૧ મો

રાગ દોહડા

જ્યારે જનકીને મૂરછાવળી, શાતા આવી તન;
 પાસે લક્ષ્મણને દીડા નહિ, ત્યારે કરવા માંડ્યું રુદન. ૧
 લોચન જળધારા વહે, અંગ પછાડે આપ;
 પછી સીતાયે મધુર સ્વરે, કરવા માંડ્યો વિલાપ. ૨

રાગ સોરઠ

વૈદેહી વનમાં વલવલે, કરે વિવિધ વિલાપ;
 હૃદય ભીંજે છે આંસુ જળે, પામ્ય અતિ પરિતાપ. વૈદેહી ૦ ૧
 હો લક્ષ્મણજી તમે ક્યાં ગયા, મૂકી મુજને વન;
 આવડા નિરદય ક્યમ થયા, દયા નવ ધરી મન. વૈદેહી ૦ ૨
 હવડાં મારી પાસે હતા, ક્યાં સંતાયા હો વીર;
 મારા સમ દેખા ઘો મુને, આ વેળા રણધીર. વૈદેહી ૦ ૩
 હો અવધપુરીના રાજ્યા, દશરથ રાજકુમાર;
 શે અપરાધે મુને તણ, એકલી વનમોઝાર. વૈદેહી ૦ ૪
 પ્રભુ શરણાગતવત્સલ તમે, બાંહે ગ્રહાની લાજ;
 હું છું તમારી કિંકરી, વહારે ધાળે મહારાજ. વૈદેહી ૦ ૫
 પ્રભુ મુજ અર્થે બહુ શ્રમ કર્યો, હણિયો નિશિચર સાથ;
 એટલું કરી અંતે તણ, ન ધટે તમને હો નાથ. વૈદેહી ૦ ૬
 તમ ચરણસેવા હું ચૂકી નથી, રાખ્યું છે ચિત્ત ઠામ;
 તે અંતરની જાણો છો પ્રભુ, અંતરજ્ઞમી રામ. વૈદેહી ૦ ૭
 તમે વાત વિસ્તારી રજકની, પામ્યા મનમાં રોશ;
 લંછન લાગે રવિકુળવિષે, જો દેશો મુજ શિરદોષ. વૈદેહી ૦ ૮
 માટે સાય કરો મારી શામળા, લાવો મનમાં મહેર;
 તેડાવો પ્રભુ પાછી મુને, ન કરીએ આવડો કેર. વૈદેહી ૦ ૯

આ વન કંટક છે બિહામણું, હું એકલડી નાર;
 સખા સાહેલી કે સંગ નહિ, રહું કેને આધાર. વૈદેહી ૦ ૧૦
 હો જનક નૃપતિ મુજ આપણ, હ્યો પુત્રીની સંભાળ;
 હો પિતા હું તમને વહાલી વણું, કરો મારી પ્રતિપાળ. વૈ ૦ ૧૧
 જ્યમ મચ્છ તરફે તાપે કરી, સુકાય સરોવર પાણી;
 જ્યમ પૂરવે વનમાં પડી, નૈષધ રાયની રાણી. વૈદેહી ૦ ૧૨
 એમ વૈદેહી વિલપે અતિ ઘણું, મુખે કરતાં રુદન;
 સીતા રોતાં રોયાં તરુ, પશુ પક્ષી જન. વૈદેહી ૦ ૧૩
 નેણી વેળાએ કંપી ધરા, ભૂમિજનને શોક;
 મનમાં રટણ કરે રામનું, હૃદયે પુણ્યલોક. વૈદેહી ૦ ૧૪
 હાવે પ્રાણ તનું હું માહરો, પાડું નિશ્ચયે તન;
 પછી કેશનો પાસ કંઠે ધર્યો, ત્યારે વિચાર્યું મન. વૈદેહી ૦ ૧૫
 જો હું ત્યાગ કરું દેહનો, તો આત્મહત્યા થાય;
 વળી પ્રાણ પાપ લાગે મુને, ગર્ભ કેરી હત્યાય. વૈદેહી ૦ ૧૬
 એમ વિચારીને જનકી, કાઢ્યો કંઠથી પાસ;
 પછી ગાઢે સ્વરથી રુદન કરે, મૂકે મુખ નિશ્વાસ. વૈદેહી ૦ ૧૭

વલણ

નિશ્વાસ મૂકે અધર સૂકે, કરમાયું કમળ વદન રે;
 ને વન કેરાં ખગમૃગ આવી, કરતાં આસ્વાસન રે. ૧૮

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे सीताया
 मूर्छाविरामानंतरं विलापवचनं नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

અધ્યાય ૩૨ મો

રાગ સારંગ

એણે પ્રકારે સીતા એકલડાં, વનમાં કરતાં રુદન;
 તેણે સમે કંદમૂળ લેવાને, નીકળ્યા વાલ્મિક મુન્ય. ૧
 તે મુનિએ સીતાનું રુદન સાંભળ્યું, પાસે આવ્યા ધાઈ;
 મુનિએ ઓળખી જનકસુતા, કહે તું આંહાં ક્યાંથી બાઈ. ૨
 અરે સીતા મેં ઓળખી તુજને, જનકની તનયા ભણી;

- દશરથસુત શ્રીરામચંદ્ર તે, અવધપતિની રાણી. ૩
- અરે પુત્રી આ વનમાં ક્યાંથી, તું એકલડી આજ;
- ત્યારે સીતાએ વૃત્તાંત કહ્યું જે, તજરઘુપતિ મહારાજ. ૪
- ત્યારે મુનિ કહે બાઈચિંતા નવ કરશે, મુને ઓળખે છે ભગવાન,
- જનક રાય પણ મારો મિત્ર છે, તું મુજ પુત્રી સમાન. ૫
- તું જક્તજનુની જનકસુતા છે, લક્ષ્મીનો અવતાર;
- બાઈ મનુષ્યદેહ ભૂતજમાં ધરી, તમે લીલા કરો છો અપાર. ૬
- માટે ચાલ પુત્રી મુજ આશ્રમમાં, હું પાળીશ રૂડી પેર;
- ત્યાં ઋષિપત્નીઓ સાથે રહેજે, સુખી થશે મુજ ઘેર. ૭
- વળી તારા ઉદરથી પુત્ર પ્રગટશે, બળિયા ખે રણધીર;
- મહા પરાક્રમી પુત્ર થશે તે, જીતશે શ્રીરઘુવીર. ૮
- એમ ઘણાં વચન કરી ધીરજ આપી, સીતાને મુનિનાથ;
- જનકસુતાને રોતાં રાખ્યાં, મુસ્તક ચૂક્યો હાથ. ૯
- ત્યારે સીતા મુનિનાં વચન સાંભળી, સંતોષ્યાં મન જાણ;
- તમે પિતા હું પુત્રી તમારી, એવી બોલ્યાં વાણ્ય. ૧૦
- પછી વાલ્મિક મુનિ સીતાને તેડી, આઠ્યા નિજ આશ્રમ;
- ફળજળ આપી સ્વાગત કીધી, ઉતાર્યાં અનુક્રમ. ૧૧
- ત્યારે અનેક વિપ્ર તેણે સમે આઠ્યા, વન મધ્યેથી અનુપ;
- વાલ્મિક મુનિને પૂછવા લાગ્યા, જોઈ સીતાનું રૂપ. ૧૨
- અરે પિતા આ ક્યાંથી લાઠ્યા, કોણ છે કોની નારી;
- ત્યારે મુનિએ કહ્યું એ રામની રાણી, સીતા જનકકુમારી. ૧૩
- એવાં વચન સુણી સહુ વિપ્ર કહે, એ શીદ લાઠ્યા મહારાજ;
- વિદ્ય થશે આપણા આશ્રમમાં, નહિ રહે કોની લાજ. ૧૪
- એણે રાવણનું કુળ કયું નિકંદન, મરાઠ્યો મારીય રંક;
- વળી લોકાપવાદ લાગ્યો મોટો, એને માંથે ચડ્યું છે કલંક. ૧૫
- આપણા આશ્રમમાં નવ જોઈએ, એનું સુંદર રૂપ;
- એ છતાં ઉપાધિ થાય આપણે, એ તો કલેશનો કૂપ. ૧૬
- આપણે ગ્રામ મૂંઝીને સરવે, વનમાં કીધો વાસ;
- ત્યારે ઉપાધિ ક્યમ સંગ્રહ કરીયે, રહીયે સદા ઉદાસ. ૧૭

એમ તર્ક વચન કુટિલ ઘણાં બોલે, કરતા શોરબકાર;
 તે વિપ્ર કર્મજડ કંઈ નવ સમજે, કેવળ વેદિયા ઢોર. ૧૮
 તે વચન સુણીને પાસે આવ્યાં, જનકસુતા તેણીવાર;
 વેદેહીએ કર બેઠી સહુ, વિપ્રને કયો નમસ્કાર. ૧૯
 અરે મહારાજ એવું શું બોલો, કંઈ વચન અતિવંક;
 હાવે તમો કહો તે હું કરું, જ્યમ ઉતરે મારું કલંક. ૨૦
 ત્યારે એક વિપ્ર ગાળને બોલ્યો, તર્ક કરીને ત્યાંહે;
 અરે સીતા તું સાધવી હોય તો, લાઘ્ય ભાગીરથી આંહે. ૨૧
 આ આશ્રમ પાસે ગંગા આવે, તો અમને સુખ થાય;
 ત્યારે સીતા તુજને સતી જાણીયે, પૂછ્યે તારા પાય. ૨૨
 એવાં વચન વિપ્રનાં સુણીને, સીતા દુઃખ પામ્યાં મનમાંહે;
 પછી ગંગાની સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં, ગદગદ કંઠે ત્યાંહે. ૨૩

વલણ

ગદગદ કંઠે ગંગા કેરી, સ્તુતિ કરતાં સીતાય રે;
 સર્વે મુનિવર પાસે ઉભા, બેતા તે ચર્ચાય રે. ૨૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे वाल्मिकिना-
 स्वाश्रम प्रति सीतानयनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

અધ્યાય ૩૩ મો

રાગ સિંધુડો દંડકની ચાલ

જય વિષ્ણુ પાદોદકી અખિલ જન પુનિત કર,
 દાની મન મોદકી સિંધુ અંગે;
 અધ્રમ ઉદ્ધારણી સગર કુળ તારણી,
 પરમ શિવકારણી માત ગંગે. જય વિષ્ણુ ૧
 જય સાર સહુ તત્ત્વમું મથન વિધિએ કર્યું;
 પ્રથમ પરમેષ્ઠિનું પાપ વામ્યું;
 તેથી પૂજા કરી વિષ્ણુના ચરણની,
 પુનિત નખવાર વિસ્તાર પામ્યું. જય વિષ્ણુ ૨
 જય સુરસરી બ્રહ્મ કટાહ વિદ્યારણી,

નભ ગતિ ચારણી ધુનિ અપારા;
 દિલીપ સુત કામના સફળ પૂરણ કરી,
 અનંગ અજરી ધરી શિષ ધારા. જય વિષ્ણુ ૦ ૩
 જય રુદ્ર શિરવાસિની અખિલ અધનાશિની,
 કળિમળત્રાસિની અભયદાતા;
 પૃથ્વી પાવન કરી ધાર પ્રાચી દિશી,
 અંડ ધુનિ ખંડ ગિરિ શરણત્રાતા. જય વિષ્ણુ ૦ ૪
 જય સરિતવર જનહવી વિમળ ભોગાવતી,
 નામ મંદાકિની પાપહારી;
 ભૂતળ ભાગીરથી પુનિત પ્રભાવતી,
 અલકનંદા સુઆનંદકારી. જય વિષ્ણુ ૦ ૫
 જય શેષ સનકાદિ વિધિ રુદ્ર શારદસ્તવે,
 સિદ્ધ મુનિ યોગી નિત્ય શેષ્ય માનં;
 યક્ષ રક્ષાદિ નર નાગ કિન્નર અમર,
 પૂજ્ય ગંધર્વ કરે ગીત ગાનં. જય વિષ્ણુ ૦ ૬
 સ્મરતાં સંકટ ટળે દર્શને અથ બળે,
 સ્પર્શતાં દેહ ત્રિ શુદ્ધ થાયે;
 સ્તવન કરતાં પામે તત્ત્વ ત્રિલોકનું,
 અંત હરિચરણને શરણ જાયે. જય વિષ્ણુ ૦ ૭
 જય અંબ સગરાત્મજ મોક્ષદાયક મહા,
 માહાત્મ્ય ગુણ અતિ વિશદ જનહુ જતા;
 દાસ ગિરિધર સદા ઉભય ત્રડપાવની,
 રાખીએ આજ મોરી લાજ માતા. જય વિષ્ણુ ૦ ૮

હોહા

એ ગંગાષ્ટક પાવન પરમ, જે જપે નર ને નાર;
 મુક્ત થાય મહા પાપથી, પામે પદારથ ચાર. ૯
 સ્તુતિ સુણી જનકસુતા તણી, ગંગાએ તેણીવાર;
 ત્યારે ધારા આવી ગર્જતી, જેનો પ્રયંડ વેગ અપાર. ૧૦
 હૈતિ શ્રીરામચરિત્રૈ સંમત વાલ્મીકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે સીતયા-
 માગીરથીપ્રાર્થનં નામ ત્રયાશ્ચિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૩ ॥

અધ્યાય ૩૪ મો

રાગ માઝ

સ્તુતિ સાંભળીને તેણીવારે, ધાયાં ગંગા સીતાજીની વહારે;
 થયો ઓચિંતો ગડેડાટ, ભડકી નાડા બ્રાહ્મણ બારે વાટ. ૧
 આવી પ્રચંડ ગંગાની ધાર, ઉછળતું એક યોજન વાર;
 ધુધવાટ ગરજના થાય, ફોટે પરવત સોંસરી જાય. ૨
 મૂળ માંહેથી વૃક્ષ ઉખેડે, જ્યાંહાં ત્યાં જળ ફરતું રેડે;
 ઉછળ્યાં જળ સાગર જયમ, નાડા મુનિવર, મૂકી આશ્રમ. ૩
 ક્યોં આગળ નાનાં બાળ, સીતા શરણે આવ્યા તત્કાળ;
 પાહિ પાહિ વૈદેહી કૃપાવાન, રાખો શરણ અમો છું અજ્ઞાન. ૪
 અમો કયું તમારું હેલન, કર્મ જડ અભિમાની મન;
 છો તમો શુદ્ધ પતિવ્રતાય, સરવ સતીઓ તમારી કળાય. ૫
 જો છોડું કછોડું થાય, પણ કોપ કરે નહિ માય;
 ક્ષમા રાખો હાવે જનકી માત, સમાવો જળ આવ્યું અઘાત. ૬
 તણાઈ જશે અમારાં ધામ, ત્યારે રહીશું અમો કોણ ઠામ;
 તમને વારંવાર શિર નામું, માતા જીવો આ બાળક સામું. ૭
 એમ વિપ્ર કાલાવાલા કરે, ઋષિપત્નીઓ ખોળા પાથરે;
 દેખી કરગરતો મુનિ સાથ, સીતાએ ક્યોં ઉંચો હાથ. ૮
 જળ સમી ગયું તે સ્થાન, વહેવા લાગી તે ધાર સમાન;
 નિવરત્યો ભય મુનિવર કેરો, સહુને વાઘ્યો હરખ ઘણેરો. ૯
 વાલ્મિકના આશ્રમ પાસ, વહે છે ગંગા સૂક્ષ્મ સુખરાસ;
 ગંગાની પૂજા સીતાએ કરી, સહુ મુનિએ ત્યાં સ્તુતિ ઉચરી.
 સકળ વિપ્રે પાડયું તેનું નામ, સીતાધારાગંગા તેણે ઠામ;
 મુનિ કરતા મંજન પાન, જપ હોમ ને તપ અનુષ્ઠાન. ૧૧
 મઠ બાંધી રહ્યા તેને તીર, જેનું શીતળ નિરમળ નીર;
 વૈદેહીને વખાણતા સર્વ, તે દહાડેથી વિપ્રે તજ્યો ગંર્વ. ૧૨
 એવું જનકી કેડું ચરિત્ર, સુણતાં પાપી થાય પવિત્ર;
 આ જગતમાં ભોગવે સુખ ભોગ, અંતે શ્રીહરિ ચરણ સંજોગ.

વલણ

સંજોગ થાયે હરિચરણનો, કરે શ્રવણ એ આખ્યાન રે;
કહે દાસ ગિરિધર કથા અદ્ભુત, સુણો શ્રોતા થઈ સાવધાન રે.
ઈતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે વાલ્મિક્યા-
શ્રમે ગંગાગમનં નામ ચતુર્થિશ્ચોડ્ધ્યાયઃ ॥ ૩૪ ॥

અધ્યાય ૩૫ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

વાલ્મિકકેરા આશ્રમ માંહે જી, રહ્યાં સુખ પામી સીતા ત્યાંહે જી;
સરવે મુનિએ કર્યો એક વિચારજી, કોઈનવજાણે સીતાનેઆ ઠાર જી.

ઠાળ

ભાઈ વાત એ કહેશેા નહિ, અન્ય કો ન જાણે મર્મ;
જે જનકતનયા જનકી, રહ્યાં આપણે આશ્રમ. ૨
એમ સીતાજી સુખ પામિયાં, પોષણ કરે મુનિરાય;
સ્વાગત કરે મુનિપત્નીઓ, આનંદમાં દિન જાય. ૩
વાલ્મિક મુનિના આશ્રમે, ઠરી રહ્યાં જનકકુમાર;
દિન દિન વૃદ્ધિ ગરલ પામે, સીતા ઉદર મોઝાર. ૪
નવ માસ ત્યાં પૂરણ થયા, આવ્યો પ્રસવ કેરો દિન;
મુનિપત્નીઓ ત્યાં વૃદ્ધ આવી, પાસે રહી શુભ મન. ૫
શુભયોગ વાર નક્ષત્ર તિથિ, શુભ લગ્ન રવિ મધ્યાન;
તે સમે સુંદર પુત્ર જન્મ્યા, જુગલ રૂપ નિધાન. ૬
પ્રથમ જન્મ્યો તે લઘુ, તે પૂઠે આવ્યો જેષ્ઠ;
એમ થયા પ્રસવ બે પુત્ર તે સમે, કેંદ્રિયા ગ્રહ શ્રેષ્ઠ. ૭
તે સમે વાલ્મિક સ્નાન કરતા, હતા ગંગા માંહે;
સહુ શિષ્ય દોડીને ગયા, કહી વધામણી જઈ ત્યાંહે. ૮
ત્યારે વાલ્મિકે બે કર વિષે, લવ કુશ ગ્રહાતા જેહ;
તે સહિત આશ્રમ આવિયા, ઉતાવળા મુનિ એહ. ૯
હાવે વામ કરમાં દર્ભની, એક શળી તે કુશ જાણુ;
દ્વિગુણિત દક્ષિણ હસ્તમાં, તેનું નામ લવ નિરવાણુ. ૧૦

- તે સહિત કર વાલ્મિક મુનિ, આવિયા આશ્રમ માંહે; ૧૧
જાત કરમ કરિયું કુંવરનું, વેદવિધિએ ત્યાંહે.
- અભિષેક ક્રીધો કુશ થકી, તેનું પાડીયું કુશ નામ; ૧૨
લવે અભિષેક કર્યો તદા, લવ નામ તે અભિરામ.
- હાલે જ્યેષ્ઠ કુશ ને લઘુ લવ, મહા શ્યામ સુંદર વેષ; ૧૩
શ્રીરામનાં પ્રતિબિંબ તદ્વત, જાણે ચંદ્ર દિનેશ.
- વાલ્મિકે વધાઈ ઘણી કરી, આપીયાં દાન અનેક; ૧૪
સહુ દ્વિજે આશીરવાદ દીધો, શાન્તિ મંત્રાભિષેક.
- જ્યમ શુકલ પક્ષનો ચંદ્રમા ચઢે, અધિક અધિક કળાય; ૧૫
એમ કુંવર વૃદ્ધિ પામતા, દિન દિન મોટા થાય.
- તન શ્યામ સુંદર કમળમુખ, આકરણ નેત્ર વિશાળ; ૧૬
રામના સરખી આકૃતિ, બળવાન બંન્યો બાળ.
- તેનું લાલણ પાલણ કરે નિત્યે, મુનિ વાલ્મિક જેહ; ૧૭
એમ કરતાં થયા મોટા, સાત વરસના તેહ.
- ત્યારે મુંજ બંધન તણો આરંભ, કર્યો ત્યાં મુનિજન; ૧૮
વળી કામધેનુ સ્વર્ગમાંથી, મંગાવી તે દિન.
- અનેક મુનિવર તેડાવિયા, ત્યાંહાં થાય મંગળ ગીત; ૧૯
વેદ મંત્રે ધરાવ્યાં, બે કુંવરને ઉપવીત.
- સહુ વિમ્બ રાખ્યા સપ્ત દિન, ભોજન નાનાભાત; ૨૦
જે જે પદારથ જોઈએ તે, આપે કામદુર્ગા સાક્ષાત.
- આશીષ દીધી સરવ મુનિએ, આખ્યાં બહુ વરદાન; ૨૧
લવકુશ બંન્યો શોભતા, બળગુણ રૂપ નિધાન.
- ભોજન કરાવી દક્ષિણા દીધી, આખ્યાં વસ્ત્ર અપાર; ૨૨
વિદાય ક્રીધા વાલ્મિકે સહુ, વિમ્બને તેણીવાર.
- વિદાય કરી તે કામધેનુ, સ્વર્ગમાં નિરવાણ; ૨૩
જાનકી હરખ્યાં અતિ ઘણું, જોઈ પુત્ર પરમ સુજાણ.
- પછી વેદાધ્યયન બે પુત્રને, મુનિએ કરાવ્યું ત્યાંહે; ૨૪
ખટ શાસ્ત્ર સકળ પુરાણ ભણીયા, હરખતા મનમાંહે.
- ધનુરવેદની યુક્તિ સરવે, મંત્ર શાસ્ત્ર વિષેક;

શસ્ત્ર ગ્રહેવાની કળા, વળી અસ્ત્ર મંત્ર અનેક. ૨૫
 શત કોટી રામાયણ પુનિત, વાલ્મિકે કરી હતી જોડ;
 એ રાઘવીને ભણાવી, સહુ અર્થ સાથે તેહ. ૨૬
 તે રામચરિત્રનું ગાન કરતા, પુત્ર રૂડી પેર;
 લવ કુશને ગાવા તેડી લાવે, મુનિ ઘેરે ઘેર. ૨૭
 સમ સ્વર ત્રણ ગ્રામ આદે, રાગને ઉપરાગ;
 તે મેળવી રામચરિત્ર ગાતા, મન ધરી અનુરાગ. ૨૮
 એમ ચૈાદ વિદ્યા કળા ચોસઠ, રાજનીતિ નિધાન;
 ઋષિયે સકળ તે શીખવ્યું, ભણ્યા બંન્ધો કુંવર સમ ન. ૨૯
 અનેક ઋષિના બાળ સાથે, રમે બંન્ધો વીર;
 નિજ માત ને મુનિતણી આજ્ઞા, પાળતા મતિધીર. ૩૦
 વનમાંહેથી કંદચૂળ લાવી, મૂકે મુનિવર પાસ;
 સેવા કરે માતાતણી, માનતા મુનિનો ત્રાસ. ૩૧
 સતસંગે કરીને પ્રાણી જ્યમ, વિસરે દુઃખ સંસાર;
 એમ વિસર્પાં શ્રી વિભોગનું દુઃખ, જોઈ પુત્રને નિરધાર. ૩૨

વસણ

વિસર્પાં શ્રી વિભોગનું દુઃખ, જોઈ પુત્રને મહા રણધીર રે;
 દશ વરસના થયા રાઘવી, ત્યારે મૃગયા રમતા વીર રે. ૩૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारया उत्तरकांडे लवकुश-
 जन्मकथनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

અધ્યાય ૩૬ મો

રાગ મારુ

થયા લવ કુશ દશ વરસતણા, ત્યારે મૃગયા રમતા વીર;
 ક્ષત્રી ધરમ આચરતા પોતે, ધનુષ બાણ ગ્રહી ધીર. ૧
 એક સમે એ વીર ગયા છે, મૃગયા કરવા વન;
 ત્યાં ગિરિના શિખર ઉપર બેઠા, એક શૃંગી ઋષિ મુનિજન. ૨
 મૃગના જેવી આકૃતિ તેની, દેખાય પર્વત માંહે;
 તે બંધુ છે વાલ્મિક મુનિના, તપને બેઠા ત્યાંહે. ૩

જનકી પુત્રે દીડા તેને, મૃગ જાણ્યો નિરધાર;
 લવ કુશે એ બાણ ચઢાવી, મૂક્યાં તેણીવાર. ૪
 તે આવી વાગ્યાં ઋષિ રુદ્રેમાં, તણ્યા તતક્ષણ પ્રાણ;
 પછે તેને લેઈને એ જણુ આગ્યા, મુનિ આશ્રમ નિરવાણ. ૫
 ત્યારે વાલ્મિકે ઓળખ્યો અંધુ પોતાનો, કહ્યું લવકુશને ત્યાંહે;
 તમે ઘણા બળીયા થયા મોટે, મુજ વીરને માર્યો આંહે. ૬
 અરે પુત્રો લાગ્યું પાપ તમોને, બેઠી બ્રહ્મહત્યાય;
 એવાં વચન સુણીને પુત્ર પસ્તાયા, શોક કરે સીતાય. ૭
 પછે વિધિયુક્તે વાલ્મિકે કર્યો, નિજ અંધુને સંસ્કાર;
 દાહક્રિયા ઉત્તરક્રિયા કીધી, શાસ્ત્રતણે અનુસાર. ૮
 ત્યારે જનકસુતાએ કહ્યું મુનિવરને, જાણી વિપરીત કાજ;
 અરે પિતા એ તીક્ષ્ણ ઘણી છે, સૂર્યવંશ મહારાજ. ૯
 વળી મોટા પ્રતાપ તમ વિદ્યાનો તે, મહાપરાક્રમી થાય;
 મોટે પુત્રતણે એ દોષ નિવરતિ, કરો તમો મુનિરાય. ૧૦
 વળી લવકુશ કહે સ્વામી અમને કહો, ઉપાય કરીયે તેહ;
 બ્રહ્મહત્યાનું મહાપાપ એ, અમ શિર બેઠું જેહ. ૧૧
 ભાઈ બ્રહ્મ કમળ એક સહસ્ર થકી, કરો શિવ પૂજન સુત જ્યારે;
 બ્રહ્મહત્યાનું પાપ ઉતરશે, પવિત્ર થાશે ત્યારે. ૧૨
 લવ કુશ કહે ક્યાં બ્રહ્મકમળ છે, કહો તે અમને તાત;
 ત્યાં થકી લાવીને અમો કરીયે, શિવપૂજન સાક્ષાત. ૧૩
 મુનિ કહે નગર અયોધ્યા પાસે, છે બ્રહ્મ સરોવર ત્યાંહે;
 સહસ્ર પાંખડી કેરાં થાય છે, બ્રહ્મકમળ તે માંહે. ૧૪
 તે કમળે કરી શ્રીરામચંદ્ર, શિવપૂજન નિત્ય કરે છે;
 અનેક યોદ્ધા રક્ષા કરતા, સરોવર પૂઠે ફરે છે. ૧૫
 ત્યારે વળતા હસી એ બાળક કહે છે, એના શા છે ભાર;
 હમણાં લાવીયે બ્રહ્મકમળ, કરી રક્ષકનો સંહાર. ૧૬
 કદાપિ અવધનો રાય રામ, જો ચઢી આવશે ત્યાંહે;
 તો તેને ઝાલી અંધન કરી, આંહાં લાવીશું ક્ષણમાંહે. ૧૭
 એણું કહી કર ધનુષ બાણ ગ્રહી, આલ્યા અન્યો વીર;

- ચંદ્ર સૂરજ તેજસ્વિ જોવા, ધનુરવિધાના ધીર. ૧૮
 અવધધંથ પૂછીને આલ્યા, જોવા સિંહના બાળ;
 વન પરવત ઓળંગી આવ્યા, બ્રહ્મ સરોવર પાળ. ૧૯
 કુશે પ્રવેશ કર્યો સરોવરમાં, તોડ્યાં કમળ અપાર;
 રક્ષક ક્રોધ કરી આવ્યા તેનો, લવે કર્યો સંહાર. ૨૦
 કોઈ એક ડિગ્યાં તે નાસી ગયા, પુરી અયોધ્યામાંહે;
 સમાચાર સર્વે કહ્યા જઈને, રઘુપતિ બેઠા જ્યાંહે. ૨૧
 મહારાજ આપણા સરોવરમાં, મુનિ બાળક બે બળવંત;
 કમળ અતિ ઘણાં તોડ્યાં તેણે, માર્યા બેઠ્ઠ અનંત. ૨૨
 એણે સુણી શત્રુવન ક્રોધ કરીને, ડિડ્યા તેણીવાર;
 કોણે તોડ્યાં એ કમળ આપણાં, હવડાં કરું સંહાર. ૨૩
 ત્યારે શ્રીરઘુવીર હસીને બોલ્યા, શત્રુવનશું વાણ;
 અરે ભાઈ જવા દો એ કો હશે, મુનિવરના બાળક જાણ. ૨૪
 એ આજ્ઞાકારી હશે વિપ્રના, દેશે તમને શાપ;
 તે બાળકને જે કદાપિ હણીયે, તોપણ લાગે પાપ. ૨૫
 એમ ક્રોધ સમાવ્યો વીરતણો, સુત જાણી પૂરણ બ્રહ્મ;
 પછે કમળ લેઈ બે વીર ગયા તે, મુનિવરને આશ્રમ. ૨૬
 માત જનકી મુનિ વાલ્મિકિ જોઈ, પામ્યાં ઘણું આશ્ચર્ય;
 હરખી પરસ્પર વાત કરે એ, પુત્રનું અદ્ભુત વીર્ય. ૨૭
 પછે વિધિએ કરીને વાલ્મિકિ મુનિએ, કરાવ્યું શિવ પૂજન;
 પુત્રને હસ્તે ચઢાવ્યાં શિવને, બ્રહ્મકમળ પાવન. ૨૮
 બ્રહ્મહત્યા ઉતરી લવ કુશની, તતક્ષણ થયા પવિત્ર;
 વારંવાર વખાણે સુરમુનિ, રાઘવી કેરાં ચરિત્ર. ૨૯

વલણ

ચરિત્ર પાવન રાઘવીનાં, વખાણે સુર મુનિ જન રે;
 નિજ પુત્રને લાડ લડાવતાં, નિત્ય સીતા હરખે મન રે. ૩૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकबारावां उत्तरकांडि ब्रह्महत्या
 निवारणार्थं ब्रह्मकमलैः शिवपूजनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

અધ્યાય ૩૭ મો

રાગ કાફી

સુણે શ્રાતા થઈ સાવધાન, પાવન લવ કુશનું આખ્યાન;
 બ્રહ્મ કમળે પૂજ્યા શિવરાય, તેથી ઉતરી બ્રહ્મહત્યાય. ૧
 પુત્રે વાત કહી વિસ્તારી, હરખ્યાં મુનિ ને જનકકુમારી;
 વખાણે સુતને મુનિ ભૂપ, રામના પ્રતિબિંબ સ્વરૂપ. ૨
 એક સમે આદિ કવિજન, ગયા ગંગામાં કરવા મંજન;
 ખેડાં આશ્રમમાં વૈદેહી, પાસે પુત્ર બે પરમ સ્નેહી. ૩
 સીતાની કરે ચરણ સેવાય, ભૂમિજનને તે હરખ ન માય;
 એકે કો પદ લેઈ ઉછંગ, સેવતા સુત પાંખી ઉમંગ. ૪
 સુખદુઃખની કરતાં વાત, સુણી દ્રવિત થાયે ઘણું માત;
 લવ કુશે પૂછ્યું તેણીવાર, આપણે ક્યમ રહ્યાં વન મોઝાર. ૫
 માતા વસવા તણું કોણ ગામ, અમારા તાતતણું શું નામ;
 કુળગોત્ર કુટુંબને જ્ઞાત, કોણ વંશ પિતામહ તાત. ૬
 થયો જન્મ અમારો ક્યાંહે, કેમ વસવું પડ્યું વનમાંહે;
 તે વૃત્તાંત કહો સહુ માય, સુણી વચન બોલ્યાં સીતાય. ૭
 નવ્ર અવધપુરી પાવન, રવિકુળમાં થયા ઉત્પન્ન;
 અજના સુત દશરથ સાર, તેને પુત્ર પ્રગટ થયા ચાર. ૮
 રામ લક્ષ્મણ શત્રુધન ભરથ, ચારે બંધુએ મહાસમરથ;
 તેમાં રામ તમારા પિતાય, જે છે કોટી બ્રહ્માંડના રાય. ૯
 સાક્ષાત એ શ્રીભગવાન, શિવ બ્રહ્મા ધરે જેનું ધ્યાન;
 માર્યા રાક્ષસ દુષ્ટ અપાર, ઉતાર્યા જેણે ભૂમિનો ભાર. ૧૦
 કયું રાવણકુળ છેદન, તાર્યા અનેક પૃથ્વીના જન;
 વર્ષ સહસ્ર એકાદશ આજ, ગયાં કરતાં અયોધ્યાનું રાજ. ૧૧
 એક દુષ્ટ રજકને વચન, મુને તણ પ્રભુએ આ વંન;
 એમ આદિથી સરવ કથાય, માંડીને કહી પુત્રને માય. ૧૨
 ભૂમિજ થયાં ગદગદ ત્યાંહે, આંસુધાર ચાલી નેત્ર માંહે;
 સંભારી નિજ દુઃખની વાત, ભરાયું રુદે આકસ્માત. ૧૩

વાર્યાં માતને કરતાં રુદન, આપી ધીરજ લૂછ્યાં લોચન;
 એમ કાયર થાઓ ક્યમ, રુઓ તો છે અમારા સમ. ૧૪
 દેહનાં સુખદુઃખ હોયે જેહ, ના છૂટે ભોગવ્યા વિન તેહ;
 તજ્યાં વિન અપરાધે આમ, ધર્મવંત શાના એ રામ. ૧૫
 શું કરીએ જો એ છે પિતાય, કરીયે બીજને હવડાં શિક્ષાય;
 માટે રાખો હવે મન ધીર, સત્યવાદી જાણ્યા રઘુવીર. ૧૬
 સુતે સમજાવ્યાં કહી ઘણું જ્ઞાન, એમ કયું સીતાનું સમાધાન;
 માતની સેવા કરતા કુમાર, એમ કરતાં થયાં વર્ષ બાર. ૧૭
 વર્ષ દ્વાદશના થયા તન, જોઈને જનકી હરખે મન;
 કહે ધરમ નીતિની વાત, એમ સુખે રહ્યાં સુત માત. ૧૮

વલણ

માતા પુત્ર સહિત સુખ પામે, રહી એટલે એહ કથાય રે;
 કહે દાસ ગિરધર મુણે શ્રોતા, હાવે અયોધ્યામાં શું થાય રે. ૧૯
 [તિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે સીતા લઙ્ક-
 કુશયોઃ પ્રતિ સ્વત્યાગ કારણ કથનં નામ સપ્તત્રિંશોઽધ્યાયઃ ।૩૭।

અધ્યાય ૩૮ મો

રાગ મેવાડો

હાવે અવધપુરીમાં શ્રીમહારાજ જી,
 ધરમ નિજ પાળે ચલાવે રાજ જી;
 સેવે રઘુપતિને બંધુ સમાજ જી,
 આજ્ઞા પ્રમાણે કરતા કાજ જી. ૧

ઢાળ

સહુ કાજ કરતા રાજનું, લેઈ આજ્ઞા શ્રીરઘુવીરતણી;
 નિજ ધર્મ કર્મને પ્રજા પાળે, ગુરુવિષે મમતા ઘણી. ૨
 શત્રુઘ્ન લક્ષ્મણ ભરથને, તીહાં થયા બળખે પુત્ર;
 સ્વરૂપ બળ વિદ્યાનિપુણ, જેણે શોભીયે ધર સૂત્ર. ૩
 લક્ષ્મણના ખે પુત્ર અંગદ, ચિત્રકેતુ નામ;
 તક્ષ પુષ્કલ પુત્ર ખે થયા, ભરથને અભિરામ. ૪

સુબાહુ શ્રુત સેન નામે, શત્રુધન સુતસાર;	
એ પ્રકારે ઉત્પન્ન ખટ સુત, સુંદર રાજકુમાર.	૫
તે પુત્રને પરણાવીયા, વિવાહ કરી શુભ ઠામ;	
વધૂસહિત ખટસુત શોભીયે, જાણે રૂપે રતિને કામ.	૬
હાવે શ્રોતાજન સહુ એક ચિત્તે, સુણો ધરીને ધીર;	
જે દિવસથી જાનકીને, તજ્યાં શ્રીરઘુવીર.	૭
તે દિવસથી પુર અયોધ્યામાં, પડવા માંડ્યો કાળ;	
વૃષ્ટિ ન થાયે દેશમાં, વરત્યો સમય વિકરાળ.	૮
એમ વરસ દ્વાદશ વહી ગયાં, થઈ અનાવૃષ્ટિ જાણ;	
સહુ પીડાવા માંડી પ્રજા, દુઃખ ઉપન્યુ નિરવાણ.	૯
ત્યારે અવધપુરીમાં સભા કરીને, બેઠા શ્રીરંધુનાથ;	
ગુરુ વશિષ્ઠને પૂછ્યું તદા, પ્રભુએ બેઠી જાગ હાથ.	૧૦
મહારાજ મારા રાજ્યમાં, જળવૃષ્ટિ થઈ ક્યમ બંધ;	
તેણે પીડાયે મુજ પ્રજા તે, કહો કોણ પાપ સંબંધ.	૧૧
રંધુવીર કેરાં વચન સુણીને, બોલ્યા બ્રહ્મકુમાર;	
હે અંતરજામી જાણો છો તોએ, કહું સત્ય વિચાર.	૧૨
જે પરમ સાધવી જાનકી, સાક્ષાત લક્ષ્મીરૂપ;	
અપરાધ પામે સતીને તમે, તજી રવિકુળ ભૂપ.	૧૩
તે કારણ માટે મેઘની, વૃષ્ટિ ન થાયે રામ;	
માટે યજ્ઞ વિધિયેથી કરો, અશ્વમેધ જેનું નામ.	૧૪
એવાં વશિષ્ઠ કેરાં વચન સુણી, યજ્ઞ આરંભ્યો રંધુવીર;	
યજ્ઞનો મંડપ રચાવ્યો, સરજી ગંગાને તીર.	૧૫
વળી બીજું કારણ યજ્ઞનું છે, સુણો શ્રોતાજન;	
રામાશ્વમેધની પદ્મપુરાણે, કથા છે પાવન.	૧૬
વાત્સ્યાયણ ઋષિ પ્રત્યે કહી, શેષે કરી વિસ્તાર;	
પાતાળ ખંડે વરણવી, અડરીડ અધ્યાસાર.	૧૭
કહે શેષ વાત્સ્યાયણ સુણો, એક આસન મતિધીર;	
કહું કથા એ અશ્વમેધની, જેમાં ચરિત્ર શ્રીરંધુવીર.	૧૮
એક સમે શ્રીરંધુવીર બેઠા, સભામાં નિરધાર;	

અગસ્ત્ય મુનિ ત્યાં આવિયા, ઉઠી કર્યો બહુ સત્કાર.	૧૯
શ્રીરામચંદ્રે કરી પૂજા, બેસાડયા આસન;	
વિનય સ્તુતિ કરી બોલ્યા, પછે પ્રભુ મધુર વચન.	૨૦
એક સદેહ મુજમાં થયો તે, નિવારો ઘટાળત;	
માનુભાવ તમને પ્રશ્ન પૂછ્યું, કહો કરી વિખ્યાત.	૨૧
કુળ સહિત મેં રાવણ હણ્યો, કરી જુદા લંકામાંહે;	
તે કોણ જ્ઞાતિ ગોત્ર એનું, કહો મુજને આંહે.	૨૨
એવાં વચન સુણી સીતાપતિનાં, બોલ્યા મુનિવર વાણ;	
હે બ્રહ્મ પૂરણ રામજી, સર્વજ્ઞ છો સુબળ.	૨૩
તમે કારણ છો સૃષ્ટિતણા, ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લયકાર;	
વળી આત્મા અંતરજામી સહુના, વિશ્વના આધાર.	૨૪
સહુ જીવ કેરા કર્મના, કૃણ પ્રદાતા છો રામ;	
અખંડ જ્ઞાન અનિહ વ્યાપક, સકળ પૂરણ કામ.	૨૫
તોયે અબળણ્યા થઈ મુને, પૂછો રાવણની ઉત્પત્ત્ય;	
માનુષી લીલા જણાવા, પાળવા અમને સત્ય.	૨૬
પછે અગસ્ત્યે આદિ થકી કહી, રાવણ જન્મ કથાય;	
પૌલસ્તના કુળવિષે પ્રગટયો, સુણો શ્રીરઘુરાય.	૨૭
તે વાત સુણી મુનિ મુખથકી, જે બ્રહ્મ કુળમાં જાત;	
સહુ સભા સુણતાં બોલિયા, ગદગદ થઈ જુગતાત.	૨૮
અહો મેં કૃત આચર્યું, નવ કરે ક્ષત્રી ધીર;	
મેં બ્રહ્મ કુળનો વધ કર્યો, એમ બોલિયા રઘુવીર.	૨૯
પછે ધર્મ સ્થાપન બ્રહ્મહત્યા, કરી અંગીકાર;	
તે સમે રઘુપતિ ખેદ પામ્યા, મોહ લોકાચાર.	૩૦
ઢળી પડ્યા તવ આસન થકી, મૂર્છિત થઈ રઘુનાથ;	
ત્યારે અગસ્તે શ્રીરામને, બેડા કર્યા ગ્રહી હાથ.	૩૧
કુંભજ ઋષિ કહે સાંભળો, સર્વજ્ઞ શ્રીરઘુરાય;	
તવ નામ જપતાં માત્રમાં, મહા પાપી પાવન થાય.	૩૨
તે તમારે પ્રભુ પાપ શાનું, અસંલવ એ વાત;	
વિગ્રહ અનુગ્રહ સરવના, કરતા તમે વિખ્યાત.	૩૩

સાવધાન થઈ રઘુવીર બોલ્યા, મુનિ સાથ વચન;
 મેં અવતરી રઘુવંશમાં, હણ્યું બ્રહ્મકુળ પાવન. ૩૪
 મહા પાપ એ મુજથી થયું, તે નિવારો મુનિરાય;
 ઉપાય કહો તે હું કરું, જ્યમ ટળે બ્રહ્મહત્યાય. ૩૫
 ત્યારે ઘટોદ્ધલવ કહે અરે રઘુપતિ, તમો પુણ્ય પવિત્ર;
 અવતાર કારણ ધર્મસ્થાપન, કરો મનુષ્ય ચરિત્ર. ૩૬
 તમો નિયંતા સહુ જગતના, નિરલેપ વ્યાપક એક,
 નથી તમારે શુભ અશુભ કંઈ, સમ વિષમ નૂન્ય વિષેક. ૩૭
 તથાપિ ધર્મને સ્થાપન, લોકસંગ્રહ અર્થ;
 ઉપાય કહું તે આચરો, જે વેદ પંથ સમર્થ. ૩૮
 અશ્વમેધ યજ્ઞ કરો પ્રભુ, જેથી ટળે મહા પાપ;
 વળી ઘટારત રઘુવંશમાં, પ્રભુ પુત્રરૂપે આપ. ૩૯
 કુંભજ તણાં વાયક સુણી, નિમ્ન્યે થયું મન રામ;
 અશ્વમેધનો આરંભ કરવા, ઉડ્યા પૂરણ કામ. ૪૦

વણણ

પૂરણ કામ શ્રીરામજીએ, અશ્વમેધનો આરંભ કર્યો;
 હાવે યજ્ઞ કેરી કહું કથા, તે શ્રોતાજન શ્રવણે ધરો. ૪૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे शेषवात्स्यायण-
 संवादे अगस्त्याज्ञया श्रीरामेण अश्वमेधारंभो नाम अष्टत्रिंशोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૩૯ મો

રાગ આશવરી

હાવે અશ્વમેધનો આરંભ કરવા, ચાલ્યા શ્રીરઘુવીર;
 મંડપ રચાવ્યો ચાર જોજનનો, સરજ્યુ ગંગાને તીર. ૧
 દેશદેશમાં દૂત મોકલી, મુનિવરને તેડાવ્યા;
 વળી સગાસંબંધી રાય હતા તે, સૈન્યસહિત તાંહાં આવ્યા.
 સુગ્રીવ વિભીષણ નળ નીલ અંગદ, શરભ ને જીંબુવાન;
 ગવાક્ષ કેશરી રસભની આદે, આવી મળ્યા બળવાન. ૩
 વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર કુંભજ ઋષિ, ગૌતમ ને વામદેવ;

- ભારદ્વાજ ને યાજ્ઞવલ્કય મુનિ, અત્રી અંગિરા એવ. ૪
 નારદ અસિત કપિલમુનિ, પરવત શુક્ષાચારજ મુન્ય;
 વ્યાસ હરિત પરાશર બૃહસ્પતિ, લોમસમ જાતકરન્ય. ૫
 એવા મુનિવર અતિ ઘણા આઠ્યા, સાથે શિષ્ય અપાર;
 ચારે વેદ પરાયણ સર્વે, ત્રિકાળ જ્ઞાની સાર. ૬
 સરવની પૂજા કરી શ્રીરામે, બેસાડ્યા આસન;
 અહો ભાગ્ય મોટું આજ મળિયા, માનુભાવ પાવન. ૭
 હું મહાપુરુષનાં દરશન પામ્યો, યજ્ઞ નિમિત્તે આજ;
 સત્સંગત સમ લાભ નહિ, અપવર્ગ સ્વર્ગ ભૂરાજ. ૮
 સર્વમુનિ માંહોમાંહે કરે ચર્ચા, આત્મ નિરૂપણ જ્ઞાન;
 તત્ત્વ સંખ્યા નિર્વેદ વખાણે, ભક્તિ યોગ ને ધ્યાન. ૯
 કેટલા દિન એમ કરતાં વીત્યા, આઠ્યો સમય વસંત;
 વશિષ્ઠ અગસ્તની આજ્ઞાએ કર્યો, યજ્ઞ આરંભ શ્રીકંત. ૧૦
 હાવે યજ્ઞનું સાહિત્ય સરવ મેળવ્યું, વેદ વિધિએ પ્રમાણ;
 બાંધુ પ્રધાન સકળ જન કરતા, કારજ તે નિરવાણ. ૧૧
 અશ્વ અનોપમ આણીને બાંધ્યો, મન વેગી શ્યામ કર્ણ;
 પીત પૂંછ રક્ત વદનજ શોભે, ઉજ્જવળ જેનું વર્ણ. ૧૨
 શ્રીરામચંદ્ર દીક્ષા લેઈ બેઠા, આપ્યાં દાન અપાર;
 સાથે સોનાની સીતા કરીને, બેસાડ્યાં તેણીવાર. ૧૩
 ભૂમિશાયન બ્રહ્મચર્યજ પાળે, ભોગરહિત સુખકારી;
 મૃગનું શૃંગ કટિયે ખોસ્યું, અજીત મેખળા ધારી. ૧૪
 આચારજ મુનિ વશિષ્ઠ થયા, જે યજ્ઞ કર્મના જાણુ;
 ચાર દિશાએ નિમ્યા બબ્બે, મંત્રવેત્તા નિરવાણ. ૧૫
 અસિત દેવજ બે પૂરવ દ્વારે, અંગીરા ને જાતમ વામ;
 જાતકરન્ય જાળાલી પાશ્વિમ, દક્ષિણ કશ્યપ અત્રિ નામ. ૧૬
 અગસ્ત મુનિ તે કર્મ અધિષ્ઠાતા, અધ્વર્યુ વેદ વ્યાસ;
 યજ્ઞ દ્વારપાળ કણ્વ ઋષિ, બ્રહ્મ સ્થાને વિધિનો વાસ. ૧૭
 હાવે આચારજ ઋત્વિજ મળીને, કરાવ્યું અશ્વ પૂજન;
 કનક પત્ર તેને શિર બાંધ્યું, વશિષ્ઠે લખીને વચન. ૧૮

અવધપુરીના રાજ દશરથ, મુગટમણિ નૃપ ધીર;
 રઘુવંશી રઘુકુળના મંડન, પુત્ર તેના રઘુવીર. ૧૯
 રાવણરિપુ ખળદળ બળ ગંજન, રણ પંડિત શ્રીરામ;
 એક બાણ એક પત્ની વચન એક, ભક્તના પૂરણકામ. ૨૦
 તેજ રામનો યજ્ઞ તુરી, નૃપ જીતવા મૂક્યો જાણ;
 જે બળિયા હોય તે બાંધજો ભાઈ, મૂકીને આશાપ્રાણ. ૨૧
 એવું પત્ર લખીને વશિષ્ઠગુરુએ, બાંધ્યું અશ્વને શિષ;
 તેની પૂઠળ રક્ષા કરવા શત્રુધન, સજ્જ થયા તે દીશ. ૨૨
 શ્રીરામચંદ્રે શિક્ષા ઘણી દીધી, શત્રુધનને ત્યાંહે;
 અરે ભાઈ હું કહું તે રીતે, આચરજે રણમાંહે. ૨૩
 જે મદોન્મત્ત વિરથવા નપુંસક, પળાય મૂકી ધીર;
 સ્ત્રી વિપ્ર સાધુજન સાથે, યુદ્ધ કરીશ નવીર. ૨૪
 વળી શસ્ત્રરહિત મૂર્છિતની ઉપર, કરવો ઘટે નહિ ધાય;
 એમ શત્રુધનને સમજાવીને, શિક્ષા કહી રઘુરાય. ૨૫
 ત્યારે તેણે સમે ત્યાં જનકતણે સુત, લક્ષ્મીનિધિ એવું નામ;
 તે હાંસી વચન હસીને બોલ્યો, સાંભળીયે શ્રીરામ. ૨૬
 તમો શિખામણ શું ઘો સમજાવી, શત્રુધનને આજ;
 પણ જેવી રીત તમારા કુળની, તેવું કરશે કાજ. ૨૭
 તમો કહું જે સ્ત્રી વિપ્ર ને, શસ્ત્રરહિત જે જન;
 તેની ઉપર ધાનવ કરવો, બોલ્યા એવું વચન. ૨૮
 પણ પ્રથમ તમારા પિતાએ માર્યો, વિપ્ર શ્રવણ નિરધાર;
 વળી તમો પૌલસ્ત ઋષિના, કુળનો કરીયો છે સંહાર. ૨૯
 વળી નારી તાડિકાને તમો મારી, મૂકીને એક બાણ;
 કિરાત તપસ્વીને વળી હણીયો, શસ્ત્ર રહિત નિરવાણ. ૩૦
 તે દહાડે કયાં ધરમ ગયોતો, હવે કરો છો વડાઈ;
 એવાં શાલક કેરાં વચન સુણીને, બોલ્યા જનકજમાઈ. ૩૧
 અરે જનકવિદેહતણા સુત છો તમો, શું જાણો એ રીત;
 વીરરસ કેરી વાત ન જાણો, સંન્યાસીશું પ્રીત. ૩૨
 એવાં હાંસી વચન પરસ્પર કરતા, પ્રતિઉત્તર એમ વાણી;

તે સુણી સભાજન સરવે હસિયા, લીધી માંહોમાંહે તાળી.

વલણ

તાળી લેતા માંહોમાંહે, સર્વે હસિયા સભાના જન રે;

એવો આનંદ વાધ્યો અંગમાં, બેઈ યજ્ઞ મહોત્સવ મન રે. ૩૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां शेषवात्स्यायनसंवादे-
आश्वमेधिके श्रीरामेण शत्रुघ्नबोधो नाम एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः । ३९।

અધ્યાય ૪૦ મો

રાગ કાઝી

આવ્યો મહુરત કેરો દંન, થયા તત્પર સરવે જન;

શત્રુઘનની સાથે વીર, અશ્વ રક્ષક જાયે ધીર. ૧

તે સમે ભરથ કેરો પુત્ર, રણપંડિત બળિયો સૂત્ર;

તેનું પુષ્કલજી એવું નામ, જેના રૂપથી લાજે કામ. ૨

વરસ દ્વાદશનો છે કુમાર, જાણે સકળ વિદ્યા અનુસાર;

તે શત્રુઘન કેરી સંગ, જાવાને શસ્ત્ર સજ્યાં અંગ. ૩

ભાથા ટોપ કવચ કોડંડ, ધર્યાં ભૂષણભાર અખંડ;

લેઈ માતા તંજી આજ્ઞાય, આવી લાગ્યો કૌશલ્યાને પાય. ૪

સુમિત્રા કેઢેને નામ્યું શિપ, દીધી સરવ માતાએ આશિપ;

પછે ચાલ્યો ત્યાંથકી તન, આવ્યો પોતાને રંગ ભોવન. ૫

વધુ પુષ્કળજીની જેહ, કાન્તિ નામે મહાસતી તેહ;

જેના રૂપ થકી રેતિ લાજે, સુંદરી શુભવેષ વિરાજે. ૬

વર્ષ દ્વાદશમાં વય જેની, અંગ ઉપમા શી કહું તેની;

છે પતિવ્રત મંડન એહ, જાણે પતિ પરમેશ્વર જેહ. ૭

નિજ સ્વામીને આવતો નરખી, હરિવદની હૈયામાં હરખી;

એટલે ત્યાં પુષ્કલ આવ્યો, ભરી મોતીની થાળે વધાવ્યો. ૮

હસી બોલ્યો સુણો હે નાર, આજ છોડે છે યજ્ઞતોખાર;

રક્ષાને જાયે શત્રુઘન, સેનસહિત વણ્યા રાજન. ૯

હું જાઉં છું કાકાને સંગ, જીતવા ભૂપતિ રણજંગ;

ત્યાં જાવાને વિલંબજ થાય, માટે આપો મુને આજ્ઞાય. ૧૦

સુણી નાથનાં એવાં વચન, સામું જોયું ભરી લોચન;
 પછી ગ્રહી નિજ સ્વામીનો હાથ, ખોલી મધુર વચન હે નાથ. ૧૧
 હું તો દાસી તમારી સ્વામીન, એક વિનતિ ધરજે મન;
 તમે જાણશો જે કંઈ આશ, હશે ભોગતણા અભિલાષ. ૧૨
 પણ સાચું કહું છું આજ, જાઓ સુખથી મહારાજ;
 કાકાની પાળજે આજ્ઞાય, જીતજે પૃથ્વીના રાય. ૧૩
 કરજે જીવ રહી સન્મુખ, નવ ધરશો મરણનું દુઃખ;
 થોડું જીવી જો કીરતિ કરીયે, ઘણું જીવ્યાની આશા ન ધરીયે.
 જશ રહિત જીવ્યા ઘણા દિન, તેણે શું થયું કાજ સ્વામીન;
 ઉભે લોકમાં અપજશ થાય, મનુષ્યાદેહ એજો જાય. ૧૪
 તમે કહેશો ભોગવીયે ભોગ, ઘણું જીવીને સુખ સંજોગ;
 પણ અન્ય જનમમાં સ્વામીન, આહાર નિદ્રા ભય મૈથુન. ૧૫
 પશુ પક્ષીમાં એ સુખ હોય, વિષય સંતુષ્ટ નવ થાય કોય;
 કોટી કલ્પ ભોગવે કામ, તોય જીવ ન પામે વિરામ. ૧૬
 હુત હોમે અગ્નિમાં જ્યમ, વાધે અદકી જ્વાળા ત્યમ;
 એવો વાસના કરો પ્રવાય, ભોગવે નવ તૃપ્તિ થાય. ૧૮
 વિષેમાં દોષ દેખે જ્યારે, તેનું મન પાછું વળે ત્યારે;
 રોગ જેવા જ્યારે ભાસે ભોગ, ટળે ત્યારે એ મૂળ સંજોગ. ૧૯
 એવો સંસાર મિથ્યા જાણી, પછી ભજવા પુરુષ પુરાણી;
 માટે કહું છું જોડીને હાથ, મન ધીરજ રાખજો નાથ. ૨૦
 જ્યારે યુદ્ધ કરો સ્વામીન, મુજમાં નવ ધરશો મન;
 રખે પૂઠં દેખાડતા પાછી, થશે કુળની કીર્તિ આછી. ૨૧
 રઘુકુળમાં છે જન્મ તમારો, તે પરંપરા મન વિચારો;
 જીવો પિતામહ કરાં કર્મ, માર્યો વૃષપરવા નિજ ધર્મ. ૨૨
 કરી દેવતણી રક્ષાય, અઘાપિ લોક કીર્તિ ગાય;
 વળી કોકાજી કેશવરામ, માર્યો રાવણ જેનું નામ. ૨૩
 તમે કહેવાઓ તેના પુત્ર, કુળદીપક ધરમના સૂત્ર;
 માટે રાખજો કુળની લાજ, વખાણે જ્યમ ભૂપ સમાજ. ૨૪
 પાછા પ્રરશો ધરી જો ભીત, તો થાશે મુને મહા વિપરીત;

જેઠ દીયર સહીયરનો સાથ, દેશે મહેણાં ઘણાં મુને નાથ. ૨૫
 વળી મહિએરીયામોઝાર, કહેશે કાયર તુજ ભરથાર;
 એમ કહી સમજાવ્યો સ્વામી, પદ નાથ તણે શિર નામી. ૨૬
 કરી પૂજા એસાડી પાટ, કયું કુમકુમ તિલકલલાટ;
 ચોખા ચોઢી કરી મનુહાર, આરોપ્યો કંઠે પુષ્પનો હાર. ૨૭
 આપ્યું તાંબુજ કરી અરચન, પછી દીધું આલિંગન;
 લાગી પાયે જોડીને હાથ, ધરી નેહ વળાવ્યો નાથ. ૨૮
 ખેડા પુષ્કલજી રથમાંહે, લેધ આજ્ઞા ત્રિયાની ત્યાંહે;
 ખેડયા પવનવેગી તોખાર, આવ્યા જ્યાંછે શ્રીદેવમોરાર. ૨૯

વલણ

જ્યાંહાં વિરાજે શ્રીરઘુપતિ, ત્યાંહાં આવ્યા પુષ્કલ વીર રે;
 પાયે લાગી આજ્ઞા માગી, જોઈ હરખ્યા શ્યામ શરીર રે. ૩૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 पुष्कलश्रीरामसामीप्यागमनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

અધ્યાય ૪૧ મો

રાગ મેઘાડો

રણધીર કહે સુણો વાત્સ્યાયણ મુનિ, પાવન યજ્ઞકથાયજી;
 પુષ્કલજી સજ્જ થઈને આવ્યો, જ્યાંહાં ખેડા શ્રીરઘુરાયજી. ૧
 ત્યારે રુદ્રે ચાંપીને ઉછંગ એસાડ્યો, પુષ્કલને શ્રીરામજી;
 પછે શત્રુધન સુમંતની સાથે, ખોડ્યા પૂરણ કામજી. ૨
 અરે ભાઈ આ પુષ્કલને તમો, સાચવજો રણમાંહેજી;
 યુદ્ધ સમે એની પાસે રહેજો, રક્ષા કરજો ત્યાંહેજી. ૩
 પછે એવું કહીને આજ્ઞા આપી, ચાલ્યા શત્રુધનજી;
 પુષ્કલજી તે સાથે ચઢીયો, ભરથજી કેરો તનજી. ૪
 વળી જનક વિદેહી તણો સુત કહિયે, લક્ષ્મીનિધિ એવું નામજી;
 તે નિજ સેન્યા લેધ સાથે ચઢિયો, અશ્વરક્ષાને કામજી. ૫
 વળી સુગ્રીવ અંગદ જાંબુવાન, નળનીલ શરભ હનુમંતજી;
 ગવાક્ષ કેશરી આદે કપિ સહુ, ચાલ્યા મહાબળવંતજી. ૬

વળી અન્ય કેટલા સંખધી રાજા, અઢિયા સૈન્ય સહિત જ;
 સુમંત પ્રધાન પોતાનો છે, વળી સેન્યાપતિ રણજીત જ. ૭
 વૈશાખ માસ પૂર્ણિમાને દિન, વાર લગ્ન પાવન જ;
 સરજ્યુતીર ઉપરથી અશ્વને, છોડી મૂક્યો તે દિન જ. ૮
 નાના પ્રકારનાં વાજાંત્ર વાજે, સૈન્ય તણે નહિ પાર જ;
 હાક વાગી શત્રુધન કેરી, પૃથ્વી સહે નહિ ભાર જ. ૯
 તે અશ્વ સ્વધૃષ્ટાએ કરી ચાલે, પૂંઠળ સરવે વીર જ;
 ગિરિ સરિતા ઓળંગી જતા, રાખી મનમાં ધીર જ. ૧૦
 અદકો વેગ સરવથી ચાલે, યજ્ઞતુરી તેણીવાર જ;
 સ્વધૃષ્ટાએ કરી આવ્યો પ્રથમે, અહિછત્ર નગર મોઝાર જ.
 દમન નામે નૃપતિ મહા બળિયો, રાજ કરે પુર માંહે જ;
 તે શ્રીરામચંદ્રનો ભક્ત હતો, માટે યુદ્ધ કર્યું નહિ ત્યાંહે જ.
 તે રાજ્ય લક્ષ્મી સોંપીને મળીયો, દમન ભૂપતિ નામ જ;
 શત્રુસૂદનની સાથે ચાલ્યો, અશ્વરક્ષાને કામ જ. ૧૩
 હવે ત્યાં થકી આગળ અશ્વ ગયો, ઋષિ વ્યવન તણે આશ્રમ જ;
 ત્યારે શત્રુધને સુમંતને પૂછ્યું, વન દેખી મહા રમ્ય જ. ૧૪
 આ વનમાં આશ્રમ છે કેનો, કોણ મુનિ મહાનંત જ;
 એવાં વચન સુણી શત્રુધન કેરાં, બોલ્યો પ્રધાન સુમંત જ. ૧૫
 એક ભૃગુવંશમાં પ્રગટ થયા છે, વ્યવન ઋષિ તેનું નામ જ;
 તે આ વનમાં આશ્રમ બાંધી, રહે છે આણે કામ જ. ૧૬
 જેણે માનભંગ મધવાપતિ કીધો, કરાવ્યો નૃપધેર યાગ જ;
 અશ્વનિકુમારને અપાવ્યો પોતે, યજ્ઞ તણે જે ભાગ જ. ૧૭
 સુમંતનાં એવાં વચન સુણી, બોલ્યા શત્રુધન તેણીવાર જ;
 તે વ્યવન ઋષિની કથા કહો મુજને, મૂળ થકી વિસ્તાર જ.

વલણ

મૂળ થકી વિસ્તાર એનો, કહો તે મુજને મિત્ર રે;
 એવાં શત્રુધનનાં વચન સુણી, કહે સુમંત વ્યવન ચરિત્ર રે. ૧૯
 શ્રી રામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે આશ્વમે-
 ધિકે સુમંતશત્રુઘ્નસંવાદે એકચત્વાર્શોઽધ્યાયઃ ॥ ૪૧ ॥

અધ્યાય ૪૨ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

ઋષિ વાત્સ્યાયણને કહે છે અનંત જ,
શત્રુધન સાથે યોડ્યા સુમંત જ;
પૂર્વે ભૃગુ ઋષિ વનમોઝાર જ, આશ્રમ બાંધી રહે નરનાર જ.

ઢાળ

આશ્રમ બાંધી રહે ભૃગુ ઋષિ, અગ્નિહોત્રી ત્યાંહે; ૨
ગયા એક સમય લેવા સમિધ, સંધ્યા સમે વનમાંહે.
ત્યારે દમન નામે અસુર આવ્યો, કુંડ કીધો ભંગ;
સગર્ભ હતી મુનિ પત્ની તેને, ચાલ્યો લઈ નિજ સંગ. ૩
વૃક જય હરણી હરી જ્યમ, એમ ચાલ્યો લઈ મુનિ નાર;
થયો ગર્ભસ્ત્રાવ તેણે સમે, પડ્યો પુત્ર પૃથ્વી મોઝાર. ૪
તેજપુંજ અગ્નિ શિખા સરખો, યોડ્યો ક્રોધ વચન;
અરે દુષ્ટ અઘટિત કૃત કરે, થજે ભસ્મ બળી તુજ તન. ૫
એવું કહેતામાં તે દમન રાક્ષસ, બળ્યો ક્ષણમાં ત્યાંહે;
મુનિ પત્ની તે સુત લેઈ વળતી, આવી આશ્રમ માંહે. ૬
એટલે ભૃગુ ત્યાં આવિયા, પત્નીએ કહ્યું વરતંત;
તે સુણી મનમાં ખેદ પામ્યા, ચઢ્યો ક્રોધ અનંત. ૭
અલ્યા અગ્નિ હું સેવું તુને, તું દેવ છે પરતક્ષ;
થયું વિઘ્ન તે ક્યમ રહ્યો સાંખી, જોઈને નિજ ચક્ષ. ૮
પછે શાપ દીધો અગ્નિને, સુણ વન્હિ કહું એક વાત;
તુજ દેખતાં આવ્યો અસુર, કરી ગયો મહા ઉત્પાત. ૯
તેં વાર્યો નહિ ક્યમ દુષ્ટને, સાંખી રહ્યો શું મૂઠ;
માટે સરવ ભક્ષી અનળ થાજે, શાપ દીધો ગૂઠ. ૧૦
એવો શાપ સુણીને સ્તુતિ કીધી, ભગુતણી હુતાશ;
કૃપાનિધિ કરો અનુગ્રહ, ત્યારે યોડ્યા વચન પ્રકાશ. ૧૧
તું સરવ ભક્ષી થઈશ પણ, રહેજે સદા પાવન;
અપવિત્ર નહિ થાયે કદા, એવો કર્યો અનુગ્રહ મુન્ય. ૧૨

- પછી જાતકર્મ કર્યું તે સુતનું, ચ્યવન પાડ્યું નામ; ૧૩
 મોટો થયો ઉપવીત આપ્યું, ભણ્યો વિદ્યાકામ.
- પછે આજ્ઞા લેઈ નિજ પિતાની તે, ગયો રેવાતીર; ૧૪
 ઉપકંઠે આસન વાળીને, તપ કરવા બેઠો ધીર.
- દશ સહસ્ર વર્ષજ વહી ગયાં, કર્યું ધારતપ તે દિશ; ૧૫
 થયા રાષ્ટ્ર ઉધેઈ તણા, અંગે વૃક્ષ જાળાં શિષ.
- પછે એકદા શયાંતિ રાજ, ચંદ્રવંશી જેહ; ૧૬
 સહકુટુંબ નીકળ્યો તીરથ કરવા, આવ્યો વનમાં તેહ.
- તે રહ્યો કરી વિશ્રામ ત્યાં, સહુ સૈન્યશું મજન; ૧૭
 મંડુકી પુત્રી રાયની, નીકળી રમવા વન.
- તે કન્યા રમતી આવી જ્યાં, તપ કરે વિપ્ર ચ્યવન; ૧૮
 છે છિદ્ર ઉધેઈ રાષ્ટ્રમાં, ઝગમગે મુનિ લોચન.
- કરમાંહે લેઈને દરબ શલાકા, ધાલી તેહ મોઝાર; ૧૯
 તેણે નેત્ર ફેડયાં મુનિતણાં, નીકળી રુધિરની ધાર.
- તે સમે ઘણો ઉત્પાત વરત્યો, રાય સેન્યામાંહે; ૨૦
 થયાં બંધ સરવે જીવનાં, શિષ્ણુ ગુદા બે ત્યાંહે.
- તે રાયે જાણી વારતા તે, આવ્યા મુનિવર પાસ; ૨૧
 કરી પ્રાર્થના પરણાવી કન્યા, ગયો ભૂપ અવાસ.
- પછી ચ્યવન ઋષિ તે કન્યા સાથે, રહ્યા કરી આશ્રમ; ૨૨
 ઘણી સેવા કરતી સાધવી, પાળે પોતાનો ધર્મ.
- જ્યમ અત્રિની સેવા કરે, અનસૂયા એકે મન; ૨૩
 એમ સેવા કરતી ચ્યવન કેરી, વહી ગયા બહુ દિન.
- એક સહસ્ર વરસ વીતી ગયાં, કરતાં મુનિની સેવ; ૨૪
 એક સમે અશ્વિનીકુમાર આવ્યા, મુનિઆશ્રમ દેવ.
- સતીએ પૂજા તેની કરી, બેસાડિયા આસન; ૨૫
 સત્કાર અતિશે જોઈને, તે થયા દેવ પ્રસન્ન.
- અરે સાધવી તું માગ્ય વર, જે ઇચ્છા હોયે આજ; ૨૬
 ત્યારે સતી કહે મુજ પતિતણાં, દ્રગ આપીયે મહારાજ.
- ત્યાર વૈધ કહે ઈંદ્ર અમારો, યજ્ઞ કેરો ભાગ;

તે બંધ કીધો જોરથી, કરીયો અમારો ત્યાગ.	૨૭
તે અમને પાછો અપાવો, ત્યારે વ્યવન યોદ્ધા વાણ;	
તમને અપાવું યજ્ઞ કેરો, લાગ નિમ્ન્યે જાણ.	૨૮
મુનિ વચન લઈ વૈદે રચ્યો, એક કુંડ પૂરણ વાર;	
ઔષધિ નાખી તેહમાં, મંત્રિત કર્યો નિરધાર.	૨૯
પછી વ્યવન ઋષિનો કર ગ્રહી, ઉઠાડીયા છે ત્યાંહે;	
એ દેવ ત્રીજા મુનિ વળતા, પ્રવેશ્યા તે માંહે.	૩૦
કરી સ્નાન બહારે નીકળ્યા, ઉપકંઠ ઉભા તેહ;	
થયું દિવ્ય રૂપ મુનિતણું, ખટદશ વરસની દેહ.	૩૧
અલંકારમંડિત તરુણ વય, રૂપથી લાજે કામ;	
મુનિપત્ની જોઈ આશ્ચર્ય પામી, ઝાળખ્યા નહિ શ્યામ.	૩૨
પછી સ્તુતિ કીધી દેવની, ત્યારે સોંપીયો ભરથાર;	
તે વૈદ નિજ લોકે ગયા, વરતીયો જ્યજ્ઞયકાર.	૩૩
તે સ્ત્રીએ મુનિ આજ્ઞાથકી, દ્રહમાં કર્યું છે સ્નાન;	
અદ્ભુત કાન્તિ શોભતી, થઈ રતિરૂપ સમાન.	૩૪
પછી યોગમાયાને બળે, નિરમ્યું વિમાન મુનીશ;	
સંપન્ન તેમાં ભોગ સરવે, અધિક વૈભવ ધરા.	૩૫
નિજ સ્વામીને લઈ સુંદરી, ચઢી તે વિમાન મોઝાર;	
એક સહસ્ર દાસી સેવતી, સેવકતણે નહિ પાર.	૩૬
પત્ની સહિત એમ ઘણા દિન, ભોગવ્યા મુનિએ ભોગ;	
તૃપ્તિ થયા પછી ત્યાગ કીધો, ગ્રહો મનમાં જોગ.	૩૭
પયોજ્ઞીતીરે સહિત પત્ની, રહ્યા કરી આશ્રમ;	
તપ ધ્યાન ને અનુષ્ઠાન કરતા, આચરે નિજ ધર્મ.	૩૮
એક સમે ત્યાં શર્યાતી રાજા, આવ્યો આશ્રમ ભૂપ;	
મન ખેદ પામ્યો કૂડ જાણ્યું, જોઈ ઋષિનું રૂપ.	૩૯
પછે પુત્રીએ વરતાંત સરવે, કહ્યું માંડી પિતાય;	
તે સુણી હરખ્યો ભૂપતિ, લાગ્યો મુનિને પાય.	૪૦
ત્યારે વ્યવન કહે હો રાયજી, કરો યજ્ઞ તમ ઘેર આજ;	
મેં વચન આપ્યું દેવને, તે થાય સિદ્ધિ કાજ.	૪૧

પુત્રીજન્માત્રને તેડી રાજ, આવીયો નિજ ઘેર;
 આરંભ યજ્ઞતણો કર્યો, વરિયા મુનિ બહુ પેર. ૪૨
 અશ્વિનીકુમારને ભાગ આપ્યો, ચ્યવન ઋષિએ ત્યાંહે;
 મારવા આવ્યો ઇન્દ્ર મુનિને, વજ્ર ગ્રહી કરમાંહે. ૪૩
 હણવા કારણ કર્યો હસ્ત ઉંચો, થયો હાહાકાર;
 સ્થંભ સ્થંભ બોલ્યા મુનિ, સ્થંભીયો કર તેણીવાર. ૪૪
 પીડા ઘણી થઈ ઇન્દ્રને, સ્તવિયા તદા મુનિજન;
 કરો ક્ષમા મુજ અપરાધ, મારો અનુગ્રહ સ્વામિન. ૪૫
 મુનિએ કૃપા કરી ઇન્દ્રને કહ્યું, આજથી બિરધાર;
 અશ્વિનીકુમારને યજ્ઞકેરો, ભાગ આપો સાર. ૪૬
 તે દિવસથી થયો ચાલતો, યજ્ઞ કેરો ભાગ;
 શિક્ષા કરી સુરપતિને, એવા ચ્યવન મહાભાગ. ૪૭
 આખ્યાન એ મુનિ ચ્યવનનું, જે સુણે નર ને નાર;
 મહાપાપથી મૂકાય તે, પામે, પદારથ ચાર. ૪૭
 સુમંત કહે હો શત્રુધન તે, ચ્યવનનું આ વન;
 સુંદર સ્થળ સોહામણું, આશ્રમ છે પાવન. ૪૮

વલણ

પાવન આશ્રમ મુનિતણો, તિહાં આવ્યા શત્રુધન રે;
 ચ્યવન ઋષિને પાયે લાગ્યા, પામ્યા સહુ દરશન રે. ૪૯

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 सुमंतशत्रुघ्नसंवादे च्यवनोपाख्यानं द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥

અધ્યાય ૪૩ મો

રાગ પરજ

ચ્યવન ઋષિને આશ્રમ આવી, ઉતરીયો સહુ સાથ;
 શત્રુધન આવી પાયે નમ્યા, દીધી આશીષ તાંહાં મુનિનાથ. ૧
 પયોબળી માંહે સ્નાન કરી, માગી મુનિવરની આજ્ઞાય;
 પછે ત્યાંથકી અશ્વ તે આગળ ચાલ્યો, પૂઠંગ વીર પળાય. ૨
 તે અશ્વ આવ્યો વાણપુરમાં, જ્યાં સુધર્મી નામે ભૂપાળ;

- તે રાય રામનો ભક્ત હતો માટે, આવી મળ્યો તતકાળ. ૩
- તેણે સ્વાગત કીધી શત્રુધનની, સંતોષ્યો સહુ સાથ;
- ખાનપાન બહુવિધનાં આપી, પાંચે નમ્યો નરનાથ. ૪
- તેણે સાતસેં હસ્તી ભેટ કર્યાં, શ્વેત કાન્તિ ચંદ્ર સમાન;
- એક સહસ્ર રથ કંચન મણિમય, અશ્વ સારથિવાન. ૫
- વળી અશ્વ ઉજ્જવળ દશ સહસ્રજ આપ્યા, વસ્ત્ર ભૂષણ ભંડાર
- તે એટલું આપીને સાથે ચાલ્યો, ભૂપતિ તેણીવાર. ૬
- ત્યાં થકી આગળ અશ્વજ ચાલ્યો, પૂંડળ જોદ્ધ પળાય;
- એટલે એક ત્યાં પરવત દીઠો, શી કહું તેની શોભાય. ૭
- સુવર્ણ રજત મણિ સ્ફટિકનો, મંડિત છે શતશંગ;
- જેમાં ઘોષથાય ઘણા પ્રવાહ જળના, ગુંજે શુક પિંક ભૂંગ. ૮
- અનેક વૃક્ષ વિશાળ વિરાજે, વન સઘન ચોપાસ;
- અપ્સરાસહિત દેવ ત્યાં આવી, કરતા વિવિધ વિલાસ. ૯
- પાસે ગંગાના તરંગ ઉછળે, ઉજ્જવળ કરપુરવંત;
- પ્રતિબિંબ પડે માંહે પરવતનું, તેની રચના થાય અનંત. ૧૦
- વળી ચારે પાસે ભોમ રૂપાની, ઝળકે તેજ અપાર;
- એવી શોભા જોઈ શત્રુધન પૂછે, સુમંતને તેણીવાર. ૧૧
- અરે મિત્ર આ ગિરિ વિચિત્ર છે, એનો શો મહિમાય;
- એવાં વચન સુણીને સુમતિ જોલ્યો, સાંભળો કહું અભિપ્રાય.
- નીલગિરિ એનું નામજ કહીયે, સ્ફટિકનો ચોપાસ;
- શ્રીપુરુષોત્તમ સાક્ષાત સદા એમાં, રહ્યા કરીને વાસ. ૧૩
- અહીં સરવે દેવ નિત્યે આવે છે, પૂજવા શ્રીભગવાન;
- એ પરવતનું દરશન નવ પામે, જે હોય અધમ અધવાન. ૧૪
- જે વિષ્ણુભક્તિથી વિમુખ હોય, નિજ ધર્મરહિત જે જન;
- નીલ તેલ ધૂત લાક્ષ મધુ, કરે વિક્રય જે કંચન. ૧૫
- મધપાની ને પરત્રિય લંપટ, પરનિંદક મતવાદી;
- સજ્જન વચ્ચક મધુર વસ્તુ, કરે ભક્ષણ રસના સ્વાદી. ૧૬
- પમાડે દુઃખ પતિ સાધવી સ્ત્રીને, ભૂકન્યા વિક્રય કરતા;
- વિશ્વાસઘાત કરે પંક્તિભેદ, ગો દ્વિજની વૃત્તિ હરતા. ૧૭

ગ્રહણ સંધિમાં ભોજન મૈથુન, ક્ષાર કરાવે જોહ;
 એવા પાપી પ્રાણી નીલગિરિ, સ્વપને નવ દેખે તેહ. ૧૮
 મહા પુણ્યવાન પ્રાણી તે પામે, પરવતનું દરશન;
 એ પુરુષોત્તમનું ક્ષેત્રજ કહીયે, મુક્તિ તણું ભોવન. ૧૯
 નિત્યે આવતા સ્વર્ગનિવાસી, કરવા પ્રભુ અરચન;
 ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય આરતિ, કરતા નિર્મળ મન. ૨૦
 એ પ્રભુનો મહાપ્રસાદ મળે, જન અશન કરે જો કોય;
 તે પ્રાણી નિમ્ન્યે પરમ પદ પામે, રૂપ ચતુર્ભુજ હોય. ૨૧
 સુમંત કહે સુણો શત્રુધન, એવો પ્રસાદનો મહિમાય;
 તેહતણું દૃષ્ટાંત કહું એક, ઇતિહાસની કથાય. ૨૨

વલણ

કહું કથા એક ઇતિહાસની, તે સુણો શત્રુધન રે;
 શેષ કહે વાત્સ્યાયન ઋષિને, ગિરિ મહિમા પાવન રે. ૨૩
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે આશ્વમે-
 ધિકે નીલગિરિદર્શનં નામ ત્રિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૪૩ ॥

અધ્યાય ૪૪ મો

રાગ દોહા

વાત્સ્યાયનને શેષ કહે, સુણીયે હો મુનિજન;
 શત્રુધનને સુમંત કહે, ગિરિ મહિમા પાવન. ૧

રાગ બીલાવર

કંચનપુર એક નગ્ર વિશાળ, રાજ કરે રત્નગ્રીવ ભૂપાળ;
 વિશાલાક્ષી એવું રાણીનું નામ, શોભે રૂપે જેવાં રતિ ને કામ.
 તે પુરમાં નહિ વ્યાધિ ને રોગ, ઘણા દિન વીત્યા ભોગવતાં ભોગ;
 આવ્યો તેને વૃદ્ધપણે વૈરાગ, ઉતર્યો વિષયપરથી અનુરાગ. ૨
 રાણીશું બોલ્યો તે રાય વચન, હાવે ભોગ રુચે નહિ મારે મન;
 આયુષ્ય વૃથા ગયું આપણું, હાવે સાધન કરીયે મોક્ષજતણું. ૩
 રાય રાણી એમ કરે વિચાર, એટલે આવ્યો એક તાપસ દ્વાર;
 રાયે કયું તેનું પૂજન, કર જોડી બોલ્યો તેશું વચન. ૪

મોક્ષ પામવાને મહારાજ, કંઈ પાવન તીર્થ બતાવો આજ;
 ત્યારે તપસ્વી કહે સુણુ રાય, પૃથ્વીમાં તીરથ ઘણું કહેવાય.
 પણ નીલગિરિ પુરુષોત્તમ ધામ, આપે ધર્મ અર્થ મોક્ષ ને કામ
 ગંગા સાગરનો સંગમ ત્યાંહે, પાસે ગદલકી વિષ્ણુ તે માંહે.
 તે સ્વતાઃસિદ્ધ અરચ્યા ભગવાન, બ્રહ્મ પ્રતિષ્ઠિત મૂરતિ જ્ઞાન;
 જે શાલીગ્રામની પૂજા કરે, તે જન ભવસાગરને તરે. ૭
 એ નીલગિરિ છે તેની પાસ, પામે મોક્ષ કરે જે વાસ;
 એ ગિરિનો મહિમા છે ઘણો, સુણો દૃષ્ટાંત કહું તે તણો. ૮
 પૂરવે કિરાત પૃથુક એણું નામ, કરનો તે જીવહિંસાનું કામ;
 એક સમે ચઢ્યો ગિરિને શીષ, વિષ્ણુપ્રસાદ મળ્યો તે દીશ.
 ભક્ષણ કરતાં છૂટી દેહ, થયો ચતુરભુજ તતક્ષણ તેહ;
 બેસી વિમાન ગયો અપવર્ગ, દેવનાં દુઃકુલી વાળ્યાં સ્વર્ગ.
 તે માટે તાંહાં જાઓ ભૂપ, જુઓ જઈ પુરુષોત્તમ રૂપ;
 એવાં તાપસ કેરાં સુણી વચન, રાણી સહિત આવ્યો રાજન.
 ગંડકી ગંગામાં કર્યું સ્નાન, પૂજ્યા મુનિવર કરી સન્માન;
 પછી નીલગિરિ ચઢિયો ભૂપાળ, પ્રભુ દરશન પામ્યો તત્કાળ.
 વિષ્ણુ નૈવેદ્યનો કીધો આહાર, કુંડળ સહિત પામ્યો ઉદ્ધાર;
 કહે સુમંત હો શત્રુધન, એવો છે નીલગિરિ પાવન. ૧૩

દોહો

પાવન છે પરવત સદા, જ્યાં પુરુષોત્તમનો વાસ;
 પાપી દેખે નહિ કદા, પ્રાણી પુણ્ય પ્રકાશ. ૧૪
 શ્રોતાજન સરવે સુણો, કહું એક એનો મર્મ;
 એ નીલાચળવાસી પ્રભુ, પુરુષોત્તમ પરિબ્રહ્મ. ૧૫
 તે પ્રભુ પ્રીતે પધારિયા, દેશ ઉડીશામાંહે;
 ઇન્દ્ર ધુમ્ન એક ભૂપતિ, લાવ્યો પ્રભુને ત્યાંહે. ૧૬
 જગન્નાથ જેને કહે, નામ સકળ સંસાર;
 મહા પ્રસાદમાં ભેદ નહિ, વરણાવરણ વિચાર. ૧૭
 એ નીલાચળવાસી પ્રભુ, જગન્નાથ જુગદીશ;
 દરશન કરતાં દુઃખ ટળે, પાપ જાય તે દીશ. ૧૮

સુમંતે શત્રુધન પ્રતે, કથા કહી તેણીવાર;
 તે સુણી આગળ ચાલીયા, કરી પરવતને નમસ્કાર. ૧૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 श्रीगुरुषोत्तमप्रसादमहिमावर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

અધ્યાય ૪૫ મો

રાગ આશાવરી

નીલગિરીથી અશ્વજ આલ્યો, પૂંડળ જોધ પળાય;
 ચઠાંક નામે નગરમાં આવ્યો, ત્યાં છે સુધર્મા રાય. ૧
 દમન પુત્ર તે રાયતણે તેણે, બાંધીયો યજ્ઞતોખાર;
 પછી તેની સાથે ઘણું યુદ્ધ થયું, કહેતાં ગ્રંથ પામે વિસ્તાર. ૨
 શત્રુધને તે રાયને જીત્યો, છોડાવીયો કેકાણ;
 નિજ સૈન્ય લેઈ નૃપ સાથે આલ્યો, અશ્વરક્ષાને જાણ. ૩
 ત્યાંથી તેજ પુરમાં આવ્યો, યજ્ઞતુરી તતકાળ;
 મહારમ્ય નગર છે કતક મણિમય, સત્યવાંત ભૂપાળ. ૪
 એક વિશાળ મંદિર દેવતણું છે, કામાક્ષી જેનું નામ;
 તે સરવે કામના પૂરણ કરવા, રહી છે તેણે ઠામ. ૫
 સ્થંભરાય નામે એ પુરમાં, કરતો પૂરવે રાજ;
 તેને સંતાન કંઈ ઉદે થયું નહિ, માટે ચિંતા કરે મહારાજ. ૬
 ત્યારે એક સમે જાળાલી ઋષિ તે, આવ્યા રાયને ઘેર;
 આતિથ્ય પૂજન બહુવિધ કીધું, કહી સહુ દુઃખની પેર. ૭
 પછી જાળાલી ઋષિએ વિધિયુકતે કરી, ગૌ પૂજવી ત્યાંહે;
 ત્યારે સત્યવાન તેને પુત્ર થયો, નૃપ હરખ્યો ઘણું મનમાંહે. ૮
 તે પુત્ર મહાધર્મિષ્ઠ થયો, લાગ્યો કરવા પુરનું રાજ;
 વિષ્ણુભક્તિપરાયણ પોતે, કરે પરમારથ કાજ. ૯
 તે પુરપાસે અશ્વજ આવ્યો, અનુચરે દીઠો ત્યાંહે;
 તેણે જાણ કર્યું જઈ ભૂપતિને ત્યારે, હરખ્યો ઘણું મનમાંહે. ૧૦
 પછી શત્રુધનની સામે ગયો, તે સભાસહિત રાજન;
 સ્વાગત કરીને તેડી લાવ્યો, સહુને કરાવ્યું ભોજન. ૧૧

તે રાયે સરવે અરપણ કીધું, રાજ દ્રવ્ય ભંડાર;
 પછી નિજ સેન્યા લેઈ સાથે ચાલ્યો, રાખવા યજ્ઞતોખાર. ૧૨
 હાલે ત્યાંથી અશ્વ તે આગળ ચાલ્યો, આવ્યું મહા એક વન;
 પણ શ્રોતાજન સુણો એકચિત્તે, તાંહાં થયું મોટું વિધન. ૧૩
 છે રાવણનો સખા વિદ્યુતમાલી ને, ઉગ્રદંત એણું નામ;
 તે બંન્યો વીરે જતાં હય દીઠો, રહેતા તેણે ઠામ. ૧૪
 તેણે ઓચિંતું અંધકાર કરીને, કીધું હયનું હરણ;
 તે આકાશમારગે લઈને ચાલ્યા, ના ગણી ભીતિ મરણ. ૧૫
 ત્યારે તે સમે હાહાકારજ વરત્યો, ભય પામ્યા ધણું મન;
 તે અંધકારમાં કાંઈ નવ સૂઝે, અકળાયા સહુ જન. ૧૬
 પછી ભરથપુત્ર પુષ્કલજી તેણે, મૂક્યું રવિનું બાણ;
 ત્યારે થયો પ્રકાશ ટળ્યું આત્રણ સહુ, દીપ્ત દિશા નિરવાણ. ૧૭
 ત્યારે કરવા લાગ્યા શોધ અશ્વની, દીઠો જતાં આકાશ;
 એણું દેખી તદા મારુતસુત ક્રોધા, ક્રોધ કરીને તાસ. ૧૮
 તે વિદ્યુતમાલી સાથે કીધું, હનુમંતે ધણું બુદ્ધ;
 તોય દુષ્ટ ન પરાજય પામ્યો, પછી વિચારી બુદ્ધ. ૧૯
 વામ કરે કરી ઝડપજ મારી, અશ્વ ઝાલ્યો કરી રીસ;
 દક્ષિણ હસ્તે ક્રોધ કરીને, ઉડાડ્યું અસુરનું શિષ. ૨૦
 પછી પુષ્કલજીએ ઉગ્રદંતને, માર્યો મૂકીને બાણ;
 બંન્યો દુષ્ટને હણીને લાવ્યા, યજ્ઞતણે કેકાણ. ૨૧
 દેવે પુષ્પની વૃષ્ટિ કરીને, વખાણ્યા ધણું તેણીવાર;
 શત્રુધન મન આનંદ પામ્યા, વરત્યો જયજયકાર. ૨૨

સોરઠા

વરત્યો જયજયકાર, પછી અશ્વ તાંહાંથી પાછો વળ્યો;
 દક્ષિણપંથ મોઝાર, ચાલ્યા જોડ્યા સહુ મળી. ૨૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 विद्युतमालिउग्रदंतयोर्मरणं नाम पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

અધ્યાય ૪૬ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

દક્ષિણ પંથે વળીયો તોખાર જી,
પૂઠંળ આદ્યું સૈન્ય અપાર જી;
રક્ષા કરતા મહા શૂરવીર જી,
અશ્વ તે આઁયો રૈવાને તીર જી.

૧

ઠાળ

- રૈવાતણા ઉપકંઠ ઉપર, આઁયો યજ્ઞતોખાર;
મહાદિવ્ય વન રણિયામણું, શોભાતણો નહિ પાર. ૨
- ત્યાં રમ્ય આશ્રમ છે ઘણા, મુનિવૃંદ ઠામોઠાંમ;
તે મધ્યે આશ્રમ એક મોટો, દીસીયે અભિરામ. ૩
- શત્રુધને સુમંતને, પૂછીયું તેણીવાર;
અરે વીર કહો કોણ મુનિ મોટા, રહે આણે ઠાર. ૪
- સુમતિ કહે હો શત્રુધન, મનશીલ મુનિ મહાનંત;
આરણ્ય મુનિ જ્ઞાની મહા, વીત રાગ લક્ષિતવંત. ૫
- એવું સુણી તદા શત્રુધને, કયો તે વનમાં વિશ્રામ;
ત્યાં સૈન્ય સરવે ઉતાર્યું, શંકરી ત્રઠ અભિરામ. ૬
- પછે રાજમંડળ લેઈને, ચાલિયા શત્રુધન;
આરણ્યને આશ્રમ આવીયા, કરવા મુનિદરશન. ૭
- સંહુ રાય નમીયા મુનિને, ત્યારે કયો ઘણો સત્કાર;
પછે મધુર વચને માન દેઈ, બેસાડીયા તેણીવાર. ૮
- ત્યારે વિપ્રવર કહે અરે વીરો, કોણ છે તમો આજ;
શે અરથે તમો નીકળ્યા, તે કહો મુને મહારાજ. ૯
- શત્રુધને વરતાન્ત સરવે, યજ્ઞ કેરું જહ;
આરણ્ય મુનિને સરવ સુણતાં, કહ્યું માંડી તેહ. ૧૦
- તે સુણી હસ્યા આરણ્ય મુનિ, વળી થયા ગદ્ગદ પ્રેમ;
પછે શત્રુધનશું બોલિયા, મુનિ વચન મંગળ ક્ષેમ. ૧૧
- અરે શત્રુધન સાવધાન થઈને, સુણો કહ્યું તે આંહે;

લોમશ મુનિ આવ્યાતા પૂરવે, મારા આશ્રમમાંહે.	૧૨
આતિથ્ય પૂજન મેં કર્યું, બેસાડીયા આસન;	
પછે વિનય કરી લોમશ પ્રત્યે મેં, પૂછ્યું પ્રશ્ન વચન.	૧૩
મહારાજ મૃત્યુલોકમાં, ધરી જન્મ મનુષ્યા દેહ;	
કહ્યાણુ ક્યમ થાય જીવનું, મને કહો કારણ તેહ.	૧૪
લોમશ મુનિ તવ બોલીયા, મુજ સાથ મધુર વચન;	
ભગવાનની ભક્તિવિના, નથી બીજું સાધન અન્ય.	૧૫
જે પૂરણ બ્રહ્મ અખંડ વ્યાપક, અંતરજામી રામ;	
નિયંતા માયાતણા, ભક્તના પૂરણ કામ.	૧૬
ઉદ્ભવ સ્થિતિ લય સૃષ્ટિના, જીવના જીવન પ્રાણ;	
ધર્મિરતણા ધર્મિર હરિ છે, વેદ જેની વાણ.	૧૭
જે બ્રહ્માદિ દેવના સ્વામી, કોટી બ્રહ્માંડના રાય;	
જેની કટાક્ષે કાળ કંપે, લોકપતિ સમુદાય.	૧૮
એવા પ્રભુને સેવીયે નત્ય, સ્મરણ કરીયે નામ;	
ચરિત્ર સુણીયે ગાન કરીયે, અરપીયે મન કામ.	૧૯
ભજીયે સદા ભગવાનને, આસક્તિએ અનુદીન;	
નિત્યે ધ્યાન ધરિયે હરિતણું, અરપીયે તન મન ધન.	૨૦
એકાંત ભક્તિથકી જેવા, હરિ થાય પ્રસન્ન;	
એ સમાન થાયે લાભ એવું, નથી સાધન અન્ય.	૨૧
સર્વત્ર વ્યાપક છે પ્રભુ, ચર અચરમાં નિરધાર;	
તોય ભક્ત અરથે ધરમ સ્થાપન, ધરે છે અવતાર.	૨૨
જુગોજુગમાં જન્મ હરિના, ચરિત્ર નિર્મળ કર્મ;	
તે શ્રવણ કીરતન થકી પ્રાણી, થાય પાવન પર્મ.	૨૩
હમણાં તે પ્રગટયા છે પ્રભુ, શ્રીરામ પૂરણ બ્રહ્મ;	
સાક્ષાત લક્ષ્મીસહિત પોતે, ન જાણે કો મર્મ.	૨૪
ઘણા દુષ્ટ પ્રગટયા પૃથ્વીમાં, પીડાયા બ્રાહ્મણ દેવ;	
તેણે ધરમનું છેદન કર્યું, ઘણું પાપ પ્રગટ્યું એવ.	૨૫
ત્યારે અવતર્યા પોતે પ્રભુ, હરવા તે ભૂમિનો ભાર;	
કાકુત્સ્થ કુળમાં રાય દશરથ, અયોદ્ધા પુર સાર.	૨૬

માતા કૌશલ્યા થકી થયા, પ્રગટ પોતે રામ;	
સુમિત્રાથી થયા લક્ષ્મણ, શેષ પૂરણ કામ.	૨૭
કેકઈ થકી બે વીર પ્રગટયા, ભરથ શત્રુધન;	
એમ પુત્ર ચારે પ્રગટયા, તે ચતુર બ્યૂહ પાવન.	૨૮
તેણે બાળલીલા બહુ કરી, પછે થયા તરુણ કિશોર;	
ઉપવીત પહેર્યાં ભણ્યા વિદ્યા, ચતુરના ચિત્ત ચોર.	૨૯
પછે વિશ્વામિત્રની યજ્ઞરક્ષા, કરી જીગજીવન;	
લોભશ કહે આરણ્ય મુનિ, તે કથા કહું પાવન.	૩૦

વલણ

પાવન રામ ચરિત્ર સરવે, કહું સંક્ષેપે સમુંદાય રે;
આરણ્ય મુનિ કહે શત્રુધનને, સુણે છે સરવ સભાય રે. ૩૧
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
शत्रुघ्नारण्यसंवादे लोमशकृतरामायणे षट्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४६ ॥

અધ્યાય ૪૭ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

ઋષિવાત્સ્યાયણને કહે છે શેષ જી, લોભશ બોલ્યા સુણો હો મુનેશજી;
વિશ્વામિત્રે જાન્યા રઘુરાય જી, યજ્ઞતણી કરવા રક્ષાય જી. ૧

હાજ

રક્ષા કરવા યજ્ઞની, ચાલ્યા રામ લક્ષ્મણ વીર;	
કર શર અમોઘ નિખંગ કટી, કોદાંડધર રણધીર.	૨
તાંહાં માર્યાં સુબાહુ તાડિકા, કરી યજ્ઞની રક્ષાય;	
પછી રામ લક્ષ્મણ સહિત કૌશિક, જનકપુરમાં જાય.	૩
શિવતણું ત્રંબક તોડીયું, રામે સ્વયંર માંહે;	
તે લક્ષ્મી સીતા જનકપુત્રી, વર્યા પોતે ત્યાંહે.	૪
પંદર વરસના રામજી, ખટ વરસનાં સીતાય;	
તે સમે પરણી આવિયા, પુર અયોદ્ધા રઘુરાય.	૫
પછે વરસ દ્વાદશ કરી લીલા, શ્રી સહિત ભગવાન;	
ત્યારે અપર માતે માગીયું, રાયની પાસ વચન.	૬

- તે પિતૃવચન પાળવા માટે, ચાલિયા પૂરણ કામ; ૭
 સીતા લક્ષ્મણ સંગ લેઈને, વસ્યા વનમાં રામ.
 વરસ ચતુર્દશ વન રહેવા, પણ કયું તે દીશ; ૮
 ત્યારે અષ્ટાદશ વરસનાં સીતા, રામ સત્તાવીશ.
 દ્વાદશ વરસ પૂરણ થતાં, આવ્યા પંચવટી મોઝાર; ૯
 તેરમે વરસે સુરપનખાને, વિરૂપ કરી નિરધાર.
 મારીચને મૃગ કરી રાવણ, આવિયો તે કામ; ૧૦
 તે માયા મૃગને હણ્યો પોતે, રામ પૂરણ કામ.
 માથ માસે કૃષ્ણ અષ્ટમી, સૂરજ આવ્યો શિષ; ૧૧
 શ્રીજનકીનું હરણ કીધું, રાવણે તે દીશ.
 મારગે જતાં જટાયુએ, જુદું કયું રાવણ સાથ; ૧૨
 તેને હણી સીતા લેઈ પુરમાં, ગયો લંકાનાથ.
 પછી રામ લક્ષ્મણ શોધ કરતા, આવિયા રશ્મિમુખ; ૧૩
 તાંહાં વાલી વાનર મારિયો, સુગ્રીવને આપ્યું સુખ.
 રાજ્ય સોંપ્યું સુગ્રીવને, રહ્યા કેટલા દિન ત્યાંહે; ૧૪
 પછી શુદ્ધ લેવા મોકલ્યા, બળીયા કપિ ભૂમાંહે.
 માર્ગશીર સુદી દશમીએ, મળ્યા સંપાતિ હનુમંત; ૧૫
 એકાદશીએ સમુદ્ર ઓળંગ્યો, મારુતસુત બળવંત.
 તે રાત્રીએ શોધ્યું નગર, નવ જડી જનકની બાળ; ૧૬
 પછી અશોક વનમાં આવીયા, દ્વાદશી પ્રાતઃકાળ.
 મુદ્રિકા આપી રામની, કહ્યો સીતાને સંદેશ; ૧૭
 અશોક વન ઉજડીયું, હણ્યા અસુર મહા બળવેશ.
 અક્ષેકુમારને મારીયો, આવ્યો ઈન્દ્રજીત બળવંત; ૧૮
 ચતુરદશીએ બાંધીયા, બ્રહ્મપાશથી હનુમંત.
 પૂન્યમે લંકા પ્રજાળી, ફરી કૂધા પવનકુમાર; ૧૯
 માર્ગશીર કૃષ્ણ પ્રતિપદા દિન, આવ્યા સાગરપાર.
 મધુવન ઉજડયું પછીએ, મળ્યા સપ્તમી શ્રીરામ; ૨૦
 વૃત્તાંત સહુ માંડી કહ્યું, કપિએ કયું જે કામ.
 પ્રયાણ કીધું નવમીએ, કપિ સૈન્યશું રઘુવીર;

- તે સાત દિવસે આવિયા, શ્રીરામ સાગરતીર. ૨૧
- વિશ્રામ કરીને ત્યાં રહ્યા, કપિ સૈન્ય ઠામો ઠામ.
- પોષ સુદ ચતુર્થીને દિન, મળ્યા વિભીષણ ને રામ. ૨૨
- યુક્તિ બતાવી રામને, ઉતરવા સિંધુ પાર;
- આસન વાળી ચાર દિન ત્યાં, બેઠા બુગદાધાર. ૨૩
- પછે નવમીએ મળ્યા જળનિધિ, તેણે પૂજ્યા શ્રીરઘુનાથ;
- શુદ્ધ દશમીએ બાંધવા માંડી, પાળ્ય મળી કપિસાથ. ૨૪
- ત્રયોદશીએ પૂરણ થઈ, કુચ કરી શ્રીરઘુરાય;
- ચતુર્દશીએ ચાલીયા, આવ્યા સુવેલુ દ્વિત્રિયાય. ૨૫
- વિશ્રામ કરીને ત્યાં રહ્યા, સેન્યાસહિત રણધીર;
- અષ્ટમીને દિન આવીયા જે, શુક સારણ બે વીર. ૨૬
- પછી પોષ વદી દ્વાદશીનો, દિન થયો જોણીવાર;
- હાજરી લીધી કપિદળની, પોતે સૂરજ કુમાર. ૨૭
- ત્રયોદશીથી ત્રણ દિન કરી, રાવણે સિદ્ધ સેન્યાય;
- માધ શુદ્ધ પ્રતિપદા અંગદ, વિષ્ટિ કરવા જાય. ૨૮
- પછી બીજથી અષ્ટમી લગી, વઢયા વાનર રાક્ષસ ગર્વ;
- નાગપાશે નવમીએ, ઇન્દ્રજીતે બાંધ્યા સર્વ. ૨૯
- ત્યારે ગરુડ આવ્યા દશમીએ, થયા મુક્ત બંધન સુર;
- એકાદશીએ યુદ્ધ કર્યું, જે ધૂમકેતુ અસુર. ૩૦
- દ્વાદશીએ મૂર્છિત કર્યા, રાક્ષસે સહુને ત્યાંહે;
- ત્રયોદશી સાવધાન થઈ, જુદ્ધ કર્યું માંહેમાંહે. ૩૧
- ચતુર્દશીથી પ્રતિપદા લગી, થયું જુદ્ધ મહા ધોર;
- પછી નીલ કપિએ મારીયો, જે ધૂમકેતન જોર. ૩૨
- બીજથી તે ચતુર્થી લગી, થયો રામ રાવણ સંગ્રામ;
- રાવણ પરાલવ પામીયો, તે નાહો મૂઝી મામ. ૩૩
- પછી કુંભકરણને ઉઠાડયો, તે આવીયો રણમાંહે;
- ચતુર્દશી લગી જુદ્ધ કર્યું, પછી રામે માર્યો ત્યાંહે. ૩૪
- અમાસે પામ્યો શોક રાવણ, બંધ રહ્યું તવ યુદ્ધ;
- ફાલગુન શુદ્ધ પ્રતિપદાએ, ચઢયો ઇન્દ્રજીત વિરુદ્ધ. ૩૫

- તે ચતુર્થી લગી વઢયા વળતા, આઠ્યા રાક્ષસ પંચ; ૩૬
 તે પૂનમ સુધી જુદ્ધ કરી, પછી મરણ પામ્યા સંચ. ૩૭
 પ્રાગણ વદી પ્રતિપદાએ, ઇન્દ્રજીતે કર્યો સંગ્રામ; ૩૮
 સહુ સૈન્યને ધાયલ કયુ, તેણે જીતીયા શ્રીરામ. ૩૯
 ઔષધિ કરતાં પાંચ દિન, વીત્યા રહ્યું જુદ્ધ બંધ; ૪૦
 પછે લક્ષ્મણે ઇન્દ્રજીત સાથે, કર્યો મોટો દ્વંદ. ૪૧
 અષ્ટમીથી ત્રયોદશી લગી, તે વઢયા કરીને રીસ; ૪૨
 લક્ષ્મણે માર્યો ઇન્દ્રજીત, દુઃખી થયો દશશિષ. ૪૩
 સહગમન કરીયું સુલોચના, પડ્યો તે દિવસ સંગ્રામ; ૪૪
 પછે રાવણ ચઢીયો યુદ્ધ કરવા, ઉભા સન્મુખ રામ. ૪૫
 ચૈત્ર સુદી અષ્ટમી લગી, યુદ્ધ કર્યું મહા રણરંગ; ૪૬
 પછી નવમીએ રાવણે મારી, શક્તિ લક્ષ્મણ અંગ. ૪૭
 દશમીએ લાઠ્યા દ્રોણાચળ, હનુમંતજી તેણીવાર; ૪૮
 રહ્યું બંધ યુદ્ધ તે દિવસ ઉઠ્યા, સુમિત્રી નિરધાર. ૪૯
 એકાદશીએ મોકલ્યો, માતલિ ઇન્દ્રે ત્યાંહે; ૫૦
 રથ રાખી નમીયો ચરણ, બેઠા રઘુપતિ તે માંહે. ૫૧
 પછે દશાનન સાથે કર્યો, પ્રભુએ મહા સંગ્રામ; ૫૨
 ચૈત્ર વદી ચૌદશે માર્યો, રાવણને શ્રીરામ. ૫૩
 પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી દેવે, થયો જયજયકાર; ૫૪
 એમ વિજય પામ્યા હણીને, પૌલસ્ત્યનો પરિવાર. ૫૫
 માહા સુદી દ્વિતીયાને દિને, કર્યો યુદ્ધ આરંભ ત્યાંહે; ૫૬
 તે ચૈત્ર વદી ચૌદશે પૂરણ, સીત્યાશી દિન માંહે. ૫૭
 તે માંહે પંદર દિવસ પડીયા, શોક માટે જેહ; ૫૮
 બોહોતેર દિવસ ખરેખર, યુદ્ધ થયું નિષ્પેએહ. ૫૯
 હાલે ચૈત્ર કેરી અમાસે કર્યો, રાવણને સંસ્કાર; ૬૦
 તેને દાહ ક્રિયા ઉત્તર ક્રિયા, તે કરાવી જુગદાધાર. ૬૧
 વૈશાખ સુદી દ્વિતીયા દિને, વિભીષણને આપ્યું રાજ; ૬૨
 અક્ષે તૃતીયા જનકીને, મળ્યા શ્રીમહારાજ. ૬૩
 ચતુર્થીએ ચઢિયા પ્રભુ, બેઠા તે પુષ્પ વિમાન;

સીતા લક્ષ્મણ કપિદળ, વિભીષણ સહિત લગવાન.	૫૦
ભારદ્વાજને આશ્રમ રહ્યા, પંચમી પૂરણ કામ;	
પછીએ નંદીગ્રામમાં, ભરથને મળિયા રામ.	૫૧
સપ્તમી આવ્યા અવધપુરમાં, રામ ખેડા રાજ.	
વરસ ચતુર્દશ થયાં પૂરણ, સિધ્યાં સરવે કાજ.	૫૨
ન્યારે રાવણે હરણ કર્યું તદા, રહ્યો સીતારામ વિયોગ;	
તે ચૌદ માસ ને દિન એકાદશે, થયો ફરી સંજોગ.	૫૩
તેત્રીશ વરસનાં જનકી, ખેતાલીશ વરસે રામ;	
ત્યારે અવધપુરમાં રાજ કરવા, ખેડા પૂરણકામ.	૫૪
વરસ એકાદશ સહસ્ર સુધી, રાજ કર્યું મહાભાગ;	
એક રજકના દુર્વચનથી, કર્યો જનકીનો ત્યાગ.	૫૫
પછે અગસ્ત્યના ઉપદેશથી, કર્યો યજ્ઞ શ્રીરઘુનાથ;	
એમ રામચરિત્ર કહ્યાં સહુ, લોભશે ભારી સાથ.	૫૬
એ ગાતાં સુણતાં શિખતાં, મહા પતિત પાવન થાય;	
કરે કૃપા શ્રીરઘુવીર અંતે, ચરણ શરણ પળાય.	૫૭
લોભશે રામાયણ કહી, એ વિશદ રામ ચરિત્ર;	
તે શત્રુધન મેં કહ્યું તમને, રસિક પુણ્ય પવિત્ર.	૫૮
મેં મળવા માટે રામને, રાખીયું છે આ તન;	
કંઈ ફેરા વાળ્યો કાળ પાછો, કરું નિત્ય ભજન.	૫૯
હાવે અવધપુરમાં જઈશ હું, કરવા પ્રભુ દરશન;	
રઘુપતિ સાનિધ્ય નિમ્ણે, હાવે મૂકીશ મારું તન.	૬૦
એમ શત્રુધનને કહી કથા, આરણ્ય મુનિએ ત્યાંહે;	
તે સુણીને આશ્ચર્ય પામ્યા, હરખીયા મનમાંહે.	૬૧
હાવે શ્રાતાજન સહુ સાંભળો, રઘુપતિ ચરિત્ર અપાર;	
ધરમસ્થાપન ભક્ત કારણ, જુગોજુગ અવતાર.	૬૨
માટે સંદેહ કે કરશે નહિ, શ્રોતા વિવેકીજન;	
ભાવે કરીને રામના ગુણ, સુણી ધરજો મન.	૬૩
આટલા ગુણ છે રામના, કરે માપ સંજ્યા જેહ;	
અહપ બુદ્ધિ જાણવા, જે ધરે મન સંદેહ.	૬૪

ભૂમિ રજકણ ગગનતારા, મેઘ ધિન્દુ પ્રમાણ;
 બુદ્ધિવાન તે ગણના કરે, હરિગુણ અપરિમિત જાણ. ૬૫
 તે માટે જન આજસ તણ, કરો હરિકથામૃત પાન;
 ત્રય તાપ વામે અભય પામે, મળે શ્રીભગવાન. ૬૬
 ઇતિશ્રી પદ્મપુરાણમાં, પાતાળ ખંડ કહેવાય;
 રામાશ્વ મેઘમાં વરણબ્યો, છત્રીશમે અધ્યાય. ૬૭
 વાત્સ્યાયણ મુનિ પ્રત્યે કહ્યું, શેષે કરી વિસ્તાર;
 તે શત્રુધનને નિવેધું, આરણ્ય મુનિએ સાર. ૬૮

વલણ

આરણ્ય મુનિએ શત્રુધનને, કહ્યું રામ ચરિત્રરે;
 કહે દાસ ગિરિધર જે સુણે ભાવે, તે પ્રાણી થાય પવિત્ર રે. ૬૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 शत्रुघ्नारण्यसंवादे लोमशकूटरामायणे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

અધ્યાય ૪૮ મો

રાગ મેવાડો

શ્રીરામ ચરિત્ર સુણીને શત્રુધન, મનમાં થયા છે પ્રસન્ન જ;
 આરણ્ય મુનિ પછી ત્યાંથી ચાલ્યા, કરવા રામ દરશન જ. ૧
 અવધપુરીમાં આવ્યા તતક્ષણ, સરજ્યુ ગંગાને તીર જ;
 યજ્ઞમંડપમાં દીક્ષા લેધને, જ્યાં બેઠા શ્રીરઘુવીર જ. ૨
 મુનિવરને બેઠે રઘુપતિ ઉઠ્યા, સભાસહિત તેણીવાર જ;
 ઉત્તમ આસનપર બેસાડ્યા, પૂજન કીધું અપાર જ. ૩
 અહોભાગ્ય મોટું આજ મુજને, મળિઆ માનુભાવ જ;
 મુજને પાવન કીધો મુનિવરે, બોલ્યા જનકીનાવ જ. ૪
 જે મોટા પુરુષ જગતમાં વિચરે, લોકનું કરવા કલ્યાણ જ;
 ઇચ્છારહિત ઉપકારજ કરતાં, સ્વારથ નહિ નિરવાણ જ. ૫
 તીર્થમાં સ્નાન કરે પ્રાણી સહુ, પાપ મૂકીને જાય જ;
 પછે સંતચરણના સ્પર્શ થકી, તે તીરથ પાવન થાય જ. ૬
 એવા પુરુષનો સંગ કરે ક્ષણ, તે જન થાય અભંગ જ;

અપવર્ગ સ્વર્ગ નહિ તે તુલનાએ, જે સુખ લવ સતસંગ ૭.૭
 એમ શ્રીપતિ બોલ્યા શ્રીમુખવાયક, સુણતાં સર્વ સભાય ૭;
 વારંવાર વખાણે મુનિ, બ્રહ્મણ્ય દેવ રઘુરાય ૭. ૮
 પછે આરણ્ય મુનિએ રામચંદ્રનું, ધરવા માંડ્યું ધ્યાન ૭;
 એક દષ્ટે કરી અંગોઅંગનું, રૂપ સુધારસ પાન ૭. ૯
 ધનશ્યામ તન મનમોહન છબી, વાડ કોટિક કામ ૭;
 ચારુ ચરણતલકંજસકોમલ, નખમણિ તેજનું ધામ ૭. ૧૦
 કળશ છત્ર ધ્વજ અકુશ આદે, રેખા અષ્ટાદશ સાર ૭;
 ત્રિવિધિ તાપ પાપરૂજ ટાળે, શરણાગત આધાર ૭. ૧૧
 જનનું ધા સકુમાર કટીએ, પીતાંબર પરિધાન ૭;
 કટી મૃગ શ્રંગ મેખલા મણિમય, નાભિ ગંભીર ગુણવાન ૭; ૧૨
 ઉદર ઉદાર વિરાજે ત્રિવલી, ઉન્નત હૃદય વિશાળ ૭;
 ઉત્તરી વસ્ત્રને બ્રહ્મસૂત્ર મણિ, મુક્તાશ્વળની માળ ૭. ૧૩
 સ્કંધ પુષ્પ ભુજ કરીકર કોમળ, અબ્જન બાહુ વિરાજે ૭;
 કડાં સાંકળાં અંગદ મુદ્રિકા, પુનરંલવ વિધુ લાજે ૭. ૧૪
 કંબુકંઠ ઉન્નત ત્રિરેખા, ચારુ ચિબુક સુદેશ ૭;
 અધરબિંબ રદ પદ્મિક પંક્તિ સમ, મધુર હાસ્ય કુટીકેશ ૭. ૧૫
 ગદ્યસ્થળ શુભ તીક્ષણ નાસા, રાજવનેત્ર વિશાળ ૭;
 અણીઆળાં આકરણુલગી, માંહે કૃપા રંગ કરુણાળ ૭. ૧૬
 વંક બ્રહ્મકોટી કોદંડશી જાણે, કૃતાન્તને કંપાવે ૭;
 કેશરી તિલક લલાટે કુમકુમ, અક્ષત મધ્યે સોહાવે ૭. ૧૭
 મકરાકૃત કુંડળ કાને, પ્રતિબિંબ પડે છે ગાલ ૭;
 સુધાસરોવરમાં રમતાં માનુ, મદનમચ્છતાં બાળ ૭. ૧૮
 અતિ સકુમાર અસિત કચ, વાળ્યો અંબોડો શિરકેશ ૭;
 તે પર ઝળકે મુગટ મણિમય, જ્યમ ધનધટા દિનેશ ૭. ૧૯
 મુનિમંડળ વેષિત બેડા, મૃગચર્માસન લગવાન ૭;
 નખશિખ છબી આરણ્ય મુનિએ, કયું રામનું ધ્યાન ૭. ૨૦
 પછી નેત્રદ્વારે કરીને ઉતાર્યા, રુદેમાંહે રઘુવીર ૭;
 ચાર ઘટિકા સ્થિર થઈ ઈરિયા, રાખી મનમાં ધીર ૭. ૨૧

પછી બ્રહ્મરંધ્ર ફાટયું મુનિવરનું, નીકળ્યું તેજ અપાર જ;
 શ્રીરામચંદ્રના મુખમાં પ્રવેશ્યું, વરત્યો જ્વેજ્વેકાર જ. ૨૨
 સાયુજ્ય મુક્તિ પામ્યા મુનિવર, સરવે જોતાં જાણ જ;
 આરણ્ય ઋષિએ એણીપેર તણ્યા, રામની સાનિધ્ય પ્રાણ જ. ૨૩
 તે સમે દેવનાં દુઃકુલી વાગ્યાં, પુષ્પની થઈ વરપાય જ;
 સરવ મુનિએ આશિષ દીધી, પ્રસન્ન થયા રઘુરાય જ. ૨૪
 એમ આરણ્ય મુનિવર મુક્તિ પામ્યા, કૃપા કરી શ્રીરામ જ;
 એ કથા સુણે તે જન પામે, ધરમ અર્થ મોક્ષને કામ જ. ૨૫
 શેષનાગ કહે મુનિ વાત્સ્યાયણ, એવા દેવ મોરાર જ;
 હાવે યજ્ઞ તણો તુરી આગળ ચાલ્યો, તેનો કહું વિસ્તાર જ.

વલણ

વિસ્તાર કહું તે મુનિ આશ્રમથી, ક્યાં ગયો યજ્ઞતણો તુરી;
 સહુ શ્રોતાજન સાવધાન થઈને, એકવાર જોલો શ્રીહરિ. ૨૭
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મીકિનાટકધારાણી ઉત્તરકાંઠે આશ્વમેધિકે
 શ્રીરામચંદ્રધ્યાનાનંતર આરણ્યઋષિમોક્ષો નામ અષ્ટચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ॥

અધ્યાય ૪૯ મો

રાગ દોહા

આરણ્ય તણા આશ્રમ થકી, ચાલ્યો યજ્ઞતોખાર;
 શત્રુધન આદિ સહુ, પૂઠાળ જોધ અપાર. ૧

રાગ મારૂ

પૂઠે અગણિત યોદ્ધા વીર, ચાલ્યો જાય રેવાજીને તીર;
 એટલે દ્રહ આવ્યો એક, અતિ ઉંડો ને જળ છે વિષેક. ૨
 તે રેવાના દ્રહ મોઝાર, પ્રવેશ્યો તેમાં યજ્ઞતોખાર;
 થયો ગુપ્ત દેખાય ન ત્યાંહે, હાહાકાર થયો સૈન્યમાંહે. ૩
 શત્રુસૂદને જાણી વાત, ત્યારે પામ્યા ઘણું પરિતાપ;
 ચિંતાતુર થઈને જાણ, કહેવા લાગ્યા તે સહુને વાણ. ૪
 ભાઈઓ હાવે કરીશું ક્યમ, કરો ખોળ જડે હય જ્યમ;
 કહું એમ જ્યારે શત્રુધન, ત્યારે સુમંત જોલ્યો વચન. ૫

ગયો અશ્વ રેવા જળમાંહે, બીજાથી નવ આવે આંહે;
 જળમાં પેસવાની ગતિ આજ, ત્રૈણ જણને છે મહારાજ. ૬
 એક તમે બીજા હનુમંત, ત્રીજો પુષ્કલ મહા બુધવંત;
 સુણી મંત્રીનાં વચન ગંભીર, થયા તત્પર ત્રણે વીર. ૭
 સૈન્ય સકળ રહ્યું છે બહાર, ત્રણે પેઠા તે દ્રહ મોઝાર;
 જ્યારે ઉંડા ગયા જળ માંહે, હીકું પુર એક રમણિક ત્યાંહે. ૮
 તેની મધ્યે છે કંચન મહેલ, શોભા સ્વરગતણી તાંહાં સેલ;
 તેની શી વરણવું શોભાય, જોતાં રચના ભૂલે બ્રહ્માય. ૯
 મણિસ્થંભ ધણા તે માંહે, અશ્વ બાંધેલો હીકો ત્યાંહે;
 મહેલમાં મણિ પર્યાંક સાર, તે ઉપર બેઠો એક નાર. ૧૦
 છત્ર ચામર વિંજન થાય, ઘણી કિંકરી કરતી સેવાય;
 શત્રુધન પુષ્કલને મારતિ, ત્રણ વીરે હીઠી તે સતી. ૧૧
 જોઈ વિસ્મે પામ્યા તેણીવાર, કયો છે દેવીને નમસ્કાર;
 તે છે રુદ્રદેહા સાક્ષાત, ત્રણે વીરને પૂછી વાત. ૧૨
 કહો ભાઈ તમારું શું નામ, ક્યમ આવ્યા તમે આ ઠામ;
 ત્યારે મારતિએ તે સ્થાન, કહ્યું યજ્ઞતણું વર્તમાન. ૧૩
 તે સુણીને દેવી તતકાળ, ઘણું પસ્તાવા લાગી બાળ;
 અરે દુભ્યા મેં મોટા સાધ, કયો રામતણો અપરાધ. ૧૪
 અમે અશ્વ બાંધ્યો છે એહ, લેઈ જાઓ સુખેથી તેહ;
 એવું કહીને આપ્યું એક અસ્ત્ર, મહા અમોઘ તીક્ષણ શસ્ત્ર.
 વૈરીવિદારણ તેનું નામ, શત્રુધનને આપ્યું તે ઠામ;
 પછે બોલી તે દેવી વચન, સુણ સમરથ શત્રુધન. ૧૬
 આગળ મણિભૂપ સાથે જુદ્ધ, ત્યાં થશે મહા મોટો વિરોધ;
 તે સમે મૂકજો અસ્ત્ર સાર, વિજે પામશે એકજ વાર. ૧૭
 મંત્રયુક્તિ બતાવી સમસ્ત, ભરથાનુજે ગ્રહ્યું તે હસ્ત;
 માગી દેવીતણી આજ્ઞાય, અશ્વ છોડીને વીર પળાય. ૧૮
 રેવાજળથી નીકળ્યા બહાર, ત્યારે વરત્યો જયજયકાર;
 મળ્યા સૈનને શત્રુધન, થયો હરણ તે સહુને મન; ૧૯

વલણ

હરખ વાધ્યો સહુ વીરને, ચાલ્યા કરતા જ્યજ્ય કાર રે;
એક દેવપુર નામે નગ્રમાં, પછે આઠ્યો યજ્ઞ તોખાર રે. ૨૦
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
रेवाज्ञया अश्वप्राप्तिर्नाम एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

અધ્યાય ૫૦ મો

રાગ સારંગ

હાવે ચક્ષુશ્રવા કહે સુણો મુનિવર, વાતસ્યાયણ મતિધીર;
તે દેવરાજ પુર કેરી રચના, શોભા ધણી ગંભીર. ૧
મણિ હેમતણાં મંદિર છે સર્વે, સ્પષ્ટિક રત્ન જડાવ;
ગગનચુંબિત અતિ ઉંચા દીસે, શિખરે કળશ ધન્ય. ૨
અત્રીશ લક્ષણા પુરુષ સકળ છે, ઘેર ઘેર પદ્મણી નાર;
પતિવ્રતાપણું પાળે ત્રિયા સહુ, એકપત્નીનર સાર. ૩
પદ્મરાગ મણિ કેરી ભૂમિ, સ્પષ્ટિક છે તે માંહે;
તેણે કરી પક્ષ શુકલ કૃણ્ણનો, ભેદ જણાય ન ત્યાંહે. ૪
તે પુર જોઈને મોહ પામે છે, દેવતા ઇચ્છે વાસ;
મહાપુણ્યવાન પ્રાણીનો થાયે, પુરમાં જન્મ નિવાસ. ૫
હાવે વીરમણિ રાજ તે સુધરમે, રાજ કરે છે ત્યાંહે;
સાક્ષાત શ્રીમહાદેવ રહ્યા છે, વશ થઈને ધરમાંહે. ૬
વળી ચાર પુત્ર છે બળિયા રાયને, ધનુર્વિધાના ધીર;
તે રુકમાંંગદને શુભાંગદ નામે, પ્રબુદ્ધ ને સિંધ વીર. ૭
તે ચાર મધ્યે રુકમાંંગદ મોટો, કામરૂપ કહેવાય;
તે સુદરીઓને સંગ લેઈને, નીકળ્યો વનકીડાય. ૮
તે વન સંધન ક્ષણકૂલયુક્ત છે, બોલે કારડંવ મોર;
કોકિલા હંસ પારાવત પોપટ, મેના બપૈયા ચકોર. ૯
ખટ ઋતુ વાસ કરીને સદા રહી, ચાલે ત્રિવિધ સમીર;
સંધન કુંજમાં કામનીઓશું, કીડા કરતો વીર. ૧૦
નૃત્યગાન કરી રીઝવે રંભા, થઈ રહ્યો છે થઈકાર;

તે વનમાં શ્રીરામચંદ્રનો, આવ્યો યજ્ઞતોષ્ઠાર. ૧૧
 તે દીઠો પ્રિયાએ પતિને કહ્યું, જુઓ અશ્વ અનોપમ રંગ;
 પછે પત્ર વાંચી રુકમાગદે ઝાલ્યો, પામી હરખ ઉમંગ. ૧૨
 વાણંત્ર વાજતે પુરમાં આવ્યો, કહી પિતાને વાત;
 ત્યારે ભૂપે તે હય બંધાવ્યો તતક્ષણ, જાણી શંભુનો પ્રતાપ. ૧૩
 ત્યારે શિવે કહ્યું એ ભૂપતિ એ હય, બાંધવો ન ઘટે આજ;
 જે પૂરણ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ કહીયે, શ્રીરામચંદ્ર મહારાજ. ૧૪
 તે પ્રભુકેરો યજ્ઞતુરી નૃપ, આપીને લાગો પાય;
 હું જેનું ધ્યાન ધરું છું નિત્યે, તે છે એ રૂઘુરાય. ૧૫
 એવાં વચન સુણી તે સદાશિવ કેરાં, બોલ્યો ભૂપતિ વાણ;
 હાવે પુરુષારથ શું મારું જે આપું, પાછો યજ્ઞકેકાણ. ૧૬
 મળ પાળવી પુત્ર સમી, ગો બ્રાહ્મણ રક્ષા પર્મ;
 રણમાં સન્મુખ યુદ્ધજ કરવું, એ ક્ષત્રીનો ધર્મ. ૧૭
 માટે કાયર થઈ હાવે નવ મૂકું, યજ્ઞતણે હય આજ;
 વળી તમ સરખા સ્વામી શિર મારે, ચિંતા શી મહારાજ. ૧૮
 એવાં વચન સુણી તે વીરમણિનાં, પ્રસન્ન થયા મહાદેવ;
 ભોળાનાથ નિજ ભક્તની સાથે, બોલ્યા વચન તતખેવ. ૧૯
 અરે ભૂપ હાવે અશ્વ ન આપીશ, કર જઈને સંગ્રામ;
 તુને રઘુપતિનાં દરશન કરાવું, તો શંકર મારું નામ. ૨૦
 એમ પૂઠ થાબડી આજ્ઞા આપી, ભૂપને શ્રીભગવાન;
 ત્યારે ચતુરંગ દળ સિદ્ધ કરી, રાયે વજ્રાવ્યાં નિશાન. ૨૧
 હાવે અશ્વ હર્યો તે રક્ષકે કીધું, શત્રુધનને જાણ;
 ત્યારે ભરથાનુજને ક્રોધ ચઢ્યો, અલ્યા કોણે હર્યો કેકાણ. ૨૨
 સાચી વાત કહી નહિ કોણે, ચિંતાતુર થયા મન;
 એટલે અકસ્માત તાંહાં આવ્યા, નારદ બ્રહ્મા તન. ૨૩
 ત્યારે શત્રુધને પૂજા કરી પૂછ્યું, કહો મુજને મુનિરાય;
 આ અશ્વનું હરણ કયું હશે કોણે, મુજને ચિંતા થાય. ૨૪
 ત્યારે નારદ કહે સુણ દશરથનંદન, દેવરાજ પુરગામ;
 પૂર્વે દેવે વસાવ્યું એ પુર, વીરમણિ નૃપ નામ. ૨૫

તે રાય શિવનો પરમ ભક્ત છે, વશ કરીયા મહાદેવ;
 તેણે પોતાના મંદિરમાં રાખ્યા, કરતો નિત્ય સેવ. ૨૬
 વળી ચાર પુત્ર એ ભૂપતિને, તેમાં રુકમાંગદ છે જ્યેષ્ઠ;
 અશ્વનું હરણ કયું તેણે સહુ, વીર મધ્યે છે શ્રેષ્ઠ. ૨૭
 એણે વૃત્તાન્ત કહીને નારદ, પામ્યા અંતર ધાન;
 હાલે શત્રુધન સાવધાન થયા ને, વજ્રડાવ્યાં નિશાન. ૨૮

વલણ

નિશાન વાગ્યાં બે વીરનાં, થયા યુદ્ધ કરવા સાવધાન રે;
 સામાસામી રણસ્થંભ રોપ્યા, આંખું સૈન્ય સમાન રે. ૨૯
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે આશ્વમેધિકે
 દેવરાજપુરે વીરમણિના અશ્વબંધનં નામ પંચાશ્વત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૦॥

અધ્યાય ૫૧ મો

રાગ સામેરી

અનીહાં રે શત્રુધને સૈન્ય કયું સાવધાન,
 યુદ્ધ કરવાને ઉભા બળવાન;
 અનીહાં રે વ્યૂહતણી રચના કીધી અપાર;
 બળિયા બેઠું રહ્યા તેને દ્વાર. ૧

હાળ

દ્વાર વ્યૂહને બેઠું રાખ્યા, ભુક્ત કરી બહુ પેર;
 ચતુરંગ દળનો દુર્ગ રચીયો, વિકટ ગતિ ચોરેર. ૨
 એમ વ્યૂહતણી રચના રચી, રણમાંહે શત્રુધન;
 એટલે આંખો સૈન્ય સાથે, વીરમણિ રાજન. ૩
 સેનાપતિ આગળ થયો, રિપુવાર નામે બેહ;
 તેની પૂઠળ ચાર સુત, રાયના ચઢિયા તેહ. ૪
 રુકમાંગદ ને શુભાંગદ, વળી વીરસિંધ પ્રબુદ્ધ;
 તે કવચ ભાથા ધરી અંગે, આંખ્યા કરવા ભુદ્ધ. ૫
 વળી રાય કેરો જમાત્ર છે, બળમિત્ર નામે બેહ;
 નિજ સૈન્ય લેઈ થઈ રથારૂઢ, ચઢ્યો ભુદ્ધ કરવા તેહ. ૬

- તેની પૂઠળ વીરમણિ નૃપ, થઢયો સૈન્ય અપાર; ૭
 છત્ર ચામર થાયે ખોલે, બંદી જશ વિસ્તાર.
- જુદ્ધ થવા માંડયું પરસ્પર, ખોલતા મારોમાર; ૮
 સિંહનાદ કરતા સૂર, થાયે શસ્ત્રના ચળકાર.
- આવ્યો પુષ્કલ સામે રુકમાંગદ, ચઢી કનક રથ મહાવીર; ૯
 અભિમાનશું ખોલવા લાગ્યો, પરુષ વચન ગંભીર.
- ત્યારે પુષ્કલે બહુ બાણ મૂક્યાં, છેઘાં તે નૃપ તન; ૧૦
 દશ બાણ માર્યાં ભરથસુતને, પીડા પ્રગટી તન.
- ત્યારે પુષ્કલે તવ વીશ માર્યાં, રાજકુંવરને ત્યાંહે; ૧૧
 બંન્યો વીર સમાન કહાવે, નિપુણ છે જુદ્ધમાંહે.
- જ્યમ પડાનનને તારકાસુર, એમ વઢે બે વીર; ૧૨
 પછી પુષ્કલે દશ બાણ માર્યાં, ધારી મનમાં ધીર.
- રાજપુત્રનો રથ ભંગ કીધો, અશ્વ માર્યા ચાર; ૧૩
 ધ્વજદંડ છેઢી હણ્યો સુત, પડ્યો પૃથ્વી રાજકુમાર.
- ત્યારે બીજે રથ રુકમાંગદ બેઠો, બોલ્યો ક્રોધ વચન; ૧૪
 હાવે જોજો પરાક્રમ માહરં, તું ભરથ કેરા તન.
- એણું કહી ભ્રામ્યકાશ્ર મૂકયું, રાજકુંવરે ત્યાંહે; ૧૫
 પુષ્કલ તણો રથ એક જોજન, ઉડાડ્યો નભમાંહે.
- પૃથ્વી પડ્યો પછી ભ્રમણ કરવા, લાગિયો ઘણું તેહ; ૧૬
 ઘણું જતન કરીને સારથિએ, સ્થિર કર્યો રથ એહ.
- પછી સન્મુખ આવી પુષ્કલે, પવનાશ્ર મૂકયું તાસ; ૧૭
 તેણે રુકમાંગદનો રથ ઉડાડ્યો, ભમ્યો ઘણું આકાશ.
- તે ગયો રવિમંડળ લગી, તાંહાં લાગ્યું તેજ અપાર; ૧૮
 થયો દગ્ધ રથ હયસારથિ, તાપે કરી તેણીવાર.
- પછી સર્વ સંકટ હરણ હરનું, કયું સ્મરણ કુમાર; ૧૯
 શિવની કૃપાએ આવી પાછો, પડ્યો પૃથ્વીમોઝાર.
- તે રુકમાંગદ મૂરછિત થયો, પડ્યો વિકળ થઈને ત્યાંહે; ૨૦
 ત્યારે હવો હાહાકાર વળતો, રાય સેનામાંહે.
- તે જોઈકોમ્યો વીરમણિ નૃપ, આવ્યો તેણે ઠાર;

- ક્રોધ કરીને ગાજીયો, ત્યારે ધરા કંપી અપાર; ૨૧
- પછી રાયે આવી પુષ્કલશું, કરવા માંડ્યો સંગ્રામ;
- તે ભૂપ કેરું જુદું જોઈ, મહારથી મૂકે મામ. ૨૨
- ચારે પાસે મૂકતો, રાવવી બાણ અપાર;
- સેના સમુદ્રમાં એકલો જોઈ, ધાયા પવન કુમાર. ૨૩
- પ્રચંડ પરવત પ્રાયતન, તોમર ગ્રહ્યું છે પાણુ;
- એવા મારુતિને જોઈને, પછી બોલ્યા પુષ્કલ વાણુ. ૨૪
- હે મહાપુરુષ તમો શું કરવા, આવ્યા અહીં કપિરાય;
- એ ભૂપના શા ભાર છે, હવડાં કરું શિક્ષાય. ૨૫
- હનુમંત કહે હો વીર સુણુ, એ ભૂપ બળિયો એવ;
- દાનેશ્વરી મહા શૂર છે, એને સહાય શ્રીમહાદેવ. ૨૬
- એવાં વચન સુણી હનુમંતનાં, ધાયો બીજે રાજકુમાર;
- મહવીરશું વીરસિંધે, કરવા માંડ્યું જુદું અપાર. ૨૭
- વળી શુભાંગદની સાથે વઢતો, લક્ષ્મીનિધિ બળપૂર;
- પ્રભુદ્ધ પુત્રની સાથે વળજ્યો, સુમદ કપિવર શૂર. ૨૮
- વીરમણિશું વઢે પુષ્કળ, થયો તાંહાં સંગ્રામ;
- બળવંત શૂરા ચતુર પૂરા, ન મૂકે કો ઠામ. ૨૯
- ભરથાત્મજે દશ બાણ માર્યાં, રાયના હૃદયમાંહે;
- ત્યારે રાજાએ શર ત્રણ મૂક્યાં, ક્રોધ કરીને ત્યાંહે. ૩૦
- પુષ્કલ તણું લેલાટ વેધ્યું, ચાલી રુધિરની ધાર;
- રથ ભંગ કીધો રાવવીનો, અશ્વ માર્યા ચાર. ૩૧
- ત્યારે બીજે રથ કાન્તિપતિ, બેઠો ધરી મન રીસ;
- પછી કવચ ટોપ ધનુષ નૃપનું, છેદીયું તે દીશ. ૩૨
- રથ ભંગ કીધો રાયનો, ભેદીયું સર્વે અંગ;
- તન માંહેથી ચાલ્યું રુધિર, પુષ્કલે રાજ્યો રંગ. ૩૩
- નરપતિ બેઠો અન્ય રથ, મન ચઢ્યો ક્રોધ અપાર;
- જ્યમ અખંડ મેઘતણી ઝડી, એમ મારતો શર માર. ૩૪
- સંહાર કરીયો સૈન્યનો, હય હણ્યા આણી રીસ;
- પ્રાટે કુંભસ્થળ વિશિખથી, પાડતા ગજવર ચીસ. ૩૫

આણિતની સરિતા વહી, ગજરથ અશ્વ તણાય;
 જ્યમ તામ્રપરણી ચઢી પૂરે, ઘોર કરતી જય. ૩૬
 પિશાચ કરતા ભક્ષ લૈરવ, ભૂત ને વૈતાળ;
 જોગણી નાચે નમ્ર કર ગ્રહી, નર કપાળની તાળ. ૩૭
 વળી સિંચાણ વાયસ વરૂ, શૂકર શૃગાલ ને કંક;
 સર્વને મોટું પર્વ આવ્યું, કરે ભક્ષ નિઃશંક. ૩૮
 એમ વીરમણિએ શરે ઢાંક્યો, રવિ થયું અંધકાર;
 તે સમે રાધવ સૈન્યમાં, વરતીયો હાહાકાર. ૩૯

વલણ

હાહાકાર વરત્યો તદા, ક્યો વીરમણિએ સંહાર રે;
 એવું જોઈને પુષ્કલ કોપીયો, ક્યું રામસ્મરણ તેણીવાર રે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमे-
 धिके वीरमणिपुष्कलसंग्रामो नाम एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥

અધ્યાય ૫૨ મો

રાગ મારુ

ક્યું રામસ્મરણ તેણીવાર, કોપ્યો પુષ્કલ વીર અપાર;
 મૂક્યું દિવ્ય બાણ તતકાળ, તેણે છેદી સકળ શરજાળ. ૧
 અંધકારનો ક્રોધો નાશ, થયો દિનમણિ કેરો પ્રકાશ;
 પછી રાયની સન્મુખ આવ્યો, ક્રોધ વચને કરીને બોલાવ્યો. ૨
 અરે વીરમણિ મુણ વ્યક્ત, તું છે શિવજીતણો મહા ભક્ત;
 હાવે જોજે પરાક્રમ માઈ, તાઈ સૈન્ય સકળ સંહાર. ૩
 તું ને ત્રૈલુ બાણે નિરધાર, કરૂં મૂરછિત આણીવાર;
 ના કરૂં જો મૂરછિત આપ, તો હજો મુજને મહાપાપ. ૪
 જો જગતપાવની ગંગ, તેની નિંદા કરે જો કુસંગ;
 તેનો દોષ મારે શિર રાય, પમાડું નહિ જો મૂરછાય. ૫
 એમ કહીને મૂક્યું એક બાણ, મહા અમોઘ તીક્ષણ જાણ;
 દીઠો આવતો તે શર ભૂપ, તેની સન્મુખ સાંધ્યો અનુપ. ૬
 તે શરે શર છેલો જ્યારે, લાજ્યો પુષ્કલ તેણીવારે;

બીજું આણુ મૂક્યું ભર્યાતન, છેલ્લું તે પણ વળી રાજન. ૭
 ત્યારે શોકાતુર થયો વીર, ગઈ સરવે મનની ધીર;
 પછે શૂર થયો સાવધાન, ધ્યુનું ગુરુ વશિષ્ઠનું ધ્યાન. ૮
 સંભાર્યા પોતે શ્રીરઘુનાથ, ત્રીજું આણુ કાઢી ગ્રહ્યું હાથ;
 માતપિતા ભક્તિનું પુન્ય, આણુ મધ્યે મૂક્યું રઘુતન. ૯
 પછી શર કીધો સંધાણુ, વાગ્યો રાય હૃદેમાં જાણુ;
 આવી મૂરછા પડ્યો રાજન, ગતિભંગ થઈને તન. ૧૦
 હરખ્યો પુકલ તેણીવાર, સરવે કહેતા જયજયકાર;
 કર્યો સકળ સેન્યાતો અંત, એમ વિજય પામ્યા બળવંત. ૧૧
 મહાવીરે મારી મુષ્ટિ ત્યાંહે, રાજપુત્ર તણા હૃદેમાંહે;
 થયો મૂરછિત તેણીવાર, મુખે ચાલી રુધિરની ધાર. ૧૨
 જોઈ બંધુ પિતાની પેર, ધાયા વીર બે લેવાને વેર;
 શુભાંગદ પ્રબુદ્ધ એણું નામ, આવ્યા કરતા મહા સંગ્રામ. ૧૩
 તેણે મારુતિ સાથે ત્યાંહે, ઘણું જીદ્ધ કર્યું રણમાંહે;
 નિજ પૂચ્છે કરી હનુમંત, રથસહિત બાંધ્યા બળવંત. ૧૪
 પછાડ્યા તેને પૃથ્વી મોઝાર, પડ્યા મૂરછિત થઈ નિરધાર;
 રાયનો જમાત્ર બળમિત્ર, તેને સુમદે કર્યો જ્યમ ચિત્ર. ૧૫
 વળી સેનાપતિ રિપુવાર, સુગ્રીવે કર્યો તેનો સંહાર;
 શત્રુધન જય પામ્યા એમ, પોતાના જોદ્ધ કુશળક્ષેમ. ૧૬
 સરવે રાય તણા પરિવાર, પડ્યો મૂરછિત થઈ નિરધાર;
 તે જોઈને કોપ્યા મહાદેવ, કરમાં ગ્રહ્યું પિનાક તતખેવ. ૧૭
 બેઠા રથમાં શંકર રાય, ચઢ્યા કરવા ભક્તની સહાય;
 ભૂત પ્રેતની સેના સાથ, આવ્યા રણમાં ગિરિજનાથ. ૧૮
 ક્રોધ શિવનો કાળ સમાન, આવ્યા સુર જોવા બેસી વિમાન;
 ગિરિ ડોહ્યા પૃથ્વી ચઢી ચાક, તે સમે વાગી હરની હાક. ૧૯

વલણ

હાક મારી શંકરે, કર્યા ગયો શત્રુધન રે;
 કહે દાસ ગિરિધર સુણો શ્રીતા, એમ કોપ્યા પંચવદન રે. ૨૦
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारार्या उत्तरकांडे आश्वमेधि
 वीरमणिपक्षेण महादेवसंग्रामागमनं नाम द्विचंदाशत्तमोऽध्यायः॥५२॥

અધ્યાય ૫૩ મો

રાગ છંદ

- જીધે ચઢયા પંચવદન, કોપ્યા ક્રોધ આણી મન;
કરમાં ગ્રહું શૂળ પિનાક, કરી ગર્જના મારી હાક. ૧
- મસ્તક જટા જટ સંધન, ગજનું ચર્મ ઓઢયું તન;
ધરી સમશાન વિભૂતિ અંગ, શોભે અલંકાર ભુજંગ. ૨
- રાજે અર્ધ ચંદ્ર લલાટ, ક્રોધે કરે ભસ્મ સ્વરાટ;
ઉપવિત સર્પનું જગદીશ, વહેતી ગંગાનિરમળ શીષ. ૩
- હીઠા સર્વ જન પરતક્ષ; આનન પંચ ને ત્રિચક્ષ;
કંઠે રૂંઢ કેરી માળ, કરમાં ગ્રહું બ્રહ્મ કપાળ. ૪
- સાથે સેન મહાવિકરાળ, ભૈરવ ભૂત ને વૈતાળ;
વાજે ડાક ડમરૂ શંખ, શિંગી પણુવ ગોમુખ ડંખ. ૫
- કરવા ભક્ત કેરી સહાય, જીધે ચઢયા શંકર રાય;
પોતે વિરાજ્યા રથમાંહે, આઠ્યા રામસેના જ્યાંહે. ૬
- એણું જોઈ શિવનું રૂપ, કંપી સકળ સેના ભૂપ;
કરી ગર્જના ધોર પ્રચંડ, વ્યાધ્યા શબ્દ સકળ બ્રહ્માંડ. ૭
- ધ્રુજ ધરા સળક્યો શેષ, પર્વત સિંધુ સરિત અશેષ;
હોલ્યા દેવ દશ દિગ્પાળ, જાણે હવો પ્રલયે કાળ. ૮
- મૂક્યાં શિવે બાણ અપાર, ગણ સહુ કરે મારો માર;
એવો થયો મહા સંગ્રામ, નાહા જોઈ મૂકી મામ. ૯
- પૂરવે ત્રિપુર મર્દન જ્યમ, વ્યાધ્યા ક્રોધ શિવને ત્યમ;
કરવા માંડયું જીજ્ઞ મહાધોર, પાડે ચીસ કરતા શોર. ૧૦
- ક્રોધા સેનનો સંહાર, ત્યારે હવો હાહાકાર;
બોલ્યા શંભુ ક્રોધાસક્ત, ક્યાં છે વીરમણિ મુજ ભક્ત. ૧૧
- કોણે કર્યો મૂરછિત એહ, તેને હણું નિઃસદેહ;
એમ કહી કોપીયા શૂલપાણ, ગાજ્યા મેઘગંભીર વાણ. ૧૨
- વઢતા નંદી ને હનુમંત, ભૂંગી સુબાહુ બળવંત;
ગણ ચંડાંશ ને કુશરાય, ચંડ ને સુમદ કપિ કહેવાય. ૧૩

પુષ્કલ વીરભદ્ર સમાન, ભૈરવ લક્ષ્મી નિધિ બળવાન;
શિવની સાથ શત્રુધન, વઢતા ક્રોધ આણી મન. ૧૪

ઢોહા

ક્રોધ કરી વઢતા સહુ, જોડ્યા સરવ સમાન;
પછે પુષ્કલ ઉપર કોપીયા, જે વીરભદ્ર બળવાન. ૧૫
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
शत्रुघ्नमहादेवसंग्रामो नाम त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

અધ્યાય ૫૪ મો

રાગ સામેરી

વીરભદ્ર વળતો કોપીયો, શિવ તણો ગણુ સમરથ;
તેણે ગદા મારી ભંગ કીધો, પુષ્કલ કેરો રથ. ૧

ત્યારે અન્ય રથ આરૂઢ થઈ, જુદા માંડયું તેણીવાર;
અહોરાત્રી વઢતાં વીરને, એમ વહી ગયા દિન ચાર. ૨

પછી પુષ્કલને લેઈ ઉડીયો, વીરભદ્ર તે નભ માંહે;
મહા ધોર જુદા કર્યું તદા, જુવે દેવ સરવે ત્યાંહે. ૩

પછી પુષ્કલને લેઈ પછાડ્યો, પૃથ્વી ઉપર તેણીવાર;
ત્યારે મૂર્છા પામ્યો ભરથનો સુત, હવો હાહાકાર. ૪

ત્યારે શત્રુધન ઘણું શોક પામ્યા, જોઈ મૂરછિત બાળ;
પછી શિવની સાથે જુદા કરવા, માંડીયું તે કાળ. ૫

હાવે શત્રુધનને શિવ વઢે છે, ધોર તે સંગ્રામ;
વિમાન બેસી દેવ જોતા, જોડ્યા મૂકે મામ. ૬

એમ અહોરાત્રી દિન એકાદશ, જુદા થયું નિરંધાર;
શત્રુધને પછી મૂકીયું, બ્રહ્માસ્ત્ર તેણીવાર. ૭

મુખ વિકાસી તે શસ્ત્ર ગળિયું, એવા ઈશ અખંડ;
પછી પંચવદને મૂકીયું, પશુપતાકાસ્ત્ર પ્રચંડ. ૮

તેણે શત્રુધનનું હૃદ બેધું, પડ્યા મૂરછિત ત્યાંહે;
ત્યારે હાહાકાર હવો તદા, તે રામસેના માંહે. ૯

હાવે શત્રુધન પુષ્કલને લીધા, સારથીએ જોહ;

- રથ માંહે ધાલી લેઈ ગયો, એકાંત રાખ્યા તેહ. ૧૦
- એવું જોઈને અંજનીનંદન, ગર્જના કરી ઘોર;
શિવ તણી સનમુખ જુદ્ધ કરવા, આઠ્યો પવનકિશોર. ૧૧
- અરે શંભુ મેં ઋશિમુખમાં, પૂરવે સુણ્યું તું એહ;
શિવ રામના મહા ભક્ત છે, વળી પરમ વૈષ્ણવ જેહ. ૧૨
- તે તમે અઘટિત કર્મ કીધું, જાણી જોઈને આજ;
રામના બંધુ પુત્રને તમે, હણ્યા શ્રી મહારાજ. ૧૩
- હે ઇશ તમને ઘટે નહિ, આકૃત્ય કરવું આંહે;
એવાં વચન સુણી મહાવીરનાં, પછી બોલીયા શિવ ત્યાંહે. ૧૪
- અરે વત્સ તું કહે તે ખરૂં, ઇષ્ટદેવ મહારા રામ;
પણ ભક્ત આધીન હું થયો, માટે કયું એવું કામ. ૧૫
- એવું સુણીને સિંહનાદ કીધો, કોપ્યો પવનકુમાર;
એક પ્રૌઢ પરવત શિવની ઉપર, નાખ્યો તેણીવાર. ૧૬
- તેણે શિવતણા રથ ભંગ કીધો, મારીયા તોખાર;
ત્યારે નંદી ઉપર ઇશ બેઠા, ચઢ્યો ક્રોધ અપાર. ૧૭
- મહા પ્રલેહે કેરા અગ્નિવત, એક ત્રિશૂળ ઝાડ્યું હાથ;
હનુમંત ઉપર નાખીયું, કરી જોર ગિરિજનાથ. ૧૮
- પવનાત્મજે આવતું ઝાડ્યું, કર વિષે તતખેવ;
તે ત્રિશૂળ કીધું ભંગ તવ, કોપીયા શ્રી મહાદેવ. ૧૯
- પછે શિવે મારી શક્તિ એક, હનુમંતના હૃદે માંહે;
ક્ષણેક મૂરછિત થઈ રહ્યા, અંજનીનંદન ત્યાંહે. ૨૦
- સાવધાન થઈ ઉઠ્યા પછી, એક ગ્રહું વૃક્ષ વિશાળ;
બે કરે ગ્રહી શિવ અંગ ઉપર, ઝાપટ્યું તતકાળ. ૨૧
- શિવતણા તનમાં થયા કચ્ચર, રહ્યાતા જે નાગ;
જ્યાંહાં ત્યાંહાં તે નાસી ગયા, સ્થળ મૂકીને મહાભાગ. ૨૨
- એવું જોઈને મદનારિને, મન ચઢી સબળી રીસ;
બે હસ્તમાં ગ્રહી મૂશળ માર્યું, મારુતિને શીષ. ૨૩
- તે ચૂકાવ્યું મહા વિચિક્ષણ, અંજનીનંદન જેહ;
પછી પૃથ્વી ફેડી રસાતળમાં, ગયું મૂશળ તેહ. ૨૪

ત્યારે વજ્રદેહીએ કરી વૃષ્ટિ, વૃક્ષ ને પાપાણુ;
 તે નિવારણ કરતા તદા, મહાદેવ મૂકી બાણુ. ૨૫
 પવનાત્મજે પછી નંદી પૂઠળ, પૂચ્છ વિંટયુ ત્યાંહે;
 શિવ સહિત નંદી ફેરવ્યો, ઘણીવાર તે નલમાંહે. ૨૬
 ત્યારે અકળાયા ઘણું અનંગઅજરી, થયા વ્યાકુળ મન;
 વાતસલ્યભાવે વીર સાથે, બોલ્યા મધુર વચન. ૨૭
 અરે અહો સીતા શોકહારણુ, મહા જતિ બળવાન;
 થયો પ્રસન્ન હું તુજ પરાક્રમ જોઈ, માગ તું વરદાન. ૨૮
 ત્યારે મારુતિ કહે સુણો સ્વામી, સત્ય કહું મહારાજ;
 આ શત્રુધન પુષ્કલજી આદે, પડયા મૂરછિત આજ. ૨૯
 તે માટે હું ઔષધિ લાવું, દ્રોણાચળથી આંહે;
 તમે રક્ષા કરજો ત્યાંલગી, તન સાચવજો રણમાંહે. ૩૦
 ત્યારે શિવ કહે જી સુખે કરી, નવ ધરીશ ચિંતા મન;
 હું રૂડી રીતે કરીશ રક્ષા, રાખીશ સૈનાં તન. ૩૧
 એવું વચન લેઈ શંભુતણું, પછી ઉડ્યો પવનકુમાર;
 મુખે શ્રીરામનું નામ જપતો, જય વેગે અપાર. ૩૨

વલણુ

અપાર વેગે અંજનીસુત, ઉડ્યો જય આકાશ રે;
 શ્રીરામકૃપાયે આવી ઉભો, દ્રોણાચળની પાસ રે. ૩૩
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधागयां आश्वमेधिके हनुमंत-
 द्रोणाचलं प्रति गमनं नाम चतुर्षचाशक्तमोऽध्यायः ॥ ૫૪ ॥

અધ્યાય ૫૫ મે

રાગ મા૩

દ્રોણાચળની પાસે હનુમંત, આવી ઉભા મહાબળવંત;
 કયું લાંગૂલ શેષાકાર, બાંધ્યો ગિરિવર તેણીવાર. ૧
 ઉખેડે પરવતને જેવે, એક ક્રોતક પ્રમટયું તેવે;
 ત્યાં દેવ મૂકયા મુરરાય, કરવા ઔષધિની રક્ષાય. ૨
 લેઈ આયુષ્ક ઉઠ્યા તેહ, શસ્ત્રમાર કર્યો જયમ મેહ;

જોઈ કોપે ચઢ્યા કપિનાથ, ઘણું જુદ્ધ કર્યું તે સાથ. ૩
 તેમાંથી કેટલાએક દેવ, નાસીને કહ્યું ઇન્દ્રને એવ;
 ઇન્દ્રે જાણ્યા શ્રી હનુમંત, રામભક્ત મહા બળવાંત. ૪
 જીતે નહિ તેશું કરતાં વિરોધ, તે માટે ન કર્યો કાંઈ કોઈ;
 પછે દેવ સકળની સાથ, ઇન્દ્રે મોકલ્યા સુરગુરુ નાથ. ૫
 આળ્યા અંગીરસ તેણે ઠાર, જ્યાં રહ્યા છે પવનકુમાર;
 ઉભા ભ્રેસ્પતિ સન્મુખ અગ્ર, તેની પૂઠળ દેવ સમગ્ર. ૬
 સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેહ, કરુણામૃત વાણી જેહ;
 સુણો શ્રોતાજન નિરધાર, બોલ્યા વાચસ્પતિ તેણીવાર. ૭

છંદ લાવણી

જય હનુમંતા મહા બળવાંતા, નમો નમો તુજને;
 પવનપુત્ર પ્રણુતારતિ મોચન, ધન્ય મહાભુજને. ૧
 અંજનીનંદન સૂરજ શિષ્ય, મહામતિ શાહુગુણ જતા;
 સીતા શોકહારણુ ભયવારણુ, શરણાગત ત્રાતા. ૨
 શ્રી રામચંદ્રના પરમ પ્રિય છો, અનન્ય દાસ કહાવો;
 કપિ વંશના જીવન મહાજન, મન કરુણા લાવો. ૩
 લંકાદહન ગહન ગુણ ગંભીર, ક્ષય અક્ષય કરતા;
 નિશિચર વિપિન અશોક શોકદા, અદ્ભુત કૃત ધરતા. ૪
 પ્રાણુતણા દાતાર થયા, રણમાં રામાનુજને;
 જય હનુમંતા મહા બળવાંતા, નમો નમો તુજને. ૫-૧
 ઉદ્ધિક્રમણુ ત્રિવિક્રમ કેશરીસુત રાક્ષસ હંતા;
 અગ્ર સચીવ મુગ્ધીવના, વજ્ર તનુ ધીરતિવાંતા. ૧
 પિંગ નેત્ર ને રક્ત વદન શુચિ, ઉર્ધ્વરેત રહેલું;
 દર્પહા દશાનન દીર્ઘવાળધિ, કાળદંડ જેલું. ૨
 મહિકાવતીપતિ મરદન, રૂપ ધર્યું જે મહાકાળી;
 થયો નથી થાશે નહિ સ્વામીસેવક તુજ ટાળી. ૩
 તુજ નામ થકી ભય સંકટ, રોગ વિયોગ સકળ નાસે;
 ડાકેણુ શાકેણુ ભૂત પ્રેત, નાટક ચેટક ત્રાસે. ૪
 કહે ગિરિધર ભૂધર ભયભંજન, સાર કરો મુજને;

જય હનુમંતા મહા બળવાંતા, નમો નમો તુજને. ૫-૨
દોહા

બ્રહ્મચારી અવિકારી મન, ધરમ સત્યવ્રત ધીર;
રુદ્ર અંશ જતિ વજ્રતન, જય જય જય મહાવીર. ૧
સુર ગુરુએ એવી સ્તુતિ કરી, ગદ્ગદ્ દીન વચન;
તે સુણીને બોલ્યા મારુતિ, થઈ મન માંહે પ્રસન્ન. ૨
રાગ મારુ

બોલ્યા પ્રસન્ન થઈ હનુમંત, કહ્યું બૃહસ્પતિને વરતન્ત;
રામ બંધુ પુત્ર સૈન્યાય, તે સરવે પામ્યા છે મૂરછાય. ૧૯
લેઈ ઔષધિ જલ્પું જરૂર, માટે કયાં કરો મુજને અમુર;
એવું સુણી જે હતી ગિરિમાંહે, દેવે ઔષધિ આપી ત્યાંહે. ૨૦
લેઈ કરમાં તે પવનકુમાર, આબ્યા સૈન્ય પડ્યું તે કાર;
શત્રુધન પુષ્કળ આદે વીર, અન્ય રાજકુંવર રણધીર. ૨૧
કર્યો ઔષધિ કેરો સ્પર્શ, ઉઠ્યા થઈ સચેત ઉત્કર્ષ;
લાગ્યો ઔષાધ પવન સમાન, ઉભે સૈન્ય થયું સાવધાન. ૨૨
સરવે પામ્યા સુખ અપાર, વાઘ્યો હરખ થયો જે જે કાર;
મારુતને વખાણે સહુ રાય, મુખે ધન્ય ધન્ય કહેતા જાય. ૨૩
વલણ

ધન્ય ધન્ય કહેતા ઉઠ્યા સર્વે, ફરી કરવા માંડ્યો સંગ્રામ રે;
વીરમણિને શત્રુધન, જીત્વ કરતા તેણે ઠામ રે. ૨૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडि आश्वमेधिके
औषध्यानयनात् सैन्यसंजीवनं नाम पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥

અધ્યાય ૫૬ મો

રાગ સામેરી

અનીહાં રે વીરમણિ સાથે શત્રુધન, જીત્વ આરંભ્યુ કરી ક્રોધ મન;
અનીહાં રે સામા સામી રાખ્યા છે રથ, મૂકે છે બાણ મહા સમરથ.

દોહા

સમરથ શત્રુધને તદા, અગ્ન્યાન્ન મૂક્યું બાણ;

મેધાસ્ત્ર સાંધ્યું વીરમણિએ, શાન્તિ થઈ નિરવાણુ.	૨
ભરથાનુજે વાતાસ્ત્ર મૂક્યું, મેધ કીધો દૂર;	
ત્યારે તે સમે પર્વતાસ્ત્ર મૂક્યું, વીરમણિ નૃપ શૂર.	૩
શત્રુધને વજ્રાસ્ત્ર મૂક્યું, નારાયણ મણિભૂપ;	
સમાન ઉતર્યા એમ બંન્ધો, વિદ્યાએ તદ્દરૂપ.	૪
શિવમંત્ર ભણી પંચ બાણ મૂક્યાં, મણિભૂપે તેણીવાર;	
તે રામાનુજને રુદે વાગ્યાં, થયું દુઃખ અપાર.	૫
પછે દત્ત દેવી તણો શર, વૈરી વિદારણુ જોહ;	
શત્રુધને તવ મૂકીયો, મણુભૂપ ઉપર તેહ.	૬
તે રુદે વાગ્યો રાયને, પડ્યો થઈ તદ્દા ગતિ ભંગ;	
એમ વિજે પામ્યા શત્રુધન, રાખ્યો ઘણો રણુરંગ.	૭
વળી સૈન્ય સહુ મૂર્છિત ક્યું, મૂર્છાસ્ત્ર મૂક્યું બાણુ;	
એવો પરાજય જોઈ ભક્તનો, કોપે ચઢ્યા શૂલપાણુ.	૮
ત્યાં રથારૂઢ થઈ જુદ્ધ કરવા, ચઢ્યા છે શિવરાય;	
તે ક્રોધથી સહુ દેવ કંપ્યા, મહા પ્રલય જ્યમ થાય.	૯
મહારુદ્ર કેરા ક્રોધની, પ્રગટી તે જ્વાળ પ્રચંડ;	
દાઝવા લાગ્યા સરવ જન, તે તેજ વ્યાપ્યું બ્રહ્માંડ.	૧૦
ધોર સમય વરત્યો તદ્દા, તે ઉભય સેન્યા માંહે;	
ત્યારે શત્રુધન વ્યાકુળ થયા, સહુ ધીરજ ગઈ છે ત્યાંહે.	૧૧
પછે સંભાર્યા શ્રી રામને, ભરથાનુજે તેણી વાર;	
લોચન સજળ ગદ્ગદ ગિરા, કર્યો આરતનાદ પોકાર.	૧૨
હે દીનબંધુ દયાસિંધુ, પ્રણત દુઃખ મોચન;	
વહારે ધાજે અમારી, રધુપતિ કમળલોચન.	૧૩
હે રામ રામ રમાપતિ, સંકટહરણુ સ્વામીન;	
વિહારી સરજ્યુતીરના, રધુવીર જુગજીવન.	૧૪
એમ સ્મરણ કરતાં માત્રમાં, પ્રગટ્યા ત્યાંહાં ભગવાન;	
લાવણ્ય કોટિમનોજત ન, ધનશ્યામ રૂપનિધાન.	૧૫
બેઠા હતા દીક્ષિત થઈ પ્રભુ, જેવા સરજ્યુતીર;	
તે સ્વરૂપે પ્રગટ્યા ત્યાંહાં, સૈન્યમાં શ્રી રધુવીર.	૧૬

દીક્ષિત રામે સરવને, આપ્યાં તદા દરશન;	
કરથકી નાખી શસ્ત્ર પાથે, પડયા પંચવદન.	૧૭
પછે કર ગ્રહી ઉઠાડયા શિવને, ભેટિયા શ્રીરામ;	
કરજેડી સ્તુતિ કરી શિવે, સુણેા પૂરણ કામ.	૧૮
હે નાથ મેં આપ્યું હતું, મણિભૂપને વરદાન;	
તે વચન માફ પાળીયું, કર્યું સત્ય શ્રીભગવાન.	૧૯
એવું કહી મણિરાયને, સહકુટુંબ તેણીવાર;	
દરશન કરાવ્યાં રામનાં, વરતિયો જયજયકાર.	૨૦
વળી શત્રુધન હનુમંત આદે, મળ્યા શ્રીરણધીર;	
પછી સૈન્ય સર્વ ઉઠાડીયું, કરી કૃપાદષ્ટિ રઘુવીર.	૨૧
રાય વીરમણિએ રાજ્ય લક્ષ્મી, દેહકુટુંબ તેણીવાર;	
રામાર્પણ સર્વે કરી, પાથે નમ્યો તેણીવાર.	૨૨
પછી રાયના સુત રુકમાંગદને, આપ્યું રામે રાજ;	
મણિભૂપે સેવા બહુ કરી, સંતોષ્યો સરવ સમાજ.	૨૩
વળી શત્રુધનને ધીરજ આપી, પોતે શ્રીભગવાન;	
પછી સદાશિવ શ્રીરામ બંન્ધો, થયા અંતરધ્યાન.	૨૪
તે શત્રુધન પાસે રહ્યો, દેવરાજપુરનો નાથ;	
અશ્વરક્ષા અરથ ચાલ્યો, સેન લેઇને સાથ.	૨૫
આખ્યાન એ મણિભૂપનું, જે સુણે નર ને નાર;	
તેનાં સરવ સંકટ દુઃખ ટળે, કરે કૃપા દેવ મોરાર.	૨૬

વલણ

કરે કૃપા તેહને મોરારી, હરે દુઃખ સંકટ સમુદાય રે;
કહે દાસ ગિરિધર સુણેા શ્રાતા, રામાશ્વમેધ કથાય રે. ૨૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकि नाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
महादेवप्रतिज्ञापालनार्थ श्रीरामाविर्भावो नाम षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૫૭ મો

રાગ સુરતી મહિનાની ચાલ

દેવરાજ પુરથી પછી, આદ્યો યજ્ઞતોખાર;	
પૂઠળ સરવે ભૂપતિ, સાથે સૈન્ય અપાર.	૧
ભરતખંડ માંહે થઈ, નીકળ્યો આગળ ત્યાંહે;	
સહુ દેશ ઓળંગીને આવીયો, હિમકૂટ ગિરિ જ્યાંહે.	૨
તે પરવત ઉંચો અતિ ઘણો, વિસ્તારે યોજન એક;	
વન રસિક રણિયામણું, વૃક્ષ વિશાળ વિષેક.	૩
કેશુ કદંબ ને કંદળી, શાલ ને તાલ તમાલ;	
ધાત્રી અશોક ને આમલી, લીમ લવિંગ રસાળ.	૪
બકુલ મંદાર ને માલતી, ચંદન ચંપક છોડ;	
બીલી બદામ બદ્રી ઘણી, દાદમ દ્રાક્ષ અખોડ.	૫
નાગ પુનાગ ઇલાયચી, ચારુ ચીરોજી ખજુર;	
જાંઘ જૂંઘ ને કેતકી, સીતાફળી રસપૂર.	૬
મુચકંદ ને મરવો મોગરો, કેવડો ફણસ નારંગ;	
શતપત્રી ને શેવંતરી, વશી રહ્યા વેણુ ઉતંગ.	૭
સાગ સીસમ ને સરગવા, શ્રીફળી સુખડ સાર;	
વડ પીપળ ને પાકરી, કરમદી કેળ કહાર.	૮
ધુલર ગુંદીને ગેગડી, રાયણ રાતી ચોળ;	
લલિત લતાઓ ભૂમિ લળી, ત્રિવિધિ પવન ઝંકોળ.	૯
તે વનમાં એવી ફૂલી, વનસ્પતિ ભાર અઢાર;	
સદા વસંત સોહામણો, બોલે છે પક્ષી અપાર.	૧૦
હંસ કારંડવ કોકિલા, કીડે કળાકર કીર;	
મધુકર ગુંજે અતિ ઘણા, ચાલે સુગંધી સમીર.	૧૧
એવા તે વનમાં આવિયો, રામનો યજ્ઞતોખાર;	
આચિંતો સ્થંભી રહ્યો, પૃથ્વી ઉપર તેણીવાર.	૧૨
ચારે ચરણ ચોંટી રહ્યા, હાલે ન ચાલે એહ;	
રક્ષક જોઈ વિસ્મે થયા, પ્રગટયો મન સદેહ.	૧૩

ત્યારે શત્રુધનને ચિંતા થઈ, સ્થંભ્યો ક્યમ કેકાણુ;
 અનેક ઉપાય કર્યા પણ, ચાલે નહિ નિરવાણુ. ૧૪
 પછે માણ્ડિત્યે નિજ લાંગૂલ, વિંટયું અશ્વને અંગ;
 ખેંચે ધણું ખખ્ખારીને, તોયે ન હાલે તુરંગ. ૧૫
 ત્યારે શત્રુધને ત્યાં સુમંતને, પૂછ્યું તેણીવાર;
 કે મહાપુરુષ અહીં હોય તો, પૂછીએ તેનો વિચાર. ૧૬
 ત્યારે સેવકને ત્યાં દોડાવિયા, ચારે દિશાએ સુમંત;
 રહેતા હતા તે વનમાં, શૈનક મુનિ મહાનંત. ૧૭
 અનેક મુનિના મંડળ માંહે, શોભતા શૈનક તેહ;
 હરિનાં ચરિત્ર વખાણુતા, આત્મનિરૂપણુ જેહ. ૧૮
 એવા મુનિને જાણી કરી, કરવા ચાહ્યા દરશન;
 રાજમંડળી લેઈને, ત્યાં ગયા શત્રુધન, ૧૯

વલણુ

શત્રુધન લેઈ રાજમંડળ, આઠ્યા મુનિવર પાસ રે;
 પ્રદક્ષણા કરી પાયે લાગ્યા, ત્યારે મુનિએ દીધી આશ રે. ૨૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकपारायां उतरकांडे आश्वमेधिके
 शौनकाश्वमे अश्वस्थंमनं नाम सप्तपंचाशतमोऽध्यायः ॥५७॥

અધ્યાય ૫૮ મો

રાગ આશાવરી

હાલે શૈનક મુનિને પાયે લાગ્યા, શત્રુધન આદે નરેશ;
 આદર કરી સહુને ખેસાડ્યા, કુશળ પૂછ્યું મુનેશ. ૧
 ત્યારે સકળ વૃત્તાન્ત કહ્યું શૈનકને, શત્રુધને તેણીવાર;
 કેહો મહારાજ ક્યમ સ્થંભ્યો અમારો, યજ્ઞતણો તોખાર. ૨
 એવાં વચન સુણી શૈનક મુનિ ખોદ્યા, ધ્યાન ધરીને મન;
 અશ્વ સ્થંભ્યાનું કારણ કહું, તે સાંભળો શત્રુધન. ૩
 ગોડ દેશમાં કાવેરી ત્રહ, તપે કરતો દ્વિજ એક,
 સાત્ત્વિક એવું નામજ તેનું, કરીયું કષ્ટ વિષેક. ૪
 પછી કાળે કરીને મરણજ પામ્યો, સાત્ત્વિક બ્રાહ્મણ જેહ;

દિવ્ય રૂપ ધરી વિમાન ખેસી, ગયો સ્વર્ગમાં તેહ. ૫
 તે તપના પુણ્યપ્રભાવે કરી, ભોગવે મનગમતા ભોગ;
 અનેક અપસરા સાથે રમતો, પામ્યો સુખ સંજોગ. ૬
 તે એક સમે વિમાનમાં ખેસી, સંગ લેઈ ઘણી નાર;
 મેરુના શિખર ઉપર તે આવ્યો, જેની છે શોભા અપાર. ૭
 જાંબુ વૃક્ષની તળે ખેડો, જ્યાં જાંબુવતી સરિતાય;
 સ્ત્રીઓ અનેકની સાથે કરતો, નિઃશંક થઈ કીડાય. ૮
 ત્યાં મુનિ કેટલા ખેડા તેની, લાજ ધરી નહિ મન;
 વળી અવગણના કરી સકળ વિપ્રની, ખોડ્યો વ્યંગ વચન. ૯
 ત્યારે મુનિવર ક્રોધ કરી ખોડ્યા, અહ્યા નિર્ભજ અસુર સમાન;
 આસુરી બુદ્ધિ તેં કરી માટે, અસુર થજે અધવાન. ૧૦
 એવો મુનિએ શાપ દીધો, તતક્ષણ થયો રાક્ષસ તેણીવાર;
 પછી કર જોડીને અનુગ્રહ પૂછ્યો, મુનિવરને નિરધાર. ૧૧
 ત્યારે મહાનુભાવ મુનિ કહે અહ્યા, જઈ રહે હિમગિરિ વનમાંહે;
 શ્રીરામચંદ્રનો યજ્ઞતુરી તે, ધરતો આવશે ત્યાંહે. ૧૨
 ત્યારે સ્થંભન કરજે તેહતુરી, તું જીક્રિ કરી તે ઠાર;
 હનુમંત રામચરિત્ર ગારો, પામીશ તવ ઉદ્ધાર. ૧૩
 સુણો શત્રુવન તે શાપથી, રાક્ષસ થયે નરવાણુ;
 આ વનવિષે આવી રહ્યો, તેણે સ્થંભાવ્યો કેકાણુ. ૧૪
 માટે મારુતિ પાસે રામકથાનું, ગાન કરાવો સાર;
 તે શ્રવણ કરીને શાપ મૂકારો, ચાલશે તોખાર. ૧૫
 એવાં વચન સુણી શત્રુવન ખોડ્યા, શૌનકપ્રત્યે વાણુ;
 અરે મહારાજ એ વિપ્ર સાત્ત્વિક, મહાતપસ્વી જાણુ. ૧૬
 તે રાક્ષસયોનિ પામ્યો ક્ષણમાં, નિવરત્યો તપ મહિમાય;
 એ કરમ તણી જે ગહન ગતિ તે, કહો મુને મુનિરાય. ૧૭
 જે કર્મવિપાકે કરીને પ્રાણી, નર્ક સ્વર્ગને પામે;
 તે કારણ કહો વિસ્તારી જે થકી, સંદેહ સકળ વિરામે. ૧૮

વલણ

સંદેહ જાયે મનતણો, કહો કરમ ગતિ નિરધાર રે;

એવાં શત્રુધનનાં વચન સુણી, બોલ્યા શૌનક મુનિ તેણીવાર રે.
 હિતિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે શત્રુઘ્નશૌનક
 સંવાદે રાક્ષસપૂર્વજન્મકથનં નામ અષ્ટપંચાશતમોઽધ્યાયઃ ॥ ૫૮ ॥

અધ્યાય ૫૯ મો

રાગ બીલાવર

શૌનક મુનિ તવ બોલ્યા વાણ, સુણો શત્રુધન ચતુર સુબાણ;
 જે હરણ કરે પર ત્રિયા પરધન, તેને જમના દૂત કરે અંધન.
 તેને નાખે તામિશ્ર નકં મોઝાર, એક સહસ્ર વરસ દુઃખ સહેઅપાર
 પછે શૂકરચોનિ પામે તેહ, એવું પાપ કરે નર જેહ. ૨
 જે ભૂત દ્રોહ કરી કેદરજ ભરે, નિજ કુટુંબનું પોષણ કરે;
 અંધતામિશ્ર નકં જેનું નામ, તે જીવને નાખે તેણે ડામ. ૩
 કલેશ પામે ત્યાંહાં પ્રાણી ઘણું, એવું ફળ ભોગવે તે તણું;
 જે નર જનું અંધન કરે, દુઃખ દેઈ તેનું વિત્ત હરે. ૪
 રૈ રૈ નકં માં જાય તેહ, દુઃખ પામે પાપીજન જેહ;
 જે નિંદે તીરથ ને વેદ પુરાણ, ગૌઆહણ ભક્ત દેવને જાણ. ૫
 તેને નાખે કાળ સૂત્ર નરક મોઝાર, એકસહસ્ર યોજન તેનો વિસ્તાર
 તે સહસ્ર વરસ લગી ભોગવે દુઃખ, એવો ખળ નિંદક નવ પામે સુખ
 જે અયોગ્ય દંડ કરે થઈ ભૂપ, વા દંડે ભક્ત દ્વિજ સાધુરૂપ;
 તેને શૂકર મૂષિક નરક મોઝાર, નાખીને મારે ઉપર માર. ૭
 કઠોર ડાહ જમદૂતજ તણી, તેમાં વેદના પમાડે ઘણી;
 જે ગૌઆહણની વૃત્તિ હરે, તે અંધકૂપ નરકે સંચરે. ૮
 જે પરસ્વ હરણ કરે પાપિષ્ઠ, નવ અરપે આહણ સાધુ ઇષ્ઠ;
 પોતે મધુર અન્ન ભક્ષણ કરે, તે કૃમી ભોજન નરકે સંચરે. ૯
 જે સુવર્ણ મણિ ચોરે પલકમાં, તેને નાખે દુષ્ટનામા નરકમાં;
 જે પક્ષિભેદ કરે અતિ ઘણું, કરે પોષણ નિજ દેહજ તણું. ૧૦
 તેને કુંભીપાક નાખે તતકાળ, માંહે તપ્ત તેલની આવે જવાળ;
 જે વેદ પંથ માથે પગ ધરે, ચંડાળ સ્ત્રીશું ગમનજ કરે. ૧૧
 લોહસ્થંભ તપ્ત સાથે તે જન, કરાવે તેશું આલિંગન;

વળી વૈતરણીમાં તે અંશને, કરાવે ભક્ષણ રક્ત માંસને. ૧૨
 જે દંભે કરીને લોકને વાય, ધૂતીને તેનું સરવસ ખાય;
 વૈશસન નરકને પામે તેહ, પછી પામે તે ચંડાળનો દેહ. ૧૩
 જે વૃશલી સાથે ગમનજ કરે, તે પુયનામા નરકે સંચરે;
 જે રજસ્વલા શું રમે અજ્ઞાન, તેને રૈત કુંડમાં કરાવે પાન. ૧૪
 લૂંટે ગ્રામ લગાડે લાહે, તેને નાખે અગ્નિ કુંડજ માંહે;
 જે કપટ કરી વિખદે પાપિષ્ઠ, તે જીવને અશન કરાવે વિષ. ૧૫
 કુડી સાખ પૂરે જે જન, અધોમુખી નર્કમાં થાય પતન;
 જે ગુરુનો તિરસ્કારજ કરે, વા બ્રાહ્મણ ભક્તનો દ્વેષજ ધરે. ૧૬
 દંશ કરે તેને વીંછી શ્વાન, પડે અસિપત્ર નરકે અજ્ઞાન;
 જે પરનો ધર્મ નિંદે અતિ ધણું, કરે અભિમાન આચારજતણું.
 તે નીચ થોનિ અવતરે કાક, શ્વાન શૂકર ને બિડાલ વરાક;
 જે જીવ્યાને સ્વાદે કરે મુરપાન, તેને જમ લોહરસ પાયે નિદાન.
 જે જીવ અભક્ષાભક્ષણ કરે, અગમનાગમન કર્મ આચરે;
 તે પડે અધોમુખી નરક મોઝાર, વળી જમ કિંકર ઘણો મારે માર.
 વિશ્વાસઘાત જે પ્રાણી કરે, તે શૂળમુખી નરકે સંચરે;
 જે રૂડા પુરુષનું ભુંડું ચઢાય, તે સરપદંશ નરકમાં જાય. ૨૦
 એ વિણ નરક ઘણું છે જેહ, પાપી જીવ ભોગવે તેહ;
 શૌનક કહે સુણો શત્રુધન, એ પાર ન આવે કરતાં કથન. ૨૧
 જેવું કર્મ તેવું ફળ ભોગવે, જન્મ ધરી સુખદુઃખ જોગવે;
 પાપ તણું ફળ દુઃખ જાણજો, પુણ્યનું પ્રળ સુખ પ્રમાણજો. ૨૨
 એવું બોલ્યા જ્યારે શૌનક મુન્ય, તે સુણીને પૂછે શત્રુધન;
 શે પાપે કરી દુઃખ રોગજ થાય, તે મહાનુભાવ કહો મુને કથાય.

વક્ષણ

તે કથા કહો શે પાપે કરી, દુઃખ રોગ થાયે તનરે;
 એવાં શત્રુધનનાં વચન સુણી, પછે બોલ્યા શૌનક મુન્ય રે. ૨૪

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडि आश्वमेधिके
 शौनकशत्रुघ्नसंवादे कर्मविपाककथनं नाम एकोनषष्ठितमोऽध्यायः ५९

અધ્યાય ૬૦ મો

રાગ દોહા

હાવે શૌનક મુનિવર બોલિયા, સુણો રઘુપુંગવ રણધીર;
પૂરવ પાપે પ્રાણીને, આવે રોગ શરીર. ૧
તમને તેનો ભેદ કહું, અનુક્રમ કરીને આજ;
નિશ્ચે કરમ વિપાકનો, મન ધરજે મહારાજ. ૨

ચોપાઈ

પૂરવે જે મધપાની જાત, તેના હોયે કાળા દાંત;
અભક્ષાભક્ષણ જે જન કરે, ગુદમ રોગ ઉદરે વસ્તરે. ૩
ઉત્તર મુખે કરે ભોજન પાન, તેનું ઉદર હોય કમીવાન;
મંજારાદિકનું સ્પર્શ્યુ અન્ન, તેનું જે જન કરે અશન. ૪
તેને મુખે દુરગંધી હોય, તેની પાસ ન બેસે કોય;
પંકિત ભેદથી ભોજન કરે, તેને ઉદર વાયુ વિસ્તરે. ૫
કરે વિદ્ય ભોજન સંજોગ, તેને થાય અછરણ રોગ;
થઈ ધનવંત દાન નવ કરે, મંદાગ્નિ તેને ઉદરે. ૬
છાહા રોગી વિખ દેનાર, વાટપડા પદ રોગી અપાર;
શૂન્યવાદી અંગે કફવાત, અતિ વિષયથીની નિરખળ જાત.
જે સરવજન પરિતાપી મૂળ, તેના ઉદરમાં આવે શૂળ;
જે અગ્નિ લગાડે વનમોઝાર, તેને થાય રોગ અતિસાર. ૮
દેવ જળાશયે કરે મૂત્ર વિષ્ટ, હોય તેને ઉદર અંધકષ્ટ;
ગરભપાત કરે જન જેહ, વંજા દોષ ભોગવે તેહ. ૯
જે સજ્જન વંચી ચોરી ખાય, તેને ઉદરે ચુંકજ થાય;
પ્રતિમા ભંગ કરે જે જન, પ્રતિષ્ઠા રહિત થાય તે તન ૧૦
જે સત્ય વચન ખંડી કરે વાદ, પક્ષે બોલે તજ મરબદ;
ત્યાગ દેખાડી ભોગવે ભોગ, પક્ષાધાત થાયે તેને રોગ. ૧૧
જે જીવે એક સ્વારથ દૃષ્ટે ધણું, એક નેત્ર થાયે તે તણું;
જેના નેત્રમાં દ્વેષજ ધણો, સહી ના શકે સદ્ગુણ કો તણો. ૧૨
જીવે જીર તસ્કર અભિપ્રાય, નેત્રહિણ તે અંધજ થાય;

બ્રાહ્મણ દેવનું ચોરે ધન, તેનાં ગળી જાય હસ્ત ને તન. ૧૩
 ત્રાંબુ ચોરે રક્ત વિકાર, પાંડુરોગ કાંસુ હરનાર;
 પિંગટ મુરધની પિત્તળ ચોર, તિલ ચોરે તરિયા જ્વરનું જોર.
 કંચન ચોરે કૂબડો થાય, રજત ચોરની શ્વેતજ કાય;
 વાત રોગ તૈલ તસ્કરે, અન્ન ચોરે તે ભૂખે મરે. ૧૪
 નમ્ર ફરે જે ચોર વસ્ત્રનો, છિદ્રિત તન ચોરક શસ્ત્રનો;
 અસત્ય બોલે તો થાય બોબડો, રૂપમાની હોયે કૂબડો. ૧૬
 પિતાપત્નીશું રમે જે જન, લિંગરહિત થાય તેનું તન;
 ગુરુપત્નીશું ગમનજ કરે, મૂત્રકૃચ્છ તેને વિસ્તરે. ૧૭
 કન્યા ગમન કરે નર જેહ, રક્ત કુષ્ઠ થાય તેની દેહ;
 ગમન કરે જે ભગની સંગ, ગજકરણ રોગ થાય તેને અંગ.
 બ્રાતપત્નીશું જીરજ રમે, ગુદમ કુષ્ઠ રજ તેને દમે;
 સ્વામિની ગમન કરે જે જન, દદુ રોગ થાયે તેને તન. ૧૯
 પિતૃભગની જે જન ભોગવે, ભર્ગોદ્ર રોગ તે જન ભોગવે;
 માતૃલપત્ની શું રમે રંગ, ભૂકું થાયે તેનું વામ અંગ. ૨૦
 પિતા બંધુ પત્ની સંજોગ, તેને હસ્ત થાયે પતરોગ;
 મિત્રનારીશું રમે જે જીર, મૃત પત્ની થાયે વારંવાર. ૨૧
 હરશ રોગ થાયે ગોત્ર ગમન, પુંશ્વલી પતિ વિસ્ફોટિક તન;
 પુત્ર સ્ત્રી શું રમે અનુકૂળ, મંદ મદન આવે અંગ શૂળ. ૨૨
 તપસ્વિનીશું કરે જે સ્નેહ, તેને નિશ્ચયે થાય પ્રમેહ;
 પશુયોનિશું ગમનજ કરે, તે પ્રાણી ભોગવિષે નવ ઠરે. ૨૩
 જે વેષ દેખાડી ધૃતિ ખાય, તેને રોગ જળધર થાય;
 જીવતણી જે હિંસા કરે, તે પ્રાણી નરકે સંચરે. ૨૪
 એટલા દોષ સંક્ષેપે કહ્યા, એ વિણ અન્ય ઘણા એક રહ્યા;
 કથન કરતાં નાવે પાર, માટે કિંચિત કયો વિસ્તાર. ૨૫
 નરનારી જે કૃત્ય આચરે, તે દુઃખ પામે રોગે મરે;
 હે શત્રુધન શૌનક ભણે, સર્વ જંતુ વશ કરમજ તણે. ૨૬
 જેની રૂડી દેહ આકૃતિ, રૂડા ભોગને રૂડી મતિ;
 શુભાચરણ સુખ પરમાણુને, તે પુણ્યવાન પ્રાણી જાણુને. ૨૭
 જેનું કરૂપ ને દેહ રોગિષ્ઠ, દુઃખી દરિદ્ર કુમતિ પાપિષ્ઠ;

પણ સર્વ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત એક, શ્રીરામનામ મહા મંત્ર વિષેક.
 કોટી કર્મ એથી મૂકાય, પાપતણી મતિ સહુ ટળી જાય;
 હરિથી જે જીવ વિમુખ થઈ શ્રે, તેને તીરથ પાવન નવ કરે. ૨૯
 લેતાં નારાયણનું નામ, પામે ધર્મ અર્થ મોક્ષ ને કામ;
 તે માટે સુણો શત્રુધન, માનો અમારું સત્ય વચન. ૩૦
 અશ્વની પાસે જઈ ગુણવાન, રામચરિત્ર કરાવો ગાન;
 તેથી અસુરનો થશે ઉદ્ધાર, તતક્ષણ ચાલશે યજ્ઞતોખાર. ૩૧
 એવું સુણી રિપુસૂદન રાય, શૌનક મુનિને લાગ્યા પાય;
 આજ્ઞા માગી આઠ્યા ત્યાંહે, અશ્વ યજ્ઞનો થાંબ્યો જ્યાંહે. ૩૨
 હનુમંતે ગાન કર્યું તેણીવાર, તવ રાક્ષસ તે પામ્યો ઉદ્ધાર;
 દિવ્ય રૂપ તે વેળા થયો, વિમાન બેસીને સ્વરગે ગયો. ૩૩
 તતક્ષણ ચાલ્યો યજ્ઞતોખાર, કરતા સરવે જયજયકાર;
 ઇતિ શ્રીપદ્મ પુરાણ મોઝાર, પાતાળ ખડે વર્ણવી નિરધાર. ૩૪
 રામાશ્વમેધતણી જે કથાય, અડતાળીશમો એ અધ્યાય;
 શેષે વાત્સ્યાયણને કહી, શૌનકથી શત્રુધન લહી. ૩૫
 નિશ્ચયે કરમ વિપાકજ તણો, નામતણો મહિમા અતિ ઘણો;
 તેહ કથા પ્રાકૃતમાં કરી, શ્રાતાજન બોલો શ્રીહરિ. ૩૬
 इति श्रीरामचरित्रे समप्त वाल्मीकिनाटकधारार्या उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 शौनकशत्रुघ्नसंवादे कर्मविपाक कथनं नाम पष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

અધ્યાય ૬૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

ત્યાંથકી ચાલ્યો યજ્ઞ કેકાણજી, સકળ સૈન્ય તેની પૂંડળ જાણજી
 સેવા ઘણી કરતા તે અશ્વની દાસજી,
 એમ કરતાં આઠ્યો હિમાચળ પાસજી. ૧

દાળ

હિમાચળ પર્વતની પાસે, આઠ્યો યજ્ઞતોખાર;
 ત્યાં કુંડળપુર નામે નગર, મહારમ્ય શોભા સાર. ૨
 ત્યાં અદિતિના કરણનાં, કુંડળ પડ્યાં તે કામ;
 તે માટે એ નગરનું, પાડ્યું કુંડળપુર એવું નામ. ૩

ત્યાં સુરથ નામે રાય છે, શ્રીરામનો મહાભક્ત;	
વળી સત્યવાદી ધરમ પાળક, જાણે સરવે જગત.	૪
તે રાય કેરા રાજ્યમાં, સહુ પ્રજા મહાધર્મિષ્ઠ;	
સ્વધર્મ પાળે વરણ ચારે, કો નહિ પાપિષ્ઠ.	૫
પરદ્રોહ પરત્રિય પરનિંદા, પરદ્રવ્ય પરહેલન;	
તેની વાસના નવ યાય સ્વપને, એવાં નિરમળ મન.	૬
અકાળ મૃત્યુ મરણ નહિ, કોને ન પીડા રોગ;	
દુઃખી હરિદ્ર નહિ કો પુરમાં. ભોગવે મહા ભોગ.	૭
જમ લોકમાં કોઈ જાત નહિ, એવાં પુણ્ય પ્રાણી ત્યાંહે;	
આયુષ્ય પૂરણ ભોગવી, જાણે વિષ્ણુલોકજ માંહે.	૮
એક સમે યમને કહ્યું દૂતે, સુરથ કેરું ચરિત્ર;	
ત્યાં અમારો અધિકાર નહિ, સહુ પ્રજા પુણ્ય પવિત્ર.	૯
તે સુણી યમ આશ્ચર્ય પામ્યા, થયો સદેહ ત્યાંહે;	
મુનિવેષ ધરીને ધર્મ આવ્યા, કુંડળપુરની માંહે.	૧૦
તે સુરથ રાયની સભામાં, યમ આવિયા તેણીવાર;	
ત્યારે ભૂપ ઉઠી થયો ઉભો, કર્યો બહુ સત્કાર.	૧૧
સિંહાસનપર બેસાડી, ભૂપે કરી પૂજાય;	
મસ્તક નમાવી સ્તવન કીધું, બોલીયો પછે રાય.	૧૨
હે મહા પુરુષ તમે પધાર્યા, કરવા મુને પાવન;	
સતસંગ સમ ત્રિલોકમાં, નથી લાભ બીજે અન્ય.	૧૩
માટે હરિકથાનું સ્મરણ મુજને, કરાવો મહારાજ;	
જેથી ટળે મહાપાપ જનનાં, થાય સરવે કાજ.	૧૪
ત્યારે યમ હસીને બોલીયા, એમ શું કહો રાજન;	
એ હરિ તે વળી કોણ છે, તેની શી કથા કીરતન.	૧૫
હરિકથા શ્રવણ થકી તમારું, શું થશે કહ્યાણ;	
નિજ કર્મથી સંસાર સહુ, ભોગવે મુખદુઃખ જાણ.	૧૬
પાપે કરીને નરક પામે, પુણ્યે સ્વરગે જાય;	
એમ કર્મને વશ જીવ સહુ, તો હરિથકી શું થાય.	૧૭
કર્મે કરી બ્રહ્મા થયા, સત્ય લોક પામ્યા તેહ;	
કરમે કરીને સુરપતિ, સ્વરગનો રાજા જેહ.	૧૮

- માટે યજ્ઞયાગ કરી તમો, નૃપ કરો દેવ પ્રસન્ન;
 તેણે મનવાંછિત સુખ પામશે, જઈ રહેશે સ્વર્ગ સદન. ૧૯
 માટે હરિકથાથી શ્રે તમારું, થવાનું શું રાય;
 જે કામ્ય કર્મ કરો સદા, ભોગવો સુખ સમુદાય. ૨૦
 એવાં વચન સુણી યમરાજનાં, મન ખેદ પામ્યો ભૂપ;
 મહા ક્રોધ કરીને ખોલીયો, અલ્યા મૂરખ બ્રાહ્મણરૂપ. ૨૧
 ઉત્તમ જન્મ ધિક્કાર તારો, ધિક છે તુજ ધર્મ;
 તું હરિતણી નિંદા કરીને, શ્રેષ્ઠ માને કર્મ. ૨૨
 અલ્યા વિચારી જે વાત ઉંડી, શું બકે જ્યમ ત્યમ;
 તું કર્મજડ કર્મને માને, મોક્ષ થાશે ક્યમ. ૨૩
 અલ્યા સ્વર્ગાદિક જે કર્મનાં ફળ, નાશવંત નિષેધ;
 ક્ષીણ પુણ્ય મૃત્યુલોકે, પડે એમ કેહે વેદ. ૨૪
 વળી સ્વરગના વિષયભોગને, તું વખાણે અનુકૂળ;
 પણ ઇન્દ્રને શૂકર તણું સુખ, તે સમે સમતુલ્ય. ૨૫
 વળી ઇન્દ્ર બ્રહ્મા આદ્ય સરવે, અશાશ્વત છે જાણ;
 અક્ષર અખંડ હરિ તણું પદ, સદા સુખ નિરવારણ. ૨૬
 ભગવાનની ભક્તિ થકી, થયા મુક્ત જીવ અપાર;
 ધ્રુવ પ્રહલાદ વિભીષણ પામ્યા, અખંડ પદ નિરધાર. ૨૭
 શ્રી વાસુદેવનો ત્યાગ કરીને, ઉપાસે અન્ય દેવ;
 મતિમંદ ગંગાત્રકૃતસિત, જઈ કૂપ ખણાવે એવ. ૨૮
 વળી તીરથ વ્રત જપ હોમ તપ, મખ યોગ અધ્યયન દાન;
 તે આચરતાં હરિ નામ લેતાં, સફળ થાય નિદાન. ૨૯
 શ્રીનારાયણના નામ વિન, આચરે સાધન જેહ;
 ઉગરે તેને કેવળ શ્રમ, તું સાવ ધાતી તેહ. ૩૦
 અચ્યુતને અર્પણ કર્યા વિણ, કરે કૃતિ અજ્ઞાન;
 તે સમ્યક્ ફળ નવ પામે, જેવું ભસ્મમાં અવદાન. ૩૧
 ભક્તિ કલ્પતરુ કામધુક્, ચિંતામણિથી વરિષ્ઠ;
 તે ઇચ્છિત આપે સરવ સુખ, વળી સદા અખંડ અખિષ્ટ. ૩૨
 એવા હરિતણી નિંદા કરે જે, કર્મવાદી મૂઢ;
 ચમકિંકર નાખે નરકમાં, તેને માર મારે ગૂઢ. ૩૩

શું કહું જો તું વિપ્ર છે, માટે ધરું પાછો પાય;
 નહિ તો બાંધી મારું માર તુજને, કહું ઘણી શિક્ષાય. ૩૪
 તારું મુખ દેખાડીશ નહિ મુને, તેં ઘણી કરી નિંદાય;
 એને કાઢી મૂકો પુરથકી, કરી સેવકને આજ્ઞાય. ૩૫
 એવી ટેક જોઈ રાજતણી, ને થયા ધરમ પ્રસન્ન;
 પછી પ્રગટ કીધું રૂપ પોતે, પામ્યા સહુ દરશન. ૩૬
 અરે ભૂપતિ તું માગ્ય વર કંઈ, મારી પાસે આજ;
 જે ઈચ્છા હોયે મનવિષે, તે પૂરું મનોરથ કાજ. ૩૭
 હું ધર્મ વાસી સ્વર્ગના, આળ્યો જોવા ગુજ પરીક્ષાય;
 ધન્ય ધન્ય છે તુને ભૂપતિ, કુળ ધન્ય માતપિતાય. ૩૮
 તુજ દરશને થાયે પતિત પાવન, પામે મોક્ષ નિદાન;
 તારી ભક્તિ જોઈ થયો પ્રસન્ન હું, માટે માગ્ય તું વરદાન. ૩૯
 ત્યારે સુરથ કહે શ્રીરામજીનાં, પામું હું દરશન;
 ત્યાંજગી મારી દેહ પડે નહિ, સુણો યમરાજન. ૪૦
 મુજ પુરવિષે યમયાતના નહિ, સરવે પામે સુખ;
 વળી શોક રોગ વિયોગ નહિ, ભોગવે નહિ કો દુઃખ. ૪૧
 એવાં વચન સુણી રાજતણાં, તે થયા ધર્મ પ્રસન્ન;
 અરતુ કહી નિજ લોકમાં, પછી ગયા યમરાજન. ૪૨
 એવો સુરથ રાજ સત્યવાદી, ભક્ત હરિનો જાણ;
 તે પુરતણા ઉપવનવિષે, આવીયો યજ્ઞકેકાણ. ૪૩
 સેવકે જઈ કહ્યું રાયને, ત્યારે હરખ્યો મન અપાર;
 શ્રીરામચંદ્રનાં થશે દરશન, કર્યો એમ વિચાર. ૪૪
 પછી અશ્વ બાંધ્યો ભૂપતિ, વજ્રદાવીયાં નિશાન;
 રણસ્થંભ રોખ્યો યુદ્ધ કરવા, સુર થયા સાવધાન. ૪૫
 તે સુર થયા સાવધાન સરવે, બાંધ્યો યજ્ઞતોખાર રે;
 ત્યારે શત્રુધને સુમંતને, પૂછીયું તેણીવાર રે. ૪૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमे-
 धिके कुंडलपुरे अश्वगमनं सुरयोपारब्धानं नाम एकषष्ठितमोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૬૨ મો

રાગ ભારૂ

- હાવે સુમંતને શત્રુવન પૂછે, કોણે બાંધ્યો યજ્ઞતોખાર;
એ ભૂપતિનું શું પરાક્રમ, કહો મુજને વિસ્તાર. ૧
- ત્યારે સુમતિએ તે સુરથ રાયનું, કહ્યું ચરિત્ર વિસ્તારી;
અરે શત્રુવન એ સમાન નથી, બીજે નૃપ બળધારી. ૨
- શ્રીરામચંદ્રનો પરમ ભક્ત વળી, સત્ય સિંધુ રણધીર;
છે દશ પુત્ર અતિબળિયા રાયને, રણપંડિત મહાવીર. ૩
- રિપુજીત દુરવાર પ્રતાપી, બળ મોહક ચંપક એવ;
હરયક્ષ ભરીદેહ સુરથી, મોહકને સહદેવ. ૪
- એ દશે દિશાને જીતે એવા, પુત્ર દશે બળવાન;
વળી તે કરતાં મહા બળિયો કંહાવે, ભૂપતિ ઈન્દ્ર સમાન. ૫
- હું જાણું છું તમો સઘળે જાણ્યા, પણ એ નૃપ નહિ જાણ્યા;
જો જુદ્ધ કર્યા વિનાં અશ્વ આપે, કંઈ એવો કરીયે ઉપાય. ૬
- માટે શામ દામ ભેદે કરી લીજે, શ્યામ કરણ આણીવાર;
વાલીપુત્રને વિષ્ટિ કરવા, મોકલીયે નિરધાર. ૭
- હાવે મંત્રીતણાં એવાં વચન સુણીને, વિચાર્યું શત્રુવન;
પછે અંગદને પાસે તેડીને, બોલ્યા હેત વચન. ૮
- અરે વીર જા કુંડળપુરમાં, સુરથ રાયની પાસ;
વિવેક કરીને વિષ્ટિ કરજે, દેખાડી અમારો ત્રાસ. ૯
- તું વચન બોલ્યામાં પરમ ચતુર છે, માટે જા નિરધાર;
જ્યમ જુદ્ધ કર્યા વિણ નમે ભૂપતિ, આપે યજ્ઞતોખાર. ૧૦
- એવાં વચન સુણીને અંગદ બોલ્યા, સમરી સીતાકંત;
કુંડલપુરની શોભા જોઈને, ચકિત થયો બળવંત. ૧૧
- પછે રાજસભામાં આવ્યો તતક્ષણ, પોતે વાલીકુમાર;
સુરથ રાયે ઘણું માન દેઈને, બેસાડ્યો તેણીવાર. ૧૨
- પછે મધુર વચને ભૂપતિ બોલ્યા, કોણ તમો કપિરાજ;

- કોના પુત્ર શું નામ તમારું, આવ્યા છો શી કાળ. ૧૩
- ત્યારે અંગદ કહે તમો સુણો ભૂપતિ, હું વાલીકેરો તન; ૧૪
- શ્રીરામચંદ્રનો કિંકર હું છું, એ મારા સ્વામીન. ૧૪
- હું સીતાપતિનો આજ્ઞાકારી, અંગદ મારું નામ; ૧૫
- તે પ્રભુકેરો યજ્ઞતુરી નૃપ, આવ્યો આણે કામ. ૧૫
- શત્રુધન તે પૂઠળ છે, શ્રીરામચંદ્રના વીર; . ૧૬
- અન્ય ઘણા પૃથ્વીના રાજ, સાથે છે રણધીર. ૧૬
- અનેક દેશ જીતી જશ લીધો, વશ કીધા સહુ રાય; ૧૭
- શ્રીરામચંદ્રનો પ્રતાપ જાણી, ભૂપતિ નમ્રીયા પાય. ૧૭
- તે શત્રુધન અહીં આવ્યા છે, ઉતરીયા ઉપવન; ૧૮
- અસંખ્ય સૈન્યા સાથે છે વળી, પૃથ્વીના રાજન. ૧૮
- ભરથપુત્ર પુષ્કલ મહા બળિયો, સુગ્રીવ ને હનુમંત; ૧૯
- વિભીષણ આદે જોઈ ઘણા તે, કાળનો આણે અંત. ૧૯
- ત્યાં વાત સુણી જે સુરથ રાયે, બાંધ્યો છે તોખાર; ૨૦
- ત્યારે રામબંધુએ મુને મોકલ્યો, કહેવા આણે કાર. ૨૦
- તમો રામચંદ્રના પરમ ભક્ત છો, ધરમતણા ધ્વજરૂપ; ૨૧
- માટે વિરોધ કરવો ઘટે નહિ તમને, જુઓ વિચારી ભૂપ. ૨૧
- શત્રુધન મન એમ વિચારે, રામભક્ત એ રાય; ૨૨
- તે સાથે જોઈ કરીયે તો, હરિદાસ તણો દ્રોહ થાય. ૨૨
- માટે અશ્વ આપીને મળો તો સાર, વારૂ નહિ વિરોધ; ૨૩
- તે માટે મુજને મોકલીયો, કરવા તમને બોધ. ૨૩
- તમો અશ્વ આપીને પાયે લાગો, શત્રુધનને આજ; ૨૪
- સ્વાગત સેવા કરો સર્વની, થાશે રૂડાં કાળ. ૨૪
- એવાં અંગદકેરાં વચન સુણીને, હસીયો સુરથ રાય; ૨૫
- અરે વાલીનંદન ધન્ય તુને, તું ચતુર ઘણો કહેવાય. ૨૫
- પણ જુવો વિચારી ધરમ અમારો, ક્ષત્રીકેરો આજ; ૨૬
- જો જોઈ કર્યા વિના અશ્વ આપું તો, લાગે કુળમાં લાજ. ૨૬
- ગુરુ શિષ્ય સ્વામી સેવક, વળી પિતા પુત્ર ને વીર;

તે ધર્મ રાખવા માટે ક્ષત્રી, જીજ્ઞ કરે રણધીર. ૨૭
 જો મળણું હોત મારે પહેલું તો, બાંધત શાને અશ્વ;
 હાલે મારી હાંસી થાયે, જો મળું મૂકી ગર્વ. ૨૮
 માટે અંગદ તું જઈ શત્રુધનને, કહે હવડાં તતકાળ;
 ભાઈ સાવધાન થાઓ જીજ્ઞ કરવા, મૂકી આળપંપાળ. ૨૯
 તમે રવિવંશમાં જન્મ ધરી, શું કાયર થાઓ આમ;
 વળી ક્ષત્રીકેરો મોક્ષ* ધરમ છે, કરવો જે સંગ્રામ. ૩૦
 અરે અંગદ અતુરાઈ તારી, જાણી મેં નિરવાણ;
 પણ જીજ્ઞ કર્યા વિણ અશ્વ ન આપું, કહેજે સત્ય પ્રમાણ. ૩૧

વલણ

જઈને કહે તું શત્રુધનને, એમ નહિ આપું કેકાણ રે;
 એવાં વાયક સુણી સુરથ રાજનાં, પછે અંગદ બોલ્યો વાણ રે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमे-
 धिके सुरथसभायां विष्टिकरणार्थं अंगदागमनं नाम द्विविष्टितमोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૬૩ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

અંગદ બોલ્યો સુણો રાજન જ,
 તમે નિરબળ જાણ્યા શત્રુધન જ;
 નથી જોયાં તમે એમનાં કામ જ,
 જે ધરમ સ્થાપવા પ્રગટ્યા રામ જ. ૧

ઢાળ

શ્રીરામ પૂરણ બ્રહ્મ પ્રગટ્યા, હરવા ભૂમિભાર;
 વળી ધર્મ તું સ્થાપન કરવા, દુષ્ટનો સંહાર. ૨
 જેણે માર્યા સુબાહુ તાડિકા, ખરદુખર ત્રશિરા જેહ;
 વળી રાવણકેરા કુળ તણો, સંહાર ક્રીધો તેહ. ૩
 તે રામના બંધુ શત્રુધન, મહાબળી રણધીર;

જેનું પરાક્રમ શ્રીમુખે, નિત્ય વખાણે રઘુવીર.	૪
જેણે મારિયો રાક્ષસ મયાસુર, યમુનાત્રક મોઝાર;	
દેશ મથુરાં કર્યો નિરભે, સુખી લોક અપાર.	૫
વળી અશ્વરક્ષા અર્થે જાત્યા, પૃથ્વીના રાજન;	
તેને નિરખળ કહો તમો, રાય શું વિચારી મન.	૬
એક ભરથજનો પુત્ર પુષ્કલ, કોણે નવ જાતાય;	
વળી મારુતિ મહાવીર જે, કરે કાળને શિક્ષાય.	૭
તો તમારો શો આશરો, ક્ષણમાંહે જાતે ભૂપ;	
પણ ભક્ત જાણી રામના, સત્યવાદી ધરમ સ્વરૂપ.	૮
બાકી જીવે નહિ જાતો તમો, રાવવીને રાજન;	
માટે અશ્વ આપી પાયે લાગો, માનો માઈ વચન.	૯
એવાં વાયક વાલીપુત્રનાં સુણી, બોલ્યો સુરથ રાય;	
અરે અંગદ નોહે રાવણસભા, જેરોપે જઈને પાય.	૧૦
આ તો જીજ્ઞ કરીને જાતણું, સન્મુખ રહી નિરધાર;	
એમ છૂટશે નહિ છળ કરે, જાશે તમારો ભાર.	૧૧
મેં દરશન કરવા રામનું, પણ કર્યું સત્ય વચન;	
માટે અશ્વ અમથો ન આપું, જે પડે માઈ તન.	૧૨
રણમાંહે મૂરછિત કરું સહુને, જીજ્ઞ થકી તે ડામ;	
શ્રીરામને આંહાં તેડાવું તો, સુરથ માઈ નામ.	૧૩
કદાપિ રણમાંહે જાતું, મરણ પામીશ આજ;	
તોયે પણ સદ્ગતિ થાશે, રૂડી કીર્તિ કાજ.	૧૪
મેં મળવા શ્રીરઘુવીરને, કપિ રાખી છે આ દેહ;	
તે પ્રભુ પણ પાળશે માઈ, જાણી સાચો સ્નેહ.	૧૫
સુણ અંગદ એ સત્ય વચન માઈ, પ્રતિજ્ઞા કરું આજ;	
રણમાંહે જાતી સરવને, તેડાવું શ્રીમહારાજ.	૧૬
નથી બોલતો અભિમાનથી, હું કહું નિર્મળ મન;	
એ ભક્તવત્સળ પ્રભુ મુજને, આપશે દરશન.	૧૭
માટે વાલીનંદન જઈ કહો, તમો રાઘવનને એહ;	
હાવે જીજ્ઞ કર્યાં વિણ પામશો નહિ, યજ્ઞવાલ જેહ.	૧૮

એવાં નિશ્ચયે વચન અંગદ સુણી, કર્યા સુરથને પરણામ;
 ત્યાં થકી ઉઠી આવીયો, છે સૈન્ય જોણે ઠામ. ૧૯
 સહુ સભા સુણતાં શત્રુધનને, કહ્યું તે વરતંત;
 નહિ અશ્વ આપે જીજ્ઞ કર્યા વિણ, રાય છે બળવંત. ૨૦
 આશ્ચર્ય પામ્યા સરવકો, સુણી સુરથનો સદેશ;
 પછી સજ થયા સંગ્રામ કરવા, સકળ સૈન્ય નરેશ. ૨૧

વલણ

નરેશ સહુ સત્વર થયા, જીજ્ઞ કરવા તેણીવાર રે;
 વાજાંત્ર વાગે અતિધણાં, થાયે શસ્ત્રનો ચળકાર રે. ૨૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 सुरथांगदसंवादे त्रिषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

અધ્યાય ૬૪ મો

રાગ સોરઠ

રાય સુરથ સાથે જીજ્ઞ કરવા, ચઢયા શત્રુધન;
 છે વીર શૂરા વેશ પૂરા, પૃથ્વીના રાજન. ૧
 અતુરંગ દળ હય ગજ પદાતિ, રથતણો નહિ પાર;
 ધ્વજ પતાકા ફરફરે, જાણે વિદ્યુતના ચળકાર. ૨
 હાવે કુંડળપુરપતિ ચઢયો પોતે, સાથે નિજ સેન્યાય;
 આગળ ચઢયા દશ પુત્ર શૂરા, રહ્યો પૂંડળ રાય. ૩
 વાજાંત્ર વાગે અતિ ધણાં તે, ઉભે દળ મોઝાર;
 મહા જોદ્ધના પદપ્રહારથી, પૃથ્વી સહે નહિ ભાર. ૪
 સિંહનાદ કરતા સૈન્યમાં તે, સામાસામી શૂર;
 એમ સુરથને શ્રીરામનું દળ, મળ્યું સાગર પૂર. ૫
 બિરદાવળી બંદીજન બોલે, ઉભે કુળની ખ્યાત;
 રાગ સિંધુ ગાય ગુણીજન, આલાપી સ્વર સાત. ૬
 હાવે થવા માંડ્યું જીજ્ઞ પરસ્પર, કરે મારોમાર;
 ધાય મારે શૂર થાયે, શસ્ત્રના ચળકાર. ૭
 રથે રથ ને ગજે ગજ, એમ ભડે ભીરુ જોડ;

મહારથી સામા મહારથી, મન સકળ ભરીયા કોડ.	૮
વળી રાયના દશ પુત્ર વઢતા, વીર મહા સમરથ;	
એક એકના ત્યાં અડયા આવી, સામાસામી રથ.	૯
હાવે મોદક સામો કુશધ્વજ વળી, વિમદ ને રિપુજીત;	
પુષ્કલ ને ચંપક વઢે, સુરથી સુખાહુ અજીત.	૧૦
દુરવાર ને લક્ષ્મીનિધિ, બળ મોહક અંગદ એવ;	
પ્રતાપાદ્ય ને પ્રતાપી, સત્યવાન ને સહદેવ.	૧૧
હરયક્ષ ને નીલરત્ન રાજ, વઢે તેણીવાર;	
ભૂરિદેહ ને વીરમણિ તે, કરે જીજ્ઞ અપાર.	૧૨
એમ દશે જણ દશ પુત્ર સામા, કરે મહા સંગ્રામ;	
તે સમેનું જીજ્ઞ જોઈને, મહારથી મૂકે મામં.	૧૩
વિમાન ખેસી દેવ જોતા, જીજ્ઞ તે મહાધોર;	
બુખાણ કરતા મારતા, સ્વરતણા થાયે શોર.	૧૪
સુસવાદ ચાલે શરતણી, જ્યમ અખંડ મેઘની ધાર;	
ત્રાણાણ જ્યમ ધન ગડગડે, અસિ તડિતના અળકાર.	૧૫
શૂરને અંગે ચોટિયાં શર, અમિત શોભે આમ;	
જ્યમ વૃષા ઋતુમાં કળાકર, નાયતા ઠામોઠામ.	૧૬
શ્રાણિતની સરિતા વહી, ગજ રથ તણાયા જય;	
ભૂતભૈરવ ભક્ષ કરે, જોગણી નાયે ગાય.	૧૭
હાવે ચંપક ને પુષ્કલ વઢે છે, બંન્થો એ મહાવીર;	
કો પાછો પગ મૂકે નહિ, એવા મહારથી રણધીર.	૧૮
પુષ્કલ સુત તે ભરથનો, રાયનો ચંપક નામ;	
તેનું જીજ્ઞ જોઈને દેવ નાડા, મૂકી મનની હામ.	૧૯
સહુ જોજ્ઞ જોતા ચકિત થઈ, સંગ્રામ મૂકી ત્યાંહિ;	
એક એકથી નવ ઓસરે, એવા રાજકુંવર રણમાંહિ.	૨૦
અસ્ત્રવિધાયે સમાન બંન્થો, ઉતર્યા જોણીવાર;	
ત્યારે સુરથનો સુત કોપીયો, કર્યો ધનુષનો ટંકાર.	૨૧
ગુરુસ્મરણ કરીને શર ચઢાવ્યો, હીમમાન પ્રચંડ;	
આકરણ સુધી ખેંચીયું, મહાબળ કરી કોડંડ.	૨૨

પછી ચંપકે રામાસૂ મૂકયું, મંત્ર લણી તેણીવાર;
તેણે પુષ્કલને બંધન કર્યો, ત્યારે હવો હાહાકાર.

૨૩

વલણ

હાહાકાર હવો સેન્યામાં, જ્યારે બાંધ્યો પુષ્કલ વીર રે;
રિપુદમન દુઃખીયા થયા, ત્યાંહાં મૂકી મનની ધીર રે. ૨૪
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
अनुवृत्तसुरथसंग्रामे पुष्कलबंधनं नाम चतुःषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

અધ્યાય ૬૫ મો

રાગ મા૩

જ્યારે બાંધ્યો પુષ્કલ બળવંત, ત્યારે કોપે ચઢયા હનુમંત;
ચંપક સામા આવ્યા મહાવીર, જુદ્ધ કરવા માંડ્યું રણધીર.
મૂક્યાં ચંપકે બાણ અનંત, ભાગી નાખ્યાં ગ્રહી હનુમંત;
પછી વજ્રતનુ થયા સ્વસ્થ, માર્યું તાડવૃક્ષ ગ્રહી હસ્ત. ૨
તે છેલ્લું ચંપકે મૂકી બાણ, સિંહનાદ કર્યો નિરવાણ;
ગ્રહી મદોન્મત્ત માતંગ, માર્યો મારુતિએ તેને અંગ. ૩
ચંપકે શર મૂકી ઉડાડ્યો, પાછો હનુમંત ઉપર પાડ્યો;
માર્યાં મારુતિને પાંચ બાણ, રુદેમાંહે વાગ્યાં નિરવાણ. ૪
ત્યારે કોપ્યા ત્યાં પવનકુમાર, ગાદ્યો રાજકુંવર તેણીવાર;
ગ્રહી હસ્ત ને ઉડયા આકાશ, છૂટ્યો કરથી પામ્યો અવકાશ. ૫
નભમારગે રહીને ત્યાંહે, ઘણું જુદ્ધ કર્યું માંહોમાંહે;
પછે કર્યું પ્રાક્રમ શિખ્ય તરણી, પૂંચે બાંધી પછાડ્યો ધરણી. ૬
પડ્યો ચંપક થઈ મૂરછાય, તે દેખી ધાયો સુરથ રાય;
મારુતિની સાથે અભિરામ, રાય કરતો મહા સંગ્રામ. ૭
મારે વૃક્ષ ઉપલ મહાવીર, ઉડાડે શરથી નૃપ ધીર;
ભ્રામ્યઅસૂ મૂક્યું રાજન, ઉડયા આકાશમાં વાયુતન. ૮
હનુમંત ભમ્યા ઘણીવાર, નવ આવ્યો તે પંથનો પાર;
રાય મૂકતો બાણ અપાર, વાળ્યો સૈન્યતણો સંહાર. ૯
તે જોઈને શત્રુધન વીર, આવ્યા સન્મુખ મહારણધીર;

- માયાં સુરથને પંચ બાણુ, તેણે ભેદું રુદે નિરવાણુ. ૧૦
- ત્યારે કોપે ચઢ્યો રાજન, વરસાવ્યો વિશિષ્ઠ પરજન્ય;
- શત્રુધને મૂક્યા ઘણા સર્પ, ગરુડાસૂ મૂક્યું તવ નર્પ. ૧૧
- પર્વતાસૂ મૂક્યું રઘુતન, વજ્રાસૂ મૂક્યું રાજન;
- રિપુદમને સાંધ્યું બ્રહ્માસૂ, રાયે મૂક્યું મહાદેવનું અસૂ. ૧૨
- અસૂ વિધાયે તે બળવાન, એમ ઉતર્યા બંન્ધો સમાન;
- સુરથે શત્રુધનને ત્યાંહે, બ્રહ્મશક્તિ મારી રુદેમાંહે. ૧૩
- આવી મૂર્છા પડ્યા તેણીવાર, હવે સૈન્યમાં હાહાકાર;
- તે કાલે જોઈ ભૂપતિ સર્વ, ધાયા વીર ધરી મન ગર્વ. ૧૪
- થયું ઘેર જુદું તેણીવાર, કહેતાં ગ્રંથ પામે વિસ્તાર;
- શર ચાલે બોલે સુસવાટ, ઉભે સૈન્યનો વળિયો ડાટ. ૧૫
- કોપ્યા વિભીષણ ને સુગ્રીવ, તેણે જુદું કયું છે અતીવ;
- સુરથ રાયતણા દશ તન, કર્યા મૂરછિત પૃથ્વીપતન. ૧૬
- સુગ્રીવે રાખ્યો રણુરંગ, કર્યો રાયતણો રથ ભંગ;
- જોડા ભૂપતિ બીજે રથ, શર ચાપ ગ્રહી સમરથ. ૧૭
- માયાં સુગ્રીવને દશ બાણુ, પડ્યો અચેત થઈ નિરવાણુ;
- વિભીષણને તે માયાં વીશ, પડ્યો લંકાપતિ પાડી ચીસ. ૧૮
- તે સમે ધાયો પવનકુમાર, કરતો લાંગૂલ કેરો માર;
- પૂંચે બાંધ્યો રાયનો રથ, પૃથ્વીમાં પછાડ્યો સમરથ. ૧૯
- થયો મૂરછિત ક્ષણ બળવાન, પછી ઉડ્યો થઈ સાવધાન;
- મૂક્યું રામાસૂ તેણીવાર, કરીયો બંધન પવનકુમાર ૨૦
- પછી સૈન્યમાંહે રાજન, મોહનાસૂ મૂક્યું તે દીન;
- મોહ પામી પડ્યા સહુ વીર, ગતિ ભંગ થઈ ગઈ ધીર. ૨૧
- સહુ સૈન્ય થયું છે અચેત, તેમાં મારુતિ છે સાવચેત;
- બંધાયું છે રામાસૂ ગાત્ર, નથી લેખવતા તલમાત્ર. ૨૨
- નથી ત્રોડતા બંધ પ્રમાદ, રામાસૂની રાખી મરજદ;
- સ્વામી પ્રત્યે સેવકનો ધર્મ, તે પાળ્યો અંજનીસુતે પર્મ. ૨૩
- જોડા શિથળ થઈ ભમાંહે, ચારે પાસે જુલે છે ત્યાંહે;
- સહુ સૈન્ય થયું અચેતન, જોઈ વીરે વિચાર્યું મન. ૨૪

નિજ પુચ્છતણી કરી ઓટ, સૈન્ય પાછળ કીધો કોટ;
 પછી મનમાં રાખી ધીર, બેઠા સમરે શ્રીરઘુવીર. ૨૫
 તે સમે નારદ મુનિરાય, એકલા નલપથે પળાય;
 હીઠા રામસેન્યાના હવાલ, પડ્યા વીર થઈ બેહાલ. ૨૬
 જોઈ આંખ્યા સરજીતીર, જ્યાંહાં બેઠા શ્રીરઘુવીર;
 મળ્યો સકળ મુનિનો સાથ, બેઠા હીક્ષા લેઈ રઘુનાથ. ૨૭

વલણ

રઘુનાથ બેઠા દિક્ષા લેઈને, ત્યાં આંખ્યા નારદ ઋષિરાય રે;
 સુરથે જીત્યા સરવને, તે માંડી કહી કથાય રે. ૨૮
 હિત શ્રીરામં સંઠ વાંઠનાં ઉત્તરકાંઠે આશ્વમેધિકે સુરથેન શત્રુઘ્નસેનામૂ-
 ર્છાનનંતરં નારદેન શ્રીરામપ્રતિકથનં નામ પંચપાશ્વિતમોઽધ્યાયઃ॥૬૫॥

અધ્યાય ૬૬ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

નારદે કહી જે સકળ કથાય જી, તે સુણી ઉડ્યા શ્રીરઘુરાય જી;
 મુનિ સભા લેઈ શ્રીભગવાન જી, તતક્ષણ બેઠા પુષ્પ વિમાન જી. ૧

ઢાળ

પુષ્પ વિમાનમાં પ્રભુ બેઠા, ચલાવ્યું તેણીવાર;
 ક્ષણમાંહે આંખ્યા અવધપતિ, નિજ દળ પડ્યું તે ઠાર. ૨
 વિમાન રાખ્યું ભોભિપર, ઉતર્યા હીનદયાળ;
 કરી કૃપાદષ્ટિ સરવ પ્રત્યે, ઉડ્યા તતકાળ. ૩
 ઉભય સેનાતણા જનનાં, થયાં દઢ સહુ અંગ;
 ઉડ્યા અશ્વ ગજ રથ પદાતિ, ચતુરંગ સેનાસંગ. ૪
 ટળે તિમર જ્યમ રવિ ઉદયથી, વળી શરદ આગમ ધન;
 એમ રામચંદ્રની કૃપાદષ્ટ, થયાં નિરમળ તન. ૫
 શત્રુધન પુષ્કલ આદિ સહુ તે, નમ્યા રામને પાય;
 આનંદ સુખ પામ્યા ધણું, જ્યારે મળ્યા શ્રીરઘુરાય. ૬
 વળી સુરથ રાયે રામ હીઠા, શોભે તન ધનશ્યામ;
 મુખ હસિત રાજવ નેત્ર સુંદર, લાજે કોટિક કામ. ૭

- એવું સ્વરૂપ જોઈ સીતાપતિનું, રોમાંચિત થયો રાય;
સાંછાંગ કરી પડ્યો દાંડવત, શ્રીરઘુપતિને પાય. ૮
- અપરાધ જાણી પોતાનો, ગદગદ થયો નિરધાર;
પ્રભુચરણ સિંચ્યા આંસુએ, શિર મૂકી રહ્યો ઘણીવાર. ૯
- પછે રામે ઉઠાડ્યો રાયને, પોતે ગ્રહી જુગ હાથ;
પ્રભુ ભક્તવત્સળ દ્રવિત થઈને, ભીડ્યો રુદ્રીયા સાથ. ૧૦
- તે સમે વાગ્યાં દુઃદુભી, વરસાગ્યાં દેવે શૂલ;
સહુ ભાગ્ય વખાણે ભૂપનું, બીજે નહિ એ સમતુલ્ય. ૧૧
- સ્તુતિ ઘણી કરી રામની, રાય સુરથે જોડી. હાથ;
મુજ દીનકેરી પ્રતિજ્ઞા, પાળી તમે હે નાથ. ૧૨
- આજ ભક્તવત્સળ બિરદ તે, સાચું કયું મહારાજ;
પ્રભુ પધાર્યાં પણ પાળવા, રાખવા મારી લાજ. ૧૩
- એમ વિનય વચન ભૂપે કહ્યાં, ઘણાં દીનપણે તેણીવાર;
દશ પુત્ર નમિયા રામચરણે, થયો જય જયકાર. ૧૪
- પછે સુરથ રાજ રાજમંડળ, સહિત શ્રીરઘુરાય;
તે કુંડળપુરમાં ગયો તેડી, હૈયે હરખ ન માય. ૧૫
- પુરની પ્રજા જોઈ રામને, હરખી ઘણું તે કાળ;
શુભ લલિત લલના વધાવે, ભરી પુષ્પ મોતી થાળ. ૧૬
- ઘેરઘેર ધર્યાં ઉપચાર મંગળ, ચોક ચારુ બજાર;
દરશન કરી જન દયાનિધિનાં, માને સફળ અવતાર. ૧૭
- સુખ આપતા એમ સરવને, પ્રભુ આવ્યા રાજદ્વાર;
તે ઉતર્યા સુંદર સ્થળે, રાયે કીધી સેવા અપાર. ૧૮
- ભોજન નાના ભાતનાં, તાંબુલ બીડાં સાથ;
ઋષિ રાજમંડળ સહિત પોતે, આરોગ્યા રઘુનાથ. ૧૯
- સહુ સૈન્યને સંતોષીયું, આપીયાં ભોજન પાન;
એમ સુરથ રાયના મંદિરમાં, રહ્યા ત્રણ દિવસ ભગવાન. ૨૦
- પછે ચોથે દિન થયા જવા તત્પર, પોતે જુગદાધાર;
ત્યારે રાયે રામાર્પણ કયું, સહુ રાજ ધન પરિવાર. ૨૧
- કર જોડીને સ્તુતિ કરી ભૂપે, બોલ્યો દીન વચન;

પ્રભુ દરશન કરવા તમારું, મેં રાખ્યું છે આ તન. ૨૨
 હાવે નાથ નિરખ્યા નેત્રથી, પાણી પાણ્યું પૂરણ કામ;
 પ્રભુ શરણ આપો ચરણનું, નથી અન્ય આશા રામ. ૨૩
 એવાં વચન સુણી રાજતણાં, ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર;
 તમે રક્ષા કરવા અશ્વની, જાઓ ધરી મનમાં ધીર. ૨૪
 આવજો વળતા અવધપુર, જોવા જગન મહોત્સવ ત્યાંહે;
 તમે સદા મારે શરણ છે, નથી વેગળા ક્ષણ ક્યાંહે. ૨૫
 પછે રાય કેરા પુત્રને આપ્યું, પ્રભુએ પાછું રાજ;
 શત્રુધનને શિક્ષા કહી, વેહલા આવજો કરી કાજ. ૨૬
 પછે બેઠા પુષ્પ વિમાનમાં, મુનિમંડળશું રઘુવીર;
 યજ્ઞ મંડપમાં આચિયા પ્રભુ, સરજીગંગાની તીર. ૨૭
 હાવે અશ્વ ત્યાંથી ચાલિયો, પૂંડળ ઘણા નરનાથ;
 નિજ સેન લેઈને સુરથ રાજ, ચાલ્યો તેની સાથ. ૨૮
 એ કથા સુરથ રાયની, જે સુણે નર ને નાર;
 કરે કૃપા તેને રઘુપતિ, પામે પદારથ ચાર. ૨૯

વલણ

ચાર પદારથ પામે તે જન, જે કથા સુણે પ્રેમે કરી;
 કહે દાસ ગિરિધર સહુ ભાવ ધરી, શ્રોતાજન બોલો શ્રાહરિ.

[તિ શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે આશ્વમેધિકે
 સુરથોપાખ્યાને શ્રીરામદર્શનાત્ અશ્વપ્રાપ્તિર્નામ ષષ્ઠષષ્ઠિત્તમોઽધ્યાયઃ ॥

અધ્યાય ૬૭ મો

રાગ ધન્યાશ્રી.

કુંડળ પુરથી ચાલ્યો કેકાણુ જી, નિજ ઈચ્છાએ વિચરે જાણુ જી.
 સોળ પદ્મ દળ પૂઠે પળાય જી, વાજાંત્ર વાજે ગુણીજન ગાય જી.

દાળ

ગાય ગુણીજન વિશદ કીર્તિ, પાવન જે રઘુકુળતણી;
 જેનું નામ લેતાં જાય અધ, એવા રામ રાયચૂડામણિ. ૨
 તેના યજ્ઞનો હય પ્રયો સધળે, જીતી નૃપવર જશ થયો;

અંગ વંઝ કલિંગ દ્રાવિડ, મરુત તૈલંગે ગયો. ૩
 એમ અનેક દેશ પ્રયો તુરિ, ત્યાંહાં રાય છત્યા જેટલા;
 પ્રતાપ જાણી રામનો, આવી મળ્યા નૃપ કેટલા. ૪
 ગિરિ સરિત સર વન પુર વિપુલ, યજ્ઞતુરી ઘાટ ક્યો ધણે;
 પછી એમ કરતાં આવીયો, આશ્રમમુનિ વાલ્મિકિતણે. ૫
 તે વન અતિ રણિયામણું, શુક પીક મૃગ કીડા કરે;
 વસંત રત ફૂલી સદા, સુરભિ ત્રિવિધિ ગુણ વિસ્તરે. ૬
 રહ્યાં તે વન મધ્યે જનકી, જે જગતજનુની ધન્દિરા;
 વાલ્મિકના આશ્રમવિષે, ભજે રામને ગુણ મંદિરા. ૭
 આદિ કવિ જે મુનિ વાલ્મિક, આશ્રમ નથી તે કાળમાં;
 વરુણને ઘેર યજ્ઞ કરાવા, ગયા છે પાતાળમાં. ૮
 બે પુત્ર સીતાતણા લવ કુશ, પાળે આજ્ઞા માતા તણી;
 પ્રજા જળ લાવી આપતા, નિજ ધર્મપર મમતા ધણી. ૯
 જ્યારે મુનિ પાતાળે ગયા ત્યારે, કહી ગયા બે ભ્રાતને;
 આપણા વનની રક્ષા કરજો, સેવજો નિજ માતને ૧૦
 ત્યારે એક સમે કુશ ગયો વનમાં, દૂર પ્રજા લેવા તદા;
 લવ કરે રક્ષા વનતણી, કર ધનુષ્ય બાણ ગ્રહી સદા. ૧૧
 સંગે મુનિના પુત્ર નાના, તે સાથે વનમાં ફરે;
 એક વૃક્ષ છાયાતળે બેઠા, કીડા મન ગમતી કરે. ૧૨
 એવે સમે તે વનવિષે આવ્યો, યજ્ઞતુરી રઘુવર તણો;
 જાણે કામે હયનું રૂપ ધરીયું, એમ શોભે અતિ ધણો. ૧૩
 મુનિબાળકે દીઠો તદા, લવને કહે જોનેતુરી;
 એ હશે કેનો કેમ આવ્યો, શોભતો રૂપે કરી. ૧૪
 એવું મુણને લવ ગયો પાસે, ઝાલ્યો હય હસ્તે જદા;
 કનક પત્ર લેલાટ હતું તે, છોડીને વાંચ્યું તદા. ૧૫
 તે પત્ર વાંચી થયો વાકેફ, બોલ્યા દ્વિજ તનશું હસી;
 ભાઈ આજ આવ્યો લાગશુભ, એને બાંધ્યાની ચિંતા કશી.
 જુવો લખ્યું મહા અભિમાનથી, એમ કેવો બળિયો રામ છે;
 વિષુ દોષ મુજ માતા તણ, માટે મારે એનું કામ છે. ૧૭

- શું થઈ ધરા નિરવીર્ય જે, એમ કરે મોટભાત્રા ધણી;
કોઈ નથી ક્ષત્રી પૃથ્વીમાં, શું એને માથે છે મણિ. ૧૮
- શું એ પુરુષ પેદા થયા, બાકી નપુંસક બીજા હશે;
હું નથી બીજો રામથી, બેઉં એ થકી હાવે શું થશે. ૧૯
- એ પિતા છે તો ભલે છે, એણે પરભવી મુજ માતને;
તે દોષ નિવરતિ કરું, ઘણી શિક્ષા આપું તાતને. ૨૦
- હાવે પ્રતિજ્ઞા છે માહરે, એશું વિરોધ કરું ઘણે;
જીત્યા વિના હય ન આપું તો, ખરો સુત સીતાતણો. ૨૧
- મુનિ વાલ્મિકની વિદ્યાતણો, તે પ્રતાપ દેખાડું સરવને;
તો ધાવેલો શ્રીયને ખરો, બે ઉતારું એના ગરવને. ૨૨
- એવું કહી નાખ્યું અશ્વકદે, અંગ વસ્ત્ર પોતાતણું;
રંભા તરુએ તુરંગ બાંધ્યો, વિપ્રસુત વારે ઘણું. ૨૩
- ભાઈ શું કરવા એ અશ્વ બાંધે, કો બળિયા ભૂપતિનો હશે;
તે હવડાં આવી લેઈ જશે, વળી જાલી તુજને મારશે. ૨૪
- લવ કહે મિથ્યા શું લવો, તમો બુઝ્યો દૂર ઉભા રહી;
એક સમે આવે કાળ તોપણ, તેને શિક્ષા કરું સહી. ૨૫

વક્ષણ

સહી કરું શિક્ષા કાળને, એમ બોલ્યો લવ રણધીર રે;
કદળીને થડ અશ્વ બાંધી, પછી સજ્જ થઈ ઉભો વીર રે. ૨૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकवारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
वाल्मिकाग्रमे लवेन अश्वबंधनं नाम सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

અધ્યાય ૬૮ મો

રાગ સામેરી

- હાવે કદળીને થડ અશ્વ બાંધી, ઉભો લવ તે ઠાર;
તે ચિંતવતો ચારે દિશા બાણે, તીક્ષણ સિંહકુમાર. ૧
- એટલે આવ્યા અશ્વરક્ષક, ફીટો હય તે ઠાર;
મુનિબાળકને પૂછ્યું તદા, કોણે બાંધ્યો યજ્ઞતેજાર. ૨
- ત્યારે વિપ્રસુત કહે પેલો ઉભો, શ્યામ સુંદર વીર;

- આકરણ નેત્ર પ્રચંડ ભુજ, મહા ધનુર્વિદ્યા ધીર. ૩
- એણે અશ્વ બાંધ્યો તમારો એવી, બોલ્યા બાળક વાણુ,
તે અશ્વ રક્ષક જોઈ લવને, થયા વિસ્મય જાણુ. ૪
- એટલે દળ ચતુરંગ આવ્યું, અગ્ર શત્રુવન;
ત્યારે અશ્વરક્ષકે કહ્યું જઈ, મુણતાં સકળ રાજન;
પેલે બાળકે હય બાંધીયો, કદળી થડમોઝાર;
એણું સુણીને આશ્ચર્ય પામ્યા, આવ્યા તેણે ડાર. ૬
- તે પુત્રને જોઈ હસ્યા સરવે, પામ્યા મન ઉમંગ;
ભાઈ રમત એ શિશુએ કરી, માટે છોડી લાવો તુરંગ. ૭
- ત્યારે વીર સરવે બોલિયા, અલ્યા બાળક મુણતું વાણુ;
છોડી આપ્ય હય શ્રીરામનો, જાણું અમારે જાણુ. ૮
- ત્યારે ક્રોધ કરી લવ બોલિયો, મેં બાંધ્યો યજ્ઞતોષાર;
તે છૂટવો હાવે કહણુ છે, નોહે હાંસીકેરો વિચાર. ૯
- અલ્યા તસ્કરો તમો કોણુ છો, જે બોલો કાયરવાણુ;
જે દુઃખતું હોય પેટમાં તો, આવો લેવા કેકાણુ. ૧૦
- હું જુદું કર્યાની વાટ જોઈ છું, ક્યાં છે તારો રામ;
તેને જઈને કહો વહેલા, આવે આણે ડામ. ૧૧
- તમો બાળક જાણી મુજને, સરવે કરો છો આળ;
પણ પ્રાણ લેઈશી સરવના, છું કાળ કેરો કાળ. ૧૨
- એવાં વચન સુણી શત્રુવને, કરી સેવકને આજ્ઞાય;
ભાઈ છોડી લાવો અશ્વ એ, બાળકથકી શું થાય. ૧૩
- તે સુણી વીર સહસ્ર આવ્યા, છોડવા કેકાણુ;
ત્યારે લવે સજ્જ થઈ ધનુષ ગ્રહી, માર્યાં સરવને બાણુ. ૧૪
- તેણે હસ્ત કાપ્યા સહસ્રના, જેમ પડે તરુનાં પત્ર;
હોકરો તવ સખળો થયો, સહુ વીર કોપ્યા તત્ર. ૧૫
- ત્યાં થવા માંડ્યું જુદું દારુણ, વઢે વીર અપાર;
શરતણી વૃષ્ટિ થાય છે જ્યમ, અખંડ મેઘની ધાર. ૧૬
- એમ ભૂમિજસુત બાણુ મૂકે, થાય ગરજના ઘોર;
ફરથી સહુ રાજા જુવે, આ બાળકનું શું જોર. ૧૭

- ભાઈ વરસ દ્વાદશનો કુંવર છે, બળતણો નહિ પાર;
એનાં ચિન્હ રૂડાં દીસે, એ કો હશે રાજકુમાર. ૧૮
- કો વીર કહે એ વિપ્રસુત, પણ ગુરુ સમરથ હોય;
એમ વખાણી વાતો કરે સહુ, કુંવર સામું જોય. ૧૯
- તે દેખતાં સીતાસુતે કયું, સેન તારોતાર;
દળ સરવ પામ્યું પરાજય, ત્યારે હવો હાહાકાર. ૨૦
- જ્યમ વૃષા ઋતુમાં શાભીયે, કરે કળા કેકી જાણ;
એમ ચોંટીયાં સરવને અંગે, લવતણાંજે બાણ. ૨૧
- દળ ભંગ જોઈ શત્રુધને, રથ હંકાવ્યો તેણીવાર;
સન્મુખ આવીને રહ્યા, લવ હતો જોણે ઠાર. ૨૨
- રિપુસૂદને દીઠો કુંવર, અદ્ભુત આકૃતિરૂપ;
જાણે શું બીજા રઘુપતિ, બ્રહ્માંડકેરા ભૂપ. ૨૩
- ત્યારે રિપુદમને પૂછ્યું, અલ્યા કુંવર કોનો તન;
તને વિદ્યા કોણે ભણાવી, પછે બોલ્યો પુત્ર વચન. ૨૪
- તુને પૂછ્યાનું કારણ શું છે, અલ્યા ભુદ્ધ કર મુજ સાથ;
તમ થકી હું બીહતો નથી, જો આવશે રઘુનાથ. ૨૫
- અલ્યા તમ સરખા ગજતણાં યુથને, વિદારવાને કાજ;
તે નિશ્ચયે કરીને જાણજે, હું થયો પ્રગટ સિંહરાજ. ૨૬
- વિષ્ણુવાહન આગળ જથા, ઉરગે જવાય ન જ્યમ;
એમ રહેતાં મુજ સન્મુખ થાશે, ગતિતમારી ત્યમ. ૨૭
- એવાં વચન સુણીને કોપીયા, પછી શત્રુધન તેણીવાર;
સિંહનાદકરીને લવની ઉપર, મૂક્યાં બાણ અપાર. ૨૮
- સીતાસુતે તે છેદીયાં, શત્રુધન કેરાં બાણ;
પછે રીપુદમનના હૃદયમાં માર્યાં, પંચ શર નિરવાણ. ૨૯
- તે વિશિષ્ઠ વાગ્યાં મર્મમાં, ઉછળ્યા રથ મોઝાર;
શત્રુધન મૂરછિત થઈ પડ્યા, ત્યારે હવો હાહાકાર. ૩૦

વલણ

હાહાકાર હવો તદા, થયા મૂરછિત શત્રુધન રે;

એણું વિપરીત જોઇને કોપિયા, પછે ધાયા મારુતતન રે. ૩૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमतं वाल्मिकिनाटकबारायां उत्तरकाण्डे आश्वमेधिके
 लवेन शत्रुघ्नमूर्च्छनं नाम अष्टषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

અધ્યાય ૬૯ મો

રાગ મારૂ

થયા મૂરછીત શત્રુધન, ત્યારે ધાયા તે મારુતતન;
 એક પરવત ગ્રહીને પાણુ, આવ્યા લવ સન્મુખ નિરવાણુ. ૧
 મૂક્યું લવે બાણુ તેણીવાર, ઉરાડયો ગિરિ તે નિરધાર;
 વૃક્ષ પાષાણુ ગ્રહી બળવંત, કરી વૃષ્ટિ ધણી હનુમંત. ૨
 સામા રાઘવી મૂકે બાણુ, છોદે સકળ તરુ નિરવાણુ;
 હનુમંતે બાણુ એમ મન, એ હશે જનકીનો તન. ૩
 માટે ઉપજી મન કરુણાય, બળ જોઇને વિસ્મે થાય;
 વળી યુદ્ધ કરે પદ રોપી, રાઘવી મારતો શર કોપી. ૪
 અંજનીસુત બોલ્યા વચન, કહે ભાઈતું કોનો તન;
 સીતાપુત્ર કહે કપિરાજ, તારે પૂછ્યાતણું શું કાજ. ૫
 એમ ગોષ્ઠિ કયે આ કામ, નહિ થાયે તમારું કામ;
 એમ કહીને મૂક્યું નારાય, બ્રામ્ય મંત્ર ભણીને સાય. ૬
 વાગ્યું મારુતિના હૃદેમાંહે, ઉડ્યા તતક્ષણ નભમાં ત્યાંહે;
 ભમતા ધણું પવનકુમાર, ધાયો પુષ્કલ તેણીવાર. ૭
 તે જોઈ લવ વિચારે મન, એ હશે ભરથજનો તન;
 દીઠો લવને વિરથ નિરધાર, પુષ્કલ ઉતરિયો તેણીવાર. ૮
 પોતે ધનુષબાણુ ગ્રહ્યાં હસ્ત, સીતાપુત્ર થયો છે સ્વસ્થ;
 વરસ દ્વાદશના બે વીર, શોભે ધનુર્વિધાના ધીર. ૯
 એક કામને બીજે વસંત, રવિ રાકાપતિ તેજવંત;
 જેમ નવ રસમાં રુદ્ર વીર, એમ શોભતા બે રણધીર. ૧૦
 સામાસામી કરે છે વિરુદ્ધ, જીવે અત્રિક્ષ દેવ તે જીદ્ધ;
 શત્રુધનને વળી મૂરછાય, જીવે દૂર થકી સહુ રાય. ૧૧

બાન્યો રાક્ષસી મહા બાળવંત, કોષે કાળનો આસિ અંત;
 વણ્યું જીહ્વ કયું તે કુમાર, કહેતાં ગ્રંથ પામે વિસ્તાર. ૧૨
 ઉતર્યા અસ્ત્રવિદ્યાએ સમાન, કાવ પુષ્કલ ખે બાળવાન;
 લવે કાળાસ્ર મૂકયું ત્યાંહે, વાગ્યું પુષ્કલના હૃદેમાંહે. ૧૩
 થઈ મૂરછા પડ્યો ભરથતન, ત્યારે ધાયા શત્રુધન;
 કરી બાણ વૃષ્ટિ તે દિશ, લવ છેદી નાખે કરી રીશ. ૧૪
 રિપુદમન મૂકે જે જે બાણ, સીતાપુત્ર છેદે નિરવાણ;
 એમ જીહ્વ થયું ઘણીવાર, પછી કોપ્યા કેકઈના કુમાર. ૧૫
 એક કાઢ્યું બાણ નિરવાણ, રામનું તે આપેલું બાણ;
 કહ્યું હતું રઘુપતિએ જેહ, સંકટ સમે મૂકજે એહ. ૧૬
 તે કયું ધનુષ સંધાન, મહાતેજસ્વી દક્ષિમાન;
 તે મૂક્યું જ્યારે શત્રુધન, ત્યારે લવે વિચાર્યું મન. ૧૭
 આ અગ્નિવત ઝળકે બાણ, નિશ્ચે મારશે મુજને બાણ;
 મારી પાસે નથી કુશ વીર, એણું કહી રાખી પછે ધીર. ૧૮
 આઠ્યો શર કરતો સુસવાડ, બાણે પ્રલે અગ્નિનો ઉમાડ;
 લવે સ્મરણ કયું ગુરુકેરં, મૂક્યું તીક્ષ્ણ બાણ ઘણેરં. ૧૯
 શત્રુધનનો શર તેણીવાર, છેલ્લો મધ્યયકી નિરધાર;
 તેનો અગ્રભાગ ઉડ્યો ત્યાંહે, તે વાગ્યો લવના હૃદેમાંહે. ૨૦
 પડ્યો વિકળ થઈને વીર, થયું ચૈતન્યરહિત શરીર;
 જ્યારે લવ પામ્યા મૂછાંય, રામ સૈન્યમાં જયજય થાય. ૨૧
 સિંહનાદ કરે ભૂપાળ, કહે પરસ્પર પડીયો બાળ;
 જીવે વેગળેથી નૃપધીર, પણ પાસે ન આવે કો વીર. ૨૨

વલણ

કો વીર પાસે અવાય નહિ, એવો લવકેરો મન ત્રાસ રે;
 ત્યારે રિપુસૂદન રથમાંથી ઉતર્યા, આઠ્યા કુંવરની પાસ રે. ૨૩
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંપત વાલ્મીકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે આશ્વમેધિવે
 ષતઘ્નેન લવમૂર્છનં નામ ઇકોનેસપ્તવિંશતિસોઽધ્યાયઃ ॥ ૬૧ ॥

અધ્યાય ૭૦ મો

રાગ વેશકી

- હાવે શત્રુધન રથમાંથી ઉતર્યા ને, આઠ્યા કુંવરની પાસે;
સુંદર રૂપ જોઈ લવ કેરું, બોલ્યા થઈને ઉદાસ. ૧
- આ કુંવર એકલો વનમાં ક્યાંથી, કોણ હશે એનો તાત;
આવો રત્ન પુત્ર જોણીએ જન્મ્યો, ધન્ય ધન્ય એની માત. ૨
- મુખ સુંદર આકરણ નેત્ર એનાં, આબન બાહુ પ્રચંડ;
એના કુળમાં અજવાળું કરવા, ઉગ્યો હતો માર્તંડ. ૩
- પછે રિપુદમને ઉછંગમાં લીધો, જોયું સુહાસ્ય વદન;
રૂપ જોઈ નિશ્વાસજ મૂકે, જળ ભરિયું લોચન. ૪
- પછી વદન પખાળ્યું શીતળ જળથી, નાખ્યો શીત પવન;
તોયે મૂર્છા વળી નહિ લવની, ત્યારે બોલ્યા શત્રુધન. ૫
- જે જાણુ થશે એની જનુનીને તો, તે નાહ જીવે જાણુ;
માટે પ્રભુની પાસે લેઈ જઈ, એને જીવાડું નિરવાણુ. ૬
- એણું કહી નિજ રથમાં નાખ્યો, લવને તેણીવાર;
વાજાંત્ર વાજતે વળિયા પાછા, છોડીને તોખાર. ૭
- તે ઋષિના પુત્રે દીઠો તેને, લેઈ જતાં બળવંત;
તેણે સીતાની પાસે આવીને, કહ્યું સકળ વરતંત, ૮
- અરે માતા કો ભૂપે માર્યા, લવને ત્યાં નિરધાર;
તે રથમાં ઘાલી લેઈ જાય છે, હવડાં આણીવાર. ૯
- એણું સાંભળી સીતાજી થયાં, મરહિત તેણે કાર;
જ્યમ પડે પૂતળી કાષ્ઠની, એમ પડીયાં છે નિરધાર. ૧૦
- પછે ઉઠીને આઠંદ કરે છે, અંગ પછાડે આપ;
નેત્ર જળ ચોધારાં ચાલે, કરતાં વિવિધ વિલાપ. ૧૧
- અરે દૈવ તેં આ શું કીધું, કીધું દુઃખ અપાર;
આજ મરવશ મારો પુત્ર પડ્યો, કોણ કરે ખૂમ ને બહાર. ૧૨
- જ્યેષ્ઠ કુંવર કુંશ પાસે નથી ને, હું એકલડી આંહિ;
વાલ્મિક મુનિ તેમ ધેર નથી, કોણ બહારે ધારો ત્યાંહિ. ૧૩

- હતી સુરજ ચંદ્રમા સરખી, મારે છે બાળકની જોડ;
તે લવને હાવે ક્યારે દેખીશ, દૈવે દીધી ખોડ. ૧૪
- એ બાળ સજોડે લેઈને અવધપુર; જવાની હતી મારી આશ;
તે મનસૂઆ મનમાંહે રહ્યા, ને દૈવે કીધી નિરાશ. ૧૫
- અહો રઘુપતિ પ્રાણનાથ છો, ભક્તવત્સલ મહારાજ;
પ્રભુ બાંહે પ્રહ્વાની લાજ ન આવી, કીધું આણું કાજ. ૧૬
- ચૈદ વરસ વન સાથે રાખી, રાવણશું બુદ્ધ કીધું;
ધણી મમતા મુજ સાડે રાખી. અંતે દુઃખ શું દીધું. ૧૭
- પ્રભુ તમે કરો છો ભલું સરવનું, સમાન સરવે અંક;
હું દુઃખ પામું તે મારે કર્મે, નથી તમારો વંક. ૧૮
- ધણું ગદગદ કંઠે વિલાપ કરતાં, સીતાજી તેણીવાર;
એમ માનુષી લીલા જણાવે છે, લક્ષ્મીનો અવતાર. ૧૯
- એટલે કુશ વનમાં હતો તેને, માન શુકન થયા ત્યાંહે;
તે ઉતાવળો ચિંતા કરતો, આવ્યો નિજ આશ્રમ માંહે. ૨૦
- વળી અન્ય ગ્રંથમાં એમ કહ્યું છે તે, સુણો શ્રાતા ધીર;
અવંતિકામાં યજ્ઞ કરાવા, ગયો હતો કુશ વીર. ૨૧
- મુનિવરને તેડવા આવ્યોતો, ઉજેણનો ભૂપાળ;
ત્યારે યજ્ઞ કરાવા રસપતિ ધેર મુનિ, જતા હતા પાતાળ. ૨૨
- ત્યારે વાલ્મીકિ મુનિએ આજ્ઞા આપી, કુશને તેણીવાર;
તે અનેક વિપ્ર સાથે લેઈ ચાલ્યો, અવંતિકામોઝાર. ૨૩
- તે પૂરણ યજ્ઞ કરાવી પાછો, આવ્યો આશ્રમ માંહે;
માન શુકન ધણા થયા મારગે, ઉચાટ કરતો ત્યાંહે. ૨૪
- ભુવે તો માતાને રોતાં દીઠાં, નિજ આશ્રમ મોઝાર;
ત્યારે તતક્ષણ આવી છાનાં રાખ્યાં, બૂછ્યાં લોચનવાર. ૨૫
- અહો માત ય્યમ રુદન કરો છો, ક્યાં ગયો લવ મુજ વીર;
અમે છતાં શું સંકટ તમને, રાખો મનમાં ધીર. ૨૬
- ત્યારે સીતા કહે કે રાય તણો મુત, આવ્યો યજ્ઞનોખાર;
તે લવે પત્ર વાંચીને બાંધ્યો, કદળી થડમોઝાર. ૨૭
- ત્યારે ધણું સૈન્ય આવ્યું તે પૂઠે, બુદ્ધ થયું મહાધીર;

તેણે લવને મૂરછિત કીધો, માર્યો કરીને જોર. ૨૮
 તે રથમાં ઘાલી લઈ જાય છે, લવને ત્યાં નિરધાર;
 તે કહ્યું મુને મુનિબાળકે, હવડાં આણીવાર. ૨૯
 તે સુણીને કુશ ઉભો થયો તતક્ષણ, ગ્રહ્યાં ધનુષને બાણ;
 પછી નિજ બળથી ધીરજ આપી, માતાશું બોલ્યો વાણ. ૩૦
 હું હવડાં મારું ક્ષણમાં જઈ જો, મહાબળિયો હશે રાય;
 વા રાક્ષસ ગાંધર્વ કિન્નર તોપણ, તેને જીતું માય. ૩૧
 જદપિ મહાબળિયો કાળ હશે, યમ ઇન્દ્ર વરુણ કુબેર;
 વા બ્રહ્મા વિષ્ણુ શંકર તોપણ, જીજ્ઞ કરી લેઉં વેર. ૩૨
 મુજ બંધુને મૂકાવી લાવું, સાથે યજ્ઞતોખાર;
 તો પુત્ર તમારો ખરો જાણજો, પણ કરી કહું નિરધાર. ૩૩
 એમ કહીને કુંડમાંહેથી, લીધી વિભૂતિ સંગ;
 કરમાં લેઈને મંત્રી તેને, લેપન કીધી અંગ. ૩૪
 પછી પ્રદક્ષિણા સીતાની કરીને, ચરણે નમાવ્યું શિષ;
 માતાએ કર મુસ્તક મૂક્યો, દીધી અતિ આશીષ. ૩૫
 પછી ગુરુનું સ્મરણ કરીને, આલ્યો જેવો સિંહનો બાળ;
 સેન્યા પૂઠળ આવી મળીયો, ઉતાવળો તતકાળ. ૩૬

વલણ

તતકાળ આવી મળ્યો સૈન્યને, જ્યમ સરપ પૂઠે ઉરગાદ રે;
 ઘણી હાંક મારી દૂરથી, પછી કીધો છે સિંહનાદ રે. ૩૭
 इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 सीतावचनात्त्वानयनार्थं कुशागमनं नाम सप्ततितमोऽध्यायः ॥७०॥

અધ્યાય ૭૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

કુશ હાક મારીને બોલ્યો વચન જ,
 અલ્યા ઉભા રહો તસ્કર દુરિજન જ;
 ક્યમ લેઈ જાઓ છો વીર અમારો જ,
 હવડાં ઉતારીશ નાદ તમારો જ.

૧.

૬૫૦

- હવડાં ઉતાપીશ નાદ તમારો, કરે સકળ સંહાર;
એવાં વચન સુણીને વીર સરવે, પાછું જોયું તેણીવાર. ૨
- ત્યારે દીઠો કુશને આવતો, જાણે રૂપે શ્રીરમુવીર;
કુમાર દ્વાદશ વર્ષને, રણપડિત મહાબળ વીર. ૩
- એ તો સરવનો સંહાર કરશે, દીસે એવો પ્રત્યંક;
પછે કુશે સજ્જ થઈને અઢાબુ, પોતાનું કોઈંક. ૪
- પછી એક કાળે સર્વ ઉપર, મૂક્યાં અગણિત બાણ;
અકળાવિયા સહુ રાયને, સેન્યા કરે બુંબાણ. ૫
- એવું પરાક્રમ જોઈ પુત્રનું, કોપ્યા શત્રુધન તેણીવાર;
નિરવાણ મંત્રનાં બાણ દશ, મૂકીયાં છે નિરધાર. ૬
- વળી કુશે છેવાં આવતાં, સન્મુખ શરથી તેહ;
ત્યારે કોપીયો સેન્યાપતિ, છે મૃગેન્દ્ર નામે જેહ. ૭
- તેણે ઘણું જુદું કુશ સાથ કીધું, કહેતાં ન આવે પાર;
પછી રુદ્રશર મૂકીને તેને, મારિયો નિરધાર. ૮
- ત્યારે હાહાકાર હવો તદા, જ્યારે માર્યા વીર મૃગેન્દ્ર;
તેનો બંધુ ધાયો તે સમે, જેનું નામ છે નાગેન્દ્ર. ૯
- તેણે કુશની ઉપર ક્રોધ કરીને, બાણ મૂક્યાં વીશ;
સીતાસુતે એક બાણથી, શર છેદીયાં તે દીશ. ૧૦
- જેમ એક હરિના નામથી, સહુ ભસ્મ થાયે પાપ;
એમ સીતાનંદન તણા શરનો, પ્રોઢ અધિક પ્રતાપ. ૧૧
- પછી વિશિષ્ઠ મૂક્યું અર્ધ ચંદ્ર, કુશે ધરી મન રીસ;
તે બાણે કરીને છેદીયું, નાગેન્દ્ર કેરું શીપ. ૧૨
- ત્યારે ક્રોધ કરીને એકે કાળે, ધાયા સરવે રાય;
તે સમે જુદું થયું ઘણું, વરણવી નવ કહેવાય. ૧૩
- કુશ એકલે સહુ ભૂપને, મારીયાં દશ દશ બાણ;
સૂરછિત થઈ પૃથ્વી પડ્યા સહુ, અચેતન નિરવાણ. ૧૪
- સીતાસુતે સંહાર કીધો, હણી સહુ સેનાય;
આણિતની સરિતા વહી, હય મજ તણાયા બધ. ૧૫

- દળ ભંગ જોઈ પિતાતણું, કિમીયા શત્રુધન;
એ સુતે અનરુથ બહુ કર્યો ખાટે, પમાડું એને પ્રતન. ૧૬
- એમ વિચારી એક બાણ માર્યું, કુશતણા હદેમાંહે;
તેણે વ્યથા થઈ ક્ષણ એક પાછો, થયો સાવધ ત્યાંહે. ૧૭
- પછી ચરણ થિતવી ગુરુતણા, મૂક્યું કુશે એક બાણ;
તેણે શત્રુધનનું હદે ભેદું, રુધીર વ્યાલ્યું બાણ. ૧૮
- જ્યમ શૈલ કેરું શિખર ભેદે, વજ્રથી સુર રાય;
એમ શત્રુધન સૂરછિત થઈને, પડયા મૃત્યુ પ્રાય. ૧૯
- એમ પડ્યું પોડપ પદ્મ દળ, સહુ પૃથ્વીના રાજન;
રિપુ દમન આદે રણમાં પડયા, થઈને અચેતન તન. ૨૦
- એણું જોઈને પછી કુશ પ્રવેશ્યો, રામ સેનામાંહે;
થઈ ચપળ તે ચારે દિશા, વીરને શોધે ત્યાંહે. ૨૧
- પછી શત્રુધનના મુખ્ય રથમાં, હીઠો તે લવ વીર;
તેને ઉંચલીને રહે ચાંપ્યો, ધરી મનમાં ધીર. ૨૨
- ભણી મંત્ર મૃત્યુંજયતણો, ફેરવ્યો મુખપર હાથ;
ત્યારે નેત્ર ઉઘાડી સુચેતન થઈ, બોલ્યો લવ કુશ સાથ. ૨૩
- ભાઈ અયોધ્યાપતિ રામનો, મેં બાંધીયો તોખાર;
તેના વીર આદે રાય સહુનો, કર્યો છે સંહાર. ૨૪
- ઘણું જીદ્દ કર્યું તે સાથે પણ, મુને પમાડ્યો મૂર્છાય;
હે વીર તેં આ રણવિષે, આવી કરી મુજ સહાય. ૨૫
- તે ક્યાં ગયો હય ખોળી કાઢો, બાંધીયે તોખાર;
જે મૂકાવાને આવશે, તેનો કરીશું સંહાર. ૨૬
- એણું વચન સુણીને કુશ કહે, મેં જીત્યા સર્વે વીર;
વળી દળ સકળ સંહારીયું, થયાં ચેતન્યરહિત શરીર. ૨૭
- શ્રીરામનો હય કુશે જાણ્યો, હરખીયો મહાભાગ;
કહે અધર ચાંપી દંતશું, ભાઈ ભલો આવ્યો લાગ. ૨૮
- પછી વીર બંન્ધો સજ્જ થયા, ઝાલીયો યજ્ઞતોખાર;
કદળીના વૃક્ષે બાંધીને, ઉભા રહ્યા તે ઠાર. ૨૯
- વળી આજે જો કોઈ અવધથી, એમ કરે પરસ્પર હાસ;

તો સાથેથી સંહાર કરીને, જઈએ માતા પાસ. ૩૦
 એમ વિચારી ઉભા રહ્યા, બે રધુનંદન ત્યાંહે;
 કેા જન ગયા તે સૈન્યમાંથી, અવધપુર છે જ્યાંહે. ૩૧

વલણ

અવધપુરમાં સરજીતીરે આંબ્યા, સેનામાંથી જન રે;
 તેણે રણુતણી સહુ વાત કહી, જ્યાં બેઠા જીમજીવન રે. ૩૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 कुशेन शतमेसेना मूर्च्छनं नाम एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

અધ્યાય ૭૨ મો

રાગ દોહા

હાવે દીક્ષા લઈ બેઠા પ્રભુ, સરજયુકેરે તીર;
 રાજમંડળ બ્રહ્મઋષિ, વેદિત શ્રીરધુવીર. ૧
 ત્યાં સેવકે આવીને કહ્યું, શત્રુધનનું વરતંત;
 સૈન્યસહિત સંહાર સુણી, વિકળ થયા ભગવંત. ૨
 પછે લક્ષ્મણને આજ્ઞા કરી, રધુપતિએ તેણીવાર;
 તતક્ષણુ રથ ઉપર ચઢ્યા, સાથે સૈન્ય અપાર. ૩
 કાળજીત સેન્યાપતિ, લક્ષ્મણજી રણુધીર;
 અપાર સેન્યા સાથે લેઈ, ચાલ્યા બંન્ધો વીર. ૪
 ઉતાવળા તે આવીયા, વાલ્મિકના વનમાંહે;
 આવતી દીઠી બે જણે, અપાર સેના ત્યાંહે. ૫
 ત્યારે કુશ બંધવને લવ કહે, ભાઈ ભાગી ગયું મુજ આપ;
 હવે શાવડે યુદ્ધ કરીશ હું, પ્રગટ્યો મન પરિતાપ. ૬
 ત્યારે વળતો બોલ્યો વીર કુશ, અહીં કોણુ આપે કોઈંડ;
 માટે આરાધન કરો સૂર્યનું, જે થાય પ્રસન્ન માર્તંડ. ૭
 ત્યારે બે વીરે કર બેઠીયા, ઉર્ધ્વ નેત્ર ધરી ધીર;
 સ્તુતિ કરતા દિનકરતણી, સાથે બંન્ધો વીર. ૮

અથ પ્રબંધ

મહારાજ રવિતમ હરતા, જય દેવ દિવાકર સ્વામી (૭૬)

જયજય તમનાશક, વિશ્વ પ્રકાશક, સહસ્ર કિરણ અંબર ચુડામણિ;

સૂર્યનારાયણ સકળ વિશ્વજન ચક્ષુદેવ, રાજીવ મિલિંદ
છેદન બંધ જય ભાનુ વિરોચન વિભાવસુ દિનમણી સુખદાયક
એક ચક્ર રથ કનક મણિમય;

સપ્ત વદન હય અરુણ સારથિ, વેગ વિપુલ અતિ અપાર પંથે
નિમિશાધર્માં, આદિ પુરુષ તું નિર્વિકાર જય બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવ
ત્રિગુણાત્મક જ્યોતિર્ણ તું મારતંડ સવિતા ત્રિઅંગ, જય ભા-
સ્કર તરણી સુર પતંગ, સહુ નેત્ર પ્રકાશક વિવસ્વાન બહુ રશ્મિ
હંસ, દ્વાદશ મૂર્તિ સુગ્રહાવતંસ, જય સકળ રોગ દુઃખ હારણ
ભયહર, શરણાગત સુખદાયક લાયક, મનવંછિત ફળ રિપુ ખળ
ધાયક, કાળરૂપ કાળાત્મા સૃષ્ટિ ઉદ્ભવ પાંડણ પ્રત્ને સંહારણ,
કરતા હરતા વૃષ્ટિ પોષણ વારિશીષણ નમો નમો આદિત્ય વિભા-
કર, જન આરત હર ભક્તવત્સલ પ્રણુતિ કણારુકર, જન ગિરિધર
કહે સ્તવન કરૂં તવ ચરણ કમળ શિર નામી; મહારાજ રવિતમ.
હરતા, જયદેવ દિવાકર સ્વામી. ૧

હોહા

એમ સ્તવન કર્યું સૂરજતણું, લવ કુશ નિરમળ મન;
તે સુણીને તતક્ષણ તદા, થયા ગભસ્તિ પ્રસન્ન. ૧૭
અક્ષય ભાથા અભંગ ધનુષ્ય, અભેદ કવચ અમૂલ્ય;
તે આપ્યાં બે વીરને, સૂરજે ત્યાં સમતુલ્ય. ૧૮
ત્યારે નમસ્કાર કરી ભાનુને, લીધાં બંન્ધો કુમાર;
સૂર્યદત્ત ધનુ કર ગ્રહી, કીધો છે ટંકાર. ૧૯

વલણ

ટંકાર કીધો લવ કુશે, તેનો થયો નાદ અમિત રે;
એટલે સન્મુખ આવી પહોંચ્યા, લક્ષ્મણ ને કાળજીત રે. ૨૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उतरकांडे आश्वमेधिके
लवकुशार्म्यां स्वस्तवन नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

અધ્યાય ૭૩ મો

રાગ મારુ

આવ્યા લક્ષ્મણ ને કાળજીત, આઠ ક્ષોહણી સેનાસહિત;
 ઘણો થાય છે શીરખંડાર, જોડને કોપ્યા રાઘવના કિશોર. ૨
 સેનાને કરી આજ્ઞા અનંત, એ બે બાળકના હયો અંત;
 તે સમે દોડ્યા સરવે વીર, કરતા જુદું ન શુદ્ધ શરીર.
 મળી લવ કુશ બંન્ધો બાળ, ઘણાં બાણ મૂકે તતકાળ;
 ચાલે શર કરતાં મુમવાડ, બાણે વરસે છે માસ અસાડ. ૩
 આવતાં શસ્ત્ર સહુનાં છેદે, બાણ મૂકીને તેનાં અંગ ભેદે;
 હસ્તિ કેરા કુંભસ્થળ પ્રાડે, પાડે ચીસ તુરંગમ ત્રાડે. ૪
 કોપ્યા રાઘવી તેણીવાર, કરવા માંડ્યો સેનાનો સંહાર;
 બે વીર મળી પાડી વાટ, નાહી રામસેના બારેવાટ. ૫
 એજુ બેઠને ધાયો વિચિત્ર, રુધી રાક્ષસ રામનો મિત્ર;
 તે આવ્યોતો લક્ષ્મણ સાથ, ધાયો ગદા ગ્રહીને હાથ. ૬
 નાખી લવની ઉપર તેણીવાર, મહાપ્રચંડ જેમાં ઘણો ભાર;
 સીતાસુતે માર્યું એક બાણ, ગદા ચૂર્ણ કરી નિરવાણ. ૭
 તેણે મારી ઝપટ પ્રચંડ, લવના કરમાંથી લીધું કોદંડ;
 ઉડ્યો આકાશે અકસ્માત, જોઈ વિસ્મે થયા બે ભ્રાત. ૮
 જેમ ફળ ગ્રહી ઉડે પક્ષી, એમ નલ ગયો આમિષલક્ષી;
 ગુરુ સ્મરણ કર્યું લવ શૂર, લણ્યો અત્રિક્ષ મંત્ર ચતુર. ૯
 ઉડ્યો રાક્ષસ પૂઠે કુમાર, જેમ ખગપતિ વેગ અપાર;
 પોતાનું કોદંડ થઈ સ્વસ્થ, ઝડપી લીધું તે જમણે હસ્ત. ૧૦
 ડાબે હાથે કરી દેઈ હાક, તેના મુખમાં મારી લપડાક;
 તે લમ્યો નલમાં ઘણી વાર, પછી પડીયો પૃથ્વીભોજાર. ૧૧
 પડતાં તે થઈ ગયો ચૂર, લેઈ ધનુષ આવ્યો લવ શૂર;
 વખાણ્યો તે ધણું કુશવીર, એવો લવ રણપંડિત ધીર. ૧૨
 પડ્યો અસુર તે પૃથ્વીમાંહે, ત્યારે ધાયો ધરાધર ત્યાહે;
 માર્યાં લવને ત્યાંહાં પંચ બાણ, તે છેઘાં એક શરથી બાણ. ૧૩

પછી બોલ્યા હસી લવધીર, અલ્યા સાંભળ લક્ષ્મણ વીર;
 તેં માર્યો ઇન્દ્રજીત અકાળ, તે વિદ્યા મુને દેખાડ આજ. ૧૪
 રહ્યો ચૌદ વરસ નિરાહાર, ભોગનિદ્રા તણ નિરધાર;
 આજ જુદ્ધ યથા અવકાશ, રણમાં કરે તારો નાશ. ૧૫
 ત્યારે લક્ષ્મણ પૂછે વાણ, તારાં માતપિતા કહે કોણ;
 કોણે વિદ્યા ભણાવી તુજને, તારું નામ કહે ભાઈ મુજને. ૧૬
 હસી બોલ્યા ભૂમિજકુમાર, રણમાં ગોષ્ઠિતણો શો વિચાર;
 અલ્યા મારાં જે માતપિતાય, તે જાણે છે જગતસમુદાય. ૧૭
 તારે પૂછયાતણું શું કામ, મારી સન્મુખ કર સંગ્રામ;
 એમ કહી ચૂક્યો શર સમરથ, લક્ષ્મણજીનો ઉડાડ્યો રથ. ૧૮
 ભમ્યો આકાશમાં ઘણીવાર, પછે પડીયો તે પૃથ્વી મોઝાર;
 થયો તે રથ ભાગી ચૂર, ખેડા અન્ય રથે મહાશર. ૧૯
 પછે જુદ્ધ કરતા બળવાન, જુવે દેવતા ખેસી વિમાન;
 ચૂક્યું ગદાસ્ત્ર નિદ્રાજીત, થઈ વૃષ્ટિ ગદાની અમિત. ૨૦
 ત્યારે લવે ચૂક્યું ચક્ર બાણ, છેદી સકળ ગદા નિરવાણ;
 પર્વતાસ્ત્ર ચૂક્યું જતિ ધીર, વજ્રાસ્ત્ર નિવાયું લવ વીર. ૨૧
 ત્યાર પૂઠે સીતાસુતે જાણ, મેલ્યું દ્વાદશ સૂર્યનું બાણ;
 પ્રગટ્યું તેજ ઉજાળ ઘણું એહ, બ્રહ્મલોક લગી ગયું તેહ. ૨૨
 રાહુ અસ્ત્ર ચૂક્યું ફણીપાળ, લીધું તેજ ગ્રહી તતકાળ;
 પછી કામાસ્ત્ર ચૂક્યું અનંત, કાળાંતક તે સામું બળવંત. ૨૩
 લવે ભસ્મ કર્યો શર કામ, તે જોઈ ચૂકી લક્ષ્મણે મામ;
 ચૂક્યું અહિપતિએ અગ્નિ અસ્ત્ર, લવે સન્મુખ સાંધ્યું મેઘાસ્ત્ર.
 વળી સર્પાસ્ત્ર ચૂક્યું અહિરાજ, પ્રગટ્યા કોટિક સર્પ સમાજ;
 ગરુડાસ્ત્ર ચૂક્યું લવ વીર, લય પામ્યા તે સર્પ શરીર. ૨૫
 એમ અસ્ત્રવિદ્યાએ સમાન, ઉતર્યા અન્યો વીર બળવાન;
 સાઠ ક્ષોહણી સેના સર્વ, લવે મારી ઉતાર્યો ગર્વ. ૨૬
 પામ્યા આશ્ચર્ય લક્ષ્મણ વીર, વિચારે મન ચૂકી ધીર;
 નથી લેવાતો હવે તોખાર, રહ્યો યજ્ઞ અધૂરો તે ઠાર. ૨૭
 એ હશે વિષ્ણુને મહાદેવ, પ્રગટ્યા બાળકરૂપે એજ;

અહિનાયક એમ વિચારે, અંજનીસુત બોલ્યા ત્યારે. ૨૮
તમો કરો વિશ્રામ ક્ષણ વીર, ધણું શ્રમિત થયા છે ધીર;
એમ કહી ગાજ્યો પવનકુમાર, આવ્યો લવ સન્મુખ તેણીવા:

વલણ

લવ સન્મુખ આવ્યા મારુતિ, ગ્રહી પર્વત મોટો પાણુ રે;
એવા અંજનીસુતને જોઈને, બોલ્યો સીતાનંદન વાણુ રે. ૩૦
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधि
लवकुशाम्यां लक्ष्मणेन सह संग्रामो नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥७३॥

અધ્યાય ૭૪ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

મારુતિ આવ્યા સન્મુખ જેણીવાર છ.

ત્યારે ક્રોધે બોલ્યો વૈદેહી કુમાર છ;

અલ્યા કપિવર તારું કેટલું જોર છ,

પણ ચેતજે હાવે લંકાના ચોર છ.

૧

ઢાળ

તું ચોર લંકાતણા હવે, ચેતજે નિરવાણુ;

એવું કહી હનુમંત ઉપર, લવે મૂક્યું બાણુ.

૨

તે બાણે કરી કરથી ઉડાડ્યો, પર્વત મોટો પ્રોહ;

પછી પંચ શર માર્યાં દૃઢેમાં, મારુતિને ગૂઢ.

૩

તે બાણુ કેરા ધાયથી, ધણી વ્યથા વ્યાપી તન;

જાણે હણું એ બાળને, પછી વિચાર્યું એમ મન.

૪

એ પુત્ર હશે શ્રીરામના, છે રૂપ સાદશ જાણુ;

જનકી ઉદરથી પ્રગટીયા, માટે મહાબળિયા નિરવાણુ.

૫

કદાપિ એમ હોય તોએ, પુત્ર હણાયે ક્યમ;

માટે રમત જેવું ભુલ્લ કરું, નવ વિધન થાયે જ્યમ.

૬

એમ વિચારી મારુતિ કુધા, તલપ મારી ત્યાંહે;

એર્થિતા ગ્રહી સુત ધાલિયા, પોતાની બગ

પછી ઉડીયા આકાશમાં તે, લેઈ પવનકુમાર

- ઘણું ભભાવી પછે મૂકીયા, તે પુત્ર પૃથ્વીભોજાર. ૮
 એવું જોઈને લવ કોપીયો, ઉછળ્યો તે બળવંત;
 લઘુ લાઘવતા કરીને તદા, પૂંછે ગ્રહા હનુમંત. ૯
 ખે કરે ગ્રહીને ફેરવ્યા, ચાકે ચઢાવ્યા છેક;
 ત્યાંથી ઉછાળી નાખિયા, જઈ પડ્યા જોજન એક. ૧૦
 આશ્ચર્ય પામ્યા જોઈ તે, આકાશમાં સહુ દેવ;
 ત્યારે લવતણી સન્મુખ આવ્યા, લક્ષ્મણુ તતખેવ. ૧૧
 ઘણું જુદુ કર્યું ખે જણ મળી, કહેતાં ન આવે પાર;
 લક્ષ્મણુ તણી સેના સકળનો, લવે કર્યો સુંહાર. ૧૨
 પછી અધર સાથે દંત ચાંપી, ક્રોધ આણી મન;
 સૌમિત્રશુ ઉંચે સ્વરથી, બોલિયો સીતાતન. ૧૩
 અરે લક્ષ્મણુ ચેત હાવે, મારું તુજને ઠાર;
 મોટે સાહેક તારો હોય તે, બોલાવ્ય આણીવાર. ૧૪
 એવું કહી નાદાસ મૂક્યું, લવે બાણ પ્રચંડ;
 તેનો ગડગડાટ થયો ઘણો, વ્યાપ્યો સકળ બ્રહ્માંડ. ૧૫
 લક્ષ્મણુ તણા હૃદેમાંહે વાગ્યું, બાણ તીક્ષણુ તેહ;
 પડ્યા મૂરછિત પૃથ્વી ઉપર, અચેતન થઈ દેહ. ૧૬
 તે ગડગડાટ ગયો અયોધ્યામાં, ઘોર શબ્દ અપાર;
 તે સુણીને શ્રીરામ બોલ્યા, ભરથશું તેણીવાર. ૧૭
 અરે ભરથ કંઈ ઉત્પાત વરત્યો, લક્ષ્મણુને રણમાંહે;
 મોટે તમો જાઓ ઉતાવળા, જુઓ શું થયું હશે ત્યાંહે. ૧૮
 વળી બાળક એ જઈને જુઓ, છે જુગલ કોના તન;
 છે કોના જેવી આકૃતિ, તે પરીક્ષા કરજો મન. ૧૯
 વળી વિદ્યા કોણે ભણાવી, કોણુ ગુરુ હશે મહાનંત;
 એમ અબળણ્યા થઈ પ્રભુ કહે છે, ભરથને ભગવંત. ૨૦
 એ બાળકને જો મારશો, તો થાશે કૂડું કાજ;
 મોટે મારી પાસે લાવજો, રથમાંહે ધાલી આજ. ૨૧
 એમ ભરથને શિક્ષા કરી, સમજાવિયા રણધીર;
 સમાચાર આવ્યા એટલે, જે પડ્યો લક્ષ્મણુ વીર. ૨૨

તે સુણી શોકાતુર થયા, મન વિકળ શ્રીરઘુનાથ;
ભરથે ધણું સમજાવિયા, સમને જોડી હાથ. ૨૩

પછી આજ્ઞા માગી ચાલિયા, ભરથજી તેણીવાર;
વાળંત્ર વાળે અતિધણાં, સેનાતણો નહિ પાર. ૨૪

વલણ

અપાર સેના લેઈને, આવ્યા ભરથજી તેણીવાર રે;
વાલ્મિકિ મુનિના વનવિષે, લવ કુશ રહ્યા જે ઠાર રે. ૨૫

इति श्रीरामचरित्रे संप्त वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
लवने लक्ष्मणमूर्च्छनं भरतागमनं नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥७४॥

અધ્યાય ૭૫ મો

રાગ આશાવરી

હાવે ભરથજી સેના લેઈને આવ્યા, વાલ્મિકિના વનમાંહે;
ત્યારે મારુતિની મૂર્છા વળી તે સમે, મળ્યા ભરથને ત્યાંહે. ૧

પછી કેકૈસુતે બે વીરને દીડા, ઉભા મહી કોદંડ;
ધનશ્યામ તનુ વિશાળ લોચન, આજ્ઞનબાહુ પ્રયંડ. ૨

તે પુત્રતણું એણું રૂપ જોઈ, હનુમંતને કહે છે ભરથ;
ભાઈ એ સુત છે રાઘવના જેવા, બળ ગુણ રૂપ સમર્થ. ૩

શ્રીજનકીને જ્યારે રામે તજ્યાં, ત્યારે હતાં ગર્ભિણી તેહ;
કો મુનિને આશ્રમ પ્રસવ થયા હશે, નિશ્ચે સીતાસુત એહ. ૪

ત્યારે મારુતિ કહે મુજને પણ ભાસે, નિશ્ચે એણું જાણ;
હાવે ભરથ મારુતિને ત્યાં દીડા, બંન્ધો વીરે નિરવાણ. ૫

ત્યારે લવનો કર મહીને કુશ બોલ્યો, સાંભળ મારા વીર;
પેલા નર વાનર બે વાતો કરે છે, એ બળિયા રણધીર. ૬

મોટે શ્યામકરણની રક્ષા કર તું, હું કરું યુદ્ધ એ સાથ;
એમ કહી કયો ટંકાર ધનુષનો, શર કાઢી મહો હાથ. ૭

પછી ભરથની પ્રત્યે વાણી બોલ્યો, કુશ રાખી મન ધીર;
અલ્યા હું તુંજનેજાણું છું નિશ્ચે, તું લક્ષ્મણનો વડો વીર. ૮

વળી તું રણમાં શું કરવા આવ્યો, ને શું છે તારું નામ;

એવાં વચન સુણીને હસ્યા ભરથજી, બોલ્યા; તેણે ઠામ. ૯
 અહ્યા બાળક અશ્વ અમારો આપીને, જાઓ તમારે ઘેર;
 અમો તમને જીવતદાન આપીએ, શાને કરો છો વેર. ૧૦
 વળી માતપિતા ગુરુ કોણ તમારાં, ને કોણ ગોત્ર અવતાર;
 તમો અંન્યો વીરનું નામ કહો મુને, બાળક છો સકુમાર. ૧૧
 એવાં વચન સુણી કુશ ચંદ્ર ચૂડામણિ, હસીને બોલ્યો વચન;
 ભાઈ જીવતદાન દેવાને આવ્યા, ગર્વ ધરીને મન. ૧૨
 પણ એ અંધવ તારા રણ પડીયા, ત્રીજે પુષ્કલ ધીર;
 તેની ક્રિયા કર્યા પછી જીવતદાન તું, આપજે, અમને વીર. ૧૩
 વળી અંધુપુત્રનું વેર લઈશ, ત્યારે થઈશ ઉરણીયો આપ;
 માટે જ તને જીવતદાન હું આપું, શીદ કરે સંતાપ. ૧૪
 તું જે રામને બળે કરીને, બોલે છે થઈ ધીર;
 તેને તેડી લાવ જાઉં કેવા છે બળિયો, તે તારો રઘુવીર. ૧૫
 અહ્યા તમો જાણો એ પુત્ર છેતરી, શ્યામકરણ લેઈ જઈએ;
 પણ તમ સરીખા ગજને હણવા, અમો સિંહ આ વનમાં રહીયે. ૧૬
 અહ્યા અંધુ તમારો રામ અધરમી, તે જાણે સકળ સંસાર;
 તે તમારો નાદ ઉતારવાને અમો, લીધો છે અવતાર. ૧૭
 જ્યમ સિંહ મુંછ ભોરિંગમણિ, વળી કૃપણનું ધન સતીનાર;
 તે જીવતાં પરહાથ ચઢે નહિ, એમ એ યજ્ઞતોષાર. ૧૮
 માટે અમને જીત્યા વિણ યજ્ઞતણે હય, નહિ પામો નિરવાણ;
 એવાં વાંકાં વચન સુણી ભરથજી કોપ્યા, ગ્રહ્યાં ધનુષ ને બાણ.

વલણ

ધનુષ બાણ કરમાં ગ્રહીને, કોપ્યા ભરથજી તેણીવાર રે;
 પછી કુશની સાથે જુદ્ધ માંડ્યું, હનુમંત ને કેકે કુમાર રે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 भरतकुशसंवादो नाम पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

અધ્યાય ૭૬ મો

રાગ સામેરી

હાવે કુશની સન્મુખ કરવા માંડ્યું, ભરથે જુદ્ધ તેણીવાર; ૧
 ક્રોધે કરીને કેકૈસુતે, મૂઝીયાં બાણ અપાર.
 તે ભરથ જે જે બાણ મૂકે, તે છેદે કુશ તતખેવ; ૨
 જ્યમ સર્પકેરા સમૂહને, વિડારતો વિનતેવ.
 ત્યારે ભરથે કાર્તિકવીર્યનો, શર મૂઝીયો તેણીવાર; ૩
 ભાર્ગવાસ્ત્ર મૂઝી કુશે તે શર, છેદિયો નિરધાર.
 ત્યારે ભરથે પ્રેરી કાળરાત્રી, થયું અધારધાર; ૪
 પ્રકાશ ડીધો રવિઅસ્ત્ર, પ્રબળ રામકિશોર.
 કેકૈસુતે ત્રબકાસ્ત્ર મૂક્યું, મહા તેજસ્વી જેહ; ૫
 છેલ્લું ભસ્મ અસુરાસ્ત્ર કરીને, કુશે તતક્ષણ તેહ.
 રામાસ્ત્ર મૂક્યું ભરથજી, આવ્યું ગાજતું તેણીવાર; ૬
 તે આવતાં કુશે ગ્રહ્યું કરમાં, ધર્યું નિખંગ મોઝાર.
 ત્યારે દિવ્ય શક્તિ હકારી, ભરથે તદા કરી રીશ; ૭
 રમાસ્ત્ર મૂઝી ભૂમિભસુતે, છેદન કરી તે દીશ.
 ભરથે તદા બ્રહ્માસ્ત્ર મૂક્યું, તેજવંત વિશાળ; ૮
 નારાયણાસ્ત્રે કરી છેલ્લું, કુશે તે તતકાળ.
 એમ અસ્ત્રવિદ્યાએ સમાન બંન્યો, ઉતર્યા તે ડાર; ૯
 પછી ભરથ કેરા સૈન્યનો, કુશે કર્યો સંહાર.
 વળી સૂર્યમુખ એક બાણ કાઢ્યું, સીતાપુત્રે ત્યાંહે; ૧૦
 વિજળી સરખું ચળકતું, ઘણું તેજ છે તે માંહે.
 તે કુશે મૂક્યું ક્રોધ કરી, ગાજતું ધોર અપાર; ૧૧
 આવી ભરથના રુદેમાંહે વાગ્યું, હવો હાહાકાર.
 રથમાંહેથી ઉછળી પડિયા, પૃથ્વી થઇ મૂર્છાય; ૧૨
 રહિત શ્વાસોશ્વાસ વિપરીત, અચેતન થઇ કાય.
 તે સમે હોકારો કરી, ઉછળ્યા પવન કુમાર; ૧૩
 એક પ્રૌઢ પરવત કર મહી, નાખ્યો કુશ ઉપર તેણીવાર.

- ત્યારે કુશે તવ વજ્રાસ્ત્ર મૂકી, ગિરિ કરિયો ચૂર; ૧૪
 મારુતિ ધાયા મુષ્ટિ વાળી, મારવાને શૂર.
 જ્ઞાનકીનંદને પંચ શર, મારિયાં કરીને જોર;
 તેણે ઉડાડયા આકાશમાં, ઘણું ભમ્યા પવનકિશોર. ૧૫
 તે ભમીને ભૂતળ પડયા, અતિ પીડાયા બળવંત;
 પછી ક્રોધ કરી કુશ અંગ વિંટયું, પૂંછ શ્રી હનુમંત. ૧૬
 લઘુ લાઘવતા કરીને તદ્દા, નીકળ્યો કુશ નિરધાર;
 તે પૂંછ બે હસ્તે ગ્રહી, ફેરવ્યા પવનકુમાર. ૧૭
 પછી પૃથ્વી ઉપર પછાડયા, મૂરછિત થયા હનુમંત;
 એમ સર્વને હણી વિજય પામ્યો, કુશ થયો યેશવંત. ૧૮
 હાલે ભરથ પડીયા જે સમે, રણમાં થઈ મૂરછાય;
 તે અનુચરે આવી કહ્યું, જ્યાં બેઠા શ્રીરધુરાય. ૧૯
 થયા વિકળ શ્રીરધુનાથ જી, સુણી ભરથકેરું પતન;
 માનુષીલીલા આચરી, ઘણું કરે રામ રુદન. ૨૦
 પછે રીસે કરીને રામ ઉઠયા, ક્રોધે કંપ્યાં રોમ;
 વળી યજ્ઞકંઠણ તોડી નાખ્યું, બંધ કીધો હોમ. ૨૧
 પછે દીક્ષા મૂકી ઉડિયા, થયા રથારૂઢ રધુવીર;
 ત્યારે અયોધ્યાપુર બળભળ્યું, સરવે મૂકી મન ધીર. ૨૨
 કાંઈ શેષ સેના જે હતી, તે સરવ લીધી સાથ;
 વળી સંબંધી નૃપ બંધુ સુત, લઈ ચાલ્યા શ્રીરધુનાથ. ૨૩
 વાળંત્ર વાળે અતિઘણાં, થાય શસ્ત્રના ચળકાર;
 એમ ચાલિયું ચતુરંગદળ, પૃથ્વી સહે નહિ ભાર. ૨૪
 જ્યમ વૃષા ઋતુમાં સુરસરીનું, પૂર નિધિમાં જાય;
 એમ વાલ્મિક મુનિના વનવિષે, આવ્યા સેનશું રધુરાય. ૨૫
 ત્યાં ભુવે તો નિજ બંધુ પડિયા, દળસહિત નિરધાર;
 ત્યારે ક્ષોભ પામ્યા રામજી, કર્યો પૃથ્વીને નમસ્કાર. ૨૬
 હે ક્ષમા તુજ કન્યાએ મુજને, ઘણો દીધો દંડ;
 એણું કહી પછે સજ થયા, રામે ગ્રહ્યું કોદંડ. ૨૭
 ટંકાર કીધો ધનુષનો, મહાધોર તીક્ષણ નાદ;

ત્યારે કપિદળ ને વિભીષણ, ઉઠિયા સુણતાં સાદ.	૨૮
રઘુનાથને પાચે નમ્યા, સુગ્રીવાદિક સહુ કીશ;	
હનુમંતે કહ્યું રઘુવીરને, વૃત્તાંત સહુ તે દીશ.	૨૯
ત્યારે વિભીષણે દેખાડીયા, શ્રીરામને બે બાળ;	
ધનશ્યામ સુંદર મદનમોહન, કોમળ નેત્ર વિશાળ.	૩૦
કિશોર વય તન બુજ આબનનું, મુંછ કોપિન વેષ;	
યજ્ઞોપવિત શુભ ઝળકતાં, શિર ખીંટલીઆળા કેશ.	૩૧
એક એક સામું બેઠ કરતા, મંદ મધુરી હાસ;	
કર શર ધનુષ ઝહીને ઉભા, શ્યામકરણની પાસ.	૩૨
એવા પુત્ર બેઠ શ્રીરામને, મંન ઉપન્યું હેત;	
મળવા ઉધરયું ઉર તદા, વાત્સલ્ય પ્રેમ સમેત.	૩૩
ન્યમ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર બેઠને, ઉછળે સરિતાનાથ;	
એમ રામ રોમાંચિત થયા, ફરકીયો દક્ષિણ હાથ.	૩૪
પછે સ્નેહે કરી રઘુવીર બોલ્યા, મારુતિશું ત્યાંહે;	
એ બે બાળકને લાઁય ઝાલી, મારી પાસે આંહે.	૩૫

વલણ

આંહી લાઁય ઝાલી બે પુત્રને, એમ બોલ્યા બુગદાધાર રે;
એવાં રામચંદ્રનાં વચન સુણીને, ચાલ્યા પવનકુમાર રે. ૩૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
कुशेन भरतमूर्च्छनं श्रुत्वा श्रीरामागमनं नाम षडसप्ततितमोऽध्यायः॥७६॥

અધ્યાય ૭૭ મો .

રાગ મારુ

લવ કુશની ઉપર તેણીવાર, આઁયા કદતા પવનકુમાર;
લવે ખાળ્યા મૂકીને બાણ, બોલ્યા હનુમંત સાથે વાણ. ૧
અલ્યા નોહે એ અશોકવન, જે ઉજ્જડ કર્યું અંજનીતન;
નોહે બુદ્ધ અસુરનું તાસ, જે પામે તરુ પાષાણે નાશ. ૨
નોહે દ્રોણ જે ઉખેડી લાવે, તારૂં બળ અમશું નહિ શાવે;
વળી સિંધુ ગોપદવત્ જેહ, ફૂદીને લંકા બાળી તેહ. ૩

એવા નોહો અમો તે બણ, આવ્યો ઝાલવાને નિરવાણ;
 અમાણી માતાને ઉપકાર, તેં કીધો ધણો પવનકુમાર. ૪
 તે સંભારી તને કપિરાજ, બવા દેઉં છું જીવતો આજ;
 માટે હોય જોજીવ્યાની આશ, તો ઉતાવળો અહીંથી નાશ. ૫
 એવું કહી શર માર્યો બળવંત, ઉરાડ્યા આકાશે હનુમંત;
 તે સમે આવ્યો સુગ્રીવરાજ, લવશું યુદ્ધ કરવાને કાજ. ૬
 ત્યારે ખોલ્યો વચન કુશવીર, અલ્યા વનચર ભત અધીર;
 અલ્યા અધરમી વાનર વામ, કર્યો ગુરુ તેં અધરમી રામ. ૭
 તેની પાસે મરાવ્યો વીર, ભોગવે તેની સ્ત્રી અધીર;
 તમો મરકટને શું જ્ઞાન, જેવો સંગ તેવી હોય સાન. ૮
 ગુરુ નિદય કપટી પ્રબુદ્ધ, તેનો શિષ્ય ક્યાંથી હોય શુદ્ધ;
 એવું કહીને માર્યું એક બાણ, વાગ્યું સુગ્રીવને નિરવાણ. ૯
 થયો મૂરછિત સુરજકુમાર, ધાયો જાંબુવાન તેણીવાર;
 તેને જોઈ ખોલ્યો કુશવીર, અલ્યા વૃદ્ધ રીંછ મતિધીર. ૧૦
 તું આવ્યો શીદ મરવા કાજ, રામ અરથે આવ્યો છે વાજ;
 એવું સુણી ધાયો જાંબુવાન, ગ્રહ્યા બે સુતને બળવાન. ૧૧
 છૂટ્યા ત્યાંથી વૈદેહીકુમાર, કર્યો એકેકો પદનો પ્રહાર;
 તેથી પીડા થઈ પરતક્ષ, પછે ઉડ્યો ગ્રહી એક વૃક્ષ. ૧૨
 તરુ મારવા આવે જેવે, કુશે શર એક નાખ્યો તેવે;
 વાગ્યો મર્મ રુદેમાં ધાય, જાંબુવાનને થઈ મૂરછાય. ૧૩
 ત્યારે ધાયા નળ ને નીલ, ગુણવંત મહાબળ શીલ;
 તેને જોઈ ભૂમિજાતન, હસી ખોલ્યો તે મર્મ વચન. ૧૪
 અલ્યા વનચર કીશ અચેત, નથી બાંધવો સાગર સેત;
 આ તો શૂરવીરનું છે કામ, શીદ મરવા આવ્યો આ ઠામ. ૧૫
 માર્યાં બે વીરે બે નારાય, બંન્ધો વીરને કીધા અવાચ;
 ત્યારે આવ્યો વાલીકુમાર, નામ અંગદ બળિયો અપાર. ૧૬
 ત્યારે ખોલ્યો હસી લવ વીર, સુણ અંગદ તું રણધીર;
 અલ્યા રાવણકેરી સભાય, પણ કરીને તેં રોપ્યો પાય. ૧૭
 પણ તે નથી આણે ઠામ, આ તો શૂરતણો સંગ્રામ;

જ્યાં ત્યાં વિદિ કરે બારે વાટ, રામે રાખ્યો જાણી જેમ ભાટ.
 સુગ્રીવે મરાવ્યો તુજ તાત, રામે માર્યો તે સકળ વિખ્યાત;
 એ શત્રુનું કરતાં કાજ, નથી આવતી તુજને લાજ. ૧૯
 એવાં સુણી ધણાં મરમવચન, પછી કોપ્યો વાલીનો તન;
 ધણું જીજ્ઞ કયું લવ સંગ, અંગદે રાખ્યો રણુરંગ. ૨૦
 લવે બાણ માર્યાં પંચાશ, વિધ્યું અંગદનું તન તાસ;
 ત્યારે ધાયા તે રશભમયંદ, તેની સાથે કર્યો ધણો દ્વંદ. ૨૧
 જનકીનંદને તે દીશ, કર્યા મૂરછિત સરવે કીશ;
 મર્મ વચન સુણાવી કર્ણ, તેનું બળ કરી લેતા હર્ણ. ૨૨
 અષ્ટ જૂથપતિ એ પ્રકાર, પડ્યા મૂરછિત પૃથ્વીમોઝાર;
 દળભંગ જોઈ તે ઠાંમ, ગ્રહી કોદંડ કોપ્યા રામ. ૨૩

વલણ

શ્રીરામ કોપ્યા કોદંડ ચઢાવી, તાણી કર્યો ટંકાર રે;
 ત્યારે પરવતસહિત તે પૃથ્વી ડોલી, ઉછળ્યા સિંધુ અપાર રે.
 इति श्रीरामचरित्रे मंमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 लवकुशपराक्रमवर्णनं नाम सप्तमस्तोत्रोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

અધ્યાય ૭૮ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

જ્યારે રામે કરીયો ધનુષટંકાર જ,
 સુણી સીતા કરતાં ચિંતા અપાર જ;
 પ્રભુનું બળ જાણે છે ભૂમિજન્ય જ,
 જેના શરનો અતુલ મહિમાય જ. ૧

ઢાળ

અમોઘ મહિમા રામશરનો, જાણી જનકસુતાય;
 ક્યમ સહન કરશે પુત્ર મારા, શિશુ કોમળ કાય. ૨
 એમ મોહ પામ્યાં પુત્રશું, વાત્સલ્ય પ્રેમ સનેહ;
 એણું જાણીને પછી જનકી, પ્રભુસ્તવન કરતાં તેહ. ૩
 હે નાથ નિરદે નવ થશે જોઈ, બાળકનો અપરાધ;

- નહિ સહન થાયે શર તમારો, બળ અમોઘ અગાધ. ૪
- છે વ્રત તમારે એકપત્ની, એક વચન એક બાણુ;
તે આ સમે એક બાણુનું, પણ મૂકજે નિરવાણુ. ૫
- પ્રભુ જાણી આત્મજ પોતાના, ઘણી દયા ધરજે મન;
જ્યમ કિરણ ભાનુ ભિન્ન નહિ, એમ તમારે એ તન. ૬
- એવી સ્તુતિ સીતાએ કરી, સુણી અંતરજમી રામ;
મન વિચાર્યું જ્યમ વિધન નવ થાયે, પુત્રને આ ઠામ. ૭
- પણ જુદું કરું કાંઈએક હું, લૌકિક લીલા જેહ;
તે સુણી વિમુખ વિભ્રમ થશે, ભક્તને નિરમ્મદેહ. ૮
- પછી ધનુષ ઉપર શર ચઢાવી, બોલ્યા રામવચન;
અલ્યા પુત્રો મૂકો પ્રથમ શર તમે, ન્યાય વિચારી મન. ૯
- એવું સુણીને લવ કુશે મૂક્યાં, બાણ જુગલ તેણીવાર;
રઘુવીર પદની પાસ આવી, બાણે કર્યો નમસ્કાર. ૧૦
- ઘણી સ્તુતિ તે બાણે કરી, સંતર્પીયા રઘુરાય;
પાછાં આવી પ્રવેશીયાં નિખંગમાં, એવો મંત્રનો મહિમાય.
- પછી રામે બે શર મૂક્યાં, ધનુષે ચઢાવી ત્યાંહે;
ભૂજાત્મજે આવતાં ઝડપી, ઝાલ્યાં છે કરમાંહે. ૧૨
- વળી પંચ શર મહાક્રોધ કરી, મૂક્યાં પુરુષ પુરાણ;
તે આવતાં શર છેદ્યાં, મૂકી કુશે દશ બાણ. ૧૩
- શ્રીરામે દીઠું બળ અધિક, બે પુત્રનું તે ઠાર;
શત બાણ મૂક્યાં ક્રોધ કરીને, કુશ ઉપર તેણીવાર. ૧૪
- ત્યારે કુશે કાર્મુંક સહસ્ર મૂક્યાં, રઘુપતિ એક લક્ષ;
દશ લક્ષ સીતાનંદને મૂકી, છેદીયાં પરતક્ષ. ૧૫
- કરા વૃષ્ટિ કોટિ શરતણી, રવિમંડળ ઢાંક્યું રામ;
કર્યો બાણનો મંડપ થયું, અધકાર તેણે ઠામ. ૧૬
- ત્યારે અસંખ્ય શર મૂક્યાં કુશે, દિવ્યાસ્ત્ર મંત્રે તાસ;
શરજળ છેદીને કર્યો, ઉઘાત ભાનુ પ્રકાશ. ૧૭
- વિષ્ણુવાહનને જોઈને, જ્યમ વિલય પામે સર્પ;
ત્રિપુરારિલોચન ઝાળથી, થાય ભસ્મ બળી કંદર્પ. ૧૮

- એમ ભૂમિજ્ઞસુતને શરે, રામબાણુનો થયો નાશ;
વૈમાન યેશી દેવ સરવે, જુલે છે આકાશ. ૧૯
- મહા પરાક્રમ જોઈ પુત્રનું, આશ્ચર્ય પામ્યા રામ;
લવ કુશની સાથે મધુર વચ્ચને, બોલ્યા પૂરણ કામ. ૨૦
- હે બાળક જોઈ બળ તમારું, હું પ્રસન્ન થયો ઘણું મન;
જે માગો તે હું આપું તમને, કહું સત્ય વચન. ૨૧
- ત્યારે કુશ હસીને બોલિયો, તમો ભલા છો દાતાર;
દાનેશ્વરી એ ભીયા જુવો, મોટમ તણો નહિપાર. ૨૨
- અરે તમો જેવા ત્રિભુવનમાં, નથી નિરદે કોય;
જે કરમ સરવેછે તમારાં, સંસાર જાણે સોય. ૨૩
- કોણ કહે તમને ધર્મી સાધુ, સત્યવાદી શૂર;
તમો વાલી વનર મારીયો, કપટ કરીને ભૂર. ૨૪
- વળી સીતા સરખી સાધવી, ભાગીરથી સમ આપ;
જેનું નામ લેતાં અધમ પ્રાણી, થાય તે નિષ્પાપ. ૨૫
- ચિદ રત્ન જેવી તે સતી, પાળતી પતિવ્રત ધર્મ;
વિના અપરાધે તણ વનમાં, એવાં તમારાં કર્મ. ૨૬
- તે અમ સરખા કોઈ જાણે છે, બીજ કરે નહિ વાત;
આજ સમે આવ્યો તે માટે, અમો કહું છું વિખ્યાત. ૨૭
- પણ જે દહાડે તણ જનકી, સત્કીર્તિ મઈ તે સાથ;
બળ પુરુષારથને પરાક્રમ, ગયું જાણજે રઘુનાથ. ૨૮
- એવા બોલ સુણી બે બાળના, જોઈ રહ્યા નીચું રામ;
જળ ભરાઈ આવ્યું નેત્રમાં, ગદ્ગદ થયા તે ઠામ. ૨૯
- મન એમ જાણે પુત્રને હું, દેઉં આલિંગન;
પછે કરુણા રસ લેપન કરેલાં, બોલ્યા રામ વચન. ૩૦
- અરે પુત્રો તમને કોણે ભણાવ્યા, ગુરુ તમારા કોણ;
તમો કુંવર કોના ક્યમ રહ્યા, આ વનવિષે નિરવાણ. ૩૧
- ત્યારે હસી બોલ્યા બે જણ, શી તમારે પડપૂછ;
સન્મુખ રહીને જુદું કરો, જે હોય મુખપર સૂછ. ૩૨
- તમો ક્ષત્રી થઈ સંત્રામ સૂકી, કરવા માંડી વાત;

કાયરતણું એ કામ છે, નહિ શૂરમાં વિખ્યાત.	૩૩
રણમાંહે બંધુ પડ્યા છે, તેમો શોક તણને આજ;	
હાવે તમારે અમ વિધાનું, પૂછયાતણું શું કાજ.	૩૪
તમો અયોદ્ધાના રાય કહાવો, જન્મ રવિકુળમાંહે;	
લંકાપતિ રાવણ હણ્યો, દેખાડો બળ તે આહે.	૩૫
જેઘએ તમને કેવા લણાવ્યા, ગુરુ વશિષ્ઠ વિશ્વામિત્ર;	
તે પરાક્રમ વિદ્યાતણું કરો, પ્રગટ વીર્યવિચિત્ર.	૩૬
વાતો કરે નથી છૂટવું, પામશે નહિ તોખાર;	
લાગતો હોય ભય તો જાઓ નાસી, અવધપુરમેઝાર.	૩૭
નિકર થયા ત્રિયાહીન માટે, હ્યો હાવે સંન્યાસ;	
છેલ્લો આશ્રમ પાળો જઘને, કરો વનમાં વાસ.	૩૮
શૂરવીર હોય તો જુદ્ધ કરો, સન્મુખ રહીને આજ;	
નિકર તમારે શસ્ત્ર બાંધ્યા, તણું શું છે કાજ.	૩૯
અમો સતીકેરા પુત્ર છું, જનમીયા આ વનમાંહે;	
મુનિ વાલ્મિકે વિદ્યા લણાવ્યા, પાળ્યા અમને આંહે.	૪૦
એવાં વચન સુણી લવકુશતણાં, થયા વિકળ શ્રીરધુરાય;	
પછે સીતાને વિરહે કરી, રામને થઈ મૂરછાય.	૪૧

વલણ

મૂરછા આવી પૃથ્વી પડિયા, જ્યારે સંભાર્યાં સીતાય રે;
 ક્ષણ માત્રમાં સાવચેત થઈ, પછે ઉઠયા શ્રીરધુરાય રે. ૪૨
 इति श्रीराम० सं० बा० ना० उत्तरकांडे आश्वमेधिके लवकुशमर्मवाक्यानि
 श्रुत्वा श्रीरामस्य सीताविरहात् विषादोत्पत्तिनाम अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

અધ્યાય ૭૯ મો

રાગ મારુ

હાવે શ્રોતાજન સાવધાન થઈ સુણો, લવકુશનું આખ્યાન;
 જ્યારે મૂરછા વળી ત્યારે સાવધાન થઈને, ઉઠયા શ્રીલગવાન. ૧
 ત્યારે હનુમંત વિભીષણની મૂરછા વળી, આવ્યા ઉઠીને પાસ;
 કરે જોડીને બંન્ધો જણ બોલ્યા, સુણીયે શ્રીઅવિનાશ. ૨

- અરે મહારાજ એ ચિરણુજીવી છે, તમારા પ્રતિબિંબરૂપ;
આકી બીજતણું બળ હોય ન એવું, નિમ્બે રઘુકુળ ભૂપ. ૩
- તમારી કટાક્ષે કાળ જ કંપે, લોકપતિ સમુદાય;
તો આશરો શો એ બાળકનો, જે તમને છતીને જાય. ૪
- પણ વાતસલ્ય ભાવે રમાડો છો, પ્રભુ પુત્ર પોતાના જાણી;
વળી આશ્ચર્ય શું જે અંશ તમારા, બળિયા સારંગપાણુ. ૫
- એવાં વચન સુણી એક વૃક્ષતળે, પ્રભુ બેઠા શીતળ છાંહે;
વિભીષણ હનુમંત પાસે બેઠા, વાત કરે માંહોમાંહે. ૬
- ત્યારે દીનાનાથે દિવસ ગણ્યા, જ્યારે સીતાને તજ્યાં વન;
આજ બાર વરસ ને ત્રણ માસ પર, અધિક થયો એક દિન. ૭
- ત્યારે લવ કુશને કહે છે ભાઈ જે પેલા, વૃક્ષ તળે રઘુનાથ;
શો મોટો મનસુબો કરે છે, હનુમંત વિભીષણ સાથ. ૮
- ત્યારે કુશ કહે અરે આપણી માતાને, એણે બેસાડી વનમાંહે;
માટેએને આપણે ક્યમ બેસવા દઈયે, આવી શીતળ છાંહે. ૯
- એવું કહીને કુશે એક મૂકયું, તીક્ષણ બાણ પ્રચંડ;
તે મધ્યમાંહેથી વૃક્ષ ઉડાડ્યું, રહ્યો તરુનો દંડ. ૧૦
- ત્યારે ભડકીને ઉઠ્યા રઘુનંદન, સેવક બંન્ધો સાથ;
અદ્ભુત કર્મ જોઈ પછે બોલ્યા, હસીને શ્રીરઘુનાથ. ૧૧
- અરે ભાઈ એ નથી થતા વશ, મુજથી હાવે જાણુ;
માટે કાંઈ એક જીદ્દ કરીએ સન્મુખ રહી, સુત સાથે નિરવાણુ. ૧૨
- એમ કહીને આવી ઉભા, રઘુપતિ ગ્રહી કોદંડ;
લવ કુશ ઉપર માંડ્યાં મૂકવા, રામે બાણુ પ્રચંડ. ૧૩
- જે જે બાણુ રઘુપતિનાં આવે તે, છોટે લવ કુશ વીર;
કેટલીકવાર એમ રમત કરી, પછે કોપ્યા શ્રીરણુધીર. ૧૪
- પ્રલય અગ્નિનો બાણુજ મૂક્યો, રઘુપતિએ તેણીવાર;
તેણે તેજબિંબની જ્વાળા પ્રગટી, શું કરશે વિશ્વસંહાર. ૧૫
- હાવે ધનુષ્યથકી તે શર છૂટયો, તેનો તાપ સહ્યો નવ જાય;
અગ્નિતણા અંગારા વરસે, ઘોર શબ્દ ધણો થાય. ૧૬
- તે જોઈને લવ સાવધાન થયો, બે બાણુ ચઢાવ્યાં આપ;

ગુરુ વાલ્મિકિ કેરું સ્મરણ કરીને, મૂક્યાં સન્મુખ આપ.	૧૭
તેણે આવતું છેલ્લું રામબાણુ, ઘણું ક્રોધ કરીને મન;	
ત્રૈણ ભાગ તે શરના કીધા, ગાજ્યો જનકીતન.	૧૮
હાવે આકાશમાં સુર સહિત અંગના, વિમાન બેસી એવ;	
પિતા પુત્રનું જુદું જુવે છે, ઇન્દ્રાદિક સહુ દેવ.	૧૯
કો અદ્ય બુદ્ધિ આશંકા કરે, કહેશે અમોઘ રામનાં બાણુ;	
તે ઘણાંક છેદી નાખ્યાં લવ કુશે, એ તો કાવ્ય અપ્રમાણ.	૨૦
પણ અરે ભાઈ સુણો શ્રોતા સમજી, ન ધરશેો સદેહ;	
કરતું અકરતું અન્યથા કરતું, ઇશ્વર સ્મરથ એહ.	૨૧
પ્રથમે સીતાએ સ્તુતિ કરી, શ્રીરામની સુત હેત;	
વળી પ્રભુને વહાલા પુત્ર છે, વાત્સલ્ય પ્રેમ સમેત.	૨૨
રામને મન સંકલ્પ એમ, રખે પુત્રનો થાય ધાત;	
તેમો નિજ શર વિપ્રજા કીધાં, જાણીને જગતાત.	૨૩
વળી પિતા કરતાં પુત્રની કહી, અધિકતા જુદાંભાંડે;	
તેનો યથાન્યાયે અરથ શ્રોતા, સુણો કહું છું ત્યાંહે.	૨૪
જ્યમ કારજકેરી અધિકતા કહે, કારણ મોટું થાય;	
વળી નામનો મહિમા મહત તે, નામી માંહે સમાય.	૨૫
એમ પરાક્રમ કહે પુત્રનું, વધે પિતા કેરું માન;	
જ્યમ રશ્મિ તેજનું સ્તવન રવિમાં, પામે પર્યવસાન.	૨૬
મોટે લવ કુશે રઘુવીરશું, રણ કયો અતિ સંગ્રામ;	
લઘુ લાઘવતા કરીને તદા, ઘણી હાર મનાવ્યા રામ.	૨૭
પછે ક્રોધે કરીને કુશે માર્યું, મોહનાસ્રનું બાણુ;	
તે તીક્ષણ વાગ્યું રામ હૃદમાં, પડિયા પુરુષ પુરાણ.	૨૮
પૃથ્વીકંપ થયો તેણી વેળા, ડોહ્યા દશે દિગ્પાળ;	
ગિરિનાં શિખર પડ્યાં તૂટી, ખળભળિયાં સાતે પાતાળ.	૨૯
હાવે મૂર્છિત થઇને રામ પડ્યા છે, પૃથ્વી ઉપર જ્યારે;	
હનુમંત વિલીપણ બંન્યો મળીને, ધાયા તેણીવારે.	૩૦
ઘોર યુદ્ધ કીધું બંન્યો મળી, રાખી નહિ મરજદ;	
પણ સીતાસુતના માર થકી તે, પામ્યા ખેદવિષાદ.	૩૧

હાવે લંકાપતિને લવ એ વઢતા, કુશ ને શ્રીહનુમંત;
 પાછો પગ કોઢ્યે નથી ધરતા, ચારે જણુ બળવંત. ૩૨
 ત્યારે લવે કાળાંતકનો શંર માર્યો, વિભીષણને તેણીવાર;
 તેથી વિશ્રવાસુતને સૂરછા થઈ, પડિયા પૃથ્વી મોઝાર. ૩૩
 પછી કુશે બાણ વજ્રાસ્ત્ર ચૂકીને, મારતિ સૂરછિત કીધો;
 એમ જય પામ્યા રઘુપતિને જીતી, રણમાં મહાજશ લીધો. ૩૪
 હાવે શ્રોતાજન સંદેહ નવ કરશે, સૂરછિત જાણી શ્રીરામ;
 એ તો વિરામ પામ્યા પુત્ર પોતાના, જાણીને પૂરણ કામ. ૩૫
 અછેદ અભેદ અવિનાશી, જક્રતના જીવન પ્રાણ;
 તે જાણી જોઈને નેત્ર મીંચી, પડી રહ્યા છે પુરુષ પુરાણ. ૩૬
 એમ સરવ તણો સંહાર કરીને, વિરામ પામ્યા વીર;
 પછી આલિંગન દેઢ આનંદ પામ્યા, હરખ્યા છે રણધીર. ૩૭

વલણ

રણધીર અંન્યો રાઘવી, તે મનમાં હરખ્યા અપાર રે;
 પછી અંન્યો વીર પ્રવેશ્યા તતક્ષણ, રામસેના મોઝાર રે. ૩૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकद्वारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 श्रीरामचंद्रमोहाविर्भावो नाम एकोनाशितितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

અધ્યાય ૮૦ મો

રાગ બીલાવર

સૂરછા પામ્યા જ્યારે શ્રીરણધીર, ત્યારે પ્રવેશ્યા સૈન્યમાં અંન્યોવીર;
 ચોદશ ફરી જોયું દળ માંહે, તે આવ્યા રામ રહ્યા છે જ્યાંહે. ૧
 માનુષી લીલા કરી રઘુવીર, નેત્ર મીંચી સુતા શ્યામ શરીર;
 પરદક્ષણા કરી અંન્યો સંગ, પછી રામને ચરણે નમ્યા સાષ્ટાંગ. ૨
 પિતાની પદરજ વંદી તે દીશ, તે પુત્ર લેઈને ચઢાવી શીષ;
 પછી ઉતાર્યા પ્રણામ અલંકાર, મુગટ કુંડળ કંકણ ને હાર. ૩
 કટી મેખળા કૌસ્તુભ વનમાળ, તે ઉતારી લવે પહેર્યા તતકાળ;
 વળી લક્ષ્મણજીનાં આભૂષણ જેહ, કુશે નિજ અંગે પહેર્યા તેહ. ૪
 અંન્યો પુત્ર શોભે અનુરૂપ, જાણે લક્ષ્મણ રામ અસોધ્યાના સૂપ;
 પછી રામને રથએઠા બે વીર, પૂઠે બાંધ્યા કપિ બળીયા ધીર. ૫

નળ નીલ સુગ્રીવ ને હનુમંત, અંગદ જાંબુવાન બળવંત;
 પૂરે છે ગ્રહ્યા ખટ કપિ કુમાર, રથ પૂઠંગ બાંધ્યા તેણીવાર. ૬
 યામકરણ હય લીધો સંગ, આલ્યા મન પામી ઉમંગ;
 પછીરથહાંકી નિજ આશ્રમ જાય, પેલા કપિનાં અંગતે ભૂમિરોળાય.
 તેમધ્યે બે જણ છે સાવચેત, તે એક એકને કરતા સકેત;
 ચારે જાંબુવાન કહે હો હનુમંત, ઉઠ આપણ જુદા કરીએ બળવંત.
 ગાય છે આપણા અંગમાં પ્રહાર, પીડે છે કંટક ઉપલ અપાર;
 મુણી જાંબુવાનનાં એવાં વચન, ત્યારે હળવે બોલ્યા વાયુતન. ૮
 અરે રીંછપતિ કહું વાત વિષેક, હાલે ધીરજ રાખી રહો ક્ષણ એક;
 ત્રેભુવન નાથ પડ્યા સૂરછિત, અંધુ પુત્ર સહુ સૈન્યસહિત. ૧૦
 આ એમના છે જુગલકુમાર, જાય છે મુનિઆશ્રમમોઝાર;
 ત્યાં છે જનકી નિર્મળ મન, એ મીષ આપણે થારો દરશન. ૧૧
 તે જગતજનુની ટાળશે દુઃખ, છોડાવી આપણને કરશે સુખ;
 એમ છાની વાત કરે માંહે મર્મ, એટલે આવ્યો મુનિ આશ્રમ. ૧૨
 ત્યારે રથ રાખ્યો આશ્રમની બહાર, ઉતર્યા બન્યો ભૂમિકુમાર;
 હાલે જનકમુતા રહ્યાં છે જે ઠામ, બેઠાં પદ્માસન જપતાં શ્રીરામ.
 એક સત્ય વ્રત મનમાં ધીર, એવે દીઠા આવતા બન્યો વીર;
 મુગટ કુંડળ જોઈ ભૂષણ સાર, જાણે આવ્યો રામલક્ષ્મણ નિરધાર
 એટલે પાસે આવ્યા તન, જાળખી પ્રસન્ન થયાં છે મન;
 કાળ્યા બન્યો જણ સાથે પાય, ઉછંગે બેસાડી પૂછે માય. ૧૫
 અરે પુત્ર એ ભૂપતિ કોણ, જે લાવ્યા જુદા કરીને કેકાણ;
 ત્યારે પુત્રે સકળ કથા કહી ત્યાંહે, જેવું નીપન્યું સેનામાંહે. ૧૬
 શ્રી રામચંદ્રનો યજ્ઞતોખાર, આવ્યોતો આપણા વનમોઝાર;
 તે બાંધ્યો અમો વિચારી બુદ્ધ, જીત્યા સકળ તેશું કરી જુદા. ૧૭
 અંધુસહિત કયાં સૂરછીત રામ, અશ્વ લેઈ આવ્યા અમો આ ઠામ;
 એવી વાત સીતાયે મુણી, થયાં ચકિત દંતશું જીભ્યા હણી. ૧૮
 કર ઘસીને ધુણાવ્યું શિષ, અરે આ શું કરમ થયું જુગદીશ;
 કંઠ રૂધાચો શ્વાસ ન માય, હળી પડ્યાં તતક્ષણ થઈ સૂરછાય. ૧૯

હોહા

હાવે જનકીને મૂરછા થઇ, ઢળી પડ્યાં તેણીવાર;
શરીર અચેતન થઇ ગયું, શુદ્ધિ નહિ લગાર. ૨૦

ત્યારે સાવધાન પુત્રે કર્યાં, બેસાડ્યાં ગ્રહી પાણુ;
જોઇ વિકળતા માતની, સુત દુઃખ પામ્યા જાણુ. ૨૧

જ્યારે શુદ્ધિ આવી શરીરની, ત્યારે સંભારીયું દુઃખ આપ;
નેત્રે જળધારા વહે, કરતાં વિવિધ વિલાપ. ૨૨

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आ मेधिके
लवकुशयोर्वचनंश्रुत्वा सीतामूर्छनं नाम अशीततमोऽध्यायः ॥८०॥

અધ્યાય ૮૧ મો

રાગ શોક વેરાડી

જ્યારે સીતાને મૂરછા વળીરે ત્યારે કરતાં શોક રુદન;
રુદે તાડણુ કરે રે, પૃથ્વી પછાડે પોતાનું તન. ૧

અરે હો પુત્રો તમે રે, પિતાનો વધ કરી આઠ્યા ક્યમ;
જ્યારે તમે અશ્વ બાંધીયો રે, મુને કહ્યા ન કેમ પહેલો મર્મ. ૨

ત્યારે પાછો આપત તુરી રે, જઈને હું લાગત પ્રભુ પાય;
અપરાધ તમતણા રે, કરત ક્ષમા સરવે રધુરાય. ૩

મેં જાણ્યું અન્ય કોઈ હશે રે, પૃથ્વીતણો રાજ બળવંત;
મેં પ્રભુને જાણ્યા નહિ રે, ભરથ શત્રુવન સાથે અનંત. ૪

કુંદુંબ કલહ કર્યો રે, વણુ સમજે તમે મારા તન;
મારા પ્રાણજીવન તણાં રે, હાવે કો કરાવે મુને દરશન. ૫

હાવે જીવીને હું શું કરું રે, શું દેખાડું જગતમાં મુખ;
અરે હું દુર્ભાગિણી રે, હા હા દૈવે દીધું ધણું દુઃખ. ૬

અરે વામ વિધિ થયો રે, ઠરી નવ બેઠી હું કોઈ દીન;
મેં જે ધાયું હતુ રે, તે રહ્યા મનના મનોરથ મન. ૭

મેં જાણ્યું પુત્ર લેઈને રે, જઈશું સમેતાં અવધ મોઝાર;
મારી સાસુ મુખ પામશે રે, ખોળે બેસાડીશું બંન્નો કુમાર. ૮

તે આશ નિરાશ થઈ રે, પ્રાણપતિએ પાડ્યો વિયોગ;

હું ધીરજ ક્યમ ધરું રે, ફરી પાછો ક્યારે પામીશ સંજોગ. ૯
 પ્રભુ વિના અપરાધથી રે, તણ મુને એકલડી વનવાસ;
 છેક નિરદે થયા નાથજી રે, ફરી નવ લીધો મારો તપાસ. ૧૦
 હો મુનિ તમો ક્યાં ગયા રે, તમો વિના થયું વિપરીત આ વન;
 હાવે વહેલા આવો તાતજી રે, જઈને જગાડો પ્રાણજીવન. ૧૧
 વરસ દ્વાદશ થયાં રે, ચાલે છે સ્વામીવિયોગનું દુઃખ;
 વળી એવામાં આવું થયું રે, કોને કહીયે જો કવાઈ કૂખ. ૧૨
 હાવે કહેવાનું કાંઈ નથી રે, મારે માથે ઉગ્યાં છે દુઃખનાં ઝાડ;
 મુને લઈ જાઓ પ્રભુ કને રે, હો પુત્રો માનું તમારો પાડ. ૧૩
 એમ સતી વિલપે ઘણું રે, રોઈરોઈ રાતાં થયાં લોચન;
 ત્યારે છાનાં રાખ્યાં લવકુશે રે, કર જોડી બોલ્યા દીન વચન.
 ધીરજ રાખો માવડી રે, શાને કરે! છો આવડું કલપંત;
 એ તો મૂરછા વળી જશે રે, હવડાં ઉઠશે શ્રીભગવંત. ૧૪

વલણ

ઉઠશે શ્રીભગવંત હવડાં, વળી હશે મૂરછાય રે;

એ તો લૌકિક લીલા જણાવે, મારે શોક ન ધરશે માય રે. ૧૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिक
 सीता विलापानंतरं लवकुशभ्यां बोधकरणं नाम एकाशितितमोऽध्यायः॥

અધ્યાય ૮૨ મો

રાગ પરજ

હાવે શ્રીતાજન સંદેહ નવ કરશે, સુણી સીતાજન વિલાપ;
 એ તો જગતજનુની માત ઇન્દિરા, અખંડ જ્ઞાન પ્રતાપ. ૧
 વળી શોક મોહ જેને નથી સ્વપને, અવિચળ આનંદરૂપ;
 નિર્મળ હૃદય સદા સુખ સાગર, અવાસ કામ અનુપ. ૨
 શ્રીરામચંદ્રની એ ચિદ્શક્તિ, અંતર ઇચ્છા કહાવે;
 પ્રભુની પ્રભુતા જાણે જથારથ, અજ્ઞાનમાં નવ આવે. ૩
 જેનો મહિમા વેદ વખાણે, ઇન્દ્ર બ્રહ્મા ત્રિપુરારિ;
 તે ધરમ સ્થાપવા પ્રભુની સાથે, જનમ્યાં જનકકુમારી. ૪

મનુષ્યાકૃતિ અવતાર ધર્મો, માટે માનુષી લીલા કરતાં;
 લોકવહેવારનો ભાવ જણાવે, ભૂલી નથી આચરતાં. ૫
 તે માટે સાવધાન થઈ, શ્રોતા સુણજે એકે મન;
 છે સીતા રામવિયોગરહિતા, જોયામાં જૂદાં તન. ૬
 હાવે સીતાજનો શોક સમાવીને, પુત્રે આપી ધીર;
 પછે મધુર વચન માતાની સાથે, બોલ્યા બંન્ધો વીર. ૭
 હે અંબે અમો લાવ્યા છું વાનર, રમવા સાડ આજ;
 તે ઉઠો તમને દેખાડું તમો, જુઓ અમારું કાજ. ૮
 ત્યારે જનકસુતા ઉઠીને આવ્યાં, આશ્રમ કેરી બહાર;
 જુવે તો ખટ કપિ બાંધ્યા દીઠા, બળિયા જોધ અપાર. ૯
 વિસ્મય પામ્યાં તે જોઈ સીતા, દીઠું અદ્ભુત કર્મ;
 અતુલિત બળ એ બાળક કેરું, મહા પરાક્રમ પર્મ. ૧૦
 પછી છોડ્યો સીતાયે સ્વહસ્તે કરીને, સરવે કપિનો સાથ;
 તે જનકસુતાને ચરણે નમિયા, ત્યારે મસ્તક ચૂક્યો હાથ. ૧૧
 અરે વીરા તમો જાણોને વહેલા, જ્યાં છે જુગલવન;
 તે સર્વતણી તમો રક્ષા કરજો, જ્યમ નવ થાય વિધન. ૧૨
 પછી આજ્ઞા માગી સરવ ગયા તે, રામસેના મોઝાર;
 ત્યારે પાતાળમાંથી આવ્યા મુનિ વાલ્મિક, આશ્રમ તેણીવાર.
 ત્યારે સીતાએ સહુ સમાચાર કહ્યો તે, મુનિવરને વરતાંત;
 અરે પિતા પુત્રે કયું વિપરીત, આણ્યો સરવનો અંત. ૧૪
 એવાં વચન સુણીને વાલ્મિક ચાલ્યા, ઉતાવળા તેણીવાર;
 જળનું કમંડળ કરમાં લેઈ આવ્યા, રામસેના જે ઠાર. ૧૫
 મુખ્ય જોદ્ધાને તે જળ છાંટયું, મંત્રીને મુનિરાય;
 અમૃત દષ્ટિએ કરી જોયું, ઉઠી સકળ સેનાય. ૧૬
 તે સાવધાન થયાં શરીર સહુનાં, ક્ષણ નવ લાગીવાર;
 શ્રીરામચંદ્રને મુનિવર મળિયા, વરત્યો જ્યજ્યકાર. ૧૭
 લક્ષ્મણ ભરથ શત્રુધન આદે, અન્ય દેશના રાય;
 પુત્ર પ્રધાન મળી સહુ લાવ્યા, મુનિવર કેરે પાય. ૧૮
 પછી રામચંદ્રની સન્મુખ ઉભા, પોતે વાલ્મિક મુન્ય;

ગદ્ગદ કંઠે કરુણા વચને, રામનું કરતા સ્તવન.

૧૯

વલણ

શ્રીરામચંદ્રની સ્તુતિ કરતા, મુનિ વાલ્મિકિ તેણીવાર રે;

તે સાંભળતાં સુખ ઉપજે, થાયે પાવન નર ને નાર રે. ૨૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
वाल्मिकिना रामसेना संजीवनं नाम द्वाशीतितमोऽध्यायः ॥८२॥

અધ્યાય ૮૩ મો

છંદ ત્રોટક

જયરામ કૃપાળ દયાળ હરિ, પરમારથ વિગ્રહ દેહ ધરી;
જગકારણ આપ અહેતુ સદા, વૃત માનુષ રૂપ ન મોહ કદા.
તરણિકુળ મંડન મૈલિ મણિ, પ્રગટયા કમળાયુધ પાળકુળી;
કરકંઠ ધરી શર આપવરં, કૃત વીશ ભુજ દશશિષ હરં. ૨
પૃથ્વીતળ પાવન પુણ્ય કરી, પદ તીરથરાજ સ્વછંદ પ્રરી;
હત દુષ્ટ નિશાચર ધોરતમં, કૃત સ્થાપન સેત અભે નિગમં. ૩
જય શ્રીપતિ ભૂપતિ ભૂપતિ, યજ્ઞ રૂપ ગિરાપતિ સર્વ ગતિ;
સત્ત્વ શુદ્ધ પ્રકાશક જ્ઞાનમયં, ગત ઉદ્ભવ વ્યાપક વિશ્વ અયં. ૪
અજરામર સિદ્ધ ગતિ ન લહે, નિગમાગમ પૂરણ બ્રહ્મ કહે;
ભક્તગોસુર સાહક સત્યવ્રતં, ધર્મસ્થાપન એ અવતારધૃતં.
અદ્ભુત ચરિત્ર અનુપ વરં, કવિ વાગ વિલાસ ન માનસરં;
સનકાદિક શેષ મહેશ ગિરા, નભનાયક લાયક વિપ્રવરા. ૬
તપ યોગ સમ્મધિ સુધ્યાન ધરે, યહ જીવનમુક્તજ બ્રહ્મ પરે;
તદપિત્યજીધ્યાન સુણે ચરિતં, હરતિ ત્રય તાપ ગુણા સરિતં. ૭
મન શીલ મુનિ તજી યોગક્રિયા, ભજતે સગુણાકૃતિ રૂપતયા;
મદમાન રહિત સદા વિચરે, નિત્ય મુક્ત કથામૃત પાન કરે. ૮
જય જ્યોધ અગાધ અખંડ અજે, લય પાલન વિશ્વ સંહાર સજે;
જયતિ સતચિત આનંદધનં, વડવાનળ દાહક દુષ્ટ વનં. ૯
અવતાર અનામય ભૂમિતલં, વિચરી મમ વાણી કરી સુક્લં;
કૃત પૂરણ કામ કૃપાળ પ્રભો, પ્રણમામિ રમાપતિ રામવિભો.

દોહા

પૂરણ અંશ કરુણાયતન, કૃપાસિંધુ રણધીર;

સત ચિત આનંદ રૂપ ધન, જયજય શ્રીરધુવીર.

૧૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिवे
 वाल्मिकिना श्रीरामस्तुति करणं नाम त्रयोशितितमोऽध्यायः ॥८३॥

અધ્યાય ૮૪ મો

રાગ ભૂપાળ

મુનિ વાલ્મિકે રે; સ્તુતિ કરી શ્રીરધુવીર તણી;

થઈ પ્રસન્નજ રે, બોલ્યા પછે ત્રિભુવનધણી.

૧

અહો મુનિવર રે, હું તમારો સેવક સદા;

તમારે વશજ રે, જે કહો તે કહું સરવદા.

૨

તમે આગમ રે, વાણી બોલ્યા છો જેટલી;

ધરી જન્મજ રે, મેં લીલા કીધી તેટલી.

૩

તમે મુજને રે, જે ઉપકાર કર્યો આંહાં;

બીજે નવ થાય રે, સત્ય કહું ત્રિલોકમાંહાં.

૪

હવે માગો રે, સત્ય વચન પાળું સહી;

તમ જેવો રે, મારે હેતુ બીજો નહિ.

૫

લઈ વચનજ રે, મુનિવર આશ્રમ આવિયા;

બે પુત્રને રે, સમજાવીને તાંહાં લાવિયા.

૬

સાથે લીધો રે, જે હતો યજ્ઞતણો તુરી;

રામ પાસે રે, મુનિવર ત્યાંહાં આવ્યા પ્રી.

૭

સાષ્ટાંગજ રે, લવકુશ પ્રભુચરણે કર્યા;

થઈ પ્રસન્નજ રે, શ્રીરામે કર મુસ્તક ધર્યા.

૮

મુનિ બોલ્યા રે, વિનય વચન વાણી કહી;

પ્રભુ પુત્રજ રે, આ તમારા જાણો સહી.

૯

મુજ આશ્રમે રે, જન્મ થયો એ મુતતણો;

છે બળીયા રે, મહિમા જેનો અતિ ધણો.

૧૦

એવું મુણીને રે, હરખ્યા શ્રીરધુનાથજી;

એ પુત્રને રે, ભીડયા હૃદયા સાથે ॥	૧૧
હરખ આંસુએ રે, શિર સિંચ્યાં સુતનાં સદા;	
પછે પુત્રને રે, લેઈ ઉછંગે બેઠા તદા.	૧૨
સરવે હરખ્યા રે, જેજેકાર કરે તહીં;	
વૃષ્ટિ પુષ્પની રે, દુંદુભી વાગ્યાં સ્વરગમહીં.	૧૩
હૂત મોકલ્યો રે, અવધમાં કહેવા વધામણી;	
પુત્રની ખ્યાત રે, શુધ પામ્યા સીતાતણી.	૧૪
સુણી હરખ્યો રે, માત આદે પરિવાર ॥	
વહેચી વધામણી રે, આપ્યાં છે દાન અપાર ॥	૧૫
રથે બેસી રે, વશિષ્ઠમુનિ ત્યાંહાં આવિયા;	
મળ્યા રામને રે, આશીર્વાચને બોલાવીયા.	૧૬
દીઠા મુનિએ રે, એ પુત્ર રામના સંગમાં;	
જ્યમ સત્ચિદ્ રે, આનંદના ઉછંગમાં.	૧૭
ઉઠી લાગ્યા રે, લવ કુશ મુનિચરણે તદા;	
દીધી આશિષ રે, સુખી રહેજે સુત સરવદા.	૧૮
ભરગચ્છીના રે, ડેહેચ તંબુ તાણ્યા ત્યાંહાં;	
સભા કરીને રે, શ્રીરઘુવર બેઠા ત્યાંહાં.	૧૯
પછે વિનવ્યા રે, વશિષ્ઠ વાલ્મિકે શ્રીરામને;	
અંગીકૃત કરો રે, પ્રભુ શ્રી એ પૂરણ કામને.	૨૦
આપી આજ્ઞા રે, રઘુપતિએ નિજ ભ્રાતને;	
ચાલ્યા તેડવા રે, વીર સહુ જગમાતને.	૨૧
ભરથ લક્ષ્મણ રે, શત્રુવન ને સુમંત ॥	
લંકાપતિ રે, સુગ્રીવ ને હનુમંત ॥	૨૨
અન્ય બીજા રે, કપિવર ભૂપતિ અતિવણા;	
ચાલ્યા સરવે રે, અનન્ય ભક્ત રઘુવરતણા.	૨૩
મુનિ સાથે રે, આશ્રમમાં સહુ આવિયા;	
ધણા સેવક રે, સાથે સુખાસન લાવિયા.	૨૪
બંધુ સરવે રે, પાથે લાગ્યા સીતાતણે;	
કરી વિનંતિ રે, માન દેઈ કરુણાપણે.	૨૫

ઘોલ્યા ભરથણ રે, હે અંબ પધારો કૃપા કરી;	
ત્યારે સીતાએ રે, દુઃખ સંભારી આંખ્ય જળે ભરી.	૨૬
પછી વાલ્મિકે રે, સાસરવાસો કર્યો ધણું;	
દીન વચને રે, સંતોષ્યું મન સીતાતણું.	૨૭
થયા ગદ્ગદ રે, સીતાની સાથે ઘોલ્યા મુનિ;	
હે પુત્રી રે, તું નિર્મળ જેવી સુરધુનિ.	૨૮
તું છે પૂરણ રે, તુજને હું શું કહું કથી;	
બાઈ તારી રે, મેં સ્વાગત કાંઈથઈ નથી.	૨૯
તું મહાલક્ષ્મી રે, જક્તજનેતા છે સતી;	
તારું સન્માન રે, નથી થયું કાંઈ ભારીવતી.	૩૦
દરભ આશન રે, પ્રજા જળથી પોષણ કરી;	
ક્ષમા કરજે રે, હું વિપ્ર ઉપર કરુણા ધરી.	૩૧
અહીંનું સુખદુઃખ રે, મનમાં કાંઈ નવ લાવશો;	
બાઈ હાવે રે, પ્રી અહીં ક્યાંથી આવશો.	૩૨
એમ કહીને રે, ગદ્ગદ કંઠ થયા ધણું;	
મુનિ રોયા રે, સંભારી હેત સીતાતણું.	૩૩
ત્યારે વળતાં રે, વચન વેદેહી ઓચર્યાં;	
હો મુનિ તમો રે, મુજને વાનાં ધણાં કર્યાં.	૩૪
તમ આશ્રમે રે, હું સુખ પામી અતિધણું;	
તેણે વિસર્યું રે, જે દુઃખ પતિ વિરહતણું.	૩૫
જ્યમ ગર્ભને રે, માતા રાખે જતને કરી;	
એમ રાખી રે, તમો મુજને હું સુખે ઠરી.	૩૬
હો પિતાજી રે, તમારું હેત નહિ વિસરે;	
નિજ માઆપ રે, તમથી આધક બીજું શું કરે.	૩૭
તમો જનકથી રે, મારે હેતુ છો અતિધણા;	
મુને પાળી રે, સાથી થયા દુઃખ વેળાતણા.	૩૮
એમ કહીને રે, મુનિને પાચે નમ્યાં ફરી;	
પછી સીતાએ રે, મુનિપત્નીઓની પૂજા કરી.	૩૯
પુત્રીને જ્યમ રે, પિતા વળાવે સાસરે;	

એવી સ્વાગત્ય રે, વાલ્મિકે કરી તે વાસરે.	૪૦
પછી માગી રે, મુનિવરની આજ્ઞા તદા;	
મુખાસનમાં રે, બેઠાં સીતાજી સરવદા.	૪૧
ભરથ લક્ષ્મણ રે, આમર બે પાસે કરે;	
સરવ મંડળ રે, સીતાની સાથે પરવરે.	૪૨
અંજનીસુત રે, ખમા ખમા મુખ બોલતા;	
વિયોગે દુઃખી રે, મગ્ન થઈ મુનિ ડોલતા.	૪૩
એમ આવિયા રે, રામ સમીપે જ્યાહરે;	
રાખી શીભિકા રે, ઉતર્યાં જનકી ત્યાહરે.	૪૪

વલણુ

ઉતર્યાં જનકી મુખાસનથી, દૂરથકી તેણીવાર રે;
 પછી ચરણે ચાલી આવિયાં, જ્યાં બેઠા જુગદાધાર રે. ૪૫
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 लवकुशाम्बां सीतानयनं नाम चतुराशितितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

અધ્યાય ૮૫ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સીતા આબ્યાં જ્યાંહાં રધુવીર જી,
 ચરણે નમિયાં ધરી મન ધીર જી;
 મુનિવર બોલ્યા મધ્ય સમાજ જી,
 સુણો મમ વાણી શ્રીમહારાજ જી. ૧

ઢાળ

મહારાજ પુત્રી જનકની, મમ ધરમ કન્યા એહ;
 તે કરો અંગીકૃત પ્રભુ, થઈ પ્રસન્ન નિરસદેહ. ૨
 એ આદિ મધ્ય ને અંતમાં, સર્વથા છે નિષ્પાપ;
 તેના સાક્ષી છે ભૂ નભ અનળ, રવિચંદ્ર વાયુ આપ. ૩
 એ પરમ સાધ્વી જનકી, પ્રભુ બેસાડો અરધંગ;
 તમે અંતરજમી સર્વની, ગતિ જાણો છો શ્રીરંગ. ૪
 સહુ સભા મુણતાં વાલ્મિકે, એમ વિનવ્યા રધુવીર;

એટલે થઇ આકાશવાણી, ગિરા મહા ગંભીર.	૫
હે રામ મુનિવર સત્ય કહે છે, પરમ સાધવી એહ;	
કરો અંગીકાર કૃપા કરી, નવ ધરશો મન સંદેહ.	૬
એ પુત્ર સીતાતણા નિશ્ચયે, છે તમારા અંશ;	
એ ત્રૈલુ જલુ શુદ્ધ સત્ત્વ છે, તે જાણુને અવતંશ.	૭
એવું સુણી ઉઠયા રામજી, મન પ્રસન્ન થઇ તેણીવાર;	
શ્રીય આલિંગી આસન બેસાડયાં, થયો જયજયકાર.	૮
છે વામ ભાગે જનકી, એ પુત્ર દક્ષિણ પાસ;	
તે સમે થઇ વૃષ્ટિ પુષ્પ દુન્દુભી, ગડગડયાં આકાશ.	૯
સહુ સભા બોલે શબ્દ જયજય, હરખનો નહિ પાર;	
ઈન્દ્રાદિક આદે દેવ સરવે, આવિયા તે ઠાર.	૧૦
પછી કામદુધાને તેડાવી, કરી સ્મરણ વાલ્મિક મુન્ય;	
તે જે જોઇએ તે સરવ આપે, વસ્ત્ર તૃણ જળ અન્ન.	૧૧
ભાવતાં ભોજન સરવને, ધૃત શર્કરા પયયુક્ત;	
તે અશનથી મુખ ઉપજે, થાય સકળ દુઃખથી મુક્ત.	૧૨
એમ ત્રણ દિવસ વાલ્મિક મુનિએ, રાખ્યા જુગદાધાર;	
અસંખ્ય દળ સાથે પ્રભુને, કર્યો પ્રાંહાંણાચાર.	૧૩
કવિરાજશું પછી રઘુપતિ, બોલ્યા વચન કરજોડ;	
હાવે આજ્ઞા આપો અવધ જવા, પહોંચે મનના કોડ.	૧૪
તમે પણ ચાલો તાંહાં, યજ્ઞમાં મુનિ મહારાજ;	
તમ વનવિષે હોય વિપ્ર તે પણ, સાથે તેડો આજ.	૧૫
ત્યારે વિદાય કીધી કામધેનુ, વાલ્મિકે તેણીવાર;	
તત્પર થયા જવા અવધપુર, સાથે વિપ્ર અપાર.	૧૬
સાવધાન સહુ સેના થઇ, વાજ્યાં બહુ વાજંત્ર;	
ચતુરંગ સેના ચળકતી, ધ્વજ કલશ ચિત્રવિચિત્ર.	૧૭
વાલ્મિક મુનિને બેસાડયા, રથમાં સહિત સહુ મુન્ય;	
પછી પોતાને રથ સહિત સીતા, બેઠા જુગજીવન.	૧૮
એ પુત્ર બેઠા હસ્તી ઉપર, શોભાનો નહિ પાર;	
ત્યાં છત્રચામર થાય છે, બોલે ખમા છડીદાર.	૧૯

સહુ સાથશું રઘુનાથ આલ્યા, સેના સાગર પૂર;	
હય હણહણે ગજ ધુમતા, સિંહનાદ કરતા શૂર.	૨૦
એમ અવધપુરીમાં આવિયા, ઉતર્યા સરભુતીર;	
સહુ ભૂપની સ્વાગત કરી, સરવજ્ઞ શ્રીરઘુવીર.	૨૧
સહુ સાસુને સીતા મળ્યાં, લાગ્યાં સરવને પાય;	
થયાં પ્રસન્ન જોઈ એ પુત્રને, હરખ્યાં કૌશલ્યા માય.	૨૨
ઉછંગમાં એસાડીયા, લવ કુશ જથા રવિચંદ;	
કૌશલ્યા પ્રેમે થયાં ગદ્ગદ, પામ્યાં બ્રહ્માનંદ.	૨૩
સીતાને ચાંપ્યાં રુદ્રેશું, માતા ભરે લોચન;	
સુખદુઃખની વાતો કરી, થઈ વેદના જે વન.	૨૪
પછી નાનાવિધનાં દાન આપ્યાં, માતાએ તેણીવાર;	
એમ હળીમળી સુખીયાં થયાં, વરતીયો જયજયકાર.	૨૫

વક્ષણ

જયજયકાર વરત્યો તદા, થયાં સફળ સહુ મન કામ રે;
 પછી યજ્ઞ પૂરણ કરવાને યેઠા, દીક્ષા લેઈશ્રીરામ રે. ૨૬
 इति श्रीराम० सं० बा०ना० उत्तरकांडे आश्वमेधिके वाल्मिकि वचनात्
 पुत्राभ्यां सह सीतामंगीकृत्य पुरप्रवेशो नाम पंचाशितितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

અધ્યાય ૮૬ મો

રાગ મારુ

યેઠા દીક્ષા લેઈને શ્રીરામ, સાથે જનકી પૂરણ કામ;	
પહેર્યાં વસ્ત્રંઆભૂષણ સાર, તેની શોભાતણો નહિ પાર. ૧	
ત્યાં અનેક પૃથ્વીના ભૂપ, યેઠા મુનિવર વેદ સ્વરૂપ;	
યેઠા પરતક્ષ સરવે દેવ, નિજ આસન ઉપર એવ. ૨	
વાળે વાળંત્ર નાના પ્રકાર, અંદીજન યોલે જશ વિસ્તાર;	
નાયે અપસરા નાના રંગ, સરવેને મન હરખ ઉમંગ. ૩	
યજ્ઞ મંડપ ચાર જોજન, મધ્યે કુંડ રચ્યો છે પાવન;	
આચારજ છે બ્રહ્મકુમાર, બીજ વરિયા વિપ્ર અપાર. ૪	
તેમાં મુખ્ય અગસ્ત્ય ને વ્યાસ, કરાવે ક્રતુ યેસીને પાસ;	

હુતાશનમાંહે કર્યો હોમ, પ્રગટી જવાળા છાયો ધૂમ્ર વ્યોમ. ૫
 આપે આહુતિ નાના પ્રકાર, કરે ઋત્વિજ મંત્ર ઉચ્ચાર;
 ડિંચા હસ્ત કરી મુનિડોલે, સ્વાહાકાર સ્વધા મુખ ખોલે. ૬
 ઐકારતણી ધૂન થાય, વપદકાર તે લણુતા જાય;
 જે પ્રભુ યજ્ઞમૂર્તિ અખંડ, યજ્ઞભુક્તા વ્યાપક બ્રહ્માંડ. ૭
 તે પ્રભુ પાળવાને ધર્મ, પોતે આચરે યજ્ઞનું કર્મ;
 જક્તના ગુરુ શ્રીહરિ જાણુ, જેની શ્વાસા થઈ વેદ વાણુ. ૮
 તે પ્રભુ સુણતાં સભા સર્વ, પૂછતા ગુરુને તજી ગર્વ;
 મારા યજ્ઞમાંહે હો મુનેશ, નવ રહે કશી ન્યૂનતા લેશ. ૯
 સુણીને હસ્યા બ્રહ્મકુમાર, સુણો શ્રીપતિ જુગદાધાર;
 અમો જાણું છું વેદનો ધર્મ, સરવ યજ્ઞતણું જે કર્મ. ૧૦
 પૂર્વે મરુત જેવા રાજન, તેણે યજ્ઞ કર્યો પાવન;
 આખું સુવરણ દ્વિજને અપાર, લઈજતાં તેને લાગ્યો ભાર. ૧૧
 તેણે નાખ્યું હિમાચળમાંહે, અઘાપિ તે પડ્યું છે ત્યાંહે;
 એવા ભૂપ ધણા થયા પૂરવે, તેણે યજ્ઞ કર્યા વિધિ સરવે. ૧૨
 અમો કરાવનાર કતુકેરા, ઉપચાર પવિત્ર ધણેરા;
 હુત હોમીએ નાના પ્રકાર, વેદમંત્રનો કરીએ ઉચ્ચાર. ૧૩
 યજ્ઞ પૂર્ણ સમે સુણો રામ, અમો જાપીએ તમારું નામ;
 હુતમંત્ર અશુદ્ધિ જાય, તેથી યજ્ઞ તે પૂરણ થાય. ૧૪
 દેશ કાળ ને દ્રવ્ય અશુદ્ધિ, ટળે દોષ થાયે તેની શુદ્ધિ;
 જેના નામતણે એ પ્રતાપ, તે પ્રભુ કતુ કરતા આપ. ૧૫
 તે માંહે ન્યૂનતારહે ક્યમ, રવિ પાસે ન કિંચિત તમ;
 માટે સુણીએ શ્રીમહારાજ, પ્રભુ યજ્ઞ પૂરણ થયો આજ. ૧૬
 હાવે ઉઠો શ્રીરઘુરાય, સહુ વિપ્રની કરવી પૂજાય;
 જે અધિકારીનું જેવું માન, તેને આપવું તેણુંદાન. ૧૭
 ગુરુનાં સુણી એવાં વચન, સીતાસહિત ઉઠ્યા લગવન;
 બંધુ પુત્ર મળી તેણીવાર, લાવ્યા પૂજતણો ઉપચાર. ૧૮
 સીતાસહિત પ્રથમ રઘુરાય, કરી વશિષ્ઠ મુનિની પૂજાય;
 મણિ ભૂષણ વસ્ત્ર અપાર, રત્ન મુક્તાંજળના હાર. ૧૯

અર્ધ્ય આરતી ધૂપ ને દીપ, સ્તુતિ વિનય સંતોષ્યા વિપ્ર;
 કીધી પૂજા શોડષ ઉપચાર, સીતારામે કર્યો નમસ્કાર. ૨૦
 ત્યાર પૂઠે મુનિ જે અગસ્ત્ય, તેની પૂજા કરી વિધિ સ્વસ્ત;
 પછી સત્યવતીસુત વ્યાસ, તેને પૂજ્યા અતિ ઉલ્લાસ. ૨૧
 પછી ચ્યવન ઋષિ મહાનંત, તેની પૂજા કરી ભગવંત;
 શુક્રાચારજ બૃહસ્પતિ જેહ, વિશ્વામિત્ર ને વાલ્મિકિ તેહ. ૨૨
 તે આદે સહુ મુનિનો સાથ, તેની પૂજા કરે રઘુનાથ;
 જે રીતે કરી ગુરુની સેવ, તે રીતે પૂજ્યા સહુ મુનિદેવ. ૨૩
 આપ્યાં બહુવિધનાં પછી દાન, તેનું કેણે ન થાયે માન;
 એકેકા વિપ્રને તેણીવાર, આપ્યું હેમ લક્ષ લક્ષ ભાર. ૨૪
 વસ્ત્ર વિચિત્ર નાના રંગ, અલંકાર ઓપે ઘણા અંગ;
 કરાવ્યાં મિષ્ટ ભોજન પાન, સંતોષ્યા મુનિને ભગવાન. ૨૫

વલણ

ભગવાને સંતોષ્યા મુનિ ત્યાં, કરીયો બહુ સતકાર રે;
 ત્યારે તેણે સમે ત્યાં અગસ્ત્ય બોલ્યા, સુણીયે જુગદ્ધાધાર રે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 सीतयासहश्रीरामेण ऋत्विज पूजनं नाम पडाशितितमोऽध्यायः ॥८६॥

અધ્યાય ૮૬ મો

રાગ સામેરી

અનીહારે ઘટસંભવ બોલ્યા વચન, સુણીયે શ્રીપતિ જુગજીવન;
 ઘટ ભરી લાવો તીરથનું વાર, તેથી ક્ષાલણ કરવા યજ્ઞતોખાર. ૧

ઢાળ

તોખારને હાથે સ્નાન કરાવો, લાવો તીરથનું વાર;
 ચતુષ્ષ્ટિ દંપતી, ઘટ ગ્રહી ચાલો નિરધાર. ૨
 એમ અગસ્ત્યે આજ્ઞા કરી, ત્યારે ઉઠ્યા શ્રીરઘુરાય;
 ચોસઠ જોડાં સ્ત્રીપુરુષ તે, જળ ભરવાને જાય.
 શ્રીરામ સંગે જનકી, ઉન્મીલા લક્ષ્મણ વીર;
 ભરથની સાથે માંડવી, શ્રુતકીર્તિ રિપુહરધીર. ૪

વળી કાંતિ ને પુષ્કલની આદે, રાજકુંવર સમુદાય;	
લક્ષ્મીનિધિ ને કામળા, રિપુજીત અંગસેનાય.	૫
વળી સત્યવતી ને સુબાહુ, સત્કીર્તિ સુમદ નરેશ;	
મનોજ્ઞયા ને વીરમણિ, મહામૂર્તિ ને લંકેશ.	૬
રાય પ્રતાપાગ્ર ને પ્રતીતિ, નીલરત્ન રમ્યા ભામ;	
અશ્વાગ્ર ને કામાંગના, મનોહરા સુરથ નામ.	૭
ઘંત્યાદિ રાજ રાણીઓશું, સજ્યા તન શણુગાર;	
કરમાંહે કુંભ કનકતણા, ગ્રહી આલ્યા ભરવા વાર.	૮
સરજ્યુ ગંગામાં આવિયા, સાથે ઘણા મુનિજન;	
ત્યારે વેદમંત્રે કરી વશિષ્ઠે, મંચુ જળ પાવન.	૯
તે નીરના ઘટ ભરી આપ્યા, દંપતી કરમાંહે;	
ચોસઠ જોડાં જળ ભરી, પછે વળ્યાં પાછાં ત્યાંહે.	૧૦
મુનિ વેદ ભણુતા જાય આગળ, વાળે બહુ વાજંત્ર;	
એમ યજ્ઞમંડપ માંહે આવ્યા, શોભા ચિત્ર વિચિત્ર.	૧૧
ત્યાં અશ્વ ઉભો રાખીયો, શુભ સ્વસ્તિવાચન થાય;	
ઉભા રહ્યા અગસ્ત્ય વશિષ્ઠ, બે પાસ બે મુનિરાય.	૧૨
શ્રીરામ સીતા યજ્ઞ હયને, કરાવે છે સ્નાન;	
કરમાંહે ઘટ લેઈ રેડતા, જળ સ્વયં શ્રીભગવાન.	૧૩
એમ જળ ક્ષાલન કરી વળતો, પૂજ્યો કેકાણુ;	
મુનિ મંત્ર ભણુતા જાયછે, નિર્વિધન ક્ષેમ કલ્યાણુ.	૧૪
આશ્ચર્ય પામ્યા વિપ્ર સહુ, કરતા પરસ્પર વાત;	
શ્રીરામ પૂરણ બ્રહ્મ છે, એ અખિલ જગના તાત.	૧૫
જેનું નામ લેતાં અધમ પ્રાણી, પાપથી મૂકાય;	
સંસ્કૃતિ દુઃખથી મુક્ત થઈ, અપવર્ગ પંથ પળાય.	૧૬
તે પાપ મુક્ત નિમિત્ત કરતા, યજ્ઞ શ્રીરઘુવીર;	
એ લોક સંગ્રહ અરથ પાળે, ધરમ વ્રત રણધીર.	૧૭
પછે ખડગ મંત્રી વશિષ્ઠે, આપ્યું પ્રભુને હાથ;	
બીજે કરે ગ્રહી કેશવાળી, અશ્વની રઘુનાથ.	૧૮
જ્યારે અશ્વ પૃથ્વે સ્પર્શ કીધો, હસ્ત રવિકુળ ભૂપ;	

ત્યારે તુરીતણો દેહ પડયો, તતક્ષણ થયો દિવ્યસ્વરૂપ. ૧૯
 ચતુર્ભુજ ધનશ્યામ તન, ચતુરાયુધ મંડિત વેષ;
 અલંકાર મણિમય કનકના, પટ મુગટ કુંડળ દેશ. ૨૦
 તે અશ્વ મટીને થયો એવો, દીવ્ય રૂપે સાર;
 તત્કાળ આવ્યું વિમાન સુંદર, બેઠો તે મોઝાર. ૨૧
 ગણસિદ્ધ ચારણ અપસરા, કરતા સુમંગળ ગાન;
 માંહે છત્ર ચામર થાય છે, શોભા તે સ્વર્ગ સમાન. ૨૨
 એવા દિવ્ય રૂપને દીઠો સરવે, પામ્યા અચરજ મન;
 પછે તેની સાથે બોલિયા, શ્રીરામ મધુર વચન. ૨૩
 કહે ભાઈ પૂર્વે કોણ તું, ક્યમ પામ્યો અશ્વની દેહ;
 ક્યમ થયો હવડાં દિવ્ય રૂપે, એ મોટો સંદેહ. ૨૪
 એવાં વચન સુણી રઘુવીરનાં, પછે તેણે જોડ્યા હાથ;
 સહુ સભા સુણતાં મેઘ ગંભીર, બોલ્યો પ્રભુની સાથ. ૨૫
 હે અંતરજાતી સર્વગત, સદૃશસદૃશ વ્યાપક વેદ;
 વળી બ્રાહ્મણીતર તણું તમને, જ્ઞાન છે નિરભેદ. ૨૬
 તોય અજાણ્યા થઈ મુને પૂછો, જણાવા સહુ જન;
 ત્યારે જથારથ વૃત્તાન્ત મારું, કહું શ્રી ભગવન. ૨૭

વલણ

ભગવાન આદે સભા સરવે, સુણતાં તે નિરધાર રે;
 શ્રીરામ સનમુખ વચન બોલ્યો, દિવ્ય રૂપ તેણી વાર રે. ૨૮
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 अश्वस्वरामकरस्पर्शनात् देवरूप प्राप्तिर्नाम सप्ताश्रितितमोऽध्यायः ૮૭

અધ્યાય ૮૮ મો

રાગ બીલાવર આપાઠ

હાવે દિવ્યરૂપ કહે સુણો રઘુરાય, હું પૂર્વે હતો બ્રાહ્મણનીકાય;
 વિદ્યા થોડી ભણ્યો અલ્પમતિ, સારાસાર નવ જાણું રતિ. ૧
 મન અહંકાર અનરથનું મૂળ, ચાલતો વેદ થઈ પ્રતિકૂળ;
 લોકમાંહે પૂજવા કામ, દંભ કરું જઈ ઠામોઠામ. ૨

જ્ય ત્યાં કરતો મિથ્યાવાદ, શુભ કર્મે મન થાય પ્રમાદ;
 ધણા દિવસ એમ વાહ્યા લોક, મિથ્યા જન્મ ગમાવ્યો ફોક. ૩
 મોટું પર્વ હતું એક દન, સરજ્યુતીર મળ્યા સહુ જન;
 મોટો મેળો ભરાયો ત્યાંહે, હું પણ આવ્યો તે સ્થળ માંહે. ૪
 પુલિનવિષે વન છે મહા રમ્ય, ત્યાં ધણા મુનિવરના આશ્રમ;
 ફૂલી વનસ્પતિ ભાર અઢાર, ત્રિવિધિ પવન શોભા અતિસાર. ૫
 સરજ્યુગંગામાં કરીને સ્નાન, હું ખેડો જોઈ સુંદર સ્થાન;
 અગ્નિહોત્રનો કુંડજ કર્યો, જાળવલ્યમાન અગ્નિ ત્યાં ધર્યો. ૬
 યજ્ઞસમિધ મૂકી સહુ પાસ, લોકને જોવા મિથ્યા ભાસ;
 ખેડો ધરી ત્યાં દંભનું રૂપ, આવી નમે છે મોટા ભૂપ. ૭
 યજ્ઞ કરમ નવ કરતો લેશ, લેઈ ખેડો સહુ મિથ્યા વેષ;
 ત્યારે તેણે સમે તે યાત્રામાંહે, મુનિ દુરવાસા આવ્યા ત્યાંહે. ૮
 કો દ્વિજ તપ હોમજ કરે, કો યોગ ધ્યાન પૂજા આચરે;
 વળી કો વેદાધ્યયન કરતા વિપ્ર, કો હરિકથા સુણાવે ક્ષિપ્ર. ૯
 તે સહુને જોતા મુનિ દુરવાસ, વળતા આવ્યા મારી પાસ;
 ચિત્રકારી જોઈ મારું તન, ક્રોધ ચઢ્યો મુનિવરને મન. ૧૦
 અહ્યા દંભ કરી ખેડો છે તુંય, જોજે શિક્ષા કરું છું હુંય;
 મૂરખ તુંજને દેઉં શાપ, તું પશુયોનિ ભોગવજે આપ. ૧૧
 એવાં વચન સુણી હું કંપ્યો કાય, ઉઠી લાગ્યો મુનિવરને પાય;
 પ્રસન્ન કર્યાં સ્તવને મુનિજન, મુજ અનુગ્રહ કરીએ સ્વામીન. ૧૨
 ત્યારે દુરવાસાને આવી દયા, પછે ખોહ્યા કરી મુજ ઉપર મયા;
 અહ્યા તારો અનુગ્રહ કરું છું હુંય, શામકરણ હય શાજે તુંય. ૧૩
 પછે થોડા દિવસમાં શ્રીભગવાન, ધરશે જન્મ અવધ સ્વસ્થાન;
 રઘુકુળમાં દશરથ ભૂપાળ, થશે પ્રગટ ત્યાં દીન દયાળ. ૧૪
 તે રામચંદ્ર કરશે અશ્વયાગ, ત્યારે તુંને વરશે મહાભાગ;
 પૂર્ણાહુતિ સમે યજ્ઞને અંત, તુંજ પૃષ્ઠે કર ધરશે ભગવંત. ૧૫
 શ્રીરામ હસ્તના સ્પર્શ કરી, તતક્ષણ તું જાઈશ ઉદ્ધરી;
 એવું કહી ગયા અત્રીતંન, અશ્વ થયો હું જીગજીવન. ૧૬
 તે મુનિવચન થકી મહારાજ, મુજને કરુણા કીધી આજ;

હું પતિતના છોડયા બંધ, પામ્યો મહાસુખ મુક્તિસંબંધ. ૧૭
 એમ કહી પ્રભુને કર્યો નમસ્કાર, પછી ચાલ્યો શાશ્વતપદ મોઝાર;
 દેવનાં દુઃદલી વાગ્યાં ત્યાંહે, ગયો અશ્વ અપવર્ગજ માંહે. ૧૮
 આશ્ચર્ય પામી સરવ સભાય, ત્યારે મુનિવરને પૂછે રઘુરાય;
 અશ્વ હોમ્યાવિણુ મુનિમહારાજ, પૂરણ યજ્ઞ ક્યમ થાશેઆજ. ૧૯
 પછી વશિષ્ઠ કુંભજ બંન્યો મુન્ય, રામની સાથે બોલ્યા વચન;
 આ અશ્વના અંગનું થયું કપુર, તેનો હોમ કરો તમો સુર. ૨૦
 દેવને પણ એ પ્રિય છે ધણું, એથી કામ ચાલશે આપણું;
 એણું સુણી શ્રીભુગદાર, કરપુર હોમ્યું કુંડ મોઝાર. ૨૧
 અંગ અંગના મંત્રજ ભણી, પૂણાંહુતિ કરી યજ્ઞજ તણી;
 પ્રત્યક્ષ બેઠા સર્વે દેવ, યજ્ઞભાગ સહુ પામ્યા એવ. ૨૨
 દેવઋષિ પિતૃ તેણીવાર, તૃપ્તિ થયા સહુ યજ્ઞમોઝાર;
 એમ સીતાસહિત પોતે રઘુવીર, યજ્ઞ પૂરણ કર્યો રણધીર. ૨૩

વલણ

રણધીર શ્રીરઘુવીર પોતે, કર્યો પૂરણ યજ્ઞ મહારાજ રે;
 પછી વશિષ્ઠ ગુરુની આજ્ઞાયે, ચાલ્યા અવભૂથ કરવા કાજ રે. ૨૪
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे अश्वपूर्व-
 जन्मकथनानंतरं यज्ञपूर्णाहुतिकरणं नाम अष्टाशितितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

અધ્યાય ૮૯ મો

રાગ ધવળ ધનાશ્રી

હાવે ગુરુની આજ્ઞા શિષ્ય ચઢાવી, સીતા સહિત ભગવાન જ;
 યજ્ઞને અંતે ઉઠીને ચાલ્યા, કરવા અવભૂથ સ્નાન જ. ૧
 સાથે સકળ દેશના રાજા, રાણીઓશું તેણીવાર જ;
 સરવે મુનિવર પત્નીઓ સાથે, તન શીભતા શણગાર જ. ૨
 નાના પ્રકારનાં વાજાં વાજે, ગાંધર્વ અપસરા ગાય જ;
 એવી શીભાએ શ્રીઅવધબિહારી, અવભૂથ કરવા જાય જ. ૩
 હવે સરભુગંગામાં પ્રવેશ્યા પોતે, સીતાસહિત રઘુરાય જ;
 અન્ય સકળ જન પૂઠે પ્રવેશ્યા, સ્ત્રી પુરુષ સમુદાય જ. ૪

હરદી કુમકુમ કેસર ચંદન, અત્તર કસ્તુરી બરાસ લ; તે એકએકને નરનારી લેપન કરે, મરદેસુગંધી સુવાસ લ. ૫ સ્ત્રીપુરુષ સહુ લજ્જા મૂકી, છાંટે સુગંધી અનંત લ; રંગમાં અંગ ભીંજી ગયાં સહુનાં, બાણે શું રમતાવસંત લ. ૬ સરવ સુગંધી મરદી રહ્યા પછી, છાંટવા માંડયું તોય લ; લાજ મૂકીને છાંટે પરસ્પર, અદ્ભુત ઉચ્છવ હોય લ. ૭ શ્રી પુરુષોત્તમ પૂર્ણાનંદ પોતે, રમે રમાડે એમ લ; અનેક અબળા છાંટે પરસ્પર, અદ્ભુત ઉચ્છવ હોય લ. ૮ કુમકુમ કેસર મંદિત ત્રિયાનાં, મુખ દિસે જળમાંહે લ; બાણે કનકનાં કમળજૂલ્યાં, એવી શાભા થઈ ત્યાંહે લ. ૯ દંતની પંક્તિ કમળ કેશ માનું, નેત્ર મધુકર રૂપ લ; છૂટા કેશ સેવાળ સરીખા, કંઠ તે નાળ અનુપ લ. ૧૦ એમ અદ્ભુતરૂપે સહુ ગજગમની, જળ કીડા તે કરતી લ; એક એકનો કર ઝાલી જીવતી, મંગળ ગાતી ફરતી લ. ૧૧ દેશદેશના લોકજ સરવે, આવ્યા તે ઉચ્છવ બેવા લ; ત્રિવિધતાપ સંસારજનિત દુઃખ, કલેશ શોક સહુ ખોવા લ. ૧૨ પોતે પરસ્પર જળ ઉછાળે, બનકી ને રધુરાય લ; જ્યમ ભક્તિ જ્ઞાન બે રૂપ ધરીને, આનંદ જળમાં નહાય લ. ૧૩ વળી છાંટે સ્ત્રીપુરુષ અતિ ધણું, એક એક ઉપર વાર લ; તે અખંડ ધારા ચાલે ચોદિશ, જળ જંત્રે નિરધાર લ. ૧૪ તૂટયા હાર અંગદ કટિ મેખળા, છૂટા સહુના કેશ લ; ભીંજ્યાં વસ્ત્ર તનુ લપટાયાં, શોભે અદ્ભુત વેષ લ. ૧૫ જ્યમ કામદેવ રતિ સાથે શોભે, અનેક રૂપે સાર લ; બાણે શૃંગારરસના સાગરમાંહે, એમ ઝીલે નર ને નાર લ. ૧૬ તે લીલા બેઈ શિવ બ્રહ્મા મેહ્યા, સુરપતિ આદે દેવ લ; તે નરનારીનાં ભાગ્ય વખાણે, મગ્ન થઈ મન એવ લ. ૧૭ એમ અવલૂથનો ઉચ્છવ કરી વળતાં, સરવ નીકળ્યાં બહાર લ; ત્યારે સુમંત શકટ ધણું ભરી લાવ્યો, તે સમે પટ અલંકાર લ. પ્રથમ મુનિ સહુને પહેરાવ્યાં, સહિત પત્નીઓ ત્યાંહે લ;

પછી સીતારામે નૌતમ પટ ભૂષણ, પહેરીયાં તનમાંહે ૭. ૧૬
 અન્ય રાય રાણીને આપ્યા, મન ગમતા શણગાર ૭;
 વિવિધ રંગનાં વસ્ત્રજ પહેર્યાં, નરનારીએ સાર ૭. ૨૦
 પૂર્વતણાં જે પટ આભૂષણ, યાચકને સહુ આપ્યાં ૭;
 રંક દરિદ્રી ન્યાલ થયા ને, દુખડાં તેનાં કાપ્યાં ૭. ૨૧
 હાલે કનક રથે રઘુવીર વિરાજ્યા, સીતાશું તેણીવાર ૭;
 જ્યમ ઉદ્યાચળ પર દિનમણિ એવા, દશરથરાજકુમાર ૭.
 મુનિવર સરવે રથમાં બેઠા, નિજ પત્ની છે સાથ ૭;
 નિજ નિજ વાહન સહિત રાણીઓ, બેઠા સહુ નરનાથ ૭. ૨૩
 વાહન વાજે નાનાવિધનાં, આગળ ગાંધર્વ ગાય ૭;
 ખમા ખમા છડીદારજ બોલે, ચામર વિજન થાય ૭. ૨૪
 એમ અવભૂથ કરીને અવધબિહારી, આવે અવધપુરમાંહે ૭
 અનેક દેશના ભૂપ સંગાથે, નિજ કુટુંબ મુનિ ત્યાંહે ૭. ૨૫
 હાલે પુરનાં નરનારી સહુ હરખ્યાં, આવતા બેઠે રઘુનાથ ૭;
 કરે આરતી વધાવે મુક્તા, પુણ્ય અંજલી સાથ ૭. ૨૬
 પુરનારી સહુ લેતી ઓવારણાં, આશિષ દેતી અપાર ૭;
 એમ સરવને મહાસુખ આપતા, રઘુપતિ આવ્યા રાજદ્વાર ૭. ૨૭

વલણ

રાજદ્વારમાં આવ્યા પોતે, અવભૂથ કરી શ્રીરામ રે;
 એમ અશ્વમેધ ઝીઘો પૂરણ, સફળ થયાં મન કામ રે. ૨૮

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे आश्वमेधिके
 श्रीरामअवभृथस्नानं कृत्वा पुरप्रवेशो नाम नवाशितितमोऽध्यायः ८९

અધ્યાય ૯૦ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

યજ્ઞ પૂરણ કરી આવ્યા રામ ૭, અખિલ વિશ્વના પૂરણ કામ ૭;
 સરવ ભૂપતિ કપિ મુનિજન ૭, તેને કરાવ્યાં રુચિ ભોજન ૭. ૧

દાળ

ભોજન નાના ભાતનાં, સહુને કરાવ્યાં તાંહે;

પછી વસ્ત્રાભૂષણ આપીને, સંતોષીયા મન માંહે.	૨
ગજ અશ્વ રથ ને કનક ભૂમિ, વસ્ત્ર ગૌ મણિ આમ;	
શ્રીરામે આપ્યાં દાન બહુ, વિપ્રને તેણે ઠામ.	૩
નટ ભાટ ગાયક બંદી ચારણ, અપસરા ગુણીજન;	
તેને વિવિધ કેરાં દાન આપી, કર્યાં તૃપ્તિ મન.	૪
પછી માન દેધને વળાવ્યા સહુ, ભૂપતિ મુનિરાય;	
વખાણુતા એ યજ્ઞને, નિજ દેશમાં સહુ જાય.	૫
સ્તુતિ કરી નમિયા દેવ સહુ, કરી આજ્ઞા પૂરણકામ;	
મહોત્સવ યજ્ઞ વખાણુતા તે, ગયા નિજ નિજ ધામ..	૬
રાજધાની શ્રીરઘુવીરની તે, શોભા નવ કહેવાય;	
એ વૈભવ જોધને મોન મૂકે, લોકપતિ સમુદાય.	૭
એ પ્રકારે સરજુ ગંગાતટ, ધરી ધરી તે ઠાર;	
ત્રણ અશ્વમેધ જગન કર્યા, સીતા સહિત શ્રીરામ.	૮
વળી તે વિના કેટલાક કરિયા, અન્ય યાગ પવિત્ર;	
ત્રિલોકમાંહે વખાણુતા જન, રામરાજ ચરિત્ર.	૯
લવકુશતણે વિહિવા કર્યો, વિધયુક્તથી શ્રીરામ;	
કર્યો મહા મહોત્સવ લગ્નનો, પરણાવિયા શુભ ઠામ.	૧૦
અતિ રૂપ ગુણ લાવણ્ય કન્યા, કુળવધૂ પતિ ધર્મ;	
પરિવાર પુત્રે પન્હોતા, ઉદાર કીર્તિ કર્મ.	૧૧
એમ અષ્ટ પુત્રવધૂ સાહત, શોભીયે જ્યમ રતિકામ;	
માત પિતાની આજ્ઞા પાળે, કુળ ક્રિયા અભિરામ.	૧૨
એ પ્રકારે રઘુનાથજીએ, કર્યાં ચરિત્ર અપાર;	
કોટિક સરસ્વતી શેષથી, કહેતાં ન આવે પાર.	૧૩
પછી મંત્રી બંધુને મતે મળી, કર્યો રામે વિચાર;	
ગુરુ માત આજ્ઞા થકી સોંપ્યો; પુત્રને આધિકાર.	૧૪
એમ સુંમુદ્રરત જોધ પુત્ર સહુને, વહેંચી આપ્યા દેશ;	
તે અષ્ટ ભાગ સમાન સંપત્તિ, આપી શ્રીપરમેશ.	૧૫
જે ચાર બંધુતણા કહીયે, અષ્ટ પુત્ર રતન;	
તેની વહેંચણુ વિસ્તારી કહું, તે સુણો શ્રોતાજન.	૧૬

શ્રીરામના બે પુત્ર લવ કુશ, શ્યામસુંદર વેશ;	
કુશને તે કૌશલ દેશ આપ્યો, લવને ઉત્તર દેશ.	૧૭
હાવે લક્ષ્મણના પુત્ર અંગદ, ચિત્રકેતુ નામ;	
બે દેશ આપ્યા તેહને, શ્રીરામ પૂરણ કામ.	૧૮
ગજશ્વિવ નગરીતણું આપ્યું, અંગદને તે રાજ;	
ધન રત્ન દેશ સોહામણા, ચિત્રકેતુને મહારાજ.	૧૯
હાવે ભરથકેરો પુત્ર પ્રથમે, નામ પુષ્કલ જેહ;	
તેને પુષ્કરાવતી નગરી કેરું, રાજ્ય આપ્યું તેહ.	૨૦
વળી પુત્ર બીજે તક્ષ નામ, મહા બળિયે સાર;	
તક્ષશિલાક દેશ નામે, આપ્યો તે નિરધાર.	૨૧
હાવે શત્રુઘ્ન સુત સુબાહુ, શ્રુતસેન નામે એશ;	
શ્રુતસેનને વિદિશા નગર, સુબાહુને મથુરાં દેશ.	૨૨
એમ અષ્ટ પુત્રને અષ્ટ નગરી, દેશ સુભગ વિશાળ;	
તે તણું આપ્યું રાજ તેને, કર્યા છે ભૂપાળ.	૨૩
તેને રાજનીતિ ધર્મ કુળનો, શિખવ્યો રઘુનાથ;	
વળી ડાહ્યા મંત્રી સોંપીયા, સુત શિષ્ય મૂક્યો હાથ.	૨૪
નવીન છત્ર સિંહાસન ચામર, દળ ચતુરંગ સંગ;	
સહુ દેશમાંહે મોકલ્યા, વધૂસહિત સુત શ્રીરંગ.	૨૫
રઘુનાથજીએ રાજ આપ્યું, દેશ સુતને જેહ;	
શ્રીભાગવતમાં નવમ સ્કંધે, વ્યાસ વાણી એહ.	૨૬

વલણુ

એ વાણી વ્યાસતણી જથારથ, શ્રીભાગવત નવમ સ્કંધ રે;
તે સંક્ષેપે કરી રામકથામાં, મેળવ્યો એહ સંબંધ રે. ૨૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारार्या उत्तरकांडे श्रीरामचंद्रेण
पुत्राणां राज्याभिषेको नाम नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

અધ્યાય ૯૧ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

સુતને આપ્યા સરવે દેશ જ, પછે નિવર્ત પામ્યા પોતે પરમેશ જ;
એક સમે પોતે પૂરણ કામ જ, રંગ ભોવનમાં બેઠા રામ જ. ૧

ઠાળ

- રંગ ભોવનમાં રામ બેઠા, સુંદર સેજ્યાસન;
જનકતનયા સાધવી, સેવતાં નિરમળ મન. ૨
- તે સમે શ્રીરઘુવીર બોલ્યા, મુણે સતી એક વાત;
અવતાર કારણ આપણું, પૂરણ થયું સાક્ષાત. ૩
- સહુ દુષ્ટનો સંહાર કરિયો, ઉતાર્યો ભૂભાર;
હાવે અવધવાસી આપણાં, તેને આપવો ઉદ્ધાર. ૪
- સ્વધામ જાણું આપણે, હાવે નથી બીજું કામ;
માટે તમે પ્રથમે ગુપ્ત થાઓ, પૃથ્વીમાં અભિરામ. ૫
- એમ સીતાને સમજાવીયાં, જે મનતણે અનુસાર;
ત્યારે પૂઠે કેટલા દિન, વહી ગયા નિરધાર. ૬
- એક સમે બેઠા સભામાં, સમરથ શ્રીરઘુરાય;
ત્યારે રંગભોવન માંહે છે, ત્યાં એકલાં સીતાય. ૭
- તે સમે કેકે આવીયાં, સીતાતણે ભોવન;
સાસુ જાણી થયાં ઉભાં, આપીયું આસન. ૮
- બહુ પેરની સ્વાગત કરી, પછે સીતા બેઠાં પાસ;
ત્યારે કેકેયે ત્યાં વાત પૂછી, આણી મન ઉદ્દાસ. ૯
- અરે જનકી તમે રહ્યાં લંકા, વીતિયા બહુ દિન;
તે રાવણ કેરું રૂપ કેવું, હતું પ્રૌઢું તન. ૧૦
- ત્યારે વૈદેહી કહે સાંભળો, કહું માત સાચી વાણ;
દષ્ટિ કરી મેં નથી જોયું, રૂપ એનું જાણ. ૧૧
- પણ એક દિન બેઠી હતી હું, અશોક વાડીમાંહે;
ત્યારે રાવણ આવી રહ્યો ઉભો, મારી સન્મુખ ત્યાંહે. ૧૨
- ત્યારે ધ્યાનમાંથી નેત્ર મારાં, ઉઘડ્યાં નિરવાણ;
એના ચરણનો અંગુષ્ઠ મારી, દષ્ટે પડિયો જાણ. ૧૩
- ત્યારે કેકે કહે તે હતો કેવો, પુષ્પ પ્રૌઢ અપાર;
મુને ચિત્ર કાઢી દેખાડો, અંગુષ્ઠનો આકાર. ૧૪
- તવ સીતાએ આલેખીયો, અંગુષ્ઠ લખીયો ભીંત;
કેકઈ તણા મનનું કપટ, નવ જાણીયું વિપરીત. ૧૫

કેકેએ કરમાં કલમ ગ્રહીને, લખ્યો નિશિચર ભૂપ;	
અંગુષ્ઠના અનુમાનથી, ચિત્રયુ રાવણ રૂપ.	૧૬
ઉઠીને આવી બારણે, બકવાદ કરતી ધોર;	
દશવીશ નારી મેળવીને, કરવા માંડ્યો શોર.	૧૭
બાઈજીવોને આચરણ એ, સીતાતણાં નિરધાર;	
મંદિરમાં રાવણતણી, મૂર્તિ કરી છે સાર.	૧૮
કટાક્ષ વચન ઘણાં કહ્યાં, હાંસી કરી તેણીવાર;	
તે સાંભળતાં જનકી, ઉઠીને આબ્યાં બહાર.	૧૯
અરે બાઈ તમારો આવડો શો, મુજ ઉપર છે રોષ;	
તમે કૃત્ય નિજ હાથે કરી, વળી ઘા છે મુને દોષ.	૨૦
એવું કહી પછી જનકી, ગદગદ થયાં તેણીવાર;	
પૃથ્વી કેરી સ્તુતિ કરતાં, નેત્રે જળની ધાર.	૨૧
હે ક્ષમા ઉરવી ભૂમિ, ભૂ મહી મેદની મહાભાગ;	
વસુંધરા ધરણીધરા તું, આપ મુજને ભાગ.	૨૨
હે અવની અચળા વસુમતિ, ક્ષોણી ક્ષિતિ અભિરામ;	
ગો અનંતા વિશ્વંભરા, ગતિ કરો મુજ ઠામ.	૨૩
હે માત એ દુરવચનથી મુને, થાય બહુ પરિતાપ;	
તુજ ઉદરમાંહે ગુપ્ત કરીને, ટાળીયે સંતાપ.	૨૪
એવું કહેતામાંહે ધરા પ્રાદી, થયો શબ્દ અપાર;	
ધરી રૂપ પૃથ્વી નીકળ્યાં, મહા તેજનો અંબાર.	૨૫
કરમાં સિંહાસન કનકનું, ગ્રહી રહ્યાં ઉભાં ત્યાંહે;	
માંહે સીતાને પધરાવીયાં, થયાં ગુપ્ત પૃથ્વીમાંહે.	૨૬
તે ભોમ્ય પાછી મળી ગઈ, ક્ષણુએ ન લાગી વાર;	
સહુ સ્ત્રીઓ આદે રાણીઓ, કરતી તે હાહાકાર.	૨૭
સહુ નગ્રમાંહે વાત ચાલી, રુદન કરતા લોક;	
કલ્પાંત કરતાં કૌશલ્યાજી, વરતિયો મહાશોક.	૨૮

વલ્લભ

મહાશોક વરત્યો તે સમે, સહુ અવધપુરમાં ત્યાંહે રે;

એ પ્રકારે શ્રીજનકીજી, સમાયાં પૃથ્વી માંહ રે. ૨૯
 इति श्रीरामचरित्रे संमतं वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे कैकेयी वच-
 नात् सीताया पृथ्वी प्रवेशो नाम एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

અધ્યાય ૯૨ મો

રાગ મારુ

પૃથ્વીમાંહે સમાયાં સીતા, સરવે નગર થયું લયલીતા;
 સાક્ષાત જે લક્ષ્મીરૂપ, જેની કીર્તિ અમલ અનુપ. ૧
 ભરથ લક્ષ્મણ શત્રુધન, કરે રાણીઓ સરવે રુદન;
 નિસ્તેજ થયો રાણીવાસ, બેઠા રામ થઈને ઉદાસ. ૨
 પુત્રવધૂ આદિ પરિવાર, તેના શોકતણો નહિપાર;
 એમ વહી ગયા કેટલા દિન, સહુનાં વ્યથ થયાં છે મન. ૩
 એક સમે લક્ષ્મણ ને રામ, બેઠા નિજ મંદિર અભિરામ;
 એટલે આવ્યો તહાં એક દૂત, વિપ્ર વેશ ધરી અદ્ભુત. ૪
 કયો રઘુપતિને નમસ્કાર, કરજેડી બોલ્યો તેણીવાર;
 કૃપાનાથ કહેવું છે કામ, માટે બેસીએ એકાંત કામ. ૫
 ત્રીજું કોઈ ન આવે પાસ, ત્યારે બોલ્યા શ્રીઅવિનાશ;
 ભાઈ લક્ષ્મણ બારણે બેસો, હું સુણીને આવું સંદેશો. ૬
 અમો બંન્ધો જણ કરૂં વાત, ત્રીજો આવે નહિ સુણ બ્રાત;
 જો કદાપિ આવશે કોય, તેને મારીશ નિશ્ચે સોય. ૭
 લક્ષ્મણજીને બેસાડ્યા દ્વાર, ગયા ધરમાંહે જગદાધાર;
 પેલો દૂત બોલ્યો જોડી હાથ, મુને બ્રહ્માએ મોકલ્યો નાથ. ૮
 ધર્મરાજ તે માઈ નામ, આજ્ઞાવતી તમારો રામ;
 વિધિયે કહ્યું છે નિરધાર, હાવે ઉતર્યો પૃથ્વીનો ભાર. ૯
 થયો સ્થાપન વેદનો ધર્મ, ચાલે વરણાશ્રમનાં કર્મ;
 થયાં સરવે પૂરણ કામ, પ્રભુ હાવે પધારો ધામ. ૧૦
 દશ સહસ્ર વરસનું જાણ, ત્રેતાયુગમાં આયુષ્ય પ્રમાણ;
 થયાં સહસ્ર ત્રયોદશ વર્ષ, ઘણી લીલા કરી ઉત્કર્ષ. ૧૧
 કહેવા જોમ નથી હું દાસ, તમો સ્વતંત્ર છો શ્રીનિવાસ;

તમો બાંધી છે આમન્યાય, પ્રભુ માટે કહું સૂચનાય. ૧૨
 એવું કહાવ્યું છે મારી સાથ, ઘટે તેમ કરો હે નાથ;
 ત્યારે બોલ્યા શ્રીભગવાન, તે વિચાર છે મારે મન. ૧૩
 એમ કરતા વાત વિષેક, એવે કૌતક પ્રગટ્યું એક;
 ઋષિ દુરવાસા તેણીવાર, રુદ્ર અંશ ને ક્રોધી અપાર. ૧૪
 આઠ્યા બારણે તે મુનિરાય, ઉઠી લક્ષ્મણ લાગ્યા પાય;
 મુનિ બોલ્યા તેણે ઠામ, અરે લક્ષ્મણ ક્યાં છે રામ. ૧૫
 સુમિત્રી કહે બેસો મહારાજ, હવડાં આવે છે કરીને કાજ;
 એવું વચન સુણી અવરોધ, મુનિ બોલ્યા કરીને ક્રોધ. ૧૬
 અલ્યા નથી ઓળખતો મુજને, હવડાં શિક્ષા કહું છું તુજને;
 મારું નામ ક્રોધી નિરધાર, ઉતાર્યો ઇન્દ્રનો અહંકાર. ૧૭
 ત્રલોકની લક્ષ્મી જેહ, ક્ષણમાં નાશ પમાડી તેહ;
 મારું વચન તે અગ્નિ જ્વાળ, બાળી ભસ્મ કહું તતકાળ. ૧૮
 વિચાર્યું સુણી લક્ષ્મણે આપ, જાણ્યું દેશે મુજને શાપ;
 ભયં પામી સુમિત્રી ત્યાંહે, ગયા ઉતાવળા ઘરમાંહે. ૧૯
 ધર્મ પામ્યા તે અંતરધ્યાન, ઉઠી આઠ્યા શ્રીભગવાન;
 લક્ષ્મણે કહ્યું નામી શિષ્ય, આઠ્યા છે દુરવાસા મુનીશ. ૨૦
 સુણી સત્વર આઠ્યા રામ, મુનિને ક્યાં દંડપ્રણામ;
 કર જોડી ઉભા સન્મુખ, મુનિ પામ્યા ઘણું મન સુખ. ૨૧
 નખશિખ પ્રભુને નરખ્યા, રામ રૂપ જોઈ ઋષિ હરખ્યા;
 પછી સ્તુતિ કરતા દુરવાસ, જય કોટી બ્રહ્માંડ નિવાસ. ૨૨
 જય ખલ વદ્ધ દહન કૃશાનું, જય સંતસરોહલાનું;
 જય બ્રહ્મણ્ય દેવ દયાળ, જય ભક્તતણા પ્રતિપાળ. ૨૩
 સચ્ચિદાનંદ પૂરણ બ્રહ્મ, નિરુપાધિક ને નૈષ્કર્મ;
 જય અંતરજમી અકામ, જય વિશ્વના આત્મારામ. ૨૪
 જગવ્યાપક જગદાધાર, નમું રામને વારંવાર;
 ઘણી સ્તુતિ કરી મુનિધીર, ત્યારે પ્રસન્ન થયા રઘુવીર. ૨૫
 ભાગો ભાગો મુનિવર આજ, જે ઇચ્છા હોય તે કહું કાજ;
 મુનિ કહે કાંઈ અપેક્ષા નથી, સત્ય રાધવ કહું સરવથી. ૨૬

થયું પાવન પ્રભુ દરશન, તેણે શીતળ પામ્યું મન;
 કહ્યાં લક્ષ્મણને કુવચન, તે ક્ષમા કરજે સ્વામીન. ૨૭
 ક્ષુધા પ્રગટી છે મુજ તન, મારે કરવું છે ભોજન;
 સુણીને હસ્યા રઘુપતિ એહ, સર્પ સિંહ ને બ્રાહ્મણ જેહ. ૨૮
 ક્ષુધાતુર હોયે જેણીવાર, ત્યારે તે કરે ક્રોધ અપાર;
 એવું કહીને શ્રીરઘુનાથ, પછે મુનિવરનો ગ્રહો હાથ. ૨૯
 ધરમાં તેડી લાવ્યા ભગવંન, બહુ પ્રકારે કરાવ્યું ભોજન;
 થયા તૃપ્ત પૂરણકામ, સ્તુતિ કરીને ગયા નિજ ઠામ. ૩૦
 ત્યાર પૂઠળ શ્રીરઘુનાથ, બેઠા મેળવી સર્વ સભાય;
 હાવે લક્ષ્મણજી તેણીવાર, કરતા મનમાંહે વિચાર. ૩૧
 પ્રભુએ પણ કરીયું જેહ, મેં આજ્ઞા લોપી તેહ;
 શેં કારણ હવે રાખું તન, જાય રામનું સત્ય વચન. ૩૨
 પ્રભુ તો નહિ બોલે એહ, મુજ ઉપર છે ઘણો સ્નેહ;
 પણ મારે પાળવું સત્ય, જે બોલ્યા છે શ્રીરઘુપત્ય. ૩૩
 એવો ધર્મ વિચારી ધીર, સભામાં આવ્યા લક્ષ્મણ વીર;
 રામને નમ્યા બેઠી બે હાથ, ઉભા સન્મુખ પન્નગનાથ. ૩૪
 બોલ્યા સુણતાં સરવ સભાય, સુણો સત્ય સિંધુ રઘુરાય;
 દૂત સાથે કરવાને વાત, તમે પણ કરીયું સાક્ષાત. ૩૫
 જે કે આવે મંદિર માંહે, તેને તતક્ષણ હણવો ત્યાંહે;
 તે આજ્ઞા કરી મેં ભંગ, માટે હણવો મને શ્રીરંગ. ૩૬
 દુરવાસાનો મહા ભય પામી, આવ્યા ધરમાં હું સારંગપાણિ;
 કયું વચન તમારું ખડ, અપરાધીને દેવો દંડ. ૩૭

વલણ

દંડ દેવો નિશ્ચે મુજને, પાળું સત્ય વચનરે;
 લક્ષ્મણજી એવું બોલ્યા જ્યારે, ત્યારે વિસ્મે થયા સહુ જનરે.

इति श्रीरामचरित्रे संमत् बाल्मिकिनाटकपारायां उत्तरकांडे ब्रह्माज्ञया
 चर्मणागत्य श्रीरामप्रार्थनं नाम द्विन्वत्तितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

અધ્યાય ૯૩ મો

રાગ આશાવરી

- લક્ષ્મણજીનાં વચન સુણી, પામી વિસ્મય સરવ સભાય;
પછે સ્નેહસહિત મધુર વચને કરી, બોલ્યા શ્રીરધુરાય. ૧
- અરે ભાઈ શું બોલે એવું, વિપરીત વ્યંગ વચન;
પ્રાણ થકી મુજને તું વહ્નલ, જીવન તન મન ધન. ૨
- અમો પ્રતિજ્ઞા કરી તે ખરી, પણ કારણ કહું એક ત્યાંહે;
અમો વાત કરી રહ્યા ત્યાર પછી, તમો આઠ્યા મંદિર માંહે.
વળી દુરવાસાએ ક્રોધ કર્યો, જાણ્યું શાપ દેશે નિરવાણ;
તે માટે તું આઠ્યા મંદિરમાં, કરવા મુજને જાણ. ૪
- માટે દોષ નથી કાંઈ એમાં તારો, સાંભળ સાચું વીર;
એવું કહીને થયા પ્રભુ ગદગદ, ચાલ્યાં નેત્રમાં નીર. ૫
- ત્યારે લક્ષ્મણજી કહે શાને કાળે, મોહ ધરો મહારાજ;
એ માયા સરવે દૂર કરીને, શિક્ષા કરો મુને આજ. ૬
- સત્યવાદીને સ્નેહ ન ધરવો, માત પિતા સુત વીર;
રાજ સંપત્તિ દેહ જાય પણ, ધરમ રાખવો ધીર. ૭
- જીએ આપણા વંશમાં હરિશ્ચંદ્ર રાયે, વેઠ્યું દુઃખ અપાર;
નીચ કર્મ કરીને પણ રાખ્યું, સત્ય પોતાનું સાર. ૮
- વળી પિતા આપણાને તમો વહાલા, તન મન પ્રાણજીવન;
તે સત્ય વચન પાળવા માટે, મોકલ્યા દારણ વન. ૯
- વળી ફરશુરાએ જમદગ્નિનું, વચન કયું પરમાણુ;
મસ્તક છેઘાં માત બ્રાતનાં, રાખ્યો ધર્મ સુજાણુ. ૧૦
- માટે સત્ય વચન તમારું પાળો, બોલ્યા શ્રીમુખ જેહ;
મુજ માટે પ્રભુ ધર્મ ન ચૂકે, આણી અંતર સ્નેહ. ૧૧
- એવાં વચન સુણી શ્રીરામચંદ્રને, દુઃખ ધણું પ્રગટ્યું મન;
ધરમસંકટમાં પડીયા પોતે, નીચું રહ્યા બેઠું મુન્યં; ૧૨
- એવે સમે ત્યાં આઠ્યા વશિષ્ઠજી, જાણ્યું સહુ વૃત્તાંત;
ત્યારે મસ્તક ધુણાવીને મુનિવર, બેઠા પોતાને સ્થાન. ૧૩

પછી શ્રીરઘુવીરની સાથે વળતા, બોલ્યા બ્રહ્મકુમાર;
 એ ભાવી પદારથ ભૂલે નહિ, કંઈ હોયે જે હોનાર. ૧૪
 ત્યારે કર જોડીને રઘુપતિ કહે છે, સાંભળો મુનિ મહારાજ;
 હું ધરમસંકટમાં પડ્યો છું, મારે સુઝ બતાવો આજ. ૧૫
 ત્યારે વશિષ્ઠ વાત વચારી બોલ્યા, સુણીએ શ્રીરઘુરાય;
 ઉપાય એક બતાવું તમને, ધર્મશાસ્ત્રનો ન્યાય. ૧૬
 જે વધવાલાયક પુરુષ હોય તેને, કરવો દેશ ત્યાગ;
 તેમાં ધર્મ અહિંસાને વળી રહેશે, સત્ય વચન મહાભાગ. ૧૭
 એવું ધર્મ વચન ગુરુજી બોલ્યા, પૂરવ તું બે પાસ;
 તે સાંભળીને શ્રીરામ રહ્યા, નવ બોલ્યા વચન પ્રકાશ. ૧૮
 એટલે સ્વર્ગનિવાસી ઈંદ્ર જે, અમર તણે રાજન;
 તે ગજરૂઢ થઈ આવ્યો કરવા, રઘુપતિનાં દરશન. ૧૯
 શ્રી રામચંદ્રને ચરણે લાગ્યો, સ્તુતિ કરી બહુ જાણ;
 ત્યારે સુરપતિ સાથે વશિષ્ઠ મુનિવર, તતક્ષણ બોલ્યા વાણ. ૨૦
 અરે ઇન્દ્ર તમે લક્ષ્મણજીને, તેડી જાઓ નિજ ઘેર;
 સ્વાગતસેવા બહુવિધ કરજો, રાખજો રૂડીપેર. ૨૧
 પછે ગુરુઆજ્ઞાયે લક્ષ્મણ ચાલ્યા, સહુને કયો નમસ્કાર;
 ઇન્દ્રનીસાથે ઐરાવત બેસી, ગયા સ્વર્ગમોઝાર. ૨૨
 મધવાપતિના મંદિર માંહે, રહ્યા સુમિત્રી ત્યાંહે;
 દેવ સકળ મળી સેવા કરતા, સત્વર આજ્ઞામાંહે. ૨૩
 હાલે લક્ષ્મણ જાતાં રઘુપતિને, ઘણો શોક થયો છે મન;
 લાવણ્યતા ગુણ સ્નેહ સંભારીને, કરતા રામ રુદન. ૨૪
 ભથ્થું શત્રુધન આદે સહુના, નેત્રમાં ચાલે નીર;
 પછે વશિષ્ઠ ગુરુએ છાના રાખ્યા, સમજાવ્યા દેઈ ધીર. ૨૫
 હાલે અવધપુરમાં સરવે જાણ્યું, લક્ષ્મણજીનો ત્યાગ;
 નરનારી સહુ રુદન કરે છે, લાગ્યો મોટો દાગ. ૨૬
 રાણીવાસમાં રાણીઓ રોતી, પુત્રવધૂ પરિવાર;
 કૌશલ્યા આદિ માતાઓને, શોક તણે નહિ પાર. ૨૭
 પછે ગુરુ વશિષ્ઠે આવી સહુને, સમજાવ્યા તે દિન;

સજ્જનકેરો શોક સમાવ્યો, કહીને જ્ઞાન વચન. ૨૮

વલણ

જ્ઞાન ઉપદેશે કરીને સહુને, સમજાવ્યા મુનિરાય રે;
એમ દિવસ કેટલા હી ગયા, શું કરતા હવા રધુરાય રે. ૨૯
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे वसिष्ठाज्ञया
लक्ष्मणत्यागो नाम त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

અધ્યાય ૯૪ મો

રાગ સોરઠ

હાવે એક સમે રધુનાથજી આવ્યા, કૌશીલ્યાને દ્વાર;
માત પાસે આવી બેઠા, કરતા વાત વિચાર. ૧
ત્યારે કૌશલ્યાજી બોલિયાં, સુણો રામ કહું એક વાત;
હાવે નથી ગમતું મુજને, આ ધરવિષે સાક્ષાત. ૨
જે જનકી કુળવધૂ મારી, લક્ષ્મણ સરખો પુત્ર;
તે મૂને મૂકીને ગયાં, લાગે ઉદાસી ધરસૂત. ૩
સૌ લોક કહે છે તે ખરું, મેં જાણીયું નિરવાણુ;
સંસારમાં સુખ જેટલું, દુઃખ તેટલું પરમાણુ. ૪
હે રામ હાવે શું કરું, અકળાય મારું મન;
નથી જંપ વળતો જીવને, ભાવે નહિ જળ અન્ન. ૫
હજી પ્રાણ મારો જાય નહિ, શું રહ્યો જેવા દુઃખ;
હાવે ધીરજ શી વાતે ધરું, શું રહ્યું ધરમાં સુખ. ૬
એવું કહીને રોવા લાગ્યાં, માત જાણી વાર;
ત્યારે ધણી આશ્વાસના કરીને, બોલ્યા જીગદાધાર. ૭
હે માત દુઃખ શાને ધરો, એ અશાશ્વત સંસાર;
સહુ રણસંઘે મળે આવી, પુત્ર ને પરિવાર. ૮
જ્યમ વૃક્ષ ઉપર પક્ષી બેસે, નિશાએ નિરવાણુ;
તે પ્રભાતે સહુ ઉડી જાયે, જ્યહાં ત્યહાં પરમાણુ. ૯
વળી નાવમાં આવી મળે, એકઠાં બેસે ત્યાંહે;
તે પાર ઉતરીને પળાયે, પૃથક્ મારગ માંહે. ૧૦

- મહા પર્વમાં તીરથવિષે, ટોળે મળે સૌ જન;
તે પંચ રાત્રી પછી કોઇનું, થાય નહિ દરશન. ૧૧
- એ પ્રકારે આ જગતમાં છે, ગૃહસ્થનો વહેવાર;
સહુ પૂરવ સંચે મળે આવી, સહોદર નરનાર. ૧૨
- જેની અવધ પૂરી થઇ તેણે, ક્ષણુ નવ રહેવાય;
તેની સાથે કોઇએ જવાય નહિ, માનજે સાચું માય. ૧૩
- આ દેહ જૂઠી સર્વથા, દેહ તણા જૂઠા ભોગ;
એ સ્વપન જેવું જાણજે, સુખદુઃખ યોગ વિયોગ. ૧૪
- વ્યતિરેક આત્મા એ થકી, તે સદા છે સુખરૂપ;
પ્રપંચમાં પડતો નથી, ચૈતન્ય સાક્ષી અનુપ. ૧૫
- ત્યારે કૌશલ્યા કહે રઘુપતિ, હું પ્રશ્ન પૂછું એક;
આ દેહ આત્મા એક છે કે, દેહ થકી વ્યતિરેક. ૧૬
- સુખદુઃખ થાયે દેહને, કે જીવને કહો રામ;
મરણ પામે દેહ ત્યારે, જીવ રહે કોણ કામ. ૧૭
- સંબંધ આત્મા દેહતણે, જ્યારે નથી રઘુરાય;
ત્યારે દુઃખથી ક્યમ શોક પામે, સુખે ક્યમ હરખાય. ૧૮
- શીત ઉષ્ણ ને ક્ષીણ વૃદ્ધિ, ક્ષુધા તૃષા પુણ્ય પાપ;
તે માની લે છે જીવ એ, ક્યમ તપે છે પરિતાપ. ૧૯
- તે માટે દેહ આત્મા તણે, મને કહો જથારથ ભેદ;
જે થકી શાંતિ થાય મુજ મન, ઉપજે નિર્વેદ. ૨૦

વલણ

નિર્વેદથી અજ્ઞાન જાયે, થાયે શાંતિ મન રે;
એવાં વચન માતનાં સાંભળી, પછે બોલ્યા શ્રીભગવન રે. ૨૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकद्वारायां उत्तरकांडे श्रीरामप्रति
कौशल्या प्रश्नकरणं नाम चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ १४ ॥

અધ્યાય ૯૫ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

રઘુપતિ બોલ્યા સુણીયે માતજી, પ્રશ્નનો ઉત્તર કહું સાક્ષાત્ જી;
આદિ પુરુષ જે પ્રથમ એક જી, તે થકી પ્રગટ્યા જીવ અનંક જી. ૧

ઢાળ

અનેક જીવ ઉદે થયા, તેનો કહું વિસ્તાર;	
જ્યમ સુરજનું પ્રતિબિંબ જળમાં, સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સાર.	૨
એમ આદિ પુરુષે ધક્કા કરી, માયા ઉપર જ્યાંહે;	
વિકાર પામી પ્રકૃતિ, મહત્ત્વ પ્રગટયું ત્યાંહે.	૩
મહત્ત્વથી અહંકાર ત્રિગુણી, સત્ત્વ રજ તમ જાણ;	
તે ત્રણે ગુણથી વિશ્વ સરવે, ઉપન્યું નિરવાણ.	૪
ભૂત પંચે તમોગુણના, પૃથ્વી જળ આકાશ;	
તેજ વાયુ પંચ મળીને, થયો દેહ પ્રકાશ.	૫
હાવે રજોગુણથી ઇન્દ્રિયો દશ, ઉપની નિરવાણ;	
મનબુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર આશય, સતો ગુણથી જાણ.	૬
શબ્દ સ્પર્શ રસ રૂપ ગંધ, એ વિષય માત્રા પંચ;	
ચોવીશ તત્ત્વ મળી બંધાયો, દેહ જડ પરપંચ.	૭
પછે ચતુરદશ દેવતા મૂક્યા, ઇન્દ્રિયોને સ્થાન;	
પણ દેહ ચૈતન નવ થયો, રહ્યો અચેતન જડવાન.	૮
પંચાશએકુન વાયુ મૂક્યા, તોએ ન ઉઠયું સ્વરાટ;	
પછે પ્રવેશ્યા ભગવાન તેમાં, થયો ચૈતન ધાટ.	૯
પ્રતિબિંબ તેમાં બ્રહ્મનું, જે જીવ ચૈતન અંશ;	
તેણે કરી ચૈતન થયો, આ દેહ જડ અવતંશ.	૧૦
જ્યમ કોટી ઘટ જળના ભર્યા, તેમાં સૂરજ ભાસે એક;	
એમ એક બ્રહ્મની ચૈતન્ય શક્તિ, થયા જીવ અનેક.	૧૧
એમ અનાદિ કાળની બાંધી, કળા એવી જાણ;	
તેણે કરીને થાય છે, આ વિશ્વ ચારે ખાણ.	૧૨
અજર અમર એ જીવ છે, ચૈતન્ય રૂપ અખંડ;	
નથી નાશ થાતો કદાપિ, પડતાં અશાશ્વત ખંડ.	૧૩
તે જીવ નખશિખ રહ્યો બ્યાપી, દેહમાંહે અરૂપ;	
એ દેહતણા અધ્યાસથી, પોતે થયો તદરૂપ.	૧૪
તે જડ ચૈતનની ગ્રંથીએ કરી, થયો ઉદે અહંકાર;	
ત્યારે અહંકર્તા માન્યું જીવે, દેહ તણા વહેવાર.	૧૫

અહંકૃતિરૂપી મને, વશ કરીયો સદા લયલીન;	
દશ ઇન્દ્રિયોના વિષે દેખાડી, કર્યો છે મહાદીન.	૧૬
તે વિષય માટે કર્મ બહુવિધ, કરાવે છે મન;	
એ કુસંગે કરી મુક્ત આત્મા, પામીયો અંધન.	૧૭
ચિત્ત વિષય માંહે મળી ગયું, વિષય ચિત્તમાં તદ્દપ;	
જ્યમ લોહ ચુંબકને ગ્રહે, એમ પરસ્પર અનુરૂપ.	૧૮
શીત ઉષ્ણ ને ક્ષીણ વૃદ્ધિ, દેહ તણો જે ધર્મ;	
અધ્યાસથી એ માની લે છે, પીડા પામે પર્મ.	૧૯
ક્ષુધા પિપાસા પ્રાણ મનનો, ધર્મ હર્ષને શોક;	
તે માની લે છે જીવ પોતે, અંધ ને વળી મોક્ષ.	૨૦
એ પ્રકારે આ જગત સરવે, પડ્યું માયા માંહે;	
તે માટે દેહનો ધર્મ સરવે, માની લે છે તાંહે.	૨૧
આ દેહ કેરો ભોગ જ્યારે, પૂરણ થાયે માત;	
ત્યારે જીવ મૂઝી નીકળે, જડ દેહ પડે સાક્ષાત.	૨૨
નવ તત્ત્વનું વાસના લિંગ, તે જીવ સાથે જાય;	
કરમ સંચિત હોય જેવાં, દેહ તેવો થાય.	૨૩
તે નવીન દેહ પામી કરી, ભોગવે સંચિત કર્મ;	
જે વરણમાંહે અવતરે, આચરે તેવો ધર્મ.	૨૪
એમ જન્મમરણ પ્રવાહ કેરો, ન આવે વળી પાર;	
અજ્ઞાનથી ઘણું આથડે, ભૂલ્યો સ્વરૂપ વિચાર.	૨૫
જ્યમ રાજપુત્ર ભૂલો પડે, મળ્યો લિખારીનો સંગ;	
તેની સંગે લિક્ષા માગતો, ભૂલી ગયો કુળ રંગ.	૨૬
એમ જીવ ઇશ્વર અંશ છે, ચૈતન્યધન સાક્ષાત;	
તે વિષય સંગે દીન થઈ, દુઃખ પામતો બહુ ભાત.	૨૭
એ જીવ કેરો જીવ છે, જે પરમાત્મા અવિનાશ;	
તે અંતરજામી સાક્ષીવત, રહે સદા એની પાસ.	૨૮
જે બ્રહ્મ પૂરણ પ્રકાશક છે, નિત્ય મુક્ત સંઅંધ;	
તેને જાણતો નથી જીવ એ, થયો મૂરખ વિષય અંધ.	૨૯

વલણુ

વિષય અંધ નથી જાણતો, જે પાસે રહ્યો પરિબ્રહ્મ રે;
એવાં વચન સુણી રઘુવીરનાં, પછી માતા પૂછે મર્મ રે. ૩૦
इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामेण
कौशल्याबोधो नाम पंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥

અધ્યાય ૯૬ મો

રાગ બિહાગ

પૂછે કૌશલ્યાજી તેણીવાર, સુણો રામ કહું નિરધાર;
જીવને થયો માયાસંબંધ, વિષય વાસનાએ પામ્યો બંધ.
તે મુક્ત થયાનો ઉપાય, મુજને કહો શ્રીરઘુરાય;
જીવ ટળે જન્મ ને મરણ, જાયઅજ્ઞાનનું આવરણ. ૨
માતાનાં સુણી વચન ગંભીર, બેઠ્યા સમરથ શ્રીરઘુવીર;
જીવને છૂટવાનો ઉપાય, સાવધાન થઈ સુણો માય. ૩
સત્સંગ કરે નિરધાર, તેથી સમજે સરવ વિચાર;
સત્સંગ છે સરવનું મૂળ, જ્ઞાન લક્ષિત વૈરાગ્યનું કુળ. ૪
સંત લક્ષણ પૂરણ જેહ, કહું વિસ્તારીને તેહ;
સ્થૂળ સૂક્ષ્મ પાવન તન, ગુણ સાગર ગર્વ ન મન. ૫
રાગ દ્રવ્ય ને મમતા માન, જેને શત્રુ મિત્ર સમાન;
નિસ્પૃહી નહિ તૃષ્ણા રોષ, સ્તુતિ નિંદા રહિત નિર્દોષ. ૬
જેને અખંડ જ્ઞાન પ્રકાશ, જાણે મુજને સર્વાવાસ;
ક્રીડી કુંજર બ્રહ્મા ભૂપ, જાણે સરવે મારાં રૂપ. ૭
ટળ્યો જક્તતણો આભાસ, હું મારું એ બંધ્યો થયાં નાશ;
વૈરાગ્યથી કર્યો દંઢ જોગ, કાગવિષ્ણુ જેવો જાણે ભોગ. ૮
કર્યું વાસના મૂળ છેદન, વિષયથી મોહ ન પામે મન;
માયા કૃત્ય પ્રપંચ પ્રમાણે, સમ લોષા કાંચન જાણે. ૯
કરે એકાંત લક્ષિત મારી, જેનું ચિત્ત સદા અવિકારી;
દુઃખ સુખ હરખને શોક, જાણે સમાન સરવે લોક. ૧૦
જ્ઞાની સમદમ સાધનવંત, શબ્દ બ્રહ્મનો જાણે અંત;

- પરબ્રહ્મ પરાયણું સંત, તેને કહીએ મોટો મહંત. ૧૧
- કરુણારસ ભરિયાં નેત્ર, પર ઉપકૃતિનું ક્ષેત્ર;
દયાવંત ઉદાર પ્રમુખ, આપે શરણાગતને સુખ. ૧૨
- આત્મલોભે કરી સંતુષ્ટ, બ્રહ્મઆનંદ રસમાં પુષ્ટ;
એવાં લક્ષણ હોયે જેને, મારો વૈષ્ણવ કહીએ તેને. ૧૩
- વિષય સંગથી મુક્તની જુક્ત, તે મોટે કહીએ જીવન્મુક્ત;
એવા મંતશું લાગે રંગ, તેનું નામ કહીએ સત્સંગ. ૧૪
- તેને શરણે જાયે જે જન, કરે સેવા તેની શુદ્ધ મન;
વિષયી પામર હોયે જંત, તેને સમજાવે દયાવંત. ૧૫
- મારાં જન્મ ને કર્મ ચરિત્ર, પ્રથમે તે સુણાવે પવિત્ર;
મારા ગુણ ગાયે ધણું પ્રીત્યે, મારાં નામસ્મરણ કરે નિત્યે. ૧૬
- મારી ભૂર્તિતણી કરે સેવ, વળી ચંદન ચરચા એવ;
થાય અનન્યપણે મુજ દાસ, ચિત્તમાં નહિ અન્ય ઉપાસ. ૧૭
- હું સદા જીવ સંગી વખાણે, એવું માની સખા મુને જાણે;
દેહ ઇન્દ્રિયો પ્રાણ ને મન, સુત દારા ધામ ને ધન. ૧૮
- કરે મુજને સમર્પણ સર્વ, મુને સેવે સદા ગત ગર્વ;
એ છે નવધા ભક્તિ પ્રકાર, આચરે અનુક્રમથી સાર. ૧૯
- ગુરુ શાસ્ત્ર તણો વિશ્વાસ, નિશ્ચે માની કરે અભ્યાસ;
મુને અંતરજામી જાણે, મારી ભૂરતિ ધ્યાનમાં આણે. ૨૦
- પામે વિશ્વ થકી વૈરાગ, કરે સકળ કુસંગનો ત્યાગ;
મન જીતે તજ સંકલ્પ, શમ લક્ષણ પામે સ્વલ્પ. ૨૧
- નિર્વિષય ઇન્દ્રિયો કરે જેહ, દમ સાધન કહીએ તેહ;
મન ઇન્દ્રિયો વૃત્તિ વિરામે, ઉપરામ તદા ચિત્ત પામે. ૨૨
- સહે સુખદુઃખ દ્રંદ્ર સંબંધ, બુદ્ધિ આસ્તિક શ્રદ્ધા બંધ;
સારાસાર વિવેકનું જ્ઞાન, આવે ત્યારે થાય સમાધાન. ૨૩
- ષડ સાધન સંપત્તિવંત, થયો ત્યારે મુમુક્ષુ એ જંત;
જ્ઞાન પામવાનો અધિકારી, થયો જીવ તદા અવિકારી. ૨૪
- ત્યારે બ્રહ્મનું રૂપ ચૈતન, થયો જાણવાજોગ એ જન;
જાય સદ્ગુરુકરે શર્ણ, કરે સેવા તે શુભ આચરણ. ૨૫

ગુરુ આપે તે જ્ઞાન અખંડ, જાણે આત્મા એ પિંડ પ્રહાંડ;
 ધન અંજન વિધાવન, આડરહિત દેખે જ્યમ ધન. ૨૬
 એમ વિશ્વ ન ભાસે તેને, ગુરુ જ્ઞાનજ આપે જેને;
 જ્યમ ધર માંહે વસ્તુ હોય, અંધારે નવ દેખે કોય. ૨૭
 જીએ દીપક પ્રકટી જ્યારે, આવે કરમાં તતક્ષણ ત્યારે;
 એમ અંતરમાં અવિનાશ, કહ્યો ચૈતન સાક્ષી પ્રકાશ. ૨૮
 ગુરુ જ્ઞાન કરાવે તેનું, મોટું ભાયગ હોયે જેનું;
 જ્યાં જીએ ત્યાં મુજને દેખે, હું વિનાળીજી અંધ ન પેખે. ૨૯
 જાણે વ્યાપક જ્યમ આકાશ, ટળે દેહ ધ્વન્દ્વિનો અધ્યાસ;
 જીવન્મુક્ત થાયે તે જન, કો કાળે નવ પામે પતન. ૩૦
 એવું સમજીને હે માત, મુને આત્મા જાણે સાક્ષાત;
 પુત્ર ભાવની બુદ્ધિ ટાળો, મુને અંતર માંહી નિહાળો. ૩૧
 હું છું વ્યાપક અંતરજામી, ગુણાતીત ને ગુણનો સ્વામી;
 સૃષ્ટિ ઉદય પોષણ સંહરતા, હું કરું પણ રહું છું અકરતા. ૩૨
 હું છું કારણરૂપ અનાદિ, કો નથી, જાણતું મુજ આદિ;
 હું ધરું જન્મ સ્થાપન ધર્મ, કરી કર્મને રહું છું અકર્મ. ૩૩
 એવો જાણી મને હે માય, ત્યજે પુત્ર તણો અભિપ્રાય;
 મનમાંથી કરો ગૃહત્યાગ, આણો વિશ્વ ઉપર વૈરાગ. ૩૪

વલણ

વૈરાગ પામે વિશ્વથી, જાણો મિથ્યા જગદાભાસ રે;
 એક આત્મા વ્યાપક જીએ સઘળે, જે પૂરણ અખંડ પ્રકાશ રે.
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડ શ્રીરામેણ
 કૌશલ્યાબોધો નામ ષટ્તત્ત્વમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૬ ॥

અધ્યાય ૯૭ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

કહું રધુપતિએ જે નિર્મળ જ્ઞાનજી, કૌશલ્યાએ તે ધરિયું કાન જી;
 વળતાં પૂછે વિચારી માયજી, કહ્યો મુને નિશ્ચે શ્રીરધુરાય જી. ૧

હાળ

રધુનાથ મુજને કહ્યો નિશ્ચે, આત્માકેરું રૂપ;
 તે જાણુ ની કળા કેવી, થાય લક્ષ અનુપ. ૨

- વળી ચિત્ત ચંચળ ઠરે નહિ, સંકલ્પ કરતું એહ;
આધાર અવલંબન વિના, ક્ષણમાત્ર રહે નહિ તેહ. ૩
- ત્યારે રામ વળતું બોલિયા, હે અંબ કહું નિરવાણુ;
એકે મને સુણજે તમે, મહા ધીરજ રાખી પ્રાણુ. ૪
- મારા સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરતાં, અચંચળ ચિત્ત હોય;
તે ધ્યાન ધરવા તણી રીતિ, કહું તમને સોય. ૫
- પવિત્ર સમ ભૂમિવિષે, એકાંત સ્થળની માંહે;
પદ્મ આસન કરીને, બેસવું નિશ્ચે તાંહે. ૬
- બાહ્ય ઇન્દ્રિય શબ્દ આદે, વિષય કહીએ જેહ;
તે સમેટી અંતરવિષે, લાવીએ વૃત્તિ તેહ. ૭
- પછે મન નિઃસંકલ્પથી, પ્રાણાયામ કરવો તાંહે;
પ્રણવ મંત્ર થકી તદા, રોકવું અંતર માંહે. ૮
- અપાન ઉંચો ચઢાવીને, અંતર લેવો પ્રાણુ;
સમાન બંન્ધો મેળવીને, સ્થિર રાખવા નિરવાણુ. ૯
- સ્થિર થાય જ્યારે પ્રાણુ ત્યારે, મન નિશ્ચળ હોય;
વૃત્તિ ન જાય બારણે, અંતર સમાધિ સોય. ૧૦
- મન પવનવૃત્તિ તણે જ્યારે, રોધ પામે ત્યાંહે;
ત્યારે સિંહાસન સોનાતણું, કલ્પવું અંતર માંહે. ૧૧
- તેની ઉપર અષ્ટ દળ, કોમળ કમળ આસન;
ત્યાંહાં શ્રૂતિ મારી ચક્રુજ, શુભ શ્યામ સુંદર તન. ૧૨
- ચાર આયુધ મુગટ કુંડળ, કડાં કંકણ હાર;
કદીમેખળા મુદ્રિકા અંગદ, ચરણ નેપુર સાર. ૧૩
- શ્રીવત્સ કૌસ્તુભ ભૃગુ લાંછન, પુષ્પ તુળસી માળ;
મુગંધ મૃગ મદ અરગળ ને, તિલક કેશર ભાલ. ૧૪
- મુખ હાસ્ય કરુણાશૃત દ્રવિત, નાસિકા તીક્ષણ જાણુ;
ચારુચિયુક ઉદર ગ્રીવા ત્રિવલી, અધર અરુણ પ્રભાણુ. ૧૫
- અહુ રંગ શોભે અંગ અંબર, પીતાંબર પરિધાન;
આકરણ નેત્ર વિશાળ બૂધનુ, ભુજ પ્રલંબ આબન. ૧૬
- ઉદાર ઉદર ત્રિરેખ શોભે, વિશાળ હૃદય મુરંગ;

ગંભીર નાભી કટી સૂક્ષ્મ, કોમળ જનુ' ઝંઘ.	૧૭
પદ કમળ નખ છબી ચંદ્રમા, કોટી તીરથનું ધામ;	
અકું'શ દેવજ આદે અષ્ટાદશ, ચિન્હ પૂરણ કામ.	૧૮
કોટી કામ સ્વરૂપ, કોટી સુરજ તેજ પ્રકાશ;	
વિદ્યુતકોટી અપળતા, શીત કોટી ચંદ્ર વિલાસ.	૧૯
નખશિખ અંગો અંગને, અવિલોકવું એક મન;	
વૃત્તિ સ્વરૂપાકાર થાયે, સ્મૃતિ રહે નહિ તન.	૨૦
એ પ્રકારે અભ્યાસ કરતાં, મનતણો જય થાય;	
પછે અંતરજામી બ્રહ્મ નિર્ગુણ, લક્ષથી ઝોળખાય.	૨૧
જાગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ એ, જીવવૃત્તિ જાણ;	
ત્રિ અવસ્થામાં ગ્રહ્યા અન્વય, સાક્ષીવતં નિરવાણ.	૨૨
તુરીય જેની ભૂમિકા, પણ રહ્યો તુરીયાતીત;	
દેહ ઇન્દ્રિ મનનો પ્રવર્તક, વળી પ્રકાશ ગુણ રહિત.	૨૩
મન ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિ જ્યારે, લીન થાયે જ્યાંહે;	
ત્યાંહાં જાણપણું છે જેનું, તુરીયે અવસ્થા માંહે.	૨૪
તે જ્ઞપ્તિ માત્ર સ્વરૂપ કહીએ, સુખાનંદ અનુપ;	
એ માત આત્મા જાણજે, તે બ્રહ્મ ચૈતન ભૂપ.	૨૫
અધ્યાસનો અપવાદ કરતાં, શેષ રહે જે સત્ય;	
વિધિ તણો વિધિ એ સદા છે, નિષેધ અવધિ અત્ય.	૨૬
એ સમજવાની સંજ્ઞા નથી, ગ્રહણ કરવા વસ્ત;	
એ વિના સરવે અશાશ્વત, જે દષ્ટ શ્રુત સમસ્ત.	૨૭
હે માત એ આત્માવિષે, વૃત્તિ કરો લયલીન;	
પામશો પરમાનંદ સુખ, જ્યમ મહા જળમાં મીન.	૨૮
અધ્યાસ દેહનો છૂટશે, દુઃખ કલેશ થાશે દૂર;	
નિરવાણ પદને પામશો, જશે વાસના અંકુર.	૨૯
મમ ધામમાં રહેશે અચલ, નહિ પુનભવ' સંસાર;	
ત્યાં ભોગ પરમાનંદ પદનો, સુખ તણો નહિ પાર.	૩૦

વલણ

નહિ પાર પરમાનંદ સુખનો, મમ ધામ મુક્ત સદન રે;

એવું જ્ઞાન કહ્યું શ્રીરઘુપતિ, તે માતાએ ધયુર્મન રે. ૩૧
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीराम
 कौशल्या संवादे समाश्रितयोगो नाम सप्तमवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

અધ્યાય ૯૮ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

માતા સમજ્યાં સરવે મર્મ જી, રામને જાણ્યા પૂરણુ બ્રહ્મ જી;
 અનુભવ પ્રગટ્યો ત્યાં સાક્ષાત જી, પછે પન્નાસન કરી બેઠાં માતજી.

ઢાળ

પન્નાસન કરી માત બેઠાં, ધરવા હરિનું ધ્યાન;	
ઇન્દ્રિયો વૃત્તિ સમેટી, મન કયુર્ સ્થિર સમાન.	૨
ઉન્મુનિ મુદ્રાએ થકી, કર્યો પ્રાણાયામ પ્રમાણ;	
અથ ઉર્ધ્વાયુ બેચીને, મેળવ્યા અંતર જાણ.	૩
જેવું ધ્યાન રઘુપતિએ કહ્યું, તે આચર્યું તેણીવાર;	
જે કોટી કામ સ્વરૂપ મૂર્તિ, શોભાનો નહિ પાર.	૪
અલંકાર મંદિત શ્યામ સુંદર, ચતુરભુજ લગવાન;	
નખશિખ નિરખ્યું અનકમથી, કોટી સુરજ સમાન.	૫
તે મૂર્તિ રાખી ધ્યાનમાં, દઢ ચિત્ત કરીયું ત્યાંહે;	
પછે પ્રાણ ઉંચો ચઢાવ્યો, તે ઉર્ધ્વ મારગ માંહે.	૬
ષટ ચક્ર ભેદી ચાલિયો તે, ગયો દશમે દ્વાર;	
બ્રહ્મરંધ્ર પ્રાપ્ત્યું માતનું, સાનિધ્ય જગદાધાર.	૭
તે યોગ અગ્નિવટે તન, પરજળ્યું કપુરવંત;	
ક્ષણમાત્રમાં દેહ લસ્મ થઈ, ચાલી મુગધ અનંત.	૮
વિમાન આવ્યું તે સમે, શોભાતણો નહિ પાર;	
દિવ્યરૂપ ધરીને કૌશલ્યાજી, બેઠાં તેહ મોઝાર.	૯
તે સમે સરવે કુટુંબ મળિયું, ગુરુ આદિ પ્રધાન;	
દિવ્ય રૂપ ધરીને માત બેઠાં, દિઠું દૃષ્ટ વિમાન.	૧૦
દુંદુભી વાગ્યાં દેવનાં, થઈ પુષ્પવૃષ્ટિ ત્યાંહે;	
સહુ સાથશું રઘુનાથ આશ્ચર્ય, પામિયા મન માંહે.	૧૧

ધણી સ્તુતિ કીધી રામની, કૌશલ્યાએ તેણીવાર;	
વશિષ્ઠ આદિ વિપ્રને ત્યાં, કર્યો છે નમસ્કાર.	૧૨
વિમાન આલ્યું ત્યાં થકી, સૌ દેખતાં પરમાણુ;	
અપવર્ગ માતા પામ્યાં, કૈવલ્યપદ નિરવાણુ.	૧૩
એમ મોક્ષ પામ્યાં માતાજી, વિસ્મે થયો સૌ સાથ;	
ત્યારે આંસુ આવ્યાં નેત્રમાં, રોયા ધણું રઘુનાથ.	૧૪
રઘુનાથ રોતાં સાથ સરવે, રુદન કરતા તાંહે;	
શાસ્ત્રદનને ભરથણ ધણું, દુઃખ ધરે મન માંહે.	૧૫
પછે ગુરુ વશિષ્ઠે રોતા રાખ્યા, સરવેને તે ઠામ;	
ગદગદ કંઠે વચન વળતા, ખોલિયા શ્રીરામ.	૧૬
હે ગુરુ તમને કહું સાચું, માનજે નિરંવાણુ;	
માતના જેવું સુખ જગતમાં, નથી બીજું બાણુ.	૧૭
સંસારમાંહે કુટુંબ સરવે, સ્વારથી નિરધાર;	
માળાપ તે પરમારથી, વાત્સલ્યપ્રેમ અપાર.	૧૮
દશ માસ રાખે ગર્ભમાં, વેઠે ધણું તવ દુઃખ;	
પ્રસવ્યા પછી તે બાળકને, બહુવિધ પમાડે સુખ.	૧૯
ક્ષણે ક્ષણે જોતી રહે, રખે પુત્રને દુઃખ થાય;	
તે રાતદિન પોષણ કરે, જ્યમ પુષ્ટિ પામે કાય.	૨૦
એ પ્રકારે ઉછેરતાં, પછી થાય મોટો તન;	
તોય ભાવ રાખે રહિત સ્વારથ, પ્રેમથી અનુદિન.	૨૧
તે માતકેરો ઉરણીયો, સુત કો કાળે નવ થાય;	
માતની સેવા નવ કરે તે, પુત્ર નરક પળાય.	૨૨
માતની આજ્ઞા ભંગ કરી, દુર્વચન બોલે મુખ;	
તે પુત્ર શૂકર શ્વાન થઈ, બહુ જન્મ પામે દુઃખ.	૨૩
ત્રિય પુત્ર બંધુ મિત્ર થાયે, દ્રવ્યથી ગુણ ગાય;	
માળાપ નવ કહેવાયે કોઈને, કર્યાં તે નવ થાય.	૨૪
સંસારમાં તીરથ ત્રિવેણી, માતપિતા ગુરુ જેહ;	
એની સેવાથી સુખ મળે બહુવિધ, મોક્ષ પામે તેહ.	૨૫
મોટે સાંભળો મુનિરાજ મુજપર, માતનું ધણું હેત;	

મુજને ક્ષણુ નવ વિસરે, વાત્સલ્ય પ્રેમ સમેત.	૨૬
હું નિત્યમુક્ત અબંધ છું, મુને કોઈએ નવ છતાય;	
પણ માત કરા સ્નેહથી, મુજ ચિત્ત ગદ્ગદ થાય.	૨૭
મારા ભક્ત સેવા કરે બહુવિધ, સંત જ્ઞાની સોય;	
માતના જેવાં લાડ મુજને, લડાવે નહિ કોય.	૨૮
હું અજન્મ ધર્મ જન્મ તે, વળી માતના સુખ કાજ;	
ધણું ગમે મુજને લાડ તે, સત્ય માનજે મહારાજ.	૨૯
એવાં વચન કહી તે રઘુપતિ, ધણું ભર્યાં નેત્રે નીર;	
પછી આશ્વાસન કરી નીતિવચને, આપી ગુરુએ ધીર.	૩૦
ધીરજ આપી વશિષ્ઠ ગુરુએ, સમજાવ્યો સહુ સાથ;	
ઉત્તરક્રિયા માતાતણી, કરી પોતે શ્રીરઘુનાથ.	૩૧

વલણ

રઘુનાથે નિજ હાથે કરીને, આપ્યાં અપરિમિત દાનરે;
 સરવ નયને ભોજન કરાવ્યું, સંતોષ્યા ભગવાન રે, ૩૨
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उचरकांडे कौशल्या-
 मोक्षप्राप्तिः रामेण मातृगुण वर्णनं नाम अष्टनवतितमोऽध्यायः ॥९८॥

અધ્યાય ૯૮ મો

રાગ બિલાવરની ચોપાઈ

સુણો શ્રોતા ધરી ધીરજ મન, ત્યાર પૂઠે ગયા થોડા દન;
 સુમિત્રા કેકઈ બંન્યો માય, મરણ પામ્યાં તે ઈશ્વર ઈચ્છાય. ૧
 તેની ક્રિયા વિધિવત કરી, દાન બહુવિધિ આપ્યાં હરિ;
 તે માતા પામ્યાં પરમપદ ધામ, એવા દિન બંધુ કરુણાનિધિ રામ ૨
 પછી રઘુપતિ બેઠા મંદિર માંહે, વશિષ્ઠ ગુરુને તેડાવ્યા ત્યાંહે;
 એકાંતમાં બેઠા અવિનાશ, તે સમે નહિ કો બીજું પાસ. ૩
 ત્યારે કર બેઠી બોલ્યા રઘુપતિ, સાંભળિયે મુનિવર મહામતિ;
 તમોત્રિકાળ જ્ઞાની છો મહારાજ, કંઈ તમને નથી અજાણ્યું કાજ.
 મારું સ્વરૂપ જાણો છો તમો, તો વિસ્તારી શું કહીએ અમો;
 જે કારણ મેં જન્મજ ધર્યો, તે સરવ મનોરથ પૂરણ કર્યો. ૫

ઉતાર્યો પૃથ્વીનો ભાર, દુષ્ટ તણો કરિયો સંહાર;
 વેદ ધરમ દૃઢ સ્થાપ્યો તદા, સુર સાધુ સુખ પામે સદા. ૬
 અવતારકૃત્ય પૂરણ થયું આજ, તે માટે વિનતિ કરું મહારાજ;
 આજ્ઞા આપો મહામુનિ તમો, તો હાવે સ્વધામ પધારું અમો. ૭
 રઘુપતિનાં એવાં સુણીને વચન, મુનિવર દુઃખ પામ્યા ઘણું મન;
 ચાલી નેત્રમાં આંસુધાર, ગદ્ગદ થઈ બોલ્યા તેણીવાર. ૮
 અહો રામ શું બોલ્યા તમો, તમ પાપે ક્યમ રહીએ અમો;
 તમો અમારું સરવસ ધન, સુખના સિંધુ પ્રાણજીવન. ૯
 સાધુ સુર ગો દ્વિજના પ્રતિપાળ, અનાથબંધુ દીનદયાળ;
 પતા અમારા બ્રહ્મા જેહ, પૂરવે મુને કહું તું એહ. ૧૦
 અરે પુત્ર જા પૃથ્વીમાંહે, અવધપુરી પાવન છે જ્યાંહે;
 સુરજવંશી રાજતણું, તેનું કરજે પુરોહિતપણું. ૧૧
 એવું સુણી હું બોલ્યા તેણીવાર, અહો પિતાજી કહું નિરધાર;
 નીચું કરમ એ હું નહિ કરું, વનમાં જઈ તપ આચરું. ૧૨
 પુરોહિતપણામાં છે બહુ પાપ, તેથી હું પામું સંતાપ;
 મૃતક ક્રિયા ને શ્રાદ્ધ અનંત, વિવાહ વાસ્તુ ને શ્રીમંત. ૧૩
 જાતકર્મ ઉપવિત વિચાર, અનેક વિધિ કરવા સંસ્કાર;
 તે કર્મ કરાવીને લેવું દાન, તેમાં પાપ ઘણું અભિમાન. ૧૪
 માટે પ્રોહિત કર્મકરું નહિજાણ, ત્યારેફરીને પ્રજાપતિ બોલ્યાવાણ;
 પુત્ર વચન માન્ય મુજતણું, આગળ લાલ તુજને છે ઘણું. ૧૫
 રવિકુળમાં દશરથ રાજન, ત્યાં અવતરશે શ્રી ભગવન;
 પૂરણ બ્રહ્મ સનાતન ઈશ, તે રામરૂપ ધરશે જીગદીશ. ૧૬
 તે પ્રભુ લાડ પાળશે ઘણું, દેખાડશે સુખ સેવાતણું;
 ગુરુપદવી મોટી આપશે, સહુમાં શ્રેષ્ઠ કરી થાપશે. ૧૭
 એવું જાણી પુરોહિતપણું, અંગીકાર કર્યું તમતણું;
 તે સૌ સત્ય કર્યું મહારાજ, ઘણી વધારી મારી લાજ. ૧૮
 જગતગુરુ તમો છો જગદીશ, ગુરુ પદવી આપી મુને ઇશ;
 શિવ બ્રહ્મા ઇન્દ્રાદિક દેવ, તમ આજ્ઞા પાળે નિત્યમેવ. ૧૯
 તે પ્રભુ સેવક થઈ સરવદા, મારી આજ્ઞા પાળી સદા;

જેની કટાક્ષે કંપે કાળ, તે મારો ભય ધરતા ભૂપાળ. ૨૦
 બ્રહ્મણ્ય દેવમાં નહિ કંઈ મણા, શા શા ગુણ ગાઉં તમતણ;
 માટે પ્રભુ મુને તેડો સાથ, તમો વિના હું ક્યમ રહું રઘુનાથ. ૨૧
 એમ કહી મુનિ ગદ્ગદ થયા, રઘુપતિની સન્મુખ જોઈ રહ્યા;
 ત્યારે બોલ્યા શ્રીરઘુવીર, સુણીએ મુનિ મન રાખી ધીર. ૨૨
 તમો બ્રહ્મવેના છો જાણુ, નથી બંધ તમને નિરવાણુ;
 જીવન્મુક્ત સદા છો તમો, તમને મોક્ષ શું આપું અમો. ૨૩
 તમ સરખા જે પુરુષ અવિકાર, તે ક્ષણમાં જગત કરે ઉદ્ધાર;
 માટે સર્વ નય્ર લેઈ જાઉં અમો, પુત્રની પાસે રહેજો તમો. ૨૪
 રૂડી રીતે ચલાવજો રાજ, રઘુકુળની છે તમને લાજ;
 એમ કહી ઉઠ્યા રઘુપતિ, રાજસભા આઠ્યા મહામતિ. ૨૫
 સભા મેળવી સહુ તે દીશ, તેની સાથ બોલ્યા બુગદીશ;
 પડો ફેરવ્યો પુરમાં આજ, સ્વધામ જાવા કેરે કાજ. ૨૬
 જેને ઇચ્છા હોયે મન, તતખર થઈ આવો સહુજન;
 નરનારી વૃદ્ધ જોખન બાળ, સર્વ આવજો પ્રાતઃકાળ. ૨૭
 રામતણાં એવાં સુણી વચન, પ્રધાને મોકલ્યા પુરમાં જન;
 ચૌટાં શેરી પોળજ માંહે, ઢોલ વજાડી કહેતા ત્યાંહે. ૨૮
 સરવે લોકે જાણી વાત, રઘુપતિ સ્વધામ જાય પ્રભાત;
 પછી હનુમંતને આજ્ઞા કરી, ચાલ્યા રામચરણ મન ધરી. ૨૯
 વિભીષણ સુગ્રીવ ધોરાજન, ગયા તેડવા મારુતતન;
 સહુને હર્ષ થયો છે ઘણો, રઘુપતિ સાથે જાવા તણો. ૩૦

વલણ

રઘુપતિ સાથે સ્વધામ જાવા, હરખ્યા લોક તતકાળ રે;
 એમ રજની સરવે વહી ગઈ, પછે હવો પ્રાતઃકાળ રે ૩૧

इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामेण
 वसिष्ठाज्ञां गृहित्वा स्वधामगमनविचारो नाम नवनवतितमोऽध्यायः ९९

અધ્યાય ૧૦૦ મો

રાગ વેરાડી

- પ્રભાતકાળે વહેણા ઉઠી, શ્રીરામે કર્યું છે સ્નાન;
નિત્ય કર્મ પોતાનું કરીને, આપ્યાં વિધિવત્ દાન. ૧
- પછે વસ્ત્રાભૂષણ અંગ ધરીને, બેઠા મંદિરમાંહે;
મોટા વિપ્ર વશિષ્ઠની આદે, સર્વ આળ્યા ત્યાંહે. ૨
- ભરથ શત્રુધન પાસે તેડાળ્યા, સુમંત આદિ પ્રધાન;
તે સર્વેને સાથે લઈ આલ્યા, પોતે શ્રી ભગવાન. ૩
- સરજ્યુગંગાને ત્રડ આળ્યા, રામચાટ છે જ્યાંહે;
તેમાં સ્થાન કરીને આવાહન કીધું, વિરજ્ઞ કેરું ત્યાંહે. ૪
- ત્યારે ગુપ્તરૂપે આવીને પ્રવેશ્યાં, સરજ્યુમાં તેણીવાર;
સ્પર્શ કરતાં તે જળનો થાય, ચક્રુભુજ નિરધાર. ૫
- ત્યારે સરજ્યુમાંથી બહાર નીકળ્યા, પોતે શ્રી રઘુવીર;
પછે દાન બહુવિધ રામે આપ્યાં, અનુક્રમથી રણધીર. ૬
- હાવે સરજ્યુતીર કરાળ્યો મોટો, વસ્ત્રમંડપ તેણીવાર;
તે મધ્યે સિંહાસન ઉપર, બેઠા ભુગદાધાર. ૭
- સભા કરી તાંહાં બેઠા પોતે, પાસે ગુરુજન બ્રાત;
નગ્રલોક આવે છે સરવે, ચાર વરણ વિખ્યાત. ૮
- ત્યારે તેણે સમે મુનિવર સૌ આળ્યા, ત્રિકાળ જ્ઞાની જેહ;
વામદેવ વીતીહોત્ર ને અત્રી, ભૂગુ અંગીરા એહ. ૯
- વિશ્વામિત્ર અંગસ્ત્ય ચ્યવન, ઋષિ લોમસ ને માર્કંડ;
પૌલસ્ત ભારદ્વાજ ને વાલ્મિક, ગૌતમ કૌશિક અંડ. ૧૦
- શૌનક સનકાદિક ને નારદ, આદે ઘણા મુનિજન;
શ્રીરામે સહુને પ્રણામ કરીને, બેસાડ્યા આસન. ૧૧
- હાવે હનુમંતને મોકલ્યાતા પ્રથમે, પોતે શ્રીરઘુનાથ;
તે વિભિષણ સુગ્રીવ ધૌરાજને, તેડી લાળ્યા સાથ. ૧૨
- તે આવીને નમ્યા શ્રી રામચંદ્રને, સ્તુતિ કરી બહુ પેર;
પ્રભુએ તેને બેસાડ્યા પાસે, અતિઘણા આદરભેર. ૧૩

- એમ સરવ સભા મળી બેઠા, પોતે સરજ્યુકેરી તીર;
ત્યારે અનુચરને પાસે તેડાવીને, બોલ્યા શ્રીરઘુવીર. ૧૪
- અવધપુરીના વાસી સૌને, જાણુ કરો નિરધાર;
જેને સ્વધામ જાણું હોય તે, સરવે નિકળો નર ને નાર. ૧૫
- જે જેને વહાલી વસ્તુ હોય તે, સરવે લેજો સાથ;
આવી સરજ્યુ માંહે સ્નાન કરો, એમ બોલ્યા શ્રીરઘુનાથ. ૧૬
- એવું સાંભળીને અનેક અનુચર, ચાલ્યા નગરવિષે તેણીવાર;
ઘર ઘર પ્રત્યે કહું સરવને, સુણી ચાલ્યાં નરનાર. ૧૭
- બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર, પુર બાહર નીકળ્યાં સર્વ;
જ્યમ સંઘ મળીને જાય તીરથમાં, નહાવા મોટું પર્વ. ૧૮
- એમ પોતપોતાનાં જૂથ મળીને, સંગે ચાલ્યાં સોય;
નિજ બાળક વૃદ્ધને સાથે લીધાં, ઘરમાં રહું નહિ કોય. ૧૯
- વસ્ત્રાભૂષણ અંગે સજ્યાં, પ્રિય વસ્તુ લેઈ સંગ;
દ્વાર ઉઘાડાં મૂક્યાં સરવે, મનમાં હરખ ઉમંગ. ૨૦
- ગૌ મહિષી ને વૃષભ ઉંટ ખર, વાજ ગજ મંજર;
શ્વાન અજ શુક મેના આદે, જે હતાં જેને દ્વાર. ૨૧
- તે સરવેને સાથે લીધાં, ને આઠ્યાં સરજ્યુતીર;
ભીડ ઘણી દેખીને વળતા, બોલ્યા શ્રી રઘુવીર. ૨૨
- સ્વધામ આઠ્યાની જેને મુજ સાથે, ઇચ્છા હોયે મન;
તે વસ્ત્ર સહિત સરજ્યુમાં પેસી, સ્નાન કરો સૌ જન. ૨૩
- એવાં વચન સુણી શ્રીરામચંદ્રનાં, હરખ્યા સરવે લોક;
સરજ્યુ માંહે પ્રવેશ્યા તતક્ષણ, મૂકી મનનો શોક. ૨૪
- તે ગંગાજળનો સ્પર્શ કરતાં, દિવ્ય થયો દેહ વર્ણ;
મસ્તક ઝળકે કિરીટ મુગટ, મકરાકૃત કુંડળ કર્ણ. ૨૫
- ચાર ભુજ ચતુરાયુધમંડિત, પીત વસન વનમાળ;
સુંદર શ્યામ કમળદળ લોચન, પ્રગટ્યાં રૂપ રસાળ. ૨૬
- તેણે સમે આવી રહ્યાં અત્રીક્ષ, લક્ષો લક્ષ વિમાન;
વિદ્યુત વરણ ધ્વજઓ ઝળકે, કંચનકળશ વિતાન. ૨૭
- તે દિવ્યરૂપ ધરી વિમાન બેઠાં, અવધપુરીનાં જન;

ત્યારે દૂતને પાસે તેડાવીને, બોલ્યા શ્રીરામ વચન. ૨૮

અલ્યા બુઝો નગ્રમાં કોઈ રહ્યું છે, પશુ પક્ષી નર તાંહે;

તે સરવ ઠેકાણે શોધ કરીને, લાવો તેને આંહે. ૨૯

વલણ

શોધ કરીને લાવો તેને, સહુ જીવજંતુ પરમાણુ રે;

એવાં વચન સુણીને અનુચર પ્રરતા, શોધકરતાનિરવાણુ રે. ૩૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामेण

अयोध्यावासीभिः सह सरयूतीरागमनं नाम शतकोऽध्यायः ॥૧૦૦॥

અધ્યાય ૧૦૧ મો

રાજ સામેરી

અનીહાંરે અનુચર પ્રરતા પુરમોઝાર

શોધતા સરવેને ઠારોઠાર;

અનિહાંરે સૂક્ષ્મ જીવ જંતુ હતા જ્યાંહે,

નાખ્યા તે સરવે લેઈ સરજ્યુ માંહે. ૧

હાળ

સરજ્યુમાં સહુ જીવ નાખ્યા, તે થયા દિવ્ય સ્વરૂપ;

એવી અકળ ગતિ ઇશ્વરતણી, તે અતર્ક્ય વાત અનુપ. ૨

એમ અનુચર પ્રરતા અવધપુરીમાં, જોયું સરવે ગામ;

એક શ્વાન સડેલો મરવા પડ્યો છે, દીઠો તેણે ઠામ. ૩

ઉતાવળા અનુચર આવીને, બોલ્યા પ્રભુની સાથ;

સરવે પુર અમો જોયું ફરીને, હાવે નથી રહ્યું કોઈ નાથ. ૪

પણ એક ઠેકાણે શ્વાન પડ્યો છે, તેની દુરગંધનો નહિ પાર;

તેના મસ્તક માંહી જીવ પડ્યા છે, પામે દુઃખ અપાર. ૫

રઘુપતિ કહે લેઈ જાઓ સુખાસન, લાવો બેસાડીને આંહે;

શિર વિષેથી પડી જાય નહિ, કોઈ જીવ રહે નહિ ત્યાંહે. ૬

એવું કહેતામાં અનુચરે જઈ, શિબિકામાં ઘાલ્યો શ્વાન

ઉતાવળા લેઈ આંવ્યા તેને, જ્યાં છે શ્રી ભગવાન. ૭

સરજ્યુમાં તે શ્વાનજ નાખ્યા, દિવ્ય થયો તતકાળ;

તેના મસ્તકમાં હતા જીવ, તે થયા દિવ્ય દેહ ત્રિશાળ. ૮

- પેલો શ્વાન હતો તે ચતુભુજ થઈને, આઘ્યો પ્રભુની પાસ;
ચરણે નમી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, ગદગદ વચન પ્રકાશ. ૯
- ત્યારે અવધપતિએ પૂછ્યું તેને, પૂરવે હતો તું કોણ;
થયો શ્વાન શે કરમે કરી, મહાદુઃખ મહુંનિરવાણ. ૧૦
- એવાં વચન સુણી રઘુવીરનાં, બોલ્યો શ્વાન દિવ્ય સ્વરૂપ;
ગતજન્મ કેરી કહું કથા તે, સુણો રવિકુળ ભૂપ. ૧૧
- પૂરવે હતો હું શૂદ્ર જાતિ, ભણ્યો કાંઈ વિધાય;
પછી દંભી થઈને વાદ કરતો, સદ્ધરમ નિંદાય. ૧૨
- વાચાળ સાધુ વેશ લીધો, પૂજવા જગમાંહે;
ગુરુ થઈ ફરતો જગતમાં, ઘણા શિષ્ય કીધા તાંહે. ૧૩
- તે સેવા બહુવિધ કરે મારી, ભાવતાં ભોજન;
વસ્ત્ર નાના ભાતનાં, વળી ભેટ કરતા ધન. ૧૪
- એમ ઘણા દિન સેવા કરાવી, ગુરુ થઈ તેણી વાર;
કહ્યાણ તેનું નવ કર્યું, નવ જાણ્યો તત્ત્વ વિચાર. ૧૫
- તે પાપથી હું શ્વાન થઈ, મહાદુઃખ પામ્યો નેટ;
મેં છળ કરી છેતર્યાં સહુને, ભયું કપટે પેટ. ૧૬
- તે શિષ્ય સર્વે કીટ થઈને, પડ્યા મસ્તક માંહે;
મુજ રુધિર કેરું પાન કર્યું, દુઃખ દીધું ત્યાંહે. ૧૭
- માટે ગુરુ થઈને શિષ્યનું, કરી કપટ ખાશે જેહ;
કહ્યાણ તેનું નહિ કરે તો, ભોગવશે દુઃખ તેહ. ૧૮
- પ્રભુ તમો દીનદયાળ છો, આચરો પર ઉપકાર;
નથી કર્મ જોતા જીવનું, તેને આપો છો ઉદ્ધાર. ૧૯
- એવું કહી રઘુવીરને, શ્રી નમ્યો ચરણે ત્યાંહે;
સહુ શિષ્યને નિજ સંગ લેઈ, બેઠો વિમાનજ માંહે. ૨૦
- આશ્ચર્ય પામ્યા સેવકો, મન વિચારે મુનિધીર;
તે સર્વ સુણતાં વચન વળતાં, બોલીયા રઘુવીર. ૨૧
- ભાઈ ગુરુ પદવી કઠીન છે, વળી અધિક સહુથી એહ;
ભગવાન સમગુણ હોય જેમાં, ગુરુ કહીએ તેહ. ૨૨
- ઉત્પત્તિ પ્રલેખણે જથા, વિદ્યા અવિદ્યા રૂપ;

અગતિ ગતિ સહુ ભૂતની, વળી બ્રહ્મજ્ઞાન અનુપ.	૨૩
તત્ત્વમસિની આદિ વાયક, વેદનાં નિર્વાણ;	
સહુ શાસ્ત્રના મત ભિન્ન તે, અનુભવ જથારથ જાણ.	૨૪
ઉપાસના દૃઢ ધ્યાન, જ્ઞાન વિવેક ને વૈરાગ;	
નિરબંધ મુક્ત સદા રહે, અધ્યાસનો કરે ત્યાગ.	૨૫
વળી વિષયી પામર મુમુક્ષુનાં, ઓળખે આચર્ય;	
ઉપદેશ તેવો આપતા, અધિકારીનું જોઈ વર્ણ.	૨૬
એવાં લક્ષણ હોય જેમાં, ગુરુ કહીએ ધન્ય;	
તે મુક્ત મારે જીવનાં, છોડે સકળ બંધન.	૨૭
જે સંગ મુક્ત થયો નથી, વળી વિષયપર અનુરાગ;	
નથી સારાસાર વિવેક, ભકિતજ્ઞાન ને વૈરાગ.	૨૮
તે ગુરુ થઈ જગતમાં, કરતા જીવ જે ઉપદેશ;	
નવ જ્ઞાન આવે લેશ તે, જાણજે માયિક વેશ.	૨૯
જ્યમ અંધ સંગે બધીર મળ્યો, શું કરે સિદ્ધાંત;	
એક સુણે નહિ બીજે ન દેખે, જાણજે દૃષ્ટાંત.	૩૦
એમ જ્ઞાન રહિત ગુરુ સદા ને, શિષ્ય સાધન રહિત;	
તે ઉભય મુક્ત ન થાય કોઈ દિન, મલિન માયિક ચિત્ત.	૩૧
એ પ્રકારે રઘુનાથજી, ખોલિયા તેણીવાર;	
તે સુણી સરવે સભાજન કહે, ધન્ય જીગદાધાર.	૩૨
હાવે અવધવાસી દિવ્ય દેહ ધરી, ખેડા સરવ વિમાન;	
આવી રહું સંહુ ત્યાહરે, આજ્ઞા કરી ભગવાન.	૩૩
વિમાન લાગ્યાં ચાલવા, ત્યારે ખોલ્યા સહુ પુરજન;	
આણુ દીધી રામની, વિચાર કરીને મન.	૩૪
રઘુનાથ અમને મોકલી એ, રહે અવધપુરમાંહે;	
ત્યારે પ્રભુ પાપે અમો ક્યમ, રહીએ જઈને ત્યાંહે.	૩૫
માટે પ્રભુ આગળ થાય ત્યારે, પૂઠળ જઈએ જાણ;	
વિમાન તે સ્થાંભી રહ્યાં, જ્યારે દીધી રામની આણુ.	૩૬

વલણ

રામ આણુ માની વિમાન સરવે, સ્થંભ્યાં તેણે ઠાર રે;
 એ સમે સત્ય લોકથી આઠ્યા, બ્રહ્મા ત્યાં નિરધાર રે. ૩૭
 इति श्रीराम० सं० वा० ना० उत्तरकांडे श्रीरामेण गुरुलक्षणवर्णनं सरयु-
 जले स्नात्वा प्रजाभिर्विमानारोहणं नाम एकशतकोऽध्यायः ॥૧૦૧॥

અધ્યાય ૧૦૨ મો

રાગ દોહા

હાવે સત્ય લોકથી આવીયા, બ્રહ્મા તેણીવાર;
 મરિચ્યાદિક સાથે ઘણા, માનસી પુત્ર અપાર. ૧
 હંસ ઉપરથી ઉતર્યા, ચાલી આઠ્યા ત્યાંહે;
 કર બેડી ઉભા રહ્યા, રઘુપતિ બેઠા જ્યાંહે. ૨
 સ્તુતિ કરતા બ્રહ્મા ત્યાંહાં, રામની તેણીવાર;
 વિનય વચન બહુ બોલતા, ચતુરમુખે નિરધાર. ૩

છંદ પદ્ધતી બધ

જયતિ રઘુપતિ કરુણાનિધાન, જયઠ્યાપક વિશ્વ અખંડ ખાન;
 દુઃખદીનહરણુ દેવાધિ દેવ, સખ કાળ કરત ઇન્દ્રાદિ સેવ. ૧
 જય અપરિચ્છિન્ન આનંદધન, સંહાર અસુર વત્સલ પ્રપન્ન;
 જય સૃષ્ટિ ઉદ્દલવ હરણુપાળ, વિન હેત કત કારણ કૃપાળ. ૨
 ઇશ્વર ઠ્યાપક વિભૂતિ અનેક, જગ સૂત્રધાર ચૈતન્ય એક;
 તવ શાસન પાળત લોકપાળ, ભય માની બરખત મેઘમાળ. ૩
 સુરજ શોષણુ કરકં પ્રકાશ, ઔષાધ પોષણુ ઇન્દુ વિલાસ
 વહે મારુત સદા સમે અનુકૂલ, ઋતુ આવત જત ઇળાદિ પૂલ. ૪
 દાહ શક્તિ ધારત અનળ આપ, રવિ સુત જાને જગ પુન્ય પાપ;
 મુનિ ધારત પાવન વેદ ધર્મ, અનુસાર ચલત યજ્ઞાદિ કર્મ. ૫
 દીપાવતી ધરા ધરત અનંત, ત્યાં દિશા અમળ દીગ્ગજ રહત;
 સખ જાનત એ પ્રભુતા પ્રચંડ, જે માનત નહિ તેહી દેત દંડ. ૬
 જળ જળ ચહ ગ્લાની હોત ધર્મ, સુર સાધુ દુઃખી મત વેદ કર્મ;
 શુભ પીડિત ભાર અધમ્મી ભૂપ, તબહી તુમ ધર્ત વિચિત્ર રૂપ. ૭

હત નિરદે અસુર કૃતાંત કાળ, નિજ ભક્ત હૃદય માનસ મરાળ;
 જે દુષ્ટ દહન વન ભતવેદ, સુર ગોં જન મુનિ મન હર્ણુ ખેદ. ૮
 કિયે આળતરુન અદ્ભુત ચરિત્ર, સુનિ ગાવત સો મંગળ પવિત્ર;
 તે જન્મમરણ દુઃખ મુક્ત હોત, ભવસિંધુ તરન દઢ નામ પોત. ૯
 નહિ દેશકાળ વિધિ ક્રિયા ભેદ, નરનારી ન આશ્રમ વર્ણુ વેદ;
 જે જન્મકરમ ગાવત પુનિત, તવ લીલા મંગળ સુખદગીત. ૧૦
 તે પાવત અમૃત પદ નિદાન, જેહી કારણ જોગી ધરત ધ્યાન;
 આધિકારી જપત જે રામ નામ, તીનકું નહિ દુરલભ પરમ ધામ. ૧૧
 જે ગુણ ભવસિંધુ સુગમ સેત, સો સંકટ હરણુ દયાનિકેત;
 જય દીનખંધુ કરુણા નિવાસ, ગિરિધારી પ્રભુ મેં દીન દાસ. ૧૨

દેહા

બ્રહ્માએ એવી સ્તુતિ કરી, નમ્યા સજળ લોચન;

પછે રધુપતિએ આદર કરી, ખેસાડયા આસન. ૧૬

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे ब्रह्मणा-

श्रीरामस्तुतिकरणं नाम द्विशतकोऽध्यायः ॥ ૧૦૨ ॥

અધ્યાય ૧૦૩ મો

રાગ સોરઠા

પ્રભુપતિ નિરધાર, આસન ખેઠા સ્તુતિ કરી;

તતક્ષણ સલામોઝાર, શંકર આઘ્યા તે સમે. ૧

નીલકંઠ ત્રયનેન, ભાલ ચંદ્ર ઝળઝી રહો;

કમળ ભુજ વરદેન, ત્રિશૂલ ડાક ડમરૂં બ્રહ્માં. ૨

ઉપવિત સરપાકાર, જટાવિષે ગંગા વહે;

ગૌર વર્ણુ સકુમાર, વિભૂતિ લેપન અંગમાં. ૩

ગળે રૂંઢની માળ, મૃગચર્મ અંગે ધર્યું;

ભોળાનાથ દયાળ, નંદી ઉપરથી ઉતર્યા. ૪

આઘ્યા સલામોઝાર, કર જોડી ઉભા રહ્યા;

રામ તણી તેણીવાર, સ્તુતિ કરતા સન્મુખ રહી. ૫

છંદ

નમામિ બ્રહ્મ ભાવનં, અખિલ લોકધાવનં; દનુજ દુષ્ટ દાવનં, નરાકૃતિ સોહાવનં.	૧
ત્રિલોક લોક ભૂષણં, વિશેષકહારી દૂષણં; અધર્મ વારિ શોષણં, સુવેદ કર્મ પોષણં.	૨
નમામિ કમળલોચનં, ખળાદિ માન મોચનં; ત્વદ્દીય કા વિશેષચનં, ત્રિતાપ શીત રોચનં.	૩
ત્વદગ્ન અંધિ દુર્લભં, મલીન ચેત નિર્લભં; અમાન સંત સુર્લભં, નમામિ ભક્તવક્ત્રભં.	૪
કઠોર આપ ખંડનં, દશાનનં વિહંડનં; પરાત્પરં પ્રચંડનં, તૃપાધિ મૌલી મંડનં.	૫
મારીચ આદિ દુર્ભતિં, કબંધ તાડિકા હતિં; દદાતિ અક્ષરંગતિં, નમામિ મુર્વિન્નપતિં.	૬
સમરકળા વિચીક્ષણં, અમોઘ બાણ તીક્ષણં; અભીત શર્ણુ ભિક્ષણં, કૃપા કટાક્ષ ઇક્ષણં.	૭
અજન્મ જન્મ ધારયં, પતિત ઓક તારયં; સુરા અરિ વિદારયં, વિછેદ ભૂમિ ભારયં.	૮
અરિત ગીત નિર્મલં, ગ્રણંતિ અમૃત પ્રલં; શ્રવણ મનાદિ મંગલં, પુનાતિ પાપ પ્રજ્વલં.	૯
અનાદિ રૂપ અવ્યયં, ભવાન ભૂત ભવ્યયં; ગુણાશ્રિતં તનુ અયં, સમગ્ર લોક સવ્યયં.	૧૦
અતીંદ્રિયં પરાત્પરં, અગાધ બોધ ઇશ્વરં; ન જ્ઞની તે કૃતંવરં, અહં વિાધ ધરાધરં.	૧૧
ક્ષર ક્ષરાતીમક્ષરં, અછેદ વેદ અંબરં; કલૌ મલૌઘ મે હરં, નમો નમો નમઃ પરં.	૧૨

દોહા

સ્તવન કયું એમ રામનું, શંભુ પરમ ઉદાર; તે સુણીને ઉઠયા રધુપતિ, ભીડયા હૃદયમોઝાર.	૧
ભાવે કરી ભેટયા તદા, શિવને શ્રીરધુનાથ	

આસનપર બેસાડિયા, ઝહી શંકરનો હાથ.	૨
ત્યારે સુરપતિ આઠ્યા સ્વરગથી, બીજા દેવ અપાર;	
સાથે તેડી લાવિયા, લક્ષ્મણને નિરધાર.	૩
વળી પૂર્વે રહ્યાતા સ્વરગમાં, દશરથ રાજા જેહ;	
વિમાન બેસી આવિયા, દેવની સાથે તેહ.	૪
ત્યારે નૃપને જેહ ઉભા થયા, રઘુપતિ તેણીવાર;	
પિતાને પાથે લાગીયા, ગદ્ગદ પ્રેમ અપાર.	૫
તે રામની સન્મુખ જેહ રહ્યા, દશરથનૃપ નિરવાણ;	
નખ શિખ સૂતિ પ્રભુતણી, ધરી ધ્યાનમાં બાણ.	૬
ત્યારે રઘુપતિ કહે સુણો તાતજી, કરો સરજ્યુમાં સ્નાન;	
મહાઈં પરમ પદ પામશો, ભૂપતિ ભાયગવાન.	
પછે તતક્ષણ નૃપ નાહ્યા જઈ, થયા ચતુર્ભુજ રૂપ;	
વિમાનમાં બેઠા જઈ, પામ્યા મોક્ષ અનુપ.	૮

સોરઠા

દશરથ નૃપ તેણીવાર, પરમ ધામ પામ્યા સહી;	
વરત્યો જયજયકાર, પુષ્પવૃષ્ટિ સુરનરે કરી.	૯

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे शिवेन राम-
स्तुतिदशरथमोक्षो नाम त्रिंशत्तकोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

અધ્યાય ૧૦૪ મો

રાગ દોહા

હાલે દેવ સકળ ત્યાં આવિયા, કુબેર વરુણ યમ ઈંદ્ર;	
અગ્નિવાયુ દિગ્પાળ વસુ, દિનમણિ તારા ચંદ્ર.	૧
સરવે દેવ પૂંઠળ રહ્યા, અગ્ર ઉભા સુરનાથ;	
સ્તુતિ કરતા શ્રીરામની, બેડીને જુગ હાથ.	૨

છંપપ

જય જય શ્રીજીમહીશ, હૃદય અજ અંતરબાહી;

ધરાધર્મ વાગીશ, પતિ જન પૂરણકામી.
 સુરબંધન પરિછેદ, વેદ પંથ પાળક પૂરણ;
 મુનિ મનરંજન કૃત-સમૂહ દનુજદિક ચૂરણ.
 ક્રીયે મુક્ત અવધીપુર જન સકળ, ગુણકર્મ વિકર્મ તન;
 અદ્ભુત ચરિત્ર ગિરિધર પ્રભુ, જય રઘુપતિ આનંદધન. ૧

કહા

સુરપતિ સ્તવન કરી રહ્યા, બેઠા નિજ આસન;
 દિગપતિ કર બેઠી તદા, બોલ્યા વિનય વચન. ૩

સવૈયા

જય બ્રહ્મ સનાતન ઇશ વભો, ભવનાગ વિદારક નામ હરિ;
 શરણાગત વત્સળ ટેક સદા, ગતિદાયક પૂરણ કામ કરી. ૧
 કપિ કોલ કિરાત નિશાચર નીચ, ક્રીયે નિરભે નિજ ધામ ધરી;
 બદરી ફળ બૂક ખવાય ભઈ, જનનીગતિ લાયક જ્યો શબરી. ૨
 ભવ દંડ પ્રચંડ વિખંડ ક્રીયો, પન રાખ લીયો નૃપતિગનમેં;
 પિતૃ આયસ કાનનકું બિચરે, તબહી મુનિ ચીર ધરે તનમેં. ૩
 ભૂદેવ અરિ અથ જ્યાર હીયો, પદ તીરથરાજ ક્રીયો બનમેં;
 કરુણાયતનં કમનીય ધનં, ચહ મંગલ રૂપ બસો મનમેં. ૪

કવિત

દશરથકે નંદન રાવણ કુળકે નિકંદન ભારહારી જગબંધન,
 માનુ ધરમધ્વજ ધારીહે,

જટાયુકી છટા દેખ નેનનમે આયો જલ પીતા જેસી
 ક્રિયા ક્રીની એસે ઉપગારી હે; જસુ ભઈ દેવ ધુની, તાકો
 ધ્યાન ધરત મુનિ, એસે પદપાવન કેવટ ધોય પીનો વારિહે;
 કહત હે ગિરધારી, પદ રજકી બલિહારી;
 ગૌતમકી નારી, વાકું છિન્નમે ઉદ્ધારીહે. ૧

કહા

પરમારથ સ્વારથ રહિત, જન્મ સચ્ચિદાનંદ;
 સાત્વત કુળાચારક પ્રભુ, જય જય રઘુકુળ ચંદ. ૪

સકળ દેવતા સ્તુતિ કરી, નમ્યા રામને પાય;
સભા માંહે બેસાડિયા, પ્રસન્ન થયા રઘુરાય.

૫

હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત બાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંડે સર્વદેવૈઃ કૃતા
શ્રીરામચંદ્રસ્તુતિર્નામ ચતુઃશ્લોકોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૦૪ ॥

અધ્યાય ૧૦૫ મો

રાગ હુહા

હાલે ઈંદ્રની સાથે આવીયા, લક્ષ્મણજી તેણીવાર;
સાષ્ટાંગ દંડવત કરી નમ્યા, રામચરણ મોઝાર. ૧
ત્યારે કર ગ્રહીને ઉઠાડિયા, લક્ષ્મણને રઘુવીર;
સરવ સભા સુણતાં તદા, બોલ્યા શ્રીરણધીર. ૨
અરે ભાઈ જાઓ તમે, સરજ્યુ ગંગામાંહે;
સ્નાન કરીને આવજો, મારી પાસે આંહે. ૩
એવાં વચન સુણી શ્રીરામનાં, ચાલ્યા લક્ષ્મણ વીર;
સરજ્યુમાં પેઠા જઈ, જળ છે મહા ગંભીર. ૪
ત્યારે મનુષ્યાકૃતિ મટી ગઈ તદા, શેષ રૂપ થયા ત્યાંહે;
સહસ્ર કૃણા ધૃતિ ચળકી, સહસ્ર મણિ શીરમાંહે. ૫
ઉજ્જવળ સ્પ્રાટિક વરણ સમ, કાન્તિ અદ્ભુત રૂપ;
ભુગલ સહસ્ર લોચન ઝગે, જળહળ જ્યોત અનુપ. ૬
એવા અનંત તતક્ષણ આવીયા, જ્યાં બેઠા શ્રીરઘુરાય;
સ્તુતિ કરતા સન્મુખ રહી, સુણતાં સરવ સભાય. ૭

છંદ ભુજંગી

નમો રામ રામં નમો પર્મધામં, અખિલ વિશ્વત્રાતા જનપૂર્ણ કામ;
અલિપ્ત વિભો વ્યાપકં બ્રહ્મભૂપં, નમો સચ્ચિદાનંદ સર્વાત્મરૂપં.
અછેદં અભેદં અનિરીહમેકં, અખંડં અજં નામ રૂપં અનેકં;
અભીશનિર્મલં નિર્વાણદાતા, પ્રપન્નજનં સર્વદાસર્વત્રાતા. ૨
સદા નિર્ગુણં ગુણમયં રૂપ ધરતા, દ્વિજ નિર્જરા ગોધરા ગુપ્ત કરતા;
ક્ષમાસુરવિખન પ્રાર્થિતં પર્ષહિતું, પીડા ટાળવા પાળવા ધર્મસેતું.

પરિત્રાય સાધું વિનાશાય દુષ્ટં, અભેદાયકં સંભવં ભાવ પુષ્ટં;
 કળાપૂર્ણં અંશે વ્યુહુ શ્રીસહિતં, પ્રભો ઉદ્ભવં ભાનુવંશે અશ્વત્-
 કૃતં બાળ પ્રૌઘંડ લીલા અપારં, હતં બ્રહ્મદ્રોહી નિબીડ અધિકારં;
 તમો ભૂમિન્ન વક્ત્રલં ભૂપ સ્વામી, પુનાતિ ધરા દંડકારણ્ય ગામી. ૫
 તીરથ પાદ ચર્તા ભુવિભારહરતા, નિગમધર્મધરતા નમો વિશ્વભરતા;
 નિબનંદ સંદેહ અવ્યક્ત મૂલં, મંગળ ધ્યાન હરતિ ત્રઈતાપ શૂલં. ૬
 મનોભવ રૂક્ષ ભેષજં નામ ધીરં, શમન સંસ્રતિ કામ ક્રોધાદિ વીરં;
 નમો નિર્મલં કશ્મલંદુઃખહારી, મધુમર્દનં મોક્ષદાતા મોરારી. ૭
 હરિ વાસુદેવં ઋષિકેશધારં, નમો શ્રીધરં માધવં મોહપારં;
 દયાધીશ ઇશાન અજ સેવ્યમાનં, પ્રભો પાહિ પ્રણુતિ અભેલક્રિદાનં

દોહા

બ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદ અજ, અવિરલ પૂરણ જ્ઞાન;
 ભક્તવત્સલ કરુણાનિધિ, જય જય શ્રીભગવાન. ૯
 સહસ્રાનન એવી સ્તુતિ કરી, વંદી કમળ પદરામ;
 સકળ સભા જોતાં તદા, ગયા શેષ નિજ ધામ. ૧૦

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे श्रीरामस्य
 शेषनामकृता स्तुतिर्नाम पंचशतकोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

અધ્યાય ૧૦૬ મો

રાગ બિલાવર ચોપાઈ

એણીપેરે ગયા શેષ નિજ ધામ, પછે વિભીષણશું જોડ્યા શ્રીરામ;
 અહો લંકાપતિ સુણેા મુજ વાત, તમો નિજ ઘેર પધારે બ્રાત. ૧
 માઈ સ્મરણ ત્યાં કરજે સદા, અખંડ ભોગ ભોગવજે તદા;
 રઘુપતિનાં એવાં સુણી વચન, વિભીષણે જળભરીયું લેાચન. ૨
 પછે પ્રભુપદ ઉપર ચૂકયું શિષ, ગદ્ગદ થઈ જોડ્યા તે દ્વિશ;
 અહો નાથ મુને તેડો સંગ, તમ વિના હું કયમ રહું શ્રીરં. ૩

રાજ ભોગ મનમાં નવ ધરૂં, પદકમળની સેવા કરૂં;
 એવો કોણ અભાગી જન, તજ પ્રભુસેવા વિષય ધરે મન. ૪
 માટે મુજને બહિરમુખ કાં કરો નાથ, કિંકર જાણી તેડો પ્રભુ સાથ;
 ત્યારે રામ કહે સુણો લંકા ભૂપ, માનો વચન મારૂં અનુપ. ૫
 હું તમથી કાંઈ અલગો નથી, ભક્તની પાસે રહ્યા સરવથી;
 જતો આવતો નથી હું કહીં, સકળ વિશ્વવ્યાપક છું સહી. ૬
 આવાગમન મુને કહે છે જેહ, સદા નારદી જાણો તેહ;
 અજન્મા જન્મ ઘણાં અનુસરૂં, જેણું કામ તેણું રૂપજ ધરૂં. ૭
 સ્થાપન ધરમ દુષ્ટ અભિમાન, ઉતારીને પામું અંતરધ્યાન;
 એ આવિર્ભાવ તીરો અનુક્રમ, મારા ભક્ત તે જાણે મર્મ. ૮
 એમ પરંપરા ભેદ છે સહી, તે અજ્ઞાની જન સમજે નહિ;
 હું મનુષ્યચરિત્ર દેખાડું ઘણું, એ નાટક મારી માયાતણું. ૯
 હું છું સદા અલિપ્ત અસંગ, ઘટઘટવ્યાપક નાનારંગ;
 અકરતાપણે કરૂં છું સરવ, અભિમાનીનો ટાળું ગરવ. ૧૦
 સત્ત્વ ગુણીની રક્ષા કરૂં, રજ તમનો નિગ્રહ આચરૂં;
 જુગજુગમાં મારા અવતાર, જન્મ કરમ મુજ દિવ્ય અપાર. ૧૧
 ગાતાં સુણતાં પ્રાણી જેહ, મારૂં પરમપદ પામે તેહ;
 તે માટે લંકાપતિ આજ, હવડાં કરો તમે નવનું રાજ. ૧૨
 મેં આપ્યું છે તમને વરદાન, તે મિથ્યા નવ થાયે માન;
 એક કલ્પ સુધી પરમાણુ, કરો રાજ લંકાનું જાણુ. ૧૩
 સંકટ સમે હું સહાય કરીશ, અંતે મુજ પદમાંહે ધરીશ;
 સત્ય વચન મારૂં છે સહી, અવધ તજ નથી જતો કહીં. ૧૪
 સદા રહ્યો છું કરીને વાસ, મુજને દેખશે મારા દાસ;
 બહિર્મુખને દરશન એ નહિ, અદશ્યપણે અમે રહીશું અહિં.
 તે માટે જાઓ તમે સુખે વીર, કરો રાજ્ય મન રાખી ધીર;
 મારૂં સ્મરણ કરજો ત્યાં રહી, મુજને આત્મા જાણજો સહી. ૧૬
 એવાં વચન કહીને ગ્રહો હાથ, ભેટયા વિભીષણને રઘુનાથ;
 મસ્તક કર મૂક્યો ભગવંત, આજ્ઞા આપી કરુણાવંત. ૧૬

રામવચન લોપાયુ' નહિ, રહ્યા વિભીષણ મુન્યજ પ્રહી;
 પછી પ્રભુને ચરણે નામી શિષ, આજ્ઞા માગી ચાલ્યા લંકાધીશ.
 હાવે સુગ્રીવ આદે વાનર જેહ, શ્રીરામે પાસે તેડાવ્યા તેહ;
 તેને આજ્ઞા કરી ભગવાન, જાઓ સરજ્યુમાં કરી આવો સ્નાન. ૧૯
 વચન સુણી સહુ ચાલ્યા ત્યાંહે, પેઠા સરજ્યુગંગા માંહે;
 જળનો સ્પર્શ કર્યો જેટલે, દિવ્યરૂપ પામ્યા તેટલે. ૨૦
 સૌ દેવે લીધાતા અવતાર, બેસી વિમાન ગયા સ્વર્ગમોઝાર;
 કુટુંબસહિત ઘો રાજ જેહ, પ્રભુનું પરમપદ પામ્યા તેહ. ૨૧
 સૈન્ય પ્રધાન મિત્ર મહારથી, પામ્યા મોક્ષ રહ્યું કો નથી;
 કંઈ સેવક મિત્ર જન જેહ, કુશની પાસે સોંપ્યા તેહ. ૨૨

વલણ

કુશ પુત્રની પાસે તે રહ્યા, કરવા રાજ તણું જે કાજ રે;
 પછી જાંબુવાનને પાસે તેડાવી, બોલ્યા શ્રીમહારાજ રે. ૨૩
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંમત વાલ્મિકિનાટકધારાણી ઉત્તરકાંઠે સુગ્રીવા-
 દિવાનરાણાં સ્વર્ગારોહણં નામ ષડ્શતકોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૦૬ ॥

અધ્યાય ૧૦૭ મો

રાગ ચોપાઈ

રઘુપતિ કહે સુણો જાંબુવન, માનજે મારું સત્ય વચન;
 પશ્ચિમ દેશ સમુદ્રની તીર, ગોમતાચળ પરવત ગંભીર. ૧
 મોટી ગુફા છે તે ગિરિમાંહે, કુટુંબસહિત જઈને રહો ત્યાંહે;
 દ્વાપર યુગના અંતમોઝાર, ત્યારે હું ધરીશ કૃણ અવતાર. ૨
 ચઢશે ચોરી મણિની મુજ શિષ, તેને બોળવા હું આવીશ તે દિશ;
 ત્યાં તમ સાથે મારે જુદ્ધબહુથશે, ત્યારે પૂરવની સ્મૃતિ આવશે.
 બોળખશે મુજને નિરધાર, મારી સ્તુતિ કરશે તેણીવાર;
 પુત્રી થાશે જાંબુવતી નામ, પરણાવશે મુજને તે ઠામ. ૪
 તે જાંબુવંતીની જન્મકથાય, સુણજે કહું તેનો અભિપ્રાય;
 સીતાનું હરણ થયું જેણીવાર, અમો બોળતા દંડકવન મોઝાર. ૫

ત્યારેય મુના ગિરિ રહેતાં શિવસતી, મુનેનમસ્કાર કરીયો પશુપતિ;
તવ ઉભયાને પડીયો સદેહ, રાજકુંવર રડતા ફરે એહ. ૬
ક્યમ કર્યો શિવે એમને નમસ્કાર, કહી સચ્ચિદાનંદ અપાર;
સતી આઠ્યાં કરવા મુજ પરીક્ષાય, સીતાનું રૂપ ધ્યુ ઉભયાય. ૭
મેં ઓળખીને તવ હાંસી કરી, તવ લાજ્યાં સતી ગયાં પાછાં ફરી
સીતાનું રૂપ ધ્યુ તે કાજ, તજ્યાં સતીને શિવ મહારાજ. ૮
ઉભયાએ વિચાર્યું મન, હાવે ના રાખવું મારે તન;
તે દોષ ટાળવાને નિરધાર, અંશે કરી લેશે અવતાર. ૯
તે ઉભયાઅંશ જાળુવતી થશે, તમ પુત્રી મુજને પરણશે;
ત્યાર પછી પામશે નિજ ધામ, થશે સકળ મન પૂરણકામ. ૧૦
માટે જાઓ સખા સુખે કરી ત્યાંહે, માઈ સ્મરણ કરજે મનમાંહે;
એણું સાંભળી જાળુવાન, ગયા નમી પદ શ્રીભગવાન. ૧૧
સુણો શ્રોતાજન એ અભિપ્રાય, જે જાળુવંતી અંશ ઉભયાય;
તે હરિવંશમાં છે એ કથા, માટે સદેહ નવ કરવો સર્વથા. ૧૨

દોહા

એમ રીંછપતિને આજ્ઞા કરી, દયાનિધિ રઘુવીર;
પછી અંજની સુતનો કર ગ્રહી, બોલ્યા શ્રીરણધીર. ૧૩
અરે મારુતિ કહું તુને, તું મુજ દાસ અનીન;
અજર અમર બળવંત છે, મુજ ગુણ સાગર મીન. ૧૪
તું ભૂતળમાં રહેજે સદા, તારી કરશે સૌ પૂજાય;
જે જન તુજને સમરશે, તેનાં સંકટ દૂર પળાય. ૧૫
કથા થાય જ્યાં માહરી, તે સાંભળજે મહાવીર;
રામચરિત્ર પવિત્રનો, તું શ્રોતા મતિધીર. ૧૬
તુજમુજમાં અંતર નથી, સત્ય કહું નિરધાર;
વાસ કરી હું રહું સદા, ભક્તના હૃદયમોઝાર. ૧૭
મારો વિભોગ તારે નહિ, એ મુજ સત્ય વચન;
સ્મરણ કરે તું જે સમે, તતક્ષણ દેઉં દરશન. ૧૮
એવાં વચન સુણી રઘુવીરનાં, થયા ગદગદ પવનકુમાર;
સાષ્ટાંગ કરી શિર મૂકીયું, રઘુપતિ ચરણમોઝાર. ૧૯

ત્યારે મસ્તક કર મૂક્યો પ્રભુ, ઉઠાડીયા ગ્રહી હાથ;
ધીરજ આપી બહુવિધિ, પ્રસન્ન થયા રઘુનાથ. ૨૦

વલણ

ધીરજ આપી બહુ પ્રકારે એમ, કયું સહુનું સમાધાન રે;
પછી ભરથ શત્રુધન પાસે તેડી, બોલ્યા શ્રીભગવાન રે. ૨૧
इति श्रीरामचरित्रे संमत बाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे जानुवान
हनुमानयोः श्रीरामवरप्राप्तिर्नाम सप्तशतकोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

અધ્યાય ૧૦૮ મો

રાગ સામેરી

ભરથ શત્રુધન પાસે તેડાવીને, બોલીયા શ્રીરામ;
જાઓ સરજીમાંહે સ્નાન કરીને, આવો આણે ઠામ. ૧
ત્યારે વચન સુણી બે વીર ઉઠીયા, ગયા તતક્ષણ તાંહે;
સ્નાન કરવા પેઠા જ્યારે, સરજીગંગા માંહે. ૨
ત્યારે ભરથજી થયા શંખરૂપે, પાંચજન્ય જેનું નામ;
શત્રુધન થયા ચક્ર સુદરશન, આવ્યા જ્યાં શ્રીરામ. ૩
પછી રામે ચતુર્ભુજ રૂપ ધરિયું, તેજનો અંબાર;
શંખ ચક્ર ને ગદા પદ્મ, તે ધર્યાં કર મોઝાર. ૪
એટલે આવ્યા ગરુડજી, પ્રભુચરણ નામ્યું શિષ;
સહુ દેખતાં હરિ વાહન ઉપર, બેઠા શ્રીજીગદીશ. ૫
ત્યારે પૃથ્વીમાંથી નીકળ્યાં, શ્રીજનનકી તેણી વાર;
તે થયાં લક્ષ્મીરૂપ પોતે, શોભાનો નહિ પાર. ૬
પછી ગરુડ ઉપર વામ ભાગે, બેઠાં હરિની સંગ;
ધનમાંહે ચમકે દામની, એમ શોભતા શ્રીરંગ; ૭
દુંદુભી વાગ્યાં દેવનાં, થયો શબ્દ જયજયકાર;
સુર અંગના અંજલી ભરી, કરે પુષ્પવૃષ્ટિ અપાર. ૮
વળી ચર્મ અસિકો દંડશર, તેણે ધર્યાં પાર્ષદ રૂપ;
નિજ રથતણા જે અશ્વ અદ્ભુત, થયા દિવ્ય અનુપ. ૯
માયત્રી મૂર્તિ શ્રુતિ, કાર અંબાદે મંત્ર;

તેણે છત્ર ચામર કર ગ્રહાં, નારદ વળટે જત્ર.	૧૦
ઋગ્યજુર્ શામ ને અથર્વ કહીયે, વેદ ચારે જેહ;	
ખમા ખમા મુખ ખોલતા, ચોપદાર ચાલે તેહ.	૧૧
ત્યારે વશિષ્ઠ આદિ સહુ મુનિને, રામે કયો નમસ્કાર;	
પછી ગરુડને આજ્ઞા કરી, ચાલ્યા ઉર્ધ્વ પંથ મોઝાર.	૧૨
તે સમે સરવે લોકપતિ, જોવાને આવ્યા ત્યાંહે;	
ગાંધર્વચારણ સિદ્ધ કિન્નર, રહ્યા અત્રિક્ષ માંહે.	૧૩
મરુત પિત્રી યક્ષગણ વળી, અમર દશ દિગ્પાળ;	
અપ્સરા કરતી નૃત્ય સુંદર, ગાતી ગીત રસાળ.	૧૪
ક્ષણે ક્ષણે કરતા અમર, પુષ્પની વૃષ્ટિ ધાર;	
જ્ય ધુની વ્યાપી દશ દિશા, વાજ્રનો નહિ પાર.	૧૫
મધ્યાન્હ સમય થયો છે જ્યારે, સૂરજ આવ્યો શિષ;	
તે સમે સરજુતીરથી, ચાલીયા શ્રીભુગદીશ.	૧૬
આગળ ગરુડજી ચાલતા, શ્રીસહિત દેવ મોરાર;	
તેની પૂઠે સરવ વિમાન ચાલ્યાં, શોભાનો નહિ પાર.	૧૭
જે દેવનો જ્યાંહાં લોક આવે, વ્યોમ મારગ માંહે;	
ત્યારે પ્રભુને પ્રણામ કરી, રહેતા હવા સુર ત્યાંહે.	૧૮
એ પ્રકારે રઘુનાથજી, પુર પ્રજશું તેણીવાર;	
નિજ ધામમાં પહોંચ્યા પ્રભુ, વરતિયો જયજયકાર.	૧૯
આવ્યા હતા જે મુનિ સકળ, તે ગયા નિજ નિજ ધામ;	
કહેતા હવા શ્રીરામની, પ્રભુતા પરસ્પર ઠામ.	૨૦
શ્રીરામે આવાહન કર્યું તું, વિરજ્યાનું તે ઠાર;	
તે વિસરજન પામ્યાં તદા, નિજ લોકમાં નિરધાર.	૨૧
સીતાતણો કુશ પુત્ર જે, હનુમંત આદિ પ્રધાન;	
વશિષ્ઠજી તેને તેડીને, પુર પ્રવેશ્યા સ્વસ્થાન.	૨૨
કેટલેક દિવસે અયોધ્યા, ફરી વસાવી શોભાય;	
કુશરાજ કરતો તે તણું, મહા ધર્મ નીતિન્યાય.	૨૩
અષ્ટપુત્રથી વંશ વિસ્તર્યો, રઘુકુળતણો નિરધાર;	
તેમાં રઘુપતિના વંશનો, કુશથી કહું વિસ્તાર.	૨૪

વલ્લભ

વિસ્તાર કહું શ્રીરામકુળનો, જે કુશથકી નિરધાર રે;
 તે શ્રોતાજન સાવધાન થઇને, સુણજે વંશવિસ્તાર રે. ૨૫
 હિત શ્રીરામચરિત્રે સંપત વાલ્મિકિનાટકધારાયાં ઉત્તરકાંઠે શ્રીરામચંદ્ર-
 સીતયાસહ મરુડારોહણં કૃત્વા વૈકુંઠપ્રવેશો નામ અષ્ટશતકોઽધ્યાયઃ ॥

અધ્યાય ૧૦૮ મો

રાગ મારુ

હાવે શ્રોતાજન સાવધાન થઇને, સુણજે સર્વ સમાજ;
 શ્રીરામચંદ્રનો પવિત્ર વંશ તે, વિસ્તારી કહું આજ. ૧
 શ્રીજનકી કેરો પુત્રજ કહીયે, વીર કુંવર કુશ નામ;
 તેણે અવધપુરીનું રાજ કર્યું, જેમાં અર્થ ધર્મ ને કામ. ૨
 તે કુશનો પુત્ર અતિથિ નામે, સુરજે આપ્યો જેહ;
 ધર્મરાજ તેણે કર્યું ઘણા દિન, મહાબળિયો થયો તેહ. ૩
 વળી તે તણો પુત્ર નિષિદ્ધ થયો, તેનો પુરુષિક અભિધાન;
 પછે મહા પરાક્રમી પુત્ર થયો, તેને ક્ષેમધનુ બળવાન. ૪
 વળી દેવાનિક થયો આત્મજ તેનો, તે તણો પુત્ર અનિહ;
 હાવે તેથી પ્રગટયો પારિજાત, નર મધ્યે મહાસિંહ. ૫
 તેનો બળ સુત તેથી સ્થળ થયો, વજ્રનાભ સુત તેનો;
 સુગુણ પુત્ર વળી તેનો વિદ્યુતિ, મહા પ્રતાપ બળ જેનો. ૬
 હિરણ્યનાભ મહા ધીર વીર થયો, સુરજ મંત્રથી જેહ;
 વળી જૈમુનિ કેરો શિષ્યજ કહાવે, જ્ઞાની વિચીક્ષણ તેહ. ૭
 વળી યાજ્ઞવલ્ક્ય જેની પાસે ભણિયો, યોગવિદ્યા સમરથ;
 સાધન સિદ્ધ કળા સહુ જાણે, અષ્ટાંગ યોગનો અર્થ. ૮
 તે હિરણ્યનાભનો પુષ્પ થયો, તેનો ધ્રુવસંધિ એવું નામ;
 તે થકી પુત્ર સુદત્ત વીર તેનો, અગ્નિ વરણ બળ ધામ. ૯
 વળી શીઘ્રનામે સુત તેનો થયો, તેથી મરુત નામે તન;
 તેણે અવધપુરીનું રાજ કર્યું, પછે તપ કરવા ગયો વન. ૧૦
 કલ્યાણ ગ્રામ હિમાચળ પાસે, અઘાપિ રહ્યો છે ત્યાંહે;

તે સતયુગ આવશે ત્યારે કરશે, રાજ અવધપુર માંહે. ૧૧
 તે કળિયુગ બાણી સુરજ વંશનું, બીજ રહ્યો છે રાય;
 હાવે પુત્ર પ્રસુસુત મરુત તણો, તે મહા બળિયો કહેવાય. ૧૨
 વળી તેનો સુત એક સંધિ નામે, પુરુષ મધ્યે મહાવીર;
 પછી પુત્ર અમરશણ તેનો થયો, જે ધનુર્વિધાનો ધીર. ૧૩
 હાવે મહા સ્વાંગ તેનો થયો, વિશ્વસા પ્રસેનજીત તેનો તન;
 તેનો તક્ષક તેથી બૃહદ બળ, પુરુષારથમાં ધન્ય. ૧૪
 વળી તે તણો પુત્ર બૃહદરણ કહીયે, તેથી ઉરુક્રીય નામ;
 તે થકી વચ્છ થયો વૃદ્ધ તેનો, પ્રતિવ્યોમ્ન અભિરામ. ૧૫
 તે થકી ભાનુ દિવાકર તેને, સેહેદેવ સુત શ્રીમાન;
 તે તણા પુત્ર જીગલ બળિયા, બૃહદશ્વ ને ભાનુમાન. ૧૬
 તે ભાનુમાનનો પુત્રજ કહીયે, નામ તેનું પ્રતિકાશ;
 સુપ્રતિક તેનો આત્મજ, તેને ત્રૈણ થયા સુખરાશ. ૧૭
 એક મરુદેવ બીજો સુનક્ષેત્ર, ત્રીજો પુષ્કર નામે બાણ;
 તે પુષ્કરને થયો બૃહદબ્રાજ, તેનો બરહી પુત્ર પ્રમાણ. ૧૮
 તે થકી પુત્ર કૃતંજય નામે, રણજય તેનો તન;
 તે થકી સંજય છાકજ તેનો, શુધ્ધોદય નિરમળ મન. ૧૯
 હાવે તે થકી લાંગુલ પુત્ર થયો તેનો, પ્રસેનજીત કહેવાય;
 તે થકી કુદ્ર કરુણકજ તેનો, તે થકી સુરથરાય. ૨૦
 તે થકી પુત્ર સુમિત્ર થયો, તેણે કયુ થોડા દિનરાજ
 પછે ધોર કળિમાં નષ્ટ વંશ થયો, બ્રહ્મ કર્મ કુળકાજ. ૨૧
 ઇક્ષ્વાકુ રાજનો વંશ એટલો, આદ્યો કળિયુગ માંહે;
 એ સુરજ વંશનો મરુતરાય તે, ધ્યાન ધરે છે ત્યાંહે. ૨૨
 એક ચંદ્ર વંશનો દેવાપી રાજ, તે રહ્યો તેણે ઠાર;
 તપ કરે છે એ બંન્ધો ભૂપતિ, કલાપ ગ્રામ મોઝાર. ૨૩
 બ્યારે સત યુગનો આરંભ થશે, ત્યારે કરશે બંન્ધો રાજ;
 તે થકી વંશ વિસ્તાર પામશે, ધર્મરાજ મહારાજ. ૨૪
 એ પરંપરા કહી રવિકુળ કેરી, શાસ્ત્ર તણે અનુસાર;
 ભાવ ધરી સુણશે જન જે, તેનો પામશે વંશ વિસ્તાર. ૨૫

વલ્લભ

વિસ્તાર પામશે વંશ તેનો, જે ભાવે મુણે નરનાર રે;
 કહે દાસ ગિરિધર હાવે સંક્ષેપે કરૂં, રામચરિત્ર વિસ્તાર રે.
 इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उच्चरकाडे कृष्णवंशवर्णनं
 नाम नवशतकोऽध्यायः ॥ १०९ ॥

અધ્યાય ૧૧૦ મો

રાગ ધન્યાશ્રી

મુણે શ્રોતાજન થઈ સાવધાનજી, હરિસ લીલા અમૃત પાનજી;
 સમ કાંડમાં જે થઈ કથાયજી, તે સંક્ષેપે કરી હાવે કહેવાય જી. ૧

હાળ

સંક્ષેપથી કહું ચરિત્ર સરવે, અથ ધતિ સમુદાય;
 જે સાંભળ્યાથી આદિ અંતની, સ્મૃતિ સરવે થાય. ૨

આળકાંડમાં કહી પ્રથમ, રાવણ કુળ ઉત્પત્ય;
 તપદિગ્વિજે વિસ્તારકુળ, ઉપમાંન અંધ વિપત્ય. ૩

દશરથ કૌશલ્યાતણે જે, સકળ લગ્નસંબંધ;
 કુળેરવધૂ શાપિત દશાનન, દુઃખિત નિરજર અંધ. ૪

પછી ક્ષીર સિંધુ આગમન, ભુવ સહિત સુર સહુ ત્યાંહે;
 કયું સ્તવન નારાયણતણું, થઈ ગિરા સાગર માંહે. ૫

સાંતવન કરીને ધીરજ આપી, કહો જન્મ વિચાર;
 પછી રાય દશરથ શ્રવણવધ, કૃત શાપ વર નિરધાર. ૬

વળી અસુર વૃષપર્વા તણે વધ, કેકે વર પ્રસ્તાવ;
 ચરિત્ર શૃંગી આગમન, પુત્રેષ્ટિ યજ્ઞ પ્રભાવ. ૭

ત્યારે યજ્ઞ પુરુષ પ્રસન્ન થઈ, ચર આપીયા સુપવિત્ર;
 સુવર્યાસા ચર ગ્રહી ગઈ, હનુમંત જન્મ ચરિત્ર. ૮

શ્રીરામ લક્ષ્મણ ભરથજી, શત્રુધન સુત ચાર;
 તેનાં જન્મ કરમ વિધાન, આળ ચરિત્ર ઉપવિત સાર. ૯

વિધા ભૂયા તીરથ અટણુ, આગમન ગાધિકુમાર;
 ગુરુદીક્ષા લેઈને રામ ચાલ્યા, યજ્ઞરક્ષણ સાર. ૧૦

અંબાતણી ઉત્પત્તિ કહી, તપડિકા વધ એક બાણ;

મુખાહુ આદે હણ્યા અસુર, કૃત કરાવ્યો નિરવાણ.	૧૧
પછે અહલ્યા ઉદ્ધાર ઉત્પત્તિ, સીતાજન્મ કથાય;	
તે મુનિ સાથે જનકપુર, આવિયા શ્રીરધુરાય.	૧૨
ત્યાં સ્વયંવર જીત્યો સકળ, કોદંડ ખંડી રામ;	
આગમન દશરથ, લગ્ન ચારે પુત્રનાં તે ઠામ.	૧૩
પછી ફરશુધરનો ગરવ ટાળ્યો, આવ્યા પુરમોઝાર;	
એ બાળકાંડમાં કહી કથા, એમાં ઘણો વિસ્તાર.	૧૪
પછી ભરથ શત્રુધન ગયા, માતુલ કેરી સાથ;	
ત્યારે વૃદ્ધપણું જાણી વિચાર્યું, ચિત્ત અવધીનાથ.	૧૫
વશિષ્ઠ ગુરુને પૂછીયું, લેઈ સરવનો અભિપ્રાય;	
રામને રાજ્યાભિષેક કરવા, મુહૂરત લીધું રાય.	૧૬
ત્યારે કેકૈયે માગ્યાં વચન, નૃપ થયા દુઃખિયા જાણ;	
શ્રીરામ લક્ષ્મણ જનકી, વન નીકળ્યાં નિરવાણ.	૧૭
ત્યાં ભેટ થઈ ધોરાયની, ઉતર્યા ગંગાપાર;	
મુનિ આશ્રમે જઈને રહ્યાં, ચિત્રકૂટગિરિ મોઝાર.	૧૮
સુમતે આવીને કહ્યું, જ્યારે પામ્યા રાય પતન;	
મોસાળથી તેડાવિયા, ભરથને શત્રુધન.	૧૯
કરી ક્રિયા દશરથ રાયની, પછી કુટુંબ લોક અપાર;	
રામને મળવા ભરથજી, આવ્યા ચિત્રકોટમોઝાર.	૨૦
ત્યાં સંભાગમ થયો સરવનો, ઇષ્ટ મિત્ર ગુરુજન બ્રાત	
ઘણાં વચન કહીને શોક સરવે, સમાવ્યો જગતાત.	૨૧
પાદુકા લેઈ રઘુવીરની, વળ્યા ભરથજી નિરધાર;	
પછી નંદીગ્રામ સમીપ બેઠા, તપ કરવા તે ઠાર.	૨૨
સહુ સાથ આવ્યો અવધપુર તે, અવધ રાખી મન;	
એ અયોદ્ધા કાંડમાં, સરવે કથા કહી પાવન.	૨૩
ચિત્રકોટથી રઘુનાથજી, ચાલિયા દક્ષિણ માંહે;	
અત્રિને આશ્રમ આવીયા, સિંહાદ્રિ પર્વત જ્યાંહે.	૨૪
વિરાધ વધ કરીને ગયા, શરભંગને આશ્રમ;	
તે મુનિને સદ્ગતિ આપી, આલ્યા પૂરણ બ્રહ્મ.	૨૫

- પછી સુતીક્ષણ મંદકરણ, આશ્રમથકી ચાલ્યા દૂર;
અગસ્ત્યને મળી ચાલીયા, જ્યાં જટાયુ બળપૂર. ૨૬
- પછી દંડકવન ગોદાવરી ત્રટ, રહ્યા શ્રીરઘુવીર;
ત્યાં અસુર સમર મારિયો, લક્ષ્મણ જતિ ત્રતધીર. ૨૭
- સુર્યનખા નાસા કરણ છેદન, ખર દુખર વધ કાય;
માયા મૃગ છેદન દશાનન, હરણ કૃત સીતાય. ૨૮
- પછી જટાયુ યુદ્ધ પરાજય, કરી ગયો લંકા માંહે;
તેની શોધ કરતારામલક્ષ્મણ, આવ્યા છે ગાંધ જ્યાંહે. ૨૯
- તેને ગતિ આપી ગિરિ યમુના, ચઢયા શ્રી રઘુવીર;
સંવાદ શિવ ઉભયા તણે, આવ્યા કૃષ્ણવેણી તીરં. ૩૦
- કબંધ વધ શબરી ગતિ, કર્યો પંપાસર વિશ્રામ;
આરણ્ય કાંડમાં એટલી તે, કથા કહી અભિરામ. ૩૧
- મારુતિ સમાગમ વાલી, સુગ્રીવ તણી કહી ઉતપત્ય;
સુગ્રીવ મળિયા રામને, કરી મિત્રી વાચ્યા સત્ય. ૩૨
- ઋષિમુખ પરવત તાડ ભેદન, વાલીવધ એક બાણ;
સુગ્રીવ રાજ્યાભિષેક વર્ણન, ત્રપા શર્દ સુન્દણ. ૩૩
- શ્રીય શુદ્ધિકારણ મોકલ્યા, કપિ દગ્ધવન પરિહાર;
દંડીઋષિ સુત મોક્ષ પામ્યો, સુપ્રભા ઉદ્ધાર. ૩૪
- સિંધુતણે ત્રડ આવિયા, કપિ કરે મન વિચાર;
થયો સમાગમ સંપાતિનો, શ્રીય શુદ્ધિ કહી તેણીવાર. ૩૫
- ઓળંગવા તત્પર થયા, જલનિધિ મારુત તન;
કિષ્કિંધા કાંડમાં એટલી, તે કથા કહી પાવન. ૩૬
- સિંધુ ઓળંગી લંકા સરવે, શોધી પવનકુમાર;
પછી રુદ્રવેણા ગીત ગાયું, અશોકવન મોઝાર. ૩૭
- મુદ્રિકા આપી જનકીને, સમાવ્યો પરિતાપ;
અશોકવન ઉજ્જડ કર્યું, રાક્ષસ અનેક નિપાત. ૩૮
- બ્રહ્મ પાશ બંધન દહન લંકા, બ્રહ્મ પત્ર વિધાન;
સમુદ્ર ઉદ્દલધી મારુતિ, કહી શુદ્ધિ શ્રીભગવાન. ૩૯
- રઘુનાથ કપિદળ લેઈ ચઢ્યા, આવિયા સાગરતીર;

ત્યાં વિભીષણુ આવી મળ્યો, રાવણુ તણે લધુવીર.	૪૦
પછી પાળ બંધન કરીને, સ્થાપીયા શ્રીમહાદેવ;	
ઉતર્યા સૈન્યસહિત રઘુવર, સુવેલુ તતખેવ.	૪૧
કપિદળ તણી સંજ્યા કહી, શુકશારણુ ચતુર અપાર;	
ઉપમાન કીધું લક્ષ્મણે, દશ મુખ તણું તેણીવાર.	૪૨

વલણ

ઉપમાન પામ્યો રાવણુ ત્યારે, મનમાં થઈ ચિંતાય રે;	
એમ સંક્ષેપે વરણુવી સરવે, સુંદર કાંડ કથાય રે.	૪૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटकधारायां उत्तरकांडे बालकांडादि
सुंदरकांडान्तानुक्रमणिकरणं नाम दशमस्कंधोऽध्यायः ॥ ११० ॥

અધ્યાય ૧૧૧ મો

રાગ સામેરી

હાવે માયા દેખારી રાવણે, પામ્યાં સીતા મન વિષાદ;	
પછી મયસુતા સીતાતણે, થયો પરસ્પર સંવાદ.	૧
સુગ્રીવ રાવણુ યુદ્ધ વળતી, અંગદવિષ્ટિ હોય;	
પછે યુદ્ધનો આરંભ રાક્ષસ, કપિ કરતા સોય.	૨
સર્પાશ્ર બંધન રામ સૈન્યા, પ્રહસ્ત મરણુકથાય;	
મંદોદરીએ કહી સકળ, દશમુખને શિક્ષાય.	૩
રાવણુ તણું યુદ્ધ વરણુવ્યું, કુંભકરણુ મરણુ વિધાન;	
જામાત્ર સુત મિત્રી ધણા, પામ્યા તે મરણુ નિદાન.	૪
ઈન્દ્રજીતવધ જુક્તિ કહી, સુલોચનાનું ચરિત્ર;	
પછે અહીરાવણુ મહીરાવણુ વધ, કહી કથા ચિત્રવિચિત્ર.	૫
પછે રાવણુ જુદ્ધ કરવા ચઢ્યો, લક્ષ્મણુને શક્તિ ધાય;	
ગિરિ દ્રોણુ ઔષધિ લાવતાં, મળ્યા ભર્થને મહાકાય.	૬
સુખ થયું લક્ષ્મણુને તદા, જુદ્ધ કયું રાવણુ સાથ;	
સહુને હણી પછી રાવણુનો, વધ કર્યો શ્રી રઘુનાથ.	૭
સદ્ગતિ પામ્યા સહુ અસુર, વિભીષણુને આપ્યું રાજ;	
સહુ મુક્ત બંધન દેવ કીધા, જીવાડ્યો કપિનો સમાજ.	૮

- કરી દિવ્ય મળિયાં જનકી, થયા પ્રસન્ન શ્રીરધુરાય;
પ્રભુ ખેડા પુષ્પ વિમાનમાં, યુદ્ધ કાંડની એ કથાય. ૯
- કપિ વિભીષણશ્રીય અનુજ, સાથે આદ્યું પુષ્પ વિમાન;
કૃપા કરી નિજ પુર લણી, આવિયા શ્રીલગવાન. ૧૦
- ભર્યજી આદે મળ્યા સહુને, કર્યું મંગળ સ્નાન;
પછે શુભ મુહૂરત લેઈ રાજ ખેડા, અવધપુર સ્વસ્થાન. ૧૧
- લંકેશ સુગ્રીવને વળાવ્યા, માન દેઈ રઘુવીર;
પછે રાજનીતિ પ્રજા પાળી, ધર્મધારણ ધીર. ૧૨
- ત્યારે લવણાસુરનો વધ કર્યો, નિરભે મથુરા દેશ;
દ્વિજસુત જવાડયો ભીલને, આપી ગતિ પરમેશ. ૧૩
- વળી શ્વાન સંન્યાસી ઉલુક, ભગ તણે કીધો ન્યાય;
બ્રહ્મદત્તનું આખ્યાન, વરણાશ્રમ ધર્મ સમુદાય. ૧૪
- શ્રીમતી સીતાજી તણું, પરીએટ દુરવચન;
શુકશુકીના સંવાદે તણ્યાં, જનકીને વન. ૧૫
- વાલ્મિકીને આશ્રમ રહ્યાં, ગંગા તેડાવ્યાં એવ;
લવ કુશ જન્મ મુનિ અંધુ હત, બ્રહ્મ કમળ પૂજ્યા દેવ. ૧૬
- અગસ્ત્યના ઉપદેશથી, યજ્ઞ આરંભ્યો શ્રીરામ;
શત્રુવન પુષ્કલ સેન લેઈ, ચઢ્યા અશ્વરક્ષણ કામ. ૧૭
- દમન નૃપ પ્રથમે નમ્યો પછે, ચ્યવર્ન જન્મકથાય;
રાય સુધરમી કેરી સ્વાગત, નીલગિરિ મહિમાય. ૧૮
- સતવંત પુરથી હય ગયો, કામાક્ષી દેવી જ્યાંહે;
ઉગ્રદંત વિઘ્નુતમાલીનો, કર્યો પરાજય ક્ષણમાંહે. ૧૯
- આરણ્ય રામાયણ કહી, મુનિ મોક્ષ પામ્યા જેહ;
વળી રેવાજળમાં અશ્વ ખૂડ્યો, લાવિયા પછી તેહ. ૨૦
- વીરમણિ સાથે યુદ્ધ થયું, શિવસહિત મહા સંગ્રામ;
મારુતિ લાવ્યા દ્રોણ ઔપધિ, આવીયા શ્રીરામ. ૨૧
- પછી અશ્વસ્થાન મળ્યા શૈતનક, કહ્યો કર્મ વિપાક;
સુરથ ધરમવિવાદ અદ્ભુત, અંગદવિષ્ટિ વાક. ૨૨
- ભુદ્ધ વરણવ્યું સુરથ તણું, ત્યાં પધાર્યો રઘુવીર;

લવ કુશે જુદ્ધ કર્યું ધણું, જીત્યા શત્રુધન ધીર.	૨૩
વળી રામ લક્ષ્મણ ભરથને, લવ કુશે મનાવી હાર;	
થયો શોક સીતાને તદા, પછી આપ્યો યજ્ઞોત્પાર.	૨૪
પછે જીવાડી સેના સકળ, વાલ્મિક મુનિએ ત્યાંહે;	
સીતાસહિત સુત લેઈને, પ્રભુ આળ્યા અવધીમાંહે.	૨૫
સીતા સહિત ક્રતુ કર્યો પૂરણ, સ્નાન અવલૂથ દાન;	
પછે મુનિ નૃપને વળાળ્યા, બહુવિધિ કરી સન્માન.	૨૬
પુત્રને આપ્યા દેશ સરવે, કર્યો રાજ્યાભિષેક;	
સીતા સમાયાં સુમિત્રીનો, ત્યાગ કરીયો નેક.	૨૭
પછે કૌશલ્યાને જ્ઞાન આપ્યું, પામીયાં નિજ લોક;	
સ્વધામ લીલા વરણવી, પદ પદે પુણ્યલોક.	૨૮
એમ વર્ષ ત્રયોદશ સહસ્ર સુધી, કર્યું રામે રાજ;	
પછી પધાર્યા નિજ ધામ પ્રભુ, લેઈ અવધલોકસમાજ.	૨૯
એમ સપ્તકાંડની કથા સરવે, કહી મતિ અનુસાર;	
એના અવાંતરમાં બહુ પ્રકારે, કથા કહી વિસ્તાર.	૩૦
શત કોટી રામચરિત્રનો, નવ પાર પામે કોય;	
જ્યમ સમુદ્ર કેરા પારમાં, ગજ પિપ્પિલકા સમ હોય.	૩૧
આકાશકેરો તાગ લેવા, મશક ગરુડ સમાન;	
એમ અદ્ય બુદ્ધિ મહાનધી, નવ થાય હરિગુણ માન.	૩૨
એ સહ જીવ્યા શેષને તે, નવીન ગુણ નિત્ય ગાય;	
એક કલ્પ સુધી વરણવે, પણ પૂરણ નવ કહેવાય.	૩૩
કવિ કહી ગયાં વળી કહે ઘણા, કહેશે મતિઅનુસાર;	
નવ થાય પૂરણ રામની, લીલા સમુદ્ર અપાર.	૩૪
હું અદ્ય બુદ્ધિ શું કહું, જે અજીત ઇન્દ્ર મન;	
વ્યવસાય તેમાં અતિ ઘણા, વળી ક્ષણભંગુર તન.	૩૫
પણ ગુરુકૃપાયે વરણવ્યા, કંઈએક હરિગુણ ગ્રામ;	
જે કલ્પના મનમાં હતી તે, થયાં પૂરણ કામ.	૩૬
કંઈ હોય દૂષણ કાવ્યમાં, અઘટિત અદ્ય વચન;	
કાંઈ અઘટિત આછું અશોભિત, રસહીણ પદ પરિચ્છિન.	૩૭

- તે ક્ષમા કરજે રઘુપતિ, અપરાધ મારા સર્વ;
મેં ગાયા છે ગુણ દીન થઈ, નથી ધર્યો મનમાં ગર્વ. ૩૮
- પ્રભુ તમે દીનદયાળુ છો, ભક્તના પૂરણ કામ;
નિજ દાસના અવગુણ નથી, ચિત લાવતા શ્રીરામ. ૩૯
- તમે પ્રસન્ન થાઓ પુષ્પપત્રે, ભાવથી ભગવાન;
એવું જાણીને વિશ્વાસ આણી, કયું છે ગુણગાન. ૪૦
- જ્યમ બાળક ખોલે ખોખડું, માખાપ હરખે મન;
એ પ્રકારે ગુણ વરણવ્યા, જાણજે જીવજીવન. ૪૧
- શ્રીરામ લક્ષ્મણ જનકી, સંકટહરણ હનુમંત;
થજે પ્રસન્ન સુણી મુજ વિનતિ, છો તમે કરુણાવંત. ૪૨
- છો ભક્તવત્સલ રઘુપતિ, ઉદાર દીનદયાળુ;
નવ લાવશે મુજ દોષ મન, પ્રભુ રાખજે સંભાળ. ૪૩
- પાપી અભમેલ ઉદ્ધર્યો, લીધું નારાયણ સુત નામ;
ગજરાજ હરિ એકવાર કહેતાં, પામીયો નિજ ધામ. ૪૪
- પોપટ ભણાવતાં પુંશ્વલી, સદ્ગતિ પામી તેહ;
વળી દાસી સુત નારદ હતા, થયા સંત શિરોમણી જેહ. ૪૫
- વળી ધ્રુવ અમરીષ પ્રહલાદ વિલીપણ, આદે ભક્ત અનંત;
તવ નામથી નિર્મળ થયા, જશ ગાય જેના સંત. ૪૬
- મરા મરા જ્યું નામ પ્રતિકૂળ, વ્યાધ વાલ્મિક રાજ;
મહા કવિ પદવી પામીયા, સહુ કવિત ગા શિરતાજ. ૪૭
- એવું જાણીને વિશ્વાસ આણી, ગાયા ગુણ પાવન;
એ અરજ ધરજે મનવિષે, કરુણાનિધિ ભગવન. ૪૮
- જે કર્મ કાયામનવડે, થયું વાણી ધન્દ્રિય સાથ;
તે સરવે અર્પણ કરું તમને, માની લેજો નાથ. ૪૯
- વળી સર્વ વૈષ્ણવ ભગવતીને, નમું છું કરજેડ;
નિજ દાસ જાણી દયા કરજે, દેશે નહિ કાંઈ ખોડ. ૫૦
- સરવે મળી અપરાધ મારો, ક્ષમા કરજે દોષ;
હું અદ્ય બુદ્ધિ બાળક જાણી, લાવશે નહિ રોષ. ૫૧
- જે પ્રકારે પતિત પાવન, ગાયું રામચરિત્ર;

વિષયમાંથી વૃત્તિ કાઢવા, ને કરવા મન પવિત્ર. ૫૨
વલણ

પવિત્ર કરવા મન વાણી, ટાળવા પાપ વિચિત્ર રે;
પામવા પરમાનંદ પદને, ગાયું રામ ચરિત્ર રે. ૫૩

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मिकिनाटकधारायां उत्तरकांडे उत्तरकांडयोः
अनुक्रमणिकरणं नाम एकादशशतकोऽध्यायः ॥ १११ ॥

અધ્યાય ૧૧૨ મો

રાગ ધવળ ધન્યાશ્રી •

શ્રી રામચરિત્ર સુધારસ સિંધુ, પાવન સુખદ અપાર જી;
શમન ત્રિતાપ શીતળ પરિપૂરણ, અર્થ રત્નમાંહે સારજી. ૧
કથા કલ્પતરુ પૂરણ કામના, શાખાકાંડ સુખજી જી;
ઉપશાખા અધ્યાય વિચિત્ર અતિ, ચોપાઇ પત્ર પ્રમાણ જી. ૨
અક્ષર પુષ્પ ને અર્થ વાસના, ફળ પરમાનંદ રૂપજી;
નવ રસ ભાવરૂપી રસ પૂરણ, મધુર સ્વાદ અનુપ જી. ૩
આશ્રિત જન અવિચળ પદ પામે, હોય અનુભવ અપરોક્ષ જી;
ઉભય લોકમાં જશ પ્રાપ્તિ, ધર્મ અર્થ કામ ને મોક્ષ જી. ૪
એ રામકથા શુદ્ધ ભાવથકી જે, સુણે ભણે નરનાર જી;
આ લોક મધ્યે તે ભોગ ભોગવે, અંતે હરિપદ સાર જી. ૫
બ્રાહ્મણ બ્રહ્મતત્ત્વને જાણે, ક્ષત્રી વિજય બળ પામે જી;
વૈશ્યને સમૃદ્ધિ સંતતિ બહુવિધિ, શૂદ્ર સુખી દુઃખ વામેજી. ૬
અપુત્રવાન પુત્ર ફળ પામે, નિરધન પામે ધન જી;
રોગમુક્ત રોગી જન થાયે, બંધીમુક્ત બંધન જી. ૭
ભૈરવ ભૂત પ્રિશાય જોગણી, દોષ નડે નહિ તેને જી;
ગ્રહ પિત્રી તેને નવ પીડે, ભાવ ભરોસો જેનેજી. ૮
શત્રુ પરાભવ કરી શકે તેને, ભય સરવેથી મૂકાય જી;
જે ઇચ્છા હોય મન તણી તે, મનોરથ પૂરણ થાય જી. ૯
બાળહત્યા ગૌબ્રહ્મ સ્ત્રીવધ, ગુરુદ્રોહી ચંડાળ જી;
મહા પાપ થકી તે મૂકાય પ્રાણી, એ સાંભળતાં તતકાળ જી. ૧૦

શ્રદ્ધાસહિત વિશ્વાસ ધરી જન, સુણે ભણે જે કાચ જી;
 સરવે તીરથનું ફળ પામે, અશ્વમેધતણું પુણ્ય હોય જી. ૧૧
 સાક્ષર દ્વિજને લખાવીને, પુસ્તક દાન કરે જન જેહ જી;
 પૃથ્વીદાનતણું પુણ્ય હોય તેને, મહા સુખ પામે તેહ જી. ૧૨
 જેના ધરમાં એ રામચરિત્રના, પુસ્તકકેરો વાસ જી;
 અખંડ લક્ષ્મીવંશ વિસ્તરે, હરિદ્ર રોગ થાય નાશ જી. ૧૩
 અપાર મહિમા હરિગુણ કેરો, તે જાણે મોટા સંત જી;
 સતજીગ ત્રેતા દ્વાપર કરતાં, છે કળીમાં મહિમા અનંત જી. ૧૪
 દોષનાથ મહાધોર કળીજીગ, થાય ન તપ કૃતુ જાપ જી;
 સરવ સાધનગત સાર થયાં, હરિ નામનો અધિક પ્રતાપ જી. ૧૫
 વેદ પુરાણ શાસ્ત્ર એમ કહે છે, મોટા પુરુષ મુખ બોલે જી;
 કેશવ કીરતન કળિયુગ સાધન, અવર નહિ એને તોલે જી. ૧૬
 એવું જાણી વિશ્વાસ ધરી મન, ગાયા હરિગુણ ગ્રામ જી;
 ખોડ માંદેશો કવિજન કોઈ જાણી, પ્રાકૃતપદ અભિરામ જી. ૧૭
 પિંગળ ભેદ છંદ નવ જાણું, કાવ્યતણી જે રીત જી;
 સરસ વિરસપદ પરિચ્છિન્ન પૂરણ, ગાયું હરિગુણ ગીત જી. ૧૮
 બુદ્ધિ પ્રમાણે એ ગ્રંથ કર્યો, રસહીણ હોયે અલંકાર જી;
 તે દોષ ક્ષમા કરજો સહુ કવિજન, રાખજો ચિત્ત ઉદાર જી. ૧૯
 જેવા તેવા પણ હરિના બુણ છે, પાવન પતિત અનુપ જી;
 નાનું મોટું સાકરનું શ્રીફળ, સરવ દિશા રસ રૂપ જી. ૨૦
 અવળું સવળું બીજ પડે પણ, ઉગે પૃથ્વી મોઝાર જી;
 એમ જે તે પ્રકારે હરિના ગુણતે, કલ્યાણકારી અપાર જી. ૨૧
 એ રામચરિત્રનો ગ્રંથ થયો, પરિપૂરણ હરિ કરુણાય જી;
 સંપત કાંડ વિસ્તાર થણો છે, તેની કહું સંખ્યાય જી. ૨૨
 અધ્યાય બસે નવવાણું પૂરા, ત્રિશતમાં એક ન્યૂન જી;
 નવ સહસ્ર શતપંચની ઉપર, ચોપાઈ એકાવન જી. ૨૩
 ગીત રાગની ચાલ જીજવી, રસિક ઢાળ વિશ્રામ જી;
 છંદ પ્રબંધની રચના અદ્ભુત, પાવન જશ અભિરામ જી. ૨૪
 વાલ્મીકી રામાયણનો અર્થ, માંહે નાટક કૃત હનુમંત જી;

તે થકી ભાષા ગ્રંથ કર્યો છે, લેઈ દૃષ્ટાંત અનંતજી. ૨૫
 પદ્મ પુરાણને અગ્નિ પુરાણનો, મેળવ્યો માંહે સંબંધ જી;
 અદ્ય બુદ્ધિ તે માટે કંઈ એક, કર્યું પ્રાકૃત પદબંધ જી. ૨૬
 જેમ ક્ષીરસમુદ્ર ભર્યો પયકેરો, તે પૂરણ નવ પીવાય જી;
 પણ ચંચુજળથી તૃષા વિરામે, પક્ષી સુખીયાં થાય જી. ૨૭
 એમ અપાર ગુણ શ્રીરામચંદ્રના, પૂરણ નવ કહેવાય જી;
 શેષ ગિરા ગણનાયક ગાતાં, મનમાંહે સંકુચાય જી. ૨૮
 તો હું મંદ મતિ મહાકામી, કયમ કરી જાણું પાર જી;
 પણ ગુરુ કૃપાએ કરીયા કંઈ એક, હરિના ગુણ વિસ્તાર જી. ૨૯
 પંગુ લંબે ગિરિવર મોટા, મુંગો થાય વાચાળ જી;
 પૂરણ બ્રહ્મ કૃપા કરે તો, થાય મૂરખ બુદ્ધિ વિશાળ જી. ૩૦
 શાકે સત્તરસેં અઘાવન, ધન સંકાંતિ ત્યાંહે જી;
 સંવત અષ્ટાદશત્રિનેવું, હેમંત ઋતુની માંહે જી. ૩૧
 માર્ગશિર કૃણુ પક્ષ નૌમી તિથિ, રવિવાસર દિન મધ્ય જી;
 ચિત્રા નક્ષત્ર યોગ શુક્રમાં, વણીજ કરણ સમર્થ જી. ૩૨
 કુંભ લગ્ન અભિજીત મુહૂરતમાં, ગ્રંથ પૂરણ થયો એહ જી;
 શ્લોક અરથ ધર્યો છે એમાં, નવ કરશે સંદેહ જી. ૩૩
 શ્રીવલ્લભ કુળકમળ દિવાકર, શ્રી પુરુષોત્તમ નામ જી;
 શરણાગત વત્સલ સુખદાયક, નિજ જન પૂરણ કામ જી. ૩૪
 શબ્દ બ્રહ્મપરાયણ, કાવ્ય કળા સુપ્રવીણ જી;
 કૃપાદૃષ્ટિ કરે જેની ઉપર, તેનાં અથ થાયે ક્ષીણ જી. ૩૫
 યાખંડ ધરમંતમ ખંડ કરવા, આચારજ કુળદીપ જી;
 શ્રી કૃષ્ણના નામનો મંત્રજ આપી, કીધો જીવ સમીપ જી. ૩૬
 નવધા ભક્તિ સ્થાપન ભૂતજ, સેવા નંદ કુમાર જી;
 બ્રહ્મની સાથે સંબંધ કરાવ્યો, તાર્યા જીવ અપાર જી. ૩૭
 પરિક્રમા મીશ પૃથ્વી કીધી, પદ પદ તીરથ રૂપ જી;
 દેવી જીવને શરણે લેઈ, કર્યું ભક્તિ દાન અનુપ જી. ૩૮
 તે પુરુષોત્તમનો અંકિત સેવક, ચરણકમળનો દાસ જી;
 એવા ગુરુની આજ્ઞાથકી, કીધો ગ્રંથ વિલાસ જી. ૩૯

પરમારથ કારણ શ્રમ કરિયો, નથી કયો સ્વારથ લેશ જ;
 માનદંભ મૂકી ગાયા છે, પાવનગુણ પરમેશ જ. ૪૦
 વૈશ્ય વરણમાં જન્મજ ધરિયો, વીર ક્ષેત્રમાં વાસ જ;
 વણિક જ્ઞાતિ દશા લાડની, વૈશ્રવ ગિરિધરદાસ જ. ૪૧
 સરવ સંત વૈશ્રવ કવિ જનને, પાયે નમું કર જોડ જ;
 કંઈ દોષ હોય એ કૃતિ મધ્યે, મુજને નવ દેશો ખોડ જ. ૪૨
 ત્રાણી તણો પ્રેરક પુરુષોત્તમ, અંતર જામી જેહ જ;
 તે પ્રભુની ધરિયાએ થયું છે, રામ ચરિત્રજ એહ જ. ૪૩
 જ્યમ કાષ્ટની પુતળી ક્રિયા કરે, તે સુત્રધાર આધાર જ;
 એમ સંકળ જીવ હરિની સત્તાએ, વરતે છે અનુસાર જ. ૪૪
 એ ઉત્તરકાંડ થયો પરિપૂરણ, અધ્યાય એકશો બાર જ;
 ચોપાઈ એકત્રીસે અઠાણું, એમાં ઘણો વિસ્તાર જ. ૪૫
 નિરમળ જશી શ્રીરામચંદ્રના, ગાયા મતિ અનુમાન જ;
 નિમિત્તમાત્ર જન ગિરિધર કહાવે, કરતા શ્રી ભગવાન જ. ૪૬

રાગ વસણ

ભગવાન ભય હર કામ પૂરણ, રાખજો શરણ કૃપા કરી;
 કરજોડીને કહે દાસ ગિરિધર, શ્રોતાજન ખોલો શ્રીહરિ. ૪૭

इति श्रीरामचरित्रे संमत वाल्मीकिनाटक धारायां उत्तरकांडः

संपूर्णः॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु श्रीरस्तु॥

સંવત્ ૧૮૯૩ ના માર્ગશીર્ષ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથિ નૌમી માનુષાસરે સંપૂર્ણમ્.

સ્વકૃતં પરોપકારાર્થાય સ્વહસ્તેન લિખિતં જે વાંચે તેને અમારા જેશ્રીકૃષ્ણ
 હે. શ્રીરામચરિત્ર કાંડ ૭ અધ્યાય ૨૯૯ ચોપાઈ ૯૫૫૧॥

કવિ ગિરધરદાસનું ટુંક વૃત્તાંત

ગુજરાતી ભાષામાં પરમ પાવની રામાયણની પદ્યબંધ રચના કરનાર કવિ ગિરધરદાસને જન્મ વડોદરા રાજ્યના પાદરા તાળાના ગામ માસરમાં સંવત ૧૮૪૩ ની સાલમાં દશા લાડ વણિકગાતિમાં થયો હતો. એ સ્થળે કેટલાંક વર્ષ રહ્યા પછી તેઓ વડોદરામાં આવી રહ્યા હતા, એમ એમનાં કાવ્યો ઉપરથી જણાય છે.

કવિના પિતાનું નામ ગરબડદાસ હતું. તેઓ તલાટીની નોકરી કરતા હતા. કવિએ પણ શરૂઆતમાં તેમની પેઠે આસપાસનાં ગામોમાં તલાટીની નોકરી કરી હતી. કવિ ગામડી નિશાળે ભેસી તે સમયની પદ્ધતિ પ્રમાણે આંક, સાધારણ હિમાબ, નામું-ઠામું અને લખતુંવાંચતું એટલું ભણ્યા હતા. એ પછી વિદ્યાનો તેમજ સંતસાધુઓ પાસેથી તેમજ પુસ્તકો વાંચીને એમણે તુલસીકૃત રામાયણ, પુરાણો, મહાભારત, હરિવંશ વિગેરેનો અભ્યાસ કર્યો તેમજ સમજવાપૂરતું સંસ્કૃતનું જ્ઞાન પણ મેળવ્યું.

કવિના ગુરુ પુરુષોત્તમજી મહારાજ કાવ્યશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતા, તેમની પાસેથી કવિએ કાવ્યશાસ્ત્રનો પણ અભ્યાસ કર્યો હતો વળી વેદાંતનો પણ થોડોબ્રજો અભ્યાસ એમણે કરેલો જણાય છે.

કવિની એક બહેન વડોદરામાં પરણ્યાવી હતી. તેમના બનેલીની વડોદરામાં સરાશી પેઠી સારી રીતે ચાલતી હતી. કવિનાં માતાપિતા નાનાં છોકરાં મૂકીને ગુજરી ગયેલાં હોવાથી કવિનું લગ્ન થયું ન હતું. કવિને બીજા બે ભાઈ હતા તેઓ દેશાવર નીકળી પડ્યા હતા. એમનાં એક કાશીમાં ધંધારોજગારમાં પડી ત્યાંજ પરણ્યો હતો. બીજા ભાઈનો પત્તા લાગ્યો ન હતો.

વડોદરે પરણ્યાવેલી બહેન કવિની વીશેક વર્ષની ઉંમર ચતાં વિધવા થવાથી અને કવિ તે વખતે મામરમાં એકલાજ હેઠ હાથે રાંધીખાતા હોવાથી તેમની બહેને તેમને વડોદરે બોલાવી લીધા. કવિ નામાઠામાં પણ હોંશિયાર હતા, એટલે બનેલીની દુકાનનું કામ પણ તેમણે સારો રીતે ચલાવવા માંડ્યું. દુકાનના કામ ઉપરાંત જે વખત મળતો તેમાં તે અંથોનું વાચનશ્રવણ તેમજ કાવ્યરચનાનું કામ કરતા.

વડોદરામાં આવ્યા પછી કવિએ કાશીથી પધારેલા ગોસ્વામી શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસેથી વલ્લભમંત્રદાયને અનુસરીને વૈષ્ણવધર્મની દીક્ષા લીધી હતી. એ સમયે વડોદરાની ગાદી ઉપર ગણપતરાવ ગાયકવાડ હતા. તેઓ બહુ શ્રદ્ધાળુ હતા. મથુરા તરફથી રાધાવલ્લભમંત્રદાયના આચાર્ય શ્રી રંગીલલાલજી મહારાજ વડોદરામાં આવ્યા હતા; તેમના ઉપર ગણપતરાવ મહારાજને બહુ આસ્થા બેસવાથી તેમણે તેમને મદનને ઝાંપે રાધાવલ્લભી સંપ્રદાયનું એક મંદિર બંધાવી આપ્યું હતું અને સાંઈ વર્ષાસન બાંધી આખી કાયમને માટે વડોદરામાં રાખ્યા હતા.

એ રંગીલલાલજી મહારાજ સાથે કવિને સારો રસ્તો બંધાયો હતો. કવિને વાર્ષિક રૂપિયા બસો તથા બીજા સર્વ ખર્ચ આપવાનો કરાવી મહારાજે તેમને પોતાના મંદિરના કારભારી નિમ્ણા હતા. આ સ્થળે પણ કવિને પુષ્કળ સમય મળતો અને અંથોનું વાચન-શ્રવણ કરવાનું તથા કાવ્યો લખવાનું કાર્ય એ સમયમાં તેઓ કરતા.

એ પછી કવિની બહેને કન્યાના બાપને બે હાજર રૂપિયા ખાવા માટે આપીને કવિને પરણ્યા. પરણ્યા પછી કવિ જૂઠું ઘર માંડીને રહ્યા. તેમને એક છોકરો થયો; પણ તે નાનપણમાં જ મુજરી ગયો. સાત વર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમ આપ્યા પછી સ્ત્રી પણ મુજરી ગઈ અને સસરાનું પાલન કવિને જ કરવું પડ્યું; કેમકે દીકરીના લીધેલા પૈસા તો એ ડોમાએ ક્યારના ખાનપાનાદિમાં ઉડાવી દીધા હતા.

કવિના લગ્ન માટે તેમની બહેને ખરચેલી રકમ તેમણે પોતાની કમાણીમાંથી થોડે થોડે કરીને ભરપાઈ કરી આપી હતી.

કવિ પોતાના લખેલા ગ્રંથો લોકોને ભક્તિપૂર્વક તથા રાગનાલથી ગાઈ સંભળાવતા અને સાંતે તે બહુજ પસંદ પડતા. ઘણા લોકો તે ભાવથી સાંભળતા અને ઉતારી લખતે ધર આગળ પણ વાંચતા. આથી કવિની ખ્યાતિ ઘણી વધી હતી. કવિ એકલા વડોદરામાં જ પ્રસિદ્ધિને પામ્યા હતા એમ નહિ; પણ દૂર દેશાવર સુધી પણ કવિ તરીકેની તેમની ખ્યાતિ પસરી હતી. પાટણના વૈકુંઠરાય નામના એક નાગર ગૃહસ્થે કવિને પોતાને ત્યાં તેડાવી બે વરસ સુધી રાખ્યા હતા, તથા પાટણના લોકોને કવિની કવિતાઓ સંભળાવી હતી. ત્યાંથી કવિ જ્યારે વડોદરે પાછા આવવા નીકળ્યા, ત્યારે તેમને રૂ. ૪૦૦) ભેટતરિકે તેમણે આપ્યા હતા.

એ સમયે ખિલાસીરામ કરીને એક સાધુ વડોદરામાં રહેતો હતો. પૂર્વાશ્રમમાં તે કવિની ન્યાતનો દશા લાડ વાણિયો હતો. તે ધરતો સુખી હતો, પરણેલો હતો અને ધરમાં જીવાન ભૈરી હતી. છતાં કેાણ જાણે શા કારણથી ૨૦ વર્ષની ભરજીવાન ઉંમરે ધરખાર છોડી, જમવાં પહેરી, જૂતડીને ઝાંપે આવેલા રમદવારાના મંદિરમાં સાધુ થઈને મેઠો ! ઘણા લોકોએ એને સમજાવ્યો, સગાંવહાલાંએ ધણું કહ્યું, ભૈરીએ ઘણું રુદન કર્યું અને ખોળા પાથર્યા, સાસરિયાંએ બહુ મનાવ્યો, પણ તે એકનો બે થયો નહિ. કેટલાક મહિના પછી તે તીર્થયાત્રા કરવા પરદેશ નીકળી પડ્યો. તે ગોકુળ, મથુરા, કાશી, બદીનારાયણ, જગન્નાથ, દારકાં રામેશ્વર વગેરે પ્રસિદ્ધ તીર્થોની યાત્રા કરી, દશબાર વર્ષ પાછો વડોદરામાં આવ્યો. આ મુસાફરીમાં એણે સંતસાધુઓનો સારો સમાગમ કર્યો. ભાગવત વગેરે ગ્રંથો પણ ભણ્યો. પછી તીર્થાટનમાં જ્યાં જ્યાં મુકામ કરતો ત્યાં ત્યાં ભાગવત તથા રામાયણની કથા કહેતો. એનો કંઈ બહુ મધુર હતો તથા જાતે દેખાવડો હતો; આત્મે એની કથા કહેવાની શૈલી રસ પડે એવી તથા વાતનો પ્રસંગ સાંભળનારના મનમાં સારી રીતે ઉતરી જાય એવી હતી; તેથી એની કથા સાંભળવાને સેંકડો માણસો ભેગા થતા. એની ખ્યાતિ જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ એના હજારો શિષ્યો થયા. પછી તો ઠેકાણે ઠેકાણે એણે મંદિરો બંધાવવા માંડ્યા અને ઠાઠમાઠ તથા વૈભવ પણ વખ્યાં. હવે એણે ભગવાં પણ રેશમી લૂગડાં પહેરવા માંડ્યાં, કસબી શાલો ઝાઢવા માંડી અને સોનાના દાગીના પણ પહેરવા માંડ્યા. પુષ્કળ શિષ્યો તથા શિષ્યાઓ એની પાછળ પાછળ ફર્યા કરતાં અને ઘણી ભેટો લાવતાં. ચાંદીની ચાખડીઓ ઉપર ચંદીને ચાલવું તથા ચાંદીના પાટલા ઉપર બેસીને દૂધ, સાકર ને ઘીનાં બોજન આરોગવાં, એવો હવે એનો ઠાઠ હતો. છતાં એની કથા કહેવાની ખુબીને લીધે લોકો એની તરફ બહુ ખેંચાતા હતા. કવિ

ચિરધરદાસના કાને આ અધી વાતો આવવા લાગી. એ નિર્મળ હૃદયના ભક્તજનને ત્યાગીનો આ બધો દાંડ કેમ પસંદ પડે ? કવિની બહેનનું ધર વડોદરાના સુલતાન-પુરામાં સાંકડી શેરીમાં હતું અને કવિ પણ એટલામાંજ રહેતા હતા. એક વખત સુલતાનપુરામાં ચિતલિયા શેરીમાં લોકોએ એ બિલાસીરામની કથા બેસાડી હતી. ઘણા લોકો તે સાંભળવાને રોજ બેગા થતા હતા. કવિ પણ એક દિવસ ત્યાં કથા સાંભળવા ગયા. એની કથા કહેવાની છટા તથા વિદ્વાતાભરી વાણીથી કવિને પણ સંતોષ થયો; પણ એક સાધુને ન જાગે તેવો એનો રાજસી દાંડ તથા એનું વર્તન જોઈને કવિને બહુ ગ્વાનિ થઈ આવી. તેથી ત્યાં કથામાં બેઠાં બેઠાંજ કવિએ નીચેનું એક કવિત બનાવીને એ બિલાસીરામને આપ્યું, ને કહ્યું કે, “ મહારાજ ! આ કવિતનો અર્થ જરા આપ સમજાવશો ? ”

“ તજકે સંસાર સબ છાંડકે बेहेबार भज्यो

“ मायात निकसां फिर माया भ्रम धारी है;

“ पहले कीच धोय पीछे कीच बीच रह्यो बौय

“ तीनु पन खोय बनी बात ले भिगारी है;

“ निपट प्रभुको कहाय नारी निरखी लुभाय

“ कंचनसुं हित बढ़ाय प्रभुता विस्तारी है;

“ करके फकीरी फेर अमीरी की चाह रखे

“ आगे तैं ढगरीके क्यों पघरी उतारी है.

બિલાસીરામને કવિ તરફનો આ જખરો ફટકો હતો. એણે કાગળીયું હાથમાં લીધું, વાંચ્યું અને પછી જરા હસીને કવિને પાછું આપી કહ્યું કે ‘ કવિત બહુ સારૂ છે.’ તે મનમાં તો સમજ્યો કે કવિએ જાણીજોઈને મારા ઉપરજ આ ટકોર મારી છે; પણ વાત ખરી, એટલે કવિને શું કહે ને શું સમજાવે ? પછીથી એની અસર શું થઈ તે તો રામ જાણે, પણ કવિ ફરી એની પાસે ગયા નથી.

સંવત ૧૯૦૮ માં મંદિરનો વહીવટ પોતાના ભાણેજપુત્ર જમનાદાસને સોંપીને રંગીલલાલજી મહારાજની સાથે કવિ તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા અને ગોકુળ, મથુરા, વૃંદાવન, કાશી, જગન્નાથ વગેરે તીર્થોમાં ફર્યા. કવિ વસ્ત્રભી વૈષ્ણવ હતા તેથી શ્રીનાથજી ઉપર તેમનો બહુ ભક્તિભાવ હતો. યાત્રામાંથી પાછા ફરતાં રસ્તામાં એક ગામ આગળ મહારાજે મુકામ કર્યો હતો. આ ગામથી શ્રીનાથજીનું ધામ ફક્ત ત્રીસ ગાઉ દૂર હતું અને કવિને શ્રીજીનાં દર્શન કરવાની બહુ ઉત્કંઠા હતી. તેથી મહારાજને તેમણે પ્રાર્થના કરી કે થોડોક વાંકે લઇને આપણે શ્રીનાથજી થઇને વડોદરે જઇએ તો મને શ્રીજીનાં દર્શનનો લાભ થાય. મહારાજ રાધાવત્સલ સંપ્રદાયના હોવાથી શ્રીનાથજીપ્રત્યે ‘તેમને બહુ ભાવ નહોતો. એટલે કવિની વાત તરફ તેમણે વધારે લક્ષ આપ્યું નહિ. છેવટે તેમણે શ્રીનાથજી જઇ આવવા માટે પોતાને એક માણસ અને થોડું આપવાની તેમજ ત્રણ ચર દિવસ એ રથાને રોકાવાની મહારાજને બહુ વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી; પરંતુ તે પણ વૃથા ગઇ. કવિ આથી બહુજ નિરાશ થયા અને તેમનાં ગાત્ર શિથિલ થઇ ગયાં. તેમના મનમાં હવે ખરા ભાવથી શ્રીનાથજીનું સ્મરણ અને ધ્યાન ચાલુ થઇ ગયું. મહારાજના મુકામ માટે ઠોકાવેલા ત્રણ

તંબુઓમાંના એકમાં કવિ તથા મહારાજના બીજા કારભારી અભેરામનો મુકામ હતો.

બીજે દિવસે સવારે નિત્યના નિયમ પ્રમાણે સ્નાનવાિધથી પરવારી મહારાજ પોતાના તંબુમાં પૂજપાઠ, સંધ્યા આદિ કરવા બેઠા; અને કવિ તથા અભેરામ પોતાના તંબુમાં પૂજપાઠ કરવા બેઠા. જે ગામમાં મુકામ કર્યો હતો, તે ગામથી શ્રીનાથજીનું ધામ પશ્ચિમ દિશામાં હતું. કવિ રોજ પૂર્વાભિમુખ પૂજ કરવા બેસતા પણ આજે પશ્ચિમાભિમુખ પૂજ કરવા બેઠા; કેમકે શ્રીજીની મૂર્તિ તેમને ધ્યાનમાં ખડી કરવાની હતી. પૂજપાઠ કરી રહ્યા પછી શ્રીનાથદ્વાર તરફ બે હાથ જોડીને કવિએ માથું નીચું નમાવ્યું. તેમની ચિત્તવૃત્તિ શ્રીજીના સ્વરૂપ સાથે એકાકાર થઈ રહી, તારેતાર બેઠાઈ ગયા. આમ નીચે બેઠાં બેઠાંજ એક કલાક સુધી કવિ નિશ્ચેષ્ટ પડી રહ્યા. આવું કવિનું વર્તન અભેરામે કાંઈ દિવસ જોયેલું નહિ. એક તો હમેશના રિવાજ કરતાં ઉલટું પશ્ચિમ તરફનું મુખ કરીને બેઠા, અને બીજું દેવને નમસ્કાર કરવામાં એક કલાક થવા છતાં માથું નીચું કર્યું તે ઉચું કહ્યુંજ નહિ. આથી અભેરામને બહુ નવાઈ લાગી. આમાં કંઈક કૌતુક જેવું તેમને લાગ્યું; અને મનમાં અનેક સંકલ્પવિકલ્પ થયા તથા ચિંતા થઈ કે આવું કારણ શું હશે? છેવટે તેમણે કવિને બૂમ પાડી, પણ તે બોલ્યા નહિ. ફરીને બે ચાર બૂમ પાડી પણ જવાબજ મળ્યો નહિ; તેમ માથું પણ ઉચું કર્યું નહિ. અભેરામને ફાળ પડી કે કવિને આજ એકાએક થયું શું? તેમણે પાસે જઈને જોયું તો હાથ જોડેલા હતા, આંખો મીચેલી હતી, શરીર બધું નિષ્ક્રિય-સ્તબ્ધ બની ગયું હતું, ફક્ત શ્વાસ ચાલતો હતો અને કાંઈ કાંઈ વખત “પ્રભુ, શ્રીજી” એવા અસ્પૃટ શબ્દ બોલાતો હોય એમ લાગતું હતું. અભેરામે મહારાજને ખબર આપી. મહારાજે આવીને જોયું તો કવિની સ્થિતિ વિચિત્ર લાગી. “કવિ, કવિ” કરીને બે ચાર બૂમ મારી પણ કવિ બોલ્યા નહિ. છેવટે મહારાજે ધનેશ્વર નામે એક બ્રાહ્મણ જે એમની સેવામાં હતા તેને બોલવ્યા. તે નહાયેલો પવિત્ર હતો. તેને કહ્યું કે કવિને ઢાળીને જગાડ જોઈએ તેણે કવિને હાથવતી ઢાંઢાળ્યા અને કહ્યું કે “કવિ! કવિ! આ મહારાજ આવ્યા છે તે અહિં આં ઉભા છે, તમને બોલાવે છે.” આથી કવિએ કંઈક શુદ્ધિમાં આવી માથું ઉચું કર્યું અને આંખો ઉઘાડી મહારાજને નમસ્કાર કર્યા, પણ મોટેથી કંઈ બોલી શકાયું નહિ. તરતજ પાશ્વર માથું હતું તેમનું તેમ નીચું નમ્યું અને કવિ બેલાન થઈ ગયા; શ્વાસ રોકાઈ ગયા; નાડી ચાલતી બંધ થઈ ગઈ અને જનજોતમાં કવિનો જીવ, શ્રીજીની હજુરમાં ચાલ્યો ગયો! આ પ્રમાણે સંવત ૧૯૦૮ ના બાદરવા વદી ૧૧ ને દિવસે ૬૫ વર્ષની ઉંમરે કવિએ ક્ષણિક દેહનો ત્યાગ કર્યો.

કવિનું શરીર બાંધી દડીતું હતું અને બાંધો મજબૂત તથા ઘાટીલો હતો. શરીરનો રંગ ઘઉંવર્ણો હતો અને તેથી કવિ દેખાવડામાં ગણાતા હતા. એ ધણી મોટી ઉંમરે પરણ્યા હતા અને સદાયરણી હતા, તથા થોડો વખત સંસાર ભોગવીને પાછા વિધુર થયા હતા; તેથી લાંબું અને દઢ બ્રહ્મચર્ય પાળી શક્યા હતા. વળી આહાર-વિહારમાં બહુ નિયમિત હતા. આથી મરતાં સુધી તેમનું શરીર નિરોગી રહ્યું હતું. આચારવિચારમાં કવિ બહુ ચુસ્ત વૈખ્યત્ત હતા. સમયનો મોટો ભાગ હમેશાં હૃદય-અકિતમાં તથા શાસ્ત્રચર્ચામાં અને સાહિત્યસેવામાં ગાળતા.

અંથો-આખ્યાનો-લખતાં પહેલાં કવિ તે આખ્યાનને માટે જે જે શાસ્ત્ર કે પુરાણમાંથી આધાર મળતા હોય તે બધા પોતે ખૂબ જ્યાન દઇને સમજી લેતા. પછી તે આખો કથાભાગ જેવી કથાની ગોઠવણ કરવી હોય તે પ્રમાણે આદિથી અંત સુધી પોતાની જાને ગદ્યમાં કાગળ ઉપર લખી જતા. અપ્યાય અથવા ખંડના પણ ભાગ પાડી મૂકતા. પછી તેનો તમામ ભવાર્થ કવિતામાં જૂદા જૂદા રાગમાં ઉતારી અંથ અથવા આખ્યાન પૂર્ણ કરતા; અને ત્યાર પછી પોતાના મિત્રમહોદયમાં તેનું વાચન કરતા. તે પછીજ તે આખ્યાન લોકમાં પ્રસિદ્ધ રીતે બહાર પડવા દેતા. પોતે જાતે પોતાનાં આખ્યાનો રાગથી ગાતા અને ભાવિક લોકો ઘણા પ્રેમથી તે ઉતારી લેતા. એ પ્રમાણે કવિના વખતમાંજ કવિના અંથોની પ્રખ્યાતિ થઇ ચૂકી હતી અને તેમનું રામાયણુ તો ગામેગામે વંચાતું થઇ ગયું હતું. છૂટક કવિતાઓ પણ તેઓ કેટલીક જાણીતા રાગોમાં પોતાની ઉર્મિથી કરતા અને કેટલીક સારા કવિઓની વાણીનું અનુકરણ કરીને તેમણે કરેલા રાગની કે વર્ણવેલા નિયમની કવિતા પણ લખતા.

કાવ્યકૃતિ કરતાં પહેલાં કવિ ગિરધરદાસનાં મન ઉપર દયારામ, પ્રેમાનંદ અને શામળ, એ ગુજરાતના તેમની પહેલાં થઇ ગયેલા સમર્થ કવિઓનાં ઉત્તમ કાવ્યોની અસર થયેલી માલમ પડે છે ને તેથી એમની કવિતાઓમાં એ કવિત્રિપુટીનાં કાવ્યોની છાયા માલમ પડે છે. દયારામ તો ગિરધરદાસના સમકાલીનજ હતા. દયારામ સંવત ૧૮૨૩ થી ૧૯૧૪ સુધી હયાત હતા, અને ગિરધરદાસ ૧૮૪૪ થી ૧૯૦૮ સુધી હયાત હતા; એટલે ગિરધરદાસે દયારામના કીર્તિના સમયમાં કવિતાઓ કરવા મારેલી. કદાચ દયારામના સમાગમમાં પણ ગિરધરદાસ આવ્યા હશે. દયારામની કવિતાઓ તે વખતે ઘણી વખણાતી. ગિરધરદાસને પણ તે બહુ ગમી હશે; ને તે તેમણે જાતે પોતાના ઓપડામાં દયારામની કેટલીક કવિતાઓ ઉતારેલી છે તે ઉપરથી જણાય છે. દયારામ અને ગિરધરદાસ બંને વલ્લભી વૈષ્ણવ હતા. બંનેએ પુષ્ટિ ભક્તિની રીતની કૃષ્ણકીર્તનની કવિતાઓ બનાવેલી છે અને દયારામ તે વખતે વૈષ્ણવ ભક્તોમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલા હોવાથી તેમનું અનુસરણ કરી તેમના જેવી કવિતાઓ બનાવવાનો કાવ ગિરધરદાસે ઘણી વખત છૂટક છૂટક પ્રયત્ન કરેલો છે.

મહાકવિ પ્રેમાનંદનું નામ ગિરધરદાસના વખતમાં ગુજરાતમાં ઘણું જાણીતું હતું. પ્રેમાનંદનું ભાગવત વૈષ્ણવને ધેરેધેર વંચાતું અને ઓપાહરણની કથા મહોદ્ધલે મહોદ્ધલ થતી. એ કવિનો રસ લોકો ઝીલતા અને ગિરધરદાસે પણ ઝીલેલો; એટલુંજ નહિ પણ પોતાનાં કાવ્યમાં પણ તે ઉતારેલો દષ્ટિગોચર થાય છે. રામ-ચંદ્રે સીતાને લક્ષ્મણ સાથે વનમાં મોકલી દીધાં ત્યાં સીતાજીએ કરેલો વિલાપ ગિરધરદાસે રામાયણમાં પ્રેમાનંદના વેદર્ભીના વિલાપના ધોરણેજ વર્ણવેલો છે.

કવિ ગિરધરદાસે જાતે પોતાના હાથથી પોતાના રામાયણુ વગેરે અંથોના ઓપડા લખી રાખ્યા છે. તેમના અક્ષર મોટા, સુંદર આકૃતિના, મરોડદાર અને સુવાચ્ય છે અને લખાણુ સ્વચ્છ છે. ક્ષિપિ ગુજરાતી છતાં કંઈક બાળભોધનો મરોડ લેતી જણાય છે. લેખનશૃદ્ધિના કંઈક કંઈક દોષો તેમાં છે અને તે સંસ્કૃત લેખનના પરિચય વગર હોય એ સ્વાભાવિક છે.

કવિ ગિરધરદાસની ભાષા સાદી, સરળ, ઝટ અર્થ સમજાય એવી અને વાંચવી

ગમે તેવી છે. પદ્ય પણ ધણે ભાગે જાણે ગદ્ય લખી જતા હોય એવું છે. કિલખટા-
નવ્ય કે અટપટી પદ્યરચના નથી. શબ્દો સહેલા અને પરિચિત વાપર્યા છે. છતાં
અંદર રચણે રચણે સંસ્કૃત શબ્દોનો અને સમાસાન્ત પ્રયોગોનો ઉપયોગ કર્યો છે; અને
તેમ કરવા જતાં સંસ્કૃત ભાષાના સંગીન જ્ઞાન વગર ધણે ઠેકાણે દોષો આવી ગયા
છે. જેમકે ‘કામદુધા’ ને બદલે ‘કામદુર્ગા’; ‘સ્રી’ ને સ્થાને ‘અસ્રી’; ‘દ્રવીભૂત’ ને
હામે ‘દ્રવીવંત’ ‘ભરત’ ને બદલે ‘ભરથ’, ‘શત્રુધન’ ને બદલે ‘શત્રુધન’ હત્યાદિ. કદાચ
પદ્યરચના બેસતી કરવાને કે લેખનદોષથી પણ એ દોષો આવી ગયા હોય.

કવિના એકંદર અંશે જોતાં કવિની વાણીમાં રસ છે, આછા આછા અલંકારો છે,
મિઠાશ છે. સરળતા છે અને માર્દવ છે. શૃંગારરસમય વર્ણન આવે છે ત્યાં કવિ સારી
જમાવટ કરે છે; પણ સાત્ત્વિક હૃદયના આ ભક્ત-કવિનો શંગાર શાંત અને પિતાપુત્રી
સાથે બેસીને વાંચી શકે એવો છે. એમ કવિના અંશે જોતાં જણાઇ રહે છે.

પોતાના અંશેમાં જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ આવ્યો છે ત્યાં ત્યાં કવિએ શાંતરસ ઠીક
જમાવ્યો છે; પણ એમના શાંતરસમાં વૈરાગ્યભાવના કરતાં આત્મવાનનો બોધ વધારે
રહેલો છે. રામચણના ઉત્તરકાંડમાં માતા કૌશલ્યા અને રામનો સંવાદ (અધ્યાય ૪)
શાંતરસથી ભરેલો છે.

કૃષ્ણચરિત્રમાં પણ આવીજ રીતે આત્મવાન સાથે શાંતરસમિશ્રિત કવિનો
કરુણરસ પણ એવોજ ચિત્તવેષક છે. સાદી ભાષામાં સામાન્ય લોકોને થતી લાગણીઓ
ચિતરેતા કવિનો કરુણરસ સંભળનારની આંખમાં પાણી લાગ્યા વગર રહેતો નથી.
કવિ ગિરધરદાસની કવિતામાંથી નીતિબોધ ધણો મળી આવે છે. એવા નીતિ-
બોધના પ્રાસ્તાવિક છંપા, કુંડળિયા, સરૈયા વગેરે પરચુરણ એમણે ઘણા બનાવેલા
છે. કવિ ભક્ત હોવાથી તેમને નિવૃત્તિમાર્ગ પ્રિય હતો અને તેથી ઠેકાણે ઠેકાણે
ભક્તિનો ને નિવૃત્તિનોજ બોધ તેમણે કરેલો છે. કવિનું હૃદય પવિત્ર હતું ને ચારિત્ર્ય
શુદ્ધ હતું. તેનું પ્રતિબિંબ તેમની કવિતામાં સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે.

કવિ ગિરધરદાસે પ્રથમ તો છટક છટક કવિતાઓ, પદો, ગરબીઓ, કવિત છંપા,
કુંડળિયા વગેરે લખવાનો મહાવરો રાખ્યો હશે; અને પોતાની કલમ દ્વારા પછીજ અંશે
અથવા આખ્યાનો લખવાનું શરૂ કર્યું હશે. લગભગ બધાજ કવિઓ એમ કરે છે
અને તેથી એમણે પણ તેમ કર્યું હોય તેમાં નવાઇ નથી. તેમનાં છટક કાવ્યો અને
અંશે જોતાં પણ એજજ જણાઇ આવે છે. એમણે એકંદર લખેલા અંશે રચ્યા
સાલ સાથે નીચે પ્રમાણે છે:-

- ૧ દાણુલીલા, સં ૧૮૭૪ માં, માગશર વદ ૧૨.
- ૨ શ્રીકૃષ્ણજન્મવર્ણન, સં ૧૮૭૪ માં, જેઠ સુદ ૯ રવિવાર.
- ૩ રાધાકૃષ્ણનો રાસ, સં ૧૮૭૫ માં, પોષ વદ ૩ શુક્રવાર.
- ૪ પ્રહલ્લદચરિત્ર સં ૧૮૭૬ માં, ચૈત્ર સુદ ૯ શુક્રવાર.
- ૫ શ્રીખન્નુની લીલા, સં ૧૮૭૭ માં, વૈશાખ સુદ ૧૨ રવિવાર.
- ૬ ભુલસીવિવાહ, સં ૧૮૭૮ માં, અષાઢ સુદ ૭ બુધવાર.
- ૭ રાજસૂયયજ્ઞ, સં ૧૮૮૭ માં, જેઠ સુદ ૧ શનિવાર.
- ૮ રામાયણ, સં ૧૮૯૩ માં, માગશર વદ ૯ રવિવાર.
- ૯ કૃષ્ણચરિત્ર સં ૧૯૦૮ માં, વૈશાખ સુદ ૧૩ રવિવાર.

૧૦ જન્માષ્ટમીના સોહલો.

૧૧ નૃસિંહ ચતુર્દશીની વર્ણન.

એટલા અથો ગિરધરદાસે બનાવેલા જાણુમાં આવ્યા છે. તેમાંના તુલસીવિવાહ, રાજસૂયયજ્ઞ, રામાયણ અને કૃષ્ણચરિત્ર એટલા હપાયલા છે; બાકીના અપ્રસિદ્ધ છે અને નાના નાના છે.

રામાયણમાં કવિની કલમ સારી ફરેલી જણાય છે અને કવિનું બક્ષતહૃદય એના ઉપરથી જણાઇ આવે છે. પોતાના યુરુ પુરુષોત્તમજી મહારાજની આસાથી એમણે એ અંથ રચેલો છે, એમ પોતે અંથને અંતે કહે છે. ભાષા સરળ પણ પ્રૌઢતાભરેલી, સુંદર, મધુર, સંસ્કૃત શબ્દોવાળી અને પદ્યરચના ઉત્તમ છે. એ અંથ એટલો બધો લોકપ્રિય થઇ પડ્યો છે કે આખા ગુજરાતમાં તે ગામે ગામ વચાવ્ય છે. ભાગવત આદિ પુરાણો ગુજરાતીમાં ઉતારી પ્રેમાનંદે લોકો પુરાણકથાઓના રસાસ્વાદ ચખાડ્યો; અને રામાયણ બાકી હતું તે ખોટ ગિરધરદાસે બહુ સારી રીતે પૂરી પાડીને ગુજરાતી પ્રજા ઉપર મોટા ઉપકાર કર્યો છે. રામચરિત્રમાં નવે રસ ભરેલા છે. આખો યુદ્ધકાંડ વીરરસથી ભરેલો છે અને ઉત્તરકાંડમાં શાંતરસ પ્રધાન છે. શૃંગાર-રસ ન્યાં ન્યાં આવે છે ત્યાં તે બહુ મયોદામાં હોય છે. ગ્નનદ્રીન્યાગનો ન્યાં પ્રસંગ આવે છે, ત્યાં એટલો બધો કરુણરસ છે કે તે વાંચતાં આંખમાંથી પાણી આવ્યા વગર રહેતું નથી. વળી રામવનવાસ, સીતાહરણ, લક્ષ્મણમૂર્ચ્છા, સીતા-ત્યાગ, રામમૂર્ચ્છા, વગેરે પ્રસંગો પણ કરુણરસથી ભરેલા છે.

આ રામાયણ એકલા વાદિમકિ રામાયણ ઉપરથી કવિએ બનાવ્યું નથી; પણ તેની સાથે હનુમન્નાટક, અગ્નિપુરાણ, પદ્મપુરાણ વગેરેનો પણ સાર લીધો છે અને તેથી દરેક અધ્યાયને અંતે ઇતિશ્રી કરતાં કવિ “ઇતિશ્રી વાદિમકિનાટકધારાયામ્” એમ લખે છે. હિંદીમાં તુલસીદાસજીએ ઉમામહેશ્વરસંવાદ, ચાતુવલ્કયમરદાજને સંવાદ અને કાકભુપંડીગરુડનો સંવાદ મેળવીને રામાયણ ફરેલી છે, તેમાંથી પણ ગિરધરદાસે સાર લીધો છે; અને કેટલેક ઠેકાણે તો તુલસીદાસજીની વાણીની છાયા પણ એમાં પ્રત્યક્ષ જણાઇ આવે છે.

ખરેખર કવિ ગિરધરદાસ વૈશ્યકુળનું બૂપણ, પરમાર્થપરાયણ, પરમબક્ત અને ગુજરાતને શોભારૂપ હતા. ગુજરાતમાં થઇ ગયેલા વૈશ્ય કવિઓમાંના એ પણ એક ઉત્તમ કવિ હતાં. ગુજરાતી પ્રજાને એમણે ઉત્તમ રસપાન કરાવ્યું છે અને તેથી ગુજરાતની પ્રજા એમનો જેટલો ઉપકાર માને એટલો ઓછો છે. એમની રામાયણ જેવી સર્વસામાન્ય ને ઉપયોગી કૃતિ પોતેજ તેમના સ્મારકરૂપ બની રહી છે અને અંથના નામની સાથેજ તેમનું નામ જોડાઇ જઇને “ગિરધરકૃત રામાયણ” એ શબ્દો ગુજરાતમાં ધરગતુ થઇ રહ્યા છે. કહ્યું છે કે:—

જયન્તિ તે સુકૃતિનો રસસિદ્ધાઃ કર્ણાચ્ચરાઃ ।

નાસ્તિ યેષાં યશઃકાચે જરામરણજં મયમ્ ॥

અર્થાત્ શ્રીગારહિ રસોતું આસ્વાદન કરાવવામાં સિદ્ધાવસ્થાને પામેલા પુણ્ય-શાળી મહા કવિઓનો સદા વિશ્વજ છે; કેમકે તેઓના યશસ્વી શરીરને વૃદ્ધાવસ્થાનો કે મરણનો લેશમાત્ર ભય નથી.

ગ્રંથસેવનનો મહિમા

(અનેક ઉત્તમ પુરુષોના ઉદ્દગાર)

यस्यास्ति सद्ग्रन्थविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः ॥

અર્થાત્ જેને સારા સારા ગ્રંથો વાંચવાવિચારવાનું સદ્ભાગ્ય મળેલું હોય, તેને ચપળાના (લક્ષ્મીના-ચીના) શુષ્ક વિનોદ શી ગણતરીમાં છે ?

“ તમે ગમે તેવી નવલકથાઓ અને ખીલું જે આવ્યું તે વાંચવા મંડી પડો છો, પણ એવું તો તમે થોડું વાંચો તેમજ સારું. ગીતાજી વાંચો, વેદાંતના ખીન્ન પુસ્તકો વાંચો; કેમકે તેની આખા જીવન સુધી જરૂર છે. “સ્વામી વિવેકાનંદ”

“ પુસ્તકોમાં હું ગુલામતો રહી શકતો, તેથી મને એ માસ વધારે જેલ મળત તોપણ હું કાયર નહિ થાત; કૈટલુંજ નહિ પણ મારા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખચેતનમાં રહેત. હું માનું છું કે જેને સારા પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ છે; તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઈથી વેડી શકે છે. x x એક પછી ખીલું, એમ પુસ્તકો વાંચતાં છેવટે તમે આંતરવિચાર પણ કરી શકશો.”

“મહાત્મા ગાંધીજી”

“ મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો આનંદ આ જગતમાં ખીજ કોઈ પણ કામથી નથી મળતો.” x x x “ માતૃભાષામાં વિવિધ જ્ઞાન આપનારા ગ્રંથોનો પ્રસાર થયા વિના કોઈ પણ પ્રજા ઉન્નતિ પામી શકતી નથી અને જાતીયભાવના (સ્વદેશપ્રીતિ) પણ મેળવી શકતી નથી.” x x x “ બધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પણ આદિના જેવી ઈર્દ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું ખીલું કોઈ પણ એવું સુખ તમે નહિ ખનાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય.” x x x “ સાહિત્ય-ઉદ્યાનના ચતુર માળી થવાનું સુભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેનું મન સદૈવ સાહિત્ય સરોવરનાં કમલોની મધુર સુગંધીથી મસ્ત બનતો લાગ્યું હોય, તેને તો સાહિત્ય સિવાયનાં સ્વર્ગીય સુખો પણ તુચ્છજ લાગે છે.”

“અંકિમચંદ્ર”

“ મરીમોને દરિદ્રતામાંથી છોડાવવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવાની, શરીર તથા મનનો થાક ઉતારવાની, અને માંદાંઓનું દર્દ જૂલાવી દેવાની ગ્રંથોમાં જેટલી શક્તિ છે, તેટલી શક્તિ ધણું કરીને ખીજ કોઈ ચીજમાં નથી.”

“આરડન”

“ જ્ઞાન એ આકાશ છે અને પુસ્તકો એ તેમાં શોભી રહેલા ચળકતા તારાઓ છે; જ્ઞાન એ સમુદ્ર છે અને પુસ્તકો એ તે સમુદ્રનો લાલ લાલ શકાય તેવાં વહાણો છે; જ્ઞાન એ સૂર્ય છે અને પુસ્તકો એ આપણા ઘરમાં આવી શકે એવો તેનો પ્રકાશ છે; જ્ઞાન એ સોનાની ખાણ છે, અને પુસ્તકો એ તેમાંથી બનાવેલા આપણને બંધ-બેસતા થાય તેવા દાગીના છે; જ્ઞાન એ મોટામાં મોટી કિમતી નોટા છે અને પુસ્તકો એ આપણા રોજના ઉપયોગમાં આવી શકે એવા ચલણી સીકાઓ છે; જ્ઞાન એ વાયુ છે અને પુસ્તકો એ વાયુને ચલાવી ઠંડક આપનારા પંખા છે; જ્ઞાન એ અગ્નિ છે અને પુસ્તકો એ અગ્નિથી પ્રકટાવેલા દીવા છે; જ્ઞાન એ પૃથ્વી છે અને પુસ્તકો તે આપણને રહેવા લાયક મકાનો છે; જ્ઞાન એ અનાજનો ભંડાર છે અને પુસ્તકો એ તેમાંથી

તૈયાર થયેલા રોટલા છે; જ્ઞાન એ મેષ છે અને પુસ્તકો તે આપણા ધરમાં રહી શકે તેવાં પાણી બરેલાં માટલાં છે; અને જ્ઞાન એ સર્વ શક્તિમાન પરમાત્મા છે અને પુસ્તકો એ તે પરમાત્માનો રસ્તો દેખાડનારા પૂજનીય દેવો છે.” “સ્વર્ગનાં રત્નો”

“ પુસ્તકોનો રસ્તો એ ઇશ્વરના રાજ્યમાં પહોંચવાનો પરવાનો છે. ”

“ ખરાબ ચોપડીઓનું વાચન, એ તો ઝેર પીવાસમાન છે. ”

“ મહેલોથી તથા ધનવૈભવના અખૂટ બહારથી જે સંતોષ તમને નહિ મળે તે સંતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી પ્રાપ્ત થશે. ”

“ લીલા વનમાં ભૂખે મરનાર પશુમાં અને આટલાં આટલાં વાંચવાનાં સાધન છતાં, જ્ઞાનહીન રહેનારા મનુષ્યમાં શું તફાવત ? ”

“ જોરાકવિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાનવિનાનું મન પણ નિર્માલ્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરિ સાધન વાચન હોવાથી જે ધરમાં સારાં પુસ્તકો નથી, તે ધર, ધર નહિ પણ નિર્માલ્ય તનમનવાળાં જીવતાં મુડદાઓને રહેવાની ધોરજ છે. ”

એક વિદ્વાન ઠીકજ કહે છે કે, “ વાંચવાની હોંશ છોડી દેવાના બદલામાં કોઈ મને આખા હિંદુસ્તાનની સંપત્તિ આપે, તોપણ હું તેને કદિ છોડું નહિ. ”

“ પુસ્તકો તરુણ્યવસ્થામાં સુમાર્ગ દેખાડે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં મનરંજન કરે છે અને ઉદાસીને વખતે સમાધાન કરીને આપણું જીવન આપણને નકામું લાગવા દેતાં નથી. વળી તે આપણી ચિંતા તથા ક્રોધાદિને શાંત કરીને નિરાશાનો નાશ કરે છે. ”

“ અવકાશની એકાદ ક્ષણનો પણ ઉપયોગ કરી લેવા માટે ગ્લૉસ્ટન જેવો પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ગળવામાં સદાય એકાદ પુસ્તક લપ્તે કરે; તો પછી આપણા જેવાઓએ તો ખુદી વૃથા જતી કિંમતી ક્ષણોને બચાવવા માટે શું ન કરવું જોઈએ ?

“ એક પાશ્ચાત્ય પંડિતનો તો એટલા સુધી મત છે કે, ‘માણસને લુગડાં લપ્તાંની જેટલી જરૂર નથી, તેટલી પુસ્તકોની છે,’ તે પોતે પણ જરૂરનાં પુસ્તકો ખરીદી મેતાં સુધી લુગડાં લેવાનું મુલતવી રાખતો. તેને સિસેરોનાં પુસ્તકો બહુ ગમતાં હતાં. તે વાંચતો ત્યારે ત્યારે ‘હું વધારે સારો થયો છું’ એમ તેને લાગતું. ”

“ એકાદ ઉત્તમ મૈત્રેયો ઇચ્છે ત્યારે જેમ પોતાનાં વાજંત્રમાંથી ચઢાય તે સ્વર કાઢી આનંદ લે છે; તેમ એક વાંચનાર પણ જ્યારે ઇચ્છે ત્યારે એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથમાંથી પોતાને મનગમતો અવાજ કાઢી આનંદમગ્ન થઈ શકે છે. ”

“ સહવાસથી જેમ માણસના ગુણની અને પ્રકૃતિની પરીક્ષા થાય છે, તેમ જે પુસ્તકોનો તેને શોખ હોય છે તે ઉપરથી પણ તેનાવિષે અનુમાન સાય છે. ”

“ ઉત્તમ ગ્રંથો, તેનું સેવન કરનારાઓમાં ધર્મ, નીતિ, ચારુર્ય, પ્રતિભા, શૌર્ય, વૈર્ય તથા પદોપકારવૃત્તિને વિસ્તારે છે; અને જેમ જેમ એ દૈવી ગુણોની સત્તા જનમતી ચાલે છે; તેમ તેમ દુનિયાને પીડારૂપ આચુરી લાવેલી જડ નાશ પામતી જાય છે. ”

“ સુખ, વિદ્યા અથવા પ્રમાણિકતાના પ્રેમીએ તો જરૂર પુસ્તકોનો શોખ રાખવો. ”

“ ગ્રંથોની ઝોરડીમાં ગયા પછી તમે એને હાથ નહિ લગાડો તો એ ગ્રંથોજ માનસ વાણીથી તમને કહેશે કે, ‘અમારામાં પુષ્કળ જ્ઞાન બહુ છે તે હ્યો અને વાપરો, એટલે તમારું કલ્યાણ થશે.’ શું આ માનસવાણી ઓછી કિંમતી છે ? ”

ઉત્તમ જીવનચરિત્રોનો મહિમા

“જીવનચરિત્ર એ એક પ્રકારનું દર્પણ છે. જેમ ચરીસામાં મનુષ્ય પોતાની મુખ કૃતિમાં આપણુ જુએ છે, ત્યારે તે આપણને કાઢી નાખવા અને કૃતિમાં વધા કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે; તેમ ચરિત્રરૂપી આરસીથી પોતાના સ્વભાવમાં વળગે જુવણુદ્રવણુ-ગુણુદોષ-તેના જોવામાં આવે છે; અને તેમ ચર્તા દ્રવણુનો ક્ષય અ જુવણુમાં વૃદ્ધિ કરવાને તે જગૃત થાય છે. વળી જે કામ ઉપદેશ અથવા બોધ ન વાથી નથી બનતું, તે કામ જીવનચરિત્ર સહેલાઈથી પાર પાડી શકે છે. અતિ ક્ષણ વિદ્યા ભણા, દેશાટન કરો, સ્વદેશહિનેચ્છુ ચાઓ, પ્રેમશૌર્ય દાખવો, એ એવા ઉપદેશો મુખે અથવા પુસ્તકદ્વારા કરવાથી જેવી અને જેટલી અસર થાય તેના કરતાં એવા ગુણોથી અંકિત થઈ પ્રખ્યાતિમાં આવેલા મહાજનોનાં ચરિત્રો વાંચી સમજવાથી અધિક અસર થાય છે. વાંચનારના સ્મરણરુચાનમાં તેની આબાદ ઉડી છ પડે છે અને પછી તે તેને અનુસરીને ઉત્તેજિત થઈને બહાર પડે છે.”

* * * *

“ઉત્તમ ચરિત્રો તેના વાચકને બતાવી આપે છે કે એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી હદ સુધી ઉત્તમ બનાવી શકે તથા કેવાં ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે અને જગતમાં કેટલી બધી સારી અસરો ફેલાવી શકે.”

* * * *

“ચરિત્રોના વાચનથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે, આપણી આશામાં જી આવે છે; આપણામાં નવું કૌવત, હિંમત અને શ્રદ્ધા આવે છે; આપણે આપણા ઉ તેમજ બીજાઓ ઉપર શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ; આપણામાં મહત્વાકાંક્ષા જાગે છે; આપણાં કાર્યોમાં જોડાઈએ છીએ; અને મોટાઓનાં કામોમાં તેમની સાથે હિસ્સેદાર થઈ ઉશ્કેરાઈએ છીએ. આ પ્રમાણે જીવનચરિત્રોના સહવાસમાં રહેવું, જીવવું, અ તેમાંના દાખલાઓ જોઈને સ્ફુરણાત્મક થવું, એ તે તે ઉત્તમ આત્માઓના સમાગમ આવશ્યક બરાબર અને ઉત્તમ મંડળમાં સહવાસ કરવા બરાબર છે.”

* * * *

“મહાન સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોનું ચિંતન કરાય છે, ત્યારે બરાબર સમજાય છે કે, મહાત્માને દરવાજે સર્વને માટે ઉઘાડો છે.”

* * * *

“શિક્ષણનું મોટામાં મોટું લક્ષ્ય ચરિત્રસંગઠન છે, અને ચરિત્રસંગઠનમાં મોટા મોટી મદદ મહાન સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોના અભ્યાસથી મળે છે; માટે જીવનચરિત્ર અભ્યાસ કરવો એ શિક્ષણનું એક મોટામાં મોટું અંગ માનવું જોઈએ.”

* * * *

“માનવજાતિના વર્તનને ઉચ્ચ સ્થિતિએ લાવવામાં રૂઢાં મનુષ્યોનાં જીવન ચરિત્રોએ જે અસર નિપજાવી છે, તેનું મૂલ્ય જેટલું આંકીએ તેટલું થોડું છે.”

પરદેશી છાંડ ફટલે ઘટતાનો મંડાર !

૧. એનસાઇક્લોપીડીઆ પ્ષીટાનીકા જેવો બળવાન અને ઘણાં વર્ષોની શોધખોળને અંતે તૈયાર થયેલો મહાન ગ્રંથ કે જેને આધારે સરકાર ફેંસલા આપે છે; તેને ૧૬૭ મે પાને લખેલ છે કે “ ખાંડ સાફ કરતી વખતે દરેક જનાવરના લોહી તથા હાડકાના કોલસાનો ચૂરો નાખવામાં આવે છે. ”

૨. ડીક્ષેનરી ઓફ આર્ટ્સ-૬ ઠી આવૃત્તિ લંડન, પાને ૮૨૯ મે લખ્યું છે કે “ ગાંડા બનાવવામાં આવે છે તે વખતે ૫૪ મણુ ખાંડમાં ૨૭ મણુ હાડકાના કોલસાનો બૂકો નાખવામાં આવે છે; અને ખાંડ સાફ કરવાનાં કારખાનાં ગામમાં છે તેમાં ભારોભાર હાડકાના કોલસાનો બૂકો નાખવામાં આવે છે. ”

૩. સ્વામી ભાસ્કરનાંદ લખે છે કે “ જ્યારે હું વિલાયત ગયો ત્યારે મેં કેટલાંક ખાંડનાં કારખાનાં જોયાં. તેમાં પહેલે માળે ચઢતાજ મને ઊલટી થશે એમ લાગ્યું. હું નહોતો જાણતો કે આવી અપવિત્ર યીજ્ઞેથી ખાંડ બને છે; પણ નગરે જોતાં સખેદ આશ્ચર્ય થાય છે કે જે યીજ્ઞને અડવાથી પણ મહાન પાપ લાગે તે યીજ્ઞ હિંદુઓથી ખવાયજ કેમ ? ”

૪. ભારતમિત્ર તા. ૨૮-૧૦-૧૯૦૫ ના અંકમાં જણાવે છે કે-“ સારી ખાંડ બનાવવા માટે જેમ આ દેશમાં દૂધ વપરાય છે તેમ ત્યાં જનાવરોના લોહીથી ખાંડની અંદરનો મેલ કાપવામાં આવે છે, કારણ કે કસાઇખાનામાં દૂધ કરતાં લોહી સસ્તું મળે છે. મીસ્તર હેરીશ કહે છે કે ખાંડ સુવરના લોહીથી સાફ થાય છે. એ. જે. ટેલર સી. ઇ. સાહેબના બનાવેલા “ સુગર મશીનરી ” નામના ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે ઇંગ્લાંડ વગેરે દેશોમાં ખાંડ સાફ કરવામાં પાણી અને ગાયોનું લોહી મેળવે છે. ભાષ્યો ! હિંદુને ગાય અને મુસલમાનને સુવરનું લોહી ખાવાલાયક છે ? ”

૫. મુંબઈ જ્ઞાનસાગર સમાચાર તા. ૧૫-૧૨-૧૯૦૫ માં લખે છે કે “પરદેશી ખાંડસાકર નાના પ્રકારના રોગથી બરેલા સર્વ પ્રકારના જીવોનાં હાડકાં બળદ અને સુવરનાં લોહી અને મનુષ્યના મૂત્રથી સાફ થાય છે. જેના પવનથી પણ ડરીએ તેવા કાંઠ વગેરે રોગવાળા લોકોનું પણ મૂત્ર ચરેરે ! આ હિંદુમુસલમાનને ખાવાલાયક છે?”

૬. સ્વદેશી-નંતિ દર્પણ—“ પરદેશી સાકર અપવિત્ર છે, એટલુંજ નહિ પણ તેની અંદર નાનાં પ્રાણી, ડાડી, મંકાડી, વગેરેનાં આંતરડાં, માંસ, હાડપિંજર અને શરીરની અંદરના રેસુ હોય છે. મોરસ સાકર તો બીટ, ગાજર, તાડી વગેરેમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તેમાં સડેલું લોહી તથા રોગિષ્ઠ જનાવરોનાં હાડકાંનું મિશ્રણ હોય છે.”

૭. મી. ૦ શીન્લે નામના ગ્રહસ્થ જણાવે છે કે “ વિલાયતી ખાંડ જે હિંદમાં ફેલાઈ છે તે દેખાવમાં સફેદ અને કિંમતમાં સસ્તી પડે છે, પણ તેનાથી ઘણા રોગો હિંદુસ્તાનમાં પેદા થઈ ચૂક્યા છે. તે ખાંડ લોહી અને શક્તિને નાશ કરે છે. તે ખાંડ દૂધ આદિ જે જે પદાર્થોમાં નાખવામાં આવે છે તેમાં આપણે ઝેરજ નાખીએ છીએ એમ જાણવું. ઇંગ્લાંડ તેમજ હિંદુસ્તાનના પ્રખ્યાત વૈદ્યોક્ટરોએ સ્પષ્ટ મત આપેલો છે કે આ ખાંડ હિંદુમુસલમાનને ધર્મના બાધથી તો ખાવાલાયક નથીજ. પણ તેનાથી પ્લેગ, મહામારી વત્તવાદ રોગો થાય છે અને બાળકોનું તથા મોટાં

આણસોનું મરણ પ્રમાણ પણ વધે છે. માટે ધર્મને ન માનવો હોય, તો આરોગ્યની દૃષ્ટિથી પણ ખાંડ ખાતાં અટકવું જોઈએ. કાચના ગ્લાસમાં ગરમ પાણી ભરી તેમાં સાકરનો ગાંઠો નાખીને ઝાગળતી વખતે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોશો તો એમાં લોહીના રજકણો દેખાશે. વળી દેશી અને મોરસ ખાંડ બંનેને જુદા જુદા વાસણમાં મૂકો, પછી બંનેમાં થોડો થોડો સલ્ફેરિક એસીડ (ગંધકતો તેજબ) નાખો. તરતજ દેશી ખાંડમાંથી મીઠી માટી જેવી સુવાસ આવશે અને મોરસમાંથી દુર્ગંધ આવશે. જો આ વાત જરાપણ જુડી હોત તો લાગવગવાળા ગોરા વેપારીઓએ આ વિખત પ્રગટ કરનારાઓ ઉપર જરૂર ફોજદારી માંડી દીધી હોત. માટે આ બાબત સાચીજ હોવાથી કોઇ પણ હિંદનાસીને પરદેશી ખાંડ ખાવાલાયક નથી. હિંદુઓની પેટેજ ને ગોરા લોકોએ માંસાહારનો સાગ કર્યો છે, અને જેઓ કેવળ વનસ્પતિના આહાર ઉપર રહે છે, તેઓએ પણ ખાંડસાકર ખાવા બંધ કર્યો છે; તો પછી આપણા હિંદુઓથી તો આની અપવિત્ર ચીજ ખવાયજ કેમ ? ”

૮. હિંદી બંગવાસી, કલકત્તા; તા. ૩૦-૩-૧૯૦૩ ના અંકમાં લખે છે કે “ હિંદુસ્તાનમાંથીજ દર વર્ષે ૨૮ લાખ મણ જનાવરોનાં હાડકાં ખાંડ વગેરે ખાવાના પદાર્થો બનાવવા માટે પરદેશ જાય છે. સ્વદેશી ખાંડ કદાચ પરદેશી ખાંડથી સહેજ મોંઘી મળે તોપણ તેનાથી પવિત્રતા જળવાઇ રહે છે. વળી તે ખાંડ પરદેશી કરતાં ગળપણમાં પણ વધારે હોય છે. માટે સ્વદેશી ખાંડજ વાપરવી. કદાચ સ્વદેશી ખાંડ વાપરવાની શક્તિ ન હોય તો ગોળ વાપરવો; પરંતુ પરદેશી ખાંડ તો કોઇ રીતે નજ વાપરવી. આથી ગૌહત્યા થતી અટકશે અને દૂધાળાં ટોરોની વૃદ્ધિ થઇ દૂધ, ઘી, દહીં વગેરે સસ્તાં થશે અને તેથી શક્તિ તથા આત્મબળ પણ વધશે. ”

અકબર બાદશાહ જેવાના મુગલાઇ અમલમાં પણ ૩ થી ૪ રૂપીએ મણ ઘી મળતું. રૂ. ૧ ના ૭ શેર ધીની વાતો તો હજી આપણા ધરડાએ કરે છે. તે વખતે ચાની મહેમાની લોકો આપતા ન હતા, પણ લાપશી ને ઘી ખવડાવતા અને ખાતા. તેથીજ પોતાના સ્વધર્મનું રક્ષણ કરી ૧૦૦ વર્ષ સુધી જીવતા. પણ આ તો પરદેશી વેપારીઓએ ખાવાપીવાની અને મોજમજાની એવી તો મોહક વસ્તુઓ બનાવી છે, કે એજઆરામથી અને ધીમા ઝેરથી આપણી જાતો ખર્ચાઈ ગઈ છે. સૂતે સૂતે મોંમાં કોળીઓ મૂકનાર મળવાથી એસીને હાથે ખાવાની તેમજ તેમાં શું શું વસ્તુઓ આવે છે તે જોવાની તસ્દીજ ના લીધી. ફૂવા, ઘંટી, ગાય અને રેંટીઆ એ ચારનો વપરાશ દરેક ઘરમાં હતો. તે જવાથી સ્ત્રીઓમાં હીસ્ટીરિયા, કસુવાવડ, સુવારોગ અને ક્ષયરોગ વધીને ૨૦ થી ૨૫ વરસમાં તેમનાં મરણ થવા લાગ્યાં છે. પુરુષોની પણ તેવીજ દશા થઈ છે. આપણા હમેશના જીવનની ઉપયોગી ચીજોમાં પણ આ પ્રમાણે પરાધીનતા ચર્ષ છે. તો હવે જાગો ! કુંભકર્ણની નિદ્રા ત્યાગો ! સૂર્યોદયનાં કિરણો ફૂટી ચુક્યાં છે, માટે એજઆરામવાળી પરદેશી ચીજો કે જે ધર્મ, ધન અને આરોગ્યનું સત્યાનાશ કરનાર છે, તેને એકદમ તાજે ! જીવનને સાદું અને મહેનતુ તથા તમારા વડીલોની પેઠે ૧૦૦ વરસ જીવતું રહે તેવું કરો અને પોતાના પગપર ઉભા થાઓ ! “ કચ્છી ” ૨૦-૫-૨૩ એક પ્રબળજન

પઢિયારકૃત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનાં નીચે જણાવેલાં ત્રણ પુસ્તકો ચાલુ સં. ૧૯૮૧ના ફાગણ સુધીમાં બહાર પડી જશે. એ પુસ્તકોમાં ભક્તિ, જ્ઞાન અને ધર્મ તથા નીતિસંબંધી ઉત્તમ વિચારો સ્ત્રીઓ તથા બાળકો પણ સમજી શકે એવી સહેલી ભાષામાં આપેલા છે. એ વિચારો દરેક ધર્મના લોકોને માફક આવે એવા હોઈને સેંકડો રસિક તથા અસરકારક દાખલાદર્શિત આપીને સમજાવેલા હોવાથી દરેક ધર્મના લોકો એ પુસ્તકોને પસંદ કરે છે. જૈન સાધુઓ, સ્વામીનારાયણના સાધુઓ, શૈવધ્યાનજ્ઞો, વૈષ્ણવોના મહારાજો, સાધુસંન્યાસીઓ, વહોરા, પારસી, ખ્રિસ્તીઓ તથા દેશી ખ્રિસ્તીઓ પણ એ પુસ્તકો પ્રેમપૂર્વક વાંચે છે અને તેના દાખલાઓનો ઉપદેશમાં વેમજ વાતચીતમાં ઉપયોગ કરે છે. અનેક ભક્તમંડળોમાં, સત્સંગ મંડળોમાં, નાનાં મંડળોમાં, મહામંદિરોમાં અને સંસ્કારી તથા ધર્મપ્રેમી ઘરો અને કુટુંબોમાં આ પુસ્તકો પ્રેમથી અને હૈશિથી વંચાય છે; કારણ કે આ ત્રણે પુસ્તકોમાં જે સેંકડો પ્રકારના સચોટ દાખલા દર્શાવે છે અને ઉપદેશો સમાયલાં છે, તે મોટે ભાગે મુખ્યમંત્રી નરનારાયણની ભજનમંડળીવાળા શ્રી જાદવજી મહારાજ જેવા અનુભવી અને કુશળ ભક્તરાજનાં લખાવેલાં છે; તથા પઢિયાર જેવા ભક્તતાત્માએ પોતાની સરળ અને અસરકારક ભાષાશૈલીમાં લખેલાં છે. જેથી આ પુસ્તકોનું શ્રવણમનન કરવાથી માણસનું ચંચળ મન ઠરે છે; અંતરના પડદા ઉઘડતા ચાલે છે; સાચી વસ્તુ ઓળખાતી જાય છે; અંતઃકરણ પવિત્ર મતું જાય છે; પંડે ભલા થવાનું તથા બીજાઓપ્રત્યે ભલામ કરવાનું બળ આવતું જાય છે અને પરમાત્માની સાથે આત્માનો તાર જોડાતો ચાલે છે.

આ પુસ્તકોની ચાર ચાર આવૃત્તિઓ નીકળી, એટલી વાતજ તેની ઉપકારકતા અને લોકપ્રિયતાની સાબિતીને માટે બસ છે.

આ ત્રણે પુસ્તકો બહાર પડ્યા પછી એક મહિના સુધી તેની કિંમત દર પ્રતે બજાએ આના ઓછી લેવાશે અને ત્રણે પ્રત સાથે લેવાથી રૂ. ૨૫૦૦ તથા પાકા પૂઠા સાથે રૂ. ૩૦૦ લેવાશે એ પુસ્તકોની વિશેષ માહિતી નીચે પ્રમાણે છે:—

સ્વર્ગનું વિમાન

ચોથી આવૃત્તિ, ૬૬ ૫X૯ નાં પૃષ્ઠ ૩૭૫,

મૂલ્ય માત્ર ૧) = પાકુ પૂઠું ૧૧ =

‘સ્વર્ગ’ એટલે પ્રભુમય જીવન અથવા પ્રભુ પોતે. એ સ્વર્ગ મેળવવા માટે કાંઈ બહારા કે ઘોડાગાડી કામ લાગે નહિ: એને માટે તો “વિમાન” જ જોઈએ. આ પુસ્તક એવાજ પ્રકારનું અને ભક્તિમાર્ગની પહેલી ચોપડી જેવું હોવાથી એનું નામ “સ્વર્ગનું વિમાન” રાખેલું છે. એમાં બહુ હોશિ હેશિ વાંચવા અને એવા દુઃખો દુઃખો અને રમુજી ડરપ દાખલાઓ છે; તથા ઠેકાણે ઠેકાણે પ્રસંગને

અનુસરતાં બોધપદ ભગવદ્ગીતાનં પણ આપેલાં છે. આ દાખલાઓ વાંચવાથી ધર્મનો મહિમા અને આવશ્યકતા સમજાય છે તથા ઇશ્વર એટલે શું ? અને ઇશ્વર કેવો હોય ! તે જાણવા સમજવાની ઇચ્છા થાય છે.

— સ્વર્ગની કુંચી —

ચોથી આવૃત્તિ, કદ ૫X૯ નાં પૃષ્ઠ ૩૭૫,

મૂલ્ય માત્ર ૧) = પાકુ પૂઠું ૧૧ =

‘ વિમાન ’ માં બેસીને તો સ્વર્ગના બારણા સુધીજ પહોંચી શકાય, પણ પછી અંદર જવા માટે તો સ્વર્ગના બારણાં ઉઘડે તેવી કુંચીજ મેળવવી જોઈએ. એટલા માટે ‘સ્વર્ગના વિમાન’ પછી ભક્તિમાર્ગની બીજી ચોપડીતરીકે ‘સ્વર્ગની કુંચી’ કહાડવામાં આવી છે. પ્રભુને જાણવાની તેમજ ધર્મનું પાલન કરવાની ઇચ્છા પૂરી પડે તેટલામાટે આ પુસ્તકમાં ઇશ્વરનો મહિમા, ભગવદ્ગ્રંથોને આધીન થવાની ખુશી, ધર્મપાલનના લાભ, પ્રભુસ્મરણનો આનંદ, પ્રભુપ્રેમનું બળ, સત્સંગની બહિષ્કારી, આચરણ સુધારવાની જરૂર, વગેરે અનેક બાબતો બહુ સારી રીતે સમજાવનારા ૨૧૦ સંચોટ દાખલાઓ તેમજ અનેક ભજનો અને વિવિધ પ્રકારની પ્રાર્થનાઓનો સમાવેશ કરેલો છે.

— સ્વર્ગનો સ્વજાનો —

ત્રીજી આવૃત્તિ, કદ ૫X૯ નાં પૃષ્ઠ ૩૫૦,

મૂલ્ય માત્ર ૧) = પાકુ પૂઠું ૧૧ =

‘કુંચી’ વડે દાર ઉઘાડીને સ્વર્ગની અંદર તો પેકા, પરંતુ પછી ‘સ્વર્ગનો ખજાનો’ હાથ કરવાનો બાકી રહે છે. આ પુસ્તક એવા ખજાનારૂપ હોવાથી તેનું નામ ‘સ્વર્ગનો ખજાનો’ રાખ્યું છે અને તે ભક્તિમાર્ગની ત્રીજી ચોપડી છે. એમાં ભક્તિની જરૂર, સંતનાં લક્ષણ, ઇશ્વરનું સ્વરૂપ, મનને વશ કરવાના, જીંદગીમાં મીઠાશ લાવવાના અને પાપથી બચવાના ઉપાય, ભક્તોનો તરફગાટ, ભક્તિનું ખરું સ્વરૂપ, સત્સંગના લાભ, ઇશ્વરાર્પણ કર્મ, શ્રદ્ધા અને ભક્તિની ખિલવણી કેવી રીતે થાય ? શાસ્ત્રના સાચા અર્થ કેમ સમજવા ? પ્રભુપ્રેમ કેવી રીતે જગાડવો ? સાચો પરમ થઈ કેવી રીતે થઈ શકે ? આચરણ કેમ સુધરે ? એ વગેરે અનેક ઉપકારક વિચારોનો ખજાનો આ પુસ્તકમાં ૧૨૫ અસરકારક દાખલાઓદ્વારા રજુ થયેલો છે. સાચે જુદા જુદા ભક્ત મહાત્માઓનાં ભજન ૫૬ વગેરે પણ આપેલાં છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફના ઉત્તમ અને સસ્તા ગ્રંથો

અતિ ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

ગ્રંથનું નામ	પૃષ્ઠ	કદદંચ	મૂલ્ય	પોસ્ટેજ
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ ...	૭૮૪...	૫૧૧x૬૬	...૨૧	...૦૧૧
ધર્મતત્ત્વ-અકિમચરિત્ર સાથે ...	૨૪૮...	૫૧૧x૮	...૦૧૧	...૦)
અખ્યાની વાણી... ..	૫૦૦...	૫x૮	...૧૧૧	...૦૧૧
શ્રીવાલ્મીકી રામાયણ-મેટા બે ભાગમાં... ૧૪૦૦...	૬૧૧x૧૦...	૬)	...૧૧૧	...
મહાભારતનાં આદિ અને સભાપર્વ ...	૬૦૦...	"	...૨)	...૦૧૧
શ્રીદાસબોધ-નવી આવૃત્તિ ...	૬૨૦...	૫૧૧x૮	...૨૧૧	...૦૧૧
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ...	૭૦૦...	૫૧૧x૮૧૧	૨૧૧	...૦૧૧
શ્રીમદ્ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાંતર...	૭૦૦...	૮x૧૧...	૫)	...૧)
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-અંતેભાગનવી આવૃત્તિ...	૬૫૦...	૫૧૧x૮	...૨૧૧	...૦૧૧
સ્વામી રામતીર્થ ગ્રંથ ૧ ભા. ૧થી ૫...	૫૦૦...	૫૧૧x૮	...૨)	...૦૧૧
" " ગ્રંથ ૨ બા. ૬ થી ૯...ફરી છપાય છે. હોળી ઉપર નીકળશે.				
" " ગ્રંથ ૩ બા. ૧૦-૧૧...	૫૦૦...	૫૧૧x૮	...૨)	...૦૧૧
" " ગ્રંથ ૪ થો.ભા. ૧૨-૧૪ છપાય છે. હોળી ઉપર નીકળશે				
સ્વામી વિવેકાનંદ ગ્રંથ ૧ ભા. ૧-૨-૩...	૫૭૫...	૫૧૧x૮	...૨૧	...૦૧૧
" " ગ્રંથ ૨ બા. ૪-૫ ...	૬૦૦...	"	...૨૧	...૦૧૧
" " ભાગ ૬-૭-૮ નોખા નોખા ૧૦૦૦...	૫x૬૧૧	૩)	...૦૧૧	...
" " ભાગ ૬ મો-સંપૂર્ણચરિત્ર...	૭૪૦...	"	૨૧૧	...૦૧૧
" " ભાગ ૧૦ મો રાજયોગ...	૩૦૦...	"	...૧૧	...૦)
શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ...	૨૦૦...	૫x૮	...૦૧૧	...૦)

ઉત્સાહ અને ચેતના પ્રેરક પુસ્તકો

આગળ ધસો...	૫૮૪...	૫x૬૧૧...	૧)	...૦)
જ્ઞાનના સૃષ્ટિઓ...	૭૨૦...	"	...૧૧૧	...૦૧
સુખ સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિ ...	૫૫૨...	"	...૧)	...૦)
પ્રભુમય જીવન...	૨૧૬...	"	...૦૧૧	...૦)
અકિમચરિત્ર-ધર્મતત્ત્વ તથા ચરિત્ર સાથે ૫૬૨...	૫૧૧x૮	...૧૧૧	...૦૧૧	...

વૈદક સંબંધી ઉપયોગી પુસ્તકો

આર્યભિષક અથવા હિંદો વૈદરાજ.....	૧૦૦૦...	૫૧૧x૮૧૧	...૪)	...૦૧૧
આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગ્રાંથીજીત...	૧૪૦...	૫ x ૬૧૧...	...૦૧૧	...૦)

બોધદાયક જીવનચરિત્રો

કાઉન્ટ ટોલરેટોયનું જીવનચરિત્ર...	... ૬૨૦...	૫૫x૮	...૨૫...	...૦૮
સ્વામી વિવેકાનંદનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર ...	૭૪૦...	૫x૬૫	...૨૫...	...૦૮
જગતનો મહાન પુરુષ (મ૦ ગાંધીજી) ...	૩૫૦...	"	...૧...	...૦૮
મહાન નેપોલિયન...	... ૮૪૦...	૫૫x૮	...૩...	...૦૮
ભારતના સૌરનો અંથ ૧ લો	} ...૨૦૦૦...	૫૫x૮	...૬...	...૧૬
" " ૨ ભો				
" " ૩ ભો				

સ્રીઓ તથા પુરુષો માટે બોધપ્રદ વાર્તાઓ

કુંડી વાર્તાઓ ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪ હોળી ઉપર નીકળશે.	
કુંડી વાર્તાઓ-ભા. ૫ મો-૨૮ વાતો ...	૩૦૪... ૫x૬૫...૦૮ ...૦૮
કુંડી વાર્તાઓ-ભા. ૬ ઠો-૨૭ વાતો ...	૩૬૦... " ...૦૮ ...૦૮
કુંડી વાર્તાઓ-ભા. ૭ મો-અનેક વાતો ...	૩૫૦... " ...૧૬ ...૦૮
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી ...	૧૬૮... ૪x૭૫ ...૦૮ ...૦૮

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો-૬૯ ખરા બનેલા બનાવો...	૧૨૮... ૫x૭૫ ...૦૮ ...૦૮
બાળસદ્બોધ-વાર્તાઓએ ધાર્મિક શિક્ષણ...	૧૧૨... " ...૦૮ ...૦૮
બાળકોની વાતો-૨૬૬ વાતોએ ૨૧ પાઠ...	૬૬... ૫x૬૫...૦૮ ...૦૮
દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ-સચોટ સાચા દર્શનો ...	૬૦... ૫૫x૮ ...૦૮ ...૦૮
સુબોધક નીતિકથા-૧૫૨ બોધદાયક નાની વાતો	૧૮૪... ૫x૭૫ ...૦૮ ...૦૮

ભગવદ્ગીતા, પંચરત્નગીતા, ઇત્યાદિ

	કદ ઈંચ	સાફ પૂર્ણ	પાકું પૂર્ણ	પોસ્ટેજ
ભગવદ્ગીતા-ગુજરાતી સરળ ટીકાસહિત	૩૫x૫૫	૦૮	૦૮	૦૮
" હિંદી અથવા મરાઠી ટીકાસહિત	"	૦૮	૦૮	માફ
ભગવદ્ગીતા-મૂલમાત્ર-નાના અક્ષરમાં	૩૫x૫૫	૦૮	...	"
" " મધ્યમ અક્ષરમાં	"	૦૮	૦૮	"
" " મોટા અક્ષરમાં	૫૫x૭૫	૦૮	૦૮	"
પંચરત્નગીતા-મૂલમાત્ર-નાના અક્ષરમાં	૩૫x૫૫	૦૮	૦૮	"
" " મધ્યમ અક્ષરમાં	"	૦૮	૦૮	"
" " મોટા અક્ષરમાં	૫૫x૭૫	૦૮	૧૮	"

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદમાં-ત્રણ દરવાજા બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે.

અર્થ-કાલ્યાણી રોડ, હનુમાન ચલીને નાકે. કાલ્યાણીના અંદર સામેની દુકાન.

વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો પૂરાં પાડનારી, આખા હિંદમાં
સર્વથી સસ્તી અને ૧૫ વર્ષથી ૫૦૦૦ પ્રતમાં નીકળતી

વિવિધ ગ્રંથમાળા

એમાં 'ચાલુ' અને 'નવીન' એવા બે વર્ગ હોઇને તે 'પહેલો વિભાગ' તથા 'બીજો વિભાગ' એવા નામથી પણ ઓળખાય છે.

પ્રત્યેક વર્ષ દીઠ દરવર્ષે ૫૫X૮ અને ૫X૬ના કદનાં ૧૫૦૦ પૃષ્ઠનાં ઉત્તમ પુસ્તકો માત્ર રૂ. ૪ માં અને પાકાં પૃષ્ઠો સાથે રૂ. ૫ માં મળે છે. પોઠામાં, બંને વર્ગના મળીને રૂ. ૭ અને પાકાં પૃષ્ઠો સાથે ૯)

ચાલુ વર્ગ અથવા પહેલા વિભાગનાં સં. ૧૯૮૧ નાં પુસ્તકો:—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨-૧૪ મો, સત્યાગ્રહ અને અસહકાર, યોગી રામચરકુન્દ યોગ-વિષેનું ઉત્તમ પુસ્તક, ટુંકી વાતોનો નવો ભાગ, દર્શનસંગ્રહ, ટાગોરકૃત ભારતવર્ષ, જેમ્સ એલનનાં પુસ્તકો, ભારતીય નીતિકથાઓ, સ્વામી વિવેકાનંદનો જ્ઞાનયોગ એમથી તેમજ વધુ પસંદગી જારી રહી તેમથી પણ નીકળશે.

નવીન વર્ગ અથવા બીજો વિભાગ—આ વર્ગ સંવત ૧૯૮૧થી શરૂ થઈ તેનાદ્વારા નીચલાંમાંનાં તેમજ બીજાં નફી થશે તે તે પુસ્તકો નીકળશે.

જીવનચરિત્રો:—સુપ્રસિદ્ધ સ્વામી ભાસ્કરાનંદ સરસ્વતી, મહાન ગૌરાંગનું વિસ્તૃત ચરિત્ર, મુસલમાન મહાત્માઓનાં યોગપ્રદ વૃત્તાંત, જમ્મુપ્રસિદ્ધ ઉદારાત્મા કારનેગી.

સંત મહાત્માઓની વાણી:—આ વાણીનાં પુસ્તકોમાં નીચે જણાવેલા તેમજ બીજા અનેક સંત મહાત્માઓનાં ઘોળ, લજ્જન, ગરબી, છપ્પા, મહિના, સાપ્તમી, રૂપતા, આખ્યાન વગેરે નીકળશે. જેમ કે પ્રીતમ, બોળે, ધીરો, નરસિંહ, મીરાંબાઈ, નીરાંત, બાપુ, નિષ્કુળાનંદ, રવીદાસ, બાણુદાસ, દયાળભક્ત, ગોપાળ, છુટીયો, મોરારદાસ, ભાલદાસ, નરહરિ, જ્ઞામળ, ગિરધર, દયારામ, વગેરે. વળી આમળ જતાં દલપતરામ, કેશવ, કલાપિ, મણિલાલ, નાનાલાલ, કાન્ત, બોળાનાથ, બોટાદકર, મૈથિલિશ્વરજી, સિંહાચાર્ય, ૪૦ વર્તમાન કવિયુગના હિન્દી તથા ગુજરાતી કવિઓની કવિતાઓ પણ ચુંટી કઢાડીને અપાશે. અખાની તથા મનોહરદાસની વાણી તો નીકળી છે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદમાં—ત્રણ દરવાજા બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે.

અમદાવાદમાં—ત્રણ દરવાજા બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે.

હવે પછી બહાર પડનારા ગ્રંથો

નીચલાંમાંના ધણીખરા ગ્રંથો ચાલુ તેમજ આવતા-૧૯૮૨ ના વર્ષમાં વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા તેમજ છૂટા નીકળશે અને તરતમાં લેનારને કિંદ્રાયતે મળશે.

રામતીર્થ-ભાગ ૧૨ થી ૧૪.
મહાન અકબર. નવી આવૃત્તિ
પદ્ધિચારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.
ટૂંકી વાતોના નહિ મળતા ભાગો.
ભારતના સંત અને વીર પુરુષો.
શ્રીગૌરાંગ મહાપ્રભુનું મોટું ચરિત્ર.

સંતવાણીસંગ્રહ-અનેક ભાગોમાં.
તુલસીકૃત રામાયણ-મૂળ તથા ટીકા.
રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-નવી આવૃત્તિ.
યોગવાસિષ્ઠ અને ભામ-નવી આવૃત્તિ.
ભગવતી ભાગવત-નવી આવૃત્તિ.
મહાભારતનાં અઢારે પર્વ.

સંપૂર્ણ મહાભારત

આ ગ્રંથ કહાડવાની યોજના અગાઉ આ સંસ્થાએ પડતી મૂકેલી. તે પાછી નવેસરથી શરૂ કરવાની તૈયારી ચાલે છે. ઈશ્વરેઆ તો ચાલુ ૧૯૮૧ માંજ તેની યોજના શરૂ કરાખને ૧૯૮૨ ના એકજ વરસમાં આખો ગ્રંથ ૩. ૨૫)માં બહાર પડી જશે.

પુસ્તકો મંગાવનારને સ્વાસ સૂચના

૧-પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજીસ્ટર તથા વી. પી. ખર્ચ પણ રૂ. ૧૦) સુધીનું રૂ. ૦૧ જુદું ભાગે છે. ૨-મુ'અઈમાં પણ બહારગામનીજ (અમદાવાદથી સહજ વધુ) કિંમત લેવાતી હોવાથી બહારથી મંગાવનારે અમદાવાદજ લખવું. ૩-મંગાવેલામાંથી જે પુસ્તક ન આવે તે ખલાસ સમજવું. ૪-રૂ. ૧) થી ઓછાનાં પુસ્તકોદિ જોઈએ તો વી. પી. થી ન માગતાં મ. ઓ. કે ટીકીટોન મોકલવી. ૫-પૂર્વ મુદ્દય તથા પેકીંગ ઇં બદલ ૦૧ પ્રથમથીજ મોકલીને દશેક રૂ. નાં સામટાં પુસ્તકોદિ રેલરસ્તે મંગાવનારને ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે. ૬-રૂ. ૨૫) યા વધુનાં પુસ્તકોદિ લેવાથી પેકીંગ માફ છે, તથા કમીશન પણ મળશે. ૭-બહારનાં પુસ્તકો લાવીને મોકલાશે નહિ.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદમાં-ત્રણદરવાજા બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે.
મુ'અઈમાં-કાલબારેવી રોડ, જૂની હાથમાન મલ્લને નાકે, કાલબારેવીના મંદિર પાસે.

રામકથાનો મહિમા

વેદરત્ન પંડિત સંતરામ શર્મા લખે છે કે:-

“રામાયણ કહતે કે તો એક મહારાગ્નકા જીવન-ચરિત્ર છે; પરંતુ વાસ્તવમાં યહ સંસાર કે મલો કે નાશ કરતેવાલા અગ્નિ, અધરારમાં પ્રકાશ, રિયોં કા ધર્મ, પુરુષોં કા પૌરુષ, બાહ્યોં કા બહતેજ, ક્ષત્રિયોં કા ક્ષાત્રધર્મ, વૈશ્યોં કા ધન, શૂદ્રોં કા ધર્મ એમ ગૃહસ્થાશ્રમ મેં પ્રદેશ કરતેવાલે નરનારિયોં કા સુખદીપક છે. રસદી વ્યર્થાતકો હાથ મેં રખકર પુરુષ યદિ માર્ગ દેખદેખ ચલે, તો હો નહિ સકતા કિ દિસી સમય વહ જીવનચુક મેં પરાજય પ્રાપ્ત કરે... જગતકા પ્રતિહાસ પઢતેવાલે કહતે હેં કિ હિન્દુ જાતિ કે વેદોં કે પ્રચાર હટગતે પર યદિ દિસી રામાયણને જીવિત રખ્યા હે તોં વહ રામાયણ હી દે. ઇસી કે બલ સે હિન્દુ નારિયોંમે સ્તીત્વકા ચાર હિન્દુ નરોં મેં બલિદાન કરતે કા સાદસ રતા હે. ”

સાહિત્યસંપ્રદાય અકિમચંદ્ર લખે છે કે:-

“રામાયણો ભારતવર્ષનો સ્વાર્થપરાયણનાનો દોષ જેટલો દૂર થાયો છે તેટલો કોઈ પણ નીતિ-વેત્તા, ધર્મવેત્તા ગમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી દૂર કરાયો નથી. ”

કવિવર રવીંદ્રનાથ ઠાકુર લખે છે કે:-

“અકસ્મિત જીવર મૈકાં વહી જવા છતાં પણ ભારતવર્ષમાં રામાયણ અને મહાભારતનો પ્રચાર-પ્રવાહ જરા પણ સૂકાયો નથી. ઘેરે ઘેર અને ગામે ગામે તેનો નિત્ય પાઠ થ.વ છે; અને વાણ્ણીઆની દુકાન તથા રણેવાળ બોયનજીઓ માંડીને તે કેક રાગના મહેક્કપર્યંત સર્વત્ર તેનો એકસરખો આદર થાય છે. ધન્ય છે તે અને મહાકવિઓને, કે હમનેા વર્ષ વહી જવા છતાં પણ જંગની વાણ્ણીની શીતળ-મંદ-સુગંધ લહરિઓ હજસુધી પણ ભારતવાસીઓનાં ગૃહદ્વારોમાં અને કરોડો નરનારીઓનાં હૃદયદ્વારોમાં પ્રતિદિવસ સુખ અને શાન્તિ તથા ભક્તિ અને શક્તિ અપણું કરતી રહીને અતિ પ્રાચીન સમયની જ્ઞાનચરિત્રપદ્યુંદર સૌરભથી તરાવટ આપી રહી છે ! ”

અતિ ઉત્તમ અને સસ્તા ગ્રંથો

ઉત્તમ કાવ્યિક ગ્રંથો

ચિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ.....	૨૧
ધર્મતત્ત્વ-પ્રકાશચરિત્ર સાથે.....	૦૧૧
અખાન્તી વાણી.....	૧૧૧
શ્રીવાલ્મીકી રામાયણ-મે ગ્રંથમાં ૬)	
મહાભારતનાં આદિ અને સભાપર્વ ૨)	
શ્રીહાસબોધ.....	૨૧૧
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા.....	૨૧૧
શ્રીમદ્ભગવત-ભાષાન્તર.....	૫)
શ્રીરામકૃષ્ણકથાશ્રુત-ભાગ ૧-૨ ભાગો ૨૧	
સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧ થી ૫.....	૨)
„ „ ભાગ ૬ થી ૮ છપાય છે.	
„ „ ભાગ ૧૦-૧૧.....	૨)
„ „ ભાગ ૧૨-૧૪ છપાય છે.	
સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૧-૨-૩.....	૨૧
„ „ ભાગ ૪-૫.....	૨૧
„ „ ભાગ ૬-૭-૮ ભૂગભૂલ ૩)	
„ „ ભાગ ૯-૧૦-૧૧ ચરિત્ર ૨૧	
„ „ ભાગ ૧૦-૧૧-૧૨ ભાગ ૧૧	
શ્રીભગવાનસાગર-ગોટા વધારા સાથે ૦૧૦	
ત્યગર્જન વિમાન, કુંઝી અને ખનનનો	

હોળી ઉપર મળશે.

ભગવદ્ગીતા, મત્યાદિ

ભગવદ્ગીતા-ગુણરાતી, હિંદી કે મરાઠી

ટીકા સાથે-૦૧.

મૂળભગવદ્ગીતા...૦)ક મી ૦૧૧ સુધીની

મૂળપંચરત્નગીતા ૦૧ થી ૧) સુધીની

વૈદિક સાંખ્યદી ઉપધ્યાગી પુસ્તકો

આર્યભટ્ટ અથવા હિન્દી વૈદ્યરાજ ૪)

આર્યવર્ણવે સામાન્ય જ્ઞાન.....૦૧

ઉપદેશપ્રદ છપનચરિત્રો

મહાન નેપોલિયન ખોનાપાર્ટ.....	
કોઈન્ટ રોલસ્ટોય.....	૨૧૧
સ્વામી વિવેકાનંદ.....	૨૧૧
જગતનો મહાન પુરુષ (મં ગાંધીજી) ૧)	
ભારતનાં શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી-વલ્લુ ગ્રંથ.....	૬)
શ્રીપુરુષોત્તમ ધ્યાનપ્રદ વાતચિત્રો	
કુંઝી વાતચિત્રો ભા. ૧, ૨, ૩, ૪, છપાય છે.	
„ „ ભા. ૫ મે-૨૮ વાતો.....	૦૧૧
„ „ ભા. ૬ થી-૨૭ વાતો.....	૦૧૧
„ „ ભા. ૭ મે અનેક વાતો.....	૧૧
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી ...૦૧	
ખાસ ખાયાપધ્યાગી પુસ્તકો	
સદ્ગુણી ખાતો.....	૦૧
ગાળસદ્ગુણી.....	૦૧૧
ખાતોની વાતો-સંસ્કૃત વાતચિત્રો.....	૦૧
દુઃખમાં વિનાશ.....	૦૧
સુખોપદે નીતિ કથા.....	૦૧
ઉપદેશ અને જ્ઞાનનાં પ્રદ પુસ્તકો	
આગળ ધમે.....	૧)
ભાગ્યની સદાગી.....	૧૧
સુખ સામર્થ્ય અને સર્વાદિ	૧)
પ્રભુમય છપન.....	૦૧
પંકિમનિગ્રંથમાળા-પર્વતર ૧ સાથે.....	૧૧
કમ્પીઓ-૧ ભગવાનની, ૨-૨યામ તથા	
ગજેશ્વરી, ૩-ગાંધાર સર્વદશગની, દરેકમાં	
કદ ૭X૧૦, મૂલ્ય ૦) પ્રત ૧૦ ની ૨૦૧	

બીજા સત્વર છપાનારા ગ્રંથો

ભારતનાં સંતો, મહાન અકબર, સંતવાણી, શ્રીયોગવાસિષ્ઠ પ્રદારાચાર્ય, ભગવતી ભાગવત, મહાભારતનાં અઢાર પર્વ, ચૈતન્ય મહાપ્રભુનું ચરિત્ર, દુલસીકૃત રામાયણ, રાજરક્ષાન-એક ભાગ, મુસલમાન મહાત્માઓ, દુર્ગાતસંપ્રદ, ગોગી રામચરકના ચોગ્રવિષયક ગ્રંથો, ભગવાન શુદ્ધ, ટાગેરકૃત ભારતધર્મ, સ્વામી વિવેકાનંદનો જ્ઞાનયોગ, સાહિત્યચર્યા, જાનવીર કારનેગી, કાયાદર્શન, ૪૦૫૦

સરેતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { બદવાસે-અમહાવાદ
કાલ્યાણેની-સુખ

